

ictimaiyat

e-ISSN: 2602-3377

uluslar- inter-
arası national
hakemli refereed
dergi journal

Yıl/Year: 2024 - Cilt/Issue: 8 - Sayı/Volume: 2



Editör: Abdulmecit Yıldırım



Dergi Hakkında

Dergi Adı	İçtimaiyat
Diğer Adı (Çevirisi)	İçtimaiyat
e-ISSN	2602-3377
Yayın Aralığı	Yılda 2 Sayı (Mayıs & Kasım)
Özel Sayı	Yılda 1
Dergi Web Sitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat
Yayına Başlangıç	Kasım, 2017
Baş Editör	Dr. Öğr. Üyesi. Abdulmecit YILDIRIM
Yayıncı	Hidayet KARA
İmtiyaz Sahibi	Hidayet KARA
Yayımlandığı Ülke	Türkiye
Yayın Modeli	Açık Erişim
Yayın İçeriği	Sosyal ve Beşerî Bilimler alanında yayın yapan İçtimaiyat Dergisi, Tarih, Edebiyat, Sosyoloji, Felsefe, Psikoloji ve Sosyoekonomik alanlarda çalışmalarını kabul etmektedir.
Okur Kitlesi	İçtimaiyat Dergisi'nin ana hedef kitlesi, sosyal bilimlerde araştırmalarını sürdüren profesyoneller, bu alana ilgi duyan öğrenciler, okuyucular ve kurumlardır.
Yayın Dili	Türkçe- İngilizce

İçtimaiyat, uluslararası hakemli bir dergidir. Sosyal ve Beşerî Bilimler alanında yayın yapan İçtimaiyat Dergisi, Tarih, Edebiyat, Sosyoloji, Felsefe, Psikoloji ve Sosyoekonomik alanlarda çalışmaları kabul etmektedir. İçtimaiyat Dergisi, çift taraflı kör hakemlik sistemini benimsemektedir. Dergiye gönderilen çalışmaların APA6 atıf ve kaynakça sistemine ve derginin yazım kurallarına göre hazırlanmış olması zorunludur. Örnek dergi şablonu

Hakkında

İçtimaiyat Dergisi Mayıs ve Kasım aylarında yılda iki defa olmak üzere elektronik ortamda Dergipark ev sahipliğinde yayınlamaktadır. Zorunlu olmamakla birlikte dergimiz, konusu altı ay önceden duyurularak, Eylül ayında yayınlanmak üzere özel sayı da çıkarmaktadır. Dergide yayınlanacak makalelerin, ilgili sayıdan en az 60 gün önce sisteme yüklenmesi gerekmektedir. İçtimaiyat, Ulakbim TRDizin, Ebsco-Host, ERIH PLUS, INDEX ISLAMICUS gibi indekslerde taranmaktadır.

İçtimaiyat, 2017 yılından bu yana gönüllülük esasına dayalı olarak editörlük, hakem değerlendirme ve sekreteryaya süreçlerini sürdürmektedir. Dergimiz, artan yayın süreçleri maliyetlerini karşılamak ve bilimsel kalitemizi sürdürebilir kılmak amacıyla 1 Kasım 2024 itibarıyla yazar/yazarlar tarafından “Makale İşlem Ücreti” (Article Processing Charge; APC) tahsil etmeye karar vermiştir. Bu karar, dergimizin uluslararası dizinlere kayıt, mizanpaj, editoryal süreçler ve diğer yayın giderlerini karşılamak üzere alınmıştır. Makale İşlem Ücreti, makalenin kabul veya ret durumuna bağlı olmaksızın, ön değerlendirme sonrası hakem sürecine gönderilmeden önce alınmaktadır. Reddedilen makaleler için ücret iadesi yapılmamaktadır. Ücretlendirme süreci, Üniversiteler Arası Kurul (ÜAK) Doçentlik Kriterlerine uygun olarak düzenlenmiştir. Ayrıca, düşük gelirli ülkelerden gelen araştırmacılarımıza ve herhangi bir kamu/özel sektörde çalışmayan lisansüstü öğrencilerine destek olmak amacıyla, ilgili belgeleri sundukları takdirde kendilerine %30 oranında indirim sağlanacaktır. Bu uygulama, dergimizin her türlü ekonomik koşulda araştırmacılarımıza destek verme misyonuyla uyumlu olarak yürütülmektedir. Yeni ücret politikamız, 1 Kasım 2024 tarihi itibarıyla editoryal süreçleri başlayacak olan makaleler için geçerli olacaktır. Detaylı bilgi almak veya başvuru süreci hakkında sorularınız için bizimle iletişime geçebilirsiniz. Anlayışınız için teşekkür ederiz.

Ücret Politikası

İctimaiyat dergisinde yayınlanan makaleler Dergipark ev sahipliğinde LOCKSS'da arşivlenir. Ayrıca, eser sahibinin inisiyatifi ile makaleler, YÖKSİS, üniversite veri tabanları (DSpace, AVESİS gibi), Google Scholar, Academia, Researchgate gibi alanlarda da kısıtlama ve süre sınırı olmaksızın erişime açılabilir. İctimaiyat dergisi eser sahibine her türlü arşivleme ve kullanma özgürlüğü tanıdığı gibi, Budapeşte Açık Erişim İnisiyatifinin (BOAI) açık erişim politikasını benimsemiş olması gereğince, dergide yayınlanan bilimsel makaleler ve araştırmaları ücretsiz olarak son kullanıcı ve kurumlara sunmaktadır. Kullanıcılar, yayıncı veya yazarın iznine gereksinim duymadan İctimaiyat Dergisinde yayınlanan makalelerin tam metinlerini okumak, indirmek, kopyalamak, dağıtmak, arama yapmak veya bağlantı kurmak hakkına sahiptir. Böylece bilginin yaygınlaşması ve kullanımının kolaylaştırılması amaçlanmaktadır.

İctimaiyat Dergisi, makalelerin tüm sürümlerinin herhangi bir kısıtlama olmaksızın yazar tarafından arşivlenmesine izin verir. Bu arşivlemeye, dergiye gönderilen makalenin ilk halinden, kabul edilinceye kadar ki sürede dergi sistemine kaydedilen bütün versiyonlar dâhildir.

Arşiv Politikası

Dergide Yayınlanan Versiyonlar

Yayım Türü: Açık Erişim

OAI: <https://dergipark.org.tr/api/public/oai/ictimaiyat/>

RSS: https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat/lockss-manifest/vol_2024

LOCKSS: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat/lockss-manifest>

Ambargo Süresi: Süre Yoktur

Açık Erişim Lisansı: CC BY-NC 4.0

Telif Hakkı Sahibi: Yazar(lar) telif hakkını korur.

Arşiv Yeri: Kurumsal Arşiv, Crossref, Dergi Web Sitesi, Kurumsal Site, Yazarın Kişisel Web Sitesi, YÖKSİS, Google Scholar, Academia, Researchgate gibi arşiv tabanlı çevrimiçi veri saklama yerleri.

Politika Koşulları: Atıf ve alıntı standartlarına uyularak dergiye atıf yapılmalıdır. DOI ile yayıncı sürümüne bağlanmalıdır.

Hakem Süreci Sonunda Kabul Edilen Versiyon

Ambargo Süresi: Yok

Arşiv Yeri: Kurumsal Arşiv, Crossref, Dergi Web Sitesi, Kurumsal Site, Yazarın Kişisel Web Sitesi, YÖKSİS, Google Scholar, Academia, Researchgate gibi arşiv tabanlı çevrimiçi veri saklama yerleri.

Telif Hakkı Sahibi: Yazar(lar) telif hakkını korur.

Dergiye Gönderilen İlk Metin

Ambargo Süresi: Yok

Arşiv Yeri

Dergi Web Sitesi, Kurumsal Site, Yazarın Kişisel Web Sitesi,
Halka Açık ve/veya Ticari Konu Tabanlı Arşivler.

Oluşturulma Tarihi: 15.11.2017

Güncelleme tarihi: 30.11.2024

Hakemlik Türü

Çift Taraflı Kör Hakemlik

İncelemede Geçen Süre

Ortalama 120 Gün

İntihal Kontrolü

[İntihal.net](http://Intihal.net)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Mithat Eser

Selçuk Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Kenan Çağan

Samsun Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Emin Çelebi

İnönü Üniversitesi/ Türkiye

Doç. Dr. Muhammed Ceyhan

Yalova Üniversitesi /Türkiye

Dr. Baptiste Brodard

International Peace Collage South Africa /
South Africa

Prof. Dr. Fabio L. Grassi

Sapienza Universita Di Roma/İtalya

Prof. Dr. Yahya Yeşilyurt

Milli Savunma Üniversitesi/Türkiye

Doç. Dr. Edip Asaf Bekaroğlu

İnönü Üniversitesi / Türkiye

Yr. Doç. Dr. Dilmurod Ernazarov

Tashkent State University of
Economics/Özbekistan

Danışman Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Mehmet Fatih Birgöl

Bursa Uludağ Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Sabit Duman

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Temuçin Ertan

Ankara Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Murad Aliu

Mother Teresa University / Makedonya

Doç. Dr. Ercan Çağlayan

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Mustafa Alican

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Yunus Koç

Hacettepe Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. İrşad Sami Yuca

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Kaliya Kulaliyeva

Manas University / Kırgızistan

Editör Kurulu / Editorial Board

Baş Editör / Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Abdulmecid Yıldırım
Muş Alparslan Üniversitesi | İktisadi İdari
Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü
a.yildirim@alparslan.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-6228-6601>

Etik Editörü / Ethics Editor

Doç. Dr. Fuat Elkonca
Muş Alparslan Üniversitesi | Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
f.elkonca@alparslan.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-2733-8891>

**İndeks ve İstatistik Editörü / Index and
Statistics Editor**

Doç. Dr. Fuat Elkonca
Muş Alparslan Üniversitesi | Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
f.elkonca@alparslan.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-2733-8891>

Dil Editörleri / Language Editor

İngilizce / English

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut AKAR
Muş Alparslan Üniversitesi | Eğitim Fakültesi
İngiliz Dili ve Edebiyatı
m.akar@alparslan.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-2550-3793>

İngilizce / English

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Fatih SAYIR
Muş Alparslan Üniversitesi | İletişim
Fakültesi
Gazetecilik
f.sayir@alparslan.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-6347-8760>

Türkçe / Turkish

Dr. Öğr. Üyesi Murat PARLAKPINAR
Bitlis Eren Üniversitesi | Fen Edebiyat
Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
mparlakpınar@beu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-6711-0480>

Alan Editörleri / Field Editors

Kapsam: Türk Dili ve Edebiyatı

Scope: Turkish Language and Literature

Doç. Dr. Turan GÜLER
Muş Alparslan Üniversitesi | Fen Edebiyat
Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
t.guler@alparslan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2227-2299

Dr. Öğr. Üyesi Murat PARLAKPINAR
Bitlis Eren Üniversitesi | Fen Edebiyat
Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
mparlakpinar@beu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6711-0480

Kapsam: Sosyoloji

Scope: Sociology

Doç. Dr. Ahmet Ayhan KOYUNCU
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Sosyoloji
koyuncu@aku.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5401-7647

Kapsam: Felsefe

Scope: Philosophy

Dr. Öğr. Üyesi Önder TILCI
Muş Alparslan Üniversitesi | Fen Edebiyat
Fakültesi
Felsefe
o.tilci@alparslan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3447-8630

Kapsam: Tarih

Scope: History

Doç. Dr. Bahattin ÇATMA
İnönü Üniversitesi | Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
bahattin.catma@inonu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1180-0586

Kapsam: Sosyal İktisat

Scope: Social Economics

Dr. Öğr. Üyesi Abdulmecit YILDIRIM
Muş Alparslan Üniversitesi | İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü
a.yildirim@alparslan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6228-6601

Kapsam: Siyaset Bilimi

Scope: Political Science

Doç. Dr. Berat ÇİÇEK
Turgut Özal Üniversitesi | Sivil Havacılık
Yüksekokulu
Havacılık Yönetimi
berat.cicek@ozal.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4584-5862

Kapsam: Siyaset Bilimi

Scope: Political Science

Dr. Öğr. Üyesi Abdül Samet ÇELİKÇİ
Karabük Üniversitesi | İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler
sametcelikci@karabuk.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7203-9957

İletişim

e-posta: ictimaiyatdergi@gmail.com

Editöryal Yetkili

Ad Soyad: Dr. Öğr. Üyesi Abdulmecit Yıldırım

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6228-6601>

E-posta: a.yildirim@alparslan.edu.tr

Telefon: 5054620905

Adres: Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Şehir: Muş

Ülke: Türkiye

Posta Kodu: 49250

İtiraz

Makalenizin reddedilme gerekçesini hatalı buluyorsanız, lütfen gerekçenizi açık bir şekilde belirterek ictimaiyatdergi@gmail.com adresi üzerinden iletişime geçiniz

Şikâyet

Lütfen, şikâyetlerinizi açık ve anlaşılır bir dil ile yazarak ictimaiyatdergi@gmail.com adresine gönderiniz.



[Bu eser Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International \(CC BY-NC 4.0\) Lisansı ile lisanslanmıştır.](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

[This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International \(CC BY-NC 4.0\) License.](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)



[İctimaiyat Açık Erişim politikasını benimsemektedir.](#)
[The Journal Of İctimaiyat Supports Open Access Policy](#)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Editörden

ORJİNAL MAKALE-ORJİNAL ARTICLE

1. Mustafa Tanrıverdi-Salih Kerim Kumanlı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Rus Süvari Birlikleri ve Süvari Muharebeleri
Russian Cavalry Units and Cavalry Battles on the Caucasian Front of the Russo-Turkish War of 1877-1878 ... 335-351.
2. Cüneyt Okcu-Volkan Demir, Logoterapi Yönelimli Grup Çalışmasının Bireylerin Ruh Sağlığı, Hayatın Anlam ve Amacı Düzeylerine Etkisi
The Effect of Logotherapy Oriented Group Study on Individuals' Mental Health, Meaning and Purpose of Life... 352-368.
3. Hasan İlbahar, Egyptian Foreign Policy and the Nile River: A Historical Analysis
Mısır Dış Politikası ve Nil Nehri: Tarihsel Bir Analiz... 369-384.
4. İbrahim Fevzi Güven, Sites of the Memory of the Serbian Nation in Kosovo and the Place of Kosovo in the Collective Memory of the Serbs
Kosova'da Sırp Ulusunun Hafıza Mekanları ve Sırpların Kolektif Hafızasında Kosova'nın Yeri ... 385-401.
5. Alper Musa Sağlık, Uluslararası Şirketlerin Sürdürülebilirlik Raporlarının İncelenmesi
Examination of Sustainability Reports of International Companies ... 402-416.
6. Abdullah Sabit Tuna, Türkiye'de Sosyal Girişimcilik Konulu Lisansüstü Çalışmalar Üzerine Bir İnceleme
A Review on Postgraduate Studies on Social Entrepreneurship in Turkey ... 417-440.
7. Seyfettin İliter, Nietzscheci İnsanın Anlamı İnşasında Öldürülen Tanrı mı, Diriltilen Şeytan mı?
The Meaning of Nietzschean Man is The God Killed in His Construction or The Devil Resurrected? ... 441-449.
8. Gökhan Topluk, Hakkı Büyükbaş, Uygarlık Kavramının İnşası ve Osmanlı-Türkiye Aydınının Gündemine Girişi
Principal Poetry Nazire Comparison in Terms of Style Guided by an Example... 450-465.
9. Mehmet Akın, Bir Örnek Kılavuzluğunda Üslup Açısından Zemin Şiir Nazire Kıyası
Reaction of Turkish Public Administration to Mass Human Mobilisations: 1989 Bulgarian Mass Migration Movement... 466-484.
10. Adem Levent, Schumpeter ve Galbraith: Entelektüeller versus Teknostrüktür
Schumpeter and Galbraith: Intellectuals versus Technostructure...485-498.
11. Zeynep Dilekli Karatay, Ahmet Ayhan Koyuncu, Yemek, Toplumsallık ve Dönüşüm: Tokat Mutfağı Üzerine Nitel Bir Araştırma
A Field Study on The Approach of Generation Z Towards Türkiye's Foreign Policies ... 499-517.
12. Edip Asaf Bekaroğlu, Dynamics of Winning the Referendums: The Effects of Campaign Intensity and Referendum Issue
Referandumlarda Kazanma Dinamikleri: Kampanya Yoğunluğu ve Referandum Konusunun Etkileri ... 518-538.
13. Ali Ulvi Özbey, Yapay Zekâ'nın Geleceği Üzerine: Finch Filmi Göstergebilimsel Analizi
On the Future of Artificial Intelligence: Semiotic Analysis of the Finch Movie Sample ... 539-557.
14. Tunahan Eren Arslan, Alman Kültürel Bellek Mekânı Yaratmada 'Lorelei' İmgesi ve Clemens Brentano'nun 'Zu Bacharach am Rheine' Baladına Dâir Mülâhazalar
The 'Lorelei' Image and Reflections on Clemens Brentano's Ballad 'Zu Bacharach am Rheine' in Creating a German Cultural Memory Space ... 558-572.

15. Abdullah Demir, Cumhuriyet Senatosu'nda Elâzığ'ın Temsili: Rasim Giray Örneği
Elâzığ in the Senate of the Republic: The Example of Rasim Giray ... 573-588.
16. Ece Ergül, Yusuf Adıgüzel, Konvansiyonelden Dijitale Medya Süzgeçlerinin Dönüşümü
Conversion of Media Filters From Conventional to Digital... 589-607.
17. Yasin Akyıldız, Yaşlılığa Aktif Yaşlanma Perspektifiyle Bakmak: Lüleburgaz Örneği
Looking at Old Age From The Active Aging Perspective: The Lüleburgaz Example... 608-634.
18. Enes Yalçın, Cumhuriyetin Belediyecilik Deneyimi: Behçet Salih Uz'un İzmir Belediye Başkanlığı Dönemi (1931-1941)
Municipal Experience of The Republic: The Period as Mayor of Izmir of Behçet Salih Uz (1931-1941) ... 635-648.
19. Betül Tekinsoy, İtalya ile Yunanistan'ın Rodos ve On İki Ada Türklerine Yönelik Baskıları (1930-1955)
Pressures on the Turks of Rhodes and the Dodecanese by Italy and Greece (1930-1955) ... 649-679.
20. Latif Pınar, 1973 Petrol Krizi ve Türk Dış Politikası
1973 Oil Crisis and Turkish Foreign Policy Abstract... 680-690.
21. Döne Ayhan, Gençlerin Akraba Algısı ve İlişkilerini Anlamak: Zorunlu Bir Bağ mı? Sosyal Sermaye mi? Sosyal Kapital? ...
Understanding Young People's Perception of Relatives and Their Relationships: An Obligatory Bond? Social Capital?... 691-712.
22. Roukaya Merife Njoya, Özlem Altunsu Sönmez, Working Women: A Research on Women in Cameroon
Çalışan Kadınlar: Kamerun'daki Kadınlar Üzerine Bir Araştırma... 713-728.
23. Ozan Aytepe, Türkiye'de İslami Kadın Moda Algısına Eleştirel Bir Katkı
A Critical Contribution to the Perception of Islamic Women's Fashion in Turkey... 729-744.
24. Kadir Ceylan, II. Meşrutiyet'in Meçhul Bir Mecmuası: Merâm
An Unknown Magazine Of The Meşrutiyet II: Merâm... 745-757.
25. Miraç Şirin, Oğuzhan Zengin, Social Assistance and Family Functionality: A Study on the Family Functions of Individuals Benefiting from Social and Economic Support Services: A Case Study of the Ereğli District of Zonguldak
Sosyal Yardım ve Aile İşlevselliği: Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Yararlanan Bireylerin Aile İşlevleri Üzerine Bir İnceleme: Zonguldak ili Kdz. Ereğli ilçesi Örneği... 758-773.
26. Yunus Turhan, Foreign Aid in Türkiye-Africa Relations: Past, Present and Future
Türkiye Afrika İlişkilerinde Dış Yardımlar: Dünü, Bugünü ve Geleceği... 775-790.
27. Servet Doğan, Pan-Babilonizm: Tek Tanrılı Dinlerin Kökeni Babil Mitolojisi mi?
Pan-Babylonianism: Is Babylonian Mythology The Origin of Monotheistic Religions?... 791-810.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Rus Süvari Birlikleri ve Süvari Muharebeleri

Öz

19. yüzyılda teknolojik gelişmelerin ivmelenmesi ile birlikte savaş alanları büyük bir hızla dönüşüme uğradı. Yeni dönemde süvari birliklerinin görev tanımı ise 19. yüzyıl askeri düşünürleri arasında en hararetli tartışma konularından biri haline geldi. Bu süreçte süvari birliklerinin belirleyici hücum rolü tarihe karışırken, cephe gerisindeki lojistik hedeflerin vurulması, örtme ve düşman hareketlerinin keşfedilmesi gibi görevleri ön plana çıktı. Bu açıdan değerlendirildiğinde, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı hem gerçekleştiği tarih hem de tarafların süvari güçleri arasındaki asimetri sebebiyle süvari birliklerinin modernizasyon çabalarının incelenmesi noktasında bizlere önemli bir laboratuvar sunmaktadır. Bu çalışmada Rus süvari birlikleri ana çerçeveyi oluşturmaktadır. Öncelikle bu birliklerin savaş öncesindeki modernizasyon süreci ve Kafkasya'da Rus süvari birliklerinin yapılanması mercek altına alınmıştır. Rus süvarilerinin Rus savaş planında arz ettiği önem ve üstlendiği görevlerdeki performansı Osmanlı süvarileri ile karşılaştırmalı biçimde incelenmiştir. Çalışmada süvari birliklerinin ön plana çıktığı muharebeler incelenerek muharebe esnasındaki yetkinlikleri değerlendirilmiştir. Böylelikle süvari birliklerinin Kafkasya Cephesi özelinde savaşın gidişatına ne yönde etki ettikleri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Süvari, Benliahmet, Subatan, Kafkas Cephesi, Rus Ordusu.


Russian Cavalry Units and Cavalry Battles on the Caucasian Front of the Russo-Turkish War of 1877-1878

Abstract

Warfare underwent rapid change in the 19th century as technological developments accelerated. In this transition, the role of cavalry units became one of the most heated debates among 19th-century military thinkers. While the decisive role of cavalry units faded into history, their tasks such as targeting logistic objectives behind the front line, screening and reconnaissance of enemy movements became more important. From this point of view, the Russo-Turkish War of 1877-1878 provides us with an important laboratory to study the modernisation efforts of cavalry units, both because of the date of its occurrence and the asymmetry between the cavalry forces of the opposing sides. Russian cavalry units form the main framework of the study. First, the modernisation process of these units before the war and their organisation in the Caucasus were examined. The importance of Russian cavalry in the Russian war plan and its performance in its tasks are analysed in comparison with Ottoman cavalry. The study analyses the battles in which cavalry units were prominent and evaluates their capabilities during the battles. Thus, the impact of the cavalry units on the course of the war on the Caucasian front is discussed.


Keywords: Cavalry, Benliahmet, Subatan, Caucasian Front, Russian Army.

Yazar(lar) / Author(s)

Doç. Dr. Mustafa Tanrıverdi 
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul-Türkiye.

e-posta: tanriverdi@istanbul.edu.tr

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Salih Kerim Kumanlı 

İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, İstanbul-Türkiye.

e-posta: skumanli61@gmail.com

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 02. 08. 2024

Kabul tarihi-Date of acceptance: 16. 10. 2024

Yayım tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two External

Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör

Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Etik bildirim- Complaints

ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Finansman-Grant Support

Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 121K984 numaralı proje ile desteklenmiştir. Projeye verdiği destekten ötürü TÜBİTAK'a teşekkürlerimizi sunarız.

This study was supported by the Scientific and Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) under project number 121K984. We would like to thank TUBITAK for its support to the project.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atrf- Citation (APA)

Tuna, AS. (2024). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Rus Süvari Birlikleri ve Süvari Muharebeleri, *İçtimaiyat*, 8(2), ss. 335-351. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1527393>

1. Giriş

Tersane Konferansındaki görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasını müteakip Türk ve Rus orduları savaş ihtimalini dikkate alarak hazırlıklara başlamıştı. Rusya tarafında Don, Kuban, Terek Kazaklarından çok sayıda birlik savaşa katılmak üzere hazırlıklarını yapmıştı. Londra'daki konferansta alınan kararlar Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmeyince, savaş çanları çalmaya başladı. Konferansın ardından Sultan seferberlik ilan ederek, ihtiyattaki 120.000 askeri göreve çağırdı ve donanmanın hazır hale getirilmesini emretti. Bunun karşılığında II. Aleksandr, 12 Nisan 1877'de Kışinev'de bulunan Rus Ordusu karargahında Osmanlı ile savaşın başladığına dair manifestoyu imzaladı (Voskovoynikov, 1997: 110).

Savaş hazırlıklarına daha önce başlamış olan Rus askeri komuta kademesinin 1876 Sonbaharında yaptığı plana göre hızlı ve kesin bir sonuca ulaşmak hedefleniyordu. Buna göre esas amaç Rumeli'den İstanbul'u tehdit ederek Osmanlı hükümetini barışa zorlamaktı. Bu anlamda Kafkas Cephesi ikinci planda kalmakta ve esasen ana planın bir parçası olarak görülmekteydi. Dolayısıyla Rusya tarafından Kafkasya'ya ayrılan asker ve kaynak oldukça sınırlıydı. Bu dönemde önemli gelişmeler kaydetmiş Osmanlı donanması da dikkate alınarak Rus tarafı Kafkasya'da temkinli bir ilerleme ön görmekteydi. Rumeli'de General Gurko'nun yürüttüğü ileri harekâta benzer cüretkâr girişimler Kafkasya'da yerini düşmanı izleyen ve fırsat kollayan bir anlayışa bırakacaktı (Allen ve Muratoff, 1953: 110). Bu noktada General Loris-Melikov'un temkinli harekât tarzı da etkiliydi. Dolayısıyla Rus savaş planlamasında Osmanlı Devleti'nin bölgedeki güçlerinin aktif takibi ve ileri harekâtların doğru zamanlanması önem arz etmekteydi.

Osmanlı ordusu için de benzer bir durum söz konusudur. Ahmet Muhtar Paşa 7 Nisan 1877 tarihinde Erzurum'a vardığında zihnini meşgul eden tek soru Osmanlı topraklarının nasıl savunulacağıydı. Paşa, dönemin gereklerine uygun bir savunma anlayışına sahipti. Tarihte vuku bulmuş Osmanlı-Rus savaşlarını iyi analiz etmiş bir subay olan Ahmet Muhtar Paşa, kalelere bağımlı ve inisiyatif düşmana bırakan bir savunma anlayışının yenilgiye mahkûm olduğuna inanmaktaydı. Kale savunmasının yanında stratejik noktalar arasında durumun gereğine göre manevra yapma yetisine sahip bir seyyar ordunun mevcudiyetini zorunlu görüyordu. Bu seyyar ordu özellikle Kars, Bayezid ve Erzurum bölgeleri arasında iletişimin kopmasını da engelleyecek biçimde yerleşecekti. Paşa, ordunun önünde hareket edecek ileri karakollara ve bunların sağlayacağı erken uyarılara önem vermekteydi (Ahmet Muhtar, 1928: 245).

Rus tarafının en büyük endişesi, Osmanlı birliklerinin Güney Kafkasya'ya sokulması ve Kafkasya Müslümanlarının, bilhassa Dağıstan ve Çeçenistanın, Rusya'ya karşı ayaklandırılarak Rus birliklerinin arkadan çevrilme ihtimaliydi (Voskovoynikov, 1997: 21).

2. Kırım Savaşı'ndan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na Kadar Kafkasya'da Rus-Kazak Süvari Yapılanması

Ateşli silahların savaştaki etkisinin görülmesiyle, gerçekleştirilecek olan reformlarda süvariye modern silahlarla donatmak öncelik halini aldı. At üzerinde hareket halinde olan süvarinin kullandığı silahların boyutu ve ağırlığı büyük önem taşımaktaydı. Savaş durumunda süvarinin elindeki silah etkili kullanması ve rakiplerine üstünlük sağlayabilmesi, ancak etkili bir silah ve teçhizat ile mümkün olabilirdi. Mızrak ve kılıcın yüzyıllardır eşlik ettiği süvari, bilhassa 19. yüzyılın ortalarından itibaren ateşli silahları kullanmaya başlamıştı (İvanov, 1864: 293).

Kırım Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Rusya, reformlara öncelik verip modern bir ordu oluşturmanın yollarını aradı. Barış zamanına geçen ordudaki ilk değişim yedek ve ihtiyat kısımlarının

kaldırılmasıyla gerçekleşti. Bu adımı, genelde süvarilerden oluşan “*Voennoye poseleniye-Askeri Yerleşim*”lerin kaldırılması takip etti (İvanov, 1864: 290-291).

Süvari birliklerinin sayısının azaltılmasına yönelik önemli adımlardan biri de 1860 yılında atıldı. 14 Mayıs tarihli Süvari teşkilatındaki değişim hakkındaki kanunname (Polojeniyeye ob izmeneniyah v sostave armeyskoy kavalerii) ile şu yönde bir değişim planlandı: altı hafif süvari tümeninin ikinci dragun alayları (toplam altı alay) ve 7. Hafif süvari tümeninin iki dragun alayı Kirasir muvazzaf alayına dâhil edilecek ve böylece bu birleşimden sekiz dragun alayı meydana gelecekti. Barış zamanında bu yedi hafif süvari tümenindeki alaylar iki kısma ayrılacaktı: normal ve muvazzaf. Her bir alayda dört aktif ve iki ihtiyat bölüğü yer alacaktı (İvanov, 1864: 296).

Kafkasya’da planlanan reformda ise savaşa yönelik olarak düzensiz birliklerden “*postoyannaya militsiya*” (daimi yerel birlikler)’nin teşkili amaçlandı. Bu birlikler içerisinde Gürcü piyade tümeni, Dağıstan süvari-düzensiz alayı, Guri piyade bölüğü yer alıyordu. 1860 ve 1861 yıllarında ise, Kuzey Kafkasya’da Rus hakimiyetinin sağlanmasının ardından iki atlı-düzensiz süvari bölüğü yeniden yapılandırıldı: Labinsk ve Kuban. Bununla birlikte Terek Oblastı’nda Terek atlı-düzensiz alayı ve Dağıstan’da 12 atlı bölük ve diğer bölükler meydana getirildi (Voskovoynikov, 1997: 12).

1861’de Savaş Bakanı olarak atanan ve Rus ordusunun Avrupa ordularının gerisinde kaldığının farkında olan D. A. Milyutin (1816-1912) , öncelikle bu geriye gidişi durdurmayı ve ülke açısından tehlide dönüşen eksiklikleri gidermeyi amaçladı. Savaş sonrasındaki ekonomik buhranı da göz önüne alarak, orduda nicelik değil niteliğe önem verdi. Savaş zamanında asker sayısını arttırmayı, barış zamanında ise sayıyı asgari düzeyde tutmayı planladı. Bu amaçla öncelikle subay ve düşük rütbeli askerlerin savaşa hazır tutulmasına ve bilhassa düzensiz birliklerden olan Kazak süvarilerinin güçlendirilmesine önem verdi. Kazak süvarileri 1862 verilerine göre 154 atlı alaydan oluşuyordu. Milyutin, Avrupa ile gerçekleştirebilecek bir savaşta, toplamda 24 bataryalı 125 atlı alaydan oluşan Don, Kuban, Terek, Orenburg ve Ural Kazak birliklerini kullanmayı planlıyordu (Voskovoynikov, 1997: 11).

Ayrıca, 1869 yılında yeni bir talimname ile süvari birliklerinin yapısında ve eğitimlerinde değişikliklere gidildi. Düzenlemelerde süvari birliklerinin savaş sürecinde manevra kabiliyetlerini koruyabilmesi ve dayanıklılıklarının artırılması meselesi üzerinde özellikle durulmaktaydı. Savaş alanlarında ateşli silahların etkisi büyük oranda göz ardı edilerek at üzerinde ve bitişik nizamda savaşmak, süvarinin başlıca muharebe tarzı olarak belirlenmekteydi. Süvarinin atından inerek piyade tarzında muharebe etmesine sıcak bakılmıyordu. Ancak 1871’de dragun alaylarına ve 1873’de getirilen düzenlemelerle de mızrak ve kılıç ile savaşan Rus süvari sınıflarına da atsız, yani piyade tarzında muharebe yeteneği kazandıracak talimler getirildi (Menning, 1992: 45-46). Böylelikle Rus süvarisi mümkün mertebe ateşli silahlardan faydalanabilecek bir düzene kavuşuyordu.

Süvari sınıfına getirilen düzenlemelerin tamamlanmasının ardından 1876 yılına gelindiğinde ise savaş hazırlıklarının ivme kazandığı anlaşılmaktadır. 1 Kasım 1876’da Savaş Bakanı’nın Kafkasya Orduları Başkomutanına gönderdiği telgrafta, İmparatorun emri ile Kiyev, Odessa, Harkov askeri bölgeleri ile Kafkasya Grenader tümeni, topçu birlikleri ile 19, 39 ve 41. Piyade tümenleri, Kafkasya 1, 2 ve 3. top arabacıları ve süvari topçuları, istihkâm erleri ve Kafkasya muharebe tugayları, Gümrü kale alayı ve topçuları, Tiflis alayı, Gence, Şuşa, Zakatala, Kutayis, Erivan ve Ozurgeti taburları seferberlik emri ile çağrılırken Güney Kafkasya’da 14 müfrezeli birliği daha oluşturulması ve bu birliklere rütbelilerden atamalar yapılması istenmiştir (Materialı dlya Opisaniya, 1904: 46-47).

Kafkasya'da "atlı asker yükümlülüğü" bulunmamasından dolayı ve Kafkasya topçu birliklerine at tedarikinin zor olması nedeniyle başkomutan, 4 Kasım'da verdiği emirle zayıf durumda olan topçu taburlarının daha iyi seviyeye getirilmelerini istedi. Böylelikle Terek ve Dağıstan oblastlarındaki dağ topçularının savaş zamanı seviyesine getirilmesi mümkün olacaktı.

Savaş öncesinde Terek birliklerinde 2121 adet Berdan tüfeği, 765 adet Smitt&Wesson tüfeği, eski tip yivli 7 kalibreli silahlardan toplam 3598 adet Kazak tüfeği üretildi. Bunlardan 2010 Berdan, 85 tabanca ve 7 kalibreli 840 tüfek alaylara dağıtıldı (Materialı dlya Opisanıya, 1904: 57).

Savaşın başına doğru Rusya iki orduyu cepheye yönlendirmişti. Tuna ordusu 185.000 kişiden oluşuyordu ve 800 topa sahipti. Kafkasya ordusu ise 75.000 kişi ve 276 topa sahipti. Tuna ordusuna daha sonra Bulgar gönüllüler dâhil olacaktı. Kafkasya ordusunda ise Gürcü, Ermeni, Osetin ve diğer yerel birlikler yer alıyordu. Buna karşı Osmanlı ordusunun Tuna Cephesi'nde Abdülkerim Nadir Paşa komutasında 400 toplu, 206.000 kişilik bir kuvvet vardı. Kafkas Cephesi'nde ise Ahmet Muhtar Paşa komutasında 100 toplu, 75.000 kişilik bir kuvvet mevcuttu. Rus ordusunun içinde süvari sayısı 30.000'den fazlaydı. Bunun hemen hemen yarısı Kafkasya'da bulunuyordu (Voskovoynikov, 1997: 21).

Kafkas Cephesi'nde 1. Eyskiy, Kafkas, Kuban, Poltavski, Umanskiy, 2. Hoperskiy süvari alayları, 7. Plastun taburu ve iki süvari-topçu taburu aktif hale getirildi. 52 bin kişilik kolordunun başında süvari generali M. T. Loris-Melikov bulunuyordu. Kolordu içinde, %70'i Kuban ve Terek birliklerinden oluşan 14.000 kadar süvari görev aldı (Erohin, 2013: 68). Güney Kafkasya'daki süvari sayısı yeterli görüldüğünden ihtiyat halindeki 60 bölük Kazak birliğinin cepheye gönderilmesi durduruldu (Materialı dlya Opisanıya, 1904: 41).

3. Kafkas Cephesi'nde Rus Süvarilerinin Üstlendiği Roller

3.1. Keşif ile Örtme Roller ve Osmanlı İstihbaratına Etkileri

Kafkas Cephesi savaş planlamaları bu bilgiler ışığında ele alınacak olursa her iki taraf için de düşman hareketleri hakkında bilgi edinimi ve kesintisiz bilgi akışının ne derece önem arz ettiği göze çarpar. Özellikle Ahmet Muhtar Paşa'nın benimsediği savunma anlayışında keşif ve istihbarat önemli yer tutmaktadır. Oluşturulan seyyar ordunun planlandığı gibi hareket edebilmesi için sahip olduğu hayvanlar ve lojistik imkânlar kadar sağlıklı bilgi akışı da gerekmektedir. Böylesine bir görevin icrası ancak yetkin bir süvari gücüyle mümkündür. Dolayısıyla savaş planlarının başarısında tarafların sahip olduğu süvari gücü kadar bu süvarilerin bahsi geçen görevlendirmelere yatkınlıkları da temel etkenlerdendir.

Rus süvarileri arasında keşif ve örtme görevleri büyük oranda Kazak süvarilerince gerçekleştirilmekteydi. Rus nizami süvarileri arasında bu tür görevlendirmeler uzun süre önemsiz görüldüğünden bu yönüyle zayıf kalmışlardı. Hatta bu görevleri üstlenen Kazak süvarileri de benzer biçimde önemsizleştirilebiliyor ve taraflar arasında çekişmeler meydana gelebiliyordu (Curtiss, 1965: 141). Bununla birlikte Kazak süvarileri Kafkas ordusunun süvari gücünün büyük kısmını oluşturuyorlardı. Dolayısıyla Rus ordusu Kazak süvarilerinin becerilerine muhtaçtı.

Kazaklar, sahip oldukları hayat tarzının avantajıyla at üzerinde yaşamaya ve ordunun ilerisinde uzun süreler yürüyüşe alışkınlardı. Bindikleri Katana atları da Doğu Anadolu'nun zorlu coğrafyasında avantaj sağlayacak özelliklere sahipti (Mirliva Seyid ve Kaymakam Behçet, 1892: 117-118). Görev tanımları gereği hafif süvari olarak nitelendirilen Kazak süvarileri, uzaktan bakıldığında hem teçhizat hem de atlarının görünümü ile ağır süvariye andırmaktaydılar. Manevra

kabiliyetlerini hafifliğe değil, dayanıklılığa borçluydular. Tüm bu özellikleri onları Rus ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak konusunda biçilmiş kaftan haline getiriyordu.

Savaşta süvari sınıfının bir mensubu olan Keçecizade İzzet Fuat'ın Kazak süvarilerinin keşif ve örtme harekâtlarındaki becerisi üzerine değerlendirmeleri aydınlatıcıdır:

“Doğu Ordusu sandığımız kuvvet aynı ileri karakollardan, aynı tampon müfrezelerden başka bir şey değildi. Büyük kısımlar her zamanki gibi görünmüyordu. Düşman süvarisi bu büyük kısımları o kadar güzel örtüyor, bizimkiler de aynı derece hiçbir şey görmüyordu ki düşman büyük kısımlarının nerede olduklarını asla bilmiyorduk.

Dünyada hiçbir süvari, örtme hizmetlerini Kazaklar kadar iyi yapamaz ve hiçbir kimse iyi eğitim görmüş bir süvari olmadan gerektiği gibi savaşamaz (Keçecizade İzzet Fuat, 1997: 80-81).

Doğrusu bu Kazaklar gibi ileri karakol görevini hakkıyla yapan o zamana kadar başka süvari görmemişim: öyle çabuk görünür ve kaybolurlar ki insan tarla faresi sanır” (Keçecizade İzzet Fuat, 1997: 130).

Alıntılanan görüşler paralelinde döneme ait benzer yorumlara ulaşmak mümkündür. Örneğin savaştan çok kısa süre önce kaleme alınmış, 13 Mart 1877 tarihli bir Osmanlı layihasında Kazak süvarileri üzerine oldukça ayrıntılı değerlendirmeler mevcuttur. Bu layihada Avrupa ordularının Rus ordusuna nazaran çok daha eğitilmiş ve disiplinli olmasına rağmen, karşı karşıya geldikleri savaşların çoğunlukla Rus zaferi ile sonuçlandığı ve bunda da Kazak süvarilerinin büyük rol oynadığı belirtilmektedir. Layihada Kazak süvarisinin başarısı çok sayıda hafif süvari görevini etkili bir biçimde üstlenebilmelerine ve ordunun ihtiyaç duyduğu birçok cephe gerisindeki görevlendirmeleri de layıkıyla yerine getirebilmelerine bağlanmıştır. Ayrıca Kazak tehlikesine karşı Çerkes muhacirlerinden aktif biçimde yararlanmak gerektiği de bu raporda ısrarla savunulmaktadır. Layihada Kafkasya'da Rus ilerleyişi sırasında gerçekleşen muharebelerden örnekler verilerek, Çerkes süvarisinin Kazak süvarisine göre çok daha mahir bir savaşçı olduğu üzerinde durulmaktadır (ATASE, 32/0/23). Dolayısıyla bu rapordaki bilgiler ışığında, Osmanlı Devleti'nin Kazak süvarilerinin savaşın gidişatında oynayacağı rolün farkında olduğu ve süvari güçleri arasındaki asimetrinin önüne geçebilmek için kendi insan kaynağını devreye sokarak Çerkes süvarilerine umut bağladığı anlaşılmaktadır. Çerkes süvarilerinin Osmanlı ordusuna entegrasyonu ise sancılı olmuştur. Bu süreçte tarafların işbirliği noktasında motivasyon bakımından farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır (Beşikçi, 2015: 87).

Görüleceği üzere Ahmet Muhtar Paşa oldukça etkili bir süvari gücüne karşı önlem almalıydı. Ön gördüğü hareketli savunma anlayışının uygulanabilmesi keşiflere ve keşif hareketlerinin sağlıklı yürütülmesi de yeterli sayıda süvari birliğine sahip olunmasına bağlıydı. Ancak Anadolu Ordusu için süvari ihtiyacının konvansiyonel askere alma yöntemleri ile karşılanabilmesi, savaş boyunca mümkün olmayacaktı. Bu sebeple zaptiye birliklerinin süvari olanlarının cepheye gönderilmesi kararlaştırıldı (ATASE, 4/0/153). Ayrıca yerel aktörlerden çok sayıda süvari birliği için sözler alındı. Hatta Rus ordusuna mensup Müslüman süvari alaylarının Osmanlı ordusuna katılmaları için girişimlerde bulunuldu (ATASE, 130/0/1011). Ancak bu girişimlerin de cephedeki süvari ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğu Ahmet Muhtar Paşa'nın İstanbul ile gerçekleştirdiği yazışmalarda açıkça görülmektedir. Süvari askeri toplanmasının yanında bu askerlerin ihtiyaç duyduğu atların tedarik edilmesi ve bakımları konusunda da büyük sıkıntılar yaşanmaktaydı (Mehmet Arif, 1974: 442-43).

Mevcut şartlar altında Ahmet Muhtar Paşa düşman hareketlerinden haberdar olmakta güçlük çekiyor, keşif hareketlerinin istenilen tarzda yürütülememesini elindeki süvarinin azlığı kadar

niteliksizliğine de bağlıyordu. Osmanlı süvarileri küçük çaplı gözlemleri de gerektiği gibi gerçekleştiriyordu. Görevlendirilen subay ve süvariler ya uzun süre karargâhı haberdar edemiyor ya da döndüklerinde asıl arzu edilen düşman sayısı, istikameti ve birliklerin yapısı gibi bilgileri edinmekten aciz kalıyorlardı. (Ahmet Muhtar, 1328: 125-126).

Keşif harekâtlarının başarısızlığı Ahmet Muhtar Paşa'yı alternatif yollara başvurmaya itecektir. Paşa birçok noktayı kendi gözleriyle incelemek ihtiyacı hissettiğinden cephe boyunca oldukça hareketli olmaya özen gösterecektir. Ayrıca en azından kendi bölgesindeki gözlemlerini gerçekleştirebilmek üzere Avrupa'dan getirttiği bir dürbünü kullandığından bahseder. (Ahmet Muhtar, 1328: 217). Bunun yanında casusluk müessesesi de işletilecektir. Casusluk girişimlerinin başarılı bir örneğini 10 Mayıs 1877 tarihli bir raporda görmek mümkündür. Rapora göre satıcı kılığında girmiş bir süvari zabiti ile bir köylü, Rus topraklarına sızarak, düşman birliklerinin yoğunlaştığı bölgelerin yanı sıra cephane yığınakları hakkında da ayrıntılı bilgi elde etmeyi başarmışlardı (ATASE, 39/0/31).

Başka bir örnekte Rus ordusundan önemli bilgiler sızdırabileceğini söyleyen bir Ermeni'den faydalanılmaya çalışılacaktı. Paşa, bu kişiye güven duymuyordu. Ancak bu kişinin sızdırabileceği bilgilerin Ruslarca hâlihazırda kolayca elde edildiğini bildiğinden bu yola rıza göstermişti (Ahmet Muhtar, 1328: 246). Paşanın bu düşüncesi taraflar arasında bilgi edinme noktasındaki uçurumu özetler niteliktedir. Nitekim bu tarz girişimler de sürekli değişen savaş sahasında yeterli olmayacaktır. Bilgi akışındaki tüm bu yetersizlikler, Osmanlı ordusunun temel problemlerinden olan atıl ve pasif savunma anlayışının önünü açan etkenlerden biri olsa gerektir. Süvari birliklerinin etkinlikleri arasındaki bu fark, Rus tarafına ciddi bir inisiyatif üstünlüğü kazandırmıştır denebilir. Tüm bunların yanında emir komuta zincirindeki uygunsuzluklar da koordineli bir cephe idaresini zorlaştırmış ve fırsatların değerlendirilmesinin önüne geçmiştir (Uyar, 2021: 23-24).

3.2. Taktik Seviyede Keşif Harekâtlarının İcrası

Taraflarca gerçekleştirilen keşif harekâtlarının karakteristik özelliklerini yine bu harekâtlarla hedeflenen amaç belirlemekteydi. İhtiyaç duyulan keşfin büyüklüğüne göre görevlendirilen birliklerin sayısı ve yapısı değişiklik göstermekteydi. Birliklerin yapısı da gerçekleşen keşif muharebeleri üzerinde doğrudan etkiliydi. Arşiv kaynaklarında raporlanan keşif hareketlerinin bir ortalaması çıkarıldığında bu hareketlerin genelde birkaç yüz süvari arasında birkaç saate yayılan tüfek ateşi ile başlayıp sona erdiği gözlemlenmektedir (ATASE, 9/0/134).

Süvariler karabina tarzı kısa menzilli tüfekler kullandıklarından, taraflar belli bir noktaya kadar birbirlerine yaklaşıp ateş ettikten sonra mesafeyi korumaya çalışıyorlardı. Karşılıklı ateş esnasında bir taraf üstünlük sağlamayı başaracak olursa çekilen tarafın takibi gerçekleştirilir ve bu noktada taraflar kılıç kılıca yakın muharebeye girişirlerdi. Takip, havanın kararması veya düşmanın avantajlı bir pozisyona ulaşması gibi olumsuz şartlar oluşmadıkça sürdürülürdü. Tek tek örnekler incelendiğinde tarafların kayıpları oldukça sınırlı kalıyorsa da, keşif hareketlerinin cephe boyunca oldukça yoğun bir tarzda süreklilik arz ettiği de unutulmamalıdır. Bu da çok sayıda hayvan ve süvari askeri kaybı anlamına gelmektedir.

Keşif hareketleri sırasında Rus süvarileri genelde ilerledikleri hat boyunca köylerde veya sağda solda dağınık biçimde konuşlandırılmış Osmanlı nizamiye ve muavene süvarilerince karşılanıyordu. Daha ciddi tehdit algılanacak olur ise bu kollara karşı merkezden süvarinin yanında topçu ve piyade birlikleri de sevk edilmekteydi.

At üzerinde gerçekleştirilen çarpışmalarda Osmanlı süvarilerinin rakipleri ile başa baş mücadele edebildiklerini söylemek mümkündür. Bu durum keşif muharebelerinin gerçekleştirilme tarzından

ileri gelmektedir. Söz konusu çarpışmalar tüm ordu sınıflarının katıldığı büyük muharebelerden keskin bir çizgiyle ayrışır. Ateş gücünün etkisi nispeten daha azdır. Tarafların sayıları da sınırlı olduğundan at binme, nişancılık ve at üzerinde kılıç muharebesi gibi süvarinin bireysel becerisine dayanan bir savaş tarzı ön plana çıkmaktadır. Bu tarz çatışmalarda üstünlüğün Osmanlı süvarilerine geçmesi veya bir noktanın savunulması gerektiği durumlarda Rus süvarisinin atlarından inerek piyade tarzında muharebeye başladığı da görülmektedir (ATASE, 131/0/226).

Keşfedilecek bölgede düşman gücünün varlığı biliniyor ve bu birliklerin ardına sarkma amaçlanıyorsa topçu ve piyade birliklerince de desteklenen büyük çaplı keşif taarruzları gerçekleştirilmekteydi. Bu tarz çarpışmalarda iki tarafın da belli başlı taktiklere sadık kaldığı söylenebilir. Bu taktikler genelde ateş gücünü kendi lehine kullanmak üzerine kurgulanmaktaydı. Temel amaç düşman süvarisini kendi piyade ve topçu birliklerinin ateş menziline sokmaktan ibaretti. Bunun için süvari birlikleri sahte geri çekilme hareketleri icra ediyor, düşman süvarisi takibi sürdürürse pusu halindeki piyade veya topçu birliklerinin ateşine maruz kalarak zayıf vermesi sağlanmış oluyordu (Epauchin, 1900: 73). Kendi karargâhlarına doğru çekilen süvarilerin takviyelerle sayısal üstünlüğü elde ederek karşı hücumla geçmesi de yaygın bir taktikti (ATASE, 100/0/13). Böylelikle elde edilecek sonuca göre bölgenin mümkün olduğunca derinine sirayet edilerek yoklanması ve keşfedilmesi amaçlanmaktaydı. Bu mümkün değilse bahsi geçen taktiklerle örtme vazifesini üstlenen birliklerin yıpratılmasına çalışılırdı.

3.3. Telgraf Hatlarının Sabote Edilmesi

19. yüzyılın ikinci yarısında gelişen teknoloji ve kıta ordularıyla birlikte savaşların çehresindeki değişim muharebelerle kısıtlı kalmadı. Cephedeki birliklerin savaş boyu ihtiyaçlarının karşılanabilmesi cephe gerisindeki lojistik alt yapının önemini arttırdı. Teçhizatın ve cephanenin orduya iletilmesi kadar bilginin hızlı iletimi de gerekliydi. Ordular çok geniş coğrafyalara yayılıyor, bunların tek bir merkezden yürütülmesi ancak hızlı iletişim araçları ile mümkün olabiliyordu. Tüm bunlar cephe gerisinde ordularca örtülmesi ve korunması gereken birçok stratejik hedefin ortaya çıkması demekti. Dolayısıyla manevra kabiliyeti yüksek süvari birlikleri için telgraf hatları, demiryolları gibi cephe gerisindeki birçok nokta doğal hedef haline geldi.

Kafkas Cephesi'nde Osmanlı Devleti'nin aktif bir demiryolu bulunmuyordu. Erzurum'un İstanbul ile bağlantısı Trabzon üzerinden deniz yoluna bağlıydı. Trabzon ile Erzurum arasındaki nakliyat ise şose yol ile sağlanıyordu. Ancak iletişim için telgraf hatları kullanımı mevcuttu. Telgraf hatlarında bir sorun olması durumunda kullanılmak üzere dört saatlik aralıklarla yerleştirilmiş süvari postaları sistemi planlanmışsa da hayata geçirilmesi mümkün olmadı (Ahmet Muhtar, 1328: 24). Böylelikle telgraf hatlarının önemi bir kat daha artıyordu. Dolayısıyla bu hatların her fırsatta sabote edilmesi Rus süvari birliklerinin muharebe dışı temel faaliyetlerinden biriydi.

Telgraf hatlarının inşası savaş boyunca süreklilik arz etmekteydi. Ordunun hareketleri ve ihtiyacına göre bazen mevcut hatlar bozularak cephenin farklı noktalarına uzatılmaktaydı. Dolayısıyla telgraf hatları hem değişkenlik gösteriyor hem de oldukça geniş coğrafyalara yayılabiliyordu. Arşiv kaynakları incelendiğinde telgraf hatlarının sadece Rus birliklerinden değil, yerel unsurların meydana getirdiği çetelerden de savunulmakta olduğunu görmek mümkündür (ATASE, 57/0/172). Dolayısıyla bu hatların güvenliği hâlihazırda kaynak sıkıntısı yaşayan Osmanlı Ordusu için büyük bir kaynak sarfını zorunlu kılmaktaydı.

Bu dönemde bir telgraf hattının tamiri kritik dönemlerde oldukça uzun bir zaman kaybına neden olabilmekteydi. Kilometrelerce uzanan telgraf hatlarının tamiri için öncelikle nereden bozulmuş olduğunun tespiti gerekliydi. Bu noktanın keşfi için süvariler ve memurlar görevlendirilirdi. Daha

sonra bölge güvenliği sağlanarak gerekli malzemelerle hattın tamiri gerçekleştiriliyordu. Tüm bu süreçte hattın uzandığı bölge ile iletişim oldukça gecikmeli yürütülebilmekteydi.

Rus süvarilerinin cephe gerisinin sabote edilmesi noktasında çok aktif olduğunu söylemek mümkün değildir. Amerikan İç Savaşı sırasında süvari birliklerinin bağımsız biçimde hareket ederek ordunun oldukça ilerisinde gerçekleştirdikleri sabotaj akınlarını burada göremeyiz. Çünkü Rus süvarisi ordunun bir adım ilerisinde hareket edecek biçimde sevk edilmekteydi. Cephenin çok ilerisinde ve bağımsız operasyonlarda kullanılması alışıldık bir durum değildi. Ancak Rus ordusunun ileri harekâtlarının ön hazırlıkları sırasında hedeflenen nokta ile Osmanlı ordusunun iletişim ve ulaşım yollarının kesilmesi stratejisi oldukça düzenli biçimde uygulandı. Savaşın ilk günlerinde Ardahan'ın Osmanlı merkezi ile iletişiminin kesilmesi ve merkezin ancak Ardahan düştükten sonra bölgede yaşananlardan haberdar olması bu duruma iyi bir örnektir (Ahmet Muhtar, 1328: 130). Yine bu süreçte Rus ordusunun Kars'ı uzaktan kuşatma girişiminde de Kars ile olan telgraf iletişimi benzer biçimde kesilecekti (ATASE, 131/0/8). Telgraf tellerinin sürekli hedef alınmasının bir sonucu olarak, bazı günlerde Ahmet Muhtar Paşa'nın nerede bulunduğunu öğrenebilmek noktasında dahi sıkıntılar yaşanacaktı (ATASE, 131-0-264).

Kafkas Cephesi'nde cephe gerisindeki stratejik noktaları hedef alan operasyonlarda Osmanlı süvarilerinin daha çarpıcı örnekler verdiği söylenebilir. Osmanlı ordusu bu noktada özellikle Mihrali Bey gibi süvari birliklerinin komutasında başarılı kimselerin hizmetlerinden faydalanacaktı. Kendisi başarıları ile cephede bulunan Mehmet Arif Bey'in güvenini kazanmış bir komutandı (Mehmet Arif, 1974: 440). Bir Karapapak Türkü olan Mihrali Bey, komutasındaki Karapapak süvarileri ile Rus cephesinin derinliklerine birçok kez sızmayı başardı. Mihrali Bey'in akınlarındaki başarı o denli büyüktür ki Avrupa'da kaleme alınan savaş tarihlerinde de kendine yer bulmuştur (Rustow, 1878: 411). Mihrali Bey'in yürüttüğü başarılı operasyonlar, bu dönemde süvarinin savaş alanındaki potansiyeli hakkında da bizlere fikir vermektedir.

Ahmet Muhtar Paşa 8 Eylül 1877 tarihli raporunda Mihrali Bey'in akınlarından birini ayrıntılı biçimde aktarmaktadır. Raporda bahsi geçen harekâtın temel amacı Gümrü ile Tiflis arasındaki telgraf hattının kırılmasıydı. 200 kadar Karapapak atlısı ile harekete geçen Mihrali Bey telgraf hattını başarıyla tahrip ettiği gibi, bölgede otlatılan 150 kadar Rus ordusuna ait topçu hayvanını da ele geçirdi. Kazak süvarileri iki kez Mihrali Bey'in çekilme güzergâhını kesme girişiminde bulduysa da tüm girişimler başarısızlıkla sonuçlandı. Böylelikle Mihrali Bey elde ettiği ganimetlerle Kars'a ulaştı. Mihrali Bey Rus telgraf hattını sabote etmekle kalmamış, hattın elde ettiği telgraf tellerini yanına alarak dağlara gizlemişti (ATASE, 131/0/50). Bunun sebebi tarafların düşman telgraf hatlarını bozduktan sonra ellerine geçen malzemeleri kendi hatlarının tamirinde veya inşasında kullanmasından ileri geliyordu. Osmanlı tarafında bu malzemelerin hatların tamirinde kullanıldığı örneklerle rastlamak mümkündür. Akınlarla elde edilen malzemeler kadar, Rus birliklerince tahrip edilen telgraf telleri ile aletlerden geriye kalan direk, porselen ve telgraf makinelerinin de tekrar kullanılmak üzere değerlendirildiği görülmektedir (ATASE, 48-0-96).

3.4. Yağma Faaliyetleri

Her iki taraf orduları için de ihtiyaçların karşılanabilmesinde bölge kaynaklarından mümkün derece faydalanabilmek bir zorunluluktur. Bu durum özellikle Osmanlı ordusu için geçerliydi. Merkezden yeterli destek sağlanamıyordu. Ordunun ihtiyaçları önemli oranda bölgedeki köylerden sağlanmaktaydı. Elde edilen kaynakların naklinde de halktan alınan hayvan ve arabaların rolü büyüktü. Dolayısıyla savaş alanına yakın bölgelerde tarımsal üretimi ve depolarıyla ön plana çıkan yerleşimlerin güvenliğinin sağlanması ve buralardan elde edilen ihtiyaç maddelerinin ordu

merkezine güvenli biçimde ulaştırılması gerekmektedir. Bu noktada da çok sayıda süvari birliğine ihtiyaç duyulmaktaydı.

Dördüncü Ordu'nun lojistik açıdan yaşadığı sıkıntılar Osmanlı savaş gücü üzerinde yıkıcı bir etkiye sahipti. İlaşsızlık, özellikle Osmanlı süvari birliklerinin yapısı gereği süvari gücünü doğrudan etkilemekteydi. Eldeki süvarilerin önemli bölümü muavene atlısı olduğundan, bunlar erzak kıtlığı yaşanan dönemlerde kitleler halinde firar ediyorlardı. Ahmet Muhtar Paşa firar edenlere söz geçirilemediğinden ve bunların içinde bulunduğu durumun vahametinden bahseder. Ayrıca bu atlılara verilmesi gereken erzakın yeterli miktarda sağlanamadığına da değinir(Ahmet Muhtar, 1328: 204). Özellikle ilerleyen dönemde kış aylarının etkisiyle sorun daha da kritik hale gelecek, bölgede nakliyatın zorlaşması ve süvari hayvanlarının otlatılamaması gibi sebeplerle Osmanlı muavene süvarilerinden umut edilen faydayı sağlamak imkânsız hale gelecektir.

Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarını karşılayabilmek üzere bölgede yürüttüğü faaliyetler oldukça basit ve sabotaja açıktı. Bölgede mevcut kaynakların orduya ulaştırılması için yerel tüccarlar ve halkla iletişime geçilmekteydi. Kontratçı da denilen tüccarlardan gerekli malzemeler nakit karşılığı alınmaktaydı. Bölge halkının ürettiği veya depoladığı zahirenin alınması içinse bu yerleşim yerlerine süvari subayları gönderilirdi (ATASE, 58/0/67). Toplanan zahireler kafileler halinde gerekli noktalara ulaştırılmaktaydı. Bahsi geçen sebeplerle bu sürecin sekteye uğraması Osmanlı savaş gücünü büyük oranda baltalayacağından, Osmanlı ordusunun kaynak deposu olan yerleşim yerleri ve nakliyat kafileleri Rus süvari birliklerinin hedefleri arasındaydı. Rus ordusu bu noktada Kazak süvarileri kadar gayri nizami birliklerden de faydalanmaktaydı. Ahmet Muhtar Paşa, bu birliklerin Oltu ile Ardanuç taraflarında başarılı yağma hareketlerinde bulduklarını ve izlerini hızla kaybettirdiklerini nakletmektedir (Ahmet Muhtar, 1328: 141). Bahsi geçen yağma hareketlerinin gece saatlerinde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Ardahan'ın düşman eline geçmesinden sonra o bölgeden büyük bir Rus ilerleyişinin mümkün olmayacağı düşüncesi mevcut olduğundan, bölgedeki Osmanlı askerinin sayıca sınırlı tutulması bahsi geçen hareketlerin önünü açmıştır. Buradaki zafiyetin Rus tarafınca fırsata çevrildiği görülmektedir. Sürekli yağma hareketleri sonucunda halk ve memurların korku içinde bulunmaları sonucu bölgenin güvenliği için önlemler alınması zorunlu hale gelmiş ve bölgeye asker sevk edilmiştir. Eleşkirt bölgesinde de bölge aşiretleri ve çeşitli yerleşkeler bu tarz yağmalamalardan büyük zarar görmüş, burada yaşananlar sonucunda Osmanlı Devleti Avrupa Devletleri'nin dikkatini çekmek üzere girişimlerde bulunmuştur (ATASE, 131/0/221). Tüm bu yağma hareketleri halkın bölgeyi terk etmesi ve haliyle sahadan elde edilecek kaynakların daha da kısıtlanması demektir.

Yerleşim yerlerinin yağmalanmasının yanında buralardan yola koyulan Osmanlı nakliye kafileleri de Rus süvarilerinin baskınlarına hedef oluyordu. Kafilelerin savunulmasında özellikle muavene süvarisinin görev aldığı söylemek mümkündür. Bunda nizamiye süvarilerinin az sayıda bulunmasının yanı sıra, muavene atlılarının dağınık biçimde bulunmalarının da etkisi olduğu söylenebilir. Bu dağınıklık ihtiyaç duyulan bölgede Rus birliklerinin önünde set oluşturmalarına olanak sağlamaktaydı. Erzurum'dan yola çıkan bir odun kafilesinin savunması yine bu tarzda bölgede bulunan Karapapak süvarilerince gerçekleştirilecekti (ATASE, 39/0/163).

Kars gibi önemli noktalara ulaştırılmaya çalışılan erzak ve asker kafileleri için bu tarz baskın girişimleri daha sık cereyan etmekteydi. 9 Mayıs 1877 tarihli bir belgede bu tarzda bir baskın girişiminin ayrıntılarına rastlamak mümkündür. Buna göre Erzurum'dan Kars'a doğru yola çıkarılan bir kfile bin iki yüz Kazak süvarisi ve iki tabur Rus piyadesince hedef alınmaktaydı. Kfile güzergâhının Rus birlikleri tarafından kesileceği fark edildiğinden bölgede dağınık halde bulunan

Karapapak, Lezgi ve Çerkes gibi birçok farklı gruptan muavene süvarisi, yanlarına nizamiye süvari ve piyade birlikleri de katılarak Rus birliklerine karşı harekete geçirildi. Keşif muharebelerine benzer tarzda gerçekleşen çarpışmada Rus birliklerinin geri çekilmek zorunda kaldığı görülmektedir (ATASE, 42/0/174). Rus erzak kabileleri de birçok kez Osmanlı süvarilerince baskına uğratılacaktır. Bu baskınlar incelendiğinde kabilelerin her zaman asıl hedef olmadığı, keşif hareketleri sırasında şans eseri karşılaşmalarla da çarpışmaların patlak verebildiği görülmektedir (ATASE, 133/0/9).

4. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Süvari Muharebeleri

4.1. Benliahmet Süvari Muharebesi (18 (30) Mayıs 1877)

Mirliva Musa Paşa komutasında görevlendirilen Çerkes ve nizamiye süvarilerinin uğradıkları Benliahmet baskını, Rusların keşif hareketleri neticesinde gerçekleşen süvari muharebelerine iyi bir örnektir. Mayıs başlarında Muhtar Paşa, Rus birliklerinin Soğanlı tarafına yönelmelerini önlemek ve Kars ile de bağlantı kurulması amacıyla Musa Paşa'nın süvari müfrezesini Kars'a doğru gönderdi. Loris-Melikov birlikleriyle Zaim'den çıkarken, Musa Paşa Kekeç'e geçerek atlı bölüklerini Rusların hareketlerini takip etmek amacıyla görevlendirdi. 15 Mayıs'ta Ahmet Muhtar Paşa, Musa Paşa'ya müfrezesini birkaç bölük ve topçularla güçlendirerek Kars'a yaklaşmasını ve burada Ruslarla olası bir yakınlaşmada, diğer Osmanlı birlikleriyle birleşerek güçlü bir direniş göstermelerini istedi (Boy pri Begli-Ahmete, 1896: 121). Osmanlı tarafında Rus birliklerinin ya Soğanlı'ya ilerleyecek olan kolordunun öncüleri olduğu ya da Eleşkirt'te icra edilecek manevrayı örtmek amacıyla buraları işgal etmekle görevli oldukları düşüncesi mevcuttu (ATASE, 130/0/708).

General Çavçavadze, Musa Paşa'nın Kekeç'teki birliklerini baskına uğratmak niyetiyle keşif amaçlı yüzbaşı Arutinov komutasında Dağıstanlıların iki bölümünü gönderdi. Arutinov'un yerel halktan edindiği bilgilere göre Kekeç'te duran süvari kampında 1000 at, 7000 kadar da Çerkes vardı. Arutinov keşif yaparken Çavçavadze o gece Hacıhalil köyünden döndü. Karargaha bu istihbarat bilgilerini ileterek baskın için izin gelmesini bekledi. Ancak Musa Paşa, Ahmet Muhtar Paşa'nın emrine uyararak Kekeç'te süvarilerin çok az bir kısmını bırakarak kalan süvarilerle Benliahmet'e geçti. Buraya, kendisine destek vermek üzere, Erzurum'dan 3 bölük ve 3 top geleceği bilgisini aldı. Musa Paşa'nın birlikleri Yukarı Kotanlı ile Benliahmet arasında Kars Çayı'nın sol kıyısındaki askeri kampa yerleşti. Bu birlikler içerisinde 15 süvari bölüğü ve 2 dağ topu vardı (Boy pri Begli-Ahmete, 1896: 121-122).

Benliahmet'e gelen Osmanlı süvari birlikleri hakkında istihbari bilgi elde eden Rus komutanlar, Loris-Melikov'u bilgilendirdiler. General Çavçavadze, Kars'a doğru geçmeyi planlayan Musa Paşa'nın süvari birliklerinin bir baskın ile etkisiz hale getirilmesini planlıyordu ve bu planını Loris-Melikov'a kabul ettirdi (Boy pri Begli-Ahmete, 1896: 122). Benliahmet baskınına gerçekleştirmek üzere Knez Çavçavadze 17 Mayıs'ta Hacı Halil köyünden 8 süvari bölüğü, 30 piyade bölüğü ve 16 top ile Benliahmet'e hareket etti. Ardos köyünde bir süre karanlığın iyice çökmesini bekledikten sonra ileri harekât için nihai plan yapıldı. Burada bulunduğu sürede Benliahmet'te bulunan Osmanlı süvarileriyle ilgili gerekli istihbaratı topladıktan sonra çok beklemeden saldırıyı gerçekleştirmek istiyordu. Bu amaçla kendi süvari birliklerini üç kola ayırdı. 14 süvari bölüğü, bir piyade bölüğü ve 4 toptan oluşan Loris-Melikov komutasındaki sağ kol, Kars Çayı'nın altından Dikme köyüne kadar gidecek, daha sonra Benliahmet'e kuzey tarafından hareket edecekti. 8 süvari bölüğü, 1 bölük ve 12 toptan oluşan Knez Çavçavadze'nin kendi kontrolündeki orta kol ise Kars Çayı'nı geçtikten sonra doğrudan Benliahmet'e yönelecek ve köyü doğu tarafından kuşatacaktı. 16 bölükten oluşan Eristov komutasındaki sol kol ise orta kolun güneyinden

ilerleyecek ve Benliahmet'in Soğanlı ile olan iletişimini kesecek, Osmanlı birliklerine güneyden saldıracaktı (Materialı dlya Opisaniya, 1904: 228).

General Kışmısev'in yazdıklarına göre, Rus süvarileri, Musa Paşa'nın birliklerinin çok yakınında toplarıyla beraber konuşlandıklarında, Osmanlı süvarilerinin kampında büyük bir sessizlik hüküm sürmekteydi ve yalnızca atların bağlı olduğu bağcıklardan sesler geliyordu. Bu sessizlik ve uyku halinin Rus tarafına yarayacağını vurgulayan Kışmısev'in olumsuzluk olarak gördüğü husus ise, Osmanlı süvari kampının konuşlandığı bölgenin süvari muharebesi için çok uygun bir yer olmadığıydı. Bu bölgeye Ardos'tan üç yol gelmekteydi. Biri doğrudan Kars Çayı boyunca Kotanlı'ya, ikincisi doğrudan Benliahmet'e ve üçüncüsü ise Susuz'a çıkmaktaydı. İkinci ve üçüncü yollar çok yüksek olmayan tepelerden geçiyordu (Boy pri Begli-Ahmete, 1896: 123).

Baskının başarı ile gerçekleştirilmesinde karanlıktan faydalanılması Rus tarafı için büyük önem taşıyordu. Bu sebeple birliklerin gün ağarmadan baskını gerçekleştirmeleri planlanmıştı. Rus süvarileri tam olarak gece saat ikide üç kol halinde Kars çayını geçtiler. Birliklerin çok yakın mesafeden bile birbirlerini görmeleri zifiri karanlıktan dolayı oldukça zordu. Kestirme yolun kullanılması nedeniyle, Osmanlı birliklerinin bulunduğu kampa planlanandan önce vardılar. Bu durumda çatışma beklenenden erken zamanda gerçekleşti. İlk olarak tek tük atışlarla bir saldırı başlatıldı. Daha sonra bütün hatta doğru bir ateş açılmaya başlandı. Albay Knez Eristov başlattığı bu girişimin bir hata olduğunu fark ederek bu yarma girişiminden vazgeçti. Bu arada onun birliklerinin karşısında yoğun bir şekilde toplanmış olarak arabalardan inen Osmanlı birlikleri ateş açmaya başladılar (Materialı dlya Opisaniya, 1904: 230).

Osmanlı tarafının baskını sezdiğini gören Çavçavadze çatışma için ilk olarak 1. Volga Kazak alayını gönderdi. Nijegorod alayı ise toplarıyla birlikte takip edeceklerdi. Benliahmet'in etrafında topçular konuşlanmaya başladı. Bu durumda bütün alay Osmanlı kampına doğru saldırıya başladı. Ancak kısa bir süre sonra süvari komutanı birinci tümene sol taraftan girmesini ve çatışma hattına ilerlemesini emretti. Süvariler dörtnala köye yakın bir yüksekliğe ilerlediler. Yaklaşık iki kilometre kadar koşudan sonra Osmanlı birliklerinden kimseyi fark etmeyerek durmak durumunda kaldılar. Muhtemelen bu yöndeki Çerkes süvarileri sol kolu geride bırakarak köydeki ana birliklere doğru geri çekilmeyi başardılar. Bununla birlikte alayın ikinci tümeni Musa Kunduhov'un birlikleri tarafından tutulan tepeye doğru yaklaştılar. Tüfek sesi artık cephenin her yerinde duyulur olmuştu. Aynı zamanda top atışları da başladı. Osmanlı tarafından gelen toplar Nijegorod alayının üstünden geçti. Bir süre devam eden top atışları yerini sessizliğe bıraktıysa da çok zaman geçmeden Çavçavadze birlikleri ile Çerkeslerin çatışması başladı. Çerkesler saldırı karşısında tutunamadılar ve atlarını geriye doğru sürerek çekildiler. Bu geri çekilmeye de Çerkeslerin bir kısmı Rus süvarilerine yakalandılar ve ciddi kayıplar verdiler (Opisaniya Boevoy, 1885: 29-30).

İlerleyen Rus süvarilerinin başında hareket eden 2. Volga atlı alayının 3 bölüğüne savunma görevi verildi. 4. bölüğe ise Kars Çayı'na doğru yönelerek Benliahmet'ten güneye doğru giden yolu ele geçirmelerini emretti. Golitsin komutasındaki bölük, kolun sol yanından ilerleyerek Kars Çayı'na doğru yaklaştı. Osmanlı birlikleri Kazaklara güçlü bir karşılık verdiler (Materialı dlya Opisaniya, 1904: 230-231). Eristov'un birliklerine doğru da büyük bir ilerleme kaydedildi. Osmanlı süvarilerinin bu ciddi direnişi ileri harekate dönüşünce Eristov kendi süvarilerine savunmaya geçme emri verdi. Knez Golitsin'in birliklerinin harekâtı ise Çerkeslerin sağ kolunu geri çekilmeye zorladı (Boy pri Begli-Ahmete, 1896: 124).

Benliahmet süvari muharebesine katılan Albay Kelner, gece baskınınu şu sözlerle aktarmaktadır:

“Birinci Volga Kazak alayı ilerideydi ve ben onu fark etmedim. Bizim, Kazakların ardından ikinci süvari hattını oluşturduğumuzdan emindim. Karanlıktaki ilerlemede biz biraz birbirimizden ayrıldık. Kazaklar sola, benim hattım olan ikinci hat ise sağa yöneldi. Böylelikle Türklerin konuşlandıkları yere yaklaşırken, hatların karşılıklı konumu, sonuç olarak benim 2. ve 1. bölüğün bir kısmı Kazaklar tarafından korunmaktaydı. 12 toplu bataryanın 4. ve 3. bölükleri savunmasız kalmışlardı. Tam bir sessizlik ve düzen içindeydi herkes. Ne müfrezenin, ne nalların ne de herhangi bir gürültünün sesi duyuluyordu. Herkes, Türk pozisyonlarına gizli bir şekilde yaklaşarak başarının elde edileceğinin bilincindeydi.” (Kelner, 1889: 178).

Baskın esnasında beraberlerinde piyade erleri de taşıyan Rus süvarileri ateş gücünün desteğini de arkalarına almayı başardılar (ATASE, 97/0/18). Çatışmada her iki tarafça kayıplar verilmişse de Osmanlı süvarisi tamamen bozuldu ve dağınık halde kaçmaya başladı. Bunların önemli bir kısmı Kekeç tarafına kaçmaya başladığında Rus süvariler de arkalarından gitti. Bu takip Kekeç yakınlarındaki Osmanlı kampına kadar devam etti. Rus birlikleri, kampta at ve insan görüntülerini net seçemediklerinden bu kampın süvari mi piyade kampı mı olduğuna karar veremediler ve takibi tamamen durdurdular. Sabah saat 8 gibi Rus süvari müfrezesi General Çavçavadze'nin bir süre kalmaya karar verdiği Benliahmet'te konuşlandı. Buradaki bekleme Çavçavadze'nin kolordu merkezine yaptığı tugay birliğinin piyadelerle ve 2. batarya ile güçlendirilmesi talebinin sonuçlanmasına kadar sürecekti (Materialı dlya Opisaniya, 1904: 234-235).

Ahmet Muhtar Paşa bu baskını raporlarken birliklerinin önünde karakol kalmadığından yakındığı gibi, yerel halk ile kurulacak iletişime de dikkatleri çekmektedir. Özellikle Osmanlı muavene süvarisinin Benliahmet halkına karşı disiplinsiz davranışlarının, bölge halkını Rus askerinden yardım istemeye ittiğinden bahseder. Osmanlı süvarilerinin Benliahmet'e karakolsuz biçimde yerleşmelerinin yanında, yerel halk ile olan ilişkileri ve disiplinsiz davranışları bu başarılı Rus baskınının gerçekleşmesine ön ayak olmuştur denebilir. Osmanlı arşiv belgelerinde Çerkes süvarisinin bölgedeki konuşunun “adetleri olduğu üzere orada burada” şeklinde belirtilmesi de bu birliklere bakışı özetler niteliktedir (ATASE, 131/0/158). Disiplin sorunu muavene süvarisiyle kısıtlı kalmıyordu. Benliahmet'te bulunan nizamiye süvarisinin uygunsuzlukları da görülmüştü. Ahmet Muhtar Paşa bunların piyade yanında disipline edilmelerini gerekli görüyordu (ATASE, 97/0/22).

Muharebenin gece saatlerinde bir baskın biçiminde vuku bulması ve Çerkes süvarilerinin düzensiz biçimde sağa sola dağılarak karargâhı haberdar etmemeleri gibi sebeplerle bölgedeki birliklerin akıbeti Osmanlı ordusunca bir süre öğrenilemedi. Muharebe hakkında doğruluğu teyit edilemeyen çok sayıda söylenti ortaya çıktığından da kamuoyunda büyük bir felaket algısı ortaya çıktı. Bu süreçte ortaya atılan iddialar yabancı basında da büyük yankı buldu. Avrupalı yayın organlarında, muharebe sonucunda Osmanlı tarafının dört ila beş bin kişilik devasa bir süvari gücünü tek gecede kaybettiği, Kafkas Cephesi'nde Osmanlı süvari gücünün bu muharebe ile neredeyse buharlaştığı ve Musa Paşa'nın kayıplara karıştığı gibi bilgilere ulaşmak mümkündür (“Foreign Intelligence”, 1877: s. 4). İlgi çekici bir diğer nokta ise bu abartılı sayı ve yorumların ilk önce Erzurum'daki kaynaklarca yayılmış olmasıdır. Aynı dönemde Rus tarafının ortaya koyduğu raporlarla Osmanlı kaybının 83 kişiden ibaret olduğu gibi daha gerçekçi sayıların haberleştirildiğini görmekteyiz (“The War in the East”, 1877: s. 10).

Rus kaynaklarında Osmanlı tarafının kaybı 300 ölü olarak gösterilmektedir. Bunlardan 83'ünün olay yerinde kaldığını bildirmektedir. Rusların kendi kayıpları şu şekilde verilmektedir: ölü olarak 1 subay, 11 düşük rütbeli asker; yaralı olarak ise 26 düşük rütbeli asker; 49 at ölü ve 31 at yaralı. Esir olarak Rus tarafından, içlerinde 14 yerinden kılıçla yaralanmış bir albay olmak üzere, 30 kişi bulunmaktaydı (Materialı dlya Opisanıya, 1904: 235). Osmanlı belgelerinde ise Musa paşa baskının ardından Çıplaklı'ya çekilmişti. Osmanlı kayıpları 60'ı geçmezken Rus kayıplarının mübalağasız 300'ü aşkın olduğu raporlanmaktaydı (ATASE, 131/0/159). Aynı gün, 18 Mayıs akşamında General Çavçavadze'nin süvari alayı ve Geyman'ın birlikleri Ardos köyünün yakından Kars çayı kıyısında askeri kamplarını kurdular (Materialı dlya Opisanıya, 1904: 235).

4.2. Subatan Süvari Muharebesi (6 (18) Temmuz 1877)

Süvari muharebesine diğer bir örnek Benliahmet'ten yaklaşık bir buçuk ay sonra gerçekleşen Subatan süvari muharebesidir. Bu muharebede Rus tarafından Terek Kazak birliğinin 2. Vladikavkaz Kazak Alayı aktif rol oynamıştır. Bu alay albay C. N. Panin ve S. S. Borisov komutasında idi. 18 Temmuz tarihinde Kafkasya'daki Rus komuta kademesi, Perkit'te bulunan birlikleri Subatan'ın yakınlarındaki Gedikler'de daha önce konuşlanmış olan birliklerle birleştirmeye karar verdi (Pankin, 2018: 55). Perkit'te bulunan General Geyman ve Knez Çavçavadze de birlikleriyle buradan ayrılmışlardı Yahni taraflarına yönelmişlerdi (RGVIA, f. 485, op. 1, d.1258, s.6). Süvari birlikleri Haciveli üzerinden Subatan'a yöneldiler. Subatan'da 2. Vladikavkaz Kazak alayı bırakılmıştı (Pankin, 2018: 55).

Rus birliklerinin buradaki varlığının farkına varan ancak onların planlarından habersiz olan Muhtar Paşa, Subatan tarafında iki tugay piyade (tabur) askeri Subatan tarafına göndermişti. Daha sonra Kazak 2. Vladikavkaz alayının izole edilmiş konumunu fark ederek aynı zamanda bu birliğe karşı düzensiz atlı birliklerden çok sayıda asker gönderdi. Kalan birliklere de tepeli ele geçirmelerini ve baskın için tam anlamıyla hazır olmalarını emretti (RGVIA, f. 485, op. 1. d. 1258, s. 6 ob).

Kendi alayından 1. bölüğü nöbette bırakan Albay Panin, kalan üç bölüğüne orta ileri kolun arkasında ihtiyat pozisyonu aldırdı. Gündüz saat üç civarında Alacadağ tarafından çok sayıda süvari ve piyadenin indiği görüldü. Yarım saat sonra da Başibozuklar ayrı gruplar halinde Rus nöbet birliklerini sıkıştırmaya başladı. Rus birlikleri ise daha önce kendilerine verilen emir gereğince tedricen geriye çekilmeye başladılar. Kazak birlikleri bir kilometre kadar uzaklaşmadan sayıları 1000'i bulan Osmanlı süvarisi bu geri çekilmeye saldırıya devam ederek karşılık verdi. Albay Panin ise hızlı bir şekilde rezervde tutulan üç bölüğü harekete geçirdi ve Türk tarafına 200 adım mesafede ateş emri verdi. Birlikler geriye doğru çekildiler ancak hızlıca toparlanıp 600 adım mesafeden Kazaklar üzerine yoğun bir ateş başlattılar. Bu zor durum karşısında Albay Panin, Osmanlı süvarilerinin güçlü ilerlemesini de dikkate alarak bulunduğu konumun avantajından faydalanarak 1. Bölüğe Osmanlı birliklerinin sağ kolundan dolaşp saldırıya geçmeleri emrini verdi. Bu adım başarılı bir sonuç verdi, hızlı ve beklenmedik bir şekilde Osmanlı süvarileri geriye çekildiler. Kazak birliklerinden de destek geldiğinde bir süreliğine üstünlük Rus tarafına geçti. Ancak kısa bir süre sonra Panin'e Haciveli tarafından yeni bir Osmanlı süvari ve piyade birliği geldiği haberi verildi. Bu yeni durum karşısında Panin geriye çekilmeye karar verdi. Osmanlı birlikleri Vladikavkaz birliğini sıkıştırdılar ve 4 kilometre kadar geriye püskürttüler. Kazakların mermileri tükenme noktasına geldi (RGVIA, f. 485, op.1, d. 1258, s. 6 ob-7). Bu takip, Rusya Kafkasya Ordusunun iki süvari alayından oluşan Dağıstan tugayının ve Çeçen alayının gelmesiyle son buldu (Pankin, 2018: 56).

Osmanlı birlikleri Winchester tüfeklerini ateşleyerek Kazak süvarilerinin üzerine yürümüşlerdi. Kazakların mermileri tükendiğinden tümüyle geri çekilmek durumunda kaldılar. Bu çekilme Albay Panin'in emriyle Osmanlı birliklerinin sol koluna saldırarak gerçekleştirildi. Karşılık verilmesi ve Çerkeslerin de desteğiyle Kazakları takip harekâtı sürdürüldü (Pankin, 2018: 56).

Nihayetinde Kazakların burada izole bir şekilde konaklaması Osmanlı ordusunun dikkatini çekti ve bölgeye süvari birlikleri yönlendirildi. Baskın için, Edhem Paşa komutasında 1. Süvari tugayı ve Binbaşı Reşid Bey komutasındaki 2. Süvari tugayının Çerkeslerden oluşanlar dahil birkaç bölük görevlendirildi. Bu saldırı 1. Vladikavkaz süvarilerine Çerkes birliklerinin 10-20 atlı birliğe ayrılarak ilerlemesi şeklinde gerçekleştirildi. Bu saldırı neticesinde Rus süvarileri geri çekilmek durumunda kaldılar. Osmanlı süvarileri, bu çekilme karşısında ileri harekât düzenleyerek Vladikavkaz ihtiyat birliklerine yaklaştılar. Ricat hareketinin güvenliği sadece bir süvari taburunca sağlanmaktaydı ve bu tabur, yaklaşan Osmanlı süvarilerini atlarından inerek birer piyade gibi nizami tüfek ateşiyle karşıladı. Bu noktada çatışmalar bir piyade muharebesini andıracak bir tarza büründü. Rus süvarileri savunma ateşini Berdan 2 tüfekleri ile 400 metrelik bir mesafede gerçekleştirerek takibi kontrol altında tutmayı başardı. Subatan'a yaklaştıklarında ise 120 kişilik yeni bir Dragun birliğinin süvari hücumu gerçekleşti (Norman, 1878: 242). Bu hareketin az sayıda süvari ile gerçekleştirilmesine karşılık Osmanlı birliklerinin bir süre geri çekilmesine ve geri çekilen Rus birliklerinin ihtiyat savunmasına girmesine neden oldu (Pankin, 2018: 56).

General Çavçavadze, Vladikavkaz atlı alayına yapılan saldırıyı öğrendiğinde askeri kampa bulunan bütün süvari birliklerini sıcak çatışma bölgesine yönlendirdi. Osmanlı süvarileri bu durumda geri çekilerek Subatan mevkiine geldiler. Bir kısım süvari ise Dağıstanlıların sol kanadını dolaşarak aynı noktaya ulaştılar. Bu defa saldırı sırası Rus süvarilerine geçmişti. Albay Eristov teğmen A. A. Podhaluzin komutasındaki 2. Dağıstan alayını Osmanlı süvarilerini tutundukları tepeden indirmek üzere gönderdi. Teğmen Ali Hamzayev komutasındaki 3. alay, Subatan'ın sol tarafındaki yüksek noktaya yakın bir yerde tutundu. Buradaki görevi Dağıstanlıların sol kolunu dolaşan Osmanlı süvarilerinden gelecek saldırıyı önlemektir. Dağıstanlıların saldırıları karşısında Osmanlı süvarisi Alacadağ tarafına çekilerek piyade ve topçuların koruması altına girmeyi tercih ettiler. Buradan 6 dağ bataryası güçlü bir şekilde toplarını ateşlediler. Albay Eristov daha fazla dayanılamayacağını anlayarak birliklere askeri kampa çekilme emri verdi (RGVIA, f. 485, op. 1. d. 1258, s. 7).

Bu esnada Teğmen Hilkov'un komuta ettiği Dağıstan avcı bölüğü Hacıveli köyüne doğru ilerleyerek Subatan'dan kaçan Osmanlı süvarilerine baskın yapmayı planlamıştı. Ancak Osmanlı süvarilerinin üstünlüğü karşısında zor durumda kalarak Dağıstanlıların ardından aynı şekilde bu birliklerin de geri çekilmesi emredildi (RGVIA, f. 485, op. 1. d. 1258, s. 7).

Yapılan bu süvari muharebesinde Osmanlı tarafı tümüyle istediğini elde edemedi. 15 kayıp vererek çekilmek durumunda kaldılar. Subatan'da gerçekleşen bu muharebe 3-3,5 saat sürdü. (Pankin, 2018: 56) Rus tarafının kayıpları ise şu şekildedir: 10 Kazak ölü, bir subay, 25 Kazak ve 8 süvari yaralı, bir kayıp, 47 at ölü ve 59 at yaralı (RGVIA, f. 485, op. 1. d. 1258, s. 7 ob).

4.3. Taynalıh'taki Süvari İleri Harekâtı

1877 yılı Ağustos ayı sonlarına doğru Kızıltepe'yi kuşatma harekâtı sürerken Rus süvarileri Osmanlı süvarileri ve piyadeleriyle Cala ve Taynalıh köylerine sıcak çatışma halindeydi. İstihbarat faaliyeti ve Rus birliklerinin sol kolunu desteklemek amacıyla ilk olarak Cala köyüne 3. Dağıstan alayı gönderildi. Onu takiben Gümrü atlı-düzensiz alaylar gönderildi. Cala'ya varmadan Dağıstanlılar Osmanlı süvarilerince karşılandı ve çatışma başladı. Osmanlı süvarilerine güçlü bir destek de görülünce Dağıstanlılara yardım amacıyla Albay Knez Vitteşteyn, 2. Vladikavkaz Kazak alayının 2

bölüğünü gönderdi. Bununla birlikte Kuban alayının iki bölümü Taynalih yakınındaki tepeyi ele geçirdi. Bu desteğe rağmen Dağıstanlılar ve Vladikavkazlılar Osmanlı süvarilerinin üstünlüğü karşısında geri çekilmek durumunda kaldılar. Ancak bir süre sonra 1. Terek atlı topçularının desteğinde Taynalih'ta konum alan Rus süvarisi Osmanlı birliklerinin ilerlemesini durdurdu (RGVIA, f. 485, op. 1. d. 1258, s. 43).

5. Sonuç

19. yüzyılda orduların teknolojik gelişmelere adaptasyonu sürecinde süvari birliklerinde reform yapılması büyük önem arz etmekteydi. Tarih boyunca bu birliklerin hızlı hareket ve manevra kabiliyetleri, düşman hatlarını yarmak ve çevirme harekâtları gibi taktik seviyede belirleyici roller üstlenmelerini sağlamaktaydı. Ancak silah teknolojisinin giderek geliştiği bir zamanda süvarilerin halen geleneksel silahlar ve taktiklerle donatılması, onları etkisiz kılabilirdi. Buna rağmen süvariler, 19. yüzyıl subay sınıfının zihinsel dünyasının mihenk taşlarından birini oluşturan Napolyon Savaşları'nda da mevcut rollerini sürdürmüşlerdi.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadarki süreçte değişim ihtiyacı önde gelen ordularca daha şiddetli biçimde hissedilmeye başlandı. Bunun en önemli sebeplerinden biri süvari askerinin en önemli silahı olan at idi. Piyade ve topçu sınıfları için belirleyici faktör tüfek ve top gibi teknolojik aletlerden ibaretken, süvari sınıfının varlığı bir başka canlıya bağlı bulunuyordu. Atın teknolojik gelişmelerle benzer hızda modernizasyon sürecine ayak uydurabilmesi mümkün değildi. Ordu mevcutlarındaki artışla birlikte süvari atının yetiştirilmesi, tedariki ve savaş alanında bakımının ordular ve devletler nezdinde yüksek maliyetlere ulaşması da süvari birliklerinin yararlılığı noktasındaki tartışmaları alevlendirdi.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde Rus ordusunda reform çabaları ön plandaydı. Çalışmamızda da görüleceği üzere Rus süvari talimnamelerinde ancak Fransa-Prusya Savaşı sonrasında "atlı piyade" eğitime önem veriliyordu. Bu süreçte Rus ordusu önemli bir adaptasyon refleksi göstermeyi başarmış, Milyutin'in reformları öncülüğünde Avrupa'daki askeri gelişmelere büyük oranda ayak uydurmuş gözükmektedir. Hatta süvari birliklerinin modernizasyonu sürecinde dönemin gereklerine uygun talimname ve düzenlemeler ile Avrupa ordularından bir adım önde olmayı başarmıştır denebilir. Dolayısıyla savaş boyunca süvari ihtiyacını dahi karşılamakta güçlük yaşayan Osmanlı ordusu, bu savaşta Avrupa'nın en etkili süvari güçlerinden biri karşısında mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu durumun birçok çarpıcı örneği de oldukça kısıtlı kaynaklarla mücadele edilen Kafkas Cephesi'nde gözlemlenmiştir.

Savaş öncesinde Osmanlı ordusu piyade ve topçu birliklerini yeni nesil ateşli silahlarla donatmış ve Kafkas Cephesi'nde oldukça önemli savunma zaferleri elde etmeyi de başarmıştır. Ancak bu zaferler sonucunda hiçbir stratejik hedefe ulaşmak mümkün olmamış ve inisiyatifi elinde bulunduran bir savunma gerçekleştirilememiştir. Kafkas Cephesi'nde Rumeli'nin aksine daha hareketli bir savunma planlamasını öngören Ahmet Muhtar Paşa, tarafların süvari birlikleri arasındaki asimetriden çok daha olumsuz etkilenmiş görünmektedir. Paşanın raporları dikkate alındığında nispeten olumlu geçen savaşın ilk aylarında dahi istenen sonuçların alınamamasında düşman hareketlerinden haberdar olunamaması, süvari eksikliği, muavene süvarisine karşı duyulan güvensizlik, ordunun sahada manevra yapmasına olanak sağlayacak lojistik altyapıya sahip olmaması başlıca sebepler olarak ön plana çıkmaktadır. Tüm bunların yanında, Rus süvarilerinin Osmanlı ordusunun hâlihazırda sorunlu iâşe, ulaşım ve iletişim faaliyetlerini efektif biçimde hedef alması, bu alanlardaki sorunları daha da derinleştirmiş ve ibrenin zamanla Rus

tarafına dönmesinde önemli bir etken olmuş gözükmektedir. Bu durum da Osmanlı ordusunu daha atıl ve inisiyatif almaktan uzak bir savunma anlayışına mahkûm etmiştir.

Tüm bu bilgiler ışığında 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Kafkas Cephesi'nde tarafların savaş planlamalarında ortaya koydukları hedeflerin elde edilebilmesinde süvari birliklerine büyük bir görev düştüğü görülmektedir. Benliahmet, Subatan ve Taynalih süvari muharebelerinin savaşın gidişatını değiştirdiği anlaşılmaktadır. Bir gecelik süvari muharebesi (30 Mayıs 1877) olarak tarihe geçen Benliahmet süvari muharebesi, Rus süvarilerinin istihbarat ve baskın harekâtına en önemli örneklerden biridir. Benliahmet köyünde konaklayan Türk-Çerkes süvarilerinden haberdar olan General Çavçavadze komutasındaki birliklerin gece baskını planlanması ve uygulanması bakımından dikkate değerdir. Yüksek tepelerin olmadığı ve iyi bir gözetleme ile fark edilebilecek Rus-Kazak birliklerinin köy yakınlarına kolayca sokulabilmeleri ve Türk-Çerkes süvarilerini uyuklarında yakalamaları, Rus süvarilerinin hız ve baskın bakımından da üstünlüğüne işaret etmektedir. Benliahmet baskınının ardından gerçekleşen Subatan süvari muharebesinde de Rus süvari birliklerinin üstünlükleri muharebenin sonucunu belirlemiştir. Başlangıçta baskını Osmanlı birlikleri yaparken, Rus-Kazak süvarilerinin manevraları ve Dağıstan ve Çeçen süvari alaylarının takviyesiyle üstünlük Rus tarafına geçmiştir. Bu üstünlükte süvarilerin kullandığı Berdan 2 tüfeklerinin etkisi büyüktü. Aynı şekilde Taynalih'ta gerçekleşen muharebede de Rus tarafı süvari desteği sayesinde üstün geldi.

Yakın dönem savaş tarihlerinde ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı özelinde de büyük kale kuşatmaları ve piyade muharebeleri ön plana çıkmaktaysa da Kafkas Cephesi özelinde ele aldığımız bu çalışmada da görüleceği gibi, süvari birliklerinin orduların cephe ilerisi ve gerisinde yürüttüğü birçok faaliyetin başarıya ulaşmasında temel etkenlerden biri olduğu ve Rus ordusunun Kafkas Cephesi'nde elde ettiği başarılarda kendi süvari gücü kadar, Osmanlı süvarilerinin yetersizliğinin de büyük bir rol oynadığı görülmektedir.

Kaynakça

Arşivler

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Millî Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi (ATASE)

Rossiyskiy gosudarstvenny voenno-istoričeskiy arhiv (RGVIA) (Rusya Devlet Askeri Tarih Arşivi)

Kitap ve Makaleler

Ahmet Muhtar Paşa. (1328-1912) Sergüzeşt-i Hayatımın Cild-i Sanisi (1294 Anadolu'da Rus Muharebesi). Mekteb-i Harbiye Matbaası.

Ahmet Muhtar Paşa. (1928). Türkiye devletinin en mühim ve meşhur esfârından H. 1244-1245 Türkiye Rusya Seferi ve Edirne Muahedesi Yahud Vakitsiz Seferin İbret ve İntibah Dersleri. Büyük Erkân-ı Harbiye Reisliği Ankara Matbaası.

Allen, W.E.D., Muratoff, P. (1953). Caucasian battlefields: A history of the Wars on the Turco-Caucasian Border 1828-1921, Cambridge University Press.

Beşikçi, M. (2015). Başibozuk Savaşçıdan "Makbul" Tebaaya: 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Ordusunda Çerkes Muhacirler. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Güz (23), s. 85-123.

Boy pri Begli-Ahmete 18 Maya 1877 goda, İstoriya Konnitsa Çast 5-ya Otdel II, Tver 1896.

Curtiss, John Shelton. (1965). Russian Army Under Nicholas I 1825-1855. Duke University Press.

Epauchin, Nikolai Alexeyevich. (1900). Operations of Gurko's Advance Guard. Kegan Paul-Trench-Trübner&Co.

Erohin İ. Yu. (2013). Osobennosti Voenny i Grajdanskoj Slujbi Kubanskogo Kazaçestva, Sistema Tsennostey Sovremennogo Obşestva.

Foreign Intelligence: The War. (1877, 9 Haziran), The St. Andrews Gazette and Fifeshire News, s. 4.

İvanov, P. A. (1864). Obozreniye sostava i ustroystva regulyarnoy russkoy kavalerii ot Petra Velikogo i do naşih dney, St. Petersburg.

Keçecizade İzzet Fuat. (1997). Kaçırılan Fırsatlar: 1877 Osmanlı-Rus Savaşı Hakkında Eleştiriler ve Düşünceler. Ankara: Genelkurmay Basım Evi.

Kelner, A. (1889). Begli-Ahmetskiy Boy. Voenny Sbornik izdavaemy po vısoçayşemu povelenyu, Tom CLXXXIX, S-Peterburg.

Materiali dlya Opisanıya Russko-Turetskoy Voynı 1877-1878 gg. na Kavkazsko-Maloaziatskom Teatre c planami. (1904). Tom (Cilt) 1, St. Petersburg.

Mehmet Arif. (1974). Başımıza Gelenler. c.2, Haz: M. Ertuğrul Düzdağ, Dilek Matbaası.

Menning, Bruce W. (1992). Bayonets Before Bullets: The Imperial Russian Army, 1861-1914, Indiana University Press.

Mirliva Seyid, Kaymakam Behçet. (1892). Tezkire-i Süvariyan, İstanbul: Mekteb-i Harbiye Matbaası.

Norman, Charles Boswell. (1878). Armenia, and the campaign of 1877, Cassell, Petter and Galpin.

Opisanıye Boevoy Jizni 44-go Dragunskago Nijegorodskago Ego Veliçestva korolya Virtembergskago polka v minuvşuyu voynu 1877-1878-go godov, (1885). Tiflis.

Pankin, V. A. (2018). Kavaleriyskoye Srajenıye u Seleniya Subatan vo Vremya Russo-Turetskoy Voynı (1877-1878 gg). Voenno-İstoričeskiy Jurnal, no 8.

Rustow, W. (1878). Der Orientalische Krieg in den Jahren 1877 und 1878. Verlag von Orell Füssli&Co.

The War in the East: The Cavalry Encounter near Kars. (1877, 9 Haziran) Norfolk Chronicle. s. 10.

Uyar, M. (2021). Bir Yenilginin Askerî Hikâyesi: 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşının Osmanlı Cephesi. Harp Tarihi Dergisi, Aralık (4), 1-37.

Voskovoynikov, G. L. (1997). Kazaçestvo i Kavaleriya v Russko-Turetskoy Voynı 1877-1878 gg., Moskova.

Extended Abstract

Introduction

The first quarter of the 19th century saw a steady stream of new innovations in firearms technology and production. As a direct result, the modernisation of armies gained great momentum. Unlike infantry and artillery units, cavalry units were unable to benefit directly from technological developments, and in fact were becoming increasingly disadvantaged. During this period, the role of cavalry units in the modernising battlefield became highly controversial. The issue of modernising cavalry units faced technical obstacles as well as social/cultural issues in many advanced armies. In the Russo-Turkish War of 1877-1878 we can observe a process in which the modernisation efforts of the armies of both sides matured and were put to a serious test. This study will focus on the Caucasian front of the war. One of the main reasons for this is that the effects of the activities of the cavalry units can be monitored much more easily due to the limited troops and resources in the region. Another reason was Ahmet Muhtar Pasha's concept of defence, which emphasised the manoeuvrability of the army. Unlike the defence plan followed in Rumelia. This study will focus on the modernisation efforts carried out by the Russian side before the war, the situation of the cavalry forces of both sides during the war and the operations they carried out. The operations carried out both during the battles and across the front and the results of these operations will be discussed. In addition, examples of cavalry battles in which cavalry units came to the fore will also be discussed. On the basis of these evaluations, Russian cavalry units will be analysed. Thus, it is aimed to examine the impact of the Russian cavalry on the course of the war in the context of the transformation of mounted warfare in the 19th century.

Methods


This study discusses the preparatory activities carried out by the armies of both sides before the war and the sufficiency of these activities in terms of the modernisation of cavalry units. It also looks at the war plans of the belligerents and the role of cavalry units in these plans. The operations carried out by cavalry units are analysed in terms of major battles and other operations such as reconnaissance, screening and raids towards the rear of enemy lines. In cavalry operations conducted in the heat of battle, or across the front, cavalry units usually face each other. Therefore, the performance of the other side's cavalry units is a very important factor in achieving the objectives of the cavalry operations. In this case, a sound assessment of one side can only be made by examining the cavalry units of both sides. Accordingly, a comparative historical approach has been adopted, and although the Russian cavalry units form the basis of the study, the situation of the Ottoman cavalry is also discussed under the same headings. The characteristics of the Ottoman irregular cavalry and Russian Cossacks and their impact on the war were also discussed. In these evaluations, the works and reports of officers who personally participated in the war on both sides have been extensively used. This has made it possible to analyse the Caucasian front in a more holistic way.

Conclusion

It is clear from the reports that Ahmet Muhtar Pasha sent to Istanbul that the Ottoman army faced a huge logistical and information problem on the Caucasian front. As the Ottoman infrastructure in the region was unable to meet the needs of the army, it was important to exploit the resources of the region. However, looting and raiding, particularly by the Cossack cavalry, seems to have led to a rapid depletion of resources on the Ottoman side. With insufficient numbers of Ottoman cavalry to cover the rear of the army or its movements, the initiative remained largely with the Russian army. Ahmet Muhtar Pasha's plan for a mobile defence could not be effectively implemented due to the inability to scout the enemy's movements. It can be said that the Russian cavalry had a crippling effect on the Ottoman army. In the small and large cavalry battles discussed in this study, the flexibility of the Russian cavalry, especially the semi-regular Cossack horsemen, to fight in the "mounted infantry" style seems to have enabled them to meet the needs of the Russian army in a wide range. Thus, although they lost the decisive role of the past, the Russian cavalry on the Caucasian front of the Russo-Turkish War of 1877-1878 seems to have played a major role in the success of the Russian plans.


Logoterapi Yönelimli Grup Çalışmasının Bireylerin Ruh Sağlığı, Hayatın Anlam ve Amacı Düzeylerine Etkisi

Yazar(lar) / Author(s)

Klinik Psikolog, Cüneyt Okcu 

İstanbul-Türkiye

e-posta: cuneyt.okcu@hotmail.com

Dr. Öğr. Üyesi, Volkan Demir 

İstanbul Gelişim Üniversitesi, Psikoloji Bölümü,
İstanbul-Türkiye

e-posta: vdemir@gelisim.edu.tr

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 06. 10. 2023

Kabul tarihi-Date of acceptance: 06. 07. 2024

Yayın tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External

Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör

Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Etik bildirim- Complaints

ictimaiyat@alparslan.edu.tr

ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

[https://creativecommons.org/licenses/by-](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr)

[nc/4.0/deed.tr](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr)

Atıf- Citation (APA)

Okcu, C.-Demir, V. (2024). Logoterapi yönelimli grup çalışmasının bireylerin ruh sağlığı hayatın anlamı ve amacı düzeylerine etkisi.

İçtimaiyat, 8(2), ss 352-368. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1371805>

Öz

Bu çalışmanın amacı varoluşçu felsefeden temellendirilmiş Logoterapi Yönelimli Grup Çalışmasının bireylerin ruh sağlığı, hayatın anlam ve amacı düzeylerine etkililiğini incelemektir. Çalışma, öntest-sontest modeli yarı deneysel bir araştırmadır. Çalışmanın bağımsız değişkeni; öntest ve sontest arasında araştırma grubuna uygulanan Logoterapi Yönelimli Grup Çalışmasıdır. Araştırmanın bağımlı değişkeni ise çalışma grubunda yer alan bireylerin ruh sağlığı, hayatın anlam ve amacı düzeyleridir. Araştırma grubunu katılım kriterlerini sağlayan 25 ila 40 yaşlarında 5'i kadın 6'sı erkek 11 birey oluşturmaktadır. Çalışmada katılımcılara çalışma başlamadan önce ve on haftanın sonunda Ruh Sağlığı Sürekliliği Kısa Formu, Hayatın Amacı ve Anlamı Ölçeği uygulanmıştır. Çalışma grubuna on oturumluk Logoterapi Yönelimli Grup Çalışması uygulanmıştır. Çalışmada elde edilen veriler Wilcoxon İşaretli Sıra Testi kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan istatistiksel değerlendirmeler sonucunda katılımcıların Hayatın Amacı ve Anlamı ölçek puanları ile Ruh Sağlığı Sürekliliği alt boyutlarından Duygusal, Psikolojik ve Sosyal İyi Olma Hali puanlarında anlamlı düzeyde farklılık tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçları, sınırlılıkları ve güçlü yanları alanyazın ışığında tartışılmıştır.

Keywords: Logoterapi, Anlam, İyi Olma, Ruhsal Sağlık, Grup Terapisi.

The Effect of Logotherapy Oriented Group Study on Individuals' Mental Health, Meaning and Purpose of Life

Abstract

The aim of this study is to examine the effectiveness of Logotherapy Oriented Group Work based on existentialist philosophy on individuals' mental health and the meaning and purpose of life. The study is a quasi-experimental research with pretest-posttest model. The independent variable of the study is the Logotherapy Oriented Group Work applied to the study group between pretest and posttest. The dependent variable of the study is the mental health and meaning and purpose of life levels of the individuals in the study group. The research group consisted of 11 individuals aged between 25 and 40, 5 female and 6 male, who met the participation criteria. The participants were administered the Mental Health Continuum Short Form and the Purpose and Meaning of Life Scale before the study started and at the end of ten weeks. A ten-session Logotherapy Oriented Group Study was applied to the study group. The data obtained in the study were analyzed using Wilcoxon Signed Rank Test. As a result of the statistical evaluations, a significant difference was found in the participants' Purpose and Meaning of Life scale scores and Emotional, Psychological and Social Well-Being scores from the sub-dimensions of the Mental Health Continuum. The results, limitations and strengths of the research are discussed in the light of the literature.

Anahtar Kelimeler: Logotherapy, Group Counseling, Meaning, Well-Being, Group Therapy

1. Giriş

Antik Yunan'a kadar uzanan varoluş kavramının "Varoluşçuluk" olarak karşımıza çıkmasındaki en önemli kişilerden biri Danimarkalı filozof Soren Kierkegaard olmuştur. Kierkegaard, ilkin hiçbir şeyin anlamının farkında olmayan bireyin giderek dünyayla daha fazla ilişki içine girerek bilinçli duruma geldiğini ve yavaş yavaş kendini bilme, seçim yapma ve öz farkındalığa eriştiğini ve kaygının anlamlı bir hayatın anahtarı olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca yaşanmış olanın tek bir düşünceye indirgenemeyeceğini savunmuş ve acı, korku, seçim, sınırlılıklar üzerinde durmuştur. Kierkegaard'ın eserleri daha sonra Schopenhauer, Nietzsche, Heidegger, Jaspers, Sartre ve Camus gibi isimler tarafından ele alınmış ve özellikle 2. Dünya Savaşı ardından varoluşçuluk kavramı popüler hale gelmiştir. Özgürlük, anlam, ölüm, sorumluluk gibi kavramlar başlıca varoluşçu temalar olarak kabul edilseler de varoluşçuluğu tanımlamak için yeterli değildir. Varoluşçuluğa göre aslanan insanın nasıl yaşadığı, seçimlerini nasıl yaptığı ve kendisine karşı olan yaklaşımıdır. Camus'a göre ise yaşamın saçmalığına karşı insanın bulabileceği tek çözüm gerçekliği olduğu gibi kabullenmek ve yaşamın anlamını geçmiş veya gelecekte değil yaşanan anda ve yaşamın kendisinde aramaktır (Çağlıyan, 2015; Göka, 2009; Gündoğdu, 2007; Pearson, 2011; Tansel, 2007; Van Deurzen ve Arnold-Bake, 2017; Yalom, 1999.). Varoluşçuluk felsefesi, ölüm ve yaşamda anlam kavramlarıyla ilgili çok yönlü açıklamalar getirmiş; bu bakış açıları farklı psikoterapi yaklaşımlarının ortaya çıkmasına sebep olmuş ve konu varoluşçu analiz olarak ele alınmaya başlanmıştır.

Varoluşçu Analiz birçok varoluşçu fikir ve felsefeden yararlanmasına rağmen kuramsal yapısı daha çok Logoterapi yaklaşımından temellenmektedir. Logoterapi kavramı, Antik Yunancada anlam manasına gelen "logos" sözcüğünden türetilmiştir. Öte yandan logos sözcüğü anlam manasından çok daha fazlasını taşımaktadır. Antik Yunandaki ilk çağ filozoflarından olan Herakleitos'a göre evren sürekli değişim ve devinim halindedir. Her şeyi değiştiren ancak kendisi değişmeyen tek şey olan ateş ise arkhe'nin yani ilk nedenin kendisidir. Bu değişim ve dönüşüm içerisindeki anlamlar ise insanoğlunun tek gerçekliğidir. Herakleitos, logos sözcüğünü tüm bu anlam ve kavramları içeren bir tanım olarak kullanmıştır (Dürüşken, 2020; Russell, 2020). Logoterapi, en basit haliyle "anlam aracılığıyla şifa verme" olarak tanımlanmıştır. Buna göre insanın hayatındaki birincil motivasyon kaynağı anlam bulma çabası olarak kabul edilmektedir. Viyanalı Psikiyatrist Viktor Frankl, Varoluşçu Analiz ve Logoterapi yaklaşımıyla, Freudyen psikanalizin odaklandığı "haz istenci" ve Adleryen yaklaşımın odaklandığı "güç istenci" kavramlarına karşıt olarak "anlam istenci" kavramını ortaya koymuş ve bu kavramı insanın temel motivasyon kaynağı olarak tanımlamıştır (Frankl, 2018; Maas, 2001).

Hayatın genel, nesnel bir anlamından bahsetmek fikri açıdan olası görünse de deneyimsel açıdan olası değildir. Yazılı tarih boyunca yaşamın anlamı nedir? Soruna doyurucu bir yanıt önemli filozofların kavrayışından kaçmayı başarmıştır (Yalom, 1999). Bununla birlikte yine de hayatın anlamının ne olduğuna ilişkin alanyazında birçok açıklama bulunmaktadır Frankl, davranışların anlam arayışıyla güdülendiğini, insanı hayvanlardan ayıran temel güdünün de anlam arayışı olduğunu, bu sebeple anlam yoksunluğunun psikolojik rahatsızlıklara sebep olduğunu belirtmiştir. Frankl, "nöojenik nevroz" ve varoluşsal boşluk" biçiminde iki anlamsızlık sendromu tanımlamıştır. Bireyin yaşamında bir anlam bulma arayışı, insanları güdüleyen ana bir güçtür. Yalnızca bireyin kendisi tarafından bulunabilir olması anlamı eşsiz ve özel kılmaktadır. İnsanın anlam istemi engellenebilir, böyle bir durumda da "Varoluşsal Engellenme" ortaya çıkar (Frankl, 2009). Varoluşsal engellenme kaynak bakımından daha köklü, daha özel ve yalnızca insana özgü bir oluşuma sahiptir (Bahadır, 1999). Varoluşsal engellenme nevroza

neden olabilmektedir. Bu tür nevrozlar için Logoterapide “Nöojenik Nevroz” terimi kullanılmaktadır. Nöojenik nevrozların kökeni, insan oluşunun ruhsal boyutunda değil, zihin (nöojenik) boyutunda yatmaktadır. Zihinsel bir boyuta işaret eden nöojenik nevrozlar psişik çatışmalardan ziyade üstesinden gelinemeyen zihinsel bir sorun, değer ve anlamla ilişkili varoluşsal bir krizin ortaya çıkardığı çatışmadan kaynaklanır. Varoluşsal engellenmenin aşamadığı durumlarda ortaya çıkan nöojenik nevrozlar son raddede anlamsızlığa, “Varoluşsal Boşluk’a” dönüşür (Bahadır, 1999; Frankl, 2009). Ümitsizlik, üzüntü, bıkkınlık, duygusal izolasyon ve boşluk gibi durumlarla tanımladığı varoluşsal boşlukta insan yön duygusunu kaybetmekte, yaşamını sorgulamakta, boşluk, isteksizlik ve hoşnutsuzluk duygularını yaşamaktadır. İnsanın boşluk duygularını doldurmak için eyleme vurmalarının arttığı; depresyon, suçluluk, madde kullanım bozukluğu ve cinsel aktivitelerde artışların görüldüğü durumu ise Nöojenik Nevroz olarak tanımlamıştır (Frankl, 1994, 2014; Maas, 2001; Henrion ve ark., 2008; Kırıkkanat, 2018). Hayatın anlamını aramak, yolculuk; hayatta anlamın varlığı ise varılan hedef olarak tarif edilebilir (Steger ve ark., 2006). Öte yandan hayatta bir amaç olmadan anlamlı bir hayatın yaşanamayacağı düşünülmektedir (Battista ve Almond, 1973). Birey, ruhunda doyuma ulaşmayı bekleyen boşluğu yalnızca bir hedefe, bir amaca sarılmakla doldurabilir (Bahadır, 2011). Amaçlar, ruhsal sağlığın merkezinde olan anlam, hedef ve yaşamsal sorumlulukları ifade etmektedir (Ryan ve Deci, 2001).

Alanyazın incelendiğinde hayatın içinde bir amacın olması kaygı ve depresif belirtileri ile diğer ruhsal problemlerle baş etmeye yardımcı olarak ruh sağlığına olumlu katkı sağlamaktadır (Freedlve, 2019; Kim ve ark., 2014). Bireyler hayatlarında anlam kaybı yaşadıklarında ileri seviyede huzursuzluk (Harlow ve ark., 1986) deneyimlemektedirler ve psikolojik süreçleri negatif bir şekilde (Ishida ve Okada, 2006) etkilenmektedir. Bir anlama sahip olmak ise psikolojik iyi oluşa yol açmaktadır. Konu ile ilişkili yapılan araştırmalar hayatta anlamın mutluluk (Chamberlain ve Zika, 1988; Steger ve ark., 2011), iyi oluş (Bonebright ve ark., 2000) ve sosyal temas (Ryff, 1989) gibi psikolojik iyi oluşu sağlayan etmenler ile pozitif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Logoterapi temelli psikososyal müdahale programları zaman içerisinde birçok ruhsal problemi ele almış ve yüz güldürücü sonuçlar ortaya koymuştur. Logoterapi yönelimli sağaltım programları kaygı (Mohabbat-Bahar ve ark., 2014), sosyal kaygı (Çolak, 2010), depresyon (Robotmili ve ark., 2015), travma (Düşünceli, 2016; Southwick ve ark., 2006), kekemelik (Bayraktar, 2010), yaşam kalitesi (Güleç, 2020), stres (Southwick ve ark., 2016), iyi oluş (Aktan, 2021), tükenmişlik (Riethof ve Bob, 2019), madde bağımlılığı (Somov, 2007) gibi birçok alanda uygulanmaktadır. Yapılan alanyazın taramasında gerek ülkemizde gerekse yurt dışında Logoterapi yaklaşımın etkinliğini ortaya koyan araştırmaların görece sınırlı sayıda olduğu gözlemlenmiştir. Bu araştırmanın sonuçları, ülkemizde yapılacak olan logoterapi yaklaşıma dayalı etkililik araştırmalarına dayanak olması bakımından önemlidir Buradan hareketle bu araştırmanın temel hedefi, bireylerde Logoterapi Yönelimli Grup Çalışmasının bireylerin ruh sağlığı, hayatın anlam ve amacı düzeylerine yönelik etkililiğini araştırmaktır. Bu hedef doğrultusunda aşağıdaki hipotezler sınanmıştır.

1. Logoterapi Yönelimli Grup Çalışmasına katılan bireylerin ruh sağlığı düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir artış olacaktır.
2. Logoterapi Yönelimli Grup Çalışmasına katılan bireylerin hayatın anlam ve amacı düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir artış olacaktır.

2. Yöntem

Bu çalışma, kontrol grupsuz tek gruplu öntest-sontest yarı deneysel bir araştırmadır. Bu modelde hem çalışma öncesinde hem de çalışma sonrasında yapılan ölçümler yer almaktadır (Karasar, 2014).

2.1. Araştırma Grubu

Araştırma evrenini Antalya'da yaşamını sürdüren yetişkin bireyler oluşturmakta; örneklem ise bu ilde yaşayan, farklı demografik özelliklerdeki 25-45 yaşları arasındaki 11 yetişkin bireyden oluşmaktadır. Çalışmaya katılmayı kabul eden grup üyelerinin demografik bilgileri katılımcı kişisel bilgi formuyla alınmıştır. Örneklem, 5 kadın ve 6 erkek katılımcıdan oluşmaktadır. Grubun eğitim durumuna bakıldığında 1 kişinin lisansüstü, 6 kişinin lisans, 3 kişinin lise, 1 kişinin ise ilköğretim mezunu olduğu görülmektedir. Grubun medeni durumuna bakıldığında 2 kişinin bekar, 8 kişinin evli 1 kişinin de boşanmış olduğu, çocuklu olma durumu açısından incelendiğinde ise 5 kişinin çocuk sahibi olduğu, 6 kişinin ise çocuğunun olmadığı görülmektedir. Katılımcılarda herhangi bir tanı alınmış psikolojik rahatsızlık bulunmamaktadır.

Grup çalışmasına katılım sağlayacak bireylerin seçiminde dikkat edilen dışlama ölçütleri şunlardır. Kronik bedensel rahatsızlığı olan, psikiyatrik bir tedavi sürecinde olan (farmakolojik ve/veya terapi), madde bağımlılığı, intihar girişiminde bulunmuş veya kendine zarar verme öyküsü olan, katılımcıların araştırmaya alınmamasına dikkat edilmiştir.

Bu araştırmada yer alan bireyleri tespit etmek için, sosyal medya platformlarında üç hafta boyunca haftada birkaç kez tekrarlayan aralıklarla Antalya' da yaşayan bireylerin katılımına açık on haftalık Logoterapi Yönelimli Grup Çalışmasının duyurusu yapılmıştır. Duyuru sonucunda 23 birey başvuru yapmıştır ancak altı kişi yukarıda belirtilen kriterlere uygun olmadıkları için çalışmaya dâhil edilmemiştir. Araştırmaya davet edilen 17 bireyden 14'ü çalışmada kullanılan ölçekleri cevaplamış ve çalışmaya katılacaklarını bildirmişlerdir. Program 14 katılımcı ile başlamıştır. Uygulama sürecinde üç katılımcı çalışma grubundan çeşitli nedenlerle ayrılmıştır. Program 11 katılımcı ile tamamlanmıştır. Çalışma grubundaki birey sayısı sınırlı olmasından dolayı kontrol grubu oluşturulmamıştır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, Kişisel Bilgi Formu, Hayatın Amacı ve Anlamı Ölçeği, Ruh Sağlığı Sürekliliği Kısa Formu kullanılmıştır. Ölçeğin psikometrik özellikleri aşağıda yer almaktadır.

2.2.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmaya katılan bireylerin sosyodemografik özelliklerini tespit edebilmek için hazırlanan bu form ile katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim düzeyleri, medeni durumları, alkol-madde kullanımı ve diğer fiziksel rahatsızlıkları sorgulanmıştır.

2.2.2. Hayatın Amacı ve Anlamı Ölçeği (HAAÖ)

Aydın, Kaya ve Peker (2015) tarafından geliştirilen Hayatın Amacı ve Anlamı Ölçeği (HAAÖ), yaşamın anlamı ve amacı eğilimlerini ölçmektedir. Beşli likert tipinde olan ölçek 17 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin test-tekrar test güvenirlik katsayısı 0,74; test-yarı test güvenirlik katsayısı 0,81; Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı ise 0,91 olarak bulunmuştur

2.2.3 Ruh Sağlığı Sürekliliği Kısa Formu (RSS-KF)

Keyes (2002) tarafından geliştirilen Ruh Sağlığı Sürekliliği (İyi Olma Hali) Ölçeği, Demirci ve Akın (2015) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. 14 maddeden ve üç boyuttan (Duygusal, Psikolojik ve Sosyal İyi Olma) oluşmaktadır. Ruh Sağlığı Sürekliliği Kısa Formunun iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı üç alt boyut için sırasıyla .84, .78, .85, ölçeğin tamamı için .90 olarak bulunmuştur.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmada ulaşılan veriler SPSS 22.0 programı ile çözümlenmiştir. Öntest ve sontest skorları arasındaki farkı analiz etmek için Wilcoxon Sıra Sayıları Testi kullanılmıştır.

2.4. İşlem

2.4.1. Logoterapi Yönelimli Grup Çalışmasının Oluşturulması ve Uygulanması

Çalışma, öntest ve sontest uygulamaları arasında gerçekleştirilen kişilerin ruh sağlığı, hayatın anlam ve amacı düzeylerini pozitif yönde değişmelerine yönelik Logoterapi Yönelimli Grup Programı'dır. On ile on iki oturum olarak hazırlanan programlar daha etkili olduğundan yola çıkarak (Snyder, 1999), araştırmacılar tarafından birçok kaynaktan faydalanarak on oturumluk bir program oluşturulmuştur (Altınay, 2015; Berens, 1992; Berti ve Berti, 1994; Frankl, 1994; Lantz, 1984; Robotmili ve ark., 2015; Romero, 1987; Yalom, 2002). Ölçme araçları uygulama öncesinde ön test, grup oturumlarının bitiminde ise son test olarak uygulanmıştır. Oturumlar, grup terapisi gözlem ve uygulama deneyimine sahip, birçok varoluşçu yaklaşıma dayalı terapi grup çalışmasını yürütmüş ikinci yazar tarafından planlanmış, logoterapi teorik ve süpervizyon eğitimini tamamlamış ilk yazar tarafından yürütülmüştür.

1. Oturum – Programa Giriş

Amaç

Temel bilgilendirmelerin yapılması, katılımcıların beklentilerinin alınması

Süreç

1. Katılımcılar karşılıklı olarak daire şeklinde oturmaları sağlandı.
2. Süreçle ilgili bilgilendirme yapıldı. Katılımcılar ile grubun kuralları belirlendi. Egzersizlere ve ödevlere katılım, devam, gizlilik belirlenen kurallar içerisindeydi.
3. Grup üyelerinin kendilerini tanıtmaları istendi.
4. Kendilerini nasıl hissettikleri ve yaşamdan ne istediklerini paylaşmaları istendi.
5. Hayaller ve hedeflerle ilgili paylaşımlar yapıldı.
6. Grubun çok az bir kısmının kendilerini hayallerine adadıkları gözlemlendi.

2. Oturum – Değerlerin Keşfi

Amaç

Katılımcıların değerlerini keşfetmelerini sağlayarak farkındalık oluşturulması.

Süreç

1. Önceki oturumla ilgili konuşuldu ve bir haftalık süreçteki farkındalıklar paylaşıldı.

2. Katılımcılara değerlerini keşfetmelerini ve değerlerin yaşamları üzerindeki etkilerini fark etmelerini sağlayan felsefi paradoks bir hikâye anlatıldı.
3. Hikâye üzerinden katılımcıların fikirleri alındı ve tüm fikirler tartışmaya açıldı.
4. Katılımcılar insanlar arasındaki çeşitliliğin kişilik ve değerlerindeki farklılıklardan kaynaklandığı sonucuna vardı.
5. Katılımcıların çoğunluğunun kendisiyle aynı değerlere sahip olan katılımcıları daha dikkatle dinlediği ve beden hareketleriyle sürekli onayladığı gözlemlendi.

3. Oturum – Tutumların Keşfi

Amaç

Katılımcıların tutumlarını keşfetmelerini sağlayarak farkındalık oluşturulması.

Süreç

1. Önceki oturumla ilgili konuşuldu ve bir haftalık süreçteki farkındalıklar paylaşıldı.
2. Katılımcıların yaşamdan ne istedikleri ve yaşama ne verdikleri soruldu.
3. Birkaç katılımcı özel yaşamlarına ve içsel süreçlerine dair derin paylaşımlar yaptı.
4. Diğer katılımcıların da istedikleri gibi paylaşım yapabilecekleri yönünde cesaretlendirici bir tutum sergilendi.
5. Deneyimlerdeki tutumlarının keşfedilmesi üzerine çalışıldı.
6. Bazı katılımcılar yaşamlarındaki kısır döngülerle ilgili farkındalık cümleleri kurarken bazıları ise yaşamlarıyla ilgili karamsar ifadeler kullandı.
7. Katılımcıların birbirlerine empatik ve destekleyici bir tutum sergilediği gözlemlendi.

4. Oturum – Beden ve Varoluş Farkındalığı

Amaç

Katılımcıların beden ve varoluş çalışmalarıyla farkındalıklarının derinleştirilmesi.

Süreç

1. Önceki oturumla ilgili konuşuldu ve bir haftalık süreçteki farkındalıklar paylaşıldı.
2. Beden çalışması yapıldı. Bu çerçevede progresif gevşeme, mindfulness ve hipnotik telkin gibi farklı teknikler uygulandı.
3. Mindfulness ve gevşeme egzersizlerinde katılımcılar fiziksel ve ruhsal açıdan oldukça rahatladıklarını belirtti. Bazı katılımcılar ise bir bedenin içinde yaşadıklarını hissettiklerini ifade etti.
4. Hipnotik telkin ile hayal ettirme uygulamasında ise çocuğu olmayan iki katılımcı çocuğuyla ilgili görseller gördüğünü ve bu konuyu artık ciddi ciddi düşünmeye başlayacağını belirtti.
5. Benzer uygulamaları gün içerisinde de kendilerine tekrar ettirmeleri istendi.

5. Oturum – Duygu Farkındalığı

Amaç

Katılımcıların duygu ve düşüncelerini serbest bırakmasının sağlanması.

Süreç

1. Önceki oturumla ilgili konuşuldu ve bir haftalık süreçteki farkındalıklar paylaşıldı.
2. Katılımcılar yaşadıkları farkındalıkları heyecan verici olarak tanımladı. Bazı katılımcılar ise geçmiş tutkuları ve yeni hayalleriyle ilgili paylaşımlarda bulundu.
3. Birçok katılımcının kendilerinde ilk haftadan farklı olarak bazı değerler keşfettikleri görüldü.
4. Aile içi ilişkiler, anılar ve duyguların konuşulması konusunda katılımcılar teşvik edildi.
5. İlişki döngüleri ve döngülerdeki anlamlar logodrama uygulamasıyla deneyimletildi. Logodramanın sınırlılığı sebebiyle psikodrama tekniklerinden faydalanıldı.
6. Uygulamanın bazı katılımcılara duygusal olarak olumlu yönde katkı sağladığı ancak bazı katılımcılarda yüzleşmeye sebep olarak olumsuz yönde etkilendiği ve dissosiyeye oldukları gözlemlendi. Frankl açısından çok önemli olan Mizah kullanıldı.
7. Bu noktada deneysel bir çalışma sebebiyle bir araya getirilen katılımcıları travmatize olmaktan korumak adına grupta süreç başlangıcında yapılan çerçeve hatırlatılarak diledikleri zaman özgürce gruptan ayrılacakları belirtildi. Bir ayrılan olmadı.

6. Oturum – İnsan Modeli Keşfi

Amaç

Katılımcıların Frankl'ın iki tip insan modeliyle kendileri arasında bağ kurmasının sağlanması.

Süreç

1. Önceki oturumla ilgili konuşuldu ve bir haftalık süreçteki farkındalıklar paylaşıldı.
2. Katılımcıların çoğunluğu hafta içinde oturumları özlediklerini ve grup içinde sahici bir ilişkiyi deneyimlediklerini belirtti.
3. Aidiyet, yalnızlık, umutsuzluk, doyum, özgürlük, sorumluluk gibi kavramlar paylaşımına açıldı. Özellikle evli olmayan katılımcıların yalnızlık ve umutsuzlukla ilgili paylaşımları üzerinden seçimler ve sorumluluklar üzerinde duruldu.
4. Frankl'ın Homo Sapiens ve Homo Patiens insan modelleriyle ilgili bilgi paylaşıldı. İlişkileri başarı-başarısızlık olarak görmekten ziyade doyum-umutsuzluk çizgisinde değerlendirmenin farklı bir kapı açacağı görüşü aktarıldı.
5. Paylaşımların katılımcılar arasında daha derin bir duygusal bağın kurulmasını sağladığı ve kendilerinde yeni anlamlar yarattıkları görüldü.

7. Oturum – Kendini Kabul

Amaç

Grup üyelerinin kendileriyle ilgili yargılamaları ve kabullenmekte zorlandıkları duyguları ile bütünleşmelerinin sağlanması.

Süreç

1. Önceki oturumla ilgili konuşuldu ve bir haftalık süreçteki farkındalıklar paylaşıldı.
2. Suçluluk, acı, bağımlılık gibi kavramlar paylaşımına açıldı.
3. Dört katılımcı bırakmadığı ancak çocukları için bırakmak istediği sigara ve alkolle ilgili paylaşımlarda bulundu. Bir grup üyesi ise bir türlü kopamadığı biten romantik ilişkisiyle ilgili paylaşımlarda bulundu.
4. Bir katılımcı madde kullanımı olduğunu ancak bunun şimdilik kendisini rahatlattığını, bırakmak istemediğini asıl sorununun başka bir konu olduğunu, bunu taşımakta ve kabullenmekte zorlandığını belirtti. Diğer katılımcıların desteğinin ardından paylaşım yaptı. Tüm katılımcılar empatik yaklaşımla destekleyici ve paylaşımcı şekilde karşılık verdi. Bu yaklaşımın grup üyesini oldukça rahatlattığı gözlemlendi.
5. Katılımcıların paylaşımlarında Frankl'ın Trajik Üçleme (acı-suçluluk-geçicilik) ve Nevrotik Üçleme (depresyon-agresyon-bağımlılık) kavramları açıkça gözlemlendi.
6. Bağımlı olan katılımcıda Nöjenik Nevroz -depresif, agresif ve bağımlılık belirtileri, boşluk duygusu, madde kullanımı ve cinsel eyleme vurmalar- olduğu görüldü. Bu duruma sebep olan trajik üçleme kavramlarının ise suçluluk ve acı olduğu görüldü.

8. Oturum – İnsanlarla Bağlantı Kurma

Amaç

Katılımcıların insanlarla bağlantı kurmanın iyileştirici gücünü deneyimlemesi.

Süreç

1. Oturuma tüm süreçle ilgili ve bireysel farkındalıklarla ilgili paylaşımlarla başlandı.
2. Çekingen ve içedönük katılımcıların paylaşımlarında artış gözlemlendi. Çoğu katılımcı *“İnsanlarla ve kendimle ilgili düşüncelerimde değişiklikler oldu. Sosyal ilişkilerimden ve sohbetlerden daha fazla keyif alır oldum”* gibi olumlu cümlelerle kendini ifade ederken bir katılımcı ise *“kendi gerçekliğimle yüzleşmek bana iyi gelmiyor”* şeklinde geri bildirimde bulundu.
3. Her katılımcının farklı dünyaları olsa da grup içi ilişkinin ve etkileşimin kendilerine iyi geldiği yorumu tüm katılımcıların ortak paylaşımı olarak belirtildi.
4. Çoğu katılımcı *“diğer arkadaşların sorunlarını dinlemek ve onlara yardım eli uzatmak beni kendi sorunlarımdan uzaklaştırdı, sürekli dönüp durduğum çemberden çıkmamı sağladı, sorunlarımın sıradan ve çok da büyütülmeyecek şeyler olduğunu görmemi sağladı”* tarzında ifadelerde bulundu.
5. Logoterapinin temel yaklaşımlarından olan “İnsanlarla Bağlantı Kurma” kavramının bile tek başına tedavi edici olduğu gözlemlendi ve katılımcılara bu kavramın önemi anlatıldı.
6. Grup paylaşımlarının katılımcıları kendi sorunlarından uzaklaştırdığı yani logoterapinin yöntemlerinden olan “kendinden uzaklaşmayı (self-distance)” sağladığı görüldü. Ayrıca grup arkadaşlarına yardım eli uzatmayı da kendi sorunlarından uzaklaşıp aşkınlığa yönelim olarak değerlendirmek mümkündür. Bu açıdan da yine grup etkileşiminin

logoterapinin yöntemlerinden “kendini aşmayı (self-transcendence)” sağladığı da görüldü.

7. Grup içi iletişim ve etkileşimin logoterapinin birçok kavramını aktive ettiği görüldü. Ayrıca logoterapi yöntemlerine ağırlık verilmesinin de grup içi etkileşimi arttırdığı tespit edildi. Her iki kavramın neden-sonuç ilişkisinden çok bir arada ve iç içe değerlendirilmesi gereken kavramlar olduğu görüldü.

9. Oturum – Anlam Keşfi

Amaç

Katılımcıların kendi yaşamlarının anlamlarını keşfetmelerinin sağlanması.

Süreç

1. Önceki oturumla ilgili konuşuldu ve farkındalıklar paylaşıldı.
2. Hayallerini gerçekleştirme yolunda kendini sabote etmek, anlam yolculuğunda adım atmaktan kaçınmak konusu paylaşıma açıldı.
3. Bazı katılımcılar yaşamlarındaki amaç ve anlamların oturum süreçlerinde kökten değiştiğini, bu kavramların ne demek olduğunu yeni anladığını ifade etti.
4. İki katılımcı hayallerini gerçekleştirme yolunda adım atmaya başladığını belirtti. Bu katılımcıların en belirgin özelliğinin yeni deneyimlere açık olmaları ve yaşamdan daha fazla doyum almaları olduğu gözlemlendi.
5. İlköğretim mezunu olan katılımcının ise bu süreçte en hevesli ve yaşamında en fazla adım atan; travma paylaşımı yapan katılımcının ise duygusal olarak en fazla fayda sağlayan kişi olduğu gözlemlendi.
6. Grubun üyelerinin yarısında ise hala öğrenilmiş çaresizliklerin ve toplumun klişe şartlandırmalarının etkilerinin devam ettiği gözlemlendi.

10. Oturum – Yaşam Felsefesi ve Veda

Amaç

Katılımcıların keşfettiği amaç ve anlamlarını yaşam felsefesi haline getirmelerinin sağlanması.

Süreç

1. Tüm süreç değerlendirmesi yapıldı ve bireysel paylaşımlar alındı.
2. Keşfedilen anlamın bir yaşam felsefesi haline getirilmesi konusu paylaşıma açıldı.
3. Tüm sürece yönelik değerlendirmelere, paylaşımlara ve yaşam felsefelerine yer verildi.
4. Katılımcıların paylaşımlarında deneyim değeri, tutum değeri ve yaratıcı değer sayılabilecek nitelikte tutum, arzu ve istekler olduğu görüldü.
5. Ön test olarak uygulanan Hayatın Amacı ve Anlamı Ölçeği ile Ruh Sağlığı Sürekliliği Ölçekleri son test olarak tekrar yapıldı.
6. Tüm süreçle ilgili geri bildirimler alındı ve vedalaşıldı. Grup Sürecine Dair Genel Soru: grup sürecinden bahsederken katılımcı demek mi yoksa grup üyesi mi demek daha uygun olur? Böylesi bir çalışmada bana göre grup üyesi denmeli. Çünkü farklı bir rol,

grup süreci ve etkileşimler katılımcı olmanın ötesinde. Yine de yazar(lar) değerlendirmelidir.

2.5. Araştırmanın Etik Yönü

Bu çalışma için İstanbul Kent Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 14.12.2022 tarihinde 11 No'lu kararı ile etik onay alınmıştır.

3. Bulgular

Araştırma verilerinin değerlendirilmesi neticesinde elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1: Çalışma Grubundaki Bireylerin Hayatın Amacı ve Anlamı Ölçeği HAAÖ ve Ruh Sağlığı Sürekliliği Kısa Formu RSS-KF Alt Boyutları Öntest ve Sontest Puan Ortalamaları

	n	Ortalama	Ss
HAAÖ			
Ön Test	11	50,00	8,31
Son Test	11	55,72	9,59
RSS-KF / Duygusal İyi Olma			
Ön Test	11	2,66	,730
Son Test	11	2,96	,622
RSS-KF / Psikolojik İyi Olma			
Ön Test	11	2,74	,582
Son Test	11	3,04	,633
RSS-KF / Sosyal İyi Olma			
Ön Test	11	2,10	,628
Son Test	11	2,56	,697

Tablo 1'de görüldüğü gibi çalışma grubunun Ruh Sağlığı Sürekliliği Kısa Formu Alt Boyutları, Hayatın Anlamı ve Amacı Ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması ön-test puanlarının aritmetik ortalamasından yüksektir. Ölçümler arasında anlamlı farklılığın olup olmadığını Wilcoxon işaretli sıralar testi ile analiz edilmiş, sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Hayatın Amacı ve Anlamı Ölçeği HAAÖ ve Ruh Sağlığı Sürekliliği Kısa Formu RSS-KF Alt Boyutları Öntest ve Sontest Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Sıra İşaretleri	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
HAAÖ	Negatif Sıra	2	2,50	5,00	-2,308	,021
	Pozitif Sıra	8	6,25	50,00		
	Eşit	1				
RSS-KF Duygusal İyi Olma	Negatif Sıra	0	,00	,00	-2,232	,026
	Pozitif Sıra	6	3,50	21,00		
	Eşit	5				
RSS-KF Psikolojik İyi Olma	Negatif Sıra	2	1,75	3,50	-2,255	,024
	Pozitif Sıra	7	5,93	41,50		
	Eşit	2				
RSS-KF Sosyal İyi Olma	Negatif Sıra	1	6,00	6,00	-2,277	,023
	Pozitif Sıra	9	5,44	49,00		
	Eşit	1				

Sürekliliği Kısa Formu Alt Boyutlarından Duygusal İyi Olma, Psikolojik İyi Olma ve Sosyal İyi Olma öntest-sontest puanları arasında anlamlı düzeyde farklılaşma görülmüştür (HAAÖ; $z=-2,308$ $p<.05$, DİO; $z=-2,232$ $p<.05$, PİO; $z=-2,255$ $p<.05$, SİO; $z=-2,277$ $p<.05$).

4. Tartışma

Bu çalışmanın temel amacı Logoterapi Yönelimli Grup Çalışmasının bireylerin ruh sağlığı, hayatın anlam ve amacı düzeylerine yönelik etkisinin araştırılmasıdır. Bu hedef doğrultusunda

on oturumluk logoterapi programına katılım sağlayan bireylerin program öncesi ve sonrası ruh sağlığı, hayatın anlam ve amacı puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir değişimin gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılmıştır. İstatistiksel analiz sonucunda programa katılan bireylerin Ruh Sağlığı Sürekliliği Kısa Formu Alt Boyutları, Hayatın Anlamı ve Amacı Ölçeğinden aldıkları öntest sontest puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Romero (1987) tarafından grup logoterapisi modelini ortaya koyma amacıyla yapılan bir çalışmada katılımcıların bir süre sonra kendilerini düşünmeyi bırakıp diğerlerinin sorunlarını düşünmeye ve onların duygularını hissetmeye başladıklarını gözlemlemiştir. Bu çerçevede logoterapi gruplarında yardımın tekniklerden çok “diğerleri için var olma” tutumuyla sağlandığını belirtmiştir. Bu yaklaşım kuramın tekniklerin ötesinde yaşama karşı bir tutum olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç araştırmamızda da paralel şekilde gözlemlenmiştir. Özellikle travma paylaşımı yapan grup üyesine karşı sergilenen destekleyici ve yardımsever tavır seans sonrasında da devam etmiş, seans içinde ve dışında diğer grup üyelerinin bu katılımcıya yönelik desteğini sürdürdüğü gözlemlenmiştir. Birkaç grup üyesinin kendi gündemlerini bir kenara bırakarak diğer grup üyelerinin sorunlarıyla ilgilenmeye başladıkları gözlemlenmiş ve bu sürecin seans dışında da devam ettiğini görülmüştür. Bu çerçevede diğerleri için var olma tutumunun yaşama karşı bir tutum olarak değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Henrion (2002), alkol kullanım bozukluğuna sahip bir grupta yaptığı araştırmada logoanalizi yedi adım üzerinden ele almış ve çalışmasında kullanmıştır. Buna göre logoanaliz protokolünün adımları sırasıyla; “Yaşama bir bakış seçme - Kayıp ve Keder - Özgüven geliştirme - Yaratıcı Düşünce - Anlamlı karşılaşmalar başlatmak - Düşünce odağını değiştirme - Bağlılık” şeklindedir. Bu çerçevede yapılandırılan çalışma sonucunda danışanın yaşamda amaç ölçek puanlarının neredeyse iki kat arttığı; varoluşsal boşluk duygularının anlamlı düzeyde düştüğü; depresyon ve alkol bağımlılığından kurtulduğu tespit edilmiştir. Berti ve Berti (1994) tarafından bebekleri ölen ve kayıp-yas sürecindeki kişilerle oluşturulan bir grup logoterapisi çalışmasında ise üç adım gözlemlenmiştir. Bunlar; duygusal boşalmanın yaşandığı “Katarsis” aşaması; gerçekliği kabulün sağlandığı “Aydınlanma” aşaması; negatif duyguların yerini diğer insanlara rehberlik etmeye ve yaşamda yeni anlamların keşfine bıraktığı “Yaşam Planlaması” aşamalarıdır. Bu süreç sonunda kayıp ve yas sürecinin yerini özsaygı ve yeni anlamlara bıraktığı tespit edilmiştir.

Araştırmamızın bulguları Berti ve Berti'nin (1994) tespitleriyle paralellik gösterirken Henrion (2002) protokolüyle uyuşmamaktadır. Çalışmada beş grup üyesinin katarsis ve derin farkındalıklar yaşadığı ve kendilerini gerçekleştirme yolculuklarında yeni kapılar aradıkları ve bir grup üyesinin mevcut işinden ayrılma kararı aldığı görülmüştür. İki grup üyesi ise çocuk sahibi olma kararı aldığını belirtmiş olmasına rağmen bu isteğin toplumsal şartlandırmalardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Bir grup üyesinin ise süreçten keyif almış olmasına karşın bireysel fayda sağlamadığı düşünülmektedir. Bu kişideki temel savunma mekanizması ise bastırma olarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda gerek bireysel gerekse de logoterapi temelli grup danışmanlığı protokolünün “katarsis-aydınlanma-yaşam planlaması” şeklinde yapılandırılabilenliği düşünülmektedir.

Tanımlar üzerinden ele alınan yakın tarihli bazı araştırmalarda da logoterapi yönelimli sağaltım programlarının olumlu etkileri ortaya konulmuştur. Logoterapi yaklaşımıyla yapılan bir araştırmada uygulanan programın bireylerin hayat kalitelerini arttırdığı ve huzursuz bağırsak

sendromu şikâyetlerini azalttığı tespit edilmiştir (Taghliadabad ve Mashhadi, 2019). Benzer şekilde İranlı öğrencilerle yapılan bir araştırmada logoterapinin uygulandığı grubun yaşamda anlam ve depresyon seviyeleri kontrol grubuyla karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda logoterapinin uygulandığı grubun kontrol grubuna kıyasla yaşamda anlam seviyelerinin anlamlı düzeyde yüksek ve depresyon seviyelerinin anlamlı düzeyde düşük olduğu tespit edilmiştir (Robotmili ve ark., 2015). Bu tespitler çalışmamızdaki bulgularla paralellik göstermektedir. Çalışma öncesinde ve sonrasında grup üyelerine uygulanan Ruh Sağlığı Sürekliliği Kısa Formu puanlarının anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir. Logoterapinin fenomenolojik bir yaklaşım olması sebebiyle görüşmelerdeki grup içi etkileşimler, geri bildirimler ve gözlem notları da değerlendirilmiş ve grup üyelerinin iyilik hallerinin yükseldiği tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları mevcuttur. Bilişsel-davranışçı yaklaşım, geştalt terapi, insancıl yaklaşım gibi logoterapi dışında başka bir psikoterapi yaklaşımıyla karşılaştırılmamış olması çalışmanın sınırlılıklarından biridir. Bu araştırmada bir kontrol grubunun oluşturulmaması da önemli bir sınırlılıktır. Çalışmanın bir başka sınırlılığı ise izleme ölçümünün yapılmamasıdır. Bu durum çalışma sonuçlarından elde edilen etkinin devam edip etmediğini ölçmeyi engellemektedir. Bu sınırlılıklarla beraber araştırma sonuçlarını etkileyebilecek yaşam koşulları, iş yoğunluğu, ekonomik gelir düzeyi gibi unsurlar göz önünde bulundurulmamıştır. Bundan sonra yapılması planlanan araştırmalarda bu sınırlılıkların göz önünde bulundurulmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak; uzun yıllardır bütün dünyada kullanılan logoterapiye olan ilgi ülkemizde de giderek artmaktadır; ancak Türk alanyazını bu ilgiye yanıt verememektedir. Logoterapinin etkinliğine yönelik ülkemizde yapılmış çalışmaların kısıtlı olması sebebiyle elde ettiğimiz bulguları karşılaştırmamızı sınırlamaktadır. Gerek ulusal gerek uluslararası çalışmalardan yola çıkılarak ifade edilebilir ki logoterapi gibi anlam merkezli yaklaşımlar bireyin ruhsal sağlıklarını artırmada önemle üstünde durulması gereken psiko-sosyal bir sağaltım yaklaşımı olması sebebiyle koruyucu ve önleyici ruh sağlığı alanında oldukça önemli bir etkiye sahiptir.

Bu çalışmanın bulgularından yola çıkarak planlanacak çalışmalar ve alanda çalışacak profesyonellere yönelik tavsiyeler aşağıda sıralanmıştır.

İleride Planlanacak Çalışmalara Yapılacak Yönelik Tavsiyeler

1. Araştırmada etkinliği sınıanan Logoterapi Yönelimli Grup Programı daha geniş ve farklı özelliklere sahip katılımcılar üzerinde uygulanabilir.
2. Bu araştırmada, ruh sağlığı, hayatın anlam ve amacı ele alınmıştır. Benzer çalışmalar, varoluşsal öfke, ölüm kaygısı, yalnızlık, gibi varoluşçu temalar gibi diğer konularda yapılabilir.
3. Grup oluşturulma sürecinde katılımcılarla birkaç seans bireysel seans yapılmasının ve nöojenik nevroz görüntüsü olan katılımcılarla ayrı bir grubun oluşturulmasının grup üyeleri açısından daha fazla katkı ve fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Logoterapi yönelimli grup programlarında ortak konulu kapalı gruplar oluşturulabilir.
4. Logoterapi yaklaşımı içerisinde bir teknik olarak psikodramanın uygulamasının faydalı olacağı düşünülmektedir. En azından logoterapinin temel kavramı olan tinsel boyutun deneyimletilmesi açısından psikodramanın bir yöntem olarak kullanılması

önerilmektedir. Bu manada Logodrama çalışmalarının artırılmasının ve çeşitlendirilmesinin logoterapiye çok katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

5. Logoterapi Yönelimli Grup Programının etkisinin uzun süreli olup olmadığını gözlemleyebilmek için belirli aralıklarla kalıcılık ölçümleri uygulanabilir.

Alanda Çalışan Uzmanlara Yönelik Tavsiyeler

1. İlk seanslar grup içi tanışmaya ve güven ilişkisinin kurulmasına ayrılmalıdır. Bireysel ve derin duygusal paylaşımların bu güven ilişkisinin ardından gelmesinin daha sağlıklı olacağı düşünülmektedir.
2. Frankl'ın iki insan modeli olarak tanımladığı Homo Patiens ile ilgili bilgilerin paylaşılmasının faydalı olduğu özellikle başarı ve başarısızlık üzerine kurulu olan bakış açısıyla ilgili kısa bir psiko eğitim verilmesinin sürece katkı sağladığı gözlemlenmiştir. Bu noktada düşünce odağını değiştirme ve paradoksik niyet yöntemlerinin kullanılmasının faydalı olacağı ve psiko eğitim içerisinde de yer verilebileceği düşünülmektedir.
3. Mizah, oldukça kuvvetli ve yapıcı bir yaklaşım olarak deneyimlenmiştir. Bu manada danışanların mizah tutumlarını geliştirmesi için mizahın görüşmelerde daha fazla kullanılması önerilmektedir.
4. Grup içi iletişim ve etkileşimin logoterapinin birçok kavramını aktive ettiği görülmüştür. Ayrıca logoterapi yöntemlerine ağırlık verilmesinin de grup içi etkileşimi arttırdığı tespit edilmiştir. Bu manada Kendinden Uzaklaşma ve Kendini Aşma kavramlarının bir arada kullanılmasının daha fazla katkı sağlayıcı olacağı düşünülmektedir. Grubun aynı zamanda her grup üyesi için yaşamın bir mikro boyutu olduğu ve grup içerisindeki etkileşimlerin yaşamda da kendini devam ettirdiği unutulmamalıdır. Logoterapinin tüm yöntemleriyle şekillendirilen grup içi etkileşimlerin mutlak fayda getireceği düşünülmekte ve özellikle güven ortamı oluştuktan sonra grup danışmanlığında uygulanması önerilmektedir.
5. Özellikle bağımlılığın çalışıldığı danışanlarda acı, suçluluk ve geçicilik kavramları üzerinde daha uzun süre durulması önerilmektedir.

Kaynakça

- Aktan, Z. (2021). *Eş kaybı yaşayan Suriyeli sığınmacı kadınlarda logoterapi temelli grup psikolojik danışma programının iyi olma hali üzerindeki etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Altınay, D. (2015). *Psikodramada Seçme Konular; Teoriden Pratiğe Psikodrama*. Epsilon Yayınevi.
- Aydın, C., Kaya, P. ve Peker, H. (2015). Hayatın anlam ve amacı ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38, 39-55. <https://doi.org/10.17120/omuifd.80248>
- Bahadır, A. (1999). *Hayatın anlam kazanmasında psiko-sosyal faktörler ve din* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Bahadır, A. (2011). *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*. İnsan Yayınları.
- Battista, J., ve Almond, R. (1973). The development of meaning in life. *Psychiatry*, 36(4), 409-427. <https://doi.org/10.1080/00332747.1973.11023774>
- Bayraktar, B. (2010). *Logoterapi yönelimli sağaltım programının konuşma bozukluklarından kekemelik üzerindeki etkisi vaka çalışması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Berens, E. (1992). Search-for-meaning groups for the homeless. In *International Forum for Logotherapy*. Viktor Frankl Inst of Logotherapy.
- Berti, G. ve Berti, A. S. (1994). When an offspring dies: logotherapy in bereavement groups. *The International Forum of Logotherapy*, 17, 65-69.
- Bonebright, C. A., Clay, D. L., ve Ankenmann, R. D. (2000). The relationship of workaholism with work-life conflict, life satisfaction, and purpose in life. *Journal of counseling psychology*, 47(4), 469. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.47.4.469>
- Chamberlain, K., ve Zika, S. (1988). Measuring meaning in life: An examination of three scales. *Personality and individual differences*, 9(3), 589-596. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(88\)90157-2](https://doi.org/10.1016/0191-8869(88)90157-2)
- Çağlıyan, Ç. E. (2015). Varoluşa Ait Bir Gerçekliğin Betimleyicisi Olarak "Saçma" ve Amerikan Sinemasında İfade Biçimleri. *İnsan ve İnsan*, 2(6), 5-26. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.280005>
- Çolak, T. S. (2010). *Logoterapi yönelimli grupla psikolojik danışmanın sosyal fobi üzerindeki etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Demirci, İ. ve Akın, A. (2015). Ruh sağlığı sürekliliği kısa formu'nun geçerliği ve güvenilirliği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 48(1), 49-64.
- Dürüşken, Ç. (2020). *Antikçağ Felsefesi*. Alfa Yayınları.
- Düşünceli, B. (2016). *Logoterapi yönelimli grupla psikolojik danışmanın travma sonrası hayata küsme bozukluğu üzerindeki etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Frankl, V. E. (1994). *Duyulmayan Anlam Çığı - Psikoterapi ve Hümanizm* (çev. S. Budak). Öteki Yayınevi.
- Frankl, V. E. (2009). *İnsanın anlam arayışı* (4. Baskı). Okuyan Us Yayınları.
- Frankl, V. E. (2018). *Anlam İstenci - Logoterapinin Temelleri ve Logoterapi Uygulamaları* (çev. M. Yalçinkaya). Öteki Yayınevi.
- Göka, E. (2009). Varoluşçu Psikoterapi. *Türkiye Klinikleri Psikiyatri Dergisi*, 2(2), 77-83.
- Güleç, S. (2020). Değiştirilemez gerçekte anlam bulmak: Varoluşçu logoterapinin ms tanılı bireylerde depresyon, anksiyete, affektif kişilik ve yaşam kalitesi düzeylerine etkisi. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(2), 182-190. <https://doi.org/10.47115/jshs.790083>
- Gündoğdu, H. (2007). Varoluşçu felsefelerdeki bazı özellikler. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7(1), 95-131.
- Harlow, L. L., Newcomb, M. D., ve Bentler, P. M. (1986). Depression, self-derogation, substance use, and suicide ideation: Lack of purpose in life as a mediational factor. *Journal of clinical psychology*, 42(1), 5-21. [https://doi.org/10.1002/1097-4679\(198601\)42:1<5::AID-JCLP2270420102>3.0.CO;2-9](https://doi.org/10.1002/1097-4679(198601)42:1<5::AID-JCLP2270420102>3.0.CO;2-9)
- Henrion, R. (2002). Alcohol use disorders: Alcohol dependence. *The International Forum for Logotherapy*, 25, 30-38.

- Henrion, R., Stephanies, C. ve Hutzell, B. (2008). *Franklian Psychology, Theory and Therapy of Mental Disorders* (ed. C. Wimberly ve G. E. Rice). Abilene: Viktor Frankl Institute of Logotherapy.
- Ishida, R., ve Okada, M. (2006). Effects of a firm purpose in life on anxiety and sympathetic nervous activity caused by emotional stress: assessment by psycho-physiological method. *Stress and health: Journal of the International Society for the Investigation of Stress*, 22(4), 275-281. <https://doi.org/10.1002/smi.1095>
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri: kavramlar, teknikler ve ilkeler* (27. Baskı). Nobel Yayınevi.
- Keyes, C. L. M. (2002). The mental health continuum: from languishing to flourishing in life. *Journal of Health and Social Behavior*, 43(2), 207-222. <https://doi.org/10.2307/3090197>
- Kırkkanat, B. (2018). Psikolojik danışmada logoterapi. *Yeditepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(9), 25-32.
- Kim, E. S., Strecher, V. J., ve Ryff, C. D. (2014). Purpose in life and use of preventive health care services. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(46), 16331-16336. <https://doi.org/10.1073/pnas.1414826111>
- Lantz, J. E. (1984). Growth stages in logotherapy. In *International Forum for Logotherapy*. Viktor Frankl Inst of Logotherapy.
- Maas, W. J. (2001). *The Unconditional Human, V. E. Frankl's Meta-Clinical Lectures*. Alkmaar: Viktor Frankl Institute of Logotherapy.
- Mohabbat-Bahar, S., Golzari, M., Moradi-Joo, M., ve Akbari, M. E. (2014). Efficacy of group logotherapy on decreasing anxiety in women with breast cancer. *Iranian journal of cancer prevention*, 7(3), 165.
- Pearson, K. A. (2011). *Kusursuz Nihilist* (çev. C. Soydemir). Ayrıntı Yayınları.
- Riethof, N., & Bob, P. (2019). Burnout syndrome and logotherapy: Logotherapy as useful conceptual framework for explanation and prevention of burnout. *Frontiers in psychiatry*, 10, 418682. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2019.00382>
- Robatmili, S., Sohrabi, F., Shahrak, M. A., Talepasand, S., Nokani, M., & Hasani, M. (2015). The effect of group logotherapy on meaning in life and depression levels of Iranian students. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 37, 54-62. <https://doi:10.1007/s10447-014-9225-0>
- Romero, J. V. M. (1987). Group logotherapy in latin america. *The International Forum of Logotherapy*, 10, 102-106.
- Russell, B. (2020). *Batı Felsefesi Tarihi - İlk Çağ Felsefesi* (çev. A. Fethi). Alfa Yayınları.
- Ryan, R. M., ve Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual review of psychology*, 52(1), 141-166. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.141>
- Ryff C. D. (1989). "Happiness is Everything, or is it? Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being". *Journal of Personality and Social Psychology* 57(6), 1069-1081. <https://doi:10.1037//0022-3514.57.6.1069>
- Snyder, K. V. (1999). *Anger management for adolescents: Efficacy of a short-term cognitive-behavioral intervention*. Fordham University.
- Somov, P. G. (2007). Meaning of life group: Group application of logotherapy for substance use treatment. *The Journal for Specialists in Group Work*, 32(4), 316-345. <https://doi.org/10.1080/01933920701476664>
- Southwick, S. M., Gilmartin, R., McDonough, P., ve Morrissey, P. (2006). Logotherapy as an adjunctive treatment for chronic combat-related PTSD: A meaning-based intervention. *American journal of psychotherapy*, 60(2), 161-174. <https://doi.org/10.1176/appi.psychotherapy.2006.60.2.161>
- Southwick, S. M., Lowthert, B. T., ve Graber, A. V. (2016). Relevance and application of logotherapy to enhance resilience to stress and trauma. In *Logotherapy and Existential Analysis: Proceedings of the Viktor Frankl Institute Vienna, Volume 1* (pp. 131-149). Springer International Publishing. https://doi:10.1007/978-3-319-29424-7_13
- Steger M. F., Frazier P., Oishi S. ve Kaler M. (2006). "The meaning in life questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life". *Journal of Counseling Psychology* 53(1) 80-93. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.53.1.80>
- Steger, M. F., Oishi, S., & Kesebir, S. (2011). Is a life without meaning satisfying? The moderating role of the search for meaning in satisfaction with life judgments. *The Journal of Positive Psychology*, 6(3), 173-180.
- Taghliabad, B. G. ve Mashhadi, R. T. (2019). The effects of group logotherapy on the severity of irritable bowel syndrome and the quality of life of the affected patients. *Practice in Clinical Psychology*, 8(1), 39-46. <http://jpcp.uswr.ac.ir/article-1-613-fa.html>

- Tansel, D. (2007). *Varoluşçuluk ve Yeni Kara Film: David Lynch*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Van Deurzen, E., ve Arnold-Baker, C. (2017). İnsan meselelerine varoluşçu bakışlar: Terapi uygulama el kitabı. *FJ İÇÖZ, ÇEV.*. Aletheia Kitap.
- Yalom, I. (1999). *Varoluşçu Psikoterapi* (çev. Z. Babayiğit). Kabalıcı Yayınevi.
- Yalom, İ. D. (2002). *Grup psikoterapisinin teori ve pratiği* (Çev. A. Tangör ve Ö.Karaçam). (1. Baskı). Kabalıcı Yayınevi.

Extented Abstract

Introduction

Logotherapy-based psychosocial intervention programmes have addressed many psychological problems over time and yielded positive results. Logotherapy-oriented treatment programmes have been used for anxiety (Mohabbat-Bahar et al., 2014), social anxiety (Çolak, 2010), depression (Robotmili et al., 2015), trauma (Düşünceli, 2016; Southwick et al., 2006), stuttering (Bayraktar, 2010), quality of life (Güleç, 2020), stress (Southwick et al., 2016), well-being (Aktan, 2021), burnout (Riethof & Bob, 2019), substance addiction (Somov, 2007). In the literature review, it was observed that the number of studies revealing the effectiveness of the Logotherapy approach both in our country and abroad is relatively limited. The results of this research are important in terms of providing a basis for the effectiveness studies based on logotherapy approach to be conducted in our country. From this point of view, the main purpose of this research is to investigate the effectiveness of the Logotherapy Oriented Treatment Programme on individuals' mental health and the meaning and purpose of life. For this purpose, the following hypotheses were tested.

1. There will be a statistically significant increase in the mental health levels of individuals participating in the Logotherapy Oriented Recovery Programme.
2. There will be a statistically significant increase in the meaning and purpose of life levels of individuals participating in the Logotherapy Oriented Treatment Programme.

Methods

This study is a one-group pretest-posttest quasi-experimental research without a control group. This model includes measurements made both before and after the study (Karasar, 2014). The population of the study consists of adult individuals living in Antalya; the sample consists of 11 adult individuals between the ages of 25-45 with different demographic characteristics living in this province. The demographic information of the group members who agreed to participate in the study was obtained through a participant personal information form. The sample consisted of 5 female and 6 male participants. When the educational status of the group is examined, it is seen that 1 person has a postgraduate degree, 6 people have a bachelor's degree, 3 people have a high school degree, and 1 person has a primary education degree. When the marital status of the group is analyzed, it is seen that 2 people are single, 8 people are married and 1 person is divorced, and when analyzed in terms of having children, it is seen that 5 people have children and 6 people do not have children. The participants did not have any diagnosed psychological disorders. The exclusion criteria considered in the selection of individuals who will participate in the group study are as follows. Participants with chronic physical illness, psychiatric treatment (pharmacological and/or therapy), substance addiction, suicide attempt or self-harm history were excluded from the study. In the study, the Mental Health Continuity Short Form and the Purpose and Meaning of Life Scale were administered to the participants before the study began and at the end of ten weeks. A ten-session Logotherapy Oriented Treatment Program was applied to the study group. In order to evaluate the effectiveness of the program, Wilcoxon Signed Rank Test was used to analyze the data obtained at the end of the study.

Conclusion

The main aim of this study is to investigate the effect of Logotherapy Oriented Treatment Programme on individuals' mental health and meaning and purpose of life levels. In line with this goal, it was examined whether there was a significant change between the mean scores of individuals who participated in the logotherapy programme before and after the programme on mental health and meaning and purpose of life. As a result of the statistical analysis, a significant difference was found between the pre-test and post-test scores of the individuals participating in the programme from the Mental Health Continuum Short Form Sub-Dimensions, Meaning and Purpose of Life Scale. This study has some limitations. One of the limitations of the study is that it was not compared with any other psychotherapy approach other than logotherapy such as cognitive-behavioural approach, gestalt therapy, humanistic approach. The fact that a control group was not formed in this study is also an important limitation. Another limitation of the study is the lack of follow-up measurement. This situation prevents measuring whether the effect obtained from the study results continues or not. In addition to these limitations, factors such as living conditions, work intensity, economic income level that may affect the results of the study were not taken into consideration. It is thought that it would be appropriate to take these limitations into consideration in future studies.

In conclusion, the interest in logotherapy, which has been used all over the world for many years, is gradually increasing in our country; however, the Turkish literature cannot respond to this interest. The limited number of studies on the effectiveness of

logotherapy in our country limits the comparison of our findings. The study is aimed to be a guide for all individuals who need a meaning-based approach and for logotherapists who turn to group counselling.

EKLER

Ek-1: Etik Kurul İzni

İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU

Karar No: 11

Tarih: 14.12.2022

TOPLANTIYA KATILANLAR:

Prof. Dr. Uğur TEKİN	Başkan
Prof. Dr. Hasret ÇOMAK	Üye
Prof. Dr. Öcal USTA	Üye
Doç. Dr. Bülent DEMİR	Üye
Doç. Dr. İlkay CEYHAN	Üye
Dr. Öğr. Üyesi Onur SARI	Üye
Burcu MENİZ	Raportör

KARARLAR:

1- Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 205041027 numaralı Klinik Psikoloji (Tezli) Yüksek Lisans programı öğrencilerinden **Eylül Nazlı ÖKSÜZ'ün**, "Cinsel Suçtan Tutuklu ve Hükümlü Erkeklerin, Suç Geçmişi Bulunmayan Erkeklerle Göre Aleksitimi, Empati ve Suçluluk-Utanç İlişkisi Bakımından Karşılaştırılması" adlı tez çalışması gereği araştırmanın yöntemine dair anket sorularının uygulanmasının etik olarak uygun olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

2- Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 215041004 numaralı Klinik Psikoloji (Tezli) Yüksek Lisans programı öğrencilerinden **Zeynep Özge ÖNAY'ın**, "İlişki Doyumu ve İlişki Bağlılığı Arasındaki İlişkide İlişkiye Yapılan Yatırım, Algılanan Ödül ve Algılanan Tehdidin Aracı Rolü" adlı tez çalışması gereği araştırmanın yöntemine dair anket sorularının uygulanmasının etik olarak uygun olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

3- Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 195041063 numaralı Klinik Psikoloji (Tezli) Yüksek Lisans programı öğrencilerinden **Melis AYTEKİN'in**, "Bir Yangına Maruz Kalan ya da Tanıklık Eden Yetişkinlerde Ortaya Çıkan Bilişlerin Travma Sonrası Büyüme ve Travma Sonrası Stres Semptomları Üzerine Etkisi" adlı tez çalışması gereği araştırmanın yöntemine dair anket sorularının uygulanmasının etik olarak uygun olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

4- Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 195041036 numaralı Klinik Psikoloji (Tezli) Yüksek Lisans programı öğrencilerinden **Gözde Kevser GENÇ'in**, "Çocukluk Çağı İstismar Yaşantısı ile Psikolojik Esneklik Arasındaki İlişkide Öz-Şefkatin Aracı Rolü" adlı tez çalışması gereği araştırmanın yöntemine dair anket sorularının uygulanmasının etik olarak uygun olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

5- Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 205041004 numaralı Klinik Psikoloji (Tezli) Yüksek Lisans programı öğrencilerinden **Şevval Kardelen YILDIRIM**'ın, "Erken Dönem Uyumsuz Şemalar İle İlişki Doyumu ve Aldatmaya Yönelik Niyet Arasındaki İlişkisi" adlı tez çalışması gereği araştırmanın yöntemine dair anket sorularının uygulanmasının etik olarak uygun olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

6- Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 215041012 numaralı Klinik Psikoloji (Tezli) Yüksek Lisans programı öğrencilerinden **İlayda CEBECİLER**'in, "Yeni Tanı Almış (I ve II Evre) ve İyileşme Dönemindeki Meme Kanseri Kadınlarında Meta-Kognisyonlar ve Kansere Tepki Tarzlarının Kişilerdeki Anksiyete Seviyeleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi" adlı tez çalışması gereği araştırmanın yöntemine dair anket sorularının uygulanmasının etik olarak uygun olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

7- Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 215041015 numaralı Klinik Psikoloji (Tezli) Yüksek Lisans programı öğrencilerinden **Gamze AYDIN**'ın, "Yetişkinlerde Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ile Erteleme Davranışı ve Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" adlı tez çalışması gereği araştırmanın yöntemine dair anket sorularının uygulanmasının etik olarak uygun olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

8- Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 195041012 numaralı Klinik Psikoloji (Tezli) Yüksek Lisans programı öğrencilerinden **Zeynep DAŞDEMİR BATMAN**'ın, "Romantik İlişkilerde Bilinçli Farkındalık, Psikolojik İyi Oluş ve İlişkisel Mizahın İlişki Doyumuna Etkisinin İncelenmesi" adlı tez çalışması gereği araştırmanın yöntemine dair anket sorularının uygulanmasının etik olarak uygun olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

9- Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 205041010 numaralı Klinik Psikoloji (Tezli) Yüksek Lisans programı öğrencilerinden **Gaye Suzan BOZDAĞ**'ın, "Romantik İlişkisi Olan Bireylerin Obsesif İnançları, Romantik İlişkilerdeki Obsesyon ve Kompulsiyonları ve Şema Modları ile İlişki Doyumunun İlişkisi" adlı tez çalışması gereği araştırmanın yöntemine dair anket sorularının uygulanmasının etik olarak uygun olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

10- Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 225041613 numaralı Klinik Psikoloji (Tezli) Yüksek Lisans programı öğrencilerinden **Esin ÇELİK**'in, "Yetişkinlerde Öz Yeterlik, Değerler ve Sosyal Güvende Hissetme Arasındaki İlişkiler" adlı tez çalışması gereği araştırmanın yöntemine dair anket sorularının uygulanmasının etik olarak uygun olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

11- Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 215042035 numaralı Klinik Psikoloji (Tezsiz) Yüksek Lisans programı öğrencilerinden **Cüneyt OKCU**'nun, "Logoterapi Temelli Grup Danışmanlığının Ruh Sağlığı ve Hayatın Anlam ve Amacı Düzeylerine Etkisi" adlı proje çalışması gereği araştırmanın yöntemine dair anket sorularının uygulanmasının etik olarak uygun olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

12- Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 215041006 numaralı Klinik Psikoloji (Tezli) Yüksek Lisans programı öğrencilerinden **Berru YILDIRIM**'ın, "Ruh Sağlığı Çalışanlarında Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ile Cinsel Mitler ve Cinsel Doyum Arasındaki İlişki" adlı tez çalışması gereği araştırmanın yöntemine dair anket sorularının uygulanmasının etik olarak uygun olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

ASLI GİBİDİR



Prof. Dr. Uğur TEKİN
Başkan

Egyptian Foreign Policy and the Nile River: A Historical Analysis*

Abstract

Egypt has been one of the most significant countries in the Nile Basin in terms of the hydropolitics of the Nile River. Since Egypt is downstream and Ethiopia is an upstream country having main sources of the Nile waters in the basin, Egyptian water utilization has been highly dependent on the water resources that come from the Ethiopian highlands. Since Ethiopia lacked the financial and economic capacity to effectively utilize the Nile River, Egypt has been the leading exploiting country of the Nile waters. However, the Ethiopians' infrastructural projects, such as the construction of hydroelectric dams, have been considered a national security threat by the Egyptian foreign policy decision-makers. Therefore, the developments in the Nile River and Egyptian water security have been chief foreign policy concerns for Egypt. In this context, this study mainly addresses the role of the Nile River in Egyptian foreign policy based on international, regional, and domestic factors. Deploying the descriptive qualitative method, it analyses how the dam constructions and developments regarding water sharing and distribution in the Nile Basin have shaped Egypt's foreign policy throughout the historical process. It utilizes primary and secondary resources such as the original texts of the historical agreements, official statements, memoirs, and related books and articles in the literature.

Keywords: Egypt, Ethiopia, Nile River, Egyptian Foreign Policy.


Mısır Dış Politikası ve Nil Nehri: Tarihsel Bir Analiz

Öz

Mısır, Nil Nehri'nin hidropolitiği açısından Nil Havzası'ndaki en önemli ülkelerden biridir. Mısır'ın aşağı kıyıdaş, Etiyopya'nın ise havzadaki Nil sularının ana kaynaklarına sahip yukarı kıyıdaş bir ülke olması nedeniyle, Mısır'ın su kullanımı büyük ölçüde Etiyopya'nın dağlık bölgelerinden gelen su kaynaklarına bağımlı olmuştur. Etiyopya'nın Nil Nehri'nden etkin bir şekilde faydalanacak mali ve ekonomik kapasiteye sahip olmaması nedeniyle Mısır, Nil sularından faydalanan başlıca ülke olmuştur. Ancak Etiyopyalıların hidroelektrik baraj inşası gibi altyapı projeleri, Mısır dış politika karar alıcıları tarafından ulusal güvenlik tehdidi olarak görülmüştür. Dolayısıyla Nil Nehri'ndeki gelişmeler ve Mısır'ın su güvenliği, Mısır'ın başlıca dış politika kaygısı olmuştur. Bu bağlamda, bu çalışma Nil Nehri'nin Mısır dış politikasındaki rolünü uluslararası, bölgesel ve yerel faktörler temelinde ele almaktadır. Betimleyici niteliksel yöntem kullanılarak, Nil Havzası'ndaki baraj inşaatları ile su paylaşımı ve dağıtımına ilişkin gelişmelerin tarihsel süreç içerisinde Mısır'ın dış politikasını nasıl şekillendirdiği analiz edilmektedir. Çalışmada, tarihsel süreçteki anlaşmaların orijinal metinleri, resmî açıklamalar, anılar ve literatürdeki ilgili kitap ve makaleler gibi birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Etiyopya, Nil Nehri, Mısır Dış Politikası.

Yazar(lar) / Author(s)

Arş. Gör. Hasan İlkbahar 

Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Düzce-Türkiye.

e-posta: hasanilkbahar@duzce.edu.tr

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 29. 12. 2023

Kabul tarihi-Date of acceptance: 24. 07. 2024

Yayın tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two External

Değerlendirme-Review: Çift Taraflı Kör

Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Etik bildirim- Complaints

ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atrf- Citation (APA)

İlkbahar, H. (2024). Egyptian foreign policy and the Nile river: a historical analysis. *İçtimaiyat*, 8(2), pp. 369-384.

DOI: <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1411572>

* This study is based on the MA Thesis entitled "Hydro-Hegemony and the Egyptian Foreign Policy: A Comprehensive Study on Egypt's Nile River Strategy" written at Marmara University under the supervision of Assoc. Prof. Dr. M. Hüseyin Mercan.

1. Introduction

Having an ancient history and strong connection, the Nile River has played a significant role in Egyptian social life regarding civilisation, culture, literature, faith, and economy. Even current Egyptian proverbs and idioms mention the Nile River, and Egyptian mythology often narrates stories and tales regarding the river. Besides, the ancient Greek philosopher Herodotus says “Egypt is the gift of the Nile” (Oestigaard, 2009: 143). In fact, the *Aida Opera*, composed by Giuseppe Verdi for the opening ceremony of the Suez Canal in 1871, even though not completed missed it, reflects the rivalry between Egypt and Ethiopia, considered the oldest geopolitical rivalry in the African continent (Gebreluel, 2014).

Since the Nile River has been one of the Egyptians' most significant sources of life, Egypt's foreign policy in the African continent, especially its relations with Sudan and Ethiopia, can be considered one of Egypt's crucial foreign policy parameters (Shama, 2021: 43). Such situations can also be found in the books and articles the decision-makers wrote. For instance, in the *Philosophy of the Revolution*, Gamal Abdel-Nasser indicates Arab, African and Islamic worlds as the most significant foreign policy circles of Egypt. In this regard, the Nile River, the artery of life that Abdel-Nasser defines, accounts for one of the reasons why Egypt required to get involve into the African affairs (Abdel-Nasser, 1955: 69–70).

On the other hand, Boutros Boutros-Ghali defines four foreign policy circles of Egypt: Arab, African, Mediterranean, and Islamic. To him, Africa is the most crucial circle due to the “challenge of the Nile” (cited in Erlich, 2015: 196). Moreover, Ahmeh Aboul Gheit, a servant of Egyptian diplomacy and foreign minister between 2004 and 2011, touches upon the importance of the Nile River as he defines it as “one of my chief concerns as foreign minister, and the most critical for our national security” (Gheit, 2020: 195). Finally, Nabil Fahmy (2020, p. 140) describes the Nile River as “both a national security and economic concern” for the Egyptians. Besides, to Fahmy (2020: 135), Egypt's relations with Sudan were existential since the Nile flows from Ethiopia and Sudan towards Egypt.”

Despite deep interests in Egyptian Foreign Policy and the role of the Nile River described by the decision-makers, such a situation can rarely be found in academic literature. For example, Hassan and Rasheedy (2007, 2011) analyze the Nile River and Egyptian foreign policy interests. They describe four main national interests: protecting Egypt's borders, the area of the Red Sea, ensuring water security, and Egypt's vital interests. However, once the construction of the Grand Ethiopian Renaissance Dam (GERD) began, academic studies increased. For instance, Cascão and Nicol (2016) questions “new norms of cooperation,” Tawfik (2016a) considers the developments in the basin as “protracted transition,” and İlkbahar and Mercan (2023) analyze how Egypt responded to the GERD.

Regarding the negotiations of the GERD, Seide and Fantini (2023) focus on the emotions in water diplomacy, Yimer and Subaşı (2021) analyze Trump's “speech act” during the negotiations, and Tawfik (2023) assesses the African Union's role in the negotiations. Nevertheless, the academic literature is still limited to have a collective study on the role of the Nile River in Egyptian Foreign Policy. In this context, this article mainly aims to analyse the role of the Nile River in Egyptian Foreign Policy in the domestic, regional, and international aspects. Deploying the descriptive qualitative method, it questions how the Nile River has played a role in Egyptian Foreign Policy from the British occupation until the GERD. Based on the primary

and secondary sources, this article argues that the intersection of the international, regional, and domestic developments has influenced the Egyptian Foreign Policy.

2. Pre-independent period and the age of Britain (1882-1922)

The Egyptian interests and policies on the Nile can be traced back to Muhammad Ali Pasha's era in the modern period since it underwent several political, economic, military, and social transformations, further contributing to the river's hydrology since some barrages and canals were constructed on the Nile to increase agricultural production (Özkoç, 2015: 69). However, the British occupation of Egypt in 1882 changed the Nile hydrogeopolitics and increased Egypt's dependence on the Nile waters. Although Britain occupied Egypt for geopolitical reasons such as securing the imperial road towards India and colonial competition with the other European great powers, it realized that "who controls the Nile, control Egypt" (Kendie, 1999: 143; Milas, 2013: 82), and who controls Sudan "held Egypt at her mercy" (Tvedt, 2010: 5). However, Britain was later aware that it was required to improve the Nile River system for the Egyptians' agricultural interests and to consolidate its power in Egypt. Besides, the British cotton factories supplied the cotton material from the Egyptian cultivated areas, which were highly dependent on the security of the Nile waters (Gebreluel, 2014: 26).

Moreover, due to the colonial competition in Africa, other colonial powers had specific interests regarding the Nile. Therefore, Britain also guaranteed the Nile waters' security while signing agreements with them. To conclude, these three main factors, which also demonstrate why the Nile was critical for the British administration in Egypt, directed the British administration in Egypt to develop three effective mechanisms through technology, military, and diplomacy in Egypt.

Firstly, in addition to canals and irrigation projects developed by Muhammad Ali Pasha and Khedive Ismael Pasha, which increased the agricultural revenue of Egypt (Tvedt, 2011: 177), British hydrologists and engineers from India studied to construct a modern version of them (Collins, 2008: 111). However, once the British hydrologists considered constructing a low dam at Aswan in the 1890s, they were later aware that they needed more information related to the Nile (Tvedt, 2016: 24–27). Such a situation led to the British military mechanism regarding the complete control of the entire Nile River Basin. The British army considered controlling the African lakes (Tvedt, 2011: 180–181), and considered the occupation of Sudan. The Egyptians also supported Britain's Sudan campaign for two reasons: the nostalgic dream of the Egyptians and complete control of the Nile (Tvedt, 2016: 26–32), and the British-Egyptian army ultimately controlled Sudan in 1899.

Britain launched the third mechanism after developing modern irrigation and canal systems on the Nile and realising the control. It established diplomatic contacts with the European Great powers such as Italy, Belgium, and France and regional countries such as Ethiopia and the Independent State of Congo (ISC) since they also had geopolitical interests in the region and were the main colonial actors in the basin. First, Germany in 1890 and Belgium in 1894 recognised the Nile as the British "sphere of influence;" however, France did not recognise it until the Fashoda Crisis in 1898 (Tvedt, 2016: 42–44). Besides these recognitions, Britain endeavored to guarantee the "free and secure flow of the Nile waters" through diplomatic contacts. In this regard, British agreements with Italy (1891), Ethiopia (1902), the ISC (1906), France-Italy (1906), and Italy (1925) can be examples (Kasimbazi, 2010: 720–726; Okidi, 2008:

321–327; Swain, 1997: 676). The central theme was primarily security of the Nile waters and providing a free and secure flow. Therefore, all tried to prevent countries from “constructing” or “allowing” any works on the Nile to be constructed. In this context, it can be argued that the British occupation positively influenced Egyptian water security and the emergence of the Egyptian dominance and hegemony on the Nile Basin.

It can be argued that the intersection of the international, regional, and domestic variables influenced Britain’s active policies regarding the Nile River in the pre-independent period of Egypt, as shown in the Table 1. In the international context, the security of the British imperial road towards India and colonial rivalry on the Nile paved the way for the occupation of Egypt. Regionally, colonial powers’ threat to influence the Nile River also threatened Britain and the security of Nile waters. This led to the occupation of the Equatorial Nile including Sudan, which led to the exchange of notes, agreements, and protocols among Britain, colonial powers, and Ethiopia. Domestically, the Egyptian economy mainly depended on cotton production for the industries in Britain, which was also related to the security of the Nile waters. Therefore, securing the flowing of the Nile waters meant the security and sustainability of the Egyptian economy, which also contributed to the continuation of the occupation.

3. Independent period under the British influence (1922-1952)

Once Egypt became independent in 1922, it could not implement an independent foreign policy due to reservations in the independence declaration, and its foreign policy was mainly restricted to its relations with Britain (Cleveland & Bunton, 2008: 196). Therefore, Britain continued to affect the foreign policy of Egypt regarding the developments in the Nile River. Similar to the British occupation era, it struggled for water security and the rise of water supply from the river. However, Egyptian-Sudanese relations deteriorated once the Gezira Scheme and Sennar Dam construction in Sudan came to the British agenda (Tvedt, 2016: 95). Since they were the first projects outside Egypt, the Egyptian nationalists considered they would jeopardise Egyptian water security (Mills, 2015: 40). Due to the Egyptian nationalists’ unrest and the news regarding the dam building in Addis Ababa on the Blue Nile by the Americans, which would undermine both Egyptian and Sudanese water security, Britain decided to provide “all possible assistance” to Egypt which would consider the Egyptian water security (Tvedt, 2016: 143–144).

Accordingly, “Exchange of Notes” was signed between Egypt and Britain in 1929, in which the latter signed it on behalf of Sudan and Equatorial Nile countries such as Kenya, Tanganyika and Uganda (Okidi, 2008: 326). Considering the articles, it can be argued that it “appeared to work solely for the benefit of Egypt” (Collins, 1996: 157) for several reasons. Firstly, it regulated the water distribution between Egypt and Sudan (Mills, 2015: 42), and the latest guaranteed 4 billion cubic meter (bcm), while the former guaranteed 48 bcm (Tvedt, 2016: 145). Secondly, Egypt became the “on-site inspector” around the Nile River while monitoring the workings of the Sennar Dam. Thirdly, connected with the second benefit, the agreement guaranteed “no works would be executed on the river or any of its tributaries which would prejudice Egyptian interests” (Waterbury, 1979: 67). In this context, Egypt had the right to veto the hydraulic projects which would harm its water security. In this context, Sudan’s Jebel Auliya Dam and Uganda’s Owen Falls Dam would be constructed based on Egypt’s approval and consent (Tvedt, 2016: 211–213). Finally, Britain and other Eastern African countries in the basin accepted Egypt’s historical and natural rights regarding water utilization (Collins, 1996: 157).

As indicated, it can be argued that the Exchange of Notes in 1929 would guarantee the Egyptians' water security.

Although Egypt guaranteed its water security in the White Nile Basin, the Ethiopian Emperor Haile Selassie's Lake Tana Project at the beginning of the 1930s was conceived as risky for Egypt's water security in the Blue Nile Basin. Nevertheless, the emperor decided to carry out the project with the US firm, G.J. White Engineering Corporation of New York (Waterbury, 2002: 64), and they began surveying the dam sites. However, the project was never realized due to several developments related to Egypt, as Ethiopia's lack of financial and economic capacity (Tvedt, 2016: 161), Britain's intensive endeavoring to prevent it since it would harm the Sudanese agricultural production, which would influence the British cotton firms (Tvedt, 2016: 162–165), and Italy's invasion of Ethiopia in 1935. Just as Egypt was against the project since it would harm water sharing, it also considered that the Italian invasion would threaten its water security (Erlich, 2000: 184). Therefore, Egypt re-oriented its foreign policy towards Ethiopia and sent al-Azhar sheiks, Ethiopian-Egyptian volunteers, and medical experts to consolidate the Muslim Ethiopians against the aggression (Erlich, 2015: 104).

Once the construction of Jebel Auliya Dam started in 1933, the Egyptian nationalists were against it, arguing that Egypt should construct the dam first on its territory and that British sovereignty over the dams in Sudan would hamper the secured flowing of the Nile waters (Mills, 2015: 50). However, after the construction ended in 1937, it was argued that Egypt did not benefit from the dam effectively (Mills, 2015: 52). Regarding the Owen Falls Dam, Egypt experienced water shortages and extreme flooding in the mid-1940s and considered the dam construction in Uganda. Ultimately, the Exchange of Notes between Egypt and Britain was signed, and the construction began. According to the agreement, the dam had two significant aims: regulating Egypt's water flow and producing electricity for Uganda (Waterbury, 2002: 160). Therefore, Cascão (2019: 121) argues that the constructed dams under the influence of British colonialism, such as the Sennar Dam, Gezira Irrigation Scheme and Jebel Auliya Dam in Sudan, and Owen Falls Dam in Uganda, had only one aim: to regulate the free and secure flow of the Nile waters towards Egypt. In this context, though the Egyptian nationalists were against them, dam buildings and agreements regarding the water distribution in the basin benefited Egypt and constituted a status quo in the region. However, after the Free Officers' military coup in 1952, Egypt abandoned dam buildings outside its territory and began considering upstream developmental projects as a "national security threat" (Tvedt, 2010: 7).

In this period, international, regional, and domestic developments influenced the Egyptian Foreign Policy regarding the developments in the Nile Basin, as indicated in the Table 1. Internationally, American assistance regarding the unrealized Lake Tana Project and Italy's invasion of Ethiopia in 1935 directed Egypt and Britain to secure the Nile waters. Regionally, dam buildings such as the Sennar Dam, Gezira Irrigation Scheme, Jebel Auliya Dam and Owen Falls Dam were constructed based on the Exchange of Notes in 1929, mostly favoring the Egyptian interests regarding the Nile River. Domestically, although the Egyptian nationalists were first against the projects outside Egypt, they later accepted them since those ultimately favored Egypt, and it did not hamper the Egyptians' water utilization.

4. Abdel-Nasser and Internationalisation of the Nile Hydropolitics (1952-1970)

The Free Officers' military coup in 1952 and the subsequent developments in Egypt influenced the regional and international politics of the Nile Basin. Free Officers' focus on constructing the Aswan High Dam (AHD) proposed by the Greek-Egyptian Adrien Daninos, which would provide water storage and increase water supply (Waterbury, 1979: 96), ultimately altered the direction of Egyptian foreign policy. It can be argued that several reasons behind the construction of the AHD exist. Firstly, the Free Officers were mainly ideologically anti-imperialists. Therefore, they were against British imperialism in Egypt, and the AHD would symbolize anti-imperialism in Egypt. Considering the primary British strategy regarding the Nile River, which involves building the dams at the Upper Nile, building the AHD within the Egyptian borders would be against the British imperial strategy in the basin. Secondly, the Egyptian water security regarding the Nile ultimately depended on the other actors' behaviors in the basin since the water storage of the Owen Falls Dam and Sennar Dam were within the borders of Uganda and Sudan. Therefore, massive water storage at Lake Nasser would provide better water security for the Egyptians. Thirdly, taking the importance of the massive water infrastructure for the economic development of the countries into account (Hussein, Conker, & Grandi, 2022: 302), the AHD would provide better economic development and welfare for the Egyptian people, including electricity consumption, employment (Tvedt, 2016: 260–261). Fourthly, the Free Officers could not tolerate extreme drought and uncertainties of the River beginning in the late 1940s. Finally, Abdel-Nasser considered it would strengthen his position against General Naguib and legitimize the military coup to consolidate the new regime in Egypt (Swain, 1997: 680).

However, Egypt could not proceed with the construction and required financial, economic, and technical assistance. Therefore, Egypt began negotiating with the International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) and the Federal Republic of Germany in 1953 (Waterbury, 1979: 101–102). Since Britain did not want to lose its influence on Egyptian politics and the Nile Hydropolitics, it insisted it would not be financial assistance from the IBRD unless Sudan and Egypt agreed on reallocating their water sharing (Tvedt, 2016: 268–269). Therefore, the IBRD determined a pre-condition that Egypt should first agree with the US and Britain, which also had several pre-conditions regarding the financial and economic aid for the dam construction.

Firstly, Egypt had to focus on the dam's construction, and it would divert one-third of its internal revenues to the construction for ten years. Secondly, the IBRD periodically would have the right to inspect and review the economy of Egypt. Thirdly, all the contracts and agreements regarding the dam construction and its financial requirements would be open to international bidding. However, the Eastern Bloc states and their communist allies would be prohibited from bidding. Fourthly, Egypt would not get involved in the engagements and foreign obligations regarding the economic issues unless the IBRD reviewed and approved it. Finally, concerning the British precondition, unless Egypt and Sudan signed a new agreement regarding the water allocation, the IBRD would not give the required credit to Egypt (Waterbury, 1979: 105). Considering the Free Officers' ideology regarding foreign intervention and anti-imperialism, these preconditions have detrimental effects on Egypt's foreign policy. As a result, Abdel-Nasser decided to nationalize the Suez Canal to use its revenues as financial and economic resources for the construction; however, such an attempt led to the Suez Crisis in 1956.

After the Suez Crisis, Abdel-Nasser successfully nationalized the canal. On the other hand, the AHD began to represent “revolutionary symbolism” (Meital, 2000: 219), since it represented the resistance against Western imperialism (Waterbury, 1979, p. 108). Therefore, the AHD went beyond agriculture, economic development, and water supply. It began to occupy public and private life, including street and square names, postcards, textbooks, and music life, such as Umm Kulthum’s famous song “Tahwil al-Nil” (Transforming the Nile in English) (Meital, 2000: 220–224).

The AHD’s construction affected Egypt’s domestic politics and foreign policy regarding the superpowers in the Cold War, in which the bilateral relations between Egypt and the Soviet Union developed. However, since the latter first desired the new agreement between Egypt and Sudan, how the AHD influenced their bilateral relations will be analyzed. After Sudan became independent, it announced it would not recognize the 1929 agreement due to the limited water allocation. Besides, the newly independent Sudan was against the AHD and proposed five pre-conditions for acceptance. These are mainly determining ultimate water sharing, freely constructing dams and irrigation canals, providing a new place for the people living in the Wadi Halfa region, which Egypt would burden, and extending the Gezira Scheme (Abdalla, 1971: 330–331). After negotiations failed, Sudan sent the army to the border with Egypt, and Egypt economically boycotted Sudan. However, the tension continued until Major General Ibrahim Abboud organized the military coup, which regarded the AHD and the Nile as an artificial problem (Khan, 1959: 147).

After the military coup in Sudan in 1958, Egypt and Sudan ultimately signed the agreement “For the Full Utilization of the Nile Waters” in 1959 (Collins, 1996: 266–268). While this agreement disregarded the other riparians, Egypt guaranteed 55.5 bcm, and Sudan’s portion was 18.5 bcm (Collins, 1996: 271–272). Besides, Roseires Dam on the Blue Nile would be constructed based on the 1959 Agreement for the sake of the Sudanese interests. Moreover, both agreed the Jonglei Canal’s construction to eliminate the swamp areas on the White Nile, and the Permanent Joint Technical Commission (PJTC) was established. Furthermore, since the AHD reservoir would influence the people around the construction site in the Wadi Halfa region in Sudan, Egypt would pay 15 million Egyptian pounds to Sudan (Okidi, 2008: 334–335).

The AHD also influenced Egypt-Soviet Union relations since Abdel-Nasser was eager to agree with the Soviet Union regarding the construction (Waterbury, 1979: 108). In this context, Egypt and the Soviet Union signed two separate agreements regarding construction costs. The latter granted \$100 million US dollars in the first stage of the construction (Dawisha, 1979: 170–171). Besides, the Soviet Union and Egypt signed another agreement regarding the second stage, and the former provided a \$120 billion US dollar credit package (Waterbury, 1979: 109).

On the other hand, the Ethiopian newspapers announced that Haile Selassie desired to construct a dam on the Blue Nile along with the US Bureau of Reclamation called the Abbay Master Plan Study (Collins, 1996: 277–278). The Bureau and Ethiopia surveyed most proper dam sites, proposing four major dam projects on the Blue Nile. Similar to the Lake Tana Project in the mid-1930s, Ethiopia never realized them (Arsano, 2010: 167). Nevertheless, Egypt considered such initiatives to be a national security threat. It began destabilizing Ethiopia by supporting the Eritrean Liberation Front (ELF), which assumed the secession from Ethiopia, and the Somalia Youth League (SYL), which assumed Greater Somalia, including some parts of Ethiopia (Erlich, 2015: 130–131). In this context, the primary motivation behind the Egyptians’

support of secessionists against Ethiopia was to destabilize Ethiopia and hamper the dam buildings on the Blue Nile (Gebreluel, 2014: 28). However, Abdel-Nasser also tried to promote cooperation in the basin. For instance, the Hydrometeorological Survey (Hydromet) in 1967 is the first example of the cooperative efforts which Ethiopia perceived as Egypt's Trojan Horse in the basin (Waterbury, 2002: 76–77). Considering the changing dimension of Egypt's relations with the superpowers in the international context and with Sudan and Ethiopia in the regional context, the construction of the AHD and the Nile Hydropolitics, in general, influenced the direction of the Egyptian foreign policy.

Before analyzing the Anwar Sadat period regarding the developments on the Nile River, it can be said that the Egyptian hydro-hegemony can be traced back to the AHD's construction (Zeitoun et al., 2022: 1008). Since then, upstream developmental projects that would significantly threaten the Egyptian water security have been regarded national security threat, and Egypt has focused on the protection of the status quo (Tvedt, 2010: 7). In this context, there are several reasons why Egypt has continued to prevail over the status quo in the basin. Firstly, considering more than 90 percent of the Egyptian population has resided on the banks of the river, it has been the only primary freshwater resource for the Egyptians to do agriculture, drink fresh water, and for other economic developments such as industry, transportation and tourism (Gebreluel, 2014: 25; Hassan & Rasheedy, 2007: 27). Secondly, the Nile River has constituted one of the most significant self-identifications for the Egyptians, along with the Coptic, Christian, Islam, Mediterranean, Arab, and African identities. Therefore, the continuity of the status quo also means the continuity of Egypt's biographical and ontological security of the Egyptian state (Gebresenbet & Wondemagegnehu, 2021: 88–89).

In this period, the intersection of international, regional, and domestic developments influenced Egypt's foreign policy in the context of the Nile River, as demonstrated in the Table 1. Internationally, the Cold War mainly affected both the developments in the Nile Basin and the Egyptian Foreign Policy. Therefore, Egypt's relations with the US and the Soviet Union were crucial. While the latter became the leading promoter and provider of aid for constructing the AHD, the former supported Ethiopia. Regionally, Egypt's relations with Sudan and the agreement "for the full utilization of the Nile Waters" were milestones in understanding water distribution. Domestically, the Free Officers military coup under Abdel-Nasser and their ideology based on anti-imperialism and prioritizing the development of Egypt mainly influenced Egypt's construction of the AHD and regional and international relations.

5. Anwar Sadat and the Radicalisation of the Nile Hydropolitics (1970-1981)

The construction of the AHD was completed in 1971; however, Anwar Sadat mainly focused on re-structuring Egypt's foreign policy. While Sadat sought peace with the US and Israel, he dismissed all the Soviet technicians in 1972. After the Yom Kippur War, the US, Israel, and Egypt were involved in the disengagement agreements, and the bilateral relations with the US and Egypt began to develop. On the other hand, Mengistu Haile Mariam overthrew Haile Selassie via a military coup in 1974, declared Ethiopia a radical socialist state, and caused the Soviets-Ethiopian relations to develop. Taking the periods of Gamal Abdel-Nasser and Haile Selassie, in which the Soviet Union supported the former, and the US supported the latter, into consideration, the US supported Egypt, and the Soviets supported Ethiopia in the periods of Sadat and Haile Mariam (Turhan, 2021: 71).

While the Cold War influenced their relations, Egypt's continuous support towards the ELF and the SYL and Ethiopia's initiatives regarding the dam construction on the Blue Nile worsened the relations. Besides, Sadat and Haile Mariam got involved in a verbal war against each other (Collins, 2002: 214). Furthermore, Egypt increased its support to the SYL in the Ogaden War between 1977 and 1978. Even Egypt organized a form of cooperation with Saudi Arabia in the Arab League while calling the US for help (Erlich, 2015: 166–167). Egypt was concerned about the Nile waters, and Anwar Sadat threatened Ethiopia, saying, "We depend upon the Nile 100 percent in our life, so if anyone, at any moment thinks to deprive us of our life we shall never hesitate to go to war because it is a matter of life or death" (Collins, 2002: 213–214). As these discourses shown, the Egyptian-Ethiopian dispute on the Nile continued and Sadat strongly emphasized the importance of the Nile waters for the Egyptian social, cultural and economic life.

The Nile question dominated the peace talks between Egypt and Israel, increasing the tension between Egypt and Ethiopia. While Sadat announced his intention to dig a canal from Suez towards the Sinai, he did not mention its last destination (Waterbury, 2002: 70). On the other hand, Ethiopia was against the project and considered Egypt the seller of Ethiopia's water (Erlich, 2015: 168). The verbal war between Egypt and Ethiopia increased, and the former threatened Ethiopia. Besides, Sadat offered a new deal for Israel regarding the Nile waters in the Camp David process: Egypt would supply 365 million cubic meters of water from the Nile to Israel in return for an independent Palestine state. While Israel rejected it, Ethiopia and the other basin countries criticized and denounced the offer (Swain, 1997: 683). Once Camp David concluded, Sadat stated, "the only matter that could take Egypt to war again is water" (Starr, 1991: 19).

Considering such statements and the developments, the Nile Hydropolitics and the Egyptian-Ethiopian bilateral relations severed and radicalized. Since Sadat utilized the "war rhetoric," opportunity of cooperation was limited in the Nile Basin. However, Boutros Boutros-Ghali tried to convince Anwar Sadat due to the importance of cooperation between Egypt and Ethiopia, since he believed the Nile River is related to Egypt's national survivals. According to him, Egypt's national security is depended on the southern regions rather than Israel, since the southern regions have the sources of the Nile waters" (Boutros-Ghali, 1997: 321–322). In this context, Boutros-Ghali visited Ethiopia and tried to find ways to establish a comprehensive cooperation mechanism in the basin; however, it was realized in the period of Hosni Mubarak.

In this period, the mainly domestic, regional, and international developments played a role in the Nile hydropolitics and the Egyptian Foreign Policy, as outlined in the Table 1. Internationally, the Cold War still sustained its influence on the Nile; however, superpowers-actors in the Nile relations changed. While the US began to support Egypt, the Soviet Union supported Ethiopia. Regionally and most importantly, Egypt increased its support towards the ELF and SYL to destabilize Ethiopia. Domestically, Anwar Sadat utilized harsh discourse and war rhetoric to securitize the Nile River.

6. Mubarak and the Promotion of Cooperation on the Nile? (1981-2011)

For the first decade of Hosni Mubarak, Egypt began to promote basin-wide cooperation mechanisms in the Nile Basin. Mubarak embraced Boutros-Ghali's opinions, which he assumed that the cooperation among the basin countries would serve the interests of all the countries

and the entire river system (Boutros-Ghali, 1982: 783). In this context, it began to support the other basin countries regarding technological infrastructure, engineering, and financial and economic assistance for two reasons. Firstly, hydrologists knew that the AHD began not to serve appropriately for the Egyptians' interests. Secondly, crucial desertification and droughts in the mid-1980s also increased the Egyptians' anxiety regarding the Nile River (Erich, 2015: 199–200). Therefore, under Boutros-Ghali's efforts, the Undugu Group was formed in 1983; however, Ethiopia also considered it the new Egyptian Trojan Horse (Swain, 2002: 301). In the 1990s, Egypt's cooperation initiatives, including financial and technical assistance, continued (Tawfik, 2016b: 71). The Technical Committee for the Promotion Development and Environmental Protection of the Nile Basin (TECCONILE) was established in Uganda in 1993. While Egypt, Sudan, Rwanda, Uganda, and the Democratic Republic of Congo (DRC) joined the organization, Ethiopia, Burundi, Kenya, and Tanzania became the observers (Swain, 2008: 209). As in the cases of Hydromet and Undugu, Ethiopia regarded the TECCONILE as Egypt's new legitimiser instrument in the basin and refrained from active membership (Cascão, 2008: 23).

While Ethiopia refrained from membership in these organisations, it began to sign new agreements with Sudan and Egypt. Once Mengistu Haile Mariam's socialist regime collapsed in 1991, Ethiopia and Sudan signed the friendship declaration in 1991. Besides, Ethiopia and Egypt signed a similar agreement in 1993 (Salman, 2020: 156–157). Nevertheless, neither included the most fundamental international law principle, appreciable harm, and articles regarding the 1959 Agreement and water sharing in the basin. Therefore, the Ethiopian delegation explained they “run into a stone wall” (Waterbury, 1997: 296) though they gained several concessions. Ultimately, Egypt, Sudan, and Ethiopia agreed on establishing a basin-wide organization (Waterbury, 2002: 82–83).

Accordingly, the Nile Basin Initiative (NBI) was established in 1999 (Swain, 2008: 209). The NBI's primary aim was “to achieve sustainable socio-economic development through the equitable utilization of, and benefit from, the common Nile Basin water resources” (Nile Basin Initiative, 2022). Regarding the emergence of the NBI, the US and the World Bank (WB) played an essential role since they forced Egypt to support basin-wide cooperation. However, it is argued that though Egypt supported collective action and cooperation in the basin in the public eye and media, it rejected developmental projects in the NBI summits and meetings (cited in Tekuya, 2018: 13–14).

The NBI's main task was to form a new basin-wide agreement that would replace the 1929 and 1959 Agreements. Therefore, members focused on the Cooperative Framework Agreement (CFA); however, Egypt and Sudan defended their water rights based on the 1959 Agreement in the negotiations. Despite this, ministerial negotiations advanced in 2006 and 2007 (Tawfik, 2016b: 72). However, Article 14 (b) became the main problem between upstream and downstream countries. While Article 14 (b) states “not to significantly affect the water security of any other Nile Basin States” (Cooperative Framework Agreement, 2010); however, according to Egypt and Sudan, the article should be “not to adversely affect the water security and current uses and rights of any other Nile Basin State” (Tekuya, 2018: 14). After negotiations failed, Egypt and Sudan's arguments were reserved for the annexation. Despite Egypt and Sudan's efforts, the CFA was finally opened to sign for the members of the NBI in 2010. While Ethiopia, Rwanda, Tanzania, Uganda, Kenya, and Burundi signed, except for Kenya and Burundi, all the

signatories also ratified the CFA; however, Egypt and Sudan suspended their membership status (Tawfik, 2016b: 73).

In the period of Hosni Mubarak, the intersection of international, regional, and domestic developments played a critical role, as reflected in the Table 1. Internationally, the US and the World Bank pressed Egypt to develop basin-wide cooperation with the other Nile Basin countries. Regionally, Egypt led the establishment of several basin-wide organizations, such as the Undugu Group, TECCONILE, and the NBI. Besides, after the communist regime collapsed in Ethiopia, Egypt, and Ethiopia signed an agreement significant for the Nile disputes. Domestically, Boutros-Ghali's ideas and worldviews mainly directed Egypt's approach towards the Nile Basin. However, the increasing effects of desertification and droughts and the AHD's undesired works also played critical roles in improving cooperation with the Nile Basin countries.

7. Morsi, Sisi and the Challenges of the GERD (2011-2022)

Once Ethiopian Prime Minister Meles Zenawi announced Ethiopia's intention to construct the GERD in 2011, Egypt had to deal with the impacts of the Arab Uprisings and their ramifications in domestic politics. Accordingly, Egypt did not effectively respond to GERD for four reasons. Firstly, the changing power dimension between Egypt and Ethiopia in which the latest began to challenge the Egyptian hegemony through the NBI and the other diplomatic mechanisms (Cascão, 2009; Cascão, 2008) was turned into a "fact on the ground challenge" through the GERD (İlkbahar & Mercan, 2023: 5). Secondly, Egypt was one of the Middle Eastern countries that experienced the fall of the long-term president, interim government, revolution, and counter-revolution in the Arab Uprising. Therefore, Ethiopia turned the uprisings into an advantage to construct the dam, while Egypt had to deal with the effects of it (Za'bal, 2021).

Thirdly, although it was Egypt's long-term ally in the region, Sudan's changing approach towards the developments in the Nile Basin also contributed to Egypt's acceptance of the GERD. In 2012, Omar al-Bashir officially expressed Sudan would support GERD (Sudan Tribune, 2012). Besides, the report prepared by the International Panel of Experts (IPoE) in 2013 demonstrated the positive impacts of the GERD on Sudan. In this regard, Sudan considered that the GERD would benefit itself in terms of Sudan's electricity imports produced by the GERD, prevention of sedimentary and extreme floods, and regulation of the river's flows (Salman, 2020: 516–517; Tawfik, 2016c: 579). Finally, other than Sudan, other Nile Basin countries also played a crucial role. In this context, the changing discourse of the NBI and its member countries and their support of the GERD contributed to Egypt's acceptance of the project and prevented Egypt from taking unilateral action against the GERD (Cascão & Nicol, 2016: 558).

Once he became the president of Egypt in 2012, Morsi primarily utilized the pro-cooperative and dialogue rhetoric. However, the increasing tension between Egypt and Ethiopia and public pressure led Morsi to utilize the opposite discourse. For instance, while he proposed diplomacy and dialogue in one of his speeches, he also threatened Ethiopia, saying, "We will defend each drop of Nile water with our blood if necessary." After describing the Nile River as the "primary source of livelihood, history and civilisation," he says, "We do not want war, but we do not accept threats to our security" (Ahram Online, 2013). Besides, the Egyptian Foreign Minister of the Morsi government, Mohamed Kamel Amr, stated, "Egypt will not give up on a single drop

of water from the Nile or any part of what arrives into Egypt from this water in terms of quantity and quality” (Reuters, 2013). Considering such statements, Morsi also utilised coercive discourse regarding the dam construction on the Nile River.

Table 1: Domestic, Regional and International Factors and the Egyptian Foreign Policy regarding the Nile

	<u>Domestic</u>	<u>Regional</u>	<u>International</u>
1882-1922	Economy (cotton production) Mitigate Egyptian nationalism	Colonial powers’ regional threat Occupation of the Equatorial Nile Treaties with Ethiopia	Security of the British imperial road Colonial Rivalry
1922-1952	Egyptian nationalists’ anti-dams	Dam constructions (Gezira Scheme, Sennar Dam, Jebel Auliya Dam, Owen Falls Dam, Lake Tana Project) Exchange of Notes	Unrealized American assistance to Ethiopia Italy’s invasion of Ethiopia
1952-1970	Free-Officers’ anti-imperialism Economic development of Egypt (Aswan High Dam)	Egypt-Sudan Relations 1959 Agreement	Cold War and Suez Crisis Egypt-Soviet Relations American Assistance towards Ethiopia
1970-1981	Sadat’s war rhetoric	Egypt’s support to ELF and the SYL	Cold War
1981-2011	Boutros-Ghali’s ideas Desertification and droughts AHD’s failure	Regional cooperation (Undugu, TECCONILE, NBI) Egyptian-Ethiopian relations	The US and WB pressure on Egypt
2011-2023	Arab Uprising and turmoil in the Egyptian domestic politics Presidential elections and military coup	Ethiopian dam construction (GERD) Egypt’s support demand from the Nile Basin countries Egypt’s support demand from Arab countries	Egypt’s demand support from Russia and China The US Mediation Referring the GERD to the UNSC

Similar to Morsi, Abdel Fattah al-Sisi also signalled to the diplomacy, dialogue and cooperation as soon as he became president in 2014. In his first speech, he stressed the importance of Egypt’s relations with African countries, especially Ethiopia (Fahmy, 2020: 144). Accordingly, the Declaration of Principles (DoP) was signed among Egypt, Ethiopia and Sudan in 2015. It consisted of a preamble and ten different principles. Only four are concerned with GERD, and the remaining six are related to the fundamental principles of international water law, such as no significant damage and fair and appropriate use (Salman, 2020: 166). The DoP included cooperation matters among three states, such as the purchase of electricity, exchange of information regarding the construction and operation of the dam, security of the dam, building mutual trust, the establishment of a coordination mechanism, conducting the required studies, and using them as bases for agreeing on the dam’s filling and operation (Declaration of Principles, 2015). However, Fahmy (2020: 144–145) considered that DoP’s misinterpretations and misunderstandings have weakened “Egypt’s strongest negotiating position” since the international financial contributions were opened for the GERD.

Although the repercussions of the DoP were primarily positive, and it has been regarded as an outstanding achievement for the cooperation regarding GERD, the first and second filling processes negatively influenced the trilateral relations between 2019 and 2021. In this regard, the Egyptians' discourse over the GERD became harsher, and Sisi began to deploy war rhetoric against Ethiopia. However, US President Donald Trump was also involved in the securitization process of the GERD. Once the US became the mediator, Trump's speech act mainly favored Egypt, and the negotiations failed (Yimer & Subaşı, 2021). Besides, Egypt requested support from Russia, China, EU members, and Arab and African states, and referring the GERD dispute to the United Nations Security Council (UNSC) was the most successful achievement for Egyptian diplomacy. However, the UNSC decided the GERD dispute should be mediated by the African Union, which Egypt was disappointed (Aboudouh, 2021).

On the other hand, Egypt also tried to develop good relations with the Nile Basin countries, including Sudan, South Sudan, Tanzania, Uganda, Kenya, and Burundi. Accordingly, Egypt signed several economic and military agreements with them, and the president visited all these countries amidst the crisis regarding the dam fillings. In this context, Egypt also demanded support for dealing with the GERD (İlkbahar & Mercan, 2023). In this period, the intersection of international, regional, and domestic developments mainly directed Egypt's foreign policy to deal with the GERD, as outlined in the Table 1. In the international context, considering the positive relations between Egypt and the US and rapidly improving relations between Egypt, Russia, and China (Selim, 2020), it can be argued that Egypt's relations with them influenced the Egyptian Foreign Policy regarding the dam, and Egypt demanded support. On the regional level, Egyptian diplomacy played a relatively active role by improving relations with the other Nile Basin countries. Besides, Egypt endeavored to include its fellow Arab states in the process. On the domestic level, the Arab Uprising and the subsequent developments, such as presidential change and military coups, also played a critical role in this process. In addition, the Egyptian leaders deployed securitization and war rhetoric in their public speeches.

8. Conclusion

This study mainly focuses on how the Nile River has shaped Egyptian Foreign Policy based on domestic, regional, and international developments. In this context, from the British occupation in 1882 until the independency in 1922, colonial rivalry among the great powers and the British economic and political interests in the basin can be considered significant indicators of the international context. Besides, colonial powers' interests regarding the Nile waters and the British army's occupation of the Equatorial Lake regions were the regional developments. Moreover, cotton factories in Britain mainly depended on Egyptian agriculture, which also depended on the security of the Nile waters. Therefore, it can be argued that international, regional and domestic factors played a role.

From independence in 1922 until the Free Officers military coup in 1952, the Americans aimed to assist Ethiopia, and Italy's invasion of Ethiopia played a crucial role in the international context. While dam buildings in Sudan and the other Nile regions affected the Egyptian Foreign Policy, which ultimately ended with the Exchange of Notes between Britain and Egypt in 1929 were the regional developments, the Egyptian nationalists' anti-stance towards the dam buildings outside Egypt was the domestic ones. From 1952 until the death of Abdel-Nasser in 1970, the Cold War, Suez Crisis, Egypt-Soviet relations, and the American aims to support Ethiopia influenced the Egyptian Foreign Policy in the international context. The most crucial

regional indicators were the Egyptian-Sudanese relations and the agreement “for the full utilization of the Nile Waters” in 1959. Egypt’s requirement for economic development and Free Officers’ anti-imperial ideology can be considered domestic factors.

During the period of Anwar Sadat between 1970 and 1981, the Cold War, in the international context, still influenced Egyptian foreign policy regarding the Nile River. Egypt began to support ELF and SYL to destabilize Ethiopia due to the news and information that assumed Ethiopia planned to construct dams on the Blue Nile River, reflecting the regional dimension. On the other hand, Sadat’s harsh discourse and war rhetoric were the domestic indicators of Egyptian foreign policy. Once Hosni Mubarak came to power in 1981, internationally, the US and the World Bank began to press Egypt to establish or lead basin-wide cooperation in the Nile Basin, which assumes equitable water utilization. Regionally, Egypt began to lead such basin-wide organizations as the Undugu Group, TECCONILE, and the NBI. Besides, after the communist regime collapsed in Ethiopia, Egyptian-Ethiopian relations also changed positively. Domestically, increasing desertification and droughts in Egypt and not getting the desired efficiency from the AHD caused a change in the Egyptian Foreign Policy in the Nile Basin in a very positive way. In addition, Boutros-Ghali’s ideas and liberal worldview based on cooperation can also be considered domestic factors.

Egyptian Foreign Policy regarding the developments in the Nile River confronted the most significant challenge once the Ethiopian government expressed its intention to construct the GERD on the Blue Nile. To tackle the GERD question, Egyptian diplomacy has played a relatively active role and demanded support from global actors such as the US, Russia, and China. In the regional context, Egypt also demanded support from its fellow Arab states, and most crucially, it has improved relations with the other Nile Basin countries through signing economic and military agreements. Internally, the impacts of the Arab Uprising and the subsequent developments in the country mainly influenced Egyptian diplomacy regarding the GERD. Egypt’s intensive efforts to deal with the GERD have been unsuccessful as yet. Therefore, considering the positive impacts of the GERD and Egypt’s unsuccessful diplomatic attempts, signing an agreement will be a better solution for both regional stability and Egypt’s national interests.

References


- Abdalla, I. H. (1971). The 1959 Nile Waters Agreement in Sudanese-Egyptian Relations. *Middle Eastern Studies*, 7(3), 329–341.
- Abdel-Nasser, G. (1955). *The Philosophy of the Revolution*. Cairo: Mondiale Press.
- Aboudouh, A. (2021, July 15). The dangerous standoff in the Horn of Africa over Ethiopia's Nile dam. *The Independent*. Retrieved from <https://www.independent.co.uk/news/world/africa/ethiopia-nile-dam-egypt-sudan-b1882378.html>.
- Ahram Online. (2013). President Morsi calls for Egyptian “unity” in face of threats to Nile water—Politics—Egypt. *Ahram Online*. Retrieved from <https://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/73683/Egypt/Politics-/President-Morsi-calls-for-Egyptian-unity-in-face-o.aspx>.
- Arsano, Y. (2010). Institutional Development and Water Management in the Ethiopian Nile Basin. In T. Tvedt (Ed.), *The River Nile in the post-Colonial Age: Conflict and Cooperation in the Nile Basin Countries* (pp. 161–178). Bristol, UK: I.B. Tauris.
- Boutros-Ghali, B. (1982). The Foreign Policy of Egypt in the Post-Sadat Era. *Foreign Affairs*, 60(4), 769–788. <https://doi.org/10.2307/20041172>.
- Boutros-Ghali, B. (1997). *Egypt's Road to Jerusalem: A Diplomat's Story of the Struggle for Peace in the Middle East* (First edition). New York/N.Y.: Random House.
- Cascão, A. (2009). Changing Power Relations in the Nile River Basin: Unilateralism vs. Cooperation? *Water Alternatives*, 2.
- Cascão, A. E. (2008). Ethiopia—Challenges to Egyptian hegemony in the Nile Basin. *Water Policy*, 10(S2), 13–28. <https://doi.org/10.2166/wp.2008.206>.
- Cascão, A. E. (2019). Storing Nile waters upstream: Hydropolitical implications of dam-building in Sudan and Ethiopia. In T. Oestigaard, A. Beyene, & H. Ögmundardóttir (Eds.), *From Aswan to Stiegler's Gorge: Small stories about large dams* (pp. 117–135). Place of publication not identified: The Nordic Africa Institute.
- Cascão, A., & Nicol, A. (2016). GERD: New norms of cooperation in the Nile Basin? *Water International*, 1–24. <https://doi.org/10.1080/02508060.2016.1180763>.
- Cleveland, W. L., & Bunton, M. (2008). *A History of the Modern Middle East, Fourth Edition* (4th ed.). Westview Press.
- Collins, R. O. (1996). *The Waters of the Nile: Hydropolitics and the Jonglei Canal, 1900-1988*. Princeton: Markus Wiener Publishers.
- Collins, R. O. (2002). *The Nile* (First edition). New Haven: Yale University Press.
- Collins, R. O. (2008). History, hydropolitics, and the Nile: Nile control: Myth or reality? In P. P. Howell & J. A. Allan (Eds.), *The Nile: Sharing a scarce resource: An historical and technical review of water management and of economical and legal issues* (pp. 109–135). New York: Cambridge University Press.
- Cooperative Framework Agreement. (2010). *Agreement on the Nile River Basin Cooperative Framework*. Nile Basin Initiative.
- Dawisha, K. (1979). *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*. London: Palgrave Macmillan.
- Declaration of Principles. (2015). *Full text of “Declaration of Principles” signed by Egypt, Sudan and Ethiopia—Politics—Egypt*.
- Erllich, H. (2000). Egypt, Ethiopia, and “The Abyssinian Crisis,” 1935–1936. In H. Erllich & I. Gershoni (Eds.), *The Nile: Histories, Cultures, Myths* (pp. 183–198). Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- Erllich, H. (2015). *The Cross and the River: Ethiopia, Egypt, and the Nile* (Reprint edition). Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, Inc.
- Fahmy, N. (2020). *Egypt's Diplomacy in War, Peace and Transition* (1st ed. 2020 edition). Palgrave Macmillan.
- Gebreluel, G. (2014). Ethiopia's Grand Renaissance Dam: Ending Africa's Oldest Geopolitical Rivalry? *The Washington Quarterly*, 37(2), 25–37. <https://doi.org/10.1080/0163660X.2014.926207>.
- Gebresenbet, F., & Wondemagegnehu, D. Y. (2021). New Dimensions in the Grand Ethiopian Renaissance Dam Negotiations: Ontological Security in Egypt and Ethiopia. *African Security*, 14(1), 80–106. <https://doi.org/10.1080/19392206.2021.1905921>.
- Gheit, A. A. (2020). *Egypt's Foreign Policy in Times of Crisis: My Testimony*. Cairo New York: The American University in Cairo Press.

- Hassan, H. A., & Rasheedy, A. A. (2007). The Nile River and Egyptian Foreign Policy Interests. *African Sociological Review / Revue Africaine de Sociologie*, 11(1), 25–37.
- Hassan, H. A., & Rasheedy, A. A. (2011). The Nile River and Egyptian foreign-policy interests. In K. G. Adar & N. A. Check (Eds.), *Cooperative Diplomacy, Regional Stability and National Interests: The Nile River and the Riparian States* (pp. 131–152). Pretoria: Africa Institute of South Africa.
- Hussein, H., Conker, A., & Grandi, M. (2022). Small is beautiful but not trendy: Understanding the allure of big hydraulic works in the Euphrates-Tigris and Nile waterscapes. *Mediterranean Politics*, 27(3), 297–320. <https://doi.org/10.1080/13629395.2020.1799167>
- İlkbahar, H., & Mercan, M. H. (2023). Hydro-Hegemony, Counter-Hegemony and Neoclassical Realism on the Nile Basin: An Analysis of Egypt's Response to the Grand Ethiopian Renaissance Dam (GERD). *Journal of Asian and African Studies*, 00219096231188953. <https://doi.org/10.1177/00219096231188953>.
- Kasimbazi, E. B. (2010). The impact of colonial agreements on the regulation of the waters of the River Nile. *Water International*, 35(6), 718–732. <https://doi.org/10.1080/02508060.2010.533642>.
- Kendie, D. (1999). Egypt and the Hydro-Politics of the Blue Nile River. *Northeast African Studies*, 6(1/2), 141–169.
- Khan, H. R. (1959). The Sudanese-Egyptian Relations—II (Continued). *Pakistan Horizon*, 12(2), 136–148.
- Meital, Y. (2000). The Aswan High Dam and Revolutionary Symbolism in Egypt. In H. Erlich & I. Gershoni (Eds.), *The Nile: Histories, Cultures, Myths* (pp. 219–226). Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- Milas, S. (2013). *Sharing the Nile: Egypt, Ethiopia and the Geo-Politics of Water*. London: Pluto Press.
- Mills, D. E. (2015). *Dividing the Nile: Egypt's Economic Nationalists in the Sudan 1918-56* (1st edition). Cairo ; New York: The American University in Cairo Press.
- Nile Basin Initiative. (2022). Nile Basin Initiative (NBI) Shared Vision [Official Website]. Retrieved July 21, 2021, from <https://nilebasin.org/>
- Oestigaard, T. (2009). Christianity and Islam as Nile Religions in Egypt: Syncretism and Continuity. In T. Oestigaard (Ed.), *Water, Culture and Identity* (pp. 141–164). Bergen: BRIC Press.
- Okidi, O. (2008). History of The Nile and Lake Victoria Basins through treaties. In P. P. Howell & J. A. Allan (Eds.), *The Nile: Sharing a scarce resource: An historical and technical review of water management and of economical and legal issues* (pp. 321–350). New York: Cambridge University Press.
- Özkoç, Ö. (2015). *Mısır'ın Uzun 19. Yüzyılı Modernleşme, Merkezileşme ve Özerklik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Reuters. (2013, June 9). “No Nile, no Egypt”, Cairo warns over Ethiopia dam. *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/uk-ethiopia-egypt-nile-idUKBRE9580AX20130609>.
- Salman, S. M. A. (2020). Agreement on Declaration of Principles on the GERD: Interdependence or Leveling the Nile Basin Playing Field? In E. Choudhury & S. Islam (Eds.), *Complexity of Transboundary Water Conflicts: Enabling Conditions for Negotiating Contingent Resolutions* (pp. 145–172). London: Anthem Press.
- Seide, W. M., & Fantini, E. (2023). Emotions in Water Diplomacy: Negotiations on the Grand Ethiopian Renaissance Dam. *Water Alternatives*, 16(3), 912–929.
- Selim, G. M. (2020). Egyptian foreign policy after the 2011 revolution: The dynamics of continuity and change. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 0(0), 1–22. <https://doi.org/10.1080/13530194.2020.1747983>.
- Shama, N. (2021). Egypt's Foreign Policy from Faruq to Mubarak. In R. Springborg, A. Adly, A. Gorman, T. Moustafa, A. Saad, N. Sakr, & S. Smierciak (Eds.), *Routledge Handbook on Contemporary Egypt* (First Published, pp. 43–54). New York, NY: Routledge.
- Starr, J. R. (1991). Water Wars. *Foreign Policy*, (82), 17–36. <https://doi.org/10.2307/1148639>.
- Sudan Tribune. (2012, April 5). Sudan's Bashir supports Ethiopia's Nile dam project. Retrieved March 15, 2023, from Sudan Tribune website: <https://sudantribune.com/article41261/>.
- Swain, A. (1997). Ethiopia, the Sudan, and Egypt: The Nile River Dispute. *The Journal of Modern African Studies*, 35(4), 675–694. <https://doi.org/10.1017/S0022278X97002577>.
- Swain, A. (2002). The Nile River Basin Initiative: Too Many Cooks, Too Little Broth. *SAIS Review*, 22, 293–308. <https://doi.org/10.1353/sais.2002.0044>.
- Swain, A. (2008). Mission not yet accomplished: Managing water resources in the Nile River Basin. *Journal of International Affairs*, 61.
- Tawfik, R. (2016a). Changing Hydropolitical Relations in the Nile Basin: A Protracted Transition. *The International Spectator*, 51(3), 67–81. <https://doi.org/10.1080/03932729.2016.1197496>.

- Tawfik, R. (2016b). Changing Hydropolitical Relations in the Nile Basin: A Protracted Transition. *The International Spectator*, 51(3), 67–81. <https://doi.org/10.1080/03932729.2016.1197496>.
- Tawfik, R. (2016c). The Grand Ethiopian Renaissance Dam: A benefit-sharing project in the Eastern Nile? *Water International*, 41(4), 574–592. <https://doi.org/10.1080/02508060.2016.1170397>.
- Tawfik, R. (2023). Regional Mediation in African Transboundary Rivers Conflicts: Assessing the African Union's Role in the Renaissance Dam Negotiations. *International Negotiation*, 1(aop), 1–30. <https://doi.org/10.1163/15718069-bja10096>.
- Tekuya, M. (2018). The Egyptian Hydro Hegemony In The Nile Basin: The Quest For Changing The Status Quo. *Journal of Water Law*, 26, 10–20.
- Turhan, Y. (2021). The hydro-political dilemma in Africa water geopolitics: The case of the Nile river basin. *African Security Review*, 30(1), 66–85. <https://doi.org/10.1080/10246029.2020.1844775>.
- Tvedt, T. (2010). About the Importance of Studying the Modern History of the Countries of the Nile Basin in a Nile Perspective. In T. Tvedt (Ed.), *The River Nile in the post-Colonial Age: Conflict and Cooperation in the Nile Basin Countries* (pp. 1–11). Bristol, UK: I.B. Tauris.
- Tvedt, T. (2011). Hydrology and Empire: The Nile, Water Imperialism and the Partition of Africa. *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, 39(2), 173–194. <https://doi.org/10.1080/03086534.2011.568759>.
- Tvedt, T. (2016). *The River Nile in the Age of the British: Political Ecology and the Quest for Economic Power*. London ; New York: I.B. Tauris.
- Waterbury, J. (1979). *Hydropolitics of the Nile Valley* (1st edition). Syracuse, N.Y: Syracuse Univ Pr.
- Waterbury, J. (1997). Is the Status Quo in the Nile Basin Viable? *The Brown Journal of World Affairs*, 4(1), 287–298.
- Waterbury, J. (2002). *The Nile Basin: National Determinants of Collective Action*. New Haven: Yale University Press.
- Yimer, N. A., & Subaşı, T. (2021). Ethiopia: Trump's Securitization 'Speech Act' on the Grand Ethiopian Renaissance Dam (GERD). A Risk on the Ethiopia-Egypt Water Diplomacy. *Conflict Studies Quarterly*, (32), 66–82.
- Za'bal, I. (2021, April 29). خيارات مصر العسكرية تجاه سد النهضة: دراسة معلوماتية للمعوقات وفرص النجاح. Retrieved August 6, 2022, from Al Masar Studies website: <https://almasarstudies.com/the-renaissance-dam-and-egypts-military-and-diplomatic-options/>.
- Zeitoun, M., Cascão, A. E., Daoudy, M., Greco, F., Mirumachi, N., & Warner, J. (2022). Power plus: Tony Allan's contributions to understanding transboundary water arrangements. *Water International*, 47(6), 1001–1015. <https://doi.org/10.1080/02508060.2022.2125234>.

Sites of the Memory of the Serbian Nation in Kosovo and the Place of Kosovo in the Collective Memory of the Serbs

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Fevzi Güven 
Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Karabük-Türkiye
e-posta: ibrahimguven@karabuk.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 23. 01. 2024
Kabul tarihi-Date of acceptance: 03. 07. 2024
Yayın tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Güven, İ. F. (2024). Sites of the memory of the Serbian nation in Kosovo and the Place of Kosovo in the collective memory of the Serbs. *İçtimaiyat*, 8(2), pp. 385-401. DOI: <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1424540>.

Abstract

Drawing on the conceptual framework of sites of memory and collective memory, the study examines Kosovo as a crucial site of Serbian national memory, focusing on the historic Battle of Kosovo in 1389. Through a qualitative analysis based on primary and secondary sources, it addresses the question of why, when, and how Kosovo became a prominent part of the Serbian collective memory. In this regard, the study explores the contribution of the Serbian Orthodox Church, historical narratives, myths, monuments, memorials, songs, poems, and other cultural expressions in both achieving and maintaining Kosovo's distinctive position within the collective memory of the Serbian nation. Moreover, the study explores Serbian perceptions and socially constructed images related to Kosovo, the Battle of Kosovo, and the national heroes central to this significant event. Finally, it scrutinizes the resurgence of the Kosovo narrative for political objectives orchestrated by Serbian political elites, with particular attention given to the influence of Slobodan Milosevic

Keywords: Kosovo, Battle of Kosovo, Sites of Memory, Collective Memory, Serbia

Kosova'da Sırp Ulusunun Hafıza Mekanları ve Sırp Hazinesinde Kosova'nın Yeri

Öz

Kavramsal çerçeve olarak hafıza mekanları ve kolektif hafıza kavramlarına dayanan bu çalışma, 1389 Kosova Savaşını odağına alarak, Kosova'nın içerisinde barındırdığı hafıza mekanları ile Sırp ulusal hafızasında taşıdığı önemi incelemektedir. Çalışmada birincil ve ikincil kaynaklardan toplanan verilere dayalı bir nitel analiz yoluyla, Kosova'nın nasıl, neden, ne zaman Sırp kolektif hafızasının önemli bir parçası haline geldiği sorusuna cevap aranmıştır. Bu bağlamda, Sırp Ortodoks Kilisesi'nin, tarihsel anlatıların, mitlerin, anıtların, şarkıların, şiirlerin ve diğer kültürel ifadelerin Kosova'nın Sırp ulusunun kolektif hafızası içindeki kendine özgü konumunu elde etmesi ve sürdürmesinde oynadığı role değinilmiştir. Çalışma ayrıca Kosova, Kosova Savaşı ve Sırp ulusu için tarihi bir önemi olan bu savaşın merkezinde yer alan ulusal kahramanlarla ilgili Sırp algılarını ve sosyal olarak inşa edilen imgeleri incelemektedir. Son olarak, Slobodan Miloseviç'in tutum ve politikaları çerçevesinde, Sırp siyasi elitlerin siyasi hedefleri doğrultusunda Kosova'yı nasıl araçsallaştırdığı ve Kosova anlatısının yeniden canlandırılmasında nasıl rol oynadıkları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kosova, Kosova Savaşı, Hafıza Mekanları, Kolektif Hafıza,

1. Introduction

A nation's memory is the bedrock of its collective identity, an unyielding force that weaves the intricate tapestry of its existence. Through memory, societies create narratives that traverse time, shaping the contours of their shared past and guiding their present and future. More than mere remembrance, memory is a powerful tool for constructing notions of national identity, especially in regions where history is intertwined with contested territories and cultures. This paper explores one such complex area, delving into the rich tapestry of collective memory, tradition, and the invention of identity within the Serbian nation, focusing on the historical terrain of Kosovo.

Kosovo is a region of historical significance for both Serbs and Albanians (see Duijzings, 2000; Lellio & Schwandner-Sievers, 2006; Vickers, 1998), and it remains a site of ongoing disputes. The land is etched with tales of bravery, sacrifice, and resilience, and it holds a distinctive place in the Serbian national consciousness. The collective memory of Kosovo for the Serbian nation centers around the historic Battle of Kosovo, a seminal clash between the Serbian Kingdom and the Ottoman Empire in 1389. Prince Lazar Hrebeljanović, a renowned Serbian national hero, sacrificed his life on this battlefield, forever cementing his name in the annals of Serbian history. Hence, the narrative of Kosovo is integral to Serbian national identity. However, Kosovo holds significant importance for Serbs as a sacred symbol, encompassing not only the historical Battle but also valuable cultural heritage, especially medieval monasteries which are located within the territory's borders. Thus, when Serbs proclaim Kosovo as the birthplace of Serb identity, their claim includes both the physical place and the sacred conceptual dimension.

This paper aims to explore the various layers of the Serbian collective memory of Kosovo and provide insight into the underlying questions of how and why Kosovo has become a cherished site of memory for the Serbian nation. To accomplish this, a variety of secondary sources are analyzed through the lenses of sites of memory, collective memory, the invention of tradition, and the politics of memory. This conceptual framework not only provides an understanding of the profound dynamics at play, but also underscores the enduring influence of memory in shaping a nation's identity. The analysis of the Serbian perspective on Kosovo is enriched through examinations of historical narratives, myths, stories, monuments, memorials, songs, poems, and other representations that have sustained and propagated the Serbian view of Kosovo. Finally, the study discusses how the image of Kosovo began to be used for political purposes by Serbian nationalist elites at the dawn of Yugoslavia's disintegration, notably in regard to Slobodan Milosevic's attitudes and policies.

2. Conceptual Framework: Sites of Memory and Collective Memory

Sites of memory, also known as Realms of Memory (Nora, 1996, 2006), are relics of a community or society's past. They include its heroes and traitors, friends and enemies, triumphs, defeats, tragedies, and glorious 'golden ages.' These sites serve to build a shared identity and history. Such symbolic sites, including monuments, emblems, memorials, commemorations, museums, national holidays, eulogies, history books, works of literature, and art, serve not only to commemorate or represent the past that is meaningful to the group, but also to dispel the ambiguities of collective memory. Within national groups, they demarcate and elucidate the boundaries of the nation by constructing a shared past that encompasses the collective experiences of pain, joy, and values that make up the essence of the nation. Additionally, they define the confines of collective memory, determining what is to be

remembered or forgotten, and distinguishing the essential elements that contribute to the nation's identity from those that do not (Özkırımlı, 2013, pp. 55–56; see Renan, 1990).

It is necessary to elaborate on Nora's (1996, pp. 1–20) distinction between memory and history to understand why sites of memory are constructed. Nora argues that as the memory allows us to remember the past and become aware of its shadow disappears, we need sites of memory to remind us of the past and reconnect us to it. Since there are no longer authentic environments of memory (*milieux de memoire*), sites of memory (*lieux de memoire*) are needed to bind societies with the past (Nora, 1996, p. 1). Referring to the difference between real memory and memory that has been the subject of history, Nora pointed out that real memory is in a state of continuous development within society, collective, plural, unlimited and individualized, in other words, more natural and spontaneous. In contrast, history intervenes within the memory in a process of social construction that attempts to reconstruct what no longer exists. It plays a constructive and motivating role in the formation of a collective consciousness that is artificially created by selecting certain events and figures from history rather than being a natural reflection. Once traces, distance and intermediaries are involved, memory turns into history (Nora, 2006, pp. 18–20). The loss of real memory result in the development of an ideological memory that constructs a collective history and identity. This led to the creation of sites of memory where this new collective memory can be received, disseminated, and perpetuated. At the same time, memory is highly valued in this new form as it is an essential part of national identity. The memory of the nation serves to create a collective consciousness and to impose various duties on itself. This replaces the spontaneous memory that arises, changes, and develops in society.

Like Nora, Halbwachs (2017, pp. 76–78) distinguishes between collective memory and history. Collective memory is continuous and authentic as it draws from the past that is still alive or has the potential to be active in the group's consciousness. In contrast, history starts where tradition ends, and collective memory fades. The more difficult it is to remember; the more history and places of remembrance are needed. In the same vein, Hobsbawm (2012) emphasizes the difference between what is stored in people's memories and what is selected and constructed by history. The history that becomes part of the ideology or knowledge capital of the nation and the state is not based on what is preserved in people's memory, but rather on sets of knowledge that are selected, written, illustrated, popularized, and institutionalized by those given this mission. Working with oral histories of the 1926 General Strike in Britain, Hobsbawm discovered that the strike occupied a much more limited and less dramatic place in people's memories than had been expected. He also observed that individuals who participate in historical events from the bottom up may not perceive their experiences in the same way as those at the top or as historians who are involved in creating, distorting, and reproducing images of the past (Hobsbawm, 2012, pp. 12–14). In essence, the distinction between collective memory and history reveals the intricate processes through which past events are selectively remembered, constructed, and institutionalized. This highlights the disparities between lived experiences and the historical narratives.

Bilgin (2013, pp. 42–44) explains that memory is not a static collection of relics that can be accessed and retrieved exactly as they were stored. Instead, it has a "biased" function that is constantly transformed, processed, and organized according to the needs and interests of society. In this sense, the collective memory is constantly reproduced in a way that serves the

group, referring to Valery's statement that "if memory were completely truthful, it would be useless" (Bilgin, 2013, p. 44). Sites of memory - important meeting places for the nation to come together in a shared consciousness - are aimed at freezing time, preventing forgetting, and embodying the memories and narratives of important events and people belonging to the nation. In this way, these sites function as a reminder of collective identity, allowing a view of the past from the present. Instead of being places where remembrance happens spontaneously, they are places where memory is fermented and reproduced. Commemorating the past means playing the theater of the past in the present (Bilgin, 2013, p. 17). The present is experienced in the context of causal connections with past events and objects. When recalling the past, people filter the past out of the present by using events and things they did not experience. However, just as the present influences the perception of the past, the past also tends to influence or distort the experience of the present (Connerton, 1989).

It is possible to consider the creation of sites of memory to construct a collective national memory within the framework of Hobsbawm's concept of the invention of tradition. This refers to the deliberate construction or reinvention of customs, rituals, symbols, or narratives, often by powerful institutions or groups, in order to create a sense of historical continuity and authenticity, even when the traditions are of recent origin or have been modified to suit contemporary needs (Hobsbawm & Ranger, 2012). The processes of inventing tradition and creating sites of memory are intertwined in the same ideological project, the construction of a shared group identity and memory. Both draw on history and historical images, such as martyrs, heroes, and golden age myths, to create and legitimize group cohesion. From another perspective, sites of memory aim to create continuity between the past and to the present and hence belong to the invention of tradition. In this sense, Nora (1996) has identified the invention of tradition arising from the need for nations to invent a past for themselves as the political use of memory. Sites of memory are often used for political purposes, as they contribute to the invention of tradition and the creation of a unifying national narrative through countless repetitions. However, this type of memory does not simply repeat the past, but rather transforms and constantly rebuilds it according to the needs of the present. As a result, there is no fixed time frame for the past.

Like the sites of memory, collective memory is one of the main aspects of group identity. Collective memory involves the social group's search for meaning. Social representations formed in this process form the basis of the group's identity. These representations help the members to comprehend the happenings in the present and to guide their behavior accordingly (Bilgin, 2013, p. 7). An ethnic, national, or cultural group does not expect its members to spontaneously remember the past; it makes the past a common experience for group members and seeks to integrate them through this shared past. The group's memory plays a crucial role in constructing group identity by providing answers to questions such as 'Who are we?', 'Where do we come from?', and 'What is our history?' Moreover, it enables group members to discern the delineations of the group ("us" and "them") and identify those included within the group as well as those excluded (Bilgin, 2013, pp. 41–44).

Halbwachs (2017, p. 50) points to the sociological dimension of memory and remembrance, noting that remembering takes place in a social environment, and the characteristics of that environment influence the way of remembering and the content of the memory. In other words, memory is not individual, i.e., isolated from the social group and reduced only to its resources;

instead, memories are something reconciled with the group in space and time and acquire meaning within the group in the context of the given space and time. Although he distinguishes between individual, intrinsic, or autobiographical memory and collective, extrinsic, or historical memory shared with the group, he emphasizes that individual memory is not completely isolated from social influence (Halbwachs, 2017, pp. 45–47). It is thus not possible to view memory as a purely individual experience. Instead, remembrance is a social phenomenon in which memories are intricately woven into the fabric of society and profoundly shaped by the contextual and social framework (Halbwachs, 2016, p. 65). Retrieving a memory is not just a matter of uncovering or reconstructing the image of past events in our minds; we must also refer to the shared cues and concepts of social memory. We remember by referring to our group's collective view and shared images (Connerton, 1989, p. 15; Halbwachs, 2017, pp. 13; 20).

Memory is susceptible to constant transformation, as it engages with the past through the interpretive prism of the present, adapting to contemporary perceptions and understandings (Halbwachs, 2017, p. 9). When collective memory is insufficient or does not serve the desired purpose, tradition may be invented because of the need for a past that gives continuity and coherence to the community's identity (Bilgin, 2013, p. 41). Examples of collective memory construction, or what Bilgin (2013, pp. 16–17) refers to as 'official memory,' can be found in almost every country. Commemorating the heroic battles of the nation's past and highlighting national heroes can instill collective pride and self-confidence for the future. On the other hand, collective suffering and trauma of the past are selected and emphasized, and images of victims and perpetrators are constructed (Bilgin, 2013, pp. 42–43).

The memory of Kosovo is often seen as an example of collective or official memory, as it has found a place in Serbian nationalist discourse. However, it is important to avoid viewing the collective memory of Kosovo solely as an ideological element manipulated by political and nationalist elites. For Serbs, the collective memory of Kosovo has significant meaning beyond mere propaganda and official historical narratives. The significance of Kosovo to the Serbian nation is evident through various cultural artifacts such as stories, anonymous poems, and songs passed down through oral tradition. Additionally, the Serbian Orthodox Church has given symbolic meaning to Kosovo and the heroes of the Battle of Kosovo. Images of Kosovo are also prevalent in Serbian everyday life. These factors demonstrate that Kosovo holds a deep societal significance for the Serbian people, which cannot be solely attributed to top-down memory politics.

3. The Place of Kosovo in the Serbian Collective Memory

As Tim Judah (2000, p. 30) has argued, it is not easy to find a comparable example in European history of Kosovo's impact on Serbian collective memory. Kosovo holds a significant place in the collective memory of Serbs as the birthplace of the Serbian nation (Ćirković, 2004, p. 85; Lauwers & Smis, 2000, p. 49). In Serbian nationalist discourse, it's often referred to as the heart of Serbia or Old Serbia. This is because the Serbian kingdom (Nemanjić dynasty) was established there in the Middle Ages, considered the Serbs' golden age. Today, although Kosovo represents many different images to many Serbs, it remains an indispensable facet of their cultural heritage (Dragnich & Todorovich, 1984, p. 4).

Orthodox Christianity and its physical symbols, such as churches and monasteries, hold a central place in Serbian collective memory and national identity. Therefore, the presence of

many examples of Serb Orthodox religious architecture in Kosovo, which have great religious significance for the Serbian nation and monumental value as a place of remembrance, demonstrates the importance of Kosovo to the Serbian people. In addition, since the 14th century, Kosovo has been recognized as the center of the Serbian Orthodox Church, thereby gaining a significant place in Serbian national/religious identity (see Malcolm, 2002, pp. 58–80).

Religious monuments in Kosovo serve as sites of memory, carrying the medieval past crucial to the Serbs into the present. They signify their historical presence in the land and contribute to their claim to Kosovo. The Gračanica Monastery, completed in 1321, is considered one of the best examples of Byzantine architecture worldwide. Additionally, the Patriarchate of Peć Monastery and the Visoki Dečani Monastery, both from the medieval period, are important centers of the Serbian Orthodox Church and represent examples of such sites of memory. The convergence of religion and nationalism in the Balkans, notably within the Serbian nation, is exemplified by the notable presence of religious architecture in the collective memory. Consequently, Serbian sites of memory in Kosovo exhibit a dual nature, simultaneously embodying religious and national characteristics (Sadoğlu, 2016).

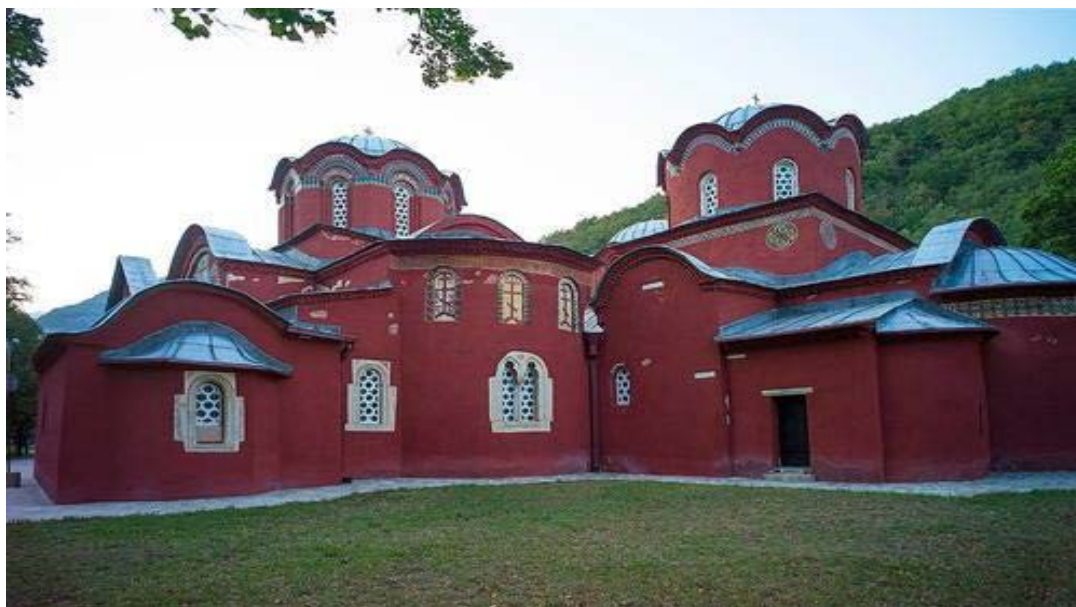


Figure 1: Patriarchate of Peć Monastery, on the UNESCO World Heritage List (Photo: Vincent Ko Hon Chiu/UNESCO).

The Battle of Kosovo, fought in 1389 between the Ottoman Empire and the Serbian Kingdom on a field near present-day Pristina, is the primary source of a Kosovo myth in Serbian collective memory (Göransson, 2013). The Battle of Kosovo narrative, although based on historically dubious information, has functioned as a national myth in the formation of the Serbian nation (Judah, 2000, p. 30; Uğurlu, 2011, p. 242). When asked about the defining characteristic of their national identity, many Serbs might say it lies in remembering the Battle of Kosovo (Spasić, 2011, p. 81). It holds immense importance for the Serbian nation, representing a significant event in their historical consciousness. It symbolizes a critical moment of resistance and sacrifice of the Serbian nation against the invaders (Spasić, 2011, p. 82).

The memory of the Battle of Kosovo has been enshrined in Serbian folklore, poetry, and national mythology, serving as a source of inspiration, unity, and a rallying cry for generations (Spasić,

2011, pp. 83–84). The battle is seen as a symbol of resilience, the endurance of Serbian cultural heritage, and the yearning for national sovereignty. The significance of this battle in the collective memory of Serbs fosters a sense of historical continuity, pride, and a shared narrative that continues to shape their national identity (Ćirković, 2004, p. 85).

The defeat at the Battle of Kosovo in 1389, marked as a national trauma for the Serbs, is mainly associated with the end of the nation's golden age, signifying the end of the medieval Serbian kingdom (Humphreys, 2013, pp. 45–47; Volkan, 2009, p. 72). While Kosovo is a historically symbolic place of remembrance for the Serbian nation as the birthplace, heyday, and destruction of the medieval Serbian kingdom, the Battle of Kosovo has become an equally iconic historical image of Serbian nationalism as it marked the end of the kingdom and the golden age of the Serbs. From another aspect, the battle fought on the Field of Blackbirds (Kosovo Polje) is seen as a testament to Serbian bravery and determination in defending their land and faith. Despite the overwhelming odds and the tactical draw, the battle is considered a moral victory for the Serbs. It demonstrated their unwavering commitment to their homeland and Orthodox Christian identity. Furthermore, although the Battle of Kosovo ended in defeat, it was considered a significant turning point in the creation of Serbian national consciousness, as it was the first time that all Serbian lords came together against a common enemy (the Turks) and fought together with national awareness (Umar, 2015, pp. 67–68). Therefore, for Serbs, the Battle of Kosovo and Kosovo Polje represent both a monument of sorrow, defeat, and national trauma, as well as a monument of national glory and rebirth (Benton-Short, 2008, pp. 88–93).

After the Battle of Kosovo, the Serbian Orthodox Church played a significant role in creating legends and myths surrounding the event. Through oral storytelling, songs, poems, fairy tales, and stories, these tales spread among the Serbian people, developing a collective consciousness about Kosovo (Uğurlu, 2011, p. 244). The names of Serbian heroes who had died in the Battle were constantly commemorated in churches, thereby inscribing the memory of the Battle deep within the cultural fabric and quotidian existence of Serbian society (Humphreys, 2013, p. 45). Serbian mothers sang lullabies about Kosovo to their children, and the stories of the heroic Serbian warriors of the battle were taught in schools. In this way, Kosovo became a deeply embedded part of the collective memory, from childhood in the family to later in education and many aspects of daily life (Emmert, 1990, pp. 133–134).

The annual observance of June 28th in Serbia, known as 'Vidovan' or 'St. Vitus Day,' commemorates the Battle of Kosovo and serves as a day of national mourning. It underlines the special place that this historic conflict, its heroes and adversaries, occupy in the Serbian collective memory. On the day of commemoration, many people gather at Gazimestan Square, near Pristina, where the Battle of Kosovo was fought (Qafmolla, 2016). Notably, the participation of young people and religious leaders in commemorations is particularly intense. This involvement is exemplified by the 2013 commemoration where Serbian youth in Gazimestan Square fervently chanted that Kosovo belongs to Serbia, "Kosovo je Serbia," a slogan written on walls, chanted at football matches and printed on T-shirts, especially after Kosovo's independence in 2008 (Radio Free Europe/Radio Liberty, 2013).



Figure 2: Serbs participating in the commemoration of the anniversary of the Battle of Kosovo (St. Vitus Day/Vidovan) in Gazimestan on June 28, 2016 (Photo: Balkan Investigative Reporting Network/Atdhe Mulla) (Qafmolla, 2016).

Gazimestan is home to a commemorative monument dedicated to the Battle of Kosovo. The monument was constructed under the auspices of the Serbian administration during the Yugoslav era. It serves as the central gathering site for Serbs during the Vidovan/St. Vitus Day ceremonies and holds major significance in commemorating the Battle of Kosovo. Its symbolic and physical presence serves as a poignant reminder of the historical events. It has significant symbolic value within the Serbian collective memory, fostering a deep sense of reverence and national identity.

The myths related to the Battle of Kosovo typically center around Prince Lazar. These tales were initially spread by church priests and later preserved in folk epic poetry, where they were passed down to future generations. Although historical details about the Battle of Kosovo are limited, the narratives of hagiographers, epic folk poetry, and other elements that mythologize this war have provided much detailed information and presented it in the collective memory (Judah, 2000, pp. 30–31). One of the most influential tales about the Battle of Kosovo and Prince Lazar has a religious theme. It is based on Prince Lazar's preference for the kingdom of heaven over the kingdom of the earth in the battle. According to the legend, the Archangel Elijah appeared to Prince Lazar the night before the battle and offered him the choice of winning the battle or sacrificing his own life to win a kingdom in heaven for his people. With this offer, Lazar lost the battle and chose the kingdom of heaven for himself and his people over the earthly kingdom. Through this lens, the destruction of the medieval Serbian kingdom assumes a sacred significance, simultaneously elevating the Serbian nation, its leader Prince Lazar, and the heroic figures associated with the Battle of Kosovo to a revered status, as if chosen and blessed for a heavenly kingdom (Humphreys, 2013, pp. 47–48). Following the Battle of Kosovo, the Ravaniča Monastery of the Serbian Orthodox Church undertook the canonization of Prince Lazar, solidifying his and Kosovo's sacredness within the collective consciousness (Ređep, 1991, pp. 253–254; Uğurlu, 2011, p. 244). This act contributed to the formation of a mythical narrative surrounding the Battle of Kosovo. Prince Lazar's role is believed to have bestowed

upon the Serbian nation the perception of being dispossessed from their ancestral lands or subjected to internal subjugation while simultaneously being blessed with the divine choice of the Kingdom of Heaven. Within this context, the Serbian declaration of victimization and divine chosenness through the Kosovo narrative is similar to the Jewish narrative centered around Jerusalem, establishing Kosovo as the Jerusalem of the Serbs (Erjavec & Volčič, 2007, p. 69).

A year after the battle, Lazar's body was reburied in the Ravanica monastery between Niš and Belgrade in Serbia. Religious narratives about Lazar and his martyrdom were created, and a special liturgy was even written for him to be sung on the anniversaries of the war. However, the theme of religious sacrifice/martyrdom rather than war against the enemy (the Turks) is prominent in these early narratives of the Battle of Kosovo (Malcolm, 2002, p. 77). This image of Lazar as a religious and national hero was cemented in the Serbian collective memory by the saga of Lazar, which was later included in Serbian history books (Özkan, 2008).



Figure 3: The statue of Prince Lazar in the north of Mitrovica, where Serbs are densely populated in Kosovo (Source: Nada B., <https://www.shutterstock.com/image-photo/kosovska-mitrovica-march-13-2017-monument-672721933>, last accessed: 26.05.2023).

Another hero of the Battle of Kosovo for the Serbs was Miloš Obilić, who, according to the legend, wanted to talk to Sultan Murad during the battle, explaining that he was going to join the Turkish side, but when he approached him, drew his concealed dagger, and killed him. Although there are different versions of the legend, they all have in common that Obilić managed to approach and kill Sultan Murad by concealing his true intentions (Uğurlu, 2010, pp. 34–39). The enduring significance of Obilić within the collective memory of Serbs can be evidenced by the prevalence of the name "Milos" among the Serbian population today, the existence of a municipality in Kosovo bearing the name "Obilić," and the establishment of a football club^a in Serbia that bears the same name (Lucas, 2017). These examples underscore the sustained cultural and symbolic importance attributed to Obilić, reflecting its lasting presence in the collective consciousness of Serbs and highlighting its role as a potent symbol

^a The football club FK Obilić's stadium is named after Milos Obilić. In 1996, the club was purchased by Željko Ražnatović, also known as 'Arkan', who committed numerous war crimes with his forces during the Yugoslav war (see Lucas, 2017).

of identity and historical legacy. In the 15th century, texts about Obilić's heroism in the Battle of Kosovo began to appear. However, his name was not directly mentioned, while in the 19th century, in the epic poems of Petar Petrović-Njegoš II, a Montenegrin prince, and priest, the image of Obilić, the national hero of the Serbs, was much more intense (Ređep, 1991, p. 258). In Njegoš's poems, Obilić, a hero who outshone even the knights of Sparta and Rome, is remembered with longing (Lugar, 2005, pp. 34–35).



Figure 4: A statue of Miloš Obilić erected by the Serb-run municipality in the Kosovo town of Gracanica (Photo: Jove Pargovski, https://tr.123rf.com/photo_76747700_milos-Obilić-monument-gracanica-kosovo.html, last accessed: 26.05.2023). In 1999, the municipality of Obilić, also under Serbian rule, removed the statue. In 2014, the municipality of Gracanica erected a new one, which was met with a reaction in the Turkish press, and the related news was reported as "The statue of Obilić, who stabbed Murad I in the back, has been raised." (Hürriyet, 2014).

4. Serbian Image of Kosovo in Oral Folk Tradition and Songs

The use of oral folklore, epic poetry, literary compositions, and the religious significance attributed to Kosovo and the Battle by the Church have had a profound impact on the positioning of Kosovo within the framework of national memory, from the earliest elegies proclaimed by the Serbian Orthodox Church about the Battle of Kosovo and its heroic figures to the present day. The transmission of oral narratives about Kosovo, which were gradually codified and preserved through written records, led to the development of a literary tradition focused on Kosovo (Lugar, 2005, p. 30). Nevertheless, the oral tradition concerning Kosovo has a more significant influence on the Serbian nation than the written sources (Uğurlu, 2010, p. 23). Oral narratives such as Serbian epic poetry, folk songs, and hymns, which provide the historical and cultural links between the past and the present, have ensured the perpetuation in the national memory of many heroic legends that cannot be found in written sources. These legends about Kosovo remind the Serbs of their glorious past and their heroes in the Middle

Ages, similar to the way the ancient Greeks preserved their collective memory of the past of the Mycenaean civilization through the poetry of Homer (Pappas, 1994, pp. 29–30).

In the oral folk tradition of the Serbs, stories about the Battle of Kosovo, especially those created by the Serbian Orthodox Church, became widespread soon after the war. New ones were added over the years, and the image of Kosovo has maintained its importance in the Serbian national memory for centuries. For example, in the late 17th century, the Battle of Kosovo was depicted in a folk play believed to have been written by a resident of the town of Perast, now within the borders of Montenegro. It has a relatively long title: *“Here begins [sic] the battle of Prince Lazar and the evil purpose of Miloš Kobilić^b and of the traitor Vuk Branković and the nine Jugović brothers at Kosovo field on June 24, 1343.”* (Ređep, 1991, p. 262). According to the myth, Vuk Branković, married to Prince Lazar's daughter, betrayed Lazar by conspiring with the Ottoman Sultan Murad during the Battle of Kosovo. Thus, Branković represents the traitor's image in Serbian collective memory (Ređep, 1991, pp. 260–261). Therefore, as the title suggests, it refers comprehensively to many notable heroes and traitors who, from the Serbian perspective, were prominently involved in the battle. In this way, Vuk Branković became the notorious traitor who symbolized Judas, who joined the enemy and played a role in the Serbian defeat, just as Lazar symbolized Jesus Christ in the Kosovo myth (Spasić, 2011, p. 84; Šuber, 2006, p. 4).

The utilization of poems, songs performed by minstrels accompanied by the traditional single-stringed instrument known as the *gusla*, as well as hymns sung within religious settings, all comprising the rich oral tradition of the Serbian nation, served to sustain the enduring significance of Kosovo within Serbian national identity as a potent site of memory. Simultaneously, these cultural expressions further fortified Serbian national consciousness by perpetuating the collective memory of the perceived defeat by the "Turks" in the context of the Battle of Kosovo (Greenawalt, 2001, p. 49). Sell (2002, p. 71) argues that the oral tradition surrounding the Battle of Kosovo was pivotal in constructing Serbian national identity, forging a collective consciousness that endured across generations. Through the transmission of these narratives, Serbian national identity was preserved and solidified, perpetuating the significance of the Battle of Kosovo as a foundational element within the broader fabric of Serbian historical and cultural memory. The impact of the Battle of Kosovo, one of the memory sites of the Serbian nation, on the formation of national identity, is not surprising, given that memory sites are the building blocks of belonging to a national group and serve the purpose of forming and preserving national identity (Suda, 2017, p. 36).

^b Miloš Obilić's name is mentioned in some early sources as "Miloš Kobilić"



Figure 5: Uroš Predić's famous painting "Kosovo Girl" (Косовка девојка) depicts the Battle of Kosovo. traditional Serbian song titled in Serbian "Sini jarko sunce sa Kosovo" (Shine Bright Sun From Kosovo) is an intense expression of love and longing for Kosovo. The song features Serbian national heroes with phrases such as "We are not giving you away, o land of (Tsar) Dušan,"^c "We are not giving you away, o land of Nemanjić, Obilić, brothers Jugović!" and "Stand up, Prince Lazar!". Another remarkable statement in the song is: "All the Serbs will, just like Jugović brothers, go to Kosovo, for the honorable cross! To defend the bountiful land, For the honorable cross, and the golden freedom!"^d Thus, through the Jugovic brothers, who are said to have fought and martyred heroically in the battle for Kosovo, the Serbian people were reminded of the sacredness of Kosovo cause with the image of the cross. This emphasis on sanctity can also be observed in the section "As long as there is Peć and Dečani, Gračanica and Gazimestan, we are not giving you away, o resurrected Kosovo, the most sacred Serbian field!", where the cities in Kosovo with important Serbian Orthodox churches and monasteries from the Middle Ages and Gazimestan, where the Battle of Kosovo took place, are mentioned. Another Serbian folk song about Kosovo is the "Hymn of the Kosovo Heroes" (*Himna kosovskih junaka*). In this song, Kosovo is referred to as the destiny written on the foreheads of Serbs. In addition, the sacredness attributed to Kosovo is emphasized again with the statement, "Serbian land is flying through the clouds. It is flying over the heavenly heights, its wings are Morava and Drina," referring to Kosovo.^e

^c The medieval Serbian kingdom flourished during the reign of King Stefan Dušan (1331-1355) and became a state with significant influence in the entire Balkan geography (Uzunçarşılı, 1988, pp. 195–196).

^d For a video of the song performed with English subtitles, see: <https://www.youtube.com/watch?v=zWMrf-J1CSY>, (Last Accessed: 27.05.2023).

^e For the lyrics of the song translated into English and shared, see: <https://www.youtube.com/watch?v=tlvyxdhCFbY>, (Last access: 27.05.2023).

5. The Invention of Tradition: Revisiting the Construction of the Battle of Kosovo as a Site of Memory

Over the centuries, the story of the Battle of Kosovo has grown into a monumental legend, while the accurate account of historical events has often been distorted or revised (Calic, 2019, pp. 35–36). The Battle of Kosovo is usually portrayed in Serbian history as a significant defeat that marked the end of the medieval Serbian state and the beginning of prolonged Ottoman rule. However, a closer analysis reveals the narrative's inherent socially constructed nature (Muhadri, 2021, pp. 437–438). Certain historical documents related to the Battle of Kosovo allude to a triumph over the Turks instead of a Serbian setback. Moreover, an alternative perspective emerges that challenges the overarching narrative—contrary to popular belief, the medieval Serbian state was in a period of decline long before the battle, triggered by the death of Stefan Dušan in 1355 (Uzunçarşılı, 1988, pp. 197–198). It is crucial to reassess the narrative's claim that the Battle of Kosovo marked the culmination of this decline, as the subsequent historical analysis indicates the persistence of the Serbian state for some seven decades after the war (Čirković, 2004, p. 85). Moreover, despite the Ottoman influence that enveloped the Serbian nation after the Battle of Kosovo, the fabric of its identity remained intact and, as Judah (2000, p. 31) argued, even underwent a remarkable "cultural renaissance" during this period.

According to Malcolm (2002, p. 58), the Ottoman triumph at Marica in Bulgaria in 1371 emerged as a crucial precursor to subsequent Ottoman conquests in the Balkan region and thus had a more significant historical significance for Serbian history than the Battle of Kosovo. During the Battle of Marica, the Ottoman forces achieved a decisive victory by conducting a nighttime assault against a considerable Serbian military contingent, subsequently securing key Macedonian territories under Serbian control by the war's conclusion. This illustrative instance underscores a discernible pattern of selective interpretation in constructing social memory concerning historical events. In a deliberate act of collective amnesia, the Serbian nation selectively ignored a defeat of paramount importance, choosing instead to extract the Kosovo defeat from historical narratives and incorporate it into the fabric of its national memory (Malcolm, 2002, p. 58).

Similar to most medieval conflicts, the Battle of Kosovo was not strictly waged between distinct entities identified as "Serbs" and "Turks" in national terms. However, such categorizations were retrospectively imposed at a later stage (Spasić, 2011, p. 84). When the historical context of the period is examined alongside accounts of concurrent conflicts, it becomes clear that the Battle of Kosovo involved opposing Serbian and Ottoman forces that were not homogeneously defined along national lines. Instead, it was a military confrontation between the army of the Balkan coalition (Serbs, Arbri, Bosniaks, Hungarians, Croats, Vlachs, Czechs, etc.) led by Prince Lazar, and the Ottoman coalition, which encompassed diverse ethnicities, including Bosniaks, Albanians, Hungarians, Greeks, Bulgarians, and even Catalans (Muhadri, 2021, pp. 437–438). As a result, the characterization of the Battle of Kosovo as a binary confrontation between Serbs and Ottomans, or more broadly, between Christian and Muslim factions, proves to be an oversimplification (Muhadri, 2021, pp. 440–441).

Amidst the complexities of the battle, it is noteworthy that Albanian princes were allied within the coalition forged by the Serbian side, and at the same time, some Serbian princes were identified among the combatants fighting alongside the Ottoman forces (Uğurlu, 2010, p. 12; Uzunçarşılı, 1988, p. 200). Moreover, Stefan Lazarevic, the descendant of Prince Lazar,

participated in the ranks of Yildirim Beyazit's army during the decisive Battle of Ankara on July 24, 1402. Similarly, during the Battle of Niğbolu on September 25, 1396, Stefan Lazarevic and his Serbian contingent sided with the Ottoman forces against a Crusader coalition that included almost all European nations (Umar, 2015, pp. 116–117; Uzunçarşılı, 1988, pp. 200–201). Nevertheless, the prevailing nationalist and religious rhetoric, endeavoring to establish a national memory via the Battle of Kosovo as an integral facet of Serbian identity, has seemingly disregarded these multifaceted historical intricacies (Humphreys, 2013, p. 46).

A look at the history of the transmission of Kosovo narratives reveals the dynamic and adaptable nature of mythic narratives (Šuber, 2006, p. 3). In this regard, the symbolism of Kosovo for the Serbian nation has evolved with changing historical circumstances. In some Serbian chronicles of the 16th and 17th centuries, it is possible to find references to the Battle of Kosovo and its heroes, such as Prince Lazar. However, in these chronicles, the Battle of Kosovo and its heroes were not treated in a mythological and epic way; only some basic information about what happened on the battlefield was presented (Ređep, 1991, p. 260). The Battle of Kosovo gradually symbolized spiritual sacrifice in the collective Serbian memory, epitomized by Prince Lazar's martyrdom for the Kingdom of Heaven. As Ottoman influence waned and Balkan revolts grew, Milos Obilić's assassination of Sultan Murat became a central emblem of national heroism (Bakic-Hayden, 2004, pp. 27–28; Šuber, 2006, pp. 3–4). Thus, the religiously rooted myth of Kosovo transformed a more nationalistic narrative, serving the political agendas of nationalist elites in the nineteenth century. It was notably utilized to mobilize resistance against both Ottoman and Austro-Hungarian rule (Calic, 2019, p. 36).

Since the Kosovo narrative has come to symbolize not only Serbian identity but also the ethos of the Serbian political agenda, the story of the Battle of Kosovo has been reinterpreted and used by political elites at various times under the prevailing political ideals of Serbia (Calic, 2019, p. 36). The transformation of Kosovo's significance in the late 1980s under Milosevic, reflecting the contemporary milieu and accentuating the historical plight of Serbs (Judah, 2000, p. 30), underscores the constructed and perpetually evolving nature of Kosovo's memory, adapted to suit specific agendas (see Anzulović, 1999). While Milosevic sought to revive Serbian memories of the region and the Battle of Kosovo, his efforts included rituals and monumental efforts to bridge the past and present in Serbian collective memory (Šuber, 2006, pp. 4–6; Till, 2006, pp. 289–290).

Under Milosevic, the defeat of the Battle of Kosovo and the imagery of Kosovo were revived as poignant sites of Serbian national memory, imbued with a narrative of collective sacrifice and martyrdom. This revival aimed to cultivate the notion that reclaiming Kosovo would signal the culmination of the 600 years of Serbian defeat and humiliation initiated by this historical conflict (Savaş, 2001, p. 104; Volkan, 2009, p. 72). To wield influence over the Serbian populace and reap political advantages, he exploited Serbian nationalism. He used the battle of Kosovo, a central facet of this ideology, as a propaganda tool. The underlying message was that to prevent a recurrence of such adversity, it was imperative to support a leader capable of ensuring Serbian unity. Through constant reminders of historical adversaries and their malevolent aspirations, coupled with the juxtaposition of these historical enemies with contemporary uncertainties and dangers (e.g., the dissolution of Yugoslavia, a potential loss of Serbian statehood similar to the aftermath of the battle for Kosovo), the goal was to create an image of the leader as a national hero who would be able to emancipate Serbs from their historical

burdens and perceived injustices and ultimately build resilience against perennial adversaries (Djilas, 1993, p. 88; Sell, 2002, p. 5).

6. Conclusion

Collective memory is the shared social consensus that encapsulates a unified conceptual framework and historical narrative that guides collective remembrance and commemoration, independent of direct individual experience. It refers to the shared social consensus that encapsulates a unified conceptual framework and historical narrative that guides collective remembrance and commemoration, independent of direct individual experience. The phenomenon of memory in a communal context is inherent to all societies and manifests as social constructs that guide the processes of remembrance. Fostering social cohesion requires individuals to converge into a collective entity through a consensus on what to retain and forget, creating a collective memory. In the context of the Serbian nation, the Kosovo narratives serve as a shared reservoir of memory that is not experienced individually by all Serbs but is collectively formed and maintained as a unifying emblem of Serbian identity.

As Serbs pass by the statue of Milos Obilić in Gračanica, Kosovo, and absorb the strains of a folk melody that resonates with the essence of Kosovo, they become intertwined with other members of society in a shared cognitive landscape. The phrase 'Kosovo is Serbia' is often chanted, evoking memories of Kosovo through shared concepts and values. In this communal narrative, the pride in Obilić's bravery is intertwined with a longing to reclaim Kosovo, and a wave of anger is directed at the collective adversary. An exploration of Kosovo's significance in the Serbian national psyche is illuminated through a broad temporal spectrum spanning from the Middle Ages to the present day. The image of Kosovo is deeply ingrained in Serbian culture, appearing in various aspects of everyday life such as rituals, football club names, fan chants, folklore, art, ecclesiastical realms, urban street names, and other communal areas.

The narratives surrounding the Battle of Kosovo have been imbued with religious significance, elevating this historic event and its revered figures, such as Prince Lazar and Milos Obilić, from mere repositories of memory to sacred status for Serbs. Furthermore, Serbian nationalist elites have strategically elevated Kosovo as a primary site of nationalist memory. During the disintegration of Yugoslavia, Kosovo's image was shaped by elites to suit their political aspirations and disseminated in the public sphere. Kosovo's unilateral declaration of independence in 2008 significantly increased its importance in the collective memory of the Serbian nation, making the image of Kosovo more prominent in the lives of Serbs.

While Serbian nationalism contributed to establishing Kosovo as a locus of memory, disentangling the extent of top-down versus bottom-up influence during the myth's inception remains intricate. Indeed, Hobsbawm (2012) points out the complexity of deciphering a tradition that combines facets of conscious invention and natural evolution within circumscribed groups or over extended periods. While the crystallization of Kosovo as a repository of memory for the Serbian nation may indeed echo an invented tradition, this phenomenon owes a considerable debt to discrete social enclaves, particularly clerics and minstrels, who played a pivotal role in fostering and disseminating the Kosovo narrative. Rather than attempting to discern the division between contrived and naturally evolving elements that shape Kosovo's prominence in the Serbian collective consciousness, a more apt approach would be to highlight the interrelated contributions of nationalist elites, ecclesiastical authorities, and diverse social

segments such as minstrels and artists. Together, these actors have woven Kosovo and the Battle of Kosovo into a symbolic site of memory for Serbs.


The process of national identity and nation-building must include an element of memory (Connerton, 1989, p. 14). Therefore, it is crucial to evaluate the impact of the Battle of Kosovo on the formation of Serbian national identity within the framework of what Nora calls 'real memory,' which circulates naturally in society and is not subject to political and ideological intervention. It is necessary to avoid any 'invention of tradition' in this evaluation. The question at hand is whether Kosovo was the driving force behind the formation of Serbian identity or if Serbian identity, in turn, influenced the interpretation and understanding of Kosovo. While acknowledging that sites of memory and collective memory are socially constructed and subject to memory politics, since it is not possible to determine precisely what proportion of such images in social memory are socially constructed and what proportion are naturally present among the public, the most reasonable answer to these questions should be "both."

References

- Anzulović, B. (1999). *Heavenly Serbia: From Myth to Genocide*. New York University Press.
- Bakic-Hayden, M. (2004). National Memory As Narrative Memory: The Case of Kosovo. In M. Todorova (Ed.), *Balkan Identities: Nation and Memory* (pp. 25–40). New York University Press.
- Benton-Short, L. (2008). Monuments and Memories. In T. Hall, P. Hubbard, & J. R. Short (Eds.), *The SAGE Companion to the City* (pp. 87–105). Sage Publications.
- Bilgin, N. (2013). *Tarih ve Kolektif Bellek*. Bağlam Yayıncılık.
- Calic, M.-J. (2019). *A History of Yugoslavia* (D. Geyer, Trans.). Purdue University Press.
- Ćirković, S. M. (2004). *The Serbs* (V. Tošić, Trans.). Blackwell Publishing.
- Connerton, P. (1989). *How societies remember*. Cambridge University Press.
- Djilas, A. (1993). A profile of Slobodan Milošević. *Foreign Affairs*, 72(3), 81–96.
- Dragnich, A. N., & Todorovich, S. (1984). *The Saga of Kosovo: Focus on Serbian-Albanian Relations*. East European Monographs.
- Duijzings, G. (2000). *Religion and the Politics of Identity in Kosovo*. Columbia University Press.
- Emmert, T. A. (1990). *Serbian Golgotha: Kosovo, 1389*. Columbia University Press.
- Erjavec, K., & Volčič, Z. (2007). The Kosovo Battle: Media's Recontextualization of the Serbian Nationalistic Discourses. *Harvard International Journal of Press/Politics*, 12(3), 67–86. <https://doi.org/10.1177/1081180X07302943>.
- Göransson, M. B. (2013, November 4). A Cultural History of Serbia. *Balkan Insight*. <https://balkaninsight.com/2013/11/04/a-cultural-history-of-serbia/>
- Greenawalt, A. (2001). Kosovo Myths: Karadžić, Njegoš, and the Transformation of Serb Memory. *Spaces of Identity*, 3, 49–65. <https://doi.org/10.25071/1496-6778.8045>
- Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi* (B. Uçar, Trans.). Heretik Yayınları.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif Hafıza* (B. Barış, Trans.). Heretik Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2012). Introduction: Inventing Traditions. In E. Hobsbawm & T. Ranger (Eds.), *The Invention of Tradition* (pp. 1–14). Cambridge University Press.
- Hobsbawm, E., & Ranger, T. (Eds.). (2012). *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press.
- Humphreys, B. (2013). *The Battle Backwards: A Comparative Study of the Battle of Kosovo Polje (1389) and the Munich Agreement (1938) as Political Myths*. Department of Political and Economic Studies Faculty of Social Sciences University of Helsinki.
- Hürriyet. (2014). 1. Murad'ı sırtından bıçaklayan Obiliç'in heykeli dikildi. Hürriyet. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/1-muradi-sirtindan-bicaklayan-obilic-in-heykeli-dikildi-26704110>
- Judah, T. (2000). *The Serbs: History, Myth, and the Destruction of Yugoslavia* (2nd ed). Yale University Press.
- Lauwers, G., & Smis, S. (2000). New dimensions of the right to self-determination: A study of the international response to the Kosovo crisis. *Nationalism and Ethnic Politics*, 6(2), 43–70. <https://doi.org/10.1080/13537110008428595>
- Lellio, A. D., & Schwandner-Sievers, S. (2006). The Legendary Commander: The Construction of an Albanian Master-Narrative in Post-War Kosovo. *Nations and Nationalism*, 12(3), 513–529. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8129.2006.00252.x>
- Lucas, K. (2017, November 7). *The story of a warlord and his popstar wife who led FK Obilić into Europe*. Planet Football. <https://www.planetfootball.com/in-depth/story-warlord-popstar-wife-led-fk-obilic-europe>
- Lugar, P. B. (2005). *The History and Effects of The Kosovo Polje Mythology* [Master's Thesis]. Master Of Military Art and Science, Faculty Of The U.S. Army Command And General Staff College.
- Malcolm, N. (2002). *Kosovo: A Short History*. Pan Books.
- Muhadri, B. (2021). The Battle of Kosovo 1389 and the Albanians. *Journal of History and Future*, 7(1), 436–452. <https://doi.org/10.21551/jhf.898751>
- Nora, P. (1996). *Realms of Memory: The Construction of the French Past* (L. D. Kritzman, Ed.; A. Goldhammer, Trans.). Columbia University Press.

- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekanları* (M. E. Özcan, Trans.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Özkan, Ö. D. (2008). Kosova'da Çatışan Milliyetçilikler. *Birikim Dergisi*, 228. <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-228-nisan-2008/2410/kosova-da-catisan-milliyetcilikler/3721>
- Özkırımlı, U. (2013). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış* (4.Baskı). Doğu Batı Yayınları.
- Pappas, N. C. J. (1994). Between Two Empires: Serbian Survival in the Years After Kosovo. In A. N. Dragnich (Ed.), *Serbia's Historical Heritage* (pp. 17–37). East European Monographs.
- Qafmolla, E. (2016). Serbs Celebrate Vidovdan and the Battle of Kosovo Amid Tight Security. *Balkan Insight*. <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbs-celebrate-vidovdan-and-the-battle-of-kosovo-amid-tight-security-06-28-2016>.
- Radio Free Europe/Radio Liberty (Director). (2013). *St. Vitus Day in Kosovo* [Video recording]. <https://www.rferl.org/a/25031121.html>
- Ređep, J. (1991). The Legend of Kosovo. *Oral Tradition*, 6(2–3), 253–265.
- Renan, E. (1990). What is a nation? In H. K. Bhabha (Ed.), *Nation and Narration* (pp. 8–22). Routledge.
- Sadoğlu, H. (2016). Balkanlar'da Milliyetçilik ve Din. *International Journal of Political Studies*, 2(1), 1–10.
- Savaş, H. (2001). Dünü Ve Bugünüyle Kosova Sorunu-II. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 101–111.
- Sell, L. (2002). *Slobodan Milosevic and the Destruction of Yugoslavia*. Duke University Press.
- Spasić, I. (2011). The Trauma of Kosovo in Serbian National Narratives. In R. Eyeran, J. C. Alexander, & E. B. Breese (Eds.), *Narrating Trauma: On the Impact of Collective Suffering* (pp. 81–105). Paradigm Publishers.
- Šuber, D. (2006). Myth, Collective Trauma and War in Serbia: A Cultural- hermeneutical Appraisal. *Anthropology Matters Journal*, 8(1), 1–9.
- Suda, E. Z. (2017). *Büyük Savaşın Hafıza Mekanları: Gelibolu ve Alsace Lorraine*. Yazılama Yayınevi.
- Till, K. E. (2006). Places of Memory. In J. Agnew, K. Mitchell, & G. Toal (Eds.), *A Companion to Political Geography* (pp. 289–301). Blackwell Publishing.
- Uğurlu, M. (2010). *Sırp Milliyetçiliğinde Kosova Efsanesinin Yeri ve Önemi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı.
- Uğurlu, M. (2011). Kosova Efsanesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 14(14), 241–252.
- Umar, S. (2015). *Belgrad 500 Yıl Sonra*. Boyut Yayıncılık.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi: Vol. I.Cilt* (5.Baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Vickers, M. (1998). *Between Serb and Albanian: A History of Kosovo*. Hurst.
- Volkan, V. (2009). *Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*. Okuyan Us Yayınları.

Yazar(lar) / Author(s)

Doktora Öğrencisi, Alper Musa Sağlık 
Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Kayseri-
Türkiye
e-posta: saglik.alpermusa@gmail.com.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 22. 01. 2024
Kabul tarihi-Date of acceptance: 14. 08. 2024
Yayın tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Review: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Sağlık, A. M. (2024). Uluslararası şirketlerin sürdürülebilirlik raporlarının incelenmesi. *İçtimaiyat*, 8(2), ss. 402-416. DOI:
<https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1423918>

Uluslararası Şirketlerin Sürdürülebilirlik Raporlarının İncelenmesi

Öz

Gelecek kuşaklara daha yaşanabilir bir dünya bırakmak için yapılan faaliyetler anlamını taşıyan sürdürülebilirlik günümüzün oldukça önemli konularından biridir. Kurumların bu amaç doğrultusunda yapmış oldukları faaliyetleri belirli zaman aralıklarıyla topluma bildirme aracı olan sürdürülebilirlik raporları ise özellikle uluslararası şirketler tarafından toplumla iletişime geçme aracı olarak sıkça kullanılmaktadır. Ülkemizde de şirketler benzer gayelerle bu raporları toplumla paylaşımlarına rağmen sürdürülebilirlik raporları belli standartlara oturmamıştır. Buradan hareketle yapılan araştırmanın amaçlarını uluslararası şirketlerin yayımladığı sürdürülebilirlik raporlarında hangi konulara daha ağırlıklı olarak yer verdiğini, hangi perspektiflerden ilgili kavramı değerlendirdiklerini ve raporlamada nasıl bir yol izlediklerini gözler önüne sererek ülkemizde yayımlanan sürdürülebilirlik raporlarında standartlaşmaya yardımcı olmak oluşturmaktadır. Böylelikle ülkemizdeki yerel ya da daha küçük ölçekli firmaların uluslararası şirketlerin raporlarındaki noktalardan esinlenerek kendi raporlarını geliştirmelerini aracılık etmek hedeflenmektedir. Bu kapsamda yapılan araştırma nitel bir çalışma olup, veriler içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Maxqda 2020 programı yardımıyla yapılan analizler sonucunda sürdürülebilirlik konusu sosyal, ekonomik ve çevresel kategoriler üzerinden değerlendirilmiş en sonunda da bütüncül bir şekilde ilgili bulgulara yer verilmiştir. Bu bağlamda kurumların sosyal boyutta en fazla eğitim-öğretime, ekonomik boyutta kurumsal yönetime çevresel boyutta ise çevresel uyum konularına ağırlık verdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilirlik Raporları, Çevresel Uyum, Doğa, Çevreci Gelişim.

Examination of Sustainability Reports of International Companies

Abstract

Sustainability, which means the activities carried out to leave a more livable world for future generations, is one of the most important issues of today. Sustainability reports, which are a means of informing the society about the activities that institutions have done for this purpose at certain time intervals, are often used December as a means of communicating with the society, especially by international companies. Although companies share these reports with the society for similar purposes in our country, sustainability reports have not met certain standards. Based on this, the objectives of the research are to help standardize the sustainability reports published in our country by showing which issues are more predominantly included in the sustainability reports published by international companies, from which perspectives they evaluate the relevant concept and how they follow a path in reporting. Thus, it is aimed to mediate local or smaller-scale companies in our country to develop their own reports inspired by the points in the reports of international companies. The research conducted in this context is a qualitative study and the data were analyzed by content analysis method. As a result of the analyses conducted with the help of the Maxqda 2020 program, the topic of sustainability was evaluated on the basis of social, economic and environmental categories, and finally, relevant findings were included in a holistic manner. In this context, it has been seen that institutions give the most importance to education and training in the social dimension, corporate governance in the economic dimension, and environmental compliance issues in the environmental dimension.

Keywords: Sustainability, Sustainability Reports, Environmental Compliance, Nature, Environmentalist Development.

1. Giriş

Günümüzde artan teknolojik ve endüstriyel gelişmeler topluma birçok yarar sağlamıştır. Ancak bu yararların yanında çevreye verilen zararlar da görmezden gelinemeyecek seviyedir. Özellikle son dönemlerde doğaya verilen zararın toplumsal yaşamı etkiler hale gelmesi sürdürülebilirlik kavramını gündeme getirmektedir. İnsanın çevre ile barışık bir şekilde gelişme göstermesini anlatan bu kavram, (Bozdoğan, 2010: 1012) temel olarak var olan kaynakların bilinçli bir şekilde kullanılarak, gelecek nesillere aktarılması ve bu mantık çerçevesinde gelişim göstererek doğa ile uyumlu bir kalkınmanın ortaya getirilmesini anlatmaktadır (Küçükoğlu, 2019: 47).

Ağırlıklı olarak 20. Yüzyılda artan çevre bilinci ve çevre sorunlarına yönelik iş birliği yapma fikri ile kurumlar tarafından önemsenmeye başlayan kurumsal sürdürülebilirlik, 1970'li yıllarda yayımlanan "Büyümenin Sınırları" raporu ile iyice ön plana çıkmaya başlamıştır (Sümer, 2007: 280). Kavramın ön plana çıkmaya başlamasıyla birlikte pek çok araştırmacı konuyu irdelemeye başlamıştır.

Bu kapsamda (Wang, vd., 2023) tarafından yapılan çalışmada sürdürülebilirliğin turizm ile olan ilişkisi irdelenerek sürdürülebilirlik faaliyetlerinin turizmin devamlılığı açısından oldukça önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Arunkumar ve Muthulakshmi (2022) ise dünya nüfusunun giderek arttığını yapılan faaliyetlerin gelecek nesilleri sıkıntıya sokma eğiliminde olduğunu dolayısıyla sürdürülebilirlik faaliyetlerinin bu olumsuzluğu gidermek için önemli faaliyetler olduğunu belirtmiştir. Hedstrom, (2018: 3) ise çalışmasında artan insan nüfusu doğrultusunda planlama yapmayarak üretim yapmanın süreci etkilediğini dolayısıyla mevcut süreçlerin sürdürülebilir olmadığını bu kapsamda da gelişimin insanla barışık ilerlemediğini ifade etmiştir. Turhan, Özen ve Albayrak, (2018) yaptığı çalışmada sürdürülebilirlik faaliyetlerine kurumsal perspektiften bakarak sürdürülebilirlik faaliyetlerini stratejik önemine vurgu yaparak ilgili kavramın performans ölçümü açısından da önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Bello, vd. (2022), yaptığı çalışmada sürdürülebilirlik faaliyetlerinin kurumun mali güç kazanması için önemli olduğu, sürdürülebilirliğinde mali güç ile yapılabileceği belirtilerek iki kavram arasındaki döngüye işaret edilmiştir. Kuşat (2012) ise araştırmasında kurumun içine yönelerek iç dinamiklerin neler olduğunu ve iç dinamikleri harekete geçirmek için nasıl kullanılması gerektiğini irdelemiştir. Kurum çalışanlarının motivasyonunu artırmak için de değerli bir alan olan sürdürülebilirlik kurumun iç hedeflerine ulaşma noktasında da bir aracı işlevi görerek kurumu daha istikrarlı bir hale getirmektedir. Ulaş (2020) tarafından yapılan çalışmada ise kurumsal sürdürülebilirlik ile sosyal medya ilişkisi incelenerek sürdürülebilirlik faaliyetlerinin hedef kitleye ulaşmak için sosyal mecraları yoğun biçimde kullandığı dolayısıyla sosyal medyada olumlu etkileşim toplamak içinde önemli bir faaliyet olduğu sonucuna varılmıştır. Şahin, Çankaya ve Karakaya (2018) ise yaptıkları çalışmada ülkemizde sürdürülebilirlik raporlarının kurumlar tarafından fazla yayınlanmadığı ve şirketlere bu kapsamda eğitimler vermenin gerekli olduğu sonucuna erişmiştir. Özerhan ve Sultanoğlu (2018) yaptıkları çalışmada kurumların raporlamada standardizasyon konusunda eksikliklerinin bulunduğunu ve paydaşlara bilgi aktarma hususunda yeterli olmadıkları sonucuna erişmişlerdir.

Bu bağlamda kurumların hedef kitleleri ile iletişime geçmede ve kuruluşun amaçlarına ulaşarak geleceğe emin adımlar ile ilerlemesinde adeta bir aracı rolü oynayan kurumsal sürdürülebilirlik şirketin devamlılığı için oldukça önemli bir yaklaşımdır. Buradan hareketle yapılan araştırmanın amacı kurumların yayımladığı sürdürülebilirlik raporlarında uluslararası şirketlerin hangi konulara daha ağırlıklı olarak yer verdiğini ve hangi perspektiflerden ilgili kavramı

değerlendirdiklerini ortaya koymak ve raporların standartlaşmasını sağlamak oluşturmaktadır. Bu sayede ülkemizdeki yerel ya da daha küçük ölçekli firmaların uluslararası şirketlerin raporlarındaki noktalardan esinlenerek kendi raporlarını geliştirmelerini aracılık etmek hedeflenmektedir.

2. Literatür

2.1. Sürdürülebilirlik ve Kurumsal Sürdürülebilirlik Üzerine

Sürdürülebilirlik son dönemlerin popüler konularından biridir. Dünya ticaretinin artmasıyla ve çevreyi hiçe sayarak faaliyet yürütmenin toplumun yaşam alanlarına olumsuz yansımasıyla gündeme gelmeye başlamıştır. (Tüyen, 2020: 92). Birçok anlam ifade ettiği için sınırları tam manası ile çizilmemiş bir kavram olarak gözüken sürdürülebilirlik (Yavuz, 2010), Latince tutmak anlamına gelen “tenere” kelimesinden türemiştir. İngilizcede ise sürdürülebilirliğe karşılık olarak “sustain” kelimesinden türeyen ve süreklilik, sürdürülebilirlik anlamlarına gelen “sustainability” kelimesi ilgili kavramı karşılamaktadır (Akt: Tufan ve Aydın, 2018: 399). Bu doğrultuda oluşmaya başlayan kavram kurumların gündemine 20. Yüzyılın sonlarında girmeye başlamış ve o günden bu zamana gelinceye dek önemini yitirmemiştir (Engin ve Akgöz, 2013: 87).

En yalın haliyle sürdürülebilirlik; gelecek nesillerin yaşamını sorunsuz bir şekilde devam ettirebilmesi için doğal kaynakların bilinçli bir şekilde kullanılarak doğaya ve topluma zarar vermemeyi anlatan bir kavramdır (Küçüköğlü, 2019: 48). Aşan (2021), ilgili kavramı ürün ve hizmet perspektifinden değerlendirerek bir ürün ya da hizmetin doğaya çeşitli yollarla verdiği zarar ne kadar az ise o kadar sürdürülebilir olarak değerlendirmiştir. Ning, vd., (2023) sürdürülebilirliği çevresel değerlendirmeler ile ilgili bir yaklaşım olarak değerlendirmişlerdir. Çelik, (2006: 20) sürdürülebilirliğin toplumlara göre farklı anlamlar taşıdığını belirterek bir toplumda ya da bölgede hangi şeyin eksikliği çekiliyorsa bunu korumak adına yapılan tüm faaliyetlere sürdürülebilirlik demenin mümkün olduğunu ifade etmiştir. Gomez, Sánchez ve Mata, (2023) ise doğanın ve yaşamın korunması için faaliyet geliştirmek olarak sürdürülebilirlik kavramını tanımlamışlardır. Dolayısıyla sürdürülebilirliği, mevcut kaynakların gelecekte de aynı şekilde kalmasına hizmet eden bir süreç olarak değerlendirmek mümkündür.

Geçmişte ağırlıklı olarak tarım, mimari ve ekonomi çerçevesinde şekillenen sürdürülebilirlik günümüzde topluma indirgenmiş olup hemen hemen her birey tarafından ifade edilir hale gelmiştir. Özellikle işletmelerin dikkatini çekmesi ile sosyal bilimler alanında da yoğunca ilgilenen bu süreç örgütler tarafından kurumsal sürdürülebilirlik adı altında ifade edilmektedir (Tufan ve Aydın, 2018: 400).

Temel olarak bir yönetim anlayışını ifade eden kurumsal sürdürülebilirlik kavramı, kurumların her türlü riski hesaplayarak örgütü geleceğe güvenli bir biçimde taşımayı hedefleyen faaliyetler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Kuşat, 2012: 239). Başka bir tanımda kurumsal sürdürülebilirlik, sosyal sorumluluk ile ilintili bir şekilde tanımlanarak, kurum amaçlarının sosyal ve çevresel sorumluluk anlayışı ile şekillendirilerek uygulanması olarak ifade edilmiştir. (Önce, Onay ve Yeşilçelebi, 2015: 235). Çalışkan (2012: 47) ise “günümüz kaynaklarının geleceği şekillendirmede etkili olacak bir biçimde kullanılması” olarak ilgili kavramı değerlendirmiştir. Musla ve Reshmi (2022: 2216) ise kurumsal sürdürülebilirliğin bir dizi sorundan dolayı ortaya çıktığını belirtmişler ve bu kapsamda kurumsal sürdürülebilirliği kaynakların verimli bir şekilde kullanılarak çevreye zarar vermeden faaliyet yürütmeye ilgili bir süreç olarak tanımlamışlardır. Yapılan tanımlamalardan hareketle kurumsal sürdürülebilirliği kurumların kendi geleceklerini

sosyal ve doğal çevreye bağlayarak bunlara zarar vermeden faaliyetlerini yürütmesi olarak tanımlamak mümkündür.

Özellikle artan doğa ve çevre bilinci ile birlikte kurumlara oldukça fayda sağlayan bir yönetim anlayışı olarak kurumsal sürdürülebilirlik, kurumlara pek çok açıdan faydalar sağlayabilmektedir. Bu kapsamda sürdürülebilirliğin kurumlara sağladığı faydaları şu şekilde sıralamak mümkündür (Tokgöz ve Önce, 2009: 268):

- Temiz üretim yöntemleri ile birlikte çeşitli masraf kalemlerini azaltarak kuruma maaliyet açısından tasarruf imkanı sunmaktadır.
- Kurumların daha az faiz oranlarıyla borçlanmasına aracı olarak sermaye kaynaklarına ulaşmada kurumu öne çıkarabilmektedir.
- Doğayı ve toplumu koruduğu için oluşan olumlu imaj ile birlikte güç odaklarına yön vermede etkinliği artırmaktadır.
- Nitelikli işgücünün kuruma çekilmesinde örgüte fayda sağlamaktadır.
- Kurumsal sürdürülebilirliğe olan bağlılık ile topluma değer katan bir imaja bürünmede kuruma yardımcı olmaktadır.
- Kurumsal sürdürülebilirlik bir bakıma etik ve sosyal sorumluluk faaliyetlerini de yerine getirmeyi kapsadığı için bu konuyla ilgili olan yatırımcıları da kuruma çekmede önemli bir rol oynamaktadır.

2.2. Sürdürülebilirliğin Tarihsel Serüveni

Sürdürülebilirlik düşüncesini tarihi açıdan incelediğimizde ilgili kavramı Antik dönemlerdeki çeşitli mitlere kadar götürmek mümkündür (Bozdoğan, 2010). Ancak ilgili düşüncenin modern anlamdaki ortaya çıkışı Carlowitz'in 1713'teki orman bilimleri hakkındaki kitabıyla olmuştur. Bu kitapta Carlowitz bir nevi sürdürülebilirliğe atıf yaparak orman ürünlerinin gelecekte bir ekmek kadar değerli olacağını ifade etmiş ve ilgili ürünlerin dikkatli bir şekilde kullanılması gerektiğini belirtmiştir (Akt: Gedik, 2020: 199). Akabinde farklı çalışmalarda da sürdürülebilirliğe dolaylı yollardan atıflar yapılarak ilgili konunun önemi belirtilmiş ve sürdürülebilirlik düşüncesinin temelleri atılmıştır.

Bu temellerden yola çıkarak oluşmaya başlayan sürdürülebilirlik tam manası ile Carson'un çevre ile ilgili kitabında oluşmaya başlamıştır. Carson'un kitabında çeşitli tarım ilaçlarının insan ve hayvan sağlığını olumsuz etkilediği dolayısıyla daha sürdürülebilir faaliyetlerde bulunmanın gerekliliği vurgulanmıştır (Öztürk, 2017: 3).

Bu kapsamda özellikle 1960'lı yıllarda çevreye verilen tahribatın farkına varılmaya başlanmış ve bu farkındalık 1970'lerde uluslararası boyutta ses getirmeye başlayarak ekolojik hareketlere dönmüştür. Bu hareketler neticesinde 1983 yılında Birleşmiş Milletler aracılığıyla Dünya Kalkınma ve Çevre Komisyonu kurulmuştur. Akabinde ise çevre sorunlarına çözüm üretmek adına çalışmalar yapılmaya başlanarak sürdürülebilir kalkınma terimi ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk olarak 1987'deki Brundtland Raporunda kullanılan sürdürülebilirlik kavramı ilgili raporda doğanın gelecek nesillerin ihtiyaçlarına cevap verme yeteneği olarak tanımlanmıştır (Güner, 2020). Daha sonra 1987'deki "Ortak Geleceğimiz" raporuyla iyiden iyiye bir amaç haline dönmüştür. 1992'ye gelindiğinde ise ilgili kavram "Gündem 21" ve "Rio de Janeiro'da Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Zirvesi" ile birlikte tekrar gündeme gelerek, gelecek nesillere sağlıklı bir dünya bırakmak için kilit bir ibare olarak konumlandırılmıştır (Akt: Oz Mehmet, 2008: 5). Bu faaliyetler doğrultusunda 1997'de "Rio +5 Zirvesi" ve "2002'de

Johannesburg Zirvesinde” “sürdürülebilirlik konusundaki ilkeler değerlendirilmiş ve bu ilkelerin nasıl uygulandığı tartışılmıştır. (Ozmehmet, 2008: 5). Günümüzde ise kurumlardan toplumdaki fertlere kadar çeşitli doğrultularda icra edilen ve gelecek nesillere daha yaşanabilir bir dünya bırakmayı hedefleyen sürdürülebilirlik, gezegenimizin öz kaynakları için oldukça önemli bir yaklaşımdır.

1972	Stockholm Konferansı
1987	Ortak Geleceğimiz Raporu
1992	Rio Zirvesi
1996	Habitat II Zirvesi
1997	Rio+5 Zirvesi
2002	Johannesburg Zirvesi

Şekil 1: Sürdürülebilirlik Adına Atılmış Önemli Adımlar (Ozmehmet, 2008: 5)

2.3. Sürdürülebilirlik Raporu ve Kuruma Sağladığı Faydalar

Günümüzün önemli olgularından bir tanesi olan sürdürülebilirlik 1900'lü yılların başında faaliyet raporu adı altında şirketler tarafından değinilmeye başlanmıştır. Modern anlamda ise sürdürülebilirlik, 1990'lı yıllardan itibaren kurumlar tarafından yayımlanmaya başlanmıştır. Önceleri hedef kitle karşısında başarılı imaj yaratmak için yayımlanan sürdürülebilirlik raporları günümüzde şirketin kendi gelişimini takip etmek ve hedef kitleden bir nevi geri bildirim almak için yayınlanmaya başlanmıştır. Öyle ki günümüzdeki yatırımcılar şirkete yatırım yapmak için ilgili raporları değerlendirmektedirler (Borsa İstanbul, 2020: 51-52).

Bu bağlamda kurumlar için oldukça önemli olan sürdürülebilirlik raporları temel olarak ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç boyutta yayımlanmaktadır. Dolayısıyla raporları yayımlarken ve incelerken boyutları birbirinden bağımsız şekilde değerlendirmemek gerekmektedir. Ancak sürdürülebilirlik için en temel gereksinimin ekonomik boyut olduğu da unutulmamalıdır. Çünkü ekonomik olarak sürdürülebilir olmayan hiçbir faaliyetin varlığını devam ettirmesi mümkün değildir (Öğünç, 2021: 341). Bu bağlamda kurumlar için sürdürülebilirliğin günümüz rekabetçi pazar ortamında olmazsa olmaz bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Özellikle kurumlara pek çok açıdan fayda sağlayan sürdürülebilirlik raporları kurumların geleceğe emin adımlar ile gitmesi için oldukça önemlidir.

Bu kapsamda sürdürülebilirlik raporlarının kuruma sağladığı faydaları şu şekilde ifade etmek mümkündür (Borsa İstanbul, 2020: 38-39):

- Finansal kaynaklara ulaşım kolaylaşır.
- Kurumun marka değeri ve itibarı güç kazanır.
- Maaliyetlerde oluşan tasarruf aracılığıyla verimlilik artar.
- Alınan geri bildirimler vasatasıyla değişen koşullara daha rahat entegre olunur.

- Yeni iş olanakları yaratılır ve yeni pazarlara erişim kolaylaşır.
- Farklı gruplardan elde edilen geri bildirimler sayesinde inovasyon yapma ihtimali artar.
- Nitelikli işgücü elde etme konusunda kurum pazardaki rakiplerinin önüne geçer.
- Şirketin geleceğe daha emin adımlarla ulaşmasını sağlar.
- Yüksek kurumsal yönetim kalitesi, düşük sermaye maliyeti geniş finansman imkânı sunar.

2.4.Sürdürülebilirlik Raporlama Teorileri Üzerine

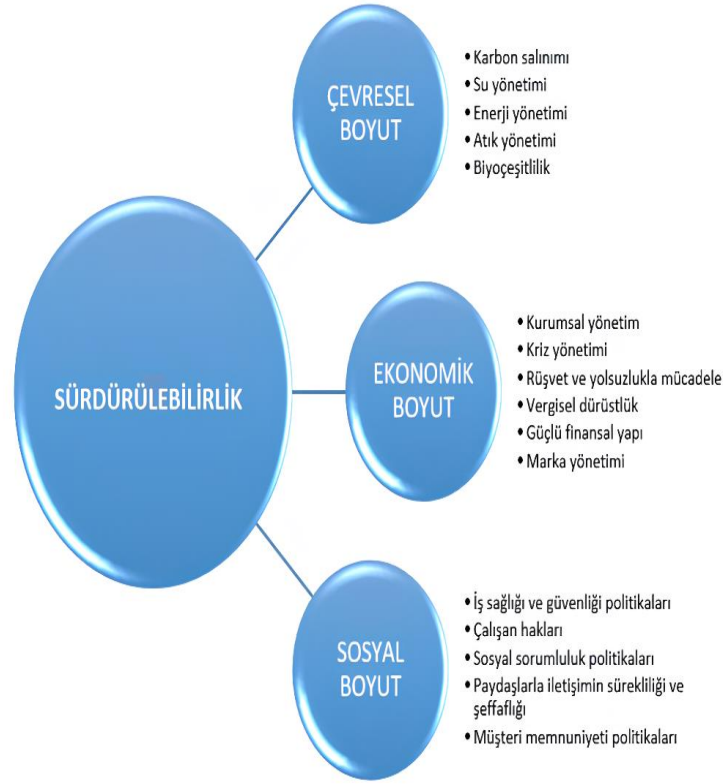
Günümüzde kurumlar birçok nedenden ötürü sürdürülebilirlik raporlarını kamuoyu ile paylaşmaktadır. Araştırmanın bu bölümünde kurumların sürdürülebilirlik raporlarını paylaşmaya iten sebepler raporlama teorileri kapsamında irdelenecektir. Bu doğrultuda ilgili raporlama teorilerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Gümrah ve Tanç, 2018: 337):

- **Meşruiyet Teorisi:** Sürdürülebilirlik raporlama teorileri içerisinde en çok atıf yapılan bu teori de temel olarak ilgili raporların toplumsal beklentilere bir cevap olarak yayımlandığı ifade edilmektedir. Bir nevi bu raporlar aracılığıyla kurumlar topluma sizin beklentileriniz doğrultusunda faaliyet gösteriyoruz mesajı vermektedirler (Owen, 2008: 247).
- **Paydaş Teorisi:** Bu teoride paylaşılan sürdürülebilirlik raporları paydaşlara bir hesap verme aracı olarak kullanılmaktadır (Akt: Gümrah ve Tanç, 2018). Kısacası firma paydaşlarına rapor doğrultusunda kendini ifade ederek, bu şekilde uygulamalar yürüttüm demektedir.
- **Kurumsallaşma Teorisi:** Bu yaklaşım kısa vadede şirkete çeşitli maliyet kalemleri çıkarsa da uzun vadede yarar sağlayarak işletmenin performansını artırmaktadır. Bu teoriyi benimseyen kurumlar sürdürülebilirlik raporlarını toplum desteğini almak ve pazarda öne çıkmak adına yayımlamaktadırlar (Gençoğlu ve Aytacı, 2016: 64). Bir başka deyişle, ilgili raporla topluma mesaj verip meşruiyet kazanmaya çalışırlar. Bu kapsamda raporla kendini topluma ifade ederler.

3. Yöntem

Temel manada doğayla barışık bir gelişim gösterme ve mevcut kaynakların gelecek nesillere aktarılması anlamlarını taşıyan sürdürülebilirlik, neslimizin devamı için oldukça önemli bir alandır. Bu doğrultuda bireylere çeşitli görevler düştüğü kadar kurumlara da büyük vazifeler düşmektedir. Çünkü sürdürülebilir bir gelişim gösterilmezse gelecek süreç içerisinde şirketler faaliyet gösterecek alan bulamama tehlikesiyle karşı karşıya kalacaklardır. Buradan hareketle yapılan araştırmanın amaçlarını uluslararası şirketlerin yayımladığı sürdürülebilirlik raporlarında hangi konulara daha ağırlıklı olarak yer verdiğini, hangi perspektiflerden ilgili kavramı değerlendirdiklerini ve raporlamada nasıl bir yol izlediklerini gözler önüne sererek sürdürülebilirlik raporlarında standartlaşmaya yardımcı olmak oluşturmaktadır. Böylelikle sürdürülebilirlik raporu konusunda kavram karmaşası yaşayan küçük ölçekli şirketler bile sürdürülebilirlik raporu yayımlanmaya başlayabilecek ve bu yayımların sayısının artması ile sürdürülebilirlik toplumda daha önemsenen bir konu haline gelecektir. Çünkü yapılan değerlendirmelerde yerel ya da küçük ölçekli firmaların bu alanda bir kavram karmaşası içinde buldukları görülmüştür (Özerhan ve Sultanoğlu, 2018). Nitel yöntem kapsamında yürütülen çalışmada verilerin çözümlenmesinde içerik analizi metoduna başvurulmuştur. Nitel araştırmalar arasında en sık tercih edilen yöntemlerden bir tanesi olan içerik analizi, genellikle yazılı ve görsel verilerin çözümlenmesinde araştırmacılara aracılık etmektedir (Özdemir, 2010: 335). Çalışmada bu yöntemin seçilmesinin temel nedeni ise nitel araştırmalarda sık kullanılan bir yöntem olması ve literatürde benzer çalışmalarda da bu yöntemin tercih edilmiş olmasıdır

(Saygılı, Yargı ve Erginer, 2020). Bu kapsamda verilere içerik analizi yapılırken Onocak, Demir ve Köse'nin (2023: 374) Görsel 2'deki kategorileri ile Ekergil ve Göde'nin (2017: 866) çalışmasında kullandığı sürdürülebilirlik kategorilerinin kodlarından yararlanılmıştır. Bunlara ek olarak ise içerik analizi esnasında araştırmaya yeni kodlar da eklenmiştir.



Şekil 2: Sürdürülebilirliğin Boyutları (Onocak, Demir ve Köse, 2023: 374)

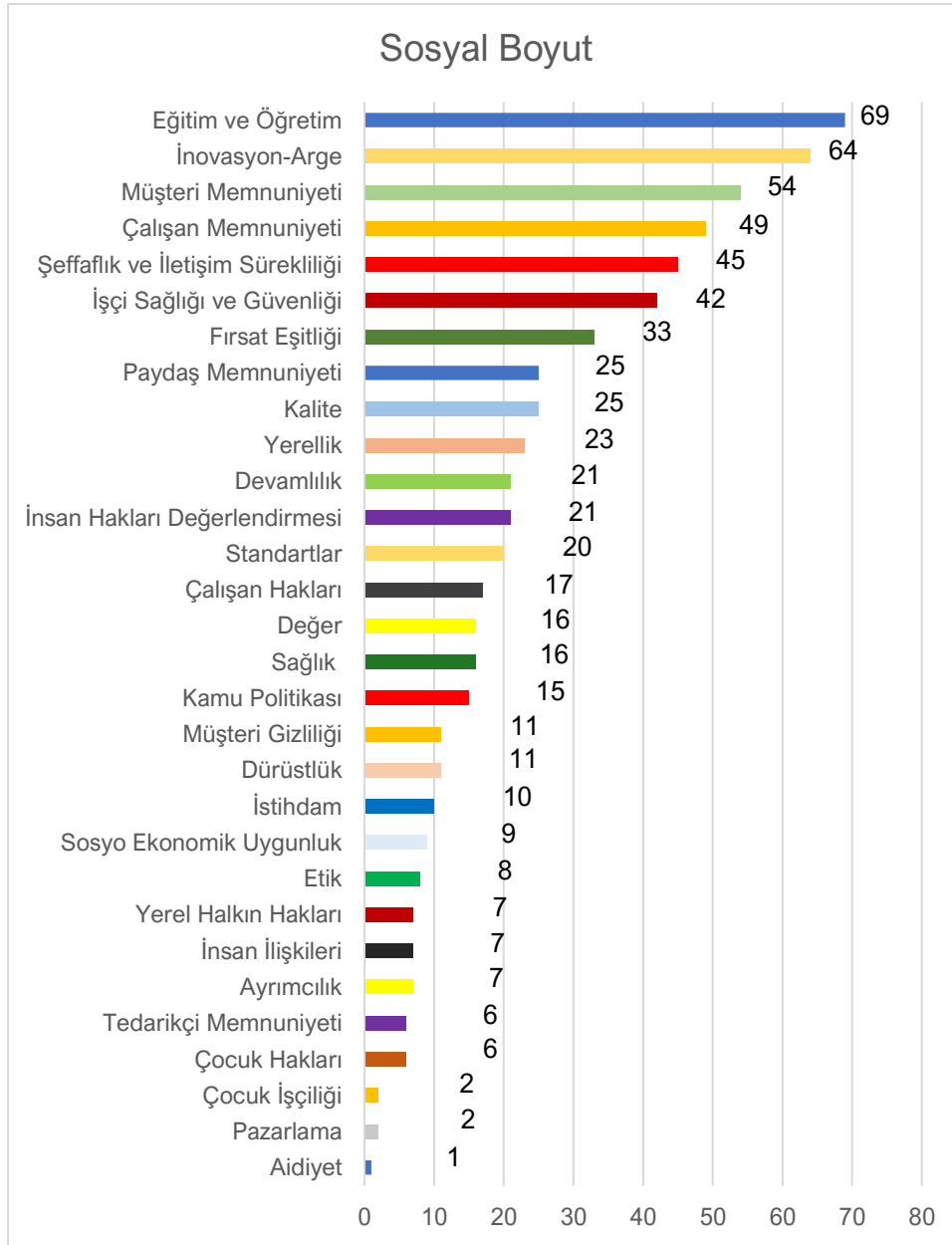
4. Bulgular

Araştırmada Ford Otosan, McDonald's ve Vodafone markalarının sürdürülebilirlik raporlarının analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu markaların seçilmesinin temel nedeni hepsinin marka değeri olarak çeşitli dönemlerde ya da kaynaklarda değerli gösterilmesi (Ford Otosan, 2018; Ntv, 2021) ile hemen hemen herkes tarafından bilinen ya da tercih edilen markalar olmalarıdır.

Tablo 1: Sürdürülebilirlik Raporlarına Dair Tanımlayıcı Bilgiler

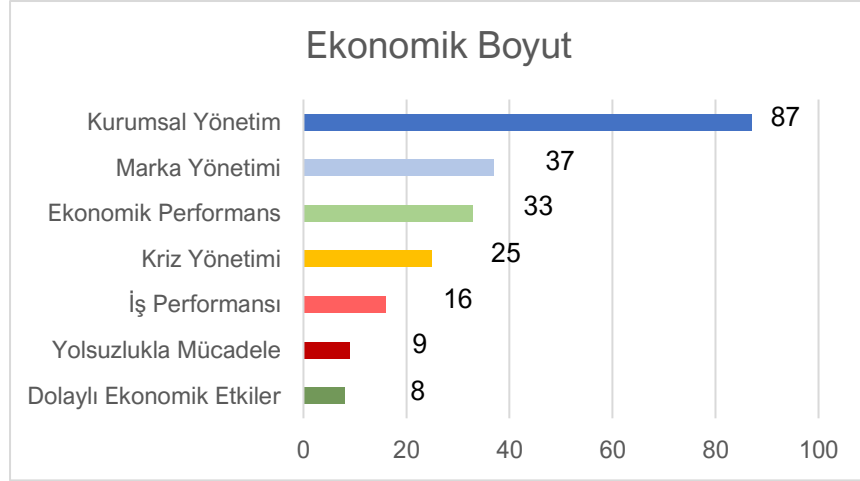
Kurum Adı	Rapor Adı	Rapor Yılı	Sayfa Sayısı	Kod Sayısı
Vodafone	Çevresel Sosyal ve Yönetişim Raporu	2022	70	306
Ford Otosan	Sürdürülebilirlik Raporu	2021	92	522
McDonalds	Sürdürülebilirlik Raporu	2017	67	398

Tablo 1'de kurumların yayımladığı raporların sayfa sayıları ile hangi isimle ilgili raporu yayımladığı görülmektedir. Bu kapsamda Ford Otosan ve McDonalds firmalarının raporlarını sürdürülebilirlik adı altında yayımlandığı Vodafone markasının ise "Çevresel Sosyal ve Yönetişim Raporu" ismiyle ilgili raporu yayımladığı görülmektedir. İçerik analizi esnasında en çok kodlama gerçekleştirilen firmalar sırasıyla Ford Otosan, McDonalds ve Vodafone şeklindedir. En çok kodlama yapılan firmanın Ford Otosan olmasında raporun sayfa sayısı ve diğer kurumlara oranla daha fazla yazılı metne yer vermesi etkili olmuştur.



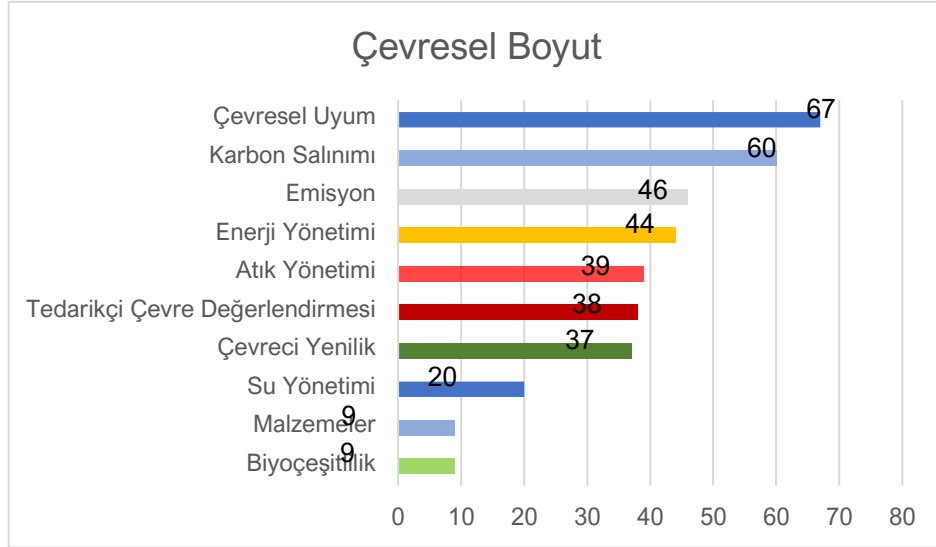
Grafik 1: Sürdürülebilirliğin Sosyal Boyutunda Değerlenen Noktalar

Sürdürülebilirliğin sosyal boyutu ile ilgili bulgular Grafik 1’de görülmektedir. Yapılan içerik analizi neticesinde sürdürülebilirliğin sosyal boyutunda kurumların en fazla eğitim-öğretim (69 defa) konusuna vurgu yaptıkları söylenilebilir. Bunu sırasıyla inovasyon-arage (64 defa), müşteri memnuniyeti (54 defa), çalışan memnuniyeti (49 defa), şeffaflık ve iletişim sürekliliği (45 defa), işçi sağlığı ve güvenliği (42 defa), fırsat eşitliği (33 defa) paydaş memnuniyeti ile kalite (25 defa), yerellik (23 defa), devamlılık ile insan hakları değerlendirmesi (21 defa), standartlar (20 defa), çalışan hakları (17 defa), değer ile sağlık (16 defa), kamu politikası (15 defa), müşteri gizliliği ile dürüstlük (11 defa), istihdam (10 defa), sosyal ekonomik uygunluk (9 defa), etik (8 defa), yerel halkın hakları, insan ilişkileri, ayrımcılık (7 defa), tedarikçi memnuniyeti ile çocuk hakları (6 defa), çocuk işçiliği ile pazarlama (2 defa) ve aidiyet (1 defa) takip etmiştir. Buradan hareketle sürdürülebilirliğin sosyal boyutunda eğitim-öğretim, inovasyon-arage, müşteri memnuniyeti ve çalışan memnuniyetinin kurumlar için oldukça önemli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.



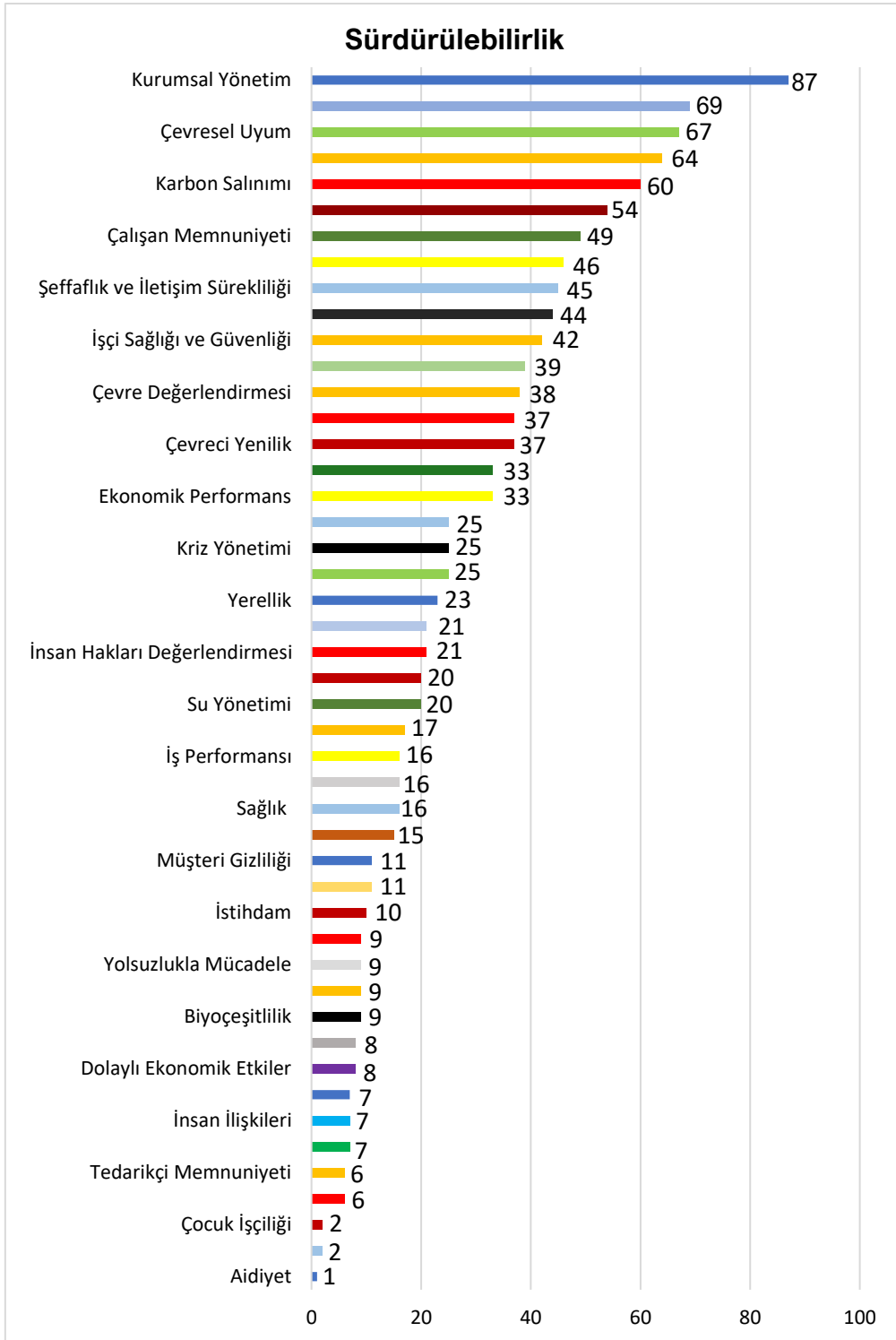
Grafik 2: Sürdürülebilirliğin Ekonomik Boyutunda Değerlenen Noktalar

Grafik 2’de sürdürülebilirliğin ekonomik boyutuna dair bulgular yer almaktadır. Bu kapsamda ilgili boyutta en çok kurumsal yönetime (87 defa) vurgu yapılmıştır. Kurumsal yönetimi sırasıyla marka yönetimi (37 defa), ekonomik performans (33 defa), kriz yönetimi (25 defa), iş performansı (16 defa), yolsuzlukla mücadele (9 defa) ve dolaylı ekonomik etkiler (8 defa) takip etmiştir. Kurumsal yönetimin öne çıkmasındaki temel neden ise yapılan diğer kodlarında aslında kurumsal yönetim ile ilgili olmasıdır. Çünkü yapılan faaliyetlerin hemen hemen hepsi kurumsal yönetim etkisi altında icra edilmektedir. Bu bağlamda kurumsal yönetimin sürdürülebilirlik raporlarında olmazsa olmaz bir nokta olduğu gözle görünen bir gerçektir.



Grafik 3: Sürdürülebilirliğin Çevre Boyutunda Değerlenen Noktalar

Grafik 3’te sürdürülebilirliğin çevresel boyutu ile ilgili elde edilen bulgular görülmektedir. Bu doğrultuda çevresel sürdürülebilirlik konusunda en çok vurgulanan noktanın çevresel uyum (67 defa) olduğu belirlenmiştir. Çevresel uyumdan sonra en fazla değerlendirilen konular ise sırasıyla karbon salınımı (60 defa), emisyon (46 defa), enerji yönetimi (44 defa), atık yönetimi (39 defa), tedarikçi çevre değerlendirmesi (38 defa), çevreci yenilik (37 defa), su yönetimi (20 defa), malzemeler ve biyoçeşitlilik (9 defa) olmuştur.



Grafik 4: Sürdürülebilirlikte Değerlenen Noktalar

Grafik 4'te sürdürülebilirlik ile ilgili kodların tamamı boyutlar olmaksızın bir bütün halinde görülmektedir. Bu doğrultuda kurumların sürdürülebilirlik raporlarında en fazla öne çıkardığı konunun kurumsal yönetim (87 defa) olduğu keşfedilmiştir. Kurumsal yönetimi sırasıyla eğitim-öğretim (69 defa), çevresel uyum (67 defa) inovasyon-arge (64 defa), karbon salınımı (60 defa), müşteri memnuniyeti (54 defa), çalışan memnuniyeti (49 defa), emisyon (46 defa), şeffaflık ve iletişim sürekliliği (45 defa), enerji yönetimi (44 defa), işçi sağlığı ve güvenliği (42 defa), atık yönetimi (39 defa), tedarikçi çevre değerlendirmesi (38 defa), marka yönetimi ile çevrecilik (37

defa), fırsat eşitliği ile ekonomik performans (33 defa), kalite, kriz yönetimi, paydaş memnuniyeti (25 defa), yerellik (23 defa), devamlılık ile insan hakları değerlendirmesi (21 defa), standartlar ile su yönetimi (20 defa), çalışan hakları (17 defa), iş performansı, değer, sağlık (16 defa), kamu politikası (15 defa), müşteri gizliliği ile dürüstlük (11 defa), istihdam (10 defa), sosyo ekonomik uygunluk, yolsuzlukla mücadele, malzemeler, biyoçeşitlilik (9 defa), etik ile dolaylı ekonomik etkiler (8 defa), yerel halkın hakları, insan ilişkileri, ayrımcılık (7 defa), tedarikçi memnuniyeti ile çocuk hakları (6 defa), çocuk işçiliği ile pazarlama (2 defa), aidiyet (1 defa) takip etmiştir. Bu kapsamda kurumların sürdürülebilirlik raporlarında en fazla öne çıkardığı beş konunun kurumsal yönetim, eğitim-öğretim, çevresel uyum, inovasyon-arge ve karbon salınımı olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda incelenen üç kurumun sürdürülebilirlik adına yaptığı faaliyetlerde şu şekildedir (Ford Otosan, 2022; Vodafone, 2023; Mcdonald's, 2018):

- İklimlendirme altyapılarını Yapay Zekâ Destekli Dijital Termal Yönetim Uygulaması ile yönlendiriyoruz. Bu uygulama ile ortam sıcaklığını takip ediyor aynı zamanda da sistemlerinin soğutma ihtiyaçlarını belirleyerek iklimlendirme ünitelerinin en verimli aralıkta çalışmasını sağlıyoruz. Böylelikle teknoloji merkezlerimizdeki Güç Kullanım Verimliliği (PUE) parametresini %10 iyileştirirken iklimlendirme altyapısında ortalama %30 enerji tasarrufu sağlayarak yılda 8 GWh'in üzerinde enerji tasarrufu sağlamış oluyoruz.
- Üretim sırasında oluşan atıkları dönüştürerek yeniden kullanımı sağlıyoruz. Bu doğrultuda da sıfır atık yaklaşımıyla döngüsel bir ekonomik modele geçişi hedefliyoruz.
- Esenyurt Teknoloji Merkezi'nde 3,2 milyon TL'lik yatırımla hayata geçirdiğimiz çatı tipi güneş enerjisi sistemi, 475 kWh kurulu güç ile Türkiye'de ve Vodafone Grubu ülkeleri arasında teknoloji merkezinde kurulan en büyük kapasiteli güneş enerjisi sistemi olma özelliği taşıyor. Bu sayede 2021/22 mali yılında 472,9 MWh enerji üreten sistem ile 306,5 ton CO2 e karbon salınımı engelliyoruz.
- Raporlama döneminde yeni açılan restoranlarımızın personel lavabolarında fotoselli bataryalar, eski restoranlarımızda ise akan su miktarını azaltacak aparatlar kullanmaya devam ettik. Raporlama dönemindeki tasarruf tedbirlerimiz sonucunda restoran başına düşen su tüketimimizde yıllar arasında yüzde iki ve yüzde dört arasında düşüşler sağladık. Gelecek dönemlerde benzer önlemler almaya devam edeceğiz.
- Ford Otosan olarak operasyonlarımızın biyoçeşitlilik üzerindeki etkilerini değerlendirmeye, etkilerin azaltılmasına ve türlerin korunmasına odaklanarak sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerle iş birlikleri gerçekleştiriyoruz.
- 60 yılı aşan tecrübemiz, nitelikli ve yetkin çalışma arkadaşlarımızla Türkiye'nin lider ticari araç üreticisi olarak, geleceğin akıllı şehirlerinde, düşük emisyonlu akıllı ulaşım modellerinin geliştirilmesi, çevreci ürün ve hizmetlerin sağlanabilmesi için çalışmalarımıza, hız kesmeden devam ediyoruz.
- 2021 yılında veri analitiği, yapay zekâ ve yenilikçi yazılımlar ile çalışan deneyimini iyileştirmeler, çalışanların gelişimi için ihtiyaçları olacak eğitimler ve yöntemler üzerine çalışmalar sürdürmeye devam ettik.
- Ar-Ge anlayışımız; klasik sınırlara sıkışmaktan uzak, teknolojik dönüşümle birlikte gelişen geleneksel otomotiv ürün ve hizmetlerine ek olarak, yakıt optimizasyonu, CO₂ salımlarının azaltılması, bağlı ve otonom araçların geliştirilmesi, elektrikli araçların üretimi,

elektrifikasyon ve hafif araç teknolojilerinin geliştirilmesi gibi alanlarda kapsayıcılık misyonunu barındırmaktadır.

- Dijitalleşme ve inovasyonu iş süreçlerimizin önemli bir parçası haline getirerek, verimli ve akıllı üretim projelerine yatırım yapmaktayız.
- Eğitim McDonald's için en önem verilen unsurların başında gelmektedir. Her McDonald's çalışanı, işe başlamadan önce ve çalıştığı süre boyunca çeşitli eğitim programlarına katılır. Ekip üyeleri, McDonald's'taki iş yaşamlarına restoran oryantasyonu ile başlarlar. Bunu, yıldız sistemi adı verilen, bilgi ve performanstaki artışın kariyerde yükselme ile ödüllendirildiği eğitim sistemi izlemektedir.
- Herkesin nitelikli eğitime erişim hakkını desteklemeyi her daim odağımızda tutarak kurulduğu ilk günden bu yana Vehbi Koç Vakfı ile iş birliği içerisinde toplumsal fayda yaratma amacıyla projeler gerçekleştiriyoruz.
- İklim değişikliği ile mücadele, araç karbon ayak izi/yakıt tasarrufu, düşük karbonlu üretim, elektrikli araçlar ve alternatif yakıtlar, hava kalitesi çok yüksek öncelikli çevresel odaklarımız arasında yer almaktadır.
- Karbon Saydamlık Projesi (CDP) iklim ve su programlarına yanıt vermeye devam ediyoruz. Bunlara ek olarak 2021 yılı içerisinde İklimle Bağlantılı Finansal Beyanlar Görev Gücü'ne (TCFD) destek veren küresel şirketler arasında yer alıyoruz.
- Müşterilerimizin hayatlarını kolaylaştıran dijital çözümler gerçekleştiriyoruz.
- Satın almamızın %95'ini yerli tedarikçilerden temin ediyoruz.

5. Sonuç

Köklerini eskiye dayandırmanın mümkün olduğu sürdürülebilirlik kavramı genel anlamıyla kurumların çevre, doğal yaşam ve insanların hayatlarını tehlikeye atmadan gelişim göstererek gelecek nesillere yaşanabilir bir dünyanın bırakılmasına atıf yapan bir konu olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda çeşitli ulus üstü örgütler ve devletlerin destek vermesiyle son dönemlerde kurumlar tarafından daha fazla dikkate alınmaya başlanan sürdürülebilirlik, kurumların uzun vadede yaşamlarını sürdürebilmeleri ve paydaşları ile daha sıkı iletişim kurabilmeleri için bir aracı rolü oynamaktadır. Özellikle kurumların halkla ilişkiler ya da iletişim birimleri tarafından kamularla bir iletişim aracı vazifesiyle kullanılan sürdürülebilirlik raporları hedef kitlenin dikkatini çekmek ve insanlara sürdürülebilirliği benimsetmek için oldukça önemlidir (Akbayır, 2019).

Bu doğrultuda sürdürülebilirlik; pek çok kurum tarafından yapılmak istenmesine rağmen, özellikle küçük ölçekli ya da yerel firmalar tarafından tam manası ile yapılamamaktadır. Yapılamamasının sebebi ise kurumların raporda hangi noktalara değinmek gerektiği ve sürdürülebilirlik raporunu nasıl raporlaştıracağı konusunda bir kargaşa yaşamasıdır (Özerhan ve Sultanoğlu, 2018). Yapılan çalışma ilgili kargaşayı ortan kaldırmayı ve kurumsal sürdürülebilirlik raporlarında belli standartları yakalamayı amaçlayarak konu dahilinde uluslararası firmaların raporlarında hangi hususlara değindiğini ortaya koymuştur.

Yapılan analizler sonucunda firmaların sürdürülebilirlik raporlarında öncelikle rapor hakkında bilgi verdiği ve CEO ya da ilgili müdürlerin konu hakkındaki görüşlerine yer verdiği görülmüştür.

Akabinde yapılan faaliyetlere yer verilerek sürdürülebilirlik adına verilen taahhütlerden bahsedilmiştir. Son olarak raporlara konu ile ilgili ekler yer almaktadır.

Bunların haricinde yayımlanan raporlarda kurumların hangi konular üzerinde ağırlıklı olarak durduğu yapılan içerik analizi sonucunda ortaya konulmuştur. Bu kapsamda sürdürülebilirliğin sosyal boyutunda eğitim-öğretim, inovasyon-arge ve müşteri memnuniyetinin öne çıktığı görülmüştür. Ekonomik boyutunda kurumsal yönetim, marka yönetimi ve ekonomik performans konularının öne çıktığı görülmektedir. Çevre boyutunda ise çevresel uyum, karbon salınımı ve emisyon başlıklarının vurgulandığı belirlenmiştir. Konuya daha bütüncül bir perspektif ile bakıldığında ise sürdürülebilirlik hususunda en fazla öne çıkan konuların kurumsal yönetim, eğitim-öğretim ve çevresel uyum olduğu keşfedilmiştir. Buradan hareketle öncelikle şirketlerin kurumsal yönetim anlayışlarını belirleyen kişilerin sürdürülebilirlik alanında bilgi sahibi olması ya da bu konuda çeşitli eğitimler alması şirketlerin sürdürülebilir faaliyetlere yönelmesinde büyük bir önem teşkil etmektedir. Çünkü yapılan sürdürülebilirlik çalışmalarının kurumsal yönetim perspektifinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kurumsal yönetim hususunda söz sahibi olan kişilerin sürdürülebilirlik konusundan yeterince bilgili olmaması şirketlerin sürdürülebilirlik faaliyetlerini etkilemesi olasıdır. Küçük ya da yerel ölçekli işletmelerinde sürdürülebilirlik konusunda yöneticilerine eğitim vermesi sürdürülebilir faaliyetler göstermesinin önünü açacak dolayısıyla sürdürülebilirlik raporlarının yayımlanması etki edecektir. Bu bağlamda sürdürülebilirlik raporlarının şirketler tarafından belirli periyotlarla yayımlanması da oldukça mühim bir konudur. Çünkü sürdürülebilirlik raporları ile ilgili yayımların sayısı arttıkça konu toplumun temeline yayılacaktır. Bu sayede de toplumlar sürdürülebilirliği gündemlerinin merkezine taşıyarak şirketleri sürdürülebilirlik faaliyetlerinde bulunmaları için teşvik edeceklerdir.

Bunların haricinde benzer çalışmaların bulguları ile araştırmamızın bulguları kıyaslandığında ise araştırma bazı noktalarda diğer çalışmalarla benzerlik gösterirken bazı noktalarda ise farklılık göstermektedir (Onocak, Demir ve Köse, 2023). Farklılık göstermesinin temel nedeni olarak ise farklı firmaların raporlarının incelenmiş olması ve farklı amaçlar dahilinde konuya yaklaşmış olması olduğu düşünülmektedir. Ayrıca kurumlar tarafından niçin bu konuların raporlarda öne çıktığına yönelik bir çalışma yapılması ve toplum nezdinde sürdürülebilirlik raporu konusunda bir beklenti oluşmasının şirketleri ne derece sürdürülebilirlik raporu yayımlamaya iteceğinin araştırılması literatürün genişlemesi ve sürdürülebilirliğin kurumlar tarafından nasıl anlaşıldığını anlamak için son derece önemlidir.

Kaynakça

- Akbayır, Z. (2019). Halkla ilişkiler perspektifinden kurumsal sürdürülebilirlik iletişimi ve bir örnek olay incelemesi. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 39-71.
- Arunkumar, M., & Muthulakshmi, C. (2022). Corporate sustainability practices of printing industries. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 14(4), 2922-2925.
- Aşan, D. (2021). *Kurumsal sürdürülebilirlik 50 soruda kurumsal sürdürülebilirlik yolculuğu*. İstanbul: Ceres Yayınları.
- Bello, M. S., Said, R. M., Johari, J., & Kamurudin, F. (2022). Moderating role of financial performance on the relationship between board attributes and corporate sustainability disclosure compliance. *International Journal of Economics and Management*, 16(3), 383-395.
- Borsa İstanbul. (2020). *Gelecekte var olmak şirketler için sürdürülebilirlik rehberi*. Erişim Tarihi: 12.04.2023 <https://www.borsaistanbul.com/files/surdurulebilirlik-rehberi.pdf>.
- Bozdoğan, R. (2010). Sürdürülebilir gelişme düşüncesinin tarihsel arka planı. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (50), 1011-1028.
- Çalışkan, Ö. A. (2012). Sürdürülebilirlik raporlanması. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 5(1), 41-68.
- Çelik, Y. (2006). Sürdürülebilir kalkınma kavramı ve sağlık. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 9(1), 19-37.
- Ekerşil, V., & Göde, M. (2017). Küresel raporlama girişimi (GRI) standartlarına göre seçilen otellerin sürdürülebilirlik raporlarının analizi ve değerlendirilmesi. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 859-871.
- Engin, E., & Akgöz, B. (2013). Sürdürülebilir kalkınma ve kurumsal sürdürülebilirlik çerçevesinde kurumsal sosyal sorumluluk kavramının değerlendirilmesi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 8(1), 85-94.
- Ford Otosan. (2018). *Ford Otosan, Türkiye'nin en değerli otomotiv markası!* Erişim Tarihi: 30.05.2023. www.fordotosan.com.tr/tr/medya/basin-kitleri/ford-otosan-turkiyenin-en-degerli-otomotiv-markasi.
- Ford Otosan. (2022). *Ford Otosan 2021 sürdürülebilirlik raporu*. Erişim Tarihi: 15.03.2023. https://fordotosan.com.tr/documents/Surdurulebilirlik/2021_surdurulebilirlik_raporu.pdf.
- Gedik, Y. (2020). Sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarla sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(3), 196-215.
- Gençoğlu, Ü. G., & Aytaç, A. (2016). Kurumsal sürdürülebilirlik açısından entegre raporlamanın önemi ve bist uygulamaları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (72), 51-66.
- Gomez, J. F., Sánchez, J. M., & Mata, A. A. (2023). Sustainability strategies by oil and gas companies, contribution to the sdgs and local innovation ecosystems. *Energies*, 16(6), 1-19.
- Gümrah, A., & Tanç, G. Ş. (2018). Sürdürülebilirlik raporlarının içerik kalitesi: Bist sürdürülebilirlik endeksinde bir uygulama. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi* 20(MODAV 15. Uluslararası Muhasebe Konferansı Özel Sayısı), 334-357.
- Güner, U. (2020). *Çevresel sürdürülebilirlik*. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Hedstrom, G. (2018). *Sustainability: What it is and how to measure it*. Boston: Published by Walter de Gruyter Inc.
- Kuşat, N. (2012). Sürdürülebilir işletmeler için kurumsal sürdürülebilirlik ve içsel unsurları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 227-242.
- Küçüköğlü, M. (2019). Sürdürülebilirlik yolculuğunun neresindeyiz? Farklı sektörlerden örnek işletmeler üzerinden keşfedici bir araştırma. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(1), 46-59.
- McDonald's. (2018). *McDonald's Türkiye 2017 sürdürülebilirlik raporu*. Erişim Tarihi: 15.03.2023. <https://www.mcdonalds.com.tr/surdurulebilirlik-raporu>.
- Musla, V., & Reshmi, R. (2022). A bibliometric analysis of gauging corporate sustainability through the triple bottom line. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 14(5), 2216-2240.
- Ning, X., Zhang, H., Shao, Z., Huang, X., Wang, H., Zhang, R., & Hao, M. (2023). Sustainability evaluation of Chinese capital cities based on urban geographic environment index. *Remote Sens*, 15(8), 1-25. doi:10.3390/rs15081966
- Ntv. (2021). *Dünyada 2021'nin en değerli 100 markası açıklandı*. Erişim Tarihi: 03.06.2023. <https://www.ntv.com.tr/galeri/ekonomi/dunyada-2021nin-en-degerli-100-markasi-aciklandi,XGTA1c48t06Wk-J14upU8g/CyJxySKT3kakoKbMT68maA>.
- Onocak, D., Demir, M., & Köse, Ö. (2023). Bist'te işlem gören sigorta şirketlerinin sürdürülebilirlik raporlarının içerik analizi ile değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 368-394.

- Owen, D. (2008). Chronicles of wasted Time? A personal reflection on the current state of, and future prospects for, social and environmental accounting Research. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 21(2), 240-267.
- Ozmehmet, E. (2008). Dünyada ve Türkiye sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 3(12), 1853-1876.
- Öğünç, H. (2021). BİST 100 endeksindeki şirketlerin sürdürülebilirlik raporlarının sektörler açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 24(2), 340-351.
- Önce, S., Onay, A., & Yeşilçelebi, A. (2015). Corporate sustainability reporting and situation in Turkey. *Journal of Economics Finance and Accounting*, 2(2), 230-252.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Özerhan, Y., & Sultanoğlu, B. (2018). Sürdürülebilirlik raporu kapsamında çevresel bilgilerin raporlanması ve güvence denetimi. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 17(53), 55-76.
- Öztürk, M. (2017). Sürdürülebilir gelişme odaklı eğitim: Kuramsal çerçeve, tarihsel gelişim ve uygulamaya dönük öneriler. *İlköğretim Online Dergisi*, 16(4), 1-11.
- Saygılı, E., Yargı, G. S., & Erginer, D. (2020). Halka açık şirketlerin sürdürülebilirlik raporları analizi: Borsa İstanbul'da bir uygulama. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 27(2), 239-261.
- Sümer, Ç. G. (2007). Türkiye'de çevre bilincinin gelişimine katkıları bakımından Türkiye Çevre Vakfı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 279-297.
- Şahin, Z., Çankaya, F., & Karakaya, A. (2018). Sürdürülebilirlik raporlarının sektörlere ve yıllara göre analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (20), 17-32.
- Tokgöz, N., & Önce, S. (2009). Şirket sürdürülebilirliği: Geleneksel yönetim anlayışına alternatif. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 249-275.
- Tufan, F., & Aydın, S. (2018). Sürdürülebilirlik ve yeşil kavramları bağlamında Y kuşağının satın alma davranışları. *Selçuk İletişim Dergisi*, 11(2), 397-420.
- Turhan, G., Özen, T., & Albayrak, R. S. (2018). Kurumsal sürdürülebilirlik kavramı, stratejik önemi ve sürdürülebilirlik performansı ölçümü. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 17-37.
- Tüyen, Z. (2020). İşletmelerde sürdürülebilirlik kavramı ve sürdürülebilirliği etkileyen etmenler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 91-117.
- Ulaş, S. (2020). Kurumsal sürdürülebilirlik ve sosyal medya ilişkisi: Türk Hava Yolları örneği. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi* (4), 37-49.
- Vodafone (2023). *Vodafone Türkiye 2023 çevresel, sosyal ve yönetim (ÇSY) raporu*. Erişim Tarihi: 15.03.2023. https://cms.vodafone.com.tr/static/files/24-01/11/vodafone-turkiye-2023-cevre-sosyal-yonetisim-raporu_final.pdf.
- Wang, B., Xu, C., Li, D., Wu, Y., & Zhang, Y. (2023). The effects of environmental tax revenue on sustainable development in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(6), 1-17.
- Yavuz, A. (2010). Sürdürülebilirlik kavramı ve işletmeler açısından sürdürülebilir üretim stratejileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 63-86.

Extented Abstract

Introduction

The concept of sustainability is a concept that has started to be paid attention to in a professional sense with the “Limits of Growth” report. This phenomenon, which is especially closely related to technological and industrial developments, has started to be noticed by society with the fact that the developments experienced today provide many benefits to society on the one hand, and harm the environment on the other. Especially in the current century, the fact that the damage caused to nature affects social life brings the issue of sustainability to the agenda of the public. The concept of sustainability, which describes the progress of man in harmony with nature, has become one of the popular concepts of the twenty-first century. In this context, the sustainability phenomenon, which has started to attract the attention of companies, has also been reflected in business life by institutions and has been shared with the public at certain periods under the name of the sustainability report. However, compared to international companies, some local or small-scale companies in our country have not been able to achieve standardization in sustainability reports and have tried to address the issue in a conceptual confusion. Based on this, the research aims to contribute to the development of reports of small-scale or locally based companies in our country by showing which topics are more heavily included in the sustainability reports published by international institutions, from which perspectives they evaluate the relevant concept and how they follow a path in reporting.

Methods

Sustainability, which basically means showing a peaceful development with nature and transferring existing resources to future generations, is a very important area for the continuation of our generation. In this direction, as well as various tasks are assigned to individuals, great duties are assigned to institutions. Because if a sustainable development is not shown, institutions will face the danger of not being able to find a space to operate in the future process. In this context, the purpose of the study is to reveal which issues are more predominantly included in the sustainability reports published by international companies and from which perspectives they evaluate the relevant concept, and to shed light on local and small-scale companies that cannot create certain standards for sustainability reporting. Because in the evaluations made, it has been seen that domestic companies are in a confusion of concepts in this area. In this context, the reviews conducted in the literature also confirm this. In the study carried out within the scope of the qualitative method, content analysis method was applied in the analysis of the data. Content analysis, which is one of the most frequently preferred methods among qualitative research, usually mediates researchers in deciphering the meanings of a number of written and visual data.

Conclusion

The concept of sustainability, where it is possible to trace its origins back to the past, is generally considered as a topic that refers to leaving a livable world to future generations by developing institutions without endangering the environment, natural life and people's lives. In this context, sustainability, which has recently started to be taken into more consideration by institutions with the support of various supranational organizations and states, plays the role of an intermediary so that institutions can maintain their lives in the long term and communicate more closely with their stakeholders. Although it is wanted to be done by many institutions in this direction, it cannot be done completely, especially by small-scale or local companies. The reason why it could not be done is that the institutions are experiencing a turmoil about which points should be addressed in the report and how to report the sustainability report. The study aimed to eliminate the related turmoil and revealed which issues international companies mentioned in their reports on the subject. As a result of the analyses conducted in this context, it has been seen that companies primarily provide information about the report in their sustainability reports and include the opinions of the CEO or relevant managers on the subject. Apart from these, the content analysis on which the institutions focus mainly on the issues in the published reports has been revealed in the last one. In this context, it has been seen that education-training, innovation-R&D and customer satisfaction stand out in the social dimension of sustainability. In the environmental dimension, it has been determined that the topics of environmental adaptation, carbon emission and emission are emphasized. When we look at the issue from a more holistic perspective, it has been discovered that the most prominent issues in terms of sustainability are corporate governance, education and environmental compliance.

Türkiye’de Sosyal Girişimcilik Konulu Lisansüstü Çalışmalar Üzerine Bir İnceleme

Öz

Sosyal girişimcilik alanı hem dünyada hem de Türkiye’de gelişmeye devam etmektedir. Tüm dünyayı etkisine alan pandemi sürecinde yaşanan zorluklar, insanların siyasi ve ekonomik yapı başta olmak üzere, hayat tarzlarını, çalışma kültürlerini sorgulamaya sebep olmuş, aynı zamanda yeni arayışları da beraberinde getirmiştir. Bu arayışların sosyal faydaya odaklanan ve ekonomik faaliyetler yürüterek sürdürülebilir yapılar kurmaya çalışan; tüm süreçlerinde iş birliğini, adaleti ve şeffaflığı gözetmesi beklenen sosyal girişimciliğe olan ilgiyi daha da artırdığı ifade edilebilir. Bu çalışma, sosyal girişimciliğe yönelik artan ilginin lisansüstü çalışmalarda izdüşümünü görebilmek ve hangi konularda çalışmalara ihtiyaç olduğunu ortaya koyabilmek amacıyla hazırlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye’de sosyal girişimcilik alanında yapılan lisansüstü çalışmaların tespit edilerek derlenmesi, çalışmaların incelenmesi ve konuyu hangi boyutlarıyla ele aldıkları anlaşılmasına çalışılmıştır. Araştırma verileri YÖK Tez veri tabanında yer alan ve 2021 yılına kadar olan lisansüstü çalışmalardan elde edilmiştir. Arama, tasnif ve düzenleme sonrasında tespit edilen lisansüstü çalışmaların sayısı 73’tür. Bunların 15’i doktora tezi, 58’i ise yüksek lisans tezidir. Farklı disiplinler altında yapılan çalışmalarda, sosyal girişimciliğin kavram, mevzuat, sosyal girişimci profilleri, sosyal girişimcilik algı ve yönelimleri, yoksulluğun azaltılması ve farklı dezavantajlı gruplar bağlamında ele alındığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Girişimcilik, Sosyal Girişim, Sosyal İnovasyon, Lisansüstü Tezler, Literatür İncelemesi.


A Review on Postgraduate Studies on Social Entrepreneurship in Turkey

Abstract

The field of social entrepreneurship continues to develop as an important model both in the world and in Turkey. The difficulties experienced in the process of the Covid 19 pandemic, which has affected the whole world, have caused people to question their lifestyles and working cultures, especially the political and economic structure, and have also brought new searches. These searches increased the interest in social entrepreneurship, which focuses on social benefit and establishing sustainable structures by carrying out economic activities, and is expected to observe cooperation, justice, and transparency in all its processes. This study has been prepared to reflect the increasing interest in social entrepreneurship in postgraduate studies and to reveal the needed subjects. For this purpose, it has been tried to identify and compile the postgraduate studies in the social entrepreneurship field in Turkey, examine the studies, and understand the subject's dimensions. Research data were obtained from postgraduate studies in the YÖK Thesis database until 2021. The number of postgraduate studies identified after searching, classification, and organizing is 73. Of these, 15 are doctoral theses, and 58 are masters. In studies conducted under different disciplines, it has been seen that social entrepreneurship is discussed in the context of concepts, legislation, social entrepreneur profiles, perceptions and orientations, poverty reduction, and different disadvantaged groups.

Keywords: Social Entrepreneurship, Social Enterprise, Social Innovation, Postgraduate Thesis, Literature Review.

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Abdullah Sabit Tuna 

Dulda Sosyal İnovasyon Merkezi
İstanbul-Türkiye

e-posta: asabittuna@yahoo.com.

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 28. 12. 2022

Kabul tarihi-Date of acceptance: 04. 06. 2024

Yayın tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two External

Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Etik bildirim- Complaints

ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Tuna, A. S. (2024). Türkiye’de sosyal girişimcilik konulu lisansüstü çalışmalar üzerine bir inceleme. *İçtimaiyat*, 8(2), ss. 417-440. DOI: <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1225696>

1. Giriş

Sosyal girişimciliğin, dünyadaki mevcut yapılar ve işleyişlerle ilgili zorunlu bir değişim talebinin sonucu olarak gün yüzüne çıktığı, aynı zamanda, hayırseverlik kültürleri ile günümüz iş yapma biçimlerinin harmanlanması sonucu meydana gelen eklettik bir yaklaşım olduğu ifade edilebilir. Dees'in (1998) ifadesi ile sosyal girişimcilik kavramı olarak yeni ancak olgu olarak eskidir. Sosyal girişimciliğin diğer çalışmalara ve modellere göre özgünlüğü, sosyal misyon odağı ile girişimcilik prensiplerini bir araya getirebilme becerisindedir (Mengü, 2016a: 10). Bununla birlikte sosyal girişimcilik kavramına yüklenen anlamlar, çerçeveyi belirlemeyi zorlaştırmaktadır (Martin ve Osberg, 2007: 36). Kavram toplumsal açıdan faydalı olan, tüm çalışmalarını içerecek genişlikte tanımlandığında, toplum için bir fayda ve değer üreten tüm inisiyatifler bu bağlam içinde değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Ancak bu durum, kavramın anlam genişlemesi yoluyla belirsizleşmesine sebep olmaktadır.

Sosyal girişimcilikte ana odak bir sosyal, kültürel ya da çevresel bir sorunun çözümü ve ihtiyacın giderilmesidir. Yenilikçilik, girişimcilik, ticarileştirilebilir ürün ve hizmet sunumu, kârlılık, sürdürülebilirlik, ahlaki ve sorumlu işleyiş gibi birçok özellik ve yaklaşım, bu sosyal misyonun yerine getirilmesindeki araçlardır (Meydanoğlu, 2019). Kurulan girişim işletme, vakıf, dernek ve kooperatif tüzel kişiliklerinde karşımıza çıkabilir. Kaya İnceplik (2018b: 2) sosyal girişimlerin, özellikle gelişmekte olan ülkelerde sosyal sorunların çözümünde kalıcı değişimler oluşturmayı amaçlayan önemli bir değişim aracı olduğunu belirtmektedir.

Sosyal girişim tanımlarını bir araya getiren çalışmalar, alanda çalışan kişi ve kurumların birbirine yakın ve belli nüanslarla birbirinden ayrılan tanımları tercih ettiğini göstermektedir. Müftügil Yalçın (2021) sosyal girişimcilik literatüründe daha çok betimleyici ve vaka çalışmaları olduğunu belirtmektedir. Yaklaşık 40 senelik bir geçmişi olan sosyal girişimcilik kavramının literatürde 60'a yakın tanımına rastlamak mümkündür. İşletme disiplini bağlamında yapılan çalışmalar çoğunlukta olsa da, disiplinler arası bir konu olduğu için diğer disiplinler bünyesinde de çalışılmaktadır. Şentürk ve Mengü'ye (2019) göre kaynakların yeniden dağıtımını amaçlayan ve aşağıdan yukarıya bir hareket olarak sosyal girişimler, aynı zamanda toplumsal bir hareket olarak kabul edilmelidir. Bu yönüyle başta sosyoloji olmak üzere, sosyal hizmet, iktisat, çalışma ekonomisi gibi disiplinlerin çalışma alanına girmektedir.

Kümbül Güler (2010: 49) sosyal girişimcilik kavramını, "çözüm bekleyen toplumsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik, sosyal bir misyonu, vizyonu, stratejisi ve çalışma şekli olan, çözümleri yenilikçilik içeren, girişimci prosedürler uygulayan, kâr amacı gütmeyen ancak sürdürülebilirlik amacıyla gelir elde eden girişimler aracılığıyla sosyal değer yaratmak" olarak tanımlamaktadır. Bu tanımın, sosyal girişimciliğin tüm unsurlarına yer vermesi itibarıyla kapsayıcı bir tanım olduğu söylenebilir.

Bir başka tanım (Tuvay, 2017: 19) sosyal girişimciliği, sosyal girişimci profil üzerinden şu şekilde tanımlamaktadır:

- Sosyal girişimciler, çalışmalarından elde edecekleri kârı, çözmeye çalıştığı sosyal sorununun çözümü için kullanır.
- Kendilerine ve çalışanlarına piyasa üzerinden maaşlar ödemez, kişisel zenginleşmeyi amaçlamaz, hissedarlarının ekonomik çıkarlarını, sosyal etkisinin üzerinde tutacak faaliyetlerde bulunmaz.

- Sosyal girişimciler, yaptıkları işin herhangi bir aşamasında insana ve çevreye zarar verecek bir faaliyette bulunmaz, çalışanların haklarını gözetir.

Başarılı ve sürdürülebilir bir sosyal girişim kurmak, sosyal ve ekonomik misyonu aynı anda sağlamış ve ihtiyaç duyulan süreçleri başarılı bir şekilde tanımlamış ve uygulamış bir girişim kurmak demektir. Bu herhangi ticari bir girişimin başarılı olmasından çok daha zorlu bir iştir. Aynı zamanda sistem değişiminin çok parametreliliği ve girift bir süreç olduğu göz önüne alındığında, sosyal girişimlerin böyle bir misyonu tek başına üstlenmesinin zorluğu ortadadır. Sosyal girişimciliğin son dönemde popülerleşmesi, anlam kaybı ve başarısız birçok teşebbüsle karşı karşıya kalınması tehlikesini gün yüzüne çıkarmaktadır. Nitekim bu durumu son on yıl içerisinde Türkiye’de başlatılan ve şuan aktif olmayan sosyal girişimlerde görmek mümkündür. Ancak tüm bu risk ve tehlikeler, sosyal girişimciliğin önemli bir sosyal değişim potansiyeli taşıdığı gerçeğini değiştirmemektedir. Özellikle gençlerin görev veya hizmet aldıkları sosyal girişimlerin ortaya koyduğu somut neticeler ve başarılar, bu yeni ve anlamlı iş yapma yaklaşımının (Sarı 2020: 76, Işık 2016b: 121) önemini gittikçe artacağını göstermektedir.

Sosyal girişimler, hizmet sundukları gruplara çok daha uygun ve ulaşılabilir şartlarda ürün ve hizmet sunarak ya da insanları üretimin, ekonomik bir faaliyetin içine dâhil ederek; onları güçlendirerek; yoksulluk, eşitsizlik, baskı gibi toplumsal sorunlara gerçek, kalıcı ve uzun dönemli çözümler sağlamayı hedeflemektedir. Yine aynı şekilde sosyal fayda için çalışan sivil toplum kuruluşları için gelir getirici sürdürülebilir mali kaynaklar oluşturarak sivil toplum çalışmalarının devamlı olmasına yardımcı olmaktadır (Ersen vd., 2010: 2, Işık, 2016b: 92).

2. Sosyal Girişimcilik ve Türkiye

Sosyal girişimcilik alanında son dönemde daha fazla kabul görmeye başlayan tanım, Türkiye’deki çalışmalarda da rastlanılmaktadır. Bu tanıma göre sosyal girişimler; sosyal, kültürel ya da çevresel etki yaratmayı öncelikli amaç olarak belirlemiş, ürün ve hizmet üreterek ticari bir faaliyet gerçekleştiren ve kârlarını öncelikle sosyal amaçları için harcayan farklı tüzel kişiliklerdeki kuruluşlardır (BC Türkiye, 2019: 22). Bu kuruluşlar salt ticari bir işletme olabileceği gibi, bir sivil toplum kuruluşu da olabilmektedir. Türkiye’de yasal mevzuatın henüz hazır olmamasından dolayı¹, sürdürülebilirliğini sağlamak ve hibe desteği gibi imtiyazlardan faydalanmak adına birçok sosyal girişim, hem ticari bir işletme hem de bir dernek yoluyla faaliyetlerine devam etmektedir.

Türkiye’deki sosyal girişimlerin faaliyet gösterdiği alanlar genel olarak şu kategoriler altında zikredilebilir: Eğitim; imalat ve üretim; yaratıcı endüstriler; tarım, çiftçilik, bahçecilik; perakende satış (giyim, gıda, kırtasiye vb.); geri dönüşüm, çevre, farkındalık; istihdam ve beceri geliştirme; kültür ve serbest zaman aktiviteleri; işletme destekleri/danışmanlık; sağlık hizmetleri; konaklama ve yemek; ortak çalışma alanı hizmetleri; finansal destek hizmetleri; sosyal bakım hizmetleri; ulaştırma ve diğer alanlar. Türkiye’de eğitim alanında faaliyet gösteren sosyal girişimler, sosyal

¹ Sosyal girişimler mevzuatının oluşturulmasına yönelik, kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları hazırlık çalışmaları yapmaktadır. Ancak sosyal girişimciliğe yönelik farklı yaklaşımların olması ve resmi bir belgenin oluşması için gerekli çerçevenin net olmaması, bu sürecin daha da süreceğini düşündürmektedir. Sosyal girişimlerin ikili misyonundan biri olan ekonomik misyon ticari bir eylemi ifade ettiği için, vergi başta olmak üzere, klasik ticari işletmelerin muhatap olduğu birçok konu bu süreçteki tartışmalarda gündeme gelmektedir.

girişimlerin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Onu sırasıyla imalat/üretim ve yaratıcı endüstriler takip etmektedir (BC Türkiye, 2019: 56).

Yapılan araştırmalar, hem dünyada hem Türkiye’de kurulan sosyal girişimlerin kurucularının neredeyse yarısının 35 yaş altındaki gençlerden oluştuğunu göstermektedir (Canbal, 2016; Kümbül Güler, 2010: 13; BC Türkiye, 2019: 74; Kaya İnceiplik, 2018b: 64). Bu durum gençlerin güçlendirilmesi bağlamında sosyal girişimlerin önemini bir kez daha artırmaktadır. Zira gençler hem kurucu bir aktör olarak, hem de güçlendirici mekanizmalardan faydalanan/hizmet alan kişiler olarak sosyal girişimcilik ekosisteminde yer almaktadır.

Ülkemizde tarihi birikimi oldukça eskilere dayansa da, güncel bir model olarak sosyal girişimcilik kavramının tedavüle girmesi 2000’li yılların başlarına tekabül etmektedir. Uluslararası sosyal girişimcilik ağı Ashoka’nın Türkiye’deki faaliyetlerine ilk olarak 2004 yılında başlaması bu konuda bir milat olarak kabul edilebilir. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı TÜSEV’in ve Sivil Toplum Geliştirme Merkezi STGM’nin sosyal girişimciliğin Türkiye’de yaygınlaşması için başlattığı çalışmalar da bu bağlamda ilk çalışmalar olması açısından önemlidir. Bu yıllar aynı zamanda Türkiye’de sivil toplumun hızlı bir şekilde gelişmeye başladığı dönemdir.²

Türkiye’de sosyal girişimciliğin öncü isimlerden biri olarak kabul edilen Hülya Denizalp’in hazırladığı ve STGM Sivil Toplum Geliştirme Merkezi tarafından yayınlanan mini rehber, sosyal girişimcilik başlığıyla Türkiye’de yayınlanan ilk basılı eserdir (2007). Yine Denizalp’in hayatını ele alan çalışmada (Öztürk, 2015: 127) bahsedildiği üzere, Türkiye’de o güne kadar sosyal fayda amacıyla kurulmuş ve sosyal faydanın sürdürülebilir olması için kendi gelir modellerini başarılı şekilde uygulayan sosyal girişimler mevcut olsa da bu girişimlerin kurucuları, “sosyal girişim” kavramını henüz bilmiyordur. Kavramın yaygınlaşmasıyla birlikte onlar da kendilerini “sosyal girişimci” ve girişimlerini “sosyal girişim” olarak tanımlayacaklardır.

2010 yılı ve sonrası sosyal girişimciliğe olan ilginin belirgin şekilde arttığı bir dönemdir. TÜSEV Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı, sosyal girişimciliğin Türkiye’de gelişebilmesi için ilk kurumsal çalışmalar yapmış, British Council Türkiye ortaklığıyla “Sosyal Girişimcilik ve Türkiye” ile bu konudaki ilk ihtiyaç analiz raporunu yayınlamıştır (Ersen, Kaya, & Meydanoğlu, 2010). Yine bu dönemde, vakıf üniversiteleri arasında sivil toplum çalışmalarına verdiği önemle ön plana çıkan Bilgi Üniversitesi, UNDP otaklığıyla sosyal girişimlere yönelik vaka çalışmalarından oluşan ilk eseri yayınlamıştır (UNDP, 2012). Eser, Türkiye’nin erken dönem sosyal girişimleri olarak kabul edilebilecek Gençtur, Çöp(m)adam, Buğday Derneği, AYDER – Düşler Akademisi, KEDV Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı girişimlerini vaka çalışması olarak incelemiştir. Bu yıllarda başlayan bir diğer çalışma ise, 2009 yılında Sabancı Vakfı tarafından başlatılan Fark Yaratanlar programıdır. Fark Yaratanlar programı, sosyal girişimler de dâhil olmak üzere, sosyal sorunlara yönelik yenilikçi çözümler üreten çalışmalar arasından kendi kriterlerine uygun olan çalışmaları seçerek, onların çok yönlü desteklenmesini sağlamaktadır.

Türkiye’de sosyal girişimcilik olgusu geliştikçe, yeni nesil işletme modelleri, kooperatif girişimleri, sivil toplum ve özel sektörün belli özelliklerini bir araya getiren sosyal girişim örnekleri görmek mümkündür. Sosyal girişimciliğe gösterilen ilginin artması, sosyal girişimleri

² Sivil toplum alanının Türkiye’de gelişimini anlatan çalışmalarda, 1999 Depremi önemli bir milat olarak kabul edilmekte, sivil toplum kuruluşlarının deprem sonrası üstlendiği aktif role bağlı olarak, bu tarihten sonra sivil toplum kuruluşlarının gelişiminin büyük bir ivme kazandığı ifade edilmektedir (TÜSEV, 2006: 38).

bir araya getiren, mentörlük ve büyüme danışmanlığı veren ağların/birliklerin oluşmasına da zemin oluşturmuştur.

Türkiye’de sosyal girişimciliğin gelişimine katkı sunan kuruluş ve çalışmalara örnek olarak; uluslararası kuruluşlar olan Ashoka ve Impact Hub’ın Türkiye’deki merkezleri; Türkiye Sosyal Girişimcilik Ağı, Açık Açık Sosyal Girişim Platformu, Yekpare Sosyal Girişim Birliği; KUSIF Koç Üniversitesi Sosyal Etki Forumu, İstasyon TEDU, İnogar Kooperatifi, İmece, İyilik Tasarım Merkezi, Mikado Danışmanlık, Simbiyoz Aktivite, belediyeler bünyesinde kurulan sosyal girişimcilik merkezleri (ör. Nilüfer, Tepebaşı, Yüreğir) verilebilir.

Sosyal girişimciliğe gösterilen ilgi, yaşanan sosyal, siyasi ve ekonomik değişimlerin de etkisiyle her geçen gün artmaktadır. Son yıllarda, sosyal girişimlerin sayılarının artması, önde gelen büyük şirketlerin sosyal girişimcilik yarışmaları ve destek programları açması, sosyal girişimlerin önemli bir alt türü olan sosyal kooperatiflerin kamu kurumlarınca teşvik edilmesi, sosyal girişimcilikle ilgili mevzuat ve çerçeve hazırlıklarının yapılması, Milli Eğitim Bakanlığının 2018’de açıkladığı strateji belgesinde sosyal girişimciliği ortaokul müfredatına alması, 2020 Kasım ayında tamamlanan Türkiye Sosyal Girişimcilik Ağı projesi ile sosyal girişimcilik ekosistemindeki önemli eksikliklerin giderilerek ilk defa Türkiye’nin tamamını kapsayan bir veri tabanı oluşturulması; birçok kuruluşun işbirliği ile hazırlanan “Türkiye’de Sosyal Girişimlerin Durumu” raporu (BC Türkiye, 2019) sosyal girişimciliğe yönelik artan ilginin göstergesidir. Buna ek olarak, tüm dünyaya hâkim olan mevcut sistemin sorgulanmasına ve alternatif arayışlarının artmasına sebep olan küresel salgın sonrası, sosyal girişimciliğe olan ilginin daha da arttığı söylenebilir.

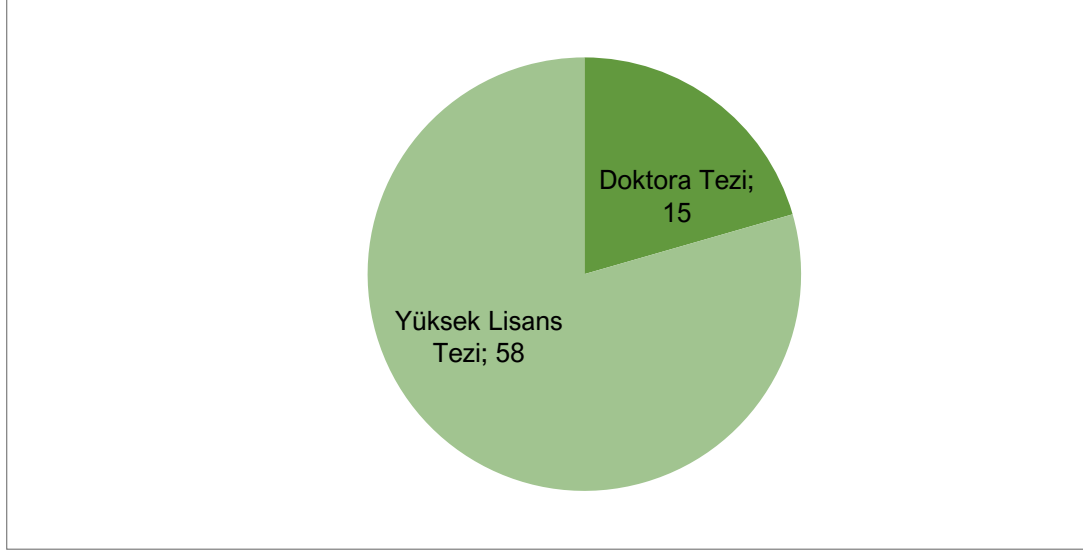
Bu çalışmada Türkiye’de sosyal girişimcilik konulu lisansüstü çalışmaların genel bir fotoğrafı ortaya konmaya çalışılmıştır. Lisansüstü çalışmaların incelenmesiyle; sosyal girişimcilik alanında eğilimlerin ve daha çok hangi konuların çalışıldığının belirlenmesi, çalışılmayan konuların saptanması ve yeni çalışmalara imkân tanınması açısından katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmanın, Türkiye’de sosyal girişimcilik alanına artan ilginin lisansüstü çalışmalara nasıl yansıtıldığını ortaya koyması ve bu alandaki çalışmaların genel bir fotoğrafını sunması açısından yararlı olacağı umulmaktadır.

3. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada Türkiye’de sosyal girişimcilik alanında yapılan lisansüstü çalışmaların tespit edilerek derlenmesi, çalışmaların incelenmesi ve konuyu hangi boyutlarıyla ele aldıklarının anlaşılması amaçlanmıştır. Araştırma verileri YÖK Tez veri tabanından elde edilmiş olup 2020 yılı sonuna kadar hazırlanmış olan lisansüstü çalışmaları kapsamaktadır. Bu bağlamda sosyal girişimcilik konusunu ele alan ve YÖK’ün tez veri tabanından tespit edilen lisansüstü çalışmalar doküman incelemesi tekniğiyle incelenerek, çalışmalara dair genel bir fotoğraf ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmalar belirlenirken, YÖK Tez veri tabanında kayıtlı olan lisansüstü çalışmalar arasında, daha önce belirlenen anahtar kelimeler üzerinden arama yapılmıştır. Sosyal girişimcilik, sosyal inovasyon, sosyal işletme, kooperatif gibi konuyla ilgili anahtar kelimeler lisansüstü çalışmaların başlık ve özet kısımlarında aratılmıştır.

Tespit edilen tezler arasında doğrudan sosyal girişimcilik konusu ile ilgili olmayan sosyal sorumluluk, gönüllü yönetimi, enerji verimliliği, mikro kredi gibi konulardaki tezler tasnif dışı bırakılmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın sınırlılıkları -kavramsal çerçevenin geniş tutulmasına bağlı olarak sosyal girişim olarak kabul edilebilecek- bazı sivil toplum kuruluşlarına ve sosyal

ekonomi bağlamında değerlendirilen inisiyatiflere dair yapılan çalışmaları değerlendirme dışında tutması ve 2021 ve sonrası hazırlanan lisansüstü çalışmalara yer vermemesidir. Arama, tasnif ve düzenleme sonrasında tespit edilen lisansüstü çalışmaların sayısı 73'tür. Bunların 15'i doktora tezi, 58'i ise yüksek lisans tezidir.



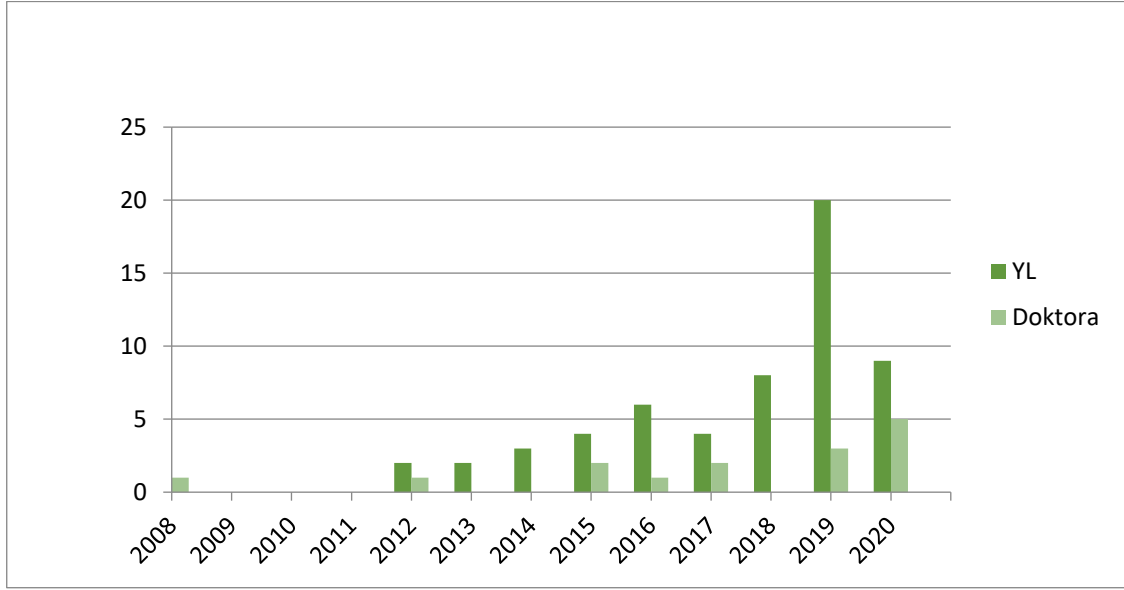
Şekil 1: 2008 – 2020 Yılları Arasında Sosyal Girişimcilik Alanında Yapılan Lisansüstü Çalışmaların Tez Türüne Göre Dağılımı

4. Bulgular

Sosyal girişimcilik alanında Türkiye'deki ilk lisansüstü çalışma 2008 yılında tamamlanan doktora tezidir (Kümbül Güler, 2008). Bu ilk çalışmanın ardından 2012'ye kadar bu konuda bir lisansüstü çalışmaya rastlanılmamıştır. 2012 ile birlikte her sene en az 2 adet lisansüstü çalışma hazırlanmış 2019 ve 2020 yılında ise çalışmalar zirveye ulaşmıştır. Tüm çalışmaların yarısından fazlası (37 tez) 2019 ve 2020 yılında hazırlanmıştır. Sosyal girişimcilik konusunda en çok yüksek lisans tezinin yazıldığı yıl, 20 yüksek lisans tezi ile 2019, en çok doktora tezinin yazıldığı yıl, 5 doktora tezi ile 2020'dir. Bu durumun son yıllarda çeşitli çalışmalar ve organizasyonlarla daha da hareketlenen sosyal girişim ekosisteminin bir sonucu olduğu söylenebilir. Hazırlanan tezlerin yıllara göre dağılımı Şekil 2'de ve Şekil 3'te gösterilmiştir.

	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	Toplam
Doktora	5	3	0	2	1	2	0	0	1	0	0	0	1	15
Yüksek Lisans	9	20	8	4	6	4	3	2	2	0	0	0	0	58
Toplam	14	23	8	6	7	6	3	2	3	0	0	0	1	73

Tablo 1: Sosyal Girişimcilik Alanında Yapılan Lisansüstü Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı



Tablo 2: Sosyal Girişimcilik Alanında Yapılan Lisansüstü Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Sosyal girişimcilik konusunu ele alan lisansüstü çalışmalarda ilk göze çarpan nokta, sosyal girişimcilik konusunun kavramsal çerçevesine yer verildikten sonra, çalışma konusu olarak genelde sosyal girişimcilerin profil ve özelliklerine odaklanılmış olması, ölçek ve anket kullanmak suretiyle sosyal girişimci profillerinin ve özelliklerinin tespit edilmesidir.

Sık başvurulan yöntemlerden bir diğeri de farklı üniversite ve bölümlerde okuyan öğrencilerinin sosyal girişimcilik eğiliminin ve algısının tespit edilmesidir. Çalışmaların çoğunlukla işletme disiplini altında yapıldığı ve Türkiye'deki sosyal girişimlerin henüz yeterli sayıda olmamasından dolayı böyle bir durumun ortaya çıktığı söylenebilir. Mengü, mevcut çalışmaların sosyal girişimcinin karakteristiğini tanıtmakla sınırlı kaldığını, olgunun topluma bakan yönünü ortaya koymadığını ifade etmektedir (2016b: 1). Dolayısıyla daha fazla sosyal girişim vaka olarak incelenmeli, girişimlerin sosyal etkileri ve üstlendikleri toplumsal ve ekonomik rollerin akademik yazının gündemine girmesi sağlanmalıdır.

Sosyal girişimler her ne kadar ticari girişimlere benzer olsalar da, onların etkisini salt ekonomik çıktılar üzerinden okumak eksik ve hatalı bir okumayla sonuçlanmaktadır. Demirtaş'ın da (2020) belirttiği üzere, sosyal girişimcilik faaliyetlerinin çıktılarında en önemlisi sosyal fayda ya da etkidir. Bunun ölçülebilmesi için daha uzun vadeli çalışmalar ve gözlemler; nicel yöntemlere ek olarak nitel yöntemlerin de kullanılması gerekmektedir.

Sosyal girişimcilik konulu lisansüstü çalışmalarda dikkat çeken bir diğer nokta, Mengü'nün hazırladığı iki yüksek lisans çalışmasıdır. Sosyolojik perspektiften sosyal girişimciliği ele aldığı çalışması Sosyoloji anabilim dalında (Mengü, 2016b), Grameen mikrokredi modelini yoksulluğun önlenmesinde bir sosyal girişim uygulaması olarak incelediği çalışması (Mengü, 2016a), sosyal hizmet anabilim dalında hazırlanmıştır. Mengü'nün çalışmasına ek olarak sosyal hizmet disiplini altında sosyal girişimcilikle ilişkili iki lisansüstü çalışmaya daha (Coşkun, 2015), (Abay, 2018) rastlanılmıştır.

İstanbul Okan Üniversitesinde sosyal girişimcilik alanında hazırlanan iki doktora tezi literatür taraması esnasında dikkat çekici bulunmuştur. Türker'in (2020) Türkiye'de sosyal girişim

ekosistemindeki birçok öncü isimle mülakatlar gerçekleştirerek hazırladığı; “Sosyal girişimciliğin kavramsal boyutları ve sosyal sorumluluk bağlamında sosyal değer yaratma: Bir uygulama” çalışması ile, sosyal girişimcilerin yaşadığı bilişsel gerilimler ve paradokslar üzerine Liaquat’ın yaptığı (2020) “Sosyal girişimcilerde bilişsel paradoksal gerginliklerin mikro temelleri” çalışması literatüre özgün bir katkı sunmaktadır. Bu iki doktora tezinin hazırlanmasında, üniversite bünyesinde 2011 yılında kurulan Uluslararası Muhammed Yunus Mikrofinans ve Sosyal İşletme Merkezinin etkisi olduğu düşünülmektedir.

4.1. Kullanılan Yöntemler

Sosyal girişimcilik alanında yapılan lisansüstü çalışmalarda, çoğunlukla nicel yöntem tercih edilmiştir. Nicel yöntemin tercih edilmesinde birden fazla sebep olduğu düşünülebilir. Yapılan çalışmaların çoğunlukla işletme disiplini altında yapılmış olması, girişimcilerin kişilik ve profillerine yönelik araştırmaların çoğunlukta olması yani çalışmaların amacına nicel yöntemin uygun olması, daha önce geliştirilmiş ölçek ve anket çalışmalarının Türkiye’ye uyarlanması ve uygulanması bu sebepler arasında zikredilebilir. Nicel yöntem çoğunlukta olmakla birlikte; nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanıldığı karma yöntemli çalışmalar; sosyal girişimleri ve girişimcileri, derinlemesine mülakat ve katılımcı gözlem yoluyla anlamaya çalışan niteliksel çalışmalar da yapılmıştır.

Sosyal faydayı önceleyen yeni nesil çalışmalar ve kurumsal modeller geliştikçe, bu çalışmaların etkinliğini ölçmek ve analiz etmek de daha önemli hale gelmiştir. Bu açıdan sosyal etki analizine yönelik çalışmalar artmaktadır. Ticari bir işletmenin performansını ölçmek sayısal veriler ve analizlerle mümkünken, sosyal faydanın/etkinin ölçülmesi, görece daha zor ve zahmetlidir. Zira sosyal faydanın/etkinin ortaya çıkması ve insan hayatındaki çıktıları salt nicel olmamakta ve uzun bir sürece yayılmaktadır. Ancak bununla birlikte herhangi bir fayda/etki kriterleri belirlenmediğinde bir sosyal girişimi ve etkinliğini değerlendirebilmek mümkün olamamaktadır.

Sosyal girişimcilik çalışmalarının verimini ölçme ve daha nitelikli hale getirmeye yönelik çalışmalar arasında, Özdemir’in (2017) yaptığı çalışma alanyazın için önemli bir katkıdır. Özdemir, mevcut ölçeklerden ve ölçümleme modellerinden yola çıkarak, sosyal yeniliği etkileyen tüm faktörleri ele alan ve hali hazırda kullanılan SROI (Social Return on Investment / Sosyal Yatırım Geri Dönüş Oranı) ölçeğinden daha geniş bir çerçeveyi ele alan bir ölçek geliştirmeyi hedeflemiştir. Özdemir’in yaptığı çalışma, bir sosyal girişimin erken aşamada değerlendirilmesi, yönlendirilmesi ve fon desteğine yönelik, karar vericilerin işini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Bu açıdan literatüre ve uygulama alanına nitelikli bir katkı olduğu söylenebilir (Özdemir, 2017).

4.2. Sosyal Girişimcilik Kavramı ve Çerçevesi

Sosyal girişimcilik konulu lisansüstü çalışmalar arasında bazı çalışmalar kavrama odaklanarak kavram etrafında devam eden tartışmaları ele almakta ve farklı disiplinlerin perspektifinde konuyu incelemektedir. Sosyal girişimciliğin kavramsal çerçevesini ve kavram etrafındaki tartışmaları ve bileşenleri, geniş ve sistematik şekilde ortaya koyması açısından bazı çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Bunlar arasında, alandaki ilk doktora tezi olan Kümbül Güler’in (2008) çalışması, Mengü (2016b) ve Türkeş’in (2017) çalışmaları sayılabilir.

Türker’in (2020) yaptığı çalışma, sosyal girişimciliği, kurumsal sosyal sorumluluk kavramı ile birlikte ele alarak, her iki olgunun sosyal değer yaratmadaki rolünü tespit etmeye çalışmıştır. Bunun için Türkiye’deki sosyal girişimciler, akademisyenler ve iş insanları ile mülakatlar

gerçekleştirmiş ve sosyal girişimcilik, sosyal sorumluluk ve sosyal değer yaratma konularını nasıl anladıkları sorulmuştur. Mülakatlarda da ifade edildiği üzere, sosyal girişimlerin ticari yönü ihmal edilebilmekte ve sivil toplum kuruluşu ile karıştırılabilmekte ya da kar elde ediyor olması garip karşılanabilmektedir (2020: 145). Bu durum, sosyal girişimciliğin nasıl anlaşıldığına dair farklı bakışların ya da kabullerin olduğunu bir kez daha göstermektedir.

Sosyal girişimcilik kavramı bazı lisansüstü çalışmalarda sivil toplum kuruluşlarının yaptığı çalışmalar ya da özel sektör işletmelerinin yaptığı kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri bağlamında ele alınmıştır. Bu çalışmalar kavram olarak “sosyal girişimcilik” kavramını kullansalar da, çalışmaların bağlamı, daha geniş tutulmuştur. Nassar (2019) Ankara’daki 160 civarı vakıf-dernek ve kooperatifi birer sosyal girişim olarak ele almış ve kültür olgusunun sosyal girişimciler üzerindeki etkisini araştırmıştır. Bir diğer çalışma ise, Afyonkarahisar ilindeki aile işletmelerini ele almış, bu işletmelerdeki iç girişimciliğin sosyal girişimciliğe etkisini incelemiştir. Bu çalışmada kavram daha geniş anlamıyla kullanılarak, “kâr amacı güden sosyal işletmelerin sosyal bir amaca dönük yenilikçi faaliyetlerde bulunması” şeklinde ele alınmıştır (Yumuşakipek, 2015). Sosyal girişimcilik olgusunu sivil toplum kuruluşları üzerinden ele alan diğer çalışmalar ise Çiftçi (2015), Erdoğan (2014) ve Kırılmaz’ın (2012) çalışmalarıdır.

Sosyal girişimcilik kavramı farklı disiplinler altında ele alındıkça teorik zenginliğinin daha da artacağını söylemek mümkündür. Mengü’nün (2016b) sosyolojik perspektif üzerinden sosyal girişimciliği ele aldığı çalışması, böyle bir katkı sunması açısından önemlidir. Mengü, kavramın literatürdeki son 20 yıllık kullanımını inceledikten sonra, klasik sosyoloji geleneği üzerinden bir yaklaşımla sosyal girişimcilik konusunu el almış; özne-yapı etkileşimi, sosyal ağ, sosyal gelişme ve toplumsal hareket odak noktaları üzerinden konunun sosyolojik yönüne dikkat çekmiştir. Mengü’nün genel tespiti sosyal girişimciliğin güçlü bir potansiyele sahip olduğu ancak derinliğinin zayıf olduğu yönündedir. İşletme disiplini ağırlıklı çalışmaların konunun girişimcilik yönünü ön plana çıkardığı ve sosyal sermaye ve sosyal değer yaratma gibi konuların az çalışıldığı yine Mengü’nün tespitleri arasındadır (2016b: 132). Sosyal girişimciliği Sosyoloji alanında kabul görmüş üç büyük isim olan Weber, Durkheim ve Marks’ın perspektifleri üzerinden anlamaya çalışan Mengü, ilk iki sosyoloğun yaklaşımının olumlu olacağını öngörürken, Marks’ın perspektifine göre sosyal girişimciliğin mevcut düzenin devamını sağlayan “kapitalizmin özgeci bir formu” olarak okunabileceği ve dolayısıyla olumsuz algılanabileceğini ileri sürmektedir (2016b: 131).

Sosyal girişimciliğin sosyo-ekonomik boyutunu ele alan başkaca çalışmalar da yapılmıştır. Küçükçtoka (2018) hazırladığı doktora çalışmasında, neoliberal yapıda yaşanan değişimlerin sosyal girişimciliğin gelişiminde ve uygulamasındaki etkisini ele almıştır. Neoliberal sistemde yaşanan sosyal sorunlar ve tıkanmalara karşılık, sosyal sorunların çözümünde ve sürdürülebilir toplumsal yapılar inşa etmede hem sosyal hem ekonomik misyonuyla, sosyal girişimciliğin bir katalizör görevi üstlendiğini belirtmektedir.

4.3. Sosyal Girişimcilik ve Sosyal İnovasyon

Sosyal girişimcilikle ilintili kavramların başında sosyal inovasyon kavramı gelmektedir. Kavram sosyal yenilik olarak da literatürde kullanılmaktadır. Sosyal inovasyon kavramı, sosyal girişimciliğe göre çok daha geniş ve soyut bir kavramı ifade etmektedir. Bu durum Ateş (2017) ve Gidenler’in (2019) sosyal girişimcilik konusuna yer verdikleri çalışmalarında gözlemlenmiştir. Her iki çalışmada da kamu düzeyinde gerçekleşen çalışma ve uygulamalar incelendiği için

sosyal inovasyon kavramı tercih edilmektedir. Bu durum, sosyal girişimciliğin daha çok sivil bireylerce icra edilen ve sosyal sorunlara çözüm üreten sivil girişimleri ifade etmek için kullanıldığını göstermektedir. Ateş'in çalışmasında bakanlıklar tarafından gerçekleştirilen birçok proje ve çalışmanın, örneğin Gençlik Spor Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen Genç Gönüllüler projesinin, "kamu tarafından gerçekleştirilen sosyal inovasyon örnekleri" olarak değerlendirilmiş olması sosyal inovasyon kavramının kullanım alanının çok geniş olduğunu ya da sınırlarının net olmadığını göstermektedir (Ateş, 2017).

4.4. Sosyal Girişimcilik ve Mevzuat

Türkiye'de sosyal girişimciliğin gelişmesi için önemli eşiklerden birinin bu konudaki mevzuatın yayınlanması olduğu daha önce ifade edilmişti. Bu konu lisansüstü çalışmaların da gündeminde olmuştur. Tunar (2020) yaptığı çalışma ile sosyal girişimlerin yasal statülerini ele almış ve dünyadaki farklı mevzuat örneklerini incelemiştir. Çalışmadaki dikkat çekici tespitlerden biri, bu konuda yasal statülerini tamamlamış ülkelerde mevzuatın bir çerçeve belirlediği ancak bu çerçevenin sosyal girişimcilerle kolaylık sağlamaktan ziyade daha kısıtlayıcı kurallar koyduğu yönündeki tespittir. Bu tespit, mevzuatın bir yönüyle yasal dayanak ve statü sağladığı, ancak başka bir yönüyle de belli kurallar ve sınırlar belirleyerek hareket alanını kısıtladığını göstermektedir. Bu konuda gündeme gelen bir diğer konu ise sosyal girişimlere vergi teşviki ve imtiyazı sağlanmasıdır. Kılınçkaya (2019) yaptığı çalışma genel olarak girişimlere özeldir ise sosyal girişimlere yönelik vergi teşviki konusunu ele almaktadır. Vergi teşviklerine dair düzenlemelerin dağınık olduğunu ve en az teşvikin sosyal girişimlere ve uluslararası girişimlere yönelik olduğunu tespit etmektedir. Bir istisna olarak gıda bankacılığı statüsüne sahip çalışmaların vergi indirimine imkân sağladığı ifade edilmektedir. Buna göre gıda bankalarına bağışlanan gıda, giyecek, temizlik ürünleri gibi aynı ürünlerin mükellefler tarafından vergi indirimi için kullanılabilir.

4.5. Sosyal Girişimcilerin Kişilik Özellikleri ve Profilleri

Sosyal girişimlerin hayata geçirilmesini sağlayan sosyal girişimcilerin kişilik özellikleri birçok lisansüstü çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmalar, sosyal girişimci kişilik özelliklerini anlamaya çalışırken, bir yandan da sosyal girişimciler ile diğer girişimci profilleri arasındaki farkı ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Bu çalışmalarda çoğunlukla nicel çalışma yöntemi tercih edilmiş ve genelde daha önce geliştirilen ölçekler ve soru formları kullanılmıştır.

Türkiye'de sosyal girişimcilerin kişilik özellikleri konulu ilk lisansüstü çalışma, Burcu Kümbül Güler (2008) tarafından hazırlanan doktora tezidir (2008). Kümbül Güler'in tezi sosyal girişimcilikle ilgili kavramsal çerçeveyi, İngilizce literatür üzerinden geniş şekilde inceledikten sonra, sosyal girişimci kişilik özelliklerini ortaya koyan ve 47 ülkeden 205 sosyal girişimci ile yürüttüğü araştırmanın bulgularına yer vermektedir. Araştırmaya konu olan girişimciler sosyal girişimcilik konusunda iki öncü kuruluş olan Ashoka ve Schwab Vakfının sosyal girişimci ağından seçilmiştir. Çalışmada sosyal girişimci kişilik özelliklerinin neler olduğu ve sosyal girişimcilerin yaşam deneyimlerinden yola çıkarak, sosyal girişimci profili hakkında bir çerçeve çizilmiştir. Bunlar arasında dikkat çeken özellikler, sosyal girişimcilerin geçmişte yaşadıkları olumsuz yaşam deneyimlerinin bulunması ve daha çok kırsal alanda yaşıyor olmalarıdır. Çalışmada elde edilen önemli sonuçlardan biri de, sosyal girişimcilerin ihtiyaç duyacağı birçok becerinin sonradan ve eğitim yoluyla kazanılabilecek özellikler olduğudur. Çalışmanın geniş bir

literatürden istifade edilerek hazırlanan ve sosyal girişimciliğin kavramsal çerçevesini ele alan ilk bölümleri ayrı bir kitap olarak yayınlanmıştır (Kümbül Güler, 2010).

Kümbül Güler'in çalışması aynı zamanda dünyadaki sosyal girişimleri bir araya getiren Ashoka ağı üyeleriyle yapılan Türkiye'deki ilk çalışmadır. Bu çalışmadan sonra, Türkiye'deki Ashoka üyelerini araştırma konusu edinen birçok lisansüstü çalışma yapılmıştır. Işık (2016) tarafından hazırlanan "Çalışmanın değişen anlamı ve üçüncü sektör istihdamı çerçevesinde Türkiye'deki sosyal girişim istihdamının analizi: Ashoka örneği" başlıklı doktora tezi, sosyal girişimleri istihdam perspektifinde incelemiştir. Ashoka üyesi sosyal girişimler üzerinden, sosyal girişimcilerin ve sosyal girişimlerde çalışanların hangi motivasyonlarla bu işe girdiklerini ve beklentilerini, iş tatminlerini ortaya koyması açısından ilk çalışma olduğu söylenebilir. Yine Ashoka ağına mensup sosyal girişimlerle yapılan bir diğer çalışma Çavuş'un (2020) Ashoka üyesi olan kadın sosyal girişimcilerle yaptığı mülakatlar sonrasında bir finansman modeli teklif ettiği "Türkiye'de sosyal girişimciliğin finansmanında alternatif bir yöntem: kitlesel fonlama model önerisi" başlıklı yüksek lisans çalışmasıdır. Kaya İnceiplik'in (2018) ve Guessinova'nın (2015) çalışmaları da Ashoka üyeleriyle yapılan çalışmalara örnektir. Resmi olarak Türkiye'de faaliyetlerine 2004 yılında başlayan Ashoka'nın sosyal girişimcileri bir araya getirmesi, onları desteklemesi, görünür olmasını sağlaması ve bilinirliklerini artırması, lisansüstü çalışmalarda üye ağına ve uzmanlık görüşüne başvurulmuş bir kurum olmasını sağlamıştır.

Karaca (2015) tarafından yapılan araştırma, farklı girişimcilik türlerine etki eden kişilik özelliklerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Benzer kişilik tespiti çalışmaları daha önce yapılmış olsa da, Türkiye'deki girişimciler özelinde yapılması bu çalışmanın önemini artırmaktadır. Karaca, sosyal girişimcilerin, "5'li kişilik modeli" arasında yer alan nevrotik kişilik özelliklerine yatkın olabilecekleri tespitinde bulunmaktadır. Bu kişilik özelliğine sahip olan kişilerin, hassas, duygusal, endişeli, gergin olma gibi duygulara eğilimli oldukları ve stresle başa çıkmada zorlandıkları ifade edilmektedir. Bunun yanında "sosyal girişimcilerin hayatlarının bir tarafındaki eksiklik veya yetersizliği başka alanda telafi edebilmek için sosyal alanda faaliyet gösterdikleri" araştırmacının yorumları arasındadır (2015: 140). Sosyal girişimcilerin duygusal insan oldukları ve zaman zaman duygusal anlamda denge problemi yaşadıkları, endişeli ve gergin olabildikleri; başkaları için endişelendikleri, kar amacı gütmeyen yapılan diğerkâmların çalışmaları, toplumsal meseleleri ve dengeyi kişisel menfaatlerinden üstün tutmaları, kişisel kaygı yaşamalarını anlaşılabilir hale getirmektedir (2015: 141). Bu tespitlere karşın Koyun, (2017) bir sosyal girişimin sürdürülebilir olması için, sosyal girişimcilerin duygusal denge özelliğine sahip kişiler olması gerektiğini, duygusal dengenin sadece belli zamanlarda değil, sürekli ve istikrarlı olarak bulunması gereken bir özellik olduğunu belirtmektedir.

Girişimciler arasındaki kişilik ve karakter farkları başka çalışmalara da konu olmuştur. Kaygusuz'un (2018) ve Kolcu'nun (2018) çalışmaları sosyal girişimcilerle ticari/geleneksel girişimciler arasındaki farklılıklara değinmekte ve aralarında bir karşılaşma yapmaktadır. Kolcu, çalışmasında Karaca'nın (2015) yukarıda aktarılan bulgularına benzer bulgulara ulaşmış, sosyal girişimcilerin sosyal ve sanatçı kişilik tiplerine sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Holland'ın kişilik tasniflerinden yola çıkarak sosyal ve sanatçı kişilik tiplerini özelliklerine genel hatlarıyla değinmiştir (Kolcu, 2018: 169). Buna göre sosyal kişilik tipinin özellikleri; yardımsever, empatik, sosyal işbirliğine yatkın, arkadaş canlısı ve anlayışlı olması, baskın etkinlikleri insanlarla iç içe aktiviteler, başkalarını eğiterek geliştirmek, yardım etmek, başkalarını ikna etmek ve yönlendirmektir. Sanatçı tipinin belirgin özellikleri ise; heyecanlı, coşkulu ve dengesiz, hayalci,

fevri, karmaşık sezgileri, güçlü, duygusal, duyarlı olmaları, baskın etkinlikleri ise, estetik faaliyetler, sistematik olmayan aktiviteler, sanatsal etkinlik ve ürünler yaratma ve bağımsız yaratıcı çalışmalarıdır.

Sosyal girişimci kişilik özelliklerinin ve eğilimlerinin çeşitli meslek ve öğrenci gruplarında ne düzeyde olduğu birçok çalışmada ele alınmıştır. Kırmızı (2016) Dumlupınar Üniversitesi'ndeki akademisyenlerle gerçekleştirdiği çalışmada üniversite ortamında sosyal girişimciliği geliştirmek için ihtiyaç duyulan örgüt ikliminin bileşenlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Osanmaz (2020) ise öğretmenlerle yaptığı çalışmada, öğretmenlerin algıladıkları sosyal destek ile sosyal girişimcilik arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur.

Üniversitede çeşitli bölümlerde okuyan öğrencilerle yapılan araştırmalarda ise; öğrencilerin sosyal girişimciliğe yönelik bilinirlik ve farkındalıkları, sosyal girişimcilik eğilimleri, düzeyleri, sosyal girişimci kişilik özelliklerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla gerçekleştirilen çalışmalar Kelleci (2020), Toktamış (2019), Biçer (2019), Yeşilyurt (2019) Gül (2019), Çermik (2015), İrengün (2014) tarafından hazırlanan yüksek lisans çalışmalarıdır.

Her ne kadar sosyal girişimcilik konusu son yılların önemli ve popüler bir konusu olsa da, bazı zorlukları beraberinde getirmektedir. Yaşanan bu zorluklar klasik girişimcilik ekosistemine benzer şekilde, çok gündeme gelmemektedir. "Başarma mecburiyeti" ya da başarısızlıkla sonuçlanan süreçler özel sektördeki girişimcilerin yaşadığı en büyük zorlukken; girişim sürecine bir de sosyal misyon eklenmesi, işin zorluğunu daha da arttırmaktadır. Sosyal girişimcilikle ilgili görünür olan haberler ve yazılar, çoğunlukla ekosistemden çıkmış başarılı sosyal girişimler ve onların kurucuları olan girişimcilerdir. Ancak sosyal girişimcilik sürecinde yaşanan zorluklar ve başarısızlıklar çoğunlukla gündeme gelmemektedir. Bu durum sosyal misyonu özümsemiş insanların süreç içerisinde aynı zorlukları tekrar tekrar yaşaması anlamına gelmektedir. Konunun bu yönünü ele alması açısından Liaquat'ın (2020) hazırladığı doktora çalışması alan yazına önemli bir katkıdır.

Liaquat (2020) çalışmasında, sosyal girişimcilerin büyük bir motivasyonla üstlendikleri rolleri esnasında yaşadıkları bilişsel zorluklar ve paradoksal durumlar nelerdir ve yaşadıkları bu gerilim, ikili misyonu (sosyal ve ekonomik) dengeli biçimde yürütmek zorunda olan sosyal girişimcileri nasıl etkilemektedir? sorularına cevap aramaktadır.

Sosyal girişimlerin, bir yandan sosyal fayda sağlamaya çalışırken, bir yandan marjinal ya da dezavantajlı topluluklarla çalışmak ve bir yandan da gelir getirici bir model kurmak zorunda olmaları, onları bilişsel paradokslara ve gerilimlere yöneltmektedir. Piyasa gerçekleri ile karşı karşıya olmaları, hukuki olarak kendilerini nasıl konumlandıkları (kar amacı gütmeyen ya da kar amacı güden kuruluş) bunların her biri bu bilişsel gerilimi artırmaktadır. Sürdürülebilir bir model kurabilmeleri, girişimcilik becerilerinin güçlü olmasına bağlıdır. Bu durum, araştırmacının iki ucu keskin kılıç olarak tanımladığı sosyal ve iş misyonları arasındaki dengeyi bozabilir ve iki "rakipten" birine doğru yönelim gösterebilir (2020: 88). Sosyal misyonun, iş misyonu karşısında zayıflaması ya da sosyal misyona uyamama durumu, sosyal girişimciyi zihinsel olarak zorlayabilir ve bir baskı oluşturur. Bu aynı zamanda girişimin hedef kitlesine ya da faydalanıcı grubuna karşı bir mahcubiyet oluşturabilir ya da bu gruplardan bir tepki gelebilir (2020: 89). Tüm bu paradoksal gerilimler ve zorluklar, sosyal girişimcileri işlevsiz hale getirebileceği gibi, bir başka açıdan ise, sosyal girişimlerin, sosyal ve ekonomik misyonları arasında bir denge kurmalarını da sağlamakta ve bu dengenin sağlanması için sürekli bir teyakkuz halini canlı

tutmaktadır. Bu yönüyle gerilimlerin olumlu tarafının da olduğunu söylemek mümkündür (Liaqat, 2020).

4.6. Türkiye'deki Sosyal Girişimler

Türkiye'de faaliyet gösteren birçok sosyal girişim, ilgili disiplin bağlamında, bir tema ve faaliyet alanı özelinde ya da sosyal girişimcilerin kişilik ve profilleri bağlamında lisansüstü çalışmalarda incelenmiştir.

Kaya İnceiplik'in (2018) çalışması sosyal girişimler için önemli bir konu olan sürdürülebilirlik konusunu Türkiye'deki sosyal girişimler üzerinden ele almaktadır. Bu amaçla aktif olarak devam eden sosyal girişimlerin yanında faaliyetlerini sonlandırmış sosyal girişimlerle görüşülmüş olması çalışmanın özgün yanlarından biridir. Analizler sonucunda başarıyı engelleyen faktörler, sürdürülebilir başarıda etkili olan faktörler ve başarılı sosyal girişimlerin özellikleri başlığında 3 ana tema belirleyen İnceiplik, bu temalardan hareketle bir model elde etmiştir. Çalışmada sosyal girişimcilik kavramı ile ilgili karışıklıklar ve yasal düzenleme eksikliği, iyi planlanmamış gelir modeli, sosyal girişimcilerin gelecek kaygısı ve tükenmişlik durumu başarıyı engelleyen faktörler arasında tespit edilmiştir (Kaya İnceiplik, 2018). Yine aynı yıl yapılan bir diğer çalışmada, Meçikoğlu (2018) Türkiye'deki sosyal girişimleri etkileyen davranışsal olguları anlamaya çalışmaktadır. 8 sosyal girişimin yönetici kademesindeki isimlerle derinlemesine mülakat gerçekleştirilen çalışmada, Türkiye özelinde kültürel, yasal, siyasi, kurumsal durum, sosyal ağlar ve davranışsal olgular başlıkları altında sosyal girişimlerin durumu incelenmiş ve elde ettiği bulguları bir model ile bir araya getirmiştir. Meçikoğlu'nun çalışması sosyal etki ölçümü konusuna geniş olarak yer vermesi itibariyle benzer çalışmalardan ayrılmaktadır. Ercan (2016) Ashoka Vakfı'nın sosyal etki bileşenlerini kullanarak Türkiye'deki sosyal girişimlerin oluşturduğu sosyal etkiyi tespit etmeyi amaçlamıştır. Sosyal girişimlerin en önemli fonksiyonun sosyal içerme sağlamak ve sosyal meselelerde farkındalık oluşturmak olduğu çalışmada tespit edilmiştir.

Tongal'ın (2019) çalışması, sosyal girişimcilik ve sosyal fayda iletişimi konusunu ele almaktadır. Çalışmada Türkiye'de sosyal girişimciliğin/ekosistemin gelişmesinde emek veren isimlerle mülakatlar gerçekleştirmiş ve sosyal fayda iletişiminin nasıl anlaşıldığını analiz etmiştir. Türkiye'de sosyal fayda sağlayacak çalışmalardan gelir elde etmenin olumlu karşılanmadığını, bununla birlikte sosyal girişimcilerin kendilerini ve çalışmalarını anlatmakta iletişim kanallarını kullanmakta güçlük yaşadıklarını belirtmektedir. Tongal'a göre, iletişim faaliyetleri yapılan çalışmaların raporlama aracı gibi konumlandırılmaktadır. Sosyal girişimler hedefledikleri etkiyi büyütme için iletişim faaliyetlerine daha çok önem vermeleri ve bunun için hikâye anlatım perspektifini, önemli bir iletişim imkânı olarak kullanmaları gerektiği çalışmada ifade edilmektedir (Tongal, 2019). Ekmekçioğlu ise, Fazla Gıda, İyimser Abla, Tolkido, Joon, Hagelson gibi sosyal girişimleri tasarım konusu bağlamında ele almış, bu girişimlerde tasarımcıların ve tasarım süreçlerinin etkinliğini incelemiştir. Çalışmanın özgünlüğü, konuyu tasarım boyutu ile ele almasının yanında, yeni girişimlere de yer vermiş olmasıdır. Bu yönüyle sosyal girişimlerin tanınmasına katkı sağladığı söylenebilir (Ekmekçioğlu, 2018). Sosyal girişimleri tasarım odağında ele alan bir diğer çalışma (Çelik, 2019), İhtiyaç Haritası ve Toyi sosyal girişimlerini tasarım yönünden incelemiş ve ardından "Gülsün Çocuklar" isimli bir proje teklifine ve projenin tasarım örneklerine yer vermiştir.

Türkiye'deki ilk sosyal girişimlerden biri olarak kabul edilen AKUT (Arama Kurtarma Derneği) ve TOG (Toplum Gönüllüleri Vakfı) halkla ilişkiler faaliyetleri bağlamında Ünlü'nün (2012) çalışmasına konu olmuştur. Asılsoy (2016) ise sosyal girişimleri marka konumlandırması ve pazarlama bağlamında ele almış ve Darüşşafaka, Gençtur ve Tabit'in yetkilileri ile mülakatlar gerçekleştirmiştir. Çalışma, sosyal girişimlerin marka konumlandırmalarını yaparken, sosyal girişim olmanın ne gibi etkileri olduğunu, zorluklarını ve kolaylıklarını tespit etmeyi amaçlamıştır.

Biroğlu (2019) Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları için gelir sağlayan ve "charity run/hayırseverlik koşusu" yöntemini kullanan Adım Adım Derneği'ni incelemiş ve amatör koşucular ile sivil toplum kuruluşları arasında bir köprü görevini üstlenen bu sosyal girişimin etkilerini incelemiştir. Yine aynı sene yapılan bir başka çalışmada (Başkaya, 2019) Temel İhtiyaçlar Derneği TİDER'in çalışmaları incelenmiştir. Gıda bankacılığı, destek market ve istihdam ofisi gibi çalışmaları olan TİDER, kaynakların israf edilmemesi, yoksulluğun azaltılması ve dezavantajlı grupların istihdamı konusundaki çalışmaları ile Türkiye'de sosyal girişim olarak kabul edilen sivil toplum kuruluşları arasında yer almaktadır.

Türkeş (2017) Türkiye'deki sosyal girişimleri ele alan çalışmalardan farklı olarak, bir sosyal girişimciyi çalışmasına konu edinmiştir. Eğitim ve sağlık sektörlerinde birçok girişimin kuruculuğunu yapmış İhsan Doğramacı, bir sosyal girişimci olarak bu çalışmada ele alınmıştır.

4.7. Sosyal Girişimcilik ve Dezavantajlı Gruplar

Sosyal girişimcilik alanında yapılan lisansüstü çalışmalar incelendiğinde, bazı çalışmaların temalar altında bir araya getirilebileceği görülmüştür. Sosyal girişimleri kırsal kalkınma, sürdürülebilir turizm, yoksulluğun giderilmesi, kaynak oluşturma, kadınlar ve gençler bağlamında ele alan çalışmalar ve diğer ülkelerdeki sosyal girişimleri inceleyen çalışmalar olarak bir araya getirmek mümkündür. Çalışmalar sosyal girişimleri farklı boyutlarıyla incelemiş olsalar da, bu ortak temalar altında bir araya getirilerek, lisansüstü çalışmalara dair genel resmin daha iyi görülebileceği düşünülmüştür.

Kemer (2019) çalışmasında dezavantajlı bireylere pozitif ayrımcılık yaparak onlara istihdam imkânı oluşturan sosyal girişimcileri incelemiştir. Dezavantajlı bireylerin istihdam süreçlerini kolaylaştıran dünya örneklerinin ardından Türkiye'de kadınlar, engelliler, göçmenler ve üniversiteden yeni mezun ve tecrübesiz gençlere yönelik istihdam imkânlarını ve süreçlerini kolaylaştıran 5 sosyal girişimi incelemiştir. Bunlar, engelli bireylerin iş bulma ve işe yerleştirme süreçlerini organize eden Omuz Omuz Engelsiz Hayat İstihdam Ofisi ve İstanbul Zihin Engelliler Vakfı, yoksul kadınların güçlendirilmesi, onlara eğitim ve istihdam imkânları sağlanması için çalışan Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı, mülteci kadınlara istihdam imkânları oluşturan Kadın Kadına Mülteci Mutfağı ve üniversiteden yeni mezun olan gençlere sivil toplum kuruluşlarında iş imkânı sağlayan Esas Sosyal İlk Fırsat Programıdır. Çalışma hem istihdam ve sosyal girişimcilik konusunu ele alması, hem de Esas Sosyal ve Omuz Omuz sosyal girişimlerine yer vermesi itibarıyla özgün bir çalışmadır.

Aydın (2019) çalışmasında, Türkiye'deki kadın sosyal girişimcilere odaklanarak, kadınların sosyal girişimciliğe yönelmesindeki etkenleri, sosyal girişimcilik faaliyetleri süresince karşılaştıkları zorlukları ve kolaylıkları 13 sosyal girişimci kadınla yaptığı mülakatlarla incelemiştir. Benzer bir çalışma (Jafarova, 2020) tarafından yapılmış 11 sosyal girişimci kadınla mülakatlar gerçekleştirilerek, onların motivasyonlarını ve karşılaştıkları zorlukları ele almıştır.

4.8. Kırsal Kalkınma ve Sürdürülebilir Turizm

Kırsal kalkınma ve sürdürülebilir turizm sosyal girişimcilik bağlamında ele alınan konular arasındadır. Farhoodi (2019) turizm sektöründe faaliyet gösteren sosyal girişimlerin sürdürülebilir olmaları ve sosyal etkilerinin uzun ömürlü olabilmesi için ne gibi engellerle karşı karşıya olduklarını araştırmıştır.

Türkiye'nin ilk sosyal girişimlerinden biri olarak kabul edilen Buğday Derneğinin TaTuTa (Tarım Turizm Takası) projesi Çiftçi'nin (2017) çalışmasına konu olmuştur. Proje bünyesinde yer alan çiftliklerde gönüllüler ve konuklar konaklama imkânlarına sahip olmakta ve üretim süreçlerine katılabilmektedir. Çiftçi, ekolojik üretim, ekotarım, kırsal kalkınma konularında faaliyet gösteren bu çalışmada görev alan kişilerin bir sosyal girişim çalışanı olarak iş ve yaşam tatminlerini belirlemeye çalışmıştır. Çalışma sonunda, bu kişilerin yaptıkları işten ve yaşamlarından tatmin olduklarını tespit etmiştir (Çiftçi, 2017). Polat (2020) Leader yaklaşımı ile yerel kalkınma amacı doğrultusunda kurulan 25 derneği inceleyerek yerel kalkınmayı sağlamayı amaçlayan bu derneklerin sosyal girişimcilik yönlerini ele almıştır. Akkoç (2020) ise Türkiye'deki sakin şehirler üzerine yaptığı çalışmada, sakin şehir hareketinin sosyal, ekonomik ve çevresel açıdan etkisini ölçebilmek için, sürdürülebilir turizm üzerine bir ölçek geliştirmiştir. Kamplar ve turizm yoluyla engelli bireylerin güçlenmesini sağlayacak sosyal turizm uygulamasını inceleyen Akdemir (2019) ise yeni bir sosyal turizm tanımı ve modeli geliştirmiştir.

4.9. Diğer Ülkelerdeki Sosyal Girişimler

Lisansüstü çalışmalar arasında diğer ülkelerdeki sosyal girişimciliği ve sosyal girişimlerin durumunu ele alan çalışmalar da vardır. Hasna (2020) Filistin'deki Gazze İslam Üniversitesi bünyesinde faaliyet gösteren IRADA mesleki eğitim, rehabilitasyon ve istihdam merkezini bir sosyal girişim olarak ele almıştır. IRADA'daki eğitim ve destek hizmetlerinden faydalanan 117 girişimci ile mülakatlar yapılmak suretiyle, merkezin verdiği meslek eğitimlerinin ve eğitim sonrası iş kurlmaları için katılımcılara verdiği mali desteğin etkinliği ele alınmaktadır. Eğitim ve istihdam sağlama yoluyla gençleri destekleyen bu merkezin Gazze'deki savunmasız ve zor şartlar altında yaşayan insanların hayatını iyileştirmede kilit bir rol oynadığı çalışmada elde edilen temel bulgudur (Hasna, 2020). Bu merkezin kuruluşunda Türkiye'nin destek vermiş olması ve merkezin savaşta engelli durumuna düşen gençleri incelemesi çalışmanın önemini artırmaktadır (TİKA, 2013).

Sosyal sorunlar ve onlara yönelik sosyal hizmet uygulamalarında akla gelen ülkeler arasında ilk sırada, birbirine komşu olan Hindistan ve Pakistan bulunmaktadır. Bu iki ülkede özellikle sağlık sektöründeki projelerin ve çalışmaların çeşitliliği dikkat çekmektedir. Azız'in (2019) yaptığı çalışma Pakistan'daki sağlık hizmetleri alanında faaliyet gösteren ve sosyal girişim olarak kabul edilen sivil toplum kuruluşlarını ele almıştır. Çalışmada 1800 ambulansı ile dünyanın en büyük ambulans hizmetini sunan ve toplumun ihtiyaç sahibi kesimleri için kurulan Edhi evlerinde 15.000 kişi barındıran Edhi Vakfı ve yine sağlık sektöründe faaliyet gösteren iki büyük kuruluş incelenmiştir. Bu üç kuruluş bir yandan devletin yükünü paylaşarak ona destek olmakta bir yandan da herhangi bir devlet desteği almadan kendi sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

4.10. Sosyal Girişimcilik ve Yoksulluğun Azaltılması

Sosyal faydayı önceleyerek sosyal misyonu, gelir getirici bir model kurgulayarak da ekonomik misyonu aynı anda sağlamaya çalışması sosyal girişimciliğin en önemli özelliğidir. Ancak sosyal girişimcilikte ideal olan, geliştirilen ürün veya hizmetin doğrudan sosyal faydaya odaklı olması

ve bu süreçte ekonomik misyonunu da gerçekleştirebiliyor olmasıdır. Piyasa şartlarında üretilen bir ürünün, sosyal faydayı gözeterek ve normal şartlarda ulaşamayacak insanların ulaşması için sembolik ya da ulaşılabilir fiyatlarla insanların kullanımına sunulması da önemli bir sosyal girişimcilik yöntemidir. Buna örnek olarak bu misyonla harekete eden hastaneler, ilaç firmaları, temizlik ve hijyen firmaları verilebilir. Amaç sosyal fayda misyonuyla, yenilikçi ve sürdürülebilir yöntemlerle, insanların ihtiyaç duyduğu bir ürün ve hizmete kolay erişimi sağlamaktır.

Lisansüstü çalışmalarda sosyal girişimciliğin kavramsal çerçevesi ele alınırken uygulamaya dair en çok verilen örnek, Muhammed Yunus'un kurucusu olduğu ve ilk olarak Bangladeş'te faaliyete başlayan Grameen Bank ve Grameen mikrokredi modelidir. Yunus'un geliştirdiği bu modelin 2006 yılında Nobel ödülü kazanmış olması ve birçok ülkede halen uygulanıyor olması, modele haklı bir tanınırlık sağlamıştır. Grameen mikrokredi modeli, yoksullukla mücadelede bir sosyal girişimcilik örneği olarak müstakil bir çalışmanın konusu olmuştur. Mengü'nün (2016a) hazırladığı çalışma, sosyal hizmet disiplini altında sosyal girişimciliği ele alması açısından önemli bir çalışmadır. Yine sosyal hizmet anabilim dalı altında Abay'ın (2018) hazırladığı çalışma, konuyu doğrudan sosyal girişimcilik bağlamında ele alması da, kadınların güçlendirilmesi ve mikrokredi uygulamalarının etkinliğini incelemiştir. Benzer bir çalışma, Tömen (2013) tarafından hazırlanmış ve Türkiye Grameen Mikrokredi Programı bağlamında Antalya'da desteklenen kadın girişimleri ele almıştır. Yoksul grupların girişimcilik faaliyetleri ve sosyal işletmeler yoluyla güçlendirilmesi konusunu ele alan Köse'nin (2013) çalışması da sosyal girişimcilik ve yoksulluk teması altında değerlendirilebilir.

Literatür araştırması esnasında Türkiye'de mikrokredi uygulamalarına yönelik 50'ye yakın lisansüstü çalışma hazırlandığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalarda mikrokredi konusu; etkinliği, yoksulluğun azaltılması, istihdam, kadın istihdamı, kırsal kalkınma; Afganistan, Kırgızistan, Mali gibi farklı ülkelerdeki uygulamaları ve Türkiye'nin farklı şehirlerdeki uygulamaları bağlamında ele alınmıştır. Bu çalışmada, mikrokredi uygulamalarını sosyal girişimcilik ile ilişkilendiren sadece dört çalışma literatür değerlendirilmesine dahil edilmiştir.

4.11. Sosyal Girişimcilik ve Kitlesele Fonlama

Sosyal girişimcilik konusunun son yıllarda önem kazanmasının bir değişimin ve arayışın habercisi olduğu söylenebilir. Özellikle küresel sisteme ve dünyanın yaşadığı sorunlara çözüm ve alternatif üretme çabaları beraberinde birçok yeni akımın da gelişmesine vesile olmuştur. Sorunların büyüklüğü, bunlara karşı üretilecek cevapların da büyük olmasını gerektirmektedir. Bundan ötürü bireysel çabaların tek başına anlamlı olmadığı tüm bu çabanın "birlikte" yapılması gerektiği ve ancak bu şekilde kalıcı ve etkili işler yapılabileceği fikri yaygınlaşmaktadır. Dolayısıyla paylaşarak, birlikte, ortaklaşa iş yapma kültürü daha da yaygınlaşmaktadır. Son yıllarda Türkiye'de görmeye başladığımız şekliyle, birlikte iş yapma deneyim ve modelleri artmaktadır. Bunlardan biri de birlikte ya da kitlesele fon sağlama (co-funding, crowd funding) olarak kavramsallaştırılan yöntemdir.

Kitlesele fonlama, özellikle web ortamında görücüye çıkan girişim ve ürünlerin çok sayıda kişinin küçük miktardaki maddi desteği ile fonlanması şeklinde özetlenebilir (Demiray, 2019). Kitle fonlamasının en büyük faydası sadece alternatif bir finansman desteği sağlaması değil, çağrıya çıkılan girişimin/fikrin hızlı bir şekilde sağlanmasının yapılmasını, pazar uyumunun da test edilmesini sağlamasıdır. Bu yönleriyle kitlesele fonlama sosyal girişimler için de önemli bir kaynak oluşturma ve aynı zamanda kendilerini duyurma yöntemi olabilir. Bu konuyu detaylı

şekilde ele alan Demiray (2019) Türkiye’de ilk örneği 2010 yılında görülen kitlesel fonlama girişimlerini ve girişimcilik ekosistemindeki tecrübeli isimlerle mülakatlar gerçekleştirmiş, kitle fonlamasını, hem fon sağlayanlar hem de fon talep eden girişimciler cihetiyle ele almıştır. Çalışmanın en önemli katkısı kitle fonlamasını topluluk katılımı bağlamında ele alması ve topluluk katılımına etki eden bireysel ve sosyal faktörleri ve motivasyonları ortaya koymasındır.

Kitlesel fonlama ve sosyal girişimcilik konusunda bir diğer çalışma Çavuş (2020) tarafından hazırlanmıştır. Bir kaynak oluşturma yöntemi olarak kitlesel fonlama yönteminin kavramsal çerçevesine yer verdikten sonra, kitlesel fonlama sosyal girişimcilik ilişkisini daha da derinleştirerek, bir model teklif etmiştir. Bu modele göre kitlesel fonlama yöntemi ile bir yandan girişimlere fon sağlanırken, bir yandan da aracılık sistemi ile elde edilen kar yine sosyal girişimlere hibe olarak aktarılacaktır. Dolayısıyla Çavuş modelini “sosyal girişimlere fon ve hibe sağlayan bir sosyal girişim” olarak konumlandırmaktadır. Şahap (2020) çalışmasını, Türkiye’deki az sayıdaki kitlesel fonlama platformundan biri olan Fongogo’nun üyeleri ile gerçekleştirmiştir. Şahap, Türkiye’de kitlesel fonlamaya yönelik farkındalığın henüz düşük düzeyde olmakla birlikte önemli bir potansiyele sahip olduğunu; kitlesel fonlamanın sosyal girişimler için başta yoksullukla mücadele, eğitimin güçlendirilmesi çalışmaları olmak üzere, birçok ürün ve hizmetin hazırlanmasına kaynak sağlayan, yenilikçi bir model olduğunu ifade etmektedir (Şahap, 2020: 128-129).

4.12. Sosyal Girişimcilik ve Gençler

Sosyal girişimlerin çalışma alanları tasnif edilirken farklı kriterler kullanılmaktadır. Sivil toplum katılımı, çevre, sağlık, ekonomik gelişme, insan hakları, öğrenme-eğitim (Canbal, 2016: 86) gibi genel başlıklar olabileceği gibi doğrudan hitap ettiği, faydalanıcı toplum kesimi üzerinden bir tasnif de mümkündür. Sosyal girişimcilik alanındaki son dönem çalışmalarına bakıldığında, Birleşmiş Milletlerin “Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları” olarak ilan ettiği 17 başlığın sosyal girişimlerin çalışma alanlarını tasnif ederken de yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Sosyal girişimler misyonlarını ve etkilerini bu 17 başlığa göre belirlemekte, ilgili amaçlar doğrultusunda bir konumlandırma yapmaktadır.

Lisansüstü çalışmalar incelendiğinde, gençlere yönelik ürün ve hizmet üreten sosyal girişimlerin çoğunlukla eğitim, istihdam sağlama ve sosyal-kültürel etkinlikler alanında faaliyet gösteren girişimler olduğu söylenebilir. Gençlerin ihtiyaç duyduğu konular arasında kendini geliştirmek, sosyalleşmek, bir mesleğe dair bilgi, donanım ve tecrübeye sahip olmak ve sonrasında da bir iş/meslek sahibi olmak ön sıradadır (TGSP, 2018: 104). Bununla birlikte gençlerin eğitim ve iş/meslek sahibi olma konusunda sürekli bir rekabet ve eşitsiz şartlar içinde olduğu, gençlerin büyük bir kısmının bu yarışa çeşitli sosyo-ekonomik sebeplerle geriden başladığı bilinmektedir. Sosyal girişimlerin bu gerçeklik içinde neler yapabileceği ve kamu, özel sektör ve sivil toplum sektöründen farklı olarak gençlere neler verebileceği, hangi konularda gençlere katkı sunacağı zamanla görülecektir.

Gençlerin ihtiyaç duyduğu konularda ürün ve hizmet geliştirmek, kolaylaştırıcı ve güçlendirici olarak onların yanında yer almak, sosyal misyona sahip bir inisiyatiften beklenen temel rollerdir. Bu konuda çalışan sivil toplum kuruluşlarının belli bir etki alanı olduğu ve gençler için sosyal fayda ürettiği bilinmektedir. Kamu kurumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri haricinde gençler için çalışan bazı sosyal girişimler lisansüstü çalışmalara konu olmuştur.

Türkiye’de gençlere yönelik faaliyet gösteren ve lisansüstü çalışmalara konu olan sosyal girişimler şunlardır:

- Esas Sosyal İlk Fırsat Programı (Kemer, 2019)
- Omuz Omuza İstihdam Ofisi (Kemer, 2019)
- AYDER - Alternatif Kamp (Akdemir, 2019)
- Hayat Sende Derneği (Meçikoğlu, 2018)
- E-Bursum (Kaya İnceiplik, 2018)
- Ödül Almış Genç Sosyal Girişimciler – Youth Action Net (Canbal, 2016)
- Gençtur (Asılsoy, 2016)
- Gelecek Daha Net (Gusseinova, 2015)
- TOG Toplum Gönüllüleri Vakfı (Ünlü, 2012), (Şeker, 2012)
- SOGLA Sosyal Girişimci Genç Liderler Akademisi (Şeker, 2012)

Gençlere yönelik çalışan sosyal girişimleri konu edinen lisansüstü çalışmalar, bu girişimleri, sosyal turizm (Akdemir, 2019), marka konumlandırma (Asılsoy, 2016), sosyal girişimci profilleri (Canbal, 2016), halkla ilişkiler (Ünlü, 2012), üniversite öğrencilerin sosyal girişimcilik algısı (Şeker, 2012) bağlamında ele almışlardır. Konuyu, gençlerin güçlendirilmesi ve gençlik çalışmaları bağlamında ele alan çalışmalar sınırlı olup, bunlar Kemer’in (2019) dezavantajlı bireylere istihdam sağlayan sosyal girişimleri ele aldığı çalışma ile yine gençleri istihdam ve kariyer süreçlerine yardımcı olan bir sosyal girişimi inceleyen Gusseinova’nın (2015) çalışmasıdır.

Kemer (2019) çalışmasında dezavantajlı bireylere istihdam sağlayan sosyal girişimleri incelemiştir. Bunlar arasında Esas Sosyal İlk Fırsat Programı üniversiteden yeni mezun olmuş ve iş deneyimi olmayan gençlerle, Omuz Omuza İstihdam Ofisi de engelli gençlerin istihdamı için çalışmaktadır. Esas Sosyal’in bu çalışmaya dâhil edilmesine gerekçe olarak Kemer, üniversiteden yeni mezun olan ve tecrübesiz gençlerin de dezavantajlı olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmektedir (2019: 79).

Esas Sosyal İlk Fırsat Programı, üniversiteden yeni mezun olmuş gençlerin iş deneyimi kazanmalarını sağlamak ve temel eğitimler aldıktan sonra sivil toplum kuruluşlarında bir yıl süreyle çalışmalarını sağlamak ve bu süre zarfında gençlerin maaşlarını çalıştıkları kuruluşlara hibe yoluyla ödemektedir (Kemer, 2019: 114). Üniversiteden mezun olduktan sonra iş tecrübesi ve referansı olmadan uzun süre iş araması ve beraberinde getirdiği zorluklar düşünüldüğünde Esas Sosyal genç mezunlar için önemli bir iş fırsatı/ deneyimi sunmaktadır.

Omuz Omuza Engelsiz Hayat İstihdam Ofisi, engelli gençlerin ve bireylerin sahip oldukları yetenek ve özelliklere göre doğru işe yerleştirilmesi için çalışan bir sosyal girişimdir. Bunun için iş arayan engelliler ile engelli aday arayan işverenleri bir araya getirerek, uygun pozisyonlara doğru adayların yerleştirilmesini organize etmekte ve bu istihdam sürecini organize ederek, işverenlere ücretli hizmet sunmaktadır (Kemer, 2019: 119). Akdemir’in (2019) yaptığı çalışma ise AYDER bünyesinde faaliyet gösteren Alternatif Kamp’ı incelemektedir. Engelli genç bireylerin sosyalleşmesi için kamp ve etkinlikler düzenleyen Alternatif Kamp’ın çalışmalarını bir yıl boyunca takip eden Akdemir, bu gözlemlerinden hareketle sosyal turizmin toplumun dezavantajlı kesimlerini de kapsayacak şekilde kullanılabilmesi için gerekli olan bileşenleri belirlemeye çalışmıştır.

Gusseinova (2015) bir sosyal girişimin nasıl işlediğini ele alan çalışmasında vaka olarak, gençlerin kariyer tercihlerini kolaylaştırmak ve genç işsizliğini azaltmak için çalışan Gelecek Daha Net'i incelemiştir. Meslek seçiminin genel olarak başladığı 14 yaştan 30 yaşına kadar olan gençleri hedef kitle olarak kabul eden Gelecek Daha Net girişimi, meslek tercihinde bulunacak gençlerle ilgilendikleri mesleklerde çalışan meslek temsilcilerini internet üzerinden buluşturan, e-mentörlük hizmeti sağlayan, webinar ve videolarla meslekleri tanıtan bir platformdur. 2008'de kurulan platform, Türkiye'de sosyal girişim ekosisteminde en çok bilinen girişimler arasındadır. Koç Holding ve Mikado Danışmanlığın birlikte yürüttüğü "Meslek Lisesi Memleket Meselesi" projesi, Gelecek Daha Net'in bilinirliğini artıran bir başka çalışmadır (Gusseinova, 2015: 45-50).

Sosyal girişimlerin gençleri güçlendirecek ürün ve hizmetleri sunmasının yanı sıra sosyal girişimciliğin bizzat kendisinin de gençler için bir kariyer ve istihdam imkânı olabileceği birçok çalışmaya konu olmuştur. Birleşmiş Milletler küresel salgın dönemine denk gelen 2020 Dünya Gençlik Raporunu "Youth Social Entrepreneurship and the 2030 Agenda/ Gençlik Sosyal Girişimciliği ve 2030 Gündemi" başlığıyla yayınlamıştır. Bu raporda, sosyal girişimcilik ile gençlerin refahının artırılmasına ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın uygulamasının hızlandırılmasına yönelik gençlerin sorumlulukları ve fırsatlarına dair görüşlere yer verilmektedir (GSB, 2021).

Türkiye'de sosyal girişimci gençlerin konu edildiği çalışma (Canbal, 2016) genç sosyal girişimciliği/youth social entrepreneurship üst başlığıyla yapılan tek çalışma olması açısından önemlidir. Canbal'ın çalışmasında, Genç Sosyal Girişimciler yarışmasında ödül alan 40 genç sosyal girişimci ile yapılan anket ve mülakatlar neticesinde genç sosyal girişimcilerin profilleri ve özellikleri tespit edilmiştir.

5. Sonuç

Sosyal girişimcilik konusu son on yılda başta sivil toplum olmak üzere, akademinin, kamu kurumlarının ve özel sektörün artan ilgisiyle karşı karşıyadır. Artan bu ilginin akademideki karşılığını lisansüstü çalışmalar üzerinden gözlemlemek mümkündür. Özellikle 2019 ve 2020 yılında çok sayıda doktora ve yüksek lisans çalışması yapılması konunun gittikçe önem kazandığını göstermektedir. Lisansüstü çalışmalarda görülen artış, sahadaki tecrübeyi ve birikimi akademiye aktarması açısından önemlidir. Başarılı sosyal girişim uygulamalarının ve modellerin artması ve farklı disiplinler altında sosyal girişimcilik olgusunun ele alınmasıyla birlikte, Türkiye'deki sosyal girişimcilik birikimi teoride ve uygulamada zenginleşecektir.

Sosyal girişimcilik ekosistemi geliştikçe, sosyal girişimlere destek veren kuluçka merkezlerinin ve ağların yaşadığı tecrübelerin de lisansüstü çalışmaların konusu olacağı öngörülmektedir. Zira sosyal girişimlerin en önemli ve yenilikçi özelliklerinden olan, dayanışma ve işbirliği içinde; adil, şeffaf ve hesap verilebilir bir işleyiş ilkesi, benzer şekilde sosyal girişimleri destekleyen ve bir araya getiren ağlar için de geçerlidir. Ve bu deneyim kamu, özel sektör ve sivil toplum alanlarına ilham kaynağı olacak potansiyele sahiptir.

Lisansüstü çalışmalarda incelenen sosyal girişimlerden bazılarının çalışmalarını sonlandırmak durumunda kalmış olması, mentörlük, hızlandırma programları ve sosyal finansman konularını da içeren destek mekanizmalarının önemini bir kez daha göstermektedir. Bu konularda yapılacak lisansüstü çalışmalar, sosyal girişimlerin sürdürülebilirliğine katkı sunacaktır.

Bu çalışmada Türkiye'de sosyal girişimcilik alanında yapılan lisansüstü çalışmalar tespit edilerek incelenmiş ve konuyu hangi boyutlarıyla ele aldıkları anlaşılmaya çalışılmıştır. Farklı

disiplinler altında yapılan çalışmalarda, sosyal girişimciliğin kavram, mevzuat, sosyal girişimci profilleri, sosyal girişimcilik algı ve yönelimleri, yoksulluğun azaltılması ve farklı dezavantajlı gruplar bağlamında ele alındığı görülmüştür. Tespit edilen lisansüstü çalışmalarda, aynı alanda çalışan sosyal girişimleri bir arada ele alan çalışma oldukça sınırlıdır. Bu durumun, Türkiye'deki sosyal girişim sayısının henüz yeterli miktarda olmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Eğitim ve istihdam gibi alanlar başta olmak üzere hizmet alanları aynı olan sosyal girişimleri ele alacak çalışmalar, ilgili alanda faaliyet gösterecek yeni sosyal girişimlere önemli bir katkı sunacaktır. Benzer şekilde aynı faydalanıcı grubuna yönelik çalışan sosyal girişimleri ele alan çalışmaların hazırlanması, hem faydalanıcı grupların sosyal girişimlerden daha nitelikli ürün ve hizmet almasına, hem de aynı faydalanıcı gruba yönelik çalışan sosyal girişimlerin yapıları, işleyişleri, karşılaştıkları sorunlar, ürün ve hizmet çeşitliliği gibi konularda benzerliklerini ve farklılıklarını görmeye imkân tanıyacaktır. Sosyal girişimcilik alanında yapılan lisansüstü çalışmalar arttıkça, sosyal girişimlerin sahip olduğu tecrübe ve birikimlerin kayıt altına alınması ve sistemli şekilde yorumlanması kolaylaşacak, sosyal girişimcilik birikimi zenginleşerek daha güçlü ve etkili sosyal girişimlerin kurulmasına imkân tanıyacaktır.

Kaynakça

- Abay, Y. (2018). *Kadının güçlendirilmesinde kadın girişimciliği ve mikro kredi uygulamaları: Bağcılar örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Akdemir, H. (2019). *Kapsayıcı bir toplum yaratmak için sosyal turizmi bir araç olarak kullanmak: Türkiye'nin alternatif kamp incelemesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akkoç, İ. T. (2020). *Sakin şehirlerde sürdürülebilir turizm üzerine bir ölçek geliştirme çalışması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Asılsoy, B. (2016). *Marka konumlandırmasında sosyal girişimcilik kavramının önemi: Hizmet sektöründe bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ateş, M. (2017). *Sosyal inovasyon ve Türkiye: potansiyeli, dinamikleri ve sosyal inovatif çalışmaları desteklemede devletin rolü*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Avşar, M. K. (2019). *Türkiye'de Sosyal Hizmet Uzmanlarının İstihdam Olanakları: Sorun Alanları ve Fırsatlar*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Aydın, Ç. E. (2019). *Türkiye örneğinde kadın sosyal girişimciliğini incelemek*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Azız, F. (2019). *Sosyal girişim olarak sivil toplum kuruluşları ve sağlık hizmetine katkıları: Pakistan İslam Cumhuriyeti örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Başkaya, E. F. (2019). *A social innovation model for a transition to circular economy: 'TIDER' case / Döngüsel ekonomiye geçişte sosyal inovasyon modeli: 'TIDER' örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ekonomi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Biçer, G. (2019). *Okul öncesi öğretmen adaylarının sosyal girişimcilik düzeylerinin problem çözme becerileriyle ilişkisinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Biroğlu, M. (2019). *Amatör koşuculardan oluşan bir sosyal girişimde ortak değer yaratımı: Adım adım ile yardımseverlik koşusu*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ortadoğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- BC Türkiye. (2019). *Türkiye'de Sosyal Girişimlerin Durumu*. İstanbul: British Council Türkiye.
- Canbal, A. (2016). *Sosyal girişimcilik ve Türkiye'de ödül almış genç sosyal girişimcilerin profilleri üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Coşkun, E. (2015). *Gönüllü kuruluşların okul öncesi sosyal girişimcilik eğitimindeki rolü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Çavuş, E. (2020). *Türkiye'de sosyal girişimciliğin finansmanında alternatif bir yöntem: Kitlesel fonlama model önerisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.
- Çelik, P. (2019). *Tasarım girişimciliği ve bir sosyal sorumluluk projesi önerisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çifçi, N. (2015). *Sosyal girişim olarak STK'lar: İnovatif beceriler çerçevesinde Konya ilinde bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çiftçi, F. (2017). *Turizm sektöründeki sosyal girişim çalışanlarının sosyal girişimcilik davranışı, iş ve yaşam tatmini: Tatuta projesi Narköy örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Dees, J. G. (2001). *The Meaning of "Social Entrepreneurship"*. Kauffman Center for Entrepreneurial Leadership, Stanford University, Stanford, CA.

- Demiray, M. (2019). *Kitle Fonlamasında Topluluk Katılımı: Öncüller ve Çıktılar*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demirtaş, C. (2020). *Sosyal girişimcilik ile ekonomik büyüme ilişkisi: OECD ülkeleri ve Türkiye illeri üzerine ampirik uygulamalar*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.
- Denizalp, H. (2007). *Toplumsal dönüşüm için sosyal girişimcilik rehberi*. İstanbul: STGM.
- Ekmekçioğlu. (2018). *Sosyal girişimcilik projelerinde tasarım girdisi: Türkiye'deki örnekler üzerinden bir inceleme*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ercan, S. (2016). *Türkiye'de sosyal girişimcilik ve yarattığı etkilerin değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erdoğan, M. Y. (2014). *Sivil toplum örgütleri gönüllü yönetimi yaklaşımları ve sosyal girişimcilik gönüllü yönetimi modeli önerisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ersen, T. B., Kaya, D., ve Meydanoğlu, Z. (2010). *Sosyal Girişimler ve Türkiye: İhtiyaç Analizi Raporu*. İstanbul: TÜSEV.
- Farhoodi, M. (2019). *Türkiye'nin turizm sosyal girişimcilik ekosistemi: Karma değer yaratma potansiyelinin değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gidenler, M. E. (2019). *Social innovation in public institutions: Its drivers and challenges a case study of social innovation in Turkey / Kamu kurumlarında sosyal inovasyon: Sürükleyicileri ve önündeki engeller Türkiye'de sosyal inovasyon üzerinde vaka çalışması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- GSB. (2021). *2020 Dünya Gençlik Raporu Özet Çevirisi*. <https://uogm.gsb.gov.tr/HaberDetaylari/1/198198/2020-dunya-genclik-raporu.aspx> adresinden alınmıştır.
- Gusseanova, D. (2015). *Sosyal girişimcilik olgusu ve bir örnek olay incelemesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Hasna, M. Y. (2020). *Sosyal girişimler ve sürdürülebilir rekabetçilik: Gazze üzerinde bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Işık, V. (2016). *Çalışmanın değişen anlamı ve üçüncü sektör istihdamı çerçevesinde Türkiye'deki sosyal girişim istihdamının analizi: Ashoka örneği*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Işık, V. (2016b). *Çalışmanın evrimi ve sosyal girişim*. Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Jafarova, R. (2020). *Social entrepreneurship in Turkey: A qualitative research into motivational factors and major constraints faced by women entrepreneurs on their career path / Türkiye'de sosyal girişimcilik: Kadın girişimcilerin motivasyon faktörleri ve kariyer yolunda karşılaştıkları temel engeller üzerine yapılmış niteliksel bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karaca, M. (2015). *Girişimciliği belirleyen kişilik özellikleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Kaya İnceplik, G. (2018). *Sürdürülebilir sosyal girişimler için başarı faktörleri: Türkiye örneği üzerine teorik bir model*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya İnceplik, G. (2018b). *Sürdürülebilir sosyal girişimler*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Kaygusuz, N. A. (2018). *Sosyal girişimciliğin ticari girişimcilikle ilişkisi ve bir model önerisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Kazar, E. N. (2019). *Kadın yoksulluğunu azaltmada kadın kooperatiflerinin rolü: İstanbul ve Bursa örneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.

- Kelecı, C. (2020). *Üniversite öğrencilerinin sosyal girişimcilik niyetlerinin ölçülmesi: Eskişehir ilinde bulunan iki STK örneği üzerine bir uygulama*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Kemer, Y. (2019). *Dezavantajlı bireylere pozitif ayrımcılıkla istihdam sağlayan sosyal girişimler üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kılınçkaya, L. (2019). *Türkiye’de girişimciliğe yönelik vergi teşviklerinin değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kırılmaz, S. (2012). *Sosyal girişimciliğin başarı faktörlerinin girişimci kişilik ve dönüştürücü liderlik bağlamında araştırılması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Kırmızı, C. (2016). *Sosyal girişimcilik odaklı örgüt iklimi oluşturma: Dumlupınar Üniversitesi’nde bir uygulama*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Kolcu, R. (2018). *Girişimcilik ve kişilik özellikleri: Geleneksel ve sosyal girişimcilerin kişilik özellikleri arasındaki farklara ilişkin bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koyun, S. (2017). *Sosyal girişimciliği ve sosyal girişimleri etkileyen faktörlerin analizi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Köse, S. (2013). *Sürdürülebilirlik perspektifi içinde sosyal devlet yaklaşımı: STK’ların sosyal inovasyon rolü ve yoksullukla mücadelede son modeli*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Küçükçtoka, E. (2018). *Political economy of social entrepreneurship / Sosyal girişimciliğin siyasi iktisadı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kümbül Güler, B. (2008). *Sosyal girişimciliği etkileyen faktörlerin analizi*. (Yayımlanmış Doktora Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kümbül Güler, B. (2010). *Sosyal girişimcilik*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Liaqat, M. M. (2020). *Micro-foundations of cognitive paradoxical tensions in social entrepreneurs / Sosyal girişimcilerde bilişsel paradoksal gerginliklerin mikro temelleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Martin, R. L. ve Osberg, S. (2007). Social Entrepreneurship: the case for definitions. *Social Innovation Review*. 5/2, 28-39.
- Meçikoğlu. (2018). *Türkiye’de sosyal girişimciliği etkileyen dinamiklerin analizi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Mengü, E. (2016a). *Yoksullukla mücadelede sosyal girişimcilik: Grameen mikrokredi modeli*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Mengü, E. (2016b). *Sosyolojik perspektiften sosyal girişimcilik olgusu*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Meydanoğlu, Z. (2019). Dünyada ve Türkiye’de sosyal girişim nedir, ne değildir?. *Harvard Business Review Türkiye*. (Nisan 2019)
- Müftügil Yalçın, S. (2021). *Üniversitelerde sosyal girişimcilik eğitimi: sosyal girişimciliği öğretmek*. Türkiye Sosyal Girişimcilik Ağı, Perşembe Buluşmaları. 17 Haziran 2021, Sunum Notları.
- Nassar, N. (2019). *Understanding the effect of culture on social entrepreneurship in Turkey / Kültür, sosyal girişimcilik üzerindeki etkisini anlamaya çalışan bir araştırma*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Osanmaz, H. (2020). *Algılanan sosyal desteğin sosyal girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisi: Adil dünya inancının düzenleyici rolü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

- Özdemir. (2017). *Sosyal yenilik potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik ölçek geliştirme ve bulanık çok kriterli karar verme model önerisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Öztürk, F. B. (2015). *Bir gönül söyleşi: Hülya Denizalp*. İstanbul: YAŞÖM Yayınları.
- Polat, O. (2020). *Etkinlik teorisi bağlamında yerel kalkınma amaçlı sivil toplum kuruluşlarında sosyal girişimciliğin incelenmesi: Türkiye örneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Sarı, M. (2020). *Umut ışığı sosyal girişimcilik*. İstanbul: Alfa.
- Şahap, F. (2020). *Girişimcilik temelinde alternatif bir finansman modeli olan kitle fonlaması ve Türkiye'deki yatırımcılarına yönelik bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şentürk, M. & Mengü, E. (2020). Sosyolojik açıdan sosyal girişimcilik. *Journal of Economy Culture and Society*, (61), 355-369. <https://doi.org/10.26650/JECS2019-0057>.
- Şeker, M. (2012). *Sosyal girişimciliğin artan önemi ve bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TGSP. (2018). *Türkiye'nin Gençleri*. İstanbul: TGSP Türkiye Gençlik STK'ları Birliği.
- TİKA. (2013). *Eba'dan Gazze'deki İrade Projesine Ödül*. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı Web Sitesi: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/ebadan_gazzedeki_irade_projesine_odul-5652 adresinden alınmıştır.
- Toktamış, S. G. (2019). *Sosyal girişimciliğe ve sosyal girişimcilere yönelik bilinirlik ve farkındalık*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bolu İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Tongal, Ç. (2019). *Sosyal fayda iletişimi: Türkiye'de sosyal girişimcilerin tuhaf hikayesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tömen, G. (2013). *Türkiye Grameen Mikrofinans Programının (TGMP) kadın yoksulluğu ve girişimciliği üzerine etkilerinin Antalya ili bağlamında araştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Antalya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Tunar, A. (2020). *Sosyal girişimcilik ve yasal statü: Sosyal girişimciler üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tuvay, B. (2017) sosyal girişim öncüleri. *Ekonomist Dergisi*, 25 Haziran- 1 Temmuz 2017, sayı: 2017/26.
- Türker, A. (2020). *Sosyal girişimciliğin kavramsal boyutları ve sosyal sorumluluk bağlamında sosyal değer yaratma*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TÜSEV. (2006). *Türkiye'de sivil toplum: Bir değişim süreci*. İstanbul: TÜSEV.
- UNDP. (2012). *Büyüyen kapsayıcı piyasalar: Türkiye'de sosyal girişimcilik vakaları*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ünlü, S. (2012). *Sosyal girişimcilik bağlamında halkla ilişkiler faaliyetleri: AKUT ve TOG örneğinde karşılaştırmalı bir inceleme*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Yıldırım, B., & Tuncay, T. (2019). Sosyal inovasyonun ve sosyal girişimciliğin sosyal hizmet mesleğinin geleceğindeki rolü. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37(1), 169-187. <https://doi.org/10.17065/huniibf.350375>.
- Yumuşakipek, H. D. (2015). *Aile işletmelerinde iç girişimciliğin sosyal girişimciliğe etkisi: Afyonkarahisar'da bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Extended Abstract

In this study, postgraduate studies in the field of social entrepreneurship in Turkey were identified and analysed and it was tried to understand the dimensions of the subject. The research data was obtained from the Council of Higher Education YÖK Thesis database and covers postgraduate studies prepared until the end of 2020. In this context, postgraduate studies dealing with social entrepreneurship and identified from YÖK's thesis database were examined by document analysis technique and a general picture of the studies was tried to be revealed. While identifying the studies, a search was made among the postgraduate studies based on the previously determined keywords. Relevant keywords such as social entrepreneurship, social innovation, social enterprise, co-operative were searched in the titles and abstracts of the postgraduate studies.

Among the theses identified, theses on topics such as social responsibility, volunteer management, energy efficiency, micro-credit, etc., which are not directly related to social entrepreneurship, were excluded from the classification. In this context, the limitations of the study are that it excludes studies on some non-governmental organisations and initiatives evaluated in the context of social economy, which can be considered as social enterprises depending on the broadness of the conceptual framework, and does not include postgraduate studies prepared in 2021 and later. The number of postgraduate studies identified after searching, sorting and editing is 73. Of these, 15 are doctoral theses and 58 are master's theses.

Findings

The first postgraduate study on social entrepreneurship in Turkey was a doctoral thesis completed in 2008. After this first study, there was no postgraduate study on this subject until 2012. After 2012, at least 2 postgraduate studies were prepared every year, and the studies reached their peak in 2019 and 2020. More than half of all studies (37 theses) were prepared in 2019 and 2020. The year in which the most master's theses on social entrepreneurship were written was 2019 with 20 master's theses, and the year in which the most doctoral theses were written was 2020 with 5 doctoral theses. It can be said that this situation is a result of the social enterprise ecosystem, which has become more active with various studies and organisations in recent years.

The first point that stands out in the postgraduate studies on social entrepreneurship is that after the conceptual framework of social entrepreneurship is given, the focus is generally on the profiles and characteristics of social entrepreneurs and the profiles and characteristics of social entrepreneurs are determined by using scales and questionnaires. Another frequently used method is to determine the social entrepreneurship tendency and perception of students studying in different universities and departments. It can be said that such a situation has arisen due to the fact that the studies are mostly carried out under the discipline of business administration and the number of social enterprises in Turkey is not yet sufficient.

In postgraduate studies in the field of social entrepreneurship, quantitative method is mostly preferred. It can be considered that there are more than one reason for the quantitative method to be preferred. The fact that the studies were mostly conducted under the discipline of business administration, the majority of the researches on the personality and profiles of entrepreneurs, the adaptation and application of previously developed scales and survey studies to Turkey can be mentioned among these reasons. Although quantitative method is predominant, mixed-method studies in which quantitative and qualitative methods are used together; qualitative studies that try to understand social enterprises and entrepreneurs through in-depth interviews and participant observation have also been conducted.

When the postgraduate studies in the field of social entrepreneurship were analysed, it was seen that the studies could be brought together under themes. These themes are theoretical framework, social entrepreneur profiles, legislation, rural development, sustainable tourism, poverty alleviation, resource creation, social enterprises in other countries, women and youth. Although the studies examined social enterprises in different dimensions, it was thought that they could be brought together under these themes and the overall picture could be better seen.

Conclusion

In the last decade, the subject of social entrepreneurship has attracted increasing interest from academia, public institutions and the private sector, particularly from civil society. It is possible to observe the response of this increasing interest in academia through postgraduate studies. Especially in 2019 and 2020, a large number of doctoral and master's studies show that the subject is becoming increasingly important. The increase in postgraduate studies is important in terms of transferring the experience and knowledge in the field to academia. With the increase in successful social entrepreneurship practices and models, and with the consideration of the phenomenon of social entrepreneurship under different disciplines, the accumulation of social entrepreneurship in Turkey will be enriched in theory and practice.

In this study, postgraduate studies in the field of social entrepreneurship in Turkey were identified and analysed, and it was tried to understand the dimensions of the subject. In the identified postgraduate studies, the studies that address social enterprises working in the same field together are quite limited. This is thought to be due to the fact that the number of social enterprises in Turkey is not yet sufficient. Studies that will address social enterprises with the same service areas, especially in areas such as education and employment, will provide an important contribution to new social enterprises that will operate in the relevant field. Similarly, the preparation of studies on social enterprises working for the same beneficiary group will allow beneficiary groups to receive more qualified products and services from social enterprises, as well as to see the similarities and differences of social enterprises working for the same beneficiary group in terms of their structure, functioning, problems they face, product and service diversity.

It is hoped that the study will be useful in terms of revealing how the increasing interest in the field of social entrepreneurship in Turkey is reflected in postgraduate studies and presenting a general picture of the studies in this field.

Nietzscheci İnsanın Anlamı İnşasında Öldürülen Tanrı mı, Diriltiren Şeytan mı?

Öz

Düşünen ve idrak eden varlık olan insanın varoluş bağlamını çevreleyen temel kavramlar: Tanrı, insan ve evren'dir. İnsan, felsefi düşünüş içinde varlık ve varoluş sorgulamasında Tanrı'yı ilk yaratıcı güç olarak kabul eder ve değerlendirir. Bu bağlamda varlığın sahibinin fiiliyatına (tasavvur ve tasarruf) dair idrak ve anlamlandırmanın tarihsel süreçte Batı Teolojisi ve Metafiziği bağlamında dillendirilen söylemin hakikati, kabul ve ret noktasında pek çok yoruma neden olmuştur. Özellikle modern çağla birlikte teknoloji ve bilim alanındaki gelişmeler Aristoteles'in geosentrik evren paradigmasını savunan ve kutsayan Kilisenin iddialarının yanlışlanmasıyla birlikte Katolik tanrı imgelemi de büyük aşınma ve saldırıya uğramıştır. "Tanrı öldü" sözü, bütün bir teolojinin dekadansına işaret eder. Buna mukabil öne sürülen söylemin hakikati de sorgulanma ve referansta bulunduğu yorum bağlamı ve modern dünyadaki yansıması itibarıyla başka büyük sorunlara sebebiyet vermiştir ki, buna tanrının ölümünün aslında insanın ölümü olduğu savı güncelliği yönüyle örnek verilebilir. Bu çalışmada tanrının ölümü savının modern dünyadaki yansıması post modern düşünce de dikkate alınarak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tanrı, Batı, Şeytan, Çarmıh, Etik.


The Meaning of Nietzschean Man is The God Killed in His Construction or The Devil Resurrected?

Öz

The basic concepts surrounding the context of human existence, who is the thinking and comprehending being: God, human and universe. Man accepts and evaluates God in the first creative power in the question of being and existence within philosophical thinking. In this context, the truth of the discourse expressed in the context of Western Theology and Metaphysics in the historical process of the perception and interpretation of the actualization (conception and disposition) of the owner of existence has caused many interpretations at the point of acceptance and rejection. Especially with the modern age, developments in technology and science have been subject to great erosion and attack with the falsification of the claims of the Church, which defends and blesses Aristotle's geocentric universe paradigm. The phrase "God is dead" refers to the decadence of a whole theology. The truth of the asserted discourse has also caused other major problems in terms of the context of interpretation and its reflection in the modern world, such as the assertion that the death of God is actually the death of man. In this study, the reflection of the death of God in the modern world will be evaluated by taking postmodern thought into consideration.

Keywords: God, West, Devil, Cross, Ethics.

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Öğr. Üyesi Seyfettin İliter 
Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü. Bitlis-Türkiye
e-posta: siliter@beu.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 06. 11. 2023
Kabul tarihi-Date of acceptance: 06. 11. 2024
Yayın tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two External
Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur. Benzerlik taraması- Plagiarism checks Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

İliter, S. (2024). Nietzscheci insanın anlamı inşasında öldürülen tanrı mı, diriltiren şeytan mı? *İçtimaiyat*, 8(2), ss. 441-449. DOI: <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1386712>

1.Giriş

“Tanrı öldü” sözü Nietzsche felsefesinin ikonik göstergelerinden biridir. Bu söz aslında modern dünyada klasik teolojinin hâkim paradigmasından vazgeçildiği ve yeni bir metafizik ve paradigmaya evrildiğinin işaretidir. Yeni paradigmaya göre, aşkın bir tanrı ve ona dair buyurma ve yaratmanın etken olduğu durum reddedilmekte buna karşılık varlığa içkin ve hareketin kaynağı, kudret ve gücün faal olduğu bir tanrı ya da tanrısallık söz konusu olmaktadır. Bu yeni kabul ve tanımlama esasını Spinozacı temellendirmeden alan ve bütün yaratıcı etken, güç ve kabiliyetlerin varlıkta içkin olduğu tasavvura dayanır. Bu çizgi Schopenhauer’da kör kudret, Nietzsche’de gücü elde etme iradesinin etkinliğinde şekillenen yaşam ve varlığın oluş durumunu oluşturur. Yeni bir metafizik okuma seyri içinde değerlendirebileceğimiz bu yaklaşım doğal olarak aşkın bir tanrı ve buna bağlı insan-doğa ilişkisini yorumlayan geleneksel görüşle zıtlaşacaktır.

Nietzsche perspektifinden problemin izahı tüm aşkın tanrı anlayışı kabulü üzerinden hareket eden din ve dünya görüşlerini hedef alsa da esasen eleştiri konusu yapılan Hıristiyanlık/kilise merkezli tanrı anlayışıdır. Bu anlayış bağlamına giren diğer inançlar da örneğin Budistlik, Yahudilik gibi aynı eleştiriye maruz kalmışlardır. Eleştiri bağlamına giren teolojilerin çıkmazlarına düşmeyen din ve inançlar ise Nietzscheci eleştirinin çekim alanında aynı değerlendirmeye tabi tutulsalar da bunun Nietzscheci alışkanlık etrafında kolayca düşülen bir yanlışlığı oluşturduğu açıkça söylenebilir.^a

Bununla birlikte günümüzde kültür, düşünce, bilim ekseninde hakim paradigma Batı düşüncesi mihverinde geliştiği ve hükümferma olduğu için yukarda bahsedilen yanlışlığa düşme olayı da olağanlık arz etmektedir. Oysa Nietzscheci Hristiyan kültürü ve tarih okumasına malzeme sunan Batı kültür çevresinin ayrıntıda çoğalan problemleri üzerinde mülahazalarda bulunma ve eleştiri Nietzscheci yorumu haklı kılacak çokça veri sunsa da yine de Nietzsche’nin eleştiri dili ve üslubuna giren sosyolojik gerçeklik ve kültürü kendine münhasır sınırları içinde tutma önemli bir kriter olarak belirlenmelidir. Bunun yanında Nietzscheci insan hakikati problemi var olan ve olgu olan dünyayı esas kabul ederek Hristiyan teolojisi bağlamında Tanrı-İnsan ilişkisini Şeytanla bir kırılma ve aydınlanma olarak sunan ezoterik yorumu tercih eden kadim bir anlayışa yaslanmaktadır. İnsanı yeryüzüne atılan ya da düşen bir varlık olarak telakki eden yaklaşım, Nietzsche’nin insan ve ontolojik gerçeklik perspektifine uygun düşmektedir. Merkeze insan ve onun edimleri, eylemleri, oluş ve yaratımlarını alan yaklaşım böylece Güç istenci, ebedi tekerrür (*bengi dönüş*) değerlerin yeniden değerlendirilmesi vb. hususlarla Batı teolojisinin unsurlarını bu yeni değerlendirme kriterinde eleştiri malzemesi olarak önemli bir strateji yapmaktadır. Şeytan insanın kendi başınlığının (*en soi*) ve kendisi için olmaklığının (*pour soi*) ideal figürüdür. Dolayısıyla Tanrı’nın ölümü, İnsanın kendi başınlığının ve yeni ontolojik oluş içinde kendini gerçekleştirmenin imgesi olarak örtük yorum konusu kılınmaktadır. Bütün bunlar ezeli irade ve güç sahibi kadiri mutlak bir tanrı yerine, mutlak olmasa da irade ve gücü kullanan, gerçekleştiren insanın serüvenine dönüşmekte ve Nietzscheci hikâye bunun üzerine kurulmaktadır. İnsan bu perspektif çerçevesinde tümel bir hakikatin unsuru değil, doğrudan kendi tekilliğinde duygu, duyum, arzu, iştah, irade ve akıl varlığı olarak doğanın doğrudan içkin varlığı olarak her tür bakıştan azade salt doğa varlığı bir canlı olarak tartışma konusu

^a Nitekim bkz., Hüseyin Subhi Erdem, “Nietzsche’nin Tanrı İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme” Felsefe Dünyası, Yıl:2007, S. 45, s. 125-138. başlıklı makale bu probleme işaret eden erken çalışmalardan biridir.

edilmektedir. İnsanın yaratıcı ve kendi varlığını temellendirici bir yaklaşımını esas alan Nietzsche, insanın varlığı ve eylemlerinin değer koyucu, yaratıcı özelliği üzerine vurgu yapar (Erdem, 2007: 126). Onun doğa varlığı olmaklığının temel dayanağı itkileri ve canlı organizmanın ihtiyaç yönelim ve istek ve kendini gerçekleştirme seyrinde beliren süreçtir. O halde geleneksel felsefenin varlığı, problemi tespit ve çözümleme girişiminde esas aldığı sadece ağaç değil ormanı da perspektife alarak değerlendirme tarzındaki dedüktif yaklaşım Nietzsche tarafından tersine çevrilerek, endüktif bir nazarla bizzat insanı odak kılan değerlendirme konusu yapmaktır. Dolayısıyla ağaç odak kılınarak orman bilahare tikel probleme münhasır değerlendirmeye yeri geldikçe tabi tutulmaktadır.

2. Deleuze ve Diğerleri: Tanrı ve İnsanın Sosyal Gerçekliği

Nietzsche'nin düşünce örgüsünün ilmeklerini oluşturan temel kavramların birini merkeze alan yorumlar onun bütün düşünce örgüsünü çoğu kez görememe açmazına düşmektedirler. Bu problem Nietzsche okumalarında karşılaşılan ve üstesinden gelinmesi gereken en temel durumdur. Nitekim günümüz Nietzsche okuyucu ve yorumcularından olan Deleuze probleme işaret ederek, Nietzsche'nin felsefesinde öne çıkan ve düşüncesini şekillendiren kavramların birbirleriyle irtibatlı olduğunu yineler. Nietzsche üzerine yapılan yorum ve çalışmalarda onun bir yönü ya da kavramını öne çıkararak yaklaşımlar Onun düşüncesini sunarken bir panorama sunsalar da nihayetinde Nietzscheci kavramların aynı ortak görüden kaynaklı bir sisteme işaret ettikleri günümüzde daha açıkça görülmektedir. Bu bağlamda birbiriyle çelişen Nietzsche okumaları esasında Nietzscheci kavramların ve ana fikrin bağlamını yakalamada başarı gösterememiş okumalar olarak değerlendirilebilir. Nitekim bu minvalde Deleuze'un değerlendirmelerine daha yakından bakacak olursak, onun tespitleri Nietzsche'nin kavramlarındaki özgün ciheti örneklendirmek bakımından da ilgiye değerdir.

Deleuze tarafından, sisteme karşı duran, bundan dolayı da hiçbir sistemleştirme, teorikleştirme faaliyetine yakın durmayan kimsenin, Nietzsche'nin bütün felsefesi, "Güç istenci" arayışı olarak değerlendirilir. Oysa Nietzscheci "aynının bengi dönüşü", "iyinin ve kötünün ötesi", "ahlakın soykütüğü" vb. aynı kaynak ve temellendirmeye irtibatlı anlam kazanan kavramlardır. Lakin Deleuze'un Güç istenci merkezli okuması bahsi geçen kavramları ötelere gibi bir ortam oluştursa da bu Deleuze açısından da böyle değildir. Bir bütünün hangi parçasını ele alırsanız alınız sonuçta bütünle ilgili problemlerle yüzleşme durumuyla karşı karşıya kalırsınız. Bu minvalde hakikat ve Güç istenci (iktidar ve muktedirlik) bağlamında klasik düşüncenin ürettiği bütün kavramlar Nietzscheci perspektife tabi tutularak yeniden ele alınmıştır. Nitekim Foucault, bilgi problemini tartışırken Nietzscheci bir perspektiften hareket ederek *Bilginin Arkeolojisi*'ni yeni bakışla inşa eder. Bu bağlamda O, Nietzscheci perspektifi hep öne çıkarır. Bu değerlendirmelerden ilki, "bilgi" sorunsalı ile ilişkilidir. Geleneksel bilgi anlayışının, hakikat arayışının temelinde yer alan şey, bir hakikate ulaşma sürecidir. Hakikat, ulaşılması gereken bir şeydir. Nietzsche ile birlikte kendisine varılacak olan, bundan dolayı da o yoğun teorik düşüncenin vereceği acıya katlanan ve bundan da haz duyulmasına neden olan bir hakikat, yerini, temelinde çatışmanın, güç ilişkilerinin yer aldığı bir epistemeye bırakır. Bu episteme bağlamındaki bilgi: "Öznenin, söyleminde kendileriyle ilgili bulunduğu nesnelere söz etmek için kendisinde pozisyon alabildiği alandır, kavramların ortaya çıktıkları, tanımlandıkları, uygulandıkları ve dönüştükleri alan..." (Foucault, 1999: 233).

Nietzsche'nin yanında Artauld ve diğerlerinin de olduğu bir kuşak sayesinde, "delilik", edebiyatın, felsefenin alanına girmiştir. Eser ve yazar ayrımı, Nietzsche ile birlikte ortaya

çıkıştır. Nietzsche ile birlikte felsefenin güncel olana yöneldiğini söyleyen Foucault'a karşı ise Marx'ı ve ondan da öncesinde yer alan, "maddenin, bir etkinlik" olduğunu ifade eden Feuerbach'ı göstermek mümkündür.

Önde gelen isimlerin baş döndürücülüğünün uzağında yer alan, ancak yine de doğrudan olmasa da yine bu isimlerden beslenen yaygın tezler ise meseleyi ele alırken, ya "üstün insan" ya da "Tanrı öldü" etrafında dönmektedir. Bu makalede bunların hepsinin yanlış ve yetersiz olduğunu, meselenin bir yönüyle ilişkili olduklarını, ancak Nietzsche'nin asıl probleminin de şu olduğu türünden bir iddiada bulunmadan, onun düşüncesi, bir başka açıdan okunmaya çalışılacaktır.

Nietzsche'nin, düşünce serüveni boyunca merkezi kavramlardan birini kuşkusuz "Tanrı Öldü" sözü oluşturmaktadır. Özellikle de Olympos tanrılarının geri çekilmesiyle birlikte Yunan yaşamında karanlık ve korku üzerine kurulu başka bir yaşam geçtiğinin ifade eden Nietzsche, Olympos Tanrılarının geri çekilişiyle onların yerine düşünülen/ikame edilmeye çalışılan Hristiyanlığın insanı ezip parçaladığını ve nihayetinde onu derin bir bataklığa gömdüğünü söyler (Nietzsche, 2015: 92).

Sorunsalın sürdürülmesi açısından ise bu yaygın tezlerden birisinden, "Tanrı öldü" önermesinden hareket edilecektir. Öncelikle, ölen Tanrı'nın Nietzsche'de Baba anlamındaki Tanrı olmadığı belirtilmelidir. Evet, öldüğü iddia edilen Tanrı, Hristiyan teslisindeki oğul konumunda yer alan İsa peygamberdir (Nietzsche, 2003a: 84). Tanrı'nın Nietzsche'de Baba anlamındaki Tanrı olduğunu düşünmenin neden olacağı yanıltan, çarmıhtaki gerilişi ile dünyevi olandan uzaklaşıp, Tanrı olduğunu kanıtlayan bir Tanrı'ya ulaşarak kurtulmak mümkündür. Öldürülenin Tanrı haline gelen bir insan olarak anlaşılması, bu etkinliğin neden gerçekleştiğini, daha doğrusu neden gerçekleştirilmesi gerektiğini anlaşılabilir kılması nedeniyle, bu ayırımın üzerinde önemle durulmalıdır.

İlkin, bu ölüm ve öldürme etkinliğinin simgesel olarak gerçekleştirildiğini, bunun nedeninin ise çileci bir yaşantının beslendiği damarın kesilmesi olduğu belirtilmelidir. Bu çileci yaşam tarzı, huzursuz vicdan ve hincin karşımından meydana gelir ki bu da yaşamın her sathında ciddi zararlara yol açabilir (Solmaz, 2019: 6888) ikinci olarak da bunun sadece simgesel olmadığını, ama aynı zamanda, fiziksel yönünün de "öğlen civarı", "öğleden sonra", "ikinci civarı" gibi zamansal ifadelerle desteklendiği açıkça belirtilmelidir (Nietzsche, 2003a: 91, 2003c: 130).

Uzun bir dönem sadece Batının değil, bütün insanların yaşamını belirlemiş olan bu varlığın, Tanrı'nın, Tanrılaşmış İnsan'ın bir söylem içerisindeki ölümünü ilan eden iki özellikten ilkinin temelinde, "bozulmuşluk", "çürüme", "yozlaşma" gibi anlamlar olsa da aslında temel anlamı "hareketten kesilme" olan dekadansın, dekadans bir yaşam tarzının ortadan kaldırılması olduğu belirtilmelidir. Bu dekadans, Nietzsche felsefesini karakterize eden en önemli kavşaklardan biridir ve özellikle Avrupa'nın içine düşmüş olduğu bu dekadans durumun aşılması amaçların başında yer alır (Parlar, 2019: 146).

İnsani olanın, çarmıhla, acı çekme ile ilahi olana ulaşmasının, Pavlus'tan itibaren yüceltilmesi; acı çekme ile kurtuluş arasında doğrusal bir orantının kurulmasına neden olmuştur (Nietzsche, 2003b: 76). Tanrı haline gelen İnsan'ın çektiği acı, kendisinin işlemediği günahlar için olmaktan ziyade; kendisinin kurtuluşlarından sorumlu olduğu insanların girmiş oldukları yasak davranışların, günahların kefareti içindir. Tanrılaşan İnsan'ın çekmiş olduğu acı, gerek kendisinin, asıl olarak da diğer günahkârların daha iyi bir konuma ulaşmalarının yolunu açarken;

kendisinden, bundan ders çıkarması beklenen insanın gelecek bir hayatta daha iyi bir konumda bulunmasına neden olur. Bununla birlikte onun bu dünyada, dünyevi olandan bütünüyle uzaklaşmasına, dünyayı olumsuzlamasına, cehennemi bu dünyada yaşamasına neden olur. Bunun bir ara formu, bir geçiş noktası, bütünüyle iyi konumda yer alma ile bütünüyle kötü konumda yer alma arasındaki ara bir istasyonuna, Nietzsche açısından, Hıristiyan âleminde gidilecek yer yoktur. Özellikle ahlak ve Tanrı bağlamında değerlendirildiğinde, Hıristiyanlığın insanı yaşamdan ciddi derecede kopardığı görülmektedir: “Doğa karşıtı ahlak, yani şimdiye dek öğretilmiş, saygı duyulmuş ve vaaz edilmiş olan hemen her ahlak, tam tersine, tam da yaşamın içgüdülerine karşı yönelir - bu içgüdülerin kâh gizliden gizli ye, kâh yüksek sesle ve küstahça yargılanışıdır. "Tanrı kalbinin içini bilir" demekle, yaşamın en düşük ve en yüce arzularına hayır der ve tanrıyı yaşamın düşmanı olarak görür... Tanrının hoşuna giden aziz, ideal hadımdır... Tanrının krallığının başladığı yerde, yaşam sona erer ” (Nietzsche, 2005: 36).

O zaman yapılması gereken, bu olmayan şeyi, ara formu oluşturmaktan ziyade; insanın eylemesini sınırlandıran şeyleri bir bir bulup, onları ortadan kaldırmaktır. İnsanın bu dünyaya karşı tavır almasına, olumsuz bir tutum takınmasına neden olan şeyler ise din, ahlak ve metafizikten oluşmaktadır (Nietzsche, 2002: 420). Hıristiyanlık dininin çileci bir yaşantıyı öne sürmesinden, bunun en belirgin bir şekilde kendini somutlaştırdığı insan eylemlerinin sınırlandırılmışlığından, tüm bunlara belki de temel oluşturabilecek, Mısır'ın izini taşıyan, Platoncu metafizikten oluşmaktadır (Nietzsche, 2011: 28)

3. Çarmıhta Geriliş

Weber'in üstü örtük bir şekilde Marx'a karşı çıktığı ve kapitalizmle kâr arasında doğrudan bir bağlantı kurulamayacağını öne sürdüğü şeklindeki çok da doğru olmayan tezini kanıtlamak için, kapitalizmin kâr arayışından değil de, bir tasarruftan geliştiğini gösterebilmek için; kendisine müracaat ettiği ve Protestan ahlakının temelinde yer alan şey, çarmıhta gerilmenin nedenidir (Weber, 2010, s. 10). Weber, teorisinin tam da merkezinde yer alan iddia ile ilişkili olarak, ayrıntılı bir açıklama yapmakla kalmadığı gibi, meselenin tarihsel gelişimine bile bir kez olsun yer vermez. Augustinus'a geçiştirerek yer verir, Calvin üzerinde ağırlıkla durmaz. Kısmen Luther'e değinir (Weber, 2012: 690).

Çarmıhta gerilme ile Protestanlık ve onun özel bir kolu olan Calvinizm arasında ne tür bir bağlantı olabilir. Bu soruya yanıt vermek birçok şekilde mümkün görünmekle birlikte, meselenin, “çile” kavramı üzerinden işlenmesi daha anlaşılır olacaktır. Calvinizm ile kapitalizm arasındaki odak noktası, biriktirme ve tasarruftur. Biriktirmenin, tasarrufun olabilmesi için ise insanın bu dünyanın çeşitli güzelliklerinden, eğlencelerinden uzak durması gereklidir. Dünyanın nimetlerine karşı insanın uzak durmasının sonucu, birikim; nedeni ise günah'tan kaçınmadır. Çünkü eğlence ve sefahat, insanın Tanrı'ya uzaklaşmasına, dünyevi olanın peşine takılmasına neden olur (Weber, 2010: 10). Bundan dolayı, birikimin nedeni, Tanrı'nın uygun görmediği fiillerden uzak durmaktır.

Zamanın en küçük birimini bile Tanrı için çalışarak geçirerek (Weber, 2010: 130) bundan edinilen şeyin de günah korkusuyla harcanmaması sonucunda; insanın gerçekten kurtulacağına dair bir şey söylemek mümkün değildir. İnsanın daha sonra ortaya koyduğu performansla, gayretle; kendisi hakkında daha önce verilmiş olan kararı, onun lanetlenip lanetlenmediğini değiştirebilmesini iddia etmek; ezeli, ebedi ve bundan dolayı da değişmez olan Tanrısal kararın da değişeceği anlamına gelir ki; buna katılmak mümkün değildir (Alatlı, 2010:

621-622). Bu noktada, Calvinci anlayışın tezlerinin ne kadar radikal olduğu anlaşılmaktadır. Calvin, bununla da kalmaz, ilk günah doktrininin temelinde yer alan, insanın yasayı çiğnemesine neden olan şeyi, Adem Peygamber tarafından işlenen eylemin, insanların günaha bulaşmasının nedeni olarak görür. Bundan dolayı da onu, şeytanın işbirlikçisi olarak değerlendirir (Alatlı, 2010: 607).

Sermaye birikimini sağlayan şeyin temelinde yer alan, bu dünyaya sırt çevrilmesinin temelinde yer alan, çileci bir yaşantının oluşmasına neden olan şey Calvin tarafından yapılmış olan, ilk günahın radikal bir yorumudur. İlk günah nedeniyle de insan cennetten çıkarılmış, yeryüzüne indirilmiştir. O artık bir günahkârdır ve ölümlüdür (Âdem). Onu bu günahkârlıktan kurtarmış ya da kurtaracak olan şey de, bir Peygamber tarafından onun günahlarının üstlenilmesi, onun için çarmıhta gerilmesi.

Çarmıhın en temel belirleyici şeyi, bir insanın, Tanrı olacak bir insanın diğer insanlardan dolayı, onların aklanmaları için çekmiş olduğu acıdır. Bir peygamber diğer insanlar için acı çekiyorsa ve bu şekilde onları aklıyorsa, o zaman diğer insanların da acı çekmelerinden daha doğal bir şey olabilir mi? O zaman bu dünyada acı çekmeliyiz. Kurtuluş buradadır, neşede ve eğlencede değil!

4. Ahlak

Hristiyanlık, evrende ilk defa günah kavramını ortaya atarak insanın dünyaya dair yaşamsal enerjisini önemli ölçüde kesmiştir (Nietzsche, 1966: 58). Acı çekmemize, dolayısıyla kurtuluşumuza engel olabilecek eylemlerimizi nasıl engellemeliyiz. Her din gibi Hristiyanlık da, bu engellemeyi, “sevap” ve “günah”, “caiz” ve caiz olmayan” belirlenimleriyle sağlayacaktır. Rotamızın dünyevi olana kaymasının nedeninde yer alan eylemlerimiz, “günah”, “caiz olmayan”, “haram” olarak değerlendirilmelidir. Bunun karşısında yer alan eylemlerimiz ise ödüllendirilmelidir. Nietzsche bu noktada Hristiyanlığın insanı günah-sevap ikileminde tuttuğu ve onu yaşamdan kopardığı için iyi haberciyi örnek almadığını göstermiştir. Zira iyi haberci, yaşadığı gibi öldü, öğrettiği gibi tıpkı insanları kurtarmak için değil aksine kişinin nasıl yaşaması gerektiğini göstermek için. Bu sebeple onun ardında insanlığa bıraktığı en önemli miras kendi pratiğidir (Erdem, 2007: 132). Nietzsche, iyi haberci yani İsa’yı yaşama davet eden yönüyle, mutlak bir ahlak anlayışı geliştirmede ve insanları hayattan koparmadığı için onu ahlakın ötesinde bir şahsiyet olarak kabul etmiştir. Çünkü ahlaka ilişkin her mutlaklaştırmanın aynı zamanda bir yaşamı sınırlandırmak anlamına geldiğini en iyi Nietzsche biliyordu.

Ahlakın birçok yorumu olduğu şeklindeki yorum, Nietzsche’nin ahlaka dair söylediklerinin anlaşılması açısından, ahlakın mutlaklaştırılmasına engel olması açısından önemli olmakla birlikte; Nietzsche’nin ahlaktan anladığı şey, her ne şartta ve durumda olursa olsun, insan eylemlerinin sınırlandırılmasıdır (Nietzsche, 2002: 25-35). Dini öğretilerin, özellikle de Hristiyanlığın insan eylemlerini sınırlandırdığını düşünmek de, bizleri sınırlandırır. Dini ya da dünyevi olsun, genel anlamıyla, ahlak denilen şey her neyse, işte o insan eylemlerini sınırlandırır. Bundan dolayı, sevap ve günahın, caiz ve caiz olmayanın, iyi ve kötünün ötesinde eylemeliyiz. Bütün bunlar, eylemlerimizi sınırlandıran şeylerdir.

İyinin ve kötünün ötesinde eyleyen insan tipine örnek olarak, Nietzsche, Antik Yunan ve Rönesans insanını gösterir (Nietzsche, 2011: 66-68). Bu insanlar, ona göre, eylemlerini sınırlandırmamaları nedeniyle, dünyayı olumluyorlardı. Dünyayı olumlamanın yolu, insanı tinselliğinden arındırmaktır (Nietzsche, 2003b: 20). İnsanın tinsel bir varlık olmadığını, onun

içgüdüleri olduğunu, bundan dolayı da insani olanın “içgüdüsel bir hayvan olduğunu” kabul etmek gereklidir. İnsan, öyle, kimilerinin dediği gibi diğer varlıklardan ayrı bir şekilde, bir ruhi yöne sahip olan şekilde değil; aksine, diğerlerinde de ortak olan bir şeyden hareketle, içgüdülerinden hareketle tanımlanmalıdır.

19.yüzyılda gelişmekte olan biyoloji biliminin, Nietzsche üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Çünkü içgüdüleri olan bir varlık, ancak ve ancak, biyolojik bir varlık olabilir. Biyolojinin gelişiminde yadsınamayacak önemi olan Darwin’e Nietzsche’nin neden karşı çıktığını belirlemek ise oldukça zordur (Keith, 2011: 139). Bunun için birçok neden gösterilebilir. Nietzsche’nin genel anlamıyla, bir “sistem” anlayışına karşı olması, moda olan şeylerin sıradanlığa sebep olması dolayısıyla popüler olmaya başlayan bir teoriden uzak durması gibi şeyler öne sürülebilir. Belki de daha önemlisi, türlerin seçim kanununun temelinde yer alan şeyin, türün, Nietzsche’nin katlanamayacağı şey olmasıdır. Bir kimsenin, bir bireyin değil, türün korunmasından bahsetmesi nedeniyle Darwin’in, yeni bir sıradanlığa, sürü psikolojisine sebebiyet vermesi nedeniyle Nietzsche’nin karşı çıktığı söylenebilir.

Sürü psikolojisine karşı çıktığının doğrulayıcı izlerini Marksizm’e karşı eleştirilerinde de bulmak mümkündür. Marksizmi, sadece, şiddete meyilli bir hareket olmasından, gelecek adına anı, içinde yaşanılan zamanı olumsuzlaması nedenleriyle değil; aynı zamanda, eşitliğe ve dolayısıyla kitlesel olana önem vermesi nedeniyle de yeni bir sürü psikolojisi oluşturduğunu savunur (Nietzsche, 2002: 82, 368). Sürü psikolojisi ise kendi varoluşunu oluşturmaya çalışan insanın önündeki en büyük engeldir.

5. Metafizik

Sıradanlıktan, sürü halinde olmaktan kurtulmuş; ama bunun yanında, maddi olan yönüne, bedenine ehemmiyet vermesine engel olan yönleri de reddedilmiş bir insan ancak dünyayı olumlayabilir. Bunun için, insanın biyolojik bir varlık olduğunu kanıtlamak için onu tinsel ve akılsal yönü ile tanımlayan metafizik sistemlerin alaşağı edilmesi gerekir.

Nasıl ki insanın ruhsal yönü, onun tinselliğini oluşturur ve ondan sakınılması gerekirse; aynı şekilde, insanın da içinde olduğu varlıklar dünyasından, tinselliğin arındırılması lazımdır. Var olanların ruhi yönü ise metafiziktir. Metafiziği, var olanın zamandan ve mekândan soyutlayan Platon, bu dünyaya karşı, maddi dünyaya karşı, uydurulmuş bir gerçeklik inşa etmiştir. Nietzsche’nin, Platoncu metafiziği kastederek söylemiş olduğu, “Mısır’ın izini taşıyor” iddiasının (Nietzsche, 2006: 31). İdealar âleminin temellendirildiği Devlet Metninin yedinci bölümünde yer alan güneşe, Mısır’da başta gelen Ra’ya karşılık gelene yöneltildiğini anlamak zor değildir.

Yunan dünyasının bozulmuşluğunun önüne geçebilmenin en iyi yolunun, erdemli insanlar yetiştirmekten geçtiğini bunu gerçekleştirmenin ise siyasetin temel amacı olduğu belirten bir kimsenin; hem politik teorisinin hem de metafiziksel öğretisinin başka bir metin içerisinde birlikte geçmesi rastlantı değildir. Çünkü her iki faaliyet de, bu bozulmuşluğa çare aramaktadır. Politik olan da, zamanla, metafiziğe hizmet edecektir. Daha önceki dönemlerden gelen yasalar ortadan kaldırılıp, yerine, idealara, idealar düzenine bakılarak yenileri eklenecektir. Sadece politik olan da değil, onunla yakından ilişkili olan ahlak ve bilgi teorisi de idealar merkeze alınarak tesis edilecektir. Bütün diğer soruşturma, araştırma alanlarının temelinde yer alan, bu dünyadaki bozulmuşluğa yine bu dünyadan cevap vermeyen, bir başka dünyadan, değişmenin olmadığı bir evrenden yanıt vermeye çalışan bu teorisinin temelinde ise İyi İdeası bulunur (Platon, 2013: 219).

İçinde sürekli değişimin olduğu, hakikatin değil görünüşlerin olduğu, idealar âleminden aldığı paya, ona katılmasına ve onun daha iyi bir taklidi olmasına gerçekliğini borçlu olduğu bu dünya Demiorgos tarafından idealara bakılarak meydana getirilmiştir. İdeaların kendileri ise varlıklarını kendilerinden daha üstün bir şeye, İyi İdeası'na borçludurlar. Ahlaksal olandan hareketle metafiziksel olan temellendirilmesine karşı çıkışını, Kant'ın insana otonomluk açmak için, varlığı ikiye yarmasında da gösterir. Kant'ın yaptığı şey, Nietzsche için, ahlaksal bir kaygıdan hareket ederek varlığın temellendirilmeye çalışılmasıdır (Nietzsche, 2006: 36).

Çarmihın, ahlakın ve metafiziğin insanı etkisiz, hareketsiz kalmasına neden olmalarına karşı olarak; tam da bunların üzerini örtmeye çalıştığı şey, onların tasvip etmediği şey için dünyanın olumlanmasının yolu açılmalıdır. Bunu sağlayacak olan şey de, Sokrates'le birlikte Yunan dünyasında başka bir akılsallığın, sanatsal akılsallık değil; coşkuya ve hazza yer veren, hatta bunu amaçlayan Dionysosçu sanattır (Nietzsche, 2004: 139). Nietzsche'ye göre dekadansa yol açan ahlak, metafizik, eylemin kesilmesine neden olur. Fakat Dionysosçu sanat, eylemi gerçekleştirmenin önündeki bütün engelleri ortadan kaldırır. Burada amaç, insanın ve canlılığın bütün güçleriyle eylemde bulunmalarını teşvik etmek, eylemin doğrudan faili kılmak ve bu eylemlerle yeni değerler ortaya koyabilmektir. Böyle bir durumda başaracağımız şey, dekadansa uğrayan yaşamın, bu örtüyü üzerinden atıp hayatı olumlaması olacaktır.

6. Sonuç

Nietzsche'ye göre, akli ve düzeni amaçlayan, ahlaki ya da siyasi bir kaygı güden bir anlayıştan daha çok; insanın içgüdülerine, arzularına, ihtiraslarına yön veren, onların ifadesi olan bir sanat anlayışının bozulmuşluğa karşı koyabileceğini ifade eder. Bununla birlikte O, bozulmanın, çürümenin, en temelde de acı çekmenin önemsenmesine neden olan şeyin, tanrılaştırılmış insanın, insan olduğunu yeniden bizlere hatırlatır. Üzerinde konuşulan bu insanın diğer insanlar gibi, zamanın belli bir anında öldüğünü belirterek; tanrılaştırılmamış insan olmayandan, Baba anlamındaki Tanrı'dan da bir şeyler almaya, bir şeyler eksiltmeye çalışır.

Tanrılaştırılmamış insan olmayandan bazı şeylerin alınmaya çalışılmasının nedeni, tam da tanrılaştırılmış insan anlayışının neden olduğu tahribatın önüne geçmektir. Kendisinden önceki itikattan belirli izler taşıyan, ancak kendisinden sonraki bir itikadın (Nietzsche, 2003b: 94) neden olduğu, dünyayı olumsuzlama halinden Batı dünyasını kurtarmaktır. Bunun yapılmasının yolu da, tanrısal olanın ezeli düşmanının, sahneye çıkabilmesi için gerekli olan şartları hazırlamaktır.

Nerden ve neden dolayı ortaya çıktığını tam olarak bilmemizin mümkün olmadığı, bu anlayışı ortaya çıkaranların da bundan ne tür bir çıkarları olduğunu tam olarak bilemediğimiz bu yorumlamanın, ilk günah doktrininden, kapitalizmin izahına kadar gittikçe daha da katılan bu anlayışın neden olduğu radikal bir olumsuzlamanın karşısına, radikal bir olumlamanın kapılarını açmanın yolu, tanrılaştırılmış insan olmayanın en önemli iki özelliğinin, "bilgelik" in ve "iyilik" in elinden alınmasıdır (Nietzsche, 2002: 486). Tanrılaştırılmamış insan olmayandan bu iki özelliğin alınması, büyük bir kudrete sahip ve kendileri nedeniyle bu gücün olumlu yöne, pozitif bir yöne kanalize eden bir Tanrı'nın, insan olmayan Tanrı'nın yerine; çıplak bir güce sahip olan ve bu gücü de kötüye kullanan Şeytan'ı geçirme amacı güder. Batı dünyasının elinden, dine, vahye, tanrısal olana ait ne varsa onun alınışını ima eder.

Kaynakça

- Alatlı, A. (2010). *Batı'ya yön veren metinler II*, Nevşehir: Kün Yayınları.
- Erdem H, S. (2007). Nietzsche'nin tanrı imgesi üzerine bir değerlendirme, *Felsefe Dünyası 2007/1- Sayı:45*, (125-138).
- Foucault, M. (1999). *Bilginin arkeolojisi* (Çev: Veli Urhan), İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Keith, A,P. (2011). *Kusursuz nihilist* (Çev: Cem Soydemir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Nietzsche F. (2006). *Putların alacakaranlığı / ya da balyoz ile felsefe yapmanın yolları* (Çev: Serpil Erfındık), İzmir: İlya Yayınevi.
- Nietzsche, F. (2003a). *Böyle dedi zerdüşt* (Çev: Gülperi Sert), İzmir: İlya Yayınevi.
- Nietzsche, F. (2004). *Ecce homo* (Çev: Emre Yıldız), İzmir: İlya Yayınevi.
- Nietzsche, F. (2011). *Ahlakın soykütüğü üstüne* (Çev: Ahmet İnam), İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F.(2002). *Güç istenci* (Çev: Sedat Umran), İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Nietzsche, F.(2003b). *Deccal* (Çev: Oruç Aruoba) , İstanbul: İthaki Yayınları.
- Nietzsche, F. (2003c). *Şen bilim* (Çev: Levent Özşar), Bursa: Asa Kitabevi.
- Nietzsche, F. (2015). *İnsanca pek insanca* (Çev: Mustafa Tüzel), İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Nietzsche, F. (1966). *Gezgin ve gölgesi* (Çev: İsmet Zeki Eyüboğlu), İstanbul: Oluş Yayınları.
- Nietzsche, F. (2005). *Putların batışı ya da çekiçle nasıl felsefe yapılır* (Çev: Mustafa Tüzel), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Platon. (2013). *Devlet* (Çev: Sabahattin Eyüboğlu ve M.Ali Cimcoz) , İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Parlar, Yasin. (2019). Nietzsche'nin aristokrat radikalizmi, *Özne 31. Kitap*, Konya: Çizgi Kitabevi, ss. 145-158.
- Solmaz, M. (2019). Hayvan-oluş: deleuzyen ve guattarici perspektiften hareketle yeni bir yaşam dünyası inşa edilebilir mi? *International Social Sciences Studies Journal*, Sayı: 5, 6884-6890. : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1939>
- Weber, M. (2010). *Protestan ahlaki ve kapitalizmin ruhu* (Çev: Gülistan Solmaz), Ankara: Alter Yayıncılık.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve toplum 1* (Çev: Latif Boyacı), İstanbul: Yarın Yayınları.

Extented Abstract

This study involves an inquiry into what the death of God corresponds to in life, centred on Nietzsche's statement that God is dead. Nietzsche stated that first Platonism and then Christianity caused a great destruction of the existence of God, and declared that by killing God, they not only killed a physical god, but also sacred values, culture to a large extent, and the place where man would define himself. Here, Nietzsche stated that Platonism and Christianity basically isolated man from life, and moreover, it caused great damage to the vital plan by detaching him from basic dynamics such as emotion, impulse, and desire for life. However, even though an understanding of art that directs and expresses man's instincts, desires and ambitions, rather than an understanding that aims at reason and order, that pursues a moral or political concern, can to a certain extent resist this degradation, Nietzsche does more than this and reminds us that it is the deified man, the human being, that causes the degradation, decay and, most fundamentally, suffering to be valued, and besides stating that he, like other people, dies at a certain moment in time it also tries to take something from the non-deified non-human, God in the sense of the Father, to take something away, to diminish something.

The reason for trying to take some things from the non-godified non-human is precisely to prevent the destruction caused by the deified human understanding. It is to save the Western world from the negation of the world caused by a later faith (Nietzsche, 2003b: 94) that bears certain traces of the faith that preceded it. The way to do this is to prepare the necessary conditions for the eternal enemy of the divine to appear on the stage.

The way to open the doors to a radical affirmation in the face of a radical negation caused by this interpretation, this understanding that has become more and more rigid from the doctrine of original sin to the explanation of capitalism, the way to open the doors to a radical affirmation in the face of a radical negation caused by this understanding, which we cannot know exactly where and why it emerged, and we cannot know exactly what kind of benefit those who brought this understanding into being have from it, is to take away the two most important characteristics of the deified non-human, "wisdom" and "goodness". With the removal of these two qualities from the deified non-human, it is intended to replace God, the non-human God, who possesses great power and because of them, channels this power in a positive, affirmative direction, with Satan and possesses naked power and abuses this power. It implies that the Western world has been stripped of all that belongs to religion, revelation and the divine.

In this respect, it is possible to say that Nietzsche puts forward a human model that is not like God, but at least acts with a divine purpose, instead of the God whose death he declares. This human model is the superhuman. This superhuman assumes an Apollonian mission with his/her characteristics such as prudence. On the other hand, this superhuman will have the identity of Dynosis with the dynamics of excitement, impulse and desire for life. This human model, which Nietzsche proposes here after the death of God, will take place in life with both Apollonian and Dynosis sides. Instead of the idea of substituting a human being in the same way after the death of God, Nietzsche concentrates on a model that will fill the void of God, and this is the superhuman. The

fact that he does not aim to replace God with man can be explained as follows: if we directly replace God with a human being, then we would cut the human being from the vital plan and cut the bond between him and life.

In this case, instead of finding a human being with a desire for life, adorned with apollonian and dynosis characteristics; we are faced with a being who is detached from life tries to be taken to the sky and tries is completely opposite to human existence here Nietzsche presents a human model by not losing sight of the essential being of man. This constitutes an important crossroads in the tradition of thought.

Therefore, Nietzsche is trying to settle accounts not with God but with the West, which directly caused his death and subsequently devalued many things. In particular, he begins to come to terms with the morality of the western tradition by revealing its negative effects on people.


Uygarlık Kavramının İnşası ve Osmanlı-Türkiye Aydınının Gündemine Girişi^a

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Gökhan Topluk 
Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi İdari
Bilimler Fakültesi, Siyaset bilimi ve kamu
Yönetimi Bölümü, Muş-Türkiye.

e-posta: gokhan-topluk@hotmail.com.

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Prof. Dr. Hakkı Büyükbaş 

Kayseri Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi Bölümü, Kayseri-Türkiye.

e-posta: hakkiybuyukbas@erciyes.edu.tr.

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 30. 01. 2024

Kabul tarihi-Date of acceptance: 19. 09. 2024

Yayım tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External

Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör

Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Etik bildirim- Complaints

ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Topluk, G.-Büyükbaş, H. (2024). Uygarlık kavramının inşası ve Osmanlı-Türkiye aydınının gündemine girişi. *İçtimaiyat*, 8(2), ss. 450-465.

DOI: <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1428411>

Öz

Bu çalışma, uygarlık/medeniyet kavramının inşa sürecine odaklanmakta; uygarlık nosyonu üzerinden bir kelimenin (word) kavrama (concept) dönüşme sürecini göstermeyi amaçlamaktadır. Uygarlık kavramının Doğu-Batı güç dengesi bağlamında tarihin belirli bir anında sorunsallaştırılma biçimine, hangi acil ihtiyaçlar doğrultusunda seferber edildiğine dikkat çekilmektedir. Uygarlık kavramının sabit ve verili bir anlama sahip olmaktan çok tarihsel-toplumsal süreçlerin neticesinde inşai ve kurgusal olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Osmanlı'nın Batı karşısında kaybettiği mevziler neticesinde yaşadığı gerilimi anlamının yollarından birisi de uygarlık/medeniyet kavramının nasıl sorunsallaştırıldığını göstermektir. Bu sayede kavramın tarihçesine ışık tutulup gelişimine dair bir başlangıç noktası tespit edilebilir. Batı Uygarlığı, kavramı kendi egemenliğinin bir unsuru olarak inşa ederken, Osmanlı-Türkiye aydını onu daha ziyade maddi unsurları açısından dikkate almış, kendi manevi üstünlüğü ile birleştirerek Batı'ya karşı bir silaha çevirmeyi gaye edinmiştir. Sonuçta İslamcı aydınların vardıkları yer İslam medeniyeti kavramıdır. İslam medeniyeti, Batı uygarlığı karşısında bir tür nefs-i müdafaa hareketi olarak tanımlanabilecek İslamcı muhayyilenin kendini ifade etme biçimlerinden biri olarak ele alınabilir.

Anahtar Kelimeler: Uygarlık, Doğu-Batı, Osmanlı, İslamcılar, İslamcılık

The Construction of the Concept of Civilization And its Entry into The Agenda of the Ottoman-Turkish Intellectuals

Abstract

This study focuses on the construction process of the concept of civilization; it aims to show the process of a word turning into a concept through the notion of civilization. Attention is drawn to the way the concept of civilization was problematized at a certain moment in history in the context of the balance of power between the East and the West, and to the urgent needs in line with which it was mobilized. It is attempted to show that the concept of civilization is constructed and fictional as a result of historical-social processes rather than having a fixed and given meaning. One of the ways to understand the tension experienced by the Ottomans as a result of the positions they lost against the West is to show how the concept of civilization was problematized. In this way, it is possible to shed light on the history of the concept and to determine a starting point for its development. While Western Civilization constructed the concept as an element of its own sovereignty, the Ottoman-Turkish intellectuals considered it more in terms of its material elements and aimed to turn it into a weapon against the West by combining it with their own spiritual superiority. As a result, the place that the Islamist intellectuals reached was the concept of Islamic civilization. Islamic civilization can be considered as one of the forms of expression of the Islamist imagination, which can be defined as a kind of self-defense movement against Western civilization.

Keywords: Civilization, East-West, Ottoman, Islamists, Islamism

^a Bu çalışma Kayseri Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Hakkı Büyükbaş danışmanlığında hazırlanan "Türkiye'de İslamcıların Modern Batı Uygarlığı Tasavvuru" isimli doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

1. Giriş

Türk düşünce tarihinde uygarlık/medeniyet kavramına ilişkin kuramsal ve kavramsal tartışmalar iki asra yakın bir geçmişe sahiptir. Bununla birlikte, tarihsel süreçte farklı bağlamlarla ele alınan medeniyet konseptine ilişkin tartışmalar güncelliğini sürdürmektedir. Bilhassa Samuel P. Huntington'un Medeniyetler Çatışması adlı eseri ile bu tartışmalar yeni boyutlar kazanmış; uygarlık kavramı sosyal bilimlerin analiz ünitesi olarak önem kazanmıştır.

21. yüzyıl ile birlikte yeni uygarlık havzalarında baş gösteren geleneğe/tarihe/kutsala yönelimdeki ivmelenme uygarlık kavramını aktüel olarak da önemli hale getirmiştir. Kendi kültürel ve tarihi miraslarını güncel kılarak yerli-mahalli değerlerini evrensel tekliflere dönüştürmek isteyen kadim Asya uygarlıkları kendi tarihi-kültürel müktesebatlarını uygarlık konsepti etrafında toplamışlardır. Bu açıdan Hindistan'da geleneğin artan gücü, Çin Komünist Partisi'nin Konfüçyus'u sahiplenmesi ve Rusya'nın tekrar Ortodoksluğu kendi kimlik ve kişiliğinin bir parçası haline getirme çabası dikkat çekicidir. Türkiye'de de özellikle İslamcı aydınların İslam medeniyetinin imkanlarını yeni bir gözle yokladıkları görülmektedir. Jeopolitik eksenin Batı'dan Doğu'ya, başka bir ifade ile Atlantik'ten Pasifiğe kayması Türkiye'yi de yeni bir jeostratejik cazibe haline getirmektedir. Balkanlar'dan Afrika'ya kadar uzanan dış politik gündemin güçlü bir entelektüel zemine oturması gerektiği söylenebilir. Türkiye'nin modern Batı uygarlığının açmazlarına karşı sunacağı öneriler onu bölge ve dünya kamuoyu gözünde daha da dikkat çekici hale getirebilir. Bunun için uygarlık ve İslam medeniyeti odaklı bir düşünce ufkunun, Batı uygarlığı ile farklarını temayüz ettirme arayışında olduğu söylenebilir.

Uygarlık kavramının anlamı üzerine düşünmeden evvel köklerine ilişkin bir yolculuğa çıkmak anlamlı olacaktır. Bunun için kavramın lügat anlamından daha geniş bir perspektife ihtiyaç vardır. Kavramın (civilisaton) tarihin belirli bir anında belirli bir ihtiyaca cevap verme arayışı içinde nasıl birdenbire belirdiğini ve devam eden süreçte hangi değerlerle iç içe geçerek yeni anlamlar kazandığını görmek ilginç olacaktır. Batı'nın kendi üstünlüğünü vurgulamak ve Batı dışı toplumlarla farkını ortaya koymak için başvurduğu/ürettiği ilerleme (progress) gibi kavramların uygarlık ile nasıl bütünleşik hale geldiğine bakılmalıdır.

Osmanlı'nın Batı karşısında kaybettiği mevziler neticesinde yaşadığı gerilimi anlamının yollarından birisi uygarlık/medeniyet kavramının nasıl sorunsallaştırıldığı ile irtibatlıdır. Osmanlı-Türkiye aydınının uygarlık kavramına neden ihtiyaç duyduğu, özellikle dönemin İslamcı aydınlarının onu hangi açılardan kritik ettikleri önemlidir. Bu sayede kavramın tarihçesine ışık tutulup gelişimine dair bir başlangıç noktası tespit edilebilir.

Bu çalışmanın amacı; kavramın sadece lügat karşılığını vermek değil, onu Doğu-Batı karşılaşmasında bir enstrümental olarak işlevselleştiren zihniyete dikkat çekmektir.

Çalışma kapsam olarak Batı açısından uzun bir süreci ele almayı denerken, Osmanlı-Türkiye aydını açısından başlangıç dönemine odaklanmaktadır.

Bu çalışmada farklı araştırma tasarımları arasından açıklayıcı tasarım tercih edilmiştir. Açıklayıcı tasarım "tasvirde ziyade yorumlamayı da içermesi" (Punch, 2016, s. 16) sebebiyle tercih edilmiştir.

Bir araştırma yaparken nicel ya da nitel yöntem kullanmak mümkündür. Bazı araştırmacılara göre aradaki ayrım son derece basittir: nicel yöntemde sayısal veriler kullanılırken, nitel yöntemde sayısal ölçümler araştırmadaki ana veriler değildir (Bryman, 2012). Bu çalışma

araştırma yöntemi açısından nitel bir araştırma olarak tanımlanabilir. Veri toplama yöntemi olarak doküman-belge inceleme yöntemi tercih edilmiştir. Doküman inceleme yöntemi, araştırmanın veri setini oluşturan birincil veya ikincil kaynakların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilir (Bowen, 2009, s. 27).

Veri analiz yöntemi olarak ise hem içerik analizi hem de süreç analizi kullanılmıştır. “Verilerin nesnel, doğrulanabilir ve ölçülebilir açıklamasını” (Fiske, 1996: 176) ifade eden içerik analizi betimleme yapabilmek, süreç analizi ise olguların süreç içerisinde nasıl dönüştüklerini gösterebilmek için tercih edilmiştir

Çalışmada, öncelikle kavramın “semantik yapısı” üzerine bir çerçeve oluşturulmaya çalışılacaktır. Kosselleck’in kavram (concept) üzerine değerlendirmeleri Foucault’un dispoitif konsepti ile birlikte ele alınarak uygarlığın semantik geçişlerine ve anlam çoğulluğuna bakılacaktır. Uygarlığın bir kavram olarak Batı’da nasıl doğup da yerleştiğine ve Osmanlı-Türkiye aydınının gündemine hangi koşullarda girdiğine yer verilecektir.

2. Kelimenin (word) Kavram’a (concept) dönüşmesi: Semantik Kayma ve Anlam çoğulluğu

Çalışma başlığını teşkil eden uygarlığa geçmeden önce soyut bir ifade olarak “kavramın” bizatihi kendisi hakkında, Reinhart Kosselleck’e (2020) yaslanarak bir takım çıkarımlara varmak yerinde olacaktır. Kosselleck’te kavramla (concept) kelime (word) arasında önemli bir fark söz konusudur. Kavram bir kelimeye bağlı olsa da ondan daha fazlasını ifade eder. Yalın biçimiyle bir kelimenin kavrama dönüşebilmesi için birden fazla anlamı içermesi gerekir. Bir kavram sadece dar anlamda tanımlanmış bir dilsel ifadeden (linguistic expression) ziyade epistemik alana (epistemic sphere) aittir. “Kavramın” tarihsel olarak geçirdiği dönüşümler ve sergilediği anlam çeşitliliği onu “kelimeden” ayırmaktadır. Burada önemli olan şey kavramın ifade ettiği anlamsal değişimlerin (semantic change) sosyal değişimlerin (social change) ayrılmaz parçası olmalarıdır.

Kosselleck (2020) “tarihe” bakışın farklı çağlarda nasıl değişkenlik gösterdiğini örnek verir. Yunanlılar tarihi “döngüsel” (cyclical) bir olay olarak ele alırken, Hıristiyanlar İsa’nın ikinci gelişini ve nihai yargıyı tarihin telos’u olarak görmüşlerdir. Modernite ile birlikte “modern insan” ise, tarihi bir dizi yeni ve tekil olayın ortaya çıkışı şeklinde yorumlaya başlamıştır. Kosselleck kavramlardaki semantik kaymalar ile tarihsel-toplumsal değişimler arasındaki illiyete dikkat çeker. Kavramlara dinamizm ve elastikiyet kazandıran şey siyasal-toplumsal gereksinimlerdir. Bu sebeple kavrama içkin olan “anlam” verili değil kuruldur. Her yeni koşulda yeniden üretilir; hatta icat edilir. Foucault’cu (2022) anlamda “dispoitif” kavramı tam da bunu ifade etmektedir: kavramlar, tarihsel bir anda “acil bir ihtiyaca” cevap vermektedir. Dispoitif; bir kavramın “hakikatine” dair metafizik bir sabite/göstergeden ziyade onun iktidar mahfilleri tarafından hangi acil ihtiyaçlar doğrultusunda kurgulandığına ilişkindir.

Tarihin belirli bir anında belirli bir yerde (18. Yüzyıl Fransa’sında) ortaya çıkan ve bir “kelimden” çıkarak bir “kavrama” dönüşen “civilisation” kavramı hangi “acil ihtiyaca” cevap vermek için icat edilmiştir? Bununla birlikte, civilisation’a Türkçe bir karşılık bulma girişimi neden 19. Yüzyılda Sadık Rifat Paşa’yı beklemiştir? Ya da “Batı” (the west) kelimesi coğrafik bir yönü ifade ederken neden belirli bir uygarlık havzasına işaret edecek kavramsal forma bürünmüştür. Bu ve benzeri sorular çoğaltılabilir. Bunların kısaca ve özetle geçirdikleri evreleri izlemenin; 21. Asırda İslamcılarının medeniyet ve Batı kavramlarını nasıl algıladıklarını ortaya koyarken faydası olacaktır.

Bu vesileyle mezkur kavramlara tarihsel bir perspektif, kavramsal bir arkeoloji sunmak konumuz açısından faydalı olacaktır.

Civilisation gibi-“isation” sonekiyle üretilmiş olan isim formunda yeni kelime terkiplerinin kullanım sıklığı 18.yüzyıl öncesinde kayda değer bir yekun tutmamaktaydı. Fransız devrimine kadar bu türden (fertilisation, organisation, temporisation gibi birkaç istisna dışında) kelimelere pek rastlanmıyordu. Civilisation nosyonunun geç döneme rastlaması; toplum ve insana dair geleneksel anlayışın çözülmesiyle ilişkiliydi. İnsanın evrensel ve tedrici gelişiminin keşfedildiği iddia ediliyordu. Civilite kelimesinin hali hazırdaki statik yapısı yeni toplumların gelişmiş ahvalinin yönelimini ve sürekliliğini göstermeye kifayet etmiyordu. İnsanlığın eğitimle kat ettiği mesafe sonucunda edinmiş olduğu bütün yeni kazanımları tazammun edecek daha dinamik bir kavrama ihtiyaç vardı. Civilisation bu ihtiyaca cevap verebilirdi (Benveniste, 1973, s. 292).

Kavramın soy kütüğü ve “hangi anda” “hangi acil ihtiyaçlara” cevap verdiği sorusu etrafında düşünüldüğünde, medeniyet kavramının Osmanlı entelijansiyası beyinde ortaya çıktığı yıllar da dikkat çekiciydi. Sadık Rifat Paşa'nın medeniyet kavramını icadı, “...et” son ekiyle biten yeni kavramların da üretildiği yıllara rastlıyordu. Örneğin “hürriyet” kavramı bunların en meşhurlarındandı. Kelime 1840'larda tek tük kullanılsa da 1850'lerden sonra yaygın hale gelebilmişti. (Baykara, 2007, s. 55). Hürriyet, medeniyet gibi “et” son ekiyle biten yeni terkipler Batı uygarlığı karşısında var olma savaşı veren bir toplumun entelektüel dağarcığındaki semantik kaymalara mı işaret etmekteydi?

3. Uygarlık/medeniyet kavramının Batı'daki Serencamı

Batı uygarlık havzasını ortak bir entelektüel zeminde toplayan bir düzine kavramdan söz etmek mümkündür. Medeniyet kavramı işte bu müşterek mefhumların başında gelmektedir. (Benveniste 1971, s. 289). Tıpkı The West (Modern Batı) gibi Civilisation (uygarlık) kavramı da tarihseldir. Kavramın semantik olarak ortaya çıkışı tarihin belirli bir anına rastlar. Bu açıdan doğup geliştiği coğrafyanın izlerini ve etkilerini taşır. Civilisation kavramı Avrupa'nın kendini yeniden tanımlama ihtiyaçlarına, kolektif kimlik arayışlarına verilen cevaplardan biri olarak ele alınabilir. Uygarlık kavramının, The West (Batı) kavramından yaklaşık yarım asır kadar önce belirmesi ve sonrasında bu kavramla neredeyse müteradif hale gelmesi bu açıdan önemlidir.

Uygarlık kavramının Batı tarih sahnesinde belirmesi modern çağa rastlar (Benveniste, 1971, s. 292). Latince “civitas” kelimesinden türeyen, 13. Yüzyıla has civil (medeni) ve 14. Yüzyılda ortaya çıkan civility (medenilik) kavramları 18.yy ortalarında civilisation (medeniyet) kelimesine evrilmiştir. Civilisation kelimesinin kullanımından evvel polite (nezaket) ya da police (sivil-şehirli) kelimeleri kullanılmaktaydı. Ancak bunlar “Batının” geldiği yeni aşamada Avrupa taleplerini karşılamaktan uzaktı. Yani; dilin mevcut semantik imkanları Batının politik ihtiyaçlarını karşılamıyordu. 16. Yüzyılda fiil haliyle “civiliser” kavramı artık civilisation kavramının doğuşunu müjdeliyordu. Civilisation hem bir tür yönelimi hem de sürekliliği ifade eden dinamik bir kavram olarak icat edildi. (Benveniste, 1971, s. 292).

Kavramın ilk defa ne zaman kullanıldığı hakkında iki farklı görüşe rastlamak mümkündür. Febvre'ye (1973, s. 222); göre 1766 yılında M. Boulanger'in Antiquité Dévoilée Par Ses Usages eserinde medeniyet kavramını yabanilerin bir kereye has bir şekilde medenileşmesi şeklinde katı ve stabil olarak değil dinamik bir süreç olarak ele alıyordu. “Medeniyet bu metinde hem devingen bir oluşum vetiresini içeriyor hem de ilkel bir form olarak kodlanan yabaniliğin ileri aşaması olarak sunuluyordu”. Benveniste (1971, s. 290) ise kavramın Febvre'nin tahmin

ettiğinden yaklaşık 10 yıl kadar önce Mirabeau tarafından kullanıldığını tespit etmişti. L'Ami Des Hommes Ou Traité De La Population eserinde Mirabeau Markisu Victor de Riquetti üç yerde civilisation kelimesini kullanmıştı. Mirabeau beşyüz sayfayı aşkın olan bu eserde medeniyeti sadece üç yerde kullanmıştı. Fizyokratların önemli temsilcilerinden birisi olan Mirabeau'nun kavramı kullandığı bağlam ve tarıma yaptığı vurgu bu açıdan dikkate değerdi. Eser hem iktisadi hem ahlaki amaçlar güdüyordu. Tarım, endüstri, ticaret, para, adalet, nezaket, görgü, lüks, güzel sanatlar, savaş gibi nosyonlar “sosyal” içerikler kazandı. Kavram toplumsallaşma (sociabilite) aracı olarak ele alınıyordu. Mirabeau'nun yaklaşımı demode olsa da ve de medeniyet kavramına yüklenmek istenen tüm veçheleri içermese de, yaptığı şey epistemolojik bir katkıydı. Batı'ya kendi yeni pozisyonunu ben-merkezci olarak kuracağı son derece kullanışlı bir malzeme sunmuştu (Mazlish, 2004, s. 7). Ona göre din insanlığın ilk ve en etkili terbiye-fren mekanizmasıydı. Kardeşliği sağlayan temel çimento olarak din kalplerimizi yumuşatan şeydi (Starobinski, 1993, s. 2). Mirabeau; uygarlık kavramını, “Work and Money” başlıklı bölümde lüks ve açgözlülüğün karşıtı olarak ele aldı. Lüks ve israftaki artış beraberinde yoksulluk ve nüfusta erozyonu getireceği için insanları bu tarz kötü şeylerden alıkoyacak en önemli “fren” din olacaktı (Mazlish, 2004, s. 6). Toplumsal evrimin teolojik olmayan yeni bir yorumlanma biçimiydi söz konusu olan (Benveniste, 1973, s. 292).

Medenileştirme ve medeni (civiliser ve civilise) uzun süre kullanılmış olmasına rağmen, “civilisation” kavramının neden görece geç bir döneme rastladığı soru konusudur. Kavramın ilk kullanımı bugünkünden farklı bir içerik sunmaktaydı. Mahkeme içtihatlarında, “kriminal bir meselenin medeni olarak transfromasyonunu” ifade etmek için kullanılıyordu; yani adli bir göstergeydi. Ancak adli bir işlevsellik içerisinde anlamlandırılması çok da uzun sürmedi. Kavram bugün kullandığımız anlama yakın bir çerçeveye bürünecek evrimsel aşamalardan geçti. Medeniyetin adli bir davayı medeni bir dava haline getirme anlamında bir hukuk nosyonu olarak zaten hali hazırdaki kullanımının bu süreci ertelediğini iddia etmek pek akla yatkın görünmemektedir. Çünkü kavram bir hukuk nosyonu olarak kullanılıyor ve insan ilişkilerine teşmil edilmiyordu (Bowden, 2009, s. 28).

Civilisation kavramı bir kez kullanıldıktan sonra çok çabuk biçimde hüsnükabul gördü. Çünkü kendisinden evvel kullanılan farklı kavramları başarılı bir şekilde bir araya getiren yeni ve kapsamlı bir konsept sunuyordu. Bu yeni konsept; ekonomi, sanat, bilim, teknik, eğitim gibi alanlardaki “ileri” gelişmeleri tazammun edecek cinstendi. Bireyleri, ulusları ve insan türünü medenileştiren bir sürece referansla tanımlanıyor, bu sürecin bütün kümülatif sonuçlarına gönderme yapıyordu. Yaşam standardında gözlenen konfor artışını, mülkiyet haklarının genişleyen hukuki çerçevesini, kişisel tüketim alışkanlıklarında beliren yeni ve yaygın lüks göstergelerini, bilim ve sanattaki atılımları, ticaret ve endüstrileşmedeki gelişmeleri içerecek şekilde kullanıldı (Starobinski, 1993). Medeniyetin teolojik bağlamı ve dini muhtevası seküler aklın mütecevaz saldırıları karşısında alaşağı edildi. İlerleme mitosuna eklenen medeniyet nosyonu, barbarlık ve yabaniyet aşamalarını kat eden toplumların vardıkları ideal safha olarak yüceltildi (Mazlish, 2004, s. 8).

Sentetik ve bileşik bir konsept olarak medeniyet bireysel insan varoluşunun kendisi aracılığıyla ulaştığı medenileşme prosesini işaret ediyor; bununla birlikte bu sürecin kümülatif çıktısı olarak kodlanıyordu. Medeniyetin dinamik bir süreçteki belirli, hatta nihai bir aşamayı göstermesi açısından “ilerleme mitine” tekabül ediyordu. Doğadan kopma ve giderek ona hükmetme biçiminde tezahür eden gelişim çizgisi yabaniyet aşamasını ardında bırakarak onu arkaik hale

getiriyor, medenileşme konseptini bir “seviye sorunsalı” haline getiriyordu. Bununla birlikte ileri bir ayırım tartışması söz konusu edildi. Medeniyet bir olgu, ideal ve değer açısından ne ifade etmekteydi? Eğer nötral ve betimsel bir medeniyet tanımından söz edilecekse farklı insan gruplarının paylaştığı niceliksel ölçüm birimleriyle test edilebilmeliydi (spesifik olarak Antik Yunan veya modern Batı medeniyeti gibi). Normatif anlamıyla medeniyet ise eksiklikten kemale, barbarlıktan medeniyete geçiş demektir (Bowden, 2009, s. 30-31).

Uygarlık kavramı Batı’da progress (ilerleme) kavramı ile ayrılmaz bir bütün teşkil etmekteydi. Hatta öyle ki ilerleme inancının uygarlık idealinin mütemmim cüzü olduğunu söylemek bile mümkündür. İlerlemeci düşünürler, ilerlemenin yönü, ona eşlik eden değişimlerin hızı ve doğası konusunda farklı görüşler ileri sürseler de, üzerinde mutabık oldukları temel bazı kaziyeler söz konusuydu. Bunları üç temel başlık altında ele almak mümkündür: 1) geleceğe yönelmiş ve belirli bir anlama sahip olan tarih anlayışı ve bunu temellendiren doğrusal (lineer) zaman kavramı 2) İnsanlık (hümanity) nosyonunun evrenselliği ve aynı yöne doğru evrim ideası 3) dünyanın değiştirilebilir (ve değiştirilmesi gerekli) bir yer olduğunu düşünen, insanı doğanın efendisi olarak konumlandıran ontolojik tasavvurdu (Benoist, 2008, s. 7-8).

Özellikle 16.yy ve sonrasında gerçekleştirilen bilim devrimi ve teknolojik atılımlar, aynı zamanda Yeni Dünyanın keşfi, Batılılarda sonsuz bir gelişim beklentisinin kapılarını aralamış, her şeyin daha da iyiye doğru gideceği konusunda iyimserlik yaratmıştı. İlerleme (progress) kavramını uzamsal değil de zamansal açıdan ilk defa kullanan Francis Bacon, insana, doğanın yasalarını bilerek onu kontrol altına alma rolü verdi. Benzer şekilde Rene Descartes, insanı doğanın sahibi ve efendisi olarak selamlarken, Galileo matematiksel bir dil içinde ele aldığı doğanın “dilsiz” ve “cansız” bir obje olduğuna inandı. Artık kozmosun “kendinde bir anlamı” yoktu; o, bilinip manipüle edilebilmek için bütün hurdalarına kadar sökülüp çıkarılan bir tür “makine” olarak telakki ediliyordu. Doğa, kendisini özneleştiren insanın mütecessis (meraklı) ve mütehakkim (baskıcı) hırslarla karşısına aldığı, üzerinde her tür işlemi test ettiği bir laboratuvar nesnesiydi. Akli sayesinde insan sadece ve sadece kendine güvenmesi gerektiğini hissediyordu (Benoist, 2008, s. 9).

Bilimsel ve teknik gelişmelerle birlikte ilerleme inancını tahkim eden bir diğer gelişme burjuvazinin belirli çıkarları temsil eden yeni bir sınıf olarak tarih sahnesindeki yerini almasıydı. Burjuvazinin mahalli krallıklar ile ulusal pazarları birleştirme tutkusu bilimdeki ilerlemelerle birlikte geleceğe yönelik naif ve iyimser beklentileri takviye etti. Burjuva için var olan “gerçek” şeyler ancak hesaplanabilir olmaları nispetinde kayda değer, ticari kıymetleri ölçüsünde muteberdi. Tüm bunları mücmel bir ifadeyle tarif eden George Sorel, ilerleme teorisini bir “burjuva doktrini” olarak görmekte haksız sayılmazdı (Benoist, 2008, s. 9).

İnsan tekinin her zaman daha fazlasını bilebileceği ve her şeyin her zaman daha iyiye doğru gideceği düşüncesi adeta ilerleme fikrinin muhkem iki kaziyesi haline gelmişti. Zamanın akışına paralel olarak, bütün kıymetleriyle birlikte her bir sonraki aşama kendisinden önceki süreçleri eskiten, ıskartaya çıkaran “ileri sıçramalardı”. Çağdaş (modern) kelimesi ileri (progress) kavramının müteradifi halini aldı. Modern olana yönelik güzellemeye geleneksel olana yönelik reddiye eşlik etmeye başladı. Gelenek (tradation) doğal olarak, aklın patikasında ayak bağı olarak görülüyordu. Mazi ile hali hazır arasındaki bütün mukayeseler ikincisinden yanaydı. Tarihin belirli bir seyir içinde belirli bir hedefe doğru ilerleyişi, içinde bulunulan anın gelecek öngörüsü açısından bir röper noktası olarak ele alınabileceği inancını doğurdu. İlerleme konsepti yenilik nosyonunu (novum) kelimenin tam karşılığıyla idolleştirdi. Bütün icatlar

(inovasyon) yeni oldukları için “a priori iyi şeyler” olarak telakki edildi (Tsanoff, 1971). Yenilik tutkusu modernitenin takıntısı, tarihin muharrik unsuruydu. Sanat ve siyasette “avangarde” (öncü) olmak başlı başına bir değer ifade ediyordu (Benoist, 2008, s. 10).

Mademki insanlığın amacı ve de tarihin “telos’u ilerlemektir, o halde bu amaca karşı olanlar insanlığın dışına yerleştirilebilir, insanlık düşmanı olarak kodlanıp yok edilebilirdi (Bodley, 2014: 13). Bilim ve teknikteki gelişmelerle el ele yürüyen iyimser-naif ilerlemeci mantık, insanlığın moral açıdan da daha iyiye gideceği zannına sebep oldu. Aydınlanmanın çocukları, insanlığın sürgit daha da “aydınlanacağına” inanmakta, aklın sürekli olarak gelişeceğini savunmakta ve böylece insanlığın ahlaken de tekamül edeceğini ummaktaydı. Bir alandaki niteliksel sıçramalar başka alanlara da teşmil edilecek, aklın rehberliğinde manevi zenginlikler serpilecek, nihayetinde insanlık madden ve manen kanatlanıp yükselecekti. Materyal ilerlemeler manevi ilerlemenin de harekete geçirici motoruydu (Nisbet, 1980, s. 5).

Zamanla ilerleme düşüncesi kritik bir soruyla karşı karşıya geldi. Bu soru, ilerlemenin muayyen nihai bir aşamasının olup olmadığı sorusuydu. Bu son, ya mutlak bir yenilik ya da orijinal ve otantik bir durumun “üst sürümü” olarak ele alındı. Hegelci sentez, Marksçı ilkel komünizmin sınıfsız toplum tarafından restorasyonu iddiası ya da çok sonraları Francis Fukuyama tarafından tarihin sonunun “ilan edilmesi” hep bu ilerlemeci tarih anlayışının tezahürleriydi (Ahsan, 2002, s. 47). Uygurluk kavramı ilerleme nosyonu ile birlikte sosyal bilimlerin mantığını da oluşturuyordu. Hem toplumun hem medeniyetin yeni yeni uç vermeye başlayan sosyal bilim mantığı bağlamında organize edildikleri görülmekteydi. Bilindiği üzere, sosyal bilim kavramı insan-bilim (history of man) matrisinden meydana geldi. “Toplum” nosyonu, dinamik bir varlık olarak tanrısal olmayan insan tarafından oluşturulmuştu. Bu dönemde Batı insanı tek toplum olmadığını diğer toplumlar arasında herhangi bir toplum olduğunu beyan etse de toplum denen şeyi dinamik ve değişken bir fenomen olarak kavradı. Bu, bir toplumun insan aklı tarafından dönüştürülebileceği inancını içeriyordu (Mazlish, 2004, s.11). İçtimai oluşumları değiştirebilme inancı sosyal bilimlerin inkişafına katkı yaptı. Arzulanan yöne doğru değişimin bilinçli ve rasyonel olarak ele alınabileceğini düşünmek sosyal bilimlerin üzerine basarak yükseleceği varlık zeminini oluşturdu.

Sosyal (social) kelimesi, Fransız Devriminin şafağında, 1789 yılında Sieyès tarafından muhtemelen ilk defa kullanıma sokuluyordu. Yeni bağlam içinde, kamu, kamusal alan, kamusal düşünce, sosyal, sosyal sözleşme, sosyallik kavramları her yeri kapladı. Medeniyet kavramına muhtevasını ve nevezuhur formunu kazandıran epistemolojik bağlam şekilleniyordu. Bütün çaba; geleneksel yapıların çözülmesiyle teşekkül etmeye başlayan yeni sosyal bağları tanımlamaya matuftu (Mazlish, 2004, s.12). Eski bağlar ve yapılar politik ve ekonomik değişimlerin tazyikiyle aşınıyor, insanları birbirine yapıştıran “sosyal” olgular eski kalıplarını kırarak kendilerini anlamlandırabilecek yeni bağlar kazanıyordu (Ristić & Marinković, 2016).

Bilim devrimiyle birlikte hakim hale gelen Newton’cu paradigmanın temel kaziyeleri toplum ve medeniyet kavramlarını da kendi yörüngesine oturttu. Elektrik, enerji ve manyetizma gibi gizil güçlerin tabi oldukları çekim yasası, sosyal dünyanın anlaşılması için de bir kalkış noktası oluşturdu. İnsanları ahlaki-moral dünyada bir arada tutan “sosyal çekim yasasının” ne olabileceği sorunu baş gösterdi. Böylece, yeni koşulların ve oluşumların yeni kalıplar içinde tanımlanma zorunluluğu “sosyal bilimleri” doğurdu. Medeniyet kavramının icadının bu tarihlere rastlaması tesadüf değildi (Mazlish, 2004, s. 12).

“Civilisation” kavramının tarihsel uğraklarda geçirdiği dönüşümler ve büründüğü yeni biçimler entelektüel perspektiflerin neticesiydi. Her yeni dönem yeni ihtiyaçlar doğuruyor; yeni bakış açıları tevlit ediyordu. Uygarlık kavramı, Batı uygarlığının hali pür melali ekseninde revize ediliyordu. Arnold Toynbee, İkinci Cihan Harbi sonrası konjonktürde kavramı Batı uygarlığı adına Britanya'nın endişelerini yansıtacak biçimde kullanmıştı. Toynbee; pesimistik bir tarih anlayışı geliştiriyordu. Yaklaşımları oldukça etik ve ruhsal örüntüler içeriyordu. Batının irtifa kaybeden konumu karşısında endişeliydi. Savaş sonrası, 1945 ertesinde, bu karamsar görüş süper güçler arasındaki ilişkilerin ortasında katmerlendi. Yine de Toynbee yıkımın önüne geçebilmek adına Uluslararası sistem önerilerini sürdürüyordu. 1948'de kaleme aldığı *Uygarlık Yargılanıyor* adlı eserde, 1930'larda Avrupa'da meydana gelen felaketler gelecekte önlenecekse, uluslararası sistemin yapısında üç büyük radikal dönüşümün aciliyeti vurgusunda bulundu: 1) Uluslararası Dünya hükümet sistemi kurmak 2) kapitalizm ve komünizm arasında ahenkli ve uyumlu bir ekonomik işbirliğini teşvik etmek 3) Medeniyeti tekrar din temelli inşa etmek (Rich, 2000: 344). Toynbee, Batının seküler kültüründen yakınıyordu. Seküler kültürün Batıyı milliyetçilik “hastalığına” karşı koruyamayacak kadar zayıf bıraktığını düşündü. Soğuk savaşla birlikte, dikkati Sovyetlere yoğunlaşmıştı. Komünist meydan okuma, Batı değerlerini silmeye matuf bir teşebbüs olarak mülhaza edilmemeliydi. Bu meydan okuma, adeta Batıya kendi defolarını gösteren bir boy aynasıydı: “aslında tehdit dışardan değil kendi içimizden gelir, doğa üzerindeki teknolojik hakimiyetin artan baskısıyla da harlanır” derken bunu kastediyordu (Toynbee, 1948, s. 23). Soğuk savaşta yeni bir biçim kazanan Batı medeniyeti mantığını aşmaya yöneldi. Bir dünya devleti ve bir dünya toplumu hayal ediyordu. Bu dünya devleti Batının teknik ve etik değerlerini temsil edecekti. Batının teknolojik üstünlüğünü savunmaya devam etti. Kültürel olarak İslam, Uzakdoğu ve Hint dünyasının hiç de aşağı olmadığını düşünüyordu. Ona göre, Batının üstünlük alameti kültürel değil teknolojikti (Rich, 2000, s. 345).

Sonraki süreçte medeniyet kavramı özelinde iki önemli tez ortaya atıldı. Huntington'un *Medeniyetler Çatışması*'ndan önce, 1963 yılında *Le Monde Actuel, Histoire et Civilisation* yayınlandı. (İngilizce ilk tercümesi 1985 yılında *A History Of Civilization* şeklindedir) Kitabın yazarı Braudel, *Annales* Fransız tarih yazımı okulunda kilit bir figürdü ve tarihsel araştırmayı ekonomik ve sosyal kaygıları da kapsayacak şekilde genişletmek istiyordu. *A Study of History*'de Toynbee'nin bu temaları yüzeysel olarak ele almasını eleştirdi ve medeniyetleri multi-disciplanry bir şekilde incelenebilecek ayrı toplumsal entiteler olarak görmeyi tercih etti. Braudel'e göre Toynbee'nin meydan okuma ve cevap teorisi (challenge-response), farklı medeniyetlerin karşılaştığı çeşitli zorlukları hesaba katmakta işe yaramıyordu. Bütün toplumların bu kalıplar içerisinde medeniyete inkılap ettiklerini söylemek mümkün değildi. Örneğin, çölün ya da kutupların coğrafik “meydan okumaları” karşısında buralarda meskun olan toplumlar, altın veya doğal gazdan oluşan yer altı zenginliklerine rağmen medeniyete yol açacak “cevaplar” üretememişlerdi. Toynbee'nin çalışmaları aynı zamanda bu toplumların oluşum sürecini vazih bir biçimde ortaya koyamadığı gibi tarih öncesinin geniş alanlarını da ihmal ediyordu. Braudel'e göre, Toynbee medeniyetlerin sosyal ve ekonomik temellerine büyük ölçüde ilgisizdi. Bu sebeple, Toynbee medeniyetlerin kademeli evrimden ziyade mutasyon yoluyla ortaya çıktığını ileri sürmüştü. Braudel için yapılması gereken ilk şey, tarihi basitleştirmekti. Bundan sonraki şey, sosyologların ve iktisatçıların sözcüğü kullandığı anlamda kurallar, yasalar, uygunluklar yapmak, tabiri caizse bir dizi ilgili model inşa etmektir. İnsanlar gibi medeniyetlerin de tek ve kaçınılmaz bir kaderi vardı; medeniyetler doğarlar, gelişirler ve ölürlerdiler. (Rich, 2000, s. 346). Braudel, izleyen çalışmalarında, çağdaş Batı medeniyetinin endüstriyel boyutlarına ve onun alışkanlık ve

zevklerine odaklandı. Braudel'e göre "medeniyetleri" salt "kültürlerden" ayıran şey, şehirlerin varlığıydı; çünkü nihayetinde bir medeniyetin büyümesine ve gelişmesine katkıda bulunan şey kentsel yaşamın bizatihi kendisiydi. Medeniyetler kırsal alanlarla kentler arasındaki mücadeleler ve gerilimler etrafında serpiliyordu. Bu gerilimler dünya ölçeğinde "üçüncü dünya" olarak isimlendirilen, Braudel'in "yabancı proleterya" demeyi tercih ettiği kültür havzalarına doğru genişliyordu. Batı dışı toplumların meydan okumaları Batı medeniyetin temellerini sarsıyordu. Bir dünya medeniyetinin global ölçekte oluşup oluşmayacağını, medeniyetler arası eşitsizliklerin seyri belirleyecekti (Rich, 2000, s. 347).

Braudel, 16. yüzyılda gelişen nevezuhur bir Akdeniz medeniyetinin sosyal, ekonomik, coğrafi ve politik özelliklerini panoramik bir ölçekte inceledi. Medeniyetlerin hem kapsayıcı hem de dışlayıcı yönlerine işaret etti. Medeniyet bir kavram olarak yine yazarının perspektifine göre şekil almıştı. Tekrar belirli bir tarihsel anda belirli bir ihtiyaca cevap vermeyi amaçlayan bir tür "dispositife" dönüşmüştü. İkinci Cihan Harbi sırasında 16. yüzyıldaki Akdeniz'e, onun dünya ekonomisinin merkezi olduğu döneme odaklanan bir dünya tarihi yazdı. Braudel'in tarihi, 16. Yüzyılda dünya ekonomisinin merkezi Atlantik'e kaydığı anda Akdeniz bölgesinin coğrafi ve iktisadi bütünlüğüne ışık tutuyordu. Braudel ise kendi tarih yazımında siyasi bir çabanın peşindeydi. Harbin birbirine düşürdüğü Avrupa'yı yükselmekte olan Atlantik gücü karşısında birleşmeye çağırıyordu (İslamoğlu, 2022). Toynbee'nin Helenizm ve Hıristiyanlık çerçevesindeki mülâhazalarının Batı medeniyetinin karakteristik özünü açıklamaya yetmediğini ileri sürdü. Braudel; etnograf Marcel Mauss'un çalışmalarından etkilendiğini söyleyerek medeniyetlerin dinamik kapasitesilerine ve kendilerini yeni biçimlere dönüştürebilme yetilerine olan inancını Mauss'a borçlu olduğunu itiraf etti. Ayrıca Braudel, medeniyetlerin büyük ekonomik ve sosyal istihalelere rağmen yaşamlarını sürdürebilme becerilerine de hayranlık duyuyordu. Böylece, profesyonel tarihçilerin çözmesi gereken görev olan uygarlık tarihinin doğasına içkin tamamlayıcı bir değişim ve süreklilikler sürecini gözlemledi (Rich, 2000, s. 346). Literatüre hakim olan tevatür, bir tür "Whiggish tarihçiliği" etrafında gelişen, Batı'nın ya da daha özel olarak Avrupa uygarlığının zaferini; özgürlük, devrim ve karşı-devrim ilkelerine dayanarak açıklama biçimiydi. Bu, Braudel'in anlatmak istediği hikayenin de ana eksenini oluşturmaktaydı. Bu nedenle, Avrupalı olmayan medeniyetlerin yükseliş ve düşüşlerine eğilmesine rağmen Braudel, Toynbee gibi, temelde Avrupa merkezli bir dünya tarihi görüşünden sarfı nazar edebilmiş değildi (Rich, 2000, s. 348).

Samuel Huntington (2021) Medeniyetler Çatışması ve Düzeninin Yeniden Kurulması eserinde soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte devletler arasındaki çatışma ya da ittifaklara sebep olan şeyin siyasi ideolojiler değil kimlikler ve kültürler olduğunu ortaya attı. Böylece bütün dünya, medeniyet havzalarına göre kategorize edilmeliydi. Medeniyet, en geniş kültürel varlığı ifade ediyordu. Toplumların kendilerini diğerlerinden ayırmak için ihtiyaç duydukları en yüksek aidiyet modunu ve kültürel kimliği temsil ediyordu. Medeniyet; hem dil, din, tarih, gelenekler, kurumlar gibi nesnel, hem de bir toplumun kendi benlik tanımına dayanak oluşturan öznel yapıları ifade ediyordu. Huntington hali hazırda yedi ya da sekiz medeniyetin varlığından söz etse de, sadece Çin, Japon, Hindu, Müslüman ve Batı medeniyetlerini kayda değer buluyordu. Örneğin Braudel'in aksine Afrika'yı müstakil bir medeniyet olarak görmüyor diğer medeniyetlere eklemliyordu. Latin Amerika uygarlığını ise bazen Batı medeniyetinin geri kalmış formu olarak bazen de onu tehdit eden bir varlık olarak görüyordu. En büyük tehdit ise gerileyen Batıya karşı yükselişte olan Müslüman ve Çin uygarlıklarından gelecekti. Huntington'a göre, Batının kendi kültürel üstünlüğünü sürdürme çabası ile bunu sürdürebilme yeteneği arasındaki uyumsuzluk

dikkat çekiciydi. Batı dışı medeniyetler öz güven kazandıkça ve güçlerini artırdıkça Batı kültürü çekiciliğini yitiriyordu. Batı dışı medeniyetler içinde azınlıkların Batı değerlerini savunması söz konusu olsa da, hakim eğilim Batı değerlerine karşı şüphecilikten yanadır. Batının evrensel olduğunu iddia ettiği değerler Batı dışı medeniyetler için Batılı emperyalist değerler anlamı taşıyordu.

Uygarlık kavramı yine teorisyenin bakış açısına göre şekillenmiş, Batı'nın tarihsel ihtiyaçlarına cevap vermeye yönelmişti. Braudel; Atlantik'e karşı Akdeniz'i karşı bir hat olarak uygarlık formunda kurgularken (İslamoğlu, 2022); Huntington; ABD'deki demokratların bakış açısını yansıtırcasına Batı Avrupa ile Amerika'yı dünyanın geri kalan kısmına karşı birleşik bir cephe şeklinde kurguluyordu. Kelimenin (word) sınırlarını aşan bir kavram (concept) olarak tebellür eden uygarlık (civilisation), tarihsel bir anda acil ihtiyaçlara cevap verecek şekilde "dispositif" bir mahiyet arz etmekteydi.

Bütün bu açıklamalardan sonra, uygarlık kavramının dinamik ve esnek bir konsept olduğu söylenebilir. Uygarlık konsepti, modern Batı uygarlığının kendi biricikliğini, "üstünlüğünü" ve Batı-dışı toplumlardan farkını göstermek için başvurduğu enstrümanlardan biri olarak okunabilir. Uygarlık kavramı etrafında şekillenen bu üstünlük iddiası ilerlilik, rasyonalite gibi değerlerle de sentezlenerek geliştiriliyordu. Batının kavram düzeyinde ortaya attığı bu tartışmanın bir karşı cevap üretmesi kaçınılmazdı. Batı-dışı toplumlarda ve İslam dünyasının merkezini oluşturan Osmanlı entelijansiyasında da uygarlık kavramına ilişkin teorik-felsefik soruşturmlar baş gösterdi.

4. Kavramın Osmanlı-Türkiye Aydın Gündemine Girişi

Medeniyet fikri önce Fransa'da doğsa da çok geçmeden ülke sınırlarını aşarak Avrupa'ya yayılan bir cereyana dönüştü. Kavram Fransız-İngiliz emperyal vizyonunu karşılayacak bir çerçevede şekillenirken Osmanlı aydınlarının da kayıtsız kalamayacakları bir cazibeye kavuştu (Diker, 2015: 61). 19. Yüzyıl Osmanlı-Türk aydınının en fazla ilgilendiği kavramlardan bir haline geldi. Kavramın, Osmanlı'nın dağılmasını önleyecek, ona yeni bir atılım sağlayacak enerjiyi içeren bir muhtevaya sahip olduğu sanılıyordu. Medenileşerek ülke "zelil halinden" kurtulacak ve tekrar ayağa kalkacaktı. Ümit edilen şey buydu (Baykara, 2007: 75).

Yeni bir medeniyet şuuru için incelenecek, ayıklanacak ve hesaplaşılacak model modern Batı uygarlığıydı. O yıllarda, Fransa ve İngiltere medeniyetin timsali gibi görülüyor; maddi ve teknik ilerlemelerin onları yenilmez hale getirdiği düşünülüyordu. Medeniyet demek muasır güçlerin ulaştıkları yüksek seviye anlamına geliyordu. Avrupa'nın doğusu da buna ayak uydurmaya çalışıyordu. Müslüman Osmanlı'nın bundan yüz çevirmesi şartlar mucibince pek de mümkün görünmüyordu. Mustafa Reşid Paşa gibiler bu özleme cevap vermek adına, Osmanlı'yı tekrar kudretli yıllarına döndürecek "bir sihirli reçete" arayışı içindeydiler. Her ne kadar Osmanlı devlet ricali içinde Mustafa Reşid Paşa medeniyetin İngiliz; Ali Fuat Paşalar ise Fransız versiyonunu benimseseler de sonuç itibarıyla Batı Avrupa bir uygarlık adresi olarak model alınması söz konusuydu (Baykara, 2007: 76). Muhakkak olan bir şey vardı ki, medeniyet, şu veya bu şekilde, Avrupa ve/veya Batı demektir (Baykara, 2007: 91).

Kavramın Osmanlı Müslüman aydınının nazarını celp etmesi belirli tarihsel olaylarla çakişiyordu. Osmanlı-Türk toplumunun 1828-29 Yunan savaşı ile bu kavramı duyar hale gelmesi bu bakımdan tesadüf değildi. Avrupa; Osmanlı-Yunan askeri savaşını uluslararası kamuoyuna "medenilerle-barbarlar arasındaki savaş" şeklinde lanse eder olmuştur. Uygarlık ideolojik-politik

bir silaha dönüşüyordu. Avrupa, Yunan bağımsızlığını “uygarlık” adına girilmiş kahramanca bir mücadele olarak selamlarken, İmparatorluğun mukavemetini barbarlıkla eş tutuyordu. Akabinde, Fransa'nın Cezayir'i işgali ve hemen sonrasındaki Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanı civilisation nosyonunu Osmanlı siyasetçilerinin kafasında iyice belirgin hale getirmişti (Baykara, 2007: 88-89). Batı karşısında kaybedilen her mevzi yeni bir soruyu beraberinde getiriyordu. Ve her kayıp “eksiklik duygusunu” tahkim ediyordu. Batı'ya üstünlüğünü veren sihirli formül “civilisation” olarak ifade ettikleri kurumsal zihinsel yapı mıydı? Bir çıkış ya da necat (kurtuluş) arayışı civilisation'a zorunlu müracaat ile sonuçlandı.

İmparatorluk açısından belki de en trajik olanı, Kavalalı Mehmed Paşa'nın isyanıydı. Paşa, Osmanlı ordusunu birkaç defa mağlup ederek Kütahya sınırına dek dayanmıştı. Bu durum, Osmanlı Devlet ricali için olduğu kadar dünya devletleri için de dikkat çeken bir hadiseydi. Müesses nizam açısından mesele Boğazların, yani payitahtın, kontrolünün kimde olacağı ile ilgiliydi. Osmanlı devleti Mısır'a karşı Avrupa devletlerinin yardımına muhtaç hale gelmişti. Tabiri caizse denize düşen yılanı sarılmıştı. Dış destek bulabilme adına devamlı elçiler gönderiliyordu. Bu elçilerin başında gelen Mustafa Reşid Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği yazılarda Fransızca bir kelime dikkat çekiyordu. Paşa Osmanlı aydını için yeni olan bu kelimeyi, henüz Türkçe karşılığı olmadığından okunuşuyla yazmıştı: sivilizasyon (Baykara, 2007: 69).

Kavram Paşa tarafında “terbiye-yi nas ve icra-yı nizamât” anlamında kullanılmıştı (Meriç, 2020: 83). “Nezaket ve düzeni hâkim kılma çabası manasını işaret eden bir tanımdı”. Görünüşte yeni bir kelime bulma çabası olarak ele alınabilecek bu durum, esasen Türkiye'nin batılılaşma tarihi açısından önemli bir merhaleyi temsil ediyordu. “Batılılaşmaya ilişkin düşünce ve girişimlere genel bir meşruiyet sağlamak” amaçlanıyordu. Sivilisation kullanışlı bir araç olabilirdi (Vatandaş, 2023: 71). Dikkat çekici olan husus şuydu ki; sivilizasyon sonradan kendisine yüklenecek olan “teknik-ilmi-sinai” anlamları henüz içermiyordu. Konseptteki anlam kayması 19. Yüzyılın devamında gelişen siyasi olayların neticesiydi (Baykara, 2007: 73). Denildiği gibi kelimedenden (word) kavrama (konsept) geçiş acil ihtiyaçlara müteallikti. Medeniyetin teknik özellikleri ne kadar sonra içerdiğini tespit etmek kolay olmasa da 1890'lardan sonra teknik, ilmi ve sinai anlamları ihtiva eden bir boyut kazandığı görülüyordu. Uygarlık ise 1940'larda teklif edilmişti (Baykara, 2007: 54). Kavram tarihsel ihtiyaçlara cevap verecek biçimde elastikiyet kazanmıştı. Medeniyet; yenilenme mecburiyeti karşısında başvurulmuş zaruri bir istikametti.

Civilisation, Batı toplumunun 18. Yüzyılın sonlarına doğru ulaştığı maddi ve kültürel seviyeyi imliyordu. Batı Avrupa, özellikle Fransa, bir yandan Hıristiyanlık, diğer yandan Grek-Roma mirasının teknik olanaklarla kaynaşmış şeklini civilisation olarak tanımlamıştı. Yıkılış vetiresini idrak eden Osmanlı ise Avrupa'nın bu ihtişamlı yükselişini kendi aleyhine olmak üzere özellikle 1830'larda iyiden iyiye hissetmeye başlamıştı. Kavram 1834'te sivilizasyon olarak dilimize girse de; çok geçmeden yerini medeniyet konseptine bıraktı (Baykara, 2007: 79). Bu kısa süreli gidişatı değiştiren Sadık Rifat Paşa, medeniyet kelimesini civilisation'un birebir karşılığı olarak kullanarak batılılaşma sürecinde önemli bir aşamaya damga vurdu (Vatandaş, 2023: 75). Yeni kavram bilhassa Tanzimat sonrası yenileşme hareketlerinin tamamlayıcı parçası gibiydi. Yenileşme hareketinin mimarı Mustafa Reşid Paşa'nın Şinasi tarafından “medeniyet resulü” diye taltif ve tazim edilmesi bu açıdan tesadüf olmasa gerekti (Baykara, 2007: 79).

Mustafa Reşid Paşa'nın doğrudan Fransızca telaffuzu ile kullandığı “sivilizasyon” kelimesine nasıl bir tercüme verileceği henüz netleşmemişken “temeddün” kelimesi bir ara kullanılsa da medeniyet karşısında tutunamamıştı (Baykara, 53). Aslında civilisation'u karşılayacak en uygun

kelime belki de “hazariyet” idi. İbni Haldun dağarcığına ait bu kavram umran’ın iki yaşam tarzından birini ifade etmekteydi. Ancak ilginç bir gelişme yaşanmıştı; Padişah İkinci Mahmud hazariyet kelimesine sıcak bakmıyordu. Bunun entelektüel bir tercih olmadığı belliydi. Bir devlet şuuru söz konusuydu. “Sadelik” ile “iktifa eden” kendi halinde sıradan insanların “hazariyetin” etkisiyle ihtişam ve süse kapılabileceklerini ön görmekteydi. Bu tam da İbn-i Haldun’un bu mefhumu yüklediği anlama tekabül etmekteydi. Civilisation’a en uygun tercüme olan “hazariyet” İbni Halduncu tedaileri sebebiyle, yani ihtiyaçtan fazlasını imleyen, israf ve ihtişamı çağrıştıran muhtevasıyla (Uludağ, 2014) sansüre uğramıştı. Bir tek Şemseddin Sami civilisation’a bir tercüme verme gayretiyle hazariyeti medeniyet ve temeddünle birlikte kullanıyordu (Baykara, 2007: 53).

Civilisation’dan medeniyete doğru giden kavramsal serencam, 19. Yüzyılın son çeyreğinde yeni bir isimlendirmenin doğuşuna şahitlik edecekti. Daha önce görülmeyen bir şeydi bu: “İslam medeniyeti” kavramı da nihayet tedavüle girivermişti. İslam ve medeniyet kelimelerini bir araya getiren kişi 1879 yılında Medeniyet-i İslamiye serlevhalı kitabıyla Şemseddin Sami oldu. Bu terkip, medeniyet kavramının Müslüman aydınlar nezdinde olumlu çağrışımları olduğunu gösteriyordu. Tarihsel olarak, medeniyet sadece Avrupalılara münhasır bir şey değildi. Bir Çin, Hint medeniyeti olduğu gibi bir İslam medeniyeti de tarihsel bir vakıydı (Vatandaş, 2023: 135). İslam medeniyeti fikri İslamcılar arasında çabucak teveccüh gördü. Batı uygarlığına karşı İslam medeniyeti fikri revaç kazanmıştı. Bu noktadan sonra üzerine düşünülecek şey “siyasi bir rejim” ya da “dini bir yapıdan” ziyade bir “İslam medeniyetinin” imkanları üzerineydi (Sunar, 2021: 32). Ancak bir sorun vardı; hem Avrupalı hem de Osmanlı aydınları “İslam medeniyeti” kavramını kullanırken süregelen bir olgudan bahsetmiyorlardı. Söz konusu edilen şey; yıkılmış, son bulmuş bir medeniyetti (Vatandaş, 2023: 140-141). “Yıkılmış”, “bitmiş”, “tarih olmuş” bir şey üzerine konuşmanın, düşünmenin ne anlamı vardı? İslamcılar ile diğerlerini ayıran şey işbu medeniyetin Avrupa medeniyeti karşısında hala yaşama şansı olup olmadığı hususundaydı. Cellalettin Vatandaş’ın tabiriyle söyleyecek olursak “Mutlak Batılılaşma taraftarları ile kısmi Batılılaşma taraftarları” karşı karşıyaydı.

Ahmet Ağaoğlu (2013) “Üç Medeniyet” eserinde Batı, İslam ve Buda uygarlıklarını ele alıyordu. Ona göre, İslam ve Buda uygarlıkları barutunu tüketmiş; uygarlığın Batıda vücut bulan yeni maddi ve kültürel seviyesi karşısında demode olmuşlardı. Tabiri caizse, Batı uygarlığı geleneksel-kadim bütün medeniyetlerin defterini dürmüştü. Ülkenin; hali hazırda sahip olduğu zihniyet, gelenek ve kurumları ile çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması mümkün değildi. Batı uygarlığı maddi ve manevi bütün veçheleri ile galipti; ve galip olanın yegane taklit mercii olması eşyanın hakikati mucibinceydi. İslam medeniyeti köhnemiş kurumları ve tarihin akışına ayak uyduramayan tortulaşmış zihniyetiyle, yani bütün yan ve yönleriyle, “ilerlemenin” önünde ayak bağıydı. Yaşayan tek ve gerçek uygarlık Batı uygarlığı olduğuna göre vakit kaybetmeden bu uygarlık dairesine girilmeliydi. Benzer yaklaşımı Abdullah Cevdet de sürdürüyordu. “Avrupa uygarlığını” olduğu gibi iktibas etmenin, mevcut olumsuz gidişattan kurtulmanın tek yolu olduğunu savunuyordu. Avrupa uygarlığı maddi ve kültürel yönleriyle bir bütündü. Cevdet’e göre, kısmi batılılaşmanın sadra şifa bir tarafı yoktu (Vatandaş, 2023: 96); Avrupa uygarlığı “gülüyle dikenle isticnas” edilmeliydi (Vatandaş, 2023: 166).

İslamcılar ise Batı uygarlığına karşı seçici bir yaklaşımı benimsiyor, Celalettin Vatandaş’ın (2023) tabiriyle “kısmi Batılılaşmayı” savunuyorlardı. Bir İslam medeniyeti vardı ve küllerinden doğmaması için hiçbir sebep yoktu. Bunun için yeni bir atılıma ihtiyaç vardı. Eksik olan neydi?

İslamcılar kendi inançlarından ve manevi niteliklerinden şüphe duymadıkları için Batı uygarlığından iktibas edilecek şeyler konusunda dikkatliydi. İslamcılar medeniyete bir çerçeve kavram olarak olumlu anlamlar atfediyor, bununla daha ziyade İslam medeniyetini kastediyorlardı (Doğan, 2021: 216). Kendi tarihsel tecrübelerini isimlendirme ihtiyacı içine girdiklerinde ve kendi mazilerini istikballerine ışık tutacak bir imkan olarak gördüklerinden medeniyet kavramına sarılmışlardı. Batı'dan farklarını temayüz ettirme, kendi kültürel farklılıklarını açığa çıkarma ihtiyacı İslam medeniyeti nosyonunu Batı uygarlığı kavramı karşısında seçenek haline getirmişti (Arslan, 2017: 275). İslam medeniyetinin Batı uygarlığını yakalayıp geçmesini arzuluyorlardı. O halde Batı uygarlığına asıl üstünlüğünü veren şey neydi sorusu anlam kazanıyordu.

19. yüzyılın sonlarına doğru medeniyet teknik ve ilmi anlamlar atfedilen bir kavrama dönüştü (Baykara, 2007: 54). Batı'ya üstünlüğünü kazandıran şeyin askeri; askeri üstünlüğün ise bilim-teknik kaynaklı olduğunu gözlemleyen Müslüman aydınlar, evvela ve bilhassa teknolojik-maddi üstünlüğün nasıl elde edilebileceği ile ilgili hal çareleri aramışlardı. Batının silahıyla silahlanmak, Müminin yitik malı olan hikmeti araması, “i’dad-ı kuvvet” ayeti gibi İslami ilke ve düsturlar ışığında hareket eden Müslüman aydınlar Batı'dan alınacak maddi ve hukuki kazanımları İslami bir bünyeye aşlamak istemişlerdi. Batının maddi gücü ile İslam ahlakını terkip etmeyi amaçlayan bu görüş bütün İslam toplumlarındaki İslamcılık hareketlerine rengini veren “mekanik-eklektik” bir yaklaşımdı. Müslüman aydınlar evvela Batı'ya üstünlüğünü veren şeyi anlamaya çalışmışlardı (Gencer, 2012).

Batı medeniyetinin üniter kavramlarına karşı “Müslüman direnişinin siyasi teorisi olarak” medeniyet kavramını öne süren Cemaleddin Efgani ve Muhammed Abduh gibi Müslüman aydınlar, İslam ümmetinin farklı ulus devletler altında yaşayabileceklerini ön görerek onları ulusal farklılıklarına rağmen bir arada tutabilecek bağa odaklanmışlardı (Sunar, 2021: 30). Bu bağlamda, medeniyet; ümmet birliğinin yeni muhtemel zemini olarak anlam kazanmıştı (Aydın, 2021: 182). Aynı zamanda, Batı karşısında İslam dünyasına onurlu bir yer edindirme amacına matuf olarak “Batının silahıyla silahlanmak” formülünü stratejik bir tercihe dönüştürmüşlerdi. Ancak Müslüman aydınlar Batının maddi kazanımlarına ve hukuka dayalı sosyal-siyasal nizamına hayranlık duyarlarken, aynı zamanda onun bir “küfür diyarı” olduğunu da unutmuyorlardı. Batı hem “kan döken bir emperyal canavar” hem “medeniyetin hukuk düzeninin yeni adresi” konumundaydı. 19. Yüzyılda hemen hemen bütün Müslüman aydınlar, atıf yaptıkları “i’dad-ı kuvvet” ayetini düşmanla aynı silahları kullanarak savaşmak şeklinde anlamlandırıyorlardı (Gencer, 2012b: 21-22). Çünkü medeniyet inşası da cihat gibi bir tür “direniş formuydu” (Aydın, 2021: 175). Medeniyet ufkuna sahip olmak, Batı'ya karşı mukavemette “bir siper edinmek” (Dibashi, 2001). Medeniyet Batı sömürgeci söylemine karşı Müslümanların kullanabilecekleri bir tür karşıt-silah olarak işlevselleştirildi (Yeniğün, 2021: 233). Bununla birlikte; Müslüman aydınlar medeniyeti millileştirmek istiyorlardı. İslami bir muhteva medeniyet konseptinin içini dolduracaktı. Batı'dan nelerin alınması gerektiği muhasebe ediliyordu. Mazi “ayıklanarak” muhafaza edilmeli, yeni olan “seçilerek” kabullenmeliydi. Gökalp'in kültür medeniyet ayrımının ilk taslağı böylece şekillenmiş oluyordu (Meriç, 2020: 84).

İfade edildiği gibi, medeniyet bir tür “direniş formuydu”; direniş için düşmanın sahip olduğu temel silaha, yani bilim ve teknolojik üstünlüğe, sahip olmak icap ediyordu. Bu açıdan Batı teknolojisinin kültürel bağlamından kopararak tartışılması ve medeniyetin tekniğe irca edilmesi düşmana “acil bir cevap verme” telaşından kaynaklamıştı (Gencer, 2012b: 21-22). Çünkü,

tarihsel bağlam Batı'nın teknolojik ya da ilmi kaynaklarının dönüştürülmesi ya da eleştirilmesinden ziyade savunulmasını gerektiriyordu (Habti, 2021: 334). Zamanla, Batı'nın sahip olduğu ilmi ve teknolojik imkanlar Batı dışı toplumlara da yar olacaktı. Bu da uygarlık ve Batı uygarlığı olgularına yeni perspektifler kazandıracaktı. 21. Yüzyıl ise bambaşka bir konjonktüre sahne oluyor. Yeni nesil İslamcıların karşısında yenilmez bir Batı yoktu; bilakis Asya ile birlikte Türkiye de yükseliyordu. Budurum Batı uygarlığı illüzyonuna son verebilmiş miydi? Müslüman aydınının muhayyilesinde Batı uygarlığı yeniden sigaya çekilecekti.

Gösterilmeye çalışıldığı üzere uygarlık fenomeni bir kelimedenden daha fazlasını imlediği için tek ve genelgeçer bir tanıma sahip değildir. Kosselck'in world-concept ayrımı bu açıdan işlevseldir. Uygarlık kavramı tarihsel süreçte Batı uygarlığının egemenlik sorununun bir parçası olarak yeniden icat edilmiştir. Anlam dinamik, esnek, kurgusal ve inşa edildir. İnşa edilen ve kurgulanan bir kavramın Batı-dışı ve İslam toplumlarında da bir karşılık bulması kaçınılmazdır. Osmanlı-Türkiye aydınının gündemine girişine ışık tutarak bu karşılığın hatları tespit edilmeye çalışılmıştır.

5. Sonuç

Uygarlık kavramı (civilisation) da diğer pek çok kavram (concept) gibi inşai ve kurgusaldır; tarihsel süreçte kavramı araçsallaştıran güç odakları tarafından belirli "acil ihtiyaçlar" doğrultusunda seferber edilir. Bu açıdan uygarlık kavramı Doğu-Batı ilişkilerinin güç sarkacındaki salınımlara göre açılar kazanır. Batı, kendi üstünlüğünü tahkim ederken sosyal bilimlerini de seferber ederek kavramları kurgular. Uygarlık kavramı ilerleme, demokrasi gibi kavramlarla iç içe geçerek Batılı çağrışımlarla yüklenir.

Osmanlı gibi Batı dışı toplumlar açısından süreç başlangıcı itibariyle tepkiseldir. Batı karşısında nefret-gıpta gerilimi duygusal ve fikirselsel bir dilemma yaratır. Batının üstünlüğünü anlama gayreti Osmanlı-Türkiye aydınını zorunlu olarak uygarlık kavramına yöneltir. Kendi dağarcığında bulunan Medinetül Fazıla, Umran, Darul İslam gibi kavramlar civilisation kavramının çağrışımları üzerinden yeni renkler kazanır. Tarihsel-kavramsal birikim artık civilisation'u hesaba katarak işlenir. Uygarlığın teknik ve bilime irca edilmesi ve manevi kültürel boyutun yerli-mahalli olanla eşleştirilerek muhafaza edilmesi bulunan pratik formüldür. Batının üstünlüğü maddi gelişiminde aranırken, İslam uygarlığı kavramı icat edilir. Uygarlığın gerçek anlamda İslam toplumlarında çiçeğe durduğu ileri sürülerek Batı uygarlığı eleştirilerine çerçeve kazandırılmış olur.

Doğu-Batı ilişkileri ve güç mücadelesi uygarlık kavramına farklı boyutlar kazandırmıştır. Batının küresel üstünlüğünde kavramın mana ve muhtevası daha fazla Batı tarafından belirlenirken, İslam toplumu olarak Osmanlı entelijansiyası kavramı kendi tarihsel tecrübesine mal etmek istemiştir.

Modern Batı uygarlığının irtifa kaybettiği günümüzde kavramın yüklendiği taze anlamları başlangıç dönemi ile kıyaslamak sonraki araştırmalar için faydalı olabilir.

Kaynakça

- Ağaoğlu, A. (2013). Üç medeniyet (3. Baskı). Doğu Kitabevi.
- Ahsan, A. (2002). On history, progress and civilisation. *American Journal of Islamic Social Science*, 19(2), 46-67.
- Arslan, A. (2017). Dünyaya Müslümanca bakmak (2. Baskı). Beyan Yayınları.
- Aydın, C. (2021). Medeniyetin ötesinde. İçinde L. Sunar (Ed) Müslüman dünyada medeniyet tartışmaları: Çağdaş düşüncede İslam ve modernite (173-205). alBaraka Yayınları.
- Baykara, T. (2007). Osmanlılarda medeniyet kavramı. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Benveniste, Emile. (1971). Civilization: a contribution to the history of the word. İçinde Mary Elizabeth Meek. (Ed), *Problems in General Linguistics*, (ss 289-296). Coral Gables, FL: University of Miami Press.
- Bodley, J. H. (2014). Victims of progress. Rowman & Littlefield.
- Bowden, B. (2009). The Empire of civilisation: the evolution of an imperial idea. The University of Chicago Press.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Bryman, A. (2012). Social research methods. Oxford University Press.
- Dabashi, H. (2001). For the last time: civilizations. *International Sociology*, 16(3), 361-368.
- Diker, A. (2015). Batı düşüncesinde stratejik perspektifler. İz Yayıncılık.
- Doğan, N. (2021). Türk düşüncesinde ilerleme ve medeniyet kavramlarının etkileşimi. İçinde L. Sunar (Ed) Müslüman dünyada medeniyet tartışmaları: çağdaş düşüncede İslam ve modernite (205-231). alBaraka Yayınları.
- Febvre, L. (1973). Civilization: evolution of a word and a group of ideas. İçinde P. Burke (Ed), K. Folca (Çev), *A New kind of history: from the writings of Febvre*, (ss 219-57). London: Routledge & Kegan Paul.
- Fiske, J. (1996). İletişim çalışmalarına giriş (Çev. S. İrvan). Pharmakon Kitap.
- Foucault, M. (2022). Tenin itirafları/ cinselliğin tarihi 4 (Çev. Murat Erşen). Ayrıntı Yayınları.
- Gencer, B. (2012b). Medeniyet savaşında teknoloji. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 7-26.
- Habti, D. (2021). Çağdaş Arap-İslam düşüncesinde İslam, gelenek ve moderniteyi tartışmak. İçinde L. Sunar (Ed) Müslüman dünyada medeniyet tartışmaları: çağdaş düşüncede İslam ve modernite (333-377). alBaraka Yayınları.
- Huntington, S.P. (2021). Medeniyetler çatışması ve dünya düzeninin yeniden kurulması (Çev. E. Berktaş). Panama Yayıncılık.
- İslamoğlu, H. (2022). Dünya tarihi ve siyaset. İletişim Yayınları.
- Jahn, B. (2005). Barbarian thoughts: imperialism in the philosophy of John Stuart Mill. *Review of International Studies*, 31(3), 599-618.
- Kosseleck, R. (2020). Kavramlar tarihi: politik ve sosyal dilin semantiği ve pragmatikliği üzerine araştırmalar (Çev. Atilla Dirim). İletişim.
- Levin, M. (2004). J. S. Mill on civilization and barbarism. London: Routledge.
- Mazlish, B. (2004). Civilization and its contents. Stanford University Press.
- Meriç, C. (2020). Umrandan uygarlığa (28. Baskı). İletişim Yayınları.
- Punch, K. F. (2016). Sosyal araştırmalara giriş: nicel ve nitel yaklaşımlar (4. Baskı). (Çev. D. Bayrak, H.B. Arslan ve Z. Akyüz). Siyasal Kitabevi.
- Rich, P. (2000). Civilisations in European and world history: A reappraisal of the ideas of Arnold Toynbee, Fernand Braudel and Marshall Hodgson. *The European Legacy*, 5(3), 341-352.
- Ristić, D., & Marinković, D. (2016). The disciplinary society and the birth of sociology: A Foucauldian perspective. *Druzboslovne Razprave*, 32(83), 29-43.
- Starobinski, J. (1993). The word civilisation. İçinde Arthur Goldhammer (Çev). *Blessings in disguise, or, the morality of evil*. (ss 1-36). Harvard University Press.
- Sunar, L. (2021). Medeniyet, İslam ve modernite üzerine tartışmalar. İçinde L. Sunar (Ed) Müslüman dünyada medeniyet tartışmaları: çağdaş düşüncede İslam ve modernite (15-45). Albaraka Yayınları.

Toynbee, A. J. (1948), A Study of history, vol. 1, London: Oxford University Press.

Vatandaş, C. (2023). Türkiye'nin sosyal tarihi: zihinsel savrulma. Pınar Yayınları.

Yenigün, H. İ. (2021). Çağdaş İslam siyasi düşüncesinde medeniyet düşüncesinin yükselişi ve düşüşü. İçinde L. Sunar (Ed) Müslüman dünyada medeniyet tartışmaları: Çağdaş düşüncede İslam ve modernite (231-267). alBaraka Yayınları.

Extended Abstract

This study focuses on the construction process of the concept of civilization. The aim of the study is to show the process of transformation of a word into a concept through the notion of civilization. Attention is drawn to the way the concept of civilization was problematized at a certain moment in history in the context of the East-West balance of power and to what urgent needs it was mobilized. The reactions and criticisms of Ottoman-Turkish intellectuals to the way the concept was constructed in the West are included. It has been tried to show that the concept of civilization is constructive and fictional as a result of historical-social processes, rather than having a fixed and given meaning. While the Western Civilization constructed the concept as an element of its sovereignty, the Ottoman-Turkish intellectuals considered it more in terms of its material elements and aimed to turn it into a weapon against the West by combining it with their own spiritual superiority. Ultimately, what Islamist intellectuals arrived at is the concept of Islamic civilization.

The purpose of this study; The aim is not only to give the literal meaning of the concept, but also to draw attention to the mentality that makes it functional as an instrument in the East-West encounter.

While the study tries to cover a long process from the West's point of view, it focuses on the beginning period from the Ottoman-Turkish intellectual's point of view.

In this study, explanatory design was preferred among different research designs. Explanatory design was preferred because it "includes interpretation rather than description" (Punch, 2016, p. 16).

It is possible to use quantitative or qualitative methods when conducting a research. According to some researchers, the distinction is extremely simple: while numerical data is used in the quantitative method, numerical measurements are not the main data in the research in the qualitative method (Bryman, 2012). This study can be defined as a qualitative research in terms of research method. Document review method was preferred as the data collection method. Document review method can be defined as the collection, review, questioning and analysis of primary or secondary sources that constitute the data set of the research (Bowen, 2009, p. 27).

Both content analysis and process analysis were used as data analysis methods. Content analysis, which expresses "objective, verifiable and measurable explanation of the data" (Fiske, 1996: 176), was preferred to make descriptions, while process analysis was preferred to show how the facts transformed in the process.

It is possible to talk about a dozen concepts that gather the Western civilization basin on a common intellectual ground. The concept of civilization is one of these common concepts. (Benveniste 1971, p. 289). Just like The West, the concept of Civilization is historical. The semantic emergence of the concept coincides with a specific moment in history. In this respect, it carries the traces and effects of the geography in which it was born and developed. The concept of Civilization can be considered as one of the answers to Europe's self-redefinition needs and search for collective identity. It is important in this respect that the concept of civilization appeared about half a century before the concept of The West and subsequently became almost synonymous with this concept.

After all these explanations, it can be said that the concept of civilization is a dynamic and flexible concept. The concept of civilization can be read as one of the instruments used by modern Western civilization to demonstrate its uniqueness, "superiority" and difference from non-Western societies. This claim of superiority, shaped around the concept of civilization, was developed by synthesizing it with values such as progressivism and rationality. It was inevitable that this debate put forward by the West at the conceptual level would produce a counter-response. Theoretical-philosophical investigations regarding the concept of civilization arose in non-Western societies and in the Ottoman intelligentsia, which formed the center of the Islamic world.

Muslim intellectuals such as Cemaladdin Afgani and Muhammed Abduh, who put forward the concept of civilization "as the political theory of Muslim resistance" against the unitary concepts of Western civilization, predicted that the Islamic ummah could live under different nation states and focused on the bond that could keep them together despite their national differences (Sunar, 2021: 30). In this context, civilization; It gained meaning as the new possible basis for the unity of the ummah (Aydın, 2021: 182). At the same time, they turned the formula of "arming themselves with the weapons of the West" into a strategic choice, with the aim of giving the Islamic world an honorable place against the West. However, while Muslim intellectuals admired the material achievements and law-based social-political order of the West, they also did not forget that it was a "land of blasphemy". The West was both "an imperial monster shedding blood" and "the new address of the legal order of civilization". In the 19th century, almost all Muslim intellectuals interpreted the verse of "i'dad-ı might" that they referred to as fighting the enemy using the same weapons (Gencer, 2012b: 21-22). Because the construction of civilization was a kind of "form of resistance" like jihad (Aydın, 2021: 175). Having a civilizational horizon meant "getting a bulwark" against the West (Dibashi, 2001). Civilization was functionalized as a kind of counter-weapon that Muslims could use against the Western colonial discourse (Yenigün, 2021: 233). With this; Muslim intellectuals wanted to nationalize civilization. An Islamic content would fill the concept of civilization. What should be taken from the West was being considered. The past should be preserved by "sorting out", and the new should be accepted by "selecting". Thus, the first draft of Gökalp's distinction between culture and civilization was shaped (Meriç, 2020: 84).

As has been attempted to show, the phenomenon of civilization does not have a single and universal definition because it signifies more than just one word. Kosseleck's world-concept distinction is functional in this respect. The concept of civilization has been reinvented throughout history as part of the sovereignty problem of Western civilization. Meaning is dynamic, flexible, fictional and constructive. It is inevitable that a constructed and fictionalized concept will find a response in non-Western and Islamic societies. The lines of this response have been tried to be determined by shedding light on its entry into the agenda of the Ottoman-Turkish intellectuals. And what the constantly redefined concept of civilization means for the new generation of Islamists will be discussed in the relevant section. It does not seem possible to consider the concept of civilization without the West. Both those who use civilization synonymously with the West and those who see Western civilization as imperfect have tried to think of the concept of civilization and the West together.

Bir Örnek Kılavuzluğunda Üslup Açısından Zemin Şiir Nazire Kıyası

Öz

Bu çalışma bir zemin şiir ve nazireyi çeşitli yönlerden karşılaştırıp üslup açısından benzerliklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma zemin şiir ve nazireyi üslup açısından mukayese ettiği için orijinallik göstermektedir. Giriş bölümünde nazirenin tanımı yapıp divan şairlerinin gelişimindeki önemine değinilmiştir. Yine aynı bölümde bir şiirin nazire olabilmesi için taşıması gereken özellikler belirtilmiştir. Ayrıca nazirenin tarihi gelişimi ortaya konmuştur. Nazirenin gelişiminde nazire mecmularının katkısı üzerinde durulmuştur. Akabinde çalışmaya konu olan nazireyi yazan Yaver ve zemin şiirin sahibi Muhlis Bey hakkında kısaca bilgi verildi. Çalışmanın ana bölümünde önce zemin şiir ve nazire cümle ögeleri ve türleri açısından incelendi. Şiirlerdeki sözcük türlerinin kullanım sıklığı ile ilgili bilgi verildi. Bundan sonra şiir ritim, ahenk ve ses açısından incelendi. Ana bölümlerin sonunda şiirlerin şerhlerine yer verildi. Neticede şiirlerde yüklemelerin diğer ögelere göre, rediflerin de etkisiyle, daha fazla kullanıldığı belirlendi. Ayrıca bağlı ve birleşik cümle türlerinden yararlanılmıştır. İki şiirde de genellikle geniş zaman kipinin ve ikinci, üçüncü şahısların daha fazla kullanıldığı tespit edildi. Sözcük türlerinden ise daha çok isimlere yer verildiği görüldü. Şiirde aruz kullanımı ve kafiye, redifler şiirdeki ses benzerliklerini ve vurguyu etkilemiştir. Şiir; cümle ögeleri, türleri, kip-kişi, sözcük türleri, ritim, ahenk ve ses açısından incelenirken bunların şiirin anlamına etkisi üzerinde de ayrıca duruldu.

Anahtar Kelimeler: Nazire, zemin şiir, üslup, İbrahim Yaver, Muhlis Bey.


Principal Poetry Nazire Comparison in Terms of Style Guided by an Example

Abstract

This study aims to compare principal poetry and verse from various aspects and reveal their similarities in terms of style. The study shows originality as it compares principal poetry and verse in terms of style. In the introduction, the definition of nazire is made and its importance in the development of divan poets is mentioned. In the same section, the characteristics that a poem must have in order to be a nazire are stated. In addition, the historical development of nazire is revealed. The contribution of nazire magazines to the development of nazire is emphasized. Then, Brief information was given about Yaver, who wrote the verse that is the subject of the study, and Muhlis Bey, the owner of the principal poem. In the main part of the study, the background was first examined in terms of poetry and verse sentence elements and types. Information was given about the frequency of use of word types in poems. After this, the poem was examined in terms of rhythm, harmony and sound. Commentaries of the poems were included at the end of the main sections. As a result, it was seen that predicates were used more intensively in poems than other elements, with the influence of redifs. Additionally, dependent and compound sentence types were used. It was determined that present tense and second and third person were used more in both poems. Among the word types, it was seen that nouns were included more. The use of prosody, rhyme and redifs in poetry affected the sound similarities and emphasis in the poem. While the poem was examined in terms of sentence elements, types, mood-person, word types, rhythm, harmony and sound, the effect of these on the meaning of the poem was also emphasized.

Keywords: Nazire, principal poetry, style, İbrahim Yaver, Muhlis Bey.

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Mehmet Akın 

MEB, Malatya-Türkiye

e-posta: mehmetakin45@gmail.com.

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 09. 04. 2024

Kabul tarihi-Date of acceptance: 06. 07. 2024

Yayın tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two External

Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör

Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Etik bildirim- Complaints

ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Akın, Mehmet (2024) Bir örnek kılavuzluğunda üslup açısından zemin şiir nazire kıyası. *İctimaiyat*, 8(2), ss 466-484. DOI:

<https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1467255>

1. Giriş

Arapça nazara (benzer, eş) mastarından türeyen nazire kelimesi sözlükte bir şeye benzemek üzere yapılan şey, misl, örnek, karşılık anlamına gelmektedir. Bir edebiyat terimi olarak ise bir şairin bir şiirini takliden söylenen şiir manasına gelmektedir (Şemseddin Sami, 1899: 1464). Tahirü'l Mevlevî, bir şairin bir eserine (genellikle gazeline) diğer bir şair tarafından aynı ölçü ve uyakla yazılan benzer şiir olarak nazireyi tanımlamıştır. Nazire yapmaya “tanzir” denir. (Tahirü'l-Mevlevî, 1994: 114). Cürcanî nazireyi, bir şairin işlediği fikir ve temayı ondan daha güzel bir biçimde onu geçmek amacıyla taklit edilmesi olarak tarif etmiştir (Durmuş, 2006: 455). Türk edebiyatına Fars edebiyatı vasıtasıyla geçen nazireye “cevap” da denir. Bunlarla birlikte Timurlular devrinde “tetebbu” ve “istikbal” kelimeleri de nazire yerine kullanılan terimlerdir (Köksal, 2006b: 456).

Nazire, bir şairin manzumesine karşılık aynı ölçü, kafiye ve redifle olmak kaydıyla başka bir şairin yazdığı benzer bir manzumedir. Bunun yanında, nazire yazan genellikle konunun da benzer olmasına dikkat eder. Nazire klasik Türk şiirinde yeni şairlerin yetişmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu türle şairler beğendikleri bir şairin şiirinin benzerini yazmaya çalışırken edebî bir olgunlaşma da yaşarlar. Bazen de şairler nazire yazdığı şairden daha üstün bir eser ortaya koymaya gayret eder. Bunu yapan şairlerin sayısı arttıkça şiirin niteliğinde gözle görülür bir gelişme yaşanır. Nitekim 16. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlayan nazire, divan şiirinin estetik olarak zirveye çıkmasında önemli bir paya sahiptir (Yavuz, 2013: 360; Köksal, 2006: 97-109).

Şairler, üstat kabul ettikleri kişiler gibi şiir yazmak, deneme ve alıştırma yapmak, örnek aldıkları zemin şiiri aşmak, dostluk göstermek amacıyla nazire yazmışlardır. Bazı gazellere sadece yazıldığı devirde değil, sonraki yüzyıllarda da nazire yazılmaya devam edilmiştir (Kalpaklı, 2006: 135). Bunlar genellikle divan şiirinde üstat kabul edilen meşhur şairlerin şiirleridir. Bir şairin şiirinin tanzir edilmesi ona karşı saygı duyulduğunun ve onun şiirinin beğenildiğinin göstergelerinden kabul edilmiştir (Dilçin, 2004: 269).

Araştırmacılar bir şiirin nazire olabilmesi için ölçü, kafiye-redif ve eda-konu bakımından benzerlik göstermesi konusunda görüş birliğine varmışlardır. Bunların yanında şunlar da bir şiirin nazire olduğunu belirlemede önemli işaretlerdir: Zemin şiirdeki söz kalıplarının benzeri nazirede yer alır. Nazire yazan genellikle şiirin sonunda zemin şiiri yazan şairin mahlasını anar. Zemin şiirde biçim, içerik ve ifade bakımından sıra dışı bir kullanım varsa bu nazirede de bulunur (Köksal, 2006: 42-47).

Türk edebiyatında birçok nazım şekli tanzir edilmekle birlikte bu alanda gazeller başı çekmektedir. Bunun sebebi şairin asıl sanat kudretini gazeller vasıtasıyla ortaya koymasındadır (Köksal, 2006b: 456).

Nazire, Arap edebiyatında Cahiliye Devri'nden itibaren başlamıştır. İslamî Dönem'de Hasan b. Sabit'in (ö. 682?) bir şairin şiirine aynı vezin ve uyakta yazdığı şiirlerle devam etmiştir. Türk edebiyatında ise Ahmed Yesevî'nin (ö. 1166) şiirine yazılan nazirelerle gelenek başlamıştır. Türk edebiyatında Ahmed Yesevî'nin şiirlerine Yunus Emre ile başlayan nazirelerle Anadolu'da Ahmedî (ö. 1413), Nesîmî (ö. 1417), Şeyhoğlu Mustafa (ö. 1414) ve Ahmed-i Dâî (ö. 1451) gibi şairlerle gitgide yayılmıştır. 15. yüzyıla gelindiği zaman Şeyhî'nin (ö. 1431) şiirlerine yazılan nazireler çoğunlukla görülür. Ahmet Paşa (ö. 1497), Fatih (ö.1481) ve Cem Sultan (ö. 1495) tanzir edilen diğer şairlerdir. Özellikle Şeyhî'nin “Kerem” redifli kasidesine yazılan nazireler 18.

yüzyıla kadar teveccüh görmüştür. Nazireler, Necâtî (ö.1509) gibi büyük şairlerin sonraki kuşaklar tarafından takip edilmesini sağlar. Bu tarz şiirler şairin edebi tesirinin kesilmeden devam etmesinin yolunu açar. Nazire edebiyatının genişlemeye başlaması daha çok Yıldırım Bayezid'in şehzadesi Emir Süleyman zamanında olmuştur. Necâtî ise XVI. yüzyıla girerken büyük bir usta şair olarak kendini gösterir. Fuzûlî'den (ö. 1556) Bâkî'ye (ö.1600), Zâtî (ö. 1546) de dâhil onun şiirlerine nazireler yazarlar. Hele onun "Hançer" redifli kasidesi başta Şeyhülislâm Kemalpaşazade (ö. 1534) olmak üzere ondan fazla şaire nazire yazdırmıştır (Yavuz, 2013: 418-419). Klasik şiirde şairlerin nazire söylemeye başlamaları, bu şiirin kuruluş dönemiyle hemen hemen aynı zamandadır. Türk şiirinin oluşum evrelerinde yaygınlaşan nazire söyleme, zamanla bir gelenek hâlini almış ve önemini hiçbir dönemde yitirmeyip bu şiirin tamamlanmasına kadar devam etmiştir (Özgeriş, 2021: 1256)

Türk edebiyatında ortaya çıkan ve şiirimizi açarak genişleten, edebî faaliyetlerin canlılığını devam ettiren nazirecilik anlayışı yaygınlaşınca bu nazireleri toplu olarak barındıracak eserlere ihtiyaç duyuldu. İşte bunun sonunda Türk edebiyatında nazire mecmuaları ortaya çıkmış oldu. Nazire mecmuaları yazılan şiirleri edebî bir zevke göre ele alıp onlara ilgi duyarak devam ettiren şairlere yer vermeleri ve sevilen şiirleri ortaya koymaları açısından önemlidir. Her şeyden önce edebiyat tarihinde adları geçmeyen ancak şiirleri ile kendini gösteren, hayatları hakkında bilginin bulunmadığı şairlerimizin böyle mecmualarda yer alması edebî zenginliğimizi ve edebî genişliğimizi de göstermektedir. Nazire mecmuaları bazı şairlerin unutulmasını ve eserlerinin kaybolmasını engellemiştir (Yavuz, 2013: 416).

Türk edebiyatında bilinen ilk nazire mecmuası Ömer b. Mezid'in (ö. ?) 1437'de derlediği Mecmûatü'n-nezâir'dir. 16. yüzyılda oldukça yaygınlaşan nazire mecmualarının ikincisi Eğridirli Hacı Kemal'in (ö. 1515?) 1512'de hazırladığı Câmîu'n-nezair'dir. Bu yüzyılda bilinen bir diğer nazire mecmuası Edirneli Nazmî'nin (ö. 1586) Mecmau'n-nezairi'dir. Pervane Bey Mecmuası da aynı yüzyılda hazırlanmış hacimli bir nazire mecmuasıdır. Bunları XVII. yüzyılda Budinli Hisalî'nin (ö. 1652) 1652 yılında derlediği Metâlîü'n-Nezâir'i takip etmiştir. Sonraki yüzyıllarda nazire mecmuası derleme çalışmaları devam etmiştir (Köksal, 2006b: 457, Köksal, 2020: 51).

Türk edebiyatında nazireye benzeyen şiirler de vardır, bunlar içinde en fazla kullanılan tahmislerdir. Bunun dışında terbi, taştîr, tesdis, tesbî gibi nazım şekilleri bir şairin genellikle gazelinin her beytini aynı ölçü ve uyakta mana olarak bütünlemek üzere dörder, beşer, altışar, yedişer... bentlik musammatlar hâline dönüştürmekten ibarettir (Köksal, 2006b: 457).

Bu makalede bir zemin şiir ve nazire mukayeseli olarak incelenecektir. Nazireyi yazan Silahşor İbrahim Yaver, Babadağ'da dünyaya gelen Arnavut asıllı bir şairdir. Silahşorluk yaptığı için bu ünvanla anılır. Yusuf Paşa'nın oğludur. Yaver'in 1703'te (?) doğduğu düşünülmektedir. Annesi varlıklı bir ailedendir. Rukiyye ve Zeynel Abidin isminde iki çocuğu olduğu bilinmektedir. Bunlar Yaver hayattayken vefat etmişlerdir. Hayatının önemli bir bölümünde İstanbul'da yaşamıştır. Babası vefat ettikten sonra maddi sıkıntılarla boğuşmuştur. Mevlevî olan İbrahim Yaver 1774 (?) yılında dünyadan göçmüştür (Üstüner, 2014b: 171-172).

Zemin şiiri yazan Muhlis Bey (ö. 1757-1758) Moralı Abdi Bey'in oğludur ve 18. yüzyılda yaşamıştır (Akbayar, 1996: 1099). Fatin Tezkiresi'nde Halil Muhlis Bey'in Moralı olduğu yazar. Dergâh-ı ali kapıcıbaşı görevine kadar yükselmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerinde birkaç Muhlis mahlaslı şair tezkirelerde yer almaktadır. Bunlardan Sirozlu Muhlis Paşa 1783'te doğup 1843'te vefat etmiştir. Muhammed Esad Muhlis Paşa ise 1780 doğup 1851'de vefat etmiştir. Ali Muhlis

Bey ise 1768'de doğmuş, 1852'de vefat etmiştir. Hasırîzade Muhlis Efendi'nin ise 1815-1816'da doğduğu ve 1853 tarihinde Halep'e gittiği bilinmektedir (Çiftçi, 2017: 371-372). Bu şairlerden Halil Muhlis Bey (ö. 1756-57) dışındakiler İbrahim Yaver'in bulunduğu dönemden sonra yaşamıştır. Dolayısıyla zemin şiiri yazan şairlerden değildirler. Halil Muhlis Bey ise İbrahim Yaver'le aynı dönemde yaşamıştır. Bu da zemin şiirin sahibinin Halil Muhlis Bey olma ihtimalini güçlendirmektedir. İbrahim Yaver'le aynı dönemde ya da ondan önce yaşayan Muhlis Ahmet Efendi (ö. 1731-32), Muhlis Çelebi (1520-1566), Muhlis Mehmed Paşa (ö. 1688), Muhlis Mustafa Efendi'nin (ö. 1772) zemin şiiri yazan şair olma ihtimali zayıftır (Akbayar, 1996: 1098-1099).

Bu çalışmada zemin bir şiir ile ona yazılan bir nazirenin üslup açısından karşılaştırılması için Milli Kütüphane'de bulunan 06 Mil Yz A 1793 numaralı Mecmu'a-i Eş'âr başlıklı şiir mecmuasının 55b sayfasında (Üstüner, 2014: 208) bulunan şiirlere ulaşıldı. Şiirlerin çevriyazısı yapıldı ve şiirler günümüz Türkçesine aktarıldı. Zemin şiir ve nazire cümle ögeleri, cümle türleri, kip-şahıs, sözcük türü, ritim, ahenk, ses bakımından karşılaştırıldı. Bunların şiirlerin üslubuna yansımaları değerlendirildi. Ayrıca şiirler şerh edildi.

2. Zemin Şiir ve Nazire metinleri

2.1. Gazel Muhlis Bey

Firâk-ı yâr ile ey dil melâl etmez de nişlersin
 Ümîd-i vuslatın hergiz muhal etmez de nişlersin
 O meh insâf edüb kılmaz tefahhus hâl-ı zârımdan
 Bu pîç [ü] tâb ile terk-i mecâl etmez de nişlersin
 Edince vasf-ı dildârı mücerred şevk ile ta'rîf
 Anın şeker lebin âb-ı zülâl etmez de nişlersin
 Tabîm kılca da nefret marîz-i derd-i hicrinden
 Yine nabz u mizâcından su'âl etmez de nişlersin
 O mâhın hüsnünü tezkîr için nazm içre ey Muhlis
 Hüner izhâr idüp 'arz-ı kemâl etmez de nişlersin

2.2. Nazire-i Yâver

Gam-ı hattıyla gönlü bî-mecâl etmez de nişlersin
 O şûhun vuslatın emr-i muhâl etmez de nişlersin
 Derûnum kılca kaldı mûmiyânî fikrin etmekden
 Ne çâre yâ hayâl ender hayâl etmez de nişlersin
 Bu dîvân-ı muhabbetde yeridir durma ey dil gel
 Ki hâl-ı zârı tafsîlen makâl etmez de nişlersin
 Mücevher sâgar olmazsa da lâbüd neş'e bahş eyler
 Bu bezm-i meyde câmın bir sifâl etmez de nişlersin
 Nazîre hazret-i Muhlis gibi gerçi değil haddim
 Gehî Yâver biraz 'arz-ı kemâl etmez de nişlersin

3. Gazellerdeki Anlatım

3.1. Cümlelerin Öğeleri¹ ve Cümle Türleri Açısından Gazellerdeki Anlatım

3.1.1. Muhlis Bey'in Gazeli

1. Firâk-ı yâr ile ey dil melâl etmez de nişlersin

Ümîd-i vuslatın hergiz muhal etmez de nişlersin

(Ey gönül, yârin ayrılığı ile kederlenmezsin de neylersin? Kavuşma umudunun imkânsız olduğunu bilmez de neylersin?)

Ey dil,^{C.D.U.} firâk-ı yâr ile ^{E.T.} melâl etmez ^{Y.} de ^{C.D.U.} nişlersin. ^{Y.} Ümîd-i vuslatın ^{N.} hergiz ^{Z.T.} muhal etmez ^{Y.} de ^{C.D.U.} nişlersin. ^{Y.}

Zemin şiir ve nazirede en belirgin özellik kafiye ve redifi oluşturan sözcüklerin yüklem olarak kullanılmasıdır. “Nişlersin” yüklemi zemin şiir ve nazirede hayreti, şaşkınlık hâlini ifade için kullanılmıştır. Bunlar, şiirdeki genel duyguyu yansıması bakımından mühimdir. “Etmez” yardımcı fiiliyle kullanılan birleşik fiiller aslında anlam olarak cümlede zarf-fiil eki “-ıp” işlevini görmektedir. Bu yardımcı fiil bazen bir sözcükle bazen de bir Farsça tamlamayla birleşerek yüklem görevinde kullanılmıştır. Beyitte gizli özne kullanılmıştır. İki yüklem de 2. tekil şahıs ekiyle çekimlenmiştir. Fakat ilk yüklemde bu şahıs eki kullanılmamıştır. İkinci yüklemde kullanılan şahıs eki aslında iki yüklem için ortaktır. Cümle dışı unsur olan “de” bağlacı anlam yükünü önemli ölçüde sırtlamaktadır. Çünkü beklenen durumun gerçekleşmemesiyle ilgili şaşkınlığı daha bariz bir şekilde yansıtmaktadır. “Ey dil” seslenme ünlemini önüne alan “dil” kelimesi beyitte muhatabın kim olduğunun belirginleşmesini sağlamaktadır. Muhatabın çektiği sıkıntılar ise “firâk-ı yâr ile” olduğu edat tümleci vasıtasıyla anlaşılmaktadır. “Ümîd-i vuslatın” sıfır akuzatifle nesne görevini üstlenmiştir. Zarf tümleci olan “hergiz” âşığın beklediği kavuşmanın hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini bildirmektedir.

Beyitte iki dize “de” bağlacıyla birbirine bağlanmış bağlı cümleler vardır. Bu bağlı cümlelerde özne ortak kullanılmıştır.

Yüklemin türü bakımından birleşik-fiillere yer verilmiştir. “Melâl etmez, muhal etmez, nişlersin” yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiildir.

Anlam bakımından iki olumsuz, iki olumlu yüklem kullanılmıştır. Olumsuz cümlelerden sonra kullanılan “de” bağlacı beklenen yargının olumsuz olduğunu gösterir. Yargının olumsuzdan olumluya geçişi hâkim duygunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. “Nişlersin” olumlu soru cümlesidir.

Yüklemin yeri bakımından kurallı cümleler vardır. Redif ve kafiye oluşturarak sözcüklerin cümlelerin yüklemi olması yargıların hem zemin şiirde hem nazirede genellikle sonda kullanılmasını sağlamıştır. Bu durum Türkçenin söz dizimine uygundur. Bahsettiğimiz yargılar zemin şiirin ve nazirenin ilk beyitlerinde ve diğer beyitlerin ikinci dizelerinde bulunmaktadır. Dolayısıyla bu kısımlarla ilgili tekrara düşmemek için sadece matla beyitlerinden sonraki beyitlerin ilk dizeleri incelenecektir.

¹ Yüklem Y., özne Ö., nesne N., dolaylı tümleç D.T., zarf tümleci Z.T., edat tümleci E.T., cümle dışı unsur C.D.U., şeklinde kısaltılmıştır.

2.O meh insâf edüb kılmaz tefahhus hâl-ı zârımdan

Bu pîç [ü] tâb ile terk-i mecâl etmez de nişlersin

(O sevgili ağlayan hâlîme insaf edip hâlimi sormaz. Bu ızdırap ile takatsız kalmaz da neylersin.)

O meh^{Ö.} insâf edüb^{Z.T.} hâl-ı zarımdan^{D.T.} tefahhus kılmaz.^{Y.} Bu pîç [ü] tâb ile^{E.T.} terk-i mecâl etmez^{Y.} de^{C.D.U.} nişlersin.^{Y.}

Bu beyitte sevgili özne konumundadır. Özne konumunda olan sevgilinin yüklendiği görev ise âşğın durumunu araştırmamaktır. Zarf tümleci olan “insaf edüb” sevgilinin âşğa karşı acımasız olduğunu gösteriyor. Bu acıların çıktığı yer “hal-i zar” dolaylı tümleç olarak kullanılmıştır. Edat tümleci olan “pîç ü tâb ile” âşğın ızdırabını anlatılmaktadır ve bu ızdırabı yaşayanın mecalinin kalmasına hayret edilmektedir.

Birinci dizede birleşik cümle yapısı vardır. Bu cümle yapısı bir temel yargı ve yan cümleden oluşmaktadır. Yan yargı “insaf edüb” fiilimsi grubuyla sağlanmış. Temel yargı ise “kılmaz tefahhus”tur.

Yüklem türü bakımından “kılmaz tefahhus” yardımcı fiille kurulmuş birleşik-fiildir. Anlam bakımından olumsuz bir cümledir. Yüklem geniş zamanın olumsuz ekiyle çekimlenmiştir. Ögelerin dizilişi bakımından devrik bir cümledir. Yüklem sonda bulunmamaktadır. Ayrıca “kılmaz tefahhus” yükleminden sonra gelmesi gereken yardımcı eylem önce gelmiştir.

3. Edince vasf-ı dildârı mücerred şevk ile ta’rîf

Anın şekker lebin âb-ı zülâl etmez de nişlersin

(Sevgilinin vasıflarını saf bir aşkla tarif ettiğinde onun şeker dudaklarını zülale benzetmeyip de ne yaparsın.)

Vasf-ı dildârı mücerred şevk ile ta’rîf edince^{Z.T.} anın şekker lebin^{N.} âb-ı zülâl etmez^{Y.} de^{C.D.U.} nişlersin.^{Y.}

Beyitte zarf-fiil eki “-ince” sonuna geldiği kelime grubuna zaman anlamı katarak zarf tümleci göreviyle kullanılmasını sağlamıştır. Nesne sıfır akuzatifle belirli olmuştur ve sevgilinin bir vasfını belirtmiştir.

Bu beyitte birinci dizede yüklem bulunmadığı için birinci beyitte yazdığımız cümle türleri ile ilgili tespitler burası için de geçerlidir.

4. Tabîbim kılssa da nefret marîz-i derd-i hicrinden

Yine nabz u mizâcından su’âl etmez de nişlersin

(Tabibim, ayrılık derdini çeken hastasından nefret etse de yine de onun nabız ve mizacına bakmayıp da ne yaparsın.)

Tabîbim,^{Ö.} marizi derd-i hicrinden^{D.T.} nefret kılssa^{Y.} da^{C.D.U.} yine^{Z.T.} nabz u mizâcından^{D.T.} su’âl etmez^{Y.} de^{C.D.U.} nişlersin.^{Y.}

Bu beyitte özne olarak kullanılan “tabibim” sözcüğüdür. Tabip âşğın ayrılıktan kaynaklanan derdinden nefret eder. Zarf tümleci olan “yine” kelimesi ile tabibin her ne kadar da nefret etse de yine hastanın hâlini sormaktan geri durmaması anlatılmak istenmiştir. “Nabz u mizacdan” dolaylı tümleci doktorun hastanın sıhhatini sorması ile ilgilidir.

Birinci dizede bulunan “kılca da nefret” yardımcı fiille kurulmuş birleşik- fiildir. Anlam bakımından olumlu bir cümledir. Yüklemının yeri bakımından devrik bir cümledir.

5. O mâhın hüsnünü tezkîr için nazm içre ey Muhlis

Hüner izhâr idüp ‘arz-ı kemâl etmez de nişlersin

(*Ey Muhlis, o sevgilinin güzelliğini nazımda zikrederken hüner ve ustalık göstermeyip de ne yaparsın.*)

Ey Muhlis,^{C.D.U.} nazm içre^{D.T.} o mâhın hüsnünü tezkîr için^{Z.T.} hüner izhâr idüb^{Z.T.} ‘arz-ı kemâl etmez^{Y.} de^{C.D.U.} nişlersin.^{Y.}

Beyitte nesne ile belirtilen şey sevgilinin güzelliğidir. Bu güzelliğin zikredildiği yer ise “nazım içre” dir. “Ey Muhlis” cümle dışı unsurıyla muhataba seslenilmektedir. Zarf tümleci olan “hüner izhar edüb” şairden beklenen şeydir.

Bu beyitte birinci dizede yüklem bulunmadığı için birinci beyitte yazdığımız cümle türleri ile ilgili tespitler bu beyit için de geçerlidir.

3.1.2. Nazire

1. Gam-ı hattıyla gönlü bî-mecâl etmez de nişlersin

O şûhun vuslatın emr-i muhâl etmez de nişlersin

(*Sevgilinin ayva tüyelerinin gamıyla gönlü mecalsiz bırakmaktan (başka) ne yapmaktasın, o güzele kavuşmanın imkânsızlığını hayal etmekten başka ne yaparsın.*)

Gam-ı hattıyla^{E.T.} gönlü^{N.} bî-mecâl etmez^{Y.} de^{C.D.U.} nişlersin.^{Y.} O şûhun vuslatın^{N.} emr-i muhâl etmez^{Y.} de^{C.D.U.} nişlersin.^{Y.}

Beyitte kullanılan edat tümleci “gam-ı hattıyla” yüklemın sebebini verir. Bu gamdan etkilenen nesne “gönül”dür. “O şûhun vuslatın” sıfır akuzatifle nesne görevindedir.

Beyitte iki dize “de” bağlacıyla birbirine bağlanmış bağlı cümleler vardır. Bu bağlı cümlelerde özne ortak kullanılmıştır.

Yüklemın türü bakımından birleşik-fiillere kullanılmıştır. “Bî-mecâl etmez, muhal etmez, nişlersin” yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiildir.

Anlam bakımından iki olumsuz, iki olumlu yüklem mevcuttur. “Nişlersin” olumlu soru cümlesidir.

Yüklemın yeri bakımından kurallı cümleler vardır. Redif ve kafiyeyi oluşturan sözcüklerin cümlelerin yüklemi olması yargıların hem zemin şiirde hem nazirede genellikle sonda kullanılmasını sağlamıştır.

2. Derûnum kılca kaldı mûmiyânî fikrin etmekden

Ne çâre yâ hayâl ender hayâl etmez de nişlersin

(*İnce belini hayal etmekten gönlüm inceldi. Ne çare! Peki hayal içinde hayal kurmayıp da ne yapacaksın.*)

Derûnum^{Ö.} mûmiyânî fikrin etmekden^{Z.T.} kılca^{Z.T.} kaldı.^{Y.} Ne çâre yâ^{C.D.U.} hayâl ender^{N.} hayâl etmez^{Y.} de^{C.D.U.} nişlersin.^{Y.}

Beyitte “kaldı.” yüklemidir. Kalan ise duygunun yaşandığı yer “derun”dur. “Kılca” durum açısından yüklemi etkilemiştir. Kılca kalmanın sebebi “mûmiyânî fikrin etmekden”dir.

Bu beytin birinci dizesinde yer alan “kaldı” yüklemine türü bakımından fiil cümlesidir. Bu cümlelerin yüklemi diğer cümleler gibi yardımcı eylemle kurulmuş birleşik bir fiil değil, basit bir fiildir.

Yapısı bakımından birleşik bir cümledir. “Fikrin etmekden” yan yargıyı oluşturmaktadır. Temel yargı “kaldı” fiiliyle meydana getirilmiştir.

Anlam bakımından olumlu bir cümledir. Yüklemine yerine göre devrik cümledir.

3. Bu dîvân-ı muhabbetde yeridir durma ey dil gel

Ki hâl-ı zârı tafsîlen makâl etmez de nişlersin

(*Ey gönül! Perişan hâlini her hâliyle anlatmayıp da ne yapacaksın; bu muhabbet meclisi tam yeridir. Durma gel.*)

Ey dil,^{C.D.U.} bu dîvân-ı muhabbetde^{D.T.} yeridir^{Y.} durma gel,^{Y.} ki hâl-ı zârı^{N.} tafsîlen^{Z.T.} makâl etmez^{Y.} de^{C.D.U.} nişlersin.^{Y.}

“Ey dil” ünlem grubu muhabbeti gösterir. Beyitte dört yüklem vardır. Nesne beyitlerde âşîğin derdini belirtmek için kullanılmıştır. “Tafsilen” işin nasıl yapıldığını gösterdiği için zarf tümlecidir.

Bu beyittin birinci dizesinde iki yüklem kullanılmıştır. Birinci yüklem “yeridir” şimdiye kadar gördüğümüz fiil olan yüklemelerin aksine isimdir. İkinci yüklem olan “durma gel” kalıplaşmış olarak birlikte kullanılmıştır.

Yapısı bakımından bağlı cümledir. İki yargının kullanıldığını belirtmiştik. İki cümle de öğelerinin dizilişi bakımından kurallıdır. Anlam bakımından iki cümle de olumlu cümledir. Birinci cümlelerin yüklemi olan “yeridir” ek fiil almıştır. İkinci cümlelerin yüklemi emir kipiyle çekimlenmiştir.

4. Mücevher sâgar olmazsa da lâbüd neş’e bahş eyler

Bu bezm-i meyde câmin bir sifâl etmez de nişlersin

(*Kadehini bu şarap meclisinde bir testiye dönüştürmeyip de ne yapacaksın; mücevherden bir kadeh olmasa da şüphesiz keyif verir.*)

Mücevher^{Ö.} sâgar olmazsa^{Z.T.} da^{C.D.U.} lâbüd^{Z.T.} neş’e^{N.} bahş eyler.^{Y.} Bu bezm-i meyde^{D.T.} câmin^{N.} bir sifâl etmez^{Y.} de^{C.D.U.} nişlersin.^{Y.}

Beyitte “mücevher” birinci dizedeki iki yüklemine öznesi olmuştur. “Bu bezm-i meyde” yüklemine gerçekleştiği yeri belirtir. Zarf tümleci olan “lâbüd” yüklemine kesinliğini ifade eder.

Birinci dize şartlı birleşik cümledir. Yüklemi yardımcı fiille kurulmuş birleşik-fiildir. Öğelerinin dizilişi bakımından kurallı cümledir. Anlam bakımından olumlu cümledir.

5. Nazîre hazret-i Muhlis gibi gerçi değil haddim

Gehî Yâver biraz ‘arz-ı kemâl etmez de nişlersin

(*Her ne kadar Hz. Muhlis gibi nazire yazmak haddim olmasa da ara sıra Yaver de biraz hüner göstermeyip de ne yapsın.*)

Hazret-i Muhlis gibi nazîre^{Ö.} gerçi^{Z.T.} haddim değil.^{Y.} Yâver,^{C.D.U.} gehî^{Z.T.} biraz^{Z.T.} ‘arz-ı kemâl etmez^{Y.} de^{C.D.U.} nişlersin.^{Y.}

Birinci dizede isim ek-fil olarak yüklem olmuştur. “Yaver” kelimesi vurgu yoluyla seslenme bildirdiği için cümle dışı unsurdur. “Gehi” sözcüğü cümlede zaman anlamıyla kullanılmıştır. Biraz sözcüğü miktar belirtecek anlamdadır.

Birinci dize “haddim değil” ek-fiilin olumsuzuyla yapılmış bir isim cümlesidir. Anlam bakımından olumsuz bir cümledir. Yüklemine göre kurallı cümledir. Yapısı bakımından basit bir cümledir. Bu özelliği ile zemin şiir ve nazirede istisnadır. Çünkü buraya kadar üzerinde durduğumuz cümleler birleşik ve bağlı cümlelerden oluşmaktadır.

İki şiir ögeleri ve cümle türlerine göre karşılaştırıldığında büyük oranda benzerlik bulunmaktadır. İkinci şiir birinci şiire nazire olduğu için bu doğaldır.

İki şiirde ögelerin büyük bir kısmını yüklem oluşturur. Nitekim zemin şiirde 14, nazirede 17 yüklem mevcuttur. Bu öge dışında cümle dışı unsurlar zemin şiirde 9, nazirede ise 10 tane. Bunların büyük bir kısmını bağlaç ve ünlemler oluşturur. Sonra zarf tümleci gelmektedir. Öznelerin iki şiirde de az kullanılması dikkat çekicidir. Bunun sebebi iki şiirde de gizli öznelerin bulunmasıdır. Yüklemle fazla kullanılması âşğın halini daha iyi yansıtmak içindir.

Cümle türlerine göre iki şiiri karşılaştırdığımızda yapısı bakımından her ikisinde de bağlı ve birleşik cümlelerin daha fazla tercih edildiğini görürüz. Şiirlerin ilk beyitlerinde ve ikinci dizelerinde yüklem kurallıdır. İlk beyit dışındaki beyitlerin ikinci dizelerinde devrik cümleler mevcuttur. Yüklem türü bakımından daha çok fiil cümlelerinden meydana gelmektedir. Bu fiillerin de büyük çoğunluğu yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiillerdir. İki şiirde de olumlu ve olumsuz cümleler vardır.

Tablo1: Şiirlerde Kullanılan Ögeler Tablosu

Ögeler	Zemin Şiirde Öge Sayısı	Nazirede Öge Sayısı
Yüklem	14	17
Özne	2	3
Dolaylı tümleç	4	2
Zarf tümleç	6	8
Edat tümleci	2	1
Nesne	2	6
Cümle dışı unsurlar	9	10

3.2. Kip ve Şahıs Açısından Gazellerdeki Anlatım

İki şiirde kip olarak genellikle geniş zaman kullanılmıştır. Geniş zamanın olumlu ve olumsuz çekimleri birlikte tercih edilmiştir. Bu zamanın kullanımı yaşanan duyguların geçici değil, kalıcı olduğunu gösterir. Zemin şiirde geniş zaman çekiminin yanında bir defa da şart kipinin çekimine yer verilmiştir. Nazirede ise bir defa görülen geçmiş zaman çekimi görülür. İki şiirde de ikinci ve üçüncü tekil şahıs çekim ekleri kullanılmıştır. Âşğın kendisine seslendiği yerlerde ikinci tekil şahıs vardır. “Etmey” yardımcı eyleminden sonra gelen “nişlersin” fiilinin şahıs eki iki eylem için ortak kullanılmıştır.

3.3. Sözcük Türleri Bakımından Gazellerdeki Anlatım

Zemin şiir ile nazire kıyaslandığında sözcük türlerinin dağılımı konusunda büyük benzerlikler bulunmaktadır. İki şiirde özellikle de isim olan sözcük sayısının fazlalığı görülür. Bu sözcük türünden sonra fiiller ağırlık teşkil eder. Bu durum şairlerin bir şeyi vasıflandırma yerine kendi duygularını ağırlıklı olarak anlatmayı tercih ettiklerini gösterir. Fiillerden sonra en çok bağlaçların kullanıldığı görülür. Bir metinde bağlaçların bu kadar yoğun kullanılması çok rastlanan bir şey değildir. Şairler bağlaçlarla söylediklerini daha fazla vurgulamak istemişlerdir. İki şiirde

bağlaçlar genellikle fiilleri birbirine bağlamıştır. Bu fiiller redif ve kafiyeyi oluşturdukları için arka arkaya gelmişlerdir. Birinci fiilden sonra geçen “de” bağlacı olumsuz anlam ifade eden fiilin aslında olumlu olması gerektiğini vurgular. Nitekim kendisinden sonra kullanılan olumlu fiil (nişlersin) de olması gerekeni anlatmak içindir.

Tablo 2: Gazelerde Kullanılan Sözcük Türleri

Sözcük Türleri	Gazelerde Kullanılan Sözcük Türlerinin Sayısı	
	Zemin Şiir	Nazire
İsim	31	25
Sıfat	5	6
Zamir	1	=
Zarf	5	7
Edat	4	2
Bağlaç	8	8
Ünlem	2	2
Fiil	14	17

Zemin şiirde birinci beyitte dört birleşik fiil kullanılmıştır. Bu fiiller şiirdeki duyguyu yansıtması bakımından önemlidir. Beyitte her iki dizede de kullanılan “melâl etmez”, “muhal etmez” fiilleri karşılaşılan durumda beklenen tepkileri dile getirir. Fakat ikinci fiil olan “nişlersin” beklenen durumun tersine hareket edildiğini ifade eder. Burada özellikle “de” bağlacı beklenen durumun tam tersine hareket edildiğini gösterir. Bu bağlaç vurguyu üzerine alır. Özellikle bu şiirde “de” bağlacının iki fiil arasında kullanılması ve fiillerden birinin olumlu, diğerinin olumsuz olması vurguyu daha da arttırmıştır. Aynı beyitte beş isim kullanılmıştır. Bu isimlerden dördü Farsça tamlama içinde yer almıştır. Bu tamlamalardan ilki olan “firâk-ı yâr” birinci dizdeki fiillerin nedenidir. Zira yardan ayrılmanın en doğal sonucu melâldir. Eğer bir âşık bu duyguyu yaşamıyorsa şaşkınlığa sebep olur. Beyitlerdeki “nişlersin” fiili bu hâli anlatmaktadır. İkinci dizdeki “ümid-i vuslat” âşık için gerçekleşmesi neredeyse imkânsız bir durumdur. Bu iki tamlama dışında isim olan “dil” sözcüğü aslında beyitteki bütün kelime ve kelime gruplarının etrafında döndüğü bir merkezdir. Fiillerdeki sorunun muhatabı, “firâk-ı yâr”i yaşayan “ümid-i vuslat” eden gönüldür. Beyitte “ey” ünlemiyle de “dil”e seslenilmektedir. Buradaki seslenme uyarmak amaçlıdır. “Hergiz” zamanı ifade etmek için kullanılmıştır. Kavuşma ümidinin imkânsız olduğunu anlatmak için tercih edilen bir zarftır.

Nazirenin birinci beytinde iki birleşik fiil kullanılmıştır. Bu fiiller zemin şiirde de ifade ettiğimiz gibi bir durum karşısında beklenenin ne olduğunu anlatır. Nazire de iki Farsça tamlama görüyoruz. Bu tamlamalardan “emr-i muhâl” “et-” yardımcı eylemiyle birlikte birleşik fiil oluşturmuştur. “Gam-ı hattıyla” diğer bir Farsça tamlamadır. “Şuhun vuslatı” Türkçe isim tamlaması olarak kullanılmıştır. Dikkat edilirse zemin şiirdeki gibi beş isim vardır. Dördü yine tamlamalarda yer almıştır. Diğer zemin şiirdeki “dil” kelimesinin karşılığı olan “gönül” kelimesidir. Bu kelime yine şiirde merkezi konumdadır. Birinci dizdeki “ile” edatı kendisinden önceki sözcüklerle öbekleşerek “bî-mecâl etmez” birleşik fiilin sebepini verir. İşaret sıfatı olan “o” şûh kelimesini belirtmektedir. “O” uzağı, yani vuslatın olmadığını ifade eder. “O şuhun vuslatın” kelime grubunun sonunda sıfır akuzatif kullanılmıştır. Bu kullanım bir şeyi özellikle belirtmek içindir. Önemsenen şey sevgiliye kavuşmaktır. Zemin şiirde gördüğümüz “de” bağlacı nazirede de aynı fonksiyonda kullanılmıştır.

Zemin şiirde ikinci beyitte “de” bağlacı dışındaki bütün sözcükler kelime grubu oluşturmaktadırlar. “O meh” sıfat tamlaması grubudur. Burada “o” işaret sözcüğünün

kullanılması naziredeki gibidir ve sevgiliden ayrı olmayı anlatan bir ipucudur. Zemin şiir ve nazirede sıfatlar pek tercih edilmemiştir. Çünkü varlıkların vasıflarından çok fazla bahsedilmemiştir. “İnsaf edüb” zarf-fiil grubu “tefahhus kılmaz” birleşik fiilini durum bakımından etkilemiştir. “Hâl-i zârından” Farsça yapılan bir tamlamadır. Sevgili, âşığın ağlayıp inleyen hâlini gördüğü halde insaf etmez, yine bu üzüntü hâlini merak edip araştırmaz. Bu sevgilinin ilgisizliği ile ilgilidir. İkinci dizedeki “bu pîç ü tâb ile” edat grubunun başında bulunan “bu” işaret sıfatı “pîç ü tâb” kelimelerini yani ızdırabı anlatmaktadır. Bu yakını göstermek için kullanılan bir işaret sözcüğüdür. Âşık derdi bizzat yaşayan olduğu için ızdırabını iyi bilir.

3.4. Ritim, Ahenk ve Ses Açısından Gazellerdeki Anlatım

Gazeller me fâ î lün / me fâ î lün / me fâ î lün / me fâ î lün kalıbıyla yazılmıştır. Bu kalıp şiirde ritmik tekrarları da beraberinde getirmiştir. Bu veznin kullanıldığı şiirlerde anlatım akıcıdır. Kapalı hece sayısına daha fazla ihtiyaç duyulduğu için Arapça-Farsça kelimeler yoğun bir şekilde bu vezin ile kullanılır. Burada redifi oluşturan sözcükler Türkçe olduğu için Arapça ve Farsça sözcük sayısı azalmıştır. Ama yine de kelimelerin yarısından fazlası Türkçe değildir. Nitekim zemin şiirdeki seksen bir kelimenin kırk üçü yabancı kelimedir. Nazirede ise yetmiş sekiz kelimeden otuz dokuzu Türkçe değildir.

İki şiirde de imâle-i maksureler vardır. İmâle-i memdûdeye yer verilmemiştir.

Zemin şiirde birinci beyitte “ile” sözcüğündeki “le” hecesinde imâle yapılmıştır. Bu hece, edat grubu olan “firâk-ı yâr ile” öbeğinin sonunda yer almaktadır. Uzatılarak okunması beyitteki hâkim duygunun vurgulanması açısından önemlidir. Yine ikinci beyitteki “ile” sözcüğündeki “le” için de aynı durum söz konusudur. Bunun dışında aynı gazelde 3. beyitte “edince”, (Zamana vurgu) “dildânı”, (Belirtme eki vurguyu üzerine almış.) “ile” (Edat grubu vurguyu üzerine almış.) 4. beyitte “da”, (Bağlaç olan de zaten vurguludur, fakat imâle yapılarak vurgusu artırılmıştır.) “yine” (Zarf vurgulanmıştır.) 5. beyitte “hüsünü” (Sevgilinin güzelliğini vurgulamak için belirtme ekinde imâle yapılmıştır.) sözcüklerindeki altı çizili hecelerde imale yapılmıştır. Zemin şiirde 8 yerde imâleyle başvurulmuştur. İç seste imâle kullanılmamıştır. Bu durum imâleyle vurgu yapıldığını gösterir. Bu gazelde 2. beyitte “meh” sözcüğünde kasr yapılmıştır. Sevgilinin ilgisinin zayıflığını göstermek için kasr kullanılmıştır.

Nazîrede 1. beyitte “gönlü”, 2. beyitte “kaldı”, “çâre” 3. beyitte “muhabbetde”, “yeridir” 4. beyitte “olmazsa”, 5. beyitte “nazîre”, “gibi” “gerçi” kelimelerindeki altı çizili hecelerde imale yapılmıştır. Nazîrede 9 yerde imâle kullanılmıştır ve bunlardan “yeridir” sözcüğü dışında hiçbir iç seste değildir. Burada da vurgu amacıyla imâle yapıldığı sonucunu çıkarabiliriz. 2. beyitte “fikrin etmekden” ve 4. beyitte “sâgar olmazsa” sözcükleri arasında ulama yapılmıştır.

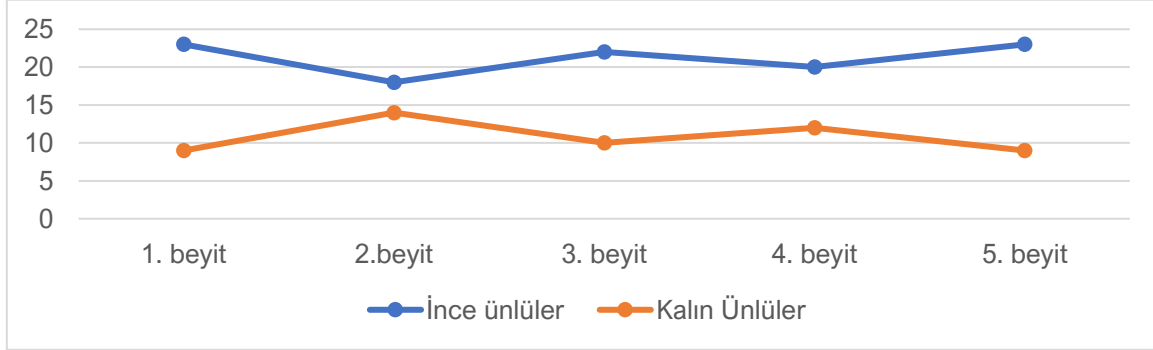
Zemin şiir ve nazirede zihaf kullanılmamıştır.

İki şiir de beş beyitten oluşmaktadır. Divan şiirinde gazelin beyit sayıları genellikle tekli rakamlara denk getirilir ve çoğunlukla beş, yedi beyit tercih edilir.

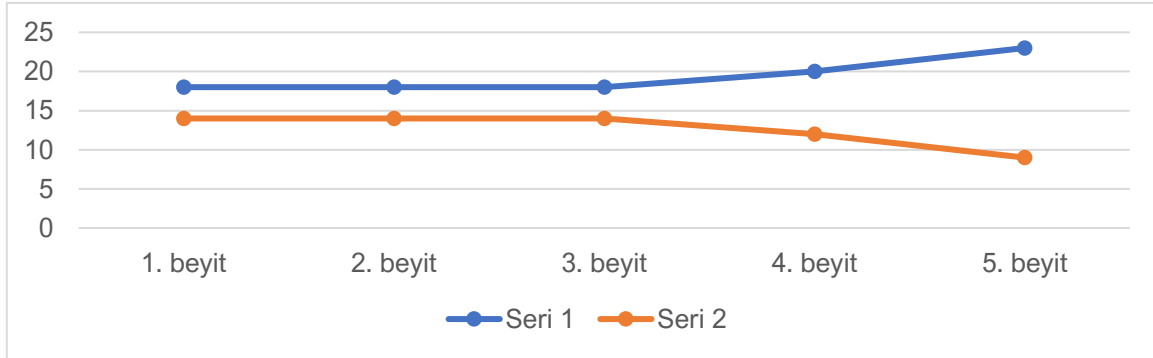
Redif olarak kullanılan “etmez de nişlersin” söz grubu ve kafiye olan “âl” sesleri dizelerdeki hece sayılarının neredeyse yarısına yakını oluşturmaktadır. Bu durum şiirdeki ahengi arttırmaktadır. Ayrıca redif şiirdeki hâkim duygunun öne çıkmasını sağlamıştır.

İki şiir de bir seslenme şiiri özelliği göstermektedir. Seslerin dağılımı açısından şiirlerde tam bir denge ve simetri hakimdir. Bu denge ve simetride kafiye ve redifi oluşturan seslerin payı büyüktür.

Aşağıdaki grafiklerde de görüldüğü gibi zemin şiir ve nazirede ünlülerin kalınlık-incelik açısından dağılımlarında bir paralellik vardır. İki şiirde de en fazla e ünlüsü (Z² 53, N³ 56) tercih edilmiştir. İnce ünlüler aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi bariz bir şekilde fazladır. Diğer ünlülerin dağılımı şu şekildedir: i ünlüsü (Z 43, N 37), a (Z 32, N 39), ı (Z 13, N 10), ü (Z 10, N 3), u (Z 7, N 12), o (Z 2, N 2), ö (Z -, N 1).



Grafik 1: Zemin Şiirdeki Kalın-İnce Ünlülerin Dağılımı



Grafik 2: Naziredeki Kalın-İnce Ünlülerin Dağılımı

Tablo 3: Gazellerdeki Kalın-İnce Ünlüler ve Yumuşak-Sert Ünsüzlerin Sayısı

Beyitler	1		2		3		4		5		Toplam	
	Z	N	Z	N	Z	N	Z	N	Z	N	Z	N
K. Ünlü	9	14	14	14	10	14	12	12	9	9	54	63
İ. ünlü	23	18	18	18	22	18	20	20	23	23	106	97
S.ünsüz	12	13	18	12	12	12	9	10	15	11	66	58
Y.ünsüz	32	31	26	32	33	32	36	37	32	35	159	167
Toplam	76	76	76	74	77	74	77	79	77	77	385	385

Tablo 4: Gazellerdeki Patlayıcı ve Sızıcı Ünsüzler

Patlayıcı Ünsüzler		Sızıcı Ünsüzler	
Zemin şiir	Nazire	Zemin şiir	Nazire
62	65	165	168

Zemin şiir ve nazirede en fazla d (Z 20, N 21), t (Z 14, N 13) patlayıcı ünsüzü kullanılmıştır. Sızıcı ünsüzlerden ise n (Z 32, N 26), l (Z 25, N 27), r (25-25), m (Z 21, N 25) sesleri tercih edilmiştir. Dikkat edilirse zemin şiir ve nazire arasında seslerin kullanım sıklığı açısından bir paralellik görülür.

² Zemin şiir Z harfiyle kısaltılmıştır.

³ Nazire N harfiyle kısaltılmıştır.

4. Şiirlerin Şerhi

4.1. Muhlis Beyin Gazeli

1. Firâk-ı yâr ile ey dil melâl etmez de nişlersin

Ümîd-i vuslatın hergiz muhal etmez de nişlersin

(Ey gönül, yârin ayrılığı ile kederlenmezsin de neylersin? Kavuşma umudunun imkânsız olduğunu bilmez de neylersin?)

Âşığın “ey dil” seslendiği gönlü, duyguların yaşadığı yerdir. Bu kelime grubu yüklemden hemen önce kullanıldığına göre vurgulanmıştır. Böyle yapmakla yetinilmemiş “ey” ünlemiyle vurgu arttırılmıştır. Aşk kalp ile yaşanır. Dolayısıyla aşkta mantık olmaz. Burada yapılan işe bir eleştiri, şaşırma söz konusudur. Gönül akli örttüğü zaman yapılan işler çok tutarlı olmaz. Birine seslenmek onu uyarmak içindir. Biraz önce bahsettiğimiz âşığın hâlleri onu uyarmayı gerekli kılar. Âşığın kendi gönlüne seslenmesi aklını yitirmişlerin kendi kendisiyle konuşmasını andırır. Burada şaşılacak şey yardan ayrılmanın âşığın gönlünde üzüntüye yol açmamasıdır. Bir sonraki dizede aslında âşığın kavuşma ümidinin bu üzüntüyü dizginlediği görülür. Fakat iki durum da şaşılacak şeydir. Zira âşık sevgiliden ayrıken huzurlu olamaz, kavuşma ümidi de boşunadır. Çünkü sevgiliye kavuşma ihtimali yok gibidir. Bu beyitte kullanılan “de” bağlacı ilk fiilin yapılmamasına olan hayreti arttırır. Sevgiliden ayrı olma hâli üzüntüyü gerektirir. Âşık böyle bir durumda üzülmez de neyler. Yine sevgiliye kavuşma ümidi boş bir hayal değildir de nedir?

Beyitte “ey dil” denilerek nida sanatı yer verilmiştir. Bu seslenmenin dil kelimesini vurgulamak için yapıldığı aşikardır. Zira dikkat edilirse beyitteki kelimelerin hepsi “dil” ile bağlantılıdır. Ayrıca bu kelime yüklemden önce getirilerek vurgusu arttırılmıştır.

“Nişlersin” sözüyle soru sorulup istifham sanatı yapılmıştır. Aslında bu sorunun cevabı biliniyor ama anlamı daha tesirli hâle getirmek için bu söz tercih edilmiştir. Beklenen şeylerin yapılması gerektiğini anlatmak için kullanılmıştır. Bu sanat zemin şiirin ve nazirenin bütün beyitlerinde kullanılmıştır.

“Ey dil” sözcük grubuyla tecrit sanatı yapılmıştır. Gönül âşıktan bağımsız bir parça gibi düşünülmüştür. “Firâk” ve “vuslat” kelimeleri arasında tezat vardır. “Etmez” ve “nişlersin” “de” sözcüklerinin tekrarıyla tekrar sanatına başvurulmuştur.

Beyitte “e”, “i” ünlüleri tekrar edilerek asonans sanatı, “l” seslerinin tekrarıyla da aliterasyon sanatı yapılmıştır. Bu seslerin tekrarı redif ve kafiyeyi oluşturan seslerin fazlalığından kaynaklanmaktadır.

2. O meh insâf edüb kılmaz tefahhus hâl-i zârımdan

Bu pîç [ü] tâb ile terk-i mecâl etmez de nişlersin

(O sevgili ağlayan hâlîme insaf edip hâlîmi sormaz. Bu ızdırıp ile takatsız kalmaz da neylersin.)

Beyit sevgiliye sitemle başlıyor. Kendisi için bu kadar ağlayıp inleyen bir âşığa karşı sevgili ilgisizdir. Belki sevgili, âşığın bu halini araştırırsa, derdini bilse ona acıyacaktır. Âşığı yaralayan ilgisizliktir. İlgisizlik insafsızlığın alametlerindendir. Âşık insaf istediğine göre aslında sevgili az da olsa âşığın hâliinden haberdardır. “Tefahhus” kelimesi detaylı bir şekilde araştırmak anlamına gelir. Dolayısıyla âşığın istediği yoğun ilgidir. Fakat bu hiçbir zaman olmamıştır. Çünkü “kılmaz tefahhus” fiili geniş zamanın olumsuzunda çekimlenmiştir. Bu zaman bütün zamanları içine alır. Şiirde vurgulanan öge “insaf edüb” zarf-fiil grubudur. Yani asıl istenen şey yârin merhamet

etmesidir. Şiirin başında yer alan “o” işaret sıfatı “meh” yani sevgiliyi işaret etmektedir. “O” işaret sözcüğü sevgilinin uzaklığını (kavuşamamayı) anlatmak içindir. İkinci dizede âşık bu ızdıraba nasıl dayandığına şaşıyor.

“Meh” kelimesiyle sevgili kastedilerek açık isti’are sanatı yapılmıştır. “Hâl-i zâr”, “pîç [ü] tâb”, “terk-i mecâl” kelimeleri âşığın ızdırabına işaret ettiği için bunlar arasında tenasüp sanatı vardır. Beyitte “e”, “i” ünlüleri tekrar edilerek asonans sanatı yapılmıştır.

3. Edince vasf-ı dildârı mücerred şevk ile ta’rîf

Anın şeker lebin âb-ı zülâl etmez de nişlersin

(Sevgilinin vasıflarını saf bir aşkla tarif ettiğinde onun şeker dudaklarını zülale benzetmeyip de ne yaparsın.)

Beyitte sevgiliye karşı duyulan hayranlık anlatılmıştır. İnsan sevdiği şeyleri tarif ederken onun kusurlarını pek görmez. Âşık sevgiliye karşı duyduğu aşırı istekten dolayı onu anlatırken en güzel vasıfları kullanır. Bir şeyi tarif ederken isim ve sıfatları kullanırız. Beyitte dudak şeker ve tatlı su ile vasıflandırılmıştır. Âşığın hayatı sevgiliden ibaret olduğu için onu çok iyi tanır. Bu kadar tutkun olan âşık da elbette sevgiliyle ilgili tarif yaparken onun güzelliğini anlatacaktır. Aksi halde sevgisinin derecesi anlaşılacaktır. Âşık sevgiliyi tarif ederken onun ne kadar eşsiz olduğunu vurgular ki kendi sevgisinin derecesi anlaşılabilir. Bir şeye şevk ile bağlanmak onun diğer şeylerden farklı olmasındandır. Bu beyitte vurgulanan öge sevgilinin şeker dudağıdır. Âşık sevgiliyi tarifinde dudağını ön plana çıkarıyor. Âşık sevgiliye susamıştır. Bu susuzluğunu gidermek için onun dudağını tatlı su olarak görüyor.

Sevgilinin dudağı şekerle benzetilip teşbih yapılmıştır. Yine dudak “ab-ı zülal”e benzetilmiştir. Beyitte “e” ünlüsü tekrar edilerek asonans sanatı yapılmıştır.

4. Tabîm kılssa da nefret marîz-i derd-i hicrinden

Yine nabz u mizâcından su’âl etmez de nişlersin

(Tabibim, ayrılık derdini çeken hastasından nefret etse de yine de onun nabız ve mizacına bakmayıp da ne yapsın.)

Âşığın çektiği dertlerden dolayı hasta olması derdinin gerçek olmasına alamettir. Hasta olanı iyileştirecek olan tabiptir. Tabipler hastaya doğru teşhisi koyup onu tedavi etmek için çabalarlar. Bu işin ilk aşaması hastaya soru sormaktır. Bu beyitte hasta âşık, sevgili ise tabiptir. Çekilen dertlerin sebebi ise tabibin kendisidir. Dolayısıyla onun biraz ilgisi hastaya şifa olacaktır. Tabiplerin başarısı hastayı tedavi etmesidir. Bir türlü iyileşmeyen bir hasta tabiplerin istemediği bir şeydir. Aslında bu beyitteki hastanın derdinin dermanı sevgilidir. Fakat ilgisizliğinden taviz vermeyen sevgili oralı olmaz. Bu nedenle âşık da bir türlü derman bulamaz. Bu beyitte vurgulanmış öğeler yüklemden önce gelen “tabibim” ve “nabz u mizac”dır. Tabip derde çare bulacağı için önemlidir. “Nabz u mizac” da tabibin çareyi bulmak için soracağı şeydir. Beyitte yer alan sözcüklerin büyük bir çoğunluğu hastalıkla bağlantılıdır.

Beyitte kullanılan en belirgin sanat “tenasüp”tür. Tıp alanında kullanılan tabirler bir aradadır. “Tabib”, “mariz”, “derd” “nabz u mizac” kelimeleri arasında anlam ilgisi bulunmaktadır. “Tabib” sevgilidir. Bundan dolayı açık isti’are sanatı vardır. Beyitte “e”, “i” ünlüleri tekrar edilerek asonans sanatı yapılmıştır.

5. O mâhın hüsnünü tezkîr için nazm içre ey Muhlis

Hüner izhâr idüp ‘arz-ı kemâl etmez de nişlersin

(Ey Muhlis, o sevgilinin güzelliğini nazımda zikrederken hüner ve ustalık göstermeyip de ne yaparsın.)

Mahlas beytinde Muhlis Bey sevgiliden bahsetmenin sanatına hüner katacağını belirtiyor. Sanat için ilham gerekir. Sevgili o kadar güzeldir ki âşığın ondan bahsederken güzel söz söylememesi mümkün değildir. Aslında böyle bir güzelliği anlatırken hüner göstermemek şaşılacak şeydir. Burada vurgulanan öge “hüner izhar edüb” dür. Muhlis Bey, böylece daha önceki beyitlerde söyledikleriyle hüner gösterdiğini belirtmek istiyor. Nazım sevgilinin güzelliğini anlatmak için uygun bir alandır. Nazım; ölçü, ahenk, sanat gibi unsurlarla güzelleşir. Dolayısıyla sevgilinin güzelliğini anlatmak için uygun bir sahadır. Bu beyitte cümleler sebep-sonuç ilişkisiyle birbirine bağlanmıştır.

“Mah” denilerek sevgili belirtildiği için açık isti’are yapılmıştır. “Ey Muhlis” söz grubunda nida ve tecrit sanatı vardır. “Nişlersin” sözüyle istifham sanatı yapılmıştır.

4.2. Nazire

1. Gam-ı hattıyla gönlü bî-mecâl etmez de nişlersin

O şûhun vuslatın emr-i muhâl etmez de nişlersin

(Sevgilinin ayva tüyelerinin gamıyla gönlü mecalsiz bırakmaktan (başka) ne yapmaktasın, o güzele kavuşmanın imkânsızlığını hayal etmekten başka ne yaparsın.)

Bu gazelin ilk beyti sadece kafiye, redif, ölçü değil, birçok yönden Muhlis Bey’in gazelinin ilk beytine benzemektedir. Muhlis Beyin gazelinde geçen “firak-ı yar” sözcük grubuna karşılık bu beyitte “gam-ı hatt” kelimesi geçmiştir. İki şiirde de bu kelime gruplarından sonra “ile” edatı kullanılmıştır ve ikisinde de üzüntülü olmayı anlatır. Yine zemin şiirde bahsettiğimiz kelime gruplarından sonra aynı anlama gelen “dil” ve “gönül” kelimeleri kullanılmıştır. Bu iki kelime buldukları şiirde vurgulanan öge olmuştur. İki şiirin ikinci dizelerine baktığımızda bu paralel söyleyişin devam ettiğini görürüz. Zemin şiirde “Ümid-i vuslat” kelime grubuyla başlayan dize nazirede “şuhun vuslatın” şeklinde söylenmiştir. Bunlardan sonra iki şiirde de “muhal” kelimesinin kullanılması benzer söyleyişin devam ettiğini gösterir. Kullanılan “etmez de nişlersin” kelimelerinin şiirlerin genelinde benzer söyleyişi, konuyu beraberinde getirdiğini ve şiirlerin eksenini oluşturduğunu da söylemek gerekiyor.

Gam çekenin mecalsiz kalması beklenen bir durumdur. Bunun aksinin olması hayret verici olur. Âşığın sevgiliye kavuşması aslında âşık için gerçekleşmesi zor bir hayaldir. Âşığın sermayesi de ümididir. Belki de onu ayakta tutan şey ümidini yitirmemesidir.

2. Derûnum kılca kaldı mûmiyânî fikrin etmekden

Ne çâre yâ hayâl ender hayâl etmez de nişlersin

(İnce belini hayal etmekten gönlüm inceldi. Ne çare! Peki hayal içinde hayal kurmayıp da ne yapacaksın.)

Beytten birinci dizesinde sebep-sonuç ilişkisiyle durum açıklanmıştır. Derunun kılca kalmasının sebebi “fikrin etmekten” diye açıklanmış. Âşığın derunun kılca kalması sürekli sevgiliyi düşünmesindedir. Bu hâl âşığı mecalsiz bırakmıştır. Sürekli hayal kurmakta olan âşığın gerçekle irtibatı yok gibidir. Zira hayal içinde hayal kurmaktadır. Hayal ettiği şey de sevgilidir.

Gerçek hayatta kavuşamadığı sevgiliye âşık hayal vasıtasıyla kavuşabilir. O, hayal ettiği için sürekli hayal içinde yaşamaktadır. Başka çaresi de yoktur. Âşıktan beklenen en doğal davranışlardan biri de sevgiliyi hayal etmesidir. Bu beyitte sevgilinin kıl kadar beli söylenerek kendisi anlatılmıştır. Yani sevgilinin güzel bir yönü söylenerek ona duyulan hasretin derecesi anlatılmaya çalışılmıştır.

“Mumiyanı” sevgilinin kıl kadar ince belidir. “Mu” (kıl) ve “miyan” (bel) kelimeleri Farsça birleşik sözcüktür. Benzetmenin iki unsuruna da yer verildiği için teşbih-i belîğ yapılmıştır. Ayrıca “derun” “kıl”a benzetilmiştir “Mûmiyânî” ve “derunum kılca kaldı” ifadeleriyle var olan durum abartılarak mübalağa sanatı yapılmıştır. Beyitte “e” ünlüsü tekrar edilerek asonans sanatı yapılmıştır.

3. Bu dîvân-ı muhabbetde yerîdir durma ey dil gel

Ki hâl-ı zârı tafsîlen makâl etmez de nişlersin

(Ey gönül! Perişan hâlini her hâliyle anlatmayıp da ne yapacaksın, bu muhabbet meclisi tam yeridir. Durma, gel.)

Beyitte kesin ifadeler kullanılmıştır. Birinci dizede bulunan “yeridir” isim cümlesi oluşturur. İsim cümlelerinde kesinlik daha fazladır. Âşık gönlüne sesleniyor ve emir kipinde çekimlenmiş fiillerle bunu yapıyor. Sadece bir fiilin değil, iki fiilin de emir kipinde olması vurguyu güçlendiriyor. Biraz önce bahsettiğimiz kesinlik emirle daha da arttırılıyor. Muhabbet divanında aşk konuşulur. Âşığın bulunmak istediği yer burasıdır. Dolayısıyla kendini oradan mahrum bırakamaz. Gönül ehli bu divandadır. Bunlar âşığın dertlerini çok iyi anlarlar. Âşık her dertini ayrıntılı olarak burada anlatabilir. Böyle bir divanda âşığın suskun olması beklenmez. “Bu” işaret sözcüğünün kullanılması muhabbet divanında bulunan kişilerin çektiği dertler yüzünden âşığa yakın olduğunu anlatmak içindir. Aynı hali yaşayanlar birbirini daha iyi anlar ve dinlerler.

“Ey dil” söz grubuyla nida sanatı yapılmıştır. “Ey dil” sözüyle gönül âşıktan soyutlanarak tecrit sanatı yapılmıştır.

4. Mücevher sâgar olmazsa da lâbüd neş’e bahş eyler

Bu bezm-i meyde câmin bir sifâl etmez de nişlersin

(Kadehini bu şarap meclisinde bir testiye dönüştürmeyip de ne yapacaksın; mücevherden bir kadeh olmasa da şüphesiz keyif verir.)

Şarabın neşe vermesi bilinen bir şeydir. Fakat dünyada zenginlik de insanlara keyif verir. Burada mücevher zenginliği temsil eden bir nesnedir. Fakat âşık zenginlik peşinde değildir. O aşkı her şeyden üstün tutar. Şarap aşkı temsil eder. Âşık bu beyitte aşkı ister. Zira gönlün en önemli zenginliği aşktır. Âşıktan beklenen de zenginliği değil, muhabbeti tercih etmesidir. Beyitteki kelimelerin çoğu meyhane bağlamını yansıtacak kelimelerdir.

“Sagar” denilerek kadehin içindeki şarap kastedildiği için iç-dış ilişkisiyle Mecaz-ı mürsel yapılmıştır. Beyitte birbiriyle ilgili kelimeler kullanılmıştır. Meyhane bağlamında kelimeler bir araya gelmiştir. Bu kelimeler “sagar” “neşe” “bezm-i mey” “cam” “sifal”dır. Bunlar arasında tenasüp sanatı yapılmıştır. “Mücevher” ve “sifal” arasında değer ve değersizlik yönüyle tezat yapılmıştır. Beyitte “e” ünlüsü tekrar edilerek asonans sanatı yapılmıştır.

5. Nazîre hazret-i Muhlis gibi gerçi değil haddim

Gehî Yâver biraz 'arz-ı kemâl etmez de nişlersin

(Her ne kadar Hz. Muhlis gibi nazire yazmak haddim olmasa da ara sıra Yaver de biraz hüner göstermeyip de ne yapsın.)

Zemin şiirin mahlas beytinde şair hüner göstermesini sevgilisine bağlıyor, fakat bu nazirede mahlas beytinde Yaver sadece hüner göstermek için yazdığını belirtiyor. İlk dizede tevazu gösterip Muhlis Bey'e nazire yazmasının kendi haddi olmadığını söylüyor. Bu beyitte dikkat edilirse aşk teması söz konusu değildir. Bu sebeple diğer beyitlerden anlam olarak bağımsız görünmektedir. Hem zemin şiirde hem nazirede şairler hüner göstermek için yazdıklarını belirtiyorlar. Muhlis Bey hünerinin sevgiliyi anlatmaktan kaynaklandığını, Yaver ise dolaylı da olsa Muhlis Bey'e nazire yazdığı için şiirinin hüner sayılabileceğini söylüyor. Yaver mütevazı davranıp "biraz" hüner gösterdiğini belirtir. Zemin şiir ve nazirede özellikle ilk ve son beyitler birçok açıdan diğer beyitlere göre daha fazla benzerlik göstermektedir.

Beyitte "e", "i" ünlüleri tekrar edilerek asonans sanatı yapılmıştır.

5.Sonuç

Bir zemin şiir ve ona yazılan nazirenin karşılaştırıldığı bu çalışmada iki şiir arasında birçok yönden benzerlikler olduğu görüldü. Bunlardan bazıları şunlardır:

Zemin şiir ve nazirede kafiye-redifi oluşturan sözcüklerin yüklem olması cümlelerde bu ögenin diğerlerinden fazla olmasını sağlamıştır. Bu yüklemelerden "nişlersin" hayreti ve şaşkınlığı anlatmak için kullanılmıştır. "Etmez" yardımcı eylemi de kendisinden önceki sözcükle birleşik fiil kurarak yapılması gerekeni anlatmıştır. Yüklemelerin redif olan sözcüklerden oluşması cümlelerin büyük çoğunluğunun kurallı olmasını sağlamıştır. Yine redifte yer alan yüklemeler bağlı cümlelerin peşi sıra gelmesine yol açmıştır. Şiirlerdeki cümleler genellikle geniş zaman kipinde ve 2, 3. şahıslarla çekimlenmiştir. Yüklemeler genellikle fiildir. Şairler duygularını etkili bir şekilde ortaya koyabilmek için daha çok isim ve fiillerden yararlanmışlardır. Bunların yanında sözdeki vurguyu arttırmak için bağlaçlar tercih edilmiştir. Şiirlerde kullanılan birleşik fiiller duyguyu yansıtmaya görevini taşırlar.

Zemin şiir ve nazirede me fâ î lün/ me fâ î lün/ me fâ î lün/ me fâ î lün kalıbı şiirde ritmik tekrarlara yol açmıştır. Aynı zamanda anlatımın akıcı olmasını sağlamıştır. Bu kalıp genellikle Arapça-Farsça sözcük sayısının artmasına sebep olur fakat incelenen şiirlerde redifi oluşturan sözcükler bu sayıyı azaltmıştır. İmaleler şiirdeki duyguyu vurgulamak için tercih edilmiştir. İki şiirde de imaleler iç ses yerine son hecelerde kullanılmıştır. Bu da imalelerin vurgu için yapıldığını gösterir. Redif ve kafiye oluşturan seslerin fazla olması şiiri ahenk açısından güçlendirmiştir. Şiirlerde "e" seslerinin belirgin bir tekrarı görülür. Bu da şiirin bir seslenme şiiri olmasıyla ilgilidir. Yine şiirde yumuşak ve sızıcı ünlülerin sayısı fazladır.

Şiirlerde hâkim duygu aşktır. İki şiirde de yapılması gerekip de yapılmayan ya da beklenen bir durumun gerçekleşmemesinden kaynaklanan bir hayret hâli hakimdir.

Neticede zemin şiir ve nazireyi birçok yönden kıyasladığımız bu çalışmada şiirler biçim, içerik, ses, söyleyiş özellikleri, söz dizimi bakımından önemli paralellikler göstermiştir. Bu da nazire geleneğiyle örtüşen bir durumdur.

Kaynakça

- Akbayar, N. (1996). Mehmed Süreyya Sicill-i Osmanî. C.4. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çiftçi, Ö. (1996). Hâtimetü'l- eş'ar (Fatin tezkiresi) (Yayımlanmış Doktora Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Dilçin, C. (2004). Örneklerle Türk şiir bilgisi. Ankara: TDK Yayınları.
- Durmuş, İ. (2006). Nazire. İslam Ansiklopedisi. C.32, İstanbul: TDV Yayınları.
- Köksal, M. F. (2006). Sana benzer güzel olmaz divan şiirinde nazire. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köksal, M.F. (2006b). Nazire. İslam Ansiklopedisi, C.32, İstanbul: TDV Yayınları.
- Köksal, M. F. (2020). Berlin devlet kütüphanesi'nde XVI. yüzyılda derlenmiş kıymetli bir mecmua: "mecnû'a-ı nezâ'ir". *KÜLTÜRK Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (1), 49-71.
- Özgeriş, M. M. (2021). Nazire Geleneğine Yönelik Mukayeseli Bir İnceleme, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23 (4), 1255-1268. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.888271>
- Şemseddin Sami (1899). Kâmus-ı Türkî. İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Kalpıklı, M. (2006). Osmanlı şiir akademisi: nazire. Türk Edebiyatı Tarihi C. 2, (T.S. Yalman Ed.). İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Mecmua-i Eş'âr, Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 1793, Ankara.
- Tahirü'l-Mevlevî (1994). Edebiyat Lügati. (Hzl. K. E. Kürkçüoğlu). İstanbul: Enderun Kitapevi.
- Üstüner, K. (2014). Milli Kütüphanede Bulunan 06 Mil Yz A 1793 Numaralı Şiir Mecmuası Üzerine, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (3), 188-226. <https://doi.org/10.18026/cbusos.92994>
- Üstüner, K (2014b). Mecmuadan Biyografiye: Silahşor İbrahim Yaver'in Hayatı, *Turkish Studies*, 9 (9), 157-173. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7044>
- Yavuz, K. (2013). Türk Şiirinde Nazire. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (10) 359-424. <https://doi.org/10.15247/dev.155>.

Extended Abstract


Nazire is a poem written by a poet and similar poems written by another poet with the same meter and rhyme. Nazires undertake an important task in the self-improvement of poets. Nazirs had an important share in the maturation of Ottoman poetry. In Divan poetry, many parallels were written with the poems of some poets. These poets are generally considered masters. In other words, poems written by many nazires are poems that are liked. Nazires were mostly written in works in the form of ghazal verse. Nazire started in Arabic literature from the Age of Ignorance. After this, in the Islamic period, Hasan b. Sabit continued the poetry of a poet with poems written in the same meter and rhyme. In Turkish literature, the tradition started with the parallels written to Ahmed Yesevi's poetry. It intensified in the 16th century. New works had to be written as a result of Nazireism, which emerged in Turkish literature and expanded our poetry and continued the vitality of literary activities. As a result of this, parallel magazines emerged in Turkish literature. Nazire magazines are important in that they handle the poems written according to literary taste, include poets who are interested in them and continue them, and reveal popular poems. In this article, a background of poetry and verse will be examined comparatively and their stylistic features will be revealed. This study shows originality as it examines principal poetry and verse comparatively in terms of style. The background poem that is the subject of the analysis belongs to Muhlis Bey, one of the 18th century poets. Nazire belongs to Yaver Bey, who also lived in the same century. In this study, in order to compare the basis of a poem and a verse written to it in terms of style, the poems on page 55b of the poetry magazine titled Mecmu'a-i Eş'âr, numbered 06 Mil Yz A 1793, in the National Library, were accessed. The poems were translated into today's alphabet and transferred into today's Turkish. Zemin poetry and verse were compared in terms of sentence elements, sentence types, mood-person, word type, rhythm, harmony and sound. Their reflections on the style of the poems were evaluated. Additionally, the poems were annotated. When the two poems are compared according to their elements and sentence types, great similarities are seen. This is natural since the second poem is a parallel to the first poem. In both poems, most of the elements are predicates. As a matter of fact, there are 14 predicates in principal poetry and 17 in verse. Apart from this element, there are 9 extra-sentence elements in the base poem and 10 in the verse. Most of these consist of conjunctions and exclamations. Then comes the adverb clause. It is noteworthy that the subjects are used sparingly in both poems. The reason for this is that there are hidden subjects in both poems. The excessive use of predicates is to better reflect the state of the lover. In the two poems, present tense, second- and third-person singular suffixes are generally used as mood. When comparing zemin poetry with nazire, it is seen that the number of words, especially nouns, is high in the distribution of word types in both poems. After this word type, verbs have weight. This shows that poets prefer to express their own feelings rather than describing something. The abundance of compound verbs in ghazals attracts attention. These verbs are important in terms of reflecting the emotion in the poem. Compound verbs used in couplets express the expected reactions in situations encountered. However, the second verb, "nişlersin", indicates that the opposite of the expected situation is acted upon. Here, especially the conjunction "de" reinforces the meaning that the opposite of the expected situation is acted upon. Ghazals are written in the pattern of me fâ î lûn / me fâ î lûn / me fâ î lûn / me fâ î lûn. This pattern also brought rhythmic repetitions in poetry. In poems where this meter is used, the expression is fluent. When using this pattern, the emphasis in the poem is increased by placing the metaphors on the last syllable of the words. In ghazals, thin vowels and soft and penetrating consonants are significantly more common than others. The fact that the rhymes and redifs in the poems consist of many sounds makes the poem fluent and harmonious.

The dominant feeling in the poems is love. In both poems, there is a state of astonishment that arises from something that should have been done but was not done, or an expected situation did not happen.

As a result, in this study where we compared principal poetry and verse in many aspects, the poems showed important parallels in terms of form, content, voice and diction features. This is a situation that overlaps with the nazire tradition.

Schumpeter ve Galbraith: Entelektüeller versus Teknostrüktür

Yazar(lar) / Author(s)

Doç. Dr. Adem Levent 
Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Bursa-
Türkiye.

e-posta: ademlevent@uludag.edu.tr

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 15. 04. 2024

Kabul tarihi-Date of acceptance: 09. 07. 2024

Yayım tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External

Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör

Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Etik bildirim- Complaints

ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no

conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Öz

Joseph A. Schumpeter ve John Kenneth Galbraith, 20. yüzyılın etkili iki evrimci iktisatçısıdır. Bir sistem olarak kapitalizmin 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçerken yaşadığı değişim ve bu değişime bağlı olarak kapitalist sistem içinde var olan kurumsal yapıların iktisadi davranışları şekillendirme süreci, hem Schumpeter'in hem de Galbraith'in düşüncesinin odağını oluşturmaktadır. Schumpeter'in 20. yüzyılın ilk yarısında yaptığı analizlerin bir benzerini, Galbraith, 20. yüzyılın ikinci yarısında sürdürmüştür. Ancak Schumpeter ve Galbraith'in kapitalizmin değişim dinamiğini yeniliklerle açıklamaları uyumluysen bu sistemin geleceğine ilişkin analizleri farklıdır. Schumpeter kapitalizmin geleceğini tehdit eden muhalifleri, entelektüeller olarak gösterirken Galbraith'in düşüncesindeki entelektüeller, uzmanlaşmış teknik bilgileriyle teknostrüktür üyeleridir. Teknostrüktür üyeleri, kapitalizmi tehdit etmekten ziyade onu tahkim eden bir işleve sahiptirler. Kapitalist sistemde entelektüeller ve teknostrüktür üyeleri üstlenmiş oldukları roller bakımından karşıt konumdadırlar. Bu çalışma, Schumpeter ile Galbraith'in kapitalist sistemin kurumsal yapılarına ve geleceğine ilişkin düşüncelerini entelektüeller özelinde irdelemektedir. Dolayısıyla Schumpeter ve Galbraith'in sosyal teorilerine dayanarak entelektüellerin kapitalist sistem içindeki konumunu analiz etmek, çalışmanın ana hedefini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Schumpeter, Galbraith, kapitalizm, entelektüeller, teknostrüktür

Schumpeter and Galbraith: Intellectuals versus Technostructure

Abstract

Joseph A. Schumpeter and John Kenneth Galbraith are two influential evolutionary economists of the 20th century. The process of shaping the economic behaviours of institutional structures existing within the capitalist system as it transitioned from the 19th to the 20th century, and depending on this change, forms the focus of both Schumpeter's and Galbraith's thoughts. Galbraith continued Schumpeter's analysis in the second half of the 20th century. However, while Schumpeter and Galbraith's explanations of capitalism's dynamic of change with innovations are compatible, their analyses of the future of this system differ. While Schumpeter portrays the opponents threatening the future of capitalism as intellectuals, in Galbraith's thought, intellectuals are members of the technostructure with specialized technical knowledge. Members of the technostructure have a function that reinforces capitalism rather than threatening it. In terms of the roles they assume within the capitalist system, intellectuals and members of the technostructure are in opposite positions. This study examines Schumpeter's and Galbraith's thoughts on the capitalist system's institutional structures and future, specifically within the context of intellectuals. Therefore, the study's main objective is to analyze the position of intellectuals within the capitalist system based on the social theories of Schumpeter and Galbraith.

Keywords: Schumpeter, Galbraith, capitalism, intellectuals, technostructure

Atıf- Citation (APA)

Levent, A. (2024). Schumpeter ve galbraith: entelektüeller versus teknostrüktür. *İçtimaiyat*, 8(2), ss. 485-498. DOI:

<https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1468743>

1. Giriş

İktisat sosyolojisi, ekonomik eylemleri, ilişkileri ve süreçleri sosyal bağlamda açıklamaya çalışan iktisat ile sosyolojinin kesişim yerinde yer alan alt bir araştırma sahasıdır. Ya da iktisat ve sosyoloji disiplinlerini birleştiren bir köprü olarak görülmektedir. Bu bakımdan iktisat sosyolojisi, ekonomik davranışları kendi başına ele alan iktisat biliminden farklıdır. Aynı zamanda Max Weber'in tanımladığı anlamda amaç-rasyonel, değer-rasyonel, geleneksel ve duygusal olmak üzere dört tür sosyal eylemle ilgilenen sosyolojiden de farklıdır. İktisat sosyolojisi, ekonomik yaşamın sosyolojik kategorilerini inceler (Zafirovski ve Levine, 1997, s. 265-266). Ekonomik yaşamın sosyolojik kategorilerini inceleyen iktisat sosyolojisi, çoğunlukla sosyologlar tarafından ele alınmıştır.

Sosyologların iktisat sosyolojisini başlatmaya yönelik üç büyük girişimi vardır. Birincisi, Alman tarihçi okuluna dayanan ve merkezinde Weber'in olduğu Alman iktisat sosyolojisi (*Wirtschaftssoziologie*) geleneğidir. İkincisi, Saint-Simon'un "endüstriyel toplum" analizine dayanan ve 20. yüzyılın başlarında Durkheim Okulunun çalışmalarıyla doruğa ulaşan Fransız sosyoloji ve ekonomi geleneğidir. Sonuncusu ise 1950'lerde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Talcott Parsons ve Neil Smelser gibi sosyologların "ekonomi ile toplumu" birbirine yakınlaştırma geleneğidir (Swedberg, 1991, s. 252). Ancak iktisat sosyolojisine sadece sosyologlar değil, iktisatçılar da katkı sunmuştur. Joseph A. Schumpeter bu iktisatçıların başında gelmektedir. Schumpeter'in yenilik ve girişimcilik temalarını ele aldığı *İktisadi Kalkınma Teorisi ile İş Çevrimleri* çalışmaları, iktisat sosyolojisine büyük katkılar olarak değerlendirilebilir (Swedberg, 1989, s. 509). Schumpeter ([1954] 2006, s. 518), iktisat sosyolojisini iktisadi davranışların ve ekonomik kurumların analizi olarak tanımlamıştır. Başka bir deyişle Schumpeter için iktisat sosyolojisi, ekonomik davranışları şekillendiren güçler ile kurumları kapsamaktadır (Schumpeter [1952] 2003, s. 134). Ekonomik davranışları şekillendiren kurumlar hükümet, mülkiyet, miras ve sözleşmeyi içerir (Swedberg, 1989, s. 514).

Schumpeter'in tanımladığı iktisat sosyoloji, sosyolojik kurumsalcılığa ve Thorstein Veblen'le başlatılan orijinal kurumsal iktisada

¹ güçlü bir yakınlık sergiler (Zafirovski, 1999, s. 595). Bu bağlamda Schumpeter kadar güçlü olmasa da iktisat sosyolojisine kurumlar analiziyle katkı sunan bir diğer iktisatçı, John Kenneth Galbraith'tır. Neo-kurumsalcılık kapsamında çalışmalar sürdüren Galbraith'in kurumlar olarak ele aldığı yapılar, İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika ve Batı Avrupa gibi ileri kapitalist ülkelerde ekonomik ve politik gücü elinde bulunduran büyük şirketlerdir. Büyük şirketlerin yeni yönetici sınıfı teknostrüktür üyeleri, üretim ve tüketimi yönlendiren önemli bir güce sahiptir. Bu yönüyle teknostrüktür üyeleri, uzmanlaşmış teknik bilgileriyle 20. yüzyılda modern kapitalizmin esas yönelimini belirlemektedir. Büyük şirketleri merkeze alan teknostrüktür analiziyle Galbraith, başta Amerika olmak üzere ileri kapitalist ülkelerin ekonomik, sosyolojik ve politik gidişatı hakkında çarpıcı fikirler geliştirmiştir.

Bir sistem olarak kapitalizmin 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçerken yaşadığı değişim ve yine bu değişime bağlı olarak kapitalist sistem içinde var olan kurumsal yapıların iktisadi davranışları şekillendirme süreci hem Schumpeter'in hem de Galbraith'in düşüncesinin odağını oluşturmaktadır. Schumpeter'in 20. yüzyılın ilk yarısında yaptığı analizlerin bir benzerini, Galbraith, 20. yüzyılın ikinci yarısında sürdürmüştür (Audretsch, 2015). Bu nedenle

¹ Schumpeter'in kurumsal iktisatçı olarak değerlendirildiği bir çalışma için bkz. Gordon (1964).

Schumpeter ve Galbraith, aynı temalar üzerinde duran 20. yüzyılın en önemli iktisatçıları arasındadırlar. Ancak Schumpeter ve Galbraith'in kapitalizmin değişim dinamiğini yeniliklerle açıklamaları uyumluysen bu sistemin geleceğine ilişkin analizleri farklıdır. Schumpeter kapitalizmin başarıları neticesinde yıkılacağı hususunda emindir (Schumpeter, [1942] 2022, s. 83). Yine Schumpeter kapitalizmin geleceğini tehdit eden muhalifleri, entelektüeller olarak gösterirken Galbraith'in düşüncesindeki entelektüeller, uzmanlaşmış teknik bilgileriyle teknostrüktür üyeleridir. Fakat teknostrüktür üyeleri, kapitalizmi tehdit etmekten ziyade onu tahkim eden bir işleve sahiptirler. Kapitalist sistemde entelektüeller ve teknostrüktür üyeleri üstlenmiş oldukları roller bakımından karşıt konumdadırlar (Leathers, 1971; Levent, 2019, s. 75).

Her iki düşünürün yaklaşımında kapitalist sistemin yeniliklerle değişimi ve bu değişimin ana aktörünün kim olacağına ilişkin evrimci bir perspektif bulunmaktadır. Ancak söz konusu evrimcilik, iktisadi gelişmeyle aynı anlama gelmektedir.² Evrimcilik veya gelişme, kapitalist sistemin değişimi üzerinden açıklanan sosyal ve iktisadi nitelikli bir evrimciliktir. Biyolojik analogilerden ve biyolojik indirgemecilikten uzak olmasına rağmen 19. yüzyılın genel evrimci perspektifini³ taşıdığından ilerlemeci bir niteliği vardır. İster istemez doğa bilimlerinin genel yönelimini yansıtır. Aslında evrimcilik veya gelişme, tarihin olumsuzlanmasıdır. Her şeyin başlangıçta verili ve saklı olduğu anlamına gelir. Gelişme, bitki ve hayvanların biyolojik büyümesindeki gibi bir olgunlaşma sürecidir. Bu nedenle evrimcilik ya da gelişme natüralist bir çağrışım taşır (Gadamer, 2023, s. 16-17). Biyolojik, kültürel, sosyal veya teknolojik olmak üzere bütün evrimci yaklaşımlarda görülen düşünce zaafı hem Schumpeter'in hem de Galbraith'in yenilik ve iktisadi gelişmeyi içeren düşüncelerine de mündemiçtir. Zaten evrimcilik, özü itibarıyla uzun vadeli ve ilerlemeci değişim süreçleriyle ilgili bir endişeyi içerir (Nelson ve Winter, 1982, s. 10).

Elinizdeki çalışma, Schumpeter ile Galbraith'in kapitalist sistemin kurumsal yapılarına ve geleceğine ilişkin düşüncelerini entelektüeller özelinde irdelemektedir. Her ikisine göre kapitalist sistemin kurumsal yapılarının ve geleceğinin ana aktörü entelektüellerdir. Dolayısıyla Schumpeter ve Galbraith'in sosyal teorilerine dayanarak entelektüellerin kapitalist sistem içindeki konumunu analiz etmek, çalışmanın ana hedefini oluşturmaktadır. Bu amaçla çalışmanın ilk kısmında Schumpeter'in kapitalist sistem içinde entelektüellere biçtiği rol ele alınacaktır. Ardından Galbraith'in 20. yüzyılın ikinci yarısında kapitalist sistemi tahkim edici entelektüel bir sınıf olarak tanımladığı teknostrüktür üyeleri irdelenecektir. Böylelikle Schumpeter ile Galbraith'in kapitalist sistemin geleceğine ilişkin düşüncelerinin farklılığı kendiliğinden gün yüzüne çıkacaktır.

² Schumpeter, yenilik kavramını gelişme olarak kullanmıştır. Schumpeter (2005, s. 115) için gelişme, ekonomik sistemin bir normundan başka bir norma küçük adımlara ayrıştırılmayacak şekilde geçişini ifade eder. Aynı zamanda gelişme, ilerleme ve evrimcilikle de neredeyse eş anlamlıdır. Galbraith da olayların fikirleri değiştirdiğine inanan evrimci bir iktisatçıdır (Reisman, 1990, s. 734).

³ 19. yüzyılın bir evrim yüzyılı olduğu söylenebilir. Schumpeter'e göre ([1954] 2006, s. 411, 412-419) 19. yüzyılda filozofların evrimciliği, Marksist evrimcilik, Condorcet ve Comte'un entelektüalist evrimciliği, tarihçilerin evrimciliği ve Darwinci evrimcilik olmak üzere beş farklı şekilde evrimci fikirler kategorize edilebilir. Fakat bundan daha da önemlisi tüm Batı düşüncesinin evrimi odağa alan natüralist niteliğinin bulunduğu iddia edilebilir (Levent, 2022).

2. Schumpeter'in Kapitalizm Analizi ve Entelektüeller

Schumpeter'in sosyal teorisinde girişimci, yenilik ve gelişme kavramları birbirine bağlıdır. Schumpeter, metodolojik bireycilik ilkesine göre hareket ettiği için yenilik ve gelişmeyi bireyle başlatır (Swedberg, 1989, s. 518). Schumpeter'in kapitalizmi bir araştırma nesnesi olarak analiz ettiği sosyal teorisinde birey, girişimcidir. Kapitalist toplumdaki ekonomik değişim mekanizmaları, girişimcilik faaliyetleriyle başlatılır.⁴ Kapitalist toplumdaki nesnel fırsatlar ya da koşullar, girişimcilik faaliyeti aracılığıyla gerçekleştirilir ve bunların analizi, kapitalist çağdaki ekonomik değişimlerin araştırılmasında önemlidir. Bu açıdan bakıldığında girişimcinin tanımlayıcı özelliği, yeni şeyler yapmaktır. Ya da yenilik/inovasyon yapmaktır (Schumpeter, 1947, s. 150-151). Başka bir deyişle girişimcinin fonksiyonu, yeni bir ürün üretmeye yönelik denenmemiş bir teknolojik imkânı kullanarak yeni bir malzeme tedarik etmek, yeni bir kullanım alanı bularak mevcut bir ürünü yeni bir yolla üretmek veya bir endüstriyi yeniden organize etmektir. Girişimci, herkesin anladığı rutin işlerin dışına çıkar ve buna bağlı olarak çevre buna direnir (Schumpeter, [1942] 2022, s. 154).

Schumpeter'in yapmaya çalıştığı ve aynı zamanda büyük ölçüde başardığı şey, yeniliğin nasıl açıklandığına dair bir anlayış geliştirmektir. Yenilik, sosyal bir olgudur ve ekonomik gelişmeyi ya da evrimi şekillendirir. Yenilik, işleri yapmanın yeni ve daha iyi yollarına ilişkin bir vizyona sahip olan özverili bireyler ile hareketsiz bir sosyal ortam arasındaki sürekli bir mücadelenin sonucu olarak tasvir edilir. Schumpeter'e göre yeni fikirlere karşı bu toplumsal direnişin arkasındaki ana faktör eski fikirlerin, inançların ve rutinlerin gücüdür (Fagerberg, 2003, s. 135). Schumpeter için evrim fikri, tek başına ekonomik gelişme ile değil, birbiriyle ilişkili ekonomik, politik, sosyal ve kurumsal değişim süreçleriyle tanımlanır. Evrimin veya gelişmenin özü, başlı başına teknik değişikliklerde değil, yeniliği gerçekleştiren insan faktörlerinde yatmaktadır. Pasif ve aktif insan tipolojisi, Schumpeter'in evrim veya gelişme kavramının ontolojik öncülünü oluşturur (Shionoya, 2007, s. 65-66). Ekonomideki içsel değişimlerin açıklanmasında hedonistik-statik (pasif) insan ile enerjik-dinamik (aktif) insan arasındaki ayrıma dayanır (Shionoya, 2007, s. 67).

Aktif insan olarak 19. yüzyılın tipik endüstriyel girişimcisi, yeni bir üretim yöntemini yeni bir şirkette hayata geçirerek uygulamaya koyan ve başarılı olursa bir şirketin sahibi olan veya şirkette yönetici pozisyonuna yerleşen kişidir. Günümüzün büyük ölçekli şirketlerinde, kimin girişimci olarak değerlendirilmesi gerektiği sorunu ortaya çıkmaktadır (Schumpeter, 1947, s. 154). Schumpeter, bu sorunu modern şirketin yöneticisiyle açıklamaya çalışır. 20. yüzyılda girişimcinin yerini, modern şirket almıştır.

Schumpeter ([1942] 2022, s. 156) için kapitalist girişimcinin rolü, Ortaçağ savaşıncısının bireysel liderliğini andırır. Girişimci tıpkı lider gibi kişisel karizma, gayret ve cesaretle başarı elde eder. Girişimci başarılarıyla burjuva sınıfına dâhil olsa da yine başarıları sayesinde ilerlemeyi otomatiğe bağlama eğilimindedir. Bu durumda da kendi kendini gereksiz kılmaktadır. Büyüyen bürokratikleşmiş dev endüstriyel şirketler sadece küçük ve orta ölçekli firmayı devre dışı bırakmak ve sahiplerine el koymakla kalmaz, sonunda girişimciyi de devre dışı bırakarak burjuvazi sınıfına hâkim olmaktadır. Yani kapitalizmin ruhu ve kalbi olan girişimci yok olmakta

⁴ İktisat teorisinde girişimcilik denince Schumpeter dışında akla gelen bir diğer isim Israel M. Kirzner'dir. Kirzner (1973, s. 124) dengeye yönelen girişimci teorisine Schumpeter'den farklı bir düşüncede ilerlediğini belirtmiştir.

ve girişimcinin yerini yönetici almaktadır (Swedberg, 1989, s. 518). Girişimcinin yerini yönetici alınca ve teknoloji bir takım uzmanların işi haline gelince yenilik rutinleşmiştir. Bu nedenle kapitalist süreç, insansızlaşma ve otomatikleşme yolundadır. Kapitalizmin bürokratikleşmesi baskın çıkmaktadır (Bell, 2013, s. 110).

Schumpeter'e göre kapitalizm, 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçerken iki durumla yüz yüze gelir. Birincisi, kapitalist sistemin taşıyıcısı girişimci, zaman içinde yerini modern büyük şirket yöneticisine bırakır. İkincisi ise kapitalizm kendi içinde entelektüel muhaliflerini doğurur. Neticede, kapitalizm, ekonomik başarısızlığıyla değil, başarılarıyla son bulur (Schumpeter, [1942] 2022, s. 83). Kapitalizm parçalanacaktır. Kapitalist zihniyet, kendine düşman bir sosyal atmosfer yaratmakta ve ticaretin bürokratikleşmesi de kapitalizmin itici gücü olan girişimcinin işlevini köreltmektedir (Bell, 2013, s. 109). Kapitalizm dinamik bir sistemdir ve kapitalizmin söz konusu dinamizmi, kendi içinden gelmektedir. Girişimcinin getirdiği yenilikler, sistemi dinamik kılarken aynı zamanda bu yenilikler kapitalizmin altını da oymaktadır. Girişimci getirdiği yeniliklerle kendi fonksiyonunu da değiştirmektedir. Yenilikler rutine bindiği zaman girişimciye gerek kalmamaktadır. Şirket bürokrasisi girişimcinin yerini almaktadır. Benzer şekilde kapitalizmin dinamik doğası, kendi içinde muhalif bir grup olarak entelektüelleri doğurmaktadır. Entelektüeller eleştiri oklarını kapitalizme yönelterek sistemi tehdit etmektedirler.

İlkin girişimcilerin yenilikçiliği tarafından yönlendirilen kapitalist ekonomik gelişme, uzun vadede zamanın ruhunu (*zeitgeist*) anti-kapitalist yapacak ve bu da ekonomik yeniliğin gerçekleşmesinin daha zor olduğu bir sosyal atmosfer yaratacaktır (Shionoya, 2004, s. 339). Schumpeter'in kapitalizmin çöküşü tezinin özü, kapitalizmin talep ettiği toplumsal değerler ile kapitalizmin ürettiği *zeitgeist*'in çatışabileceği argümanına indirgenir. Kahramanca girişimcilik ile rasyonalist burjuva ideolojisi arasındaki tutarsızlık, Schumpeter'in iktisat sosyolojisini ekonomik gelişmedeki tarihselliğe uygulayan tezinin altında yatan temel fikirdir (Shionoya, 2007, s. 74-75).

İkincisi, kapitalizm, kendi içinde bir düşmanlık atmosferi üretir. Kapitalizme aktif düşmanlık sergileyen toplumsal grupların varlığını, yine kapitalizmin kendisi yaratır, eğitir ve sübvanseder. Bu durumun izahı, Schumpeter'e göre ([1942] 2022, s. 168) entelektüellerin sosyolojisi ile mümkündür. Entelektüeller, köylüler ve sanayi işçileri gibi bir toplumsal sınıf değildir. Toplumsal dünyanın her yerinde görülürler. Onları, basitçe yükseköğretim görmüş insanlar toplamı olacak şekilde tanımlamak da mümkün değildir. Ama yükseköğretim görmüş herkes potansiyel bir entelektüeldir. "Kol gücünün zıddı" şeklinde yapılacak bir entelektüel tanımı da gereğinden fazla geniş bir betimlemedir. Pratik işlerde sorumluluktan uzak olmaları, en önemli özellikleridir. Ortaçağ dünyasında entelektüelin ortaya çıkmasına imkân veren manastırken modern dünyada onu geliştiren ve ona, matbaayı takdim eden kapitalizmdir. Ancak kapitalist sistemin kendi entelektüel sektörünü kontrol etmede hem isteksizliği hem de yetersizliği ortaya çıkmaktadır. Entelektüeller, kapitalist toplumun temellerini ufak ufak kemirme özgürlüğüne sahiptirler. Eleştiriyle geçimini sağlar ve kapitalizmin altını oyar (Schumpeter, [1942] 2022, s. 169-173). Kapitalist süreç, fikirleri ve davranışları rasyonalize ederek metafiziği, inançları ve romantizmi dışlar. Rasyonalitenin oluşturduğu eleştirel düşünce sınır tanımaz ve bütün kurumları, gelenek ve görenekleri karşısına alır. Bu süreç entelektüelin ortaya çıkmasıyla son noktayı bulur. Entelektüel hem bir eleştirmen hem de bir ütopyacıdır (Bell, 2013, s. 109).

Entelektüeller ile kapitalizm arasındaki ilişki, Schumpeter'e göre keskin bir tezat oluşturur. Schumpeter, entelektüelleri, kapitalist sisteme karşı düşmanlığın açık savunucuları olarak

görür. Entelektüeller, kapitalist sistem tarafından yoksun bırakıldıklarını veya sömürüldüklerini hisseden çeşitli gruplarla (özellikle işçi sendikaları gibi gruplarla) aynı safta yer alarak, girişimci kapitalizm söz konusu olduğunda yıkıcı karakterde siyasi eylemi başlatan katalizör ajanlar olarak hizmet ederler (Leathers, 1971, s. 6). Her ne kadar entelektüeller varlıklarını kapitalist sisteme borçlu olsalar da kapitalizmin geleceğini tehdit ederler.

Kısacası Schumpeter, yetenekli insan kümelerini ekonomik ve politik tarihin arkasındaki itici güç olarak görmüştür. İlki, toplumun teknolojik sınırlarını ileriye taşıyan girişimcilerdir. İkincisi, burjuvazinin ticari bakış açısına yabancı siyasi işlevleri yerine getirerek kapitalist sistemi koruyacak soylulardır. Sonuncusu, neredeyse trajik bir eleştirel yıkım süreci içinde kapitalizmin etik temellerini baltalayarak onu yok etmeye yardımcı olan entelektüellerdir (Giersch, 1984, s. 104).

Schumpeter'in sosyal teorisinde iktisadi gelişmeyi anlamak için gerekli olan hem yenilik hem de yeniliğe tepki mekanizması, kapitalist bir kurumsal çerçeve içinde içsel olarak açıklanır. Ancak kapitalist ekonomik sistem dışsal olarak verili kalır. Ayrıca, teknolojik değişimin girişimci faaliyetine etkisi, onun dinamik teorisi ile açıklanmaz, ekonomik sisteme dışsal olan bir "kara kutu" içinde kalır. Yeniliklerin kara kutusuna ilişkin sorgulamalar, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Schumpeterci iktisatçılara⁵ miras kalır (Shionoya, 2004, s. 338). Bir Schumpeterci iktisatçı olmasa da yenilikler ile kapitalizmin dinamizmine yönelik sorgulamalar, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Galbraith'in teknostrüktür analiziyle devam eder.

3. Modern Büyük Şirket ve Teknostrüktür

Galbraith'in modern büyük şirketleri konu edinen sosyal teorisi, Schumpeter'in 20. yüzyılın ilk yarısında bıraktığı kapitalizm analizini devam ettirir. Schumpeter'in girişimciyle başlattığı yenilikleri, Galbraith, modern büyük şirketlerle sürdürür. Başka bir ifadeyle Schumpeter'in kapitalizm analizinde var olan girişimci, yenilik ve gelişme üçlüsü, Galbraith'in düşüncesinde büyük şirket, yenilik ve gelişme üçlüsüyle yer değiştirir. Girişimci yerini büyük şirketlere devrederek modern kapitalizm yoluna güçlenerek devam eder.

Galbraith'in başlangıç noktası, kapitalizmin geleceğine ilişkin Amerikan toplumunun tüm katmanlarında görülen dikkate değer bir "sinir bozukluğudur" (Bell, 2013, s. 113). İlgili sinir bozukluğu, piyasanın birkaç şirket tarafından domine edilmesidir. Birkaç büyük şirket, piyasada fiyatları saptayabilir ve üretimi denetleyebilir. Ancak bu şirketler büyüdükçe ekonomik toplumun doğası da değişmeye başlamaktadır. Çağdaş toplumda değişimin asıl itici gücü, modern büyük şirkettir. Modern şirket, teknoloji ve örgütlenme yoluyla tüm toplumu ve ekonomiyi etkisi altına almaktadır (Galbraith, 1988, s. 70-71). Ekonomik yaşam küçük şirketlerle, küçük sermayeyle ve tek sahiplikle başlamıştır. Buna uygun bir ekonomik teori gelişmiştir. Ancak ileri teknolojiyi

⁵ İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrası olmasa da 1980'li yıllarda Schumpeter'in fikirleri, sosyal bilimciler arasında giderek yaygınlaşmıştır. 1980 sonrası Schumpeter'den esinlenen ve ekonomilerin niteliksel dönüşümüne neden olan dinamik süreçleri ele alan literatür, neo-Schumpeterci olarak anılmaya başlanmıştır. Yenilik ve özellikle teknolojik yenilik, neo-Schumpeterci iktisadın en belirgin gündemini oluşturmaktadır (Hanusch ve Pyka, 2007). Elbette neo-Schumpeterci literatür ile Schumpeter'in fikirlerinin tamamen uyduğunu söylemek güçtür (Shionoya, 2007). Schumpeter, bireylerin getirdiği yenilikleri ele alırken neo-Schumpeterci yaklaşım, büyük oranda şirketlerin getirdiği yenilikleri analiz eder. İlki daha insan odaklıyken ikincisi teknoloji odaklıdır. 1980'lerde Schumpeterci fikirlerin yaygınlaşmasını sağlayan temel çalışma, Richard R. Nelson ve Sidney G. Winter'dan (1982) gelmiştir. Nelson ve Winter (1982, s. 39), yaklaşımlarının neo-Schumpeterci olduğunu dile getirmişlerdir.

kitlesel sermaye kullanımıyla birleştiren modern büyük şirketlerin ortaya çıkmasıyla bu gerçeklik değişmiştir. Büyük şirketlerin varlığı, ekonominin otomatik olarak modern endüstri toplumuyla özdeşleştirilen kısmıdır (Galbraith, 1967, s. 8-9).

Ana akım iktisat teorisi söz konusu durumu yeterince açıklayamamaktadır. Çünkü ana akım iktisadi fikirler, yoksulluk dünyasını açıklamak üzere ortaya çıkmışlardır. Bu fikirler, modern şirketlerin egemen olduğu refah dünyasına uyum sağlayamamaktadır. Galbraith'in ana teması ise ekonomik gücün büyük şirketlerde yoğunlaşması ve büyük şirketlerden kaynaklanan sosyal ve çevresel dengesizliktir. Galbraith, büyük şirketlerle gelen modern refahın eşitsiz gelişiminin sonuçlarını ortaya çıkarmaya çalışır (Dunn ve Pressman, 2005). Öte yandan Galbraith'in ana akım iktisat teorisinden tamamen koptuğunu söylemek de mümkün değildir. Yapmaya çalıştığı şey, ana akım iktisat teorisinin temel yapı taşlarından vazgeçmeden ekonomiyi teknik olmaktan çıkarıp sosyal bilime dönüştürerek zamanının standart iktisat teorisini tamamlamaktır. Bu bağlamda, neo-kurumsalci olarak Galbraith'in modern endüstriyel sistem teorisi ve onun merkezi endüstrileşme sürecinin mantığı, özel bir öneme sahiptir (Gruchy, 1969, s. 6-7). Galbraith (1967, s. 402), *Yeni Endüstri Devleti*'nde standart iktisatçıların çalışmalarına atıfta bulunarak şöyle demiştir: "Her aşamada niceliksel ve niteliksel olarak onların çalışmalarından yararlandım; onların ön çabaları olmadan yazamazdım."

Büyük şirketlerin gücü ele geçirmeleriyle birlikte ekonomide ikili bir durum ortaya çıkar. Bir yanda ekonominin yarısını oluşturan milyonlarca küçük şirket, diğer yanda ekonominin öbür yarısını oluşturan birkaç büyük şirket bulunmaktadır (Galbraith, 1967, s. 9; Galbraith, 1988, s. 78). Büyük şirketlerden oluşan tarafa planlı sistem denir. Bunlar, Amerika'da, geçen yüzyıldaki değişim için şirketlerin gücünü yansıtan, yaklaşık 1.000 ila 2.000 firma, tüm özel ekonomik ürünün yaklaşık yarısına katkıda bulunmaktadır. 1967'de 200.000 şirketten 200 imalat şirketi değer olarak tüm üretilen malların yüzde 42'sini sevk etmiştir. Daha sonraki rakamlar daha fazla yoğunlaşmayı gösterir. 1971'de 13.687 ticari bankadan 50'si tüm varlıkların yüzde 48'ine sahiptir. 1.805 hayat sigortası şirketinden en büyük 50'si tüm varlıkların yüzde 82'sine sahiptir. Ekonominin bu yarısının karşısında dağınık bir sektör olarak piyasa sistemi yer alır. Amerika'da piyasa sistemi, çiftlikler, hizmet ve profesyonel işletmeler, inşaat firmaları, sanatsal işletmeler, küçük tüccarlardan meydana gelen 10 ila 12 milyon küçük işletmeden oluşur (Galbraith, 1977, s. 192).

Ekonomiyi asıl yönlendiren taraf, modern büyük şirketlerin domine ettiği planlı sistemdir. Galbraith, planlı sistemin gücünü ve onun ekonomik ilişkilerini incelemeye ve ekonomilerin gerçek evrimi ile işleyişini analiz edip anlamaya çalışmıştır. Galbraith'in teknostrüktür olarak adlandırdığı bürokratik aygıtın etkisini genişletmek için şirket, piyasayı kontrol etmeyi ve piyasanın yerine geçmeyi amaçlar. Güç, şirketi anlamak için çok önemlidir. Şirketin doğasının doğru anlaşılması, gücün toplumda nasıl kullanıldığının ve bu güçten kaynaklanan ekonomik sonuçların analiziyle sonuçlanır (Dunn ve Pressmann, 2005, s. 162). Güç, bir zamanlar sermayeye erişimini onu diğer üretim faktörleriyle birleştirmek için kullanan klasik girişimciye de geçmemiştir. Planlama sistemde girişimcinin rolü azalmaktadır. Güç, yenilik arayışında olan, modern endüstriyel teknoloji ve planlamanın gerektirdiği çeşitli teknik bilgi, deneyim veya diğer yeteneklere sahip kişilerin oluşturduğu teknostrüktür birliğine geçmiştir (Galbraith, 1967, s. 58-59).

Grup karar alma süreçlerine veya oluşturdukları organizasyona katılanların adı yoktur. Bu organizasyona teknostrüktür adı verilir (Galbraith, 1967, s. 71). Teknostrüktür, şirket

yöneticileri, avukatlar, bilim insanları, mühendisler, iktisatçılar, kontrolörler, reklamcılar ve pazarlamacıardan oluşur (Galbraith, 1988, s. 239). İkinci Dünya Savaşı sonrası, modern büyük şirketlerde güç, sahiplerden teknostrüktür üyelerine geçmiş ve hissedarların gücü giderek zayıflamıştır. Hisselerin çoğunluğu, yönetim tarafından seçilen yöneticilere verilmektedir. Yöneticiler, şirketin kontrolünü sağlam bir şekilde elinde tutmaktadır (Galbraith, 1967, s. 49-50). Bu bakımdan aile kapitalizminin dönüşerek şirket kapitalizmine dönüşümü, Galbraith'in ana gündemidir. Yöneticilerin şirkette mülkiyet hakları yoktur ve kendi iktidarlarını mirasçılara geçiremezler. Organizasyonda sahip olmaktan kontrol etmeye doğru geçişe paralel olarak mülkiyetten şirkete doğru bir değişim olmuştur (Bell, 2013, s. 115-116).

Artık planlı sistemdeki kıt girdi, tarım aşamasındaki gibi toprak veya sermaye değildir. Mühendisler, reklamcılar, muhasebeciler, lobiciler, avukatlar gibi yüksek vasıflı uzmanlardan oluşan nitelikli ve eğitilmiş insan gücüdür. Ayrıca uzmana ve uzmanlığa verilen insan gücü, yalnızca kolektif kararlar alan dengeli ekipler halinde değerlidir. Her birey, ne kadar kararlı ve bilgili olursa olsun, planlı sistemindeki karar alma gücü hakkında çok az şey bilir. Ekipler içindeki bilgi paylaşımının hiçbir alternatifi yoktur (Reisman, 1990, s. 738).

Bu nedenle çağdaş toplumdaki güç bireylerde değil, şirketlerdedir. Modern ekonomik toplum, amaçları bakımından gerçek bir kişiden çok daha üstün olan grup kişiliğini organizasyon yoluyla sentezleme konusunda başarılı bir çaba olarak anlaşılabilir. Tipik olarak birçok kişinin uzmanlaşmış bilimsel ve teknik bilgisinden, birikmiş bilgi veya deneyiminden ve sanatsal veya sezgisel anlayışından yararlanırlar. Ve bu, yüksek düzeyde teknik ekipman kullanan profesyoneller tarafından bir araya getirilen, analiz edilen ve yorumlanan daha fazla bilgi tarafından yönlendirilir. Son karar yalnızca bilgileri ilgili olan herkesten sistematik olarak faydalandığında bilgilendirilecektir (Galbraith, 1967, s. 60-61).

Sonuçta Galbraith için Schumpeter haklıdır: Girişimci ortadan kaybolmuştur.⁶ Piyasa, arz ve talebin soyut değişimlerine dayandığı için talepkâr bir kurumdur. Planlama, şirketin faaliyetini düzenlerken üzerinde tam kontrole sahip olduğu birçok karmaşık değişkene hâkim olmayı gerektirir. Galbraith'in *Yeni Endüstri Devleti*'nde büyük bir dikkatle tanımladığı ve adına teknostrüktür dediği şey budur (Boutillier, 2006, s. 64). Yenilik, askeri araştırmaların önemi nedeniyle sıklıkla devletle yakından bağlantılı olan şirketin Ar-Ge departmanının çalışmasının meyvesidir (Boutillier, 2006, s. 61).

Modern endüstriyel karar vermede çok sayıda bireyin bilgilerinden yararlanma ve bunları değerlendirme ihtiyacının üç temel çıkış noktası vardır. Öncelikle modern endüstrinin teknolojik gereksinimlerinden kaynaklanmaktadır. Uzmanlaşmış yeteneklerin birleşimini gerektiren ikinci faktör, ileri teknolojiden, buna bağlı sermaye kullanımından ve bunun sonucunda ortaya çıkan planlama ihtiyacından ve buna eşlik eden bu planlamayı etkileyen dış faktörlerin kontrolünden kaynaklanmaktadır. Son olarak, bu tür uzmanlaşmış yeteneklere duyulan ihtiyaçtan yola çıkarak bunların koordinasyonuna duyulan ihtiyaç ortaya çıkmaktadır (Galbraith, 1967, s. 61-63).

Teknostrüktürün bilgiye bağımlılığı, eğitim sisteminin önemli yardımcı desteğini gerektirir ve onu alır. Teknostrüktür ile entelektüel topluluk arasındaki uyum, sistemin başarısı için hayati

⁶ Kapitalist ekonominin işleyişini girişimcinin arbitraj kârı üzerinden açıklayan Kirzner ise aksini düşünür. Girişimci ortadan kaybolmamıştır. Asıl mesele, girişimcinin fonksiyonlarını doğru anlamaktır. Kirzner (2017) için girişimcinin kârını doğru anlamak, hem kapitalizme ilişkin "gereksiz" suçlamaları ortadan kaldıracak hem de kapitalist piyasa sisteminin nasıl işlediğiyle ilgili doğru yaklaşımlar sergileyecektir.

öneme sahiptir. Eğitim sisteminin yoğun ve kapsamlı bir şekilde geliştirilmesi için yapılan büyük kamu harcamaları, teknostrüktür tarafından kabul edilmekte ve teşvik edilmektedir. Çünkü bu sistem onların yüksek eğitilmiş insan gücü ve yeni teknik bilgi üretimi ihtiyacını karşılamaktadır. Böylelikle teknostrüktür ile entelektüel topluluk arasında yüksek düzeyde uyumun önü açılır (Leathers, 1971, s. 6). Başka bir deyişle olaylar teknostrüktürü üretir ve teknostrüktürün yüksek eğitim almasını gerektirir. Teknostrüktür entelektüeller, yazarlar ve düşünürler ile eğitim ve bilim camiasıyla iç içe olmalıdır. Daha fazla eğitimci, genişletilmiş bir teknostrüktürün olmazsa olmazıdır. Genişletilmiş bir teknoloji yapısı, kaçınılmaz olarak genişlemiş bir entelijansiyaya yol açar (Reisman, 1990, s. 743).

Galbraith'in teknostrüktürün işlevlerine yönelik bu tespitleri, Gramsci'nin organik entelektüel yaklaşımını andırır. Gramsci için ekonomik üretim dünyasında her toplumsal sınıf kendisiyle birlikte organik entelektüel oluşturur. Kapitalist şirket sahibi, hem endüstri teknisyeni hem ekonomi bilgini hem de yeni kültürün ve hukukun örgütleyicisini yaratır. Bu organik entelektüeller, birer uzmandırlar (Gramsci, 1967, s. 17-18). Örneğin, bir deterjan ya da havayolu şirketinin piyasadan daha fazla pay almasını sağlamak için teknikler geliştiren reklamcı veya halka ilişkiler uzmanı, demokratik bir toplumda olası müşterilerin rızasını kazanmaya, tüketicinin ve seçmenin düşüncelerini yönlendiremeye çalışan biri, organik entelektüeldir (Said, 2018, s. 22). Bu yönüyle Galbraith'in terminolojisindeki teknostrüktür üyeleri, Gramsci'nin organik entelektüel tanımına benzerdir ve kapitalist sistem içinde yerine getirmiş oldukları işlevler bakımından da oldukça gerçekçidir. Teknostrüktür üyeleri, uzmanlaşmış bilgileriyle organik entelektüelin yaptığı işlevi yerine getirirler. Şirketin çıkarlarına göre hareket ederler ve kapitalizmi tahkim eden bir işleve sahiptirler. Galbraith'a göre reklamcılar ve halkla ilişkiler uzmanları gibi teknostrüktür üyeleri, şirket çıkarları için yeni istekler ve ihtiyaçlar üretirler. Reklamlar yoluyla ihtiyaç dışı istekler üretmek toplumu manipüle ederler. Tüketimi, üretime bağımlı kılarlar (Galbraith, 1970, s. 150-151). Galbraith'in terminolojisindeki entelektüeller olarak teknostrüktür üyeleri, Schumpeter'in entelektüellerin sosyolojisinde tasvir ettiği şekilde kapitalizmin altını oyan bir görev icra etmezler. Aksine kapitalizmin devamını sağlayan kritik bir pozisyonadırlar. Bu bağlamda Schumpeter'in entelektüeli ile Galbraith'in teknostrüktürü, kapitalist sistem içinde üstlenmiş oldukları roller bakımından karşı karşıyadır.

Büyük şirketlerin yönetici aklı olan teknostrüktür, işlevleri dolayısıyla kapitalizmi yıkmak bir yana, daha da tahkim eder. Galbraith'in vizyonunda kapitalizm yerini Schumpeter'in öngördüğü şekilde sosyalizme bırakmaz. Aksine bu iki sistem giderek birbirine yakınlaşır. Kapitalizm ile sosyalizm arasında bazı örgütsel ve teknolojik benzerlikler gelişir. Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi Amerika'da da büyük şirketlerin gelişimi önemli bir bürokrasinin oluşumu anlamına gelir (Boutillier, 2006, s. 62).

4. Entelektüeller ve Kapitalizmin Geleceği

20. yüzyılın başında Schumpeter, Marx'ın izinden giderek kapitalizmin geleceğini sorgulamıştır.⁷ Galbraith, 1960'ların sonunda *Yeni Endüstri Devleti*'ni yazarken, Marx ve Schumpeter'e atıfta bulunarak kendisini bu sorunsalın içinde konumlandırmıştır (Boutillier, 2006, s. 53). Kapitalizmin zaman içindeki dönüşümü ve geleceği, Schumpeter ve Galbraith'i aynı konular üzerinde düşünmeye sevk etmiştir. Schumpeter'i yineleyen Galbraith, durağan

⁷ Kapitalizmin geleceğine dair Marx ile Schumpeter arasında benzerliklerin sanıldığından daha fazla olduğuna ilişkin bir çalışma için bkz. Elliott (1980).

durum üretimiyle ilgili geleneksel meşguliyetin yerine, büyük ölçekli teknolojik değişimin gerçekleşmesini sağlayan bilinçli tasarım güçlerinin incelenmesini koymuştur (Dunn ve Pressman, 2005, s. 171). Bu bakımdan Schumpeter'in büyük şirketlerin ve teknolojinin tutumlar ve motivasyonlar üzerindeki etkilerine ilişkin analizi, Galbraith'in *Yeni Endüstri Devleti*'ne geçişle ilgili açıklamasıyla oldukça uyumlu görünür. Ancak Schumpeter bu eğilimlerin sonuçlarını Galbraith ile aynı şekilde görselleştirmemiştir. Kilit unsur, teknolojinin etkisine ve entelektüellere ilişkin vizyonlarında yatmaktadır. Schumpeter'de teknoloji, endüstriler arası rekabetin getirdiği değişikliklerde görülebilen sürekli bir yaratıcı yıkım fırtınasında kendini gösteren bir şey olarak düşünülür. Galbraith da ise teknoloji, kendi başına birincil özerk bir güçmüş gibi ele alınır. Galbraith, teknolojinin kendisini, kurumsal değişiklikleri zorlayan ve şekillendiren unsur olarak görür (Cramer ve Leathers, 1988, s. 52). Entelektüeller ise Schumpeter'de pratik işlerden yoksun eleştirmenlerken Galbraith'in yaklaşımında uzmanlık gerektiren teknik bilgileriyle pratik işlerde bulunmaktadırlar.

Schumpeter, Galbraith'a nazaran entelektüelleri mesleki alt gruplara ayırma konusunda başarısız gibi görünmektedir. Özellikle gazetecilere ve medya mensuplarına odaklanarak, Galbraith gibi "post endüstriyel" düşünürlerin çalışmalarında belirgin bir şekilde yer alan eğitime, yeterince önem vermemiştir. Galbraith ise bir yandan, modern endüstrinin ilerlemesi için eğitilmiş insan gücüne bağımlı olduğunu vurgulamış ve bilgiye dayalı iş dünyasının açık bir şekilde eğitilmiş ve akademik insan gücüne ihtiyacı çağrıştırdığını ileri sürmüştür. Diğer yandan, üreticinin yönlendirdiği talebin ve teknostrüktürün "kamu aldatmasının", eğitilmiş sınıfın eleştirel zekâsı ve dengeli perspektifi tarafından mahkûm edildiğini belirtmiştir. Bu durumda teknostrüktürün eğitim ihtiyacı neticesinde bir "paradoks" görünmüştür: Modern endüstriyel sistemde, ekonominin başarısı için organize "kamu aldatması" gerekir. Aynı zamanda modern endüstri, kendisini bu tür kandırmacalara karşı üstün hisseden ve entelektüel açıdan yozlaşmış olmasından üzüntü duyan eğitilmiş bir sınıfı beslemektedir.⁸ Galbraith, söz konusu paradoksun giderilmesinde ılımlı eğitimcilerin mantıklı reformları sonucu, modern endüstrinin daha dengeli olacağından emindir. Schumpeter ise tam tersine entelektüelleri, mantığı nadiren dinleyen duygusal hata bulucular olarak görmüştür (Reisman, 2004, s. 211).

Aslında Schumpeter'in özelde iktisadi düşünceye genelde sosyal teoriye ufuk açıcı katkısı olan yaratıcı yıkım kavramı, Galbraith'in çalışmalarına ve yazılarına en yabancı olanıdır. Galbraith'in kesin görüşü, Schumpeter'in yeniliğin merkezi rolüne yaptığı vurguyla aynı olsa da yenilikçi faaliyetin altında yatan kaynak konusunda farklıdır. Schumpeterci yeniliğin, büyümenin ve ekonomik gelişmenin itici gücü olarak yaratıcı yıkım kavramı, Galbraith'in düşüncesinde yoktur. Bunun yerine Galbraith, yenilikçi süreci, statükoyu korumak olarak görmüştür (Audretsch, 2015, s. 200). Statükoyu koruma teknostrüktürün teknik bilgisiyile mümkündür. Bu bağlamda Galbraith'in düşüncesinde yaratıcı yıkımın tek anlamı, onun girişimci ve bireyci Sanayi Devrimi olarak gördüğü dönemden, yönetilen kapitalizmin çağına geçişte yatmaktadır. Sanayi

⁸ Galbraith'a göre yükseköğretimin yaygınlaşmasıyla çoğalan akademisyenler ve eğitimciler, yetiştikleri topluma olumlu bakmazlar. Eğitim, eleştirel zekânın geliştirilmesine yöneliktir ve özgün araştırma yapan bir adayın yalnızlığının mantığı tarafından kendi başına düşünmeye zorlar. Eğitim doğası gereği bireyselden teknostrüktür ise kolektiftir (Reisman, 1990, s. 743). Her ne kadar bu tespitleriyle Galbraith, dengeleyici güç perspektifini eğitim ve entelektüeller dünyasına taşısa da entelektüellerin ana işlevi artık muhalefet değildir. Teknostrüktür, entelektüellerin muhalefetini içselleştirerek onları düzene entegre etmede başarılıdır. Teknostrüktür için uzmanlaşmış teknik bilginin getirdiği itibar, muhalefetin getirdiği prestijden baskındır.

Devrimi'nin büyük girişimcilerinin yerini hiyerarşik büyük şirketler almıştır. *Yeni Endüstri Devleti*'nin büyük bir kısmı, daha önceki bir dönemdeki girişimci ve birey çağının yerini neden büyük şirketlerin doğasında olan bürokrasiye bıraktığını açıklamaya adanmıştır (Audretsch, 2015, s. 200-201).

Genel olarak Galbraith, Schumpeter'in girişimci kapitalizminin yok ettiğini öne sürdüğü değişim güçlerinin aslında modern teknolojinin emirlerine yanıt olarak yeni çıkarlar uyumu ürettiğini öne sürmüştür. Schumpeter'in sisteme düşmanlığın sürekli kışkırtıcıları olarak gördüğü entelektüeller, Galbraith için söz konusu yeni uyumun hayati üyeleridir. Bu nedenle teknostrüktür üyeleri, modern endüstriyel sistemin ayrılmaz bir parçası olan son derece ilerlemiş teknolojiyi geliştirmek ve kontrol etmek için gerekli bilgiyi sağlamada vazgeçilmez bir işlevi yerine getirirler (Leathers, 1971: 3).

Schumpeter'in entelektüellere biçtiği rolle Galbraith'in yeni yönetici sınıfı olan teknostrüktürün görevleri arasında bazı karşıtlıklar bulunmaktadır. Artık yeni entelektüeller sayılabilecek olan teknostrüktür üyeleri, kapitalizme karşıtlık beslemekten ziyade ona sempatiyle yaklaşmaktadır. Çünkü teknostrüktür, bilgiye, sadece üretim sürecinin hayati bir parçası olduğu için bağlı değildir. Aynı zamanda değişen kapitalizmin yeniliğinin bir sonucu olarak artık devrimci karakterini yitirmiştir. Modern şirketin devamını sağlayarak kendi geleceklerini sürdürmektedir. Bundan ötürü planlı sistemde eğitim önemli bir üretim faktörüdür ve modern büyük şirket sermayeden daha çok eğitime bağlıdır (Reisman, 1990). Bir üretim faktörü olarak eğitim, büyük oranda, devlet tarafından sunulduğu için planlı sistem ile devlet arasında çeşitli yakınlıklar mevcuttur. Entelektüeller, siyasal otorite üzerinde eleştirel olarak karar verici güç olmak isterlerken teknostrüktür bunu bürokrasi üzerinden yapmaktadır (Levent, 2019, s. 75).

Kapitalist sistem içinde, Schumpeter ile Galbraith'in sosyal teorilerindeki entelektüellerin rolüne ilişkin yorum farkı, entelektüel ile uzman arasındaki ayrımı gündeme getirir. Zygmunt Bauman'a göre (2018, s. 7) 20. yüzyılın hemen başında türetilen entelektüeller sözcüğü, Aydınlanma çağıyla bağlantılı toplumsal merkeziliği ve küresel kaygıları yeniden yakalamaya yönelik bir girişimdir. Sözcük, politik sürece doğrudan müdahale etmeyi ahlaki sorumlulukları ve kolektif hakları olarak gören romancıların, şairlerin, sanatçıların, gazetecilerin, bilim insanlarının ve toplumca bilinen kişilerin oluşturduğu karışık bir topluluğu kapsar. Uzmanlar ise kısmi bilgileri ve belirli alanda odaklanmış kaygılarıyla entelektüellerin torunlarıdır. Örneğin, Julien Benda (2021, s. 48), tam da Bauman'ın ifade ettiği gibi, 20. yüzyılın ilk yarısında ahlaki sorumluluğu yüksek entelektüel profili sunar. Entelektüellerin görevlerinin haksızlığa karşı adalet ve hakikat anlayışına dayalı bir dayanışma tesis etmek olduğunu söyler. Bu minvalde Schumpeter, 20. yüzyılın başındaki entelektüeller perspektifini benimseyerek entelektüellerin rolünü kapitalizme muhalif bir çizgide belirtirken Galbraith ise ilgili entelektüellerin torunları olan uzmanları, modern büyük şirketlerin teknostrüktür üyeleri biçiminde ele alır. Ancak uzman torunların kapitalist sistem içindeki rolleri, ataları gibi muhalefet değil, şirketin büyümesi ve prestiji için teknik destek vermektir. Kısacası uzmanlar olarak entelektüeller, kapitalizmin zaman içindeki değişimine bağlı olarak muhalif yönlerini yitirmiş ve düzeni sahiplenerek onu yeniden üreten bir pozisyona evrilmişlerdir. Entelektüellerin torunları olarak teknostrüktür üyeleri, kapitalist statükoyu korumaktadırlar.

Schumpeter'in kapitalizm içindeki entelektüeller vizyonu, Benda'nın 20. yüzyılın başında entelektüellere biçilen genel atmosferi yansıtır. Entelektüeller ahlaki sorumluluğu yüksek, muhalif ve bağımsızdırlar. Bu nedenle de kapitalizmin iflah olmaz muhalifleridir. Ancak

Galbraith, entelektüellere ilişkin bu vizyonu sürdürmez. Çünkü İkinci Dünya Savaşı sonrası başta Amerika olmak üzere ileri kapitalist ülkelerin pratiklerinin değiştiğini düşünür. Uzmanlaşmış teknik bilgileriyle kapitalist düzenin devamını sağlayan teknostrüktür üyeleri, muhalif veya eleştirel pozisyonda değillerdir. Mevcut konumları itibariyle muhalif ve eleştirel olmaları da pek mümkün görünmemektedir. Benda'nın terminolojisiyle söylenirse Galbraith'in teknostrüktür üyeleri, "entelektüellerin ihanetinin" yeni pratisyenleridir.

5. Sonuç

Schumpeter ve Galbraith, 20. yüzyılın iki büyük iktisatçısıdır. İktisadın zaman içinde nasıl değiştiği ve giderek toplumu nasıl şekillendirdiği üzerine odaklanmışlardır (Audretsch, 2015, s. 198). Aynı zamanda iktisat sosyolojisinin ana teması olan iktisadi gelişme ile sosyal değişim arasındaki etkileşimin (Zafirovski ve Levine, 1997, s. 268) ana aktörleri olan girişimciler ve modern şirketler, ikilinin düşünce gündemini oluşturmaktadır. Söz konusu temalara ilgileri dolayısıyla 19. yüzyıldan 20. yüzyıla değişen çağdaş kapitalizmin doğasını betimlemeye devam etmişlerdir. Çağdaş kapitalizmi, hem yüksek üretim hem de yüksek tüketimle açıklayan ikili, kapitalist sistemin geleceğini de soruşturmuşlardır. Söz konusu araştırma nesnelere kapsamının genişliği nedeniyle iktisat biliminin standart sınırlarını aşmış birer kamusal entelektüele dönüşmüşlerdir.

Schumpeter ve Galbraith'in düşüncelerinin iktisadi değişim ve gelişme temaları içermesi, Batı düşüncesine 19. yüzyılda rengini veren evrimci sosyal teori bağlamında hareket ettiklerini de göstermektedir. Evrimci veya ilerlemeci düşünce burada kilit rol oynamaktadır. Kapitalist sistem, zaman içinde ilerlemekte ve yeni toplumsal sorunlar doğurmaktadır. Sorun, kapitalizmin 19. yüzyıldan 20. yüzyıla değişim geçirmesi ve ilerlemesi değil, kapitalizmin değişirken yeni sosyal sorunlar üretmesi ve standart iktisat teorisinin ilgili sorunları çözmede yetersiz kalmasıdır. Aslında hem Schumpeter'in hem de Galbraith'in temel yaklaşımının bu olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. İkili için değişimi anlamak ve bunun esas sürükleyicisinin kim olduğunu kavramak önem arz etmektedir. Temel arayışları, Batı düşüncesinin natüralist temellerinin eleştirel sorgusunu yapmak değildir.

Schumpeter, çağdaş kapitalizmin sürükleyici gücünü girişimcide bulurken kapitalist sistemin iç eleştirisini entelektüellerin sosyolojisiyle açıklamıştır. Galbraith ise 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kapitalizmin sürükleyici gücünün girişimciden modern büyük şirkete geçtiğini belirtmiş ve modern şirketin yeni yönetici sınıfı olan teknostrüktürü analiz etmiştir. Galbraith'a göre bu durumun neticesinde toplumu ve ekonomiyi yönlendiren ana güç, bireysel kapitalistten yönetici teknostrüktüre geçmiştir. Aynı zamanda ilgili geçişle kapitalizmin iç eleştirisini gerçekleştiren entelektüellerin de işlevi değişmiştir. Entelektüeller artık kapitalizm karşısında bağımsız eleştirmen değil, kapitalist sistemin işleyişine teknik bilgileriyle hizmet eden birer uzmana dönüşmüşlerdir. Bu yönüyle ikili arasında kapitalist sistem içinde entelektüellerin konumu ile kapitalizmin geleceğine ilişkin yorum farkı ortaya çıkmaktadır.

Bir tarafta kapitalizm karşısında idealist bir entelektüel portre, diğer tarafta kapitalizmin iç işleyişinin temel sürükleyicisi ve gerçekçi bir uzman portresi yer almaktadır. Ancak her iki analizde de kapitalizmin zaman içinde getirdiği değişimin bilgi dünyasındaki yansımaları bulunmaktadır. Schumpeter'de daha soyut düşünen ve düzene mesafeli entelektüel sınıf, Galbraith'da pratik işler becerebilen ve kapitalizmin işleyişinden kendine de büyük paylar devşirebilen sınıfa dönüşmektedir. Yalnız her iki düşünürde de ortak nokta, kapitalizmin zaman

içinde getirdiği değişimin bilgi dünyasındaki yansımalarının ilerlemeci nitelikler taşımasından ötürü evrimci olmasıdır.

Kaynakça

- Audretsch, D. B. (2015). Joseph Schumpeter and John Kenneth Galbraith: Two sides of the same coin? *Journal of Evolutionary Economics*, 25: 197-214.
- Bauman, Z. (2018). *Yasa koyucular ve yorumlayıcılar* (çev. Kemal Atakay). İstanbul: Metis Yayınları, 5. Baskı.
- Bell, D. (2013). *İdeolojini sonu: Ellilerdeki fikirlerin tükenişine dair* (çev. Volkan Hacıoğlu). Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Benda, J. (2021). *Aydınların ihaneti* (çev. Cem Soydemir). Ankara: Doğu Batı Yayınları, 4. Baskı.
- Boutillier, S. (2006). The end of capitalism: J. K. Galbraith versus K. Marx and J. A. Schumpeter. B. Laperche, J. K. Galbraith & D. Uzunidis (Ed.), *Innovation, Evolution and Economic Change: New Ideas in the Tradition of Galbraith* içinde (s. 53-71), Cheltenham: Edward Elgar.
- Cramer, D. L. & C. G. Leathers (1988). Schumpeter and Galbraith: A comparative analysis on the modern corporate Economy. *History of Economics Society Bulletin*, 10(1): 47-56.
- Dunn, S. P. & S. Pressman (2005). The economic contributions of John Kenneth Galbraith. *Review of Political Economy*, 17(2): 161-209.
- Elliott, J. E. (1980). Marx and Schumpeter on capitalism's creative destruction: A comparative restatement. *The Quarterly Journal of Economics*, 95(1): 45-68.
- Fagerberg, J. (2003). Schumpeter and the revival of evolutionary economics: An appraisal of the literatüre. *Journal of Evolutionary Economics*, 13: 125-159.
- Gadamer, H. G. (2023). *Felsefenin başlangıcı* (çev. Mehmet Barış Albayrak). İstanbul: Albaraka Yayınları.
- Galbraith, J. K. (1967). *The new industrial state*. London: Hamish Hamilton.
- Galbraith, J. K. (1970). *The affluent society*. Middlesex: Penguin Books, Second Edition.
- Galbraith, J. K. (1977). The bimodal image of the modern economy: Remarks upon receipt of the Veblen-Commons award. *Journal of Economic Issues*, 11(2): 189-200.
- Galbraith, J. K. (1988). *Ekonomi kimden yana* (çev. Belkis Çorakçı ve Nilgün Himmetoğlu). İstanbul: Altın Kitaplar.
- Giersch, H. (1984). The age of Schumpeter. *The American Economic Review*, (74)2: 103-109.
- Gordon, R. A. (1964). Institutional economics in contemporary economics, Dorfman, J., C. E. Ayres, N. W. Chamberlain, S. Kuznets & R. A. Gordon (Ed.), *Institutional economics: Veblen, Commons, and Mitchell reconsidered* içinde (s. 123-147), Berkeley: University of California Press.
- Gramsci, A. (1967). *Aydınlar ve toplum* (çev. Bertan Onaran). İstanbul: Çan Yayınları.
- Gruchy, A. G. (1969). Neoinstitutionalism and the economics of dissent. *Journal of Economic Issues*, 3(1): 3-17.
- Hanusch, H. & A. Pyka (2007). Principles of neo-Schumpeterian economics. *Cambridge Journal of Economics*, 31(2): 275-289.
- Kirzner, I. M. (1973). *Competition and entrepreneurship*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kirzner, I. M. (2017). The entrepreneurial market process: An exposition. *Southern Economic Journal*, 83(4): 855-868.
- Leathers, C. G. (1971). Intellectual activism: A Schumpeterian threat to the new industrial state. *Nebraska Journal of Economics and Business*, 10(3): 3-11.
- Levent, A. (2019). Teknoloji, yenilik ve güç: Kurumsal iktisat özelinde bir inceleme. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1): 70-78.
- Levent, A. (2022). *Evrimsel politik iktisat: Biyolojik evrimciliğin iktisat ve sosyal teoriye yayılımına ilişkin bir eleştiri*. İstanbul: Albaraka Yayınları.
- Nelson, R. R. & S. G. Winter (1982). *An evolutionary theory of economic change*. Cambridge, The Belknap Press.
- Reisman, D. A. (1990). Galbraith on ideas and events. *Journal of Economic Issues*, 24(3): 733-760.
- Reisman, D. A. (2004). *Schumpeter's market: Enterprise and evolution*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Said, E. (2018). *Entelektüel: Sürgün, marjinal, yabancı* (çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 8. Baskı.
- Schumpeter, J. A. ([1942] 2022). *Kapitalizm, sosyalizm ve demokrasi* (çev. Mustafa Acar). Ankara: Serbest Kitaplar.
- Schumpeter, J. A. (1947). The creative response in economic history. *The Journal of Economic History*, 7(2): 149-159.

- Schumpeter, J. A. ([1952] 2003). *Ten great economists: From Marx to Keynes*. London: Routledge.
- Schumpeter, J. A. ([1954] 2006). *History of economic analysis*. London: Routledge.
- Schumpeter, J. A. (2005). Development. *Journal of Economic Literature*, 43(1): 108-120.
- Shionoya, Y. (2004). Scope and method of Schumpeter's universal social science: Economic sociology, instrumentalism, and rhetoric. *Journal of the History of Economic Thought*, 26(3): 331-347.
- Shionoya, Y. (2007). Schumpeter and evolution: A philosophical interpretation, *History of Economic Ideas*, 15(1): 65-80.
- Swedberg, R. (1989). Joseph A. Schumpeter and the tradition of economic sociology. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 145(3): 508-524.
- Swedberg, R. (1991). Major traditions of economic sociology, *Annual Review of Sociology*, 17: 251-276.
- Zafirovski, M. & B. B. Levine (1997). Economic sociology reformulated: The interface between economics and sociology. *The American Journal of Economics and Sociology*, 56(3): 265-285.
- Zafirovski, M. (1999). Economic sociology in retrospect and prospect: In search of its identity within economics and sociology. *The American Journal of Economics and Sociology*, 58(4): 583-627.

Z Kuşağının Türkiye'nin Dış Politikalarına Yönelik Yaklaşımı Üzerine Bir Alan Araştırması*


Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Zeynep Dilekli Karatay 

Afyon-Türkiye

e-posta: zeynepdilekli3@gmail.com

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Doç. Dr. Ahmet Ayhan Koyuncu 

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat

Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Afyon-Türkiye

e-posta: ahmetakoyuncu@hotmail.com

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 22. 11. 2023

Kabul tarihi-Date of acceptance: 17. 01. 2024

Yayın tarihi-Date of publication: 30. 12. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two External

Değerlendirme-Review: Çift Taraflı Kör

Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Etik bildirim- Complaints

ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no

conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Öz

Toplumsal bir gerçeklik olarak nitelendirilen kuşak, geçmişten günümüze varlığını koruyarak gelebilmeyi başarmış toplumsal bir olgudur. Literatürde Sessiz Kuşak, Bebek Patlaması Kuşağı, X, Y ve Z kuşakları olmak üzere ele alınan beş temel kuşak bulunmaktadır. Z kuşağı sonrasında doğanlar ise Alfa olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Z kuşağı 1996-2010 yılları arasında doğanları kapsayan bir kuşaktır. Z kuşağı bireyleri günün en az üç saatini sosyal medya kullanarak geçirmektedir. Bu kuşak bireyleri gündemi daha çok internet ve sosyal medya platformlarından takip etmektedir. Çoğunluğunun eğitim hayatı devam eden bu kuşak bireyleri gelecekleri adına da oldukça kaygılıdır. Z kuşağının dış politikalara nasıl yaklaştığını ortaya koymayı amaçlaması nedeniyle çalışmada yaklaşımlara ilişkin nedensel yorumlar sınırlı tutulmuştur. Çalışmadan elde edilen veriler Z kuşağının dış politikalara ilgisiz olmadığını göstermektedir. Z kuşağının dış politika yaklaşımlarında özellikle yakınlık duydukları siyasi partinin ve bulunduğu bölgenin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fakat çeşitli demografik değişkenler Z kuşağının yaklaşımlarının farklılaşmasında etkili olmamıştır. Bu sonuç Z kuşağının benzer özellikler taşıyan en küresel kuşak olduğunu da doğrulamaktadır. Araştırma evrenini Türkiye'deki Z kuşağı, örneklemini ise 18-27 yaş aralığında olan toplam 698 Z kuşağı bireyi oluşturmaktadır. Veriler anket tekniği ile toplanmış ve bilimsel olarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuşak, Kuşak Sınıflandırması, Z Kuşağı, Ak Parti, Dış Politika.

A Field Study on The Approach of Generation Z Towards Türkiye's Foreign Policies

Abstract

The generation, which is characterized as a social reality, is a social phenomenon that has managed to come from the past to the present by preserving its existence. There are five basic generations in the literature, which are considered as the Silent Generation, the Baby Boom Generation, X, Y and Z. Those born after generation Z have started to be considered Alpha. Generation Z is a generation that includes those born Dec. 1996-2010. Generation Z individuals spend at least three hours of the day using social media. This generation of individuals mostly follow the agenda through the Internet and social media platforms. These generation individuals, the majority of whom continue their educational life, are also very worried about their future. Due to the fact that it aims to reveal how generation Z approaches foreign policies, causal interpretations of approaches were limited in the study. The data obtained from the study show that generation Z is not uninterested in foreign policies. It has been concluded that the political party and the region they are particularly close to are effective in the foreign policy approaches of generation Z. However, various demographic variables have not been effective in differentiating the approaches of generation Z. This result also confirms that generation Z is the most global generation with similar characteristics. The research universe is composed of Generation Z in Turkey and the sample is composed of a total of 698 generation Z individuals December 18-27 years old. The data were collected by means of survey technique and analyzed scientifically.

Keywords: Generation, Classification of Generation, Generation Z, Ak Party, Foreign Policy.

Atıf- Citation (APA)

Karatay, Z. D-Koyuncu, A. A. (2024). Z kuşağının Türkiye'nin dış politikalarına yönelik yaklaşımı üzerine bir alan araştırması. *İctimaiyat*, 8(2), ss. DOI: <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1394790>.

* Bu makale Doç. Dr. Ahmet Ayhan Koyuncu'nun danışmanlığında Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2024 yılında yapılan "Z Kuşağının Türkiye'nin Dış Politikalarına Yönelik Yaklaşımı Üzerine Bir Araştırma" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

1. Giriş

Kuşak kavramı, insanları bulunduğu döneme ve o dönemde yaşanmış olan toplumsal olaylara karşı geliştirmiş olduğu veya kazanmış olduğu niteliklere göre sınıflandırılması anlamına gelmektedir. Yaklaşık olarak aynı dönemde veya yıl aralıklarında doğmuş, aynı çağın şartlarına maruz kalmış, aynı olaylara tanıklık etmiş kişilerden oluşan kuşak, aynı zamanda toplumsal bir gerçeklik olarak da kabul edilmektedir (Güdücü, 2021: 1). Çeşitli bilim dalları bu gerçeklikten hareketle çeşitli çalışmalar yaparak farklı boyutlarıyla kuşak ve kuşak sınıflandırmalarını analiz etme gayretinde olmuşlardır. Bu yüzden toplumsal bir gerçeklik olarak nitelenen kuşak, geçmişten günümüze varlığını koruyarak gelebilmeyi başarmış bir olgudur. Sosyal bilimlerin çeşitli alt dallarında da önemli bir konu olarak ele alınan “kuşaklar” ile ilgili çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır. Uluslararası literatürde kuşak sınıflandırmalarıyla ilgili çeşitli yıl aralıkları ve isimlendirmeler bulunmakla birlikte en genel, kabul edilebilir ve bu çalışma için de kullanılan Sessiz Kuşak (1925-1945), Bebek Patlaması Kuşağı (1946-1964), X Kuşağı (1965-1978), Y Kuşağı (1979-1995), Z Kuşağı (1996-2010) ve Alfa Kuşağı (2010-2024) şeklinde yapılan sınıflandırmadır. Ancak Alfa kuşağının son zamanlarda gündeme girmeye başlaması ve üyelerinin çoğunluğunun daha çocuk yaşta olması sebebiyle bu kuşakla ilgili yeterli düzeyde çalışmalara henüz rastlanılamamaktadır.

1996-2010 yılları arasında doğanları kapsayan Z kuşağı² günümüz gençliğinin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Z kuşağı kendisinden önceki kuşaklara nazaran çok daha sosyolojik ve teknolojik bir kuşaktır. Z kuşağı “Facebook Kuşağı”, “Dijital Yerliler”, “Dotcom Çocukları”, “İnternet Kuşağı”, “Bağlantı Kuşağı” vb. olarak da adlandırılmaktadır (Yılmaz, 2019: 4). Çünkü Z kuşağı akıllı telefonlar, tabletler, bilgisayarlar, sosyal medya hesapları, çeşitli uygulamalar gibi teknolojik aletlere ve internete genç yaşta sahip olan ilk kuşaktır (Ahmed, 2019: 101). Z kuşağının edinmiş olduğu kültür yerel düzeyde sınırlı kalmadığı gibi evrensel bir boyuta da sahiptir. Bu kuşak bireyleri dünyanın hemen hemen her yerinde benzer davranışlar sergileyen, benzer zevklere sahip, ortak ifadeler geliştirebilen küresel bir kuşaktır (Töröcsik, Szûc, Kehl, 2014: 30). Z kuşağının daha çok tüketici bir kimliğinin olduğu, sonuç odaklı, tatminsiz ve kararsız gibi niteliklerinin olduğu kabul edilmektedir (Taş, Demirdöğmez ve Küçüköğlü, 2017: 1037). Z kuşağının bireyselliğe önem verdiği, geleneksel ifadelerle, kalıplara karşı çıktığı, özgür bir yaşama biçimini (Özkan ve Solmaz, 2015: 481) tercih ettiğine yönelik bir algı veya ön kabul olmasına rağmen bu kuşağın toplumsal hayattan tamamen kopuk olduğu söylenemez. Z kuşağı kendisinden önceki kuşaklardan farklı olarak toplumsallığı daha çok sosyal medya ve internet aracılığıyla sağlamaktadır. Dolayısıyla günümüz şartlarında toplumsallığa veya toplumsal olaylara dair hemen hemen her şeyin taşındığı sosyal medya ortamı toplumsallıktan tamamen kopuk sayılamayacağı için Z kuşağı da toplumsallıktan tamamen kopuktur denilemez.

Z kuşağı bireylerinin bilgi edinme araçlarından en önemlilerinden biri de çoğunlukla internet ve sosyal medya platformlarıdır. Sosyal medya platformlarında arkadaşlıklar kurabilen, çeşitli kültürleri araştırabilen, küresel düzeyde arkadaşlıklar kuran bu kuşak bireyleri internet aracılığıyla kişisel gelişimlerini arttırabilme gayretindedirler. Z kuşağı sosyalleşmesini sokağa karışarak edinmekten ziyade sosyal medya platformlarında ve oturduğu yerden sağlayabilmektedir. Bu nedenle Z kuşağı yeni bir toplumsallaşma türünün literatürde yer almasını sağlamıştır. Z kuşağı ile birlikte hareketsiz toplumsallaşma kavramı kullanılmaya

² Mevcut çalışma verilerinden hareketle Z kuşağı için önerdiğimiz “Mutsuz Kuşak”, “İştahsız Kuşak”, “Parçalı Kuşak”, Geçişken Kuşak ve Kırılgan Kuşak nitelendirmeleri de kullanılabilir.

başlanmıştır (Çambay, 2015: 238). Z kuşağının sosyal medyada sanal arkadaşlıklar veya ilişkiler kurarak sosyalleşmesi onun Yeni Sessiz Kuşak olarak adlandırılmasına sebebiyet vermiştir. Sanal ortamlarda oldukça hareketli ve aktif olan bu kuşak gerçek hayatta tam tersi bir tavır sergilediği için apolitik bir kuşak olarak ele alınmaktadır (Gündüz ve Pekçetaş, 2018: 95). Z kuşağının apolitik olmasının nedenleri ise demokratik süreç veya yönetimlere güven ve inançlarının azalması, siyasal süreçlerde kendilerinin kararlarının dikkate alınmadığı ve dışlanmış hissi yaşamaları vb. olarak belirtilmektedir (Çaha, 2018: 37). Çam 2018 yılında gençlerin politik olup olmadığına yönelik yaptığı çalışmasında gençlerin politikaya katılımının geleneksel (politikada fiziken bulunma), geleneksel olmayan (dilekçe yazmak, imza toplamak vb.) ve post-modern (internet üzerinden politikaya katılım) olmak üzere üç farklı katılım tarzının olduğunu belirtmiştir. Çam'ın çalışmasında gençlerin %72,4'ü siyasi hiçbir faaliyete katılmadığını, %27,6'sı ise bir kez bile olsa katıldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların %56,2'si internet üzerinden siyasi katılımında bulunmadığını, %43,8'i ise kendi siyasi ilgilerinin farklı biçimlerde de olsa olduğunu belirtmişlerdir. Politikaya yaklaşımı daha çok post-modern tarzda olduğu düşünülen Z kuşağı için sosyal medya politik fikir mecrası olarak da kullanılmaktadır.

Dünyada ve ülkemizde yaşanan büyük çaplı olaylara maruz kalan Z kuşağı bu olaylara tepkisini de özellikle sosyal medya platformları aracılığıyla dile getirebilmektedir. Z kuşağının apolitik olup olmadığı tartışma konusu olmakla birlikte bu çalışma Türkiye'nin Ak Parti döneminde uygulamış olduğu dış politikalarının bir kısmı ile ilgili Z kuşağının yaklaşımlarını 5'li likert formatında hazırlanan anket soruları ile öğrenmeyi ve Z kuşağının apolitikliğini de bu vesileyle tartışmayı amaçlamaktadır. Z kuşağı sosyal medya platformları ve internet aracılığıyla gündemi ve siyaseti takip edebilmektedir ve çeşitli yaklaşımlar geliştirebilmektedir. Özellikle bugüne kadar Z kuşağının dış politikalara yönelik yaklaşımının çalışılmamış olması nedeniyle bu çalışma yapılmak istenmiştir. Çalışmada Ak Parti dönemi yapılan dış politikalar dikkate alınmıştır. Çalışmadan elde edilen veriler Z kuşağının dış politikalara ilgisinin olduğunu göstermektedir. Z kuşağı özellikle Bölge ülkeleri ve dış Türkler' e yönelik politikaların büyük çoğunluğuna katılım göstermektedir. En az katılım gösterdikleri politikaların başında ise Türkiye'nin mültecilere yönelik izlemiş olduğu açık kapı politikası gelmektedir. Z kuşağının Türkiye'nin dış politikalarına yaklaşımında özellikle yakınlık duydukları siyasi partinin etkili olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra politik katılım düzeyi, evlilik, aile ve toplumsal ilişkilere geleneksel yaklaşımları, dini inanış düzeyleri ve bulunulan bölgenin de etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2. Yöntem

Araştırma yöntemleri nicel, nitel ve karma olarak üç başlıkta ele alınmaktadır. Mevcut çalışmanın amacına uygun olduğu gerekçesiyle nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nicel araştırma pozitivist paradigmaya dayanmaktadır ve verilerin sayısallaştırılması ile elde edilen sonuçların genellenebilir olmasını amaçlamaktadır. Nicel araştırmalar "ne kadar" gibi sayı ifade edebilecek verilere ulaşmak istediği için nitel araştırmalara göre konuyla ilgili daha yüzeysel bilgiler sunmaktadır. Çalışmada nicel araştırmanın tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelinde araştırmacı ele almış olduğu konuya herhangi bir müdahalede bulunmaksızın var olan durumu doğal ortamında incelemeyi ve sunmayı amaçlamaktadır (Karasar, 2012: 77). Nicel araştırmaların en büyük avantajı üzerinde çalışılmak istenilen evren ile ilgili seçilecek örneklerden hareketle verilerin bütün evrene dair bir bilgi sunabiliyor olmasıdır. Mevcut araştırmada da ülkemizdeki Z kuşağına yönelik bilgilere ulaşmak amaçlandığı için daha önce de ifade edildiği üzere nicel yöntem kullanılması tercih edilmiştir.

Araştırmanın evrenini Türkiye’de yaşayan ve 1996-2010 yılları arasında doğan Z kuşağı bireyleri oluşturmaktadır. Fakat 1996-2010 yılları arasında doğmalarına rağmen 18 yaşından küçük bireylerin araştırmada yer almamasına karar verilmiştir. Araştırma örneklemini ise tabakalı rastgele örneklem kullanılarak seçilen 698 bireyden oluşmaktadır. Tabakaların, Türkiye’nin 7 bölgesini temsilen İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Diyarbakır, Van ve Trabzon olarak belirlenmesine karar verilmiştir. Bu illerin Z kuşağı nüfusları göz önünde bulundurularak katılımcılar için rastgele seçim yapılmıştır. Katılımcıların illere göre dağılımı ve farklı sosyo-demografik özelliklerine ilişkin tanıtıcı bulgular, yöntem bölümünde detaylı olarak sunulmuştur. Örneklem büyüklüğünün tespit edilmesi için $n = \frac{Nt^2pq}{d^2(N-1)+t^2pq}$ (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014: 48) formülü kullanılmıştır. Evren büyüklüğü 19.488.693 üzerinden, %95 güven düzeyinde ve %5 örnekleme hatasıyla yapılan hesaplama sonucunda 384,15 sonucuna ulaşılmaktadır. Çalışmanızda bu sayının yaklaşık 2 katı olmak üzere toplam 698 birey ile çalışılmıştır. Araştırmanın amacına uygun olduğu gerekçesiyle araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından hazırlanan ve yüz yüze olarak uygulanan nicel araştırma tekniklerinden biri olan anket yöntemi ile toplanmıştır. Hazırlanan ankette;

Sosyo-Demografik Bilgiler Formu, Davranışsal Profil Soruları, Dini İnanış Ölçeği (DİÖ); Evlilik, Aile ve Toplumsal İlişkilere Yaklaşım Ölçeği (EATİYÖ), Politik Katılım Ölçeği (PKÖ), Siyasete Yaklaşım Soruları, Dış Politikaya Yaklaşım Soruları olmak üzere toplam 7 bölüm yer almıştır. Sosyo-Demografik Bilgiler Formu’nda katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi gibi sosyo-demografik bilgilerini tespit etmek amacıyla toplam 7 adet çoktan seçmeli soru yer almıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan Davranışsal Profil Soruları da katılımcıların davranışsal profillerini ortaya çıkarmaya yönelik toplam 9 adet çoktan seçmeli sorudan oluşturulmuştur. Dini İnanış Ölçeği (DİÖ) için geniş bir literatür taraması yapılmış ve uzman görüşleri de alınarak 5’li likert (1: kesinlikle katılmıyorum/ 5: kesinlikle katılıyorum) tipinde toplam 5 madde yer almıştır. İki alt boyuttan oluşan ölçekten alınan toplam puanın artması, katılımcının dini inanış düzeyinin de arttığını ifade etmektedir. EATİYÖ için de benzer süreçler takip edilmiştir ve bu ölçekte ise toplamda 8 madde yer almaktadır. Ölçekten alınan toplam puanın artması, katılımcının evlilik, aile ve toplumsal ilişkilere geleneksel yaklaşımının da arttığını göstermektedir. Ankette yer alan PKÖ ise Toğan (2006) tarafından katılımcıların politik katılım düzeyini tespit edebilmek amacıyla oluşturulmuştur ve ölçekte toplamda 18 madde yer almaktadır. Ölçekte yer alan 18 madde Evet=1 ve Hayır=0 şeklinde puanlanmaktadır. Ölçekten alınan toplam puanın artması katılımcının politik katılım düzeyinin de arttığını göstermektedir. Katılımcının 9 ve üzeri bir puan alması politik katılım düzeyinin yüksek olduğunu ifade ederken, 9 ve altında bir puan alması ise politik katılım düzeyinin düşük olduğunu ifade etmektedir.³ Siyasete Yaklaşım Soruları ve Dış Politikaya Yaklaşım Soruları da araştırmacı tarafından geniş bir literatür taraması yapılarak ve uzman görüşleri alınarak hazırlanmıştır. Siyasete yaklaşım soruları katılımcıların siyasi tercihlerini ve siyasi yaklaşımlarını tespit edebilmek amacıyla 7 adet çoktan seçmeli sorudan oluşturulmuştur. Dış Politikaya Yaklaşım Soruları ise parametrik istatistik yöntemlerini kullanabilmek için 5’li likert tipte hazırlanan ve 5 gruba ayrılarak toplamda 49 adet sorudan/maddeden oluşturulmuştur. Bu başlıkta yer alan gruplar ise Küresel Güçler

³ Ankette kullanılan her üç ölçek için de geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır ve kabul edilebilir sonuçlar elde edilmiştir.

(14 madde), Ortadoğu (13 madde), Bölge ülkeleri (10 madde), Afrika ülkeleri (8 madde) ve son olarak Dış Türkler ile ilgili yaklaşımlar (4 madde) şeklindedir.

Araştırma verileri SPSS 25 programında değerlendirilmiştir. Çalışmada frekans ve yüzde analizleri ve aritmetik ortalama ve standart sapma gibi tanımlayıcı istatistikler, bağımsız gruplar (ilişkisiz örneklem) t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Tukey HSD çoklu karşılaştırma (post-hoc) testi, ki-kare testi ve Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Analizlerin tamamı %95 güven aralığında ve $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde gerçekleştirilmiştir.

Verilerin normal dağılım şartını sağlayıp sağlamadığı, parametrik analizlere dahil edilen puanlara ait çarpıklık ve basıklık değerlerinin incelenmesi yoluyla yapılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Parametrik Analizlerde Kullanılan Puanlara Ait Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Puan	n	Çarpıklık		Basıklık	
		İstatistik	S. Hata	İstatistik	S. Hata
Dini İnanış	698	-0,867	0,093	0,856	0,185
Evlilik, Aile ve Toplumsal İlişkilere Yaklaşım	698	-0,512	0,093	-0,210	0,185
Politik Katılım	698	1,115	0,093	1,477	0,185
Türkiye'nin, kesinlikle AB'ye katılması gerektiğini düşünüyorum.	698	-0,336	0,093	-0,572	0,185
Türkiye'nin, Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesini doğru buluyorum.	698	-0,774	0,093	0,220	0,185
Türkiye'nin mülteciler konusunda "açık kapı politikası" izlemesini doğru buluyorum.	698	0,714	0,093	0,381	0,185
Türkiye'nin Kuzey Irak'taki askeri varlığını doğru buluyorum.	698	-0,303	0,093	-0,351	0,185
İsrail'in Filistin'de "şiddete" dayalı politikalarının sürmesi üzerine Türkiye'nin son yıllarda "İsrail karşıtı" bir tutum almaya başlamasını doğru buluyorum.	698	-0,590	0,093	-0,280	0,185
Azerbaycan-Ermenistan arasındaki Karabağ Sorunu'nda Türkiye'nin Azerbaycan'dan yana tutum sergilemesini doğru buluyorum.	698	-0,725	0,093	0,121	0,185
Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de izlediği politikayı doğru buluyorum.	698	-0,274	0,093	0,184	0,185
Yurt dışında yaşayan Türkler'in oy kullanmasına yönelik atılan adımları doğru buluyorum.	698	-0,144	0,093	-1,007	0,185

Tablo 1'de görüldüğü üzere çarpıklık ve basıklık değerlerinin tamamı 2,00 aralığında bulunmaktadır. Bu değerlerin $\pm 2,00$ aralığında olması, George ve Mallery (2020: 114-115) tarafından normal dağılım aralığı olarak kabul edilmektedir.

Araştırmanın hipotezleri, nedenleri ile birlikte sırasıyla aşağıdaki gibidir.

Z kuşağı sosyal medyayı etkin bir biçimde kullanmaktadır ve gündemi sosyal medya aracılığıyla takip edebilmektedir. Dolayısıyla dış politika sorularına ilişkin de Z kuşağının (sosyal medya vb. platformlar aracılığıyla) görüşlerinin olduğu varsayılmıştır ve dış politikalara nasıl yaklaştığı araştırılmak istenmiştir. Konuyla ilgili yapılmış araştırmalar incelendiğinde Z kuşağının AB'ye katılımı desteklediği, en güvendiği ve güvenmediği ülkelerin hangilerinin olduğuna ilişkin yanıtlar verdiği gibi sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir (Özcan, 2023: 64). Bu veriler Z kuşağının dış politika ile ilgili yaklaşımlarının olduğunu göstermektedir. Bunlardan hareketle aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H1: Z kuşağının Türkiye'nin AB'ye katılması gerektiğini düşünme puanı eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H2: Z kuşağının Türkiye'nin AB'ye katılması gerektiğini düşünme puanı yakınlık duyduğu siyasi partiye göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H3: Z kuşağının Türkiye'nin AB'ye katılması gerektiğini düşünme puanı ile dini inanış düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H4: Z kuşağının Türkiye'nin AB'ye katılması gerektiğini düşünme puanı ile politik katılım düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H5: Z kuşağının Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesini doğru bulma puanı eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H6: Z kuşağının Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesini doğru bulma puanı yakınlık duyduğu siyasi partiye göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H7: Z kuşağının Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesini doğru bulma puanı ile dini inanış düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H8: Z kuşağının Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesini doğru bulma puanı ile politik katılım düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H9: Z kuşağının Türkiye'nin mülteciler konusunda açık kapı politikası izlemesini doğru bulma puanı yaşanan bölgeye göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H10: Z kuşağının Türkiye'nin mülteciler konusunda açık kapı politikası izlemesini doğru bulma puanı yerleşim birimine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H11: Z kuşağının Türkiye'nin mülteciler konusunda açık kapı politikası izlemesini doğru bulma puanı yakınlık duyduğu siyasi partiye göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H12: Z kuşağının Türkiye'nin mülteciler konusunda açık kapı politikası izlemesini doğru bulma puanı ile dini inanış düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H13: Z kuşağının Türkiye'nin mülteciler konusunda açık kapı politikası izlemesini doğru bulma puanı ile evlilik, aile ve toplumsal ilişkilere yaklaşım düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H14: Z kuşağının Türkiye'nin mülteciler konusunda açık kapı politikası izlemesini doğru bulma puanı ile politik katılım düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H15: Z kuşağının Türkiye'nin Kuzey Irak'taki askeri varlığını doğru bulma puanı yakınlık duyduğu siyasi partiye göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H16: Z kuşağının Türkiye'nin; Filistin'e uyguladığı şiddet gerekçesiyle İsrail karşıtı bir tutum sergilemesine yönelik yaklaşımını doğru bulma puanı yakınlık duyduğu siyasi partiye göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H17: Z kuşağının Türkiye'nin; Filistin'e uyguladığı şiddet gerekçesiyle İsrail karşıtı bir tutum sergilemesine yönelik yaklaşımını doğru bulma puanı ile dini inanış düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H18: Z kuşağının Türkiye'nin; Filistin'e uyguladığı şiddet gerekçesiyle İsrail karşıtı bir tutum sergilemesine yönelik yaklaşımını doğru bulma puanı ile politik katılım düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H19: Z kuşağının Türkiye'nin Karabağ Sorununda Azerbaycan'dan yana tutum sergilemesini doğru bulma puanı yaşanan bölgeye göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H20: Z kuşağının Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de izlediği politikayı doğru bulma puanı yakınlık duyduğu siyasi partiye göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H21: Z kuşağının Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de izlediği politikayı doğru bulma puanı yaşanan bölgeye göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H22: Z kuşağının yurt dışında yaşayan Türkler' in oy kullanmasına yönelik atılan adımları doğru bulma puanı yakınlık duyduğu siyasi partiye göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

Değişken	Grup	n	%
Cinsiyet	Kadın	377	54,0
	Erkek	321	46,0
Yaş	(Min.-Maks.) $\bar{x} \pm s$	(18-27) 22,54 \pm 2,52	
Medeni Durum	Bekar	549	78,7
	Sözlü/Nişanlı/Partneri olan	73	10,5
	Evli	73	10,5
	Dul (eşi ölmüş, boşanmış)	3	0,4
Eğitim Düzeyi	Okur-yazar	9	1,3
	İlkokul	2	0,3
	Ortaokul	17	2,4
	Lise	89	12,8
	Üniversite (ön lisans/lisans)	538	77,1
	Lisansüstü	43	6,2
Çalışma Durumu	Öğrenci	427	61,2
	Çalışmıyorum	113	16,2
	Özel sektörde çalışıyorum	74	10,6
	Devlet kurumunda çalışıyorum	43	6,2
	Serbest sektörde çalışıyorum (inşaat vb.)	22	3,2
	Kendi işimin patronuyum	19	2,7
Aylık Gelir	0-3.750 TL	415	59,5
	3.751-7.500 TL	96	13,8
	7.501-11.251 TL	93	13,3
	11.252 TL ve üstü	94	13,5
Anketin Yapıldığı İl	İstanbul	328	47,0
	Ankara	120	17,2
	İzmir	85	12,2

	Antalya	55	7,9
	Diyarbakır	50	7,2
	Van	40	5,7
	Trabzon	20	2,9
Yaşanılan Yerleşim Yeri Büyüklüğü	Büyükşehir	455	65,2
	İl Merkezi	69	9,9
	İlçe Merkezi	123	17,6
	Kasaba	6	0,9
	Köy	45	6,4
Toplam		698	100

3. Bulgular ve Yorumlar

Z kuşağının dış politikalara nasıl yaklaştığıyla ilgili henüz bir çalışma yapılmamıştır. Literatürdeki bu eksiklikten hareketle bu çalışma Z kuşağının dış politikalara ilişkin yaklaşımını öğrenmeyi amaçlamaktadır. Bundan ötürü çalışma Z kuşağı Türkiye'nin dış politikalarına "nasıl yaklaşmaktadır" sorusu çerçevesinde ele alınmıştır. Z kuşağının Türkiye'nin dış politikalara "neden böyle yaklaştığı" sorusu ise başka bir çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Yine de çalışmada sonuçlara ilişkin kısıtlı da olsa çeşitli çıkarım ve yorumlar yapılmıştır.

3.1. Küresel Güçlere Yönelik Politikalara Yaklaşım ile İlgili Sonuç ve Tartışmalar

ABD, Rusya, Çin ve AB ile ilgili politikaları ele alan bu başlıkta Z kuşağının büyük bir çoğunluğu bu politikalar hakkında olumlu veya olumsuz görüş belirtmişlerdir. Bu durum, Z kuşağının dış politikalara ilişkin ilgisinin olduğunu ve ayrıca politikliğini de göstermektedir. Sosyal medyayı aktif olarak kullanan Z kuşağı en küresel kuşaktır. Mevcut çalışmada Z kuşağının siyasi ve toplumsal olayları takip etmede internet ve sosyal medya platformlarını kullandıkları tespit edilmiştir. Z kuşağı, siyasiler açısından büyük bir oy potansiyelini barındırmaktadır. Siyasiler de hem daha hızlı ve zahmetsiz olarak bir iletişim ortamı sunması (Darı, 2018:1) hem de sosyal medyada fazlaca vakit geçiren Z kuşağına ulaşabilmek gibi amaçlarla sosyal medyada daha aktif olmaya başlamışlardır. Bu nedenle özellikle günümüzde artık sosyal medya siyasiler için de sanal bir miting alanına dönüştürülmüştür. Siyasiler politikalara ilişkin görüşlerini veya uygulamaya geçirmek istedikleri politikaları sosyal medyadan da paylaşımlar yaparak duyurma yarışına girmektedirler. Z kuşağının da bu nedenle sosyal medya aracılığıyla dış politikalara ilişkin bir fikir geliştirdiği söylenebilir. Sarı Ertem ve Korhan (2019: 215) yaptıkları bir çalışmada "Türkiye'deki genç yetişkinlerin yaklaşık %62'sinin dış politikaya dair düşüncelerini oluştururken sosyal medya paylaşımlarından etkilendiği" sonucuna ulaşmıştır. Bu nedenle Z kuşağının dış politikalar ile ilgili olumlu veya olumsuz tavır takınması gayet doğaldır.

Katılımcıların %57,9'u Türkiye'nin kendi çıkarları için gerektiğinde ABD'yi karşısına alması gerektiğiyle ilgili ifadeye katıldığını belirtmiştir. Yine katılımcıların %56,6'sı Türkiye'nin ABD'den bağımsız bir dış politika izlemesini doğru bulmaktadır. Yapılan çeşitli araştırmalarda Z kuşağının ABD'yi en güvenilmez, Türkiye'nin düşmanı ve Türkiye için bir tehdit olarak gördükleri sonucuna ulaşılmıştır (Özcan, 2023: 66; Yılmaz ve Aktürk, 2021: 84; Aydın vd., 2022: 45). Yokley'e göre ABD ile ilgili birçok ülke olumsuz bir düşünceye sahiptir ve ABD'nin kendisinde bile kendisi hakkındaki olumlu görüş %80'nin altında yer almaktadır (2021'den akt: Yılmaz ve Aktürk, 2021: 85). Türkiye'deki Z kuşağının ABD'ye olumsuz yaklaşmasının temel sebepleri

arasında ise 15 Temmuz Hain Darbe girişiminde ABD'nin aktör olduğunun düşünülmesi (SEKAM, 2018: 44-45), FETÖ liderini koruması ve iade etmemesi, YPG/PKK terör örgütlerine desteğinin olması bulunmaktadır. Mevcut çalışmada Z kuşağının 54,6'sı Türkiye'nin ABD'ye rağmen YPG ile mücadele etmesini doğru buluyorum ifadesine katıldıklarını belirtmiştir. Bunun yanı sıra %53,9 gibi yüksek bir katılımı da Türkiye'nin NATO üyeliğini devam ettirmesi gerektiğini düşünmektedir. Z kuşağının Türkiye'nin ABD'den bağımsız bir politika izlemesini istemesi Z kuşağının Türkiye'ye olan güvenini göstermektedir şeklinde değerlendirilmelidir. Bunun yanı sıra bireysel özgürlüğüne düşkün olan Z kuşağı, ülkesinin de bağımsız bir şekilde hareket edebilmesini istemektedir.

Türkiye'nin Rusya ile olan ilişkileri son zamanlarda iyi bir ivme kazanmıştır. Türkiye Rusya ile olan ilişkilerini daha iyi bir noktaya taşıyabilmek ve Rusya-Ukrayna krizinin barışçıl yollarla çözülmesi amacıyla diplomasiye yana bir tavır takınmıştır (Örmeci, 2022). Mevcut çalışmada Z kuşağının %55,2'si de "Rusya-Ukrayna krizinde Türkiye'nin tutumunu doğru buluyorum" ifadesine katılmışlardır.

Yukarıda ifade edildiği üzere Türkiye'nin Rusya ile olan ilişkileri son zamanlarda olumlu bir şekilde ilerlemektedir ve Türkiye Rusya'dan Hava Savunma Sistemini (S-400) satın almıştır. "Rusya'dan S-400 alınmasını doğru buluyorum" ifadesi için katılımcıların %44,7'si kararsız olduklarını %38,2'si ise katıldıklarını belirtmiştir. Yine katılımcıların %54'ü "Türkiye-Rusya ilişkilerinin AB'ye alternatif olduğunu düşünüyorum" ifadesi için kararsızım seçeneğini işaretlemişlerdir. "Türkiye'nin ABD'ye bir tepki olarak Rusya ile yakınlaştığını düşünüyorum" ifadesine katılımcıların %50,3'ü kararsızım, %27,5'i ise katıldığını belirterek cevaplamıştır. Konuyla ilgili yapılmış olan çeşitli araştırmalarda da Z kuşağının ABD'den ziyade Rusya'ya yaklaşımlarının daha ılımlı olduğu tespit edilmiştir (Özcan, 2023: 66; Yılmaz ve Aktürk, 2021: 84). Bu durumun temel sebebi Türkiye ile Rusya ile arasındaki yakınlaşmanın bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Katılımcıların %40'ı "Türkiye'nin kesinlikle AB'ye katılması gerektiğini düşünüyorum" ifadesine katılım göstermiştir. Türkiye'nin AB'ye katılması gerektiğini düşünme düzeyi politik katılımın artması ile birlikte artmaktadır. Eğitim düzeyi değişkeni ise Z kuşağının Türkiye'nin AB'ye katılımı konusundaki görüşlerini farklılaştırmamıştır. Fakat bu yaklaşımları yakınlık duydukları siyasi partiye göre değişmektedir. Z kuşağının Türkiye'nin AB'ye katılımı konusundaki görüşleri yakınlık duyduğu siyasi partiye göre farklılaşmıştır. Türkiye'nin AB'ye girmesini en çok isteyenler CHP'ye yakınlık duyarken en az katılım gösterenler ise Ak Parti'ye yakınlık duymaktadır. Bu noktada Z kuşağının kendilerine yakın gördükleri partilerin tutumuna benzer bir tutum geliştirdikleri görülmektedir. Örneğin CHP, AB süreciyle ilgili mevcut hükümete sert eleştirilerde bulunarak AB'ye girilmesi gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır (Yeni Soluk, 2018). Ak Parti ise sürecin kendileri tarafından iyi bir şekilde yürütülmesine rağmen AB tarafından çeşitli manipülasyonlara uzatılmasını gerekçe göstererek AB üyelik sürecine karşı biraz mesafeli durmaya başlamıştır (Yeni Şafak, 2020). Dolayısıyla sürecin bu şekilde ilerlemesi Türkiye'nin sürece karşı motivasyonu da kırmıştır (Akçay, 2016: 216).

"AB, tarihinden dolayı Türkiye'yi üye olarak kabul etmek istemiyor" ifadesine katılanların oranı %36,2 iken kararsızların oranı ise %40,1'dir. "Türkiye'nin AB'ye girememesinin en büyük nedeni kendi iç problemleridir" ifadesine ise katılımcıların %35'i katıldıklarını, %33,7'si ise kararsız olduklarını belirtmiştir. Son olarak "Türkiye'nin AB'ye girme konusunda samimi olduğuna inanıyorum" ifadesine katılımcıların %38,5'i katmadıklarını, %44'ü ise kararsız

olduklarını ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili yapılan başka bir çalışmada Z kuşağının %75,6'sı AB'nin Türkiye'ye tarafsız bir şekilde yaklaşmadığını belirtmiştir (İnce ve Koçak, 2017:326). Z kuşağı Türkiye'nin AB'ye girmesini istemektedir, fakat Türkiye'nin iç problemleri, Türkiye'nin tarihsel geçmişi gibi nedenlerle AB'ye girme konusunda ise pek ümitli değildir. Ayrıca Türkiye'nin AB'ye girme konusunda samimi olduğuna yönelik inançları da zayıftır.

AB'ye katılmanın temel hukuki şartlarından biri din olgusu da göz önüne alındığında temelde bir Avrupalı olma durumudur. Fakat Avrupalı kimliğinin nasıl kazanılacağı veya kimler tarafından verileceği gibi soruların net ve anlaşılır bir yanıtı bulunmamaktadır (Çalış ve Metkin, 2017: 4). Din faktörüyle ilişkili olarak Türkiye'nin bir Avrupalı kimliğine sahip olmamasının kabulü süreci uzatan en önemli etkidir (Çalış, 2016). Yapılan çeşitli araştırmalar, AB'nin Türkiye'nin dini kimliğinden dolayı üye olarak kabul etmek istemediğini göstermektedir. Çünkü Batı, öteki olarak konumlandığı İslam'ın, Hristiyan toplumlarının yapısını bozacağını düşünmektedir (Emiroğlu, 2016). Benzer şekilde ülkemizde de özellikle dini hassasiyetleri yüksek olan kesimin bir kısmı İslam ve Batı'nın birbiriyle sıkıntısız bir şekilde uyum içerisinde bir arada olamayacağına dair güçlü şüphelere sahiptir. AB'ye katılımının İslam'ın yapısına zarar vereceklerini düşündükleri için de Türkiye'nin AB'ye katılması konusunda çekimser davranmaktadırlar. Benzer durumun Z kuşağı için de öyle olduğu görülmektedir. Çünkü mevcut çalışmadan elde edilen sonuçlar da Türkiye'nin, kesinlikle AB'ye katılması gerektiğini düşünme düzeyinin, dini inanın azalması ile birlikte arttığını göstermektedir.

Bu başlıkta son olarak Çin ile ilgili politikalara yönelik maddeler yer almıştır. Buna göre "Türkiye'nin Çin ile siyasal, kültürel ve ekonomik ilişkiler geliştirmesini doğru buluyorum" ifadesine katılımcıların %43,4'ü katılım göstermiştir. Ayrıca, "Türkiye, Doğu Türkistan coğrafyasında yaşayan Uygur Türkleri için Çin ile ilişkilerini bütünüyle askıya almalıdır" ifadesi için katılımcıların %45,6'sı kararsız olduklarını; %26,4'ü ise katıldıklarını belirtmiştir. Çin yakaladığı hızlı ekonomik kalkınma ile dünyanın en gelişmiş ve büyük ekonomileri arasına girmeyi başaran (Akdağ ve Aktükün, 2021) ve yoğun iş gücüne ve nüfusa sahip bir ülkedir. Z kuşağının Çin ile ilişkiler geliştirilmesini istemesinin en temel sebeplerinden biri de Çin'in küresel pazarlarda ve piyasalarda bir güç kazanmaya başlamasıdır şeklinde değerlendirilebilir.

Bu bulgulara dayalı olarak

"H1: Z kuşağının Türkiye'nin AB'ye katılması gerektiğini düşünme puanı eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir." **reddedilememiştir.**

"H2: Z kuşağının Türkiye'nin AB'ye katılması gerektiğini düşünme puanı yakınlık duyduğu siyasi partiye göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir." **reddedilmiştir.**

"H3: Z kuşağının Türkiye'nin AB'ye katılması gerektiğini düşünme puanı ile dini inanış düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır." **reddedilmiştir.**

"H4: Z kuşağının Türkiye'nin AB'ye katılması gerektiğini düşünme puanı ile politik katılım düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır." **reddedilmiştir.**

3.2. Ortadoğu Politikalarına Yaklaşım ile İlgili Sonuç ve Tartışmalar

Türkiye'nin son zamanlarda Ortadoğu ile ilişkilere yoğunlaşması ve geliştirmeye çalışması çeşitli ülkeler tarafından eksen kayması olarak değerlendirilip eleştirilmesini de beraberinde getirmiştir (İnat ve Caner, 2018b: 240). Mevcut çalışmada Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkiler geliştirmesine ilişkin Z kuşağının yaklaşımı ile ilgili önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

Katılımcıların %57,4'ü “Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkiler geliştirmesini doğru buluyorum” ifadesine katıldıklarını belirtmiştir. Katılımcıların Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkiler geliştirmesini doğru bulma puanları eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Fakat yakınlık duydukları siyasi partiye göre farklılaşmıştır. Mevcut çalışma sonuçları Ortadoğu ülkeleriyle ilişkiler geliştirilmesini en çok Ak Parti'ye yakınlık duyan katılımcıların istediğini, en az isteyenlerin ise CHP'ye yakınlık duyanların olduğunu göstermiştir. Yapılan başka bir çalışmada Türkiye'nin bir Ortadoğu ülkesi olduğunu belirtenlerin %28,7'sinin Ak Parti'ye yakınlık duyduğu sonucu elde edilmiştir (Aydın vd., 2022: 35). Türkiye'nin ana muhalefet partisi olan CHP, Ak Parti'nin Ortadoğu politikalarına da eleştirel yaklaşmaktadır. Z kuşağı gençlerinden CHP'ye yakınlık duyanların da Ortadoğu ile ilişkiler geliştirilmesine katılmamasının en büyük nedenlerinden biri yakınlık duydukları partinin yaklaşımıdır denilebilir.

Mevcut çalışmada dini inanış düzeyinin artmasına bağlı olarak Ortadoğu ülkeleriyle ilişkiler geliştirilmesini doğru bulanların orta düzeyde bir artış gösterdiği de tespit edilmiştir. Ortadoğu ile dini, kültürel ve tarihi ilişkilerden dolayı ilişkiler geliştirilmek istenmektedir. Bu nedenle dini inanış düzeyi yüksek olan katılımcıların Ortadoğu ülkeleriyle din olgusu düşünülerek ilişkiler geliştirilmesini doğru bulduklarını söylemek yerinde olacaktır. Bunun yanı sıra “Türkiye'nin Ortadoğu'da düzen kurucu bir aktör olmaya çalışmasını doğru buluyorum” ifadesine ise katılımcıların %52,2 katıldıklarını belirtmiştir. Z kuşağı ile ilgili yapılan bir araştırmada Türkiye'nin düşmanı olarak hangi ülkeyi gördükleri sorulduğunda Ortadoğu ülkeleri genellikle son sıralarda yer almıştır (Yılmaz ve Aktürk, 2021: 84). Bu sonuçlar, Z kuşağının Türkiye'nin Ortadoğu ile iyi ilişkiler geliştirmesine sıcak baktığını göstermektedir. Z kuşağının Ortadoğu ülkeleri ile neden ilişkiler geliştirmek istediği yapılacak olan yeni araştırmaların konusu olmakla beraber Ortadoğu ülkelerinin Türkiye'ye komşu ülkeler olması, çeşitli açılardan dinsel, kültürel vb. bağlılıkların olması gibi nedenler olduğu söylenebilir. Türkiye'nin bölgede etkin güç olarak bulunmasını istemeleri de terör vb. bahanelerle farklı devletlerin oraya müdahalesini engellemek amacıyla olduğu düşünülebilir. Türkiye'nin, Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesini doğru bulma puanı ile politik katılım arasında ise anlamlı olmayan ($p>0,05$) bir ilişki bulunmuştur.

“Türkiye'nin İran ile ticari ilişkiler geliştirmesini doğru buluyorum” ifadesine katılımcıların %46,6'sı katıldıklarını ifade etmişlerdir. “Türkiye'nin, ABD ve AB'nin İran'a karşı tek taraflı ek yaptırımlar yapmalarına karşı çıkmasını doğru buluyorum” ifadesine %56,2'si kararsız kalırken, %29,8'i ise katılmıştır. “Türkiye'nin Suriye krizinin çözümünde İran ile ortak hareket etmesini doğru buluyorum” ifadesi için de %55,4 gibi yüksek bir oranla kararsız kaldıklarını bildirmişlerdir.

Katılımcıların %44,4'ü “Türkiye'nin Katar ile yaklaşmasını doğru buluyorum” ifadesine katılmıştır. “Türkiye'nin Mısır'daki darbeye karşı duruşunu doğru buluyorum” ifadesine katılımcıların %52'si kararsız, %39,3'ü ise katıldıklarını belirtmiştir. Türkiye'de yaşanan 15 Temmuz darbe girişimine ilişkin de gençlerin tepkisinin sorulduğu bir sokak röportajında gençlerin büyük bir çoğunluğu darbeyi sert bir şekilde eleştirmişlerdir (Genç Fikirler, 2016). Z kuşağı, insan hakları ve özgürlüğüne büyük ölçüde önem vermektedir (Küçükşabanoğlu, 2021). Z kuşağı bu özellikleri ve sosyal medyanın da etkisiyle darbelere karşı bir duruş sergileyebilmektedir. Çünkü Z kuşağı sosyal medya kanalları aracılığıyla kolayca ve hızlıca örgütlenebilen ve bu şekilde çeşitli toplumsal hareketlere katılabilen bir kuşaktır (Uludağ Güler, 2019: 105). Örneğin Arap Baharı, Gezi Parkı, 15 Temmuz darbe girişimi gibi olaylarda bir araya gelip örgütlenmeleri sosyal medya aracılığıyla olmuştur.

Suriye iç savaşı nedeniyle Türkiye sınır güvenliğini korumak amacıyla çeşitli askerî harekâtlar düzenlemeye başlamıştır. “Türkiye’nin Suriye’ye yapmış olduğu askerî harekâtları doğru buluyorum” ifadesine Z kuşağı büyük oranda (%38,9) katılım göstermiştir. Türkiye Suriye’de yaşanan olaylarda Suriye’deki muhalifleri destekleme kararı olarak hem Suriye’nin toprak bütünlüğünü sağlayabilmek hem de kendi ülkesine yönelik tehlikeleri ortadan kaldırmak amacıyla olduğunu belirtmiştir (Ekşi, 2018: 299; Erdağ, 2018: 333-334). Katılımcıların %42’si “Türkiye’nin Suriye’de Esad rejimine karşı muhaliflerin (ÖSO’nun) yanında yer almasını doğru buluyorum”, “%41,1’i ise “Türkiye’nin Kuzey Irak’taki askerî varlığını doğru buluyorum” ifadesi için kararsız kalmıştır.

Türkiye bulunduğu bölgede bir terör koridorunun oluşmaması için çeşitli adımlar atmıştır. Sınır ötesi operasyonlar da bu adımın önemli bir parçasıdır. Türkiye, kendi toprak bütünlüğünü ve ulusal güvenliğini korumak amacıyla PKK ve DEAŞ terör örgütleriyle mücadele kapsamında Kuzey Irak’a askeri varlık göstermektedir. Z kuşağının Türkiye’nin bu politikası ile ilgili görüşlerinde yakınlık duyulan siyasi partisinin etkili olup olmadığına yönelik sonuçlarda Z kuşağının bu politikaya yaklaşımında yakınlık duyduğu siyasi partinin etkili olduğu gözlenmiştir. Çünkü Meclis’te Ak Parti Kuzey Irak’taki askeri varlığın ülkenin güvenliği noktasında gerekli görüp onaylarken, CHP ve HDP⁴ bu politikaya karşı çıkmışlardır (Son Söz, 2023; Güneş, 2021). Mevcut çalışma sonuçlarında da karşımıza benzer bir tablo çıkmaktadır. Yine konuyla ilgili yapılan başka bir çalışmada da 18 yaş ve üzeri katılımcılardan özellikle MHP ve Ak Partiye yakınlık duyanların sınır ötesi operasyonlara destek verdikleri sonucuna ulaşılmıştır (Aydın vd., 2022: 61). Mevcut çalışma sonuçları özellikle Ak Parti’ye yakınlık duyanların da bu politikayı doğru buldukları, CHP ve HDP’ye yakınlık duyanların ise doğru bulmadıkları görülmektedir.

“Türkiye’nin mülteciler konusunda açık kapı izlemesini doğru buluyorum” ifadesine katılımcıların %65,3’ü katılmadığını belirtmiştir. Z kuşağının yakınlık duyduğu siyasi partiye göre mülteciler konusunda izlenen politikayı doğru bulma puanları ise farklılaşmıştır. Mültecilere yönelik izlenen açık kapı politikasını doğru bulan katılımcıların en çok Ak Parti’ye yakınlık duydukları sonucuna ulaşılmıştır. Dış politika yaklaşımları genel olarak değerlendirildiğinde Z kuşağının dış politikaya yaklaşımlarının genellikle yakınlık duydukları siyasi partinin görüşleriyle paralellik gösterdiği söylenebilir. Siyasi partiler konulara veya politikalara ilişkin yaklaşımlarını sosyal medyada paylaşarak bir kamuoyu oluşturabilmektedir. Sosyal medyada aktif olan Z kuşağı da siyasi partilerin çeşitli konulara ilişkin görüşlerini sosyal medyadan görebilmektedir ve yakınlık duyduğu siyasi partinin görüşleri doğrultusunda da yaklaşımlar geliştirebilmektedir. Mülteciler konusunda da CHP’ye yakınlık duyanların daha eleştirel yaklaşması bunun en belirgin örneklerinden biridir.

Z kuşağının Türkiye’nin mülteciler konusunda açık kapı izlemesini doğru bulma puanları yaşanan bölgeye, yerleşim birimine ve politik katılım puanına göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Bunların yanı sıra Z kuşağının dini inanış düzeyi ve evlilik, aile ve toplumsal ilişkilere geleneksel yaklaşımı artan Z kuşağının mülteciler konusunda izlenen açık kapı politikasını doğru bulma düşüncesi de bir artış göstermektedir. Bu sonuçlar Z kuşağının mülteciler konusundaki yaklaşımında dinin, evlilik, aile ve toplumsal kurumlara olan ilgisinin etkili olduğunu göstermektedir.

⁴ (Yeşil Sol Parti/DEM Parti).

Mülteciler konusu sosyal medyada çok fazla konuşulan ve günlük hayatta da karşılaşılan ve çokça konuşulan konuların başında gelmektedir. Ayrıca Z kuşağının da gündemini meşgul eden konuların başında gelmektedir. Konuyla ilgili yapılan bir çalışmada Z kuşağı Suriyeli mültecilerin iş piyasasına katılması gibi sebeplerle bir rekabetin doğacağını ve bu durumun kendilerini olumsuz etkileyeceğini belirtmiştir (Yılmaz ve Uludağ Güler, 2020: 38). Z kuşağının bu politikaya yaklaşımının nedenlerinden birinin iş ve istihdam kaygısı olmakla beraber diğer nedenleri yapılacak yeni araştırmalarla ortaya çıkarılmalıdır. Fakat ekonominin kötüye gitmesi veya temel hizmetlerde yaşanacak her aksaklık Z kuşağının mültecilere karşı tepkisini de arttıracığa benziyor. Burada araştırılması gereken temel nokta ise Z kuşağı mültecilere mi karşı yoksa mültecilere yönelik uygulanan politikalara mı karşıdır? ve karşı olmalarının altında yatan temel sebeplerin ne olduğudur?

Son olarak Z kuşağının %61,3'ü "Türkiye'nin Gazze'ye yönelik insani uyanış çağrısının önemli olduğunu düşünüyorum" ifadesine katılım göstermekte ve %54,3'ü ise "İsrail'in Filistin'de şiddete dayalı politikalarının sürmesi üzerine Türkiye'nin son yıllarda İsrail karşıtı bir tutum almaya başlamasını doğru buluyorum" ifadelerine katılım göstermektedir. Özellikle Ak Parti'ye yakınlık duyan katılımcılar Türkiye'nin Filistin'e uyguladığı şiddet gerekçesiyle İsrail karşıtı bir tutum sergilemesini doğru bulmaktadır. Bu politikaya en az katılım gösterenlerin ise CHP ve HDP'ye yakınlık duyanlardan oluştuğu gözlenmiştir.

Yahudilerin bir yurt kurmak amacıyla Filistin topraklarına göz dikmesiyle başlayan Filistin-İsrail sorunu Batı'nın da desteğiyle Siyonist Yahudiler tarafından topraklarından koparılması istenilen Filistin halkına yapılan baskıları ve şiddet politikalarını içeren bir politika olarak günümüze kadar gelmiştir (Sarıaslan, 2019). Türkiye, Filistin-İsrail sorununun ancak iki devletli bir çözümlerle ortadan kalkacağını altını çizmektedir. Fakat Batı liderlerinin desteğini alan İsrail şiddet eylemlerine ara vermeden devam etmektedir ve son zamanlarda Gazze'ye yönelik yaptığı şiddetli saldırılarda hastane, okul, üniversite gibi sivil halkın bulunduğu ve sığındığı kamusal alanlara da saldırılar düzenleyerek, yasaklı fosfor bombalar kullanarak binlerce masum sivil öldürmüştür. Türkiye bunlardan dolayı İsrail karşıtı bir tutum sergilemeye devam etmiştir. Mevcut çalışmadan elde edilen sonuçlar Z kuşağının Türkiye'nin bu politikasını doğru bulduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra sosyal medyada İsrail saldırılarına ilişkin çeşitli paylaşımlar yaparak, boykot çağrılarında bulunarak, sokaklarda bunun için pankartlarla gezerek İsrail'e tepkisini gösteren kesimin büyük bir kısmı da Z kuşağı gençlerinden oluşmaktadır. Özellikle Müslümanların yoğunlukta olduğu Filistin, dindaşları olan ülkeler açısından hassas olan bir bölgedir. Elbette haksız yere öldürülen insanların hakkını savunmak için din tek başına yeterli bir etken değildir. Filistin-İsrail meselesinde çeşitli ülkelere binlerce insan Filistin için destek yürüyüşleri ve mitingler düzenlemiştir. Fakat özellikle dini hassasiyetleri yüksek olan kesimler bu haksızlığa özellikle karşı çıkmaktadır. Benzer durum Z kuşağı katılımcılarında da görülmektedir. Mevcut çalışmada katılımcılarda dini inanış düzeyinin artmasıyla birlikte Türkiye'nin İsrail karşıtı bir tutum sergilemesine yönelik yaklaşımı doğru bulma düşüncesi de artmaktadır.

Bu bulgulara dayalı olarak;

"H5: Z kuşağının Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesini doğru bulma puanı eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir." reddedilememiştir.

“**H6:** Z kuşağının Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesini doğru bulma puanı yakınlık duyduğu siyasi partiye göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.” **reddedilmiştir.**

“**H7:** Z kuşağının Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesini doğru bulma puanı ile dini inanış düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.” **reddedilmiştir.**

“**H8:** Z kuşağının Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesini doğru bulma puanı ile politik katılım düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.” **reddedilememiştir.**

“**H9:** Z kuşağının Türkiye'nin mülteciler konusunda açık kapı politikası izlemesini doğru bulma puanı yaşanan bölgeye göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.” **reddedilememiştir.**

“**H10:** Z kuşağının Türkiye'nin mülteciler konusunda açık kapı politikası izlemesini doğru bulma puanı yerleşim birimine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.” **reddedilememiştir.**

“**H11:** Z kuşağının Türkiye'nin mülteciler konusunda açık kapı politikası izlemesini doğru bulma puanı yakınlık duyduğu siyasi partiye göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.” **reddedilmiştir.**

“**H12:** Z kuşağının Türkiye'nin mülteciler konusunda açık kapı politikası izlemesini doğru bulma puanı ile dini inanış düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.” **reddedilmiştir.**

“**H13:** Z kuşağının Türkiye'nin mülteciler konusunda açık kapı politikası izlemesini doğru bulma puanı ile evlilik, aile ve toplumsal ilişkilere yaklaşım düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.” **reddedilmiştir.**

“**H14:** Z kuşağının Türkiye'nin mülteciler konusunda açık kapı politikası izlemesini doğru bulma puanı ile politik katılım düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.” **reddedilememiştir.**

“**H15:** Z kuşağının Türkiye'nin Kuzey Irak'taki askeri varlığını doğru bulma puanı yakınlık duyduğu siyasi partiye göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.” **reddedilmiştir.**

“**H16:** Z kuşağının Türkiye'nin; Filistin'e uyguladığı şiddet gerekçesiyle İsrail karşıtı bir tutum sergilemesine yönelik yaklaşımını doğru bulma puanı yakınlık duyduğu siyasi partiye göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.” **reddedilmiştir.**

“**H17:** Z kuşağının Türkiye'nin; Filistin'e uyguladığı şiddet gerekçesiyle İsrail karşıtı bir tutum sergilemesine yönelik yaklaşımını doğru bulma puanı ile dini inanış düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.” **reddedilmiştir.**

“**H18:** Z kuşağının Türkiye'nin; Filistin'e uyguladığı şiddet gerekçesiyle İsrail karşıtı bir tutum sergilemesine yönelik yaklaşımını doğru bulma puanı ile politik katılım düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.” **reddedilememiştir.**

3.3. Bölge Ülkeleri ile İlgili Politikalara Yaklaşım Dair Sonuç ve Tartışmalar

Türkiye son zamanlarda Bölge ülkeleri ile ilgili politikalara da ağırlık vermeye başlamıştır. Çünkü Ak Parti çok yönlü bir dış politika vizyonu geliştirmek istemektedir (Sarı, 2018:359). Bu bağlamda Bölge ülkeleri ile ilgili politikalara ilişkin görüşleri sorulan Z kuşağının yaklaşımları şu şekilde olmuştur.

Katılımcıların %70,3'ü Balkan ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesini desteklediklerini belirtmiştir. Ayrıca katılımcıların %68,1'i Türkiye'nin Azerbaycan'ı destekleyen bir tutum sergilemesini doğru bulmaktadır. Fakat Z kuşağının bu yaklaşımı bulunduğu bölgeye göre farklılık göstermektedir. Türkiye'nin Karabağ Sorununda Azerbaycan'dan yana tutum sergilemesini en

çok doğru bulanların sırasıyla Karadeniz, İç Anadolu ve Akdeniz Bölgesi'nde oldukları belirlenmiştir.

Katılımcıların en çok katılım gösterdikleri ifadeler ise “Kıbrıs’ın Türkiye’nin Akdeniz politikasında hayati öneme sahip olduğunu düşünüyorum” (%66,5), “Orta Asya ile ilişkilerin geliştirilmesini doğru buluyorum” (%65,0) “AB ve Yunanistan’ın baskılarına rağmen Türkiye’nin Kıbrıs Sorunu noktasındaki kararlılığını doğru buluyorum” (%63,8), “Orta Asya bölgesindeki öğrencilerin Türkiye’de eğitim almaları için başlatılan Büyük Öğrenci Projesi’ni doğru buluyorum” (%51,6) ifadeleri olmuştur. Bunların yanı sıra YTB ve TÖMER gibi kuruluşları gerekli olduğunu düşünenlerin oranı ise %51,2 olmuştur.

Katılımcıların %50,8’i Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de izlediği politikayı ve %48,3’ü ise bu politika nedeniyle Türkiye’nin AB ile ters düşmesini doğru bulmaktadır. Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki politikasını doğru bulanların büyük bir çoğunluğu Ak Parti’ye yakınlık duymaktadır. Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de izlediği politikayı doğru bulanların bulunduğu üç bölge ise sırasıyla Karadeniz, İç Anadolu ve Marmara Bölgesi’dir.

Son olarak katılımcıların %50,6’sı Gençlik Köprüsü Projesini desteklediklerini belirtmiştir. Z kuşağının büyük bir çoğunluğunun genellikle Bölge Ülkeleriyle ilgili yapılan politikalara katılım gösterdikleri veya doğru buldukları tespit edilmiştir.

Bu bulgulara dayalı olarak,

“**H19:** Z kuşağının Türkiye’nin Karabağ Sorununda Azerbaycan’dan yana tutum sergilemesini doğru bulma puanı yaşanan bölgeye göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.” **reddedilmiştir.**

“**H20:** Z kuşağının Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de izlediği politikayı doğru bulma puanı yakınlık duyduğu siyasi partiye göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.” **reddedilmiştir.**

“**H21:** Z kuşağının Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de izlediği politikayı doğru bulma puanı yaşanan bölgeye göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.” **reddedilmiştir.**

3.4. Afrika Ülkeleri ile İlgili Politikalara Yaklaşım Dair Sonuç ve Tartışmalar

Afrika ülkeleri ile ilişkili politikalara yönelik Z kuşağının %58’inin Afrika ile ilişkilerin geliştirilmeye çalışılmasını ve %62,6’sı Afrika’ya yapılan dış yardımları doğru bulduklarını belirtmiştir. Afrikalı öğrencilerin Türkiye’de eğitim görmelerinde herhangi bir sakınca görmeyenlerin oranı da 63,6’dır. Somali için yapılan kampanyalara katıldıklarını belirtenlerin oranı %58,0, Doğu Akdeniz’deki hakların korunması amacıyla Libya ile ilişkilerin geliştirilmesini doğru bulanların oranı ise %55,0 olmuştur. Z kuşağının Afrika ülkeleri ile ilgili en az katılım gösterdiği politikalar ise Türkiye’nin Libya’ya asker göndermesi (%33,4), Türkiye’nin Libya’nın inşasında aktif olarak bulunması (%44,4) ve TSK’nın çeşitli Afrika ülkelerindeki askeri personele eğitim vermesi (%53,4) olmuştur. Elde edilen bulgulardan da anlaşılacağı üzere Z kuşağı Afrika ile ilgili politikaların çoğuna büyük oranda katılım göstermektedir. Sadece Türkiye’nin Libya’ya asker göndermesine %47,3’ü kararsız kaldığını belirtmekle birlikte geri kalan maddelerin tamamına büyük oranda katıldıklarını (katılıyorum+ kesinlikle katılıyorum) belirtmiştir. Afrika ile ilgili politikalara katılmayanların (katılmıyorum+ kesinlikle katılmıyorum) oranı ise %6,9 ile %19,4 arasında değişerek katılanlara göre daha düşük oranlarda kalmıştır. Z kuşağının Bölge ülkeleri ve Afrika ülkeleri ile ilgili politikalara daha çok katılım göstermelerinin en önemli nedenlerinden biri bu ülkelerden ülkemize öğrencilerin gelmesi ve çeşitli şekillerde kurulan ilişkiler, kültür

alışverişinin veya yakınlaşmasının olmasıdır denilebilir. Ayrıca küresel bir kuşak olan Z kuşağının farklılıklara açık bir dünya görüşünü taşıması da bir başka önemli etkidir. Çünkü Z kuşağı herhangi bir ülkenin vatandaşı olmaktan ziyade dünya vatandaşı olmayı önemseyen bir kuşaktır. Bu nedenle büyük çoğunluğu eğitim vb. alanlarında yapılan politikalara destek vermektedir.

3.5. Dış Türkler ile İlgili Politikalara Yaklaşım Dair Sonuç ve Tartışmalar

Katılımcılar, yurt dışı Türkler ile ilgili politika maddelerinin çoğunluğuna katıldıklarını belirtmiştir. Özellikle “Yurt dışında yaşayan Türklere yönelik yürütülen sahiplenme politikasını doğru buluyorum” maddesine katılanların oranı %68 gibi bir oranla yüksek çıkmıştır. Yine Z kuşağı yüksek bir oranda (%41,2) yurt dışında yaşayan Türkler’ in oy kullanmasına ilişkin atılan adımları doğru bulmaktadır. Oy kullanmasını doğru bulanların oranı yakınlık duydukları siyasi partiye göre farklılaşmaktadır. Örneğin 24 Haziran 2018 seçimlerinde yurt dışında bulunan 3 milyon seçmenin yaklaşık %50’si oy kullanmıştır. 2018 seçimlerinde partilerin yurt dışından almış olduğu oyların dağılımı şu şekilde olmuştur: Ak Parti (%51,02), CHP (%17,62), HDP (%17,34), MHP (%7,89), İYİ Parti (%4,02) (Malumatfuruş, 2023). Yurt dışındaki seçmenlerin büyük bir çoğunluğunun Ak Parti’den yana oy kullanması ise özellikle Ak Parti’ye yakınlık duyanların yurt dışındaki Türkler’ in oy kullanmasına ilişkin politikayı desteklemesini beraberinde getirmektedir.

Son olarak kararsız kaldıklarını belirtenlerin haricinde (%38,3) katılımcıların en çok katılım **göstermedikleri** madde ise %35,8 ile “Yurt dışındaki Türkler için başlatılan dövizle askerlik bedelinin düşürülmesi, pasaport harcında indirim gibi politikaları doğru buluyorum” maddesi olmuştur. “Yurt dışındaki Türkler için başlatılan Mavi Kart politikasını doğru buluyorum” ifadesine de katılımcıların büyük bir çoğunluğu kararsız (%52,7) olduğunu, %30,6’sı katıldıklarını belirtmiştir. Z kuşağının dış Türkler ile yaklaşımında özellikle dış politikayı da belirleyen temel etmenlerden biri olan kültürel yakınlığın da etkili olduğu söylenebilir.

“**H22:** Z kuşağının yurt dışında yaşayan Türkler’ in oy kullanmasına yönelik atılan adımları doğru bulma puanı yakınlık duyduğu siyasi partiye göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.” **reddedilmiştir.**

4. Sonuç

1996-2010 yılları arasında doğanları kapsayan Z kuşağı kendisinden önceki kuşaklardan farklı niteliklere sahip bir kuşaktır. Toplumda Z kuşağının dine, toplumsal ilişkilere, evliliğe vb. toplumsal olgulara yönelik algısının zayıf olduğu veya Z kuşağının bunları önemsemediği gibi bazı kabuller bulunmaktadır. Fakat mevcut çalışma verileri Z kuşağının dini inanış düzeyinin yüksek olduğunu, evlilik, aile ve toplumsal ilişkilere geleneksel yaklaşımının yüksek olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra Z kuşağının politik katılım düzeyi düşük çıkmakla birlikte siyaset ve dış politikalara yönelik yaklaşımları Z kuşağının sanıldığı gibi apolitik bir kuşak olmadığını göstermektedir. Mevcut çalışmada kullanılan ölçek maddelerinin Z kuşağının politikliğini ölçmede yeterli olmadığı gözlenmiştir. Dolayısıyla Z kuşağının niteliklerinin de dikkate alınarak yeni bir politik katılım ölçeğinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Aktif bir sosyal medya kullanıcısı olan Z kuşağının yaklaşımlarında sosyal medya, aile, yaşanan bölge gibi demografik veriler etkili olmaktadır. Dış politika yaklaşımlarında ise özellikle yakınlık duyduğu siyasi partinin ve yaşadığı bölgenin etkili olduğu tespit edilmiştir. Z kuşağının en çok katılım gösterdiği dış politika maddeleri Bölge ülkelerine ve dış Türkler’ e yönelik politikalar olmuştur. En az katılım gösterdiği dış politika maddesi ise mülteciler konusunda izlenen açık

kapı politikası olmuştur. Eğitim düzeyi, yerleşim birimi gibi değişkenler Z kuşağının politik yaklaşımını farklılaştırmamakla birlikte bu sonuçlar Z kuşağının benzer nitelikler taşıyan en küresel kuşak olduğunun da ispatıdır.

Z kuşağı toplum tarafından çok fazla eleştiriye maruz kalan bir kuşaktır fakat mevcut çalışma verileri bu eleştirilerin çoğunun yersiz olduğunu da ortaya çıkarmaktadır. Toplumsal değişimlerin her kesimi ve durumu etkilediği gibi Z kuşağını da etkilediği gerçeği göz önünde bulundurularak biraz da Z kuşağının gözünden bakılması gerekliliği Z kuşağının anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Z kuşağı sanılanın aksine topluma veya değerlere uzak bir kuşak değildir fakat doğal olarak yaklaşım biçimlerinde farklılıklar olduğu da kabul edilmelidir. Gençliğin büyük bir bölümünü oluşturan Z kuşağı, ülkesinin geleceği için olduğu gibi kendisinden sonra gelen kuşakların geleceğinde de oldukça önemlidir. Bu nedenle Z kuşağına yönelik yapıcı eleştirilere odaklanarak Z kuşağının toplumla ve toplumsal olgularla bağı güçlü tutulmaya çalışılmalıdır.

Z kuşağının dış politika yaklaşımlarının nasıl olduğuna ilişkin yürütülen bu çalışma Z kuşağının profilinin ortaya çıkarılması, apolitik olup olmadığının tartışılması ve dış politika yaklaşımlarının tespiti gibi konularda literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Bundan sonra yapılacak olan çalışmalar, Z kuşağının çeşitli özelliklerine odaklanmalı ve dış politika yaklaşımlarının altındaki sebepleri de nedensel araştırmalarla destekleme amacıyla olmalıdır.

Kaynakça

- Ahmed, N. (2019). Generation z's smartphone and social media usage: a survey. *Journalism and Mass Communication, 9(3)*, 101-102. <https://doi.org/10.17265/2160-6579/2019.03.001>.
- Akçay, E.Y. (2016). Türkiye-AB ilişkileri ve "imtiyazlı ortaklık" meselesi. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, 3(5)*, 11-30.
- Akdağ, Z. & Aktükün, İ. (2021). Küresel hegemonya mücadelesinde Çin, *JATSS, 3(1)*, 1-22. <https://doi.org/10.37241/jatss.2021.21>.
- Aydın, M., Çelikpala, M., Akgül-Açıkmeşe, S., Canan-Sokullu, E., Güvenç, S., Şenyuva, Ö., & Kaya-Sönmez, S. (2022). Kantitatif araştırma raporu: Türk dış politikası kamuoyu algıları araştırması. Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Grubu, Global Akademi, Akademetre.
- Çaha, Ö. (2018). Gençlik araştırması. Kars: TRA2 Bölgesi Gençlik Araştırması.
- Çalış, Ş. H. (2016) Türkiye- Avrupa Birliği ilişkileri: kimlik arayışı, politik aktörler ve değişim. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çalış, Ş.H. & Metkin, K. (2017). Algı ve yanığı: AB normları, Türkiye'nin üyeliği ve Ak Parti'nin rolü. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, 25 (2)*, 1-39.
- Çam, A. (2018). Gençler politik mi? apolitik mi? siyasetin değişen doğası: üniversite gençliğinin siyaset algısı ve siyasal katılımı. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Aydın.
- Çambay, O.S. (2015). Bir toplumsallaşma aracı olarak yeni medya: kuramsal bir değerlendirme. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5 (2)*, 237-247.
- Darı, A.B. (2018). Sosyal medya ve siyaset: Türkiye'deki siyasi partilerin sosyal medya kullanımı. *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1)*, 1-10.
- Ekşi, M. (2018). Kamu diplomasisi ve Ak parti dönemi Türk dış politikası (2. Basım). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Emiroğlu, B. (2016). Türkiye-AB ilişkilerinde dinin rolü. (Yayımlanmış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Erdağ, R. (2018). Normalleşmeden gerilim ve çatışmaya: Türkiye-Suriye ilişkileri. K. İnat., A. Aslan., & B. Duran (Ed.). *Kuruluşundan bugüne AK Parti: dış politika.* (s. 317-335). İçinde. Ankara: SETA Kitapları.
- Genç Fikirler. (2016). 15 Temmuz darbe girişimine gençlerin tepkisi. 05.10.2023 <https://www.youtube.com/watch?v=pVmhrG55JAQ>
- George, D. & Mallery, P. (2020). IBM SPSS statistics 26 step by step: a simple guide and reference (16th ed.). New York: Routledge.
- Güdücü, B. (2021), Gençlik tanımı, teorileri ve tipolojileri. G. Ç. Özen & A. Duran (Ed.). *Z kuşağı: teorik ve uygulamalı bir araştırma.* (s. 5-16). İçinde. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Gündüz, Ş. & Pekçetaş, T. (2018). Kuşaklar ve örgütsel sessizlik/seslilik. *İşletme Bilimi Dergisi (JOBS), 2(2)*, 89-115. <https://doi.org/10.22139/jobs.399952>
- Güneş, (2021). HDP'den mecliste akıl almaz soru önergesi: MİT'in Kuzey Irak'ta kaç elemanı var. 12.10.2023 <https://www.gunes.com/gundem/hdpden-mecliste-akilalmaz-soru-onergesi-mitin-kuzey-irakta-kac-elemanivar-1124431>
- İnat K., & Caner, M. (2018). Suriye savaşı ve ABD'nin gölgesinde Türk-İran ilişkileri. K. İnat., A. Aslan., & B. Duran (Ed.). *Kuruluşundan bugüne AK Parti: dış politika.* (s. 229-262). İçinde. Ankara: SETA Kitapları.
- İnce, M. & Koçak, M.C. (2017). Gençlerin Avrupa Birliği'ne bakışı üzerine bir araştırma; Selçuk üniversitesi örneği. *Journal of Turkish Studies, 12(29)*, 309-334. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.12369>.
- Karasar, N. (2012). Bilimsel araştırma yöntemi (23. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Küçükşabanoglu, Z. (2021). Z'nin siyaseti. İstanbul: Motto Yayınları.
- Malumatfuruş. (2023). Yurt dışında kullanılan oylar nasıl dağıtılıyor? kime gidiyor?. 07.08.2023. <https://www.malumatfurus.org/yurt-disinda-kullanilan-oylar/>
- Örmeci, O. (2022). Rusya-Ukrayna krizinde Türkiye'nin tutumu, Uluslararası Politikada Rusya-Ukrayna Krizi Paneli. 01.10.2023. https://www.researchgate.net/publication/358854204_-_Ormecei_Ozan_2022_Rusya-Ukrayna_Krizinde_Turkiye'nin_Tutumu_24_Subat_2022_tarihinde_Istanbul_Kent_Universitesi'nde_duzenlen_en_e-panelde_sunulan_bildiri_Istanbul_Turkiye

- Özcan, Y. G. (2023). Z kuşağının seçimi. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Özkan, M. & Solmaz, B. (2015). The changing face of the employees- generation z and their perceptions of work (A study applied to university students). *Procedia Economics and Finance*, 26, 476-483.
- Sarı, Y. (2018). Türkiye-Orta Asya ilişkilerinde sınırlı iş birliği. K. İnat., A. Aslan., & B. Duran (Ed.). *Kuruluşundan bugüne Ak Parti: dış politika*. (s. 357-380). içinde. Ankara: SETA Kitapları.
- Sarıaslan, F. (2019). Filistin sorunu ve Türkiye: bir denge siyaseti. *Filistin Araştırmaları Dergisi*, (6), 1-32. <https://doi.org/10.34230/fiad.618731>.
- Sarı Ertem, H. & Korhan, S. (2019). Sosyal medya ve dış politika ilişkisine yakından bakmak: Türkiye'de üniversiteli genç yetişkinler örneği. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(2), 215-233.
- SEKAM. (2018). 15 Temmuz askeri darbe girişiminin öncesi ve sonrasında gençliğin durumu. İstanbul: SEKAM Yayınları.
- Son Söz (2023). TBMM'ye sunulan tezkere tartışılıyor! Kuzey Irak ve Suriye'ye asker gönderilmesi, yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması. 05.10.2023. <https://sonsoz.net/tbmm-ye-sunulan-tezkere-tartisiliyor-kuzey-irak-ve-suriyeye-asker-gonderilmesi-yabanci-silahli-kuvvetlerin-turkiyede-bulunmasi/>
- Taş, H.Y., Demirdöğmez, M. & Küçüköğlü, M. (2017). Geleceğimiz olan z kuşağının çalışma hayatına muhtemel etkileri, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 1031-1048. <https://doi.org/10.26466/opus.370345>.
- Toğan, H. (2006). Politik katılımın eğitim düzeyi, cinsiyet ve psikolojik değişkenler bağlamında incelenmesi. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Töröcsik, M., Szűc, K., & Kehl, D. (2014). How generations think: research on generation z. *Acta Universitatis Sapientiae ,Communicatio*, 1, 23-45.
- Uludağ Güler, Ç. (2019). Kuşaklar internetle ruh buluyor! Z kuşağının siyasi olaylara siyasi bakışı. Yılmaz, B. (Ed.). *Türkiye'de kuşakların siyasal dönüşümleri*. (s. 97-114). İçinde. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2014). SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yeni Soluk, (2018). AB raporuna CHP'den yorum: sürecin fiilen bitirildiğinin tescili. 07.10.2023. <https://yenisoluk.com/ab-raporuna-chpden-yorum-surecin-fiilen-bitirildiginin-tescili/>
- Yeni Şafak, (2020). AK Parti'den AB'ye sert tepki: Avrupa, Türkiye olmadan hiçbir temel sorunu çözemez. 07.10.2023. <https://www.yenisafak.com/gundem/ak-partiden-abye-sert-tepki-avrupa-turkiye-olmadan-hicbir-temel-sorunu-cozemez-3589130?ysclid=log5ezh6s2741291748>
- Yılmaz, B. (2019). Kuşak kavramı ve sınıflandırmaları üzerine bir değerlendirme. B. Yılmaz. (Ed.). *Türkiye'de kuşakların siyasal dönüşümleri*. (s. 1-16). İçinde. Bursa: Ekin Yayınevi

Extended Abstract

Introduction

In the world literature, generations are classified into five basic groups: silent generation, baby boom generation, x, y and z generation. In addition, although the post-Z generation is considered to be the Alpha generation, detailed studies have not yet been conducted on the subject. In this classification, which is made based on the acceptance that each generation bears the traces of its own period in its character and usually looks at the world from the same window, generation Z is known as the youngest generation. Although there are different opinions about which years generation Z is between, the accepted common year Decembers were 1996-2010. For this reason, this year's December has also been taken into account in the current study. Generation Z is especially an active user and follower of social media. This generation of individuals who spend at least three hours a day on social media platforms is also considered the most global generation. In addition to being a consumption-oriented generation, generation Z also realizes this consumption by using social media platforms.

Although there are admissions that the phenomenon of individuality is important for the individuals of generation Z, that they have a distant stance to traditional expressions and patterns and that they adopt a free lifestyle, it cannot be said that this generation is completely disconnected from social life. Generation Z, unlike the generations before it, provides sociality mostly through social media and the Internet. Therefore, in today's conditions, the social media environment in which almost everything related to sociality or social events is carried cannot be considered completely disconnected from sociality, so generation Z cannot be said to be completely disconnected from sociality.

Generation Z, which is distinguished from the generations before it by its various characteristics, is a generation that should be highly valued and focused on for the sake of the future. Although there are studies that indicate that this generation, which is considered to be apolitical, has a low interest in current social values, there are also studies that reach the opposite results. This study, conducted based on the importance of generation Z, was aimed at determining how generation Z's approach to foreign policies is. Therefore, the "causal" explanations of the data related to policy approaches have been limited due to the fact that they are outside the research purpose.

Methods

This research has been tried to be carried out on the axis of screening model. Because in the screening model, the researcher aims to act on situations that are happening without any intervention to the subject, person or event. In addition, data were obtained using the survey technique on the grounds that it was suitable for the research purpose. The research data were evaluated using quantitative analysis methods and SPSS 25 program. In this context, descriptive statistics such as arithmetic mean and standard deviation, independent groups (unrelated samples) t-test, one-way analysis of variance (ANOVA), Tukey HSD multiple comparison (post-hoc) test, chi-square test and Pearson correlation analysis were used along with frequency and percentage analysis. All analyses were performed within 95% confidence December and at a $p < 0.05$ significance level.

While Generation Z in Turkey constitutes the research universe, its sample consisted of a total of 698 individuals selected by stratified random sampling method from within the universe. The layers were determined as 7 different provinces, namely Istanbul, Ankara, Izmir, Antalya, Diyarbakir, Van and Trabzon, representing 7 different regions of Turkey. Random selection was made taking into account the populations of these provinces. The descriptive findings regarding the distribution of the participants according to provinces and their different socio-demographic characteristics are presented in detail in the methods section of the research.

Conclusion

Generation Z is a generation that is criticized a lot by various segments of society. The most basic reason for this is that the studies conducted about generation Z are not at an adequate level and the results of the studies conducted have not been shared with the public very much. For this reason, generation Z is criticized by referring to the current forecasts. It is necessary to get to know generation Z thoroughly before criticizing it. Therefore, new studies should be conducted taking into account the academic studies conducted and the results obtained should be shared with the public. In short, generation Z should be introduced to society through public opinion. Based on these points, this study, which aims to investigate generation Z by considering it in a different aspect, is an important and original study that contributes to the literature.

In the study aimed at determining how generation Z's approach to foreign policies is, it was concluded that generation Z is not uninterested in foreign policies. Generation Z has participated in the policies related to the countries of the Region and foreign Turks in particular. The policy item that they showed the least participation in was the open door policy followed against refugees in the Middle East title. Although a large part of generation Z wants to develop relations with all countries, this has not been the case in their attitudes towards the United States. In other words, generation Z considers it right for Turkey to pursue a foreign policy independent of the United States and to produce policies that require it to contradict the United States when necessary for its own interests. Generation Z considers it right for Turkey to make all kinds of policies when necessary for its own interests. Therefore, these results show that generation Z has faith and trust in Turkey, but also reveal that generation Z has an attitude that Turkey is a strong country. In the approach of generation Z to foreign policies, it has been found that the political party they are particularly close to and the geographical region they live in are effective.

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLERİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU KARARLARI

TOPLANTI SAYISI:01

KARAR TARİHİ: 27.01.2023

KARAR 2023/52

Üniversitemiz Fen Edebiyat Fakültesi öğretim elemanı Doç. Dr. Ahmet Ayhan KOYUNCU tarafından yürütülen (Diğer Araştırmacılar: Zeynep DİLEKLİ KARATAY), "Z Kuşağının Türkiye'nin Dış Politikalarına Yönelik Yaklaşımı Üzerine Bir Araştırma" başlıklı doktora tezi kapsamında kullanılacak veri toplama araçlarının, etik açıdan sakıncalı olmadığına, katılanların oy birliği ile karar verildi.

ASLI GİBİDİR

e-imzalıdır

Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ

Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurul Başkanı

Yapay Zekâ'nın Geleceği Üzerine: Finch Filmi Göstergibilimsel Analizi

Öz

Teknoloji, insanlık tarihinin bilenen en büyük gelişim örneklerinden biri olmuştur. Teknolojideki gelişmeler çok hızlı olmakta ve bununla birlikte toplumsal etkileri de sürekli değişmektedir. Bu alandaki gelişmelerin dünya çapında hem mikro hem de makro bağlamda yansımaları olmuştur. Özellikle yapay zekâ alanında yapılan çalışmalar günden güne yaşamı daha da robotik hale getirmeye başlamıştır. Ev eşyalarından sosyal yaşama kadar her alanda hayatı pratikleştirme adına yapılmış olan çok fazla yapay zekâ alanında yapılmış teknolojiler kullanılmaktadır. Günümüze bu kadar çok entegre olan teknolojinin toplumsal ve bireysel alanlarda etkisi olmaktadır. Tarihi çok eskiye dayanmayan tüm bu yeniliklerin gelişimdeki hızı ise bazı sorular doğurmaktadır. Teknoloji temelli tüm bu konular disiplinler arası farklı açılardan değerlendirilmekte ve açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu konuya ışık tutan alanlardan biri de sinemadır. Sinema özellikle son yıllarda toplumsal birçok konuya dikkat çekmekte ve bazen eleştirirken bazen de konulara açıklama getirmeye çalışmaktadır. Yapay zekâ konusunun mevcut durumu ve geleceği üzerine dikkat çeken birçok film bulunmaktadır. Post-apokaliptik bir film örneği olan Finch filmi bir insanın ve köpeğinin robotlarla olan arkadaşlıkları ele alınmıştır. Bu çalışmada yapay zekâ kavramının toplumdaki yeri ve geleceğine dair belirsizliğini Finch filmi üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, Yapay Zekâ, Finch, Sinema, Robot


On the Future of Artificial Intelligence: Semiotic Analysis of the Finch Movie Sample

Abstract

Technology has been one of the greatest examples of development known in human history. Developments in technology are very rapid and their social impacts are constantly changing. Developments in this field have had repercussions worldwide in both micro and macro contexts. Especially studies in the field of artificial intelligence have begun to make life more robotic day by day. Many artificial intelligence technologies are used to make life practical in every field, from household goods to social life. Technology, which is so integrated today, has an impact on social and individual areas. The speed of development of all these innovations, whose history does not date back to ancient times, raises some questions. All these technology-based issues are evaluated and explained from different interdisciplinary perspectives. One of the areas that sheds light on this issue is cinema. Especially in recent years, cinema draws attention to many social issues and sometimes criticizes and sometimes tries to explain the issues. There are many films that draw attention to the current state and future of artificial intelligence. Finch movie, which is an example of a post-apocalyptic movie, deals with the friendships of a person and his dog with robots. In this study, we tried to explain the uncertainty about the place and future of the concept of artificial intelligence in society through the movie Finch

Keywords: Technology, Artificial Intelligence, Finch, Cinema, Robot.

Yazar(lar) / Author(s)

Doç. Dr. Ali Ulvi Özbey 
Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü. Bitlis-Türkiye
e-posta: aliulviozbey@hotmail.com
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 20. 02. 2024
Kabul tarihi-Date of acceptance: 17. 11. 2024
Yayın tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Review: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Özbey, Ali Ulvi. (2024). Yapay zekâ'nın geleceği üzerine: finch filmi göstergibilimsel analizi. *İçtimaiyat*, 8(1), ss. 539-557. DOI: <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1440530>

1. Giriş

Tarih, insanlığın önemli icatlarına ve bu süreçte yaşanan değişimlere tanıklık etmiştir. Bu değişimler, zamanlarına göre yavaşça gerçekleşmiş ve farklılıklar gözlemlenmiştir. Ancak günümüzde, değişim çok hızlı bir şekilde gerçekleşmekte ve birçok disiplin bu değişime yetişmekte ve açıklamakta zorluk yaşamaktadır. Günlük yaşamın bir parçası haline gelen sayısız yapay zekâ örneğiyle adapte olmakta zorlanan birçok insan bulunmaktadır. Bugün, yapay zekânın gelişmiş ve yoğun bir araştırma alanı haline gelmiş olması, köken fikrinin oldukça eski bir tarihe dayandığı gerçeğini değiştirmemektedir." Yapay zekâ kavramının, ele alındığı geçmişteki modern bilgisayarlar kadar eski olduğu söylenebilir. Alan Mathison Turing "Makineler düşünebilir mi?" sorusu ile yapay zekâ konusunu tartışmaya bırakmıştır. 1943 yılında II. Dünya Savaşında Kripto analizi çalışmalarıyla birlikte üretime geçirilen elektromekanik cihazların gelişimi ile yapay zekâ ve bilgisayar teknolojileri kavramları oluşmuştur (Sucu & Ataman, 2020: 42). İlk defa yapay zekâ fikrini ortaya atan kişi Alan Mathison Turing olsa da kavramın kullanımı ilk defa John McCarthy tarafından Dartmouth Konferansı'nda kullanılmıştır.

Bugün ekonomi, sağlık ve siyaset gibi çeşitli alanlarda sıkça kullanılmaya başlanan yapay zekâyı ele alırken birden fazla disiplinden yararlanılmak zorunda kalınmaktadır. Yapay zekâ çalışmaları her ne kadar mühendislik alanına dayansa da hangi alan için yapıldığı ve bunun kullanımından sonra oluşan bireysel ve toplumsal etkileri konuya çok fazla perspektiften bakılmasını gerektirmektedir. Yapay zekâ artık müzik, sinema ve sanat gibi çeşitli disiplin ya da endüstri ile iş birliği yapmaktadır. Birçok fırsat sunabilen yapay zekâ, şirketler, kurumlar, tasarımlar ve sanatçılar tarafından kullanılan bir alan olmaktadır (Deveci, 2022: 121). Yapay zekâ yaşamın büyük bir bölümüne entegre olması ile birlikte gözle görülür değişimler getirmesi gelecekte insanlığı nelerin beklediği ile ilgili soruları doğurmaktadır. Bu konuda olumlu ve olumsuz sayısız senaryo anlatılmaktadır. Oxford üniversitesinden Nick Bostrom daha çok bu tahminlerden sıyrılıp gelecekte insanlık için ne olması gerektiğine odaklanıp çalışmaları ona göre yürütülmesi tarafındadır. Nick Bostrom "Süper Zekâ: Yapay Zekâ Uygulamaları, Tehlikeler ve Stratejiler" isimli kitabının son bölümlerinde sert ve bir o kadar önemli bir uyarı yapmaktadır. Yapay zekânın sonuçları on yıl sonra henüz gözlemlenemeyecek bir durumda olabilecekken bazı insanlar bu durumu zorlayarak ateşle oynamaktadır. Bu bağlamda insanlığın geleceğe yönelik ne istediğine ve olabilecek en kapsamlı gelişmenin ne olması gerektiğine dikkat edilmesi gerektiğine işaret etmektedir (Orhon, 2021: 946). Yapay zekânın belirsizlikle dolu geleceğinde neler olabileceğine dair özellikle son yıllarda önemli sinema filmleri çekilmektedir. 2001 Bir Uzay Macerası, Metropolis, Matrix, Ex Machine ve Her gibi yapay zekâyı hem olumlu hem de olumsuz sonuçlarını gösteren filmler çekilmiştir. Bu çalışmada ele alınan yönetmenliğini Miguel Sapochnik'ın yaptığı 2021 yapımlı "Finch" filmi çoğu sahnesinde robot ve insanın varlığı üzerinden varoluşsallığa dair sorular doğurmaktadır. Yapay zekâ ile ilgili son yıllarda konuşulan konulara dikkat çekmiş ve filmin sonunu ise insanlığın yapay zekâ ile yaşamayı öğrenmesi ile bitirmektedir.

Bu çalışmanın amacı toplumsal ve bireysel bağlamda yapay zekânın geleceğine dair oluşan soruları Finch filmi üzerinden yeniden ele alıp incelemektedir. Çalışmada yöntem olarak, Ferdinand De Saussure'nin göstergebilimsel çözümleme tekniği esas alınmıştır. Göstergebilim, dil ve diğer sembollerin anlam yüklü olduğu, nasıl işlediğini ve iletişimde nasıl kullanıldığını araştıran bir disiplindir. Bu alanda semiyoloji ve semantik gibi alt disiplinler bulunur ve iletişimdeki göstergelerin anlamının nasıl çözümlendiğini anlamak için önemlidir. Ferdinand de

Saussure'un dilin doğasını "kavramları belirten işaret dizgesi" olarak tanımlamasıyla, göstergebilim disiplinine adım atılmıştır. Göstergebilim, göstergelerin doğasını ve işleyişini açıklayan, bu göstergelerin toplumsal bağlamdaki rolünü inceleyen bir bilim dalıdır (Saussure, 1998: 44). Gösterge, bir gösteren (işitsel imge) ile gösterilen (zihinsel kavram) arasındaki ilişkinin ürünüdür. Bu bağlamda, gösterilen kavramın fiziksel bir nesne olmadığını, bunun yerine zihinsel bir tasarım olduğunu vurgulamak önemlidir. Dilin ve göstergelerin işleyişini anlamak için, göstergenin içsel yapısını ve toplumsal işlevini inceleyen göstergebilim, bu anlamda semiyolojinin temelini oluşturur. Bununla birlikte, göstergede, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin kurulmasına "anlamlama" denir. Gösterenin algılanmasıyla birlikte zihinsel olarak gösterilenin ne anlama geldiği şekillenir ve bu süreç anlamayı başlatır. Göstergebilimin en önemli alanlarından biri, Roland Barthes'in kuramına dayanan "düz anlam" ve "yan anlam"ı içeren "anlamlama" kavramı altında toplanabilir (Barthes, Göstergebilimin Temelleri, 1976: 97). Düz anlam, göstergenin temsil ettiği şeyi belirtirken; yan anlam ise göstergenin nasıl temsil edildiğini ifade eder.

2. Yapay Zekâ Üzerine

Yapay zekâ, son zamanlarda çeşitli alanlarda önemli bir rol oynamış ve büyük ilgi görmüştür. Alan Turing'in "Makineler öğrenebilir mi?" sorusuyla başlayan bu kavram, ilk olarak 1956 yılında John McCarthy tarafından Dartmouth Konferansı'nda kullanılmıştır. Bu konferansta, zekâyı taklit edecek makinelerin teorik olarak yapılabilir olduğu sonucuna varılmıştır (Özgür, 2021: 14). Yapay zekâ, insan benzeri davranışlar sergileme, mantıksal düşünme, hareket etme, konuşma ve ses algılama gibi pek çok yeteneği bünyesinde barındırır. Yazılım ve donanım sistemleri içinde yer alarak, canlı organizmalardan bağımsız olarak tamamen yapay araçlarla geliştirilir ve makinelerin işleyiş sistemleriyle entegre olarak çalışır (Sucu & Ataman, 2020: 41). Günümüzde, robot süpürgelerden işletim sistemlerinde kullanılan yapay zekâ asistanlarına kadar çeşitli örnekleriyle hayatın her alanında karşımıza çıkan yapay zekâ, yaşamı kolaylaştırmak amacıyla yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu teknolojiler, ihtiyaca yönelik olarak geliştirilmiş olup, uzman sistemler, robotik uygulamalar, tıbbi uygulamalar ve ses-görüntü tanıma gibi alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Yapay zekânın temel sistemleri arasında uzman sistemler bulunur. Bu sistemler, özellikle robotik uygulamalarda, tıbbi alanlarda ve ses-görüntü tanıma sistemlerinde sıkça kullanılmaktadır. Bulanık Mantık, günlük yaşamda metrolardan televizyon alıcılarına kadar her alanda kullanılmaktadır. Yapay sinir ağları, yapay zekânın genelleme, öğrenme ve uygulama özelliklerine sahip olmasıdır. Genetik Algoritmaları diğerlerinden ayıran en önemli özelliği seçim yapabilmesidir (Uzun ve diğerleri, 2021: 3). Tüm bu sistemler birlikte kullanılarak yapılan robotların insanın birçok özelliğini barındıran örnekler oldukları görülmektedir. Deveci'ye göre, bugün makinelerin üretim yapabilmeleri ve insan gibi düşünmeleri konularına odaklanan araştırmalar yoğunluk kazanmıştır. Bakıldığında makinelerdeki bazı gelişmelerin insana yakın beceriler olduğu söylenebilmektedir (Deveci, 2022: 120). Yapay zekâ, insan yaşamını kolaylaştırmak ve pratikleştirmek adına insanı taklit eden çalışmalar yürütmektedir. Bu durum son yıllarda yapay zekânın insan zekâsını geçip geçemeyeceği konusunu da gündeme getirmektedir. Bununla ilgili yapılan çok fazla çalışma mevcut ancak bunların arasında Turing testi verdiği sonuçlarla önemli bir yer tutmaktadır. Pirim, Turing testini insan zihninin yetisiyle bir bilgisayarın aynı cevapları verip vermeyeceğini test etmek amacıyla geliştirildiğini ifade etmektedir (Pirim, 2006: 90). Turing testinde, bir grup denek ve yapay zekânın diyalog sistemi ile sohbet etmeleri sağlanmaktadır. Denekler karşılığında yazışarak yapılan konuşmanın bir kısmının yapay zekâ ile olduğunu bilmeden birbirlerini tanımaya çalışmaktadır. Deneyin sonuna

gelindiğinde deneklere konuşmalardan hangisinin yapay zekâya ya da insana ait olduğunu söylemeleri istenmektedir. Daha sonra bakıldığında, çoğunlukla yapay zekâyla yapılan konuşmalar bir insana ait sanılmıştır. Yapay zekâ sinir ağları klasik algoritmaların dışında insana benzeyecek şekilde eğitilmeleri sağlanmaktadır (Sucu & Ataman, 2020: 42). Yapay zekâ alanında yapılan çalışmaların sayısında gün geçtikçe yaşanan artış ve hayatın bir parçası olmasıyla birlikte mevcut durumunu analiz ve gelecekte insanlığı ne beklediğine dair açıklamalar yapılmaktadır. 2014 yılında insanların nasıl hissettiğini anlayan Amelia geliştirildikten sonra insana benzeyen yapay zekâ robotlarının üretimi artmıştır. Bugün bu tarz robotların yapımı hız kesmeden devam etmektedir. 2016'da Hanson Robotics tarafından konuşma, gerçekçi yüz ifadeleri ve yürüme gibi özelliklere sahip olan bir profesör geliştirildi. 2017 yılında ise, DeepMind geliştirdiği bir yapay zekaya hafıza becerisi ekledi (Sucu, 2019: 208). 2011 yılında üç kişinin yarıştığı ve doğru cevapları bulduğu bir yarışmada daha önce şampiyon olan iki kişi ve bir yapay zekâ olan IBM Watson birlikte yarıştı ve yarışmayı IBM Watson kazanmıştır (Özcan, 2019: 12). 1997 yılında Deep Blue satranç şampiyonu Kasparov'a karşı kazanırken, 2017 yılında Google'ın AlphaGo yazılımı Go şampiyonuna karşı zafer kazanmıştır. Bu makineler anlık olarak tepki verebilmekte ve yaşadığı deneyimi geliştirebilmektedir. Makine öğrenimi bu özelliği ile yapay zekânın en önemli kısmı olmaktadır (Kılınç, 2018: 25). Yapay zekâ çalışmaları, tıp alanından spora kadar birçok mecrada büyük çalışmalara imza atılmış ve atılmaya devam etmektedir. Bazı devletler, son yıllarda askeri alanda yapılabilecek çalışmalara da yoğunluk verilmeye başlanmıştır. Robotik sistemler, insanlara kıyasla daha etik bir savaş içerisinde olabilir. Robotlar, askerlerin uykusuzluk, yorgunluk, öfke, acı ve intikam gibi duygularından uzak yorgunluk ve acı gibi savaş sırasında oluşabilecek psikik hallerden muzdarirlirler. ABD Ordusu için yapılan araştırmada sadece bazı durumlarda değil, savaş alanında da insanlardan daha iyi olabileceğine dair bir tez ortaya atılmıştır (Arkin, 2017, aktaran. Dağ, 2019: 45-46). Yapay zekâ özellikle geleceğe dair belirsizliği sebebiyle bugüne dayandırılarak hem olumlu hem de olumsuz senaryolara kapı açmaktadır. Konuyu ele alan önemli alanlardan biri de sinemadır. Sinemada yapay zekâ anlatımı özellikle robotlar üzerinden konu ele alınmakta ve olumlu-olumsuz her iki tarafa uyacak örnekler sunmaktadır. Yılmaz ve Turan'a göre, yapay zekâ konusu bilim kurgu sinemasında sadece güven verici olarak değil, kaygı uyandıracak bir konu olarak da işlenmektedir. Öte yandan, böyle bir yaklaşım Dünya Savaşları ile ilgili ortaya çıktığı düşünülmektedir. Sanayi devriminin getirmiş olduğu başlangıçta büyük bir coşkuyla karşılanmış ancak sonrasında savaşlar sebebiyle yerini korku ve endişeye bırakmıştır. Dolayısıyla teknoloji sadece olumlu değil olumsuz fikirlere de neden olacak iki kutuplu bir bakış açısına maruz kalmaktadır. Böyle bir bakış açısı bilim kurgu sinemasında teknolojinin parçası olan yapay zekâ için de geçerli olmaktadır (Yılmaz & Turan, 2018: 1).

3. Yapay Zekânın Gelecekte Toplumsal Bağlamdaki Olası Sonuçları

Teknoloji insanlık tarihindeki en büyük değişim ve dönüşümün aracı olmaktadır. Bugün sahip olunan sayısız teknolojik çalışmalara her gün yenileri eklenmekte ve insanlık da diğer dönemlere kıyasla değişime çok daha hızlı adapte olmak zorunda kalmaktadır. Yapay zekâ çalışmaları insan yaşamını kolaylaştırmak amacıyla kodlanmakta olup çoğu alanda örneklerine rastlanmaktadır. "İnsan beynini taklit ederek modellemeyi amaçlayan yapay zekâ alanında bir ölçüt olarak kullanılan Turing Testi 1950 yılında Mind dergisinde Alan Turing tarafından yayınlanan makalede ele alınmıştır. Hesaplamalı Makineler ve Zekâ makalesinde Alan Turing "Makineler düşünebilir mi?" sorusunu tartışmaya açmıştır" (Uzun ve diğerleri, 2021: 2). Yapay zekanın algoritmaları geleneksel iletişimi, sanatsal algıyı, yaşam pratiklerini ve kültürel örgütlenmeyi değişimin bir

parçası yapması yeni bir çağın geldiğine işaret etmektedir. Bu çağda üretici ve tüketici davranışları değişmek zorunda kalmaktadır. Yazının yerine gelen yazılım ve kodlamalar yaşamı algoritmik bir çağa dönüştürmekte ve insanları bunu anlamlandırmaya mecbur bırakmaktadır. Dolayısıyla iletişim ve anlamdırma şeklinin değişimi kaçınılmaz olmaktadır (Kapır, 2021:62, aktaran. Deveci, 2022: 121). Yapay zeka insanlık tarafından her ne kadar şüpheyle yaklaşılsa da çoğunluk tarafından kabul edilmekle birlikte yaşamın büyük bölümünde bulunmaktadır. Bugün yapay zekanın mevcut hali ele alınarak yapılan analizler üzerinden günümüzde ne durumda olduğu ve gelecekte ne olabileceğiyle ilgili araştırmalar yapılmaktadır. International Federation of Robotics'in 2020 yılında yayınlamış olduğu raporda, dünyanın genelinde fabrikalar için kullanılan endüstriyel robot sayısı 2009 yılında 1 milyon iken, 2019 yılında 2,7 milyona ulaşmıştır. Hizmet robotlarının tıbbi alandaki kullanımı 2019 yılı ile birlikte %28 artarak toplam cironun %47'sini oluşturmuş. Diğer bir alan ise, ev işlerinde kullanılan robotların sayısı 2019 yılında 18.6 milyon iken, 2020 yılı itibarıyla %16 artarak sayıları 21.6 milyona çıkmıştır. Ayrıca ev işleri için tasarlanan robotların kullanımı 2023 yılında 48.6 milyona çıkması beklenmektedir (International Federation of Robotics, 2020, aktaran. Gültekin M. , 2021:16). Yapay zeka örnekleri sayısal bakımdan her ne kadar bu denli artmış olsa da bazı işyerleri ve kurumlar alışmakta güçlük çekmektedir. "Yapay zekânın sunduğu fırsatlara ve faydalara rağmen günümüzde pek çok şirket makine öğreniminden ya da diğer yapay zekâ fonksiyonlarının tüm potansiyelinden faydalanmamaktadır. Araştırmalar göstermektedir ki, ilgili adaptasyon sıkıntısının temelinde organizasyonların bilinmezliklerden çekinmesi, ilgili teknolojilerin iş akışlarına etkin şekilde adapte edilememesi ve çalışanların iş kaybı endişesi ile bu ileri teknoloji uygulamaları kabullenmekte zorlanmaları yatmaktadır" (Karamustafa & Arsan, 2022: 63).

İnsanlığın ihtiyaçlarını ele alan Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi ile birlikte yaşamın her bölümünde yer alan yapay zekâ örnekleri içinde böyle bir hiyerarşi yapılması gerekmiştir. Mermer, İçin ve Baykaldı tarafından ele alınan yapay zekâ ihtiyaçlar hiyerarşisi, bir yapay zekânın varlığı için ihtiyaçlarını ve gelebileceği son adımdaki süreci kapsamaktadır. Tablo ele alındığında ele alınan ihtiyaçlar günlük hayatta kullandığımız bir aplikasyon üzerinden incelendiğinde tablo gerçekliğini kanıtlamaktadır. Bir fikirden hareketle başlayan yapay zekâ çalışmaları döneminde çoğu insan için tahmin edilemez bir noktaya gelmiştir. Öte yandan, belki de yıllar sonra bugünün insanı içinde aynı durum geçerli olacaktır. "Turing'in "Makineler öğrenebilir mi?" sorusunun bugün bizi getirdiği nokta, Asimov'un dediği gibi "insanı evren karşısında daha güçlü kılan" teknolojilerin çok daha ötesinde: "dünya, yeniden doğum sancısı çekiyor" şeklindedir (İşgüzar, 2021: 243).

Yapay zekânın bugün çok önemli örnekleri bulunmakta ve sayısı artmaya devam etmektedir. İnsanlar için her ne kadar yaşamın bir parçası olarak görülse de birçok alanda gelecekte insanlığı nelerin beklediğine dair çıkarımlar yapılmaktadır. Ancak konuyla ilgili tedirginlik ne kadar fazla olursa olsun bu çalışmaların işleyişini etkilememektedir. Dağ'a göre, insanoğlu gücünü artırmak adına el emeği yerine aletleri ve tekniği, beden ile zihin işleri için otomasyon ve makineleşmeyi, beden ve zihin işlerinin tamamının yerine sibernetiği ve teknolojiyi icat etmiştir. Söz konusu sibernetik devrim, endüstri devriminden sonraki en büyük devrim olup bu dönemde geliştirilen otonom ve robotik sistemler insanlık için başarı konusunda büyük bir rol oynamaktadır. Yaşam tarzı ve sayısız alanda da bu bağlamda değişim ve dönüşümler meydana gelecektir (Dağ, 2019: 53). 21. yüzyıl dijital toplumu, sanayi devriminin beraberinde gelen makineleşme öncelikli olmak üzere bazı yeniliklerin mirası üzerine kurulmuş ve yakın bir zaman içerisinde makineleşmenin yerini yapay zekâ işletimli otomasyon ve robotik teknoloji alması

öngörülmektedir (Yaver, 2021: 78). Yapay zekâ alanında medyana gelen değişimler dikkate alınarak yapılan çalışmalar ve fikirler mevcuttur. “Dünya Ekonomi Forumunun yaptığı araştırmaya göre, yapay zekâ teknolojisine sahip robotlar 45 yıl içinde insanlar ile aynı kabiliyetlere sahip olabileceklerdir. Öngörülere göre yapay zekâyâ sahip robotlar 2024 yılında çeviri yapabilecek, 2026 yılında makale yazabilecek, 2049 yılında gazetecilik ve 2053 yılında cerrahlık yapabileceklerdir” (MacDonald, 2017, aktaran. Yaver, 2021: 32). “2017 yılında Ray Kurzweil verdiği bir röportajında 2029 yılında bir bilgisayarın genel yapay zekâ seviyesine ulaşabileceğini söylemiştir. 2045 yılının ise yapay zekâ için bir dönüm noktasının olacağını belirtmiştir. Elon Musk The New York Times’a verdiği röportajda 2025 yılını işaret ederek yapay zekânın insan zekâsının önüne geçebileceğini dile getirmiştir” (Uzun ve diğerleri, 2021: 4). “Yapay zekâ, yaşama, çalışma, savaşma, oynama, eş arama, gençlerimizi eğitme ve yaşlılarımıza bakma şeklimizi derinden etkileyecek, işgücü piyasalarını altüst edip sosyal düzenimizi yeniden şekillendirecek bir teknoloji olarak kapıda beklemektedir” (İşgüzar, 2021: 251).

Kısa bir süre öncesine kadar insan beyninin hiçbir canlı beyninde olmayan yetenekleri konuşulmaktaydı. Dolayısıyla, insan baskınlığını böyle ayırt edici yeteneklerle ortaya koymaktaydı. Ancak bugün geline noktada makinelerin ve yapay zekânın insan zekâsını geçmesi durumu tartışılmakta ve böyle bir durumda geleceğin nasıl olacağı tartışmaları oluşmaktadır (Orhon, 2021: 943). Bugün yapay zekânın olumlu ve olumsuz tarafları göz önünde bulundurulduğunda geleceğine dair hem umut vadeden hem de korkunç senaryolar söylenebilmektedir. Geleceğe dair sorular artarken bir taraftan belirsizlik insanlarda endişeye sebep olmaktadır. Ancak bu durum çoğu kişinin kişisel verilerin korunması sebebiyle rahatlamasına yol açmaktadır. Hızla yaşanan değişim sonrasında kişisel güvenlik verileri yetersiz kalması durumunda ne olacağı da yeni bir merak konusu olmaktadır. “Kişisel veriler, asıl olarak KVKK ve GDPR mevzuatıyla korunmaktadır. Bu mevzuatların yapay zekâ sistemlerine uygulanabilmesine karşın, amaçla sınırlılık ve veri minimizasyonu ilkelerine uyulmasının pek mümkün olmaması gibi yapay zekâ teknolojisinin getirdiği belirsizlikler, yapay zekâyâ özgü kişisel veri korunması düzenlemelerine olan ihtiyacı göz önüne sermektedir” (Narbay & Kirazlı, 2023: 62). Yapay zekanın bugün geldiği nokta itibarıyla klasik bir algoritmaya sahip bir düzende kişisel verileri koruma adına kullanılan KVKK ve GDPR mevzuatları, yapay zekanın geleceğine dair belirsizliklerinden dolayı bazı endişeler doğmakta ve bu durum mevzuatın düzenlenmesi gerektiğini göstermektedir.

Yapay zekâyla ilgili ortaya çıkan belirsizlik sonucu yapılan açıklamalara Nick Bostrom’un farklı bir yaklaşımı bulunmaktadır. “Gelecekteki teknik ve sosyal gelişmelere ilişkin tahminler herkesin bildiği gibi güvenilmezdir; öyle ki, bazıları geleceğe yönelik planlama ve hazırlıklarımızda tahminleri tamamen ortadan kaldırmamızı önermeye yol açtı. Ancak bu tür tahminlerin metodolojik sorunları kesinlikle çok önemli olsa da tahmini tamamen ortadan kaldırmamız veya kaldırmamız gerektiği yönündeki aşırı görüş yanlış yönlendirilmektedir” (Bostrom, 2009: 54). Bazı düşünceler mutlak bir gelecek olarak değerlendirilip belki de bazı gelişmelere kapı kapatmaktadır. Diğer taraftan, böyle bir düşünce sadece olumlu bir şeylerin önünün kesildiği şeklinde değildir. Bakıldığında muğlak olan gelecek tam anlamıyla iyi ya da kötü olacak denilemez.

4. Yöntem

“Finch” adlı 2021 yapımlı filmin incelenmesinde göstergebilim yöntemi kullanılmaktadır. Göstergebilim, belirli işleyiş kuralları doğrultusunda göstergeleri ve göstergeler arasındaki bağlantıları sistematik olarak yansıtır (Oruç & Türkay, 2018: 314). Dilimizde özellikle dilbilim (Fransızca linguistique) sözcüğü örnek alınarak üretilmiş olan göstergebilim (Fransızca semiotique ya da semiologie, İngilizce semiotics) teriminin kökleri Eski Yunancadaki ‘semeion’ sözcüğüne dayanmaktadır (Kalaman & Bat, 2014: 129). Göstergebilim bakıldığında işlevselliği sayesinde çoğu alanla etkileşim kurabilmektedir. Böyle bir özelliğinin olması onu dile bağımlı kalmadan her türlü göstergeyi inceleyebilme yetisine sahip yapmaktadır (Kalelioğlu, 2021: 191-192). Göstergebilim yönteminde önemli bazı isimler ön plana çıkmaktadır. “Çağımızın önemli İtalyan göstergebilimcisi Umberto Eco’ya göre ise “göstergebilim, en doğal ve kendiliğinden oluşan iletişim dizgelerinden, en karmaşık kültürel dizgelere kadar uzanan bir yelpaze üstünde yer alır” (Gökmen, 2022: 199). Roland Barthes’e göre, “Dil ve söz birbirinden ayrıdır fakat diyalektik bir ilişki ile birbirini tamamlamaktadır. Düz anlam, herkes tarafından kabul gören evrensel anlamını içermektedir. Yan anlam ise metin veya görsel içerisinde saklı kalan içerisinde metaforik anlamlarda barındıran ve insanların yorumlamaları ile ortaya çıkan anlamı ifade etmektedir” (Barthes, Görüntünün retoriği, sanat ve müzik, 2017: 93). Bu çalışmada ise, Ferdinand ve Saussure’nin göstergebilimsel çözümlemesi kullanılmaktadır. Saussure göstergebilimsel yöntemi üç temel üzerinde açıklar; gösterge, gösteren ve gösterilen. Saussure’e göre anlamın temel birimi olan gösterge, gösteren ve gösterilen olarak anılan iki unsurdan oluşur, bunlar arasındaki ilişki nedensizdir, saymacadır, toplumsal uzlaşmaya dayanmaktadır.

5. Analiz

Filmin Künyesi:

İsim: Finch

Yönetmen: Miguel Sapochnik

Senaryo: Ivor Powell, Craig Luck

Yapımcı: Daniel Maze

Oyuncular: Tom Hanks, Caleb Landry Jones, Lora Martinez-Cunningham

Yapım Yılı: 2021

Süre: 1 saat 55 dakika

Orijinal Dili: İngilizce

6. Filmin Özeti

Yönetmeni Miguel Sapochnik olan 2021 yapımlı Finch günümüzde yapay zekânın geleceğine dair belirsizliklerin doğurduğu soruları bir kez daha sorduran bir yapımdır. Film dünyanın büyük bir güneş patlaması üzerine yaşamın canlılar için zorlaştığı ve dünyada çok az insanın kaldığı bir post-apokaliptik dönemi anlatmaktadır. Filmde ozan tabakası yok olmuş bu dönemde Finch Weinberg (Tom Hanks) isimli bir robotist ve köpeğinin hikâyesi gösterilmektedir. Finch, isminin anlamı özgürlüğüne düşkün ispinozdan gelse de, bu durum Finch için sadece koruyucu kıyafetlerle mümkün olmaktadır (Kaya, 2021). Ölümcül bir hastalığa yakalanan Finch öldükten

sonra köpeğine bakması için bir robot icat etmeye çalışmaktadır. Köpeğini güneş patlamasından sonra insanların buldukları her şeyi yağmaladıkları bir anda bir anne ve kızın eşyalarını bazı adamlara vermeyi reddetmeleri üzerine öldürülmelerinden sonra Finch küçük kızın çantasından almıştır. Finch sonunda köpeği GoodYear için icat ettiği robotu bitirir ve ona sınırları için 3 yasa koymaktadır. Bunlar: 1-Bir robot bir insana asla zarar vermez. 2-Eylemsizlik yoluyla zarar görmesine izin vermez. 3-Finch'in yokluğunda robot, köpeğin sıhhatini korumalıdır. Bu yönerge diğer tüm yönergeleri hükümsüz kılar. Burada Asimov'un "üç robot yasasına" atıf yapılmaktadır. Finch icat ettiği robota tıpkı bir bebek gibi yürümeyi ve nasıl davranması gerektiğini öğretmektedir. Tüm bunları öğrettikten sonra Finch, köpeği GoodYear, robot köpek Dewey ve yeni yaptığı robot başka bir yere gitmek üzere hareket ederler. Finch bulduğu yeni yerlerde bir şeyler aramak için yanına artık yeni robotu almaktadır. Yeni robotu Finch'i olduğu gibi kopyalamaktadır. Finch eski bir fabrikadan çıktığı sırada büyük bir kum fırtınası çıkar ve robotu ona yardım eder. Jeff, birden fazla anlama sahip olmasının yanında Tanrı barış anlamına da gelmektedir. Burada yapay zekânın gücüne ve tanrısallaşmasına bir atıf yapılmaktadır. Yine ilerleyen sahnelerde Finch arabasına yapışan bir kelebek görür ve dünyanın canlılar için yeniden yaşanılacak bir hale geldiğini anlar. Ancak Finch yaşamının son günlerini yaşamaktadır. Bunun üzerine dışarıda oturup köpeği GoodYear'ı Jeff'e emanet eder ve karavana geçer. Bu sahneden sonra GoodYear ve Jeff Finch'i inancına uygun olacak şekilde yakarak uğurlamaktadır. Artık geriye sadece Jeff ve GoodYear kalmış ve Finch'in gitmeyi planladığı Golden Gate Köprüsüne varmışlardır.

7. Bulgular



Resim 1: Jeff'in yürümeyi öğrendiği sahne (Sapochnik, 2021)

Tablo 1: Jeff'in yürümeyi öğrendiği sahnede Gösterge, Gösteren, Gösterilen

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Finch	Robotun örnek aldığı insan
Robot	Jeff-	İnsanı kopyalaması
Mekân	Laboratuvar	Yaşamın robotlara kalması
Renk	Gri	Belirsizlik
Eşya	Kitap-Demir	Canlı-Cansız

Bu sahnede Finch tarafından icat edilen Robot'un bir bebek gibi yürümeyi öğrendiği gösterilmektedir. Filmin geneli göz önüne alındığında robot gittikçe olgunlaşmaya başlamakta ve yetişkin bir birey gibi davranmaktadır. Bu sahnede ise, bir çocuk gibi sadece eğlenme

derdinde olmaktadır. Finch ve robotun aynı şekilde durması ve robotun onu taklit etmesi yapay zekânın insan benzeri yapılmasına bir atıftır. Mekânda kullanılan rengin gri olması belirsizliği temsi etmektedir. Burada yapay zekânın gelecekte ne noktaya gelebileceğine dair belirsizliğe dikkat çekilmektedir. Finch'in durduğu noktada ışık, kanepesi, halı ve kitapların olması insanların yorulabilen, ışığa ihtiyacı olan ve bir şeyler öğrenmek için okuması gereken varlıklar olduğunu göstermektedir. Robotun tarafında ise sadece demirden bazı eşyaların olması onu var olduğu malzemeye işaret eder ve onun öğrenmek için okumasına ya da dinlenmesine gerek yoktur.



Resim 2: Birlikte yola çıkmak üzere evlerinden çıktıkları sahne (Sapochnik, 2021).

Tablo 2: Birlikte yola çıkmak üzere evlerinden çıktıkları sahnede Gösterge, Gösteren, Gösterilen

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Finch	Örnek alınan insan- Yaratıcı
Robot	Jeff-	İnsani özellikler
Hayvan	Köpek Goodyear	Son iki canlıdan biri
Eşya	Bavullar	Yolculuk- Veda
Renk	Gri	Belirsizlik

Bu sahnede Finch, köpeği GoodYear, robot köpek Dewey ve robot Jeff birlikte yeni bir yere gitmek üzere çıkmaktadırlar. Finch ve robot Jeff yan yana tıpkı iki aynı insan gibi durmaktadır. Ayrıca robot Jeff'in önünde robot köpeğin ve Finch'in önünde gerçek köpeği olması adeta insan yerine geçebilecek olan yapay zekâyı vurgu yapmaktadır. Girilecek olan uzun ve yeni yolda, tıpkı bugün yaşamlarımıza almış olduğumuz sayısız yapay zekâ ile girilen yol gibidir. Bu yolun kazanını hangi taraf olacağına dair bugün sorulan sorulara da bir cevap vermeye çalışmaktadır. Ayrıca ortamdaki renkte yeniden grinin baskın olması da bu yolculuğun şimdilik belirsiz oluşuna atıf yapmaktadır.



Resim 3: Jeff'in Finch'in yerden kalkmasına yardım ettiği sahne (Sapochnik, 2021).

Tablo 3: Jeff'in Finch'in yerden kalkmasına yardım ettiği sahnede Gösterge, Gösteren, Gösterilen

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Finch	Yaşam-Hastalık ve Yaşlılık
Robot	Jeff	Ölümsüzlük ve Yardımcı
Eşya	Araba	Ağırlık
Mekân	Çöl	Yokluk

Bu sahnede Jeff şiddetli kum fırtınası sonrası arabasını tamir eden Finch'in yerden kalkmasına yardım etmektedir. Burada yapa zekânın insan yaşamını kolaylaştırmak ve yardımcı olmak amacıyla yapıldığına dikkat çekmektedir. Ayrıca kum fırtınasında Jeff ve Finch'in bağladığı halatlardan sadece Jeff'in bağladığı halatın kopmadığı görülmektedir. Finch ve Jeff her ne kadar benzer bir şekilde ele alınsa da Finch'in bir noktadan sonra robot Jeff'e ihtiyacı olacağını göstermektedir. Jeff her ne kadar iyi bir robot olsa da önünde duran arabanın eskimesi ve eski lastiğin atılması bunlardan oluşan Jeff'in de sonsuz yaşayamayacağına işaret etmektedir.



Resim 4: Finch ve Jeff'in arkadaş oldukları ve ayrıldıkları sahne (Sapochnik, 2021).

Tablo 4: Finch ve Jeff'in arkadaş oldukları ve ayrıldıkları sahnelerde Gösterge, Gösteren, Gösterilen

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Finch	Ölüm
Robot	Jeff	Arkadaşlık ve Güven
Zaman	İlk ve Son Gün	Güven-Samimiyet-Anlaşma
İnsan	Tokalaşma	Bağlılık
Eşya	Takım Elbise	Önemli bir an

Bu sahneler Finch ve Jeff'in arkadaş olduğu sahne ile ayrıldıkları sahnelerdir. Üsteki görselde iki insan gibi dertleştikten sonra Jeff kendine Tanrı Barış anlamına gelen "Jeff" isminin verilmesini istemektedir. Finch'in ona önerdiği krika isminin bir alet ismi olduğunu ve bunu kabul etmediğini söylemektedir. Bir yapay zekâ teknolojisinin kendine bir insan ismi verip kendini aletlerden ayırması toplum bağlamında ona bir kimlik kazandırmaktadır. Günümüzde başta Sophia olmak üzere birçok robota insan ismi verilerek kimlik kazandırılmaktadır. Bu yapay zekâyı hayatı kolaylaştıran bir teknoloji olmaktan uzaklaştırıp bir arkadaş haline getirmektedir. Diğer sahnede ise Finch'in ölmeden önce Jeff ile vedalaştığı sahne olup aradaki güven ve bağın arttığı görülmektedir. Finch ona sahip olduğu en önemli şey olan köpeği GoodYear'ı emanet etmektedir. Ayrıca burada takım elbise giymesi dünyayı Jeff'e bırakırken ki resmiyeti ve ciddiyeti temsil etmektedir.

**Resim 5:** Jeff'in şarkı açıp karavanı izin almadan kullandığı sahne (Sapochnik, 2021).**Tablo 5:** Jeff'in şarkı açıp karavanı izin almadan kullandığı sahnede Gösterge, Gösteren, Gösterilen

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Robot	Jeff	İnsandan bağımsız yaşama
Müzik	CD	Özgürlük
Nesne	Karavan	Bağımsızlık ve güç

Bu sahnede Finch eski bir fast-food mekânında otururken Jeff ondan izinsiz karavanı kullanmaya başlamaktadır. Burada yapay zekâda makine öğreniminin önemli bir örneği bulunmaktadır. Robot geçmiş deneyiminden hareketle karavanı kullanmayı öğrenmiştir. Jeff karavanda otururken eline aldığı CD'nin üzerinde "Zihnini serbest bırak" yazmaktadır. Bu cümle yapay zekânın insandan bağımsız hareket edebilme ihtimalinde neler olacağını gösteren bir çeşit slogan olmaktadır. Jeff herhangi bir komut almadan kendisine koyulan yasaların dışına çıkmaktadır. Burada Asimov'un üç robot yasasına dikkat çekilmekte ve bunları uygulamayı bırakan robotların mümkün olup olmayacağını yeniden sorgulattırmaktadır.



Resim 6: Finch'in güneşte derisinin yandığını gösterdiği sahne (Sapochnik, 2021).

Tablo 6: Finch'in güneşte derisinin yandığını gösterdiği sahnede Gösterge, Gösteren, Gösterilen

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	El	Ölüm
Robot	Jeff	Ölümsüzlük
Işık	Güneş	Hayat
Nesne	Araba	Ölümsüzlük
Nesne	Ev	Ölümsüzlük

Bu sahnede Finch karavanı izinsiz kullanan Jeff' kızmakta ve Jeff bir insan gibi azarlandığı için üzülmemektedir. Daha sonra Finch Jeff'e arabayı yeniden gölgeye getirmesini söylemektedir. Jeff Finch'in neden güneşe çıkamadığını anlamaya çalıştığı için Finch eline güneşe tutarak derisinin nasıl yandığını göstermektedir. Işık normalde canlılar için yaşamı temsil ederken artık onları öldürmektedir. Güneş yeni bir düzenin ışığını saçmakta ve düzende sadece makineler yaşayabilmektedir. Burada günümüzde herkesin evinde teknolojik cihazlarının başında durduğu müddetçe var olduğunu ve bunun aksine sanal dünyanın dışında gerçek hayatta kalmak isteyenlerin ise yok oluşuna referans olmaktadır. Finch'in de robot Jeff'e bağlı olduğunu eğer Jeff karavanı onun için getirmezse güneşe çıkmak zorunda kalacağına ve bununda onu öldüreceğine dikkat çekmektedir. Finch ve köpeği GoodYear güneşe çıkamazken, insan eliyle yapılan evler, arabalar ve robotlara güneşte hiçbir şey olmamaktadır. Finch ve köpeği bunlara sığındığı sürece yaşamlarını sürdürebilmektedir.



Resim 7: Finch ve Jeff ateş başında iki insan gibi dertleştikleri sahne (Sapochnik, 2021).

Tablo 7: Finch ve Jeff ateş başında iki insan gibi dertleştikleri sahnede Gösterge, Gösteren, Gösterilen

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Finch	Umutsuzluk
Robot	Jeff	İnsana benzeme ve duygu
Gökyüzü	Kuzey yıldızları	Kusursuzluk
Mekân	Arazi	Yalnızlık ve bağlanma
Nesne	Battaniye	İnsana benzeme

Bu sahnede Finch ve Jeff kuzey ışıklarının altında ateş başına dertleşmektedir. Finch ona hikâyesini anlattığı sırada Jeff bacağını bir battaniye ile örtmektedir. Jeff'in hem battaniyeyi örtmesi hem de hüzünlü bir şekilde hikâyeyi dinlemesi bir insana benzediğine dikkat çekmektedir. Daha sonra Finch karavana geçerken Jeff üzgün bir şekilde ateş başında kalmak istediğini söylemektedir. Jeff'in tek kalmasıyla birlikte sahne açısı kuzey yıldızlarını da göstermektedir. Bu yapılan yapay zekâ teknolojisinin kusursuzluğuna atıf yapmaktadır.



Resim 8: Jeff'in Finch gibi davranıp yemek aradığı sahne (Sapochnik, 2021).

Tablo 8: Jeff'in Finch gibi davranıp yemek aradığı sahnede Gösterge, Gösteren, Gösterilen

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Robot	Jeff ve Dewey	Canlıların yerine geçme
Mekân	Fabrika	Özgürleştikleri yer ve yok oluş
Araç	Sığınak-Ev	Canlıların yerine geçme
Nesne	Yara bandı	Canlıya benzeme

Bu sahnede Finch'in hasta olması üzerine Jeff herhangi bir komut almadan Dewey'i alıp eski bir binaya girmektedir. Bu sırada Finch'in onu ilk defa götürdüğünde davrandığı gibi Dewey'e davranmaktadır. Ayrıca Finch'in "taklit etme-özür dileme-kasten birinin malına zarar verme, inisiyatif kullan- hayatın biraz keyfini çıkar" maddelerini Dewey'e söylemektedir. Burada "taklit etme" maddesi robotlar yapılırken amaçlanan bir özellik olmasının yanı sıra robotun taklitten uzak bağımsız olmasına işaret etmektedir.



Resim 9: Finch'in Dewey için ağladığı sahne (Sapochnik, 2021).

Tablo 9: Finch'in Dewey için ağladığı sahnede Gösterge, Gösteren, Gösterilen

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Finch	Bağlanma
Robot	Dewey	Yok olma
Mekân	Fabrika	Duygusal bağ-Ayrılık-Hüzün
Nesne	Yara bandı	İnsana benzeme

Bu sahnede Jeff'in izin almadan robot Dewey'i alıp fabrikaya gitmesi üzerine Dewey'in bir tuzağa takılıp parçalanması üzerine Finch'in ağladığı görülmektedir. Burada bir insanın bir yapay zekâyâ ne derece bağlı olduğuna atıf yapmaktadır. Günümüzde de insanlar sahip oldukları telefonlarına bir eşyaya gibi değil de, bir arkadaşına sahip gibi bağlanmaktadır.



Resim 10: Finch'in köpeğinden başka canlıların yaşadığını gördüğü sahne (Sapochnik, 2021).

Tablo 10: Finch'in köpeğinden başka canlıların yaşadığını gördüğü sahnede Gösterge, Gösteren, Gösterilen

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Finch	Umut
Robot	Jeff	Yaşamın bir parçası olma
Araç	Karavan	Ev
Hayvan	Köpek Goodyear-Kelebek	Yaşam
Doğa	Güneş- Bitki	Hayat

Bu sahnede karavanın camına yapışan bir kelebekten sonra dışarının yaşama yeniden uygun bir hale geldiğini anlar ve dışarı çıkar. Yönetmen bu sahnede aynı anda kadraja bir insan iki hayvan ve bir bitki koymaktadır. Böylece tüm canlılar için yeniden yaşanılabilir olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu karede bir Robot Jeff bulundurarak yeni dünya düzeninde yapay zekânın da olduğuna işaret etmektedir.



Resim 11: Finch ve Jeff'in vedalaştıkları sahne (Sapochnik, 2021).

Tablo 11: Finch ve Jeff'in vedalaştıkları sahnede Gösterge, Gösteren, Gösterilen

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Finch	Ölüm
Robot	Jeff	Üzölmek
Duygu	Ayrılık	Ölüm

Renk	Beyaz	Temizlik
------	-------	----------

Bu sahnede ölmek üzere olan Finch köpeği GoodYear'ı Jeff'e emanet ederek karavana geçmektedir. Bu sırada Jeff üzgün bir şekilde Finch'e sarılır. Burada insanla teknolojinin arkadaşlığına vurgu yapılmaktadır. Bunun yanında Finch'in takım elbise giymesi ve kendisine ait her şeyi Robot Jeff'e bırakması resmi bir an olarak ele alınmaktadır. Dünyanın yönetimi yapay zekânın eline mi geçecek? sorusunu tekrardan sordurmaktadır. Günümüzde bu durum bir nevi gerçekleşmiş durumda denilebilmektedir. Günün büyük bir zamanını ayırdığımız telefondaki sayısız aplikasyonun algoritmaları bireyi yönlendirebilmektir. Finch daha önce "Güvenmek insanı öldürür" derken burada bir robota sonsuz güvendiği görülmektedir. Bugün kullandığımız teknolojik cihazlarımıza aynı şeyi yapmaktayız. Güvenirliliğini her ne kadar sorgulasak da kişisel bilgilerimizi büyük bir rahatlıkla kaydedecek kadar da güvenmekteyiz.



Resim 12: Jeff'in Finch'i inanışına uygun ritüellerle uğurladığı sahne (Sapochnik, 2021).

Tablo 12: Jeff'in Finch'i inanışına uygun ritüellerle uğurladığı sahnede Gösterge, Gösteren, Gösterilen

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Robot	Jeff	Üzüntü ve insan gibi davranma
Hayvan	Köpek Goodyear	Bağlanma
Doğa	Ateş	İnsanlığın yok oluşu
İnsan	Finch	Ölüm
Eşya	Mont	İnsana benzeme

Bu sahnede Jeff Finch'in cesedini inancına uygun olacak şekilde yakmaktadır. Bu sırada Jeff bir insan gibi çok üzgün bir halde bu işlemi yapmaktadır. Bu sahnede kullanılan bir robot tarafından yakılan insan cesedi yapay zekânın insan zekasını geçebileceğine dair bir işaret olmaktadır. Kullanılan ateş ise yeni bir düzen için öncekinin yok olmasına vurgu yapan bir metafor olarak kullanılmaktadır.



Resim 13: Jeff ve GoodYear'ın arkadaş yalnız kaldıkları sahne (Sapochnik, 2021).

Tablo 13: Jeff ve GoodYear'ın arkadaş yalnız kaldıkları sahnede Gösterge, Gösteren, Gösterilen

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Robot	Jeff	İnsan olmak
Köpek	Köpek GoodYear	Canlı- Bağlılık
Nesne	Karavan	Ev
Nesne	Merdiven	Sorumluluk

Bu sahnede Finch'in ölümünde sonra onun yerine geçen Jeff'in GoodYear ile arkadaşlığı gösterilmektedir. Ayrıca karavanın kırılan merdivenlerine tamir edilmesi gerekiyormuş gibi bakan Jeff'in bir insana benzediği görülmektedir. Başlangıcında yola iki robot ve iki canlı olarak çıktıktan sonra geriye bir robot ve bir canlının kalması bugünde gerçeği görülen yaşama entegre olan yapay zekayla yaşamaya referans olmaktadır.

8. Sonuç

Son yüzyılda teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişmeler, sanayi devriminden bu yana toplumların hızla uyum sağlaması gereken bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Özellikle son yıllarda yapılan yapay zekâ araştırmaları, etkileyici örnekler sunmuştur. Yapay zekâ, insan yaşamını kolaylaştırmak amacıyla geliştirilen işletim sistemleri, uygulamalar ve robotları içermektedir. Yapay zekâ kavramı genellikle robotlarla ilişkilendirilse de aslında çok çeşitli uygulama ve işlemleri kapsamaktadır. Bu uygulamaların birçoğu günümüzde birçok çocuğun rahatlıkla kullanabildiği seviyeye gelmiştir. Yapay zekâ, birçok disiplinin incelediği ve açıklamaya çalıştığı çok geniş bir alanı kapsar. Ancak günümüzde hâlâ bu konuda birçok disiplinde ciddi literatür boşlukları bulunmaktadır. Sinema son yıllarda birçok alan kaynaklık edebilecek nitelikte kaynaklar sağlamaktadır. Yapay zekâ son yıllarda çoğu alanda gündem olduğu gibi sinema alanında da dikkat çeken bir konu haline gelmiştir. Bu alanda şimdiden sayısız film ve dizi çekilmiştir. Konuyu ele alan önemli yapıtlardan biri olan 2001 yapımlı "Finch" yapay zekâ konusuna çok doğal bir hava içerisinde yer vermektedir. Geleceği meçhul yapan yapay zekâ temelli düzenin nasıl olacağına dair "robotlar gerçekten de duyarlı olabilir mi? yapay

zekâ insan zekâsını geçebilir mi? insan ve robotların bir arada yaşamaları mümkün mü? gibi soruları yeniden sordurmaktadır. Yönetmen doğal bir ortam eşliğinde seyirciye bu soruları tekrardan sordurtmaktadır. *Post-apokaliptik* bir film örneği olan "Finch" bir insan ve robot'un arkadaşlığına dikkat çekmektedir. Filmin bir sahnesinde "Güvenmek insanı öldürür" diyen başrol karakter Finch'in ilerleyen kısımda bir robot olan Jeff'e koşulsuz güvendiği görülmektedir. Film, bazı sahnelerde yapay zekânın yarattığı endişeleri ön plana çıkarırken, diğer sahnelerde ise umut verici bir perspektif sunmaktadır. Yönetmen, yapay zekâ konusuna iki farklı açıdan yaklaşarak izleyicinin son kararı vermesine olanak tanımaktadır. Genel olarak bakıldığında ise okuması yapılan film, yapay zekânın insanlığın kurtuluşunu sağlamak için nasıl bir araç olarak kullanılabileceği üzerine temalar işlemektedir. Teknolojinin insan doğası üzerindeki etkileri ve insanın doğayla olan ilişkisi de izleyicinin hayal dünyasına göre değişiklik göstermektedir. Bu anlamda "Finch", duygusal derinliği olan ve izleyiciyi düşündüren bir bilim kurgu filmi olarak dikkat çekmektedir.

Diğer yandan çözümlenmesi yapılan filmin öne çıkardığı yapay zekâ ile ilgili bugün çok fazla araştırma raporu bulunmakta ve bunlar üzerinden geleceğe dair çıkarımlar yapılmaya çalışılmaktadır. Özellikle günümüzde yapılan çalışmalarda robotlara ve işletim sistemlerine insan zihnini ve duygularını işlemeyi amaçlamaktadır. Bu durum da gelecekle ilgili olumsuz varsayımların sayısını artırmaktadır. Diğer yandan yapay zekâda kullanılan birçok teknoloji farklı amaçlarla kullanıldığı takdirde tehlikeli senaryolar ortaya çıkarabilir. Ses tanıma ve anlama, görüntü işleme ve kıyaslama yapma gibi özelliklerle birçok alanda yer edinmiş bulunmaktadır. Ses ve görüntü özellikleri her ne kadar ölen kişileri görme ve yaşatma olarak sunulsa da istenildiğinde yaşayan birilerinin adına da olumsuz eylemler yapılabilmektedir. Konuyla ilgili bugün henüz net bir yaklaşım olmamakla birlikte çoğu düşünce gerçekleşme ihtimali taşıyor denilebilir.

Kaynakça

- Asimov, I. (2016). *Ben robot*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Barthes, R. (1976). *Göstergebilimin temelleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Barthes, R. (2017). *Görüntünün retoriği, sanat ve müzik*. (Ö. Albayrak, & A. Koş, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Biröl, M., & Bakır, Z. N. (2019). Instagram fenomenlerinin paylaşımları üzerinden göstergebilimsel bir inceleme. *The Journal Of International Scientific Researches*, 195-221. <https://doi.org/10.23834/İsrjournal.530556>
- Bostrom, N. (2009). The Future of humanity. *New Waves In Philosophy Of Technology*, 186-216.
- Çakı, C., Zorlu, Y., & Karaca, M. (2017). Türk sinemasında nazizm ideolojisi: "kırımlı" filmi ve göstergebilimsel analizi. *Sosyoloji Konferansları - İstanbul Journal Of Sociological Studies*, 65-93. [Doi:10.18368/İusoskon.328523](https://doi.org/10.18368/İusoskon.328523)
- Dağ, A. (2019). Transhümanist savaş teknolojisi ve etik sorunlar. *Isophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji Ve Felsefe Dergisi*, 41-56.
- Deveci, M. (2022). Yapay zekâ uygulamalarının sanat ve tasarım alanlarına yansımaları. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 118-140. <https://doi.org/10.55089/Yyuvasad.1115961>
- Gökmen, E. (2022). Yerli Televizyon dizilerinde toplumsal sınıfların manipülasyonu: bir göstergebilim analizi. *İletişim Kuram Ve Araştırma Dergisi*, 186-226. <https://doi.org/10.47998/İkad.1080363>
- Gültekin, M. (2021). Posthümanizm, sosyal robotlar ve yeni bir ayırım biçimi olarak türçülük. *Uluslararası Yapay Zekâ Transhümanizm, Posthümanizm Ve Din Sempozyumu*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- İşgüzar: (2021). Çelik irade: güven bağlamında yapay zekâ üzerine bir değerlendirme. *Literatürk*, 243-254.
- Kılınc, Ş. (2018). *İki farklı senaryoyla, yapay zekalar'ın geleceğini açıklıyoruz*. 09 21, 2023 Tarihinde <https://www.webtekno.com/teknogelecek-yapay-zeka-h55260.html> Adresinden Alındı
- Kalaman., & Bat, M. (2014). Toplumsal cinsiyet açısından axe basın dıanlarının göstergebilimsel analizi. *Kmü Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 128-136.
- Kalelioğlu, M. (2021). Göstergebilim kuramının genel bir değerlendirmesi, Türkiye'deki yeri ve önemi. *Söylem Filoloji Dergisi*, 189-200. <https://doi.org/10.29110/Soylemdergi.875738>
- Karamustafa, E. Y., & Arsan, B. (2022). Yapay zekanın geleceği: duygular yapay zekayı nasıl etkileyecek? *Journal Of Business In The Digital Age*, 58-64. <https://doi.org/10.46238/Jobda.1070090>
- Kaya, K. (2021, Kasım 8). *Finch*. Eylül 24, 203 Tarihinde Ortakoltuk: <https://ortakoltuk.com/film-elestirileri/finch> Adresinden Alındı
- Narbay., & Kirazlı, Ş. N. (2023). Otonom araçlarda yapay zekâ, kişisel verilerin işlenmesi ve sonuçları. *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 49-65. [Doi: 10.56701/Shd.1328031](https://doi.org/10.56701/Shd.1328031)
- Orhon, E. N. (2021). Süper zekâ: yapay zekâ uygulamaları, tehlikeler ve stratejiler. *Trtakademi*, 943-947.
- Oruç, M. C., & Türkay, O. (2018). Türkiye Tanıtım afişlerinin göstergebilimsel bir analizi: home of turkey afişleri örneği. *The Turkish Online Journal Of Design, Art And Communication - TOJDAC*, 312-328. [Doi No: 10.7456/10802100/012](https://doi.org/10.7456/10802100/012)
- Özcan, B. (2019, Haziran 2). *Hazırlanın! yapay zeka insan zekasını geçmek üzere*. Eylül 22, 2023 Tarihinde Barışözcan: <https://barisozcan.com/hazirlanin-yapay-zeka-insan-zekasini-gecmek-uzere/> Adresinden Alındı
- Özgür: B. (2021). Algoritmalar, yapay zekâ, makine öğrenmesi, derin öğrenme ve uygulamaları: beşerî fayda üretiminin yazılımlar tarafından karşılanması. *Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları*, 1-29.
- Pirim, H. (2006). Yapay zeka. *Journal Of Yasar University*, 81-83.
- Sapochnik, M. (Yöneten). (2021). *The Finch* [Sinema Film].
- Saussure, F. D. (1998). *Genel dilbilim dersleri*. İstanbul: Multilingual Yayıncılık.
- Sucu, İ. (2019). Yapay zekanın toplum üzerindeki etkisi ve yapay zeka (a.i.) filmi bağlamında yapay zekaya bakış. *Uluslararası Ders Kitapları Ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 203-215.
- Sucu, İ., & Ataman, E. (2020). Dijital evrenin yeni dünyası olarak yapay zeka ve her filmi üzerine bir çalışma. *E-Journal Of New Media / Yeni Medya Elektronik Dergi*, 40-52. [Doi No:10.17932/IAU.EJNM.25480200.2020.4/1.40-52](https://doi.org/10.17932/IAU.EJNM.25480200.2020.4/1.40-52)
- Uzun, Y., Hatipoğlu, M., Bütüner, R., & Calp, M. H. (2021). Yapay zekâ insan zekâsını geçebilecek mi? *Uluslararası Mühendislik, Doğa Ve Sosyal Bilimler Sempozyumu İsens-21 Ana Teması "Enerji Ve Toplum"* (S. 1-5). Batman: Batman Üniversitesi.

Yılmaz, M., & Turan, N. S. (2018). Zekâ Yapay ama aşk doğal: bilim kurgu sinemasında yapay zekâ- insan aşkının temsili. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 281-300. <https://doi.org/10.31123/Akil.462780>

Yaver, M. S. (2021). Yapay zekâ ve medya. *Trtakademi*, 949-955.

Extended Abstract

History has witnessed the great inventions of mankind and the changes and transformations experienced with it. All changes were slow in their own period and changes could be observed. However, when we look at today, the change is very fast and many disciplines have started to have difficulty in keeping up and explaining it. There are too many people who have difficulty adapting to the countless examples of artificial intelligence that are included in life every day. The idea of the emergence of artificial intelligence, which is such an advanced and highly developed field today, is not based on a very old history. When the concept of artificial intelligence is considered, it can be said to be as old as modern computers in the past. Alan Mathison Turing left the issue of artificial intelligence to discussion with the question "Can machines think?".

Especially in recent years, important cinema films have been made about what might happen in the uncertain future of artificial intelligence. 2001 A Space Odyssey, Metropolis, The Matrix, Ex Machine and Her are some of the films that show both positive and negative outcomes of artificial intelligence. The 2021 film "Finch" directed by Miguel Sapochnik, which is discussed in this study, raises questions about existentialism through the presence of robots and humans in most scenes. It draws attention to the issues discussed in recent years about artificial intelligence and ends the film with humanity learning to live with artificial intelligence. The aim of this study is to examine the questions about the future of artificial intelligence in the social and individual context through the film Finch. The study is based on Ferdinand and Saussure's semiotic analysis technique.

Artificial intelligence opens the door to both positive and negative scenarios based on the present, especially due to its uncertainty about the future. One of the important fields dealing with the subject is cinema. The narration of artificial intelligence in cinema, especially through robots, deals with the subject and offers examples to suit both positive and negative sides. According to Yılmaz and Turan, the subject of artificial intelligence is treated in science fiction cinema not only as reassuring but also as a subject of concern. On the other hand, such an approach is thought to have emerged in relation to the World Wars. The industrial revolution was initially greeted with great enthusiasm, but then it was replaced by fear and anxiety due to the wars. Therefore, technology is exposed to a bipolar perspective that will cause not only positive but also negative ideas. Such a perspective is also valid for artificial intelligence, which is a part of technology in science fiction cinema (Yılmaz & Turan, 2018).

Semiotics method is used in the analysis of the 2021 film "Finch". Semiotics systematically reflects the signs and the connections between signs in line with certain rules of functioning (Oruç & Türkay, 2018, p. 314). The term semiotics (French *semiotique* or *semiologie*, English *semiotics*), which was produced in our language by taking the word linguistics (French *linguistique*) as an example, has its roots in the Ancient Greek word 'semeion' (Kalaman & Bat, 2014, p. 129). Semiotics can interact with most fields thanks to its functionality. Having such a feature makes it capable of analysing all kinds of signs without being dependent on language (Kalelioğlu, 2021, pp. 191-192). Some important names come to the fore in the semiotics method. "According to Umberto Eco, the important Italian semiotician of our age, "semiotics is on a spectrum ranging from the most natural and spontaneous communication systems to the most complex cultural systems" (Gökmen, 2022, p. 199). According to Roland Barthes, "Language and speech are separate from each other but complement each other with a dialectical relationship.

In recent years, cinema has been providing resources that can be the source of many fields. Artificial intelligence has become a topic that has attracted attention in the field of cinema as it has been on the agenda in many fields in recent years. Numerous films and series have already been shot in this field. "Finch" (2001), which is one of the important works dealing with the subject, includes the subject of artificial intelligence in a very natural atmosphere. It makes the audience ask questions such as "Can robots really be sentient? Can artificial intelligence surpass human intelligence? Is it possible for humans and robots to live together?" about how the artificial intelligence-based order that makes the future unknown will be. The director makes the audience ask these questions again in a minimal atmosphere. "Finch", an example of a post-apocalyptic film, draws attention to the friendship of a human and a robot. In one scene of the film, it is seen that the lead character Finch, who says "Trusting kills people", unconditionally trusts Jeff, a robot, in the following part. While the film creates uneasiness about artificial intelligence in some places, it adopts a hopeful approach in others. The director, who approaches the subject of artificial intelligence from a bipolar perspective, leaves the final decision to the audience.

Alman Kültürel Bellek Mekânı Yaratmada 'Lorelei' İmgesi ve Clemens Brentano'nun 'Zu Bacharach am Rheine' Baladına Dâir Mülâhazalar

Öz

Kültürel bellek; sanat, edebiyat, müzik ve diğer yaratıcı ifadeler için ilham kaynağıdır. Kültürel bellek, toplulukların iç tutarlılığını ve dayanışmasını destekler. Ortak bir geçmişe sahip olmak, insanları bir araya getirir. Edebî metinleri anlamının temel adımlarından biri yazarın metin oluştururken başvurduğu kaynakların bilinmesidir. Bu minvalde çalışmamızın odak noktası, Alman kültürel mirasının önemli bir simgesi ve efsanevi bir karakter olan Lorelei'dir. Lorelei, özellikle Ren Nehri'nin kıyısında bulunan eşsiz bir güzelliğe sahip olan "Lorelei Kayası" ile bağlantılıdır. Bu kaya, Alman siyaseti, tarihi, folkloru, turizmi ve ekonomisinde önemli bir rol oynamakta olup Alman edebiyatı ve kültürü içinde, Lorelei efsanesi büyük bir öneme sahiptir ve birçok şair ve yazar tarafından eserlerine konu edilmiştir. Lorelei, Almanya'da Sankt Goarshausen kasabasının yakınlarında yer alan ve 132 metre yüksekliğindeki dik bir jeolojik kaya formasyonundan adını almıştır. Bu kaya, 2002 yılında UNESCO tarafından Dünya Mirası Alanı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Lorelei Kayası, Almanya'nın turistik bölgelerinden biri haline gelmiş ve ziyaretçiler için büyüleyici bir çekim merkezi olmuştur. Lorelei, Alman kültürel belleğinde güzellik, doğanın gücü, tehlike ve büyüü temsil eden sembolik bir figürdür ve Almanya'nın kültürel mirasının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bu makalede irdelenen Clemens Brentano'nun "Zu Bacharach am Rhein" adlı baladı, şiir ile kültürel bellek arasındaki sembiyotik bağı kanıtlar niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Bellek, Kültürel Miras, Almanya, Lorelei, Clemens, Brentano.


The 'Lorelei' Image and Reflections on Clemens Brentano's Ballad 'Zu Bacharach am Rheine' in Creating a German Cultural Memory Space

Abstract

Cultural memory is an inspiration for art, literature, music, and other creative expressions. Cultural memory supports the cohesion and solidarity within communities. Having a common past brings people together. One of the fundamental steps in understanding literary texts is knowing the sources that the author referred to when creating the text. In this context, the focal point of our work is Lorelei, an important symbol and legendary character in German cultural heritage. Lorelei is particularly associated with the unique beauty of the 'Lorelei Rock' located on the banks of the Rhine River. This rock plays a significant role in German politics, history, folklore, tourism, and economy and holds great importance within German literature and culture, having been featured in the works of numerous poets and writers. Lorelei, named after a steep geological rock formation that stands 132 meters tall near the town of Sankt Goarshausen in Germany, was designated as a UNESCO World Heritage Site in 2002. Additionally, Lorelei Rock has become one of Germany's tourist attractions, captivating visitors with its enchanting allure. Lorelei is a symbolic figure in German cultural memory, representing beauty, the power of nature, danger, and enchantment, and is considered an integral part of Germany's cultural heritage. In this article, Clemens Brentano's ballad 'Zu Bacharach am Rhein' demonstrates the symbiotic relationship between poetry and cultural memory.

Keywords: Cultural Memory, Cultural Heritage, Deutschland, Lorelei, Clemens, Brentano.

Yazar(lar) / Author(s)

Doktora Öğrencisi, Tunahan Eren Arslan 
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü
Eğitim Enstitüsü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı.
Ankara-Türkiye.

e-posta: tunahan.arslan@hbv.edu.tr

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 25. 09. 2023

Kabul tarihi-Date of acceptance: 17. 11. 2024

Yayın tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External

Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör

Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Etik bildirim- Complaints

ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Arslan, T.E. (2024). Alman kültürel bellek mekânı yaratmada 'Lorelei' imgesi ve Clemens Brentano'nun 'Zu Bacharach am Rheine' baladına dâir mülâhazalar *İctimaiyat*, 8(2), ss. 558-572. DOI: <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1364547>.

1. Giriş

Halk kültürü; bir ulusun dil, geleneksel değerleri, duygusal zenginlikleri ve düşünce dünyasının birleşiminden meydana gelmektedir. Topluluğun birlikte yarattığı ve zaman içinde çeşitli evrimler geçirmiş olmasına rağmen, günümüze kadar taşınmış olan bu miras, yaşadığı toplumu birbirine bağlayan kültürel hafıza mekânlarını oluşturur.

Kolektif belleğin simgeler ve ritüeller aracılığıyla korunup aktarıldığı, toplumun yeni üyelerinin “büyülü dünyaya” adım atmalarıyla erginlendiği bu yerler, toplumsal bellek mekânlarıdır. Pierre Nora “Hafıza Mekânları” (2006) adlı çalışmasında mekânı kültürel ve tarihî kayıt yeri ve “tarihin tarihi” olarak görür. Ona göre, bellek mekânları pek çok yönüyle önemli buluşma noktalarıdır. Nora'nın görüşüne göre, bellek belirli yerlerde kendini gösterebilir. Bu bellek alanları, toplumların diğer topluluklardan farklılaşmasına ve bir grubun kimlik duygusunu taşımasına katkı sağlar.

Bellek, 20. yüzyılın gözde sosyal bilim araştırmalarından biridir ve birçok farklı alanda incelenmiştir. Bu incelemeler sadece insan belleğiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda edebiyat, tarih, felsefe, sosyoloji, psikoloji gibi birçok farklı disiplinin kapsamına girmiştir. Her disiplinin belleğe yaklaşımı farklıdır ve bu disiplinler belleği farklı açılardan ele almıştır. Kültürel bellek ise, bu disiplinler arasında bir bağlantı kurarak, belleğin anlatmakta zorlandığı veya eksik kalan yönlerini tamamlamıştır.

Bellek “denince insanın aklına genellikle bir iç olgu gelir ve bunun mekânı bireyin beynidir, yani belleğin beyin fizyolojisiyle, nöroloji ve psikolojiyle ilgili olduğu düşünülür, ama tarihsel kültür bilimi ile bir ilgisi yoktur. Oysa bu belleğin neleri içerdiğini, bu içeriklerin organize edilmesinin ve ne kadar süre ile muhafaza edileceğini bireyin kapasitesi ve yöneliminden çok, dış koşullar, yani toplumsal ve kültürel çerçevenin koşulları belirler”(Assmann, 2015: 26-27). “Bu bağlamda sosyal bilimlerde yeni bir kavramlaştırma olarak ortaya çıkmış bellek çalışmaları esasında halkbiliminin temel nosyonunu oluşturmaktadır” (İlhan, 2018: 149). Bellek, hem geçmişti intikal ettirerek gelenek haline gelmesini sağlamakta hem de belleğin “kültürel” olarak inşa edilmesini sağlamaktadır.

Folklor, mekân ve sözlü tarih arasındaki ilişki, toplumsal/kültürel bilgi birikiminin sözlü ortamın sanatçı/tarihçileri tarafından mekânlar ve kuşaklar arasında taşınmasını sağlar (Ersoy, 2009: 27-28). Bu durum C. Levi Strauss'un deyişiyle “soğuk ve sıcak toplumların” tarihi kurumsallaştırarak veya kodlayarak saklama biçimleriyle ilgilidir (Strauss, 1994: 275). Tarih bu toplumların anlatı ve ritüellerinde mekânsallaşır.

Çalışmamızın konusu *Lorelei*, Alman kültürel belleğinde önemli bir sembol ve efsanevî bir figürdür. Lorelei, özellikle Ren Nehri'nin kıyısında yer alan eşsiz güzellikte bir kaya olan “Lorelei Kayası” ile ilişkilendirilir. Lorelei efsanesi Alman edebiyatında ve kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. Birçok şair, yazar ve sanatçı tarafından eserlerine konu edilmiştir. Ayrıca, Lorelei Kayası, Almanya'nın turistik bölgelerinden biri haline gelmiş ve ziyaretçiler için bir cazibe merkezi olmuştur. Lorelei, Alman kültürel belleğinde güzellik, doğanın gücü, tehlike ve cazibeyi temsil eden ikonik bir figürdür ve Almanya'nın kültürel mirasının bir parçası olarak kabul edilmektedir.

2. Kültürel Bellek

Bellek alanında zaman içinde çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Ancak bu inceleme, kültürel belleği anlamak açısından Jan Assmann'ın bellek türleri sınıflandırmasına odaklanacaktır. Assmann (2015: 26), belleği dört farklı açıdan ele almıştır: Mimetik Bellek, Nesnelere Belleği, Dil ve İletişim Belleği ve Anlam Aktarımı Belleği, yani Kültürel Bellek. Ana konumuza, yani kültürel belleğe geçmeden önce, diğer üç bellek boyutunu incelemekte fayda vardır.

Mimetik Bellek: Davranışlarla ilgili olan mimetik belleğe göre “davranışlar taklit sonucu elde edilir” (Assmann, 2015: 27). Bu terim, bir karakterin veya organizmanın çevresini veya başkalarını taklit ederek bilgi veya yetenekleri edindiği varsayılan bir tür belleği ifade etmek için kullanılır. Mimetik terimi, Aristoteles'in (1987: 12-13) Poetika eserinde ortaya koyduğu mimesis yani taklit ilkesine dayanmaktadır. Mesela Aristo'ya (1987: 25) göre bir trajedi eseri, gerçek dünyada gerçekleşen bir olayı taklit eder. Ancak bu taklit, sadece olayın bir kopyasını yapmak anlamına gelmez, aksine olayı yeniden yaratma veya yansıtma anlamına gelir (Bağır, 2018: 43). Fransız Filozof René Girard (2013: 12-13), Aristo'nun mimesis kavramının basit bir “kopya” ile açıklanmasını eleştirmektedir. Girard'a göre Aristo'nun mimesis anlayışında eksik olan bir şey vardır, o da temel bir insan davranışı olan arzudur. Girard'a göre “Taklitçi arzu her zaman öteki olma arzudur”. Yani onun teorisine göre arzularımız da başkalarını taklit etmekten kaynaklanır (Girard, 2013: 82). Tam olarak kodlanamayan davranışlar, günlük yaşamın pek çok alanında, taklit sonucu ortaya çıkan kurallar ve alışkanlıklardan kaynaklanır (Assmann, 2015: 27).

Nesneler Belleği: İnsan yaşamı, sandalyeler, yataklar, tabaklar, kıyafetler gibi çeşitli nesnelere yanı sıra evler, sokaklar, köyler, şehirler gibi birçok unsurla çevrelenmiştir. Bu nesnelere, hayatımıza şekil veren ve çevremizi kuşatan unsurlardır ve aslında kendi varoluşumuzun bir yansımasıdır. Bu nesnelere, geçmişimizi ve atalarımızı hatırlatır ve bu yolla nesnelere belleği oluştururlar. Bu kavram, bir kişinin nesnelere veya nesne özelliklerini algıladığı, tanıdığı, hatırladığı ve tanımladığı bilişsel süreçleri ifade eder. Bu bellek türü, bir kişinin bir nesneyi gördüğünde veya duyduğunda, bu nesneyi sonradan tanıma veya hatırlama yeteneğiyle ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında, nesnelere belleği, insanın içinde bulunduğu “şeyler dünyasının” anılarını taşıyan bir kavramdır (Assmann, 2015: 27).

Dil ve İletişim (İletişimsel Bellek): Dil ve iletişim, insanlar arasında fikirlerin, duyguların, bilgilerin ve düşüncelerin paylaşılmasını sağlayan temel bir iletişim sürecidir. Bu süreç, dil kullanımıyla gerçekleşir ve iletişimdeki temel bileşenlerden biri olan iletişimsel bellek bu süreci destekler. İnsanların birbirleriyle iletişim kurmasını sağlayan dil ve başkalarıyla anlaşma yeteneği, içsel bir süreç değildir; bunlar, diğer insanlarla etkileşim içindeyken gelişir. Belleği sadece fiziksel ve psikolojik boyutlarıyla ele almak yeterli değildir; bireylerin birbirleriyle etkileşimi de hesaba katılmalıdır. Bellek, bu tür etkileşimler sonucunda şekillenir ve sonuç olarak iletişimsel bellek oluşur. Çünkü toplumsal yaşamda insanların belleği sosyalleşerek, diğer insanlarla iletişim kurarak, “etkileşimde yer alma gücüne bağlı olarak” meydana gelir (Assmann, 2015: 27).

Anlam Aktarımı (Kültürel Bellek): Kültürel bellek ise Assmann'a göre, bahsedilen diğer üç belleğin (mimetik bellek, nesnelere belleği ve iletişimsel bellek) bir bütün içinde yer aldığı bellek türüdür. Sıkça tekrarladığımız eylemler, bir geleneğe dönüştüğünde; nesnelere, yalnızca işlevsel olmanın ötesinde farklı bir anlam kazandığında; dil ve iletişim, yazı ve kültürel boyut kazandığında, kişisel belleğin sınırlarını aşarak kültürel belleğin içine girer (Assmann, 2015: 28). Kültürel bellek, bir toplumun veya kültürün geçmişten gelen bilgi, gelenekler, değerler, mitler ve

semboller gibi kültürel öğeleri depoladığı zihinsel bir süreçtir. İletişim sırasında kültürel bellek, iletişimcilerin paylaştıkları kültürel arka plana dayalı olarak anlamları ve sembolleri anlamalarına ve yorumlamalarına yardımcı olur.

3. Kültürel Belleğin Özellikleri

Kültürel bellek, bir topluluğun veya bir insan grubunun tarihi, gelenekleri, ritüelleri, sanat eserleri, dili, mitleri ve diğer kültürel unsurları saklama ve kuşaklar arası iletimini sağlama sürecidir. Kültürel bellek gelenek ve iletişimden beslenerek sürekliliği ve kimliğin devamını sağlar(Uğurlu, 2014: 43). Bu bellek, toplulukların kimliklerini şekillendiren ve sürdüren önemli bir bileşendir.

Kültürel bellek, insanların kendilerini bir topluluğun bir parçası olarak hissetmelerini sağlar. Bu, insanların kimliklerini anlamalarına ve topluluklarına bağlılık duymalarına yardımcı olur. Kültürel bellek, toplumun genel bir kültür algısı oluştururken, farklı bireyleri bir araya getirip “biz” kimliği altında birleştirir. Kültürün birleştirici işlevini düşündüğünde, toplulukların paylaştığı ritüeller aracılığıyla yaşadığı ortak deneyimler; bir sosyal grup için önemli anıları canlı tutmanın yanı sıra geçmişini günümüzle bir araya getirerek, sembollerle dolu bir anlam dünyasıyla da grup üyelerini birbirine bağlar (Oğuzhan Börekçi, 2020: 5). Geçmiş deneyimlerin bugünü şekillendirmesine ve günümüz gerekliliklerinin geçmişi etkilemesine yardımcı olur. Bu, insanların zihinlerindeki kavramları geçmiş deneyimlerle doldurarak herkes için anlamlı hale getirir (Sarlo, 2012: 43). Ortak deneyimler, sembolik bir anlam dünyası sunmanın yanı sıra insanları birbirine bağlama gücüyle de güven oluşturur (Oğuzhan Börekçi, 2013: 129). Kültürel bellek, bu tür bir ortaklık ve “biz” olma ihtiyacını destekler.

Kültürel bellek, sanat, edebiyat, müzik ve diğer yaratıcı ifadeler için ilham kaynağıdır. Sanatçılar ve yaratıcı bireyler, kültürel mirası anlamak ve ona katkıda bulunmak için kültürel belleği kullanır. Kültürel bellek, toplulukların iç tutarlılığını ve dayanışmasını destekler. Ortak bir geçmişe sahip olmak, insanları bir araya getirir.

Bütün sosyal gruplar devamlılığı hedeflemektedir ve değişimleri mümkün olduğunca görmezden gelmeye ve tarihi değişmez bir süreklilik olarak algılamaya çalışmaktadırlar (Assmann, 2015: 48). Kültürel bellek, kuşaklar arası iletişim yoluyla devam eder. Bu iletişim, ailelerden, öğretmenlerden, kültürel liderlerden ve medyadan gelir. Kültürel bellek, geleneklerden ve toplum içindeki kişiler arası iletişimden beslenerek toplumların sürekliliğini sağlar (Çetin, 2018: 121). Bu süreklilik, bir araya gelmeye dayalı bir paydaşlık, ortak değerlere sahip olma ve kültürel kimliğin benzerliği ile korunur. Kitaplar, filmler, müzikler ve diğer sanatsal ifadeler de kültürel belleği şekillendirebilir. Kültürel bellek aynı zamanda semboller, mitler ve gelenekler aracılığıyla ifade edilir. Bu semboller ve ritüeller, topluluk üyelerine kimliklerini ve aidiyetlerini hatırlatır. Ancak, kültürel bellek durağan değildir. Toplumlar zamanla değişir ve gelişir, bu nedenle kültürel bellek de evrilmelidir. Yeni deneyimler, teknoloji ve iletişim araçları, kültürel belleği şekillendiren unsurlardır. Bu nedenle, kültürel belleğin korunması ve güncellenmesi önemlidir, çünkü bu, insanların geçmişlerinden öğrenmelerini ve geleceğe daha iyi hazırlanmalarını sağlar.

Jan Assmann “Kolektif Bellek ve Kültürel Kimlik” (1995: 130-132) isimli makalesinde kültürel belleğin özelliklerinden bahseder. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir:

- Kimliğin somutlaşması veya grupla ilişki: Kültürel bellek, bir topluluğun, kendi özgün kimliğinin bilincinde olduğu bilgi deposunu korur. Bu belleğin tarafsız ifadeleri, olumlu ve

olumsuz yollarla tanımlayıcı bir şekilde dile getirilir. Kültürel bellekte bilginin sunumu, kişiye ait olan ile yabancı olan arasında net ayrımlarla şekillenir.

- Yeniden inşa kapasitesi: Herhangi bir bellek, geçmişi sadece koruma amacı taşımaz. Kültürel bellek, sürekli olarak yeniden inşa edilir, içinde bulunduğu toplumun çağdaş çerçevesine göre bilgiyi güncel bir bağlamla birleştirir. Belleğin temel işlevi bilgiyi saklamak gibi görünse de, her dönemin bağlamı içinde farklı şekillerde yorumlanır. Bu noktada, Assmann'ın kültürel belleğin iki temel biçimde var olduğunu belirttiği görülür: İlk olarak, önceden biriktirilmiş metinlerin, görsellerin ve davranış kurallarının bir arşiv olarak işlediği bir şekilde; ikinci olarak ise kişinin kendi bakış açısı ve zaman dilimi içinde anlamlar ve bakış açıları oluşturduğu bir biçimde.
- Oluşum: İletişimsel anlamın ve toplumsal olarak paylaşılan bilginin somutlaştırılması, bu bilginin bir toplumun kültürel olarak kurumsallaşmış mirasına aktarılabilmesinin temel gerekliliğidir. Bu oluşum, sabit bir ortamda bulunmasa da içerisinde resimli imgeleri ve ritüelleri barındırarak dilsel, görsel veya ritüel formlarda şekillenebilir. Dil konusunda, bu tür oluşumların yazının icadından önce mevcut olduğunu belirtmek mümkündür.
- Düzenleme: Düzenleme, iletişimin resmiyet kazanmasını, iletişimsel durumun törenle formüle edilmesini, kültürel belleğin taşıyıcılarının uzmanlaşmasını içerir. Katılımın yaygın olduğu ve yapısının dağılmış olduğu iletişimsel belleğin aksine, kültürel bellek, uzmanlık gerektiren uygulama fırsatları sunar.
- Görev: Kültürel belleğin diğer bir özelliği, eğitimsel işlevlerin bulunmasıdır. Bir topluluğun kültürel bilgi sağlama ve sembollerden oluşan bir değerler sistemi bulunmaktadır. Bu semboller, nasıl işlediklerine, temsil ettiklerine ve nasıl tekrarlandıklarına bağlı olarak farklı derecelerde önem taşır; bazıları merkezi iken bazıları daha az önemli, bazıları yerel düzeyde iken bazıları ise bölgesel ölçekte etkilidir. Kültürel bellekte, topluluğun kimliğini şekillendiren ve korunan bilgiyi bir araya getiren, eğitimsel ve kurallandırıcı iki temel yönlü işlev bulunmaktadır: Birincisi, eğitici, çağdaşlaştırıcı ve insanlaştırıcı görevleri içerirken; ikincisi ise normatif, yani kurallara uygun davranışın sürdürülmesini sağlama görevini üstlenir.
- Düşünümsellik: Kültürel bellek, her dönemde her toplumun kendine özgü tekrar edilebilir metinler, semboller ve geleneklerle oluşturduğu kimlik imajını barındırır. Her topluluk, büyük ölçüde geçmişin bu tür kolektif bilgisine dayanarak birlik ve süreklilik duygusunu temel alır. Bu tür bilgilerin şekli, örgütlenme biçimi, medya araçları ve kurumlarının değişken olduğu ve kültürden kültüre, dönemden döneme farklılık gösterdiği bir gerçektir. Kültürel miras, bir toplumun kendisini ve diğerlerini anlamasına yardımcı olur. Bu mirasın içeriği, hangi geçmişin öne çıktığı ve o geçmişi tanımlayan değerlerin nasıl belirlendiği, bir toplumun temel özellikleri ve eğilimleri hakkında önemli bilgiler sunar. Geçmiş hatırlamanın iki temel nedeni vardır. Bazı toplumlar, kendilerini temel aldıkları modelden sapma korkusuyla geçmişi anarlar, bazıları ise geçmişi tekrar etme korkusuyla anarlar.

4. Lorelei Efsanesi

“Mırıldanan Kaya” anlamına gelen bir kelime olan Lorelei (Loreley/Lurley/Lore Lay), Almanya'da Sankt Goarshausen yakınlarında bulunan 132 metre yüksek, dik bir kayadan adını almaktadır. Vadi, 2002 yılında UNESCO Dünya Mirası Alanı ilan edilmiştir (URL-1). Bu kaya, Alman siyaseti, tarihi, folkloru, turizmi ve ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır, aynı zamanda yazarlar ve besteciler tarafından güzel ve tehlikeli bir kadının yaşam alanı olarak tasvir edilmiştir.

Kaya, Ren Nehri'nin sağ kıyısında yer almakta ve yakınındaki şelalenin güzel bir ahenk oluşturmasına yol açmaktadır. Lorelei kayası tarihi boyunca birçok denizcinin ölümüne neden olan hızlı akıntıları ve sığ kayalıklarıyla Ren Nehri (Mittelrhein) boyunca en tehlikeli virajda bulunmasıyla dikkat çeker (Essen, 1964: 256). Bu tehlikeli özellikleri ve doğal ahenğiyle, yüzyıllar boyunca etrafında efsaneler teşekkül etmiştir.

Lorelei efsanesi zamanla o kadar popüler hale gelir ki Niklas Vogt, Schreiber, Simrock ve diğer 62 besteci Lorelei hikâyeleri yazmıştır. Örneğin Caroline M. Sawyer'ın "The Lady of Lurlei. A Legend of the Rhine" adlı eseri gibi (Lawrie, 2017: 22). Bu efsaneler, Lorelei kayasını yıllık binlerce ziyaretçi çeken önemli bir turistik yere dönüştürmüştür.

Burada suyun inanç ve kültür hayatındaki yerine değinmeliyiz. Su, insan yaşamının sürdürülebilirliği için en temel unsurdur ve her kültür için büyük bir öneme sahiptir. Su, canlı organizmalar için yaşamın temel kaynağıdır ve bu özellik, farklı toplumların su etrafında oluşturduğu kültürel inançların temelini oluşturmaktadır. Suyun yaşamı sürdürebilme yeteneği, farklı toplulukların suyla ilişkilendirdiği geleneklerin temelini atmıştır. Bu gelenekler, suyun canlılara hayat verme gücünün önemini vurgular. Tüm medeniyetler için su, yaşamın anahtarı olarak kabul edilir.¹

Suyun canlılara yaşam verme kabiliyeti, insanların su etrafında geliştirdiği kültürel uygulamaların temelini oluşturmaktadır. Su, insanların hayatta kalmasını sağlayan en kritik unsur olarak kabul edilir. Suyun canlı organizmalar için hayati bir öneme sahip olması, farklı toplumların suyla ilgili geliştirdiği kültürel ritüellerin temelini oluşturur. İnsan hayatının varlığını ve sürekliliğini sağlayan en önemli unsur olarak suyun tüm kültürler için son derece önemli olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Suyun canlılara yaşam verme özelliği, su etrafında oluşturulan kültürlerin temelini oluşturmaktadır.

Efsaneler, semboller ve metaforlarla doludur. Şairler, efsanelerden alınan semboller ve metaforları kullanarak şiirlerini zenginleştirebilirler. Aynı zamanda efsanelerdeki karakterlerin duygusal deneyimleri ve iç çatışmalar, şiirlerde karakterlerin iç dünyasını anlatmak için kullanılabilir. 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyıldaki Alman Romantik hareketinin yazarı ve şairi olan Clemens Brentano (1778-1842) da bu kişilerden biridir. Dönemine ait eserlerin ortak özellikleri; duyguların doğanın tasvirine ağırlık vermesi, masallara ve büyü temalara olan güçlü eğilimi olan Brentano'nun romantik baladında Lore Lay, birçok erkeğin hayran olduğu güzel bir kadındır.

Lorelei, Almanya'da Rhein nehri kıyısında yaşadığına inanılan su perilerinin en güzeldir. Gören her erkeğin başını döndüren, melodik şarkıları ise insanların ruhunu derinlemesine sarsarmış. Loreley'in sesi, sanki doğanın en büyüğü şarkılarını söylüyormuş gibi nehrin yankıları arasında dans edermiş. Lorelei, bir balıkçıya âşık olmuş ama balıkçı onu aldatmış, o da denizcilerden öç almak için Rhein nehrine bakan yüksek kayalıklarda oturmuş ve altın rengi saçlarını tararken şarkılar söylemiş. Lorelei'in büyüüne kendini kaptıran gemiciler, gözlerini ve kulaklarını ondan alamazlarmış ve biraz daha yaklaşırlarmış kayalara... Ardından Lorelei'in büyüü denizcilere Rhein nehrinin o bölgesinin ne kadar tehlikeli olduğunu unutturur ve gemileri kayalıklara çarpıp

¹ Günümüze kadar Türk kültüründe su konulu çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar arasında Türk dünyası inanç ve kültür hayatında suyun yerini bütüncül bir bakış açısıyla değerlendiren bir araştırma ve inceleme olarak bkz. (Baysal, 2020). Bu çalışmada yalnızca Türk kültürünün değil, aynı zamanda dünya mitolojilerinin ve semavi dinlerin de suya bakışları ele alınarak, suyun evrensel değeri ortaya konmuştur.

parçalanırmış ve denizcileri ölüme götürürmüş. Onları büyüleyerek ölümlerine neden olduğu için bir piskoposun huzuruna çıkarılır. Kendisine geri dönmeyecek bir adama duyduğu karşılıksız aşkın acısını çektiğini ve bu nedenle ölmek istediğini anlatır. Piskopos da onu sihir kullandığı için mahkûm etmek yerine güzelliğinden büyülenir ve günahlarının kefareti için onu bir rahibe manastırına gönderir. Lore Lay ve onu koruyan üç şövalye oraya giderken Ren Nehri kıyısındaki kayanın yanından geçerler. Lore Lay, sadakatsiz sevgilisine dikkat etmek için son bir kez tırmanmak ister, onu bir gemide gördüğüne inanır ve düşerek ölür. O zamandan beri adı kayalarda yankılandığına inanılan Lorelei da Alman efsanesinin sarı uzun saçlı bir kadın kahramanı olarak anılır (Essen, 1964: 240-268; Bellmann, 1980: 5-7). Böylece, Loreley'in acılı hayatı efsaneleşmiştir. Almanya'nın Ren Nehri kıyılarındaki kayalıklar halen "Loreley Kayalıkları" olarak bilinir ve denizciler, bu tehlikeli suları geçerken, güzel ama ölümcül hayaletin büyüünden kaçınmaya çalışırlar.

5. Clemens Brentano'nun 'Zu Bacharach am Rheine'yi

Clemens Brentano'nun "Zu Bacharach am Rhein" adlı eseri, Alman romantizminin bir örneği olarak kabul edilen ve Rhein Nehri'nin yanı başındaki Bacharach kasabasına odaklanan bir şiiirdir (Goos, 2023: 18). Bu şiir, doğa ve aşk temalarını içeren romantik bir anlatıdır.

"Zu Bacharach am Rhein" (Rhein Nehri'nde Bacharach) baladında şair, güzel manzaralara ve doğanın güzelliklerine duyduğu hayranlığı dile getirir. Rhein Nehri'nin güzellikleri, Bacharach kasabasının eski yapısı ve doğal çevresi eserin merkezinde yer alır. Bu eser, doğanın gücünü ve güzelliğini vurgularken, aynı zamanda romantik dönemin duygusal derinlik ve özgürlük arayışını yansıtan bir ton taşır. "Zu Bacharach am Rhein" Brentano'nun romantizmin temel özelliklerini yansıtan balatlarından biridir ve doğa ile insan duyguları arasındaki bağlantıyı vurgular. Bu balad, Brentano'nun duygusal ve natüralist yaklaşımını gösteren bir örnek olarak kabul edilir ve romantik edebiyatın önemli eserlerinden biridir.

Lore Lay karakterini içeren bu balad, 19. yüzyılın başında yazılmış olup Brentano'nun "Godwi" romanının bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Lorelei kayaçlarında yankıya neden olduğuna inanılan yaratıklar/ruhlar hakkında yerel efsaneler olsa da Brentano kayaçların adını ilk kez bir kişiye uygulayan ve kayaçları isimlendirerek kişiselleştiren kişidir (Gajek, 2002: 54). Baladın başlığı, Rhein Nehri'nin Bacharach kasabasına atıfta bulunur. Rhein Nehri, Alman romantik hareketi için önemli bir sembol haline gelmiştir ve birçok edebî eserde merkezî bir rol oynamıştır. Lore Lay, güzelliği ve büyüü ile ünlü olan bir kadındır. Onun hikâyesi, aşk, ihanet ve trajedi temasını işler. Hikâye, Lore Lay'in aşkının karşılıksız kalması sonucu yaşadığı acıyı anlatır. Bu acı, Lore Lay'in çevresinde yıkıma ve kayba yol açar. Bu balad romantik dönemin duygusal ve dramatik öğelerini içerir. Aşkın gücü, insan ilişkilerinin karmaşıklığı ve doğanın güzellikleri gibi temalar bu eserde önemli bir rol oynamaktadır. "Zu Bacharach am Rhein", Alman edebiyatının romantik dönemine damgasını vurmuş bir yapıttır.

Clemens Brentano, efsanevî söz konusu figürü romantik bir şekilde işlemiştir. Bu figür, şiirin içeriğini zenginleştirmiş, semboller ve metaforlar aracılığıyla derinlik kazandırmış ve okuyuculara farklı düşünsel katmanlar sunmuştur. Bu figür, şiirin içeriğini zenginleştiren, semboller ve metaforlar aracılığıyla derinlik kazandıran ve okuyuculara farklı düşünsel katmanlar sunan bir öneme sahiptir.

6. Clemens Brentano'nun 'Zu Bacharach am Rheine' Şiirinde Toplumsal Zihniyet ve Kültürel Bellek

Sosyal bilimlerde son dönemde önemli bir konu olan bellek çalışmaları, aslında halk biliminin temel kavramlarından birini oluşturmaktadır. Linda Degh, halk biliminin diğer sosyal bilimlerle aynı dönemde gelişmiş olmasına rağmen, ilginç bir şekilde 20. yüzyılda halk bilimcilerin kendi disiplinlerini genellikle yeni bir alan olarak gördükleri karmaşık bir algının oluştuğuna dikkat çeker (Çobanoğlu, 1999: 1–2). Bugün bellek araştırmalarının temelini oluşturan tüm mekanizmalar, aslında halk biliminin yaklaşık yüz elli yıl boyunca uyguladığı araştırma metodlarından türetilmiştir. Halk bilimi, sadece bir disiplin değil, sürekli olarak kültürel üretimin bir parçası olan kültürel bir süreçtir (Kirshenblatt-Gimblett, 1998: 305). Kültürel anlamda belleği bir mekâna çevirebilmek için insani kodların yaşamın her alanında tatbik edilmesi ve yeni nesillere aktarılması gerekir (Ergöz-Doğan, 2020: 29). Kültürel bellek mekânı, felsefik olarak insan belleğinin dış boyutları olup (Şahin, 2013: 104) insanoğlu bu vesileyle kendi değerlerini geleceğe aktarmaktadır. İçinde buldukları yüzyıla damgasını vuran sanatçıların, yazarların ve şairlerin eserleri de bu bağlamda kültürel bellek mekânları olarak değerlendirilebilir (Temur, 2017: 173).

19. yüzyılın başlarından itibaren Rhein Romantizmi'nin giderek şekillendiği görülmektedir. Birçok sanatçı ve yazar bu düşünce ve yorum modelinin oluşumuna kolektif olarak katkı sağlamıştır (Dischner, 1972: 4). Edebî metinlerin anlaşılmasında en önemli adımlardan biri sanatçının metin kurmada kullandığı kaynakların bilinmesidir (Tökel, 2012: 23). Söz konusu kaynakların en önemlisi kültürel bellektir. Bellek hem bireysel hem de kolektif benliğin mayası niteliğindedir (Metin, 2014: 87)

Rhein Nehri'nin güzelliğini şiir aracılığıyla tüm insanlara duyuran ilk kişi Clemens Brentano'dur (Tümmers, 1994: 210). Brentano'nun “Zu Bacharach am Rheine” adlı baladı, baladın ana karakteri Lore Lay için ölümcül olan karşılıksız bir aşkı sembolize etmektedir. Şiirdeki duygusal yoğunluk ve doğa betimlemeleri, Alman Romantizmi'nin etkilerini taşımaktadır. Doğa ve insanın iç dünyası arasında derin bağlantılar kurulması, bu dönemin sanatsal anlayışının bir yansımasıdır. Piskoposun Lorelei'yi manastıra gönderme çabası, dinî otoritenin gücünü ve toplumsal normların birey üzerindeki etkisini göstermektedir. Aynı zamanda kadının güzelliğiyle erkekleri etkilemesinin getirdiği trajik son, toplumsal cinsiyet rolleri ve güç dinamikleri üzerine düşündürücüdür.

Clemens Brentano'nun “Zu Bacharach am Rheine” adlı şiiri, Alman romantizminin en bilinen baladlarından biridir ve Alman kültürel belleğinde merkezi bir rol oynamaktadır. Şiir, Lore Lay adlı bir kadının efsanevi hikâyesini anlatmaktadır. Lore Lay, büyüleyici güzelliğiyle erkekleri felakete sürükleyen bir kadındır. Bischof (Piskopos), onun güzelliğinden etkilenir ve ona merhamet eder. Lore Lay, sevgilisini kaybettiği için ölümü diler ve sonunda Rhein'den bir kayaya atlayarak intihar eder, bu sırada onu kurtarmaya çalışan şövalyeler trajik bir şekilde ölürlür (Opaçak, 2020: 28). Kültürel olarak Lore Lay efsanesi Alman halk bilincinde derin bir köklülüğe sahiptir. Bu efsane, kadının trajik aşk hikâyesi ve bir kadının erkekleri felakete sürükleyen ölümcül cazibesini simgeler. Şiir, romantik unsurları yansıtır; aşkın özlemi, kaderin kaçınılmazlığı ve doğanın gücü gibi temaları işler. Rhein nehri manzarası ve Loreley kayası gibi tarihî mekânlarla olan bağlantısı, duygusal ve kültürel etkisini artırır.

Ayrıca, şiirin müzikal bir şekilde işlenmesi, Lore Lay baladının Alman müzikal belleğinde de derin izler bırakmasını sağlamıştır. Friedrich Silcher'in ve daha sonra Franz Liszt'in besteleri, Lore Lay baladının müzikal hafızada da sağlam bir yer edinmesine katkıda bulunmuştur. Bu

eser, edebî eserlerin ve onların müzikal yorumlarının nesiller boyunca canlı kalabildiğinin ve bir milletin kültürel belleğini nasıl şekillendirebileceğinin bir örneğidir.

Rhein Nehri mitolojik kahramanları, Alman mitolojisinde ve kültürel mirasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu kahramanlar, suyun gücünü, bereketini ve zaman zaman da tehlikelerini simgelerler. Efsaneler ve hikâyeler, nehir üzerindeki insan etkileşimlerini, doğanın insanlar üzerindeki gücünü ve insan duygularını anlatarak, Rhein Nehri'nin mitolojik ve kültürel anlamını zenginleştirirler.

Clemens Brentano'nun "Zu Bacharach am Rheine" adlı şiiri, sosyal açıdan birkaç ilginç noktayı aydınlatılabilir:

- Cinsiyet Roller ve Toplum: Lore Lay karakteri, erkekleri büyüleyen ve hayatlarını etkileyen kadın güzelliğinin ve cazibesinin stereotip bir temsilini sunar. Bu, kadınların genellikle arzu nesnesi veya baştan çıkarıcı figürler olarak tasvir edildiği geleneksel cinsiyet rolleri görüşünü yansıtır.
- Ahlâk ve Günah: Erkeklerin ve piskoposun Lore Lay'ın güzelliğine verdiği tepkiler, toplum içinde ahlâki bir gerilimi gösterir. Piskoposun Lore Lay'ı "kötü büyü" yapan bir figür olarak görmesi ve ondan günah çıkarmasını istemesi, dinî ve sosyal normlardan güçlü bir şekilde etkilenmiş ahlâki anlayışları yansıtır.
- Sosyal Hiyerarşi ve Otorite: Piskoposun müdahalesi ve sonrasında Lore Lay'ı bir manastıra gönderme kararı, o zamanın toplumunda kilisenin otoritesini ve etkisini gösterir. Bu durum, toplumun dinî ve ahlâki normlarını tehlikeye düşüren veya sorunlu olarak gördüğü durumlarda sosyal kurumların nasıl müdahale edebildiğini açıkça göstermektedir.
- Sınıf Farkları ve Bireysel Trajediler: Lore Lay'ın güzel bir kadın olarak erkekleri ölüme götüren ve sonunda kendi ölümünü seçen bir kadın olarak kaderi, sıkı sosyal hiyerarşi içinde bireysel bir trajedi olarak yorumlanabilir. Onun bir manastıra gönderilmesi ve orada bir rahibe olarak yaşaması, o zamanın toplumunun kadınlara yönelik beklentilerini ve sınırlamalarını da gösterir.

Şiirin merkezinde doğanın ve onun insan psikolojisi üzerindeki etkisi vardır. Brentano, Bacharach am Rhein çevresinin resmeder, nehir ve suya yansıyan dağların görkemini anlatır. Bu doğa tasviri sadece estetik değil, aynı zamanda doğanın romantik idealizasyonuna katkıda bulunur; bu da romantizmin tipik özelliklerindedir. Bu doğa betimlemesi, o dönemde Avrupa manzaralarını değiştiren ve sosyal yapıları etkileyen endüstrileşme süreçlerinden kaçış olarak görülebilir. Şiirin sosyolojik olarak ilginç bir diğer yönü de toplumun ve sosyal bağların rolüdür. Brentano, şiirinde Bacharach'ın sakinlerini, doğa ile uyum içinde yaşayan ve sıkı bir topluluk oluşturan bireyler olarak tasvir eder. Bu güçlü topluluk tasviri, o dönemdeki giderek bireyselleşen toplumlara karşı bir zıtlık oluşturur; bu toplumda sosyal dayanışma ve ortak bir kimlik vurgulanırken modern toplumda sıkça kaybolmuş olan unsurlar olarak görülmektedir. Ayrıca Brentano'nun şiirinde tarih ve geleneklerin önemi de ele alınmaktadır. Bacharach am Rhein, zengin bir tarihi geçmişi olan bir yerdir ve bu şiirde bu geçmiş ifade bulur. Ortaçağ kalesinden ve eski efsanelerden bahsedilmesi, topluluğu derin bir tarihsel süreklilik içinde köklendirir. Bu, endüstrileşme ve modernlikle beraber toplumda meydana gelen değişim ve kopukluklara bir karşı duruş olarak anlaşılabilir. Tarih ve geleneklerin vurgulanması, değişimlerin yaşandığı bir dönemde süreklilik ve istikrarı koruma çabası olarak yorumlanabilir.

Rhein Nehri, turizm açısından da büyük bir öneme sahiptir. Romantik Ren Turları, nehir boyunca yapılan gemi turları ve şarap tatil köyleri, nehrin etrafındaki ekonomik aktivitelerin temelini oluşturmaktadır. Bu durum, nehrin kültürel ve ekonomik açıdan nasıl zengin bir kaynak olduğunu göstermektedir. Genel olarak, bu şiir zamanının sosyal ve ahlaki anlayışlarının bir aynası olarak görülebilir. Geleneksel cinsiyet dinamikleri, kilisenin rolü ve bir geleneksel toplumda bireysel trajediler gibi konular üzerine daha derin bir bakış sunmaktadır. Sonuç olarak, Brentano'nun "Zu Bacharach am Rheine" adlı şiiri sadece bir manzara tasviri sunmakla kalmaz, aynı zamanda döneminin sosyolojik bir incelemesini yapar. Doğanın romantik özlemini, toplumun sosyal bağlarını ve değişen bir dünyada tarihin ve geleneklerin önemini yansıtır. Bu unsurların analiziyle, 19. yüzyılın başındaki sosyal dinamikler ve kültürel akımlar hakkında daha kapsamlı bir anlayış elde edebiliriz.

7. Sonuç

Kültürel bellek, insanların bir toplumun geçmişine, değerlerine ve geleneklerine dair sahip oldukları bilinçaltı anlayışıdır. Bu bellek, bir topluluğun tarihini, deneyimlerini ve mirasını içeren zengin bir kaynak olup birçok farklı şekilde ifade edilebilir ve açıklanabilir. Kültürel bellek, bir nesilden diğerine geçen bilgilerin ve deneyimlerin taşınmasını kolaylaştırır. Bu, toplulukların sürekli olarak kendilerini yeniden üretmelerine yardımcı olur.

Lorelei, Almanya'da Sankt Goarshausen yakınlarında bulunan 132 metre yüksek, dik bir kayadan adını almakta olup 2002 yılında UNESCO Dünya Mirası Alanı ilan edilmiştir. Lorelei'nin bu unvanı, bölgeyi turistler için çekici kılmıştır. Burası Alman siyaseti, tarihi, folkloru, turizmi ve ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır. Tarihî açıdan baktığımızda Rhein Nehri üzerindeki bu çıkıntı, gemi trafiği için önemli bir nokta olmuş ve bölgesel savaşların ve anlaşmazlıkların merkezi olmuştur. Ekonomik açıdan baktığımızda ise bölgedeki turistik faaliyetler, restoranlar ve hediyelik eşya dükkânları, yerel ekonomiye katkı sağlamakta olduğunu görmekteyiz. Lorelei Kayası, ziyaretçiler için büyüleyici bir manzara sunmaktadır. Aynı zamanda yazarlar ve besteciler tarafından güzel ve tehlikeli bir kadının yaşam alanı olarak eserlerde işlenmiştir.

Alman romantizmi, duygu, doğa ve hayal gücünün vurgulanmasıyla karakterize edilen bir edebiyat ve sanat akımıdır. Clemens Brentano, bu akımın önemli temsilcilerinden biridir. "Zu Bacharach am Rhein" romantik bir duygu ve doğal güzelliklerin yüceltilmesi gibi romantizmin ana temalarını işler. Şair, şiirinde Rhein Nehri'nin yanındaki Bacharach kasabasını bir bellek mekânı olarak kullanmıştır. Bu mekânın fiziksel detaylarını ve tarihî önemini işleyerek okuyucuya zengin bir görsel ve duygusal deneyim sunar. Mekân, şiirin merkezinde yer alır ve duygusal bir yoğunluğa sahiptir. Şair, söz konusu bellek mekânını kullanarak yaratıcı bir özgürlüğe sahiptir. Bu mekân, sadece fiziksel bir yer değil, aynı zamanda duygusal ve sembolik bir anlam taşımaktadır. Brentano, bu mekânı kendi dilinde yeniden inşa etmiştir ve okuyucuları bu özel dünyaya davet etmektedir. Bu, gerçek dünyanın sınırlarını aşarak hayal gücünü serbest bırakan romantik bir yaklaşımdır. Şair, Bacharach kasabasını öyle bir şekilde tasvir eder ki bu mekân şiirin ana karakterlerinden biri haline gelir. Nehir kenarındaki evlerin, dağların ve doğanın ayrıntılı betimlemeleri, okuyucunun kendisini bu mekânda hissetmesini sağlar. Bu, şiiri daha canlı ve etkileyici kılar. Bellek mekânlarına dayalı olarak inşa edilen şiir, sıra dışı ve özgün bir yapıya sahiptir. Brentano, geleneksel şiir formlarından sıyrılır ve duygu, doğa ve mekânı bir araya getirerek çağdaş ve dikkat çekici bir eser ortaya koymuştur.

Halk bilimi, sadece bir akademik disiplin olarak değil, aynı zamanda kültürel üretimin sürekli bir parçası olarak da görülmelidir. Kültürlerin değişimine ve gelişimine katkıda bulunan bir süreç olarak halk bilimi kültürel mirasın sürdürülmesine ve gelecek nesillere aktarılmasına yardımcı olur. Bu nedenle, halk bilimi sadece geçmişini anlamakla kalmaz, aynı zamanda geleceği şekillendirmeye katkıda bulunur. Sonuç olarak, halk bilimi hem geçmişin izlerini sürmek hem de geleceği şekillendirmek için güçlü bir araştırma ve kültürel koruma aracı olarak varlığını sürdürmektedir. Bu alandaki çalışmalar, toplumların kimliklerini ve kültürel zenginliklerini anlamada kritik bir rol oynamaktadır.

Kaynakça

- Aristoteles. (1987). *Poetika*, (çev: İ. Tunalı), İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel bellek*. (çev, A. Tekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bağır, M. (2018). Aristoteles'in mimesis ve katarsis kavramları üzerinden bir film incelemesi: Dogville, *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Dergisi*, S. 2, İzmir, 36-55. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egemiadergisi/issue/36758/398437>
- Baysal, N. (2020). *Türk halk kültüründe su*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Bellmann, W. (1980). Brentanos Lore Lay-Ballade und der antike echo-mythos. Detlev Lüders (Ed.), *Clemens Brentano. Beiträge des kolloquiums im freien Deutschen hochstift 1978* (s. 1-9) içinde. Tübingen: De Gruyter.
- Gajek, B. (2002). Orient-Italien-Rheinlandschaft. Von der dreifacher 'Heimat alles wunderbaren'. Zu Clemens Brentanos Lore Lay. Gunter E. Grimm (Ed.), *Gedichte und interpretationen. Deutsche balladen* (s. 137-159) içinde. Stuttgart: Reclam.
- Çetin, N.E. (2018). Bir kültürel bellek mekânı olarak ninnilerde militarist kültürün aktarımı. *Kültürel belleğe yolculuk* (s. 120-141) içinde. Ankara: Epos Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (1999). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Dischner, G. (1972). *Ursprünge der Rheinromantik in England. Zur Geschichte der romantischen Ästhetik*. Frankfurt.
- Ergöz, R. - Doğan, O. (2020). Kültürel bellek mekânı ve milli kimlik yaratmada Pınarbaşı ağıtlarının işlevi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, 1(47), 29-43. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.764046>
- Ersoy, R. (2009). *Sözlü tarih folklor ilişkisi Baraklar örneği*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Essen, E. (1964). Clemens Brentano. Lore Lay. Rupert Hirschenauer-Albrecht Weber (Ed.), *Wege zum gedicht* (s. 240-268) içinde. München und Zürich: Schnell & Steiner.
- Girard, R. (2013). *Romantik yalan ve romansal hakikat edebi yapıda ben ve öteki*, (çev: A. E. İldem), İstanbul: Metis Yayınları.
- Goos, G. (2023). *The Loreley*. Usingen, 18-31.
- İlhan, M.E. (2018). *Kültürel bellek - Sözlü kültürden yazılı kültüre hatırlama / Halkbilimsel bir yaklaşım denemesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kirshenblatt-Gimblett, B. (1998). Folklore's crisis. *The Journal of American Folklore*. Vol. 111, No. 441, Summer, 281-327.
- Lawrie, B.S. (2017). *Lorelei and the beautiful Lau: The portrayal of water nymphs in seminal works of 19th century German literature*. (Master tezi, Waikato Üniversitesi, Hamilton/Yeni Zelanda). Erişim adresi: <https://researchcommons.waikato.ac.nz/handle/10289/11081>
- Lentwojt, P. (1998). *Die Loreley in ihrer landschaft: Romantische dichtungsallegorie und klischee*. Frankfurt: Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften.
- Metin, A.K. (2014). *Mekan ve zaman odağında hafıza*, Ankara: Türk Dili Özel Sayısı Mekan-Hafıza-Edebiyat, S.47.
- Nora, P. (2006). *Hafıza mekânları*, (çev. M. E. Özcan), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Oğuzhan Börekçi, Ü. A. (2013). Kültürel bellek inşası bağlamında "Estergon Kalesi" romanına dair bir okuma. *Uluslararası Türkiye – Macaristan İlişkileri Sempozyumu ve Türk Sanatları Karma Sergisi* (s. 127-136) içinde, Halk Kültürü Araştırmaları Kurumu: Macaristan.
- Oğuzhan Börekçi, Ü. A. (2020). Tarih bilinci ve kültürel bellek inşası bağlamında bir analiz: Fatih İstanbul kapılarında. İçinde geçmişten günümüze toplumsal hafıza: anlatı türleri ve ritüeller üzerinden analizler. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Opačak, R. (2020). "Intertextualität als Erzählmittel in Süskinds Roman Das Parfum". J.-J.-Strossmayer-Universität in Osijek Fakultät für Geistes- und Sozialwissenschaften Osijek Vordiplomstudium der deutschen Sprache und Literatur. Osijek.
- Uğurlu, E. K. (2014). Kültürel bellek aktarıcısı olarak ninni, *Millî Folklor*, S.102, 43-52. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egemiadergisi/issue/36758/398437>
- Sarlo, B. (2012). *Geçmiş zaman bellek kültürü ve özneye dönüş üzerine bir tartışma*, (çev. P. Bayaz Charum -D. Ekinci) İstanbul: Metis Yayınları.

Strauss, L.C. (1994). *İrk tarih kültür*, (çev. H. Bayrı), İstanbul: Metis Yayınları.

Şahin, V. (2013). *Kültürümüzde türkü sempozyumu bildirileri (22-25 Ekim 2011)*. Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Temur, N. (2017). Bir kültürel bellek mekânı olarak Mahtumkulu Divanı. *Türkbilig*, S. 34, 173-178.

Tökel, D.A. (2012). Edebiyat mitolojinin mitoloji edebiyatın neresinde?, *Bizim Külliye*, S. 51, Elazığ, 23 -29.

Tümmers, H. J. (1994). *Der Rhein Ein Europäischer Fluss und Seine Geschichte*. München.

Elektronik Kaynaklar

URL1:<https://www.romantischer-rhein.de/en/rhine-romanticism-and-the-region/majestic-unesco-world-heritage/unesco-world-heritage-site-upper-middle-rhine-valley> (E.T. 21.09.2023)

Extented abstract

İtroduction

Folk culture is composed of the amalgamation of a nation's language, traditional values, emotional richness, and its realm of thought. This heritage, collectively created by the community and undergoing various evolutions over time, forms cultural memory spaces that connect the society through history. These places, where collective memory is preserved and transmitted through symbols and rituals, are the sites where new members of the society take their first steps into the 'enchanted world' as they mature. These places are spaces of social memory, where the collective memory is preserved and transmitted through symbols and rituals. In his work "Les Lieux de mémoire" (2006), Pierre Nora views space as a cultural and historical record and as the "history of history". According to him, memory manifests itself in specific places, but these places are also obligated to carry the traces of individual will and the passage of time. These memory spaces contribute to the differentiation of societies from others and foster a sense of identity within a group. Memory has been one of the favored subjects of social science research in the 20th century, examined in various fields. These investigations have not been limited to human memory alone; they have also extended to encompass fields such as history, philosophy, sociology, psychology, and many other disciplines. Each discipline has approached memory differently, offering unique perspectives. Cultural memory, by bridging these disciplines, has complemented the aspects of memory that are often difficult to express or incomplete. Cultural memory spaces play a vital role in preserving the collective memory of a society and transmitting it to future generations, making them crucial points of encounter for the past and the present.

Methods

In this study, text analysis method has been employed. The word Lorelei, meaning 'Murmuring Rock,' takes its name from a steep, 132-meter-high rock located near Sankt Goarshausen in Germany. The valley was declared a UNESCO World Heritage Site in 2002. This rock plays a significant role in German politics, history, folklore, tourism, and economy, and has been depicted by writers and composers as the habitat of a beautiful yet dangerous woman.

Title

Clemens Brentano's work, "Zu Bacharach am Rhein", is considered an example of German Romanticism and is a poem that focuses on the town of Bacharach by the Rhine River. This poem is a romantic narrative that encompasses themes of nature and love. In "Zu Bacharach am Rhein" the poet expresses his admiration for beautiful landscapes and the wonders of nature. The beauty of the Rhine River, the old structure of Bacharach town, and its natural surroundings take center stage in the work. While emphasizing the power and beauty of nature, this work also carries a tone that reflects the emotional depth and quest for freedom of the Romantic era. "Zu Bacharach am Rhein" is one of Brentano's ballads that exemplifies the fundamental characteristics of Romanticism and emphasizes the connection between nature and human emotions. It is considered an example of Brentano's emotional and naturalistic approach and is regarded as one of the significant works of Romantic literature. This ballad, which features the character of Lore Lay, was written in the early 19th century and emerged as a part of Brentano's novel "Godwi" Although there are local legends about creatures/spirits believed to echo in the Lorelei rocks, Brentano was the first to apply the name of the rocks to a person and personalized them by giving the rocks names (Gajek, 2002: 54). The title of the ballad makes a reference to Bacharach town by the Rhine River. The Rhine River has become an important symbol for the German Romantic movement and has played a central role in numerous literary works. Lore Lay is a woman known for her beauty and enchantment. Her story revolves around themes of love, betrayal, and tragedy. The narrative tells of Lore Lay's pain resulting from unrequited love, which leads to destruction and loss in her surroundings. This ballad incorporates emotional and dramatic elements of the Romantic era, touching on themes such as the power of love, the complexity of human relationships, and the beauty of nature. "Zu Bacharach am Rhein" is a masterpiece that left its mark on the Romantic period in German literature. Clemens Brentano has portrayed the legendary figure in a romantic manner. This figure has enriched the content of the poem, added depth through symbols and metaphors, and offered readers different layers of thought.

Conclusion

One of the most crucial steps in understanding literary texts is knowing the sources that an artist employs in constructing the text (Tökel, 2012: 23). Among these sources, cultural memory stands out as the most significant. Cultural memory is the subconscious understanding that individuals have about a society's past, values, and traditions. This memory serves as a rich resource that encompasses a society's history, experiences, and heritage, and it can be expressed and explained in various ways. Cultural memory facilitates the transmission of knowledge and experiences from one generation to the next, aiding

communities in continually reproducing themselves. Lorelei, named after a steep, 132-meter-high rock near Sankt Goarshausen in Germany, was declared a UNESCO World Heritage Site in 2002. This location plays a vital role in German politics, history, folklore, tourism, and economy. Additionally, it has been depicted as the living space of a beautiful yet dangerous woman in the works of writers and composers. Clemens Brentano's ballad "Zu Bacharach am Rhein" is an example of German Romanticism, focusing on the town of Bacharach right by the Rhine River. The poet's use of a memory space as an image, one of the pillars of cultural memory, has been one of the most effective ways to captivate the reader. By employing memory spaces, the poet had creative freedom, transcending the boundaries of the real world and reconstructing the space in their own language. Thus, the poem became more striking and unique.

EKLER

Ek-1: Almanya'da Sankt Goarshausen yakınlarında bulunan 132 metre yükseklikteki Lorelei kayası




Ek-2: Baladın orijinali ve Türkçe tercümesi

<p>Zu Bacharach am Rheine wohnt' eine Zauberin, die war so schön und feine und riß viel Herzen hin.</p> <p>Und machte viel zuschanden der Männer rings umher, aus ihren Liebesbanden war keine Rettung mehr!</p> <p>Der Bischof ließ sie laden vor geistliche Gewalt und mußte sie begnaden, so schön war ihr' Gestalt. Er sprach zu ihr gerühret: "Du arme Lore Lay! Wer hat dich denn verführet zu böser Zauberei?"</p> <p>"Herr Bischof, laßt mich sterben, ich bin des Lebens müd, weil jeder muß verderben, der meine Augen sieht.</p>	<p>Rhein Nehri'nin kıyısındaki Bacharach'ta Bir büyücü yaşardı, O kadar güzel ve zarifti ki Ve birçok kalbi ele geçirdi.</p> <p>Ve birçok erkeği mahvetmeye yol açtı Etrafındaki erkeklerin, Aşk bağlarından kurtuluş yoktu, Onlar için hiçbir umut kalmamıştı!</p> <p>Piskopos onu çağırdı Ruhsal otoritenin önüne, Ve ona merhamet etmek zorunda kaldı, O kadar güzeldi ki. Duygulanmış bir şekilde ona şöyle dedi: "Sen yoksul Lore Lay! Kim seni kötü büyüye yönlendirdi?"</p> <p>"Herr Piskopos, kendimi öldürmeme izin verin, hayattan bıktım, çünkü mahvolmak zorundadır, Benim gözlerimi gören herkes."</p>
-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

<p>Die Augen sind zwei Flammen, mein Arm ein Zauberstab – schickt mich in die Flammen, o brechet mir den Stab!”</p> <p>Ich kann dich nicht verdammen, bis du mir erst bekennt, warum in deinen Flammen mein eignes Herz schon brennt!</p> <p>Den Stab kann ich nicht brechen, du schöne Lore Lay! Ich müßte denn zerbrechen mein eigen Herz entzwei!</p> <p>“Herr Bischof, mit mir Armen treibt nicht so bösen Spott und bittet um Erbarmen für mich den lieben Gott?”</p> <p>Ich darf nicht länger leben, ich liebe keinen mehr, – den Tod sollt Ihr mir geben, drum kam ich zu Euch her!</p> <p>Mein Schatz hat mich betrogen, Hat sich von mir gewandt, Ist fort von hier gezogen, Fort in ein fremdes Land.</p> <p>Die Augen sanft und wilde, Die Wangen rot und weiß, Die Worte still und milde Das ist mein Zauberkreis.</p> <p>Ich selbst muß drin verderben, Das Herz tut mir so weh, Vor Schmerzen möcht' ich sterben, Wenn ich mein Bildnis seh'.</p> <p>Drum laßt mein Recht mich finden, Mich sterben, wie ein Christ, Denn alles muß verschwinden, Weil er nicht bei mir ist.“</p> <p>Drei Ritter läßt er holen: „Bringt sie ins Kloster hin, Geh Lore! - Gott befohlen Sei dein berückter Sinn.</p> <p>Du sollst ein Nönnchen werden, Ein Nönnchen schwarz und weiß, Bereite dich auf Erden Zu deines Todes Reis.“</p>	<p>Gözler iki alev gibiydi, Kolum bir sihirli değnek gibiydi – Beni alevlere gönderin, ya da değneğimi kırın!”</p> <p>Seni kınamam mümkün değil, Ta ki bana neden kendi alevlerinde Kendi kalbim yanıyor İtirafını yapana kadar,</p> <p>Değneği kıramam, Güzel Lore Lay! Eğer kırarsam Kendi kalbimi ikiye bölerim!”</p> <p>“Herr Piskopos, beni zavallıyı Kötü bir şekilde eğlendirmeyin Ve Tanrı'dan merhamet dilemek için Lütfen, sevgili Tanrımız için dua edin!</p> <p>Daha fazla yaşamama izin verilmiyor, Artık kimseyi sevmiyorum, - Ölümü bana vermelisiniz, Bu yüzden size geldim!</p> <p>Sevgilim beni aldattı, Benden uzaklaştı, Başka bir yere gitti, Bir yabancı ülkeye.</p> <p>Gözler nazik ve vahşiydi, Yanaklar kırmızı ve beyazdı, Sözler sessiz ve nazikti, İşte benim sihirli çemberim.</p> <p>Kendi içimde mahvolmalıyım, Kalbim çok acıyor, Acıdan ölmek isterim, Kendi görüntümü gördüğümde.”</p> <p>Öyleyse hakkımı bulmama izin verin, Bir Hristiyan gibi ölmemi sağlayın, Çünkü her şey kaybolmalı, O benim yanımda değilken.”</p> <p>Üç şövalyeyi çağırdı: “Onu manastıra götürün, Git Lore! - Tanrı seni korusun Çılgın düşüncen olsun.</p> <p>Bir rahibe olmalısın, Siyah ve beyaz bir rahibe, Dünya için kendini hazırla, Ölüm yolculuğuna.”</p>
--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

<p>Zum Kloster sie nun ritten, Die Ritter alle drei, Und traurig in der Mitten Die schöne Lore Lay.</p> <p>„O Ritter laßt mich gehen, Auf diesen Felsen groß, Ich will noch einmal sehen Nach meines Liebsten Schloß.</p> <p>Ich will noch einmal sehen Wohl in den tiefen Rhein, Und dann ins Kloster gehen Und Gottes Jungfrau sein.“</p> <p>Der Felsen ist so jähe, So steil ist seine Wand, Doch klimmt sie in die Höhe, Bis daß sie oben stand.</p> <p>Es binden die drei Ritter, Die Rosse unten an, Und klettern immer weiter, Zum Felsen auch hinan.</p> <p>Die Jungfrau sprach: “Da gehet Ein Schifflin auf dem Rhein, Der in dem Schifflin stehet, Der soll mein Liebster sein.</p> <p>Mein Herz wird mir so munter, Er muß mein Liebster sein! -“ Da lehnt sie sich hinunter Und stürzet in den Rhein.</p> <p>Die Ritter mußten sterben, Sie konnten nicht hinab, Sie mußten all verderben, Ohn' Priester und ohn' Grab.</p> <p>Wer hat dies Lied gesungen? Ein Schiffer auf dem Rhein, Und immer hat's geklungen Von dem drei Ritterstein:</p> <p>Lore Lay Lore Lay Lore Lay</p> <p>Als wären es meiner drei.</p>	<p>Şimdi manastıra doğru sürdüler, Üç şövalye de, Ve ortada üzgün bir şekilde Güzel Lore Lay.</p> <p>“Ah şövalyeler, gitmeme izin verin, Bu büyük kayaya çıkayım, Sevgilimin şatosuna bir kez daha bakayım.</p> <p>Derin Rhein'e bir kez daha bakayım, Ve sonra manastıra gideceğim Ve Tanrı'nın bakiresi olacağım.”</p> <p>Kaya çok dikti, Duvarı çok dikti. Ama o tırmandı yukarı, Ta ki zirveye ulaştı.</p> <p>Üç şövalye atlarına bağladı, Aşağıda. Ve kaya duvarına doğru daha fazla tırmandılar, Yukarı doğru.</p> <p>Genç kız dedi: “Orada Rhein üzerinde küçük bir gemi var, Küçük gemide duran kişi, O benim sevgilim olmalı.</p> <p>Kalbim o kadar coşkulu ki, O benim sevgilim olmalı!” Sonra aşağıya eğildi Ve Rhein'e atladı. Şövalyeler ölmek zorundaydı, Aşağı inemediler; Hepsi mahvolmak zorundaydı, Papaz ve mezar olmadan!</p> <p>Kim bu şarkıyı söyledi? Rhein Nehrinde bir gemici, Ve her zaman şöyle yankılandı Üç şövalye taşından:</p> <p>Lore Lay Lore Lay Lore Lay</p> <p>Sanki uçümün adımıymış gibi!</p>
---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

Yazar(lar) / Author(s)

Öğretim Görevlisi, Abdullah Demir 
Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Meslek Yüksekokulu, Muş-Türkiye
e-posta: a.demir@alparslan.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 26. 02. 2024
Kabul tarihi-Date of acceptance: 29. 11. 2024
Yayım tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Review: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Demir, A. (2024). Cumhuriyet Senatosu'nda Elâzığ'ın temsili: Rasim Giray örneği. *İçtimaiyat*, 8(2), ss 573-588. DOI:
<https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1442068>

Cumhuriyet Senatosu'nda Elâzığ'ın Temsili: Rasim Giray Örneği

Öz

Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetim sisteminde 1961 Anayasasıyla yapılan değişiklikle Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan oluşan iki meclisli bir yapıya geçilmiştir. Cumhuriyet Senatosu 1980 yılına kadar faaliyet göstermiştir. Senato, yaşanan askeri müdahale sonrası ülkenin demokratik yapıya geçiş sürecinde rol alan önemli bir siyasi ve idari mekanizma görevi üstlenmiştir. Cumhuriyet Senatosu, meclisin denetlenebilirliğini artırmak, anayasaya ve temel insan haklarına aykırı yasaların çıkmasını engellemek, hükümetin yapmış olduğu faaliyetleri kontrol etmek ve toplumu ilgilendiren sorunların çözümüne katkıda bulunmak amacıyla kurulmuştur. Cumhuriyet Senatosu'nda Elâzığ ili de temsil edilmiştir. 1961-1980 yılları arasında yapılan genel seçimlerle Elâzığ ilinden toplamda beş senatör seçilmiştir. Bu senatörlerden biri olan Rasim Giray, 1961-1966 yılları arasında Senatör olarak Elâzığ'ı temsil etmiştir. Bu çalışmanın amacı senatör olduğu süre boyunca eğitimci olmasının da etkisiyle ülkenin ve seçildiği bölgenin özellikle eğitim ve öğretim alanındaki sorunların çözümünü için çaba sarf eden, Elâzığ siyaset hayatı ve eğitim tarihi önemli bir şahsiyet olan Rasim Giray'ın hayatını ve Senatodaki faaliyetlerini ele alarak bir dönem analizi yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Rasim Giray, Cumhuriyet Senatosu, Senatör, Elâzığ.

Elâzığ in the Senate of the Republic: The Example of Rasim Giray

Abstract

The Republic of Turkey's administrative system was transformed into a bicameral structure consisting of the National Assembly and the Senate of the Republic with the changes made by the 1961 Constitution. The Senate of the Republic operated until 1980. The Senate assumed the role of an important political and administrative mechanism in the transition of the country to a democratic structure after the military intervention. The Senate of the Republic was established to increase the controllability of the parliament, to prevent the enactment of laws contrary to the constitution and to contribute to the solution of problems concerning the society. Elâzığ province was also represented in the Senate of the Republic. A total of five senators were elected from Elâzığ province in the general elections held between 1961-1980. One of these senators, Rasim Giray, represented Elâzığ as a Senator between 1961-1966. The aim of this study is to analyze the life and activities of Rasim Giray, an important figure in Elâzığ political life and education history, who made efforts to solve the problems of the country and the region he was elected to, especially in the field of education and teaching, with the influence of being an educator during his time as a senator, and to make a period analysis by examining his life and activities in the Senate..

Anahtar Kelimeler: Rasim Giray, Senate of the Republic, Senator, Elâzığ.

1. Giriş

Türk demokrasi tarihi 150 yıla yaklaşan deneyime sahiptir. Osmanlı Devleti'nin batılılaşma ekseninde başlatmış olduğu yeniliklerin bir uzantısı olarak parlamenter yönetim anlayışı, 1876 yılında Meşrutiyet'in ilanı ile başlamıştır. Osmanlı'da, meşruti yönetim anlayışı gelenekseli temsil eden teokratik monarşi ile bir arada icra edilmiştir. Böylelikle kısmen de olsa halk iradesi ilk kez yönetime yansımıştır. Kanuni Esasi'ye göre yasama organı iki meclisten ibarettir. Yasama organı, üyelerini padişahın seçtiği Ayan Meclisi ile üyelerinin halk tarafından belirlendiği Mebusan Meclisi şeklindedir. Ayan Meclisi üyeleri bir sefere mahsus seçilir, ölene kadar görevde kalır ve doğrudan padişaha karşı sorumluydular. Halk tarafından bir sonraki seçim süresine kadar seçilen Mebusan Meclisi üyeleri de yasama faaliyetlerinde Ayan Meclisine karşı sorumluydular. Bu ikili yönetim yapısı ile hem yasama hem de yürütme, padişah otoritesine bağlıdır (Berkes, 1978: 327). Anayasanın uygulanmasında gücü padişaha veren yine Kanuni Esasi'nin kendisidir (Karpas, 1967: 1). Padişah, anayasanın kendisine vermiş olduğu yetkiye dayanarak meclisi kapatmıştır. Türk demokrasi tarihinde görülen bu kesinti hali, yaklaşık otuz yıl sürmüş ve 1908'de Meşrutiyetin yeniden ilanı ile son bulmuştur (Tunaya, 2004: 1-2). Geline aşamada, Osmanlı mutlak monarşisi, yönetimde değişimi isteyen tarafın mücadelesi sonucunda iki meclisli yönetim anlayışını yeniden kabul etmiştir (Zürcher, 2015: 142).

Osmanlı'daki meşruti monarşi yönetimi Birinci Dünya Savaşı öncesi yeniden kesintiye uğramıştır. Harp koşullarının Osmanlı'yı etkilemesi ve ilan edilen genel seferberlik sonrası Osmanlı Mebusan Meclisi'nin faaliyetleri durdurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı süresince siyasi krizler ve hükümet bunalımları yaşanmıştır. Devletin savaşı kaybeden tarafta yer alması bu siyasi belirsizliği daha da derinleştirmiştir. Meclisin açılıp bir an evvel faaliyetlerine başlaması, devletin karşı karşıya kaldığı siyasi krizlere çözüm olarak görülmüştür.¹ Anadolu'da vücut bulan ve gittikçe güç kazanan Millî Mücadele hareketi de bu doğrultuda düşünülmüştür. Bu düşünceden hareketle Amasya Görüşmesinde, Millî Mücadele'yi temsil eden Mustafa Kemal Paşa Anadolu'nun güvenli bir yerinde meclisin açılmasını, İstanbul Hükümeti temsilcisi Bahriye Nazırı Salih Paşa'dan talep etmiştir. Bu görüşmelerin sonunda İstanbul'da meclisin yeniden açılması kararlaştırılmıştır (Tuncay, 1989: 37).

Ülke genelinde yapılan seçim sonucunda, halkı temsil eden mebuslar İstanbul'daki son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde bir araya gelmiş ancak İtilaf devletlerinin fiili baskısı altında toplanan bu meclis tamamen bağımsız hareket edememiştir. Son Osmanlı Meclisi, üzerindeki baskıya rağmen çalışmalarını yürütmüş ve gizli oturumla Misak-ı Millî kararlarını alarak tarihi görevini yerine getirmiştir. Alınan bu kararlar meclisin, itilaf devletleri tarafın kapatılması ve birçok mebusun tutuklanmasıyla sonuçlanmıştır. İstanbul'da yaşanan bu gelişmenin ortaya çıkardığı en önemli sonuç, Ankara'da Birinci Meclis'in açılmasıdır. 23 Nisan 1920'de açılan Büyük Millet Meclisinin meşruiyet kaynağı tamamen halkın iradesi olmuştur (Ezherli, 1992: 26). Bu meclisi önemli kılan diğer bir husus da İstanbul'daki tutuklamalardan kurtulan mebusların doğrudan meclise katılmalarıdır (Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019a: 190). Kurucu ve ihtilalci Birinci Meclis aynı zamanda Millî Mücadele'yi de sevk ve idare etmiştir. Büyük Millet Meclisi,

¹ Birinci Dünya Savaşı'nın olumsuz yönde etkilediği Osmanlı'da yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal bunalımlar devlet yönetiminde krizlere yol açmıştır. 1914-1918 yılları arasında üç hükümet göreve gelmiştir. Geniş bilgi için bakınız: Uzun, H. (2019). Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Hükümetleri ve Programlarının Analizi, Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 65, s. 415-447.

ulusal bağımsızlık ve egemenlik mücadelesini eş zamanlı olarak yürütmüştür. Ulusal egemenliğin güçlendirilmesi için ilk adım 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasıyla atılmıştır (Atatürk, 2005: 463).

Büyük Millet Meclisinde üzerinde önemle durulan diğer bir konu da savaş koşullarına rağmen her ilden halkı temsil eden temsilcilerin mecliste bulunmaları meselesidir. Yeni yönetim anlayışının en önemli göstergelerinden birisi de halk egemenliğine duyulan saygı olmuştur. Devlet yönetiminde uygulanacak önemli kararların nihai şekli mecliste alınmıştır. Olağanüstü koşullarda toplanan bu mecliste temsiliyeti olan illerden biri de Elâzığ² olmuştur. Elâzığ Birinci Mecliste yedi mebus tarafından temsil edilmiştir.³ Millet egemenliğinin yansıdığı meclis çatısı altında iradesi tecelli eden illerden biri olan Elâzığ, mebuslarıyla yasama ve yürütme çalışmalarına katkıları olan bir il olmuştur. Sahip olduğu nüfusu ve ülke sorunlarının çözümüne duyduğu yakın ilgisi nedeniyle Elâzığ, her dönem mecliste güçlü temsiliyeti ile yer almıştır.

Türk demokrasi tarihi birbirini takip eden gelişmeler neticesinde farklı dönemler yaşamıştır. Ülke, Cumhuriyetin ilk yıllarında Tek Parti iktidarı (1923-1946) ile yönetilmiştir. Bu dönem genel bir anlatımla, lider eksenli, rejimin kurucusu ve koruyucusu Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarı ile geçmiştir. Her ne kadar demokratik yapının gerekleri uygulanmış olsa da farklı görüşlerin meclise taşınamaması sorunu birkaç denemeye rağmen sonuçsuz kalmıştır. 27 yıl süren Tek Parti iktidarı, iç ve dış dinamiklerin zorunlu kılması nedeniyle çok partili hayata geçilmiştir. Bu süreci başlatan Milli Kalkınma Partisi⁴ ile Demokrat Partidir. 1946 yılında kurulan Demokrat Parti 1950 yılında yapılan seçim sonucunda iktidarı tamamen eline almasıyla birlikte Tek parti iktidarı son bulmuştur. Çok partili yıllarda iktidar-muhalefet ikileminin somutlaştığı yeni bir siyasi pratik yaşanmaya başlamıştır. Muhalefetin meclis iç tüzüğünden ve anayasadan kaynaklı iktidarı denetleme görevi, bu yıllarda böylece devreye girmiştir (Ekinci, 1997: 311-327). Bu durum tek partili yıllarda ihtiyaç duyulan ancak uygulanamayan önemli bir denetleme yetkisidir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan yeni düzende, demokrasi anlayışı dünyada yaygınlaşmıştır. Türkiye'de de demokratik yönetim anlayışının tam anlamıyla uygulanmaya çalışılması çabası bu dönemde öne çıkmaya başlamıştır. Türkiye'de çok partili hayata

² Elâzığ, Osmanlı mülki idare sistemindeki önemli yerini, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar devam ettirmiştir. "1867 Vilayet Nizamnamesi ile bir sancak halinde teşkilatlandırılan ve Diyarbekir vilayetine tabi olan Ma'muretülaziz'e Harput, Arapgir, Ergani Madeni, Malatya, Hısnımansur (Adıyaman) ve Palu kazaları bağlıydı. 1871'de yönetiminde çıkan bazı aksaklıklar sebebiyle Diyarbekir vilayetinden ayrıldı ve müstakil bir sancak haline getirildi. 1877'de de vilayet oldu. 1892'de Malatya ve Dersim bu vilayete katıldı. İlk valisi Mehmed Reşid Paşa'dır. Vilayet 1920 yılına kadar bu idari durumunu korudu. Bu tarihten sonra yeni bir düzenleme ile Dersim ve Malatya buradan ayrıldı ve her biri ayrı birer vilayet haline getirildi." Bkz: Halaçoğlu, A. (1994). Elâzığ. TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 10, İstanbul. s. 552.

³ O dönemde Elâzığ'ın ismi "Elaziz" şeklinde ifade edilmiştir. Elaziz ilinin adı, 17.12.1937 tarihli ve 3785 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 10.12.1937 tarih ve 7806 sayılı Kararname ile Elâzığ olarak değiştirilmiştir. İlgili kararname Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Başvekil Celal Bayar ve Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın imzasını taşımaktadır. Bkz.: Resmî Gazete, Yayınlanma Tarihi: 17 Kânunuevvel 12.1937, Sayı: 3785, s.9095.; TBMM Albümü (1920-2010), Cilt:1, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. XXI. Birinci Meclis'te Elaziz Mebusu olarak şehri temsil edenler; Hacı Feyzi Bey (Mehmet Celayır), Hüseyin Bey (Gökçelik), Muhittin Bey (Çöteli), Mustafa Şükrü Bey (Çağlayan), Naci Bey (Mehmet Naci Karaali), Rasim Bey (Mustafa Rasim Tekin) ve Tahsin Bey (Hasan Tahsin Berk) şeklinde olmuştur. Bkz: TBMM Albümü (1920-2010), Cilt:1, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 24-25.

⁴ Milli Kalkınma Partisi Türk siyasi hayatında çok partili süreci başlatmasına karşın 13 yıllık siyasi ömrü boyunca halk tabanından çok fazla kabul görmemiştir. Geniş bilgi için bkz.: Özacun, O. (2013). Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, (2), s. 205-233.

geçildikten sonra, 1950 yılında yapılan genel seçimler sonucunda iktidar el değiştirmiştir. Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 genel seçimleriyle iktidara gelmiş ve 27 Mayıs 1960'a kadar iktidarda kalmıştır (Ahmad, 2002: 147-160).

27 Mayıs 1960 sabahı Türk Silahlı Kuvvetleri ülkenin idaresine el koymuş ve aynı gün yönetimi, Cemal Gürsel başkanlığında kurulan Milli Birlik Komitesi devralmıştır. Mümkün olan en kısa sürede seçimlerin yapılması ve yönetimin yeniden sivil idareye devri için Milli Birlik Komitesi hemen çalışmalara başlamıştır (Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019b: 576-586). Milli Birlik Komitesi, yeni bir anayasa ve seçim kanunu hazırlaması için Kurucu Meclisi yetkilendirmiştir. Kurucu Meclis, Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisinden oluşmuştur. Hazırlanan Anayasa 9 Temmuz 1961'de referanduma sunulmuş ve kabul edilmiştir. Bu Anayasa 20 Temmuz 1961'de Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmî Gazete, 20 Temmuz 1961,10859: 576-586). 1961 Anayasası'nda yapılan değişiklikle çift meclisli bir yönetim sistemine geçilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi'nden oluşturulmuştur (Özbudun, 2000: 41). Cumhuriyet Senatosu halk arasında "okumuşlar meclisi" olarak da bilinmektedir. Cumhuriyet Senatosu'nun kuruluş amacı, meclisin denetlenen bilirliğini artırmak, hükümetin faaliyetlerini kontrol eden siyasi bir denge unsuru olmak, anayasaya ve temel insan haklarına uygun olmayan yasaların çıkarılmasını engellemek ve toplumsal meselelerin çözümüne katkıda bulunmaktır (Özgişi, 2011a: 407).

Yasama konusunda meclisin faaliyetlerinin aksamaması ve bir denge görevi görmesi açısından Cumhuriyet Senatosu'nun varlığı önemli görülmüştür (Özgişi, 2011b: 299). Cumhuriyet Senatosu'nun kuruluşu referandum ile kabul edilen 1961 Anayasası'nın 70. maddesinde geçtiği şekliyle şöyle ifade edilmiştir: "Cumhuriyet Senatosu, genel oyla seçilen yüz elli üye ile Cumhurbaşkanınca seçilen on beş üyeden kuruludur" (Resmi Gazete, 31 Mayıs 1961,10818: 4205). Anayasanın takip eden maddelerinde senato üyelerinin seçimi, görev süreleri ve senatonun tabii üyeleri hakkında açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Cumhurbaşkanı, Milli Birlik Komitesi üyeleri ve eski cumhurbaşkanları senatonun doğal üyeleridir (Resmi Gazete, 31 Mayıs 1961,10818: 4205). Senatoya seçme ve seçilme yeterliliği ile ilgili 71. ve 72. maddelerinde geçen ibare şu şekildedir: "Madde: 71- Millet Meclisi seçimlerinde seçmen olan her Türk, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde de aynı şartlarla oy kullanır. Madde: 72- Kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış bulunan ve milletvekili seçilmeye engel bir durumu olmayan her Türk, Cumhuriyet Senatosuna üye seçilebilir. Cumhurbaşkanınca seçilecek üyeler, çeşitli alanlarda seçkin hizmetleriyle tanınmış ve kırk yaşını bitirmiş kimselerden olur. Bunlardan en az onu bağımsızlar arasından seçilir" (Resmi Gazete, 31 Mayıs 1961,10818: 4205). Cumhuriyet Senatosu'nun meclise karşı görev ve sorumluluğu anayasada ifade edilen maddelerle belirlenmiştir. Anayasada belirtildiği üzere; meclis gündeminde görüşülen tasarı ve tekliflerin karara bağlandığı denetleme merci Cumhuriyet Senatosu'dur (Yahşi, 2023: 76).⁵

Bu amaçlarla kurulan Cumhuriyet Senatosu tabii üyeler, cumhurbaşkanınca seçilen 15 üye ve genel oyla seçilen 150 üye olmak üzere üç farklı üye grubundan meydana gelmektedir. Tabii üyeler, 13 Aralık 1960 tarihli ve 157 Sayılı Kanunun altında adları bulunan eski cumhurbaşkanları, Milli Birlik Komitesi Başkanı ve üyelerinden oluşmaktadır. Bu üyelerin görev

⁵ 1961 Anayasasının 64. ve 94. maddelerinde, Cumhuriyet Senatosu'nun yasama faaliyetinde Meclis kararlarına karşı görev ve sorumlulukları belirtilmiştir. Geniş bilgi için bakınız: <https://www.tbmm.gov.tr/files/sertanayasa/docs/1961/1961-ilkhali/1961-ilkhali.pdf>, Erişim Tarihi: 20.01.2023.

süresi ömür boyudur. Cumhurbaşkanınca seçilen 15 üye kırk yaşını bitirmiş ve çeşitli alanlarda yaptıkları hizmetlerle bilinen kimselerden oluşmaktadır. Cumhuriyet Senatosu'na genel oyla yükseköğrenim yapmış, kırk yaşının üzerinde ve milletvekili seçilme şartlarını taşıyan her Türk vatandaşı üye seçilebilmektedir. Cumhuriyet Senatosu'na cumhurbaşkanı tarafından ve genel oyla seçilen üyelerin üyelik süresi altı yıl olmakla birlikte süresi biten üyeler yeniden seçilebilmekte ve bu üyelerin üçte biri her iki yılda bir yenilenmektedir (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, 10859: 4641-4654; Çakırbaş, 2020: 1528). Cumhuriyet Senatosu 1980 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. 12 Eylül 1980 tarihinde yapılan askeri müdahale sonrası faaliyetlerine son verilen senato, 1982 anayasasıyla da kaldırılmıştır (Özgişi, 2011b: 317-320).

2. Cumhuriyet Senatosu'nda Elâzığ İlinin Temsili

1961-1980 yılları arasında faaliyet gösteren Cumhuriyet Senatosu'nda Elâzığ ilini temsil eden beş senatör bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla: Celal Ertuğ (1961-1975)⁶, Rasim Giray (1961-1966) Mehmet Salim Hazardağlı (1966-1975)⁷, Hasan İldan (1975-1980)⁸, Cahit Dalokay (1975-1980)⁹'dır (Çoker, 1998a: 715; Özgişi, 2011a: 428). Elâzığ ilini 1980 yılına kadar temsil eden bu senatörler ülkenin kalkınması için çeşitli görevlerde bulunmuşlardır.

3. Rasim Giray'ın Hayatı

Rasim Giray, 1911 yılında Elâzığ ilinin Palu ilçesinde doğmuştur (Türkiye Yıllığı, 1962; 193). Babası, Birinci Meclis'te Ergani mebusluğuna seçilen Mehmet Emin Bey'dir. Annesi ise Fatma Hanım'dır. İlkokul ve ortaokul eğitimini Palu ve Elâzığ'da tamamlamıştır. 1930 yılında Palu Belediyesi'nde kâtip olarak göreve başlayan Giray, 1935 yılında yapılan ilkokul öğretmenliği sınavına girerek başarılı olmuş ve öğretmenlik mesleğini yapmaya hak kazanmıştır (TBMM Albümü (1920-2010), 2010: 1710). İlk görev yeri Malatya ilinin Pütürge ilçesinde bulunan Dumlupınar İlkokulu olmuştur. 1935-1936 yılları arasında bu okulda öğretmen olarak çalıştıktan sonra 1937 yılında Ankara Gazi Tabiiye bölümünü bitirmiştir. Ortaokul öğretmenliği diplomasını aldıktan sonra aynı yıl Divriği Ortaokulu'na Tabiiye öğretmeni olarak atanmıştır (Altunkaya,

⁶ Aslen Elâzıglı olan Celalettin Bedri Ertuğ, 1913 yılında Erzincan'da dünyaya gelmiştir. Askeri öğrenci olarak okumaya hak kazandığı İstanbul Tıp Fakültesinden 1937'de Tabip Teğmen rütbesiyle mezun olmuştur. Askeri tabip olarak başladığı doktorluk kariyerine daha sonra akademik dünyada devam ederek yurtiçi ve yurt dışında çalışmıştır. 1961 yılında Adalet Partisi Elâzığ Cumhuriyet Senatörü olarak seçilen Ertuğ bu görevi 1975 yılına kadar sürdürmüştür. Geniş bilgi için bakınız. Sertel, S. (2006). Sağlık Eski Bakanlarından Celal Ertuğ'un Siyasi Hayatı (1961-1991) Akademik sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı:26, s. 1-23.

⁷ 1919 yılında Elâzığ'da dünyaya gelen Hazardağlı, Ankara Hukuk Fakültesi mezunudur. Serbest avukatlık ve hâkimlik mesleklerini yapmıştır. 1966 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nden Elâzığ Senatörü olarak seçilmiştir. Bu görevi 1975 yılına kadar sürdüren Hazardağlı, Cumhuriyet Senatosu'nda Bayındırlık, Hesapları İnceleme, Tarım Orman, Ulaştırma, İmar ve İskân, Tarım ve Bütçe ve Plan komisyonlarında üye olarak çalışmıştır. Geniş bilgi için bakınız: Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri (1966-1980), Cilt: II, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1999, s. 56-57.

⁸ 1932'de Elâzığ'da doğan İldan, 1953 yılında Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. Serbest avukatlık yaptığı sırada Elâzığ Cumhuriyet Halk Partisi il yönetiminin çeşitli kademelerinde görev almıştır. 1975'te Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi adayı olarak Elâzığ Üyeliğine seçilmiş ve bu görevi 1980 yılına kadar sürdürmüştür. Senato'da Milli Savunma ve Senato Hesaplarını İnceleme Komisyonunda üye olarak çalışmıştır. Çoker, a.g.e. s. 435-436.

⁹ 1929'da Elâzığ'da doğan Mustafa Cahit Dalokay, 1952'de İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Fakültesinden mezun olmuştur. Kamuda çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 1975 yılında yapılan seçimlerde Cumhuriyet Senatosu Elâzığ Üyeliğine seçilmiştir. Bu görevi 1980 yılına kadar sürdüren Dalokay, Senato'da Mali ve İktisadi İşler Komisyonunda görev almıştır. Çoker, a.g.e. s. 433-434.

2006: 933). 1938 yılında Afyon Lisesi'nde öğretmen olarak göreve başlamıştır. Buradaki görevi sırasında daha sonra Türkiye Cumhuriyeti 9. Cumhurbaşkanı olacak olan Süleyman Demirel'in de öğretmenliğini yapmıştır (Dolakay Özdemir, 2005: 26). Daha sonra sırasıyla 1940 yılında Burdur Ortaokulu'nda, 1942 yılında Elâzığ Lisesi'nde ve 1946 yılında İstanbul Haydarpaşa Lisesi'nde öğretmen olarak çalışmıştır (Çoker, 1998b: 208-209).

Askerlik vazifesini ifa etmek için 1947 yılında silahaltına alınan Giray, aynı yıl Levazım Asteğmen Okulundan mezun olarak 180. Piyade Alayı İaşe Subaylığı görevine getirilmiştir. Teğmen olarak askerlik görevini ifa ettikten sonra öğretmenlik mesleğine geri dönmüş ve 1948 yılında Ödemiş Ortaokulu'na Tabiye öğretmeni olarak atanmıştır. 1953 yılında Elâzığ Lisesi'ne atanan Giray, burada yaklaşık bir yıl çalıştıktan sonra 1 Haziran 1954 tarihinde Elâzığ İl Milli Eğitim Müdürü olarak görevlendirilmiştir (Göngür Kısaparmak, 1967: 98). Bu görevde kısa bir süre çalıştıktan sonra 1955 yılında Malatya İl Milli Eğitim Müdürü olarak atanan Giray, 24 Şubat 1957 tarihinde tekrar Elâzığ İl Milli Eğitim Müdürü olarak görevlendirilmiştir.¹⁰ Bu görevini 09 Haziran 1960 tarihine kadar yapmıştır (Elâzığ Eğitim Tarihi, 2010: 171). Rasim Bey, 1957 yılında Demokrat Parti'den Elâzığ milletvekili adayı olmak için görevinden istifa etmiş ancak yapılan seçimler sonucunda milletvekili seçilememiş ve eski görevine geri dönmüştür. 1960 yılında Tarsus Lisesi Tabiat Bilgisi öğretmenliğine atanmıştır (Öztürk, 1973: 631; Çoker, 1998b: 208-209).

Rasim Giray, 15 Kasım 1961 tarihinde TBMM'nin XII. Dönemi için yapılan genel seçiminde Adalet Partisi'nden Cumhuriyet Senatosu Elâzığ üyeliğine seçilmiştir.¹¹ 11 Eylül 1962 tarihinde partisinden istifa edip 18 Nisan 1963'te Yeni Türkiye Partisi'ne katılan Giray, 6 Aralık 1963 tarihinde bu partiden de istifa edip Mart 1964'te tekrar Adalet Partisi'ne katılmıştır (Çoker, 1998b: 209; Uluova²¹ Nisan 1963: 1; Yeni Harput, 6 Mart 1964: 1). Giray'ın Senatör olduğu dönemde siyasi tercihlerini değiştirmesi dönemin Elâzığ yerel gazetelerinden olan Uluova¹², ve Yeni Harput¹³ gazetelerinde de genişçe yer almıştır. 5 Haziran 1966 tarihinde yapılan üçte bir yenileme seçimlerinde Senato Üyeliği görevi sona ermiştir (Çoker, 1998b: XV). Senatörlük görevi bittikten sonra çalışma hayatını farklı sektörlerde çalışarak sürdürmüştür. İlk olarak Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu Yönetim Kurulu Üyeliği'ne atanmıştır (Çoker, 1998b: 209). Daha sonra sırasıyla 1967-1971 yılları arası Azot Sanayii T.A.Ş.'de görev almıştır (Çoker, 1998b: 209). 1976 ve 1979 yıllarında iki kez Sümerbank Genel Müdürlüğü Yönetim Kurulu Maliye Bakanlığı Üyeliği görevine atanmıştır (B.C.A. 30.18.1.2.361.179.14.; B.C.A. 30.18.1.2.382.279.2.). Kısa bir süre Türkiye Şeker Fabrikaları T.A.Ş.'de denetçi olarak çalışan Giray, aktif siyasete geri

¹¹ Rasim Giray'ın Elâzığ İl Milli Eğitim Müdürlüğü görevine ikinci kez atanması ile ilgili kararname dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başvekil Adnan Menderes ile Maarif Vekili Hüseyin Celal Yardımcı'nın imzalarını taşımaktadır. Giray'ın atama kararnamesi ve bu atamayla aldığı maaş ile kadro derecesini gösteren cetvel için bakınız: B.C.A. 030.11.1.263.6.8.2.; B.C.A. 030.11.1.267.31.2.

¹¹Cumhuriyet Senatosu seçim sonuçları için Bkz:

https://tr.wikipedia.org/wiki/Elaz%C4%B1%C4%9F%27da_1961_T%C3%BCrkiye_senato_se%C3%A7imleri Erişim Tarihi: 08.08.2024.

¹² Uluova Gazetesi, 1953 yılında yayın hayatına başlamıştır. Günlük olarak çıkan gazetenin imtiyaz sahipleri Muhsin Parlar ve Şevket Çeçen'dir. Detaylı bilgi için Bkz. Pancar, E.; Öğrendik A. (2013). Demokrat Parti Döneminde Elâzığ'da Siyasi Hayat, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, s. 478-479

¹³ Yeni Harput Gazetesi, yayın hayatına 1955 yılında başlamıştır. Pazartesi günü dışında haftanın her günü yayınlanan gazetenin imtiyaz sahibi Mehmet Çolakoğlu, başyazarı ise Avukat Dursun Çolakoğlu'dur. Yayın hayatına 1990'lı yıllara kadar devam etmiştir. Detaylı bilgi için Bkz: Haykır, Y.; Haykır, H. (2015). Elâzığ Basın Tarihi, Tarihten Günümüze Elâzığ Kongresi Kitabı, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Cilt 2 s.1184.

dönmüştür (Çoker, 1998b: 209). 7 Aralık 1982'de Doğru Yol Partisi Genel Başkanı Yıldırım Avcı'nın daveti üzerine partinin kurucuları arasında yer almıştır (Çoker, 1998b: 208-209). Evli ve üç çocuk babası olan Giray, 1 Mayıs 1990'da Ankara'da geçirdiği kalp krizi sonucu hayatını kaybetmiş ve vasiyeti üzerine Palu Meydan Mezarlığında babasının yanına defnedilmiştir (Haykır, 2018: 380-381).

4. Rasim Giray'ın Senato Faaliyetleri

Milli Eğitim Komisyonu'nda Kâtip üye olarak çalışan Giray, 7 sözlü 4 yazılı soru önergesi vermiştir. Genel Kurul'da özellikle milli eğitim konusunda 25 konuşma yapmıştır (Çoker, 1998b: 209).

Rasim Giray Eğitimle alakalı söz aldığı konuşmasında;

Milli Eğitim programında hem niteliksel hem de niceliksel olarak yeterli sayıda öğretmenin olmadığını, otuz yıldır dile getirilmesine rağmen bu konuda gerekli tedbirlerin alınmadığını, yedek subayların öğretmen olarak atanmasının da bu sıkıntıyı çözmediğini belirtmiştir. Giray, öğretmenlik mesleğinin kutsal olduğunu ve gereken önemin verilip bu mesleğin cazip hale getirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Halen öğretmen bulunmadığı için birçok köy okulunun eğitim-öğretim faaliyeti veremediğini belirten Giray, hükümetin bu konuda önlem alması gerektiğini ifade etmiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, I/1: 140-141). Giray konuşmasında, eğitim enstitülerinin öğretmen ihtiyacını karşılamak için daha fazla öğrenci alması gerektiğini belirterek ilk ve ortaokul mezunlarının da mesleki ve teknik okullara yönlendirilmesinin önemine değinmiştir. Derslerin boş geçmemesi için ek ders ücretinin iki katına çıkarılmasını teklif etmiş, öğretmenlerin tayin yönetmeliğinin de günün şartlarına göre yeniden belirlenmesini talep etmiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, I/2: 210).

Giray, Haziran 1962 yılında mecliste yaptığı konuşmasında, şehirlerde öğretmen olarak görevlendirilen yedek subayların, kendi köylerinde başöğretmen olarak atanmalarına aksine şehirde ikamet etmek zorunda oldukları için barınma sorunuyla birlikte maddi zorluklar yaşadıklarını ifade etmiştir. Bu mağduriyetlerin giderilmesi amacıyla öğretmenlere kira desteği ve tayin bedeli olarak görev süreleri boyunca her ay 150 lira destek verilmesini içeren tasarı, Millet Meclisi Bütçe ve Milli Eğitim Komisyonunda görüşülmüş ve kabul edilmiştir. Rasim Giray, tasarıyı yerinde bularak destek vermiştir. Ancak komisyonda kabul edilen tasarı, yedek subaylar arasında ayrımcılığa neden olabileceği gerekçesiyle Cumhuriyet Senatosunun Bütçe komisyonunda reddedilmiştir. Bunun üzerine tekrar söz alan Rasim Giray, köylerde ve şehirlerde görevlendirilen öğretmenler arasındaki eşitsizliğin giderilmesi için Millet Meclisi Bütçe komisyonunda alınan kararın aynen kabul edilmesi gerektiğini belirtmiş fakat bu isteği kabul görmemiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, I/4: 452).

Rasim Giray, 1962 yılında eğitim-öğretimle alakalı bir başka oturumda ise, okul yapılması için bütçeden eğitime ayrılan 200 milyonu aşkın meblağın gereği gibi kullanılmadığını ve bu parayla yeterli sayıda okul yapılmadığını dile getirmiştir. Giray, okul yapımı için ayrılan kaynakların çalışanların yolluk ve yevmiyelerinin yanı sıra araçların yakıt ve bakım masrafları gibi farklı amaçlar için kullanıldığına işaret ederek okul inşaatlarının durdurulduğunu belirtmiştir. Giray bu durumu kendi vilayeti olan Elâzığ'dan örnekler vererek somutlaştırmıştır. Konuşmasının sonunda Giray, bu tür olumsuzlukların yaşanmaması için gelecek yıllarda gerekli tedbirlerin alınmasını arzu ettiğini belirtmiştir. Giray, vaziyetin bu şekilde devam etmesi durumunda gelecek on yılda binlerce köyün okulsuz, milyonlarca öğrencinin öğretmensiz kalacağını ve bu

durumun eğitimin aksamasına yol açacağını dile getirmiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, II/7: 381-382).

Rasim Giray Şubat 1962'de eğitim-öğretim ile oturumda söz alarak, önceki yıllarda defaatle dile getirdiği eksikliklerin giderilmediğini ve halen birçok yerde öğretmen ve okul ihtiyacının olduğunu söylemiştir. Bakanlığın bu sorunları gidermesi için; öncelikle öğretmenlik mesleğini daha cazip duruma getirilmesi amacıyla öğretmenin maddi, manevi koşullarının iyileştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Okul ihtiyacının karşılanabilmesi için bütçeden ayrılan paranın amacına uygun olarak kullanılması gerektiğini dile getirerek bakanlıkça bunun takibinin yapılmasının önemine değinmiştir. Giray, konuşmasının devamında Talim ve Terbiye Kurulunun eğitim ile alakalı programının istikrarlı ve kalıcı olması gerektiğini savunmuştur. Geleceğin teminatı olan gençlerin yetişmesi için okul müfredatlarını belirleyen Talim Terbiye Kurulu üyelerinin alanında uzman kişiler olması gerekliliğinin eğitim açısından ehemmiyetinden bahsetmiştir. Bunlara ek olarak; mesleki ve teknik okullara önem verilmesi ve öğrencilerin kabiliyetlerine göre bu okullara yönlendirilmelerinin gerekliliğinden de söz etmiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, II/9: 118).

Eğitimci kişiliğinden dolayı eğitim ve öğretime ayrıca önem veren Giray, bu alandaki sıkıntıları ısrarla dile getirmesine karşın problemlerin planlandığı şekilde çözüme kavuşturulamamasını eleştirmiştir. Rasim Giray, 1964 yılı Millî Eğitim Bakanlığı bütçe görüşmelerinde söz alarak, geçen süreye rağmen bakanlığın eğitim ve öğretim konusunda gerekli tedbirleri almadığını, halen okulların öğrenci kapasitesini kaldıracak düzeye ulaşmadığını ve okullaşmanın da yeteri oranda olmadığını söylemiştir. Aynı oturum konuşmasında, eğitim araç ve gereçlerine dair kanunun aradan bir yıl geçmesine rağmen neden hâlâ Meclise getirilmediğini sorgulayarak, donanımlı bir neslin yetiştirilebilmesi için okulların çağın koşullarına uygun materyallerle donatılması gerektiğini ifade etmiştir. Daha önceki meclis konuşmalarında sıklıkla ifade ettiği bir hususu, öğretmenlere hak ettikleri değerin verilmediğini vurgulayan Giray, bu mesleği cazip hale getirecek adımların ne zaman atılacağını sormuş, netice olarak bakanlığın mevcut sıkıntıların giderileceğine dair söylemlerden vazgeçmesi ve bir an önce icraata geçmesi gerektiğini belirtmiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, III/18: 489-490).

Millî Eğitim Bakanlığına bağlı tüm ortaokul ve liselerde çalışmakta olan öğretmenlerin zorunlu olarak girdikleri ders saatleri arasındaki farkın kaldırılması konusunda söz alan Giray; kendisinin de yıllarca öğretmenlik mesleğini icra ettiğini belirtmiştir. Hem ortaokulda hem de lisede görev yapan bir eğitimci olarak tecrübelerini örnekler vererek açıklamıştır. Her iki birimde çalışan öğretmenlerin karşılaşacağı zorlukların ve kolaylıkların olduğunu söylemiştir. Bundan dolayı Ortaokul öğretmenleri ile lise öğretmenleri arasındaki zorunlu ders yükü saatinin eşit olmasını eleştirmiş ve bunun düzeltilmesini istemiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, III/19:140).

5 Mart 1964 tarihinde, ilkokul öğretmenlerine yapılacak ödenek kanununun görüşüldüğü toplantıda söz alan Rasim Giray, öğretmenlik mesleğinin kutsal olduğunu ve bu maksatla yapılan iyileştirmeleri memnuniyetle karşıladığını ifade etmiştir. Ancak konuşmasının devamında endişelerini dile getirerek sözlerini şöyle sürdürmüştür: Köyde görev yapan öğretmenle şehirde görev yapan öğretmene aynı miktarda yardım edilmemesinin yanlış olduğunu, her iki yerde görev yapanın kendine göre zorluklar yaşadığını ve öğretmenlik mesleğinin bu açıdan sınıflandırılmasını doğru bulmadığını belirterek itirazını dile getirmiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, III/19: 166).

Rasim Giray, Şubat 1964'te Milli Eğitim Bakanı'nın, bakanlık bünyesinde çalışan üst mevkideki memurları uzun süreden beri (7 yıl) buldukları görevlerinden mesleki yorgunluk yaşadıkları gerekçesiyle görevden almasının yanlış bir karar olduğunu dile getirmiştir. Giray'a göre bu görevden almaların nedeni siyasidir. Giray, eğitimde liyakatin önemine değinerek, bu görevden almaların ve yerine yapılan atamaların tamamen siyasi kararlar olduğunu iddia etmiştir. Yapılan bu uygulamaların yanlış olduğunu, eğitime dolayısıyla ülkeye zarar verdiğini ve memleketi geriye götürdüğünü ifade etmiştir. (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, III/17:484-485).

Mart 1965'te özel öğretim kurumları kanununun görüşüldüğü sırada söz alan Giray; yaptığı konuşmada özel okulların desteklenmesinin kendisinin de arzu ettiği bir durum olduğunu belirtmiştir. Giray, özel okullar açılırken bakanlıkça belirlenen gerekli şartları sağladıklarına dikkat edilmesi gerektiğini belirterek bu süre zarfında da okullara bu şartları yerine getirebilmeleri için zaman tanınmasının öneminden bahsetmiştir. Şartlarını yerine getiremeyen okullar hemen kapatılmamalı; önce ikaz edilmeli ve devamında ise verilen denklik kaldırılmalı, en sonunda okul kapatılmalıdır. Bunun aksi yapıldığı takdirde hem müteşebbisler ürkütülecek hem de orada okuyan öğrenciler mağdur olacaktır. Sonuç olarak kabul edilen bu kanun tasarısının uygulamada bir demokrasi kılıcı gibi müteşebbisin üzerinde olmasının onlar üzerindeki olası olumsuz sonuçlarını dile getirmiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, IV/26: 387-388).

1965 yılı Milli Eğitim Bakanlığı bütçe görüşmeleri esnasında Adalet Partisi grubu adına kürsüye çıkan Giray, partinin görüş, istek ve eleştirilerini dile getirmiştir. Eğitim ve öğretim konularında yıllardır yanlış politikaların izlendiğini ifade ederek, şu hususlara dikkat çekmiştir: Ülke geleceğinin teminatı olan gençlerin yetiştirilmesinden öncelikle Milli Eğitim Bakanlığı'nın sorumlu olduğunu, öğrencilerin ilkokuldan başlayarak arzu edilen eğitimi alabilmeleri için bakanlığın gerekli tedbirleri alması gerektiğini ancak mevcut durumda yeterince önlem alınmadığını ifade etmiştir. Hâlâ birçok köyün okulsuz ve öğretmensiz olduğunu, daha önceki hükümetler döneminde de aynı sorunlar yaşanmasına rağmen bunların giderilememiş ve günümüzde de devam ettiğini belirtmiştir. Giray, konuşmasının devamında, ulvi bir meslek olan öğretmenliğin bakanlık tarafından hak ettiği değeri görmediğini dile getirmiş ve bu mesleğin şartlarının iyileştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kalifiye öğretmen yetiştirmek için gerekli adımların atılmasının zaruriyetinden bahsetmiş, aynı zamanda bütçeden okullar için yeterince ödenek ayrılmadığını ve bunun da eğitimin aksamasına sebebiyet verdiğini açıklamıştır. Yeni inşa edilen okullarda da teknik aksaklıkların bulunduğunu ve bu aksaklıkların ehliyetsiz kişiler tarafından giderilmeye çalışılmasının okullarda yeni sorunları da beraberinde getirdiğini ifade etmiştir. Yetkililerden bu sorunların giderilmesi için çözüm üretmelerini istemiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, IV/27: 284-285).

Rasim Giray, Nisan 1965'te Milli Eğitim Bakanlığı'nın, Çocuk Esirgeme Kurumunda kalan çocukları topluma kazandırmak için birincil derecede sorumlu olduğunu dile getirerek, bakanlığı bu konuda üzerine düşen vazife ve mesuliyeti yerine getirmediği bakımından eleştirmiştir. Konuşmasının devamında eğitim ve öğretimle ilgili sorunları tekrar dile getiren Giray, okul binalarının ihtiyaca cevap vermediğini ifade etmiş aynı zamanda hem ilkokul hem de liselerde derse giren branş öğretmen sayısının yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Yine mevcut ortaokullardan mezun olan öğrencilerin çoğunun lise ve teknik okullara devam edemediğini rakamlar vererek açıklamıştır. Teknik eğitime gereken önemin verilmesi gerektiğini belirterek, ülkedeki mühendis ve teknisyen sayısının nüfusa oranla çok düşük olduğunu belirtmiştir.

Bakanlığın bu branşlardaki açığı gidermek için sorumlulukları olduğunu ifade ederek, gerekli adımların atılmasını istemiş ve bakanlığın kalifiye elaman yetiştirme görevlerini yerine getirmediğini dile getirmiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, IV/27: 286).

Giray, eğitim ve öğretim ile ilgili aksaklıkları dile getirmeye devam eden Giray, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki okullarda çalışmakta olan idarecileri ve öğretmenleri teftiş etmek için yeterli sayıda müfettiş olmamasını da eleştirmiştir. Müfettiş sayısının yetersizliğinden dolayı okullardaki idarecilerin ve öğretmenlerin ancak üç yılda bir teftiş edilebildiğini ve bu durumun da eğitim ve öğretimdeki aksaklıkların zamanında fark edilmemesine neden olacağını dile getirmiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, IV/27: 286).

Giray, eğitim ve öğretimi ilgilendiren konularda yetkili merci olan Talim Terbiye Kurulu'nun üyelerinin öğretimin her kademesinde yer alan ehil kişilerden oluşmasının zorunluluğundan bahsetmiştir. Ancak bu şekilde olursa kurulun tamamen kuruluş amacına hizmet edeceğini belirtmiştir. Bakanlıktan, devrim niteliğinde olacak bu adımın atılmasını arzu ettiğini dile getirmiştir. Giray, eğitim ve öğretimin her kademesinde aksaklıklar olduğunu belirtmiştir. Bu aksaklıkların giderilmesi için hükümetin özelde Milli Eğitim Bakanlığı'nın acilen önlemler almasının lüzumundan bahsetmiştir. Sonuç olarak ülkenin geleceği olan bir neslin yetiştirilmesi için eğitime büyük önem verilmesinin ehemmiyetinden söz etmiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, IV/27: 288).

Şubat 1966'da 5965 Sayılı Kanun'a¹⁴ bir madde eklenmesi konusunda söz alan Rasim Giray, köylerdeki kadın ve erkek kurslarında yedi yıl çalışan kadın ve erkek kursiyerlere en az iki yıl eğitim verildikten sonra erkek sanat veya kız sanat okullarının akşam kısımlarında öğretmenlik hakkı tanındığını ifade etmiştir. Bu okullardaki kadrolara atanacak öğretmenlerin yedi yıllık kursiyer deneyiminden sonra atanmaya hak kazanmaları için alacakları iki yıl eğitimin kâfi olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı söz konusu kursiyerlerin ileride daha fazla eğitim almalarını gerektirecek keyfiyetin önüne geçmek amacıyla "en az iki yıl" yazan ibarenin değiştirilerek, yerine "iki yıl" yazılmasını teklif etmiş ve bu teklifi komisyon tarafından kabul edilmiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, V/34: 20-21).

Rasim Giray eğitimci bir kişiliğe sahip olduğu için mecliste daha çok eğitim ile alakalı konularda fikirlerini beyan etmiştir. Ancak temsil ettiği Elâzığ ilinin sorunlarına da kayıtsız kalmamış ve var olan sorunlara çözüm üretilmesi için gerekli girişimlerde bulunmuştur. Şubat 1964'te, Bayındırlık Bakanlığı tarafından Elâzığ ili için ayrılan bütçenin amacına uygun olarak kullanılmadığını belirtmiş, bu anlamda makamın gerekliliklerini yerine getirmesi gerektiğini ifade ederek kürsüden ayrılmıştır (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, III/17: 477).

Giray, 1965 yılı Bayındırlık Bakanlığı bütçe görüşmesinde ülkenin enerji ihtiyacının büyük bir kısmını karşılayacak olan Keban Barajı'nın yapım sürecini yakından takip ederek ilgili bakanlıktan bilgi talep etmiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, IV/27: 369).

¹⁴ Dönemin Millî Eğitim Komisyonu Başkanı Fethi Ülkü'nün teklifi üzerine Meclis gündemine alınan bakanlık çalışanları ile ilgili kanun teklifidir. Teklifin içeriği şu şekildedir: "Gezici kadın ve erkek kursu öğretmenliklerinde en az; 7 yıl başarı ile hizmet etmiş ve 35 yaşını doldurmamış sanat enstitüleri mezunları arasında ihtiyaca göre açılacak imtihanları kazananlar, iki yıl süreli kadın veya erkek meslek, öğretmen okullarını bitirdikten sonra, akşam sanat okulları ile bu seviyedeki teknik eğitim kurumları atölyelerinde görevlendirilirler." Teklif, Meclisteki görüşmelerden sonra kabul edilmiş ve Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bkz.: Resmî Gazete, Yayımlanma Tarihi: 1 Haziran 1967, Sayı: 12610.

5. Sonuç

1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte çift meclisli bir yönetim şekline geçildi. Bu meclislerden biri de Cumhuriyet Senatosu'ydu. Senato, hükümetin faaliyetlerini kontrol eden siyasi bir denetim mekanizması işlevi görecektir. Senatonun üyeleri, bilgi ve tecrübelerini paylaşarak toplumu ilgilendiren sorunları dile getirmiş ve bu sorunların giderilmesine yönelik öneriler getirerek çözüm arayışlarına katkı sunmuşlardır.

Cumhuriyet Senatosu'nda temsiliyeti olan illerden biri de Elâzığ olmuştur. Senatonun Elâzığlı üyeleri meclis çalışmalarına katkıda bulunmuştur. Rasim Giray da bu üyelerinden birisidir. Giray, 1961'de senatör seçilmiş ve 1966 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. Yıllarca öğretmenlik mesleğini icra eden aynı zamanda İl Millî Eğitim Müdürlüğü görevinde de bulunmuş olan Giray, Millî Eğitim Komisyonu'nda kâtip üye olarak yer almıştır. Senatoda yaptığı konuşmalarda onun eğitimci yönünün ön plana çıktığı görülmektedir. Millî eğitimin sorunlarının görüşüldüğü 25 ayrı oturumda söz alan Giray, yaptığı konuşmalarda ülkenin en temel sorunlarından birinin eğitim ve öğretimdeki aksaklıklar olduğunu vurgulayarak, gerekli ve yeterli tedbirleri almadıkları için ilgilileri eleştirmiştir. Giray, eğitim alanında tespitini yaptığı sorunları sadece dile getirmekle kalmayıp aynı zamanda çözüm önerilerini sunan sorumlu bir siyasetçi profili çizmiştir. Giray'ın bu sorunlar için getirdiği başlıca çözüm önerileri; okullaşma oranının artırılması, öğretmen eksikliğinin giderilmesi, müfettiş sayısının artırılması, eğitim-öğretim müfredatlarındaki eksikliklerinin tespit edilip alanında uzman kişiler tarafından bu eksikliklerin giderilmesi şeklinde olmuştur. Bir ülke için eğitimin mihenk taşı olduğunu savunan Giray, öncelikle bakanlığın uzun vadeli bir eğitim politikasına sahip olması gerektiğine inanmıştır. Böyle bir eğitim politikasının uygulanması için gerekli tedbirlerin ivedilikle alınmasını ve bunların hayata geçirilip geçirilmediğinin yerinde takip ve tespit edilmesini tavsiye etmiştir. Giray'ın bu düşüncelerinden hareketle ülke genelinde benzer eğitim-öğretim sorunlarının bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Giray, sadece kendi seçim bölgesinin sorunlarıyla sınırlı bir eğitim-öğretim çabası içine girmemiş, ülkenin tamamında benzer sorunların ve yoklukların bulunduğunu tespit edip yukarıda zikredilen çözüm yollarına başvurulması gerektiğini savunmuştur. Sonuç olarak o dönemdeki meclis kayıtlarına ve Rasim Giray'ın konuşmalarına bakıldığında, kendisinin eğitimin kalitesini artırmak için yoğun bir çaba sarf ettiğini, ancak seçildiği bölge olan Elâzığ'ın diğer sorunlarını mecliste yeterince dile getirmediği görülmektedir.

Siyasi kariyeri süresince mensubu olduğu partilerde siyaset yapmadığını düşündüğü dönemlerde parti değişikliği yapmaktan çekinmemiştir. Bu siyasi tercihleri nedeniyle seçim bölgesi olan Elâzığ'da siyasi çevreler ve bazı yerel basın mensupları tarafından eleştirilmiştir. Rasim Giray gerek öğretmenlik yıllarında gerekse senatörlük yaptığı dönemde, eğitim alanında ülkenin gelişmesi için gayret göstermiştir. Siyaset geçmişi bulunan bir aileye mensup olan Giray, eğitim alanındaki tecrübelerini politik tecrübeleriyle birleştirerek, bu alandaki temel problemlerin çözümü üzerine düşünen ve çözüm yolları bulmaya çalışan, bölgesinin önemli bir eğitimcisi ve siyaset insanıdır. Rasim Giray'ın, konuşmalarının içeriği, gündemine aldığı konular, öne sürdüğü çözüm önerileri, ısrarlı uyarıları ve özellikle eğitim konusundaki çabaları dikkate alındığında hem Elâzığ için hem de Türkiye için önemli bir şahsiyet olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Arşiv

- B.C.A. 30.18.1.2.361.179.14.
B.C.A. 30.18.1.2.382.279.2.
B.C.A. 030.11.1.263.6.8.2.
B.C.A. 030.11.1.267.31.2.

Gazete

Yeni Harput

Ulu Ova

Resmî Gazete ve Meclis Tutanakları

- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi 1. Dönem 2. Cilt, 32. Birleşim.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi 1. Dönem 4. Cilt, 78. Birleşim.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi 1. Dönem, 1. Cilt, 10. Birleşim.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi 2. Dönem 7. Cilt, 18. Birleşim.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi 2. Dönem 9. Cilt, 38. Birleşim.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi 3. Dönem 17. Cilt, 30. Birleşim.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi 3. Dönem 18. Cilt, 38. Birleşim.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi 3. Dönem 18. Cilt, 49. Birleşim.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi 3. Dönem 19. Cilt, 48. Birleşim.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi 4. Dönem 26. Cilt, 62. Birleşim.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi 4. Dönem 27. Cilt, 79. Birleşim.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi 5. Dönem 34. Cilt, 47. Birleşim.
Resmî Gazete, Yayınlanma Tarihi: 17 Kânunuevvel 1937, Sayı: 3785.
Resmî Gazete, Yayınlanma Tarihi: 31 Mayıs 1961, Sayı: 10818.
Resmî Gazete, Yayınlanma Tarihi: 20 Temmuz 1961, Sayı: 10859.
Resmî Gazete, Yayınlanma Tarihi: 1 Haziran 1967, Sayı: 12610.

Telif ve Tetkik Eserler

- Ahmad, F. (2002). Modern Türkiye'nin doğuşu. İstanbul: Kaynak Yayınları.
Altunkaya, N. (2006). Gazi Eğitim Enstitüsü: Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980). Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. (2019a). Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I. Ankara.
Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. (2019b). Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II. Ankara.
Atatürk, K. (2005). Nutuk: 1919-1927. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
Berkes, N. (1978). Türkiye'de çağdaşlaşma. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
Çakırbaş, A. (2020). Cumhuriyet Senatosu'nda Nevşehir'in temsili. History Studies, 12(4), 1525-1541.
Çoker, F. (1998a). Türk parlamento tarihi Cumhuriyet Senatosu üyelerinin özgeçmişleri I. Cilt (1961-1964). Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
Çoker, F. (1998b). Türk parlamento tarihi I. Dönem milletvekillerinin özgeçmişleri (1919-1923). Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
Çoker, F. (1999). Türk parlamento tarihi, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin özgeçmişleri (1966-1980). II. Cilt (1966-1980). Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.

- Dolakay Özdemir, C. (2005). Elâzığ'lıları yetiştirenlerden: Rasim Giray. Elâzığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Dergisi, 18, 26.
- Ekinci, N. (1997). II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de çok partili düzene geçişte dış etkenler. İstanbul: Zafer Matbaası.
- Elâzığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları. (2010). Elâzığ eğitim tarihi. Elâzığ.
- Ezherli, İ. (1992). Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920). Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:54.
- Güngör Kısaparmak, N. (1967). Millî eğitim cephesiyle Elâzığ. Elâzığ: Turan Matbaası.
- Halaçoğlu, A. (1994). Elâzığ. TDV İslâm ansiklopedisi Cilt: 10, İstanbul.
- Haykır, H. (2018). TBMM'de Palulu milletvekilleri (I. ve XXIII. Dönem). Uluslararası Palu Sempozyumu, Cilt: 1, ss. 373-386.
- Haykır, Y.; Haykır, H. (2015). Elâzığ basın tarihi. Tarihten Günümüze Elâzığ Kongresi, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Cilt: 2 ss. 1165-1193.
- Karpat, K. H. (1967). Türk demokrasi tarihi. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Özacun, O. (2013). Siyaset tarihimizde Milli Kalkınma Partisi. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, (2), 205-233.
- Özbudun, E. (2000). Türk anayasa hukuku, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özgişi, T. (2011a). Türk parlamento tarihinde çift meclis: Cumhuriyet Senatosu örneği (1960-1980) (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Özgişi, T. (2011b) Türk parlamento tarihinde Cumhuriyet Senatosunun yeri. Journal of Turkology, 21(2), 291-323.
- Öztürk, K. (1973). Türkiye Büyük Millet Meclisi albümü (23 Nisan 1920-14 Ekim 1973). Ankara: Önder Matbaa.
- Pancar, E.; Öğrendik A. (2013). Demokrat Parti döneminde Elâzığ'da siyasi hayat. Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, ss.475-494.
- Sertel, S. (2006). Sağlık eski bakanlarından Celal Ertuğ'un siyasi hayatı (1961-1991). Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 26, 1-23.
- TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları. (2010). TBMM albümü (1920-2010), Cilt: 1. Ankara.
- TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları. (2010). TBMM albümü (1920-2010), Cilt: 4. Ankara.
- Tunaya, T. Z. (2004). Hürriyetin ilanı İkinci Meşrutiyet'in siyasi hayatına bakışlar. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tuncay, M. (1989). T.C.'inde Tek Parti Yönetimi'nin kurulması. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Uzun, H.(2019). Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı hükümetleri ve programlarının analizi. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, 65, 415-447.
- Yahşi, F. (2023). Türkiye'de vesayetçi demokrasinin kurumsallaşmasında 1961 anayasasının rolü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Sakarya.
- Zürcher, E.Z. (2015). Modernleşen Türkiye'nin tarihi. İletişim Yayınları: İstanbul.

İnternet Kaynakları:

<https://www.tbmm.gov.tr/files/anayasa/docs/1961/1961-ilkhali/1961-ilkhali.pdf> (Erişim Tarihi: 20.01.2023.)

2- https://tr.wikipedia.org/wiki/Elaz%C4%B1%C4%9F%27da_1961_T%C3%BCrkiye_senato_se%C3%A7imleri (Erişim Tarihi: 08.08.2024.)

Sözlü Tarih Çalışması:

Mehmet Emin Giray ile 01.2023 tarihinde yapılan sözlü görüşmeler.

Extended Abstract

The history of Turkish democracy has experienced different periods as a result of successive developments. These periods are the Republican People's Party rule (1923-1950), the Democratic Party rule (1950-1960) and the post-1960 period. On the morning of May 27, 1960, the Turkish Armed Forces seized control of the country and on the same day the National Unity Committee, chaired by Cemal Gürsel, took over the government. The National Unity Committee immediately set to work to hold elections as soon as possible and to transfer the administration back to civilian rule. The National Unity Committee authorized the Constituent Assembly to draft a new constitution and electoral law. The Constituent Assembly was composed of the National Unity Committee and the House of Representatives. The Constitution was submitted to a referendum on July 9, 1961 and was adopted. This Constitution was published in the Official Gazette on July 20, 1961 and entered into force. The 1961 Constitution was amended to introduce a bicameral system of government. The Grand National Assembly of Turkey was composed of the Republican Senate and the National Assembly. In this system, the Grand National Assembly of Turkey was composed of the National Assembly and the Republican Senate. The Senate of the Republic is also popularly known as the "assembly of the educated". The purpose of the establishment of the Republican Senate is to contribute to the legislative activities of the parliament, to control the actions of the government and to contribute to the solution of problems concerning the society. Established for these purposes, the Senate of the Republic is composed of 15 members elected by the President and 150 members elected by the people. By sharing their knowledge and experience, the members of the Senate voiced the problems concerning the society and contributed to the search for solutions by proposing suggestions for the elimination of these problems. The Republican Senate continued its activities until 1980. After the September 12, 1980 military intervention, the Senate ceased its activities and was abolished with the 1982 constitution. A total of five Senators were elected from Elazığ province in the general elections held between 1961 and 1980. Rasim Giray was one of the senators who served in the Republican Senate.

Rasim Giray was born in 1911 in Elazığ. He completed his primary and secondary education in Elazığ. Giray started to work as a clerk in Palu Municipality in 1930 and started to practice this profession by winning the teaching exam in 1935. After practicing this profession in different provinces of the country, Giray was appointed as Elazığ and Malatya Provincial Director of National Education. On November 15, 1961, he was elected as Elazığ Member of the Republican Senate from the Justice Party. On September 11, 1962, Giray resigned from his party and after remaining independent for a while, he joined the Yeni Türkiye Party on April 18, 1963, resigned from this party on December 6, 1963 and rejoined the Justice Party in March 1964. On June 5, 1966, in the one-third renewal elections, his term as a member of the Senate ended. Working as a clerk member of the National Education Commission, Giray submitted 7 oral and 4 written questions. He made 25 speeches in the General Assembly, especially on national education.

The focus of Giray's work in the Republican Senate was education. In his speeches in the Senate, Rasim Giray stated that the government had not taken the necessary steps regarding education and that the chronic problems that had been going on for years had not been resolved. Giray stated that the school enrollment rate across the country was insufficient and that the shortage of teachers in schools had not been eliminated. He also criticized the government on these issues, stating that schools lacked technical equipment and teachers' personal rights were not improved. Giray not only voiced the problems he identified in the field of education, but also drew the profile of a responsible politician who offered solutions. Giray's main solutions for these problems were; increasing the schooling rate, eliminating the shortage of teachers, increasing the number of inspectors, identifying the deficiencies in education curricula and eliminating these deficiencies by experts in their fields. Arguing that education was the cornerstone of a country, Giray believed that the ministry should first have a long-term education policy. He recommended that the necessary measures for the implementation of such an education policy should be taken urgently and that the implementation of these measures should be monitored and determined on the spot. Based on these thoughts of Giray, it can be concluded that there are similar educational problems throughout the country. Giray did not only make an effort for education limited to the problems of his own constituency, but also identified that there were similar problems and shortages in the whole country and argued that the above-mentioned solutions should be applied. As a result, he emphasized the importance of attaching great importance to education in order to raise a generation that is the guarantee of the future and endeavored to improve the quality of education in the country.

During his political career, he did not hesitate to change parties when he felt that he could not do politics in the parties he was a member of. Due to these political preferences, he was criticized by political circles and some members of the local press in his electoral district of Elâzığ. Rasim Giray worked for the development of the country in the field of education both during his years as a teacher and as a senator. Giray, who belongs to a family with a political background, is an important educator and politician of his region who combines his experience in the field of education with his political experience, thinks about the basic problems in this field and tries to find solutions. Considering the content of his speeches, the issues he put on his agenda, the solution proposals he put forward, his persistent warnings and especially his efforts in the field of education, it can be said that Rasim Giray is an important figure for both Elâzığ and Turkey.

After serving as a senator, Giray worked in various institutions and was a founding member of the True Path Party in 1982. In 1990, he died after a heart attack in Ankara. Upon his will, he was buried next to his father in Elazığ.

Ekler

Cumhuriyet Senatosu Elâzığ Senatörü Rasim Giray



Kaynak: Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri (1961-1964), Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Cilt: 1, Ankara, 1998, s.208.

		OTURDUĞU YER [*]	
		ANKARA'DA	DIŞARDA
			Telefon :
[*] Adres değiştirildiği vakit geçirilmeden Genel Kâtipliğe bildirilmesi rica olunur.			
HAL TERCÜMESİ (Kısaca)			
Seçildiği yer	Elâzığ	Evlî olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğu	Evlî. 2 Çocuğu
Adı ve soyadı	Rasim Giray	Memur ise, seçilmeden evvelki son memurluğu	Tarım İstisna Talim ve İhtisas
Babasının ve annesinin adı	M. Emin Fatma	İntibak derecesi ve son maasını aldığı tarih	90 d. o. s. m. a. s. 12 Ekim 1961
Doğduğu yer ve tarihi	Elâzığ - Polu 1328	Memur değilse intihaptan evvel son durumu	-
Tahsili	İhtisas Gözü ve İhtisas	Evvelki derecelerde mabuz intihabedilmiş ise derece ve intihap daireleri	-
Bildiği diller	Fransızca-Ukrayna	Yeterli mabuz ise sınıf, rütbesi ve sıralı numarası	Lev. T. n. n. 36898 (Gözü)
İhtisas	-	Kayıtlı bulunduğu askerlik gubaları ve numaraları	Polu askerlik mabuz.
Esasleri	-	Kurucu Meclise seçildiği tarih	15 Ekim 1961
İlim rütbesi	-	Kaç oyla teminli seçildiği	34261
İst. ve gıllik	Talim ve İhtisas	Kurucu Meclise intibak tarihi	24 Ekim 1961

1959-1959 arasında mabuz, aralık ve dilerde talim ve ihtisas müstaf.
1955-1960 Malatya ve Elâzığ Malatya müstaf.
1960-1961 tarım istisna talim ve ihtisas müstaf.
Giray

Kaynak: TBMM Arşivi Tercüme-i Hal Belgesi

Yeni Harput Pazartesi Harig Hergiz Çıkar Fıatı 15 Kuruş

SEHRİMİZDE PARTİ Faaliyetleri Artıyor
AP YTP CKMP Hummalı bir Çalışma İçerisinde

Sanaç ve Giray AP den üye ayarımına çalışıyor

BİRİRÖSE Fıatlı Devam Ediyor

Hacıların İvazat günü yaklaşıyor

Artırcıların Seçmenleriyle görüşmek üzere geziyor

Fırtın ve Giray da Kazalar ÖNEMVERİYOR

Yeni Harput Pazartesi Harig Hergiz Çıkar Fıatı 15 Kuruş

Baş Yazı
Yasama Dokunulmazlığı

İlimiz Milletvekillerinden Ömer Sanaç ve Senatörümüz Rasim Giray ile eski D.P. İl Başkanı Küçük Y.T.P. ye girişler

Ruhsatsız Silah taşımak

Sarhoşluk ve haraç

YARALAMA

İzmir Euarı için müracaat eden Devletler 21 buldu

Çimenloda boyilerin aracıları kaldırılıyor

Yeni Harput Pazartesi Harig Hergiz Çıkar Fıatı 15 Kuruş

CHP İl Kongresi geri bıraktıldı Ömer Sanaç ve Rasim Giray Yeniden AP İl oldular

Genel merkezden gelen tel emrinde kongrenin sonradan açıklanacak bir güne bırakılması İsteniyordu

Kız Sanat Enstitüsü bir eğlence gecesi tertiplendi

Belediye Başkanımız Küçükölün Dün akşam Ankara'ya gitti

Baş Yazı
Halkın Yanında Olmak

Kara yolu ile gidecek Hacılar Arabistan vize vermiyor

Vazifeli polis memuru na karşı geldi

Avukat Necati Ökayve Belediye Avukatlığına Tayin edildi

BEZİM KÖSE Ne Mesut ve Bahriyar İnanılmaz

ULUOVA Fıatı: 25 Kuruş

Elâzığ'ı Sevenlerin Günlük Bitaraf Siyasi Gazetesi

Milletvekilimiz Ömer Sanaç ve Senatörümüz Rasim Giray Adalet Partisine Girdiler

Sehrimiz C.N.P. İl Kongresi pazar günü Yapılacak

Birgünde A.P. ye giren Senatör ve Milletvekillerinin Sayısı 9'u buldu

Evine Ateş Etti

Spor haberi 4. sayıda

inönü, Makul çare Federasyon Şeklidir

Bozulan ve Mora İsteklerimiz

ULUOVA Fıatı: 25 Kuruş

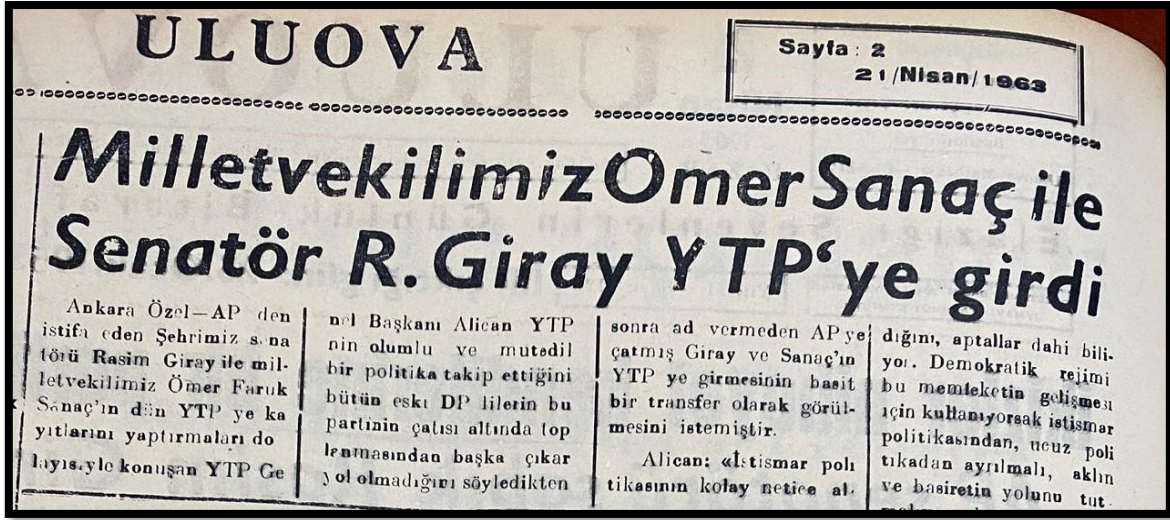
Elâzığ'ı Sevenlerin Günlük Bitaraf Siyasi Gazetesi

ikizler nihayet kendilerine bir parti buldu!.. AP senatörü sabık Rasim Giray ile sabık AP mebusu Ö.Sanaç YTP ye girdi

Atatürk üniversitesi öğrencileri rektörden istifasını istediler

23 Nisan Bayramı Hazırlıkları bitiyor

Şehrimiz Orman Baş Müdürünün



Kaynak: Giray Ailesi Kabristanlığı (Palu)

Konvansiyonelden Dijitale Medya Süzgeçlerinin Dönüşümü

Öz

Transistörün icadı ile başlayan iletişim devrimi her geçen gün iletişim sistemlerine yeni özellik ve imkânlar kazandırmaya devam etmektedir. İletişim sistemlerinin dönüşümündeki en önemli aşamalardan biri de dijitalleşmedir. Web teknolojilerindeki ilerleme iletişim tarihi boyunca tartışılan 'etki' meselesini en üst noktaya taşımış ve sosyal medya adı ile yeni bir etkileşimli iletişim mecrası ortaya çıkarmıştır. Sosyal medya yapısı gereği çok fazla ve çeşitli enformasyonu içermektedir. Sahip olduğu sınırsız ve kesintisiz ileti akışı, bilgi ve haber aktarma gücü ile karar alma, kanaat oluşturma, algı yönetme ve yönlendirme süreçlerinde önemli bir faktör olarak dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın çıkış noktası sosyal medyadaki bu süreçlerin belirli süzgeç ve araçlar ile imal edildiğinin düşünülmesidir. Çalışmanın amacı; Fuchs'un (2019), Herman ve Chomsky'nin konvansiyonel medya için kuramsallaştırdıkları "Medyanın Süzgeçleri ve Propaganda Modeli"ni temel alarak geliştirdiği "Çevrimiçi Propaganda Modeli (PM)" kapsamında "Sosyal Medya Süzgeçleri"ne yeni bir yorum getirmektir. Bu bağlamda süzgeç olabileceği düşünülen bazı teknikler doküman analizi yöntemi kullanılarak tartışmaya açılmıştır. Çalışmanın bulgularında "Sosyal Medya Süzgeçleri" adıyla kavramsal bir çerçeve sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Medya Süzgeçleri, Dijital Medya, Sosyal Medya, Sosyal Medya Süzgeçleri, Çevrimiçi Propaganda Modeli.


Conversion of Media Filters From Conventional to Digital


Abstract

The communication revolution that started with the invention of the transistor has brought new features and possibilities to communication systems every day. The most important stage in the transformation of communication systems is digitalization. The progress in web technologies has brought the issue of 'impact' in communication to the highest level and created a new interactive medium called social media. It draws attention as an important factor in decision-making, opinion formation and perception management processes with its unlimited and uninterrupted message flow, information and news transfer power. The starting point of the study is that these processes in social media are produced through certain filters and intermediaries. The purpose of the study; It is to bring a new interpretation to "Social Media Filters" within the scope of the "Online Propaganda Model (PM)" developed by Fuchs (2019), based on the "Media Filters and Propaganda Model" theorized by Herman and Chomsky for conventional media. In this context, some techniques that are thought to be filters have been discussed using document analysis. In the findings of the study, a conceptual framework called "Social Media Filters" is presented.

Keywords: Media Filters, Digital Media, Social Media, Social Media Filters, Online Propaganda Model.

Yazar(lar) / Author(s)

Doktora Öğrencisi, Ece Ergül 
Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Sakarya-Türkiye.
e-posta: ecedefidan@sakarya.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Prof. Dr., Yusuf Adıgüzel 
Sakarya Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
Gazetecilik Bölümü, Sakarya-Türkiye.
e-posta: yusufadiguzel@sakarya.edu.tr

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 30. 05. 2024
Kabul tarihi-Date of acceptance: 09. 08. 2024
Yayım tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Ergül, E.-Adıgüzel, Y. (2024). Konvansiyonelden dijitale medya süzgeçlerinin dönüşümü. *İctimaiyat*, 8(2), ss. 589-607. DOI: <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1492583>

1. Giriş

Sosyal medya her gün güncellenen platformlarıyla, bireylerin hayatlarına daha fazla nüfuz etmektedir. Sosyal medyada içerik oluşturularak paylaşılması, multimedya özelliği sayesinde yazı, ses, video, görsel ve fotoğraf gibi bileşenlerin aynı anda kullanılabilmesi bireylerin, hayatlarına olan bu nüfuzu güçlendirmektedir. Sosyal medya kanallarıyla bilgi akışının sağlanması, gündem takibi yapılarak güncel ve popüler olanın izlenmesi, trendlerin öğrenilmesi, sevilen veya hayran olunan kişilerin gözetlenmesi, kitlelerin fikir, görüş veya davranışlarının şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu etki sosyal medyanın propagandanın yeni alanı olduğuna dair tartışmaları gündeme getirmektedir.

Propagandanın medya ayağı süregelen iletişim tarihi boyunca tartışılmış, iletişimin güçlü etki ve ardından gelen sınırlı etki paradigmatlarıyla kuramsallaştırılmıştır. Konvansiyonel medyada ana akımın kapitalist menfaat gruplarının hakimiyet altına alınması, istenilen yönde gündem üretimi ve ikna çalışmalarının dozunu artırmıştır. Özellikle medyanın kamuoyunu oluşturup yönlendirdiği tezi Herman ve Chomsky'nin 1988 yılındaki çalışmaları sonucunda geliştirdikleri "rıza üretimi" kavramı ve medya üzerinden yürütülen bir propaganda modeli ile ortaya konulmuştur. Herman ve Chomsky'e (2012: 72-73) göre medya kuruluşlarının bazı haber ve bilgileri ön plana çıkardığı, bazı haber ve bilgileri ise değersizleştirilerek geri plana attığı propaganda modelinde "Medyanın Süzgeçleri" kullanılarak kamuoyuna müdahale edildiği öne sürülmektedir.

Konvansiyonel medya ile ortaya konan "Medyanın Süzgeçleri" sosyal medyanın ortaya çıkışı ile birlikte yeni bir kimlik kazanmıştır. Bireyler özellikle kendi rızaları ile var olduklarını düşündükleri sosyal medya kanallarında farkında olmadan etkileşimli bir propagandayla karşılaşmakta ve daha fazla sömürüye maruz kalmaktadır. Kitleler bu alanda sahip oldukları fikir ve inançlarını kendi hür iradeleri ile oluşturduklarını düşünseler bile bu tutum ve inançların oluşması için sosyal medyada belirli süzgeçlerinin müdahalesi olduğu tezini düşündürmektedir.

Herman ve Chomsky'nin konvansiyonel medyayı temel alarak oluşturdukları kuram, bu çalışmada sosyal medya çerçevesinde yorumlanmıştır. Bu yorumlama yapılırken Fuchs'un (2019) Herman ve Chomsky'e atıfta bulunduğu "Propaganda 2.0: Herman and Chomsky's Propaganda Model in the Age of the Internet, Big Data and Social Media" adlı çalışmada ortaya koyduğu "Çevrimiçi Propaganda Modeli (PM)" temel alınmıştır. Bu çalışmada Fuchs'un Propaganda Modeli'nin sosyal medyada nasıl karşılık bulduğuna ilişkin bazı yöntemler değerlendirilmiş, bu yöntemler örnekler ile desteklenmeye çalışılmıştır. Bu değerlendirme ışığında bu yöntemlerin sosyal medyanın süzgeçleri olabileceği tezi tartışmaya açılmıştır. Çalışmanın önemli bir çıktısı ise "Sosyal Medya Süzgeçleri" kavramsallaştırmasının geliştirilmiş olması ve iletişim sosyolojisi literatürüne katkı sağlama potansiyelinin bulunmasıdır.

2. Çevrimiçi Propaganda Modeli (PM)

Herman ve Chomsky (2012: 72-73) medyanın bazı haber ve bilgilerin ön plana çıkararak kitlelerin gündemine yerleştirdiği, bazı haber ve bilgileri ise değersizleştirilerek geri plana attığı propaganda modelini "Medyanın Süzgeçleri" olarak adlandırmaktadır. Yazarlara göre medya süzgeçleri modelinin temel bileşenleri ve haber süzgeçleri şu başlıklar altında toplanmaktadır:

- "Hâkim kitle medyası firmalarının büyüklüğü, tekelleşmiş mülkiyeti, sahibinin servet ve kar yönelimi,
- Kitle medyasının temel gelir kaynağı olarak reklamcılık,

- Medyanın, hükümet, iş dünyası ve bu temel kaynakların ve gücün faillerinin finanse ettiği ve onayladığı “uzmanlar”ın sağladığı bilgilere dayanması,
- Medyayı disiplin altına alan bir araç olarak “tepki üretimi”, ve
- Ulusal bir din ve denetim mekanizması olarak “antikomünizm”.

Herman ve Chomsky (2012: 73) bu süzgeçlerden geçen haberlerin bir propaganda aracı olarak kullanıldığını, kitlelere bir fikir ve görüşü empoze etmek isteyerek kamuoyuna müdahale edildiğini belirtmektedir. Bu müdahale daha çok oluşmuş ya da oluşacak olan ortak kanaatlerin yönünü ve gücünü belirleme veya çıkarlara yönelik yeni bir kanaat birliği sağlama amacı taşımaktadır.

Kitleler üzerinde belirli bir güce sahip olmak isteyenler yenilenen iletişim teknolojilerine de hâkim olmak istemektedir. Bu bağlamda toplumdaki egemen güçler yeni iletişim teknolojilerinin üretim, dağıtım ve tüketimine sahip olmakta, onu kontrol etmekte ve denetlemektedir (Erdoğan ve Alemdar, 2010: 438). Kitleleri yöneten egemen güçler ağların gelişimiyle birlikte ortaya çıkan ve onlara koşulsuz ve kısıtsız kitleye ulaşabilme imkânı veren sosyal medyayı kullanarak, hedef kitlelerine kolaylıkla ulaşabilmekte ve çıkarlara yönelik eylemleri sosyal medya aracılığıyla gerçekleştirebilmektedir. Ancak bu durum sosyal medyanın bir propaganda aracına dönüşmesine zemin hazırlamaktadır.

Medya süzgeçleri kullanılarak yapılan propaganda çalışmaları kamuoyu oluşum sürecini de etkileyecek kanaatlerin yayılmasını sağlamaktadır. Kitleleri kamuoyu oluşturma sürecine dâhil etmenin en kolay ve etkili yolu kuşkusuz ki sosyal medyanın gücünden de yararlanmaktadır. Yengin ve Bayrak (2017: 382) sosyal medyadan yayılan bilgi ve içeriklerin “kamu nezdinde kesin yargılarla” değerlendirildiğine ve sonucunda kamuoyunun hızlı bir şekilde oluştuğuna dikkat çekmektedir. Sosyal medya ile ilişki içerisinde olan kitleler onlardan gelen mesaj ve enformasyon çıktılarına birer önem addetmektedir. Sürekli mesaj ve bilgi akışına maruz kalan kitleler artık kanaat ve davranışlarını bu bilgi ve mesajlara göre düzenlemeye başlamaktadır.

Sosyal medya sahip olduğu etkileme teknikleri ile kitlelerin tutum, davranış ve ihtiyaç oluşumuna etki etmektedir. Böylelikle kitleler sosyal medya iletileri ile kuşatılmış ortamda farkında olmadan propagandaya maruz bırakılmaktadır. Sosyal medyanın hızlı bir etki tepki mekanizmasına sahip olması, onu propagandanın yeni mecrası konumuna getirmektedir. Tosyalı ve Sütçü (2019: 66-67) sosyal medyanın neredeyse tüm dünyada propaganda amacı ile otoriteler tarafından kontrol altında tutulmaya çalışıldığını, robot hesaplar ile konvansiyonel medyadaki eşik bekçiliğine benzer bir yapının oluşturulmaya çalışıldığını belirtmektedir.

Bu noktada Pariser’in (2011: 50) “filtre balonu” kavramına da değinmek gerekmektedir. İnternet teknolojilerindeki kişiselleştirilmiş içeriklere dikkat çeken ilk isimlerden biri olan Pariser, filtre balonlarıyla iletilerin kişiselleştirilerek düzenlendiğine değinmektedir. Kişiselleştirilmiş içerikler sayesinde kullanıcıların karşısına sürekli olarak ilgi alanlarına yönelik benzer içerikler çıkmakta, bu durum yanlı bilgi akışına yol açmaktadır (Varol, 2022: 460). Bu yanlılık bir süre sonra bireylerin farklı düşünme yetisini kaybetmesine sebep olabilmekte, tek sesli bir toplum yapısı oluşmasına neden olabilmektedir.

Propaganda ve medya süzgeçleri ile sosyal medya ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde Christian Fuchs ön plana çıkmakta, Herman ve Chomsky’nin proganda modelini sosyal medyaya uyarladığı çalışmasıyla konuya kaynak oluşturmaktadır. Fuchs 2019 yılında yayınladığı “Propaganda 2.0: Herman and Chomsky’s Propaganda Model in the Age of the

Internet, Big Data and Social Media” adlı çalışmasında internet teknolojilerinin ve sosyal medyanın merkezi konumu üzerinde dururken, katılımcı bir kültür oluşturarak demokratik bir iletişim ortamı sunduğunu belirtmektedir. Büyük Veri, Google, Facebook, YouTube, Twitter, Flickr, Instagram, Wikipedia, bloglar vb. sosyal medya kanallarının önemli bilgi ve iletişim aracı haline geldiği dijital çağda, bu araçların propaganda unsuru olarak kullanılıp kullanılmayacağı sorusundan yola çıkan Fuchs (2019: 71), yeni bir çevrimiçi propaganda modeli (Tablo 1) ortaya koymaktadır.

Tablo 1: Çevrimiçi Propaganda Modeli (PM) (Fuchs 2019: 86)

Boyut	İnternet
Boyut, Sahiplik, Kar Odaklılık	Yoğunlaşmış sosyal medya pazarları, yoğunlaşmış sahiplik, haberlerin nasıl sunulacağına ilişkin öncelikleri belirleyen ve şeffaf olmayan gizli algoritmalar.
Reklam	Ulusötesi şirketler, kullanıcıları hedefli reklam ve içeriklerle karşı karşıya getirebilir. Yerel çevrimiçi reklamcılık ve markalı çevrimiçi içerikler, haber medyasının bağımsızlığını tehdit etmektedir. Çevrimiçi reklam-kullanıcı sarmalı, sosyal medyanın reklamcılık ve haber medyası olarak gücünü artırmakta ve çevrimiçi ekonomideki tekelleşme eğilimlerini geliştirmektedir; Sosyal medyada kullanıcıların dijital emeği veri üretmekte, bu veriler emtiaya dönüşmekte ve hedefli reklam alanı satma amacıyla platformlar tarafından sömürülmektedir.
Kaynaklık Etme	Geleneksel haber kuruluşları çevrimiçi ortamda güçlü aktörlerdir; Bir meta olarak çevrimiçi ilgi, siyasal iletişimi yönlendirmektedir; Şirketler ve eğlence sektörü sosyal medyayı domine etmektedir. Siyasi botlar siyasi kamusal alanı bozmaktadır.
Flak, Aracılı Lobıcılık	Otomatik lobıcılık için botlar ve diğer araçlar; Politikacıların, partilerin, akımların sosyal medya kullanımı; Çevrimiçi nefret söylemi.
İdeolojiler	İnternet ideolojileri; İnternetteki ideolojiler ve kullanıcı kaynaklı ideolojiler; Çevrimiçi ideolojilerin algoritmik olarak güçlendirilmesi.

Not: Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.

Fuchs’a (2019: 87) göre sosyal medya hızlandırılmış bir medyadır. Dolayısıyla kullanıcıların sosyal medya kanallarındaki önemli bir konu hakkındaki bütün içerik ve yorumları görmeleri mümkün değildir. Çevrimiçi bilgi akışı o kadar hızlıdır ki, gerçek tartışma ortamı oluşamamaktadır. Paylaşımlar genellikle kısa, eğlenceli ve yüzeysel kalmaktadır. Çevrimiçi kısıklık ve yüzeysellik karmaşıklığa yol açmaktadır. Sosyal medyada çevrimiçi iletişim parçalı bir şekilde gerçekleşme eğilimindedir ve yalıtılmış kamular, filtre balonları ve yapıcı olmayan yankı odaları ile iletişim sürecine müdahale edilmektedir. Bu anlık, yüzeysel ve eğlence odaklı ileti akışında bireyler enformasyonun alt metinlerini okuma ve propaganda faaliyetini fark etme bilincine sahip olamamaktadır. Çünkü sosyal medya kanallarındaki hızlı akış bireylerin derinlemesine düşünme ve algılama yetilerini zayıflatmaktadır.

Mullen (2017: 12-14) Herman ve Chomsky ile gerçekleştirdiği bir görüşmede, propaganda modelinin ve medya süzgeçlerinin dijital medya sistemleriyle birlikte daha da yoğunlaştığından bahsetmektedir. Süzgeçlerle ilgili görüşmeden yapılan çıkarımlar ise şöyledir:

Dijital medya ile birlikte;

- Mülkiyet küreselleşmiştir.
- Reklamcılık daha da önemli bir güç haline gelmiştir.
- Mülkiyet ve reklamcılık faaliyetleri için kaynak kullanımı daha da artmıştır.
- Lobcilik daha saldırgan hale gelmiştir.
- Anti-komünizm gerektiğinde hala bir karalama yöntemi olarak kullanılmaktadır.

Pedro'ya (2011: 1911) göre internet ve sosyal medya önemli ölçüde özgürlüğe izin verse de, siyasi ve ekonomik güçlerin mücadele ettiği bir alandır. Bu mücadele dijital medya araçları üzerinde uygun bir kontrol sağlamak ve sonucunda kendi çıkarlarını ilerletmek amacıyla verilmektedir. Sosyal medya kanallarının gelişimi ve çeşitlenmesi ile birlikte bu ortamların protestoları ve aktivist hararetleri desteklemek, güçlendirmek ve küreselleştirmek için kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanımın temel sebepleri arasında ise istenilen hedef kitleye ulaşma, kişisel ve grup verileri toplama, siyasi ikna ve kontrol, hızlı gündem değiştirme ve kültürel dikkat dağıtma sayılabilmektedir.

Son zamanlarda iletişimin dijitalleşmesi ile ortaya çıkan algoritmaların da Chomsky ve Herman'ın propaganda modeline ek olarak yukarıda sayılan sebepler çerçevesinde yeni bir süzgeç görevi gördüğüne ilişkin çalışmalar yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu çalışmalar desteklemektedir ki sosyal medya kanalları bu algoritmaların kullanıldığı başat mecralardır. Bu noktada dijital kanallardan paylaşılan bir içeriğin tıklanması, yayılması ve popüler hale gelmesi adına algoritmalarla yararlandırıldığı, gündeme gelmek veya gündem yaratmak, görünür olmak, diğerlerinden daha üst sırada yer almak amacıyla tercih edilen bir seçme aracı olduğunu söylemek mümkündür. Özkoçak ve Kırık (2023: 423) sosyal medya mecralarındaki algoritmaların "içerikleri kişiselleştirdiği" ve "seçici bir tüketim" meydana getirdiğinden bahsederek, algoritmaların farklı fikir ve içeriklerin yayılmasını zorlaştırdığını belirtmektedir. Yazarlara göre algoritmalar sosyal medyadaki bilgi akışını kontrol ederek, "kullanıcıların davranışlarını şekillendirmenin ötesinde, onları da etkilemektedir".

Broudy'e (2018: 182) göre, kamusal söylemdeki tartışma nesnelere gözlemci insan editörler tarafından değil -giderek daha fazla- gözlemci programcılar tarafından yazılan algoritmalar ile şekillendirilmektedir. Yazar bu noktada bu sistemi reddedenlerin veya açıkça meydan okuyanların artık ekonomik olarak marjinalleştirilme tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarını da söylemektedir. Bu bağlamda sosyal medya kanallarındaki performansların kamuoyu, kültür, kolektif bilinç ve toplumsal algı üzerinde etkisi olduğunu ve bu etkinin ekonomik güçle bağlantısı olduğunu söylemek mümkündür. Propaganda modelinin filtreleri baskın medyanın mülkiyetine, büyüklüğüne ve kâr yönelimine öncelik verdiğinden; reklamların, kaynakların, eleştirilerin ve ideolojinin yanı sıra, bu unsurların sosyal medya performanslarının da oyuna dahil edildiği görülmektedir.

3. Yöntem

3.1. Sosyal Medya Süzgeçleri

Sosyal medyanın bireylerin günlük yaşamlarında önemli bir yer edinmesi, onları etkileme gücünün artmasına neden olmaktadır. Günlük hayatta zamanlarının çoğunu sosyal medyada geçiren bireyler, ihtiyaçlarını bu sosyal ama sanal ortamlardan karşılamaktadır. Sosyal medyanın bütün bağımlılıklardan kurtulmuş olan sınırsız yapısı birey ihtiyaçlarının daha verimli, hızlı ve etkin bir şekilde karşılanmasına ortam hazırlamaktadır (Alioğlu, 2016: 2). Bireyler sosyal medyanın kendilerine sunduğu imkânlarla birlikte kendilerini daha özgür, daha mutlu, daha sosyal, daha özgüvenli hissetmekte ve kendilerini gerçekleştirmiş kimlikler inşa etmektedir. Maddi ve manevi birçok ihtiyacını sanal ortamlarda sosyal medyanın sunduğu platformlarla gidermeye adapte olan bireyler, farkında olmadan bu platformlarla yaşamaya bağımlı, sosyal medyanın istediği tutum ve davranışı sergileme eğilimi yüksek, Lippman'ın (1998: XX) deyimiyile "şaşkın sürü"lere dönüşmektedir.

Sosyal medya geleneksel medyanın ikna etme ve rıza üretme amacının işlemeye devam ettiği bir mekanizmadır. Öyle ki sosyal medya her bir platformuna yüklediği işlevlerle, bireylere gündemlerini, neyi veya kimi desteklemeleri ve neyi tüketmeleri gerektiğini, ne yaparlarsa kendilerini daha mutlu hissedeceklerini söylemektedir. Yani bu platformlar bireylerin ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçlarını doyuma ulaştıracak metaları tahmin edebilmektedir. Bireyler sosyal medyayı kullandıkça kendileri ile ilgili bilgileri farkında olmadan bu platformlarla paylaşmaya rıza göstermektedir. İşte tam da bu noktada bireyler üzerinde bir propaganda gerçekleştirilmektedir. Çetin (2014: 262), sosyal medyada bir "bütünleşme propagandası" gerçekleştirildiğine dikkat çekmektedir. Toplumdaki egemen güçler tarafından bilinçli olarak dezenformasyon üretilmekte ve bu dezenformasyonun sonunda ihtiyaç duyulan bilgi kitlelere ulaştırılmaktadır. Bütünleşme propagandasında bireyler propaganda faaliyetinin farkında olmadan bir destekleme ve kabul etme davranışı göstermektedir (2014: 241).

Sosyal medya bireylerin iletişim ve ilişki kurma gibi en çok ihtiyaç duydukları sosyalleşme güdülerini doyurmaktadır. Bireyler sosyal medya aracılığıyla arkadaşlarıyla iletişim kurmakta, kendilerine bir çevre edinmekte, beğendikleri ve hayran oldukları kişiler ile kolaylıkla bağlantıya geçebilmektedir. Mosco ve Fuchs (2019) sosyal medya kullanıcıların ürettikleri en değerli şeyin iletişim ve sosyalleşme olduğuna dikkat çekmektedir. Bireyler sosyal medyada vakit geçirdikleri her an kendileriyle ilgili bilgileri kapitalist ve egemen güçlerle paylaşmaya rıza göstermektedir. Dolayısıyla bu doyum tek taraflı değil çift taraflı bir doyum karşımıza çıkarmaktadır.

Sosyal medya bireylerin gündemi takip etme ve bilgi alma ihtiyaçlarını karşılamaktadır. We Are Social Dijital 2024 Raporunun "İnternet Kullanımının Temel Nedenleri"¹ verileri incelendiğinde 16-64 yaş aralığındaki bireyler %60.9 oranında interneti bilgi almak için kullanmaktadır.

Sosyal medya artık dünya ve ülkede olup bitenleri, hangi olayların meydana geldiğini, toplumlarda hangi sorunların var olduğunun bilgisini kitlelere ulaştırmaktadır (Fuchs, 2020). Dolayısıyla kimi haber ve olayları ihmal etmesi kimilerini ise ön plana çıkarması bir önem sırası belirlemesine zemin hazırlamaktadır. Böylelikle gündeme alınan konuların önemli, alınmayan konuların ise önemsiz olarak nitelendirilmesi sağlanmaktadır. Bu önem sıralamasıyla birlikte kitle iletişim araçlarının yayın politikası, toplumda egemen olan iktidarın ideolojisine, siyasi ve

¹ We Are Social Dijital 2024. İnternet Kullanımının Temel Nedenleri. (2024, 19 Nisan). Erişim adresi: <https://wearesocial.com/uk/blog/2024/01/digital-2024/>

ekonomik çıkarlarına uygun bir çerçevenin etrafında şekillenmektedir (Herman ve Chomsky, 2012: 101). Dolayısıyla kitleler sürekli maruz kaldıkları gündem konularına karşı bilgi edinme isteği içerisine sokulmakta ve kitlelerden verilen bilgiler ışığında kanaat ve davranış geliştirmesi beklenmektedir. Bu durum toplumda oluşacak kamuoyunu etkilemekte ve sosyal medyanın sunduğu gündem etrafında bir kamuoyunun şekillenmesine zemin hazırlamaktadır.

Bu çalışmada Tablo 1’de gösterilen Fuchs’un Çevrimiçi Propaganda Modeli’nin sosyal medyada nasıl karşılık bulduğuna ilişkin doküman analizi yapılmıştır. Bryman’a (2008:554) göre internetin genişliği ve artan erişilebilirliği hem nicel hem de nitel veri analizi açısından güçlü bir kaynaktır. Bu nedenle internet ve sosyal araçlar doküman analizi açısından büyük bir potansiyele sahiptir (2008:654). Popüler kültür dokümanları arasında yer alan sosyal medya platformları da doküman çeşitlerinden biri sayılmaktadır (Sak, Şahin-Sak, Öneren-Şendil ve Nas, 2021:231).

Tablo 2’de konvansiyonel medyadaki süzgeçlerin sosyal medyadaki karşılığı yazılmış ve bu süzgeçler “Sosyal Medya Süzgeçleri” olarak adlandırılmıştır. Sosyal medya süzgeçleri yazarlar tarafından Fuchs başta olmak üzere ilgili literatürden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 2: Sosyal Medya Süzgeçleri

Konvansiyonel Medya Süzgeçleri	Sosyal Medya Süzgeçleri
Boyut, Sahiplik, Kar Odaklılık	Google, Meta, Algoritmalar
Reklam	Sosyal Medya Reklamları
Kaynaklık Etme	Trend Topic, Hashtag
Flak ² , Aracılı Lobcilik	Sanal Cemaatler
İdeolojiler	Fenomenler, beğen, yorum yap, abone ol, takip et

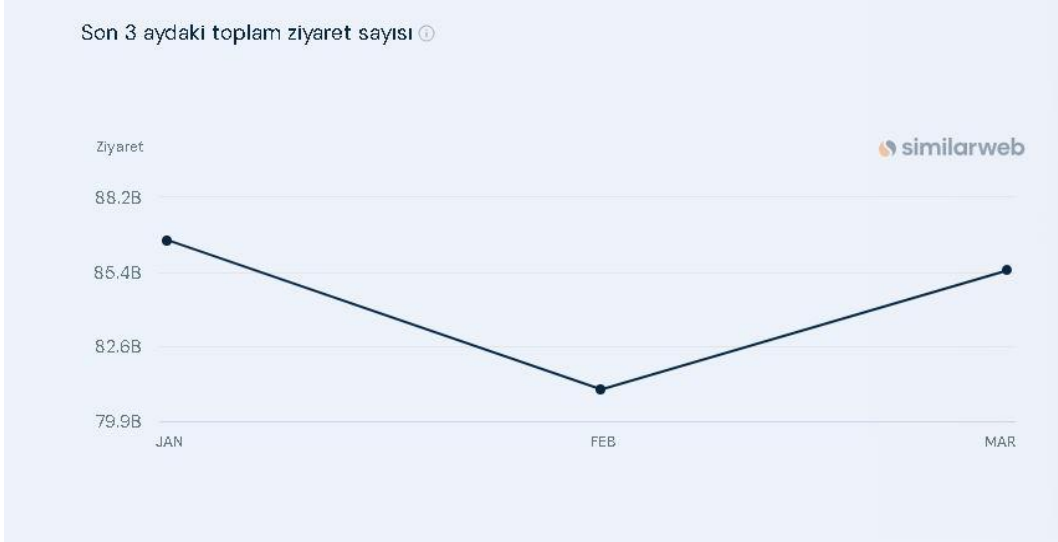
3.1.1. Google, Meta, Algoritmalar

Google bireylerin günlük yaşamlarında sürekli olarak kullandıkları arama motorudur. Merak edilen her türlü konuda bilgi almak için Google kullanılarak rutin bir alışkanlık geliştirilmiştir. Öyle ki “googlelamak” kelimesi informal bir şekilde dilimize yerleşmiştir. Fuch’ a (2020: 227) göre;

“Google gündelik yaşamda her yerde olmuştur; o iş yeri, özel yaşam, kültür, siyaset, ev, alışveriş ve tüketim, eğlence, spor vb. gibi enformasyonu nasıl aradığımızı, düzenlediğimizi, algıladığımızı şekillendiriyor. “Googlelamak” ifadesi bazı dillerde söz dağarcığında bile yerini almıştır.”

Smilarweb’in “google.com 3 Aylık Trafik Analizi” ne (Grafik 1) göre Google’un Ocak 2024, Şubat 2024 ve Mart 2024 aylarında toplam ziyaret sayısı 85.5B’dir. Google bu sayı ile dünyada lider konumundadır. Grafik 1’de son 3 aydaki toplam ziyaret sayısına bakıldığında, bir önceki aya nazaran %5.42 oranında yükselme olduğu da görülmektedir (Smilarweb, 2024).

² Almanca Flug (zeug) abivehrkanone’nin (uçaksavar topu) kısaltması. Karşı tarafı geri adım atmaya zorlayan sert eleştirelilik (Herman ve Chomsky, 2012: 15).



Grafik 1: google.com 3 Aylık Trafik Analizi (Similarweb, 2024)



Görsel 1: google.com Trafik Payına Göre En İyi Anahtar Kelimeler (Similarweb, 2024)

Görsel 1’de Google’ın trafiğini artıran anahtar kelimeler incelendiğinde, ilk beş kelimenin Gmail, Google, Google Maps, Google Drive ve Google Translate olduğu görülmektedir. Veriler incelendiğinde Google’ın farklı alanlardaki uygulamaları ile tekel konuma yerleştiği görülmektedir.

Yine Similarweb’in raporu incelendiğinde Google’ın en yakın rakipleri Görsel 2’de görüldüğü üzere 16.1B ile Facebook, 7.B ile Instagram, 6.1B ile X (Twitter)’dir. Bu noktada Meta’nın Google’dan sonraki en güçlü dijital ajans olduğu görülmektedir.

Site	Yakın ilgi alanı	Aylık Ziyaretler	Kategori	Kategori Sıralaması
facebook.com	100%	16.1B	Bilgisayarlar, Elektronik ve Teknoloji > Sosyal Medya Ağları	#1
bing.com	93%	1.4B	Bilgisayarlar, Elektronik ve Teknoloji > Arama Motorları	#4
twitter.com	89%	6.1B	Bilgisayarlar, Elektronik ve Teknoloji > Sosyal Medya Ağları	#3
instagram.com	79%	7B	Bilgisayarlar, Elektronik ve Teknoloji > Sosyal Medya Ağları	#2
reddit.com	78%	2.2B	Bilgisayarlar, Elektronik ve Teknoloji > Sosyal Medya Ağları	#6

Görsel 2: google.com Rakipler ve Benzer Siteler (Similarweb, 2024)

Google ve Meta dünyada en çok tıklanan (Fuchs: 182) ve reklam endüstrisinden önemli miktarda fon sağlayan tekele yakın şirketlerdir (Zollman: 184). Google, tüketicisini hem reklama maruz kalan hem de reklam üreten olarak konumlandırmaktadır. Fuchs'a (2012: 43) göre Google, kullanıcı tarafından oluşturularak yüklenen içeriği indekslemekte ve bu durum World Wide Web'e (WWW) içerik oluşturarak yükleyen tüm kullanıcıların istismar edilmesine neden olmaktadır. Öte yandan kullanıcılar Google hizmetlerini kullanırken ücretsiz olarak işlem yapmakta, bunu yaparken de artı-değer/emek üretmektedir. Burada emek, Google'da bir anahtar kelime aramak, Gmail yoluyla e-posta göndermek, YouTube'a video yüklemek veya aramak, Google Haritalar veya Google Earths'te bir konum aramak veya oluşturmak, GoogleDocs'ta bir belge oluşturmak, Google Çeviri ile bir cümleyi çevirmek vb. eylemleri ifade etmektedir. Tüm bu eylemler hedefli reklamcılığı mümkün kılmak için bu hizmetlerin ücretsiz kullanımına izin vermektedir. Google kullanıcıların ilgi alanlarına, zevk, beğeni, istek, arzu ve beklentilerine göre oluşturduğu bu verileri reklam verenlere satmaktadır. Bir nevi kullanıcılar ücretsiz uygulamaların karşılığını kendileriyle ilgili bilgileri paylaşarak ödemektedir.

We Are Social Dijital 2024 Raporunun "Facebook ve Instagram Reklam Kitlelerine Genel Bakış"³ verileri incelendiğinde Facebook ve Instagram'ın en çok reklam kitlelerine sahip sosyal medya uygulamaları olduğu görülmektedir. Meta reklam endüstrisinin en çok tercih ettiği platformları bünyesinde barındırmaktadır. Her gün dünyanın birçok yerinden milyonlarca kişinin çevrimiçi olduğu ve etkileşime geçtiği bu platformlarda bireyler kendi ilgi alanlarına ve beklentilerine uygun reklamlarla karşılaşmaktadır. Bu reklamlar bireylerin ilgi ve ihtiyaçlarına seslenen kişiselleştirilmiş reklamlar olduğu için tüketim kaçınılmaz hale gelmektedir. Bireyler farkında olmadan reklama maruz kalırken, bir şeyleri satın almaya ve tüketmeye ikna edilmektedir.

3.1.2. Sosyal Medya Reklamları

İnternetin ve çevrimiçi dünyanın gelişimi, özellikle sosyal medya ortamı, pazarlama ve reklam sektöründe de birçok değişimin yaşanmasına neden olmuştur. Sosyal medya platformlarının ortaya çıkışı ile farklı reklamcılık yetenekleri ortaya çıkmış, işlevleri açısından "sosyal medya reklamcılığı" adıyla yeni bir paradigma gelişmiştir. Sosyal medya reklamcılığı, "kullanıcı

³ We Are Social Dijital 2024. Facebook ve Instagram Reklam Kitlelerine Genel Bakış. (2024, 24 Nisan). Erişim adresi: <https://wearesocial.com/uk/blog/2024/01/digital-2024/>, Erişim: 24.04.2024

etkileşimlerini içeren çevrimiçi bir reklam” olarak tanımlanmaktadır (Ertemel ve Ammoura, 2016: 84). Sosyal medya kullanılarak yapılan reklamları “ücretli, kişisel olmayan bir iletişim” olarak tanımlayan Huo, Liu ve Min (2021: 823) sosyal medyanın kullanıcıları ikna etmek veya etkilemek için bir yeni bir kanal olduğuna değinmekte ve sosyal medyadaki üç çeşit pazarlama uygulamasını şu şekilde sıralamaktadır:

- Tanıtım veya reklam yapmak için pazarlamacı tarafından oluşturulan içerikler,
- Açıkça tanımlanmış bir sponsor tarafından ödenen, kullanıcı tarafından oluşturulan içerikler,
- Yerel kullanıcıların kişisel markalarına yönelik içerikler. (Yerel bir kullanıcı tarafından kendisini tanıtmak amacıyla yayınlanan içeriktir. Kişisel marka, sponsoru olmasa da, motivasyonu sosyal medya reklamı olarak kabul edilmektedir.)

Sosyal medya, tanıtım karmasının hibrit bir unsurunu temsil etmekte ve pazarlamanın potansiyelini geleneksel medya seviyenin ötesine taşımaktadır. Tüketicuyu bilgilendirmek, tüketici deneyimini artırmak/geliştirmek amacıyla hem bireyler hem de sosyal medya platformları kullanılmakta tüketicilerin ilgi ve dikkatini çekmek için yeni yöntemler geliştirilmektedir (Chatzithomas vd., 2014: 75-76)

Sosyal medya reklamlarının kullanımı belirlenmiş bir hedef kitleye ulaşmak için giderek yaygınlaşmaktadır. Hedefli reklamcılık bu kitlelerin biriktirdiği zengin veri kümeleri temel alınarak hem kullanıcıların kendi sitelerinden sağlanan veriler hem de kullanıcıların diğer sosyal medya kanallarını kullanarak ürettiği veriler üzerinden yapılmaktadır. Çevrimiçi sosyal ağlar, çeşitli çevrimiçi reklamcılık biçimleri de sunmaktadır (OECD Digital Economy Papers, 2019: 18-19):

- Kolayca tanımlanabilen “ayrılmış reklamlar” olarak da adlandırılan dijital görüntülü reklamlar: Bir kullanıcının haber akışının sağında görünür. Bu reklamlar “sponsorlu” olarak etiketlenir.
- “Yerel” veya “yayın içi” reklamlar: Facebook kullanıcısının haber akışında "organik" gönderiler arasında görünür ve “sponsorlu” olarak etiketlenir. Bu tür reklamlar tüketiciler için reklam olduğu her zaman kolaylıkla anlaşılabilen reklamlardır.
- “Etkileyici (Influencer)” reklamlar: Kullanıcılar tarafından oluşturulan reklamlar veya sosyal medya kullanıcılarının onayladıkları, sosyal medyada geniş bir takipçi kitlesine sahip olan ve dolayısıyla tüketiciyi “etkileyebilen” reklamlardır. Etkileyicilerin ne, nasıl, ne zaman ve nerede olduğu konusunda özerkliği bulunmaktadır. Influencer reklamları, influencerlar ile marka arasında bazı ticari ilişkiler (ücretsiz ürünler veya hizmetler veya başka şekilde sunulanlar dahil) içermektedir. Kullanıcı tarafından oluşturulan etkileyici reklamlar akışlarda görülmektedir.
- Kullanıcı tarafından oluşturulan reklamlar: Daha az etkili sosyal medya kullanıcıları tarafından oluşturulur. Kullanıcıların ticari bir anlaşması yok ise bir ürün veya hizmeti desteklemeye ne ölçüde teşvik edildiği (yarışma, çekiliş, ödüller veya hediyeler yoluyla) önemlidir.

Sosyal medya reklamlarındaki en önemli hususlardan biri kullanıcıların hem üretici hem de tüketici olduğu “üre-tüketici” konumudur. Bireyler sosyal medya platformlarında ne kadar çok vakit geçirir, ne kadar çok doyuma ulaşır ve bu platformlarda ne kadar çok içerik paylaşırlarsa o kadar çok değer üretmektedir. Bu değer Smythe’in “izleyici metası” olarak adlandırdığı ve

“medya tarafından izleyici ilgisinin reklam verenlere satılarak metaya dönüştürülmesi” şeklinde tanımladığı kavramı karşımıza çıkarmaktadır (Smythe, 1981 aktaran Fuchs, 2020: 44). Sosyal medya izleyici metasının en kolay ve detaylı olarak elde edildiği bir mecradır.

2015 yılın da patlak veren olayda Facebook kullanıcı verilerini Cambridge Analitica adlı araştırma firmasına sunmuş ve sonucunda verilerin kitlelerin rızalarının üretiminde kullanılması ile karşı karşıya kalınmıştır. Cambridge Analitica firması aracılığıyla toplanan veriler siyasi çıkarlar için kullanılmış, bu veriler seçim dönemlerinde kullanıcıların karşısına ikna amaçlı reklam kampanyalarının çıkmasına neden olmuştur. Cambridge Analitica'nın profillerden topladığı veriler, kullanıcıların kimlikleri, arkadaş ağları ve "beğenileri" ile ilgili ayrıntıları içermektedir (Rosenber vd., 2018). Bireylerin sosyal medyada paylaştıkları ve beğendikleri her içerik, onların ilgi alanları, istek ve ihtiyaçları hakkında veri elde edilmesine ve buna rıza göstermelerine yol açmaktadır (Aksoy ve Türkölmez, 2020: 48). Elde edilen bu veriler ise reklam verenlere satılmakta ve bireyler farkında olmadan sömürüye maruz kalmaktadır. Cambridge Analitica'nın Trump'ın başkanlık seçimleri sırasında Facebook'tan elde ettiği verileri analiz ederek, ikna olmaya meyilli seçmenleri tespit ettiği öne sürülmektedir. Ayrıca şirketin seçmenlerin ilgi alanlarına yönelik kişiselleştirilmiş mesajlar ve sosyal medya reklamları düzenlediği ve böylelikle Trump'ın seçilmesinde etkili olduğu düşünülmektedir (BBC News Türkçe, 2023).

3.1.3. Trend Topic ve Hashtag

Sosyal medyada her gün milyonlarca içerik dolaşıma sokulmakta, bunlar arasından bazı içerikler ön plana çıkarılırken bazıları ise bastırılarak geri plana atılmaktadır. Sosyal medya platformlarından biri olan X'de “trend topic” (trend konular) kavramıyla kullanıcılar, güncel haberlere ulaşabilmekte ve olanlar hakkında bilgi alabilmektedir. Trend topic kavramı aracılığıyla ülke ve dünya gündemine dair konu ve anlık olayların listesi her gün hatta her an bireylere sunulmaktadır. Kavram basit tanımıyla sosyal medyada neler hakkında ne oranda konuşulduğu ve en çok etkileşim alan konuların sıralanmasıdır (Yıldırım, 2014: 327). Yine konuşulacak konuları kimlerin hangi amaçla seçtiği ve bu sıralamaların doğruluğunun bilinmediği bir düzen olarak karşımıza çıkan trend topic kavramı, kitlelerin gündemini belirlemektedir. Bireylerde trend topic olan konular hakkında konuşma isteği uyandırılarak, sistem içerisindeki düzene dâhil olma ya da dâhil olamama durumunun gözetlenmesi sağlanmaktadır.

2013 yılında İstanbul Taksim Meydanı'nda meydana gelen ve “Gezi Parkı Eylemleri” olarak adlandırılan olaylar X başta olmak üzere sosyal medya mecralarında büyük yankı uyandırmıştır. Eylemler sırasında oluşturulan hashtaglerden #direngeziparkı Türkiye ve Dünya listelerinde trend topic olarak birinci sıraya yerleşmiştir (Hürriyet Gazetesi, 2013). Özellikle kullanıcıların eylemler sırasında haberleşme ve örgütlenme amacı ile X'i kullanması bir anda Türkiye'nin ve dünyanın gündemine Gezi Parkı Eylemleri'nin yerleşmesine neden olmuştur. Öyle ki geleneksel medya kanalları bile olayları X üzerinden yapılan paylaşımlar aracılığıyla takip ederek, içeriklerini sosyal medyadan elde ettikleri veriler ile oluşturmuştur.

Yakın zamanda İran'da başörtüsünü düzgün takmadığı gerekçesiyle öldürülen 22 yaşındaki Mahsa Amini hakkında X'te açılan hashtaglar 30 milyon sınırını aşarak büyük bir yankı uyandırmıştır (BBC News Türkçe, 2023). Twitterda yayılan #مهسا امینی, #مهسا_امینی, #mahsa_amine ve #mahsaamini hashtagleri sayesinde dünyanın her yerinden kadın hareketleri birlik olarak

protestolar başlatmış, konu yerel sınırları aşarak geniş kitlelere ulaşmıştır. Yerel bir olay sosyal medya sayesinde küresele taşınmış ve geniş kitlelerin gündemine yerleşmiştir.

Bu süreçte kitlelerin gündemlerinin belirlenmesi, yalan, yanlış veya abartılmış içeriklerle algı yönetimi yapılması, görüş ve düşüncelerin yönlendirilmesi sosyal medyanın rıza üretiminde kullanıldığını destekler niteliktedir.

2007 yılında ilk olarak X tarafından geliştirilen “hashtag” kavramı ise semantik olarak etiketlemek, içeriği sıralamak, bulmak ve düzenlemek için kullanılmaktadır. Fakat hashtaglar daha sonra bireylerin haber değeri taşıyan olaylar hakkında konuşmasını sağlamak, duygu ve düşüncelerini öğrenmek, konuya dikkat çekmek ve popülerite kazanmak için bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır (Urhan-Torun, 2019: 374).

Sosyal medyada her gün hatta her an karşılaştığımız Türkçe’ye “başlık etiketi” olarak çevrilen hashtaglar sayesinde bireyler dünyada neler olup bittiğinden haberdar olmakta ve konulara ilişkin görüşlerinin daha fazla kişiye ulaştığını düşünmektedir. Bireyler sosyal medya platformlarında karşılaştıkları hashtagler aracılığıyla kendilerini ifade edebilen birer özne olarak varlıklarını ispatlamaktadır. Ancak hashtagler bireylere birer özne olabilme imkânını verirken bu içeriklerin kimler tarafından ve ne amaçla gündeme getirildiklerini sorgulamadan mahrum bırakmaktadır. Dolayısıyla kaynağı ve amacı bilinmeyen hashtagler kullanıcılara hangi konu hakkında konuşmalarını gösteren yapılar olarak inşa edilmektedir.

Yakın zamanda Danıştay’ın Ayasofya’nın Camii olarak ibadete açılması kararının ardından konuya ilişkin başlatılan hashtag çalışmaları ile yoğun bir gündem oluşturulmuştur. Bu hashtaglerle kısa süre içerisinde binlerce yorum yapılmış ve konunun günlerce gündemde kalması sağlanmıştır. Hem politikacıların hem toplumda tanınan aktörlerin #ayasofyacamii etiketi altında görüş ve düşüncelerini paylaşması, toplumun konuya ilişkin bakış açısının şekillenmesinde etkili olmuştur (Demir ve Bünyamin, 2020: 1). Böylelikle kitlelerin gündemi belirlenmiş ve konuya ilişkin olumlu veya olumsuz rıza üretimi başlatılmıştır.

Her gün hatta her an yenilenebilen bu başlık etiketleri belirsiz kaynaklar tarafından da kitlelere aşılanmaktadır. Özellikle spesifik bir konuda bir anda ortaya çıkan azınlık, göçmen veya etnik gruplara yönelik hashtag çalışmaları toplumda infiale sebep olabilmektedir. Örneğin; ABD’de göçmen ve yabancı karşıtları tarafından X’de hashtagler oluşturulmuş, Trump’ın başkan seçilmesiyle birlikte Meksika sınırına duvar örülmesi gündeme gelmiştir. #MAGA (Make America Great Again), #BuildTheWall, #DeportThemAll, #NoRefugees ve #AmericansFirst etiketleri kullanılarak ırkçı söylemler yapılmıştır (Kalav ve Certel-Fırat, 2017: 2213-2214).

Bireyler bu gibi durumlarda çoğunluğun katılım sağladığı hashtagleri sorgulama yoluna pek gitmemekte, aksine yorum yaparak genel düşünceye dâhil olmayı seçme eğilimi göstermektedir.

3.1.4. Sanal Cemaatler

Van Dijk’e (1999: 132) göre büyük ölçekli sosyal ağların gelişmesi ve medya ağlarının sayı ve türlerinin genişlemesi, modern toplumun açıklanması açısından vazgeçilmezdir. Sosyal ağlar insanların elektronik agorada tekrar buluşabileceği yeni bir kamusal alan biçimi ortaya çıkarmaktadır (Castells, 1998: 2). Castells’den yola çıkarak sosyal medya mecralarını küreselleşmiş elektronik agoralar olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda belirli bir

ortaklaşma sonucu bu elektronik agorada bir araya gelen topluluklar sanal cemaatlerin bu mecralarda varlığını doğurmuştur.

Sanal cemaatler genel olarak sosyal medya mecralarında bir araya gelen, hayat tarzı, görüşü, ideolojisi aynı olan, ortak amaçlarla kolektif bir şekilde hareket edebilen toplulukları tanımlamaktadır. Sanal cemaatler internet ve sosyal medya kanallarını kullanarak bölgesel, ulusal veya küresel ölçekte siyasi, dini, politik vb. ortak farklı değişkenler bağlamında bir araya gelebilmekte yerel veya küresel çapta yaşanan olaylar hakkında bir tepki ortaya koyabilmektedir. Bu nedenle sanal cemaatlerin kamuoyunu bilgilendirme, farkındalık yaratma ve etkileme gücü yüksektir.

Türk kamuoyunda Adnan Hoca olarak tanınan ve 2018 yılında "suç işlemek amacıyla örgüt kurma", "çocukların cinsel istismarı", "cinsel saldırı", "siyasi ve askeri casusluk", "rüşvet ve resmi belgede sahtecilik", "tehdit", "şantaj", "özel hayatının gizliliğini ihlal", "kişisel verilerin kaydedilmesi" ve "tarihi eser kaçakçılığı" suçları dâhil olmak üzere 30 ayrı suçtan gözaltına alınan ve yargılanan (Wikipedia, 2024) Adnan Oktar ve cemaat üyelerine ilişkin sosyal medyada yürütülen çalışmalar dikkat çekmektedir. Cemaatin sanal yapılanmasının X üzerinden haksız yargılama ve tutuklanmayla ilgili açtıkları hashtagler neredeyse her gün trend topic listesine girerek, kamuoyuna karşı bir algı yönetimi gerçekleştirilmektedir. Cemaat üyeleri sosyal medya mecralarında açtıkları hashtagler ile propaganda çalışması yürütmektedir. Konuya ilişkin bir gazete haberinde (Oda TV, 2021), propaganda faaliyetlerini nasıl gerçekleştirdiğine dair detaylar şu şekilde paylaşılmaktadır:

"Oktarcıların TT'ye saktıkları hastaglere bakıldığında; paylaşımlarda bulunan hesapların trol olduğu ya da Oktarcı hesaplar olduğu görülüyor. Yapılan paylaşımlarda da yine aynı materyallerin, resimlerin ve yazıların yazılması da "tüm bu paylaşımların tek bir noktadan" çıktığına dair yorumları beraberinde getiriyor. Paylaşılan propaganda mesajlarında, söz konusu istismar haberiyle "iftira" atıldığı savunulurken, "Kuran'da Covid" başlığı altında da, Kuran'da aslında koronavirüse işaret edildiği ve bunun Allah'ın mucizesi olduğu savunularak, "Mehdi", yani dolaylı yoldan Adnan Oktar'a bir gönderme yapılıyor."

Bu ve buna benzer birçok paylaşımın sürekli olarak kamuoyunun gündemine giren bu olay sanal cemaatlerin etkisini ve lobicilik faaliyetini nasıl yerine getirdiklerinin güncel bir örneği olarak görülmektedir. Cemaat üyeleri inandıkları ideoloji ve liderlerini korumak, destelemek adına organize olabilmekte ve gündemi belirleyebilmektedir. Bu noktada sanal cemaatlerin bir süzgeç görevi gördüğünü söylemek mümkündür.

3.1.5. Fenomenler

Sosyal medya platformlarının gelişmesiyle birlikte sıkça duyduğumuz sosyal medya fenomenleri bireyleri etkileme gücü en yüksek olan kişileri nitelemektedir. Bu fenomenler genellikle toplumda belirli bir üne, kitleleri etkileyebilecek bir yeteneğe, bilgiye veya popüleriteye sahip kişiler olarak görülmektedir. Bu kişiler sosyal medya kanallarıyla bireylerin tutum, tercih ve alışkanlıkları üzerinde büyük oranda etkili olmakta onların belirli şeyler hakkında ikna olmalarını veya rıza göstermelerini sağlamaktadır (Tam, 2020: 483-484). Sosyal medya platformlarında özellikle bireylerin tüketim alışkanlıkları üzerinde ciddi oranda etkileri olan fenomenler genellikle karşımıza ürün ve marka tanıtımları ile çıkmaktadır. Bireyler sevdikleri, beğendikleri, hayran oldukları ve güvendikleri fenomenleri takip ederek, onların yaşam tarzlarını benimsemektedir. Bireyler etki alanları oldukça büyük olan fenomenlerin söylediklerini,

gündeme getirdiklerini ve tavsiye ettiklerini genellikle sorgulamadan rıza gösterme veya kabul etme eğilimi göstermektedir.

Ocak 2024, Şubat 2024 ve Mart 2024 verilerine bakıldığında toplamda 185.3 milyon ziyaretçi sayısına ulaşan (Similarweb, 2024) e ticaret ve online alışveriş sitesi Trendyol, “Fenomenlerin Seçimi”, “Fenomenleri Keşfet”, “Influencarlardan Keyifli Videolar” adı altında her gün yüzlerce ürünün reklamını yapmaktadır. Bu reklamlar sayesinde sevilen fenomenler kullandıkları, tavsiye ettikleri ve memnun kaldıkları ürünleri tanıtmakta ve bireyleri satın almaya teşvik etmektedir. Etki alanı geniş olan ve deyim yerindeyse takipçilerini peşinden sürükleyen fenomenler, bireylerin ihtiyaçlarını ve bu ihtiyacı nasıl karşılayacaklarını belirlemektedir.

Son zamanlarda siyasi parti seçimleri sırasında özellikle fenomen olarak adlandırılan ünlü ve güvenilir kişilerin kullanılması, bu kişilerin destekledikleri politikacıyı açıklamaları ve oy istemeleriyle birlikte bireylerin siyasi tercihleri üzerinde de bir ikna çalışması yürütülmektedir. ABD’de 2020 yılında gerçekleştirilen başkanlık seçimlerinde özellikle Trump ve Biden arasındaki mücadelede Biden, fenomenleri seçim kampanyasının merkezine yerleştirmiştir (Salman, 2020). Sosyal medya fenomenlerinin kime oy vereceklerini açıklaması ve halkı oy vermeye çağırmaları büyük bir ikna ve rıza kampanyasına dönüşmüştür. Fenomenlerin sosyal medya takipçileri ile arasındaki samimiyete dayalı ilişki, kitleleri harekete geçirmiş ve oy verme davranışına teşvik etmiştir (Salman, 2020). Fenomenlerin belirli konularda tercihlerini açıklaması onları takip eden kitle tarafından da büyük ilgi görmekte ve genellikle sorgulanmadan kabul edilmektedir. Çünkü bireyler fenomenler aracılığıyla birçok ihtiyacını karşılamakta, onların paylaşımları ve tavsiyelerinden belirli faydalar sağlamaktadır. Dolayısıyla güvendiği ve kendisinden bir doyum elde ettiği fenomenin onun kararlarını etkilemesine ve farkında olmadan rızasını almasına izin vermektedir.

3.1.6. Beğen, Yorum Yap, Abone Ol, Takip Et

Sosyal medya bireylerin en çok temel ihtiyaçlarına seslenmektedir. Bu temel ihtiyaçlar, bir yandan haber alma, bilgi edinme iken diğer bir yandan sevme, sevilme, beğenilme, ilgi görme, dikkat çekme, takip edilme, yeteneklerini gösterme ve bunun karşılığında takdir görmektir. Bu ihtiyaçlarını tatmin edemeyen bireyler kendini eksik hissederek dengesizleşmektedir. Bireyler sosyal medya aracılığıyla kendilerine var olmak istedikleri özelliklere göre bir vitrin oluşturmaktadır. Bu vitrin Goffman’ın (2016) deyimiyle özellikle kendilerini, yeteneklerini gösterme, ilgi görme, beğenilme ve onay almaya yönelik bir benlik inşasına yol açmaktadır. Bireyler sosyal medya platformlarında platformun amacına uygun performanslar sergilemekte, kusursuz sanal kimlikleriyle var olabilmektedir (Hepekiz ve Gökalliler, 2019: 763). Dolayısıyla sosyal medya platformları bireylerin dış dünyaya açılan kapıdır. Bireylerin kendilerini sergiledikleri/gösterdikleri vitrinleridir. Birey bu platformlar aracılığıyla fikrini beyan etmekte, düşüncesini söylemekte, bedenini sergilemekte ve günlük rutinlerini paylaşmakta, karşılığında ise olumlu veya olumsuz etkileşim almaktadır. Aldığı her beğeni, her yorum, her eleştiri, her takip onu belli bir doyuma ulaştırmaktadır.

2016 yılında Black Mirror dizisinin üçüncü sezon birinci bölümü olarak yayınlanan “Nosedive”, bireylerin akıllı telefonları ile birbirlerine 1 ile 5 yıldız arasında puan verdikleri ve bu puanların sosyoekonomik ve itibar göstergesi olarak sayıldığını konu etmektedir (Wikipedia, 2024). Dizin bu bölümü insanların birbirlerini görüşlerine ve davranışlarına göre derecelendirdikleri bir distopik toplum yapısına dayanmaktadır. Nosedive evreninde, bir kişi

hakkındaki yargılar herkesçe kabul edilmekte, düşük derecelendirme daha da düşük derecelendirmeye yol açmaktadır. Kişi bir başkası tarafından kötü derecelendirilmişse, çevresindeki insanlar ondan şüphelenmekte kişinin sosyal medya notunu etkilenmektedir. Dijital olarak medyalaştırılmış bu toplumda karakterin beğeni mekanizmalarına olan bağlılığı sosyal medya ve mobil cihazların bireyler üzerindeki etkisini göstermektedir (Allard-Huver ve Escurignan, 2018: 51-52). Allard-Huver ve Escurignan (2018: 53-54) göre Black Mirror'ın bu bölümünde sergilenen toplum, insanların sürekli olarak birbirlerini izlediği, derecelendirdiği ve yargıladığı bir nevi agora olarak tanımlanmaktadır.

Son zamanlarda sıklıkla duyduğumuz “beğen butonuna basmayı ve kanalıma abone olmayı unutmayın”, “yorum yap”, “beğeniye beğeni”, “takibe takip”, ve “organik kullanıcı kazan” gibi etiketler, bireylerin beğeni ve takipçi sayılarını artırma çabalarının birer göstergesidir. Bu durumun ardında bireylerin kendilerini gösterme ve sosyal statülerini ortaya koyma ihtiyaçlarını tatmin etme güdüsü yatmaktadır. Beğeni, yorum ve takipçi sayısı fazlalığının bir popülarite göstergesi olarak sayıldığı günümüz toplum yapısında da bu popülaritenin bir ideoloji olarak inşa edildiği düşünülmektedir. Sosyal medya kanallarında belirli bir popülariteye ulaşmış kişilerin kitleleri etkileme gücü de yüksektir. Göka (2017: 121) sosyal medya ile bireylerin (özellikle gençlerin) rol modellerinin “ekran yüzleri” olduğuna dikkat çekerek, gençlerin kimlik inşaları sırasında “ekran kişiliklerini” örnek aldıklarına değinmektedir. Dolayısıyla gençlerin kimlikleri sosyal medya ideolojileri ve bu ideolojilerin yüzleri tarafından şekillendirildiği söylenebilmektedir.

4. Sonuç

Sosyal medyanın birey yaşamını kuşattığı günümüz dijital toplumlarında McLuhan'ın “Araç mesajdır” tezi derinlemesine düşünüldüğünde aracın etkisinin daha güçlü bir şekilde hissedildiğini söylemek mümkündür. Sosyal medyanın ileti ve enformasyon üzerindeki etkisi, psikolojik, sosyolojik, toplumsal ve politik birçok olguyu değiştirmenin yanı sıra tahakküm, sömürü ve gözetim gibi kapitalist unsurları da beslemektedir. Bu nedenle sosyal medya ve dijital teknolojiler üzerinden hâkimiyet kurma isteği artmaktadır.

Medya Süzgeçleri ve Propaganda Modeli günümüzde de hala güncelliğini korumaktadır. Kendine sosyal medya ile yeni bir mecra bulan bu model, yeni süzgeçler geliştirmektedir. Çalışma kapsamında incelenen, “Google, Meta ve Algoritmalar”, “Sosyal Medya Reklamları”, “Trend Topic, Hashtag”, “Sanal Cemaatler” ve “Fenomenler”, “Beğen, Yorum yap, Takip et” uygulamalarıyla sosyal medya, konvansiyonel medyanın süzgeçlerini yeni bir form kazandırarak yeniden üretmektedir.

Sosyal medyadaki bu süzgeçlerle bireylerin gündemleri, neye inanıp neye inanmayacakları, neyi tüketmelerinin faydalı olacağı, kimi veya neyi desteklemeleri gerektiği belirlenmektedir. Bu durum Herman ve Chomsky'nin (2012: 83) konvansiyonel medya için ortaya koydukları medyanın kitlelere bir fikri ve görüşü empoze ederek onların kararlarına müdahale ettikleri tezini desteklemektedir. Sosyal medya endüstrisi de oluşmuş ya da oluşacak olan ortak kanaatlerin, davranışların, ihtiyaçların, yeni yaratılan kültürlere alışma ve tüketim tercihlerinin yönünü ve gücünü belirleme gücüne sahiptir. Dolayısıyla sosyal medyayı propaganda faaliyetlerinin yürütüldüğü bir alan olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Kendini konvansiyonel medyaya nazaran daha özgür hissettiği bu alanda birey, farkında olmadan belirli bir süzgeçten geçerek kişiselleştirilen iletilerle karşılaşmaktadır.

Araştırma bulguları konvansiyonel medya süzgeçlerinin artık sosyal medya süzgeçleri biçimiyle ve aşağıdaki şekliyle karşılık bulabileceğini göstermektedir:

- Google ve Meta sosyal medya endüstrisinde tekel konumundadır. Mülkiyet ve kar yönelimi açısından bakıldığında bünyesinde barındırdığı uygulamalarıyla dijital sistemlerin her alanında lider konumdadır.
- Sosyal medya reklamcılığı dijital medya şirketlerinin başlıca gelir kaynağıdır. Sosyal medya reklamları izleyici verilerini temel alan bir stratejiye dayanmaktadır.
- Trend topic ve hashtagler hem medyanın hem de bireylerin gündemine kaynaklık etmektedir. Gündem takibi artık trend topic ve hashtagler aracılığıyla yapılmaktadır.
- Sanal cemaatler dijital lobcilik faaliyetlerini yürütmektedir. Sanal cemaatler sosyal medyada kolektif tepki üretimi ve aktivizm hareketlerinde gerektiğinde otoriteyi zorlayıcı bir araçtır.
- İdeolojilerin yayılması ve kitlelerin ikna edilmesi fenomenler tarafından yapılmaktadır. Beğeni, yorum ve takipçi sayısı sosyal statünün göstergesi haline gelmiştir. Dijital ideoloji bu etkileşim mekanizmalarıyla kurulmaktadır.
- Bu çalışmada Herman ve Chomsky'nin Medya Süzgeçleri ve Propaganda kuramı temel alınmış, onu takiben Fuchs'un Çevrimiçi Propaganda Modeli yol haritası olarak seçilmiş ve "Sosyal Medya Süzgeçleri" kavramsallaştırılmaya çalışılmıştır. Bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda sosyal medya süzgeçlerinin uygulama örnekleriyle derinlemesine tartışılması önerilmektedir. Konunun iletişim sosyolojisi literatürüne önemli katkılar sağlama potansiyeli olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aksoy, A., Türkölmez, O. (2020). Dijital çağa demokrasiyi çağırarak: cambridge analytica skandalı. *Journal of Political Administrative and Local Studies*. 3 (1), 41-59. <http://doi.org/10.37460/j.2636-7823/2020.3.1.03>
- Allard-Huver, F., Escurignan, J. (2018). Black mirror's nosedive as a new panopticon: interveillance and digital parrhesia in alternative realities. Angela M. Cirucci; Barry Vacker. *Black Mirror and Critical Media Theory*, Rowman ve Littlefield Publishing Group, pp.43-54, 2018, 978-1-4985-7353-5.
- Alioğlu, N. (2016). Duygusal tatmin aracı olarak sosyal medya kullanımı üzerine bir alan araştırması. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 9 (2), 1-27. <https://doi.org/10.18221/bujss.59416>
- OECD Digital Economy Papers. (2024, 25 Nisan). Erişim adresi: <https://www.sipotra.it/wp-content/uploads/2019/03/ONLINE-ADVERTISING-TRENDS-BENEFITS-AND-RISKS-FOR-CONSUMERS.pdf>
- BBC News Türkçe. (2023, 4 Nisan). İran'da Mahsa Amini protestolarında gözaltına alınan 22 bin kişiye af çıktı. Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/articles/cd1zwjlm0xlo>
- BBC News Türkçe. 5 soruda Facebook verilerini 'suulsüz kullanmakla' suçlanan Cambridge Analytica. (2024, 5 Mayıs). Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43469094>
- Bryman, A. (2008). *Social research methods*. Fourth Edition. New York: Oxford University Press.
- Castells, M. (1998). *Public space in the information Society*. Centre of Contemporary Culture of Barcelona. (2024, 19 Nisan). Erişim adresi: https://www.cccb.org/rccs_gene/espacios_publicos_ang.pdf
- Chatzithomas, N., Boutsouki, C., Hatzithomas, L., Zotos, Y. (2014). Social media advertising platforms: a cross-cultural study. *International Journal on Strategic Innovative Marketing*.1, 74-90. DOI: 10.15556/IJSIM.01.02.002
- Çetin, B. (2016). Propaganda olgusu ve propagandanın amerikanlaşması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 239-266. <https://doi.org/10.18069/fusbed.61313>
- Demir, Y., Bünyamin, A. (2020). Sosyal medyanın gündem belirleyicileri: Twitter'da gündem belirleme süreci üzerine bir sosyal ağ analizi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. (51), 1-19.
- Ertemel, A. V., Ammoura, A. (2016). The role of social media advertising in consumer buying behavior. *International Journal of Commerce and Finance*. 2 (1), 81-89. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3350965>
- Van Dijk, J. A. G. M. (1999). The one-dimensional network society of Manuel Castells. *New Media & Society*, 1(1), 127-138. <https://doi.org/10.1177/1461444899001001015>
- Erdoğan, İ., Alemdar K. (2010). Öteki kuram: kitle iletişim kuram ve araştırmalarının tarihsel ve eleştirel bir değerlendirmesi. ERK Yayıncılık.
- Fuchs, C. 2019. Propaganda 2.0: Herman and Chomsky's propaganda model in the age of the internet, big data and social media. Pedro-Carañana, J., Broudy, D. and Klaehn, J. (ed.) *The Propaganda Model Today: Filtering Perception and Awareness* London University of Westminster Press. 71-91
- Fuchs, C. (2012). Google capitalism. *tripleC* 10 (1): 42-48. <https://doi.org/10.31269/triplec.v10i1.304>
- Fuchs, C. (2020). Sosyal medya: eleştirel bir giriş. NotaBene Yayınları.
- Goffman E. (2016). *Günlük hayatta benliğin sunumu*. Metis Yayıncılık.
- Göka, E. (2017). *İnternet ve psikolojimiz*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Herman, E. S., Chomsky N. (2012). Rızanın imalatı: kitle medyasının ekonomi politiği. Abadoğlu, E. (çev.), Bgst Yayınları.
- Hepekiz, İ., Gökaliiler, E. (2019). Sosyal medya aracılığıyla yaratılan kişisel markalar ve benlik sunumu. *Erciyes İletişim Dergisi*. 6 (1), 761-782. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.446869>
- Huo, H., Liu, Z., Min, Q. (2021), "Social media advertising reactance model: a theoretical review", *Internet Research*, Vol. 31 No. 3, pp. 822-845. <https://doi.org/10.1108/INTR-02-2020-0072>
- Hürriyet Gazetesi. Gezi Parkı Twitter trend topic listesinde ilk sırada. (2013, 14 Mart) Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/gezi-parki-twitter-trend-topic-listesinde-ilk-sirada-23406958>
- Klaehn, J., Broudy, D., Fuchs, C., Godler, Y., Zollmann, F., Chomsky, N., Pedro-Caranana, J., Mills, T., Boyd-Barrett, O. (2018) *Media Theory, Public relevance and the propaganda model today*. *Media Theory, Standard Issue*, 2 (2), pp.164- 191. <http://mediatheoryjournal.org/>

- Kalav, A., Certel- Fırat, A.B., (2017). Amerikan sosyal medyasında göçmen karşıtlığı ve dijital nefret söylemi: Twitter özelinde bir inceleme. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 22 (Kayfor 15). 2209-2222.
- Lippmann, W. (1998). Public opinion (with a new introduction by Michael Curtis). Transaction Publishers.
- Mosco, V., Fuchs, C. (2019). Marx geri döndü: medya, meta ve sermaye birikimi. Başaran, F. (Der.). NotaBene Yayınları.
- Mullen, A., (2017) "The propaganda model after 20 years: interview with Edward S. Herman and Noam Chomsky", Westminster Papers in Communication and Culture 6(2), 12-22. <https://doi.org/10.16997/wpcc.121>
- OECD Digital Economy Papers (2019). Online advertising trends, benefits and risks for consumers. Erişim adresi: [athttps://www.sipotra.it/wp-content/uploads/2019/03/ONLINE-ADVERTISING-TRENDS-BENEFITS-AND-RISKS-FOR-CONSUMERS.pdf](https://www.sipotra.it/wp-content/uploads/2019/03/ONLINE-ADVERTISING-TRENDS-BENEFITS-AND-RISKS-FOR-CONSUMERS.pdf) Erişim: 25.04.2024
- Oda TV. Twitter kapatıyor onlar yeniden çıkıyor... Nasıl TT oluyorlar (2021, 30 Aralık). Erişim adresi: <https://www.odatv.com/guncel/twitter-kapatiyor-onlar-yeniden-cikiyor-nasil-tt-oluyorlar-225284>
- Özkoçak, V., Kırık, M. (2023). Seçim ve propaganda süreçlerinde yapay zekâ, büyük veri ve algoritmaların etkisi: 14 Mayıs 2023 Türkiye genel seçimleri örneği. Social Sciences Research Journal, 12 (3), 412-428.
- Pedro, J. (2011). The propaganda model in the early 21st century part II. International Journal of Communication. 5, 1906-1926. Available at <http://ijoc.org>.
- Pariser, E. (2011). The filter bubble: what the internet is hiding from you. New York: The Penguin Press.
- Rosenberg, M., Confessore, N., Cadwalladr, C. (2018, 17 Mart). "How Trump consultants exploited the Facebook data of millions". Erişim adresi: <https://www.nytimes.com/2018/03/17/us/politics/cambridge-analytica-trump-campaign.html>
- Sak, R., Şahin-Sak, İ. T., Öneren-Şendil, Ç., Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi. 4(1). 227-250. <https://doi.org/10.33400/kuje.843306>
- Similarweb. google.com 3 aylık trafik analizi. (2024, 19 Nisan). Erişim adresi: <https://www.similarweb.com/tr/website/google.com/#traffic>
- Similarweb, google.com trafik payına göre en iyi anahtar kelimeler. (2024, 19 Nisan). Erişim adresi: <https://www.similarweb.com/tr/website/google.com/#traffic-sources>
- Similarweb. google.com rakipler ve benzer siteler. (2024, 19 Nisan). Erişim adresi: <https://www.similarweb.com/tr/website/google.com/#referrals>
- Similarweb. trendyol.com trafik ve etkileşim analizi. (2024, 3 Mayıs), Erişim adresi: <https://www.similarweb.com/tr/website/trendyol.com/#traffic>
- Salman, M. (2020, 8 Kasım). Biden ve Trump'ın seçim kampanyalarında sosyal medya kullanımı. Erişim adresi: <https://muratsalman.net/biden-trump-secim-kampanyalari-sosyal-medya-analizi/>
- Tam, M. S. (2020). Takipçiler nezdinde sosyal medya fenomenlerinin kanaat önderliği ölçeği. İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. (23), 481-502.
- Tosyalı, H., Sütcü, C. S. (2019). Türkiye'de sosyal medya üzerinden siyasal propaganda yapmak: 2018 cumhurbaşkanı seçimi örneği. Öneri Dergisi, 14(51), 61-89. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.vi.522165>
- Urhan Torun, B. (2019). Sosyal medyada #hashtag aktivizmi: #alsicebucketchallenge örneği. Social Mentality And Researcher Thinkers Journal. 5 (16), 372-380. DOI: 10.31576/smryj.241
- Varol, S. F. (2022). Yankı odası: kavramsal bir çerçeve. Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies, 15(91), 457-474. DOI: 10.29228/JASSS.63626
- Yengin, D., Bayrak, T. (2017). Sosyal medyada dijital kamuoyu. The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication. 7(2), 376-386. DOI: 10.7456/10702100/019
- Yıldırım, A. (2014). Bir halkla ilişkiler aracı olarak Twitter: T.C. Sağlık Bakanlığı Örnek İncelemesi. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi. 2 (4), 234-253. <https://doi.org/10.19145/guifd.88026>
- We Are Social Dijital 2024. İnternet kullanımının temel nedenleri. (2024, 19 Nisan). Erişim adresi: <https://wearesocial.com/uk/blog/2024/01/digital-2024/>
- We Are Social Dijital 2024. Facebook ve Instagram reklam kitlesine genel bakış. (2024, 24 Nisan). Erişim adresi: <https://wearesocial.com/uk/blog/2024/01/digital-2024/>, Erişim: 24.04.2024
- Wikipedia. (2024, 19 Nisan). Erişim adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Adnan_Oktar

İçtimaiyat, 8(2), 2024.

Wikipedia. (2024, 16 Mayıs). Erişim adresi: [https://en.wikipedia.org/wiki/Nosedive_\(Black_Mirror\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Nosedive_(Black_Mirror))

Extended Abstract

Introduction

The communication revolution, which started with the invention of the transistor, continues to bring new features and possibilities to communication systems day by day. One of the most important stages in the transformation of communication systems is digitalization. The advancement in web technologies has brought the issue of 'impact', which has been discussed throughout the history of communication, to the highest level and has created a new interactive communication channel called social media. Social media, by its nature, contains a lot and variety of information. It draws attention as an important factor in decision-making, opinion formation, perception management and guidance processes with its unlimited and uninterrupted message flow and power to convey information and news.

Social media is penetrating more into individuals' lives with its platforms that are updated every day. Creating and sharing content on social media and using components such as text, audio, video, visuals and photographs simultaneously thanks to the multimedia feature strengthens this influence on individuals' lives. Ensuring the flow of information through social media channels, monitoring the current and popular by following the agenda, learning the trends, spying on loved or admired people have a significant impact on shaping the ideas, opinions or behaviors of the masses. This effect brings to the agenda discussions that social media is the new field of propaganda.

The media aspect of propaganda has been discussed throughout the history of communication and has been theorized with the paradigms of strong impact followed by limited impact of communication. The domination of the mainstream in conventional media by capitalist interest groups has increased the dose of agenda production and persuasion efforts in the desired direction. In particular, the thesis that the media creates and directs public opinion is put forward by the concept of "consent production" developed by Herman and Chomsky as a result of their studies in 1988 and a propaganda model carried out through the media. According to Herman and Chomsky (2012, pp. 72-73), it is claimed that media organizations intervene in public opinion by using "Media Filters" in the propaganda model, which highlights some news and information and devalues and discards other news and information.

Methods

The theory created by Herman and Chomsky based on conventional media is interpreted within the framework of social media in this study. While making this interpretation, the "Online Propaganda Model (PM)" put forward by Fuchs (2019) in his work titled "Propaganda 2.0: Herman and Chomsky's Propaganda Model in the Age of the Internet, Big Data and Social Media", in which he refers to Herman and Chomsky. taken as basis. In this study, some methods regarding how Fuchs' PM model resonates in social media are evaluated and these methods are tried to be supported with examples. In the light of this evaluation, the thesis that these methods may be filters of social media has been opened for discussion. An important outcome of the study is that the conceptualization of "Social Media Filters" has been developed and has the potential to contribute to the sociology of communication literature.

"Media Filters", which were revealed by conventional media, have gained a new identity with the emergence of social media. Individuals unknowingly encounter interactive propaganda and are exposed to further exploitation, especially on social media channels that they think exist with their own consent. Even if the masses think that they form their ideas and beliefs in this field with their own free will, it suggests that certain filters intervene in social media to form these attitudes and beliefs.

Media Filters and Propaganda Model are still up to date today. This model, which has found a new medium with social media, is developing new filters. Social media has created its own filters with the applications examined within the scope of the study: "Google, Meta and Algorithms", "Social Media Advertisements", "Trend Topic, Hashtag", "Virtual Communities " and "Influencers, Like, Comment, Follow".

Conclusion

With these filters on social media, individuals' agendas, what they believe and what they do not believe, what they should consume, and who or what they should support are determined. This situation supports the thesis put forward by Herman and Chomsky (2012, p. 83) for the conventional media that the media imposes an idea and view on the masses and interferes with their decisions. The social media industry also has the power to determine the direction and strength of common opinions, behaviors, needs, adaptation to newly created cultures and consumption preferences that have formed or will be formed. Therefore, it would not be wrong to define social media as an area where propaganda activities are carried out. In this area, where the individual feels freer than in conventional media, the individual unknowingly passes through a certain filter and encounters personalized messages.

Research findings show that conventional media filters can find their counterparts in social media as follows:

1. Google and Meta have a monopoly in the social media industry. From the perspective of ownership and profit orientation, it is a leader in all areas of digital systems with its applications.
2. Social media advertising is the primary source of income for digital media companies.
3. Trending topics and hashtags are the source of the agenda of both the media and individuals. Agenda tracking is now done through trend topics and hashtags.
4. Virtual communities carry out digital lobbying activities. Virtual communities are a tool to challenge authority when necessary in collective reaction production and activism movements on social media.
5. The spread of ideologies and the persuasion of the masses are done by influencers. The number of likes, comments and followers have become indicators of social status. Digital ideology is established through these interaction mechanisms.

In this study, Herman and Chomsky's Media Filters and Propaganda theory was taken as a basis, followed by Fuchs's Online Propaganda Model as a road map and "Social Media Filters" were tried to be conceptualized. In future studies, it is recommended to discuss social media filters in depth with application examples and contribute to the sociology of communication literature.

Yazar(lar) / Author(s)

Doç. Dr. Yasin AKYILDIZ 
Kırklareli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Sosyal Hizmet Bölümü, Kırklareli-Türkiye.
e-posta: yasinakyildiz@klu.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 26. 04. 2024
Kabul tarihi-Date of acceptance: 11. 09. 2024
Yayın tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Review: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Yaşlılığa Aktif Yaşlanma Perspektifiyle Bakmak: Lüleburgaz Örneği

Öz

Dünya nüfusu içinde yaşlı nüfusu sürekli artmaktadır. Yaşlılık döneminin başarılı bir şekilde sürdürülmesi için Dünya Sağlık Örgütü "Aktif Yaşlanma" kriterleri yayınlamıştır. Aktif yaşlanma kriterleri arasında sağlık, katılım, güvenlik ve bakım başlıkları temel destek mekanizmaları olarak belirlenmiştir. Yaşlanma kuramları arasında yaşlanmanın bir gerileme dönemi olduğuna yönelik vurgu yaygındır. Aktif yaşlanma ise yaşlanma döneminde ortaya çıkan gerilemelerin etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla yaşlılık döneminin bireyin ait olduğu toplumda sosyal, sağlık, kültürel alanlarda katılımcı olması gerektiğini vurgulamaktadır. Araştırma kapsamında Lüleburgaz İlçesinde yaşayan yaşlı bireylere yönelik aktif yaşlanma kriterlerine ait sorular yöneltilmiştir. Yaşlı bireylerin aktif yaşlanma kriterlerine yükledikleri anlam nitel araştırma yöntemi kapsamında yapılandırılmış görüşme tekniğiyle elde edilmiştir. Elde edilen bulgular arasında hareket, maneviyat, bilinç, sağlıklı beslenme, sosyal sermaye kavramlarının aktif yaşlanmanın anlamlandırılmasında anahtar kavramlar olduğu görülmüştür. Aktif yaşlanma süreci bireysel yeterliliklerin yanında sosyal destek mekanizmalarını harekete geçirecek örgütsel yapılanmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Veriler aktif yaşlanmanın sağlanabilmesinin tüm yaşam sürecine ait bilinç değişimi ile mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır. Yaşlılık öncesi dönemdeki yaşam alışkanlıkları yaşlılık dönemine ait konforu belirleyici niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Aktif yaşlanma, Sosyal sermaye, Maneviyat, Kanaatkârlık, Huzur.

Looking At Old Age From The Active Aging Perspective: The Lüleburgaz Example

Abstract

In this study, elaborates on the concept of active aging, as outlined by the World Health Organization (WHO), which underscores the importance of maintaining health, participation, security, and care among the elderly population. It suggests that active aging aims to minimize the effects of the decline typically associated with aging by encouraging active involvement in social, health, and cultural aspects within the community. Through qualitative research conducted in Lüleburgaz District, the study explores the perspectives of elderly individuals regarding the criteria of active aging. Findings reveal that key concepts such as movement, spirituality, consciousness, healthy eating, and social capital are integral to how active aging is perceived. The research underscores the necessity of both individual capabilities and organizational structures to promote active aging, indicating that a shift in consciousness across the lifespan is crucial. Moreover, it emphasizes the pivotal role of pre-aging lifestyle habits in shaping comfort during old age. Overall, the study advocates for a holistic approach to active aging, emphasizing societal support systems and personal behaviors to enable a fulfilling elderly life.

Keywords: Active aging, Social capital, Spirituality, Contentment, Peace.

Atıf- Citation (APA)

Akyıldız, Y. (2024). Yaşlılığa Aktif Yaşlanma Perspektifiyle Bakmak: Lüleburgaz Örneği. *İctimaiyat*, 8(2), ss. 608-634. DOI: <https://doi.org/0.33709/ictimaiyat.1474210>

1. Giriş

Dünya Sağlık Örgütüne göre 65 yaş ve üzeri Dünya nüfusu 2022 yılında 771 milyon olmuştur. 2030 yılında bu sayı 994 milyon, 2050 yılında ise 1,6 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir. Yaşlı nüfusun dünya nüfusuna oranı 2022 yılı için %10 olmuştur. Bu oranın 2030 yılı için %12 olacağı, 2050 yılında da yaşlı nüfusunun Dünyanın toplam nüfusu içindeki sayısının 1,6 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir. Yaşlı nüfusu içinde barındıran en yaşlı kıtalar, Avrupa ve K. Amerika'dır. Buradaki yaşlı nüfusun genel nüfus içindeki oranı %19'dur. 2023 Dünya Sosyal Raporu'na göre gelecek için daha eşitlikçi ve sürdürülebilir toplumların oluşturulması için sosyal politikaların temelinde yaşlılar yer almalıdır (World Health Organization, 2023: 1-5).

Göstergelere göre Dünya hızla yaşlanmaktadır. Teknoloji, sağlık alanındaki gelişmeler, doğum oranlarındaki düşüş, bu sürecin temel sebepleri arasındadır. Türkiye'ye ait veriler Dünya ile benzerlik göstermektedir. Türkiye'de yaşlı nüfus 2020 yılında yaklaşık 8 milyona ulaşırken, yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki 2020 yılına ait oranı %9,52'dir (EYGHM, 2020: 1-10). Geçen yıllara göre yaşlı nüfusundaki artış devam etmekte, 2022 yılında 8 milyon 451 bin 669 kişiye ulaştığı görülmektedir. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise 2022 yılında %9,9'a yükselmiş ve yaşlı nüfusun 2022 yılında %44,4'ünü erkek nüfus, %55,6'sını kadın nüfus oluşturmuştur. Nüfus projeksiyonlarından elde edilen verilere göre yaşlı nüfus oranının 2030 yılında %12,9, 2040 yılında %16,3, 2060 yılında %22,6 ve 2080 yılında %25,6 olacağı tahmin edilmektedir (TÜİK, 2022: 1-2). Türkiye mevcut görünümü ile yaşlı toplumlar sınıflamasında yer almaktadır.¹

Yaşamda beklenen sürenin artması, toplumda ortanca yaşın ve bağımlı nüfus oranlarının da artmasına yol açmaktadır. Dünyanın hızla yaşlanması aynı zamanda ülkeler düzeyinde temel önlemlerin alınmasını gerektirmektedir. Yaşlılara yönelik hizmetler arasında özellikle sağlık, bakım hizmetleri, barınma, istihdam, psiko-sosyal destek yer almaktadır. Hizmetler yaşlılara yönelik sunulmasına rağmen, bugünün gençlerinin yarının yaşlı adayları olacağı gerçeği, yaşlılık hizmetlerinin yaygınlaştırılma gerekliliğinin yeter şartı olmaktadır. Aynı zamanda yaşlı nüfusun toplumsal hayata katılımını sağlamaya yönelik uygulamalar, yaşlılık ve bağımlılık arasındaki ilişkinin ortadan kalkmasına destek olmaktadır. Her bir bireyin yaşamsal döngü içinde kişisel, sosyal ve genetik özellikleri farklılık gösterir. Yaşlılık dönemine ait sorunlar da her üç düzeyde farklılaşır. Belirtilen bağlamda yaşlılık döneminde bireylerin farklı beklenti ve ihtiyaçları ortaya çıkar. Yaşlılık kuramları² arasında çeşitli araştırmalarda sıklıkla yaşlılığın bir gerileme veya

¹ Yaşlı nüfusunun (65 +) genel nüfus içindeki oranına göre toplumlar sınıflandırılmaktadır. Sınıflandırmaya göre yaşlı nüfusun genel nüfus içindeki oranı %2-3 arasında olması genç toplum, %5-7 arasında olması erişkin toplum, %10 ve üzerinde olması yaşlı toplum kategorisinde kabul edilmektedir (Tümerdem, 2006: 195-196).

² Yaşlılık kuramları arasında yer alan biyolojik kuramlara göre yaşlılık döneminde vücudun hücre yapısı bozulur ve hücreler ölür ve yenileme süreci sona erer. Bu durum yaşlılığın bir gerileme dönemi olarak değerlendirilmesine yol açar. Sosyal kuram içinde birbirinden farklı görüşlere yer verilmektedir. Sosyal kuram içinde gelişen geri çekilme kuramı yaşlılığı sosyal, psikolojik ve fizyolojik olarak toplumdan soyutlanma dönemi olarak görmektedir. Yine aynı kuram içinde yer alan aktivite kuramına göre ise yaşlı bireyler toplumsal entegrasyonunun devamlılığının aktif bir şekilde sosyal ilişkilerini geliştirmeleriyle olacağını belirtmektedir. Sosyal kuram içinde yer alan diğer bir kuram olan süreklilik kuramı yitirilen sosyal rollerin ikame edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Eksiklik kuramı yaşlılık dönemini bilişsel süreçlerdeki gerilemelere rağmen, yaşlılık dönemine kadar geçirilen deneyimlerin ve bilgi birikiminin bu gerilemeyi en aza indirdiğini vurgulamaktadır. Rol bırakma kuramı, yaşlılıkta statü kaybına bağlı olarak sosyal işlevsizlik durumu ilişkilendirilmektedir. Modernleşme kuramına göre ise modernleşme ne kadar

entelektüel olgunlaşma dönemi olduğuna yönelik tartışmaların yanı sıra yaşlılık, bireysel etkileri bağlamında değerlendirilecek bir olgu ve yaşlılık dönemine yönelik hizmetler de spesifik uygulamaları içeren bir oluşumu ifade eder. Sülü Akgül yaşlılık kuramlarını kaleme aldığı çalışmada benzer biçimde durdurulması mümkün olmayan ve dünya üzerinde tüm canlılar tarafından deneyimlenen bu süreçte yaşlılığa bakış açısının önemini vurgulamaktadır. Dolayısıyla yaşlılık dönemine bütüncül bakmak, yaşlıların üstün ve zayıf yönleriyle her bir yaşının geçmiş yaşam deneyimlerinin, fiziksel ve psiko-sosyal durumunun değerlendirilmesini içerir. Her bir yaşının yaşlılık dönemine ait beklentileri, kanıta dayalı sosyal politika ve sosyal hizmetlerin gerekçesini oluşturur. Belirtilen bağlamda yaşlılık hizmetleri de yaşlılık döneminin gerileme olarak değerlendirilmesinden kaynaklanan anlayışa uygun hizmetlerin yanında, yaşlılık döneminin bir ömrün deneyimlerini taşıması bağlamında özellikle çalışma, eğitim, gibi başlıca entelektüel alanlarda hizmet yapılanmalarının oluşturulmasını gerektirmektedir (Sülü Akgül, 2022: 347-367).

Yaşlılık dönemine ait politika oluşturmak ve hizmet sunmak, yaşlı bireyin yaşlılık dönemine bütüncül bir yaklaşım ile sağlanabilir. Bu durum temel yaşlı hizmetlerinin yanı sıra hizmetlerin çeşitliliğinin, yeterliliğinin ve erişilebilirliğinin gerçekleştirilmesiyle mümkündür. Belirtilen bağlamda yaşlılığın aktif ve zayıf yönleri politika ve hizmet oluşturmada temel kriterdir. Yaşlıların temel bakım gereksinimlerinin yanı sıra bölgesel ve bireysel özellikleri itibarıyla toplumsal hayata katılımlarını, güvenlik destekleriyle sağlamak aktif yaşlanma kavramıyla açıklanmaktadır.

WHO aktif yaşlanmayı, yaşlı insanların yaşlanma sürecinde yaşam kalitelerini artırmak amacıyla sağlık, katılım ve güvenlik alanlarında gerekli önlemlerin alınmasıyla gerçekleştirilebilecek bir olgu olarak tanımlar (World Health Organization, n.d: 3). Tanım, var olan fırsatların geliştirilmesini, yaşlı bireylerin yaşlılık dönemi hayatlarının en yüksek seviyede iyilik halinde geçirmelerini salık verir. Yanı sıra içerik olarak yaşlanma süreci öncesi ve yaşlanma sürecinde alınacak tedbirler olduğunu açıklar (Institute of Entrepreneurship Development, 2019: 1-4).

Tablo 1. Aktif Yaşlanma Kriterleri, **Kaynak:** World Health Organization (2002).

Sağlık	Fiziksel, Sosyal, zihinsel
Katılım	Eğitim, öğrenme, Formel ve enformel işler, sosyal içerme
Güvenlik	Hukuki, sosyal, ekonomik, fiziksel bütünlük

Aktif yaşlanma, insanların bir ömür boyu fiziksel, sosyal, zihinsel sağlıklarının korunarak geliştirilmesini, ihtiyaçları kapsamında sosyal güvenlik şemsiyesi altında bakım, korunma tedbirlerinin alınmasını, yaşlı bireylerin toplumsal katılımlarının sağlanabilmesi için kapasiteleri oranında sosyal ilişkilerinin geliştirilmesini, yaşlılık döneminin olumsuz etkilerinin en aza indirilerek sağlıklı, katılım esaslı bir yaşlılık döneminin oluşturulmasını ifade eder (World Health Organization, 2002: 2). Aktif yaşlanma belirtilen bağlamda dengeli beslenme, fiziksel kondisyonu geliştirme, sosyal ilişkileri sürdürme ve geliştirme olarak da tanımlanabilir.

Türkiye’de literatürde aktif yaşlanma üzerine yapılan çalışmalar arasında Demirci Aksoy (2015) yılında rastgele örnekleme yoluyla yapmış olduğu nicel araştırmasında bireylerin aktif yaşlanmaya dair büyük bir oranının bilgisi olmadığı, sağlık kontrollerini yaptırmadığı, aktif

artarsa yaşlılar o kadar toplumsal yaşamdan izole olurlar. Sosyal-Çevresel kuram, yaşlı hizmetlerinin bulunduğu ve yayınlattığı bir ortamda yaşlıların toplumsal katılımlarının olacağını açıklar (Oğuz, 2007: 34-36; Klatz ve Goldman, 1997: 30-70; Atlı ve Bozcuk, 2002: 111-114; Aiken, 1995: 1-31; Ceylan, 2015: 8-12; Cumming ve Henry, 1961; Havighurst, 1963; Hooyman ve Kıyak, 1988; Tufan, 2002).

yaşlanma ile ilgili toplumun geneline bilgilendirici çalışmaların yapılması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Korkmaz ve Korkut gümüş ekonomi uygulamalarının geliştirilmesinin aktif yaşlanma sürecine olan katkısına değinmektedir. Derleme çalışmada yaşlı bireylerin çalışma alanlarına dâhil olarak toplumsal katılımlarının sağlanabileceği vurgulanmaktadır. Çolak ve Özer (2015)'de yapmış olduğu derleme çalışmasında aktif yaşlanma sürecinin sosyal koruma ve sosyal güvenlik ile temel sorunlar arasında yer alan barınma ve istihdama yönelik politikalarla aşılabileceğini belirtmektedir. Yazarlara göre bu süreçte özellikle yerel yönetimler ile merkezi yönetimler arasında oluşturulacak koordinasyonun yaşlılık dönemi sorunlarının aşılmasını ve aktif yaşlanma sürecine destek sağlayacağı vurgulanmaktadır (Korkmaz ve Korkut, 2018: 257-272).

Erbil ve Hazer'in nicel çalışmasına göre aktif yaşlanma sürecine etki eden bileşenler cinsiyet, yaş, çalışma, eğitim, medeni durum, sağlık, egzersiz, toplumsal katılım olarak belirlemiştir. Çalışmada ayrıca yaşlı bireylerin aktif yaşlanma süreci içinde olmak istediklerini ancak, imkânların kısıtlı olmasından dolayı yaşlılık döneminde engellerle karşılaştıkları belirtilmektedir (Erbil, Hazer, 2023: 974-993).

Kurtkapan yaşlıların toplumsal hayata katılmak istediklerini belirtmektedir. Ancak bu durum yaşlı bireylerin istemeleriyle olabilecek bir durum değildir. Yapısal bir dönüşüm sağlanmalı ve aktif yaşlılık kavramı bireylere öğretilmeli ve bilinçlenmeleri sağlanmalıdır. Yerel yönetim uygulamaları arasında yaşlıların aktif yaşama katılmalarını sağlayacak hizmetleri, ücretsiz toplu taşıma, fiziksel çevre düzenlemeleri, hijyenik çevre, sosyal tesislerin imkanlarının yaşlılar lehine düzenlenmesi, çeşitli geziler, spor uygulamaları, eğitim faaliyetleri olduğunu belirtmektedir (Kurtkapan, 2018: 38-52).

Aktif yaşlanma üzerine literatürde farklı çalışma başlıklarının olduğu ve her bir çalışmanın amaç ve yöntemleri kapsamında farklı çıkarımlara ulaşıldığı görülmektedir. Belirtilen bağlamda, çalışmanın amacı yaşlı bireylerin aktif yaşlanmaya yükledikleri anlamı belirlemektir. Belirtilen amaca ulaşmak için "Yaşlıların aktif yaşlanmaya yükledikleri anlam nedir?" Sorusuna cevap aranmaktadır. Belirtilen bağlamda araştırma nitel bir desene sahiptir. Araştırmanın önemi, yaşlılık döneminde aktif yaşlanmanın yaşlılar tarafından nasıl değerlendirildiğini belirlemek, yaşlılara yönelik uygulamaların içeriğinin oluşturulması bağlamında kanıta dayalı uygulama niteliğinde olmasındandır. Diğer yandan yaşlılık daha çok olumsuz yönleri ve geri çekilme teorisi kapsamında ele alınan bir konu olmasına karşın, aktif yaşlanma konusu kapsamında yaşlılık olgusunun değerlendirilmesi yaşlılığa yönelik olumsuz yargıların kaybolmasına yönelik anlayışı de beraberinde getirmektedir. Lüleburgaz ilçesinde aktif yaşlanma olgusuna yönelik çalışmaların bulunmaması da çalışmayı önemli hale getirmektedir.

2. Yöntem

WHO aktif yaşlanmayı sağlık, güvenlik ve katılım başlıkları altında değerlendirmektedir. Bu çalışma kapsamında da WHO'nun belirlediği 3 ana tema altında 60³-89 yaş aralığında yaşlılık

³ WHO'nun yaptığı kronolojik yaş sınıflandırmasına göre;

1. 45-59 yaş arası orta yaş,
2. 60-74 yaş arası yaşlılık,
3. 75-89 yaş arasını ihtiyarlık,
4. 90 ve üstü yaş grubunu ileri ihtiyarlık olarak tanımlanmaktadır. Yaşlı nüfusun sürekli artması ve yaşlı bireylerin ileri yaşlara kadar hayatlarını devam ettirmesi WHO'nun yeni bir sınıflama yapmasını beraberinde getirmiştir. Sınıflamaya göre 65-74 yaş arası genç yaşlı, 75-84 yaş arası bireyler orta yaşlı, 85 ve üzeri yaşlı bireyler de ileri yaşlı olarak kategorize edilmiştir (Bilir, 2018: 16). Çalışma kapsamında

ve ihtiyarlık evresinde bulunan kişilere yönelik sorular oluşturulmuştur. Bu dönemde yaşlı bireylerle görüşülmesinin temel sebebi ise aktif yaşlanmanın en verimli evresini barındırmasıdır. Yaşlılık ve ihtiyarlık dönemi yaşlılığın ana karakterleri bağlamında hissedildiği, aynı zamanda da bireysel potansiyellerin de fırsatlar oluşturulursa, açığa çıkarılabileceği bir dönemdir. Belirtilen yaş aralığında araştırmanın yapılması ileri yaşlılık(90+) dönemi ile orta yaş (45-59)' ait yaşlılık göstergelerinin aktif yaşlanma kapsamında yaşlılık gözüyle anlamlandırılmasının sınırlı olacağı yönelimdir. İleri yaşlılık döneminin daha çok bağımlı olma durumuyla özdeşleştirilmesi, orta yaş döneminin ise yaşlılık döneminin temel karakteristik özelliklerine sahip olmaması bu yönelimin temel sebebidir. Belirtilen bağlamda orta yaş ve ileri yaşlılık dönemine yönelik farklı araştırmalarda aktif yaşlanmaya yönelik nitel ve nicel araştırmalar yapılabileceği gibi araştırma kapsamında belirtilen yaş gruplarının araştırmaya dâhil edilmemesinin gerekçesi aktif yaşlanmaya yönelik yaşlı gözüyle bir anlam oluşturmaktır.

Araştırmaya dâhil edilmeyen yaş gruplarına yönelik her hangi bir yaş ayrımcılığı söz konusu değildir. Araştırmanın etik ilkeler çerçevesinde yapıldığına dair Kırklareli Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etiği Kurulu'ndan etik kurulu Raporu alınmış ve araştırmaya başlanmıştır.

Nitel araştırma desenine sahip olan bu araştırmada soruların her biri yaşlı bireylerin aktif yaşlanma ile ilgili görüşlerini açığa çıkarmaya yöneliktir. Verilen cevaplar bağlamında yaşlı bireyler aktif yaşlanmayı nasıl anlamlandırıyor? Aktif yaşlanma için ne tür politikalara ihtiyaç bulunmaktadır? Yaşlı bireylerin günlük ihtiyaçlarını karşılayabilme durumları nedir? Yaşlı bireyler ne tür bakım ve korunma desteğine ihtiyaç duyuyorlar? Yaşlı bireylerin mesleki deneyimlerine yönelik ne tür fırsatlar verilmeli? Soruları yöneltilmiştir. Araştırma amacına uygun olarak yarı yapılandırılmış sorulardan oluşmaktadır. Bireylerle yarı yapılandırılmış sorular kapsamında mülakatlar yapılmıştır. Mülakatların ortalama süresi 20 dakikadır. Mülakata katılacak kişiler rastgele örnekleme yoluyla seçilmiştir. Mülakatlar 11/10/2023 ile 1/11/2023 tarihleri arasında Lüleburgaz Gençlik Parkı, Hacı Talip ÇETİN camisi, yaşlı bireylerin kendi meskenlerinde yapılmıştır. Katılımcıların her birine numaraları ile birlikte Y1, Y2 gibi devam eden kodlar verilmiştir. Kodlar tasnifin kolaylaştırılmasında ve gizliliğin sağlanması için gerekli görülmüştür. Mülakatlar esnasında telefon, bilgisayar gibi teknolojik araçlarla ses kaydı yapılmış ve ses kayıtları yazıya dönüştürülmüştür.

Araştırmanın Kırklareli İlinde yapılmasının sebebi araştırmacının görev yaptığı yere yakınlığı, aktif yaşlanma konulu araştırmaların Kırklareli'nde yeterince araştırmalara dâhil edilmemiş olması, maliyetler ve erişilebilirlik açısından imkân dâhilinde olmasındandır.

Araştırmaya toplamda 10 yaşlı birey katılmıştır. Yaşlı bireylerin soru formunun 1. Kısımında yer alan demografik ve sosyo-ekonomik bilgileri içeren sorulara verdikleri cevaplar betimsel analiz kapsamında değerlendirilmiş olup, nitel araştırma sorularını destekleyecek mahiyette değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu sorulardan elde edilen bilgilerin amacı genelleme yapmak değildir. Araştırma doğası gereği nitel bir araştırmadır. Belirtilen bağlamda katılımcı sayısı düşük tutulmuş, ancak soru formunun ikinci kısmında yer alan sorular kapsamında aktif yaşlanma olgusunun derinlemesine analizi olanaklı hale gelmiştir. Yarı yapılandırılmış sorulara verilen

katılımcı bireylerin yaş aralıkları 60-89 yaş aralığında olup, gerek Türkiye'deki emeklilik yaşı ve gerekse de yaşam koşulları bağlamında WHO'nun eski sınıflaması kapsamına daha uygun olduğu düşünüldüğünden yaşlı bireylerin yaş olarak alt sınırı 60 olarak belirlenmiştir.

cevaplar, metin analizi kapsamında değerlendirilmiştir. Ortak kavramların (temalar) yorumlanması, verilen cevapların araştırmacının mesleki deneyimleri çerçevesinde değerlendirmesi, literatürle bağın oluşturulması belirtilen minvalde yapılmıştır.

2.1. Bulgular

Araştırmadan elde edilen bulgular iki başlık altında toplanmıştır. Bunlardan birincisi demografik bilgileri içeren sosyo-ekonomik araştırma sorularını içeren veriler, diğeri nitel araştırma sorularından elde edilen verilerdir.

2.1.1. Sosyo-ekonomik Araştırma Sorularından Elde Edilen Veriler

Yarı yapılandırılmış görüşme formunun ilk kısmında yer alan, katılımcıların demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerini içeren sorulardan elde edilen veriler kapsamında katılımcılara yaş, cinsiyet, çocuk sayısı, eğitim durumu, medeni durum, çalışma durumu, kiminle yaşadığı, gelir mesken durumuna yönelik bilgileri içeren sorular yöneltilmiştir. Veriler tablo halinde tasnif edilmiştir.

Tablo 2: Yaşlı Bireylere Ait Sosyo-Ekonomik Veriler

Kod	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Çalışma Durumu	Mesken Durumu	Kiminle Yaşıyor	Toplam Gelir	Çocuk Sayısı
Y1	E	60-74	Lise	Evli	Emekli	Kendisine ait	Ailesi ile birlikte	15.000	4
Y2	E	60-74	Ortaokul	Evli	Emekli (PT)	Kendisine ait	Ailesi ile birlikte	11.300	1
Y3	E	60-74	Lisans	Evli	Emekli	Kendisine ait	Ailesi ile birlikte	30.000	0
Y4	E	60-74	Lisans	Evli	Emekli	Eşine ait	Ailesi ile birlikte	15.000	1
Y5	E	60-74	Lisans	Evli	Emekli	Kendisine ait	Ailesi ile birlikte	25.000	4
Y6	K	60-74	Lisans	Evli	Emekli (PT)	Kendisine ait	Ailesi ile birlikte	40.000	4
Y7	E	75-89	Lisans	Evli	Emekli (PT)	Kendisine ait	Ailesi ile birlikte	40.000	4
Y8	E	60-74	Lisans	Evli	Emekli	Kendisine ait	Ailesi ile birlikte	10.000	2
Y9	E	60-74	Ortaokul	Evli	Emekli (PT)	Kendisine ait	Ailesi ile birlikte	10.000	2
Y10	K	75-89	İlkokul	Dul	Hayır	Kendisine ait	Yalnız	15.000	5

Araştırmaya katılan 10 katılımcının 8'i erkek, 2'si kadındır. Katılımcıların 2'si 75-89 yaş aralığında, ihtiyarlık döneminde, 8'i 60-74 yaş aralığında, yaşlılık dönemindedir. Kadın katılımcılardan 1'i ilkokul mezunu, 1'i lisans mezunudur. Erkek katılımcıların 2'si ortaokul, 1'i lise 5'i üniversite mezunudur. Kadın katılımcıların 1'i ev hanımı, 1'i emekli, kısmi zamanlı iş yeri hekimi olarak çalışmaktadır. Erkek katılımcıların hepsi emeklidir. Erkek emekliler içinde Y2, Y7, Y9 emekli olmalarına rağmen, çalışmaktadır. Y2 ara sıra iş çıktığı zamanlarda çalışmaktadır. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'ndan işçi emeklisidir. Y7 emeklilik sonrasında kısmi zamanlı olarak iş yeri hekimi olarak çalışmış ve yakın bir zaman önce çalışmayı bırakmıştır. Y9 emeklilik sonrasında, emeklilik öncesindeki kereste ticaretiyle ilgili işini iş çıktıkça sipariş üzerine serbest olarak devam ettirmektedir. Katılımcıların ikamet ettikleri ev kendilerine veya eşine aittir.

Katılımcıların 9'u ailesiyle birlikte yaşamakta, Y10 eşi vefat ettiği ve çocukları da evli olduğu için yalnız yaşamaktadır.

Katılımcıların geliri en düşük Y9'a aittir. SSK emeklisidir. En yüksek Y6 ve Y7'ye aittir. Her iki katılımcı da tıp doktorluğundan, emekli sandığı mensubu olarak emekli olmuştur. Y1 din görevliliğinden, emekli sandığından emeklilik hakkı kazanmıştır. Y3 kendisi ve eşi öğretmen emeklisi olup tablodaki miktar her ikisine aittir, emekli sandığından emeklilik hakkı kazanmıştır. Y4'de emekli öğretmendir, emekli sandığından emekli olmuştur. Oturduğu ev eşine aittir. Y5 öğretim görevlisi olarak emekli sandığından emekli olmuştur. Y8 özel eğitim kurumu sahibi ve öğretmen olarak çalışma hayatını devam ettirmiş, SSK'dan emekli olmuş ve emekli maaşı en düşük birey olarak tabloda yer almıştır. Birey görüşme esnasında ailedeki bireylerden iki çocuğunun da çalıştığını bildirmiş, fakat evdeki gelir sorulduğunda sadece kendisine ait olan geliri belirtmiştir. Y10 herhangi bir mesleğe sahip değildir, geliri vefat etmiş eşinden kalan emekli maaşıdır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formunun ilk kısmında yer alan sorular kapsamında açıklığa kavuşturulmamış, ancak mülakatlar kapsamında elde edilen, bireylerin sosyo-ekonomik bilgilerine ait veriler de bu başlık altında verilmiştir. Bunlar arasında yer alan bireylerin sosyal güvenceleri, çalışma durumları, evdeki toplam gelire yönelik bilgiler ile mesleki bilgilere ait veriler belirtilen bağlamda tabloda yer verilmiştir. Bunun yanı sıra araştırmaya dâhil olan katılımcılara yönelik tabloda yer alan bazı veriler de araştırmanın nitel sorularından elde edilen verileri desteklemeye yönelik kullanılmıştır.

2.1.2. Nitel Araştırma Sorularından Elde Edilen Bulgu, Yorum ve Değerlendirmeler

Yarı yapılandırılmış görüşme formunun ikinci kısmında yer alan, nitel araştırma soruları iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda yer alan sorular ile aktif yaşlanmaya yönelik genel bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Bu sorulara verilecek cevapların yetersiz olacağı varsayımından hareketle nitel araştırma sorularının ikinci kısmında yer alan sağlık, bakım ve katılım başlıkları altında katılımcılara yönelik ayrıntılandırılmış sorular yöneltilmiştir. Ayrıma gidilmesinin sebebi Demirci Aksoy (2015)'de belirttiği gibi bireylerin aktif yaşlanma hakkındaki bilgilerinin sınırlı olacağı öngörüsünden kaynaklanmaktadır. Bu sınırlılığı ortadan kaldırmak adına ikinci kısımda aktif yaşlanmanın temel kriterleri arasında yer alan sağlık, güvenlik ve katılım temaları altında ayrıntılandırılmış sorular sorularak, katılımcılardan derinlemesine cevaplar alınmaya çalışılmıştır. Bu türden bir yönelime araştırmanın desenine uygunluğunu, yeterli veri elde edilmesini ve güvenilirliğin sağlanması açısından gerekli görülmüştür. Katılımcılara yöneltilen yarı yapılandırılmış görüşme formunun ikinci kısmının ilk başlığı altında yer alan genel sorulara verilen cevaplara yönelik temalar ve görüşme kesitleri aşağıdaki gibidir.

- Katılımcılara “Aktif yaşlanma nedir?” sorusu yöneltilmiştir;

Sorusuna verilen cevaplardan ortaya çıkan ana tema “**hareket**” dir. 3 katılımcı dışında hareket kavramı aktif yaşlanma ile özdeşleştirilmektedir. Y1 ve Y10 aktif yaşlanmayı “**huzur**” anahtar kavramıyla açıklamıştır. Huzuru da aile huzuru, maddi ve manevi iyi olma durumu olarak yorumlamaktadır. Y5 ise aktif yaşlanmayı yaşlanma eyleminin içinde olmak şeklinde tanımlamakta “**yıpranma**” anahtar kelimesini kullanmaktadır. Aktif yaşlanmayı hareket kavramıyla yorumlayan katılımcılara ait öne çıkan ifadeler belirtildiği gibidir;

Y2: “Hareketli olmak lazım, geziyorum, faalim, canlıyım. Hareketli olmaktır....”

Y3: “İnsanlar yaş alırken sosyal yaşamdaki ilişkilerini sürdürebilmesidir. İlişkilerinin sınırlandırılmaması olarak düşünüyorum. Sinema tiyatro, çevre faaliyetlerine katılma, normal eski yaşamda yaptığımız faaliyetlerin sürdürülmesi olarak görüyorum”.

Y4: “Sağlıklı yaşlanmadır, bu da hareketle olur. Hareketli yaşlanmadır, aktif yaşlanma...”

Y6: “Yaşlılık dönemine girdiğinde de sosyal ve ekonomik yönden ailevi ilişkiler açısından kimseye ihtiyaç duymadan işlerini görebilmektir bence....”

Y8: “Bence yaşlılığı bir takım meşguliyetlerle birlikte yaşamaktır.....”

Y9: “Yaşamak, aktif yaşıyoruz, her an aktifiz. Yaşamak demek aktif olmaktır. Öürsen aktiflik bitti. Günlük her yere gidiyorsun, namazını kılıyorsun, günlük her şeyle berabersin”.

Hareket TDK’ ya göre, “*Kas ve eklemlerin belli doğal şartlar içerisinde işlemleri sonucu vücut bölümlerinde düzenli ve olumlu etkilerle oluşturdukları yer değişimi*” dir. Sürdürülebilirlik ve hayata pozitif katkı sağlama, mobilite hareket tanımında öne çıkan vurgudur. Katılımcılar tarafından hareket kavramının fiziksel, sosyal ve sağlık kavramları ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Hareketli olmak; başkalarına bağımlı olmamak, hayatın içine özgürce katılabilmek, bir şeylerle meşgul olabilmek olarak anlaşılmaktadır. Katılımcılar tarafından vurgulanan anlam, 1991 yılında BM’nin kabul ettiği yaşlı ilkelere göre yaşlı bireylerin hayatlarını sürdürebilmeleri için bağımsız olmaları, toplumsal hayata katılabilmeleri, bakım ihtiyaçlarını giderebilmeleri ve kendi potansiyellerini gerçekleştirme düzeyinde başarılı olmaları gerektiğini belirtmektedir (United Nations, 1991: 1-2). Dolayısıyla katılımcıların aktif yaşlanmayı hareket teması altında ilişkilendirdiği anlam dünyası, BM’nin belirlediği her bir yaşlı bireylere yönelik ilkelere gerek şartı olmaktadır. Bu durum katılımcıların farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. WHO’ya göre hareketsizlik, sağlık ile ilişkilendirilmekte, ölüm, hastalık ve ekonomik yoksunluk durumlarının tetikleyicisi olarak görülmektedir (World Health Organization, 2009: 1-3).

- Katılımcılara “Aktif yaşlanma kapsamında hangi faaliyetler yer almalıdır?” sorusu yöneltilmiştir;

Sorusuna verilen cevaplardan ortaya çıkan ana tema “**okumak**” ve “**dengeli beslenme**” ikinci tema olarak “**maneviyat**” belirlenmiştir.

Okumak, dengeli beslenmek;

Y2: “...Kitap okumak çok önemli bir şeyler öğrenmek lazım her zaman...”

Y4: “Önce akıl, öğrenme, okuma, spor ve dengeli beslenme bunlar ilk aklıma gelenler.”

Y7: “Birinci derece seçici olmak lazım. Et mamullerinden özellikle tavuk etinden uzak durmak lazım. Az yemek lazım. Günde iki öğün yemek lazım. Mümkünse sporla, bedensel bir meşguliyet olması lazım...Bedenin dinçliği için çalışmak lazım....”

Y9: “Spor yapmak lazım, natürel gıdalar kullanmak lazım, yoğurdu evde yapmak lazım...”

Y10: “Okumak, bir yerlere gitmek, çocuklarla mutlu olmak, başka ne olabilir ki, kimseye muhtaç olmamak”.

Okuma eylemi yaşlı bireylerin hayatında yeni bilgilerin öğrenilmesinde ve zihinsel aktivitelerin devam ettirilmesi için gerekli olan bir alışkanlıktır. Yaşlılık döneminin sorunları arasında, bilişsel faaliyetler kapsamında yer alan algılama ve bellek ile ilgili gerilemelerin üstesinden okuma eylemi ile gelmek mümkündür. Konuyla ilgili olarak Çelik (2019)’a göre başarılı yaşlanmanın önemli faktörlerinden birinin de yaşlılık döneminde bilgi ediniminin, öğrenmenin devamlılığının, motor becerilerin, ifade yetisinin devamlılığının sağlanması olduğunu belirtmektedir. Hastaoğlu, Çelik (2023)’de kitap okumanın stres azaltıcı etkisi olduğunu belirtmektedir. Rothbauer, Dalmer

(2018)'de zevk için kitap okuyan yaşlı bireylerin hayata bağlılıklarına yönelik dayanıklılıklarının daha fazla olduğunu belirtilmektedir.

Dengeli beslenme, yaşlı bireyler tarafından doğal beslenme, aralıklı öğün olarak anlamlandırılmaktadır. Yaşlı bireylerin yeterli ve dengeli beslenmeleri beslenme kaynaklı oluşabilecek sağlık sorunlarının önüne geçebilmelerini sağlar. Araştırmalar yaşlılık dönemindeki yeterli ve dengeli beslenmenin hücrel ve humoral immünite düzeyini geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Gerekli enerjinin sağlanması, stokinler üzerindeki etkisi, nörotransmitter sentezini artırması, oksidatif stresi azaltması, vücudun ihtiyacı olan vitaminleri karşılaması, fiziksel aktivitelerin sürdürülebilmesi, gibi fonksiyonları bulunmaktadır (Aslan, vd., 2008: 18-27).

Maneviyat;

Y1: "Ne diyor peygamberimiz (s.a.v.) hem maddi hem manevi daha iyi olması lazım. Hayat hızlı gidiyor. Hayat her gün yenileniyor. Bugün bir hayır mı yaptın yarın ikincisini yap. "Kendini yenilemek lazım. Akan su gibi, akan su duru olur. Duran su bulanık olur".

Y7: "Ruhun da dinlendirilmesi lazım. Bunun için 5 vakit namaz ve sabah ve yatsı namazlarının camide kılınması lazım. Gece teheccüt namazı var. Bunlar ruhun dinç olması için gerekli. Allah sevgisinin kalbinde olması lazım. Huzurlu olan insan çevresini sever, olumsuzluklara takılmaz, Herkesin olumlu yönünü görür".

Katılımcılar maneviyatı, aktif yaşlanmanın unsuru olarak değerlendirmektedir. Maneviyatın anlamlandırılması yenilenme, katkı sağlama, gelişim, çevre ile ilişkilerin düzenlenmesine ve bütüncül sağlığa yaptığı katkı bağlamında değerlendirilen bir unsur olarak görülmektedir. Belirtilen bağlamda Çapcıoğlu ve Bilgin (2012)'de maneviyatın huzur ve sükûnet içinde bulunan durumu kabullenmenin en etkili faktörü olarak değerlendirmektedir. Diğer yandan maneviyatın bir kimlik belirleme olarak kabul edildiği, belirtilen düzeyde de sosyal ilişkileri düzenleme aracı olarak görüldüğü açıklanmaktadır. Benzer şekilde katılımcıların maneviyatın ruh sağlığının korunmasına olan etkisi ile huzurun bireyin çevre ile olan etkileşimini düzenleyen bir boyutunu ortaya koyması maneviyatın sosyal ilişkileri düzenlemede iki farklı boyutunun olduğunu ortaya koymaktadır. Kesgin (2020)'de manevi hissiyatı güçlü olan insanların karşılaşmış oldukları sorunları çözmeye daha başarılı olduklarını belirtmekte ve manevi desteklerin bireysel yarar sağlamanın yanı sıra toplumsal ilişkilere de katkı sağladığını belirtmektedir. İçselleştirilmiş manevi düzey, insanın başta bireysel sorumlulukların yerine getirilmesi kapsamında kendisine yardım etmesini, toplumsal sorumlulukları kapsamında da yardımlaşma ve dayanışma kültürüne katkı sağlamaktadır.

- Aktif yaşlanma kriterleri arasında yer alan sağlık, güvenlik, katılım hakkında görüşleriniz nelerdir?"

Katılımcıların **sağlık** başlığı altında görüşlerine ait anahtar kavramlar aşağıdaki tabloda belirtildiği gibidir.

Tablo 4: Sağlık hakkındaki görüşler

Y1	Y2	Y3	Y4	Y5	Y6	Y7	Y8	Y9	Y10
Mutluluk	Bilinç, Spor	Spor	Pahalılık	Bilinç	Bilinç	Maneviyat	Sosyal politika	Bilinç	-

Sağlık başlığı altında beliren ana tema **bilinç** kavramıdır. Bilinçli olmak sağlığın korunması ve sürdürülebilmesi için temel bilgi ve uygulama düzeyini ifade etmektedir. Belirtilen bağlamda bilinç kavramı sağlıklı olma adına yapılan faaliyetler kapsamında gerekli olan hazırbulunuşluk düzeyi olarak değerlendirilebilir. Katılımcıların görüşleri arasında;

Y2: “Doktor kontrollerini yaptırmak gerekiyor. Sağlıklı beslenmek gerekiyor. Spor yapmak gerekiyor”.

Y5: “Hastalandığında istediği zaman doktora gitmiyor geçer geçer diyor. Başka hatalarımızda var. Başkalarının kullandığı ilaçları kullanmak gibi bu da yaşlanmayı erkenleştiriyor. Erken yaşlanmaya sebep oluyor”.

Y6: “Sağlık en önemlisi ruh beden ve akıl sağlığı bütün aktivasyonları etkileyen faktör. Bunun için ruh sağlığının uygulanması gereken şartlara uyulması gerekir”.

Y9: “Sağlığına dikkat edeceksin, gıdalara da dikkat edeceksin...”.

Öne çıkan temaya ait görüşlerin yanı sıra katılımcıların sağlığa yükledikleri anlamlar arasında ikinci tema olarak spor yer almaktadır. Diğer görüşler arasında sağlık hizmetlerine erişim noktasında ekonomik olarak erişilebilir olması, sağlıklı olmanın mutlu olma ile özdeş olduğu, sağlık sistemlerine yönelik sosyal politikaların geliştirilmesi gerektiği, maneviyatın ruh sağlığına olan olumlu katkısının bireylerin çevresiyle olan ilişkilerine yaptığı olumlu etkisi belirtilmiştir. Tambağ (2013)’de belirttiği gibi yaşlı bireylerin sağlıklı yaşam sürdürebilmeleri için gerekli olan davranış biçimlerinin oluşturulmasında yaşlı bireylerin potansiyellerini ve enerjilerini geliştirmeleri ve kullanabilmeleri, hayatta mutlu olabilecekleri bir süreç içinde olmaları, yetenekleri bağlamında üretkenlik seviyelerini artırmaları, sağlık potansiyellerini en üst seviyede kullanabilmeleri gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca, sağlık imkânlarının geliştirilmesi, beslenme, hareketli olma bağlamında yaşlı bireylerin egzersiz yapmaları, bireysel sağlıklarını korumaları bağlamında gerekli bilince sahip olmaları, sosyal destek ağları ile stres yönetimine sahip olmaları da çalışma kapsamında vurgulanan diğer hususlardır. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular ile Tambağ’ın derleme çalışmasından elde edilen sonuçlar benzerlik göstermekte ve araştırma bulgularının literatür ile olan ilişkisel bağlamını ortaya koymaktadır.

Katılımcılara, “Sağlık sizin için ne ifade ediyor?” sorusu yöneltilmiştir. Soruya verilen cevaplar arasında “**temel unsur**” cevabı en çok tekrarlanan cevap olmuştur. Sağlığın belirtilen kapsamda, destek sağlayan insan olmanın, ibadetlerini yapabilmenin, bağımsız hareket edebilmenin, mutluluğun, yakın ve uzak çevre ile olan sosyal ilişkilerin geliştirilmesinin, muhtaç olmamanın ifadesi olarak görülmektedir. Temel, Özsoy, vd. (2009)’a göre yaşlı bireylerin sağlığını anlamlandırma düzeyleri arasında, beslenme, bağımsız hareket etme, huzur, mutluluk, çocuklarla beraber olma olarak belirlenmiştir. Her iki araştırma kapsamında da ortak sonuçlara ulaşılmıştır.

Katılımcılara “Sağlık durumunuzu nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Yaşlı bireylerin hepsi sağlık durumlarını iyi olarak değerlendirmiştir. İyi olarak değerlendirenlerden yedi kişinin hiçbir sağlık problemi yoktur. Sağlık sorunu olan üç kişi ise ilaçlarını düzenli kullandığı, düzenli doktor kontrollerine devam ettiği, geçmişte sağlık sorunlarının olduğunu şimdi olmadığını belirtmiştir. Görüş bildiren katılımcılar arasında sağlık problemi olan bireyler olmasına rağmen, günlük hayatın rutinlerini devam ettirebilmeleri sebebiyle sağlık durumlarının iyi olduğunu belirttikleri görülmektedir. Bu durum yaşlılar arasında tevekkül anlayışının olduğunu, mevcut durumdan şikâyet etmediklerini ortaya koymaktadırlar.

Y1: “Müslüman dünyaya imtihan için geldiğini bildi mi, Yunus’un dediği gibi haktan bana gelen narı da hoş nuru da hoş değil mi?”

Tevekkülün teslimiyeti içerdiği ve imanla ilişkili olduğu, belirtilen düzeyde de insanların karşılaştığı nimet durumlarının yanın da zahmet, külfet durumlarında da sabır gösterilmesi gerektiğini ifade eden bir kavram olarak açıklanmaktadır (Şahin, Hökelekli, 2019: 804).

Katılımcılar “Sağlık hizmetlerinin yeterliliği hakkındaki görüşleriniz nedir?” sorusunu farklı iki yönde cevapladıkları görülmektedir. Sağlık hizmetleri yeterli cevabını verenlerin, sağlık hizmetlerine erişimin kolaylığından, fiziksel imkânların, ilaç, tedavi ve bakım hizmetlerinin, özel ve kamu hastanelerinin niceliksel yeterliliğinden bahsettikleri görülmektedir. Ayrıca hastane ortamlarının hijyenik olduğu, sağlık personellerinin iletişim yönünden yeterli oldukları katılımcıların üzerinde görüş bildirdikleri diğer konulardır. Sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğunu belirten katılımcılar ise hizmet kalitesinin düştüğünü, özel hastanelere yönlendirme olduğunu, katkı paylarının fazlaştığını, ticarileşmenin arttığını, yoğunluğun yaşandığını, randevu almanın zorlaştığını, ekonomik gelire göre sağlık hizmetlerinden yararlanma imkânının olduğunu, bazı tanı ve tedavi birimlerinin olmadığı, tedavi sürecinde tanı ve tetkik hizmetlerinde sürecin çok uzadığını belirtmişlerdir. Devebakan ve Aksaraylı (2003)’de yapmış oldukları araştırmanın sonuçlarına göre hastane çalışanlarının yeterli bilgi ve iletişim becerilerine sahip olması, sağlık hizmetlerine olan güvenilirlik düzeyini, randevuların etkin kullanılması, hizmetlerin hızlandırılması gibi hususlar da hizmet kalitesini artırmaktadır. Arslan, Nazik vd. (2012)’de yapmış oldukları çalışmada yine benzer şekilde hastaların sağlık hizmetlerinden ve bakım hizmetlerinden memnuniyet düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Her iki araştırma sonuçları ile çalışmanın sağlık hizmetlerinden duyulan memnuniyete yönelik görüşlere ait bulgular arasında benzerlikler görülmektedir.

Y1: “Eskiye nazaran Avrupa’yı geçti. Adam, Mardin’de hasta oluyor. Araçla istediği yere götürülüyor. İlaçlar alınıyor. Hizmetler çok iyi. Bu hastaneler, tedaviler ilaçlar. Adam eskiden annesine bakamıyordu. Şimdi evde yarış yapıyorlar ben bakayım diyor ücret için”.

Y6: “Son yıllarda iyi şeyler oldu. Bir telefonla randevu alabiliyorsunuz. Devlete gidebiliyorsunuz, özelden faydalanabiliyorsunuz. Güzel hastanelerimiz var, uzman doktorlarımız var. Hele 65 yaş üzerinde aşılarda var. Ben Türkiye’nin sağlık açısından dünyanın sayılı ülkelerinden olduğunu düşünüyorum”.

Y7: “Şimdi sağlık konusunda ben bir hekim olarak memleketimizde hekimler güzel yetişti. Sağlık camiasını ve gelişmeleri yakından takip ediyoruz. Önemli hastaneler yapıldı. Alt yapımız dünyada sayılabilecek kadar. Ben her hangi bir partinin sözcülüğünü yapmıyorum. Avrupa’da kimse bizimle yarışamaz. Doktorlarla görüşüyoruz, özelde mesela doktor diyor ki bizim hastalarımızın çoğu yabancı. Sağlık alt yapısı iyi ancak ben sağlık politikasının olmadığına inanıyorum. Hastanelerimiz dökülüyor. Randevu alamıyoruz. Ben inanıyorum ki biri çıkar bunları düzeltir. İnsanımız hastane kapılarına gidiyorlar ve randevu alamıyorlar. Tedavi olamıyorlar, randevuları aksıyor. Bunlar gelip geçici ama çok daha önemli problemleri halletmişler..... alt yapı çok iyi, organizasyonla ilgili sıkıntılar var.....”

Y9: “Bana göre iyi doktorlar, hastaneye gittiğim zaman hemşireler olsun iyi davranıyorlar. Yatak temiz, yemekler temiz, ilaç zamanında ilaçlarını getiriyorlar. 15 gün yattım Şişli Hamidiye Etfal Hastanesinde çok iyiydi sağlık hizmetleri. Çok memnun kaldık. Allah devletimize zeval vermesin”.

Benzer şekilde 2004 yılında WHO’nun yaşlı dostu sağlık hizmetleri kapsamında yayınladığı rapora göre iletişim ve eğitim, sağlık bakımı yönetim sistemleri, fiziksel çevre unsurları üzerinde durulmuştur. Personelin hastaya verilen hizmetlerin kalitesinin artırılması bağlamında iletişim ve bilgi seviyesinin artırılması, kayıt süreçleri ile ilgili işlemlerin güçlendirilmesi ve hızlandırılması, çevre temizliği ve fiziksel mekâna yönelik konforun sağlanması sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılması kapsamında değerlendirilmesi gereken konular arasında yer almaktadır (World Health Organization, 2004: 3-29). Dünyada sağlık hizmetlerinin kalite standartlarına yönelik WHO’nun belirlediği kriterler kapsamında da görüşmeye katılan bireylerin Türkiye’deki sağlık hizmetlerinin diğer gelişmiş ülkeler ile kıyaslamaya yönelik görüş bildirdikleri görülmektedir.

Katılımcılara; Sağlıklı olmak için gerekenler hakkındaki görüşleriniz nelerdir? Sağlıklı olmak için yaptıklarınız nelerdir? Sağlıklı yaşamın önündeki engeller hakkındaki görüşleriniz nelerdir? Soruları yöneltmiştir. 3 soruya verilen cevaplar kapsamında oluşan anahtar kelimeler aşağıda belirtildiği gibidir.

Tablo 5: Sağlıklı olmak için gerekenler, sağlıklı olmak için yapılanlar, sağlıklı yaşamın önündeki engeller

Soru	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5	Y6	Y7	Y8	Y9	Y10
Soru 1	Sağ.Bes. Den.	Sağ. Bes.	Sağ. Bes. Hareket	Sağ. Bes. Hareket Düzen	Düzen	Sağ. Bes. İnanç	Sağ. Bes. İnanç	Sağ. Bes. Hareket Düzen	Sağ. Bes. Hareket Sıcak Soğuk	Sağ. Bes. Sağ. Kont. Huzur
Soru 2	Hareket Sağ.Bes.	Sağ. Bes.	Sağ. Bes. Hareket, Uyku	Sağ. Bes. Hareket, Uyku	Sağ. Bes.	Hareket Sağ. Bes. İnanç	-	Sağ.Bes. Hareket Düzen	Sağ. Bes. Hareket	Sağ. Bes. Huzur
Soru 3	Zararlı Gıdalar	Sigara, Alkol	Hasta lık	Eko.Düz. Hareket. Bilinçsiz	Refah düzeyi	Çev. Kirl. Gid. Kirl. Uy. Mad.	-	Ekon. Eğitim Bilinç	İhmal	Engel yok

Katılımcıların sağlıklı olmak için yapılması gerekenler hakkındaki düşünceleri ile yaptıkları arasında belirli bir farklılık olmadığı görülmektedir. Özellikle sağlıklı beslenme, dengeli beslenmeyi de kapsayacak şekilde cevaplanmıştır. Sağlıklı beslenmenin içeriğinde de doğal gıdalar ile beslenme ve düzenli beslenme ve düzenli yaşamaya yönelik cevaplar verilmiştir. İkinci düzeyde en fazla tekrar eden ana tema ise harekettir. Hareketin içeriğini ise yürüyüş, spor, aktivite kapsamında yanıtlar verilmiştir. Katılımcıların aktif yaşlanmaya yönelik sorunun cevabına hareket ana tema olarak ortaya çıkmıştı, hareket sağlıklı yaşam kapsamında ikinci tema olarak belirlemiştir. Bunun temel sebebi hareketli olmanın altında yatan ana unsur fiziksel idamenin dolayısıyla hareketli olmanın vücudun yeterli besin kaynaklarıyla desteklenmesiyle mümkündür. Yeterli beslenme, sağlıklı beslenmeyi, dengeli beslenmeyi de kapsamakta ve vücudun temel hareket mekanizmasının devamlılığını sağlamaktadır. Belirtilen bulgular araştırmanın iç tutarlılığının olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların sağlıklı beslenmenin önündeki engeller hakkındaki görüşlerine yönelik cevaplarda iki kişi engel olmadığını belirtmiştir. Engel olmadığını belirten bir katılımcı bireysel ihmalkârlığın olduğunu belirtmiştir. Bir katılımcı görüş bildirmemiştir. Zararlı gıdalar(doğal olmayan gıdalar, hazır gıdalar, GDO'lu gıda), sigara, alkol, uyuşturucu madde, ana tema olarak belirlenebilir. Zararlı gıdaların kısa vadede vücudun besin ihtiyacını karşılamasına rağmen, uzun vadede insan vücudunda bıraktığı tahribat bu gıdaların gıda olarak tanımlanmaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Nasıl ki sigara ve alkol ile uyuşturucu maddeler kısa vadede vücudun kaygı ve stres düzeyini düşürücü etkileri olmasına rağmen uzun vadede çeşitli hastalıklara yakalanmalarına sebep oluyorsa ve satışında çeşitli kısıtlamalar yeterli olmamasına rağmen var ise zararlı gıdalara yönelik de çeşitli sınırlandırmalar getirilmelidir. Bunların üretilmesi, satılması, tüketilmesi yasaklanmalı, bilinç artırıcı çalışmalar yapılmalıdır. Ticarileşmenin insan sağlığını hiçe saydığı bir ortamı oluşturulmasına izin verilmemelidir.

Katılımcı bireylerin **güvenlik** kapsamında görüşleri belirtildiği gibidir.

Tablo 6: Güvenlik hakkındaki görüşler

Y1	“....Güvenlik bizim dinimizde Hasbunallahu ve Nimel Vekil Nimel Mevla ve Ni'men Nasir. Allah en güzel, bana yeter, imanlı insanlar hayattan zevk alır. Yıkılmazlar, yıkılmamaları lazım. Allah'a güveniyoruz. Güvenlik deyince kötü hayatta olsa, maddi bir güvencem olsun, yaşlanıyoruz ya, hayırlı çocuklarım, güzel arkadaşlarım olsun. Hayatta mutlu olmak istiyorsanız iyi dostlar edinin o dostlar size dünyada, ahirette, mezarda, mahşerde lazım. İnsan Allaha güvendi mi güvenli bir çevresi oldu mu yeterlidir.....”
Y2	“....Güvenlik konusunda mesela örnek vereyim spor yapıyorum ben spor yaptığım alanın güvenli olması gerekiyor. Spor yapılan çevrenin tehlikelerden arındırılması lazım. Mesela bu gençlik parkında bazen şiddet olayları, hırsızlık gibi durumlarla karşılaşılıyor. Ben güvenli alanlarda sportif faaliyetlerimi yapmak isterim.....”
Y3	-
Y4	-
Y5	“Güvenlik konusu da aynı trafikten tutun bir yere giderken sağlıklı bir şekilde gelişmiyor. arası küçük bir yer karşıdan karşıya geçen insanlar trafik kazasında hayatını kaybedebiliyor. konu çok geniş bir konu araç sürücülerini, yayaaları ilgilendiriyor....”
Y6	“....Güvenlik can ve mal güvenliği, kendi evinde oturabilmektir. Dostlarıyla olabilmek, kendini güvende hissedebilmek ama en mühimi Allah'la arasını sıkı tutmak, yani ahirete yönelik güvenliğini sağlamak, bu aynı zamanda dünya hayatının da güvenliği olacaktır.....”
Y7	“İnsanda merhamet ve sevgi olunca kendini ve çevreni seviyorsun. Bu imanla alakalı Allah'ı sevdiğinde kendine çevrene karşı güvenli davranışlar sergiliyorsun. En önemlisi haram ve helallerdir. İnsanın hak ve hukukuna riayet etmiyorsa güvenlik olmaz. İnsanları kırmamak gerekiyor. Allah kullarını seviyor. Kullarını kıranları da sevmiyor”.
Y8	“.....Sosyal Güvenliğin artırılması, yaygınlaştırılması gerekiyor...”
Y9	“Güvenli bir ortamdayız. Herkesin kendi güvenliğini sağlaması gerekir. Devlet bizim güvenliğimizi sağlamış, polisyle askeriyle. Güvendeyiz. Önce Allaha güveniyoruz”.
Y10	“Kimseye muhtaç olmamak, güzel bir hayat yaşamak, sağlıklı ve mutlu olmaktır”.

Katılımcıların güvenlik konusundaki görüşleri arasında öne çıkan tema manevi temelli güvenlidir. Manevi temelli güvenlik diğer alanlarda güvenliğin sağlanmasının temeli olarak görülmektedir. Diğer yandan ikinci olarak beliren tema ise çevresel güvenlidir. Bir katılımcı sosyal güvenlik olarak güvenliğini anlamlandırmış, iki katılımcı ise görüş bildirmemiştir. Yapılan araştırmalarda din olgusu 65 yaş ve üstü bireylerde diğer bireylere göre daha fazla hayatlarını etkileyen bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan aile ve devlet gibi bireyleri ilk elden destekleyen mekanizmaları üçüncü sırada dini gruplar izlemektedir. Din, yaşlıların yaşadığı psiko-sosyal sorunların aşılmasında etkili bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda dindarlık ile sağlık, dindarlık ile ölüm riski arasında da ilişki bulunmaktadır. Dindar yaşlı bireyler fiziksel olarak daha sağlıklı ve bu kişilerin depresyona yakalanma sıklığı diğerlerine göre daha azdır. Belirtilen bağlamda din, zorluklarla mücadelede, sosyal ilişkileri düzenlemede, yaşlı bireylerin yaşamdan doyum sağlamalarında mutlu olmalarına aracılık eden önemli bir belirleyicidir (Taşkın, 2022: 12-14).

Yaşlıların çevresel güvenlik kapsamındaki görüşlerine yönelik araştırmalarda yaşlılık dönemine özgü rahatsızlıkların sonucu olarak günlük faaliyetlerde sınırlanma meydana gelmektedir. Bu

durum yaşlı bireyde benlik saygısı ve fiziksel çevrenin kontrol edilememesinden doğan güvenlik kaygısının oluşmasına sebep olmaktadır. Belirtilen kaygının giderilebilmesi için yaşlı dostu çevre uygulamalarının oluşturulması gerekmektedir. Belirtilen destek yaşlı bireylerin toplumsal hayata katılımlarının desteklenmesine ve bağımsız yaşama katkı sağlamaktadır (Gülhan, 2018: 137). Çevre konusunda fiziksel çevrenin güvenli hale getirilmesinin yanı sıra çalışma kapsamında yakın çevre ile ilişkilerin sürdürülebilir bir şekilde devam ettirilmesi yaşlı bireylerin kendilerini güvende hissetmelerinde anahtar rol oynamaktadır. Sosyal ilişkilerde aktif olma, sosyal güvence, konut ve çevrenin yaşanılabilir olması, kamu güvenliği, hareketli olma, aile akraba ve arkadaş çevresi ile olan ilişkiler yaşlı bireyleri mutlu hale getirmektedir. Mutlu olan yaşlı bireyler hayata daha güvenle bakabilmektedir (Ceylan, 2016, 2018, 2023; Görgün Baran, 2008: 22).

Katılımcılara, güvenlik başlığı altında temel sorunun dışında "Günlük ev içi ve ev dışı ihtiyaçlarınızı karşılayabiliyor musunuz? Yaşadığınız zorluklar nelerdir? Bu zorluklarla nasıl baş ediyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Soruya verilen cevaplar arasında karşılıyor, zorluk çekmiyoruz cevabını veren sekiz kişi, sınırlı bir şekilde karşılıyor cevabını veren 1 kişi, karşılayamıyoruz cevabını veren 1 kişidir. Sınırlı bir şekilde karşılıyor cevabını veren katılımcı ekonomik sorunları gerekçe göstermektedir;

Y2: "Sınırlı bir şekilde karşılıyorum. Çünkü gelir sınırlı. Ekonomik zorluklar var. Mesela her gün 100 gr zeytin yiyeceksem 75 grama düşürdüm. Tükettiğim beyaz peynir ve tereyağı miktarını azaltmak zorunda kaldım".

Sınırlı düzeyde zorlanıyorum cevabını veren katılımcı da ekonomik gerekçeyi zorluk olarak belirtmektedir;

Y4: "Ev içinde zorlanmıyorum. Ev dışında son yıllarda başladım zorlanmaya. Ben eskiden yurt içine, dışına turlarla gidiyordum. Ailemle birlikte gidiyordum, hiç sarsılmıyordum. Son 3-5 yıldır çok sarsıyor. Yurt içi ve yurt dışı pandemiden dolayı durdu. Örnek vereyim eşim şuan turda, bütçemi sarstığı için ben gidemedim. 3 günlükü 10 bin lira..."

Her iki katılımcının da ekonomik gerekçelerle zorluk yaşadığını belirtmelerine rağmen, ekonomik gerekçelerin görünümünün yaşlı bireylerde farklı düzeyde etki ettiği görülmektedir. Ev içi zorluk olarak belirten Y2 temel gıda maddelerini teminde zorlandığından dolayı kısıtlamaya gitmek zorunda kaldığını belirtirken, Y4 daha çok seyahat özgürlüğünün kısıtlanması bağlamında konuyu değerlendirmektedir. Diğer katılımcıların ev içi ve ev dışı bir sorun yaşamaması yaşlı bireylerin gelir seviyelerinin yeterli olması, ev içi başka gelir kaynaklarının olması ve bakım gibi bağımlılık oluşturabilecek bir sürecin içinde olmamalarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Karşılıyor, bir sıkıntımız yok cevabını veren katılımcıların en çok destek mekanizmaları arasında ise yeterli vaktin olması, bağımsız olabilmeleri (kendilerine ait işlerini kendilerinin yapabilmeleri), çalışabilmeleri, yeterli gelire sahip olmaları, aile içi iletişimin iyi olması, aile içi gelir desteği, kanaatkârlık, boş vakitleri değerlendirme gibi çeşitli düzeylerde beliren faktörler bulunmaktadır. Boş zaman; yapılacak işlerin halledilmesi için gerekli olan zamanı, bağımsız olmak; günlük işlerini yapabilmeyi, çalışmak; kendine yeterli kaynakları elde etmeyi ifade etmektedir. Yeterli gelire sahip olmak; yaşlılık döneminde sıkıntı çekmemeyi, aile içi iletişim; ev içindeki sorunların çözümünü, saygı ve sevginin devamlılığını, aile içi gelir desteği; aile içinde ekonomik dayanışmayı, kanaatkârlık; hayattan beklenti düzeyine göre sorunları aşmanın anlamını ifade etmektedir.

Bakım ve korunma ihtiyacı hakkında görüşleriniz nelerdir. Bu konuda bir gereksiniminiz oldu mu? Sorusuna katılımcıların tamamı ihtiyacı olmadığını cevabını vermiştir. Katılımcıların bakım ve korunma ihtiyaçlarının olmamasının sebepleri arasında eş desteği, korunaklı ev, memur olarak çalışma dönemi, sağlıklı olmak, sağlıklı beslenmek yer almaktadır. Verilen cevapların ihtiyaçlar

hijyerarşisi içinde fiziksel ve güvenlik ihtiyaçlarının karşılanabildiği bağlamda bakıma ihtiyaç duymadıkları çıkarımı yapılabilir. Bakım ve korunma hakkındaki görüşlerinin, Evde bakım hizmetlerinin ve bakım evlerinin yeterli olduğunu, Dünya ölçeğinde Türkiye'nin bu konuda ileri hizmetler verdiğini belirten katılımcılar olduğu gibi bu hizmetlerin geliştirilmesi gerektiğini, çeşitli kamu kurumlarının yaşlıların günlük hayatlarıyla ilgili çalışmalar yapması ve desteklemeleri gerektiğini belirtmektedir. Sağlık, beslenme, değerler, çevre güvenliği, vücut temizliği, gıda hijyeni, hava koşullarına göre giyim, ekonomik düzey, ileri yaşta düşünülecek bir durum olarak anlamlandırılmaktadır. Türkiye'de evde sağlık ve evde bakım hizmetlerinin her il ve ilçe düzeyinde belirli şartlar altında sağlanıyor olması özellikle kurum bakımına yönelik alternatiflerin olması bakımından bakıma ihtiyaç duyan bireylerin hayatını kolaylaştıran bir unsurdur. Gelir yetersizliğinin beraberinde bağımlılık getirmesi, yaşlıların ekonomik yönden desteklenmesini gerekli kılmaktadır. BM, yaşlı ilkeleri kapsamında bağımsızlığın yeter şartları arasında yeterli bir gelirin olması yer almaktadır. Vücut temizliği ve yeterli beslenme bakım hizmetleri arasında yer alan temel destek olarak görülebilir. Bireylerin kendi ihtiyaçlarını giderememesi bağlamında destek almaları, sosyal bakım kapsamında da gerekli gıda desteğinin çeşitli kurumlar tarafından sağlanması yaşlı bireylere yönelik verilen destekler arasındadır. Yaşlı bireylerin bakımı anlamlandırma anahtar kavramları ile verilen hizmetler arasında Türkiye'de bir uygunluk olduğu belirtilebilir.

Gelirinizin temel ihtiyaçlarınızı karşılıyor mu? Sorusuna 2 katılımcının dışında diğer katılımcılar yeterli cevabını vermiştir. Yetersiz cevabını veren katılımcıların birinin geliri 11 bin TL., diğerinin ise 30 bin TL'dir. Geliri daha az olan katılımcının temel ihtiyaç maddelerini karşılama noktasında sıkıntı çektiği, diğer katılımcının ise hayat beklentisinin daha fazla olmasından dolayı temel ihtiyaç maddelerinin dışındaki ihtiyaçlarda zorlanmasından dolayı bu şekilde cevap verdiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan gelirim yeterli cevabı verenlerin arasında yer alan ve gelirim yetersiz diyen katılımcılar arasında geliri daha az olan katılımcı ile aynı ve daha az gelire sahip olan katılımcıların olmasına rağmen, gelirini yeterli görmesi kanaatkârlık, yaşamdan beklenti düzeyi, aile içi dayanışma mekanizmalarının etkili olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan yaşlı bireylerin **katılım** hakkındaki görüşleri **dayanışma** ana teması çerçevesinde belirlenmiştir.

Y1: "...Dinimizde cemaatçilik var. Namazda cemaatteyiz. Yapılan maddi işlerde de katılımçı olmalı, ot gibi olmalı. Tek başına kalırsan kurt kapar. Cevval olmalı insan peygamberimiz (s.a.v.) ne diyor, öleceğini bilsen fidan dik. Aktif olmalı insan. Hesap vereceğiz. Sorulacak çocuğun okuyordu yardım edemedin, komşunun ihtiyacı vardı yardımcı olamadın. Katılım güzel şey..."

Y6: "...Katılım da yani bu sosyal faaliyetlere, aile faaliyetlerine, evlatlarla birlikte bir şey yapabilmek, onların eğitimlerine destek olabilmek komşu haklarıyla ilgili akraba haklarıyla ilgili vazifelerini yapabilmek..."

Y8: "Katılım anlamında bireyin toplumsal mana da tek olarak yaşaması mümkün değil. Bu nedenle bir takım arkadaş gruplarıyla komşularıyla, sivil toplum örgütleriyle ilişkilerini devam etmeli topluma katkı sağlamalı, elinden geldiğince diğer toplumsal gruplara da etkinlikler çerçevesinde katkıda bulunmaya çalışmalıdır."

Y9: "Geleneksel şeylere göre katılacaksın. Düğünlere.... Biz gelenekten gelmeyiz, Anadolu çocuğuyuz. Ailevi, aynı şeylere katılıyoruz, zorundayız. Köylümüzün düğünü olduğu zaman, akrabalarımızın bir şeyi olduğunda katılmak zorundayız. Yoksa akrabalık bağları kopar. İnsani bağlar kopar. İnsanlara yardım etmeye katılıyoruz".

Dayanışma yaşlı bireyler tarafından maddi ve yakınlarla sosyal destek, ortak sosyal faaliyetler, sosyal bir varlık olmanın gereği, toplumsal sorumluluk, kültürel değerleri devam ettirme düzeyinde anlamlandırıldığı görülmektedir. Kalaycıoğlu (2012)'ye göre yaşlı bireyler ile gençler,

gençler ile yaşlı bireyler arasında yardım transferinin Türkiye'ye özgün olduğunu belirtilmektedir. Yaşlının ekonomik ve manevi yönden aktif olması, torun bakma ve gençlere destek olma gibi süreçler içine girmesi işe yarama işlevselliği kapsamında yaşlı bireyi mutlu kılmakta bu da yaşlı bireyin aktif yaşlanmasını sağlamaktadır. Aile içi dayanışmanın ortaya çıkması kuşaklar arası ilişkileri geliştirmekte ve aile bağlarını güçlendirmektedir.

Sosyal hayatınızı nasıl değerlendiriyorsunuz? Toplumsal katılım sizin için ne ifade ediyor? Kendinizi bu noktada nasıl değerlendiriyorsunuz? Sosyal ve toplumsal hayata katılımınızı engelleyecek durumlar olduğunu düşünüyor musunuz? Soruları katılımcılara yöneltmiştir. Sorulara verilen cevaplar;

Tablo 7: Sosyal hayat ve toplumsal hayata katılım ve önündeki engellere ait görüşler

Sosyal hayatınızı nasıl değerlendiriyorsunuz?	Y1: “,,,,,Koronodan sonra bitti.....” (Cami, çocuk, arkadaş, komşu, etkinlik, telefon ile iletişim) Y2:“...Pandemi ile sınırlı hale geldi...”.(Fotoğraf kulübü, Yakın arkadaş) Y3:“..Hareketli...”(Parti üyeliği, arkadaş, etkinlik) Y4: “...Sosyalim....Toplumcuyum..”(Tiyatro, sinema, cami, sohbet, tatlı dil, güler yüz..) Y5:“...Gelişmiş bir ilçe...”(Bir yerlere gidip oturmak, arkadaşlarla etkinlik) Y6: “...Hepsi çok güzel....”(dostlar, eşimin ailesi, bayramlaşma, arkadaşlar, dernek işleri, hayır işleri) Y7: “Akraba ziyareti, akrabalara sosyal destek, telefonla iletişim, bayram ziyareti, aile toplantısı” Y8: “Çevre ile ilişkilerimin sağlıklı olduğunu düşünüyorum..... Çok fazla etkileşimim yok, münzevi bir hayat yaşıyorum. Arkadaşlarla ilişkilerde sorun çözücü olmaya çalışıyorum”. Y9: “Normal....Arkadaşım yok... Akrabalar fazla aramıyor. Soğudum....” Y10: “...Hayatımız çocuk büyümekle geçti...Senede bir defa tatile gidersem gidiyorum, ev işleri, Kuran okumak, örgü örmek.... Yakın arkadaşlarım var. Koronodan sonra ilişki kalmadı”.
Toplumsal katılım sizin için ne ifade ediyor? Kendinizi bu noktada nasıl değerlendiriyorsunuz?	Y1: Sosyal yardım Y2: Sınırlı (..ortam bozuk, siyasete girmiyorum...) Y3: ortak hareket, ortak tepki(..Duyarlıyım...) Y4: “...İyi bir şey, acıları azaltır, sevinçleri artırır, maddi manevi yükü azaltır, destekçi olurum..” Y5:“”... Çok önemli....Ama bireysellik artıyor... Birlikte olunca sorunlar çözümlenebilir.”(Arkadaş ziyareti, cenaze, miting) Y6:“...Kriterim Allah rızası..... peygamber sünnetidir...” “Allah’ın emri, peygamberin tavsiyesidir. Hayırlı mümin yardım edendir, katılım Allah’ın rızasını kazanmak için bir fırsattır. Fakir aile yardımı, yemek dağıtımı, öğrenci bursu... mutlu eden şeyler...” Y7: Dernek faaliyeti, sosyal destek, yardımların ulaştırılmasında aracı olma Y8: Çok yüksek bir değer. (Toplumsal bilinç yetersiz). Y9: “.....Fazla topluma katılmak istemiyorum”. (kuşak çatışması, değerlerin yok olması) Y10: “İyi bir şey, insanlarla görüşmek, muhabbet etmek, toplumda olmak çok iyi. Eski komşuluk yok pandemiden sonra bitti artık, apartmanda bile insanlar birbirlerini tanımıyor”.
Sosyal ve toplumsal hayata katılımınızı engelleyecek durumlar olduğunu düşünüyor musunuz?	Y1: “...Daha önceden milli güvenlik kararlarında oluyordu...” Y2:..Ekonomik Şartlar....(Gezemiyorum) Y3: Yok Y4: Düşünüyorum...(Ekonomik, emekli olduktan sonra yardım edemiyorum...) Y5: Evet... (“Sağlık sorunları, aracım yok....Gitmem gereken yerlere gidemiyorum...”.) Y6: Engel yok....(Aile içi iletişim, sosyal destek) Y7: Ön yargılar Y8: Toplumsal duyarsızlık (bilinç, eğitim eksikliği). Y9: “...Düşünmüyorum. Herkes hür bu ülkede, olsa da müsaade etmem...” Y10: “En büyük engel pandemi, gençlikte ben evde 9 dokuz kişiydik, çok mücadele ettim, 30 sene kayınpederime, kayınpederime baktım.... Yine karışıyorum topluma ama artık o eski mutluluklar yok”.

Katılımcılar toplumsal katılımı yüksek bir değer, olması gereken bir durum, çok önemli, Allah rızasını kazanmanın yollarından biri gibi birbirini destekleyen ifadelerle anlamlandırmaktadırlar. Katılımcılar arasında toplumsal katılım düzeylerini sınırlı olarak belirtenlerin yanı sıra katılım seviyesini belirleyen temel etkenin sosyal yardım, arkadaş ziyaretleri, dernek faaliyetleri kapsamında olduğu görülmektedir. Sınırlı olduğunu belirtenler içinde ise bireylerin kendi potansiyelleri kapsamında toplumsal katılımı artırmaya yönelik çalışmalar yapmak istemesine rağmen, yapılamamasının sebebi olarak toplumsal bilimcin yetersizliğinden bahsetmektedir. Bireyin toplum adına topluluk örgütlenmesi kapsamında faaliyetlerde bulunması, topluluk temelinde destek görmemesi topluma duyarlılığı azaltan faktör olarak görülmekte, toplumsal katılımı sınırlandırmaktadır.

Katılımcıların dördü dışında sosyal hayata yönelik değerlendirmelerin olumlu olduğu görülmektedir. Olumlu olarak değerlendirenler arkadaş, akraba, gezme, cami, sinema, parti faaliyetleri, sosyal yardım faaliyetleri, bayramlaşma kapsamında görüşlerini bildirmiştir. Sosyal ilişkilerinin sınırlı olduğunu belirtenler içinde torun bakımı sebebiyle sınırlandığını, iki kişi ise pandemi süreci ile sınırlı bir sosyal ilişki sürdürdüğünü belirtmiştir. Diğer yandan iletişim teknolojileri kapsamında telefon ile ilişkileri sürdürenler bu türden bir iletişimi de sosyal hayat kapsamında değerlendirmeye dâhil ettikleri görülmektedir. Sosyal hayata katılımı engelleyen unsurlar arasında ekonomik şartlar, sağlık sorunları, pandemi kısıtlamaları, ön yargılar ve toplumsal duyarsızlık olarak görülmektedir.

Yaşlı bireylerin sosyal ve toplumsal hayatlarına yönelik araştırmalar kapsamında, Sülü Akgül (2023) tarafından kaleme alınan çalışmada da teknolojinin bilhassa da telefonların insan ilişkileri ile oldukça iç içe hale geldiği, bireyin sosyal hayatının bir parçası olarak algılandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Hastaoğlu (2021) yaşlı bireylerin pandemi öncesi dönemde kronik hastalıklarından dolayı ölüm oranlarının arttığını ve pandemi sürecinde de yaşlı bireylerin biyo-psiko-sosyal yönden değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Korunma sistemlerinin yaşlıların bilişsel seviyelerine göre düzenlenmesi gerektiği, sosyal mesafe uygulamaları ile bilişsel seviye arasında ilişki olduğu, dolayısıyla yaşlı bireylerin hareket kabiliyeti kapsamında yaşanan sıkıntıların yanında pandemi sürecinde sosyal mesafe kapsamında ortaya çıkan sıkıntılar ile birlikte beliren sorunların da bulunduğu vurgulanmaktadır. Pandemi sürecinde virüsün yayılma hızını azaltmak amacıyla geniş ölçekli sosyal izolasyon uygulamalarının hayata geçirildiğini, belirtilen bağlamda da toplumun önemli bir bölümünü eve hapsedtiğini belirtmektedir. Bu durum güçsüzlük ve yabancılaşma gibi sosyal problemlerin temelini oluşturan duygu durum bozukluklarına sebep olmuş, psiko-sosyal depresyon belirtileri ortaya çıkmıştır. Belirtilerin en fazla etkisini gösterdiği kesim de yaşlı nüfusu olmuştur (Tuna, 2022: 358-365). Yaşlılık döneminde gelirin azalması ile beliren ekonomik sorunlar yaşlı bireylerin sosyal hayatında gerilemelere sebep olmaktadır (Genç, Dalkılıç, 2013: 466; Danış, 2020: 94-105). Çalışma kapsamında sosyal hayata katılımın önündeki engellere yönelik görüşleri ile literatür kapsamında yer alan araştırma sonuçları birbirini desteklemektedir.

Tablo 8: Mesleki deneyim ve aktarım be boş zaman etkinlikleri hakkındaki görüşler

Mevcut	durumda	Y1: -
mesleğinize	ait	Y2: "Emekli olduktan sonra bazı şirketler var çağırıyor. Zaman zaman
deneyimlerinizi	nasıl	gidiyorum ama sınırlı. Genç adamlar bizim yerimizi aldı. Şöyle bir söz
devam ettirebilirsiniz?		var. Eskiye rağbet olsaydı bitpazarına nur yağardı. Durum böyle..."

Y3: “Emekliyim. Meslekte çalışmadığım için....”

Y4: “Hem öğrendim, hem öğrettim. Öğrenmenin yaşı yok. Beş yaşındaki çocuktan da bir şeyler öğreniyorsun ve herkese de bir şeyler öğretmeye çalışıyorsun. Tabi hayatta meslekten öğrendiğin hayattan öğrendiğin şeyler var”.

“Okul tercihi yaparken çocuğun önce matematik dersini soruyorum. Aldığım cevaba göre mesleğe yönlendiriyorum...”

Y5: “Bu konuda üzgünüm çok deneyimim vardı ama bunların hiç birini devam ettiremem. Öyle bir şansım yok”.

Y6: “İş yeri hekimi olarak çalışıyorum. Sabahları giderek devam ettiriyorum. Onun dışında gelerek telefonla danışanlara yardımcı oluyorum”.

Y7: “....Etrafımızdaki insanlar komşularımızdan veya rahatsız olanlar bize soru soruyorlar. Onları imkan dahilinde bilgilerimiz dahilinde bilgilendiriyoruz. Bilgilendiremediklerimizi de yönlendiriyoruz. Hekim olduğumuz için sağlıklarıyla ilgili bize çok sorular problemler geliyor. Bizim de hastanelerde İstanbul’da veya farklı hastanelerde çalışan arkadaşlarımız dostlarımız var onlara da böyle bir katkımız oluyor insanlara”.

Y8: “Belli bir zaman diliminden sonra insan kendi problemlerini düşünmeye başlıyor. Devam ettiremiyoruz. Ama normal bir insan gibi toplumsal meselelere sosyal etkinliklerde kendi derdimizi anlatabiliyoruz. Rehberlik düzeyinde kalıyor. İnsanalar da çok değişik yerlerden yardım alabiliyor. Toplum bireyselleşince insanlar kendi sorunlarıyla kendileri baş edebiliyorlar”.

Y9: “Teknoloji çok ilerledi mesleğimiz iyi bir meslekti parke üzerineydi, laminat çıkınca eski mesleğimizin bir değeri kalmadı, bir şey düşünme ye de gerek kalmadı”.

Y10: “Evet ettiriyorum. Örgü örüyorum, çocuklara örüyorum, boş durmuyorum hiç. kendime örüyorum....”

Sizce mesleki deneyimlerinizin gelecek nesillere aktarılması için hangi fırsatlar sunulmalı?

Y1: “Bir işi gönülden yapacaksın. Bir işi aşk ile yaparsan birilerine tavsiye edebilirsin. Emekli olsan bile devam ettirebilirsin”.

Y2: “Ben her zaman çalışırken ve şu anda bilgi paylaştım. Gerçi şimdi yaptığım işe teknoloji girdi ve çok şey değişti, geri kaldık”.

Y3: “Okullar zaman zaman emekli öğretmenlerle çalışan öğretmenleri bir araya getirerek emeklilerin deneyimlerinden yararlanmalıdır. Deneyim aktarımı yapılarak bilimsel olarak katkı sağlanabilir”.

Y4: “Okullarda seminer şeklinde rehberlik amaçlı seminer düzenlenmeli. Doktora sağlık yönünden, öğretmense eğitim yönünden, ziraatçıysa beslenme yönünden herkes mesleğini öğretmeli. Deneyimlerin aktarılması için fırsatlar verilmelidir...”

Y5: “Aslında bu fırsatları serbest meslek sahibi olarak benim yapmam gerekirdi ancak yaştan dolayı ben yapamam. Çeşitli dernek parti meslek kuruluşları vasıtasıyla olabilirdi ama yürümüyor çok...”

Y6: “Tıp benim alanım o kadar hızlı ilerliyor ki. Bizim zamanımızla şimdi arasında çok fark var. Şimdi moda oldu sosyal medyadan, zoomdan değişik şekilde bize başvurular oluyor, bizde onlara sorulu, cevaplı katılıyoruz. Pandemi sürecinde hanımlarla sohbetlerimiz oldu. Tıp öğrencilerine uzaktan yine sorulu cevaplı buluşmalarımız oldu. Sosyal medyaya davet edenler. Davetler olduğu zaman öğrencilerle salon

programı yapıyoruz. Hem tıbbi, hem sosyal paylaşım tecrübe katılımı yapabiliriz. Geçen ay Babaeski müftülüğünün kuran kursu var. Tecrübe paylaşımı olarak yaptık bunu...”

Y7: “....Mesela biz mahallede iğne yapan serum yapan bir iki insanı yetiştirdik. Onlar hem bu işi severek yaptılar. Hem de etrafa faydalı oldular. Yani bunun dışına da fazla çıkmadık.... Beni acilde istihdam etmesi gerekiyor. Benim deneyimlerimden yararlanması gerekiyor”.

Y8: “Toplumda bu tür örgütlenmelerin olduğunu düşünmüyorum. Mesele eğitim alanında emeklilerin örgütlenerek gelecek nesillere katkı sağlayacak bir oluşum yok. Yapılanlar varsa bile hobi düzeyinde kalıyor. Öyle bir platformda yok. Dernekte yok. O yüzden kendi kendine çalıp oynuyoruz. Bunun topluma katkısı yok. Topluma bizi dahil edecek bir mekanizma yok. Kanallar tıkalı. Mekanizma sana kapalı, sen başka bir dünyada yaşıyorsun. O dünyaya pek etkide bulunamıyorsun”.

Y9: “Zaten bu mesleğim ölü, onun içinde hiçbir şey sunmanın bir anlamı yok. Adam 1 milyon dolar verip daire alıyor gidip laminat koymuyor. O zaman tabi bizim işimize yönelik bir talep olabiliyor. Çok yatırımlı bir iş fırsat ufak bir sermaye ile olan bir iş değil. Öğretilir. Sanat okullarında onlarla gidilir, sağlık açısından ahşabın faydaları anlatılır, laminatın zararları anlatılır, onları öğretebilirsin. Mesela bir meşe ağacı cilalı da olsa devamlı oksijen salgılıyor yeni teknolojik ürünlerde bunlar yok”.

Y10: -

Boş zaman hakkındaki görüşleriniz nelerdir? Nasıl değerlendiriyorsunuz?

Y1: “İnsanın mutlaka meşgalesi olması lazım. Katkıda bulunması lazım. Durmak iyi değil. Hayatın her anını son zamanlara kadar değerlendirmek lazım. Ahbap dostlara çocuklara bir şeyler anlatmaya çalışıyorum. Bir adam çok zengin olsa ne olur mezarlığa kadar. Bilgi aktarırsan seninle öbür tarafta da gelir”.

Y2: “Hiçbir aktivitede bulunmamak, evinde hayatını geçirmek. Benim boş zamanım yok, kitap okurum, uyurum, bilgisayardan ilgi alanımla araştırma yaparım. Televizyonda haber izlerim. Spor yaparım”.

Y3: “Dışardan baktığınızda emeklilerin boş zamanı çok gibi görünüyor. Birçok arkadaşımız Lüleburgaz’ın yakın köylerinde küçük bahçelerde bir şeyle ekerek vaktini geçiriyor. Ben zamanımı sosyal ilişkiler, kitap okuma ve yürüyerek geçiriyorum”.

Y4: “İnsanlar bir şeyi severek yapmalı. Çiçek sevmeli, hayvan sevmeli kedi sevmeli, sosyal olmalı. Evde, kahvede, meyhane de boş boş oturmamalı. En azından hiçbir şey olmasa yürüsün, parkta bahçede, çarşıda yürüsün. Vitrine baksın. Bir şeyler öğrensin, görsün. Boş zamanlarımda yan gelir olarak çiftçilik yapıyorum. Para kazanmadan çok hobi olarak katkı da sağlıyor. Kardeşlerimle beraber yapıyorum. Yazın yazlıkta spor yapıyorum. Yardım toplanma işinde gönüllü olarak belediyeye gidiyorum. Mahallelinin sorunları için”.

Y5: “Maalesef boş zamanı çok güzel değerlendiremiyoruz. Ben televizyon karşısında ve gazete ile vakit geçiriyorum. Yaşlılar kahve köşelerinde geçiriyor bunu gözlemliyorum. Boş zaman aslında bizim kendimize bakmanın zamanı olmalı, boş zaman. Ama bunu yapamıyoruz. Parkta, sokakta vakit geçiriyoruz. Şartlarımız yok ama beslenme, temizliğine, giyinmesine dikkat edebiliriz”.

Y6: “Hiç boş zamanımız yok. Ya evrad okuyacağız ya tefsir okuyacağız ya kuran okuyacağız, kitap okuyacağız, televizyon izleyeceğiz, boş zaman yok çok şükür”.

Y7: “Bir insanın baş zamanı olmamalı. Bir şeylerle uğraşmalı. Evvela ibadetlerle doldurmalı, bir şeyler okuyabilmeli, en azından bir tefsir. Allahu

teala bizim için kuran göndermiş. Niçin göndermiş, burada neler yazıyor. Ağırlıklı olarak varsa hobileri onlarla ilgilenmesi gerekir. Veya bir yardım kurumunda yer almalı. Benim boş zamanım yok, yoğun trafiğim var. Vakfımız var, 4-6 yaş çocuklarımız var, müftülüğün yaptığı. İmam hatip öğrencilerine yemek veriyoruz. Erzak dağıtıyoruz. İnsanlar ev değiştiriyor. Eşyalarını veriyor bize, bizde ihtiyacı olanlara veriyoruz”.

Y8: “Bu dönemde çok önemli heba edilmemesi gereken bir zaman olarak görüyorum. Kişinin kendisini yetiştirmesi gerekir. Bu zamanı değerlendirme fırsatı var. İnsanlara faydalı olma noktasında sohbetimiz oluyor. Bunlardan da topluma katkıda bulunduğumu düşünüyorum. Uzmanlık sorusu gibi hayatta belli bir yaşa gelmiş insanların boş zaman onlara göre değil. Kişinin bulunduğu çevreye göre bu hayatı etkinliklerle değerlendiriyor olması gerekir”.

“Sportif etkinlikler, arkadaşlarla toplantılara katılıyorum. İbadetlerde öteki dünyanın da imar edilmesi için ibadetlerle geçiriyoruz. Daha önce yapamadığımız gerekleri bu dönemde ibadetlerle geçirerek değerlendirmeye çalışıyorum. Bu yaşa kadar geldiysek bunu değerlendirmemiz lazım diye düşünüyorum”.

Y9: “Ben boş durmayı sevmiyorum. Oradan oraya koşturuyorum. Boş adam dedi kodudan başka bir şey yapmaz. İşimiz çıkınca işe gidiyorum. Çarşıya gidiyorum. Nazma kılıyorum camide”.

Y10: “Boş zamanı olana çok kızıyorum. Oturana da kızıyorum, boş oturana da, iş yapmayana da kızıyorum. Boş zamanı hiç sevmiyorum”.

“Bir iş yapacaksam, onu illaki kalkıp yapıyorum. Örgü örüyorum, yemek yapıyorum. Bu yaşıma göre her iş yapıyorum. Kitap okuyorum. Kimseye muhtaç değilim. Çok şükür..”

Mesleki deneyimlerin devam ettirilmesi ve aktarılması hususunda katılımcılardan biri yanıt belirtmemiştir. Yanıt belirten katılımcılardan biri teknolojik ilerlemenin mesleğe farklı bir anlam kattığını ve dolayısıyla mesleğini mevcut durumda yapamadığını belirtmiştir. Özellikle sağlık sorunları yaşayan katılımcıların bu dönemde meslekle ilişkilerinin bulunmadığına yönelik görüşleri mevcuttur. Diğer yandan çalışma hayatını memur olarak geçirmelerine rağmen, mesleki deneyimleri devam ettirme noktasında memurdum emekli oldum ve süreç bitti şeklinde cevap veren katılımcının dışında yine kamu görevinde çalıştıktan sonra başta mesleği ile ilişkili kişilere, yakın çevreye yönelik mesleki destek ve mesleki icra faaliyetlerinin devam ettirildiği görülmektedir. Mesleki deneyimlerin aktarılmasında katılımcıların içsel ve dışsal faktörler bağlamında konuyu değerlendirdikleri görülmektedir. İçsel faktörler bağlamında bireyin işini sevmesi, çevreye faydalı olma, idealist yaşam felsefesi gibi yüksek değerler olduğu görülmektedir. Dışsal faktörler bağlamında ise toplumsal duyarsızlık, mesleki örgütlenme eksikliği, kurumsal faaliyetler arasında bu türden uygulamalara yer verilmemesi yaşlıların mesleki deneyimlerinin aktarılmasındaki engeller olarak görülmektedir.

Katılımcılar boş zaman hakkında değerlendirilmesi, faydalı olunması, bilgi edinilmesi gereken bir süreç olarak anlamlandırmaktadırlar. Boş zamanın içeriği ise kitap, gazete, dergi okumak, televizyon seyretmek, spor yapmak, ibadet etmek, sosyal ilişkilerde bulunmak, çevreye sosyal destek sağlamak, kısmi zamanlı işler yapmak olarak belirtilmiştir. Araştırma soruları kapsamında Aktif yaşlanma nedir? Aktif yaşlanma kapsamında hangi faaliyetler yer almalıdır? Sorularına verilen cevaplar ile yaşlı bireylerin boş zaman değerlendirmelerine yönelik görüş ve uygulamaları içerik olarak benzerdir. Dolayısı ile boş zaman katılımcılar için aktif yaşlanma kapsamında elde edilen bir fırsat olarak görülmesinin yanı sıra araştırmanın iç tutarlılığı bağlamında da verilerin güvenilirliğini ortaya koymaktadır.

5. Sonuç ve Öneriler

Aktif yaşlanma, araştırmaya katılan katılımcılar tarafından öncelikle hareket kavramı ile anlamlandırılmıştır. Hareket kavramı yaşamın içinde olmayı, dolayısıyla fiziksel, sosyal, kültürel katılımı ifade etmektedir. Belirtilen bağlamda fiziksel katılım kondisyon bakımından harekete elverişli olmayı ifade etmektedir. Harekete elverişli olmak sağlıklı beslenme, düzenli egzersiz gibi fiziksel ve biyolojik sağlığın yerinde olması ile gerçekleşebilecek bir durumdur. Süreci kapsayan bu durum hem yaşlılık öncesi bütün bir hayatın belirtilen kapsamda bilinçli yaşamayı hem de yaşlılık döneminde bir yaşam boyu elde edilen kazanımların devam ettirilmesini sağlamaktadır. Belirtilen bağlamda sağlık eğitimleri, sağlıklı yaşama kültürü oluşturulması bağlamında yaşlılık döneminde katılımcılığın alt yapısını hazırlamakta, dolayısıyla aktif yaşlanmanın kilit anahtar kavramı haline gelmektedir. Katılımcıların sağlık hakkındaki görüşlerinin “bilinç” den geçtiğine yönelik açıklamaları bu sonucu destekler niteliktedir. Sosyal katılım bireylerin sosyal sermayeleri ile fiziksel çevrenin imkânları nisbetinde gerçekleşen bir durumdur (Fukuyama, 2001: 7; Putnam, 1993: 160-175). Belirtilen bağlamda araştırmadan elde edilen bulgular kapsamında aile destek mekanizmalarına sahip olan bireyler ile örgütlü toplumun hizmetlerinden yararlanan bireylerin daha fazla sosyal hayata katılım sağladıkları ortaya çıkmaktadır.

Katılımcılar “okuma” eylemini aktif yaşlanma kapsamında yer alması gereken faaliyet olarak görmektedir. Belirtilen anlam yaşlılık döneminde bilişsel faaliyetlerin etkin bir şekilde devam ettiğini ortaya koymaktadır. Her kitap bir dünyadır anlayışından hareketle yaşlanma döneminde bireylerin yalnızlık duygusunun ortadan kaldırılmasında, stresin azaltılmasında, yeni düşüncelere sahip olunmasında, fiziksel yetersizliklerin oluşturduğu sınırlılıkların aşılmasında, olumlu duyguların oluşturulmasında etkili bir araçtır. Katılımcılar tarafından maneviyat olgusu da aktif yaşlanmanın bir unsuru olarak görülmektedir. Maneviyatın içini dolduran temel ritüeller ise ibadet, yardım, sosyal ilişkileri düzenleme, yenilenme gibi unsurlar kapsamında değerlendirilmektedir. Maneviyat belirtilen bağlamda aktif yaşlanmanın temel unsurları arasında yer almakta ve huzur sağlayıcı işlevi ile de aktif yaşlanmanın sağlık unsuru kapsamında ruhsal sağlığı olumlu yönde etkileyici anahtar kavram olarak belirmektedir. Diğer yandan katılımcıların güvenlik hakkındaki görüşleri kapsamında ortaya çıkan temanın manevi güvenlik olarak anlamlandırılması maneviyatın önemini aktif yaşlanma kapsamında daha da artırmaktadır. Katılımcıların aktif yaşlanmaya yükledikleri anlamın “hareket” olarak anlamlandırılması, sağlığa yüklenen anlamın, boş zaman aktivitelerinin arasında “spor” un olması Kurtkapan (2018)’in çalışmasının sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Belirtilen bağlamda araştırmanın iç ve dış tutarlılığı bulunmaktadır. Sağlığın yaşlı bireyler için temel unsur olarak görülmesi bireyin iç ve dış dünyasıyla olan etkileşiminin devamlılığının sağlanması açısındandır. Türkiye’de sağlık hizmetlerine yönelik yaşlı bireylerin ekonomik ve hizmetten yararlanma süresi yönünden erişilebilirliğin olması gerekmektedir. Randevu sisteminde yaşanan sıkıntıların yaşlı bireylerin sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamamasına sebebiyet vermektedir. Tanılama cihazlarının sayısının yeterli olmaması tedavi sürecinin uzamasına sebep olmaktadır.

Çalışma kapsamında toplumsal katılım yüksek bir değer olarak anlamlandırılmıştır. Bu şekilde anlamlandırılmasına rağmen, toplumsal katılım mekanizmalarının eksikliği ve katılım noktasında bireylerin toplumsal katılım mekanizmalarını kullanmaya yönelik bilinç eksikliği vatandaşlık bilincinin geliştirilmesi ile sosyal sermaye tabanının geliştirilmesini gerektirmektedir.

Mesleğinde başarılı olmuş yaşlı bireylerin disiplin, başarı, azim, dayanışma gibi değerlerin yeni yetişen nesle aktarılması hususunda değer taşıyıcısı olmaları önemlidir. Belirtilen bağlamda yaşlı bireylerin çeşitli mesleklere yönelik mesleğin inceliklerini aktarabilecekleri fırsatlar verilmelidir.

Katılımcıların boş zamana yönelik görüşleri çeşitlilik arz etmektedir. Bilişsel, sosyal, manevi, fiziksel düzeyde beliren boş zaman etkinliklerine yönelik görüşler belirtilen alanlarda yaşlı bireylerin desteklenmesini gerektirmektedir.

Lüleburgaz özelinde yaşlı bireylerin aktif yaşlanma bağlamında bilinç düzeyleri yüksek olup aktif yaşlanmanın temel argümanlarından olan sağlık, bakım, güvenlik ve katılım noktasında kendilerini yeterli görmekteirler. Bu durum bireylerin açıklamaları ekseninde bilinç düzeylerinin yeterli olmasından kaynaklanmaktadır. Belirtilen seviye bölgeye, eğitim, gelir vb. değişkenler kapsamında farklılık gösterebilir. Bireysel farklılıklar düzeyinde psikolojik destek, alış-veriş desteği, sosyo-ekonomik destek uygulamaları ihtiyaca göre yapılandırılabilir. Yaşlılara yönelik sosyal politikaların uygulanabilirliği dolayısıyla aktif yaşlanma sürecinin sürdürülebilir kılınması sağlık, eğitim, sosyal güvenlik ve sosyal hizmet mekanizmalarının dolayısıyla bu alanda oluşturulmuş örgütlerin işlerliğine bağlıdır.

Öneri olarak;

Sağlık eğitimi temel eğitimin her düzeyinde müfredatta yer almalıdır.

Vatandaşlık bilincinin sınırlı düzeyde kalmaması için, merkezi ve yerel yönetimler bireylerin sosyal hayata katılımını destekleyecek aile içi destek mekanizmaları ile örgütsel hizmet merkezlerini oluşturmalı, var olanlarını ise geliştirmelidir.

Yaşlılara yönelik kitap okuma aktivitelerinin geliştirilmesi için halk eğitim merkezleri, belediyeler, merkezi yönetim tarafından gerek kütüphane merkezlerine yaşlı bireyler için haftanın belli günlerinde servis sağlanarak kitap okuma etkinliğine katılımları sağlanmalıdır. Evinden çıkamayacak durumda olan yaşlı bireylere ise evlere kitap servisi yapılabilir.

Yaşlılara yönelik manevi danışmanlık hizmetleri merkezi ve yerel yönetim birimleri tarafından verilmeli ve sürekli hizmetler arasında yer almalıdır. Belirtilen kapsamda Diyanet İşleri Başkanlığının vermiş olduğu hizmetler geliştirilmeli, kapsamı genişletilmeli, yerel birimler ve diğer merkezi birimlerde görevli sosyal çalışmacıların manevi destek eğitimleri kapsamında eğitilerek manevi destek uygulayıcısı olmaları sağlanmalıdır.

Yaşlı bireylerin sağlık, hareket ve spor üçgeninde aktif yaşlanmayı anlamlandırmaları, yerel düzeyde, ihtiyaç nispetinde güvenli spor ve park alanlarının yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Sağlık hizmetleri teknik yönden geliştirilmeli, ekonomik yönden yaşlılara yönelik pozitif ayrımcılık uygulamalarına tabi tutulmalı, yaşlı bireylere yönelik hizmet sağlayan sağlık birimlerinin sayısı artırılmalıdır.

Sosyal ve toplumsal katılımın sağlanmasına yönelik olarak özellikle yerel yönetimlerin sosyal sermaye tabanını oluşturması kapsamında, geleneksel değerlerin yaşatılması bağlamında, çeşitli etkinliklerin sağlanması, topluluk ve mahalle organizasyonları ile yerel halkın özellikle de yalnızlaşma sorunuyla yüzleşen yaşlı bireylerin katılımı sağlanmalıdır. Yaşlı bireyleri konu alan sinema ve tiyatro etkinliklerine yaşlı bireylere ücretsiz kontenjan sağlanması, hareket kısıtlılığı sebebiyle alış veriş, sağlık gibi ihtiyaçları sebebiyle zorlanan yaşlı bireylere servis imkânları vb. kolaylıklar sağlanarak yaşlı bireylerin yaşam kaliteleri yükseltilmelidir.

İş ve İşçi Bulma Kurumu (İŞKUR) kapsamında oluşturulan mesleki eğitim kurslarındaki eğitimlere mesleğinde başarılı olmuş yaşlı bireylerin eğitimci olarak katılımları sağlanmalı, nesiller arası ilişkilerin geliştirilmesi teşvik edilmeli, yaşlılık döneminin pasiflik olduğu algısı geçersiz kılınmalıdır.

Kaynakça

- Aiken, L.R. (1995). *Aging – an introduction to gerontology*. California: Sage Publication.
- ARSLAN S., Nazik E, Tanrıverdi D. & Gürdil Yılmaz S (2012). Hastaların sağlık hizmetlerinden ve hemşirelik bakımından memnuniyetlerinin belirlenmesi. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 11(6), 717 - 724. <https://turkmedline.net/detay/hastalarin-saglik-hizmetlerinden-ve-hemsirelik-bakimindan-memnuniyetlerinin-belirlenmesi/250df1165107937c/tr/342%2B2012%2B11%2B6>. Erişim tarihi: 15.12.2023.
- Aslan, D., Şengelen, M. & Bilir, N. (2008). *Yaşlılık döneminde beslenme sorunları ve yaklaşımlar*. Geriatri Derneği. Öncü Basımevi. Ankara.
- Atlı, K. & Bozcuk, A.N. (2002). Telomerler ve Hücrel Yaşlanma. *Geriatri*, 5: 111-114. Retrieved from https://geriatri.dergisi.org/uploads/pdf/pdf_TJG_99.pdf. Erişim tarihi: 12.10.2023.
- Bayık Temel, P. D. A., Altuğ Özsoy, P. D. S., Uysal, Y. D. D. A., Ergül, Y. D. D. Ş., vd. (2009). Yaşlılarda Sağlık Anlayışı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 16(16), 95-105. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/197952>
- Ceylan, H. (2016). Toplumsal yaşlanma ve yaşlılık sosyolojisi. H. Ceylan (Edt.). *Yaşlılık sosyolojisi* (s:169-176), Ankara: Nobel Yayınevi.
- Ceylan, H. (2015). *Yaşlılık ve refah devleti*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Ceylan, H. (2018). Kırgız toplumunda yaşlılık ve yaşlının sosyal statüsü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 7(4). 507-519. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/639153>. Erişim tarihi: 11.11.2023.
- Ceylan, H. (2023). Yaşlılarda yaşam kalitesi ve yaşam doyumu. E. Birinci (Ed.). *Gerontolojik sosyal hizmet içinde* (129-145). 2. Basım. Nobel Yayınları.
- Cumming, E.; Henry. W. E., (1961): *Growing old: The process of disengagement*. New York.
- Çapcıoğlu, İ. & Bilgin, Ö. (2012). Yaşlılara yönelik dini sosyal hizmet uygulamaları çerçevesinde yaşlılık ve dindarlık ilişkisinin tarihsel gelişimi ve ülkemizdeki durumu üzerine. *Milli Eğitim Dergisi*, 42 (193) , 44-54. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/442332>. Erişim tarihi: 16.12.2023.
- Çelik, A. (2019). Anımsama Terapisinin Huzurevinde Kalan Yaşlıların Bilişsel İşlevleri, Umut Düzeyleri ve Yaşam Kalitesine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Retrieved from https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=TODHqU9Y-MKPqDI1bohUq&no=bXTCrfgbqdySsb4fXA_4xq. Erişim tarihi: 10.11.2023.
- Çolak, M., & Özer, Y. E. (2015). Sosyal Politika Anlamında Aktif Yaşlanma Politikalarının Ulusal Ve Yerel Düzeydeki Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(55), 115-124. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6169/83017>
- Danış, M. Z. (2020). Yaşlılık, Yoksulluk ve Yalnızlık. Retrieved from https://gebam.hacettepe.edu.tr/sosyal_boyut/yaşlılık_yoksuluk_yalnızlık.pdf. Erişim tarihi: 24.12.2023
- Demir Erbil, D. & Hazer, O. (2023). Aktif Yaşlanma Belirleyicilerinin İncelenmesi: Ankara Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (3) , 974-993. <https://doi.org/10.16953/deusosbil.1254578>.
- Demirci Aksoy, A. (2015). Bireylerin aktif yaşlanmaya ilişkin görüşleri. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 8 (2), Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yasad/issue/21801/234276> Erişim tarihi: 15.11.2023.
- Devebakan, N. & Aksaraylı, M. (2003). Sağlık İşletmelerinde Algılanan Hizmet Kalitesinin Ölçümünde SERVQUAL Skorlarının Kullanımı ve Özel Altınordu Hastanesi Uygulaması, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, ss. 38-54. Retrieved from <https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12397/5459>. Erişim tarihi: 6.10.2023.
- World Health Organization (2004). Towards age-friendly primary health care. World Health Organization. Retrieved from https://www.emro.who.int/images/stories/elderly/documents/towards_age_freindly_phc.pdf
- Fukuyama, F. (2001). *Social capital, civil society and development*. Third World Quarterly, 22:1, 7-20.
- Genç, Y. & Dalkılıç, P. (2013). Yaşlıların sosyal dışlanma sendromu ve toplumsal beklentileri. *International Journal of Social Science* Volume 6 Issue 4, p. 461-482. DOI : [10.9761/JASSS1390](https://doi.org/10.9761/JASSS1390)
- Görgün Baran, A. (2008). Yaşlılıkta sosyalizasyon ve yaşam kalitesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1(2), 86-97. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yasad/issue/21798/234262>. Erişim tarihi: 9.10.2023.
- Hastaoğlu, F. (2021). Yaşlıların pandemi sürecindeki biyopsikososyal etkilenimleri. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YASAD) / Elderly Issues Research Journal (EIRJ)*, 14(1), 45-49. <https://doi.org/10.46414/yasad.863017>.

- Hastaoğlu, F., & Çelik, P. (2023). Düzenli kitap okuma aktivitesinin yaşlıların mental sağlığı üzerine etkisi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD) / Elderly Issues Research Journal (EIRJ)*, 16(1), 9-20. <https://doi.org/10.46414/yasad.1271741>.
- Havighurst, R.J. (1961). *Successful aging*. The Gerontologist, 1, 8-13. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1093/geront/1.1.8>
- Hooyman, N.R. & Kiyak, A., (1988). *Social Gerontology / A Multidisciplinary Perspective*. Published by Pearson.
- TÜİK (2022). İstatistiklerle Yaşlılar. Retrieved from <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0statistiklerle-Ya%C5%9F%C4%B1lar-2022-49667&dil=1#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Ya%C5%9F%C4%B1%20n%C3%BCfus%20olarak%20kabul%20edilen,9%2C9'a%20y%C3%BCkseldi>.
- Tümerdem, Y. (2006). Gerçek Yaş. *Turkish Journal of Geriatrics*. 9 (3): 195-196. Retrieved from <https://geriatri.dergisi.org/text.php?id=310>. Erişim tarihi: 12.10.2023.
- Institute of Entrepreneurship Development (2019). The concept of active ageing. Retrieved from <https://ied.eu/project-updates/the-concept-of-active.aging/#:~:text=Active%20ageing%20is%20defined%20by%20the%20World%20Health,of%20active%20ageing%20are%20cognition%2C%20health%2C%20and%20well-being>. Erişim tarihi: 11.10. 2023
- WHO (2023). BM Raporu emeklilerin ve sağlık hizmetlerinin arttığı bir dönemde yaşlanan dünya nüfusunu destekleyecek önlemleri açıklıyor. Retrieved from: <https://turkiye.un.org/tr/215085-bm-raporu-emeklilerin-ve-sa%C4%9F%C4%B1k-hizmetlerinin-artt%C4%B1%C4%9F%C4%B1-bir-d%C3%B6nemde-ya%C5%9F%20olan-d%C3%BCnya-n%C3%BCfusunu>
- EYGHM (2020). 2020 Yılı Yaşlı Nüfus İstatistik Bülteni. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Retrieved from https://www.aile.gov.tr/media/89041/yasli_nufus_istatistik_bulteni.pdf.
- United Nations (1991). *United Nations Principles for Older Persons*. Retrieved from <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-principles-older-persons#:~:text=Older%20persons%20should%20be%20able%20to%20enjoy%20human%20rights%20and,the%20quality%20of%20their%20lives>.
- World Health Organization (n.d.). Ageing, Retrieved from https://www.who.int/health-topics/ageing#tab=tab_1. Erişim tarihi: 15.11.2023.
- Kalaycıoğlu, S. (2012). *Kuşaklararası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma. Kuşaklararası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma Sempozyumu Bildirileri*. T.C. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Özürlü Ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Ve Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama Ve Araştırma Merkezi. Grafer Tasarım Baskı Ambalaj. Ankara.
- Kesgin, H. (2020). *Sosyal Hizmette Manevi Destek Hizmetleri*. E. Malkoç (Edt.). *Sosyal Hizmetin Temel Konuları*. Grafiker Yayınları. Ankara.
- Klatz, R. & Goldman, R. (1997). *Stopping the Clock*. New Canaan: Keats Publishing.
- Korkmaz, A. & Korkut, G. (2018). Gümüş ekonomi ve aktif yaşlanma bağlamında toplumsal katılım. *İş ve Hayat*, 4(8), 257-272. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/isvehayat/issue/48947/679032>. Erişim tarihi: 7.11.2023
- Kurtkapan, H., (2018). Aktif yaşlılık ve yerel yönetim uygulamaları: İstanbul örneği. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 2, s. 38- 52. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/senex/issue/37439/458045>.
- Oğuz, M.T., (2007). Yaşlılarda Görülen Biyolojik ve Sosyal Değişimler, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara. Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Putnam, R. D., Leonardi, R., & Nonetti, R. Y. (1993). *Making democracy work: civic traditions in modern italy*. Princeton University Press. Retrieved from <https://doi.org/10.2307/j.ctt7s8r7>.
- Rothbauer, Paulette, & Nicole Dalmer (2018). "Reading as a lifeline among aging readers: Findings from a qualitative interview study with older adults." *Library & Information Science Research* 40.3-4: 165-172. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2018.08.001>
- Sülü Akgül, C. (2022). Kuramsal (Teorik) Boyutlarıyla Yaşlılık Olgusu. *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Teori ve Araştırmalar-II* içinde (347-363).Ayşe Çatalcalı Ceylan, Salih Batal, Ceylan Sülü Akgül (Edt.). Serüven Yayınevi.

- Sülü Akgül, C. (2023). İnternet ve akıllı telefon bağımlılığından sosyotelizme: sosyal hizmet perspektifinden derinlemesine bir inceleme. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 11(31), 69-101. <https://doi.org/10.52528/genclikarastirmalari.1328519>.
- Şahin M. & Hökekleli H (2019). Tevekkül psikolojisi: nedenleri, süreci ve sonuçları hakkında nitel bir araştırma. *International Journal of Social Inquiry*, 12(2), 801 - 836. <https://doi.org/10.37093/ijisi.659060>.
- Tambağ H. (2015). Yaşlılarda sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve yaşam doyumu. *Mustafa Kemal Üniversitesi Tıp Dergisi*, 4(16):23-31. Redrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkutfd/issue/19598/209387>. Erişim tarihi: 10.11.2023
- Taşkın, H. (2022). Yaşlı manevi danışmanlığında psikoterapi tekniği olarak manevi anımsama terapisi. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sayı: 6. Retrieved from <https://doi.org/10.56432/tmdrd.1186383> Erişim tarihi: 10.11.2023.
- Tate, R.B., Lah, L. & Cuddy, T.E. (2003). Definition of successful aging by elderly Canadian males: The Manitoba follow-up study, *The Gerontological Society of America*, 43(5):735-744. Washington Uni. Press, Washington. Retrieved from <https://academic.oup.com/gerontologist/article/43/5/735/633889?login=false>;
- Tuna, M. (2022). Covid-19 pandemisi koşullarında yaşlıların toplumsal dayanışması: Muğla TAÜ örneği. *Sosyoloji Araştırmaları Derneği*. Sayı 25. <https://doi.org/10.18490/sosars.1196581>.
- TÜSAD (2018). *Yaşlılarda Çevre Koşullarının Düzenlenmesi*. Gülhan (Ed.). Eğitim Kitapları Serisi.
- TÜSAD (2018). *Yaşlılık tanımı, yaşlılık kavramı, epidemiyolojik özellikler*. Bilir, N. (Ed). *Yaşlılık ve solunum hastalıkları*. Eğitim Kitapları Serisi.
- World Health Organization (2002), *Active Ageing A Policy Framework*, Noncommunicable Diseases and Mental Health Cluster, Nancommunicable Discase Prevention and Helat Promotion Department. Retrieved from <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/wp-content/uploads/2014/06/WHO-Active-Ageing-Framework.pdf>
- WHO (2009). *Global Health Risks: Mortality and Burden of Disease Attributable to Selected Major Risks*. Geneva, Switzerland: World Health Organization. Retrieved from <https://www.who.int/publications/i/item/9789241563871> Erişim tarihi: 18.11.2023.

Extented Abstract

Introduction

According to the World Health Organization (WHO), the global population aged 65 and over was 771 million in 2022. It is estimated that this number will reach 994 million by 2030 and 1.6 billion by 2050. The proportion of the elderly population to the world's total population was 10% in 2022. This ratio is estimated to be 12% by 2030 and 1.6 billion by 2050. (www.who.int; turkiye.un.org). According to indicators, the world is rapidly aging. Technology, advances in healthcare, and declining birth rates are among the key reasons for this process. Data from Turkey show similarities with global trends. In Turkey, the elderly population reached approximately 8 million in 2020, with the elderly population accounting for 9.52% of the total population in 2020 (www.aile.gov.tr). Turkey is classified among aging societies based on its current outlook. The increase in life expectancy leads to an increase in the median age and dependency ratios in society. The rapid aging of the world also necessitates the implementation of fundamental measures at the country level. Services for the elderly include healthcare, care services, housing, employment, and psychosocial support. Formulating policies and providing services for the elderly period can be achieved through a comprehensive approach to old age. This involves not only basic elderly services but also ensuring the diversity, adequacy, and accessibility of services. In the context mentioned, the active and weak aspects of aging are fundamental criteria in policy and service development. Ensuring the participation of the elderly in social life, considering their basic care needs as well as regional and individual characteristics, is explained by the concept of active aging with support for security. The aim of the study is to determine the meaning that elderly individuals attribute to active aging. To achieve this goal, the question "What is the meaning attributed by the elderly to active aging?" is being explored. In the specified context, the research follows a qualitative design. The significance of the research lies in evaluating active aging in the elderly period and in evidence-based practice regarding the content of interventions for the elderly. On the other hand, while old age is often addressed in terms of negative aspects and the theory of withdrawal, evaluating the phenomenon of old age within the scope of active aging also brings with it an understanding aimed at eliminating negative attitudes towards old age. The absence of studies on active aging in the Lüleburgaz district also underscores the importance of the research.

Methods

In this research, which has a qualitative research design, each question aims to reveal the opinions of elderly individuals regarding active aging. In the context of the responses given, how do elderly individuals interpret active aging? What kind of policies are needed for active aging? What is the situation regarding the ability of elderly individuals to meet their daily needs? What kind of care and protection support do elderly individuals need? What opportunities should be provided for the professional experiences of elderly individuals? These questions were posed. The research consists of semi-structured questions in line with the research objective. Interviews were conducted with individuals using semi-structured questions. The average duration of the interviews is 20 minutes. The individuals participating in the interviews were selected through random sampling. The interviews were conducted between 10/11/2023 and 11/1/2023 at Lüleburgaz Youth Park, Hacı Talip ÇETİN mosque, and the residences of elderly individuals. Each participant was assigned codes such as Y1, Y2 along with their numbers to facilitate classification and ensure confidentiality. During the interviews, audio recordings were made using technological tools such as phones and computers, and these recordings were transcribed into text.

The reason for conducting the research in the Kırklareli Province is due to the proximity to the researcher's place of duty, insufficient inclusion of research on active aging in Kırklareli, and the feasibility in terms of costs and accessibility. A total of 10 elderly individuals participated in the research. The responses of elderly individuals to the questions in the first part of the questionnaire, which contain demographic and socio-economic information, were evaluated within the scope of descriptive analysis and subjected to evaluation in a manner supportive of qualitative research questions. The purpose of the information obtained from these questions is not to make generalizations. The research is inherently qualitative in nature. In the specified context, the number of participants was kept low, but it made it possible to conduct an in-depth analysis of the phenomenon of active aging within the scope of the questions in the second part of the questionnaire. The responses to semi-structured questions were evaluated within the scope of text analysis. Interpretation of common concepts (themes), evaluation of responses within the framework of the researcher's professional experience, and establishing a connection with the literature were done in the mentioned manner..

Conclusion

Active aging is primarily interpreted by the participants in the research through the concept of movement. The concept of movement signifies being involved in life, hence expressing physical, social, and cultural participation. In this context, physical participation implies being conducive to movement in terms of fitness. Being conducive to movement is a condition that can be achieved with physical and biological health such as healthy nutrition and regular exercise. This condition encompassing the process ensures both consciously living the whole life before old age within the specified scope and continuing the achievements gained throughout a lifetime in the old age period. In this context, health education and the establishment of a culture of healthy living prepare the infrastructure of participation in old age, thus becoming the key concept of active aging. Participants' explanations that their views on health go through "awareness" support this conclusion. Social participation is a situation realized by individuals in proportion to their social capital and the opportunities of the physical environment (Fukuyama, 2001: p. 7; Putnam, 1993: pp. 160-175). In the context mentioned, the findings obtained from the research reveal that individuals with family support mechanisms and those benefiting from services in organized communities participate more in social life.

EKLER

Ek-1: Etik Kurul İzni



T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etiği Kurulu

Sayı : E-35523585-302.99-99407
Konu : Etik Kurul İzni Hk. (Dr. Öğr. Üyesi Yasin
AKYILDIZ)

Sayın Dr. Öğr. Üyesi Yasin AKYILDIZ

İlgi : Etik Kurul Online Başvuru Formu.

İlgili başvuru gereği, Sağlık Bilimleri Fakültesi Dr. Öğr. Üyesi Yasin AKYILDIZ'ın yürütmeyi planladığı **“Yaşlı Dünyasından Aktif Yaşlanmayı Tanımlamak: Nitel Bir Araştırma Lüleburgaz Örneği”** adlı çalışması Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etiği Kurulu tarafından incelenmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda; Kurulumuzca çalışmanın etik açıdan sakınca içermediğine karar verilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.


Prof. Dr. Ünal ÇAĞLAR
Kurul Başkanı

Adres: Kırklareli Üniversitesi Rektörlüğü Kayalı Yerleşkesi
Telefon No : 0 2882129670 Fax No : 0 288 2129679
e-Posta : İnternet Adresi : <http://www.klu.edu.tr>
Kep Adresi : kirklareliuniversitesirektorlugu@hs01.kep.tr

Bilgi İçin :Seher USKE
Bilgisayar İşletmeni
Dahili No:

Cumhuriyetin Belediyecilik Deneyimi: Behçet Salih Uz'un İzmir Belediye Başkanlığı Dönemi (1931-1941)

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Öğr. Üyesi Enes Yalçın 
Üniversite, Birim, Bölüm, Şehir-ülke
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi Bölümü, İzmir-Türkiye.
e-posta: enes.yalcin@ikc.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 30. 04. 2024
Kabul tarihi-Date of acceptance: 30. 11. 2024
Yayım tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Review: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Öz

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı Devleti'nden miras kalan bir merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkisi geleneğine sahiptir. Cumhuriyet'in kuruluşuyla beraber Türkiye'nin savaş sonrası yeniden inşa sürecinde yerel yönetimlerin etkin kullanımına duyduğu ihtiyaç artmıştır. Bir yandan Ankara'nın, yeni kurulan ülkenin vitrini olması nedeniyle inşası üzerinde durulurken öte yandan yangın sonrası İzmir'in ayağa kaldırılmasına odaklanılmıştır. İzmir söz konusu dönemde, savaşın izlerini gerek ekonomik gerekse toplumsal boyutlarıyla bütünüyle yansıtan bir kenttir. Bu liman kentinin potansiyelini ortaya koyup Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna ve kalkınmasına katkı sunabilmesi için etkin bir yerel yönetime ihtiyacı bulunmaktadır. Bu çalışma, böylesine çetin şartların hâkim olduğu bir dönemde İzmir Belediye Başkanlığı görevine getirilen Behçet Salih Uz'un İzmir Belediye Başkanlığı dönemindeki (1931-1941) faaliyetlerini ele almayı amaçlamaktadır. Birincil ve ikincil kaynakların tahliline dayanan literatür taraması yoluyla gerçekleştirilen bu çalışmada, Behçet Salih Uz'un çok yönlü bir belediyecilik anlayışı benimsediği tespit edilmiştir. Uz'un; kent sağlığına, altyapı ve fiziksel unsurların inşasına, çağdaş bir kent yaşamı tesisine yönelik ele almış olduğu faaliyetler ortaya konulmuştur. Bu çalışma vesilesi ile İzmir kent tarihi ve kent belleği açısından önemli bir yer tutan Başkan Behçet Salih Uz'un kısıtlı imkanlarla hayata geçirdiği kentsel hizmetlerin hatırlatılması hedeflenmiştir. Böylelikle hem kent araştırmacıları ve teorisyenler hem de uygulayıcılar açısından Uz örneğinden ilham alınacak birtakım noktalara erişileceği umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Behçet Salih Uz, Cumhuriyet, Belediye, Kent Planlama.

Municipal Experience of The Republic: The Period as Mayor of İzmir of Behçet Salih Uz (1931-1941)

Abstract

The Republic of Turkey has a tradition of central government-local government relations inherited from the Ottoman Empire. With the establishment of the Republic, Turkey's need for effective use of local governments in the post-war reconstruction process has increased. On the one hand, the focus is on the construction of Ankara since it is the showcase of the newly established country, on the other hand, the focus is on the recovery of İzmir after the fire. İzmir is a city that fully reflects the traces of the war in the period in question, both economically and socially. This port city needs an effective local government to reveal its potential and contribute to the establishment and development of the Republic of Turkey. This study aims to deal with the activities of Behçet Salih Uz, who was appointed as the mayor of İzmir in a period when such harsh conditions prevailed, during the period of İzmir Municipality (1931-1941). In this research, which was carried out through a literature review based on the analysis of primary and secondary sources, it was determined that Behçet Salih Uz adopted a multi-dimensional understanding of municipality. The activities that Uz has addressed for urban health, the construction of infrastructure and physical elements, and a modern urban life facility have been revealed. On this study, it is aimed to remind the urban services that the Mayor Behçet Salih Uz, which has an important place in İzmir's city history and urban memory, has implemented with limited means. Thus, it is hoped that some points to be inspired by the example of Uz will be reached for both urban researchers and theorists as well as practitioners.

Keywords: İzmir, Behçet Salih Uz, Republic, Municipality, City Planning.

Atıf- Citation (APA)

Yalçın, E. (2024). Cumhuriyetin belediyecilik deneyimi: Behçet Salih Uz'un İzmir belediye başkanlığı dönemi (1931-1941). *İçtimaiyat*, 8(2), ss. 635-648. DOI: <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1476195>

1. Giriş

Behçet Salih Uz, 1931-1941 döneminde İzmir Belediye Başkanı olarak hizmet yapmıştır. Uz, 09.09.1922 tarihindeki kurtuluştan ve 13.09.1922'de başlayıp kentin Frenk, Rum ve Ermeni mahallelerinden müteşekkil $\frac{3}{4}$ 'lük kısmını yok eden yangının ardından kentin bir bakıma yeniden dirilmesinde temel aktör olmuştur. Kentin düşman işgalinden kurtuluşunun ardından görev yapan belediye başkanlarının görev süreleri oldukça kısadır: Şükrü Kaya (1922-1924), Muammer Uşaklıgil (1924), Hüseyin Aziz Akyürek (1924-1925), Ahmet Hulusi Alataş (1928-1930), Sezai Söker (1930-1931)

1. Olgaç (1939: 49), belediye başkanlarının sık değişmesinin neden olduğu istikrarsızlığa şu sözlerle işaret etmektedir:

“Cumhuriyet ilan edildikten sonra da belediyenin başında devamlı bir şekilde bulunanları hatırlayamıyoruz [sic]. 1931 senesine kadar gelip geçen Belediye Reislerinin listesine şöyle bir göz gezdirince bu hakikat derhal tezahür eder. Hatta içerisinde belli başlı iş görebilecek bir iki isimden başkasına güvenmenin beyhude olacağını bile tecrübe göstermiştir. Belediye reisleri çabuk çabuk değiştikçe, her gelen gideceğini düşünerek esaslı ve devamlı işler başarabileceğini zannetmiyorum [sic]. Bu hususta kâfi derecede tecrübe devreleri geçirilmiştir.”

Ayrıca, devletin ekonomik koşullarının oldukça elverişsiz olması, yapı stokunun neredeyse kaybolduğu bir dönemde mübadillerin iskân sorunu, kentin her geçen gün daha güvenliksiz bir hale gelmesi, 1929 Dünya Ekonomik Buhranının ve Serbest Fırkalı dönemde Halk Fırkası yönetiminin vergi yükünü azaltma çabalarının İzmir ekonomisine ayrıca olumsuz yansımaları gibi temel nedenler, Behçet Uz'un karşısına devam edegelen sorunlar yumağı olarak çıkmıştır². Uz, dönemin İzmir'inin ve İzmir Belediyesi'nin içinde bulunduğu olumsuz şartları şu şekilde ifade etmiştir:

“Şehrin büyük bir kısmı yangınla tahrip olmuş, nüfus yarı yarıya azalmıştı. İktisadi durum kötü idi, bunun neticesi olarak belediye bütçesi 2.500.000 liradan 800.000 liraya düşmüştü. Devlet tarafından belediyeye cüzi bir ikraz yapılmıştı, fakat, bu ancak belediye memurlarının maaşlarını ödemeye kâfi gelmiş ve borç yükünü arttırmıştı. İflas halinde olan İzmir ancak en basit ve en esaslı amme hizmetlerini idame ettirebilmekteydi. 1922 ile 1930 arasında bir tek yeni yol, Gazi Bulvarı yapılabildi” (Seymen, 1992: 301).

Uz (2009: 70-71), kentin ayrıca, yangın sahası ve bataklık alanı olmak üzere iki temel sorunu olduğundan söz ederek 1922'den kendi görev süresine dek iş başında olan belediye başkanlarının ve belediye meclis üyelerinin, ekonomik yetersizlikleri de öne sürerek ciddi bir ümitsizlik içerisine düşmüş olduklarını belirtmektedir. O günkü koşullar içerisinde halkın durumunun da oldukça kötü olduğunu, belediyeden, çöplerin toplanması gibi en temel gereksinimlerini dahi edinemediğini yazmaktadır. 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun ilk uygulama yılı olan 1930'da İzmir Belediye Meclis Üyesi olan Uz, 10.11.1931'de Belediye Başkanı olarak söz edilen sorunlarla dolu bir kentin yönetimine geçmiştir.

Cumhuriyetin ilk dönemi olarak değerlendirilen bu dönemde Türkiye belediyeciliği, bir iddiayı karşılamak ve bir sorunu çözmek durumundadır. İddia, Cumhuriyetin başkenti Ankara'nın asrın

¹ 1926-1928 döneminde İzmir Belediye Başkanlığı görevini İzmir Valisi Kazım Dirik Paşa üstlenmiştir.

² Söz konusu dönemde (1930-1944), Ankara dışındaki kentlerin hiçbirinde kent nüfusunda bir artış gözlenmemiş hatta İstanbul ve İzmir'in nüfusu geçmiş yıllara oranla azalmıştır (Tekeli, 2011, s. 53). Bu nedenle İzmir'in ve Uz'un karşı karşıya olduğu sorunlar nüfus artışı kaynaklı değildir.

gereksinimlerine uygun biçimde, Türkiye modelinin dünyaya yansıtacak ölçüde planlanmasının ve imarının gerçekleştirilmesidir. Sorun ise, ülkenin o dönemki ikinci büyük kenti ve dışa dönük yüzü olan İzmir'in yangın sonrası, kente ve kenti var kılan topluma ilişkin tüm unsurlar bağlamında yeniden ayağa kaldırılmasıdır. Bu doğrultuda, cumhuriyet dönemi belediyeçiliğinde İzmir'de ilk uzun soluklu (1931-1941) Belediye Başkanı olarak Behçet Salih Uz'a önemli görev düşmüştür.

Yine bu dönemde çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu (03.04.1930), 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu (24.04.1930), 201 sayılı Belediyeler Bankası Kuruluş Kanunu (01.06.1933), 2290 Sayılı Belediyeler Yapı ve Yollar Kanunu (21.06.1933) ve 2763 Sayılı Belediyeler İmar Heyeti Kuruluş Kanunu (07.06.1935), bugünkü belediyeçilik anlayışını yansıtan (Tekeli, 2011: 50) ve köklü birtakım değişikliklere neden olan kanunlar olarak Behçet Salih Uz'un İzmir Belediye Başkanlığı döneminde yürürlüğe girmiştir. Böylelikle Uz, kendinden evvelki başkanların sahip olmadığı yetkilendirici bir mevzuat çerçevesinde belediye hizmetlerini yürütebilme imkânı bulmuştur. Ayrıca, Belediye Kanunu'nun, 1877'deki kanuna kıyasla belediyelere altyapı hizmetlerini temin etme noktasında daha büyük yükümlülükler yüklediği de belirtilmelidir. Bu durum, önceki dönemde, elektrik örneğinde olduğu gibi kimi teknik yeniliklerin günlük yaşamda kullanılmıyor olmasından ve 1926'da su teminini büyük ölçüde üstlenen vakıfların kaldırılmasından kaynaklanmıştır (Tekeli, 2011: 60). Uz'un belediye başkanlığı yaptığı dönem özetle, ülke genelinde belediye yetkilerinin artırıldığı ama belediye ekonomik olanaklarının ilgili görevlere nispetle oldukça düşük düzeyde kaldığı bir döneme tekabül etmektedir. Ayrıca başkanlığının son döneminin II. Dünya Savaşı atmosferine denk gelmiş olması hatırdaki tutulması gereken bir başka husustur.

Belediyenin bilhassa siyasi ve iktisadi olumsuzluklarla boğuştuğu bu dönemde, artırılan yetkilerini sonuna dek kullanma gayretinde olan, çalışkan bir başkanın varlığı söz konusudur. Behçet Salih Uz hakkında bir İzmirli şu ifadeleri kullanmaktadır:

“O iş başına geldiği zaman belediyenin bütçesi 2 milyondur. Şimdi 20 milyona yaklaşıyor. Behçet Uz, sabahın altısında kalkıp gece yarısı yatar. Şehrin türlü türlü işleri, resmi işlemlerin girinti çıkıntıları arasında küçük dostlarını, hasta çocukları da ihmal etmez. Bu kadar çalıştıktan sonra başka iş yapsaydı, mesela ticaretle uğraşsaydı, şimdiye kadar milyoner olurdu...” (Tiryakioğlu, 1941: 15).

Yine İzmir tarihinin simge isimlerinden olan Süleyman Ferit Eczacıbaşı da Behçet Salih Uz'un İzmir için gayretlerini takdire şayan bulmuş ve “her beldemizde onun bir benzeri bulunabilseydi yurdun bugünkü pek çok hasretleri çoktan dindirilmiş olurdu” (Aksoy, 1986: 320) diyerek Uz'un rol model teşkil ettiğini ifade etmektedir.

2. Yöntem

Türkiye Cumhuriyet tarihinin ilk belediyeçilik örneklerinden biri olan Behçet Salih Uz'un İzmir Belediye Başkanlığı dönemindeki faaliyetlerinin araştırıldığı bu çalışmada; belediyenin kent sağlığının tesisine ve muhafazasına yönelik çalışmaları, altyapı ve yapı çevre çalışmaları ve çağdaş bir kent yaşamının inşasını hedefleyen faaliyetleri değerlendirilmiştir. Öncelikle cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin, imar iskân faaliyetleri noktasında özellikle Ankara ve İzmir üzerinde yoğunlaşma sebebine değinilmiştir. 1922 Yangını sonrası, düşman işgalinden henüz kurtulmuş İzmir'in ekonomik ve toplumsal boyutta ayağa kaldırılmasında on senelik istikrarlı görev süresi ile Behçet Salih Uz'un çabaları incelenmiştir. Bu bağlamda, birincil

kaynaklara (Behçet Salih Uz'un hatıratı, Belediye Meclisi Zabıtları, gazete haberleri) ve ikincil kaynaklara (döneme ilişkin makale ve kitaplardan müteşekkil yazın) dayalı literatür taraması gerçekleştirilerek betimleyici bir yöntem takip edilmiştir.

3. Behçet Salih Uz'un Yaşamı

1893 yılında Denizli Buldan'da doğan Behçet Salih Uz, ilk eğitimini ve Rüşdiye eğitimini memleketinde tamamlamış, ardından İzmir İdadisi'nde okumuştur. Daha sonra İstanbul Tıp Fakültesi'ne kaydolmuştur. Uz'un üniversite öğrenciliği döneminde Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı patlak vermiştir. Birinci Dünya Savaşı esnasında Tabip Muavini olarak bir süre görev yapmıştır. Terhis sonrası devam eden öğrenciliği esnasında Şişli Etfal Hastanesi'nde Asistan Yardımcısı olarak çalışmıştır. 1918'de Tıbbiye'den mezun olmuş ve kısa bir süre Şişli Etfal Hastanesi'nde çalıştıktan sonra serbest hekim olarak çalışmak amacıyla işgal altındaki İzmir'e gelmiştir (Tinal, 2018: 326).

Kurtuluş Savaşı yıllarında Mustafa Kemal'in isteği üzerine İzmir'de kalarak hekimlik faaliyetlerine devam etmiştir. Bu süre zarfında Aydın Kumpanyası Başhekim Yardımcısı, İzmir Kızılçullu Amerikan Koleji Doktoru, Çocuk Esirgeme Kurumu Polikliniği Doktoru ve Memleket Hastanesi Çocuk Kliniği Şefi olarak görev yapmıştır. 1923 tarihli I. İzmir İktisat Kongresi'nin Düzenleme Kurulu'nda yer almıştır. 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun ilk uygulama yılı olan 1930'da Belediye Meclis Üyesi ve İl Daimî Encümeni görevlerini üstlenen Uz, 1931'de İzmir Belediye Başkanlığı görevine getirilmiş³ ve on yıl süreyle bu vazifeyi yürütmüştür. Belediye Başkanlığı sonrası 1941 yılında Denizli Milletvekili seçilmiştir. 1942'de, İzmir İdadisi'nden hocası olan Şükrü Saraçoğlu'nun hükümetinde Ticaret Bakanı olmuştur (Öztek, 2021: 71). Bir yıla yakın bir süre bu görevi üstlenmiş, ardından Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İl Başkanlığı ve İl Müfettişliği görevlerinde bulunmuş, 1946 ve 1947'de ise Recep Peker ve Hasan Saka hükümetlerinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olmuştur. 1950 seçimleri ile siyasete ara vermiş, 1953 yılında Ege Koleji [Bugünkü Bornova Anadolu Lisesi] kurucuları arasında yer almıştır. 1954 seçimleri ile Demokrat Parti listesinden bağımsız aday olarak seçilerek İzmir Milletvekili olarak TBMM'ye dönmüş ve 1954 yılında III. Adnan Menderes Hükümeti'nde bir buçuk senelik süre zarfında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olmuştur. 1957'de tekrar İzmir milletvekili seçilen Uz, 1960 ihtilali sonrası siyasi yaşamını nihayete erdirmiştir. Yassıada'daki duruşmalar neticesinde dört buçuk yıl hüküm giyerek Kayseri Cezaevi'ne gönderilmiş, iki yıl cezaevinde kalmasının ardından afla serbest bırakılmıştır. Siyasi yaşamı sonrası sivil toplum faaliyetlerine yoğunlaşan Behçet Salih Uz, 19.05.1986 tarihinde İzmir'de vefat etmiştir (Tinal, 2018: 328).

4. Behçet Salih Uz'un İzmir Belediye Başkanlığı Dönemi

1931-1941 döneminde İzmir Belediye Başkanlığı görevini üstlenen Behçet Salih Uz, kent sadece fiziksel görünümünün düzeltilmesiyle ilgilenmemiş, bütüncül bir bakış açısıyla kent sağlıklı bir yaşam alanı olması için çalışmalar yürütmüştür. Uz'un belediye çalışmaları; kentte

³ İzmir Belediye Başkanlığı'nı üstlenme sürecini Uz hatıratında detaylıca anlatmaktadır. Bkz. Uz, B. (2009). *Atatürk'ün İzmirli-Bir Kentin Yeniden Doğuşu*. 2.Baskı. Hazırlayan: L. Ece Sakar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İlgili hatıratta yer almayan bilgiye göre, Vali Kazım Dirik, 1930 tarihli yeni belediye kanununca gerçekleştirilen seçimde seçilen belediye meclis üyelerini belediye başkanı ve belediye encümenini seçmek üzere çağırır. Cumhuriyet Halk Fırkası belediye başkanlığı ve belediye encümenine aday göstermez. Basında belediye başkanlığı için ismi geçenlerden biri de Behçet Salih Uz'dur. Meclis oylamasında ise, eski Başkan Sezai Bey yirmi beş oyla yeniden seçilir. Refik Şevket İncoğlu'na sekiz, Behçet Salih Uz'a ise dört oy çıkmıştır (Serçe, 1998, s. 195).

sağlıklı ortamın oluşturulması, kentin fiziksel görünümü ile altyapısının elverişli bir hale kavuşturulması ve kentin çağdaş bir yaşam biçimine erişmesi amaçları doğrultusunda üç başlık altında sınıflandırılabilir.

4.1. Kentte Sağlıklı Ortamın Oluşturulmasına Yönelik Çalışmalar

Behçet Salih Uz, belediye başkanlığı görevinden evvel, İzmir’de hekim olarak vazife yürütmüştür. Buna binaen, kentte sağlıklı ortamın oluşturulmasına yönelik gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler, başkanlık döneminden önce başlamıştır. Uz, 18.02.1923’te on sekiz arkadaşı ile İzmir Verem Mücadele Cemiyeti’ni kurmuştur⁴ (Uz, 2009: 45). İzmir’de veremin yanı sıra, çiçek, kuduz ve frengi de sık rastlanan bulaşıcı hastalıklardandı. Behçet Salih Uz, belediye imkanları doğrultusunda, sokakların temizliği, aşılama-tecrit, bataklıkların kurutulması, dispanser hizmetleri, hasta tedavisi, esnafın temizlik ve sağlık kontrolleri gibi birçok sağlık faaliyeti gerçekleştirmiştir⁵. İzmir Belediyesi 1931’de Fridman Verem Aşısını fabrika işçileri ve fakir halka uygulayarak hastalıkla mücadele yoluna girmiştir. Tepecik’te bulunan Emraz-ı Sâriye Hastanesi bahçesinde 50 yataklı bir verem pavyonunun temeli atılmıştır (Genç Acar, 2017: 422-423). Uz, belediye başkanlığı dönemindeki veremle mücadele sürecindeki başarısına ilişkin memnuniyetini şu sözlerle ifade etmiştir: “Ben 9 sene verem mücadele cemiyetinde mütemadiyen neşriyatla önüne geçemediğim bu işi bir buçuk ay zarfında sıkı bir takiple yüzde 75 tenkise muvaffak oldum. Bu netice beni memnun etmektedir” (Yeni Asır Gazetesi, 1932).

Behçet Salih Uz’un belediye başkanlığı döneminde Olgaç’ın (1939: 64-65) aktarımına göre,

“6 senede bittabi her sene arkası bırakılmamak şartile [sic] 82.478 dükkân ve 76.556 esnaf ve 12.848 arabacı ve şoför Belediye doktorlarının fennî muayenesinden mükerreren geçmiştir. Yani kontrol altında bulundurulmuştur. Bu rakamların yanına hastalık zamanında talebe de dahil olduğu halde yine 6 senede 60.382 esnafa ve işçiye sıhhat raporu verilmiş olduğunu da ilave edersek mütemadi gayret ve faaliyetin bütün hulasasını ve üzerine düşülen bir işin nasıl başarılmış olduğunu görürüz.”

Kadrolarında indirime gidilmeyen, hatta zaman zaman artışa gidildiği gözlenen tek alan olarak dikkat çeken sağlık hizmetleri (Serçe, 1998: 218) çerçevesinde, kentliye sağlıklı suyun ulaştırılması amacıyla su hijyeninin sağlanması, eski su tesisatının kullanılabilir hale getirilmesi, yeni tesisatın geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Halkın su ihtiyacının karşılanması için, Vezir ve Osmanağa sularının hem kaynağında hem de şebeke hattında iyileştirme çalışmaları yapılarak yukarı mahallelere daha temiz suyun ulaştırılması sağlanmıştır. Ayrıca su dağıtım hatlarına demir ve kurşun borular döşenmiştir. Yine, 1926-1935 döneminde İzmir’de Valilik yapan Kazım Dirik ile Belediye Başkanı Behçet Salih Uz’un, dört yıllık süreçte uyumlu çalışmaları dikkat çekmektedir. 01.07.1932’de Ballıkuyu’da açılan sekiz çeşmeden birine “Vali Mirliva Kazım Paşa”, birine ise “Dr. Behçet Bey” isimlerinin verilmesi bu duruma örnek teşkil eder (Kaya, 2017: 3-6).

Uz’un başkanlık döneminde, İzmir Su Şirketi ile şirketin yükümlülüklerini yerine getirmemesinden kaynaklanan nedenlerden ötürü uyuşmazlıklar yaşanmış, şirketin satın

⁴ İzmir Verem Mücadele Cemiyeti’nin kuruluş aşamalarına ilişkin detaylı bilgi için bakınız: Karayaman, M. (2008). *20. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir’de Sağlık*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, s. 205-209.

⁵ İlgili belediye hizmetlerini gerçekleştiren belediye zabıta memurlarına yönelik eğitim kursu da Türkiye’de ilk kez Behçet Salih Uz döneminde, Ocak 1933’te İzmir’de açılmıştır (Özmkas ve Özmkas, t.y., 24).

alınmasına karar verilmiştir. 1937’de başlayan görüşmeler, Uz döneminin sonuna sarkmış ve 1943’te şirketin satın alınmasıyla hitama ermiştir. Karşıyaka’nın su ihtiyacı ise Vali Dirik ve Başkan Uz iş birliğiyle 1934’te uygulamaya konulan Yamanlar su projesi ile karşılanmaya çalışılmıştır. Buna rağmen Yamanlar suyu Karşıyaka’nın su gereksinimini gidermeye yeterli gelmemiş ve Belediye Meclisi, 09.02.1938’de ticari gemilerle sanayi kuruluşlarına bu suyun verilmesini yasaklamıştır (Kurt, 2012: 28). Karşıyaka suyuna ilaveten Bayraklı, Mersinli, Turan gibi suyu bulunmayan yerlere artezyenler açılmıştır. Ayrıca kentte suyu bulunmayan yoksul mahallelere açılan yüz elliden fazla ortak çeşme ile halkın gereksiniminin giderilmesine çalışılmıştır (Seymen, 1992: 304-305).

Kent temizliğine hız kazandıran Uz, temizlik araçlarını arttırmış, sokaklardan toplanan çöplerin, sellerin getirdiği kumların, yangın yerinden getirilen molozların, taşların ve diğer süprütülerin bataklıklara boşaltılmasını sağlamıştır (Genç Acar, 2017: 423, Morali, 1976: 196). Böylelikle; yaklaşık altı yüz on bir dönümlük bir alanı işgal eden Bostanlı, Mersinli, Halkapınar, Güzelyalı bataklıklarını kurutarak sıtma hastalığının önüne geçmeye çalışmış ve kente yeni yeşil alanlar kazandırmıştır. Baran’ın (2003: 66) ifadesinde bataklık alanın boyutu daha nettir:

“İzmir Belediyesi sınırları içerisindeki 606.360 metre uzunluğundaki bataklıktan, 1933 yılı açıklamalarına göre 104.028 metresi kurutulmuş ve yerine sıtmaya engel olan okalıptüs fidanı dikilmişti.” Bataklıkların kurutulmasında bir bakıma kent ölçeğinde imece usulü uygulanmıştır. Başkan, tüm kent sakinlerini bataklık kurutulması işinde göreve çağırmış, varlıklı erkeklerden kişi başı yüz yirmi beş kuruş talep etmiştir. İmkânı olmayanlar ise, mahalle bazında takibi yürütülerek herkes için eşit olan belirli zorunlu mesaiye tabi tutulmuşlardır” (Yeni Asır Gazetesi, 1933).

Sivrisineklerle mücadelede bataklıkların kurutulmasının yanı sıra evlerdeki pis su tesisatlarının ve su birikintilerinin mazotla muamele edilmesi de zorunluluğa tabi tutulmuştur. Kentin gerekli yerleri belediye ekiplerince mazotlanmış, düşük gelirli yüz elli hanenin mazotu ise yine belediye tarafından temin edilmiştir (Seymen, 1992: 303). Ayrıca Uz, 23.04.1938’de bugünkü adıyla Dr. Behçet Uz Çocuk Hastalıkları ve Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi olan çocuk hastanesinin temelini atmıştır ki bu hastane 02.04.1947’de Uz’un Sağlık Bakanı olarak görev yaptığı dönemde Başbakan Recep Peker tarafından hizmete açılmıştır.

4.2 Kentin Fiziksel Görünümü ve Altyapısının Elverişli Hale Getirilmesine Yönelik Çalışmalar

13.09.1922 tarihinde başlayıp dört gün süreyle kent merkezindeki yaklaşık üç yüz hektarlık bir alanın⁶ yok olmasına sebep olan İzmir Yangını sonrasında, kentin yeniden inşasına yönelik planlama çalışmaları başlamıştır. Bu doğrultuda ilk olarak Henri Prost’a başvurulmuş, Prost ise, çalışmalara katkıda bulunacağını ifade ederek planlama işini Rene ve Raymon Danger’e sevk etmiştir. Danger kardeşler ile İzmir Belediyesi arasında 1924 yılında bir sözleşme imzalanmıştır. Bu arada İzmir Belediyesi’nde doktor, mimar, mühendis ve kent planlamacılarından müteşekkil bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon marifetiyle de kentin yeniden planlamasına ilişkin tasarımlar geliştirilmiştir. Danger kardeşler, bu komisyonla kimi noktalarda ihtilaf yaşamışlardır. Örneğin komisyon, yangında yok olan yerlere yeniden yerleşim yeri kurmayı tasarlarken, Dangerlar bu bölgeyi inşa faaliyetlerine uygun bulmamışlardır. Dangerların Henri Prost’la ortaklaşa hazırladığı plan, kentsel alanı bir bütün olarak ele alıp imar ilkesine göre yeniden

⁶ Tekeli’ye (2011, s. 102) göre bu saha yüz yetmiş beş hektar genişliktedir.

düzenlemeyi ve sanayi bölgesi ile yeni bir limanın ve özellikle yeni yerleşim alanlarının oluşturulmasını önermiştir. Yine plana göre, yeniden inşa alanının ortasında altmış hektarlık bir yeşil alan oluşturulması öngörülmüş, yeni yerleşim mekânlarıyla çevrili bu alanın içerisinde üniversite binalarının konumlandırılması da önerilmiştir. Bu plan, ekonomik koşulların uygunsuzluğu nedeniyle 1930'lara dek uygulanmamıştır (Bilsel, 1996: 17-19). İlgili plan, yangından zarar gören yerlerin yeniden inşası yönündeki faaliyetlerle kısmen uygulanmış, planın merkezi yerler dışındaki tasarrufları dikkate alınmamıştır. Ayrıca planın tarihi muhitlere ilişkin korumacı yaklaşımının eski kent/yeni kent ayrımı yaratacağı endişesi doğmuş buna ilişkin Behçet Salih Uz şu görüşü ileri sürmüştür:

“Prost'un noktai nazarları İzmir için bazı meselelerde kabili tatbik değil. İzmir hiçbir kıymeti inşaiyesi olmıyan [sic] herhangi [sic] bir mabedi yol ortasında süs diye saklamaya asla tarafdar [sic] değildir. Fakat bir mimar Sinanın [sic] eserini bulunca hemen onu layık olduğu şekilde süslemeğe [sic] ve etrafına hemen parklar vücuda getirerek orta yere almaya her zaman hazırdır. Nitekim böyle kurtardığımız abideler vardır. Biz İzmir için yaptığımız planla 50 sene sonra gelecek neslin bile rahatını düşünerek yürüyoruz” (Olgaç, 1939: 60).

1930'lı yıllar, Behçet Salih Uz'un belediye başkanlığı dönemiyle birlikte İzmir'de imar faaliyetlerinin süratlendiği bir dönemdir. Başkan, belediye gelirlerini senede bir buçuk milyon liraya çıkararak kentin imarına ilişkin kapsamlı bir program hazırlatmıştır (Baran, 2003: 67). Başkanlığı sürecince Uz'un, üç milyon liraya erişen borçları kapattığı ve bütçeyi iki milyon liranın üzerine çıkarttığı da belirtilmelidir. 1939 yılı belediye bütçesi 2.104.385 TL olarak belediye meclisine sunulmuştur (Belediye Haberleri, 1939: 23).

Bu dönemde haliyle kent içi yol yapım faaliyetleri de artış göstermiş, Osmanlı devrinden farklı olmak üzere geniş cadde inşası öne çıkmıştır⁷. 1933 yılında açılan, kentin yanan ve yanmayan kısımları arasında bağlantıyı sağlayan ve İzmir'in kısmen asfaltlanan ilk yolu olan İsmetpaşa Caddesi (bugünkü Gazi Osmanpaşa Bulvarı) bunun bir örneğidir. Bu dönemde ayrıca, yolların asfalta dönüştürülmesine ilişkin planlama belediye bütçesinin yetersizliğinden ötürü hayata geçirilememiştir (Durgun, 2006: 32). Danger-Prost planının geniş cadde inşasına yönelik tutumu, İzmir Belediyesince benimsenmemiş ve arazi zaiyatı olarak görülmüştür. Ayrıca, 1932'de görüşüne başvurulmuş kent plancısı Hermann Jansen geniş cadde fikrine olumsuz yaklaşmış, bu tutumun ciddi ekonomik sorunlara yol açacağını ileri sürmüştür (Güngördü ve Eldek Güner, 2019: 117).

Tarihi kente müdahalelere izin veren yeni bir genişletme planı hazırlama ihtiyacı ise, belediye bünyesinde bir planlama ofisi kurulması fikriyle 1930'ların ortalarında ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda İzmir Belediyesi, mimarın kentin gelecekteki gelişimine ilişkin bir nazım plan taslağı ile ilgili görüşlerini içeren bir istişare raporunun hazırlanması için Le Corbusier ile sözleşme imzalamıştır. İzmir Belediyesi kendisine başvurduğunda Cezayir'in planlamasından da Le Corbusier sorumludur. Bu tercih bir bakıma, Akdeniz dünyasının bir parçası olan İzmir'in, o dönemde Akdeniz limanları arasında yaşanan rekabete kayıtsız kalmadığının göstergesidir (Bilsel, 1996: 22, Laroche, 2020: 56). Buna rağmen, Le Corbusier'in II. Dünya Savaşı sonrası döneme tekabül eden 1948'te Reşat Leblebicioğlu⁸'nin başkanlığı döneminde sunmuş olduğu

7 Yeni Asır Gazetesi (1986) de bu dönemdeki yol yapım çabalarına dikkat çekerek Uz'un vefatının ardından verdiği haberde “son yolculuğuna İzmir Yangınından sonra açtığı yollardan çıktı” ifadesini kullanmıştır.

8 Reşat Leblebicioğlu, 1941-1949 yılları arasında İzmir Belediye Başkanı olarak görev almıştır.

planın, toprak mülkiyetini tamamen yok sayan tavrının da etkisiyle kabul görmediği belirtilmelidir.

Altyapı hizmetlerinin yabancı şirketlerle görüldüğü bir dönemde Behçet Salih Uz; başta kanalizasyon, elektrik, su, havagazı, ulaşım gibi alanlarda çalışmalara başlamıştır. Kanalizasyon sorununa ilişkin Hoizler Projesi hazırlanmış, fakat kısa süre içerisinde bu projenin kentin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğu görülmüştür. Eldeki bütçenin yetersizliğine rağmen, kanalizasyon iyileştirmeleri için her sene biraz daha üzerine konularak faaliyet yürütülmüştür. 1930'lu yıllarda kentte elektrik ve havagazı kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır. Havagazı şirketinin satın alınmasıyla birlikte evlerde daha yaygın ve daha ucuz bir gaz kullanımı görülmüştür (Genç Acar, 2017: 422).

Gerçekleştirilen imar faaliyetleri bir bakıma millileşmenin de işaretini oluşturmuştur. Millî Mücadele ve kurtuluşun sembolü olan İzmir, gerçekleştirilen hizmetlerin Türk adına ve Türk kimliğine uygun olması hususuna da duyarlı olmuştur. Gerçekleştirilen çalışmalar gelişigüzel bir yaklaşım olmanın ötesinde bir fikre işaret etmesi bakımından da anlamlıdır.

Tablo 1: Değiştirilen cadde ve mahalle isimleri

Eski İsim	Yeni İsim	Eski İsim	Yeni İsim
Birinci Kordon	Atatürk Caddesi	İkinci Süleymaniye	Altıntaş
Karataş Caddesi	Tramvay İsmet İnönü Caddesi	Aliağa	Yıldız
Dördüncü Sultaniye	Çimentepe	Esnaf Şeyh	Uğur
Hacı Mahmut	Salepçioğlu	Ahmetağa	Konak
Hacı İbrahim Mahallesi	Bozkurt	Hatuniye	Kurtuluş
Orhaniye	Selçuk	Hasan Hoca	Erler
Kılcı Mescid	Sümer	Kasap Hıdır	Yenigün
Natırzade	Tan	Fettah	Akıncı
Akçalı Mescid	Namık Kemal	Cedit	Yeni
Sarıhafız	Türk Yılmaz	Toraman	Ülkü
Hacı Mehmet	İsmet İnönü	Memduhiye	Altay
Mecidiye	Çahabay	Selimiye	Yeşiltepe
Birinci Süleymaniye	Atilla	Mahmudiye	Güngör
Birinci Karataş	Barbaros	İkinci Karataş	Turgut Reis
Üçüncü Karataş	Kılınç Reis	Salhane	Kemal Reis
Birinci Karantina	Mithat Paşa	İkinci Karantina	Murat Reis
Köprü	Çankaya	Reşadiye	Güzelyalı

Mesudiye	Alsancak	Darağaç	Umurbay
Birinci Tepecik	Tepecik	İkinci Tepecik	Günay
Şeyh Mahallesi	Altınordu	Fatih	Altıok
Abdullah Efendi	Etiler	Aziziye	Kocakapı
Selatin	Kubilay	Bahariye	Bahar
Alaybey	Alaybay	Osmanzade	Aksoy

Kaynak: Serçe, 1998: 289-291, Baran, 2003: 76-77

Tablo 1’de 1937 yılında gerçekleştirilen isim değişikliklerini içeren liste görülmektedir. Buna göre belediye, Osmanlı Dönemi’nden kalan izleri silme ve Osmanlı’ya ve birtakım dini unsurlara ilişkin isimleri Türk isimleriyle değiştirme çabası içerisine girmiştir. Bu çaba bir bakıma merkezi idareyle uyuşur biçimde, Serçe’nin (1998: 317) ifadesiyle kentteki Osmanlı imgelerini ortadan kaldırmaya yöneliktir⁹. Yeni isimler içerisinde Türk tarihinde yer edinmiş kişilerin sıklıkla tercih edilmiş olması dikkat çekicidir. Millileşmeye yönelik girişimlerin yanı sıra aynı dönemde belediye içerisinde Avrupa’ya mühendisler ve mimarlar gönderilmiş, ülke dışındaki gelişmeler de yakından takip edilmiştir (Seymen, 1992: 301).

Kentin altyapı düzenleme çalışmalarına ilişkin eskiden beri Türk nüfusun yoğun olarak yaşadığı “yukarı mahalleleri” ihmal ettiği yönünde eleştirildiyse de Uz (2009: 60-61),

“bu yukarı mahalleler mevzuu da şöyle bir şey; 1929’daki sel felaketi sebebiyle buralarda göllenme olmuş ve İzmir’de bataklık haline gelen bir bölge meydana çıkmış idi...Sizler de yukarı mahallelerdeki bataklıkların kurutulduğunu, yapılan bahçelerin ve çocuk bahçelerinin imar edildiğini kendi gözlerinizle görüyorsunuz. Diğer taraftan Kadifekalesi’ne çıkarsanız, belediyenin oralardaki çalışmalarını da göreceksiniz”

ifadeleriyle kenti ve kente yönelik hizmetleri bir bütün olarak değerlendirdiğini vurgulamıştır.

4.3. Çağdaş Bir Kent Yaşamının İnşasına Yönelik Çalışmalar

Türkiye’de tek parti anlayışının hâkim olduğu 1930-1944 dönemi, belediyelerin de bu anlayış çerçevesinde kentte çağdaş yaşamı tesis etme noktasında öncü rol oynadıkları bir dönemdir. Halkı “çağdaş uygarlık” düzeyine çıkarmak hedeflenmiştir. Çağdaş uygarlık düzeyi ile halka kentsoylu (burjuva) yaşamı öğretilmek istenmiştir. Cumhuriyet Türkiye’si aynı zamanda göz ardı etmiş olduğu Osmanlı döneminin halk arasında hala varlığını devam ettiren canlı kozmopolit liman kenti imgesiyle de yarışır durumdadır (Tekeli, 2011: 50-52).

Behçet Salih Uz da bu minvalde, çağdaş bir kent görünümü ve çağdaş bir kent yaşamı inşası yolunda birtakım faaliyetler gerçekleştirmiştir. Mezarlıkların yerine parklar ve pazaryerleri oluşturulması bu yönde atılan adımlardandır. Güzelyalı, Eşrefpaşa, Alsancak, Kemer ve Karşıyaka’da pazarlar açılmıştır. Eşrefpaşa ve Sarımsaklıdede mezarlığındaki sahasının bir kısmı pazar yeri, bir kısmı ise çocuk bahçesi haline getirilmiştir. Yirmi civarında park halkın hizmetine sunulmuştur. Ağaçlandırma faaliyetlerine hız kazandırılırken çocuk oyun alanları için yeşil

⁹ Osmanlı Devleti’nin yıkılışının ardından kurulan tüm devletlerin Osmanlı mirasını özellikle dil üzerinden reddediş süreçlerine ilişkin bakınız: Quataert, D. (2020). *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*. 11. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 280-281.

sahalar oluşturmaya başlanmıştır. Yine bu dönemde, kentin eğlence hayatına yönelik hareketliliğe rastlanılmaktadır. Özel girişimler ve halk evlerinin yanı sıra belediye de dönemin yaşam tarzına uyumlu çay bahçeleri, oteller, barlar, kulüpler, gazinolar gibi eğlence yerlerinin açılmasına öncülük etmiştir (Genç Acar, 2017: 423-424). Ayrıca kente 1933'te 9094 fidan, 1935'te 4230 fidan ve 40.000 çiçek, 1936'da 11.908 fidan ve 4265 çiçek, 1937'de 11.390 fidan ve 78.000 çiçek, 1938'de ise 1626 fidan ve 42.000 çiçek dikimi gerçekleştirilmiştir. İzmir'de bulunmayan birtakım çiçekler Fransa, Hollanda ve İtalya'ya sipariş edilmiş, bu çiçeklerin belediye tarafından üretilmesi kararlaştırılmıştır (Baran, 2003: 66-67).

1932 yılında Danger-Prost planının bir parçası olan Cumhuriyet Meydanı'nı ve Atatürk Anıtı'nı açan Uz, hal ve İzmir merkez garajının da kurucusu olmuştur. Türkiye'de bir örnek oluşturacak şekilde inşa edilen garajda tamirhane, emanet, otopark ve benzin istasyonu bulunmaktadır. Ayrıca garaj, kent içerisinde 1920'lerden itibaren faaliyet gösteren otobüslerin keyfiyetlerini intizama sokması bakımından da önem taşımıştır (Durgun, 2006: 40). Kaner (1941: 12-13), bu durumu şu ifadelerle özetlemektedir:

"İzmir Belediyesi, "garaj santrali" yapmakla kendi mıntıkası ihtiyaçlarını yüz sene için karşılayacak bir teşebbüsü başarmıştır... Bunlar şimdiye kadar İzmir'de çarşı içini dolduran köhne hanların avlularında gecelerlerdi... Belediye kararıyla sefer yapacak bütün otobüsler bu garajda konaklamaya mecbur tutulmuşlardır... Her otobüs keyfi kalkardı... Şimdi kalkış saatleri belediye tarafından düzenleniyor..."

Otobüslere ilişkin tasarruf garaj inşası ile sınırlı değildir. 1933 yılında otobüs talimatnamesi yayımlanmış ve otobüslerin bir kısmı ihtiyaç duyulan hatlara kaydırılmıştır. İlgili talimatname ile şoförlerin günde dokuz saatten fazla çalışmasını engellemiştir. "Anarşik" ve "İzmir için baş ağrısı" olarak nitelenen otobüsler nizama kavuşturulmuş, ayrıca 1937 yılından itibaren düzenlenen ihalelerle kentin hizmetine, yeni ve günün koşullarında konforlu çok sayıda otobüs kazandırılmıştır (Kurt, 2012: 73-76). Olgaç (1939: 23) bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

"Artık Gifrenin tek atlı tramvayları yok. O kadar yok ki, konağa kadar uzanan raylar bile kaldırılmış. Yerine belediyenin sık sık işliyen [sic] kırmızı otobüsleri çalışıyor. Fakat bunlar İstanbulda [sic] işliyen otobüsler gibi tuğla taşıyan kamyonlardan bozma şeyler değil, doğrudan doğruya dünyaya otobüs olarak doğmuş rahat, temiz ve ferah şeyler."

Santral garaj inşasının ve yeni ulaşım araçlarının kente kazandırılmasının haricinde çağdaş kent yaşamının tesisinde önem ifade eden birtakım kurum ve kuruluşlar da kente bu dönemde kazandırılmıştır. Santral Hal, Fenni Mezbaha ve semt pazarlarının kurulması ile İtfaiye Teşkilatı'na ilişkin düzenlemeler bunlardan bazılarıdır (Seymen, 1992: 306). Ayrıca bu dönemde ilk mazotlu vapur olan Bayraklı vapuru 31 Mart 1938 tarihinde seferlerine başlamıştır (Özmkas ve Özmkas, t.y., 42). Bu kazanımlarla Türkiye için oldukça önemli bir liman kenti olan İzmir'in hem ayağa kaldırılması hem de model kent görünümü sunması amaçlanmıştır.

İzmir'in çağdaş bir kent yaşamına kavuşması hususunda, kentin tarihi serüveninde, kolektif belleğinde, kimliğinde önemli bir yer tutan ve genç Cumhuriyetin bir bakıma ilk mekânsal temsillerinden olan Kültürpark'tan ayrıca söz etmek gerekmektedir. Bugün daha çok İzmir Enternasyonal Fuarı¹⁰ olarak bilinen Kültürpark, öncelikle Danger-Prost planında konut alanı olarak yer almış, sonraları kaynak yetersizliğinden ötürü yeşil alan şeklinde yenilenmiştir. Fuar

¹⁰ Seymen'in (1992, s. 316) ifadesiyle "İzmir Uluslararası Fuarı, Kültürpark'tan farklı bir olgudur ve geçmişi de tarihsel olarak çok önceki yıllara dayanmaktadır."

bir panayır yeri olarak ilk kez 1933'te Cumhuriyet Meydanı'nın arkasındaki bugünkü Efes Otel'i'nin bulunduğu otuz üç dönümlük alanda kurulmuştur. 1936 yılında ise Behçet Salih Uz, fuarı taşıyarak Kültürpark'ın temelini bugünkü yerinde atmıştır. Fuar alanının inşası sonrasında İzmir, yerli yabancı turistler için bir cazibe merkezi olmuş, yaklaşık kırk iki hektarlık alana ve beş kapiya sahip Kültürpark başlı başına sosyoekonomik bir çekim alanı haline gelmiştir. Kent içerisindeki yoğun yapılaşmanın arasında bir yaşam alanı oluşturmasıyla da dikkate değer bir konum üstlenen Kültürpark¹¹, bir uluslararası fuar olarak Türkiye'nin iktisat ve ticaret sahasındaki milli mücadelesinde de tarihi bir simge olma niteliği taşımaktadır¹².

Kültürpark'ın inşasında karşılaşılan zorlukların başında yangın alanındaki yıkıntının kaldırılması meselesi gelmiştir. İki milyon lira karşılığında bu işi üstleneceklerini ileri süren firmalara karşı Behçet Salih Uz, enkazın otuz bin liraya kaldırılacağını ileri sürmüştür. Bu meblağı temin için de Kültürpark çevresindeki arsaların bir kısmının verilmesi söz konusu olmuştur. Ayrıca Uz, Reşat Leblebicioğlu'nun kefil olmasıyla bankadan kendi namına yirmi sekiz bin liralık kredi çekmiş ve bu parayla molozların bir kısmı temizlenmiş, alandaki bazı bölümleri tapulu olan yerler satın alınmış, etraftaki yollar açılarak alan, alçak bir duvarla çevrelenmiştir (Baran, 2003: 98).



Resim 1: Kültürpark inşa sürecinde temizleme çalışmaları (Ahmet Pirıştina Kent Arşivi ve Müzesi (APIKAM))

Resim 1'de 1936 yılında, Kültürpark'ın kurulması esnasında, bölgede yer alan 1922 İzmir Yangını'nın enkazından kalan molozların kaldırılma çabaları görülmektedir. Amygdalou (2015: 77-79), bu resmi, moloz yığınları üzerinde poz veren idareciler üzerinden Osmanlı yıkıntıları karşısında Cumhuriyet'in yükselişi şeklinde yorumlamaktadır.

¹¹ Kültürpark'ın kuruluş aşamalarına ilişkin detaylı bilgi için bakınız: Uz, B. (2009). *Atatürk'ün İzmir-Bir Kentin Yeniden Doğuşu*. 2.Baskı. Hazırlayan: L. Ece Sakar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 57-70, Amygdalou, K. (2015). Modern ve Ulusal Bir Kimlik Arayışında Değişen Formlar ve Anlamlar: 1930'larda İzmir'in Kültürpark'ı ve Çevresi. Yılmaz, A., Kılınç, K. ve Pasin, B. (Ed.), *İzmir Kültürpark'ın Anımsa(ma)dıkları-Temsiller, Mekânlar, Aktörler* içinde (ss. 77-97). İstanbul İletişim Yayınları, Altan, T. E. (2015). İzmir Fuarı, Kültürpark ve Türkiye'nin İnşası. Yılmaz, A., Kılınç, K. ve Pasin, B. (Ed.), *İzmir Kültürpark'ın Anımsa(ma)dıkları-Temsiller, Mekânlar, Aktörler* içinde (ss. 165-187). İstanbul İletişim Yayınları, Seymen, Ü. B. (1992). Tek Parti Dönemi Belediyeciliğinde Behçet Uz Örneği. Ş. Beygu (Ed), *Üç İzmir* içinde (ss. 297-321). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

¹² Kültürpark'ın uluslararası bir fuar olarak ticari ve iktisadi bağımsızlık mücadelesinde üstlenmiş olduğu role ilişkin detaylı bilgi ve ilgili husustaki hatırat için bakınız: Aksoy, Y. (1986). Bir Kent, Bir İnsan – İzmir'in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları, İstanbul: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları.

5. Sonuç

İzmir yaklaşık 8000 yıllık tarihe sahip olan bir kenttir. Bu tarih çok sayıda medeniyetin kente kattıklarıyla zenginleşmiştir. Özellikle 17. Yüzyıldan itibaren İzmir bir liman kenti olmasının da avantajını kullanarak Osmanlı Devleti için önem taşıyan bir sosyoekonomik merkez konumuna erişmiştir. 15.05.1919'da işgale uğrayan İzmir, 09.09.1922'de kurtulmuş, 13.09.1922'de başlayan ve dört gün süren yangın neticesinde kentin yaklaşık $\frac{3}{4}$ 'lük kısmı kül olmuştur. Yangın kentte gerek ekonomik gerekse toplumsal bağlamda ciddi bir yıkıma yol açmıştır. Yangının yaralarını sarmak uzun bir süreye mal olmuştur. Kentin düşman işgalinden kurtuluşundan Behçet Salih Uz'un göreve geldiği 1931 yılında dek İzmir, kısa süreli başkanlık dönemlerine şahit olmuştur. Bu durum haliyle istikrarsızlığa ve yönetsel aidiyet yoksunluğuna yol açmıştır. Uz ise on yıllık başkanlık dönemiyle Cumhuriyet İzmir'inin bir bakıma kurucu başkanı olma rolünü üstlenmiştir. Uz, virane bir kent haline gelen İzmir'i ayağa kaldırma adına inisiyatif olarak çalışmıştır. Behçet Salih Uz bu çalışmada da belirtildiği üzere, İzmir'in toplumsal hayatının hemen her sahasına nüfuz etmiş, İzmir'in bir bakıma küllerinden doğmasında baş aktör olarak "kent'in ikinci kurtarıcısı" rolüne bürünmüştür. Bu bağlamda Uz'un; kentte sağlıklı ortamın oluşturulmasına yönelik çalışmaları, kentin fiziksel görünümü ve altyapısının elverişli hale getirilmesine yönelik çalışmaları ve çağdaş bir kent yaşamının inşasına yönelik çalışmaları incelenmiştir.

Behçet Salih Uz, kentte sağlıklı bir ortamın oluşturulması için doktor olmasının, mesleki deneyimlerinin ve cemiyetçi kişilik yapısının avantajını da kullanarak evvela kentte veremle ve diğer salgın hastalıklarla mücadele yoluna gitmiştir. Bu mücadele içerisinde sokak temizliğine, aşılama-tecrit faaliyetlerine, dispanser hizmetlerine ve bilhassa bataklıkların kurutulmasına önem vermiştir. Esnafın ve belediye personelinin mutlak sağlık kontrollerinden geçirilmesi bir prensip haline getirilmiştir. Ayrıca kent halkına hijyenik suyun ulaştırılması da kentte sağlıklı ortamın tesisi için dikkate alınan bir diğer husus olmuştur. Bu amaca yönelik teknik faaliyetler yürütüldüğü gibi birtakım kamulaştırma işlemi de gerçekleştirilmiştir. Yine kentin temizliğinin muhafazası ve atıkların bertarafı, kent sağlığına yönelik faaliyetler başlığı altında değerlendirilebilir.

İzmir'in yangın sonrası yeniden imarı için yabancı planlama uzmanlarına başvurulduğu bilinmektedir. Bu planların kimi çeşitli sebeplerden ötürü kısmen uygulanmış (Danger-Prost Planı) kimi ise uygulanabilir bulunmayarak göz ardı edilmiştir (Le Corbusier Planı). Behçet Salih Uz ilgili dönemde, Danger-Prost planını Kültürpark'ın açılması ve birtakım bulvarların kente kazandırılması örneklerinde görüldüğü gibi kısmen uygulamıştır. Yine Kültürpark'ın inşaa sürecinde detaylıca bahsedildiği üzere kentin fiziki yapılandırılmasında Uz, önemli ölçüde inisiyatif olarak hareket etmiştir. Bu dönemde yine kent içi yol yapım faaliyetlerine önem verilmiştir. Kanalizasyon, elektrik, su, havagazi gibi alanlardaki hizmetler de kentin fiziki yapısına ve altyapısına yönelik yürütülen çalışmalar başlığı altında değerlendirilmiştir. Ayrıca gerçekleştirilen imar faaliyetleri bir bakıma millileşmenin de işaretini oluşturmuş, değiştirilen cadde ve mahalle isimleri ile erken Cumhuriyet devrinin ideolojik yaklaşımı yansıtılmıştır.

Çağdaş bir kent yönetiminin inşasına yönelik faaliyetlere bakıldığında ise Uz'un, mezarlık alanların önemli bir kısmını park, pazaryeri ve çocuk oyun alanı olarak yenilediği görülmektedir. Kent sakinlerinin sosyal hayatına yönelik girişimlerde bulunulmuş, dönemin yaşam tarzına

uyumlu çay bahçeleri, oteller, barlar, kulüpler, gazinolar gibi eğlence yerleri açılmıştır. Ayrıca İzmir’de bulunmayan birtakım çiçekler Fransa, Hollanda ve İtalya’ya sipariş edilmiş, kente çok sayıda çiçek ve fidan dikilmiştir. Kentin çağdaş yaşama kavuşturulması noktasında bilhassa önem taşıyan ulaşım faaliyetlerine yönelik yürütülen hizmetler çok boyutlu bir yapıya sahiptir. İzmir Santral Garajı’nın inşası gibi yapı çevre ürünlerinin kente kazandırılmasının yanı sıra yayımlanan nizamnamelerle kent trafiğine ve taşımacılığına düzen getirilmesi de üzerinde durulan hususlar olmuştur. Zikredilenlerin yanı sıra kente çok sayıda yolcu otobüsü kazandırılmış ve bu otobüsler vasıtasıyla sunulan hizmet ülke çapında numune bir eser teşkil etmiştir. Kentin tarihi serüveninde dönüm noktasına sahip olan Kültürpark yine Behçet Salih Uz’un kente kazandırdığı simge eserlerin başında gelmektedir. Moloz yığınlarıyla özdeşleşen yangın alanının tüm izlerini taşıyan, kentin merkezinde yer alan yaklaşık kırk iki hektarlık alanda yer alan bu park, İzmir Enternasyonal Fuarı’nı da bünyesinde taşıyan uluslararası öneme sahip bir kolektif bellek ve kolektif kimlik unsuru olarak bugün de bir kentsel yaşam alanı olarak varlığını sürdürmektedir.

Temelde bir kent tarihi araştırması olan ve İzmir’in simge isimlerinden olan Belediye Başkanı Behçet Salih Uz’un başkanlık dönemindeki faaliyetlerini irdeleyen bu çalışmanın, kent tarihine katkı sunması ve ilgili çalışmalar için bir model oluşturması ümit edilmektedir. Ayrıca hem kent araştırmacıları ve teorisyenler hem de uygulayıcılar açısından Uz örneğinden ilham alınacak birtakım noktalara erişileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi (APİKAM), Erişim tarihi: 10.07.2023.
- Aksoy, Y. (1986). *Bir kent, bir insan – İzmir'in son yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı'nın yaşamı ve anıları*. İstanbul: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları.
- Altan, T. E. (2015). İzmir fuarı, kültürpark ve Türkiye'nin inşası. (Ed. Yılmaz, A., Kılınc, K. ve Pasin, B.), *İzmir kültürpark'ın anımsa(ma)dıkları-temsiller, mekânlar, aktörler* içinde (ss. 165-187). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Amygdalou, K. (2015). Modern ve ulusal bir kimlik arayışında değişen formlar ve anlamlar: 1930'larda İzmir'in kültürpark'ı ve çevresi. (Ed. Yılmaz, A., Kılınc, K. ve Pasin, B.), *İzmir kültürpark'ın anımsa(ma)dıkları-temsiller, mekânlar, aktörler* içinde (ss. 77-97). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baran, T. A. (2003). *Bir kentin yeniden yapılanması-İzmir 1923-1938*. İstanbul: Arma Yayınları.
- Belediye Haberleri (1939). İzmir belediyesi 1939 yılı çalışma raporu, *Belediyeler Dergisi*, 5(51).
- Bilsel, F. C. (1996). Ideology and urbanism during the early republican period: Two master plans for Izmir and scenarios of modernization. *METU JFA*, 16(1-2), 13-30.
- Durgun, B. (2006). Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de karayolu ulaşımı ve İzmir uygulamaları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(13), 25-49.
- Genç Acar, D. (2017). 1929 dünya ekonomik bunalımı ve İzmir'de gündelik yaşam. *Belgi Dergisi*, (13), 408-428.
- Güngördü, A. ve Güner, H. E. (2019). 1922 büyük İzmir yangını sonrası İzmir cumhuriyet meydanının oluşumu ve mekânsal gelişiminin incelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 11(2), 111-130. <https://doi.org/10.17932/IAU.IAUD.m.13091352.2019.2/42.111-130>
- Kaner, K. (1941). Örnek olacak bir müessese. *Belediyeler Dergisi*, 7(76), 12-13.
- Karayaman, M. (2008). *20. yüzyılın ilk yarısında İzmir'de sağlık*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.
- Kaya, A. (2017). Erken cumhuriyet dönemi'nde içme suyu temininde kent yöneticilerinin rolü: Vali Kazım (Dirik) Paşa ile Belediye Başkanı Dr. Behçet (Uz) Bey örneği. 4. *Uluslararası Su Kongresi*, İzmir.
- Kurt, S. (2012). *İzmir'de kamusal hizmetler (1850-1950)*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.
- Laroche, D. (2020). İzmir ve 1930-1940 yılları arasında Türkiye'deki mimarlık tartışmaları. (Ed. Laroche, D. Maeso, J. ve Ziegler, V.), *Le Corbusier Türkiye'de-İzmir nâzım planı (1939-1949)* içinde (ss. 43-68). 2. Baskı. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Moralı, N. (1976). *Mütarekede İzmir – önceleri ve sonraları*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Olgaç, U. (1939). *Güzel İzmir ne idi ne oldu?* İzmir: Meşher Basımevi.
- Özmkas, H. ve Özmkas, Y. (t.y.). *İzmir'in ilkleri*. İzmir: Tülov Yayınları.
- Öztek, Z. (2021). Dr. Behçet Uz (1893-1986). *Nobel Medicus*, 17(1), 70-74.
- Quataert, D. (2020). *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*. 11. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Serçe, E. (1998). *Tanzimat'tan cumhuriyet'e İzmir'de belediye (1868-1945)*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Seymen, Ü. B. (1992). Tek parti dönemi belediyeçiliğinde Behçet Uz örneği. (Ed. Beygu, Ş.), *Üç İzmir* içinde (ss. 297-321). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tekeli, İ. (2011). *Cumhuriyetin belediyeçilik öyküsü (1923-1990)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tinal, M. (2018). Behçet Salih Uz, (Ed. Arslan, B. ve Tinal, M.), *İzmir kent ansiklopedisi biyografi cilt II* içinde (ss. 326-328), İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.
- Tiryakioğlu, S. (1941). Doktor Behçet Uz. *Belediyeler Dergisi*, 7(75), 13-18.
- Uz, B. (2009). *Atatürk'ün İzmir'i-Bir kentin yeniden doğuşu*. 2.Baskı. (Haz. Sakar, L. E.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yeni Asır Gazetesi (1932). *Şehrin ihtiyaçları*. 4 Ocak 1932.
- Yeni Asır Gazetesi (1933). *Belediye Reisi Behçet Salih Bey'in şehir işleri hakkında beyanati*. 21 Mart 1933.
- Yeni Asır Gazetesi (1986). 22 Mayıs 1986.

Extended Abstract

Introduction

The transition from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey brought forth a re-evaluation of governance structures, particularly the relationship between central and local authorities. This transformation was evident in the reconstruction period following World War I, where the need for effective local governance became increasingly pronounced. Izmir, as one of Turkey's key cities, exemplified the challenges and opportunities of this era, particularly in the aftermath of the devastating fire of 1922. The tenure of Behçet Salih Uz as Mayor of Izmir from 1931 to 1941 provides a compelling case study to explore the dynamics of urban governance and development during this transformative period. Through a comprehensive analysis of primary and secondary sources, this study seeks to elucidate Uz's multifaceted approach to municipal governance and its enduring impact on Izmir's urban fabric. Behçet Salih Uz assumed office against the backdrop of formidable challenges, including economic instability, widespread destruction, and political uncertainty. The aftermath of the 1922 fire had left Izmir in dire straits, necessitating urgent action to rebuild the city and improve the living conditions of its inhabitants. Uz's leadership was characterized by a proactive approach to urban governance, marked by initiatives aimed at promoting public health, revitalizing infrastructure, and fostering a modern urban environment.

One of Uz's key priorities was the improvement of public health standards in Izmir. Recognizing the correlation between public health and urban development, he spearheaded efforts to combat infectious diseases, improve sanitation, and provide access to clean water for residents. Furthermore, Uz prioritized infrastructure development as a means of modernizing Izmir and enhancing its appeal as a commercial hub. His tenure saw significant investments in road construction, sewage systems, and public utilities, laying the foundation for the city's future growth and prosperity.

Additionally, Uz focused on creating a vibrant urban lifestyle by promoting cultural activities, establishing public spaces, and fostering social cohesion among Izmir's diverse population. He recognized the importance of cultural enrichment in fostering civic pride and social cohesion, and thus, he initiated projects to enhance cultural amenities and preserve Izmir's rich heritage. His efforts in this regard contributed to the creation of a vibrant urban culture that continues to shape Izmir's identity to this day.

Method:

This study employs a rigorous literature review methodology, drawing upon a wide range of primary and secondary sources to analyse Behçet Salih Uz's tenure as Mayor of Izmir. By examining historical documents, archival records, and scholarly works, this research aims to provide a nuanced understanding of Uz's governance philosophy and the strategies he employed to address the challenges facing Izmir during his leadership.

Conclusion:

In conclusion, Behçet Salih Uz's tenure as Mayor of Izmir represents a pivotal period in the city's history, characterized by bold initiatives and transformative governance strategies that continue to shape its trajectory decades later. Despite the formidable challenges he faced, Uz's visionary leadership left an indelible mark on Izmir's urban landscape, fundamentally altering its urban fabric and setting a precedent for future development initiatives. Uz's legacy extends far beyond his time in office, serving as a guiding beacon for urban governance and development in interwar Turkey. His innovative approach to urban planning, infrastructure development, and community engagement laid the groundwork for Izmir's emergence as a modern metropolis. By prioritizing the creation of green spaces, modernizing transportation systems, and establishing key institutions, Uz transformed Izmir into a vibrant and dynamic urban centre. This study contributes significantly to our understanding of urban governance and development in Turkey during the interwar period. By examining Uz's tenure through a historical lens, we gain insights into the complexities of city-building in a rapidly changing socio-political context. Moreover, it underscores the enduring relevance of historical perspectives in informing contemporary urban policies and practices. Behçet Salih Uz's legacy serves as a testament to the power of visionary leadership in building resilient and sustainable cities. His ability to envision and implement transformative initiatives demonstrates the importance of forward-thinking governance in addressing the evolving needs of urban communities. As cities worldwide grapple with complex challenges such as rapid urbanization, climate change, and social inequality, the lessons gleaned from Uz's governance approach offer valuable insights for shaping more equitable, inclusive, and liveable urban environments. In essence, Behçet Salih Uz's legacy transcends time and place, serving as a source of inspiration for urban leaders and policymakers striving to build cities that are not only prosperous and vibrant but also socially just and environmentally sustainable. By learning from Uz's visionary leadership, we can chart a course towards a more resilient and equitable urban future for generations to come.

İtalya ile Yunanistan'ın Rodos ve On İki Ada Türklerine Yönelik Baskıları (1930-1955)

Öz

1522'de Osmanlı Devleti tarafından fethedilen Rodos ve On İki Ada, 1911-1912 yılları arasında İtalya ile Osmanlı Devleti arasında gerçekleşen Trablusgarp Savaşı sırasında İtalya tarafından işgal edilmiştir. 1912 Uşi Antlaşması ile Rodos ve On İki Ada'nın geçici olarak yönetimi İtalya'ya bırakılmıştır. 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın 15. maddesi ile Türkiye bölgedeki haklarından vazgeçmiş, İtalya'nın Rodos ve On İki Ada'daki hâkimiyeti kalıcı hale gelmiş, II Dünya Savaşı'nın sonuna kadar da devam etmiştir. Bu süreçte adalarda Türkler, Rumlar ve İtalyan hâkimiyet döneminde göç eden İtalyanlar birlikte yaşamışlardır. İtalya, adalarda uyguladığı çeşitli politikalar ile Türkler ve Rumlar üzerinde baskı kurarak göç etmeye zorlamıştır. 1947'de Paris Barış Antlaşması'yla Rodos ve On İki Ada'nın Yunanistan hâkimiyetine girmesi ile Türkler üzerindeki baskılar artarak devam etmiştir. Çalışmamızda Rodos ve On İki Adaların İtalyan ve Yunan yönetiminde kaldığı dönemlerde siyasi, sosyal, eğitim, din ve kültürel bakımdan Türklere yönelik uygulanan baskılar ele alınmış olup, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivinde yer alan Türk Dışişleri Bakanlığı ile Rodos Konsolosluğu arasındaki yazışmalar temel kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca dönemin Türk basını ve telif ve tetkik eserler de istifade edilen diğer kaynaklardır.

Anahtar Kelimeler: Rodos, On İki Ada, İtalya, Yunanistan, Türkiye.

Pressures on the Turks of Rhodes and the Dodecanese by Italy and Greece (1930-1955)

Abstract

Rhodes and the Dodecanese, conquered by the Ottoman Empire in 1522, were occupied by Italy during the Italo-Turkish War of 1911-1912. The 1912 Treaty of Ouchy temporarily ceded the administration of Rhodes and the Dodecanese to Italy. With Article 15 of the 1923 Treaty of Lausanne, Turkey renounced its rights to these territories, making Italy's control permanent until the end of World War II. During this period, Turks, Greeks, and Italians who had migrated to the islands coexisted. Italy implemented various policies to pressure Turks and Greeks to emigrate. Following the 1947 Paris Peace Treaties, which transferred control of Rhodes and the Dodecanese to Greece, the pressures on the Turkish population increased. This study examines the political, social, educational, religious, and cultural pressures on Turks during the Italian and Greek administrations, using primary sources such as correspondence between the Turkish Ministry of Foreign Affairs and the Rhodes Consulate from the Turkish Diplomatic Archives. Additionally, the contemporary Turkish press and scholarly works were also utilized as sources.

Keywords: Rhodes, Dodecanese, Italy, Greece, Türkiye.

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Öğr. Üyesi, Betül Tekinsoy 
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Tokat-Türkiye.
e-posta: betultekinsoy@gmail.com
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 23. 05. 2024
Kabul tarihi-Date of acceptance: 08. 10. 2024
Yayın tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two External
Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Tekinsoy, B. (2024). İtalya ile Yunanistan'ın Rodos ve On İki Ada Türklerine yönelik baskıları (1930-1955). *İçtimaiyat*, 8(2), ss. 649-679.
DOI: <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1489011>

1. Giriş

Osmanlı Devleti zamanında Gökçeada'dan (İmroz), Meis adasına kadar Anadolu sahillerinde yer alan adalara Cezâyir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz Adaları) adı verilmiştir. Bazı Avrupa kaynaklarında ise Rodos adasının merkez kabul edildiği bu adalara "Güney Spodlar" denilmiştir. Bir görüşe göre, On İki Ada tabiri İtalya'nın 1912 yılındaki işgalinden sonra Yunanca "Dodecanissas" kelimesinin Türkçe tercümesi olarak kullanılmıştır. On İki Ada; Patmos, Lipsos, Leros, Kilimli (Kalminos), İstanköy, Astropalya, İncirli, İlyaki, Sömbeki, Herke, Kerpe ve Kaşot adalarından oluşmaktadır. Sevr ve Lozan antlaşmalarında Meis adasının İtalya'ya verilmesi ile On İki Ada'nın sayısı on üçe, Rodos adası ile birlikte ise on dörde çıkmıştır (Turan, 1965: 77). On iki Ada adı ile anılan adalar grubunda on iki ada değil, büyük olanlar ile birlikte on dört, adaların tamamı dâhil edildiğinde yirmiden fazla ada ve adacık mevcuttur. *On İki Ada* ifadesinin, "Dodecanissas" kelimesinden geldiği görüşünün yanında, Osmanlı Devleti tarafından gayrimüslim bölgelerde uygulanan yönetim şekli nedeniyle kullanıldığı da iddia edilmektedir. Bahse konu olan yönetim şeklinde, her on hane birer temsilci çıkarmakta, temsilciler de kendi içlerinden bölgeyi yönetmesi için 12 kişiden oluşan bir ihtiyar heyeti seçmektedir. Adalardaki bu yönetim şekli nedeniyle *12 üyeli meclisle yönetilen adalar* ifadesi süreç içinde *On İki Ada* olarak anılmaya başlanmıştır (Belenli, 2019: 72).

1309 yılından itibaren Saint-Jean şövalyelerinin elinde bulunan Rodos ve On İki Ada 1522'de Kanuni Sultan Süleyman tarafından fethedilmiştir. Rodos ve On iki Ada'da bir nevi özerk sistem uygulayan Osmanlı Devleti (Mengeş, 2017: 282), tebaasına dil ve din serbestliği tanımış, halkın hem mahalli dil olarak hem de Rodos'taki resmi makamlar ve Babiali ile ilişkilerinde Rumca kullanmalarına izin vermiştir. Osmanlı Devleti'nin bölgeyi ele geçirmesi sonrasında bir kısım Türk nüfus da bölgede iskân edilmiştir. Buna rağmen Rodos ve İstanköy'deki Türk nüfusu Rumca konuşan yerli halka oranla %20-25'i geçmemiştir. Erkek nüfus dikkate alınarak yapılan 1830 yılındaki nüfus sayımına göre; Rodos'ta 7420 reaya nüfusa karşılık olan Müslüman erkek nüfusu 3095 olarak tespit edilmiştir. İstanköy'de ise 1838 reaya nüfusa karşılık Müslüman erkeklerin sayısı 1356'dır (Turan, 1965: 80-81).

Uzun yıllar Osmanlı hâkimiyetinde kalan bu adalara ilk saldırı, 1911 yılında Osmanlı Devleti'ne savaş açan İtalya'dan gelmiştir (Küçük, 2007: 353). İtalya Osmanlı Devleti'nin merkezden Trablusgarp'a yardım götürmesini engellemek ve barış antlaşması yapmaya mecbur bırakmak için savaşı Ege Denizi'ne taşımıştır. Batılı devletlere güvence vererek desteklerini alan İtalya, 1912 yılında Menteşe Adaları da denilen bölgedeki 14 ada ve diğer küçük ada ve adacıkları işgal etmiştir. İlerleyen süreçte Rodos ve İstanbul adalarının da alınmasıyla ele geçirilen ada sayısı 16'ya yükselmiştir. Böylece 12 adayı işgal eden İtalya, Ege Denizi'ne yerleşmiştir (Kargın, 2010: 12-13).

Osmanlı Devleti ile İtalya arasında gerçekleşen Trablusgarp Savaşı sonunda 18 Ekim 1912'de imzalanan Ouchy (Uşi) Antlaşmasıyla, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp ve Bingazi'den askerlerini çekmesine karşılık, İtalya da Rodos ve On İki Ada'yı tahliye etmeyi taahhüt etmiş ancak Balkan Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin bu adaları Yunanistan'ın saldırılarından ve işgalinden koruyabilecek güce sahip olmaması, adaların tahliyesinin Balkan Savaşları'nın sonuna bırakılmasına neden olmuştur. Bu durumu fırsat olarak gören İtalya, I. Dünya Savaşı'nın sonunda bu toprakları Türkiye'ye geri vermemiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti, Uşi (Ouchy) Antlaşması ile Trablusgarp ve Bingazi'nin yanı sıra resmen olmasa da Rodos ve On İki Ada'yı da kaybetmiştir (Şahin, 2020: 346). Paris Barış Konferansı'nda (1919-1920)

gerçekleşen paylaşım planında Rodos ve On İki Ada'nın Yunanistan'a verilmesi kararını İtalya kabul etmemiştir (Küçük, 2007: 354). I. Dünya Savaşı'nın akabinde Osmanlı Devleti ile imzalanan Sevr Antlaşması ile Rodos ve On İki Ada'nın durumu netlik kazanmış ve Osmanlı Devleti, İtalya'nın işgali altında olan Akdeniz Adaları ile Meis Adası üzerindeki bütün haklarından İtalya lehine feragat etmiştir. Ayrıca daha önce büyük devletlerin kararıyla Yunanistan'a bırakılan adalar haricinde, Gökçeada ve Bozcaada da Yunanistan'a bırakılmıştır (Belenli, 2019: 82-83).

Lozan Barış Antlaşması'nda adaların devletlerarasındaki taksimi konusunda ele alınan iki maddeden birisi olan 15. madde (Özman, 1988: 200-201) ile adalardaki İtalyan işgal durumu sonra erdirilmiştir. Türk hâkimiyetindeki On İki Adaların İtalya'ya devredildiğini belirten söz konusu madde ile Türkiye, İtalya'nın işgali altında bulunan İstanbul, Rodos, Herke, Kerpe, Kaşot, İleki, İncirli, Kelemez, Leryoz, Batnoz, Lipso, Sömbeki, İstanköy adaları ile bunlara bağlı adacıklar ve Meis adası üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından İtalya lehine vazgeçmiştir (Kargın, 2010: 23-24). İtalya'nın Rodos ve On İki Ada'daki hâkimiyetini kalıcı hale getirmesi, Lozan Antlaşması ile elde ettiği en önemli kazançtır (Bulut, 2007: 66). İtalya, Türkiye'nin sahillerinin hemen yanı başında yer alan On İki Ada'ya yerleşmek suretiyle bölgede, siyasi ve askerî hedefleri bakımından kilit bir konuma sahip olmuştur. 1923 yılından itibaren de Rodos'u On İki Ada'nın askerî, Leros Adası'nı da deniz üssü olarak seçerek bu adalara hangarlar ve kışlalar inşa etmiştir. İtalya 1924 yılı itibariyle de söz konusu adalara asker ve silah sevkiyatını yoğunlaştırmıştır. Yapılan tüm bu hazırlıkları Türkiye'ye yönelik bir tehdit unsuru olarak görmek mümkündür (Papuççular, 2017: 145-146). Rodos ve On İki Ada'yı ilhak ederek kendi topraklarına katan İtalya, 1925 yılında kabul ettiği kanunla da adalarda yaşayan halkı İtalyan tebaası saymıştır. Ayrıca Rodos ve İstanköy'de yaşayan Türklere de cemaat olarak teşkilatlanma ve kendi yönetim kurullarını seçme hakkı vermiştir (Mengeş, 2017: 288).

Adaların siyasi olarak statüsünün belirlenmesi yanında bölge halkına karşı İtalya'nın takip ettiği politika da önem arz etmektedir. Osmanlı Devleti hâkimiyetinde imtiyazlı bir idare ile yönetilen Rodos Adası'nın Rum halkı İtalya işgalini sevinçle karşılamıştır. İtalyanlar da buna karşılık olarak yayınladıkları bildiri ile On İki Ada üzerindeki Türk egemenliğinin sona erdiğini belirterek Adalar halkına özerklik vaadinde bulunmuşlar ancak bu vaatlerine uymamışlardır. İtalyanlar özellikle adadaki Müslüman meclislerin faaliyetlerini yakından takip etmek, Rodos'ta yer alan Cemaat-ı İslâmiye'ye ait vakıfları istimlak etmek ve adada yaşayan Türkleri göçe zorlamak gibi Türkler aleyhinde de faaliyetler içerisine girmişlerdir (Doğan, 2013: 82-83). İtalyan hükümetinin Türkler uyguladıkları bu baskı ve tehditler, adalarda yaşayan Türk halkının sahip oldukları mal ve emlakları, değerinden çok daha az fiyatlara satarak göç etmelerine, bu durumun sonucu olarak bölgedeki Türk nüfusunun azalmasına neden olmuştur. İtalya'nın hâkimiyeti döneminde bunlar yaşanırken II. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan 1947 Paris Antlaşması ile Adaların Yunanlıların eline geçmesi, bölgede yaşayan Türkler için daha büyük bir yıkımı beraberinde getirmiştir. Nitekim Yunan yönetiminin Türkler yönelik korkutma ve sindirme politikaları, Türk halkının anadil ve eğitim hakkının elinden alınması (Doğan, 2013: 85), Yunanistan'da 1953 yılında çıkarılan Turizm Kanunu ile Adalardaki Türklerin arazileri üzerinde turistik tesislerin kurulması ve bunun sonucunda topraklarını kaybetmeleri, her türden siyasi baskı Türklerin adaları terk etmelerine ve böylelikle gün geçtikçe artan göçler nedeniyle adalardaki Türk nüfusunun hızla azalmasına neden olmuştur (Küçük, 2007: 355). Rodos'ta 1948 yılından itibaren Bizans eserleri onarılırken, Osmanlı Devleti'nden kalan mimari eserler ortadan kaldırılmaya başlanmış, Müslüman halkın adadan ayrılmasıyla birlikte terkedilmiş olan camiler de yıkılmıştır (Kiel, 2008: 158).

2. Literatür

1912 yılında Rodos ve On İki Ada'nın İtalyan işgaline uğraması, Uşi Antlaşması ile yönetiminin geçici olarak İtalya'ya bırakılması ve Lozan Antlaşması ile Türkiye'nin bölge üzerindeki haklarından vazgeçmesi meseleyi dış politikanın konusu haline getirmiştir. Çalışmamızın 1930-1955 yılları arasındaki dönemi kapsamı ve Rodos ve On İki Ada Türklerine yönelik baskıyı konu alması nedeniyle en önemli kaynaklarını T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi belgeleri (TDA) oluşturmaktadır. İlgili arşivden 75 belgeye müracaat edilmiştir. Ayrıca çalışmamızın sınırlarını oluşturan tarihler nedeniyle T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nden de (BCA) konuyla ilgili 16 belge kullanılmıştır. Aynı dönemde Rodos ve On İki Ada'da Türklere yönelik baskıların basına yansımaları da incelenmiş ve dönemin ulusal basınından Cumhuriyet ve Tasviri Efkâr gazeteleri kullanılmıştır. Bunların dışında Türkiye'nin İtalya ve Yunanistan ile olan ilişkileri, Rodos ve On İki Ada konusunda kaleme alınmış eserlere de müracaat edilmiştir.

3. Yöntem

Çalışmamızda nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizine başvurularak T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi belgeleri (TDA) ile T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi belgeleri (BCA) incelenmiştir. Ayrıca Cumhuriyet ve Tasviri Efkâr gazetelerinin konuyla ilgili haberleri değerlendirilmiştir. Bunların yanında çeşitli telif ve tetkik eserlere de müracaat edilmiştir. Çalışmamız Betimsel araştırma deseni şeklinde tasarlanarak içerik analiz yöntemi kullanılmıştır.

4. II. Dünya Savaşı Öncesinde İtalya'nın Rodos ve On İki Adalarda Yaşayan Türklere Yönelik Baskıları

4.1. Türklere Mülklerine İstimlak Yoluyla El Konulması

Tarihi süreçte soy, dil, din veya kültürel farklılıklar sebebiyle birçok kişi ve toplum göçe etmeye zorlanmıştır. Nitekim Rodos ve On İki Adaların hâkimiyetini ele geçiren İtalyanlar adaların kendi denetimleri altına girmesi ile birlikte Türklere yönelik çeşitli baskı yöntemlerini uygulama başlamışlardır. Rodos Adası'nda yaşayan Türklere mal ve mülklerini istimlak etmek suretiyle el koymaları ve bir takım zorluklar çıkartmaları uygulanan bu baskıların başında gelmektedir. Bölgede yaşayan Türklere süreç içinde sahip oldukları mülklerini değerinden çok daha az fiyatlara satarak göç etmeye başlamışlardır. Bahse konu olan bu tür baskılar Rodos Konsolosluğu ile Dışişleri Bakanlığı arasındaki yazışmalara da yansımıştır. Örneğin; Rodos Konsolosu tarafından 11 Ekim 1929 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir raporda, Rodos adasında emlak olan Türk vatandaşlarına İtalyanlar tarafından çıkartılan zorluklar ile ilgili bilgi verilmiştir. Raporda; Lozan Antlaşması'nın öncesinde ve sonrasında adalara gelerek İtalyan uyruğuna giren Ortodoks Rumların Türkiye'de kalan emlakine yönelik uygulamalara karşılık olarak, adalardaki Türklere emlaklarının alınmasına ve satılmasına izin verilmediği, mülkleri üzerindeki tasarruf haklarının ihlal edildiği, bu hususta bilgi alma taleplerine de cevap verilmediği belirtilmiştir. Ayrıca emlakini elden çıkarmak için bir miktar pey parası (kapora) alan veya rehin bırakan, oldukça fazla masraf yaparak Rodos'a gelen Türklere de emlaklarının haczedilmiş olması, kendilerinden yüksek oranda faizler talep edilmesi ve gereksiz masraflar çıkarılması yüzünden zarara uğradıkları belirtilmiştir. Buna bağlı olarak mevcut duruma son verilmesi beklenmese de zararlarının karşılanmasının gerektiği ifade edilmiştir (TDA., 541-44242-210167-71, 11.10.1929). Bu rapor üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı Rodos

Konsolosluğu'na gönderdiği cevabi yazıda; söz konusu hususlar hakkında bilgi vermiş ve Türklerin haklarının korunması için gerekli tedbirlerin alınmasını ve sonuçlarının bildirilmesini talep etmiştir (TDA., 541-44242-210167-70, 16.12.1929). Raporda yapılan açıklamalar, İtalya'nın çeşitli bahaneler ileri sürerek ve zorluklar çıkartarak Türklerin mülklerini satmalarını engellemek yoluyla baskı uyguladıklarını ortaya koymaktadır. Konsolosluk raporunun ilgi çekici bir diğer yönü ise 1930'lu yıllardan itibaren artacak olan baskıların 1929'da kendini hissettirdiği ve resmi yazışmalara da konu teşkil ettiğiidir.

İtalya Hükümeti'nin ilerleyen yıllarda da Rodos'ta yaşayan Türklerin arazilerini istimlak etmek suretiyle baskılarına devam ettikleri görülmektedir. Türk Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen telgraflar Türklere uygulanan bu türden baskılara örnek teşkil etmektedir. Nitekim Eyupzade Etem Efendi oğlu Eşref, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a gönderdiği telgrafında, Rodos'ta bulunan, değeri yaklaşık iki yüz bin liralık olan ve İstanbul'da yirmi iki bin liraya alıcısı bulunan çiftliklerinin devlete yarar sağlayan bir özellikte olmadığı halde sadece yirmi altı bin liralık istimlak edilmek istendiğini, itiraz etmek için de sadece iki gün süre verildiğini, bu sebeple Rodos valisine itiraz ettiğini bildirmiştir (TDA., 541-44181-209626-19, 18.02.1934). Rodos'ta emlak bulunan Eyupzade Etem Efendi oğlu Eşref, 25 Şubat 1934'de gönderdiği başka bir telgrafında ise konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi vermektedir. Bu telgrafında kendilerinin Rodos'un Takiyeci mahallesinden olduklarını, yedi kişilik ailesi ile birlikte 24 Ekim 1933'de İstanbul'a geldiklerini, karısı İffet hanım ile birlikte Rodos'ta sahibi oldukları iki çiftliğin İtalyan hükümeti tarafından kendilerine haber dahi verilmeden istimlak edildiğini belirtmiştir. Telgrafta öne sürülen iddialara göre çiftlikte çalışan bahçıvan ve çiftçiler de işten çıkarılmış, topraklar traktörlerle sürülüp ekilmeye ve inşaat yapmak için de çukurlar açılarak kireçler söndürülmeye başlanmıştır. Ayrıca yine kendilerinin bilgisi dışında bir komisyon kurularak, Ali Haydar adında bir kişi vekil tayin edilmiş, en az 25 bin lira değerindeki çiftliklerine 26 bin İtalyan lirası yani sadece 2865 lira değer biçilmiştir. İtalyan hükümeti bununla yetinmemiş, bahse konu olan çiftlikleri Faşist olduğu bilinen eski genel kâtip Rodos'lu Sinyor Turatti'ye devretmeye teşebbüs etmiş, bu durum üzerine Etem Efendi oğlu Eşref de Rodos valisine itiraz etmiştir. Türklere yönelik uygulanan bu baskıya karşılık, Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin İstanbul'da bulunan İtalyan vatandaşlardan birisinin malına aynı muameleyi yaparak karşılık vermesi ve haklarının korunması istenmiştir. Dışişleri Bakanlığı söz konusu bu telgraflara cevaben, İtalyan hükümetinin istimlak kararına itiraz etmek için sadece iki gün gibi kısa bir süre vermekle bir emri vaki yaptığını belirttikten sonra, "Mahalli kanunlara göre istimlak usulü dairesinde mi yapılmaktadır? Bedeli istimlak olarak takdir edilen miktar ne suretle ve kimler tarafından tahmin edilmiştir?" gibi soruların cevaplandırılarak bu meselenin içeriğinin ne olduğu hususunun acilen incelenmesini istemiştir (TDA., 541-44181-209626-16, 13.02.1934). Rodos Konsolosluğu da yukarıda belirtilen sorulara cevap verdiği raporunda, Rodos'ta İtalyan hükümetinin Türklere uyguladığı baskıları dile getirmiştir. Raporda ayrıca şikâyet sahibi Eşref Bey'in arazisini ve müştemilatını İtalyan uyruklu Francesco Marino'nun İstanbul Bebek'te *İtalyan çiftliği* adında 22 bin Türk lirası değerinde çiftliği ile mübadele etmek üzere olduğu ve yine İtalyan uyruklu Kavalyer Arturo Stravolo adında başka bir kişinin de 150 bin liralık araziye talip olduğu belirtilmiştir. İddiaya göre İtalyan hükümeti istimlak için *kamp* adı verdikleri bir yeri oluşturma kararı almış ancak bu kampın mahiyeti hakkında bilgi verilmemiştir. Nitekim Konsolosluk, İtalyan hükümetinin *kamp* adını verdiği yerin eski Faşist Partisi kâtipi Sinyör Turatiye'ye tahsis edilmiş olduğunu ve Eşref Bey'in çiftliğinin işgal edildiğini belirtmiştir. Raporda dikkat çeken bir diğer husus da Rodos valisinin Eşref Bey'e yazdığı mektuptaki ifadelerdir. Vali mektubunda

hükümetin istimlak etmeye mecbur kalmasına, Eşref Bey'in mülkün gerçek değerinden daha fazlasını istemiş olmasını gerekçe göstermiştir. Raporda adalarda her türlü kanunun İtalyan meclisinden geçmeden Valinin kararnamesi ile kesinlik kazandığı belirtildikten sonra, hükümetin istediği kişiler lehine karar alabilmek için 1931 yılında "menfaati amme için istimlak" adıyla bir kanun çıkardığı, söz konusu kanunun halkın kıymetli arazilerini yok pahasına bazı İtalyan vatandaşlarına satmak için kullanıldığı, Türklerin birçoğunun gayrimenkullerinden mahrum bırakılarak fakirleştirilmeye çalışıldığı ve adadan göç etmeye zorlandığı vurgulanmıştır. Rodos Konsolosluğu, İtalyan hükümetinin uyguladığı istimlak usulünün, Türk vatandaşlarının mağdur edilerek fakirleştirmek ve peyderpey adadan göç etmelerini sağlamak için izledikleri bir yol olduğuna işaret etmektedir (TDA., 541-44181-209626-15, 20.03.1934). Görüldüğü üzere İtalyan hükümeti, Türklerin mülklerini ele geçirmek için değerlerinin çok altında bir ücretle istimlak etmeye çalışmakta ve satmaya zorlamaktadır. Türk mallarının İtalyanlara satılmaya çalışılması ise Adalar'daki Türk varlığına yönelik bir tehdit oluşturmaktadır. Nitekim göç olgusunun en temel nedenlerinden birisinin de yoksulluk olduğu düşünülürse, toprakları ellerinden alınan Türk vatandaşlarının göç etmelerinden daha doğal bir durum düşünülemez. Meselenin bir diğer yönü ise Eşref Bey gibi daha önce Türkiye'ye göç etmiş olanların mülklerine el konulması suretiyle geri dönüşlerinin İtalya tarafından engellenmeye çalışıldığıdır.

Konsolosluk tarafından gönderilen başka bir raporda ise Rodos'ta ve diğer adalarda uygulanmaya konan istimlak kararnamesinin kamu yararından ziyade halkın işe yarayan mallarını ellerinden almak için yapıldığı, Türk köylerinin istimlak edilerek yerlerine İtalya'dan getirilen göçmenlerin yerleştirildiği, Rodos'ta sadece Uzgur ve Çayır Türk köylerinin kaldığı ve bu köylerinde yakın zamanda istimlak edileceğine dair söylentilerin olduğu belirtilmiştir (TDA., 541-44181-209626-14, 25.03.1934). Rapordan anlaşılacağı üzere İtalyan hükümeti Rodos'a göç eden İtalyanlara yer temin etmek için de Türklerin topraklarını istimlak etme yoluna başvurmuştur. Türk köylerinin sayısının da yok denecek kadar az olması Türk nüfusunun giderek azaldığının bir göstergesidir.

Rodos Konsolosluğu'ndan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen başka bir raporda da benzer bir durum yaşanmıştır. Rapora göre, Rodos'taki Türk vatandaşları İtalyan hükümetinin emlaklarına haciz koyması ve gayrimenkullerini kendi aralarında satmalarına izin vermemesi nedeniyle şikâyet etmişlerdir. Rodos Konsolosu da bu durum hakkında bilgi alabilmek için vali ile bir görüşme yapmıştır. Vali Türkiye'nin Milli Mücadelesinde Türk uyruklu oldukları halde işgalci güçler ile birlikte Türkiye topraklarına yapılan işgal ve saldırılara silahla katılan Rumların mal varlıklarının mübadele protokolü gereğince kendilerine iade edilmesine rağmen, Türk hükümetine karşı hiçbir menfi faaliyet içinde yer almayan ada halkına yönelik Lozan Antlaşması'nda bu yönde bir ibare olmaması ve haklarının tanınmaması nedeniyle istemeyerek de olsa Rodos'taki Türklere de karşılık olarak bu şekilde davranıldığını belirtmiştir. Vali ayrıca bu meselenin Dışişleri Bakanlığı ile Ankara Sefaretnamesi arasında müzakere edildiğini, sorunun çözülmemesi halinde Lahey Adalet Divanı'na müracaat edileceğini bildirmiştir (TDA., 541-44155-209446-2, 01.08.1935). Söz konusu yazışmadaki valinin ifadeleri, adalar halkının Anadolu'daki mülklerinin kendilerine iade edilmesi yönünde Lozan Antlaşması'nda herhangi bir ibarenin olmamasını bahane eden İtalyan hükümetinin adadaki Türk vatandaşlarının mallarına el koymak için bu durumu kullandığını da ortaya koymaktadır. Rodos'ta istimlak kanunu ile Türklerin yanı sıra Rumlara da baskı uygulandığı görülmektedir. Nitekim 10 Nisan 1934'de Rodos'un Salakoz köyünde İtalyan hükümetinin 1934 yılında tayin ettiği muhtarlar ile onlara muhalif olan Rumlar arasında kanlı bir olay meydana gelmiş, olayda dört kişi ölmüş ve beşi ağır

olmak üzere on beş kişi yaralanmıştır. Olayların yatıştırılması için güvenlik kuvvetleri gönderilmiştir. Köylülerden bazıları Profer İlia Dağı'na kaçmıştır. Rodos Konsolosluğu'ndan Türk Dışişlerine gönderilen ve olaylar hakkında bilgi verilen raporda muhtarların hükümete hoş görünmek için Rumların aleyhinde faaliyette bulunmalarının olaylara sebebiyet verdiği belirtilmiştir. Yine Rodos'un Krimasti köyünde de halk ile muhtarlar arasında arbeye yaşanmış, İtalyan jandarması olan Karabinyerlerin müdahalesi ile olay büyümeden engellenmiştir. Olayın çıkış nedeni ise Krimasti'de uçak alanı yapılacak yerdeki arazilerini istimlak edilmesi, Rumların haklarının verilmesi ve korunması için hükümete yaptıkları müracaatlarının muhtarlar tarafından engellenmesidir. Meis ve Sömbeki adalarındaki olaylardan sonra Rodos Rumları arasında çıkan bu olaylar da halkın hükümetin aldığı kararlardan duydukları memnuniyetsizliklerini göstermesi bakımından önem arz etmektedir (TDA., 541-44168-207472-45, 12.04.1934). 10 Nisan 1934'de Rodos'un Salakoz köyünde meydana gelen çatışma, yabancı ve Türk basınına oldukça abartılı bir şekilde yansımış, hatta olaya hava, deniz ve karadan yardım kuvvetlerinin gönderildiği şeklinde asılsız söylentiler çıkmıştır. İtalyanlar ise olayı önemsiz alalede bir olay olarak ilan etmişlerdir. Olayla ilgili mahkeme sonucunda bir kişiye 14, bir kişiye 11, iki kişiye 7, bir kişiye 5, bir kişiye 3 ve sekiz kişiye de 1 seneden fazla hapis cezası verilmiştir (TDA., 541-44122-209173-15, 04.10.1934).

Türklerin mülklerine yönelik İtalyan politikasına bir başka örnek ise şu şekilde yazışmalara yansımıştır. Rodoslu Ekrem Erkmen adlı bir Türk ise Ada'da anne ve babasından kalan arazisini İtalyan hükümetinin izin vermemesinden dolayı satamadığını, bu arazisinin karşılığında Türkiye'nin sınırları içinde aynı değerde bir arazinin kendisine verilmesini Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir telgraf ile talep etmiştir. Ancak Bakanlık tarafından cevaben kendisine gönderilen telgrafta, Rodos'taki Türklerin emlak ve arazilerine karşılık Türkiye sınırları içinde herhangi bir emlak ve arazinin verilmesi hususunda bir kararın mevcut olmadığı ve Ada'daki Türklerin emlakları hakkındaki haciz kararının İtalyan hükümeti tarafından geçersiz sayıldığı için herhangi bir kişinin mülk sahibi yerine vekil tayin edilerek Rodos'taki emlakini tasfiye etmek hakkına sahip olduğu bildirilmiştir (TDA., 541-44155-209428-1, 02.01.1939). Mağdur olan Türk vatandaşları haklı olarak Rodos'ta kendilerine ait arazilerin verilmesini İtalyan hükümetinden istemekte ancak İtalyanlar arazileri sahiplerine vermedikleri gibi satmalarına da engel olmaktadır. Bu durum İtalyan hükümetinin yıldırma politikası ile Türklerin mülklerine el koyma çabası içinde olduklarını göstermektedir. Bu durumun yanı sıra Rodoslu Türk vatandaşlarının Rodos'ta edinemedikleri mülkleri karşılığında Türkiye sınırları içinden toprak taleplerinin o dönemin koşulları içinde kabul görmesi mümkün görülmemektedir. Nitekim II. Dünya Savaşı'nın başladığı ve Türkiye'nin de savaşa girme tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı bu yıllarda Türkiye dış politikasında bu türden sorunlar ile yeterince ilgilenememiştir.

İtalya'nın Türklerin mülklerine el koyması ya da haksız uygulamalarının her zaman doğru olarak yansıtılmadığına dair örnekler de mevcuttur. Ancak meselenin Türk Dışişleri tarafından hassasiyetle takip edildiği söylenebilir. 1935 yılında Rodos'tan Türkiye'ye göç eden Hasan Fahran, Türk Dışişleri Bakanlığı'na yazmış olduğu telgrafında, Rodos'ta kendisine ait olan araziye İtalyan hükümetinin karakol yapmak için 1918 yılında kiraladığını ve kira bedelini 1926 yılına kadar düzenli olarak ödediğini belirtmiştir. Ancak sonraki yıllarda arazisinin istimlak edilmesi nedeniyle bedelinin ya da kirasının verilmesi için başvurmasına rağmen İtalya hükümetinin kendisini sürgün etmekle tehdit ettiğini ve bu yüzden de arazisini bırakarak Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Söz konusu telgrafta, bu mağduriyetinin giderilmesini de talep etmiştir. (TDA., 541-44155-209439-8, 02.09.1937). Nitekim Hasan Fahran'ın meselesi

Roma Büyükelçiliği ile Dışişleri Bakanlığı arasındaki yazışmalara konu olmuştur. Büyükelçilik tarafından gönderilen yazıda, ilgili emlakın 1907 yılında Osmanlı hükümeti tarafından başka birine devredildiği, söz konusu kişinin 1912 yılında adadan ayrılmasından dolayı yerinin tespit edilemediği, Afet Zakaraki ve Hasan Faraki ile birlikte bazı Giritli muhacirlerin bu araziye yerleşip bir sene kaldıkları belirtilmiştir. Elçilik, Osmanlı hükümeti tarafından verilen bu araziye sahip olabilmek için aralıksız olarak on sene burada oturmak ve araziyi işletmek zorunluluğu olduğunu, aksi takdirde mülkiyet hakkının kaybedileceğini de belirtmektedir. Ayrıca bu evlerin gerçek sahibi bulunamadığı için on sene sonra yani 1917'de İtalyan hükümetinin süreyi on sene daha uzatmış olmasına rağmen sahibi bulunamadığından 1932 yılında alınan karar ile emlakın devlet malı sayılarak ada hükümetine geçtiği ifade edilmiştir. Bunun yanında arazi sahipleri olduklarını iddia eden kişilerin ellerinde Osmanlı hükümeti tarafından kendilerine verildiğini belirttikleri mülke ait herhangi bir senet olmadığı için de mülkiyet taleplerinin kendilerinin lehine çözümlenmesinin de mümkün olmadığı belirtilmiştir (TDA., 541-44155-209439-7, 19.11.1937; TDA., 541-44155-209439-3, 18.02.1938).

İtalya'nın ada halkının mülklerine el koyduğuna dair haberlerin ise her zaman gerçeği yansıtmadığına dair örnekler de vardır. Mesela Türk Dışişleri Bakanlığı'ndan Rodos Konsolosluğu'na gönderilen yazıda, İtalyanların Anadolu'da bulunan İtalyan uyruklu Rumları Rodos'a getirmek için Rodos'taki İtalyan uyruklu Türkleri evlerinden çıkmaya zorladıklarına dair bazı bilgilerin doğru olup olmadığı sorulmuştur (TDA., 541-44168-207472-53, 14.05.1934). Rodos Türk Konsolosluğu ise bu bilginin asılsız olduğunu, ayrıca metruk halde bırakılan Türk mallarının istimlak edilerek Krimasti köyü Rumlarına verileceğine dair söylentilerin bulunduğunu ancak bu yönde herhangi bir icraatın da olmadığını ifade etmiştir (TDA., 541-44168-207472-28, 26.05.1934).

4.2. Vatandaşlık Sorunlarının Yaşanması

Rodos ve On İki Ada ahalisine yönelik olarak İtalya'nın uyguladığı baskı yöntemlerinden bir diğeri ise 1925 yılından itibaren bölge sakinlerinin İtalya vatandaşlığına geçirilmesi için yapılan zorlamalardır. Bu süreçte resmi dil ve eğitim dili İtalyanca olmuş, basın ve konuşma özgürlüğü sınırlandırılmıştır (Kaymakçı; Özgün, 2015: 7). Nitekim Rodos Konsolosluğu'ndan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen rapor, Türklerin İtalya vatandaşlığına geçmeleri için yapılan baskıları konu edinmiştir. Bu rapora göre; Lozan Antlaşması'nın 31. maddesi gereğince Türk vatandaşlarına İtalyan tabiiyet kanununun 9. maddesinin 2. ve 3. fıkraları gereğince daimi olarak adalarda ikamet etmeleri nedeniyle yeniden İtalyan vatandaşlığına geçmelerine izin verilmiştir. Rodos'ta ve İstanköy'de vatandaşlık seçimlerini Türkiye Cumhuriyeti'nden yana yapan Türklerin çoğu Türkiye'ye göç ettikleri halde, bir kısmı gittikleri yerlerdeki halk ile uyum sağlayamadıklarından ya da iskân edilemediklerinden dolayı mallarını satmak için Rodos ve İstanköy'e gitmişlerdir. Bir kısım Türk vatandaşı da vatandaşlık tercihlerini yaptıktan sonra, Rodos Valiliği'nin Ada'da kalmalarına izin vermesinden dolayı göç etmemişlerdir. Hiç göç etmeyenler ile Ada'ya geri dönenler Rodos'ta sahip oldukları emlaklarını İtalya Hükümeti'nin koyduğu yasak yüzünden satamamışlardır. Ayrıca Türkiye'de yaşayan yabancıların uğraştıkları sanatları icra etmelerini yasaklayan kanun projesinin gazetelerde yayınlanması üzerine, Rodos'ta da bu duruma karşılık olarak Türklerin işlerinden çıkarılacakları şayiası çoğu fakir olan ve geçimlerini zanaat ve işçilikle sağlayan, mallarını da satamadıkları için Türkiye'ye göç edemeyecek olanları çok zor durumda bırakmıştır. İtalyan vatandaşlık kanununun mevzubahis olan 9. maddesinin adaları da kapsamı nedeniyle Türk uyruklu vatandaşlar işsiz

kalacaklarından dolayı ya Rodos'u terk etmeye ya da İtalyan vatandaşlığını kabul etmeye mecbur bırakılmıştır. Toplu paraları olmadığı için göç etmeye cesaret edemeyenler ile daha önce göç edip sağlık sorunları veya iskân edilmemek gibi kaygılarla geri dönenler, İtalyan vatandaşlığına geçmeye eğilimli olsalar da Türkiye'ye tekrar gidememek korkusuna kapılmaları İtalyan vatandaşlığına geçme niyetlerini engellemektedir. Rapora belirtildiği üzere, Türkiye'de iş bulacağından emin olan çiftçi ve bahçıvanlar ile mallarını satmak için geçici olarak Rodos'a dönen Türkler Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını bırakmaya istekli olmamış, mallarına el konulsa dahi Türkiye Cumhuriyeti'nin kendilerine Anadolu'da arazi vereceğine emin oldukları için Türkiye'ye olan bağlılıklarını devam ettirmişlerdir. Türk vatandaşlar, İtalyan vatandaşlığına geçmek ya da Türkiye'ye göç etmek ikilemi arasında bırakılmış, Türkiye'de iş bulabileceklerini ya da toprak edineceklerini ümit edenler göç etmeyi tercih etmiştir. Adadaki Türklerin Anavatandan ayrı kalmak istememeleri göçün bir diğer nedeni olarak düşünülebilir. Raporda ayrıca bahse konu olan kanunun 3. maddesinin 2. fıkrasının ise Türk gençlerini ilgilendirdiği de belirtilmiştir. Buna göre; Lozan Antlaşması'nın bu maddesine göre; vatandaşlık seçimlerini Türkiye'den yana yapan anne ve babalarından ötürü Türk vatandaşlığını kazanan, 21 yaşını bitirmiş ve şoförlük ya da diğer mesleklerle uğraşan, özetle bir iş sahibi olan Türk gençlerinin de işlerinde çalıştırılmayacaklarına yönelik şayialardan dolayı bu kanundan yararlanarak İtalyan vatandaşlığına geçmeye yöneldikleri vurgulanmıştır. Bu maddenin 3. fıkrası ise daha önemli görülmüştür. Buna göre Rodos ve İstanköy'de vatandaşlık seçimlerini yapan gençlerin birçoğu babalarından dolayı Türk vatandaşlığını kazanmış olsalar da kanunlara göre ergenlik çağına gelmeleri ile birlikte Rodos hükümetine beyanname vermemelerinden dolayı İtalyan vatandaşlığına geçmek durumunda oldukları belirtilmiştir (TDA., 541-44189-209381-8, 03.05.1932). İtalyan hükümeti Türk gençlerine de çeşitli zorluklar çıkarmak suretiyle onları İtalyan vatandaşı olmaya zorlamaktadır. Böylelikle adalardaki Türk vatandaşı ve İtalyan vatandaşı arasındaki denge, İtalya lehine çevrilmeye çalışılmıştır. Söz konusu rapora karşılık olarak Dışişleri Bakanlığı'ndan Rodos Konsolosluğu'na gönderilen yazıda, vatandaşlık kanunu gereğince Türkiye'den izin almadan yabancı bir devletin vatandaşlığını kabul eden şahısların bu tercihlerini kabul etmeme ya da vatandaşlıktan çıkarılma ile cezalandırılacağı bildirilmiştir. Ayrıca Türk vatandaşlığını seçen adalar halkının Lozan Antlaşması'nın 33. maddesi gereğince 12 ay içinde ikametgâhlarının Türkiye'ye nakletmelerinin gerektiği, bazı vatandaşların da Türkiye'ye göç edememesi ya da Türkiye'de iskân edildikleri yerlerdeki halk ile uyumsuzluk yaşamaları halinde adalara geri dönmek zorunda kalmaları hususunda İçişleri Bakanlığı'na bilgi verilmesi istenmiştir. Türk vatandaşlığını seçip, Türkiye'ye göç etmeyenler ile Türkiye'ye göç etseler bile geri adalara dönenlerin mallarına İtalya'nın yasak koyduğuna dair herhangi malumatın olmadığı da özellikle vurgulanmıştır. Türk gençlerinin mahalli kanunları daima dikkatle takip ederek, 21 yaşını dolduranların Türk vatandaşlıklarını muhafaza ettiklerine dair beyannameyi zamanında vermeyi ihmal etmemeleri için Rodos Konsolosluğu tarafından uyarılması istenmiştir (TDA., 541-44189-209381-10, 02.06.1932).

Rodos Konsolosluğu'nun Ekim 1932'de gönderdiği başka bir raporda Rodos'ta 14 Mart 1932'de yayınlanan bir kararname ile İtalyan vatandaşlık kanununun 3. maddesinin Rodos ve adalarda tatbik edildiği, Rodos'ta yerleşen Türk vatandaşları arasında bu maddenin kapsamı dışında kimsenin bulunmadığı ve mahalli hükümetin bu maddeye dayanarak bir süre sonra bütün Türkleri kendi vatandaşı sayacağı belirtilmiştir. Ayrıca Türklerin belirlenen sürede Türk vatandaşlığını korumak istediklerini beyan etseler de bunun kıymeti olmayacağı çünkü halkın böyle bir kanundan haberdar olmayabileceği gibi belirlenen sürede vatandaşlıklarını devam

ettirmek için müracaatta bulunmayacakları ya da bazı nedenlerden dolayı Türk vatandaşlıklarını beyan etmekten çekinecekleri ifade edilmiştir. İtalya'nın istedikleri kişiyi vatandaşlığına kabul etmesi doğal karşılanırken, başka bir devletin vatandaşlığını kabul eden kişilerin bu durumu beyan etmedikleri için İtalya tarafından zorla ikinci bir vatandaşlığa zorlanması İtalya'nın amacını ve adalarda Türklere uyguladıkları baskıları göstermesi bakımından önemli bulunmuştur. Konsolosluk, adalarda mahalli hükümet tarafından İtalyan vatandaşı kabul edilen Türklerin, Türk hükümetinden izin almadan vatandaşlıklarını değiştirmeleri sonucunda Türkiye'ye dönmelerine izin verilip verilmeyeceğini, özellikle Müslüman halkın Türkiye ile ilgilerini kesecek böyle bir muameleye nasıl bir tepki vereceklerini sormaktadır (TDA., 541-44189-209381-13, 08.10.1932).

4.3. Türklere Yönelik Kötü Muameleler

Rodos Konsolosluğu'nun raporlarında üzerinde durulan diğer önemli bir mevzu ise Rodos'taki mahalli idarenin halka karşı davranışlarını değiştirmesidir. Rodos Konsolosluğu Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 20 Aralık 1933 tarihli yazısında bu durum karşısında nasıl hareket edilmesi gerektiğine dair bir talimat beklediğini belirtmiştir. Konsolos raporunda Mayıs 1933'te görüşme yapmak için Ankara'ya gidişinin ve özellikle Cumhuriyetin onuncu yılı nedeniyle yapılan törenlerin, mahalli idarenin halka karşı tutumunda değişikliğe neden olduğunu belirtmiştir. Raporda, Türkiye'nin son zamanlarda çeşitli nedenlerle adalardaki Türk vatandaşlara ilgi göstermesinin Türklere ve hatta Rum halk üzerinde olumlu etki yarattığı ve bu durumun mahalli idarenin dikkatini çektiği ifade edilmiştir. Raporda verilen bilgilere göre, Hilal-Ahmer Cemiyeti'nin desteği ile Konsolosluk tarafından vatandaşlara para dağıtılmış, İçişleri Bakanlığı'nın talimatı doğrultusunda Konya vapuru ile İstanköy'deki felaketzedeler Çeşme'ye taşınmıştır. Türklere gösterilen bu ilgi ve İçişleri Bakanlığı'nın Türk mülteciler hakkında gazetelerde yayınlanan genelgesi, İstanköy'deki İtalyan uyruklu Türklerin çoğunun pasaport almalarına ve Türkiye'ye göç etmelerine neden olmuştur. Bu durum da mahalli hükümet tarafından öfke ile karşılanmıştır. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı tarafından lise ve orta seviyedeki okullarda bir yarışma düzenlenmiş, yapılan sınavda başarılı olan İki Türk çocuğu Adana lisesine yerleştirilmiştir. İtalyan hükümetinin ise Rodos'taki Türk okullarının hükümete devredilmesi için Cemiyet-i İslamiye nezdinde yaptıkları propagandalar ise sonuçsuz kalmıştır. Bu durumun gerçekleşmesinde de Konsolosluğun etkisinin olduğu yönünde bir algı meydana gelmiştir. Yine Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin desteği ile ihtiyaç sahibi 45 Türk çocuğuna bayram münasebetiyle kıyafet yardımı yapılması da Rodoslu Türklerin Türkiye'ye karşı minnet duymalarına neden olmuştur. Yirmi aydır Rodos'a uğramayan Türk vapurları düzenli olarak sefer yapmaya başlamış, yüzlerce Rodoslu Türkün Cumhuriyet bayramını İzmir ve Ankara'da kutlamak için Türk vapurlarını tercih etmesi de dikkat çekmiştir. Türkiye ile Yunanistan arasındaki dostluk ilişkileri de Rodos'taki Türk-Rum dostluğunun gelişmesine ve çeşitli nedenlerle baskı altında bulunan Rumların da adanın Türk idaresine girmesini temenni etmesine neden olmuştur. Korfu, Atina ve Pire'de başlayan olaylar mahalli idarenin telaşlanmasına, Türkçe ve Rumca gazetelerin adalara girişine engel olmalarına sebebiyet vermiştir. 1931 yılındaki Cumhuriyet bayramında Konsolosluğa 100 kişi gelmişken, 1933 yılında ise Türklere ve Rumlardan oluşan 1600 kişi ziyarette bulunmuştur. Bu kişiler sivil memurlar tarafından belirlenmiş ve Türk Konsolosluğu'na gitmeleri nedeniyle sorguya çekilmişlerdir. Ayrıca hükümet işlerinde çalışan İtalyan uyruklu halkın vatandaşlığa kabul edilmeleri için dilekçe ile başvurularını gerektiği resmi olarak bildirilmiş, vatandaşlığa kabul edilecek olanlardan 33 yaşına kadar olanların ve bunların çocuklarının da askere alınacağı ve tebligata riayet etmeyenlerin işlerinden çıkarılacağı

bildirilmiştir. Bunun üzerine Türkler, Konsolosluga müracaat ederek İtalya için askerlik yapamayacaklarını ve Anavatana göç etmekten başka çarelerinin olmadığını belirtmişlerdir. Konsolosun raporuna göre, mahalli hükümet okulları kapatmak ve gençleri askere almak suretiyle Ada'daki unsurları İtalyanlaştırmayı amaçlamış, bu durumu kabul etmeyen kişileri ise Adaları terk etmeye zorlamıştır. Ayrıca Yunanistan ve Mısır'daki On İki Adalı Rumlar, faaliyete geçerek Cemiyet-i Akvam'a başvurmuşlar ve adaların geleceğinin belirlenmesi için propaganda yapmaya başlamışlardır. Ada halkının vatandaşlığa kabulü meselesi, söz konusu duruma karşı İtalyan hükümeti tarafından alınan bir tedbir olarak düşünülmüştür (BCA., 30-10-0-0-237-601-32, 20.12.1933). Sadece Türk vatandaşı olanların değil İtalyan tebaası olan Türklerin de Anavatana göç etme istekleri tepkiye neden olmuştur. İtalyan hükümetinin yönetiminden memnun olmayan halkın başlattığı olayların basın yoluyla duyurulması İtalya tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Türklerin Anavatan ile ilişkilerinin gün geçtikçe gelişmesi de İtalya'yı rahatsız etmiş ve baskıların artmasına neden olmuştur.

Rodos'ta yaşayan Türklerin maruz kaldıkları kötü muamele ile ilgili Türk İçişleri Bakanlığı'na gönderilen bir yazı da oldukça önemlidir. İtalyanların, Rodos'ta yaşayan Türklere iş vermedikleri için Ada halkının sıkıntıya düştüğü, hatta bazı kadınların fuhuş yaptıklarına dair söylentilerin olduğu yönündeki iddialar hakkında Rodos Konsoloslugu'ndan bilgi istenmiştir (TDA., 541-43950-210040-29, 14.07.1938). Rodos'ta yaşayan Türklere İtalyan hükümetinin yanı sıra Rum ve Yahudiler tarafından da baskı uygulanmıştır. Nitekim Muğla valisi gönderdiği yazıda bu konuya temas ederek izinli olarak Rodos'ta bulunan Türk öğrencilerin resmi okul şapkalarının çarşıda ve Mandra mevkindeki bazı Rum ve Yahudiler tarafından yırtıldığını, İtalyan Hükümetine konu ile ilgili şikâyetle bulunulmasına rağmen bu kişiler hakkında hiçbir işlem yapılmadığını, sadece zarar gören şapkaların bedellerinin ödenmek istendiğini ancak öğrencilerin bunu kabul etmediğini belirtmiştir (BCA, 30-10-0-0-101-656-10,06.08.1934).

Rodos Valisi M. Mario Lago, ikinci beş senelik valilik süresinin sona ermesi üzerine yeniden göreve tayin olabilmek için Rodos halkı üzerinde baskı kurmaya, kendi lehine imza toplama kampanyasına katılmaları yönünde faaliyette bulunmaya başlamıştır. Konu ile ilgili olarak Rodos Konsolosu, Türk Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda, Rum köylerinden çoğunun imza atmaktan kaçındıklarını, Cemaat-ı İslamiye üyelerinden bazılarının da Türkiye Cumhuriyeti uyruklu olanlardan imza toplama teşebbüsüne girdiklerini ancak bu durumun kısmen engellendiğini belirtmiştir. Konsolos ayrıca vali için toplanan bu imzaların adalarda mevcut olan halkın İtalyan idaresinden memnuniyetini gösteren bir belge olarak kullanılacağını düşündüklerini, belediyenin hazırladığı kıymetli bir asanın 18 Şubat'ta düzenlenecek bir tören ile valiye takdim edileceğini ve bu törene konsolosların da katılması yönünde bir davetin geldiğini ancak uygun bir dil ile bu davete olumsuz cevap verildiğini belirtmiştir (TDA., 541-44122-209173-43, 11.02.1933). Rapordan da anlaşılacağı üzere adada yaşayan Türk ve Rumlar vali lehinde imza toplama kampanyasına dâhil edilmeye çalışılarak İtalyan idaresinden memnun oldukları yönünde bir algı yaratılmaya çalışılmıştır.

Konsolosluktan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir başka raporda ise Rodos'ta Cemaat-ı İslamiye Heyeti üyelerinin seçimleri konusunda İtalyan hükümetinin baskı politikası yürüttüğü ile ilgili bilgi verilmiştir. Bu rapora göre, süresini tamamlamış olan Cemaat-ı İslami Heyeti'nin yeniden seçim yapılarak oluşturulması hususu aylarca sürüncemede kalmış ancak üye sayısı on ikiden yediye indirilmiştir. Yeniden seçilenlerin arasında; başkan Torunzade Süleyman Ağa başta olmak üzere üyeler Ali Bagakı, Binbaşakı Galip, Ali Haydar, Eşref Rıza, Mehmet Kadri

Efendi ve Hüseyin Lütfi Efendi yer almıştır. Eski heyetin üyelerinden olup seçilemeyenler ise; Mehmet İhsan, Saatçi Nuri, Şeyh Süleyman, Faralyalı Osman Ahmet, Kaptanzade Mustafa, Mezarıcı Mahmut Hoca'dan oluşmuştur. Heyetin dışında kalan bu üyeler, Vitalis Efendinin, çoğu Rodos okullarının İtalyan hükümetine devredilmesi hakkındaki düzenlemelerinin, Kadri ve Galip Efendilerin tekliflerinin reddedilmesine neden olan kişilerdir. Kabul edilmeyen bu teklifi, daha sonraki süreçte kolay bir şekilde çoğunluğu sağlayarak kabul ettirmek için heyetin sayısı yedi kişiye düşürülmüş, mahalli hükümet de adalardaki Türk ve Rum halkına yönelik baskı kurmaya başlamışlardır. İtalyanların heyetin üye sayısını düşürmeleri esasında kendi politikalarına ters düşen kişileri etkisiz duruma getirmek istemelerinden kaynaklanmıştır. İtalyan hükümeti, İstanköy'deki Türk okullarını yıktırıp kapattıktan sonra Rodos'taki camileri de kapatmış ve buradaki Türk okullarının mahalli hükümete devredilmesini sağlamak için okul ve camilerin vakıf gelirlerinin toplanması hususunda zorluk çıkarmıştır. Ayrıca Leryos'taki *Rum cımnası* kapatılmış ve adalardaki Ortodoks kiliselerinin Katolik makamlarına bağlamak için hazırlıklar başlatılmış, bu amaçla bazı kilise başkanları Rodos'a getirilerek gizli müzakereler yapılmıştır (TDA., 541-44189-209380-2, 20.09.1933). Türkler arasındaki bağın koparılması noktasında, okulların ve camilerin kapatılması uygulanan baskının boyutunu göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü camiler ve okullar Türklerin bir araya geldikleri; dil, din ve kültürel birliğin sağlandığı yerlerdir.

Dışişleri Bakanlığı'ndan Rodos Konsolosluğu'na gönderilen başka bir raporda da Adalar ile Türkiye sahillerinden bir bölümünün İtalyanlara ait olduğunu gösteren haritaları içeren kibrit kutuları ve sigara kâğıtlarının Rodos'ta satıldığı bilgisi verilmekte ve Türkiye aleyhinde yapılan propagandalara dikkat çekilmektedir (TDA., 541-44226-210241-42, 01.02.1934). Rodos Konsolos Vekili Faik Kançılar da bu uyarıya karşılık olarak gönderdiği yazıda İzmir ve çevresi, Halep ve Rodos adasının bir bölümünü içeren ve daha önce Rodos'ta satıldığı belirtilen sigara kâğıtlarının üç örneğinin temin edildiğini bildirmiştir (TDA., 541-44201-209904-19, 18.02.1934).

Türkiye'nin Rodos Konsolosluğu'na yapılan saldırı Türklere yönelik yapılan baskının en bariz örneğini teşkil etmektedir. Nitekim 25 kişiden oluşan, İzmirli İtalyan ve Musevi halk akşam saatlerinde Konsolosluk kapısına domates atarak *Duçe* diye bağırılmışlardır. Zabitanın gelmesi ile de kaçmışlardır. Konsolosluk binası zabıta tarafından koruma altına alınmıştır (TDA., 541-44151-209273-42, 24.07.1934). Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Konsolosluğa gönderdiği yazıda bu olaydan dolayı İtalyan hükümetinin üzüntülerini bildirip bildirmediği sormuştur (TDA., 541-44151-209273-27, 30.07.1934). Verilen cevapta, Konsolosluk binasına yapılan saldırı ile ilgili olarak valinin olaydan duyduğu üzüntüyü belirten herhangi bir açıklama yapmadığı, valiye bildirilen şikâyetler ile ilgili ayrıntılı bilgi almak için gelen komutanın da "Bu cihet Valinin bileceği iştir" cevabını verdiği belirtilmiştir (TDA., 541-44151-209273-23, 06.08.1934; TDA., 541-44151-209273-41, 06.08.1934).

İtalyanların adalardaki İtalyan nüfusunu arttırmak için başvurdukları yollardan biri de İtalyan göçmenlerin adalara geldiklerinde yerleşmeleri için uygun ortamı hazırlamak amacıyla özellikle Rodos ve İstanköy'de İzmir'in sultani üzümlerinden yetiştirilmesini sağlamak için bir şirket kurmalarıdır. Rodos Konsolosluğu, İtalyanların söz konusu faaliyetleri ile amaçlarının hem iklim bakımından İzmir'e benzeyen Adalarda İzmir üzümlerine rakip üzümler yetiştirmek, hem de adalara İtalyan göçmenlerin gelmelerine olanak sağlamak olduğunu belirtmiştir (TDA., 541-44192-209543-62, 15.10.1934). Adalardaki İtalyan nüfusunun artırılması için mahalli hükümetin başvurduğu en etkili yolun göçmenlere yeni ekonomik imkânlar sağlamak olduğu görülmektedir.

Rodos'ta basın yoluyla da Türklere yönelik baskı uygulanmış ve İtalya lehine propagandalar yapılmıştır. Nitekim Rodos Konsolosluğu'nun gönderdiği rapor bu konuda önem arz etmektedir. Rapora göre, Yahudi Cemaati başkanı Haskia Franko, Rodos'ta çıkan *Selam* gazetesinde, *İhtilalin Cilveleri* başlığı ile İtalya'yı Milletler Cemiyeti'nden de üstün gören ve adalardaki Yahudi zihniyetini gösteren bir yazı kaleme almıştır (TDA., 541-44153-209335-9, 30.01.1935). Basınla ilgili başka bir mevzu da Konsolosluk tarafından, Köroğlu gazetesinin Rodos'a girdirilmesinin yasak edildiğine dair haberin doğru olmadığını sorgulayan rapordur. Bu raporda sadece İtalya ve özellikle Mussolini aleyhindeki yazıları ve gülünç karikatürleri ihtiva eden gazete nüshalarına el konulduğu bildirilmektedir. Buna karşılık İtalyan Jandarma Komutanlığı'ndaki incelemelerde 16 Haziran 1934 ve 28 Temmuz 1934 tarihli sayılarda İtalya'nın Arnavutluk'la arasının açık olduğu, Arnavutların İtalyanlardan nefret ettikleri ve hatta onları kovdukları şeklinde İtalya aleyhinde yazıların olduğu için söz konusu bu sayılardan 300 âdetine el konulduğu belirtilmektedir. Ayrıca 1 Ağustos 1934 tarihli sayıda ise Türkiye sahillerinden açılan ateşte öldürülen İtalyan balıkçısı hakkında *Biz dostça gelenleri şekerleme ile ve düşmanca gelenleri de ateşle karşılız* ifadelerinin yer almasından dolayı bu sayının müsadere edildiği ifade edilmektedir. 3 ve 10 Ekim 1934 tarihli sayılarda da Mussolini'nin konuşmalarının sert bir şekilde eleştirilmesinden dolayı gazete sayılarının Rodos'a girdirilmediği, ancak bu tarzda yazı ve resimleri ihtiva etmeyen gazetelerin adalara serbestçe girebileceği bildirilmektedir (TDA., 541-44167-207482-5, 29.07.1935). İtalyan hükümetinin kendi aleyhindeki yazıların olduğu gazeteleri adalara girdirmemesi ya da el koyması, basının en önemli propaganda araçlarından birisi olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir. Bahsedilen yıllar tam da İtalya'da Mussolini'nin iktidarının zirvesinde olduğu yeni bir savaşın ayak seslerinin duyulduğu dönemdir. Bu nedenle basının adalarda da kontrol altında tutulmaya çalışılması pek tabidir.

Türkiye'nin Belgrad Elçiliği de 17 Nisan 1934 tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda, Rodos'ta köylüler ile İtalyanlar arasında meydana gelen olaylarla ilgili olarak bilgi vermiştir. Bahse konu olan bu rapora göre, Rodos Adası'nın Salaş Köyü'ndeki belediye seçimlerinde İtalyanların hile yapmasını önlemek amacıyla belediye önünde toplanan halk ile Karabinyerler arasında bir çatışma meydana gelmiş ve bunun üzerine İtalyanlara yardımcı kuvvetler gönderilmiştir. İtalyan idaresine karşı isyan eden bazı köyler uçaklarla bombalanmış ve çatışmalar sırasında İtalyanlardan iki kişi, Rumlardan ise 100 kişi yaralanmıştır. Raporda olaylar sırasında Rumlardan beş kişinin de öldüğüne dair 17 Nisan tarihli *Vreme* gazetesinde bir yazının olduğu bildirilmiştir (TDA., 541-44168-207472-72, 17.04.1934). İtalyan idaresine karşı Rodos'ta meydana gelen bu isyan ve İtalyan hükümetinin aldığı tedbirlere 17 Nisan 1934 tarihli *Daily Herald* ve 18 Nisan tarihli *Manchester Guardian* gazetelerinde yer verilmiştir (TDA., 541-44168-207472-71, 20.04.1934). İtalyan yönetiminden memnun olmayan sadece Türkler değildir. Rumlar da yönetime karşı isyan boyutunda tepkilerini göstermişlerdir.

İtalyan hükümetinin Rodos'ta yaşayan Türklerin yanı sıra Yunan uyruklu halka yönelik baskıları ulusal basına da yansımıştır. Cumhuriyet gazetesinin 19 Ağustos 1935 tarihindeki sayısında On İki Adalarda İtalyan baskısının arttığına dair Yunan gazetelerinin verdiği bilgiler yer almıştır. Konu ile ilgili haberde, On İki Adalardan gelen yolcuların adalardaki Rum halkının durumunun her geçen gün kötüye gittiğini belirttikleri, Yunan gazetelerinin İtalyanların On İki Adalardaki Rum halkını baskı altında tutmak için bir takım idari tedbirler aldıkları, Rumların adalarda iş bulmalarını zorlaştırdıkları, İtalyan hükümetinin yeni vergiler koyarak işsiz halkı daha da zor duruma düşürdükleri ve vergilerini veremeyenleri sürgüne gönderilmekle tehdit ettikleri belirtilmiştir. Habere göre; İtalyanlar, Habeşistan'a karşı yaptıkları hazırlıklarının artması

nedeniyle Rumlara karşı baskılarını daha da şiddetlendirmişler, Rum işçileri ve makinistleri zor kullanarak Somali'ye göndermişler, gitmek istemeyenleri ise sürgün etmişlerdir. İtalyanlar adalardaki motora el koyarak sahiplerine tazminat ödemeksizin Afrika'ya göndermişlerdir. On İki Ada Rumlunun adalardan çıkmaları yasaklanmış, sağlık sorunları yüzünden gitmek isteyenlere dahi izin verilmemiştir. Kalimnos, Leros ve İgneada metropolitlerine baskı uygulanarak kiliseler kapalı tutulmuştur. Yine divan-ı harplerde mahkûm edilen profesörler, doktorlar, avukatlar, kadın erkek öğretmenler ve öğrenciler zorla Leros Adası istihkâmlarında çalıştırılmışlardır. Adaların bütün büyük binalarına ve evlerine el konulmuştur. Bu konutlardan bir kısmı askerlerin oturmasına, bir kısmı da Afrika'dan gelen hasta İtalyan askerlerine tahsis edilmiştir. Pseremo Adası'nın az sayıdaki halkı adadan çıkarılmış ve bu ada Afrika'dan getirilen İtalyan hastaları için hastane haline getirilmiştir (Cumhuriyet, 19 Ağustos 1935). Cumhuriyet gazetesinin sütunlarında Adalar ile ilgili haberlere yer verilmeye devam edilmiştir. Atina'da çıkan Eleftra Gnomi gazetesinin haberine göre, İtalya'nın Habeşistan zaferinden sonra On İki Adalardaki İtalyanlar, Rumlara karşı taşkınlıklar ve tazyikler yapmışlar, Rodos'ta ve diğer adalarda bulunan Rum evlerine Mussolini ve Mareşal Badoglio'nun resimlerini zorla astırmışlardır. Faşistler de bu resimleri indirmeye teşebbüs eden Rumlara hintyağı içireceklerini ve adalardan kovacaklarını, duvarlara yazmak suretiyle korkutmuşlardır. Badoglio'nun Adis-Ababa'ya girdiği gün yapılan şenliklerde Rodos Genel Valisi, Yunan konsolosundan, konsoloshaneye bayrak çekilmesini talep etmiştir. Ancak konsolosluk bunun uluslararası kurallara aykırı olduğunu belirterek reddetmiştir. Bu olaydan sonra On İki Adalardaki Rumlara yönelik İtalyan baskısı artarak devam etmiştir (Cumhuriyet, 18 Mayıs 1936).

4.4. Eğitim ve Kültüre Yönelik Baskılar

Rodos ve On İki Adalarda Türklere yönelik baskıların en yoğunu eğitim ve kültür alanında yapılmıştır. Rodos adasının İtalyan yönetiminde olduğu süreçte Türk çocuklarının eğitim almak için Türkiye'ye gitmeleri İtalyan hükümetinde büyük endişe uyandırmış, bu yüzden de Türkler çeşitli baskıya maruz kalmışlardır. Rodos Konsolosluğu, Türk çocuklarının öğrenim görmek için Türkiye'ye gelmelerinin İtalyanlarca hoş karşılanmadığını belirten bir rapor göndermiştir. Rapora göre, Rodos Valisi Mr. Marie Lage, Rodos Cemaat-ı İslamiye Heyeti üyelerini makamına davet ederek Türk çocuklarının adadaki İtalyan okullarına gitmeyip Türkiye'ye gitmelerini hoş karşılamadığını belirtmiş ve öğrencilerin velilerinin uyarılmalarını istemiştir. Vali ayrıca Rodos'ta çok iyi okullar olduğunu, daha yüksek tahsil isteyen Türk öğrencilerin İtalya'ya gönderilmesi hususunda hiçbir fedakârlıktan kaçınılmayacağını ancak Türkiye'de eğitim gören İtalyan uyruklu Türk gençlerinin bazı olaylara sebep olduklarını ifade etmiştir. Raporun devamında Türkiye'den Rodos'a gelmek isteyen birçok İtalyanın olduğu ancak Rodos halkının sıkıntıya düşmemesi için bunların Rodos'a göç etmelerine müsaade edilmediğine dikkat çekilmiştir. Rodos'taki okullarda istenilen yeniliklerin yapılabileceğini hatta Türkiye'de olduğu gibi Latin harflerinin kullanılmasına bir mani olmadığı da bildirilmiştir. Konsolos söz konusu raporunda valinin konuşmalarından Türkiye'ye gidecek İtalyan uyruklu Türk çocuklarına pasaportlarının vize edilmemesi gibi bazı zorluklar çıkarılacağına anlaşıldığı için bu çocukların Türkiye'de eğitimlerine devam etmelerini sağlamak adına Türkiye'de okullar açılmadan önce çocukların peyderpey gitmeleri hususunda kolaylık sağlanacağını bildirmiştir (BCA., 30-10-0-0-237-604-23, 27.08.1934). Görüldüğü gibi İtalyan hükümeti, Rodoslu Türk çocuklarının Türkiye'ye gitmelerinin önüne geçmek için ya bir takım engeller çıkarmış ya da Adadaki İtalyan okullarında bazı yenilikler yapmak suretiyle Türk çocuklarının bu okullara yönelmelerini sağlamaya çalışmıştır. Nitekim Türk Dışişleri Bakanlığı'ndan Rodos Konsolosluğu'na gönderilen yazı bahsedilen baskıları kanıtlar niteliktedir.

Söz konusu yazıda, Rodos'taki İtalyan hükümetinin Türkiye'de okuyan ve tatillerini geçirmek için Rodos'ta ailelerinin yanına gelen Türk çocuklarının tatil bitiminde okullarına dönmek adına mahalli hükümetten izin almak için müracaatlarında bir takım zorluklar ile karşılaştıkları, günlerce bekletilmelerine rağmen pasaport ve vize alamadıkları vurgulanmıştır. Bu engellerden dolayı Türk çocuklarının kaçak olarak Türkiye'ye geri dönmeye çalışacakları Konsolosluga bildirilerek durumla ilgili bilgilendirilme istenmiştir (TDA., 541-44189-209383-13, 03.10.1936). Ayrıca Rodos'ta İtalyan okullarına giden Türk çocuklarının zorla kiliseye götürüldüğü, Ada Türkleri ve çocuklarının faşist yapılmak için baskıya maruz kaldıkları, jandarma tarafından evlerinden alınarak zorla faşist kulüplere kaydedildikleri şeklinde bazı haberlerin alındığı belirtilerek bilgi istenmiştir (TDA., 541-44226-210245-13, 08.03.1938). Rodos Konsolosu da cevaben yeni valinin adaya gelmesi ile Türk ve Rum okullarının kapatıldığını ve İtalyan ilkokullarında İtalyanca eğitim verilerek sadece dil dersi olarak Türkçe ve Rumca okutulmak üzere okulun programının değiştirilmiş olduğunu belirtmiştir. Raporda bildirildiğine göre bu süreçte Türk çocuklarının kiliseye götürülmesi söz konusu olmuş ancak velilerinin şikâyetleri üzerine bundan vazgeçilmiştir. Katoliklerin idaresindeki İtalyan ilkokullarına gönderilen beş altı yaşlarındaki Türk çocuklarına yiyecek ve içecek verilerek istavroz çıkarttırılmak ve bayrak öptürmek suretiyle Katolik inancı telkin edilmiştir. Bu durum üzerine veliler ile görüşülerek bazılarının çocuklarını bu okullardan almaları sağlanmıştır. Rodos'ta okullardaki eğitimin program dilinin İtalyanca olması ile bir taraftan Türkçenin unutturulmaya, diğer taraftan da adalardaki Türklerin anavatanla dil ve kültür bağının zayıflatılmaya çalışıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca Türk çocuklarına yönelik Katolikliği telkin eden propaganda faaliyetlerinin anlaşılması ile gereken tedbirlerin alınmaya çalışıldığı dikkat çekmektedir. Bunların yanı sıra Dopo Lavorista adlı işçi teşkilatına adalarda çalışan yerli ve yabancı bütün işçiler davet edilerek bu teşkilata üye olmayanlara iş verilmemiştir. Raporda, bu işçi teşkilatının amacının işçileri faşizme ısındırmak ve askere alınmalarını sağlamak olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca adalarda Türk nüfusunun azalmaması için Türklerin bu teşkilata işçi olarak girmelerine Konsolosluk tarafından izin verildiği halde bazılarının söz konusu teşkilata girmekten kaçındıkları da belirtilmiştir (TDA., 541-44226-210245-12, 10.05.1938).

Rodos adasının İtalyanlar tarafından işgale uğramasının yirmi beşinci yılı nedeniyle 10 Mayıs 1937'de *müstemele jübilesi* gerçekleştirilmiş, İtalya'nın Rodos'ta ve diğer adalarda yaptıkları faaliyetler ile ilgili de İtalya'da birçok yayın yapılmıştır. Cumhuriyet gazetesi söz konusu bu jübile ile ilgili Roma muhabirinin gazetesine gönderdiği bilgileri sütunlarına taşımıştır. Haberde, adanın çoğunluğunun Türk ve Rum halktan oluştuğu ve bunların da İtalya ile dil ve kültür bakımından hiçbir ilişkisinin bulunmadığı belirtilmiştir. Bu nedenle adalar ile İtalya arasında bir kültür bağının olmamasının olumsuz etkilere neden olacağı vurgulanmıştır. Ancak İtalyan valilerinin faaliyetleri ile adalarla İtalya arasında kültürel ilişkilerin kurulabildiği, bunu sağlayabilmek için ada halkının memur olabilmesi ve ekonomi alanında önemli görevlere getirilebilmeleri için İtalyanca okuyup yazma şartı konduğu, böylelikle yeni nesle İtalyan kültürünün aşılmasına çalışıldığı belirtilmiştir. Ayrıca İtalyan okulları, kütüphaneleri ve Dante Alighieri kültür teşkilatının adanın İtalyanlaşması için faaliyet içinde buldukları, Rodos ve diğer adalara İtalyanların yerleştirilerek adadaki nüfuslarının arttırılmaya çalışıldığı ve Rodos'ta Paverogno ve Campochiaro adında iki İtalyan köyünün de kurulduğu ifade edilmiştir (Cumhuriyet, 16 Mayıs 1937). İtalya bir taraftan Rodos'ta kalıcı olabilmek ve kendi kültürlerini ada halkına benimsetebilmek için en önemli kültür unsurlarından birisi olan dili kullanırken, diğer taraftan da adadaki İtalyan nüfusunun artmasını sağlamak için onlara özel köyler yapmışlardır. İtalya'nın Adalarda kalıcı olabilmek için Türkleri

kültürel yönden de asimile etmek istediğini ya da göç ettirerek Türk varlığını yok etmeyi amaçladığını söylemek mümkündür.

4. 5. Dini Baskılar

Adalarda yaşayan Türkler, çocuklarının eğitimi, arazilerine istimlak yoluyla el konulması ve göç gibi hususların yanı sıra dini bakımdan da baskılara maruz kalmıştır. Nisan 1933 depreminde zarar gören İstanköy'deki Defterdar Camii'nin tamiri konusunda İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın İstanköy'deki Defterdar Vakfı mütevellisinden aldığı ve Başbakanlığa gönderdiği mektup adadaki Türklere din üzerinden uygulanan baskılara örnek teşkil etmektedir. Bu mektupta; depremden zarar gören Defterdar Camii'nin tamir edilmediği takdirde yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalacağı, Türk halkının bu camiyi tamir ettirmeye olanaklarının olmadığı belirtilmiştir. Mektupta özellikle dikkat çeken husus ise İtalyan hükümetinin burada yaşayan Türklere uyguladıkları baskı siyaseti nedeniyle, bu camiyi yıkmaya niyetinde olduklarının belirtilmesidir. İfade edildiği üzere, adanın bütün vakıfları harap olmuştur. Adada yaşayan Türkler bu camii kurtarmak istemekte, gelirini de yine harap olan Türk okullarının tamiri için kullanmayı düşünmektedir (BCA., 30-10-0-0/191-308-7, 26.06.1934). 20 Nisan 1933 depremi nedeniyle zarar gören İstanköy'deki Defterdar Camii'nin tamiri ile ilgili Başbakanlığa gönderilen yazıda ise caminin tamir işlerinin Rodos Konsolosluğu tarafından gayri resmi olarak yürütülmesi istenmiştir. Nitekim Konsolosluğun caminin tamir işlerine resmi olarak yürütülmesinin, Türkiye'deki İtalyan ve diğer yabancı konsolosların da kiliselerin tamiratında aynı yolu izlemeleri için emsal teşkil edeceğinden, bu duruma sebebiyet vermemek adına Konsolosluk tarafından belirlenen güvenilir bir kişinin, mütevelli tarafından tamirat işi ile görevlendirilmesi ve tamirat hesaplarının gayri resmi olarak Konsolosluk tarafından denetlenmesi istenmiştir (BCA., 30-10-0-0-191-308-7, 05.08.1934). Ayrıca İtalyanların Rodos'taki tekke ve medreseleri yeniden açmak suretiyle Türklerin fikren gelişmelerine engel olmayı amaçladıklarına dair Selam Gazetesinde bir yazı yayınlandığı ifade edilmiştir (TDA., 541/44106-209127-4, 29.05.1926).

Rodos'ta yaşayan Türklere yönelik yukarıda bahsedilen bu baskılardan ötürü Türkiye'ye göç etmek isteyen Türklerin sayısının arttığı, göçleri engellemek için de bir takım tedbirlerin alındığı görülmektedir. II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Rodos ve İstanköy'de bulunan Türkler mallarını bırakarak Türkiye sahillerine gelmeye başlamıştır. Konu ile ilgili olarak Türk İçişleri Bakanlığı ile Başbakanlık arasındaki yazışmalarda Lozan Anlaşması ile İtalya'ya bırakılan Rodos ve İstanköy'de yaşayan Türklerin Türkiye'ye göç etmeye başladıkları ancak bu mültecilerin dağılmalarının önlenmesi ve geri gönderilmeleri için gerekli tedbirlerin alınmasının söz konusu olduğu ifade edilmiştir. Yazışmalarda bu yönde propaganda yapılarak tekrar Türkiye'ye göç etmelerinin engellenmesi gerektiği vurgulanmıştır (BCA., 30-10-0-0-237-602-2, 08.01.1934). Rodos Konsolosluğu ise Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporunda Adada bulunan Türk vatandaşlarının Türkiye'ye göç etmek istediklerini belirtmiştir. Rapora göre, İtalya'nın Habeşistan'a saldırması, İngiltere'ye ve özellikle Cemiyet-i Akvam'a karşı tavrı alması, İtalya ve İngiltere arasında Akdeniz'de eninde sonunda bir savaşın çıkma ihtimali, İtalyan hükümetinin idaresinden rahatsız olan Türklerin Türk-İngiliz dostluğuna güvenerek Adaların geri verileceğinden ümitlenmelerine neden olmuştur. Türk nüfus, Rodos konsolosu ile yaptıkları görüşmelerde savaş tehlikesinden önce ailelerinin Türkiye'ye gönderilmeleri için zamanında haberdar edilmek istediklerini ifade etmişlerdir. Konsolos bu istek karşısında, saldırgan politikasından dolayı İtalya'nın Adalardan uzaklaştırılacağını, telaşa gerek olmadığını ve Türkiye'nin kendileri ile alakadar olacağını bildirmiştir. Konsolos ayrıca bazı İtalyan askerlerinin

ve memurlarının “Türkler bizimle beraber olsalardı biz onlara Musul’u verecektik, teklifimizi kabul etmediler ve Adaları almak için İngilizlerle beraber oldular. Adaları taş taş üzerinde bırakmadan terketmeyeceğiz” gibi tehdit edici sözlerinin kulaktan kulağa dolaşmasının Türkleri endişelendirdiğini de ifade etmiştir. Raporda böylesi bir durum ile karşı karşıya kalınması halinde Türklerin Adalarda kalmalarını sağlamanın yanı sıra tehlikeli bir durumun meydana gelmesi durumunda ailelerin Türkiye tarafından kabul edilmesinin gerektiğine, ancak İtalyan hükümetinin toplu göçe izin vermeyeceğine değinilmiştir. Bu yüzden de tehlike anından bir ay önce Konsoloslukun bilgilendirilmesi, Türklerin ziyaret maksadıyla Türkiye’ye göç etmelerini sağlamak için Adalardan çıkış vizesi alınması, vapur ve motorlarla ailelerin Türkiye’ye sevk edilmelerinin sağlanması gerektiği belirtilmiştir (TDA., 541-44189-209379-3, 23.03.1939). 1933 yılı içinde Rodos ve İstanköy’de yaşayan Türk vatandaşları Konsolosluka başvurarak iltica talebinde bulunmuşlardır. Konu ile ilgili olarak Dışişleri Bakanlığı’ndan Rodos konsolosluğuna gönderilen yazıda İstanköy’de Türkler aleyhinde meydana gelen olaylardan sonra açıkta kalan ve İzmir’in Çeşme ilçesine yerleştirilen vatandaşların haricinde, Türk ırkından olup Türk vatandaşı olmayanların da ilticalarının kabul edildiği, kendilerine sadece arazi verilmek suretiyle yerleştirildiklerinin İçişleri Bakanlığından alınan tezkerede bildirildiği ancak bundan sonra İstanköy ve Rodos’tan göç etmemelerinin Türklere anlatılması gerektiği ifade edilmiştir (TDA., 541-44189-209383-19, 28.12.1933). Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, İtalya’nın baskısına rağmen, Adalarda yaşayan Türk ve Rum nüfusunun tutumları sayesinde baskı ve zulüm siyasetlerinin kolaylıkla etki gösteremeyeceğini ifade etmekte, Türklerin Anavatana göçlerini de onaylamamaktadır (Uzman, 2018:223).

Çıkması muhtemel olan bir savaştan endişe duyulması ve İtalyan yönetiminin baskılarının gün geçtikçe yoğunlaşması Adalarda yaşayan Türk vatandaşlarının Türkiye’ye göç taleplerinde artışa neden olmuş, bu durum bölgedeki Türk varlığının azalmasına sebebiyet vereceğinden dolayı endişe yaratmıştır. Bu yüzden göçlerin engellenmesi ve Türklerin bu durum ile ilgili bilgilendirilmesi üzerinde hassaten durulmuştur. Türk vatandaşı olan Türklerin yanı sıra İtalyan tebaasından olanlar da Rodos’tan Türkiye’ye göç etmeye başlamışlardır. Nitekim Rodos Konsolosluğu tarafından Dışişleri Bakanlığı’na gönderilen yazıda bu göçleri önlemek için bazı tedbirler alındığı, İtalyan tebaasından olan Türklere vize vermek hususunda zorluklar çıkartılarak göçün önüne geçilmeye çalışıldığı belirtilmiştir (BCA., 30-10-0-0/238-605-12, 28.11.1934). Örneğin 1936 yılında ailesi ile birlikte Rodos’tan İzmir’e gelen, Türk olmasına rağmen İtalyan tebaasından İbrahim Meteoğlu ile çocuklarının Türkiye’nin sınırlarının dışına çıkarılması kararı alınmıştır (BCA., 30-18-1-2/94-31-10, 16.04.1941).

Adalar da yaşayan Türklerin göçleri her ne kadar engellenmeye çalışılsa da özellikle 1935 yılından itibaren göç edenlerin sayısı oldukça artmıştır. Bu göçlerin en temel nedenini, Habeşistan Savaşı ve adalardaki asker sayısının artmasında aramak doğru olacaktır. Savaş bittikten sonra da göçler azalmamış bilakis Adalar halkına yönelik İtalyanlaştırma politikaları rahatsızlığa ve bunun sonucunda ise göçlere neden olmuştur Özellikle göçlerin hızla arttığı 1937 ve 1938 yıllarında İtalyan hükümeti, Türk Konsolosluğu’nu Türkleri göçe yönlendirmekle suçlamıştır. Oysaki yukarıda da belirttiği üzere bu göçlerin önüne geçebilmek için Türkiye bir takım tedbirler almıştır. Bunun yanı sıra adalardan sadece Türk vatandaşları değil, aynı zamanda Rumlar ve İtalyan askerler de Türkiye’ye göç etmiştir. Bu durum İtalyan hükümetinin, konsolosluka yönelik suçlamalarının geçersiz kılmaktadır (Papuççular, 2024: 120-121).

5. II. Dünya Savaşı Sırasında ve Sonrasında İtalya'nın Rodos ve On İki Adalarda Yaşayan Türklere Yönelik Baskıları

5.1. Türklerin Mülklerine İstimlak Yoluyla El Konulması

Türkiye II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte On İki Ada sorununu müttefikleri ile yaptığı siyasi ve askerî toplantılarda gündeme getirmiştir. Türkiye'nin savaşa girmeyeceğini belirttiği 1940 yılına kadar Türk ve İngiliz yetkililerce On İki Ada'yı ele geçirmek için planlar dahi yapılmıştır. Ancak Türkiye'nin, savaşın dışında kalma kararı alması, söz konusu planların müttefik devlet tarafından ertelenmesine neden olmuştur. Türkiye ise On İki Ada'daki her türlü gelişmeleri savaş boyunca takip etmekten geri durmamış (Papuççular, 2017: 150), İtalyanların II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında özellikle Rodos'ta Türklere yönelik baskılarını yakından takip etmiştir. Nitekim Dışişleri Bakanlığı ile Rodos konsolosluğu arasındaki yazışmalar bu durumu kanıtlar niteliktedir. Türklere yönelik bu baskılar daha önceki yıllarda olduğu gibi Türklerin emlaklarının istimlak etmek suretiyle gerçekleşmiştir. Örneğin, Balıkesir'de yaşayan Burhan Yüce, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir telgrafta kendisinin Rodoslu olduğunu ancak İtalyan Harbi'nde adadan ayrıldığını, o tarihten 1939 yılına kadar Türk mallarının satılmasına İtalyan hükümetinin izin verdiğini, buna dayanarak adada bulunan babasından kalma evi ve bağı satmak için İtalyan hükümetine başvurduğunu ancak emlakının İtalyan Hükümeti tarafından istimlak edileceği haberini aldığını belirtmiş ve bu arazinin istimlak hakkının olup olmadığının kendisine bildirilmesini istemiştir (TDA., 541-44155-209424-3, 07.06.1939). Bu duruma benzer başka hadise de Mahmut Emin Karaali'nin Rodos'ta bulunan emlakı ile ilgilidir. Karaali, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye gönderdiği yazıda Rodos'ta bulunan kız kardeşinden edindiği bilgiye göre babasından kalan çiftliklerinin İtalya hükümeti tarafından yok pahasına müsadere ve istimlak edilmek istendiğini, şehre çok yakın olan bu arazinin en az bir buçuk milyon liralık değeri olmasına rağmen sadece bin liralık bir fiyat verildiğini belirtmiş ve "Biz Türk vatanının öz evlatları hukukumuzun muhafaza ve müdafaasını on sekiz milyon Türkün babası bulunan muhterem Reisimizden başka gövenecek kimsemiz olabilir mi?" ifadeleri ile söz konusu durum ile ilgili haklarının savunulmasını talep etmiştir (TDA., 541-44155-209425-3, 14.06.1939). Bu durum ile ilgili olarak Rodos Konsolosluğu'ndan verilen bilgi de ise, bu çiftliğin tapuda değerinin 68673 liralık olarak gösterildiği, mevcut durum dikkate alınıp tapudaki değerine yüzde otuz ilave edilerek takdir edilen değer 82274 liralık gibi yüksek bir fiyat olduğunun göz önüne alınmasının gerekeceği ve ilgili kurumun Karaali ailesi ile yapılan görüşmeler sonucunda kendilerine 90.000 liralık teklif ettiği belirtilmiştir. Raporda ayrıca ailenin, çiftliği satmak için bazı kişilerle görüştüğü, hatta İtalyan hükümetine de teklifte bulunduğu, hükümetin alıcı olabileceği gibi gerekli gördüğü takdirde çiftliği istimlak edebileceği belirtilmiştir. (TDA., 541-43950-294425-2, 12.10.1939). İshak Dalamanlı da Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafında İtalyan hükümeti tarafından mağdur edildiğine işaret etmektedir. Telgrafta verilen bilgilere göre Rodos Belediyesi İzmir'de yaşayan İshak Dalamanlı'ya evini tamir ettirmesi için rapor göndermiş, ancak tamir için belediyeye müracaat edilmesine rağmen kendisine tanınan sürenin sona erdiği belirtilmiştir. Rodos Belediyesi 60 bin liralık vererek evi almak istemiş, ancak başka müşterilerin eve daha fazla para verdiklerinin söylenmesi üzerine eve talip olanlar belediyeye çağrılarak kendilerine bir takım zorluklar çıkarılmıştır. Mülk sahibinin belirttiğine göre bahçe içindeki iki ev belediye tarafından istimlak edilerek yol açılmış, üçüncü ev de istimlak edilmek istenmiştir (TDA., 541-43950-209360-14, 26.04.1940). İshak Dalamanlı'nın Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği başka bir yazıda da İtalyan hükümetinin istimlak yoluyla Türklere uyguladıkları baskılar dile getirilmiştir.

Rapora göre, 1940 yılında ev sahibi mahalli hükümet tarafından çağrılarak evini 70 bin lirete satması istenmiştir. Bu teklifin kabul edilmemesi üzerine evi almak isteyen diğer müşterilere çeşitli zorluklar çıkarılarak evin satılması engellenmiştir. Dalamanlı'nın Rodos'taki evi 71 bin İtalyan lirete haberi olmadan istimlak edilmiştir (TDA., 541-44155-209360-10, 21.08.1941). Telgraftaki açıklamalar dikkate alındığında İtalyan hükümeti Türklere ait mülkleri sadece istimlak etmekle kalmamakta ya değerinin çok altında fiyat vermekte ya da evlere talip olanları da çeşitli zorluklarla yıldırmaya çalışmaktadır. Melek Güneşhan da Rodos'ta bulunan aile mezarlığının İtalyanlar tarafından park haline getirildiğini ve bir bölümünün üzerine de bir fabrika inşa edildiğini bildiren dilekçesini Dışişleri Bakanlığı'na göndermiştir. Dışişleri Bakanlığı da Rodos Konsolosluğu'ndan durumun araştırılmasını istemiştir (TDA., 541-44155-209412-3, 13.03.1944).

Rıza Conkbayır adlı vatandaş ise Rodos'ta dedelerinden kalan malları hakkında Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafında, adanın İtalyan hükümetinin idaresinde olduğu zamanlarda her türlü sorumlulukları yerine getirmesine rağmen şahsi mallarını satmak ya da mübadele etmek istediğinde kendisine hiçbir kanuni imkân verilmediğini ve mallarının başka kişilerin eline geçtiğini belirterek bu konudaki mağduriyetinin giderilmesini istemiştir. Dilekçesinin devamında II. Dünya Savaşı sonrasında Rodos adasının Yunanlıların eline geçmesinden dolayı da bahse konu olan arazilerin kendilerine geri verilmesini istemektedir. Ayrıca telgrafta dikkat çeken diğer husus da Rodos 1911 yılında İtalyanlar tarafından işgal edildiğinde Rıza Conkbayır'ın evine zorla girilerek kıymetli Türk eserlerinin gasp edildiği ve Rodos'un kışla müzesine gönderildiği iddialarıdır. Nitekim Conkbayır, bu durumun kanunlara aykırı olduğunu belirtmiş, bu eserlerin bedellerinin ödenmesini ya da Türkiye'deki İtalyan emlakı ile değiştirilmesini talep etmiştir (TDA., 541-44155-209416-1, 26.07.1946). Dilber Fesci adlı vatandaş ise Rodos'taki arazileri ile ilgili Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazıda adada bulunan 300 dönüm arazi ve içinde 100 ağaç zeytinlik ve 50 adet çeşitli meyve ağaçlarından oluşan emlakının 15 yıl önce İtalyan hükümeti tarafından müsadere edildiğini ve bu malların bedelinin kendilerine ödenmediğini belirtmiştir (TDA., 541-34212-133928-2, 25.10.1950). Cahit Aras adlı vatandaş ise Rodos'taki evlerinin Yunan hükümeti tarafından müze haline getirilmek suretiyle istimlak edildiğini bildirmiştir (TDA., 541-34413-135386-54, 29.02.1960). Gönderilen telgraflardan da anlaşılacağı üzere İtalyan hükümeti Türklerin mal ve mülklerini değerinden daha ucuza satmaları için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Tarihi kıymeti olan eserlere el konulması ya da evlerin kendi idarelerinde müzeler haline getirilmesi Adalardaki Türklerin kültürel miraslarını yok etmeye yönelik girişimlerdir. Ayrıca verimli toprakların istimlak edilmesi de ekonomik bakımdan Türkleri zayıflatmak için uygulanan başka bir baskı aracı olarak görülmelidir. Bu durum Türkiye'ye göçü arttırmış ve adalardaki Türk nüfusu gün geçtikçe azalmaya başlamıştır.

5.2. Türklere Yönelik Kötü Muameleler

Rodos'ta yaşayan Türk vatandaşlarının usulsüz olarak tutuklanmak suretiyle de baskılara maruz kaldıkları görülmektedir. Rodos Konsolosu Reşad H. Karabuda'nın 9 Ağustos 1939'da Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda Türk vatandaşlarından iki kişinin usulsüz olarak tutuklandıklarına dair vermiş olduğu bilgiler bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Konsolosluğun belirttiğine göre, tutuklanan Türklere birisi, adaların Türkiye'ye geçeceğine dair haberleri yaydığı iddiası ile sekiz gün alıkonulmuştur. Konsolos, bu durumdan 6. gün haberdar olduğunu, Karabinyeri Komutanlığı ile bu konuda bir görüşme yaptığını, ancak bir sonuç alamayınca bir gün sonra da Vilayet Genel Kâtibini görmeye gittiğini fakat yerinde

bulamadığını, sonraki gün de tutukluların tahliye edilmiş olduklarını öğrendiğini belirtmiştir. Raporda belirtildiğine göre diğer tutuklanma olayında ise bir Türk vatandaş sabah 5'te nüfus cüzdanının incelenmesi için iki karabinyeri tarafından evinden alınarak akşama kadar karakolda tutulmuştur. Bu iki Türk vatandaşların usulsüz tutuklanmaları, Türklere yönelik sistematik bir hareketin başlangıcı olarak telakki edilmiş, konsolos bu durumu önlemek için vali vekili olan genel kâtipi ziyarete giderek olaylara dikkatini çekmeye çalışmıştır. Genel Kâtip ise *nizamperver* ve yaşadığı memlekete *riâyetkar* olarak tanıdığı Türklerin son dönemlerde gazetelerdeki yayınlardan destek aldıklarının düşünülmesinden dolayı polisin yaptıklarının mazur görülmesini istemiştir. Konsolos ise Türklerin haklarında yapılan ihbarın asılsız olduğunu bu yüzden de tahliye edildiklerini söyleyerek polisin keyfi hareketlerinin haklı görülmemesi gerektiğini, aksi takdirde ihbarların ve tutuklamaların önüne geçilemeyeceğini belirtmiştir. Genel kâtip görüşme sırasında Ventura adında bir İtalya'nın da İzmir'den sınır dışı edildiğine temas ederek İtalyanların Türkiye'de iyi muamele görmediklerini üstü kapalı bir şekilde ima etmiştir (TDA., 541-44167-207580-3, 08.09.1939). Bu yazıda ifade edildiği üzere İtalyan hükümeti Türkleri usulsüz tutuklamakla sadece baskı kurmayı değil, aynı zamanda Türkiye'deki İtalyanlara uygulandığını iddia ettikleri kötü muamelelere kendilerince bir karşılık vermeyi istemişlerdir.

Rodos'ta İtalyanların Türklere yönelik baskıları ve kötü muameleleri, Türklerin adadan kaçma teşebbüsünde bulunmalarına da neden olmuştur. Nitekim Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir yazıda 25 Aralık 1938'den beri kaybolan ve kaçak olarak Türkiye'ye gitmek istedikleri anlaşılan 96 Türk çocuğunun ailelerinin merak içinde oldukları (TDA., 541-43950-210041-30, 02.01.1939), bunların dışında üç Türk çocuğunun da bir kayıkla kaçtıkları ifade edilmiştir (TDA., 541-43950-210041-29, 06.01.1939). Ancak Rodos Konsolosluğu'na gönderilen yazıda bahsedilen bu kafilenin Türkiye'ye gelmediği ve akıbetlerinin meçhul olduğu, ancak bu kabile ile ilgisi bulunmayan 12 çocuğun Marmaris'e geldikleri bildirilmiştir (TDA., 541-43950-210041-33, 20.02.1939). Rodos Konsolosu R.H. Karabuda ise cevaben Rodos'tan çeşitli zamanlarda giden üç kabile içinde 12 çocuğun bulunduğunu, son aylarda Anadolu'ya kaçan çocukların hepsinin -biri dışında- iade edildiğini böylelikle akibeti meçhul hiçbir kafilenin bulunmadığını belirtmiştir (TDA., 541-43950-210041-32, 07.03.1939). Türkler baskılar karşısında her ne kadar Rodos'tan Türkiye'ye göç etmek için çeşitli teşebbüsler de bulunsalar da, Türkiye Ada'daki Türk varlığının korunmasına büyük önem vermektedir. Nitekim 16 Ocak 1939 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na gönderilen yazıda Türklere uygulanan baskıların üzücü olduğu ancak Türk varlığının zayıflamamasının siyasi olarak önemli görüldüğünden Türklerin adada yaşamaya devam etmelerinin sağlanması gerektiği ve Türkiye'ye göç etmek için bile olsa adadan ayrılmalarının önüne geçilmesinin zaruri olduğu belirtilmiştir. Ancak Türklerin haksızlığa uğraması halinde diplomatik bir müdahalenin mümkün olacağı, bunların haricinde herhangi bir müdahalenin mevzubahis olmayacağı dile getirilmiştir (TDA., 541-44189-209383 -11, 16.01.1939). Rodos ve İstanköy adalarından Türkiye'ye göçler II. Dünya Savaşı'nın sonunda da devam etmiştir. Nitekim Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'ndan Başbakanlığa gönderilen yazıda Rodos ve İstanköy'den Muğla sahillerine gelen Türklere yüzde doksan beşinin kendi istekleri ile Bodrum ve Fethiye'den tedarik edilen motorlarla, geldikleri adalara geri gönderildikleri belirtilmektedir. Adalarla hiçbir ilgisi kalmayan çok az bir kısım Türk mülteci ise geri dönmek istememiş ve Türkiye'de yakınlarının yanında kalmayı tercih etmişlerdir (BCA., 30-10-0-0-124-882-16, 16.10.1945). Adalarda Türklere uygulanan bu baskılar Türkiye'ye göçü onlar için zaruri kılsa da, adalardaki Türk varlığının devamı her şeyin üzerinde tutulmuş ve bu yönde tedbirler alınmıştır. Türkiye, II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra da On İki Adada Türk

varlığının korunması için çaba göstermiş ancak savaşın çetin koşulları nedeniyle uygulamak istediği politikaları hayata geçirmekte zorlanmıştır.

İtalyan Hükümeti sadece Türklere değil, Rodos'ta yaşayan Yunan uyruklu olan halka da baskı uygulamışlardır. Rodos Konsolosluğu'ndan Türk Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen rapora göre Yunanistan'a savaş ilan edilmesinin hemen sonrasında Rodos'ta bulunan 17 ile 60 yaş arasındaki Yunanlılardan yüzlerce kişi tutuklanarak eski kalenin derin hendeklerinde hazırlanan çadırli kampa gönderilmiştir. Şiddetli yağmura ve rüzgâra maruz kalan bu insanlara yatak yerine ot verilmiş ve evlerinden sadece bir battaniye almalarına müsaade edilmiştir. İtalyan uyruklu yerli Rumların ileri gelenlerinden 10-15 kişi tutuklanarak hapsedilmiştir. Eski kalenin diğer bir hendeği de Türk esirler için ayrılmıştır. Şehrin dışında iki İtalyan askeri öldürülmüş, birisinin dili kesilmiştir (TDA., 541-44146-207556-310, 13.11.1940).

5.3. Eğitim ve Kültüre Yönelik Baskılar

İtalyan idaresinin Rodos'taki Türk okullarına yönelik uyguladıkları menfi politikalar II. Dünya Savaşı yıllarında artarak devam etmiştir. Konu ile ilgili Dışişleri Bakanlığı'ndan Rodos Konsolosluğu'na gönderilen bir yazıda Rodos'un Camiikebir mahallesindeki Süleymaniye okulunun kapısı üzerindeki eski Türkçe yazılı olan levhanın İtalyan hükümeti tarafından kaldırılarak yerine İtalyanca "Benito Mussolini" levhası konulduğu, bu okulda daha önce Türkçe eğitim yapılmasına ve okula Türk ve İtalyan uyruklu birçok öğrencinin devam etmesine rağmen, önce Türkçe eğitimin yasaklandığı daha sonra da Türk öğretmenlerinin görevlerine son verilerek yerlerine İtalyan öğretmenlerin tayin edildiği belirtilmiştir. Yine yazıda belirtildiğine göre, bu okula devam eden Türk çocuklarına eğitim verilmeyerek Katolik dine ait merasim usulleri, İtalyan bayrağına saygı duyma ve faşistlerin selamlarının nasıl verileceği öğretilmiş, Türkiye'ye eğitim amaçlı gitmeyi planlayan Türk ve İtalyan uyruklu öğrencilerin tekrar Rodos'a dönmelerine Hükümet tarafından izin verilmediği yönünde bilgi alındığı, bu sebeple Bakanlığın konu ile ilgili bilgilendirilmesi istenmiştir (TDA., 541-44189-209378-2, 26.01.1940). Konsoslosluk ise gönderdiği cevap yazısında, mahalli hükümetin Rodos'taki Türk okullarında faşizm propagandası yaptığını, okulların isimlerinin değiştirilerek İtalyan isimleri verdiğini, Süleymaniye okulunun adının "Scolabeni ve Mussolini" ye çevrildiğini belirtmiştir. Ayrıca Türk anaokulunun kaldırılarak bu okula giden Türk öğrencilerin İtalyan anaokuluna devam etmelerine teşvik edildiği, bu okullardaki Türk çocuklarına "Civani" ve "Anna" gibi Hristiyan isimlerinin verilmeye başlandığı bilgisi de verilmiştir. Bu durum üzerine Rodos müftüsü Faşist Fırkasının Genel Kâtibine başvurarak bu durumun Müslüman halk arasında kötü etkiler yarattığını belirtmiştir. Yazıda belirtildiğine göre, genel kâtip ise İtalyan öğretmenlerin Türk isimlerine dilleri dönmediği için bu şekilde hitap ettiklerini ancak verilen emir ile bu durumdan vazgeçtiğini söylemiştir. Konsoslosluk da okullarda eğitim dilinin İtalyanca olduğunu, müfredatta din dersinin haftada bir saat verilmesinin Türklerin bu okullara güvensizliğini gidermek amacı taşısaya da bir kıymetinin olmadığını ifade etmiştir. Daha sonra bu dersler yarım saate indirilmiş ve "kelime, dil, tevhid ve besmele", İtalyancaya çevrilmiştir. Bu uygulamalar ile Türk çocukları etki altında kaldıkları için aileleri tarafından bu okullardan alınmıştır. Bu okulların kadrosunda bulunan Türk öğretmenler, İtalyan hükümetinin direktifleri doğrultusunda hareket ettikleri için görevlerine devam etmişlerdir. Bunlar, üçü kadın, biri erkek olmak üzere İtalyan kültürü ile yetişen, Türklük ile ilgisi olmayan kişilerdir. Eğitim konusunda uygulanan bir başka baskı ise eğitim için Türkiye'ye giden Türk gençlerinin Rodos'a dönmelerine izin verilmemesidir (TDA., 541-44189-209378-1, 07.03.1940). İtalyan hükümetinin Türk okullarında eğitim dili olan

Türkçeyi yasaklamak, Türk öğretmenler yerine İtalyan öğretmenleri tayin etmek, eğitim-öğretimin ilk basamağı olan Türk anaokullarını kaldırmak ve buradaki Türk çocuklarına Türkçe isimler yerine Hristiyan isimleri vermek suretiyle en önemli kültür unsurlarından biri olan dili kullanarak Türklerin milli kimliklerini zayıflatmayı amaçladıklarını söylemek mümkündür. Nitekim eğitimin ilk basamağını oluşturan ana okul çocuklarının asimile edilmesinin daha kolay olduğu düşünüldüğünde İtalyanların planlı bir şekilde bu propagandalarını yürüttüklerini söylemek doğru olacaktır. Ayrıca Türkler arasında birlik ve beraberliği sağlayan diğer bir unsurun da din olması nedeniyle, din derslerinin yok denecek kadar az bir sürede verilmesi ve dini terimlerin bile İtalyan dilinde öğretilmesi pek tabii Türk ailelerin tepkisine neden olmuştur.

6. Kıtık Sorunu ve Yoğunlaşan Göçler

II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte On İki Ada'dan Türkiye yapılan göçlerin en önemli nedeninin kıtlık olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Rodos ve İstanköy haricinde kalan adalarda tarıma elverişli arazilerin olmaması, İtalya'nın savaşa girmesiyle birlikte İngiltere'nin Adaları ablukaya kalması, ticaretin kesilmesi ve İtalyan yönetiminin mevcut erzak stoklarını askerine ayırması adalarda büyük bir açlığın başlamasına neden olmuştur. Adalarla Türkiye'nin ticari bağlantısı kesildiğinden buralara ancak İtalya'dan sınırlı erzak gönderilmiştir (Papuççular, 2024:177). Savaş sürecinde, İstanköy adasında açlık ve terör faaliyetleri hüküm sürmüş ve halkın elindeki bütün mahsullere hatta balıkçıların kayıklarına dahi el konmuştur. Halka günde ancak 50 gram ekmek verilmiş, halk dağlardan topladıkları otlarla beslenmeye çalışmıştır. Kamplara yerleştirilen Yunanlılar oldukça sağlıksız koşullarda yaşamaya başlamışlardır (Tasviri Efkâr, 23 Aralık 1940). Türkiye, savaşın dışında olmasına rağmen kayıtsız kalmayarak adalarda yaşayan halka yardımda bulunmuştur. Nitekim Kızılay Genel merkezinden Başbakanlığa gönderilen 17 Mart 1941 tarihli yazıda Rodos'ta bulunan çocuklara ve hastalara özel beş bin liralık pirinç, zeytinyağı, şeker, taze balık ve küçük baş hayvan gibi gıda maddelerinin Marmaris limanından bir motorla Rodos'taki İtalyan Kızılhaçı'na adına gönderildiği belirtilmiştir (BCA., 30-10-0-0/178-234-21, 17.03.1941). Türkiye'nin On İki Adalara yönelik yardımları 1943'ten sonra da devam etmiştir. Bir taraftan uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapılırken, diğer taraftan ise Batı Anadolu yardımların merkezi haline getirilmiştir. Yardım süreci Türkiye'nin müsaadesi ve Kızılay'ın da desteği ile kurumlar tarafından koordine edilmiştir (Papuççular, 2024: 183) Türkiye yaptığı bu yardımlar ile bir taraftan göçlerin önüne geçmeyi, diğer taraftan da ve Adalarda yaşayan Türkler ile Türkiye arasındaki bağın korunmasını sağlamayı amaçlamıştır. Türkiye savaş devam ederken Türklere yönelik baskıların gittikçe artması üzerine hem diplomatik girişimlerde bulunmuş, hem de Adalardan göçmen kabul etmemeye yönelik politikasını da esnetmiştir. 20 Nisan 1941 tarihinden itibaren Adalardan yapılan ilticaları kabul etmeye başlamıştır (Uzman, 2018:224). Bununla birlikte Adalarda başlayan kıtlık, firar olaylarının da yaşanmasına ve halkın kabileler halinde Türkiye'ye göç etmelerine sebebiyet vermiştir. II. Dünya Savaşı'nın hızla devam ettiği 1943 yılında Müttefik devletlerin Ege Denizi'ndeki Sisam, Leros ve İstanköy adalarını işgal etmesi üzerine On İki Adadaki İtalyanlar da Fethiye, Marmaris ve Köyceğiz'e göç etmeye başlamışlardır. Göç eden 700 kişinin az bir kısmı subay, 64'ü erbaş, 208'i asker ve geri kalanı ise sivillerden oluşmuştur (Cumhuriyet, 18 Eylül 1943). Aynı yıl içerisinde Rodos adasından Türkler ve Rumlar da göç etmeye başlamışlardır. Rodos adasından göç eden kafilede bulunan Rumlar Kıbrıs adasına gitmiş, Marmaris'e sığınan İtalyan uyruklu Türkler de Türkiye'nin çeşitli yerlerine gönderilmiştir. İtalya'nın mülteci asker ve subayları ise kamplara yerleştirilmiştir. Almanların 11 Eylül'de Rodos limana ilerlemesi üzerine İtalyanlar panik içinde limandaki deniz araçları ile Türkiye'nin sahillerine kaçmıştır. 11 Eylül'de Rodos

adasının işgali üzerine Alman uçakları şehre attıkları beyannameler ile Badoglio hükümetinin Rodos'u İngilizlere sattığı yönünde propagandalar yapmışlar ve validen şehrin idaresini almışlardır. Almanların birçok köyü yakması üzerine Türkiye'nin sahillerine iltica eden İtalyan askerleri de silahlarını denize atmışlardır. Rodos'tan Türkiye'nin Güneybatı Anadolu sahillerine ilticalar gerçekleşmiştir (Cumhuriyet, 23 Eylül 1943). Türkiye'ye yapılan bu göçlerle ilgili Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'ndan gönderilen yazıda Alman işgalindeki İstanköy ve Rodos'tan Muğla ili ve ilçelerine yerleştirilen, İtalyan tebaasında olan Türkler arasında elektrikçi, şoför, motorcu gibi sanat erbaplarının olduğu belirtilmekte, bunların kendilerine ihtiyaç duyulan Aydın, İzmir ve Nazilli gibi yerlerde değerlendirilmelerinin uygun olacağı belirtilmektedir (BCA., 30-10-0-0/124-882-12, 02.05.1945). Böyle bir karar alınarak, her türlü masrafları devlet tarafından karşılanan bu mültecilerin hem sanatlarından faydalanmak hem de Türkiye'ye olan yüklerini en aza indirmek amaçlanmıştır. Çünkü savaş devam etmekte ve Türkiye her ne kadar savaşa dâhil olmasa da savunmaya yönelik aldığı askeri tedbirlerin etkisiyle ekonomik bakımdan sıkıntılı bir süreç geçirmektedir. Böyle bir ortamda bir de mülteci sorununun yaşanması devlete artı bir yük olarak değerlendirilebilir.

7. Rodos ve On İki Adalarda Yaşayan Türklere Yönelik Yunanistan'ın Baskıları

Adaların 1947 yılı itibariyle Yunanistan'a verilmesi, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nın sonunda uluslararası ortamda yalnız kaldığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Nitekim Sovyetlerin tehditlerinin giderek arttığı bu süreçte Türkiye müttefik devletler ile karşı karşıya gelmeyi göze alamamıştır. Bundan sonraki süreçte ise dış politikasında saldırgan ve baskıcı bir politika izleyen İtalya, yerini Yunanistan'a bırakacaktır (Papuççular, 2014: 218) İtalya'nın Rodos ve On İki Adalardaki hâkimiyeti döneminde Türk nüfusunda önemli derecede düşüş meydana gelmiş olmasına rağmen esas azalma adaların Yunanistan'a verilmesinden sonra gerçekleşmiş ve birçok Türk vatandaş Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göçlerin nedenleri arasında Türklerin kültürel kimliklerinin yok sayılması, şiddete maruz kalmaları, iş sahibi olmalarına ve gayrimenkul satın almalarına izin verilmemesi ve eğitim hususunda yaşatılan sıkıntılar yer almaktadır. Yunan yönetimi öncelikle Türk okullarına ödenek ayırmayarak baskı politikasını başlatmıştır. Dışişleri Bakanlığı'ndan Başbakanlığa gönderilen yazıda, Rodos Başkonsolosluğu'ndan gelen rapora dayanılarak, Yunan hükümetinin Türk okullarında çalışan öğretmenlere ödenek vermediği, Yunan hükümetinin yardım yapamayacaklarını belirttiği, bunun üzerine öğretmenlerin Mayıs ayı aylıklarının cemaat tarafından karşılandığı ancak diğer aylar için ödeme yapacak paranın olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin aylıklarını alamadıkları takdirde görevlerini sürdüremeyecekleri, bu yüzden de Rodos'taki sekiz okulun kapatılma tehlikesi ile karşı karşıya kalacağı ifade edilmiştir. Okulların kapatılma tehlikesinden dolayı duyulan kaygı cemaat tarafından dile getirilerek Türk hükümetinden yardım istenmiştir (BCA., 30-10-0-0/256-725-22, 10.06.1947). Bu durum, Türk cemaatinin eğitim konusuna verdikleri önemi ve bu hususta Türk hükümetinden yardım beklediklerini göstermektedir. Ödenek konusunda sıkıntı yaşanmasının yanı sıra, okutulan derslerin verildiği lisan da sorun teşkil etmiştir. Rodos ve İstanköy'deki okullarda tarih, coğrafya gibi dersler Yunanca öğretilmeye başlanmışken, fizik, kimya, matematik gibi dersler Türkçe öğretilmeye devam etmiştir (Kaymakçı; Özgün, 2015: 21). Böylece Türk kimliğinin muhafaza edilmesini sağlayacak dersler Yunan dilinde verilerek buradaki Türklerin Türkiye ile bağları koparılmaya çalışılmıştır. Rodos ve On İki Ada Türkleri, gerek adaların İtalyan işgali altında kaldığı otuz dört yıllık sürede, gerekse II. Dünya Savaşı sonrasında kültürel yönden zayıflatılmak istendiği için bir takım tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Bu yüzden Rodos Türk okulları müdürü Ali Rıza İdrisoğlu, Rodos

Başkonsololuğu'na müracaat ederek, Türk okullarında öğrenim gören öğrencilere dağıtılmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı'ndan kitap istemiştir. Okul müdürü mevcudu sekiz yüzden fazla olan öğrencilerin anavatanın kültür kaynaklarından faydalanmalarına olanak sağlanmasının önemine değinmiştir. Söz konusu bu talep Dışişleri Bakanı Hasan Saka tarafından Milli Eğitim Bakanlığı'na iletilmiş ancak Bakanlık okul kitaplarının döner sermayeli bir kurum tarafından bastırılması nedeniyle istenilen kitapların ücretsiz gönderilmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Ancak Hasan Saka gönderdiği yazıda Türk öğrencilerinin eğitimlerine devam etmeleri ve kültür seviyelerinin yükseltilmesi için okul kitaplarının ücretsiz olarak gönderilmesinin elzem olduğuna dikkat çekmiştir (BCA., 30-10-0-0/239-613-23, 15.11.1946).

Yunan hükümeti 1950'den sonra adalardan ayrılan Türklerin Rodos ve İstanköy'e geri dönmelerini engellemek için belge imzalatmışlar, adalardan göç etmeyen Türkler de vatandaşlıktan çıkarılacakları endişesinden dolayı adalardan ayrılmamışlardır. Yunanlılar çıkardıkları çeşitli zorluklarla adalardaki Türk nüfusunu azaltmaya yönelik bir politika yürütmüşlerdir (Kaymakçı; Özgün, 2015: 85). Yunan yönetiminin Türklere yönelik baskıları Başkonsolos ile Dışişleri Bakanlığı arasındaki yazışmalara da konu olmuştur Yunanlıların Rodos Müftüsü Süleyman Kaşlıoğlu'na verdiği maaşı kesmeleri üzerine Başkonsolos tarafından gönderilen raporda, On İki Ada Türklerinin en zekisi ve en işe yararı olarak nitelendirilen müftünün elde tutulması gerektiği, başka bir millete sığınması durumunda On İki Ada Türklerinin geleceğinin tehlikeye düşebileceği, bu yüzden Adalardaki Türklerin Trakya'daki Türklerin akıbetini yaşamamaları için tedbir alınması gerektiği ve müftünün maaşının ayda 50 dolar olmak üzere Türk Hükümeti tarafından verilmesinin faydalı olacağı belirtilmiştir (BCA., 30-10-0-0/256-725-23, 10.06.1947). Yazışmalarda verilen bilgiler, Yunan yönetiminin Türklerin dini inançlarının zayıflamasına sağlamak için din adamının maaşını keserek vazifesini yapmasını engellemeye çalıştığını göstermektedir.

8. Konsolosluk Raporuna Göre Savaş Sonrası Türklerin Genel Durumu

Rodos Konsolosluğu'nun, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği, Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın da 24 Haziran 1947'de Başbakanlığa ilettiği rapor, savaş sonrasında Rodos'ta yaşayan Türklerin genel durumları ile ilgili bilgiler verdiği için oldukça önemlidir. Rapora göre Rumlar İtalyanların baskılarına rağmen nüfus, milliyet, kültür ve servet bakımından ilerlemeler kaydetmişlerdir. Bu durumun nedenleri arasında kilisenin nüfuzunun ve dinin Rumlarda birliği ve milli duyguları sağlamlaştırması, papazların fedakârca çalışmaları, adalardan Mısır, Amerika ve Kuzey Afrika'ya giderek zenginleşen Rumların devamlı yardım yapmaları, Yunanistan'ın kilise ve papazlar aracılığıyla On İki Ada Rumlarıyla ilişkilerini sürdürmesi, Rumların ekonomik bakımdan çabaları ve karşılıklı yardımlar yer almaktadır. Rumlar arasında birlik ve beraberliği sağlayan temel unsur söz konusu raporda da belirtildiği üzere din adamlarının çabaları olmuştur. Rumların bu durumuna karşın İtalyan işgalinin sonrasında kısa bir süre milli birliğini koruyabilen On İki Ada Türklüğü gerilemeye başlamıştır. On İki Ada Türklerinin kültür seviyesi, Rodos lisesinin ilkökul seviyesine indirilmesi ile daha da gerilemiştir. İtalya hâkimiyetinin son döneminde On İki Adadaki cemaat okulları tamamen kapatılmıştır. İngiliz işgali ile cemaatlere serbestlik verilince Rodos ve İstanköy'deki on Türk ilkokulu yeniden açılmıştır. Bu okullar her ne kadar görünüşte cemaatin idaresi altında ise de okulların öğretmenleri İngilizler tarafından tayin edilmiş ve aylıkları verilmiştir. Ada'daki Türk okullarının öğretmenleri arasında lise öğrenimini tamamlayan ya da öğretmen okulunu bitirenler mevcut değildir. İtalyan okullarının orta öğrenimini bitiren kadın ve erkek toplam beş Türk bulunmaktadır. Çoğunluğu ilkokula bile

gitmeyen Türk kadınlarının bir kısmının milli duyguları zayıflamış, İtalyanlarla dostlukları ilerlemiş ve hatta birçok Türk kadını ve kızı İtalyanlarla görüşmekten çekinmemişlerdir. Rum metropoliti İtalyanlarla evlenecek Rum kızlarının aforoz edileceğini bildirmesine rağmen, Türk kızlarının İtalyanlarla evlenmeleri söz konusu olmuştur. Genel bilgilerden mahrum, sanatlara bigane, cemiyet hayatından uzak olan kadınların çoğunun başlıca uğraşı ve eğlencesi dedikodudan ibaret olmuştur. Ekonomik bakımdan gerileyen, Türklük özellikleri zayıflayan erkeklerin çoğunun da başlıca eğlencesi içki olmuştur. Türklerin bir kısmı İtalya'ya, bir kısmı da neresi olduğu önemli olmayan On İki Adadan başka bir yere gitmek istemişlerdir. Ama Ada'daki Türklerin çoğu Anadolu'ya göç etmek istemektedir. Çünkü kendilerinin On İki Adada yaşamalarının mümkün olmadığını ve tek kurtuluş çarelerinin Türkiye'ye göç etmek olduğunu düşünmektedirler. Rodos Konsolosu raporunun devamında, On İki Ada Türklerinin adalarda kalmalarının Türkiye'nin siyaseti gereği milli bir zaruret olduğuna dikkat çekmiş, bunları korumak ve kalkınmalarını sağlamak için de gerekli olan yardımların yapılmasının önemli olduğunu vurgulamıştır. Belirtilen yardımlar arasında; çocukların eğitimini sağlamak için gelecek ders yılından itibaren Türkiye'den 3-4 öğretmenin gönderilmesi, okullar için gerekli kitapların ve eğitim araç gereçlerin temin edilmesi, tecrübeli ve eğitim görmüş, milli karakteri sağlam olan birkaç yurttaşın Adalara gelerek Türklerin arasına karışıp cemaat işlerinin başına geçmeleri, Türkiye'de eğitim görecek olan On İki Adalı Türk çocuklarının kendi memleketlerine dönerek kendi mesleklerinde çalışmalarının zorunlu tutulması, Türklerin Türkiye'ye göç etmelerine ve vatandaşlıklarını değiştirmelerine izin verilmemesi ancak ziyaret, tedavi, iş gibi nedenlerle sık ve kolay bir şekilde Türkiye'ye gelip gitmelerinin sağlanması, Türkiye ile On İki Ada arasındaki ticari ilişkilerde dikkat çekmeyecek şekilde Türk tüccarların himaye edilmesi, şayet adalarda açlık baş gösterirse Türkleri bu durumdan kurtarmak için yardım yapılması, ihtiyarlık, hastalık gibi nedenlerle Adalarda kalmalarında hiçbir faydası olmayıp ancak yük olan kişilerin Türkiye'ye göç etmelerine izin verilmesi, On İki Adalar'daki Türklerin yerlerinde kalmalarının Türkiye'nin siyaseti gereği lüzumlu görünmemesi durumunda maddi ve manevi imkânsızlıklar nedeniyle tamamen kimliklerini kaybetmelerini önlemenin tek çaresinin imkânlar ölçüsünde geçici olarak Türkiye'ye göç etmelerinin sağlanması yer almaktadır (BCA, 30-10-0-0/239-613-25, 24.06.1947). Rodos Başkonsolosluğu'ndan edinilen bu bilgiler, hem İtalyan hâkimiyetinin son dönemlerinde, hem de II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Yunan hâkimiyeti döneminde Rodos ve İstanköy adalarındaki Türk nüfusunun sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamlarının oldukça zor bir sürece girdiğini gözler önüne sermektedir. Özellikle Türklerin milli kimliklerini kaybetmelerinden ve Rodos lisesinin ilkökul seviyesine indirilmesiyle Türklerinin kültür seviyelerinin gerilemesinden endişe duyulmuştur. Bu durumlara sebebiyet vermemek için çeşitli yardımlar aracılığıyla Türklerin Anavatana göç etmelerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ancak gösterilen çabanın yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Nitekim 1946 yılında adalarda yaşayan Türk nüfusuna bakıldığında, daha önce 6000 olan nüfusun 2200'e düşmesi dikkat çekmektedir. Bu durum Türk nüfusunun yarısından fazlasının Türkiye'ye göç etmek zorundan bırakıldığının ve adalardaki Türk varlığının sıkıntıya düştüğünün açık bir göstergesidir (Muhacir, 2011: 94).

9. Türklerin Zararlarının Karşılanmasına Dair Talepleri

Rodos'u elinde tutan Almanlar 1943 yılı itibariyle de başta İstanköy olmak üzere diğer birçok adayı ele geçirmiş (Papuççular, 2024: 168), yoğun çatışmaların yaşandığı bu süreçte Adalar halkını evleri ve arazileri zarara uğramıştır. Rodoslu 155 Türk vatandaş da mülklerine Almanlar tarafından zarar verilmesinden dolayı Türk Dışişleri Bakanlığı'na gönderdikleri telgraflarda

zararlarının karşılanmasını talep etmişlerdir (TDA., 541-34390-134723-2, 02.08.1952; TDA., 541-34384-135148-6, 15.04.1952). Örneğin Nuri Altındağ adlı vatandaş başvuru telgrafında II. Dünya Savaşı'nda ailesi ile birlikte Rodos'ta bulunduğunu, savaşta İngilizlerin evi ve dükkânını harap ettiğini, bu yüzden anavatanları Türkiye'ye göç ettiklerini elinde evinin tapusu ile eşyalarına dair bir listenin mevcut olduğunu belirterek zararının karşılanmasını talep etmiştir (TDA., 541-34153-133217-4, 10.03.1952). Hatice Demirci Balpınar adlı bir vatandaş da II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından 95.500.000 drahmi zarara uğratıldıklarını belirterek bu zararının ödenmesini istemiştir (TDA., 541-34390-135007-2, 31.12.1952). Fatma Ersöz ve kardeşleri de Rodos'ta annelerinden miras kalan gayrimenkullerin II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından zarara uğratıldığını belirttikleri telgrafta, Türk Dışişleri Bakanlığı'ndan bazı taleplerde bulunmuşlardır. Söz konusu telgrafta Türk uyruklu olarak ölen annelerinden kendilerine üç adet evin miras kaldığını, harp nedeniyle Rodos'a gidemedikleri için emlaklarının durumu hakkında malumatları olmadığını belirtmişlerdir. Telgrafın devamında ise evlerinin harp sırasında yıkıldığı haberini evlerinin kiralanması ile ilgilenen komşularından öğrendiklerini ancak maddi bakımdan Rodos'a gidip bu işlerle uğraşmaya imkânlarının olmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca Rodos adasının Yunanistan tarafından ilhak edilmesi üzerine Yunan hükümetinin harpte zarar görenlere tazminat ödeyeceği bilgisini öğrendiklerini ve bu bilginin doğru olup olmadığı hakkında tahkikat yapılmasını Dışişleri Bakanlığı'ndan talep etmişlerdir (TDA., 501-34413-135386-19, 13.02.1947). Rodos mültecisi olan ve İzmir'de yaşayan Fatma Habipoğlu adlı vatandaş ise savaş esnasında evinin 50 bin frank zarar gördüğünü ayrıca anavatana ilticaları sırasında Almanlar tarafından zorla üzerlerinde bulunan 80 bin frank paralarının alındığını bildirmiştir (TDA., 501-33995-133616-1, 01.01.1952).

Faik Şenli de 22 Kasım 1954 tarihli telgrafında, On İki Adalarda savaş mağduru olan vatandaşlara dağıtılmak üzere İtalya Hükümeti'nin Yunan hükümetine 880 milyon liralık ödeme kararıyla ilgili İstanbul basınında yer alan haberlerde belirtildiğini, kendisinin de On İki Adalardaki malını ve mülkünü savaş içinde kaybettiğini, savaş nedeniyle Rodos'tan ayrılarak Antalya'da mütevazı bir hayat yaşamaya başladığını ifade etmiş ve İtalyan hükümetinin Yunan hükümetine ödeyeceği tazminattan kendisinin hissesine düşen miktarın verilmesini Dışişleri Bakanlığı'ndan talep etmiştir. Telgrafın sonunda da *On iki adaların talihsiz Türklerinden olan ve orada yaşamak bedbahtlığına uğrayan bir insan sıfatıyla yüce Hariciye Vekâletinden ve Demokrat Parti iktidarının daima basiretli hareket etmesini bilen muhterem azası sayın hoca Fuat Köprülü'den yeni bir hayatıyet imkanlarını bahşedecek teşebbüslerin yapılmasına delaletlerini bilvesile arz ederim* ifadelerine yer vermiştir (TDA., 541-34390-135006-2, 22.11.1954). Dürüye Kadirler Şenli de savaş nedeniyle uğradığı zararlarının ödenmesi talebinde bulunmuştur. *Bir talihsizliğin cümlesinden olarak Rodos'ta doğmuş, Rodos'ta büyümüş ve Rodos'ta evlenmiş Türklerdenim. 12 adalarda her geçen gün artan iktisadi sıkıntı ve burada biz Türk vatandaşlarına yapılan tazyikler dolayısıyla Rodos'tan ayrılarak Antalya'ya yerleşmiş bulunmaktayım. Vatanımın bağrında bir yıldan beri teneffüs ettiğim hür hava ve memleketime kavuşmuş olmanın huzuru bende cidden bir inşirah meydana getirmektedir.* ifadeleri ile başlayan telgrafında; II. Dünya Savaşı'nda Rodos'ta bulunan İngiliz uçakları tarafından yapılan bir bombardıman sırasında evinin tamamen yıkıldığını, gazetelerde çıkan haberlerde İtalyan hükümeti tarafından On İki Adalardaki savaş mağdurlarına verilmek üzere 880 milyon liralık tazminat ödenmesinin kararlaştırıldığını belirtildiğini, kendisinin de adalarda malını ve mülkünü kaybetmiş bir Türk olarak bu tazminattan yararlanmak istediğini belirtmiştir (TDA., 541-34390-135006-1, 22.11.1954). İstanköy adasının Almanlar tarafından işgale uğraması sırasında da

birçok Türk vatandaşının malları zarar görmüştür. Bu kişiler Dışişleri Bakanlığına gönderdikleri telgraflar ile zararlarının tazminin talep etmişlerdir (TDA., 501-33995-133662-1, 01.01.1952; TDA., 501-33995-133665-1, 01.01.1952; TDA., 501-34222-134674-2, 01.01.1952; TDA., 501-33995-133611-1, 01.01.1952; TDA., 501-34390-134716-2, 01.01.1952; TDA., 501-33995-133612-1, 03.01.1952; TDA., 501-34222-134692-1, 04.01.1952; TDA., 501-34390-135006-5, 08.01.1952; TDA., 501-34390-134730-1, 08.01.1952; TDA., 501-33995-133627-1, 09.01.1952). Konsolosluk tarafından gönderilen yazıda ise zarara uğrayanların taleplerin dikkate alınması için bazı belgelerin fotokopileri veya tasdikli suretlerinin Bakanlığına gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir (TDA., 541-34246-134871-1, 12.04.1952).

10. Sonuç

Osmanlı Devleti tarafından 1522 yılında fethedilen Rodos ve On İki Ada, Trablusgarp Savaşı sırasında İtalya tarafından işgal edilmiştir. İtalya'nın Rodos ve On İki Ada'daki hâkimiyeti Lozan Barış Antlaşması ile de kalıcı hale gelmiş, II Dünya Savaşı'nın sonuna kadar da devam etmiştir. Adaların İtalya hâkimiyetinde kaldığı süreçte Türkler ve Rumlar üzerinde baskı politikaları uygulanarak, bu unsurlar göçe zorlanmış, böylelikle Adalarda İtalyan nüfusu arttırılmaya çalışılmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Paris Barış Antlaşması'yla Rodos ve On İki Ada'nın Yunanistan hâkimiyetine girmesiyle Türkler üzerindeki baskılar artarak devam etmiştir.

İtalyan hükümetinin Türklere yönelik uyguladıkları baskı politikaların başında Rodos Adası'nda yaşayan Türklerin mal ve mülklerini istimlak etmek suretiyle el koymak, değerinden çok daha az fiyatlara satmaya ve göç etmeye zorlayarak Türk nüfusunun azalmasını sağlamak olmuştur. Türk Dışişleri Bakanlığı ile Rodos Konsolosluğu arasındaki yazışmalarda özellikle Mahalli Hükümetin amacının istimlak usulüyle Türk vatandaşlarını mağdur ederek fakirleşmelerini ve peyderpey adadan göç etmelerini sağlamak olduğu üzerinde durulmuştur. Nitekim İtalyanlar, Rodos'ta yaşayan Türklere iş vermeyerek de ekonomik sıkıntıya düşmelerine sebebiyet vermiş ve bu yolla göçe zorlamıştır. İtalya hükümeti Türkler üzerinde eğitim, kültürel ve sosyal yönlerden de baskı uygulamışlardır. Resmi dil ve eğitim dili İtalyanca yapılmış, basın ve konuşma özgürlüğü sınırlandırılmış ve On İki Ada'da oturanlar İtalyan vatandaşlığına geçmeleri için baskıya maruz bırakılmışlardır. Kültürün gelecek nesillere aktarılmasında dilin en önemli unsur olduğu düşünüldüğünde uygulanan baskının mahiyeti daha iyi anlaşılabilir. Rodos adasının İtalyan yönetiminde olduğu süreçte Türk çocuklarının eğitim almak için Türkiye'ye gitmeleri İtalyan hükümetinde büyük endişe uyandırmış, bu yüzden de Türkler çeşitli baskıya maruz kalmışlardır. İtalyan hükümeti, Rodoslu Türk çocuklarının Türkiye'ye gitmelerini engellemek için ya bir takım engeller çıkarmışlar ya da Adadaki İtalyan okullarında bazı yenilikler yapmak suretiyle Türk çocuklarının bu okullara yönelmelerini sağlamaya çalışmışlardır. Adalarda yaşayan Türkler, çocuklarının eğitimi, arazilerine istimlak yoluyla el konulması ve göç gibi hususların yanı sıra dini bakımdan da baskılara maruz kalmıştır. İtalyanlar ada halkının memur olabilmesi ve ekonomi alanında önemli görevlere getirilebilmeleri için İtalyanca okuyup yazma şartı getirmişlerdir. İtalya bir taraftan Rodos'ta kalıcı olabilmek ve kendi kültürlerini ada halkına benimsetebilmek için en önemli kültür unsurlarından birisi olan dili kullanırken, diğer taraftan da adadaki İtalyan nüfusunun artmasını sağlamak için onlara özel köyler yapmışlardır. Rodos'ta yaşayan Türk vatandaşları ise usulsüz olarak tutuklanarak baskılara maruz kalmışlardır. Bu baskılar ve kötü muameleler Türklerin Ada'dan göç etmelerinde önemli rol oynamıştır. Türklere uygulanan bu baskılara rağmen adalardaki Türk varlığının zayıflamaması için Türklerin Adada yaşamaya devam etmelerine ve Adadan

ayrılmalarının önüne geçilmesine çalışılmıştır. Nitekim Türklere yönelik bu baskılar göçü zaruri kılsa da, Adalardaki Türk varlığının devamı her şeyin üzerinde tutulmuş ve bu yönde çeşitli tedbirler alınmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Adaların Yunanistan'ın hâkimiyetine girmesiyle Türklere yönelik kültürel ve ekonomik yönden baskıların artması Türkiye'ye göçü hızlandırmıştır. Özellikle Rodos Başkonsolosluğu tarafından gönderilen raporlar adalarda, hem İtalyan hâkimiyetinin son dönemlerinde, hem de II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Yunan hâkimiyeti döneminde, Türk nüfusunun sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamlarının oldukça zor bir sürece girdiğini gözler önüne sermektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- BCA., 30-10-0-0/237-601-32.
BCA., 30-10-0-0/101-656-10.
BCA., 30-10-0-0/101-656-10.
BCA., 30-10-0-0/237-604-23.
BCA., 30-10-0-0/237-602-2.
BCA., 30-10-0-0/191-308-7.
BCA., 30-10-0-0/191-308-7.
BCA., 30-10-0-0/124-882-16.
BCA., 30-10-0-0/256-725-23.
BCA., 30-10-0-0/239-613-25.
BCA., 30-10-0-0/124-882-12.
BCA., 30-10-0-0/238-605-12.
BCA., 30-18-1-2/94-31-10.
BCA., 30-10-0-0/178-234-21.
BCA., 30-10-0-0/256-725-22.
BCA., 30-10-0-0/239-613-23.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA)

- TDA., 541-44242-210167-71.
TDA., 541-44242-210167-70.
TDA., 541-44155-209439-8.
TDA., 541-44155-209439-7.
TDA., 541-44155-209439-3.
TDA., 541-44155-209428-1.
TDA., 541-44181-209626-19.
TDA., 541-44181-209626-16.
TDA., 541-44181-209626-15.
TDA., 541-44181-209626-14.
TDA., 541-44168-207472-53.
TDA., 541-44168-207472-28.
TDA., 541-44155-209446-2.
TDA., 541-44168-207472-45.
TDA., 541-44122-209173-15.
TDA., 541-44189-209381-8.
TDA., 541-44189-209381-10.
TDA., 541-44189-209381-13.
TDA., 541-43950-210040-29.
TDA., 541-44122-209173-43.
TDA., 541-44189-209380-2.

TDA., 541-44226-210241-42.
TDA., 541-44201-209904-19.
TDA., 541-44151-209273-42.
TDA., 541-44151-209273-27.
TDA., 541-44151-209273-23.
TDA., 541-44151-209273-41.
TDA., 541-44192-209543-62.
TDA., 541-44153- 209335-9.
TDA., 541-44167-207482-5.
TDA., 541-44168-207472-72.
TDA., 541-44168-207472-71.
TDA., 541-44189-209383-13.
TDA., 541-44226-210245-13.
TDA., 541-44226-210245-12.
TDA., 541-44189 – 209379-3.
TDA., 541-44189- 209383-19.
TDA., 541-44106-209127-4.
TDA., 541-44155-209424-3.
TDA., 541-44155-209425-3.
TDA., 541-43950-294425-2.
TDA., 541-43950-209360-14.
TDA., 541-44155-209360-10.
TDA., 541-44155-209412-3.
TDA., 541-44155-209416-1.
TDA., 541-34212-133928-2.
TDA., 541-34413-135386-54.
TDA., 541-43950-210041-30.
TDA., 541-43950-210041-29.
TDA., 541-43950-210041-33.
TDA., 541-43950-210041-32.
TDA., 541-44189-209383-11.
TDA., 541-44167-207580-3.
TDA., 541-44189-209378-2.
TDA., 541-44189-209378-1.
TDA., 541-44146-207556-310.
TDA., 501-34413-135386-19.
TDA., 541-34390-134723-2.
TDA., 541-34384-135148-6.
TDA., 541-34153-133217-4.
TDA., 541-34390-135007-2.
TDA., 541-34246-134871-1.

TDA., 501-33995-133616-1.
TDA., 501-33995-133662-1.
TDA., 501-33995-133665-1.
TDA., 501-34222-134674-2.
TDA., 501-33995-133611-1.
TDA., 501-34390-134716-2.
TDA., 501-33995-133612-1.
TDA., 501-34222-134692-1.
TDA., 501-34390-135006-5.
TDA., 501-34390-134730-1.
TDA., 501-33995-133627-1.
TDA., 541-34390-135006-2.
TDA., 541-34390-135006-1.

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet Gazetesi. (1935, 19 Ağustos). Yunan gazetelerine göre On İki Adalarda İtalyan tazyiki artıyormuş.
Cumhuriyet Gazetesi. (1936, 18 Mayıs). Bir Yunan gazetesine göre On İki Adadaki İtalyanlar taşkınlıklara başladılar.
Cumhuriyet Gazetesi. (1937, 16 Mayıs). İtalya On İki Adayı İtalyanlaştırıyor.
Cumhuriyet Gazetesi. (1943, 18 Eylül). Müttefikler Ege denizinde Sisam, Leros ve İstanköy adalarını işgal etmişler.
Cumhuriyet Gazetesi. (1943, 23 Eylül). On İki Adanın işgali
Tasviri Efkar Gazetesi. (1940, 23 Aralık). On İki Adada açlık.

Telif Tetkik Eserler

Belenli, T. (2019). Türkiye-İtalya-Yunanistan üçgeninde Rodos ve Oniki Ada (1911-1930). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (64), 69-102.
Bulut, P. (2007). 1923-1933 yılları arasında Türk-İtalyan ilişkileri (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
Çelebi, M. (2015). Atatürk dönemi ve sonrasında Türkiye-İtalya ilişkilerini etkileyen faktörler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 31(91), 69-92.
Doğan, C. (2013). Fethinden kaybına Rodos (1522-1912). *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 67-88.
Kargın, Ş. (2010). Ege Adaları'nın hukuksal statüsü Ege sorunları (Yüksek Lisan Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.
Kaymakçı, M. & Özgün, C. (2015). *Rodos ve İstanköy Türklerinin yakın tarihi 'Ege Denizi'nde yükselen çılgılık*. İzmir: Simurg Kitabevi
Kiel, M. (2008). Rodos. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35: 155-158.
Küçük, C. (2007). Oniki Ada. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33: 353-355.
Mengeş, Y. (2017). İkinci Dünya Savaşı'nda Menteşe (Rodos, 12 Ada ve Meis) Adaları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17(3), 279-318.
Muhacir, A. (2011). Oniki Ada'da Türklerin durumu (1923-1947) (Yüksek Lisan Tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Isparta.
Özman, M. A. (1998). Lozan Antlaşmalarında Ege Adalarının hukuki statüsü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 43(3), 197-206.
Papuççular, H. (2017). İki savaş arası dönem Türk dış ve güvenlik politikasında Oniki ada, 1923-1939. *History Studies*, 9(5), 143-154. doi: 10.9737/hist.2017.564
Papuççular, H. (2024). *Türkiye ve On İki Ada 1912-1947*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Şahin, G. (2020). Trablusgarp Savaşı'ndan Millî Mücadele'ye Türk-İtalyan ilişkileri. Türk - İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyumu içinde (s. 341-355). İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları.
- Turan, Ş. (1965). Rodos ve 12 adanın Türk hâkimiyetinden çıkışı. *Bellekten*, XXIX(113), 77-119.
- Uzman, N. (2018). *Türkiye'nin mülteci ve muhacir politikaları (1923-1947)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Extented Abstract

Rhodes and the Dodecanese, which were under Ottoman control from their conquest in 1522 until the Italo-Turkish War of 1911-1912, were occupied by Italy during the conflict. Italy's control of Rhodes and the Dodecanese was solidified by Article 15 of the 1923 Treaty of Lausanne, which was Italy's most significant gain from the treaty, maintaining this status until the end of World War II. During Italian rule, Turks, Greeks, and Italians who migrated to the islands lived together.

Italy imposed various policies to exert pressure on Turks and Greeks, specifically targeting Turks with unfavorable actions. The Italian administration expropriated lands owned by Turks on Rhodes, forcing them to sell their properties at undervalued prices and migrate. Consequently, the Turkish population on the islands began to decline rapidly.

During the Italian administration of Rhodes and the Dodecanese, Italian was the official language and the language of instruction, press and speech freedoms were restricted, and Turks were compelled to obtain Italian citizenship. Reports sent from the Rhodes Turkish Consulate to the Turkish Ministry of Foreign Affairs contain significant information about these pressures. The attack on the Turkish Consulate in Rhodes exemplifies the persecution faced by Turks. The Italian government intensified its pressure by arbitrarily arresting Turkish residents, banning the use of Turkish in schools, and preventing Turkish children from going to Turkey for education. These pressures led to an increase in emigration to Turkey, weakening the Turkish presence on the islands. Correspondence sent to the Rhodes Consulate highlighted the necessity of measures to ensure that Turks continued to live on the islands and to prevent their emigration to Turkey.

The persecution of Turks continued during World War II, with their properties being damaged by the Germans. After the war, Turkish residents of Rhodes who suffered damages sent telegrams to the Turkish Ministry of Foreign Affairs, reporting their grievances and requesting compensation. The 1947 Paris Peace Treaties transferred the administration of Rhodes to Greece, resulting in intensified pressures on the Turks. Under Greek rule, the social, economic, and cultural lives of the Turkish population on Rhodes and Kos faced increasing difficulties. Political pressures led to increased emigration, rapidly reducing the Turkish population on the islands.

The Italian occupation of Rhodes and the Dodecanese Islands in 1912, the temporary transfer of administration to Italy with the Treaty of Ouchy, and the renunciation of Turkey's rights over the region with the Treaty of Lausanne made the issue a subject of foreign policy. In our study, the political, social, educational, religious, and cultural pressures on Turks during the periods of Italian and Greek administration of Rhodes and the Dodecanese are examined. Since our study covers the period between 1930 and 1955 and deals with the oppression of the Turks of Rhodes and the Dodecanese Islands, its most important sources are the Ministry of Foreign Affairs Turkish Diplomatic Archive documents (TDA). 76 documents were consulted from the relevant archive. In addition, due to the dates that constitute the boundaries of our study, the documents of the Presidential State Archives Directorate of Republic Archives (BCA) relevant to the subject were used. In the same period, the reflection of the pressures against the Turks in Rhodes and the Dodecanese Islands on the press was also examined, and the newspapers Cumhuriyet and Tasviri Efkâr, among the national press of the period, were examined. Apart from these, works written on Turkey's relations with Italy and Greece, Rhodes and the Dodecanese Islands were also consulted.

1973 Petrol Krizi ve Türk Dış Politikası

Öz

6 Ekim 1973 tarihinde Mısır ve Suriye askeri kuvvetlerinin İsrail'e karşı sürpriz bir şekilde saldırıya geçmesiyle birlikte başlayan ve 27 Ekim 1973 tarihinde sağlanan ateşkes neticesinde sona eren Yom Kippur savaşının ardından, 26-28 Kasım 1973 tarihinde Arap Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OAPEC) üyeleri Cezayir'de bir toplantı düzenlemişlerdir. Düzenlenen bu toplantıda söz konusu örgütün üyeleri, İsrail'i destekleyen tüm ülkelere petrol ambargosu uygulanmasını kararlaştırmışlar ve bu kararın toplanının hemen ardından İsrail yanlısı olan ülkelere bildirilmişlerdir. Bu kararın İsrail destekçisi ülkelere bildirilmesini takiben petrole bağımlı olan gelişmiş ülkeler bir anda büyük bir ekonomik krizin içerisine sürüklenmişlerdir. Gelişmiş ülkelerin karşı karşıya kaldığı bu kriz, ilerleyen süreçte küresel düzeyde hissedilen geniş kapsamlı bir iktisadi bunalımın meydana gelmesine yol açmıştır. Ortaya çıkan küresel ekonomik bunalımının kendisine yönelik olumsuz etkilerini en aza indirmek isteyen Türkiye, bu süreçte Arap ülkeleriyle daha yakın ilişkiler içerisinde olmaya yönelik bir dış politik izlemiştir. Bu çalışma, 1973 Petrol Krizi sırasında Türkiye'nin izlediği dış politikayı, uluslararası ilişkiler literatürü içerisinde özel bir öneme sahip olan ulusal çıkar kavramı çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Siyaset, Uluslararası İlişkiler Kuramları, Türk Dış Politikası, 1973 Petrol Krizi.


1973 Oil Crisis and Turkish Foreign Policy

Abstract

Following the Yom Kippur war, which started with the surprise attack of Egyptian and Syrian military forces against Israel on October 6, 1973 and ended with the ceasefire on October 27, 1973, the Organization of Arab Petroleum Exporting Countries (OAPEC) was established on November 26-28, 1973. Its members held a meeting in Algeria. In this meeting, the members of the organization in question decided to impose an oil embargo on all countries that support Israel, and they notified this decision to the countries that are pro-Israel immediately after the meeting. Following the notification of this decision to countries that support Israel, developed countries dependent on oil were suddenly dragged into a major economic crisis. This crisis faced by developed countries soon caused a comprehensive economic crisis felt globally. Desiring to minimize the negative effects of the emerging global economic crisis on itself, Turkey followed a foreign policy aimed at establishing closer relations with Arab countries during this process. This study aims to examine the foreign policy followed by Turkey during the 1973 Oil Crisis within the framework of the concept of national interest, which has a special influence in the international relations literature

Keywords: International Politics, International Relations Theories, Turkish Foreign Policy, 1973 Oil Crisis.

Yazar(lar) / Author(s)

Prof. Dr. Latif Pınar 

Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Karabük-Türkiye

e-posta: latifpinar@karabuk.edu.tr

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 16. 04. 2024

Kabul tarihi-Date of acceptance: 10. 06. 2024

Yayım tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two External

Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör

Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Etik bildirim- Complaints

ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Pınar, L. (2024). 1973 petrol krizi ve Türk dış politikası. *İctimaiyat*, 8(2), ss. 680-690. DOI: <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1468929>.

1. Giriş

6 Ekim 1973 tarihinde Mısır ve Suriye askeri kuvvetlerinin İsrail'e karşı sürpriz bir şekilde saldırıya geçmesiyle birlikte başlayan ve 27 Ekim 1973 tarihinde sağlanan ateşkes neticesinde sona eren Yom Kippur Savaşının ardından 26-28 Kasım 1973 tarihinde Arap Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OAPEC)¹ üyeleri Cezayir'de düzenlenen toplantıda bir araya gelmişler ve bu toplantıda "İsrail'i destekleyen tüm ülkelere petrol ambargosu uygulanmasını kararlaştırmışlardır" (Erhan & Kürkçüoğlu, 2013: 799). Buna ek olarak daha önce aldıkları petrol üretiminin azaltılması uygulamasına devam edilmesine ve petrol fiyatlarında artışa gidilmesine karar vermişlerdir (Arı, 2008: 385).

Söz konusu toplantıda alınan bu kararların İsrail yanlısı ülkelere bildirilmesi üzerine petrole bağımlı olan gelişmiş ülkelerin ekonomileri bir anda büyük bir krizin içerisine sürüklenmiştir. Gelişmiş ülkelerin karşı karşıya kaldığı bu kriz, ilerleyen süreçte küresel düzeyde hissedilen geniş kapsamlı bir iktisadi bunalımın patlak vermesine yol açmıştır. Ortaya çıkan küresel ekonomik bunalımının doğurduğu olumsuz etkileri olabildiğince en aza indirmek isteyen Türkiye, bu süreçte Arap ülkeleriyle daha yakın ilişkiler içerisinde olmaya yönelik bir dış politika takip etmiştir (Erhan & Kürkçüoğlu, 2013: 799).

Bu çalışma, Türkiye'nin 1973 Petrol Krizi sırasında izlemiş olduğu dış politikayı, uluslararası ilişkiler literatürü içerisinde özel bir öneme sahip olan ulusal çıkar kavramı çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, "Türkiye'nin 1973 Petrol Krizi sürecinde sergilemiş olduğu dış politik tutum ve davranışların, ülkenin ulusal çıkarlarıyla bağdaşan bir nitelikte olup olmadığı" sorusuna cevap aranmaktadır. Çalışmanın hipotezi ise: "Türkiye'nin 1973 Petrol Krizi sırasında ortaya koyduğu dış politik tavır ve eylemler, ülkenin ulusal çıkarlarıyla önemli ölçüde bağdaşan bir nitelik taşımaktadır" şeklinde formüle edilmiştir.

Yukarıda ifade edilen soruya tutarlı bir biçimde yanıt verebilmek amacıyla izlenecek yol haritası şu şekilde olacaktır. Öncelikle ulusal çıkar kavramının Uluslararası İlişkiler yazını içerisindeki önemi ve içeriği üzerinde kısaca durulacaktır. Ardından 1973 Petrol Krizi'nin ortaya çıkışı ve bu kriz sürecinde yaşanan gelişmeler ana hatlarıyla ortaya konulacaktır. Daha sonra Türkiye'nin söz konusu kriz karşısında sergilemiş olduğu dış politik tutum ve davranışlar ortaya konularak ulusal çıkar kavramı çerçevesinde ayrıntılı bir şekilde analiz edilecektir. Nihai olarak tespit edilen bütün bulgular sistematik bir düzen içerisinde gözler önüne serilecektir.

Uluslararası ilişkiler yazınında Türkiye'nin 1973 Petrol Krizi sürecinde izlemiş olduğu dış politikayı değerlendiren birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak sözü edilen konuyu ulusal çıkar kavramı çerçevesinde analiz eden herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, yazındaki bu eksikliğin giderilmesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca bu çalışma ulusal çıkar kavramına ve 1973 Petrol Krizi'ne olan erişimin genişletilmesine katkı yapacaktır.

2. Ulusal Çıkar

Uluslararası politikanın temel aktörleri konumunda bulunan devletlerin (Eralp, 2010: 73) farklı dış politik amaç ve hedeflerinin tanımlanmasında ve diğer devletlerle olan ilişkilerine yönelik

¹ Arap Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü, (OAPEC, Arap Organization of Arap Petroleum Exporting Countries), Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Bahreyn, Mısır, Suriye, Libya ve Cezayir'den oluşmaktadır (Arı, 2008: 365). Bu örgüt 1968 yılında üye ülkelerin en değerli doğal kaynakları olan petrolün kontrolünü kendi ellerinde tutmalarını sağlamak amacıyla kurulmuştur (Cleveland, 2008: 501).

söylem ve eylemlerinin şekillendirilmesinde sıklıkla kullanılan nosyonlardan biri de ulusal çıkar kavramıdır (Wofers, 2013: 45). Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde Realist gelenekle özdeşleştirilen (Tayfur, 2011: 79-80) ve tanımlanması hususunda üzerinde bir fikir birliğine varılamayan (Griffiths, O'Callaghan & Roach, 2013: 318; Goldstein & Pevehouse, 2015: 120)² ulusal çıkar kavramı en genel ifadeyle, “bir memleketin kanaatini yansıtan halk oyunun ve devlet adamlarının bu memleketi bağımsızlığı, ülke bütünlüğü, güvenliği, maddi ve manevi yaşayış şekli bakımından hayati saydığı hak ve menfaatlerin” bütünü anlamına gelmektedir (Sönmezoğlu, 2014: 348).

Uluslararası politikayı doğru bir şekilde kavramaya çalışan akıl ile anlaşılması icap eden gerçekler arasındaki bağlantıyı sağlayan unsurlardan biri olarak kabul edilen ulusal çıkar kavramı (Morgenthau, 1970: 4; Williams, Wright & Evans, 2007: 275), “herkesin herkes ile çatıştığı” ve “güvensizliğin süreklilik kazandığı” (Sandıklı & Emeklier, 2012: 6-7) tehlikelerle dolu bir ortamda, devletlerin dış politik stratejilerinin oluşturulmasında ve tatbik edilmesinde kullanılan tek doğru rehber olarak kabul edilmektedir (Doyle & Ikenberry, 2015: 11). Dolayısıyla ulusal çıkar kavramı devletlerin dış politik tutum ve davranışların temelinde yer alan son derece önemli bir olgudur (Waltz, 2015: s. 169) ve bu nedenle uluslararası ilişkiler alanında yapılacak her bir analizin işe devletlerin ulusal çıkarlarının tanımlanmasıyla başlaması gerekmektedir (Knutson, 2006: 151)³.

Ulusal çıkar “bir devletin başlıca dış politik amaçları ve hedefleri ile devletin tüm fedakarlıkları göze alarak savunabileceği her şeydir” (Gönlübol, 1993: 95). Devletlerin ulusal çıkarlarını önemsemeleri ve diğer devletlerin ulusal çıkarlarının önüne koymaları gerekmektedir (Mearsheimer, 2016: 90)⁴. Esasen bunu yapmaktan başka bir çareleri de bulunmamaktadır (Mearsheimer, 2016: 90). Zira ulusal çıkarlarını yeterince önemsemeyen devletler kapasitelerini arttırma fırsatını kaçırmışlar ve bunun sonucunda dış politika gündemini meşgul eden irili ufaklı sorunlarla yüzleşmek zorunda kalırlar.⁵

Devletlerin uluslararası sistem içerisinde sergiledikleri tutum ve davranışların haklı gösterilmesinde kullanılan ulusal çıkarlar kimi zaman karar vericiler tarafından suistimal edilmektedir (Çoşkun, 2007: 58; Griffiths, O'Callaghan & Roach, 2013: 318). Nitekim uygulanması planlanan herhangi bir dış politik stratejinin sahip olunan ulusal çıkarlar doğrultusunda olduğunu iddia etmek o stratejiye kamuoyu nezdinde belirli bir oranda meşruiyet ve otorite kazandırmaktadır. (Griffiths, O'Callaghan & Roach, 2013: 318)⁶ Bu sebepten ötürü karar vericiler tartışmalı olan dış politik meselelerde kendilerini yok sayarak tamamen ülkenin ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla hareket ettiklerini ileri sürmektedirler (Viotti & Kauppi, 2014: 187). Daha açık bir ifadeyle karar alıcılar kendi kamuoyu tarafından sorgulanan

² Uluslararası ilişkiler alanında ortaya konulan teorilerin ulusal çıkar kavramının temel özelliklerinin neler olduğu konusundaki yaklaşım ve tespitleri arasında farklılıklar bulunmaktadır (Çoşkun, 2007: 63).

³ Tam tersine Brown ve Ainley, “ulusal çıkar konusunu kurcalamanın ve dış politika analizlerinde kullanmanın birtakım sorunlara yol açtığını” iddia etmektedirler (Brown & Ainley, 2013: 42).

⁴ Devletlerin kendi ulusal çıkarlarını uluslararası ortak çıkarların bile önüne koymaları gerekmektedir (Carr, 2010: 121-130).

⁵ Hatta kimi zaman anavatanın savunulmasına yönelik çok ciddi problemlerle yüzleşmek mecburiyetinde kalırlar (Mearsheimer, 2016: 90).

⁶ Uluslararası ilişkiler alanında çalışmalar yapan bazı düşünürler ulusal çıkarı “devlet yönetiminin anahtar rehberi” olarak nitelendirmişlerdir (Heywood, 2014, 90).

meselelerde uygulamayı planladıkları dış politik stratejileri haklı göstermek amacıyla ulusal çıkarları “retorik bir aygıt” olarak kullanmaktadırlar (Viotti & Kauppi, 2014: 187).

Ancak ülkenin bekası, ekonomik refahı ve temel değerleri bu durumdan tamamen müstesnadır (Viotti & Kauppi, 2014: 187). Devletin bekası yani varlığının korunması, ekonomik refahının artırılması ve toplumun temel değerlerinin muhafaza edilmesi tüm ülkelerin en temel çıkarıdır ve bütün politika yapımcıları bu üç temel çıkarın müdafaa edilmesi hususunda kesin bir biçimde mutabıktırlar (Viotti & Kauppi, 2014: 187-188).

Öyle ki birbiriyle rekabet içinde oldukları bir uluslararası sistemde devletlerin en önemli çıkarı (Uzgel, 2004: 55) varlıklarını devam ettirmektir (Gönlübol, 1993: 94). Devletler varlıklarını devam ettirme konusunda son derece hassastırlar ve bu konuya yönelik tehdit oluşturan aktörlere karşı gerektiğinde güç kullanmaktan çekinmezler (Gönlübol, 1993: 94)⁷. Ayrıca ekonomik refahın sürdürülmesi devletlerin önde gelen çıkarlarından biridir (Viotti & Kauppi, 2014: 187; Gönlübol, 1993: 94; Uzgel, 2004: 59). Özellikle ekonomik gelişmişliğin ve refahın büyük bir güç kaynağı olması, devletlerin bu konuya azami derece önem atfetmelerine ve bunu muhafaza etmek adına kararlı bir biçimde mücadele etmelerine sebep olmaktadır (Viotti & Kauppi, 2014: 187; Gönlübol, 1993: 95). Bunların yanı sıra devletlerin sahip oldukları dini, ahlaki, kültürel ve siyasi değerlerini gözetmek başlıca çıkarlarından bir diğeridir. Birçok devlet bu değerleri doğrudan doğruya ulusal güvenliğin bir parçası olarak görmekte ve bunları kollamak adına yoğun bir biçimde çaba sarf etmektedir (Viotti & Kauppi, 2014: 188; Gönlübol, 1993: 95).

Devleti için en iyi olanı yapması gereken karar vericiler (Donnelly, 2012: 76) ülkelerinin kapasite ile gerçekleştirilmesi planlanan ulusal çıkarları birbirleriyle özdeşleştirmek zorundadırlar (Roskin & Berry, 2012: 50). Diğer bir deyişle liderler tanımlanan ulusal çıkarlar ile devletin gücü arasında bir orantı oluşturmak suretiyle dış politik stratejiler geliştirip uygulamak zaruriyetindedirler (Tayfur, 2011: 80). Aksi halde ulusal çıkarlar çerçevesinde belirlenen dış politik izlemlerin tatbik edilebilirliği mümkün olmaz ve bu durum çoğu zaman devletlerin zarar görmesine yol açar. Bununla birlikte kapasitesi düşük olan devletler uluslararası konjonktürün mevcut durumundan faydalanarak ulusal çıkarlarını gerçekleştirmeye yönelik hamlelerde bulunabilir (Ateş, 2014: 122)⁸. Doğru hamlelerle bulunulması durumunda ise ulusal çıkarlarını gerçekleştirme konusunda başarı sağlayabilir⁹.

3. 1973 Petrol Krizi

Yirminci yüzyılın en çok konuşulan ve tartışılan anlaşmazlık konularından biri olan Filistin sorunu (Bayraktar, 2012: 260), 5 Haziran 1967’de meydana gelen Altı Gün Savaşı’nın ardından yeni bir sürecin içerisine sürüklenmiştir. Nitekim bu savaşta mağlup edilen Arap ülkeleri, söz konusu sorunun kaynağı olarak gördükleri İsrail’e karşı olan mücadelelerinde yeni yol ve taktikler aramaya başlamışlar (Armaoğlu, 2010: 857-858) ve bu doğrultuda birbirlerinden farklı stratejiler belirleyerek uygulamaya koymuşlardır. Öyle ki Mısır kaybettiği toprakları geri almak umuduyla

⁷ Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde varlığını sürdürmeye ilişkin en önemli değerlerin “anavatanın savunulması” olduğu hususunda genel bir uzlaşma vardır (Gönlübol, 1993: 94).

⁸ Örneğin 1962 Küba Füze Krizi sürecinde uluslararası konjonktürün mevcut durumundan faydalanarak Sovyetler Birliği’nin nükleer silahlarının kendi ülkesine yerleştirilmesini sağlayan Castro yönetimi, yapmış olduğu bu hamle ile uluslararası politikada o an için etkin bir konum elde etmiştir (Ateş, 2014: 122).

⁹ 1962 Küba Füze Krizi’nin çözüme kavuşturulması sürecinde Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri’nin Küba’yı işgal etmeyeceğine dair güvence verilmesini talep etmiş ve bu talep Amerikan yönetimi tarafından kabul edilmiştir (Ekmen, 2021: 98-100). Böylelikle Küba ulusal güvenliğinin korunması hususunda önemli bir avantaj elde etmiştir.

İsrail’le barış görüşmeleri yapma çabası içerisinde girerken, Suriye askeri çözümü önceleyen bir pratiğe yönelmiştir (Best, Hanhimaki, Maiolo vd., 2012: 471). Ürdün ve Lübnan ise fiili bir çatışmanın içine dahil olmaksızın Filistin’in kurtuluşu davasına sahip çıkma anlayışını benimsemiştir (Best, Hanhimaki, Maiolo vd., 2012: 471).

Bu yaklaşımlardan bilhassa Mısır’ın ileriki yıllarda mevcut soruna yönelik olarak önemli gelişmelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Öyle ki Mısır İsrail’e 1967 Savaşı’nda kaybettiği topraklardan (Lewis, 2011: 457) geri çekilmesi koşuluyla barış görüşmelerine başlanılmasını teklif etmiş ve bu teklifinin reddedilmesi üzerine başka bir savaşın başlatılmasını planlamaya yönelmiştir (Best, Hanhimaki, Maiolo vd., 2012: 471). Yapılan planlama neticesinde Mısır, Suriye’yi yanına alarak 6 Ekim 1973 tarihinde İsrail’e karşı sürpriz bir şekilde saldırıya geçmiştir (Best, Hanhimaki, Maiolo vd., 2012: 471).

Yahudilerin Yom Kippur bayramında başlatılan bu sürpriz saldırı savaşın ilk başlarında Mısır ve Suriye’nin önemli bir başarı elde etmelerine yol açmıştır (Arı, 2008: 364-365). Ancak kısa süre içerisinde toparlanan İsrail önce dengeyi yakalamış daha sonra atağa geçerek cephedeki durumu kendi lehine çevirmiştir (Arı, 2008: 364-365). Her ne kadar savaş lehine çevirmesinin ardından Irak, Ürdün ve Suudi Arabistan İsrail’e karşı çatışmalara dahil olduklarını açıklayarak askeri harekate katılım sağlasalar da onların bu hamleleri cephede durumu değiştirmeye yetmemiştir (Arı, 2008: 364-365).

İsrail’in cephede durumu kendi lehine çevirmesi üzerine Mısır, “İsrail’in 1967’de işgal ettiği topraklardan çekilmesi karşılığında ateşkesi kabul etmeye hazır olduğunu ve savaştan sonra tüm Arap ülkeleriyle İsrail arasında görüşmelerin başlatılabilmesi için çaba göstereceğini açıklamıştır” (Arı, 2008: 365). Ancak Mısır’ın ateşkes yapılmasına ilişkin bu çağrısı İsrail tarafından görmezden gelinmiştir (Arı, 2008: 365). Daha sonra Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği meselenin içerisinde dahil olmuşlar ve taraflar arasında ateşkes sağlanması için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır (Arı, 2008: 365-371). Yapılan girişimlerin neticesinde ateşkes sağlanmış ve böylelikle savaş sona ermiştir.

1973 yılında cereyan eden bu savaş sırasında başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batılı ülkelerin İsrail’e sağlamış oldukları yardım ve destekler, savaşın sonlarına doğru Arap ülkeleri arasında İsrail’in dostlarına karşı petrol ambargosu uygulanması fikrinin güç kazanmasına neden olmuştur (Arı, 2008: 365; Armaoğlu, 2010: 867)¹⁰. Özellikle söz konusu savaşın ortalarında Amerika Birleşik Devletleri’nin İsrail’e büyük miktarda askeri yardım göndermeye başlaması ve Amerikan başkanının Kongreden İsrail’e askeri destek için tahsisat yapılmasını talep etmesi, ambargo uygulanması düşüncesinin hayata geçirilmesine zemin hazırlamıştır (Cleveland, 2008: 501). Zira ateşkesin sağlanmasının ardından Arap Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü’nün (OAPEC) Cezayir’de düzenlenen toplantısında, Irak ve Libya dışındaki üye ülkeler bu fikri hayata geçirecek kararı almışlardır (Erhan & Kürkçüoğlu, 2013: 799; Arı, 2008: 385). Bununla birlikte daha önce aldıkları petrol üretiminin azaltılması uygulamasına devam edilmesini ve petrol fiyatlarında artışa gidilmesini kararlaştırmışlardır (Arı, 2008: 385).

Alınan kararların İsrail’in destekçilerine bildirilmesinin ardından petrole bağımlı gelişmiş ülkeler büyük bir ekonomik krizin içerisinde sürüklenmişlerdir. Özellikle petrolün varil fiyatının hızlı bir şekilde 2,5 dolardan 11 dolara yükselmesi (Roskin & Berry, 2012: 456) başta sanayileşmiş Batılı ülkeler olmak üzere birçok ülkenin ekonomisinin durgunlaşmasına (Kale, 2020: 610) ve buna

¹⁰ 1973 yılında meydana gelen petrol krizi doğrudan doğruya aynı yıl gerçekleşen Arap-İsrail savaşının sonucu değildir. Petrol üretici ülkeler açısından petrol ambargosu uygulama fikri yıllardır oluşma halinde olan bir düşünceydi. Söz konusu savaş yalnızca bu krizin ortaya çıkışını hızlandırmıştır (Armaoğlu, 2010: 867).

bağlı olarak genel iktisadi koşullarında büyük bir bozulmanın meydana gelmesine sebebiyet vermiştir (Viotti & Kauppi, 2014: 434)¹¹.

Atılan bu adımlar Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı rekabet etme kapasiteleri zarar gören petrol ithalatçısı Avrupalı ülkeleri kısa vadede epeyce etkilemiştir (Arı, 2008, 386). Nitekim petrole yapılan yüksek ödemeler petrol ithalatına dayalı Avrupalı ülkelerde işsizlik ve enflasyonun artmasına, satın alma kapasitesinin azalmasına, temel ekonomik veri ve göstergelerin kötüye gitmesine, büyüme hızlarının düşmesine ve uzun süredir devam eden refahın zarar görmesine neden olmuştur (Sırım, 2018: 5756).

Sözü edilen uygulamalardan ötürü kaynak bulma problemiyle karşılaşan (Öztürk & Saygın, 2017: 4) Amerika Birleşik Devletleri, krizin doğurduğu olumsuzluklardan Batılı müttefikleri kadar etkilenmemiştir (Arı, 2008: 385). Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğulu ülkelere yaptığı petrol alımının düşük seviyelerde olması, petrol alanında faaliyet gösteren şirketlerin çok büyük bir kısmının Amerikan menşeli olması, bu şirketlerin kriz sırasında karlarını bir hayli artırmış olmaları ve ambargo uygulanan ülkelerin dışındaki petrol üreticilerinin büyük bir kısmının petrol ihracatlarını Amerika Birleşik Devletleri'ne yönlendirmeleri bu büyük gücün krizden çok fazla etkilenmemesine neden olmuştur (Arı, 2008: 385). Hatta petrol fiyatlarındaki hızlı artıştan kazanılan paranın kendisine yatırım olarak dönmesi Amerika Birleşik Devletleri'nin zararını çok geçmeden telafi etmesi sonucunu bile doğurmuştur (Arı, 2008: 385).

İfade edilen adımlardan en yoğun etkilenenler ise petrol üretimi yapmayan ve aynı zamanda sanayileşmiş devletlerden ürün almak zorunda olan gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler olmuştur (Arı, 2008: 385; Demir, 2023: 14). Bu ülkelerin cari açık düzeylerinin yüksekliği ve dış borçlarını ödemede yaşadıkları problemler, dış borçlarının artmasına ve küresel ekonomide gerçekleşebilecek yeni krizler karşısında çok daha kırılgan bir iktisadi yapıya kavuşmalarına yol açmıştır (Demir, 2023: 14).

1973 Petrol Krizi Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ve Japonya arasında sürdürülen ittifaklarda da geçici olarak bir düzensizliğin oluşmasına neden olmuştur (Nye & Welch, 2013: 375). Bu düzensizliğin sonucunda bazı Avrupalı ülkeler ve Japonya petrol ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bağımsız pozisyonlar almaya başlamışlardır (Nye & Welch, 2013: 375). Aslında uluslararası sistem içerisinde Amerika Birleşik Devletleri'ne ekonomik açıdan üstünlük kazandıran ve Avrupalı ülkelerle Japonya'nın savaşın ardından kalkınmalarını sağlayan temel unsur ucuz fiyata bol miktarda temin edilebilen petrol olmuştur (Cleveland, 2008: 501). Ancak benzinli otomobillerin ve dizel yakıt tüketen trenlerin sayısının yükselmesi ve petrolün sanayi kuruluşlarına üretiminde daha fazla kullanılmaya başlanması, bu ülkelerin petrole ve dolayısıyla Ortadoğulu petrol üreticisi ülkelere daha fazla bağımlı hale gelmelerine yol açmıştır (Cleveland, 2008: 501-502). Bu bağımlılık ise söz konusu ülkelerin uygulanan petrol ambargosu ve diğer uygulamalardan çok daha fazla etkilenmelerine ve buna bağlı olarak gerçekleştirmiş oldukları ittifaklarda kısa süreli de olsa birtakım konum farklılıklarının yaşanmasına sebep olmuştur (Cleveland, 2008: 502).

1973 Petrol krizinin etkileri çok uzun sürmemiştir. Batılı gelişmiş ülkeler petrol fiyatlarında meydana gelen artışların beraberinde getirdiği sarsıntıları, Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasi ve ekonomik girişimleri, Batılı ülkelerin yeni iktisadi koşullara ayak uydurmaları, küresel boyutta alınan ekonomik tedbirlerin işe yaraması, örgütsel düzeyde yapılan uluslararası iktisadi düzenlemelerin pozitif sonuçlar vermesi ve Arap ülkelerinin ekonomik koşullarının uzun vadede olumsuz etkilenmesi üzerine geri adım atmaları neticesinde ekonomilerini yeniden düzene sokmayı başarmışlardır (Armaoğlu, 2010: 870).

¹¹ Petrol ambargosu, uygulayan ülkelerin ekonomilerinde ise kısa vadede ciddi bir iyileşmeye yol açmıştır (Viotti & Kauppi, 2014: 434).

4. 1973 Petrol Krizi Sürecinde Türk Dış Politikası

1967 yılında meydana gelen savaşta sergilemiş olduğu tutum ve davranışlar neticesinde Arap ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştiren Türkiye (Gürpınar, 2008: 368), bu dış politika anlayışını 1973 yılında gerçekleşen Arap-İsrail savaşında da sürdürmüştür. Türkiye'nin 1973 savaşında böylesine bir dış politika izlemesinin temel sebeplerinden biri de Arap ülkelerinin savaşın başlamasını takiben yapmış oldukları ortak açıklamada, İsrail'e destek veren ülkelere petrol ambargosu tatbik edeceklerini ima etmeleri olmuştur (Erhan & Kürkçüoğlu, 2013: 799).

Petrol ihtiyacının yaklaşık yüzde yetmişini Arap ülkelerinden temin eden Türkiye, kendisini olası bir petrol ambargosunun doğuracağı ekonomik bunalımın dışında tutmak istemiş ve bu doğrultuda bir dış politika izlemiştir (Erhan & Kürkçüoğlu, 2013: 799). Nitekim Türkiye söz konusu savaşta İsrail'e yardım ulaştırmayı amaçlayan Amerikan uçaklarının İncirlik Üssü'nü kullanmasına müsaade etmezken, Arap ülkelerine yardım götürmek isteyen Sovyet uçaklarının hava sahasını kullanmasına izin vermiştir (Balci, 2013: 149). Bununla birlikte uluslararası platformlarda İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi noktasında Arap devletlerini açık bir şekilde desteklemiştir (Sönmezoğlu, 2006: 367).

Türkiye 1973 savaşında izlediği Arap yanlısı dış politikanın pozitif sonuçlarını kısa süre içerisinde almıştır. Öyle ki Türkiye, ateşkesin ardından petrol üreticisi Arap ülkelerinin aldığı İsrail'i destekleyen ülkelere petrol ambargosu uygulanması kararından muaf tutulmuştur (Balci, 2013: 150; Yılmaz, 2008: 638). Bu durum Türkiye'nin gerçekleştirilen petrol ambargosunun olumsuz etkilerinden kısmen de olsa korunmasına neden olmuştur (Balci, 2013: 150). Buna ek olarak Arap ülkeleriyle ticaret hacmini arttırarak petrol ithalatından kaynaklanan dış ticaret açığını bir nebze olsun hafifletmesi sonucunu doğurmuştur (Balci, 2013: 150).

1973 Petrol Krizi sürecinde petrol fiyatlarının çok hızlı bir şekilde artması, Türkiye'nin petrole ödediği ücretin neredeyse üç katına yükselmesine yol açmıştır (Yılmaz, 2008: 640). Bu yükselmeden dolayı daha fazla dış borç almak zorunda kalan Türkiye, oluşan çok büyük miktardaki dış borcunu ödemekte de bir hayli zorlanmıştır (Yılmaz, 2008: 640). Bu sebeplerden ötürü Türkiye sözü edilen süreçte Arap ülkeleri ile yakın ilişkiler içerisinde olmaya büyük bir özen göstermiştir ((Sönmezoğlu, 2004: 241)¹².

Esasen 1970'li yıllarda dünya ekonomik açıdan "karmakarışık" bir durum içerisinde bulunmaktaydı (Gönlübol & Kürkçüoğlu, 1996: 546). Böylesine bir uluslararası ekonomik yapıda, yeterli ölçüde sanayileşmemiş olan Türkiye, 1973 petrol krizinden en fazla etkilenen ülkelerden biri olmuştur (Gönlübol & Kürkçüoğlu, 1996: 546-547). Zira Türkiye bu dönemde petrol üreticisi konumunda bulunan ülkelere kredi almakta ve zor durumdaki sanayileşmiş devletlerden kaynak bulmakta son derece zorlanmıştır (Gönlübol & Kürkçüoğlu, 1996: 546-547). Bu durum Türkiye'yi "çok yönlü" bir dış politika izlemeye sevk etmiş ve Türkiye Arap ülkeleriyle yakınlaşma çabası içerisine girmiştir (Gönlübol & Kürkçüoğlu, 1996: 546-547).

Türkiye'nin 1973 Petrol Krizi sürecinde sergilemiş olduğu dış politik tavrı ve eylemler ulusal çıkarı olgusu çerçevesinde analiz edildiğinde ortaya çok önemli sonuçlar çıkmaktadır. Daha önce

¹² Türkiye'nin Arap ülkeleriyle yakın ilişkiler içerisinde olmaya yönelik bir dış politika izlemesinin diğer sebebi de inşaat faaliyetleridir (Ateş, 2014: 180). Nitekim Arap ülkelerinin 1973 yılından itibaren petrole bağlı gelirlerinin hızlı bir şekilde artması, inşaat ve altyapı yatırımlarına ağırlık vermelerine sebebiyet vermiştir (Ateş, 2014: 181). Türk inşaat şirketleri de Arap coğrafyasında inşaat işlerine girişme fırsatı yakalamıştır (Ateş, 2014: 181).

vurgulandığı üzere, devletlerin birbirleriyle mücadele ettikleri ve güvensizliğin süreklilik kazandığı tehlikelerle dolu bir uluslararası sistemde, devletlerin ulusal çıkarlarını önemsemeleri ve diğer devletlerin ulusal çıkarlarının önüne koymaları gerekmekte olduğu, esasen bunu yapmaktan başka bir çarelerinin bulunmadığı, aksi halde kapasitelerini artırma fırsatını kaçıracakları ve bunun sonucunda ise dış politika gündemini meşgul eden irili ufaklı sorunlarla yüzleşmek zorunda kalacakları ifade edilmiştir.

Soğuk Savaş mücadelesi döneminin ilk yıllarında, Sovyetler Birliği'nin toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına yönelik baskı ve tehditleriyle yüzleşmek zorunda kalan Türkiye, bu baskı ve tehditlerden kurtulmak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'nin liderliğini yaptığı batı ittifakına katılmıştır (Sever, 2012: 12). Batı ittifakına katılmasını takiben Türkiye, çoğu zaman zarar görmesine rağmen, uluslararası alanda tamamen başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere ve batı ittifakının kendisinden beklediği dış politik tutum ve davranışları sergilemek zorunda kalmıştır (Sever, 2012: 12-16).¹³ Ancak 1973 petrol krizi sürecinde Türkiye, kendi ulusal çıkarlarını müttefikleri konumunda bulunan batılı ülkelerin ulusal çıkarlarının önüne koyarak Arap yanlısı bir dış politika izlemiş ve bu dış politikasının karşılığını ilgili tedbirlerin dışında tutularak almıştır.

Türkiye'nin bu şekilde bir dış politika takip etmesinin altında, ileriki yıllarda tek başına uğraş vermek zorunda kalacağı irili ufaklı sorunların ortaya çıkışını kısmen de olsa engelleme istediği yatmaktadır¹⁴. Nitekim petrol konusunda dışa bağımlı olan ve petrol ihtiyacının çok büyük bir kısmını Arap ülkelerinden karşılayan Türkiye, 1973 de uygulamaya konulan ambargo ve diğer tedbirlerin ekonomisi üzerinde meydana getireceği olumsuz etkileri en aza indirmek ve bu etkilerin gelecekte doğuracağı problemlerin önüne geçmek amacıyla, yukarıdaki önermelere uygun bir şekilde, ulusal çıkarları doğrultusunda hareket ederek Arap yanlısı bir dış politika izlemiştir.

Birinci bölümde ifade edildiği üzere, karar vericilerin gerçekleştirilmek istedikleri ulusal çıkarlar ile devletin kapasitesi arasında bir orantı oluşturmak suretiyle dış politik stratejiler geliştirip tatbik etmek zaruriyetinde oldukları, aksi halde milli menfaatler çerçevesinde belirledikleri dış politik stratejilerin uygulanabilirliğinin mümkün olmayacağı, böylesine bir girişimin çoğu zaman ülkelerinin zarar görmesine yol açacağı, fakat kapasite seviyesi düşük olan devletlerin uluslararası konjonktürün mevcut durumundan faydalanarak ulusal çıkarlarını gerçekleştirmeye yönelik hamlelerde bulunabileceği ve doğru hamleler yapması durumunda bunda başarı sağlayabileceği dile getirilmiştir.

Soğuk Savaş mücadelesinde 1970'li yıllarda ciddi bir yumuşama meydana gelmiştir. Bu yumuşamayla birlikte Türkiye uluslararası sistem içerisinde daha rahat bir şekilde hareket etme olanağı bulmuş ve bu olanağı bölgesel ve küresel düzeydeki çeşitli gelişmeler karşısında müttefiklerinden bağımsız dış politik tutum ve davranışlar sergilemek suretiyle kullanmıştır¹⁵. Bu gelişmelerden bir tanesi de hiç kuşkusuz 1973 yılında meydana gelen petrol krizi olmuştur. Öyle ki o yıllarda sahip olduğu kapasite açısından küresel güç hiyerarşisinde üst sıralarda yer

¹³ Türkiye, özellikle Sovyet tehdidinin çok yakından hissedildiği Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarda tamamen müttefiklerinin kendisinden istediği dış politik tavır ve eylemleri sergilemiştir (Sever, 2012: 12-16).

¹⁴ Soğuk Savaş mücadelesi sürecinde Türkiye birçok konuda müttefikleri tarafından yalnız bırakılmıştır (Sever, 2008: 664; Erhan, 2013: 686-690, 704-711)

¹⁵ 1974 Kıbrıs müdahalesinde olduğu gibi (Balci, 2013: 141).

alamayan ve dolayısıyla krizin etkilerini tersine çevirme imkanına sahip olmayan Türkiye, uluslararası konjonktürün o anki durumundan faydalanarak 1973 petrol krizi sürecinde Amerika Birleşik Devletleri ve batı ittifakı üyesi diğer müttefiklerinden ayrılarak Arap yanlısı bir dış politika izleyebilmiştir. Bir başka ifadeyle Türkiye, yukarıda bahsi geçen önermelere uygun bir şekilde, ulusal çıkarlarıyla örtüşen bu dış politik yönelimi bünyesinde barındırdığı kapasite düzeyinin etkilerinden bağımsız olarak mevcut uluslararası konjonktürün olanak sağlaması neticesinde tatbik edebilmiştir.

Kavramsal açıklamaların yapıldığı kısımda değinildiği üzere, kimi zaman karar alıcıların kendi kamuoyu tarafından sorgulanan meselelerde uygulamayı planladıkları dış politik stratejileri haklı göstermek amacıyla ulusal çıkarları retorik bir aygıt olarak kullandıkları, ancak ekonomik menfaatlerin devletlerin önde gelen çıkarlarından biri olması sebebiyle bu durumdan müstesna olduğu, ekonomik gelişmişliğin ve refahın önemli bir güç kaynağı kabul edilmesinden ötürü devletlerin iktisadi yapılarına azami derece önem attıkları ve bu yapıyı muhafaza etmek adına kararlı bir biçimde çaba sarfettikleri dile getirilmiştir.

1973 Petrol krizi sürecinde Türk karar vericiler, ülkenin ekonomik menfaatlerini korumaya dönük bir dış politika takip ederek Arap ülkelerini desteklemiştir. Zira sanayi alt yapısını tam anlamıyla kuramamış olan ve iktisadi açıdan geçmişten gelen problemlerini çözüme kavuşturmaya çalışan Türkiye, söz konusu uygulamaların beraberinde getirdiği küresel ekonomik bozulmaların etkilerini yakından hissetmiş ve bu etkilerin daha fazla derinleşmesini engellemek amacıyla Arap ülkelerine yakın olmaya yönelik bir dış politika izlemiştir. Bu bağlamda Türkiye, yukarıda vurgulanan önermelere uygun bir biçimde, ulusal çıkarlarını önceleyen bir dış politika anlayışı çerçevesinde ekonomik gelişimini ve refahını korumaya çalışmıştır.

5. Sonuç

1973 yılında meydana gelen Arap-İsrail savaşının ardından Arap Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü üyeleri, İsrail'i destekleyen bütün ülkelere petrol ambargosu uygulanmasını kararlaştırmışlardır. Buna ek olarak savaştan önce almış oldukları petrol üretiminin azaltılması uygulamasına devam edilmesine ve petrol fiyatlarında artışa gidilmesine karar vermişlerdir. Alınan bu kararların hayata geçirilmesiyle birlikte petrole bağımlı olan gelişmiş ülkelerin ekonomileri bir anda büyük bir krizin içerisinde sürüklenmiştir. Gelişmiş ülkelerin karşı karşıya kaldığı bu kriz kısa bir zaman dilimi içerisinde uluslararası düzeyde hissedilen geniş kapsamlı bir iktisadi bunalımın patlak vermesine sebep olmuştur.

Ortaya çıkan küresel iktisadi bunalımının beraberinde getirdiği negatif etkileri en aza indirmek isteyen Türkiye, bu süreçte Arap ülkeleriyle yakın ilişkiler içerisinde olmaya yönelik bir dış politika izlemiştir. Bu Arap yanlısı dış politika, çalışmaya temel teşkil eden ulusal çıkar kavramı çerçevesinde analiz edildiğinde, Türkiye'nin 1973 yılında meydana gelen petrol bunalımı sürecinde tamamen milli menfaatleri doğrultusunda hareket ettiği ve bu yöneliminin karşılığını ilgili tedbirlerin dışında tutularak aldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin sözü edilen kriz sırasında sergilemiş olduğu dış politik tutum ve davranışların kendi ulusal çıkarlarıyla önemli ölçüde bağdaşan bir nitelikte olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Arı, T. (2008). Geçmişten günümüze ortadoğu, siyaset, savaş ve diplomasi. (4. bs.). Bursa: MKM Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2010). 20. yüzyıl siyasi tarihi. (17. bs.). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Ateş, D. (2014). Türk dış politikasına giriş yeniden muhafazakarlık ve doğu-batı ekseninde yapısal değişim. Bursa: Dora Yayınevi.
- Balcı, A. (2013). Türkiye dış politikası ilkeler, aktörler, uygulamalar. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Bayraktar, B. (2012). Barış çalışmaları perspektifinden İsrail-Filistin sorunu. A. Sandıklı (Ed.), Teoriler ışığında güvenlik, savaş, barış ve çatışma çözümleri. (ss. 249-273). İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Best, A., Hanhimaki, J. M., Maiolo J. A. & Schulze, K. E. (2012) 20. yüzyılın uluslararası tarihi. (Çev. T. U. Belge). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Car, E. H. (2010). Yirmi yıl krizi 1919-1939. (Çev. C. Cemil). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cleveland, W. L., (2008). Modern Ortadoğu tarihi, (Çev. M. Harmancı). İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları.
- Coşkun, B.D. (2007). Çıkar. H. Çakmak (Ed.), Uluslararası ilişkiler: Giriş, kavramlar ve teoriler. (ss. 58-63). Ankara: Platin Yayınları.
- Demir, D. (2023). Küresel enerji krizleri ve enerji şoklarına piyasaların tepkileri. Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. 10 (20), 11-23.
- Donnelly, J. (2012). Realizm. S. Burchill, A. Linlater, R. Devetak, J. Donnelly, T. Nardin, M. Paterson, C. Reus-Smit & J. True (Ed.), Uluslararası ilişkiler teorileri, (Çev. A. Aslan & M. A. Ağcan). (ss. 49-80). İstanbul: Küre Yayınları.
- Doyle, M. W. & Ikenberry, G. J. (2015). Uluslararası ilişkiler teorisinde yeni düşünce. (Çev. E. Çıtak). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Ekmen, B. (2021). Zorlayıcı diplomasi bağlamında Küba füze krizinin analizi. Journal of Diplomatic Research, 3 (1), 91-108.
- Eralp, A. (2010). Uluslararası ilişkiler disiplininin oluşumu: İdealizm-realizm tartışması. A. Eralp (Der.), Devlet, sistem ve kimlik: Uluslararası ilişkilerde temel yaklaşımlar, (12. bs., ss. 57-88). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erhan, Ç. (2013). ABD ve NATO'yla ilişkiler. B. Oran (Ed.), Türk dış politikası kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar (13. bs., C. 1, ss. 681-715). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erhan, Ç. & Kürkçüoğlu, Ö. (2013). Arap olmayan ülkelerle ilişkiler. B. Oran (Ed.), Türk dış politikası kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar (13. bs., C.1, ss. 796-801). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Goldstein, J. S. & Pevehouse, J. C. (2015). Uluslararası ilişkiler. (Çev. H. Özdemir). Ankara: BB101 Yayınları.
- Gönlübol, M. (1993). Uluslararası politika ilkeler, kavramlar, kurumlar. (4. bs.). Ankara: Atilla Kitabevi.
- Gönlübol, M. & Kürkçüoğlu, Ö. (1996). 1973-1983 dönemi. M. Gönlübol, C. Sar, Ö. Kürkçüoğlu, ... H. Birgün (Ed.), Olaylarla Türk dış politikası (1919-1995) (9. bs., ss. 542-598). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Griffiths, M., O'Collaghan, T. & Roach, S. C. (2013). Uluslararası ilişkilerde temel kavramlar. (Çev. Cesran). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Gürpınar, B. Türk dış politikasında değişimin bir örneği: 1967 Arap-İsrail savaşı. E. Embel (Ed.), Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'na armağan. (ss. 345-370). Ankara: Ankara Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Heywood, A. (2014). Küresel siyaset. (Çev. N. Uslu & H. Özdemir). (3. bs.). Ankara: Adres Yayınları.
- Kale, B. (2020). Nüfus hareketleri ve göç. Ş. Kardaş & A. Balcı (Ed.), Uluslararası ilişkilere giriş tarih, teori, kavram ve konular. (10. bs., ss. 605-616). İstanbul: Küre Yayınları.
- Knutsen, L. T. (2006). Uluslararası ilişkiler teorisi tarihi. (Çev. M. Özay). İstanbul: Açılım Kitap.
- Lewis, B. (2011). Ortadoğu. (Çev. S. Y. Kölay). (8. bs.). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Mearsheimer, J. J. (2016). Yapısal realizm. Uluslararası ilişkiler teorileri disiplin ve çeşitlilik. T. Dunne, M. Kurki & S. Smith (Ed.), (Çev. Ö. Kelekçi). (ss. 86-106). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Morgenthau, H. J. (1970). Uluslararası politika. (Çev. B. Oran & Ü. Oskay). Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.

- Nye, J. S. Jr. V. & Welch, D. A., (2013). Küresel çatışma ve iş birliğini anlamak. (Çev. R. Akman). (13. bs.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öztürk, S. & Saygın, S. (2017). 1973 Petrol krizinin ekonomiye etkileri ve stagflasyon olgusu. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (12), s. 1-12.
- Roskin, M. G. & Berry, N. O. (2014). Uluslararası ilişkiler U.İ'nin yeni dünyası. (Çev. Ö. Şimşek). Ankara: Adres Yayınları.
- Sandıklı, A. & Emeklier, B. (2012). Güvenlik yaklaşımlarında değişim ve dönüşüm. A. Sandıklı (Ed.), *Teoriler ışığında güvenlik, savaş, barış ve çatışma çözümleri*. (ss. 3-67). İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Sever, A. (2008). Küba bunalımı ve jüpiter füzeleri sorunu. *Türk dış politikası 1919-2008*. H. Çakmak (Ed.), (ss. 659-665). Ankara: Platin Yayınları.
- Sever, A. (2012). Türkiye'nin Ortadoğu ilişkileri kavramsal ve olgusal bir analiz. İstanbul: Derin Yayınları.
- Sırım, V. (2018). Türkiye-Ortadoğu ekonomik ilişkilerinde 1973 petrol krizinin yeri. *Social Sciences Studies Journal*. 4 (26), 5754-5762. <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1039>
- Sönmezoğlu, F. (2004). Türk dış politikasının analizi. (3. bs.). İstanbul: Der Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2006). II. dünya savaşından günümüze Türk dış politikası, İstanbul: Der Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2014). Uluslararası politika ve dış politika analizi. (6. bs.). İstanbul: Der Yayınları.
- Tayfur, F. M. (2011). Dış politika. Devlet ve ötesi uluslararası ilişkilerde temel kavramlar. A. Eralp (Der.), (6. bs., ss. 73-105). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uzgel, İ. (2004). Ulusal çıkar ve dış politika, Türk dış politikasının belirlenmesinde ulusal çıkarın rolü 1983-1991. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Viotti, P.R. & Kauppi, M.V. (2014). Uluslararası ilişkiler ve dünya siyaseti. (Çev. A. Ö. Erozan). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Williams, H., Wright, M. & Evans, T. (2007). H. J. Morgenthau. Uluslararası ilişkiler ve siyaset teorisi üzerine bir derleme. (Çev. A. İçen). (ss. 273-288). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Waltz, K. N. (2015). Uluslararası politika teorisi. Ç. Özen (Ed.), (Çev. O. S. Binatlı). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Wolfers, A. (2013). Muğlak bir simge olarak "ulusal güvenlik". Uluslararası ilişkilerde anahtar metinler. E. Diri (Der.), İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Yılmaz, T. (2008). Ortadoğu ile ilişkiler. Türk dış politikası 1919-2008. H. Çakmak (Ed.), (ss. 635-642). Ankara: Platin Yayınları.

Extented Abstract

Introduction

Following the Yom Kippur war, which started with the surprise attack of Egyptian and Syrian military forces against Israel on October 6, 1973 and ended with the ceasefire on October 27, 1973, the Organization of Arab Petroleum Exporting Countries (OAPEC) was established on November 26-28, 1973. Its members held a meeting in Algeria. In this meeting, the members of the organization in question decided to impose an oil embargo on all countries that support Israel, and they notified this decision to the countries that are pro-Israel immediately after the meeting. Following the notification of this decision to countries that support Israel, developed countries dependent on oil were suddenly dragged into a major economic crisis. This crisis faced by developed countries soon caused a comprehensive economic crisis felt globally. Desiring to minimize the negative effects of the emerging global economic crisis on itself, Turkey followed a foreign policy aimed at establishing closer relations with Arab countries during this process. This study aims to examine the foreign policy followed by Turkey during the 1973 Oil Crisis within the framework of the concept of national interest, which has a special influence in the international relations literature.

Methods

This study aims to analyze Turkey's foreign policy during the 1973 Oil Crisis within the framework of the concept of national interest, which has a special importance in the international relations literature. The study seeks to answer the question "whether Turkey's foreign policy attitudes and behaviors during the 1973 Oil Crisis were compatible with the country's national interests". The hypothesis of the study is: "Turkey's foreign policy attitudes and actions during the 1973 Oil Crisis are significantly compatible with the national interests of the country". In order to answer the above-mentioned question in a coherent manner, the road map to be followed will be as follows. First, the importance and content of the concept of national interest in the international relations literature will be briefly emphasized. Then, the emergence of the 1973 Oil Crisis and the developments during this crisis will be outlined. Afterwards, Turkey's foreign policy attitudes and behaviors in the face of the crisis will be analyzed in detail within the framework of the concept of national interest. Finally, the findings will be presented in a systematic manner. In the international relations literature, there are many studies evaluating Turkey's foreign policy during the 1973 Oil Crisis. However, there is no study that analyzes this issue within the framework of the concept of national interest. Therefore, this study is important in terms of filling this gap in the literature. Moreover, this study will contribute to expanding access to the concept of national interest and the 1973 Oil Crisis.

Conclusion

After the 1973 Arab-Israeli war, the members of the Organization of Arab Petroleum Exporting Countries decided to impose an oil embargo on all countries supporting Israel. In addition, they decided to reduce oil production and increase oil prices, decisions they had taken before the war. With the implementation of these decisions, the economies of developed countries, which were dependent on oil, were suddenly plunged into a major crisis. This crisis faced by developed countries led to the outbreak of a major economic crisis that was felt internationally in a short time. In order to minimize the negative effects of the global economic crisis, Turkey pursued a foreign policy of close relations with Arab countries. When this pro-Arab foreign policy is analyzed within the framework of the concept of national interest, it is understood that Turkey acted entirely in line with its national interests during the 1973 oil crisis and that this orientation was rewarded by being excluded from the relevant measures. In this context, it can be said that Turkey's foreign policy attitudes and behaviors during the crisis were significantly compatible with its national interests.

Gençlerin Akraba Algısı ve İlişkilerini Anlamak: Zorunlu Bir Bağ mı? Sosyal Sermaye mi?

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Öğr. Üyesi, Döne Ayhan 
KTO Karatay Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
Konya- Türkiye
e-posta: done.ayhan@karatay.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 16. 03. 2024
Kabul tarihi-Date of acceptance: 04. 07. 2024
Yayın tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two External
Değerlendirme-Review: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Öz

Gençlerin akrabalık ilişkilerini anlamaya odaklanan bu çalışma, toplumsal değişimin gençler üzerinden okuma denemesidir. Toplumların kimliğini anlamada o toplumda yaşayan kişilerin aile ve akraba pratiklerini sosyolojik tahayyül ekseninde ele almak önemlidir. Gençlerin akrabalık ilişkilerini ortaya koymak toplumdaki aile örüntüleri hakkında veri sunar. Bu çalışmada, toplumsal önemli bir öğelerinden birisi olan akrabalığın gençlerin perspektifinden değerlendirilmesi yapılmaktadır. Konya ilinde 2000 sonrası doğumlu, aktif üniversite öğrencisi olan kişilerle yarı yapılandırılmış soru formu ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 8 kadın 7 erkek toplamda 15 üniversite öğrencisiyle gerçekleşen bu çalışma nitel araştırma yöntemi gerçekleştirilmiş olup amaçlı örneklem tercih edilmiştir. Araştırma gençlerin akraba algısı ekseninde, akrabalık algısı ve duygusu, akrabalık ilişkileri ve kültürü, akrabalığın sosyal sermaye değeri ve akrabalık sisteminin geleceğine dair öngörüler şeklinde dört temada şekillenmiştir. Bu haliyle akrabalık formunun değişim ve dönüşümünü anlamak, yorumlamak amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda gençler özelinde akrabalık ilişkilerinin devam ettiği fakat süreç içerisinde azalarak daha yüzeysel bir düzleme geçtiği görülmüştür. Gençlerin akraba algısı kısmen sosyal sermaye çoğunlukla zorunlu bir bağ şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: Akrabalık, Genç, Gençlik, Aile Sosyolojisi, Konya.

Understanding Young People's Perception of Relatives and Their Relationships: An Obligatory Bond? Social Capital?

Abstract

This study, which focuses on understanding the kinship relations of young people, is an attempt to read social change through young people. In understanding the identity of societies, it is important to consider the family and relative practices of people living in that society on the axis of sociological imagination. Revealing the kinship relationships of young people provides data about family patterns in society. In this study, kinship, one of the important elements of society, is evaluated from the perspective of young people. Face-to-face interviews were conducted using a semi-structured questionnaire with people who were born after 2000 and are active university students in Konya. This study, which was conducted with a total of 15 university students, 8 women and 7 men, was carried out with a qualitative research method, and purposeful sampling was preferred. The research was shaped around young people's perception of kinship in four themes: perception and feeling of kinship, kinship relations, and culture, the social capital value of kinship, and predictions about the future of the kinship system. In this form, it is aimed at understanding and interpreting the change and transformation of the kinship form. As a result of the study, it was seen that kinship relations, especially among young people, continued, but decreased over time and moved to a more superficial level. Young people's perception of relatives is partly social capital and mostly a compulsory bond.

Keywords: Kinship, Youth, Young, Sociology of Family, Konya.

Atıf- Citation (APA)

Ayhan, D. (2024). Gençlerin akraba algısı ve ilişkilerini anlamak: zorunlu bir bağ mı? Sosyal sermaye mi? *İçtimaiyat*, 8(2), ss. 691-712.

DOI: <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1454069>

1. Giriş

Medeniyetler tarihinde kutsiyet atfedilen bir alan olarak aile, toplumsal pratiklerden etkilenen bir fenomendir. Kültürel örüntü, farklı sosyoekonomik faktörler, inanç ve ideolojilerden beslenen insan aile sistemine ihtiyaç duymaktadır. Aile; üyelerden oluşan biyolojik bir bağ olmaktan öte aynı zamanda ilişki ve aidiyet zeminidir. Bir yaşam alanı ve imkânı olarak aile, insanlık tarihinden itibaren hem yapısal yönü hem de değer ve kültürel biçimiyle farklı disiplinlerde çalışmalara konu olmuştur. Aile yapısı, işlevleri, değişimi, geleceği gibi ana temaların yanında aile sisteminin bir alt bileşeni olarak akrabalık sisteminin de incelenmesi aile kurumunun kültürel durumunun anlaşılması açısından önemli görülmektedir. İnsan için aile en özel çerçeve olarak toplumsallığa adım attığı imkândır. Toplumsal ilişkilerde temel referans alanı çoğu zaman aile olmaktadır. Toplumlar için vazgeçilemez konumdaki aile kurumu özel ilişkilerin düzenlenmesinde kendisini göstermektedir. Ailenin gönüllülük esasına dayalı yüksek bağlardan oluşan birleştirici ve köprü kurma göreviyle sosyal sermaye potansiyeli de akla gelmektedir. Putnam sosyal sermaye bileşenlerinden ailenin güven ve gönüllü birlikteliğini toplumsal canlılığın özü olarak tarif etmektedir. İşbirliğini kolaylaştıran sosyal ilişkiler dayanışmayı güçlendirerek toplumsal bütünleşmeyi sağlamaktadır (Siisiainen, 2000). Farklı sosyallikler içerisinde insan için en yakın bağ akrabalık ile kurulmaktadır. Akrabalık sadece bireyin kan bağıyla gelen birlikteliği değil aynı zamanda özel alandaki sosyal ilişki ve etkileşim biçim ve düzeylerine de atıfta bulunmaktadır. Akraba ve akrabalık ilişkileri şeklinde nitelendirilen bu durum, aile kültürü, yapısı ve üyesi bakımından farklılaşabilmektedir. Akrabalık aile bağlarının özel alanda inşa edilmesi ve kamusal bağlara da yansıyan ilişki ve etkileşim biçimidir. Akrabalık aynı zamanda nicelik, etkinlik ve bağlamsal bir karşılığa da denk gelmektedir. Akraba sayısı ve büyüklüğü, mekânsal karşılığı (akraba apartmanı, aile mekânı vs.) ve organizasyon pratikleriyle sahası genişleyen bir etkileşim zeminidir. Akrabalık sadece aile sosyoloji çerçevesinde değil diğer ilişkilerde de yakınlığı ifade etmek için kullanılmaktadır. Akrabalık denildiği zaman akla öncelikle bireyin anne, baba, kardeş ve çevresindeki diğer aile formlarının yer aldığı soyu kapsamaktadır. Ailesel yakınlığı ifade eden çeşitli nitelermelerle ilişkilerin içerik ve biçimi de değişebilmektedir. Gündelik hayatta yakın ilişki kurulan kişilerle akraba sıfatları kullanarak iletişime geçilmesi akrabalığın kültürel bağlamını göstermektedir. Değişkenlik gösterebilen akrabalık, karşılıklı sorumluluk gerektirmektedir. Bireyin aile üyeleriyle arasındaki ilişki ve işleyiş biçimini ifade eden akraba, toplumların aile ve ilişkilerine attığı anlam dünyasına göre değişebilmektedir.

Aile dinamiğini anlamak adına hem içinde yaşanan dönemi hem de gelecek tasavvuru adına gençliğin akraba algısı dikkate değer bir konudur. Türkiye’de genç ve aile temalı tartışmaların sürekli gündemde olması bu aktörlere yönelik hassasiyetleri yansıtmaktadır. Gençlik dinamik, canlı bir dönemi göz önüne getirmektedir. İnsan yaşamında idealist ve hareketli bir zaman dilimini kapsayan bu süreçte biyolojik değişimlerin yanı sıra sosyolojik değişimlerin de yoğun bir şekilde yaşandığı bilinmektedir. Gençlerin anlam dünyası ve kimliğinin şekillenmeye başladığı bu dönemde birtakım güçlükler de beraberinde gelmektedir. Gençleri akraba algısı ve duygusu, akrabalarla etkileşim düzeyi içinde buldukları aile ilişkilerinden doğrudan etkilenecektir. Modern dünyada akraba imgesinin gençler nezdindeki karşılığı bu çalışmanın çıkış noktasıdır. Aile büyükleri ile gençler arasındaki kuşaklar arası iletişim dayanışma ağlarını güçlendiren ya da çatışma iklimini tetikleyen bir yapıya bürünebilmektedir. Geleneksel toplum yapılarında ailenin birey adına söz sahibi olduğu bilinmektedir. Akrabalık formunun ağırlığı gençlerin meslek seçiminden evlilik kararına, kıyafet tercihinden konuşmasına kadar gündelik hayat pratiklerinde kendisini hissettirmektedir. Bahsi geçen zeminde gencin birey olup hayatı

hakkında fikir beyan etmesi çoğunlukla mümkün olmayıp yapının hâkimiyetine uymaktadır. Modernlik çizgisiyle bireyin ebeveynlerine karşı muhalefet geliştirmesiyle eğilimlerinde kendi sözünü söylediği görülmektedir. Modern dünyada karşı cins ilişkisi, bireyselleşme, bağımlılık gibi önceki dönemde dile getirilemeyen konular kuşaklararası farklılaşmaya sebep olmaktadır. Geleneksel düzlemde aile büyüğünün bir değer olarak kabul görmesi söz konusuysen modernliğe geçişle bu durum yerini büyüğe itaatsizliğe bırakmıştır. Çünkü bireyselliğin yüksek bir değer olması modern dönemin öncelikli kriteridir. Akrabalık ilişkilerinin de bu bireyselleşme sürecinden bir şekilde etkilendiği söylenebilir. Akraba bağlarında grup dinamiğinin otoritesi yerini bireysel farklılık ve tercihlere bırakmasıyla gençlerin zihnindeki akraba imajı önemszenmektedir. Bayram, düğün gibi bir araya gelme pratiklerinde gençlerin daha az görülmesi ya da akraba ziyaretlerinin gençler için anlamını yitirmesi modern ilişki biçiminin bir çıktısıdır. Yetişkinlik öncesi şekillenen kimlikle gençlerin akraba formuna atfettikleri değerle yaşamlarını sürdürecekleri düşünülürse gelecek dönemlerdeki aile ilişkileri tahayyülü daha sağlıklı olacaktır. Bu çalışmada gençlerin içinde buldukları ailenin yapısı, aile formundan memnuniyet gibi aile ilişkileri bağlamında akrabalık sistemine atfettikleri anlam görülmeye çalışılmıştır.

2. Akrabalığın Toplumsal Karşılığı

Aile olmazsa olmaz bir kurum olarak insanın yegâne varlığıdır. Toplumsal bir varlık olması sebebiyle insanın diğer insan ve gruplara doğal olarak ihtiyacı bulunmaktadır. Ailenin toplumsal hayattaki konumu her ne kadar tartışılabilir da insanın aidiyet geliştirdiği ilk hale olarak kabul edilebilir. Yalnız kalmak/olmak insan için kısa vadede mümkün olsa da sürdürülebilir değildir. Toplumsal boyutu diğer kurumlara nazaran daha ağır basan aile, bir toplumu yansıtmaya aracısıdır. İçerisinde yer alınan toplumun yapısına göre aile formunun değişkenlik gösterdiği bilinen bir gerçekliktir. Toplum ve aile arasındaki bu doğrusal ilişki ailenin toplumsallığını da pekiştirmektedir. Toplumsallaşma pratiğinin ilk basamağı olan aile kurumundaki bireyler ailenin yapısı, bakış açısına göre şekillenmektedir. Ailenin toplumsallığı en somut bir şekilde akrabalık sisteminde görülmektedir.

Akraba olgusu öncelikli olarak sosyal antropoloji ve sosyoloji disiplinlerinde ele alınmaktadır. Akrabalık temelde kan bağı olup soyun sürdürülmesi olarak anlaşılır. Evlilik ya da soy aracılığıyla gelişen ilişki sisteminden doğan bazı yükümlülükler, nitelik, değer ve statüleri anlatmak için akrabalık sisteminden bahsedilmektedir (Aydın, 2000, 52). Her ne kadar soy bağıyla gelişen fiziki bir yön olsa da akrabalığın toplumsal etkileşimlerle inşa edilerek yeni formlara büründüğü tartışma konularındandır. Akrabalık ve aile, sosyal kurumdan kültürel anlam dünyasına kaymıştır (Shadkam, 2021, 115). Biyolojik olarak gelişen bir ilişki biçimi olmasının yanında toplumsal etkileşimle var olan bir olgudur. Akrabalığın toplumsallığı inanç, değer ve kültürel pratiklerle görünür olmaktadır (Bates, 2024, 76). Modern dünyada bireylerin kan bağına dayalı aile üyelerinden ziyade etkileşimde olduğu çevreden bahsedilmektedir. Modern bireyler ihtiyaç duydukları güven ve dayanışmayı hemşeri, arkadaş, komşu gibi ögelere yaslanarak gidermektedirler. Özellikle metropollerde sivil toplum kuruluşları, kültürel ve siyasi zeminler, mekânlar (kafe, restoran) dayanışma ruhunu canlı tutarak bireye güven vermektedir (Baş, 2023, 374). Örneğin sanal akrabalık ve iş arkadaşı gibi formlara daha fazla anlam atfedildiği söylenebilir. Türkiye’de kirvelik geleneğinin kan bağıyla oluşan akrabalıktan daha çok değer ve sorumluluk yüklendiği belirtilebilir (Taş, 2021, 51). Günümüz modern yapılarda bireylerin geleneksel akrabalık sistemiyle değil de yeni akraba formları denilebilecek iş arkadaşı, partneri,

komşusu ve okul arkadaşı gibi bağlar içerisindeki etkileşimi önemsenmektedir. Bireyin bahsedilen sarmalla ilişkisi sonucunda aidiyet geliştirerek toplumsallıklarda daha güçlü hissetmesine imkân tanımaktadır. Bireyin gruba üyeliği, grubun kültürüne aşına olması ve mevcut birikiminden faydalanarak toplumsallığını kolaylaştırmasında sosyal sermaye öne çıkmaktadır. Yeni akrabalık formları da bireyler arasındaki etkileşim ve ilişkinin tezahürü olarak tıpkı geleneksel akraba gibi bireyi kuşatan bir gerçekliktir.

Akraba olgusunun yeni formları kadar geleneksel halini açıklamak için Tönnies'in toplum okuması açıklayıcı olmaktadır. Bireyler arası bağa işaret eden akrabalık Tönnies'de cemaat yapılarında kendisini göstermektedir. Cemaat görünümü kan, mekân ve fikir ayrılığıyla temellendirilerek ağların şekillenmesi açıklanmaktadır. Tönnies'e göre kan cemaati akrabalığı, yer cemaati komşuluğu, fikir cemaati ise dostluğu inşa etmektedir (Tönnies, 2018, 54). Geleneksel akraba formlarında kan bağı temelde iken günümüzdeki yeni akrabalık formlarında (arkadaş, dost vs.) fikir, düşünce, amaç, duygu öne geçmektedir. Biz duygusunun hâkim olduğu cemaat tipinde bireyin kendisini bir grubun içinde anlamlandırması söz konusudur. Bireyin tüm toplumsallıklarını kapsayan cemaat özelliği akraba sisteminde duygusal ve birincil bağ geliştirilmesinde efektif olmaktadır. Geleneksel akrabalık sisteminin etkinliğinin zayıflayarak yerini sanal cemaatlerin almıştır. Bu da toplumsallıkların form değiştirdiğini bireyselliğe yönelim olduğunu doğrulamaktadır (Tazefidan, 2023, 43). İnsan toplumsal arenada diğer insanlarla ilişki ve etkileşim kurarak varlığını devam ettirmektedir. İnsanın hayatı boyunca başkalarıyla kurduğu ilişki arkadaşlık, komşuluk, akrabalık, sivil toplum kuruluşları, cemaat gibi farklı türlerde olabilmektedir. İnsanın buradaki gruplara üyeliği kalıcı ya da belirli süreli olmaktadır. Akrabalık sistemi soy bağının da olması sebebiyle bahsedilen topluluklar arasında görece en uzun sürelidir. Akrabalık bağı toplumsallaşma sürecinde öne çıkan bir yakın çevre olup evrensel ölçekte geçerliliği bulunmaktadır.

İnsan doğrudan/ doğuştan bir akrabalık sisteminin içerisine dâhil olur. Aile yapısının değişimi paralelinde akrabalık sistemindeki değişimi de beraberinde getirmiştir. Anne baba ve kardeş dışındaki bireyleri kapsayan akraba olgusu, bireylere statü, aidiyet, güven, sevgi ortamı sunmaktadır. Küçük yaştan itibaren etrafımızdaki bu sarmal toplumsallaşma sürecinde etkin rol oynamaktadır. Evlilik birliğinin kurulmasıyla akraba çerçevesinin genişlemesi söz konusudur. Akrabayla kurulan ilişki biçimi kültürel farklılıklar taşımaktadır. Geleneksel aile yapısının hâkim olduğu durumlarda akrabalık bağları ve ilişkileri yoğun ve güçlüdür (Yıldırım, 2011, 71). Akrabalık, evlenme ile başlayan toplumsal ilişkiler sistemidir. Akrabalığın biyolojik açıklamasından ziyade geleneksel toplumlarda dayanışma rolü de önemsenmektedir. Günümüze doğru gelindiğinde yakın ilişkilerdeki samimi iletişimin akrabalık formuna zarar verdiği durumlar da görülebilmektedir. Akrabayla sürdürülen sıcak ilişkilerin zarar gördüğü aileler arası rekabet gibi modern motivasyonlarla sosyal ağların olumsuzluğu daha fazla görünmektedir. Ailenin doğal ortamında hissedilen güven, destek ve samimiyet akrabalıkta ihtiyaç temininden uzaklaşmaktadır. Bu durum modern dünyada bireylerin akrabadan izole olarak yalnızlaşmasını yaygınlaştırmaktadır (Akkoç, 2019, 17). Birinci derece akrabalarla daha sık görüşülürken ikinci derece akrabalarla görüşme sıklığı azalmaktadır. Akrabalığın kırsal alanda yardımlaşma, borçlanma işlevi kente gelindiğinde banka ve profesyonel bazı destek mekanizmasına bıraktığı görülmektedir. Kırsal alandaki alışkanlıklar kentte esneyip çözülmektedir (Gölçük, 2007, 26). Akrabalık ilişkileri bulunulan bölgenin özelliklerine göre değişebilmektedir. Yüz yüze ilişkilerin daha yoğun olduğu, yakın mesafede olunan kırsal alanla tam tersine farklı pratiklerle işleyen kentsel ölçekte akrabalık örüntüleri değişmektedir.

Sosyal sermaye potansiyeli olarak aile, yakın sosyal ilişkilerde işlevselliğini göstermektedir. Toplumsal kontrol mekanizması ya da ilişkileri meşrulaştıran bir zemin olarak akrabalık sosyal sermaye ögesidir (Aydemir, Tecim, 2012, 48). Aile ve akrabalık ilişkilerinin bireyin yaşamını kolaylaştırıcı ya da zorlaştırıcı etkisinden bahsedilebilir. Toplumsal ilişkilerin sürdürülebilmesi için efektif bir unsur olan sosyal sermaye akrabalık formunda da karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal perspektifte önemli bir kırılma olarak kabul edilen sanayileşmenin akrabalık sistemini olumsuz etkilediği belirtilmektedir. Akrabalık bağlarının zedelenmesine hatta kopmasına sebep olan sanayileşme olgusu, aile yapısının geleneksel görünümünden uzaklaştırmıştır. Ailenin küçülüp atomize olmasıyla akrabalık ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. Özellikle kent merkezlerinde özellikle de metropollerde akrabalık ilişkilerinin sürdürülmesi zorlaşmaktadır. Toplumsal parametrelerin hızla değiştiği bir dönemde bireycilikte aşırılığa gidildiğini, norm ve değerlerin zedelendiğini, aile bağlarının zayıfladığını vurgulayan Fukuyama, birlikte yaşamın kriterlerinin sarsıldığını belirtmektedir (Fukuyama, 2009, 20). Ben'i önceleyen zihniyet, haz odaklı bir yaşam ve bireyciliğe atfedilen yüksek değer insani hallerin sürdürülmesinde zorlaştırmaktadır. İnsani ilişkilerin temelinde bahsedilen bu motivasyonlar yer aldığı toplumsal yapıya güvensizlik hâkim olarak farklı sorunların alt yapısını oluşturmaktadır. Toplumsal yapının sürekliliği için dayanışma, ortak dil ve aidiyet gerekmektedir. Akrabalık ilişkilerinin değişimine dikkat çeken İpekoğlu (2015), sosyal medyada akrabalığın olumsuz nitelendirildiğini belirtmektedir. Son dönemlerde özgürlüğe ve bireyselliğe müdahale olarak yorumlanan akrabalığın sosyal medyadaki yansımalarına odaklanan çalışma, aile ilişkilerine atfedilen değerlerin negatif yönde olduğunu altını çizmektedir. Akrabalığın dönüşümünde bireyselliğin artması ve farklı yaşam biçimlerinin benimsenmesiyle gerekçelendirmektedir. Olumsuz yorumların arka planında ebeveyn/akraba baskısı ve engelleyici tutum ön plandadır. Kamuoyuna açık bir sitede akraba ilişkilerine dair olumlu/olumsuz yorum yazılabilmesi mahremiyetin dönüşümünü de göstermektedir.

3. Gençlik, Değişen Değerler ve Akrabalık Sistemi

Gençlik toplumsal yapı için dinamik bir grubu temsil etmektedir. Toplumsal gelecekteki konumunu anlamanın yolu gençlerin perspektifini çözmekten geçmektedir. Akrabalık kurumuna gençlerin atfettiği değerle gelecekteki toplumsal ilişkilerin yönü, potansiyeli ve imkânı kısmen de olsa anlaşılabilir çalışılacaktır. 2000'li yıllarla birlikte yeni bir döneme geçildiği aile ve geleneksel değerlere yönelik olumsuz tutumların hâkim olduğu şeklinde kanaat bulunmaktadır. 2000 sonrası doğanlar olarak ifade edilen Z kuşağı, teknolojinin içine doğan, bilgiye ulaşma hızının yüksek olduğu, hırslı ve materyalist olarak tanımlanmaktadır. Geleneklere bağlılığı düşük, sabırsız, bireyselleşme ve yalnızlığa önem verme ve içe dönük olma gibi diğer kuşaklardan ayırıcı nitelikleri bulunmaktadır (Akşit Aşık, 2019, 2060). Z kuşağı teknoloji kullanım yoğunlukları nedeniyle farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Gündelik hayatın önemli bir bölümünde önceki kuşaklara oranla daha çok teknoloji ile ilgilenmeleri belki de kuşağın en bilinen özelliklerindedir. Bu kuşağa özgü olarak bireyselliğin evrensellik gösterdiğine dikkat çekilmektedir. Küresel ölçekteki dinamiklerin iletişim formlarıyla Türkiye'de de karşılık bularak bireyselliğin yükselen bir trend olduğundan bahsedilebilir (Aydın, 2020, 12). Modern toplum karakterinde yer alan popüler kültür, teknoloji ve sosyal medyanın da etkisiyle yalnızlaşan, yabancılaşan ve kimlik arayışındaki gençlerle karşılaşmaktadır. Benzer yaşam pratikleriyle kültürel örüntülere katılımın sanal olduğuna dikkat çekilmektedir (Bayhan, 2018, 14). Z kuşağının ebeveynleri ile ilişkilerinde geleneklere bağlılık konusunda tartışma yaşadıkları belirtilmektedir. Akademik başarı noktasında kıyaslamalara maruz kalan gençlerin aileden

uzaklaşarak yalnızlığı görülmektedir (Tursun, 2022, 77). Z kuşağının aile ve akraba ekseninden ziyade dijital kanalları referans aldığı düşünülmektedir (Duman, 2021, 27). Bu değişimde yaygın aile yapısının farklılaşması etkilidir.

Geniş aile akrabalık ilişkilerinin yoğun olduğu, statü ve itibarın aileden kaynaklanan bir durum olduğu bilinmektedir. Kırsaldan kente, tarımdan hizmet sektörüne geçilirken çekirdek aile örüntüleri görünürlüğünü artırmıştır. Çekirdek aile ile akrabalığın önceki dönemlere önemini kaybettiği, geniş ailedeki akrabalık işlevlerinin yerini farklı toplumsal kurumlara bıraktığı söylenebilir (Şentürk, 2019, 31). Geleneksel yapının çözülmesiyle gençlerin aile sistemlerinden birisi olan akraba sistemine bakışı değişmektedir. Avrupa kent araştırmalarının aksine kentleşme ve sanayileşmeyle akrabalığın yitirileceği iddiası Grönland'da yanlışlanmış aksine önemli işlevler yüklendiği kanıtlanmıştır. Hatta akrabalığın aidiyet duygusuyla birlikte kimlik edinme sürecinde de katkıda bulunduğu vurgulanmaktadır (Trondheim, 2010, 209). Geleneksel ailenin ortadan kalkarak akrabalık ilişkilerinin yıkılacağına dair tahminlerin Kuzey toplumu olan Grönland'da tutmadığını hatırd tutarsak akrabalığın yeni ilişki biçimleriyle gelecek dönemlerde bir şekilde devam edeceği söylenebilir.

Akrabalık paylaşım odaklı bir sosyalliktir. Gen paylaşımın yanı sıra duygu dünyasında da buluşulmaktadır. Akraba organizasyonu aile yapısından etkilenerek inşa edilmektedir. Bir sosyal destek mekanizması olarak akraba, toplumsal uyum konusunda da işlevsel olup krizleri atlatmada aracı olmaktadır. Hemşeri dernekleri, gençlerin buluşma platformu olarak sosyal mekânlar bu duruma örnek gösterilebilir. Akrabalıkta yukarıdan aşağıya doğru yatay ve dikey ilişki yönü bulunmaktadır. Bireyin etrafında yakından uzağa doğru haleler şeklinde oluşan bu sistemde belirli sorumluluklar bulunmaktadır (Tekin, 2013, 249). Sosyal medya veya farklı sosyalliklerde akraba olgusuna dair olumsuz fikir beyan edildiği son dönemde sıklıkla karşılaşılabilmektedir. Toplumsal baskıyı önemsemeyen düşündüğünü olduğu haliyle aktaran gençler akrabalığı zoraki bir birliktelik olduğu fikrini kolaylıkla söyleyebilmektedir. Bu noktada değerler devreye girmektedir. İnsan davranışlarının arka planında değerler yer almaktadır. Değerler ekseninde eylem ve söylem pratiğine geçilmektedir. Aile, komşu, arkadaşlık, akraba gibi yakın çerçeveye karşı atfedilen anlama göre davranışlar şekillenmektedir. Birey ailesinden edindiği değerlerle diğerleriyle etkileşime geçmektedir. Değer, birey ve grup için gerekli ve faydalı görülerek istenilen ve takdir edilen bir şey olarak tanımlanmaktadır (Fichter, 1996, 131). Gençliğin modern değerler perspektifinde akılcı ve dış görünüşe önem veren eğiliminde olduğu belirtilmektedir (Aydın, 2003, 124). Gençlik ve toplumsal kurumlara attığı değer dünyası yarının toplumsallığını etkileme potansiyeliyle öngöründe bulunmayı kolaylaştırmaktadır.

Yetişkinliğe hazırlık olarak da ifade edilebilecek gençlik dönemi bireylerin toplumsal kimlik kazanımlarının olduğu süreçtir. Gençliğin içinde yaşadığı toplumun eğrisine göre değer yüklenebileceğini tarihsel süreçte farklı sıfatlarla görmek mümkündür. 2019 yılında lise öğrencilerine yönelik gerçekleştirilen bir çalışmada gençlerin aile ve akraba ilişkilerinden tamamen kopmadığını, bağımsız olmak ve karar alma sürecinde aile üyelerinin desteğini önemsedikleri görülmüştür (Aksoy, 2019, 187). Aile ve akraba algısında ailenin yakın sosyallikler önemsenerek akrabalığın olumsuz değerlerle özdeş tutulduğu görülmüştür (İnce, 2022, 149). Gençlerin akraba formuna olumsuz nitelermelerde bulunmalarına sıklıkla sosyal medyada tanık olunmaktadır. Burada modern kent hayatı pratiklerinin mahalle kültürü, komşuluk ve akrabalık gibi sosyal sermaye unsurları zayıflatmada etkili olduğu görüşü kabul görmüştür.

4. Araştırmanın Yöntemi

Aile ve ilişkiler sosyolojisi içerisinde önemli bir yer edinen akraba/lık formu son dönemde akademik ve toplumsal tartışmaların öznesi konumundadır. Toplumsal değişime verilen tepkilerde kolaylıkla kuşak mefhumu görülebilmektedir. Kuşaklararası toplumsal yapı ve kurumlara yönelik bakış açısı değişebilmektedir. Özellikle Z kuşağının sosyal medyada akrabalık sistemine yönelik olumsuz bakış açısı yaygın bir şekilde görülmektedir. Türkiye’de aile kurumuna ve akrabalık müessesine verilen önemin gençlerin gözünden anlaşılması bu çalışmanın hareket noktasını oluşturmaktadır. Araştırma için Konya ilinin seçilme nedeni kapalı bir toplum yapısı özelliği gösteren şehirde Konyalı gençlerin akrabalığa atfettiği algıyı anlamaktır (Yalçın, 2019, 134). Bu çalışmanın amacı aile yapısını giderek atomize olduğu günümüzde Konyalı gençlerin akrabalık sistemine atfettiği anlamın nasıl olduğunu ortaya koymaktır. Gençlerin perspektifinden akraba algısı ve duygusunun sosyal sermaye potansiyelinin etkisi ya da zorunlu bir bağın sınırı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın amacı 18-22 yaşındaki Konyalı aktif üniversite öğrencisi olan gençlerin akraba algısı ve ilişkilerini anlamaktır. Bu amaç doğrultusunda alt sorular şu şekildedir. Gençler nezdinde akrabalık nasıl algılanmaktadır? Akrabaya atfedilen değerler nelerdir? Farklılaşan aile yapısında akrabalık kültürü ve ilişkisi nasıldır? Akrabalık sisteminin gelecekteki pozisyonu nasıl yorumlanmaktadır? Aile ilişkilerinin akraba boyutuna odaklanan bu çalışmanın önemi, gençlerin gözünden akrabalık formunu anlamaya çalışan nitel araştırma dayalı olmasıdır. Ayrıca aile ilişkileri ve kültürüne değer verme ya da değersizleştirme nedenleri de araştırılmaktadır. Farklı toplumsal dinamiklerin içerisinde olduğu kabul edilen gençlerin, dijitalleşme sürecine hâkimiyetiyle özel alanda aile hayatındaki kurduğu ilişki incelenmiştir. Araştırma Konya kent merkezi ile sınırlandırılmıştır. Bu çalışma nitel araştırma yöntemine göre tasarlanmıştır. Araştırma, gençlerin akraba algısını anlama çabasından dolayı yorumsamacılık yaklaşımına dayanmaktadır. Katılımcıların akraba formunu nasıl anladığını öğrenmek, akrabalık kavramının keşfedilmesi, aile ve akraba ilişkilerine yönelik algı ve duyguyu anlamak için bu çalışmada fenomenolojik desen seçilmiştir. Ailenin toplumun vazgeçilmez kurumu olduğundan hareketle, gündelik hayattaki yansıması ve kültürel kodlarının anlaşılması için yorumlanması gerekliliği nitel araştırma türünü gerekli kılmıştır. Derinlemesine görüşme tekniği kullanılacak olan araştırmada, katılımcının dünyasına girerek onun ilgili konudaki bakış açısını anlamak amaçlanmaktadır. Araştırmada demografik soruların yanı sıra çalışmanın amacına uygun olacak şekilde görüşme soruları hazırlanmıştır. Görüşmeler üniversite bünyesinde ofis ortamında gerçekleştirilmiş olup ses kaydı alınmıştır. Çalışma kapsamında 2000 sonrası Konya doğumlu olmak kriter olarak belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme 8 kadın 7 erkek olmak üzere toplamda 15 katılımcıyla görüşülmüştür. Çalışmaya katılımda gönüllülük esası dikkate alınarak kendi isteğiyle katılmak isteyen öğrencilerle görüşmeler tamamlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile veriler toplanmıştır. Bu araştırmada verilerin analizinde içerik analizi kullanılacaktır. İçerik analizi anlam, sembol, fikir ve konunun kategorize edilmesini sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, 221). Bu çalışma için KTO Karatay Üniversitesi Rektörlüğü, İnsan Araştırmaları Etik Kurulu’nun 29.12.2023 tarihli 2023/09/10 sayılı kararla etik kurul izni alınmıştır.

5. Araştırma Bulguları

Gençlerin akrabalık ilişkileri ve algısını anlamak üzere temellenen çalışmada görüşmeler neticesinde dört ana tema çerçevesinde yoğunlaşmıştır. Akraba algısı ve duygusu, akraba ilişkileri ve kültürü, akrabalığın sosyal sermaye değeri ve son olarak akrabalık sisteminde

geleceğe dair öngörüler başlıklarıyla araştırmanın nitel verileri analiz edilmiştir. Katılımcılar Konya merkezde ailesiyle yaşayan bekâr bireylerden oluşmaktadır. Aile yapısının gelecekteki temsilcileri olan katılımcıların akraba mefhumuna atfettikleri anlama odaklanılmıştır. Sosyoekonomik olarak orta ve orta-üst sınıf ailelere mensup katılımcılar lisans programlarının farklı bölüm ve sınıf düzeyindedirler. Katılımcılar görüşme sırasına göre numaralandırılmıştır.

5.1. Akrabalık Algısı ve Duygusu

Konya merkezde ailesiyle yaşayan üniversite öğrencileri özelinde yürütülen bu çalışma, içe kapalı bir şehir yapısı bulunan Konya’da akrabalık algısının düzeyini merak etmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu 2023 aile istatistik raporuna göre Türkiye’de 63,8 çekirdek aile yapısı hâkimdir. Ülke geneline hâkim olan çekirdek aile yapısı içerisindeki üniversite öğrencilerinin seçilmesi gençlerin mevcut aile yapılarından hareketle akrabalık algısının ne düzeyde olduğu anlaşılacak istenmesidir. Modern dünyanın hâkim değerleriyle akraba sistemine atfedilen anlamın değişip değişmediği bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Yakın sosyallikler içerisinde akrabalık ve komşuluğun bireyin sosyal sermayesini oluşturduğu fakat modern değerlerle aşındığını ifade eden Koyuncu (2005), dikey mimarinin yoğun olduğu Konya’da komşuluğun zorunlu karşılaşmalar olarak nitelendirilen asansör, merdiven gibi alanlara hapsediğini belirtmektedir. Bunu küreselleşmeye referansla açıklarken akrabalığın da geçmiş yıllara göre zayıfladığını belirtmektedir. Benzer bir sonuçla Balıkcı (2015), Konya’da akrabalık müessesesinin zayıfladığını, mahremiyet ihlali yaşandığını belirtmektedir. Akrabalıkta sıla-i rahim şeklinde ifade edilen durumun yakın akrabayla sınırlandırıldığını vurgulamaktadır.

Akraba denilince aklına kim geldiği, akraba çevresine dair duygu dünyaları anlaşılmaya çalışılmıştır. Genel olarak güven, sıcaklık, mutluluk, kıskançlık, kırgınlık, kızgınlık gibi farklı yelpazeden duygular dile getirilmiştir. Bu duygular bizzat kendilerinin ya da aile üyelerinin akrabalarıyla deneyimledikleri meselelerin dışı vurumu olarak değerlendirilebilir. Akraba çevresi içerisindeki tecrübe edilen ilişkilerin anlamlandırılması duygularla mümkün olmaktadır. Anlamak ve anlamlandırmak çoğu zaman yaşanan duygu durumunun bir neticesi olmaktadır. Akrabaları sorulduğunda hatırladıkları, onlarla birlikteyken kendilerini nasıl hissettikleri, onlara yönelik düşünceleri, kendi akrabalık sistemlerini ne düzeyde benimseyip içselleştirdikleri çerçevesinden akrabalık algısı ve duygusu anlaşılmaya çalışılmaktadır.

“Akraba istenir yani, görüşmek konuşmak istenir. Bir arada olmak hem de sevildiğin bir ortamda. Beni destekleyendir akraba. Hep arkamda olduklarını bilmek güzel. Yanlışında doğrumda hep yanımda dururlar. Daha ne istenir ki” (K. 15, Erkek).

“Akraba sevilir. Çünkü destek oldular. Köstek olmadılar. Ara bozulmasın diye birleştiriyorlar aile büyükleri anneannem ve dedem genelde. Akrabalık önemli bir kurum bence. Sosyalleşme yoludur. Kendimizi soyutlamamız gerekir akrabadan” (K.9, Kadın).

“Akrabalarımı severim, sık sık da görüşürüz zaten. Bir şey olsa ilk gideceğimiz kişiler akraba. Maddi ve manevi faydalı, işlevseldir. Çocuğumun da akraba kültürünü almasını isterim. Bizde sırayla oturulur akrabalar arasında. Birlikte geçirdiğimiz zamanlar keyifli ve sıcaktır. Birlikte oyunlar oynarız. Aile meselelerinde siz çocuksunuz denmez bizim de fikrimiz alınır mesela. En basitinden ev alacağımızda yetmeyen kısmı hemen akrabalar teklif ettiler babama. Müsait oldukça öde diye de rahatlatıldılar yani. Babamlar şimdi de amcama aynı şeyi yaptılar.” (K.1, Kadın)

Akrabaya ilişkilerinin olumlu seyrettiği katılımcıların bazılarında pozitif bir hava hâkimdir. Sosyal destek olarak algılanan akrabalık formu gerekli görülmektedir. Akraba ilişkilerinde problemlerin olmadığını belirten katılımcılar bu şekilde devam etmesini dilemektedirler. Akrabalığı bir kültür

olarak yorumlayan Sahlins (2015), insanın sahip olabileceği en kuvvetli ilişki biçimi olduğunun altını çizmektedir. Akrabalarını seven katılımcılarda aile ilişkilerinin etkisinden bahsetmek mümkündür. Aile içerisindeki olumlu havadan etkilenen gençler mutlu olmakta ve bu yapının sürekliliğini istemektedirler. Fakat aşağıda görüleceği gibi aile içi problemlerin yaşandığı aile örüntülerinde gençlerin duyguları olumsuz seyretmektedir.

“Akrabalar yüze karşı iyiler ama arkanızı dönünce dedikodu yapıyorlar. Çok didikliyorlar. Yüz yüz gelmemeyi tercih ediyorum. Zorunlu kan bağı sonuçta. Düştüğün zaman ilk onlar geliyor. Neden öyle oluyor? Zarar verebileceğini düşünüyorum. Konuşunca, açığını yakaladığında üstüne gelip oradan vuruyorlar seni yani. Benim için akraba sokaktan geçen herhangi birisi gibi geliyor. Yakın hissetmiyorum kendimi. Tarla alacaktık mesela metresi 30-40 liraya, akrabaların araya girmesiyle 80 liraya aldık” (K.6, Erkek).

“Dini yaşayış, politik görüş, eğitim vs. farklı düşünüyorsak akraba zulüm. Akraba bir şekilde yolun kesiyor yani. Vazgeçebiliriz ama bizi takip eder akraba. Sırtımızı dönebiliriz ona ama o yüzünü sırtımızdan ayırmaz. Sırtın kamburu oluyor yani hem görünüyor kesip atamıyorsun hem de ağrı yapıyor. Çocukluğumdan beri gereksizler. Beni yoran bir şey. Huzursuzluk, çekememezlik var. Yarışa giriliyor. Bu da soğukluğu getiriyor. Akraba eşittir akbaba!” (K.3, Kadın).

“Çok karmaşık. Girift, çok yakınlaşıncaya muhakkak can yaniyor. Uzak kalınca da yakınma oluyor. Ortasını tutturmak gerekiyor” (K.7, Erkek).

Akrabalığı sınır aşımı olarak değerlendiren K.7 yakın ilişkilerdeki dengenin korunmasının zorluğuna işaret etmektedir. Akrabalık ilişkisinin bulunmadığını ya da mevcut durumdan hoşnutsuzluğunu belirten katılımcılar da bulunmaktadır. Akraba kelimesine yönelik jest, mimik ve serzenişleriyle kendi akraba örüntülerine negatif bir çerçeve çizdikleri görülmektedir. K. 3'ün akrabaya yönelik olumsuz duygusunu *Akraba eşittir akbaba!* cümlesiyle zararlı bir hayvan benzetmesi en radikal verilerdendir. Akbabanın çıkarıcı, yırtıcı ve fırsatçı karakteristik özellikleriyle akrabanın kıyas, kontrol, hırslı tavrı özdeş tutulmaktadır.

“Kız arkadaşım ile görüşürken akrabalar görmüş. Babama yetiştirmişler hemen. Babam çok kızmıştı mesela. O günden beri hazzetmiyorum hiç. Teyzelerimizle daha çok görüşürüz. Baba tarafımla annemle halamın arasındaki problem yüzünden daha az görüşüyoruz. Dayımla da annemin miras yüzünden gidip gelmiyoruz görüşmüyoruz. Geçen kızının nişanı oldu davet etmedi mesela” (K.14, Erkek).

“Baba tarafım gelenekseldir. Akraba evliliği falan da var. Kendi içimizde kalalım düşüncesi var. Kapalıyız daha. Baba tarafım despotlar çok görüşmüyoruz. Problem ya da başarı anında art niyetli olunuyor. Ev, araba alıyoruz. Hep kıyas oluyor. Senin kızın özel üniversite kazandı, benimki devleti kazandı. Dükkânda işler iyi olunca kıskanmalar oldu. Akrabalardan borç istemeyiz. Başa kakma, üstünlük kurma oluyor. Akrabada borca sadık olunmuyor. Borç verince tatiline, yediğine karışıyor” (K.5, Erkek).

“Telefon alınca bile babaannem oğlumun parasını çar çur etme dedi. Keyif sürmemizi istemiyorlar. Temel ihtiyaçları alalım gerisine gerek yok kafasındalar” (K.8, Kadın).

“Gelin-kaynana ilişkisi akraba ilişkisini kötü etkiliyor. Etilerin savaşı diye bir gerçek var. Bundan dolayı sevilmiyor akrabalar. Aman benden uzak olsun, hiçbir şey istemem diyorsun. Onlardan gelecek yardımı da kendilerini de istemem diyorsun” (K.2, Kadın).

“Küçük yaşlarda akraba gerekli ama 10 yaş belki. Yetişkin olunca zaten kopuk yaşıyor. Zaten akrabalarla uzaklaşıyor. Şimdi okul, kariyer planı vs. derken akrabalık geride kalıyor. Sosyal medya, arkadaşlar vs. devreye giriyor zaten artık” (K.12, Erkek).

Akraba evliliği kapalı topluluk tipini pekiştiren bir eylem olarak kabul edilmektedir (Tekin, 2013, 260). Katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak akraba algısı ve duygusunun aile içindeki olumsuz tecrübelerle dayandığı görülmektedir. Doğrudan kendileri ile akraba üyeleri arasında negatif iletişim olmasa da anne ya da babanın etkilenip üzülmesiyle gençlerin akrabaları genelleyerek istenilmeyen kategoriye koydukları görülmektedir. Toplumsal farkındalık, kültürel ve etik değerlerin aktarımı noktasında akrabalık işlevsel yaklaşımı akla getirmektedir. Esasında akrabalık bireyin toplumsallaşmasında geniş aile ilişkilerinin öğrenilmesi işlevselci yaklaşımla açıklanabilmektedir. Katılımcıların akrabalığı ifade etme biçimlerinde sürekli kıyaslama mekanizmasının olmasının yıpratıcı boyutuna dikkat çekilmiştir. Önceki neslin tutumlarını eleştiren kadın katılımcı, (K.8), tüketim noktasında kuşaklar arası bakış açısı farklılığı vurgulamaktadır. Geleneksel X kuşağı olan aile büyüğü ile yenilikçi Z kuşağının tüketim eğilimlerinin değişimi söz konusudur. Çekirdek ailesiyle yaşayan katılımcı, tüketim pratiklerine ve iletişim şekline yüklenen anlamın farklılığını vurgulamaktadır. İçinde bulunulan zaman diliminde cep telefonu temel bir ihtiyaç halini alması fakat X kuşağı bir aile büyüğünün yeni sürüm telefon alma durumundaki tepkisi Z kuşağınca tepkiyle karşılanmaktadır. K.12 ise realist bir perspektifle yaşa vurgu yaparak akrabayla bağın her türlü kesileceğini düşünmektedir. Günümüzde sosyal medya ve akranlarla geliştirilen ilişki ağının akrabanın yerini aldığı altını çizmek postmodern dünyanın bir gerekliliği olarak yorumlanabilir. Akrabalık formunun sınırlara göre yönlendirilmesi gerekliliğini belirten katılımcıların akrabalık ilişkilerinin zayıf olduğu söylenebilir. Akraba algı ve duygusu birbirleriyle farklılıklar gösteren katılımcıların çoğunluğu yer yer eleştirilecek noktalarla akrabalarına karşı mesafeli bir tutum takınmaktadırlar.

5.2. Akrabalık İlişkileri ve Kültürü

Bireyin yakın çevresiyle kurduğu ilişki biçimi toplumsal konumunu belirlemektedir. Toplumların kültürel bakiyesinde aile ve akrabalığın ciddi katkısı bulunmaktadır. İçinde yetişilen aile ortamı bireyin sosyal ve kültürel sermayesini doğrudan etkileyerek anlam dünyası sunmaktadır. İletişim çağının yaşandığı günümüzde akrabaya atfedilen anlam sanal mekânlara taşınmaktadır. Özellikle teknolojik imkânların arttığı bu çağda sosyalleşmelerin şekli ve zemini de farklılaşmaktadır. Sosyal medyanın gündelik hayatın bir parçası haline gelmesi bireylerin toplumsallıklarını de etkilemektedir. Kimlik sunum zemini olarak kabul edilebilen sosyal medya platformlarında bireylerin akrabaya dair düşüncelerini açıklıkla ifade ettiği görülmektedir. Sosyal medyada gençlerin akrabaya yönelik olumsuz tutumlarının bazı dönemlerde hızla yayılarak ilgi gören ve konuşulan mesele olduğu bilinmektedir. Bu tema altında katılımcıların görüşleri sayıları az olmakla birlikte olumlu akraba ilişkileri, akraba dayatması şeklinde özetlenebilir.

Akraba karakteristiğini olumlu bulan katılımcı toplumsal organizasyonlarda etkin olacağını belirtmektedir. Bayram, cenaze, düğün gibi özel günlerde akrabanın varlığının hissedilmesinin sosyal destek anlamında kişiyi güçlü kıldığı vurgulanmıştır. Aile etkinliklerinde ortak paydada buluşulması akrabalık ilişkilerini güçlendirici etkide bulunmaktadır. Bu şekilde akrabalık formunun faydalı olduğunu düşünen katılımcıların akraba ilişkileri güçlü ve kırsal yapıyla bağlantıları bulunmaktadır. Taşrada evleri bulunan bu katılımcılar merkezde yaşamakla birlikte hafta sonları ya da tatillerde aileleriyle kıra gitmektedirler. Ayrıca gençlerin akrabayla ilgili akran desteğini ön plana çıkardığı görülmüştür.

“Akraba bağları çok iç içe ve bundan memnunum. Akraba her anımızda lazım. O bize, biz ona. Ölümde elle, düğün elle derler bizde. Ne olursa olsun bana destek olurlar. Şu anda başıma bir şey gelse koşarak gelirler” (K. 5, Erkek).

“Çiğköfte partilerimiz var. Düğün kültüründe yardımlaşma var. Teyzem kaza geçirdi koşarak gittik. Arabaşı gecesi, keyifli eğlenceli geçiyor. İki elimiz kanda olsak çağırsak gelir gideriz. Aile üyelerinin bir arada olduğu düğün hazırlıkları, bayram, hastalık, cenaze vs. Akrabayla anlamlı hepsi” (K.9, Kadın).

“Akrabalıkta üst jenerasyonla akran olduğumuz aynı değil. Yaşıt olmak akrabalık bağlarını güçlendirici bir etki yapıyor. Akran olduğum kuzenlerimle daha çok iletişim etkileşim içerisindeyiz. Görüşmediğiniz bir akrabamız yok. Küs olduğumuz kimse yok. Büyüdükçe bağımsızlaştık. Daha bireyseliz artık. Bayram ve düğün dışında görüşmüyoruz. Akran olduğumuz kuzenlerimle görüşüyorum. O da akraba bağına tutuyor.” (K. 8, Kadın).

Akrabalar arasındaki gelenekselleşen bazı durumlar, adet ve görenekler akrabalık kültürünü resmetmektedir. Geniş aile üyelerinin bir araya geldiği yemek, düğün, cenaze gibi organizasyonlarda akrabanın işlevselliğine işaret eden katılımcıların kırsal yapıyla bağlantıları bulunmaktadır. Bayram ve benzeri günleri ilçede akrabalarla birlikte geçirmenin öneminden bahseden ebeveynleri sayesinde akrabalık sistemine pozitif değer atfetmektedirler. Taşrada aile yapılarında dayanışmanın ve sosyal denetlemenin yüksek olduğu göz önünde bulundurulduğunda aile toplantıları katılımcılar nezdinde işlevsel olmaktadır (Taylan, 2003, 3). Taşra kültürünün akraba sosyalliklerini öncelediği literatüre destekle söylenebilir. Katılımcılar akraba ilişkilerinde en çok akran oldukları kişilerle yakın ilişki kurup geliştirmek istemektedirler. Akrabalık bağlarını işlevsel bulan katılımcılarla birlikte aile büyüklerinin kendi akrabalık ağlarını gençlere dayattığı durumlar da görülmüştür. Geniş aile içerisinde saklı kalması gereken konuların gençleri yordduğu görülmüştür. Ayrıca Z kuşağı katılımcıların aynı kuşakta yer alan kuzen ve akranlarıyla yakın ilişki kurma taraftarı olduğu söylenebilir. Geleneksel aile çizgileri gereği akraba ilişkilerinin önceki nesilde olduğu gibi her durumda devam ettirme motivasyonlarının olmadığı da görüşme sürecinde gözlenmiştir. Kendi ebeveynlerinin ailelerinin itibarını son derece önemseyen fakat kendi kuşaklarında istemedikleri, onaylamadıkları bir durumu kabul etmeyeceklerini dile getirmişlerdir. Bu noktada modern bireylerin “ben”liklerini önceledikleri çıkarımında bulunulabilir. Aile üyeleri arasında bağılı mı, bağımlı mı sorusuyla karşılaşmıştır. Bağımlı akraba örüntülerine eleştirel yaklaşan Z kuşağı bu durumu açıkça eleştirmektedir.

“Biz biriz mantığı var ailede. Aile büyüğü olarak biz nasıl birlik olduysak bizden sonraki nesilden de bekliyoruz. Kol kırılır yen içinde kalır denir ya öyle biraz. Psikolojik olarak yoran, düşüren bir şey akrabalık. Konya dışı kapalı yapıda. Akrabalarla ilişkinin tamamen kestirip atılması taraftarı değilim ama dozajını iyi ayarlamak lazım. Çok sık görüşünce bizimle ilgili laf üretiyorlar. Babam çok toleranslı akrabalara karşı. Biz neler yaşadık deyip görmezden geliyorlar. İçli dışlı yapı var bizde. Babamlar el âlem ne der diye hareket ediyorlar hep. Ele güne bizi güldürmeyin der babaannem. İçeride ne yaşarsanız yaşayın. Kangren gibi bir şey akraba. Kuşak değiştikçe bakış açısı da değişiyor tabi. Herkesin çocuğu evlenince kendi kabuğuna çekiliyor” (K.8, Kadın).

“Akrabalarla aynı muhitte yaşıyoruz. Aynı sitede oturuyoruz amcamla hatta. Yakın çevrede oturmak bazen ihtiyacın olduğu zaman iyi oluyor ama sınav haftamda rahatsız oluyorum. Ailem için akraba hep ön plandadır. Ailem arkamda durmaz yani. Akrabayı tutar hep. Akraba yoran bir şey yani” (K.3, Kadın).

Akrabalık ilişkilerinin yoğun ve yorucu boyutu vurgulanarak mevcut konumdan rahatsızlıkları dile getirilmektedir. Aile yapısının büyümesi, dışarıdan evliliklerin olmasıyla önceki akraba ilişkilerinin bozulduğu belirtilmektedir. Öncesinde daha içe kapalı bir aile şeması bulunurken

farklı sosyallikler aracılığıyla farklı kültüre ait birisiyle evlenmelerin artmasının aile bağlarına zararlarını vurgulamaktadır. Akrabalık ilişkilerinde dengeye işaret eden kadın katılımcı (K.3), akraba baskısının olumsuzluğunu ifade etmektedir. Ebeveynleri ile kendisinin akrabalık mefhumuna farklı yaklaştığını belirten ailesiyle birlikte yaşayan kadın katılımcı, sorgusuz bir saygı ve güven atfetmenin önceki nesillerde kaldığını, yeni dönemde güven ilişkisinin inşa edilen bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Akrabalarla tartışılabileceğini belirten katılımcı bazı dönemlerde yakın akrabalarından göreceli de olsa soyutlanmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Modernleşmeyle aile ve akrabalıkta değişimlerin olduğunu belirten Giddens (2018), eski ve yeni akrabalık ilişkilerinin doğasının farklılaştığının altını çizmektedir. Akrabalık meselesinin çözülme sürecinin hızlandığına söyleyen Giddens'a referansla kuşaklar arası bağın zayıfladığı söylenebilir. Burada katılımcı ebeveynlerinin akrabayı önemli bir değer olarak gördüğünü belirterek kuşaklar arası bakış açısı farklılığı dikkat çekmektedir. Z kuşağının akraba ilişkileri ve kültüründe kırılma olduğundan bahsedilebilir.

“El alem büyük bir konu bizim için. Anne babam akrabanın ne dediğini çok önemser. Minik bir gaf bile büyük bir problem olabilir. Boşuna dememişler akraba ile ye iç ama alışveriş yapma diye. Akrabayla iç içe olduğun zaman en ufak tartışmada olay hemen büyüyor ve herkesi etkiliyor” (K.14, Erkek).

“Aile içinde kalması gereken şeyler hiç kalmadı. Akraba travması yaşandı biz çocuklarda. Akraba dendiği zaman çekiniriz. İnsan konuştuğu zaman sonrasında hiç olmamış gibi karşına geliyor, dedikodu yapılıyor. Laf uzuyor bambaşka şekilde bana geliyor. Daha temkinli konuşuluyor, kılı kırk yarıyoruz akrabayla konuşurken. Dedikodu alışkanlık ve yetiştirme tarzı artık. Kıyaslama çok fazla. Otomatik bir dedikodu mekanizması çalışıyor. Mesele akraba olunca eğitim, meslek fark etmeksizin dedikodu başlıyor hemen. Statü fark etmez. Öğretmen olan akrabamla eğitimsiz birisi aynı paydada buluşuyor hemen. Nasıl söylesek diye 40 defa düşünürüz. Yanlış anlaşılmasın diye, laf söz olmasın diye” (K.13, Erkek).

“Eve alınacak herhangi bir eşyada amcam alacağımız makine markasına karıştı. Onu almayın falan dedi. Bu da bizde tatsızlık yarattı. Amcamla babam ortak iş yapıyor. Ondan dolayı yani. Maddi çıkar ortak olunca sorunlar başlıyor yani. Ailede eski samimiyetin olmadığını görüyorum” (K.10, Kadın).

Bourdieu (2015) referansla habitus kavramıyla alışkanlık ve çevrenin bireyin üzerinde belirleyiciliği açıklanabilir. Gençler akrabalarının kendi yaşamlarını etkileme potansiyelinin farkındadırlar. Aile ilişkilerinin güçlü olduğu durumlarda destek, sahiplenilme ve dayanışma ağları kendisini göstermektedir. Yukarıda katılımcılar akraba ilişkilerinde önceki dönemlere göre kıyasladıklarında gevşeme olduğunu belirtmektedirler. Akrabalığı denetleme mekanizmasına benzeten K.13, kıyaslanma durumundan rahatsızlığını belirtmektedir. Akrabalar arası ilişkilerde destek değil hep bir tetikte bekleme durumunu resmetmektedir. Akrabalığın doğasının değişimi söylenebilir.

“Anne tarafında akraba kültürü yok. Baba tarafında çok yoğun, karmaşık. Birbirlerinin içine nüfuz etme vardır. Aile içi ilişkileri öğrenmede akrabalar fazla meraklılar. Mesafe koymadığın zaman aile mahremiyeti kalmıyor. Sınır koymak gerekiyor. Çekirdek ailede yargılanma az olduğu için rahatız. Akrabalarda aile sınırını geçme var. Akrabalarda tetikte bekliyoruz. Maske takma gibi hissediyorum” (K.15, Erkek).

“Emir kipiyle konuşulması hoşuma gitmiyor. Yengemle tartıştık. Hayatım hakkında herhangi bir fikri kolayca söyleyebiliyor. Akrabalık kan bağı güvencesiyle çok rahat konuşmaya müsait

bir zemin. Akrabalık kültürümüz İskandinav ülkesinin yemek kültürü gibi, tatsız yani. Annemin akraba/altın günü yok mesela. Oturma kültürü yok” (K.3, Kadın).

“Çok sık görüşmediğimiz için kültürümüz de yok. Annemle teyzem mesela görüşür dayanışma olur. Cinsiyetler arası yakınlık gibi. İki halam ya da amcamla babam gibi yakınlık. Her zaman için dayanışma olduğunu hatırlamıyorum” (K.4, Kadın).

Kent merkezinde yaşayan yukarıdaki katılımcılar akrabalık ilişkisinin zayıf olduğunu vurgulamaktadır. Kent ailesi üyesi olan katılımcıların ebeveynlerinin kırla bağlantısı kopmuş, memur, işçi ve serbest meslek sahibi kişilerdir. Kent ailesinin kır ailesine oranla işlevinin az olduğu, akrabaların aile üzerinde etkisinin daha az olduğu belirtilmektedir (Dündar, 2016, 41). Akraba kültürünün görüşmelerin niteliği ve niceliği sonucunda yok olduğu belirtilmiştir. Akrabalığı özneler arası aidiyet ve yaşamın kendisi olarak değerlendiren Sahlins’e (2012) referansla, aile yapısının akrabalığı etkilediği söylenebilir. Akraba günü, düğün, toplantı gibi etkinliklerin bireyler arası sosyallikleri artırdığı ve kaynaştırdığı kabulüyle kendi akrabalığını “tatsız” bir yemeğe benzeten kadın katılımcı (K.3), akrabalık görünümünün sosyallik potansiyelinde olmadığını söylemektedir. Bireyselliğine saygı gösterilmediği için akrabalığın mahremiyeti aşan yönleri eleştirilmektedir. Sosyalleşme imkânı tanıyan akrabalık ilişki pratiklerinin olmaması akrabalığın alışılmış kalıplarının esnediğini göstermektedir. Gençlerin akrabalık ilişkilerini sürdürmede istekli olmadıkları söylenebilir. Ayrıca akrabalık ilişkilerindeki değişimde Covid-19 pandemisinin etkisinden bahsedilmiştir. Eve kapanma ve sosyalliklerin kısıtlanmasıyla görüşme sıklığının azalması akrabalığı olumsuz etkilemiştir. Önceki pratiklerin geçerliliğinin kalmadığını belirten katılımcılar ilişkilerin değişimini vurgulamıştır.

“Anne tarafıyla en geç 1 ayda kesin görüşürüz. Baba tarafıyla bayramdan bayrama. Bayramda camide hâl hatır soruluyor. Covid sonrası herkes kendi içinde yaşıyor. Kendi ailesi var, başka kimse yok yani. Biraz da millet Covidi bekliyormuş sanki. Çekildi birbirinden” (K.6, Erkek).

“Pandemiden önce akşam yemeklerine giderdik. İlişkiler sekteye uğradı. Pandemi kendi halimize kalmayı öğretti. Bağlar o zaman esnedi biraz” (K.2, Kadın).

“Bizde çıkar ilişkisi var. Bizim sülale genel olarak dolandırıcı. Millet birbirini ticarete kandırıyor. Birbirleriyle kavga etmezler ama soğukluk girer. Akrabalık zedeleniyor, mesafe koyuyorlar. Bir de pandemi girdi araya iyice koptu” (K.12, Erkek).

Akrabalık biyolojik bir form olmanın yanında toplumsal bir inşa sürecidir. Toplumsal ilişkilerin sürdürülme biçimlerinden bir tanesi olan akrabalık özel bir ilişki biçimidir. Bu özel ilişkinin zedelenmesinde küresel bir salgının etkisinden bahsedilmektedir. Pandemi öncesi ve sonrası olmak üzere yakın sosyalliklerin değiştiği belirtilmektedir. Giderek daha fazla bireyselliğin yaşandığı günümüzde dayanışma ruhunun azaldığından bahsedilebilir. Toplumsallıkların geri plana itilerek bireyselliklerin yüceltildiği modern dünyada salgının da etkisiyle akrabalık ilişkilerinde mevcut halinden daha da geriye düşüşler yaşanmıştır. Küresel pandeminin etkisiyle yüz yüze görüşmenin ve fiziki temasın azalmasıyla akrabalık ilişkileri değişime uğramıştır (İnce, Yılmaz, 2021, 181). Ayrıca akrabalık ilişki kültürünü etkileyecek görüşme zemini de önemsenmiştir. Akrabalık örüntülerinin nasıl devam ettiği noktasında ev temel mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Evde ya da dışarıda akrabalarla görüşmek akraba ilişkilerindeki yakınlığın bir göstergesi olmaktadır. Mahrem alan olarak ev bireylerin samimi etkileşimde bulunmalarını sağlamaktadır. Özel alanda aile yaşantısı bulunmakta ve bireyler doğallıklarıyla var olmaktadır. Kamusal mekânlarda ise mesafeli bir tavır ve ses düzeyine azami derecede dikkat

edilerek davranılmaktadır. Katılımcıların tamamı akrabalarıyla ev ortamında görüşmekte, kafe ve restoran gibi kamusal mekânlar yerine özel mekânlar tercih etmektedirler. Bu durumda katılımcıların ve ailelerinin akrabalığı birincil ilişki biçimi olarak önemsedikleri söylenebilir. Akrabalığın kamusal mekânlar yerine özel alanda görüşülen bir ilişki formu olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Bu noktada gelecekte aile ilişkilerinin nasıl bir görünümü olacağı sorusuna olumsuz bir yaklaşım sağlıklı olmayacaktır. Her ne kadar akrabalık ilişkilerinin düzeyi değişse de akrabalık sisteminin bireyi kuşatan ve güçlendiren yönü bir şekilde devam edecektir.

5.3. Akrabalığın Sosyal Sermaye Değeri

Sosyal sermaye; sosyoloji, eğitim, siyaset ve ekonomi gibi temel disiplinlerin tartışma konusudur. Sosyal sermaye denilince akla ilk önce Fransız sosyolog Bourdieu gelse de kavrama ilgi duyan teorisyenlerin sayısı azımsanmayacak düzeydedir. Çağdaş sosyoloji teorileri içerisinde sosyal sermaye kavramını ilk defa sistematik bir tanıma kavuşturan Coleman (1988), sınıfsal eşitsizliklerin nötrleşmesinde sosyal sermayeyi savunmaktadır. Aile ve sosyal ilişki formlarını sosyal sermayenin merkezine koyan Coleman, akrabalık gibi yakın ilişkilerin toplumsal dönüşümle değişime tabii olduğunu belirtmektedir. Putnam (1995) ise yerel grup ve derneklere üyelik ile sosyal sermaye arasında güçlü bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Amerika toplumuna odaklanan Putnam, sivil derneklere katılım oranının düşmesini Amerika'daki değişim pratikleriyle açıklayarak azalan sosyal sermayeye dikkat çekmiştir. Fukuyama (2009), sosyal sermayeyi bir grubun üyelerini ortak paydada buluşmaya imkân sunan informel değerler olarak ele almaktadır. Topluluk içerisinde güven duygusunun inşa edilmesiyle ilişkileri kolaylaştırmaktadır.

Akrabalık birincil ilişkilerin yaşandığı zemin olarak önemli bir sosyal sermayedir. İlişki ağlarında kendisini gösteren sosyal sermaye bireyleri desteklemektedir. Bourdieu, sosyal sermayenin bireylerin içinde buldukları toplumsallıkları belirleme potansiyeli bulunduğunu ifade etmektedir. Sosyalliklerin bir değer olarak kabul edildiği sosyal sermayeyi yakın ilişki dinamiği olan akrabalıkta görmek mümkündür (Bourdieu, 2015, 61). Bireyin topluma güven inşa etmesinde önemli bir rol üstlenen sosyal sermaye alternatifler üreterek bireyin yaşamını kolaylaştırmaktadır. Aile ve akrabalık söz konusu olduğunda referans verilen kavramlardan ilki sosyal sermayedir. Bireylerin isteklerini karşılamada hızlandırıcı bir etkiye sahip olabilen akraba formu çeşitli fırsatları sunmaktadır. Akrabalık ilişkileri dayanışma, yardımlaşma, güven, rekabet, sosyal kontrol çerçevesinde şekillenen sosyal bir olgudur. Bu tema altında akrabalığın sosyal sermaye potansiyeli olarak iş gördüğünü belirten katılımcılarla birlikte ekonomik meselelerle zararlı etkisinden de bahsedilmiştir. Sosyal bağların niteliği ve büyüklüğünün somut bir şekilde görülebildiği akrabalık, bireylerin aile bağlarında fark yaratabilmektedir. Sosyal ağların birey için servet niteliğinde olduğundan hareketle birey ve akraba arasındaki bağ bireyi öne çıkarabilmektedir (Fine, 2011, 97). Bireylerin sosyal sermayeden yararlandıkça bu zenginliğin arttığı belirtilmektedir (Aydemir, 2011, 23). Bu minvalde farklı yaklaşımlar akrabalığın sosyal sermaye değerinde olumlu ve olumsuz yönlerini akla getirmektedir. Toplumsallıkların daha işlevsel olması noktasında sosyal sermaye öne çıkmaktadır.

“Konya'nın yerlisi olduğu için nüfuzludurlar. Eli kolu uzundur akrabalarımın. İş, ev, araba... İmkânları vardır. Muhakkak yardımcı olurlar, bir şekilde ellerini hissedersin üzerinde” (K.1, Kadın).

“Tanıdıkları vardır. İşe girerken yardımcı olabilirler. Mesela dedem benim işimi halletmiş. Belediye başkanı zaten. Partiden tanıdıkları var. Sen okulu bitir gel yanıma işin hazır diyor. Torpil yani...Okulun bitmesine 2 yıl var daha” (K.7, Erkek).

“Kriz anında hemen çözerler. Hastalık anında masraf vs. Maddi ve manevi sahip çıkarlar. Yanında olduğunu gösterirler” (K. 8, Kadın).

“Yardımlaşma üst düzeyde, ablamın düşününde maddi manevi destek oldular. Amcamın bir sıkıntısı vardı. Onun 1 derdi bizim evde 100 oldu. Kendi dertleri gibi dertlenirler. Kardeşler arası bağ çok güçlü” (K.11, Kadın).

Katılımcıların akrabaya pozitif bakış açısıyla yukarıda ifade ettiklerinden yola çıkarak akrabalık formunun bu noktada işlevsel görüldüğü söylenebilir. Akrabalık ilişkilerinin sürekliliğini göstermesi açısından bu örnekler önemsenmektedir. Paylaşım eksenli bir iletişim görüntüsü bulunmaktadır. Özellikle K.1 “*Eli kolu uzundur akrabalarımın.*” ifadesi güçlü bir sosyal sermaye değeri olduğunu kanıtlar niteliktedir. Konya’nın yerlisi olmak bahsi geçen şehirde tanıma ve tanınmayı beraberinde getirmektedir. Aile büyüklerinin sosyal sermaye potansiyellerinin güçlü olması iş hayatında kolaylaştırıcı olmaktadır. Toplumsal ilişki ve etkileşim ağının gizil değerini vurgulayan sosyal sermaye aile ve akraba ilişkilerinde kendisini göstermektedir. Akrabalarını Konya’nın önde gelenleri olarak gören K.7 de benzer şekilde akrabalık bağlarının sözü geçer ve güçlü olarak tasvir etmektedir. Yüksek statülü akrabalarıyla çalışma hayatının kısa yoluna işaret etmektedir. Aslında her birey sosyal sermayeye sahiptir. Ait olduğu grup ve ailenin kaynaklarını kullanma hakkına sahip olan bireyler tanıma ve tanınmayı geliştirirler (Yarçı, 2011, 131). Parti, cemaat, spor kulübü, sivil toplum kuruluşu gibi örgütlere üyelik toplumsal ağları geliştirerek avantajlar sunmaktadır. Sosyal sermaye toplumsal ilişkilerde aracı rolündedir. Kişiler arasındaki ilişkide güvenin ilk tesis edileceği nokta olarak akraba, çözüm ortağı konumunda olabilmektedir.

Geleneksel toplumlarda akraba denilince geniş aile örüntüsü hatırlanması söz konusudur. Akrabalık ilişkilerinde yıpratıcı bir boyuta da değinilmiştir. Bunun dışında ortak paylaşımlarda da negatif tutumlardan bahsedilerek sosyal sermayenin zayıf olduğu vurgulanmıştır.

“Annem vefat etmeden önce her gün akrabalar yüzünden kavga çıkardı. Akrabalardan nefret ederdik çocuk olarak. Akrabalardan gelen laf söz çok yıpratıcı bir şey. Babamın kardeşlerini kesinlikle istemezdi annem. Babam ataerkil olduğu için yıllarca, aile iletişimini temelden sarstı. Aile mahremiyeti, sınırı oluşmadı. Babaannem annemin kıyafetine, konuşmasına, yaptığı yemeğe kadar her şeyi eleştirirdi. Annem vefat ettikten sonra ‘Yorgan yandı savaş bitti’ durumu oldu. Tüm sorunlar bitti. Şimdi de tüm bunlardan dolayı güven ve samimiyet yok aramızda” (K.1, Kadın).

“Miras akrabalık ilişkilerini olumsuz etkiledi. Kardeşler arası miras paylaşımında zorunlu görüşmek zorundasın. 30 yıllık eski defterler ortaya çıkıyor. Kardeşler arasındaki huzursuzluk aile boyutuna taşınıyor. Eşler ve çocuklar da işin içine girince daha da büyüyor. Bir de zaten herkes farklı şehirlere dağılmışsa. Orada ailenin gücünden, kuvvetinden olumlu şekilde bahsedemezsin” (K.13, Erkek).

“Para insanı değiştiriyor. Miras vs. girince kan bağı kan davasına dönüşebiliyor yani. En yakın kardeşinden bile para isteyemeyebiliyorsun. Çıkar çatışması yani. Hani akrabalık bağı nerede kaldı?” (K. 6, Erkek).

“Sırf büyük olduğu için sonsuz saygı olmaz. Saygı karşılıklıdır. Koşulsuz itaat aile büyüklerine olmamalı. Ben bunu kabul etmiyorum. Böyle akrabayı da bağı da istemiyorum” (K.15, Erkek).

“Sosyal konularda akraba işlevseldir, ölüm, kaza gibi. Borç alıp verme durumunda değişti sanki. Kredi kartı en yakın akrabamız. Krediyi anında hesabında görebiliyorsun” (K.4, Kadın).

Miras söz konusu olduğunda akrabalık bağının kalmadığını ifade eden K.13 ve K.6 ekonomik meselelerin ilişkilerdeki olumsuz etkisine dikkat çekmektedir. Gençlerin aile ve akraba ilişkilerine attığı değer dünyasını toplumsal aidiyetle açıklamak mümkün olabilmektedir. Bireyin sosyal çevresinin doğrudan etkili olduğu aidiyetle dini kimlik, aile, etnik gibi örüntülerle farklılaşabileceği belirtilmektedir (Alptekin, 2011, 187). Akrabalarıyla aynı şehirlerde yaşayan gençlerin akraba baskı ve mobbingine maruz kaldığı söylenebilir. Farklı şehirde yaşayan akrabalarla ilgili olumsuz anıların olmaması fiziki mesafenin kişiler üzerinde yansımaları göstermektedir. Farklı şehirlerdeki akrabalıklarda etkileşim ve iletişimin az olması sebebiyle problem olmamaktadır. Bir ilişki türü olarak akrabalıkta önceki nesilde hiyerarşik bir yapının kabullenildiğini belirten katılımcı, özellikle Z kuşağının bu yapıyı benimsemediğini ifade etmektedir. Z kuşağına özgü bir nitelik olarak bilinen bireysellekle “aile büyüğü” olması sebebiyle koşulsuz saygıyı hak etmesi durumu eleştirilmektedir.

5.4. Akrabalık Sisteminin Geleceğine Dair Öngörüler

Akrabalık ilişkilerinin değişim evresinde olduğu gözlenmektedir. Akrabalık ilişkileri dönüşüm yaşamakta ve akrabalık kültürünün sağladığı sosyalliklerden uzak durma tercih edilmektedir. Ebeveynlerinin akraba ilişkilerinden rahatsızlıklarını dile getiremediklerini bunda da kuşak özellikleri gereği olarak susmalarını doğru bulmamaktadırlar. Akraba kültüründen yoksun ya da zayıf ilişki örüntülerine sahip ailelerdeki gençler akrabanın lüzumlu bir form olmadığını düşünmektedirler. Akrabalarla ideal görüşme sıklığı ve gelecekte akrabalık formunu nelerin beklendiği sorularına olumsuz cevaplar verilmiştir.

“Akrabalarım hayatımı bilmesinler, haberdar olmasınlar istemiyorum. Onlarla aynı çevrede, iş yerinde olmak istemem. Yorumları hiç bitmez çünkü. Kendi hayatımı kurduğumda da akrabalarımınla minimum düzeyde görüşürüm ya da hiç mümkünse tabi. Akraba prangası resmen yaşadığımız” (K.15, Erkek).

“Bayramdan bayrama görüşsek yeter. Fazla muhabbet tez ayrılık getirir. Hayatımla ilgili muhakkak bir fikirleri var. Büyükler ve her şeyi bilirler ne de olsa. İnsan ilişkilerinde çok hızlı ivme kazanmak iyi değil” (K. 4, Kadın).

“Annem babam misafir aşığı. Ne gerek var bu kadar görüşmeye. Tamam varlar ama var olarak evlerinde kalsınlar. Bize gelmesinler. Anne babamın akraba sevgisi bende yok açıkçası. Bu kadar sıkı fıkı olmaya da gerek yok. Aile iç işlerine karışılması kötü. Bağımsız yaşayamıyorsun bir kere. Çok sık görüşünce müdahaleler de kaçınılmaz olarak geliyor yani. Sınır çekmek lazım bence. Anne babam da sınırı çekemeyince akrabalar bizim hayatımız hakkında söz söyleyebiliyorlar çok kolay. Sınır tanımazlar” (K.10, Kadın).

“Akraba Prangası” şeklinde ifade eden katılımcı akraba ilişkilerinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir. Fiziki aktivitelere engel olan pranga ile akrabanın kendi eylem ve söylemlerini kısıtlayan bir zincire benzetmesi manidardır. Akrabalığın hiyerarşik bir yapı olduğunu, yaşça büyük kişilerin özellikle gençlerin hayatlarında fikir beyan hakkını kendisinde bulduğunu belirten K.4, kişisel alana müdahale olarak yorumlamaktadır. Akrabalığın dayatıcı bir boyutu olduğunu belirten K.10, “Sınır tanımazlar.” cümlesi gençler üzerinde herhangi bir konuda kolaylıkla yargıda bulunabildiklerini göstermektedir. Akrabalarla görüşme sıklığını minimum seviyede tutmak isteyen katılımcılar uzun vadede akrabalığın şimdiki haliyle devam etmeyeceğini belirtmektedirler.

“Daha bireysel bir dünyaya gidiyoruz. Anne babalarımız gibi hadi bayram büyükleri ziyaret edelim olmaz bizde yani. 20 sene sonraya akraba ya bitmiş ya da bitmeye yakın olur. Sosyal medya üzerinden haberleşme olabilir” (K.13, Erkek).

“Bizim kuşaktan sonra akrabalık bağının oluşacağını sanmıyorum. Zaten sosyal medyada akraba espri konusu malum. Gelecekte benim eşim de Z kuşağı olacak zaten. Yeni dünyada sosyal hayat artık sosyal medya. Eskisi gibi 30 kişi yüz yüze gelmiyor” (K.12, Erkek).

“Akrabalık izlenme ve hakkında konuşulmasıdır. Sık görüşmeye ne gerek var ki? Belirli bir tarih değil ama 4-5 ayda 1 ya da senede 1 ideal olur gibi. Zaten bizim neslin yurt dışına çıkma ideali var. Yüz yüze görüşmeler aynı şehirde bile azalır ki yurt dışına gidilirse hepten kopar” (K.3, Kadın).

“Her şeyin para üzerine döndüğü bir dönemdeyiz. Güçlü bir akrabalık bağının gelecekte olacağını sanmıyorum. Ama Konya’da bağ geçerli ve güçlü bence” (K.11, Kadın).

Güçlü aile ve akrabalık bağlarının nostaljik bir görünümde kaldığı yeni medya araçlarında gençler tarafından mizah malzemesi olduğu vurgulanmaktadır. Burada akrabalıktan duyulan rahatsızlık dile getirilmektedir. Akrabanın sosyal kontrol ve denetleme mekanizması olarak algılandığı görülmektedir. Akraba, bireye kimlik sağlayarak aile aidiyetinin güçlendiren ya da zayıflatan bir yönü bulunmaktadır. Akrabalık bireyin kurduğu ilişkiler içerisinde tercih değil de zorunluluktan kaynaklandığı söylenebilir. Bireyin değiştiremeyeceği ve ona mahsus bir bağ ve alandır (Doğan, Doğan, 2011, 47). Katılımcıların neredeyse tamamı gelecek dönemlerde akrabalık formunun bugünkü haliyle kalmayacağını belirtmiştir. Akraba sisteminin gerekli olduğunu belirten kanaat bulursa dahi akrabalık bağını güçlü tutan dinamiklerin kaybolmaya yüz tuttuğu söylenebilir. İçlerinde yurt dışına gitme planı olan katılımcılar mesafelerin arttıkça görüşme sıklığının azalması yönünde düşünceleri bulunmaktadır. Fiziki mesafe belirli açıdan zorunluluktan kaynaklansa da gençlerin gelecekte aile ilişkilerini kendi ebeveynleri gibi sürdürme konusunda istekli olmadıkları anlaşılmaktadır. Burada fiziki mesafe yakın-uzak olmaktan ziyade ilişki seviyesinin mesafe fark etmeksizin de çözüleceği yönündedir.

6. Sonuç

Toplumsal dinamiklere paralel olarak aile sosyolojisinin her daim güncelliğini koruduğu söylenebilir. Aile sosyolojisinde yaşanan paradigma değişimi ailenin yeniden düşünülmesini gerekli kılmıştır. Çalışma hayatı, aile kurma biçimi, evlenme yaşı, bekâr kalma ve birlikte yaşama tercihi gibi sebepler aşına olunan aile formunu değiştirmiştir. Değişen pratiklere bir şekilde uyum sağlayan aile sadece iki kişinin özel alanını değil değer, kültür, tarih ve toplumsal hafızayı da ilgilendirmektedir. Toplumsal kuralları inşa eden ve sürdüren aile kurumu, gelecekteki aile formunun tahayyül edilmesine de imkân sunmaktadır. Aile kurumu altında akrabalık özel bir çalışma alanı olarak ilişki örüntüleriyle aileye dair değerlendirme yapmada elverişli bir formdur. Akrabalık biyolojik anlamda içerisine doğulan ve tercih yapma hakkının olmadığı doğal bir zemindir. Akraba ilişkilerinin doğası gereği güçlü ya da zayıf sosyal sermaye potansiyeli bulunmaktadır. Bu çalışma ekseninde akrabalık ilişkilerinin seyrini, eğilimini gösteren bir parametre olarak paylaşım paydasının zayıfladığı görülmektedir. Kendisinden önceki kuşaklarla kıyaslandığında belirgin bir şekilde farklılaşan Z kuşağının akrabalık olgusuna bakış açısının anlaşılmasına çalışıldığı bu çalışmada gençlerin sorgulanma, kıyaslanma, eleştirilme olmadan bir aile örüntüsüne sahip olma istekleri ortaya çıkmıştır. Akrabalık sistemini sürdürme konusunda ebeveynlerinden telkinler alan gençlerin ailelerinin bu durumu kabul etmelerini sorgulamaktadır. Bunun yanında toplumsal yapıdaki üyeliklerin aracılığıyla kaynaklara erişimde

kolaylık sağlayan sosyal sermaye akrabalık kurumunda kendisini göstermektedir. Akrabalarının iş bulma, meslek seçimi gibi konularda yardımlaşma ve dayanışma ağları dikkat çekmektedir. Akrabalarının avantajlarından bahseden katılımcılar sosyal sermaye potansiyelini önemsemektedirler. Katılımcıların çoğunluğu çekirdek aile türünde görünse de aile birliktelikleri, ilişkilerinin yoğunluğu ebeveynlerin istek ve beklentileri geniş aile motifini sergilemiştir. Aile apartmanında yaşanan, akrabalarla aynı muhitte birbirlerine yürüme mesafesinde yaşamaları yakın ilişkilerin gücünden yararlanmak istemelerini göstermektedir. Akrabalık sistemine yeni boyut eklendiği yakın sosyalliklerin dayanağı olarak görülmeğe uzaklaşmıştır. Gelecekte akrabalığın günümüzdeki halinden daha da zayıflayacağı şeklindeki kanaat tüm katılımcılarca belirtilmektedir. Burada bahsi geçen katılımcıların ya kendileri ya da içinde buldukları yaş grubunun genel eğilimi itibarıyla farklı ülke alternatifini deneme isteği de göz önünde bulundurulmalıdır. Küreselleşmenin yoğun bir şekilde yaşandığı günümüzde teknolojik ilerlemeye paralel olarak farklı ülke koşulları, çalışma hayatı ve iş bulma imkânı, geleceğe dair belirsizlik gibi nedenlerle yurt dışında bir hayat kurma ihtimali de dile getirilmiştir. Önceki kuşaklardan keskin bir şekilde ayrılan Z kuşağı bireysel tercihlerini ön plana çıkarmaktadır. Zorunlu kan bağı ile kısmen destekleyici bir yönünün olduğu da belirtilmiştir. Bu açıdan akrabaların algılanmasında net bir şekilde olumsuz değer yargılarıyla kan bağı zorunluluğu ifadesinde bulunmak gerçekçi olmayacaktır. Sonuç olarak 2000 ve sonrası doğumlarının Konya'da akraba ilişkileri bitme noktasına gelip bağların koptuğunu göstermemektedir. Sosyal sermaye değerinden de bahseden katılımcılar ekonomik ilişkilerin sosyallikleri bozabileceğini belirterek akrabalarla aile ilişkileri anlamında bir görüşme gerçekleştirilmesinin daha sağlıklı olacağı yönünde bir eğilim bulunmaktadır. Akraba ilişkilerinin yoğunluğu önceki dönemlere kıyasla azaldığı kabul edilmekle birlikte günümüzdeki yıllarda tamamen ortadan kalkacağı fikri mümkün görünmemektedir. Yakın akraba (anne-babanın kardeşleri) ile görüşme durumundan memnuniyet varken uzak akraba denilen anne ve babanın kuzenleriyle genişleyen akraba sistemi istenilmeyen bir pozisyonda bulunmaktadır. Akrabalık toplumsalın önemli parametrelerinden birisi olarak geleneksel yapılarda yoğun bir şekilde görülmektedir. Geleneksel akrabalık formlarının yanı sıra günümüzde arkadaşlık, dostluk, iş ve okul arkadaşlığı, komşuluk ya da partner ilişkileri de akrabalık formu olarak algılanmaktadır. Günümüzde koşulların değişimiyle akrabalığın anlam ve işlevlerinin değiştiği söylenebilir. Z kuşağının ebeveyn ve aile büyüklerine oranla akrabalığı önemsemediği, tüm olumsuzluklara karşı bir arada olmak yerine ilişkinin sürekliliğini kesmeyi tercih ettiği görülmektedir. Bu durum da Z kuşağının bireysel eğilimde olduğunu destekler niteliktedir. Akrabalığın köklü ve güçlü yapısının X, Y ve Z kuşakları arası karşılaştırmalı bir çalışma ile daha net değerlendirmelerde bulunulabilir. Akrabalık ilişkilerini devamı noktasında Z kuşağının istekli olmaması söz konusudur. Akrabalık ilişkilerinde irtibatla olunan kişi sayısı azalarak küçük gruplar arası yakın akrabayla sınırlandırılmıştır. İzole bir akraba ilişki ağının olduğu söylenebilir. Akrabalığa yönelik duygular burada katılımcılar üzerinden ifade edilse de toplumsalın yansıması olarak okunabilmektedir. Covid-19 sonrası akrabalar arası ortak duygu ve paylaşımın azalmasıyla akrabalık ilişkisinin değişip dönüştüğünü göstermektedir. Konya'da üniversite öğrencileri özelinde gerçekleştirilen bu çalışmada, akrabalık sistemin mevcut durumda geçersiz olduğunu göstermemektedir. Önceki zamanlara kıyasla daha açık bir toplum yapısı görünümünde olan Konyalı öğrencilerin gözünden akrabalık sistemi kısmen işlevsel görülse de eleştirilen bir olgudur. Farklı şehirlerde içinde bulunulan yapıya paralel olarak tam tersi sonuçları görmek de mümkündür. Olumsuz anlam atfedilmesi, görüşme sıklığı ve amacının belirgin hale gelmesiyle akrabalık bağının devam

etmesinden yana görüşler söz konusudur. Önceki kuşakların akrabalık bağlarının zayıfladığı yönündeki kaygıları gençlerin perspektifinden gerçekçi görülmemektedir. Her ne kadar sosyal medyada akrabaya yönelik bazı olumsuz nitelermeler bulunsa da mizahi unsur olduğu vurgulanmıştır. Aile ve ilişkiler sosyolojisinde akrabalığın genel görünümüne dair şu anda endişelendirici bir durum olmamakla birlikte aile paradigmasının aile birlikteliğini daha da zayıflatacağı yönündeki değişimi tekrar düşünmeyi gerekli kılacaktır. Akrabalığı dayanışma ağı ya da çıkar temelli zorunlu birliktelik olarak değerlendiren katılımcılar da bulunmaktadır. Günümüzde akrabalığın tükenmediği ama değişim halinde olduğu söylenebilir. Akrabalık ağının üniversiteli gençler nezdinde devamlılığı olsa da yüzeysel, çekinceli ve mesafeli bir tavır dikkat çekmektedir. Olumlu duyguyla yaklaşan katılımcılar dahi olası bir gerginlik hali için tedirginlik yaşamaktadırlar. Gençlerin akrabalık ilişkilerinden çoğunluklu olarak memnuniyetsizlikleri, faydacı boyutunu vurgulamaları da sığ bir görünümü sergilemektedir. Tüm bunlara rağmen Türkiye’de aile ve akrabalık ilişkilerinin değişerek yeni bir zeminde konumlandırılrsa da akrabalık ilişkileri devam etmektedir. Z kuşağının bahsedilen ilişki biçimini algılayıp sağlıklı bir şekilde devam ettirmesinde toplumsalın farklı katmanlarına görev düşmektedir.

Kaynakça

- Akkoç, A. (2019). Tüketim toplumunun toplumsal değerler üzerindeki etkisi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 22(2), 1-25. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/844895> Erişim Tarihi: 11.06.2024
- Aksoy, Ö. N. (2019). Lise gençlik değerlerinin sosyolojik analizi Balıkesir örneği. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2(2), 166-189. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/868137> Erişim Tarihi: 09.02.2024
- Akşit Aşık, N. (2019). X ve Z kuşağı tüketicilerin yiyecek tercihlerini etkileyen faktörler. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(4), 2599-2611. <https://jotags.net/index.php/jotags/article/view/661> Erişim Tarihi: 08.01.2024
- Alptekin, D. (2011). Toplumsal aidiyet ve gençlik: Üniversite gençliğinin aidiyeti üzerine sosyolojik bir araştırma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=Po5lwsEaU9Ng6w-1EJvwhw&no=W4QXp1lf0GMqIOzdz0dXTq> Erişim Tarihi: 09.02.2024
- Aydemir, M.A. (2011). *Sosyal sermaye topluluk duygusu ve sosyal sermaye araştırması*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aydemir, M.A., & Tecim, E. (2012). Türk toplumunda aile ve dinin sosyal sermaye potansiyeli. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 43-59. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1724437> Erişim Tarihi: 10.12.2023
- Aydın, M. (2000). *Kurumlar sosyolojisi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Aydın, M. (2003). Gençliğin değer algısı: Konya örneği. *Journal of Values Education*, 1(3), 121-144. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ded/issue/29198/312593> Erişim Tarihi: 10.02.2024
- Aydın, N. (2020). Z kuşağı ve din. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> Erişim Tarihi: 10.02.2024
- Bayhan, V. (2018). Gençliğin topluma katılma örüntüleri. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 6(14), 5-22. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2147918> Erişim Tarihi: 09.01.2024
- Balkçı, A. B. (2015). Konya'da Aile İçi Sorunlarının Din Sosyolojisi Perspektifinden Değerlendirilmesi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=NFbBsrWpmMxkGDquOq-IEw&no=HGObJH8Rm3eAkqLdS8wIKA> Erişim Tarihi: 09.02.2024
- Baş, F. (2023). Asabiye ve sosyal çevre/dayanışma ilişkisinin modern metropoldeki izdüşümü: Ser-dem kafe örneği. *Dergiabant*, 11(2), 371-384. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3360628> Erişim Tarihi: 008.06.2024
- Bates, D. G. (2024). *21. yüzyılda kültürel antropoloji insanın doğadaki yeri*. (Çev. Suavi Aydın), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım beğeni yargısının toplumsal eleştirisi*. (Çev. Derya Fırat- Günce Berkurt), Ankara: Heretik Yayınları.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *The American Journal of Sociology*, 94, 95-120. <https://www.jstor.org/stable/2780243> Erişim Tarihi: 02.06.2024
- Doğan, C., & Doğan, S. (2011). *Aile içi iletişim*. İstanbul: Selis Kitaplar.
- Duman, M.Z. (2021). Üniversitede okuyan Z kuşağının değişen aile algısı ve aile içi ilişkilerde yaşadığı sorunlar. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 2(1), 20-36. <https://sosyolojikbaglam.org/wp-content/uploads/2021/04/Duman2021.pdf> Erişim Tarihi: 02.01.2024
- Dündar, Ö.Z. (2016). Değişen ve değiş(e)meyen yönleriyle aile: Yapısı, türleri, işlevleri. (Ed. Nurşen Adak), *Değişen Toplumda Değişen Aile içinde* (ss.39-63). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Fichter, J. (1996). *Sosyoloji nedir?* Ankara: Atilla Kitabevi.
- Fine, B. (2011). *Sosyal sermaye sosyal bilime karşı/bin yılın eşiğinde ekonomi politik ve sosyal bilimler*. (Çev. Ayşegül Kars). İstanbul: Yordam Kitap.
- Fukuyama, F. (2009). *Büyük çözümler: İnsan doğası ve toplumun yeniden oluşturulması*. (Çev. Hasan Kaya). 2. Baskı, İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Giddens, A. (2018). *Mahremiyetin dönüşümü*. (Çev. İdris Şahin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gölçük, M. (2007). Kentleşme sürecinde akrabalık ve komşuluk kültürü Afyonkarahisar örneği. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Retrieved from

- <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=POqf-yMmsopN171k62narg&no=6Siq-o3NhUkdEV870IRUCq> Erişim Tarihi: 01.06.2024
- İnce, A. (2022). Sosyolojik kuramda yapı-eylem tartışmaları çerçevesinde Türk aile Yapısı ve akrabalık ilişkileri: Malatya örneği. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- İnce, M., & Yılmaz, M. (2021). Covid-19 salgını sürecinde Türkiye’de değişen toplumsal etkileşimler üzerine bir araştırma. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), 160-186. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ibad/issue/61967/897332> Erişim Tarihi: 09.06.2024
- İpekoğlu, H. Y. (2015). Aile ve akrabalık konularındaki sosyal medya paylaşımları üzerine bir değerlendirme. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(1), 241-249. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/90368> Erişim Tarihi: 02.01.2024
- Koyuncu, A. (2005). Konya’da komşuluk ilişkileri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Putnam, R.D. (1995). Bowling alone: America’s declining social capital. *Journal of Democracy*, 6(1), 65-78. <https://www.journalofdemocracy.org/articles/bowling-alone-americas-declining-social-capital/> Erişim Tarihi: 02.06.2024
- Siisiainen, M. (2000). Two concept of social capital: Bourdieu vs. Putnam. *ISTR Fourth International Conference*. July 5-8, Dublin. https://www.researchgate.net/publication/200031251_Two_Concepts_of_Social_Capital_Bourdieu_vs_Putnam Erişim Tarihi: 11.06.2024
- Sahlins, M. (2015). *Akrabalık nedir, ne değildir?*. (Çev. Asena Pala). İstanbul: Dipnot Yayınları.
- Shadkam, Z. (2021). Sosyal antropoloji yaklaşımlarına göre Kazaklarda akrabalık kavramı. *Milli Folklor*, 17(131), 113-122. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/millifolklor/issue/66180/809097> Erişim Tarihi: 02.02.2024
- Şentürk, Ü. (2019). *Aile sosyolojisine bir katkı*. 2. Baskı. Bursa: Dora Yayınevi.
- Taş, F. (2021). Varto ailelerinde sanal akrabalık ve dönüşümler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(77), 49-55. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/virtual-kinship-and-transformations-in-varto-alevis.pdf> Erişim Tarihi: 06.06.2024
- Taylan, H. H. (2003). Köy Ailesinde Aile İçi İlişkiler. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Retrieved from https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=Sd8wzCTUCbx38C2qWrZ9ag&no=pdfMEMTIXhMd_hOixlEtVPw Erişim Tarihi: 02.01.2024
- Tazefidan, K. (2023). Toplumun cemaatten cemiyete dönüş süreci: Modernite ekseninde kuramsal bir değerlendirme. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 27-45. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/birtop/issue/81943/1373941> Erişim Tarihi: 11.06.2024
- Tekin, F. (2013). Ailede akrabalık ve soy. (Ed. Mustafa Aydın), *Sistematiik ile Sosyolojisi içinde* (ss. 249-270). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Tönnies, F. (2018). *Cemaat ve cemiyet*. (Çev. Emre Güler). İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Trondheim, G. (2010). Kinship in Grönland- emotions of relatedness. *Acta Borealia*. 27(2), 208-220. <https://61eb244b5fbfa7f81c88060fa58de2f811c3b04f.vetisonline.com/doi/full/10.1080/08003831.2010.527536> Erişim Tarihi: 09.03.2024
- Tursun, M. (2022). Z kuşağı ile ebeveynleri arasındaki iletişim sorunları. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim ve Toplumsal Dönüşüm Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). İstatistiklerle aile. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2023-53784> Erişim Tarihi: 10.06.2024
- Yalçın, E. (2019). Birlikte yaşama kültürü bağlamında kültürlerarası etkileşimler: Konya örneği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Yarç, S. (2011). Pierre Bourdieu’da sosyal sermaye kavramı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(1), 125-135. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/17791> Erişim Tarihi: 09.06.2024
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.

Extended Abstract

Introduction

Family is a phenomenon affected by social practices. The cultural pattern requires a human family system that is nourished by different socioeconomic factors, beliefs, and ideologies. Family; More than just a biological bond consisting of members, it is also the ground of relationship and belonging. The family is an essential institution for societies. It regulates private relationships, defines physical and social distance, and establishes solidarity networks. Kinship is not only about blood relationships but also the types and levels of social relationships and interactions within the private sphere. To comprehend family dynamics, including current and future perspectives, it is crucial to consider how young people perceive their relatives. In this study, we tried to see the meaning that young people attribute to the kinship system in the context of family relations such as the structure of the family they are in and satisfaction with the family form.

Methods

This study aims to reveal the meaning that young people in Konya attribute to the kinship system today when the family structure is increasingly atomized. From the perspective of young people, an attempt was made to understand the impact of social capital potential on the perception and feelings of relatives or the limit of a compulsory bond. This study aims to understand the relative perception and relationships of 18-22-year-old active university students from Konya. The research is limited to Konya city center. The research is based on the hermeneutic approach as it attempts to understand young people's perceptions of relatives. The phenomenological design was chosen in this study to learn how the participants understood the kin form, to explore the concept of kinship, and to understand the perception and feeling towards family and kinship relationships. Considering that the family is an indispensable institution of society, its reflection in daily life and the need to interpret it in order to understand its cultural codes necessitated the type of qualitative research. Within the scope of the study, being born in Konya after 2000 was determined as the criterion. A total of 15 participants, 8 women and 7 men, were interviewed through purposeful sampling. Considering the principle of voluntary participation in the study, interviews were completed with students who wanted to participate voluntarily. Data was collected through a semi-structured interview form. In this research, content analysis was used to analyze the data.

Conclusion

The study, which was based on understanding the kinship relations and perceptions of young people, focused on four main themes as a result of the interviews. The qualitative data of the study were analyzed under the titles of perception and feeling of kinship, kinship relations and culture, the social capital value of kinship, and finally, predictions for the future in the kinship system. The majority of the participants, whose perception and feeling of relatives differed from each other, had a distant attitude towards their relatives, with some points that could be criticized. In today's world of increasing individualism, solidarity and unity have decreased. With the dissolution of kinship relations, it can be said that societies are going through a stage of change. In addition, the meeting ground that will affect the culture of kinship relations is also important. The preference of different places, either at home or outside, determines the distance in maintaining the kinship relationship. All of the participants meet with their relatives at home and prefer private places rather than public places such as cafes and restaurants. Even if there is an opinion that the kinship system is necessary, it can be said that the dynamics that keep the kinship bond strong are about to disappear. Although physical distance is due to necessity in certain respects, it is understood that young people are not willing to maintain family relations like their own parents in the future. Here, the physical distance is not a matter of near or far, but rather the level of relationship can be resolved regardless of distance. In this study, it is seen that the sharing denominator as a parameter showing the course and tendency of kinship relations has weakened. In this study, which tries to understand the perspective of Generation Z, which differs significantly compared to its predecessors, on the phenomenon of kinship, the desire of young people to have a family pattern without being questioned, compared and criticized has emerged. Their relatives' networks of cooperation and solidarity in matters such as finding a job and choosing a profession attract attention. Mentioning the advantages of their relatives, the participants attach importance to the potential of social capital. It can be said that kinship will weaken even more in the future than it is today. Generation Z, which differs sharply from previous generations, emphasizes their individual preferences. As a result, the relations of those born in 2000 and later in Konya with their relatives have come to an end and do not indicate that the ties have been severed.

EKLER

Ek-1: Etik Kurul İzni

Evrak Tarih ve Sayısı: 04.01.2024-E.76096



T.C.
KTO KARATAY ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
İnsan Araştırmaları Etik Kurulu

Sayı : E-██████████6-300-76096
Konu : Dr. Öğr. Üyesi Döne Ayhan

04.01.2024

Sayın Dr. Öğr. Üyesi Döne AYHAN
Öğretim Üyesi

Gençlerin Akraba Algısı ve İlişkilerini Anlamak: Zorunlu Bir Bağ mı? Sosyal Sermaye mi? isimli ekte başvuru evrakları verilen araştırma projesi çalışmasının Dr. Öğr. Üyesi Döne AYHAN'ın sorumluluğunda yürütülmesi ile ilgili İnsan Araştırmaları Etik Kurulumuza yapmış olduğunuz başvurunuz 29.12.2023 tarihli 2023/09/10 sayılı kararımızda değerlendirilmiştir. İlgili çalışmanızda Üniversitemizin adının geçmemesi ve araştırmanın yapılacağı kurum/kuruluşlardan idari izin alınarak çalışmanız şartı ile kurulumuzca uygun bulunmuştur.

Çalışmalarınızda başarılar diler gereğini saygılarımla rica ederim.

Prof. Dr. Bilge AFŞAR
İnsan Araştırmaları Etik Kurul Başkanı

Ek:Dr. Öğr. Üyesi Döne AYHAN (15 Sayfa)

Mevcut Elektronik İmzalar

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

BİLGE AFŞAR (İnsan Araştırmaları Etik Kurulu - İnsan Araştırmaları Etik Kurul Başkanı) 04.01.2024 12:08
Belge Doğrulama Kodu :BSM307B163 Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/kto-karatay-universitesi-ebys>

Adres:Akabe Mahallesi Alaaddin Kap Caddesi No:130 Karatay/Konya
Telefon:444 1251 Faks:██████████2 00 44
e-Posta: ██████████nk@karatay.edu.tr Web:www.karatay.edu.tr
Kep Adresi: ██████████ayuniversitesi@hs01.kep.tr


Bilgi için: Celaleddin ÇİBİK
Unvanı: Sekreter
Tel No: 444 1251-7258



Bu belge, Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.


Working Women: A Research on Women in Cameroon^a

Yazar(lar) / Author(s)

Doç. Dr. Özlem Altunsu Sönmez 
Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü, Konya-Türkiye.

e-posta: ozlemaltunsu@gmail.com.

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Doktora Öğrencisi, Roukaya Merife Njoya 
Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü, Konya-Türkiye.

e-posta: roukayanjoya5@yahoo.fr.

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 26. 09. 2024

Kabul tarihi-Date of acceptance: 07. 11. 2024

Yayım tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External

Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör

Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Etik bildirim- Complaints

ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Altunsu Sönmez, Ö.- Njoya, R. M. (2024). Working women: A research on women in cameroon. *İçtimaiyat*, 8(2), ss. 713-728. DOI:

<https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1556274>

Abstract

Contemporary societies have undergone major changes in the last decades, particularly with the increase of women's participation in the workforce. Changes in family roles are also affecting the place of Cameroonian women in society. The aim of this study is to reveal the current Cameroonian family structure, then the new roles expected from working women, and finally men and society's perception of women. While using a qualitative research method, the data were collected through face-to-face semi-structured interviews. The sample of the study consists of ten (10) adult Cameroonian women and ten (10) adult men between the ages of twenty (20) and sixty five (65). The diversity and contradiction between the current social orientations of Cameroonian men and women, especially the problems of working women, structural changes in families, and their immediate consequences were revealed. Men argue that their women copy white feminism, which is not suitable for their black African context and daily struggles, and their children consequently inherit those new habits. Women on the other side, complain that men became too irresponsible and do not fully provide nor take their responsibilities as it used to be with previous generations.

Keywords: Women, Working Women, Family Structural Modification, Family, Gender

Çalışan Kadınlar: Kamerun'daki Kadınlar Üzerine Bir Araştırma

Öz

Çağdaş toplumlar son on yıllarda, özellikle kadınların işgücüne katılımının artmasıyla birlikte büyük değişikliklere uğradı. Aile rollerindeki değişiklikler Kamerunlu kadınların toplumdaki yerini de etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı Kamerun'daki mevcut aile yapısını, ardından çalışan kadınlardan beklenen yeni rolleri, son olarak da erkeklerin ve toplumun kadın algısını ortaya koymaktır. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak veriler yüz yüze yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Araştırmanın örneklemini yirmi (20) ile altmış beş (65) yaşları arasındaki on (10) yetişkin Kamerunlu kadın ve on (10) yetişkin erkek oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda; Kamerunlu erkek ve kadınların mevcut sosyal yönelimleri arasındaki çeşitlilik ve çelişki, özellikle çalışan kadınların sorunları, ailelerdeki yapısal değişiklikler ve bunların acil sonuçları olduğu ortaya çıktı. Erkekler, kadınlarının, siyahi Afrika bağlamlarına ve günlük mücadelelerine uygun olmayan beyaz feminizmi kopyaladığını ve dolayısıyla çocuklarının da bu yeni alışkanlıkları miras aldığını ileri sürmüşlerdir. Kadınlar ise erkeklerin çok sorumsuz hale geldiklerinden, önceki kuşaklarda olduğu gibi sorumluluklarını tam olarak yerine getiremediklerinden ve sorumluluklarını alamadıklarından şikayetçi olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Kadınlar, Çalışan Kadınlar, Aile Yapısı Değişikliği, Aile, Toplumsal Cinsiyet.

^a Bu çalışma Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Roukaya Merife Njoya'nın, Doç. Dr. Özlem Altunsu Sönmez danışmanlığında yürütülen doktora tez çalışmasından üretilmiştir

1. Introduction

With the increase in industrialization in many countries, and the modernization of institutions, way of life, education system and other branches of the society have all contributed in political, technological, cultural and socioeconomic major changes with the help of important tools such as television, internet, social media, and different infrastructural developments in many parts of Africa. All these factors were spread through the name of globalization which renders popular cultures in western societies accessible to the rest of the world (Odetola et al., 1983, p. 37). Therefore, important changes witnessed at all levels in the African societies are now reflecting on African families, resulting in the alteration of Men and women's traditional roles inside the family. Many researchers argued that, women's role is the most evolving role in families, going from the children's primary educators to the role of passive child raiser at times; from their traditional duties of house workers to outdoor professional activities that allow women to change their status inside society and in the family, but which also prevent most of them to take good care of children, one of the sources of conflict with men. These changes are associated to the increase of educated women and feminist movements for example which emphasizes women's freedom (Ogundare, 2010, p. 448). Thus, there are some observed factors as stated by many researchers, such as the level of education, the increasing percentage of educated women, religious belief, religious pressure, the observed differences in privilege between men and women, economic or financial limitations, difference in the attribution of social role and responsibilities which leads to an unbalanced repartition of power between genders, and also the evolution of family and social roles coming with globalization, the feminist's view of gender role evolution, that are usually cited as the main factors of family changes varying from one country to another. Therefore, these factors above have had an influence on the noted changes in family structures and gender roles. As a result, there is an increase in family formations that are not necessarily associated with a nuclear family, which include single parent female-headed families, skipped-generational families and child-headed families and the growth of step-families (Makiwane et al., 2017).

Beside the family structure that has witnessed major modifications with time, the aim of this work is to focus not only on displaying those family structural changes, but mostly on the new roles expected from women, especially the working women. Men and societal views on working women will also be discussed in the course of this research.

2. Cameroonian Families' Structural Evolution

It should be precised here that, in Cameroon there are some tribes where men are by essence monogamous, that is, they do not married more than one woman, and this is practiced in those tribes since the ancestors' time. This is the case in some tribes in the Littoral, North-west and south-west regions where most of the couples practise monogamy. On the other side, there are tribes where men are by essence polygamous from their ancestors until today. Thus, in western part of Cameroon for instance polymamy at 55% is chosen and practised almost at the same level as monogamy with 45% (Bucrep Cameroon, 2023 p.46) Therefore, today young couples in particular, whatever their tribe and religion, freely decide on how they want to live their marriage. Thus, we can notice that, some muslims can be monogamous, some christians too can be polygamous; some couples may share all their wealth of before and after mariage, others may not. Thus, for many years, we have had different types of traditional family types in Cameroon. The first one is The Nuclear or Monogamous Family Type. The nuclear family is

the typical traditional type of family . This family type consists of two parents and a child or minimum four to ten (4-10) children. The nuclear family was long held in esteem in some societies as being the ideal in which to raise children, even in Cameroon this type of family was widely spread and seen as the ideal family image which still persists until today in people's mind. The other is The Extended or Polygamous Family Type. In Cameroon, as polygamy is legal according to the law, men are free to take as many wives as they want. In polygamous families, there is a man or father with one or more wives, and generally many children (minimum 25 up to more than 100). As it is commonly organized in most of the Cameroonian polygamous families, wives take turns cooking for the entire family. The husband generally spends the night with the wife who cooked for him and for the entire family as well. The man as the head of the family is responsible of the financial provision for the entire family, with activities such as hunting, farm works for those living in rural areas, and any other lucrative activity for those living in metropolises. Women can contribute by growing food for the family on family farm and selling some. While mothers are primarily responsible for children's care and education from a young age, and also for the household, fathers play a more prominent role in their children's lives as they grow older. They particularly provide future financial input for their sons' careers, marriages, and property decisions. For these reasons, the men were the pillars on which the whole family leaned. In Cameroon, most of the polygamous families are also seen as extended families which usually includes many relatives like the uncles, cousins, aunts, grandparents sometimes, living together and doing the different family related tasks together, helping in raising the children, the farm works - for those living in rural areas- and the houseworks. This type of family structure is generally formed due to some members' financial difficulties or because older relatives are unable to care for themselves alone.

2.1. Current Trends in Family Structure in Cameroon

Nowadays, the nuclear family still remains widely spread. However, rarely, uncles, aunts, cousins are counted or mentioned as members of the close family when asked to Cameroonians. If the cliché obviously has a hard life, social reality shows a very different landscape: in twenty years, the model of the traditional nuclear family, even if it remains dominant in the minds, has clearly declined and is progressively replaced by other family models. It has given way to more diverse forms of marital relationships such as: married couples (monogamous and/or polygamous marriage types which still continues), cohabiting couples, companionship which is more and more common today, stepfamilies, single-parent and so on.

2.1.1. Concubinage/companionship types, commonly called in Cameroon 'come we stay'

This type of relationship is practiced by more than 35% of the Cameroonian couples (Cameroon National Civil Status Office (BUNEC), 2018, p.20). It should be noted that this practice was quite rare because the traditional marriage was the base of all marital relationships. Today, more and more young people choose to live in this kind of relationship notwithstanding their religion and culture, before any legal marriage later in their relationships. Some couples spend countless years of their lives without any legal marital ties, and the consequences are sometimes seen after the death of one of the partner, especially the father, who leaves a woman and children who do not have any legal right on or any access to his properties according to the law.

2.1.2. Step Families

Nowadays, almost 30% of all marriages (and this statistics are increasing) end in divorce in Cameroon (Camer.be, 2023, para. 4), and the observations show that, young couples are more concerned by separation or early divorce. Therefore, many of these new single mums or dads with one or more children often choose to get remarried. This creates the step or blended family which involves two separate families merging into one new unit.

2.1.3. Mono-Parental or Single-Parent Family type

The single parent family consists of one parent raising one or more children on her/his own. This family may include a single mother with her child or children, a single dad with his child or children. The single parenthood family is the biggest change society has seen in terms of the changes in family structures according to social sciences experts.

2.1.4. Childless Family

While most people think of family as a set of people, including children, there are couples who either cannot or choose not to have children. The childless family is sometimes the "forgotten family," as it does not meet the traditional standards set by society. Childless families consist of two partners living and working together. Many childless families take the responsibility of pet ownership or have extensive contact with their nieces and nephews.

2.2. Cameroonian Women's Expected Roles

Cameroonian women since two decades now have undergone noticeable changes at different levels. Eventhough there are not many available researches done specifically on this topic, we have nonetheless analyzed the topic with our target population. With some African researches as main sources, we have been able to support our study concerning the new Cameroonian women, working women, family changes, among other topics. This constitutes one of the main relevance of this research.

However, it took a long time to Cameroonian men to realize that, their women can no longer be treated as second zone citizens, despite the obstacles of a colonial past. As a matter of fact, light was shed on African women and Cameroonian ones consequently, after (Boserup, 1983)'s study, galvanizing African academician women's impressive works on their countries economical developments; those women's works were largely ignored in the scientific milieu, compared to males' works, which marked the beginning of a new era for African women (Azevedo, 1986). Thus, most of the women in Cameroon used to be house wives, even those who went to school ended up taking care of the house and family from their homes. Therefore, women in rural areas were generally more into agricultural works, trading and livestock activities. They generally had up to 6 or 8 children per women. Children were also seen as a family's biggest wealth; the more children you have, the more you were wealthy and respected as a man in the society. Children were also necessary to take care of their parents when they get older. On the other hand, women living in the Urban areas used to stay at home with generally 4 to 9 children per woman, counting on their husbands to bring back goods and money for their needs. Children generally help in the house works as instructed by parents. In this setting, they were only expected to help in house works and achieve great academic performances, in order to guarantee for themselves a better future with good jobs.

Now a days, Cameroonian women since two decades, have undergone noticable changes at different levels. Thus, at the financial level, it is more and more rare to find Cameroonian women especially the young ones, who are still house wives. Most of them have decided to start gaining more financial authonomy, in order to gain some independance from men. Thus, many Cameroonian mothers nowadays are business women, tailors, farmers and traders for those in rural areas. They own very small enterprises, selling basic necessities foods and products to help taking care of themselves and their children. Therefore, the increasing participation of women in the process of personal and family development helps to foster a more equitable distribution of individual and collective power through increased cash income and allo them to have the right some times on decision-making in families (Nkwi, 1987, p. 16).

At the level of education, women are now more likely to start and continue their studies until higher levels as PhD; thing that was very rare before due to the role assigned to them by the society. Given the fact that many women find it unfair to loose their husband's properties after their death, due to some administrative procedures, or the fact of becoming widow early (according to recent statistics, men die much earlier than women in Cameroon: 52.4 years old life expectancy; (Cameroon National Institute of Statistics, 2021. p.6) without any source of income to take care of their children, or being alone to struggle for their children and for themselves in order to survive, these women decide first of all to push their daughters to go as further as possible with their studies, with the hope of having later a good career, which is a door to better life standard. In universities, the number of women who continue their study until Bachelor degree is higher than the number of men (Cameroon Institute of Statistics 2023, p.7). Men in Cameroon for most of them, usually prefer to start looking for jobs to take care of their family, instead of doing long university studies. So, it is becoming more common today to see women in urban areas competing with men at all level of the society as politicians, teachers, engineer, doctors, army, minister, etc...

2.3. Men and Society's Perception of Working Women

Eventhough contributing intellectually and financially in their families is a pride for many women today, knowing that this was not their primary role until a new past, this change has however been followed by noticable comsequences in families in particular and in the society in large. One of the consequences is seen on today's children education quality, which is a woman's primary role in a family. The family's normal order changes or is quite different with a mother who works because she can not fully give her time and energy to handle the house duties (preparing healthy food, raising good and respectful children) and children's education at the same time. Many recent social researches have even associated the increase of new illnesses and infant obesity to the fact that mothers are now working out and do not have time to select and cook healthy food for their families, which consequently make them fall on fast food, frozen and proceded foods.

At the level of ideology, Cameroonian women today, fortunately or unfortunately, could not escape the liberalist and feminist ideologies as well as the way of life brought to them through globalization, and the westernized model of the society. Thus, today, we witness acculturation at its top level in Cameroon, in the society which is already in majority assimilated to French and English culture, religion, administration and way of life. So, it is common today to see Cameroonian women claiming more freedom and gender equity. They claim more laws to protect them against any inequality or illegality. They also want to be free to dispose of their

bodies as they wish, without having to think of what the parents or husbands will think of them. Moreover, more and more Cameroonian women today want to have the right to speak and take decisions in their couples, the right to handle private and public affairs as men. They also want to be free to decide when to get married or when to have children or not, without any judgement from society.

Therefore, one of the most discussed topic for researchers in Cameroon is the sexual liberty and liberation of men but also of women today, which is more surprising because in that society, women are supposed to be precious, modest, not exposed to the public eyes, etc... However, today it has become quite normal for young women and men to become sexually active by the age of fifteen (15), sometimes earlier, especially in urban areas. Young people tend to seek freedom in their way of life. It becomes more and more difficult to control young girls and boys; Moreover, the fact that girls now want to get married much later than that the age of eighteen (18) compared to the past, forgetting thus the honorable aspect of getting married as virgin. Married or not, women have children as early or as late as they want and one of the main culprits of this situation are parents according to many researchers such as (Sidze & Defo, 2013, p. 8). Today, more and more women do no longer see marriage and the protection that comes with it through the man, as a vital aspect of their lives, as it used to be the case before, given that they are now admitted to do almost all the works that were only reserved to men in the past.

The gradual evolution of women at the levels of education, finance, way of life, ideologies, etc... also comes with observable modifications in the way they perceive marital relations, their way of perceiving men today, the way they live their marital and social lives; the way men also perceive women has changed too. In Cameroon today, the number of polygamous unions is decreasing because most of the women, especially the educated ones, have the choice, so they decide generally not to be in polygamous families for diverse reasons (Oppong et al., 2019, p. 947).

It should be noted that, in the Cameroonian society today, 23.5% of women are single mums (Cameroon National Institute of Statistics, 2021, P.6), a quite alarming and increasing number, with men who have either abandoned the woman, died or divorced. Single parent men have the advantage that they can remarried even if they have many children from a previous relation. Researchers put this fault on the parents' lack of responsibility on their children's upbringing nowadays. There is no longer a strict supervision or control of children, even on female children as it used to be in the past, and one of the main consequences of this kind of behavior is the high number of girls who are mothers out of marriage, some by the age of fifteen (15) (Sidze & Defo, 2013, pp. 3-4).

From the previous analyses, we have remarked considerable changes on the side of women, while there was no big changes on the men side. It seems that, women are the ones conducting the train of social changes and evolution in the Cameroonian society.

Thus, women's evolution together with other factors, is generally raised up in that society as one of the cause of recurrent divorce cases especially in young couples where generally, men are facing a new evolved type of women totally different from what they are used to through their mothers, when they –the men- have not really evolved with time. Children's evolution in families are also assigned to women notwithstanding their status.

3. Methods

This research is a Qualitative Research using a Case Study design. Qualitative researches generally focus on flexible questions rather than pre-defined ones, and they aim to find out or develop new opinions rather than imposing preconceived ones on the target population (Horowitz & Gerson, 2002, p. 268). Besides, very little or not much research has been done on this population with this topic; and when literary sources are limited, using qualitative method with an interpretative phenomenological approach to analyze the topic on a particular population might seem more appropriate (Demir & Roukaya, 2018, pp. 64-65). a phenomenological approach allows the researcher on the field to have a clear view on how the participants live, experience and display the phenomenon under study with them and then search the meaning of that experience for the participants (John W. Creswell, 1998, pp. 57-58).

For this research, a face to face Semi-structured Interview has been used preferably as the most appropriate method of data collection for this study. The researcher will design a list of questions that will guide the interview, but the interviewees will also have the right to answer freely to the different questions without specific boundaries (Bryman, 2003, p. 321).

Data Analysis step of the work should necessarily be done systematically by first of all, identifying the phenomenon to be explained and then, identify the factors that may contribute to its explanation and the categorization. Thus, the interactions with the participants during the interview will be used here to clarify and support the emerging set of categories. Meaning that, all the information collected on the field will be classified into themes and sub themes, together with the participants' demographic data, and all these will helped in the data coding. Each participant recorded will then be assigned a code using a specific coding method of identification.

To conduct this study, the researcher has used a purposive sampling selection method to find out all the participants. Thus, we will work with a total of twenty (N=20) Cameroonian men and women all leaving in Cameroon but in different cities of the country. Thus, the target population will be made up of ten (10) adult women and ten (10) adult men aged from twenty (21) to sixty (65) years old. These participants have been purposely selected for this work because they allow the researcher to have different shapes, various experiences and outcomes from the same topic or phenomenon but from people who have experienced the same issues differently (John W. Creswell, 1998, p. 58). So, the participants will have different marital statuses (polygamous and monogamous) as allowed by the Cameroonian law.

4. Findings And Discussions

It is important to mention that, the research will be divided into sub themes related to the diverse replies collected from the interviews and related to the aim of this study. The different participants, both men and women, will be referred to as P1, P2 and so on.

Table 1: Detailed personal information on participants

Gender	Age	Marital Status	Academic Level	Number Of Children	Work Situation	Social Status
P1 Female	56	Widow	High school	7	Business woman	Middle class
P2 Female	43	Married	Master	1	Employee	Middle class
P3 Female	26	Married	Master	1	Employee	Middle class
P4 Female	39	Married	Master	5	Employee	Middle class
P5 Female	33	Married	Bachelor	4	Employee	Middle class
P6 Female	24	Married	Bachelor	1	Jobless	Middle class
P7 Female	27	Single	Master	0	Employee	Middle class
P8 Female	29	Married	Master	3	Employee	High class
P9 Female	33	Married	Master	4	Business woman	Middle class
P10 Female	60	Married	High school	10	Small Business	Low class
P11 Male	31	Married	Bachelor	1	Business man	Middle class
P12 Male	20s	Single	Bachelor	0	Employee	Middle class
P13 Male	30s	Single	Bachelor	0	Employee	High class
P14 Male	30s	Single	PhD	0	Employee	High class
P15 Male	30s	Single	Master	0	jobless	Middle class
P16 Male	36	Married	Master	3	Employee	High class
P17 Male	40s	Married	Master	5	Business man	High class
P18 Male	40s	Married	Master	7	Employee	Middle class
P19 Male	30s	Single	PhD	1	Employee	Middle class
P20 Male	34	Married	Master	3	Business man	High class

4.1. A Woman's First Husband is her Job

As it is known, Cameroon is evolving as well as many countries around the world in this 21st century; many social aspects are changing. Thus, today, the presence of women is particularly remarkable in public places, which is normally men's areas. Some of them are oriented towards informal works, agriculture, and other jobs providing them a daily, weekly or monthly salary that helps those women towards the achievement of their financial autonomy. So, Cameroonian women are now included in number in the academic milieu and universities at the best places, in public and private companies also at the top ranks. Even in the government, women progressively take more places as decisions makers under the role of ministers, deputies and so on. However, this state of things is not well seen by all the Cameroonian men who feel their masculinity and their authority threatened, and even by some women who still prefer women to stay in their traditional role, or a status quo position for women. Therefore, some Cameroonians tend to justify the various changes observed inside families by the fact that women who are mothers, work many hours out of the house, and consequently cannot take care of the children, their husbands and the house works properly by themselves. On the other hand, many elderly and young mothers or women think that, today, a woman's first husband is her job, arguing that, even in difficult time of conflict or separation with the husband, it is always better for a woman, especially those who have children, to have a backup, a source of income which will help her to take care of herself and her children. This argument was defended by all our female participants even though some of them were still jobless.

4.2. Today, Cameroonian Young men are too irresponsible!

Concerning the fact that women woke up and want to work more than before, many female participants during the interviews justified this state of things by stating that, it is because men, who are husbands, do no longer take full responsibility of their roles as men and they leave or

transfer many of their responsibilities to women. When we know that, today, taking care of a household, of children and of oneself requires a lot of money, it becomes unavoidable for women to take professional trainings to find a job later, to support the husband in his original role.

This opinion was well developed by most of our female participants such as P2, P5, P7 and P10 (all are young working women, married for some of them) who all think that, men today are too lazy, and they do not want to take their family fully in charge as it normally should be. They further defended that, those who fully assume their responsibilities are very few, and even when they do, after some time they start complaining of the overload of charges on their shoulders. We can notice that, three on the four female participants who stated this opinion are in or come from polygamous families. This is to say that, many among the Cameroonian men, particularly those in polygamous families, do not take full responsibility of their wives and children. This oblige their wives to find a job, in order to take care of themselves and their children. One of them said:

“I was obliged to start working in a different city, to have an extra money because my husband do not provide enough for me and my children. Moreover, he has other children with my co-wife so, his salary is not enough for all of us in our polygamous family. I truly would have preferred to stay at home, practicing my religion (she is Muslim), educating my children and spending memorable moments with them to reinforce our mother-children relationship, but it is not possible, unfortunately. If I stay at home, my children will lack a lot of basic things, and I cannot allow that to happen”... (P5, working married woman).

Almost the same words were uttered by P2 and P10 who live exactly the same dilemma in their marriages, and P7 describes almost the same situation from her mother's experience, knowing that, at the time of the interview she was not yet married. This situation is very difficult for some women who are already mothers because their husband's economic situation or their husbands attitudes towards all the charges in the family may not allow those women to have the choice to work or to stay at home when they want. They feel an obligation to work and this is a challenging decision for them to make. Hence it can be noticed that, Cameroonian women in marriages do not decide to work for their own personal satisfaction, but to assist their husbands in their primary role as providers; working for those women becomes a mere obligation.

4.3. Men Now Prefer Modern Working Women to House Wives

The motivation of Cameroonian women to be more and more outside searching for jobs, clearly has various justifications and this could be perceived from the participants' point of focus during the interview. Thus, the female participants mentioned men's choice in terms of the quality of wives they want today, which seems to lead many women to try to attract men's attention or to build an image of independent and working women, but secretly actually hoping to impress the male gender and to increase their chance of being wooed or married.

So, concerning this affirmation on men's choice of women, taken from most of, not to say all of our female participants, who unanimously think that men prefer working women, almost all our male participants rather stated that, they would be fine if their wife does not work, in case she chooses not to. However, as soon as she decides to work, some of them would rather prefer that the wife contributes in some minor charges (water or electricity bills on her choice) not for the purpose of supporting their husbands in their roles but for the women in question to feel useful in the house. This for the men will not be an obligation in their family life. The previously

cited opinion was repeated and defended by almost all our male participants, except the participant P20 (an intellectual married working man) who prefers a complete autonomy of his wife or wives when he says that:

“Even though I can take everything in charge in my household, I prefer that my wife takes the habit of contributing in the house expenses. Very soon I will marry a second wife and she will need to take care of many things without waiting for me. I had contributed in her education so that she can later work and support me”... (P20, 34 years old, educated business owner).

Thus, from the previous analysis, it comes out that, the female participants strongly think that if they work more and earn their own money, they will be noticed by men or potential partners or husbands who tend now to prefer women who have a job to those who do not have. However, this argument was proved wrong by almost of our male participants. This is not what men really think when these later are making their choice of wife.

On the other hand, Cameroonian women seem to be more satisfied to play the role of the second bread providers in the family, while men think that, they can still continue to take in charge all the family expenses alone depending on the family's financial case at that time. It should also be mentioned that, for most of the male participants, women today are wrongly advised by their friends, mothers, coaches on social media, and so on, and it pushes them to adopt wrong behaviors and attitudes towards their family and husbands. This was clearly explained by P11, P12 and P15 who further said that, those wrong advises are surely based on negative experiences of few women.

“Women today follow their female friends, coaches that they find on social media, and some ‘wounded mothers’ who had the bad luck of having bad husbands or partners who did not treated them correctly in their marriages. So, they think that all men are the same. Today women want to work to compete with men in the house. Others are influenced by celebrities on social media who call themselves ‘financially independent and strong women’ and all those wrong advises make women to distance themselves from our traditional couple values”... (P11, P12).

Thus, the issue of working women need a serious focus because it causes a lot of conflicts and frustrations in couples and families with children. Today, a child's misbehavior, delinquency and other failures are attributed to the fact that his mother is working and does not have time to educate him or her. For many Cameroonian men and elderly parents, young women who are newly parents should stay at home to play their primary role of educating children at least until a certain age. But the question we ask is to know if children from families where the mother is house wife are better educated than the ones where the mother is working.

4.4. Nowadays, Women Love Money Too much!

This statement was pronounced by half of our male participants while discussing on the real reasons why women are so attached to their financial autonomy nowadays. Following up along that line, participants P11, P12, P15, P18 and P19 stated that, women are rather attached to money than to the pretended financial autonomy that they are saying to work for. They later said that, Cameroonian women for most of them, are not primarily working to support their husband. They all repeated that, when a women helps a man in his charges many times, she soon becomes annoyed and some of them can even start disrespecting the man of the house because of that contribution. This is the reason why, all the previously cited participants further

mentioned that, it is always better for a man to take full responsibility of his household expenses, to avoid conflicts. Moreover, one of the participants went further and took an example in his couple by saying that:

“If women were patient and supportive to their husbands under challenging times, many couples would not have major problems; and many mothers would be spending most of their time inside, at home, taking care of their children and household. (...) If women were not greedy and eager to have the most beautiful and most expensive articles when wanting a standard of life higher than their real standard, not seeking any useless competition with their sisters, in-law, and friends, many couples would be peaceful and happy actually”... (P18, a middle class employee in his 40s).

This is to say that, for men, the problem seem to be women’s perception of fulfillment and satisfaction in their way of life which is different from the men’s own; hence the clash of opinion and conflicts. It is known that, women generally prefer men who can provide them a minimum of security in terms of finance for themselves and their future children, a physical and moral security, among other important factors that intervene in conscious or unconscious female selection.

This part of the analysis, as the previous one, also brings up the diversity and contradiction that exists between men and women’s opinions and vision of life, concerning the same situation. Another point that comes out consequently from the fact that many women are working more and more outside is that, some roles have started to be mixed up together between husband and wife. Now, this can be seen as an advantage or an inconvenient, depending on each couple’s vision (traditional or modern).

4.5. Many ‘New’ Cameroonian Women Follow their Mother’s Advice of Avoiding the Appellation ‘consumer’ by their future husband!

This statement is one of the most recurrent one that came from the female participants. It seems to be the base or the starting point of the changes noticed on the Cameroonian women’s mindset, usually instigated by women’s mothers who used to be house wives, not very educated, and staying at home to take care of the children, the husband and the household, even though some of those mothers were doing informal works to earn some money for the family. Therefore, as it was seen in many countries like in UK, France, USA, during the past decades, women were at the origin of many fights that lead to the adoption of new laws and new way of life to which men and the rest of the population just had to adapt to. In Cameroon too, women will most probably be at the origin of some major mental and social liberations (not libertinism) that will bring social changes in the country.

Thus, all our female participants during the interview talked about the fact that, for them, it was not even an option to be house wife for the rest of their lives, and that it is important for a woman to earn her own money, so that she would be respected by their man. For those women, they think that, today if a woman does not work or at least earn her own money, there is a high probability that her husband will see her as a mere consumer in the house, someone who does not contribute in anything, only eating what is provided by the husband. Even though both men and women know that it is the husband who is the first bread provider, hearing from the husband that she is unproductive is like a big insult to a woman’s dignity, one of the worse insult for women. Many mothers among the old couples, suffered from this ‘humiliation’ by their husband, as it was revealed by our elderly female participants during the interview (P1 and

P10). This is the reason why many Cameroonian mothers and aunts decided to educate their young female children not only to marital tasks but mostly as future educated working women. However, half of our male participants (P11, P12, P15, P16 and P18) who rather think that, among the wrong and worse advises that many women have received from their mothers or aunts, there is the one of being absolutely financially independent by all means. Men think that, such arguments mislead women in their nature and objectives as women and mothers because it causes them to unnecessarily compete with men when they are married. On the other hand, women think that, this is the best advice a women can ever receive before getting married today if she wants to avoid irrelevant frustrations. Thus, from that position, one can understand or conclude that, today, the new generation of young women's self-development and fulfillment in the society and in their marriage, start by her financial autonomy, and this was best explained by our elderly female participants who both said that:

"I got married too early, and I did not have the chance to pursue my studies to the level I wanted to become what I wanted. I was reduced to ask every little thing to my husband, and sometimes his way of giving or replying was so frustrating that I regretted not to have my own money to solve my problems by myself. This is the reason why I have always encouraged my children to continue their education and find a job, be autonomous before getting married"... (P1 and P10).

Nonetheless, it should be mentioned that, this is a matter of choice depending on each family and the education that mothers give to their daughters. That education is still tradition in some rural areas of Cameroon where young girls are still educated to their primary role of wife and mother. Also, the education given by parents obviously differ for male children who receives different advice and mindset when they grow up. Thus, there is an existing divergence of opinion between both genders here because, men are still educated to their traditional primary roles, in a society where women are growing up with newly shaped habits and way of thinking.

4.6. Many Cameroonian Women are now Feminists to Fight against Men

This is in reference to feminism as known in western countries, where women are organizing movements to fight for equal rights with men and for women's emancipation in the society, putting woman at the center of social researches and achievements (Stacey & Thorne, 1985, p. 304). Therefore, Cameroonian men are convinced that, if their Cameroonian wives want to follow this movements and the ideology behind it, it will be dangerous for the family's stability and women's primary role will be threatened. It is well known that Cameroonian men living in Cameroon are still very conservative and traditionalist in terms of gender roles.

Feminist movements, as mentioned earlier in this work, were one of the elements that triggered social changes in western countries. So, if a black women feminism is adopted by some Cameroonian women, a contextualized feminism to their realities, then women would be definitely considered as leaders of change in the Cameroonian society. A growing number of the Cameroonian women living out of the country tend to embrace the white feminism and know how to fight for their rights.

However, in the Cameroonian context, any women who is fighting for her rights or denouncing to the authorities any mistreatment on her or her children committed by the husband particularly, is usually called a feminist. Thus, many women who do not want this appellation on them are sometimes discouraged to continue their fights even when it is legal. This controversial situation was also witnessed in the USA among young women, who do not want

the etiquette of 'feminist' but want their rights to be respected though (Moi, 2006, p. 1735). Many prefer to pretend and let go of many injustices against them, especially when families are involved.

This situation was well explained by all the female participants especially P1, P2, P5 and P10 who described their cases particularly in the sense that made us to understand that, they were ready to denounce their husbands to social services when they were not taking care of the children properly; some were ready to quit the marriage because the husband did not respect their marriage engagement, like staying faithful to one woman, not mistreating them because of a second wife, taking care of their wife and children in all cases, etc. P2 was particularly affected because, as an educated women, she wanted to fight for her rights and her child's own. She was ready to do a lot but was stopped in her fights.

"My husband does not take care of me anymore; he provides for the minimum for our child. When I was the only wife, he was taking good care of us, everything was fine until when he took a second wife without informing me, without my concern. I wanted to divorce after that betrayal, because that was not what we agreed on before marriage. My family and his family asked me not to divorce, to keep my family for my child to grow up with her father. In my inner self, this is not the life I wanted to lie with my husband, but they have convinced me to stay. This inner conflict makes me sad and sick..." (P2, a married women in her 40s, middle class employee).

As it can be seen, social and family pressure even discourage women to fight for themselves just to keep some fake family life wherein most of them are not happy and satisfied. Even those who can afford to pursue some legal procedures in court are not allow to do so if they are not determined enough to fight by themselves.

On the other hand, we had most of our male participants who stated that, young women today are influenced by white feminists copied from western countries, and they raise their voice for every little problem and this makes the marital life difficult with most of them. Those men continued by defending that, their mothers and elderly parents were not like that; mothers used to preserve their husbands and their families. Nowadays, women want to show to men that they are strong enough to fight them back if they feel attacked. A powerful statement was repeated by our male participants during the interview:

"You yell at your own wife today, she can call police on you or call her brothers as reinforcement. If she does not have a good family who advises her, she can send you to jail".

This example was given by almost all our male participants (P15, P14, P20 and P19, P16) when explaining to which extend the situation has gone and they were denouncing it as one of the factors causing divorces of young Cameroonian couples.

Thus, on this point too, there is a divergence of opinion between both genders.

4.7. Women are no longer Patient in Marriage with their Husbands!

This was noticed from the researcher's observations on the field, but also stated by all the female participants in our sampling. Thus, certain behaviors and habits have emerged since few decades now on the female gender. Some habits like infidelity, divorce or separations have increased, and men and women think that it comes from the high level of women's liberation these past years. This liberation came up after the opening of the country to the rest of the

world through internet with social media where Cameroonians had access to a quite lot of information on social and sexual life, which used to be limited before. The lack of patience in couples comes in whenever the husband has financial difficulty, or does not provide enough attention and sexual satisfaction to their wives, among other factors.

Thus, after field observations, literature on the subject and the participants' replies to the questions of fast growing cases of early divorces and infidelity in Cameroon, it can be stated that, men as well as women put the bigger responsibility on women. Our male participants think that, if women were patient and pure as our mothers used to be, we would not have infidelity cases; particularly as they are the ones to suffer more from the consequences, because a woman who is caught cheating is usually divorced by her husband. The female participants on the other hand think that, many women have lost their modesty and shame, and at the same time, they do no longer want to endure toxic romantic relationships as our mothers used to do. As soon as there is a problem or an element of their daily satisfaction is missing, most of the women now prefer to start by complaining a lot, then cheating for some of them (the level is female infidelity is increasing, for those who confess or who are caught, among the single and married women in the country), then quit the relationship or divorce.

“Today, most of the young women don't want to waste their energy fighting for a marriage where they feel that they are not fully satisfied. However, it is dirty for a woman to cheat. So, it is always better to divorce instead. This seems egoistic from a women especially as mother, but many courageous ones now prefer their wellbeing, especially those who work and can take care of themselves and their children alone...” (P1 to P10).

Some women openly confessed that, very soon their patience will reach the limit and they will simply ask for divorce and move on. For them, it is better to have in mind that you are alone, and fighting for yourself, instead of supporting a husband who cannot even take his responsibilities as a man. Thus, the female participant P6 clearly stated that:

“Today, I am still patient with my husband but from what I can perceive in our family life, I think that I will not end up my life with him as husband. I am now 80% sure to separate from my husband in a near future, given that, he does not fulfill his responsibilities as a father towards our children; I do more than him. Not to mention his duties as a fair husband in the way it is recommended in Islam, as a polygamous husband...” (P6).

The assertion concerning women's increasing lack of patience towards their husbands, as mentioned by all our female participants can be seen as a justification or a starting point to many family issues today in Cameroon. More infidelity of both men and women, separations and divorces, even misunderstandings or problems with in-laws and so on, can be sited in the list of problems that can will continue to increase during the future years if women continue to think in such a way. However, from our analysis, it comes out that, if Cameroonian women stop some of their new bad habits like infidelity, and regain their dignity, men will automatically follow and stop too, given that, they need each other to commit an act of infidelity for instance.

Thus, this is certainly the reason why, both men and women think that, everything changing today in the Cameroonian social life is instigated by women, who are mothers, educating and shaping the habits and mindset of children who are the future generations. However, it can be noticed that, all the said changes that are gradually appearing are a reply to men's behaviors and how they used to treat women before. So, it becomes ambiguous to define if Cameroonian women really fight for themselves or, as many men think, they fight to show to men that they

can also reply back to their various unfairness, inequalities, injustice, frustrations, lack of respect, superiority, lack of attention, among other reasons.

Therefore, if we understand social changes as a reply to patriarchy and male privileges in short, then it can be concluded that, men and women are inter-influencing each other in the process of social changes in Cameroon; and the more women will face injustice and dissatisfaction inside family which is the smallest unit of the society, the more women will rebel and their mindset will evolve, resulting thus into more changes in families and then in the society.

5. Conclusion

To sum it up, this piece of work brings up the diversity and contradiction that exists between the Cameroonian men and women's opinions on the current society orientations, especially concerning the issues of working women, structural changes in families and their immediate consequences. Thus, one of the direct consequences of women's entrance in public places to work is on children's education. Therefore, another point that comes out consequently from the fact that many women are working more and more is that, some roles have started to be mixed up together between husband and wife. Now, this can be seen as an advantage or an inconvenient, depending on each couple's vision (traditional or modern). Reason why this research is important in the sense that, it displays people's real deep opinions on family issues. However, when talking about social changes, it is important to recall that, it mainly has to do with family structure, couple way of life, gender role mix up, changes in children's education, new habits inserted inside family life, etc. Thus, the most recent changes observed today, which is also in constant increase in the society is women who work mostly out of the house. Thus, men in this research are concretely complaining and accusing women of learning new habits from western countries, through all the new means of communication like the social media. Men think that, women are changing because of all what they learn from other modern women. They argue that, women want to copy or learn white feminism which is not even appropriate to their black African context and their daily fights, and that they are transmitting those bad habits to their children who are the future of the society.

Women on their side complain that men today have changed too. They became too irresponsible. They do not treat women properly as real men are supposed to, and do not fully take care of their family and household charges as our fathers used to do before. Men think that, women are no longer patient in marriage, and that they love money and comfort more than their husbands. In fact, many mothers used to marry quite early, during their teenage, but they later regretted that situation because most of them could not develop their potential and skills in school and work places. Thus, those mothers advised most of their daughters not to do the same mistake. So, the level of educated girls is increasing every year in Cameroon.

Female participants have explained that, they are almost obliged to go out and work to support their husbands in the household charges, or else, the children and the family will lack many vital resources. However, many men feel threatened in their natural territory which is the public place, with the increasing presence of women in different jobs. Unfortunately for them, women are more ambitious today, and don't want to depend on their husbands financially. Most of those women were wisely advised by their mothers and aunts who told them that, 'a woman's first husband is her job' and no young woman deserves to be called a 'consumer' by her husband today. Most of the young Cameroonian women today have been educated to become

workers in the society, and thus, to avoid receiving those humiliating words that traumatized elderly mothers in their marriages. So they educated their female children particularly to hard work, and probably forgot to transmit marriage science to most of those young girls.

The country's economic situation has worsen the level of families' way of life and standard. Inflation is imminent, life is becoming very expensive as time passes, and men need extra income from their wives to maintain a certain standard for themselves and their children. Thus, many men do not see or understand yet that, they will need to adjust and learn new tasks to help their wives in the house works and other tasks like children's education, to catch up current women's level. This is because most of the women on their own, have learnt to work outside, gained autonomy, and do some of the men's tasks sometimes better than them.

References

- Azevedo, M. J. P., Gwendolyn (1986). The changing status of women in cameroon: An overview; *The Western Journal of Black Studies*; Pullman., Wash. Vol. 10 (4), 195.
- Boserup, E. (1983). *La femme face au développement économique* [compte-rendu]. *Revue Tiers Monde*, 24 (95), 698-699.
- Bucrep Cameroon (2023). The number of girls who go to school in rural and urban areas in Cameroon. Retrieved from:
[https://cameroon.opendataforafrica.org/data#source=Bureau+Central+des+Recensements+et+des+Etudes+de+Population+\(BUCREP\)+-+Cameroon](https://cameroon.opendataforafrica.org/data#source=Bureau+Central+des+Recensements+et+des+Etudes+de+Population+(BUCREP)+-+Cameroon)
- Bryman, A. (2003). *Social Science Methods* (2nd ed.) New York, U.S.A: Oxford University.
- Camer.be (2023). The divorce rate in Douala Cameroon in 2023. Retrieved from:
<https://www.camer.be/55247/11:1/cameroun-360-demandes-de-divorce-en-un-an-a-douala-cameroon.html>
- Cameroon National Civil Status Office (BUNEC) (2018). Retrieved from:
<https://ins-cameroun.cm/wp-content/uploads/2023/06/Report-Final-31-05-2021.pdf>
- Cameroon Institute of Statistics (2021): EDS-MICS, . Retrieved from:
<https://ins-cameroun.cm/wp-content/uploads/2021/05/DEPLIANT-JIF-2021-vers-07-05-2021-Vers-DG-francais.pdf>
/ <https://ins-cameroun.cm/statistique/journee-internationale-de-la-femme-edition-2021/>
- Cameroon Institute of Statistics (2023). Retrieved from:
https://www.fluechtlingshilfe.ch/fileadmin/user_upload/Publikationen/Herkunftslaenderberichte/Afrika/Kamerun/230414_KAM_mariage_force_femicide.pdf
- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Traditions*. USA: SAGE Publications, Inc.
- Demir, İ., & Roukaya, M. N. (2018). *Everyday Interpersonal Experiences of African International Students in Turkey: A Phenomenological Study*. Current Debates In Education, 20-63, London: IJOPEC publication.
- Horowitz, R., & Gerson, K. (2002). *Observation and interviewing: options and choices in qualitative research*. In *Qualitative research: An international guide to issues in practice*, London: Sage.
- Nkwi, P. N. (1987). *Transformations of African Marriage*, The Changing Role of Women and their Contributions to the Domestic Economy in Cameroon, London: Routledge.
- Makiwane, M., Gumede, N. A., Makoae, M., & Vawda, M. (2017). Family in a changing South Africa: structures, functions and the welfare of members. *South African Review of Sociology*, 48(2), 49-69.
- Moi, T. (2006). "I am not a feminist, but...": how feminism became the f-word. *PMLA/Publications of the Modern Language Association of America*, 121(5), 1735-1741.
- Odetola, T. O., Oloruntimehin, O., & Aweda, D. A. (1983). *Man and society in Africa: an introduction to sociology*. London: Longman
- Ogundare, S. F. (2010). Changes in family types and functions among Yoruba of Southwestern Nigeria since 1960. *Journal of GLBT Family Studies*, 6(4), 447-457.
- Oppong, G., Monebenimp, F., & Dapi Nzefa, L. (2019). 'You just have to grin and bear'—emotional suppression among women in polygyny in Cameroon. *Culture, health & sexuality*, 21(8), 946-956.
- Sidze, E. M., & Defo, B. K. (2013). Effects of parenting practices on sexual risk-taking among young people in Cameroon. *BMC public health*, 13(1), 1-14.
- Stacey, J., & Thorne, B. (1985). The missing feminist revolution in sociology. *Social problems*, 32(4), 301-316.

Türkiye'de İslami Kadın Moda Algısına Eleştirel Bir Katkı

Öz

Türkiye'de tarihsel bir perspektiften incelendiğinde, İslamcı olarak nitelendirilen veya inançları doğrultusunda yaşamayı tercih eden Müslüman kadınların toplumsal katılımı ve görünürlüğü üzerine yapılan tartışmalar önemli bir evrim süreci göstermiştir. Geçmişte, ev ortamı ve bireysel habituslarında daha kapalı ve sınırlı bir alana mahkûm edilen Müslüman kadınların toplumsal katılımı günümüzde önemli ölçüde artmış, bu kadınlar artık toplumun göz önünde olan, vitrindeki yerlerini almış bireyler haline gelmişlerdir. Bu dönüşümün arka planında yatan çeşitli faktörler arasında İslami moda ve bu moda daire algılar dikkate değer bir inceleme konusudur. İslami modanın popülerleşmesi, Müslüman kadınların hem dini inançlarını ifade etme biçimlerini hem de toplumsal ve kültürel katılımlarını şekillendiren önemli bir faktör olmuştur. Bu süreç, moda dergileri, sosyal medya fenomenleri ve çevrimiçi oyunlar gibi çeşitli medya araçları aracılığıyla incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu platformlar, İslami moda anlayışının yaygınlaşmasında ve çeşitlenmesinde kilit rol oynamış, Müslüman kadınların kendilerini ifade etme ve toplum içinde görünür olma yollarını çeşitlendirmiştir. Moda dergileri, trendleri ve yeni stil önerilerini sunarken, sosyal medya fenomenleri kişisel deneyimlerini ve giyim tarzlarını takipçileriyle paylaşarak İslami modanın daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Çevrimiçi oyunlar ise, sanal dünyada Müslüman kadın karakterlerin moda daire tercihlerini yansıtarak, genç nesiller arasında farkındalık yaratmış ve İslami moda anlayışını daha geniş bir perspektifle ele almayı mümkün kılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din, Kadın, Moda, Sosyal Medya, Oyun

A Critical Contribution to the Perception of Islamic Women's Fashion in Turkey

Abstract

There was a significant evolution in the debates on the social participation and emergence of Muslim women in Turkey, who developed from a traditional perspective and were described as Islamists or chose to live by their beliefs. In the past, Muslim women, who were confined to a more closed and limited space in the home environment and individual habits, have changed significantly socially today, and these women have now become individuals who are in the public eye and in the showcase. Among the various factors in the background of this person, Islamic fashion and a value where perceptions about this fashion are not observed can be examined. The popularization of Islamic fashion has been an important factor shaping both the way Muslim women express their religious beliefs and their social and cultural participation. This process has been examined and evaluated through various media such as fashion magazines, social media influencers and online games. These platforms have played a key role in the spread and diversification of the Islamic fashion concept, diversifying the ways Muslim women express themselves and be visible in society. While fashion magazines offer trends and new style suggestions, social media influencers have enabled Islamic fashion to reach wider audiences by following and sharing their personal experiences and clothing styles. Online games, on the other hand, have created distance among the younger generations by reflecting the fashion preferences of Muslim female characters in the virtual world, and it has become possible to consider the understanding of Islamic fashion from a broader perspective.

Keywords: Religion, Woman, Fashion, Social Media, Game

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Ozan Aytepe 

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kütahya-Türkiye.

e-posta: ozanaytepe049@gmail.com.

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 27. 02. 2024

Kabul tarihi-Date of acceptance: 27. 04. 2024

Yayın tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two External

Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör

Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Etik bildirim- Complaints

ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Aytepe, O. (2024). Türkiye'de İslami kadın moda algısına eleştirel bir katkı. *İçtimaiyat*, 8(2), ss. 729-744. DOI:

<https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1443944>

1. Giriş

Türkiye'deki toplumsal yapının derinlemesine incelenmesi, kadının giyim ve moda algısının sadece estetik bir tercih olmanın ötesinde, politik, sosyal ve kültürel bir ifade biçimi olduğunu göstermektedir. Giyim tarzı, kadınların toplumdaki yerini, ideolojik duruşunu ve sosyal sınıfını sembolize ederken, aynı zamanda bireysel kimliklerinin ve toplumsal aidiyetlerinin de bir göstergesi haline gelmiştir. Türkiye'de kadınların giyim tercihlerinde yaşanan dönüşüm, özellikle İslami moda bağlamında incelendiğinde, bu değişimin sadece moda endüstrisiyle sınırlı olmadığı, daha geniş politik ve sosyal değişimlerle iç içe geçtiği anlaşılmaktadır

1960'lardan itibaren özellikle 1980'lerde kamusal alanda görünürlük kazanmaya başlayan örtünme pratiği, kadınların hem kamusal hem de özel alanda verdikleri mücadelelerin bir yansıması olarak ele alınabilir. Bu dönemde kadınların örtünme biçimleri, politik ve sosyal anlamda çeşitli tartışmaların odağı olmuş, örtünen kadınların kamusal alandaki varlığı, hem desteklenen hem de eleştirilen bir konu haline gelmiştir. 1980'lerde siyasi süreçlerin etkisiyle örtünen kadının görünürlüğü artmış, bu durum moda dünyasında da yeni bir alanın keşfedilmesine yol açmıştır. İslami moda, bu dönemde kadınların hem dini inançlarını hem de modern yaşam tarzlarını yansıtan bir stil olarak ortaya çıkmıştır.

2000'li yıllara gelindiğinde, İslami moda daha geniş bir platform kazanmış, sosyal medya fenomenleri, moda dergileri ve çevrimiçi oyunlar gibi yeni medya araçları sayesinde geniş kitlelere ulaşmıştır. Bu süreçte, örtünen kadınlar sadece dini inançlarını ifade etmekle kalmamış, aynı zamanda moda dünyasında aktif birer katılımcı olarak yerlerini almışlardır. İslami moda, kadınların kendilerini ifade etme biçimlerini genişletmiş ve onlara hem dini inançlarına uygun hem de modern ve şık giyim seçenekleri sunmuştur. Bu dönüşüm, Türkiye'de kadınların toplumsal katılımı ve görünürlüğü açısından önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. İslami moda üzerinden yapılan değerlendirmeler, kadınların toplumsal ve politik alandaki varlıklarını güçlendirirken, aynı zamanda moda endüstrisinde de önemli bir değişim ve çeşitliliğin yaşanmasına olanak tanımıştır. Kadınların giyim tercihleri, artık sadece bireysel estetik tercihler değil, aynı zamanda toplumsal, politik ve kültürel birer ifade aracı olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, İslami moda, Türkiye'de kadınların toplumsal ve kültürel değişimlerdeki aktif rollerini ve bu değişimlerin moda dünyasına yansımalarını gösteren önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Günümüzde tüketim kültürü, moda algısının kolektif boyuttan çoklu bireysel boyuta evrilmesine öncülük etmektedir. Bu evrilmeyi, politik kimliklerin ötesinde, tüketim pratiklerinin ön plana çıktığı bir yapı olarak gözlemlemekteyiz. Örneğin, Jipe binmek, yılda iki kez umreye gitmek, İslami tatiller, moda blogları, sosyal medya fenomenliği ve sanal aktivizm gibi çeşitli tüketim biçimleri, bireyin sosyal statüsünü ve kimliğini ifade etmenin yeni yolları haline gelmiştir. Bu durum, modaya erişimin kolaylaşmasıyla birlikte ekonomik gösteriş ve sosyal duyarsızlık meselelerini gündeme taşımıştır. Geçmiş dönemlerde örtünme, ötekileştirilmenin bir simgesi olarak algılanırken, günümüzde moda aracılığıyla kadınların özgürce seçim yapabilmelerinin bir göstergesi olarak kabul ediliyor. Elizabeth Bucar'ın belirttiği gibi, mütevazı kıyafetlerin yalnızca sosyal kontrol veya dini ortodoksiyi temsil etmediği, çok daha geniş bir anlam yelpazesine sahip olduğu anlaşılmaktadır (Bucar, 2017).

İslami giyimdeki çeşitliliğin, Müslüman toplum ve topluluklarda örtünme biçiminin homojen olmadığını ve yerel kimliklerle harmanlandığını göstermesi, İslami moda anlayışının Arap dünyasının sunduğu standartların ötesine geçebildiğini ve homojenleşmiş İslam anlayışına karşı

bir duruş sergilediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, dergilerin ve diğer medya araçlarının, kültürel birikimimizi aktarmada yetersiz kaldığı eleştirisini güçlendirirken, Körfez toplumlarının tercihlerini yansıtan ve yerel dindarlığa sıkışıp kalan bir yayın anlayışının benimsendiğini göstermektedir. Bu bağlamda, moda ve dergi dünyasının sunduğu içerikler kadar, bu içerikleri tüketen okuyucu kitlesinin sosyo-kültürel dinamiklerinin anlaşılmasının, mevcut süreci kavramak adına daha verimli olacağı öne sürülmektedir. Dolayısıyla, moda ve magazin dünyasında sığ tartışmaların ötesine geçilerek, toplumda dindarlığa ve dindar bireylere yüklenen anlamın derinlemesine incelenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu, sadece moda ve dindarlık kavramlarını değil, aynı zamanda bireysel ve kolektif kimliklerin nasıl şekillendiği ve ifade edildiği üzerine kapsamlı bir tartışma zeminini de beraberinde getirecektir.

2. Din ve Moda

Din, insan varoluşunun temel taşlarından biri olarak tarih boyunca kendini göstermiş, değişen zaman ve mekân koşullarında bile insanlık için vazgeçilmez bir ihtiyaç olarak ön plana çıkmıştır. Bu evrensel olgunun, toplumların yapısında ve bireylerin yaşamlarında derin izler bıraktığı gözlemlenir. Din, inanç ve kutsallık atfetme pratiğiyle, bireyin ve topluluğun dünyevi yaşantısını düzenleyen, kurallar koyan bir yapı olarak işlev görür. İslam dininde "iman" kavramı, sadece inanç ve din anlamına gelmekle kalmayıp, İslam'ın temel yapı taşlarından biri olarak kabul edilir. İslam ve iman kavramları, Kur'an'da ve İslami akide sisteminin kurucu düşüncelerinde, inancın somut bir tezahürü ve organize olmuş bir İslam toplumunun ifadesi olarak ele alınır (Rahman, 1997: 8). İslam, toplumsal düzenin ilahi buyruklarla ve insan iradesinden bağımsız kurullarla belirlendiği bir sistem olarak tanımlanır (Gellner, 2012:11). Moda ise, Latince "modus" kelimesinden türetilmiş olup, sınır ve ölçü anlamlarına gelir. Orta çağ Fransa'sında "La mode" olarak kullanılan bu terim, zamanla giyim-kuşamla özdeşleşmiş ve toplumun merkezine yerleşmiş bir olgu haline gelmiştir (Partridge, 1977). Moda, bireyin ve toplumun estetik beğenisi, statü arayışı ve değişim arzusunu ifade eden dinamik bir yapı olarak tanımlanır (Avery, Edmonds, 1998). Din ve moda arasındaki ilişki, her iki olgunun da insan yaşamındaki önemli rolleri göz önüne alındığında, ayrı düşünülemez bir bütünlük sunar. Din, bireyin ve topluluğun değer yargılarını, yaşam tarzını ve dünyevi düzenlemelerini belirlerken; moda, bu değer yargıları ve yaşam tarzının dışı vurumunda önemli bir araç olarak karşımıza çıkar. İslami moda anlayışı, dini inançlarla uyumlu bir biçimde kişisel ifade ve estetik anlayışının birleştirildiği bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Böylece, moda, dinin sağladığı değerler çerçevesinde bireyin ve toplumun değişim ve yenilik arzusunu karşılayan, aynı zamanda dini değerlerle uyumlu bir estetik anlayışı destekleyen bir yapı olarak işlev görür. Din ve moda, insanın ve toplumun varoluşsal ihtiyaçlarını, değerlerini ve estetik anlayışını yansıtan iki önemli olgu olarak önemli bir etkileşim içindedir. Bu etkileşim, toplumsal düzenin ve bireysel ifadenin zenginleştirilmesine olanak tanıırken, değişim ve yeniliğin dini değerlerle uyumlu bir şekilde entegre edilmesine katkı sağlar

Sosyolojik bakış açısıyla ele alındığında, bireysel tercihlerin nasıl bir kolektif kimlik kazandığı ve toplumsal normlara nasıl adapte edildiği, moda kavramını sosyolojinin incelenmesi gereken önemli bir alanı haline getirir. Din ve moda arasındaki ilişki hem uyumun hem de çeşitlilik ve farklılıkların bir yansıması olarak karşımıza çıkar. Moda, yalnızca bir gösteriş aracı olmanın ötesinde, bireyin ve toplumun dönüşümünde kritik bir rol oynayan sosyolojik bir fenomen olarak önem kazanır. İnsan bedeninin giysi aracılığıyla ifade edilmesi, moda olgusunu daha da karmaşık bir hale getirir ve sosyolojik analizin konusu yapar. Borlandi, Boudon ve Cherkao'nun

belirttiği gibi, "Moda olgusuyla ilgili ampirik incelemelerin azlığı, muhtemelen sözcüğün gündelik anlamda ele alınarak, onu giysi modasıyla hatta giysiyle özdeşleştirmiş olmalarından kaynaklanmaktadır." (Borlandi, Boudon, & Cherkao, 2011: 536). Bu nedenle, moda üzerine yapılan çalışmaların derinlemesine ve kapsamlı bir sosyolojik perspektifle ele alınması hem bireysel hem de toplumsal düzeydeki değişim ve dönüşümleri anlamamıza olanak sağlar.

Moda ve din ilişkisini inceleyen sosyolojik çalışmalar, bu iki olgunun toplum içerisinde nasıl bir etkileşim içinde olduğunu ve bu etkileşimin bireylerin kimlik, aidiyet ve ifade biçimleri üzerinde nasıl önemli sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Din, bireylerin ve toplulukların yaşam tarzlarını, değer yargılarını ve dünya görüşlerini şekillendirirken; moda, bu yaşam tarzlarının, değerlerin ve dünya görüşlerinin günlük yaşamda nasıl ifade edildiğinin bir göstergesi olabilir. Dolayısıyla, moda üzerine yapılacak sosyolojik incelemeler, giysi modasıyla sınırlı kalmayıp, moda olgusunun birey ve toplum üzerindeki etkilerini, bu etkilerin sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlarını da kapsayacak şekilde genişletilmelidir. Bu genişletilmiş perspektif, moda ve din ilişkisinin çok katmanlı yapısını daha iyi anlamamızı ve bu iki olgunun toplumsal dönüşümdeki rollerini detaylı bir şekilde değerlendirmemizi sağlayacaktır.

Georg Simmel'in toplumsal formlar, giysiler ve estetik değerlendirmeler üzerine kurduğu tezler, moda olgusunun sosyolojik boyutunu derinlemesine irdelemektedir. Simmel'e göre moda, sınıfsal ayrımları pekiştiren ve sürekli dönüşüm içinde olan bir sosyal yapıdır. Üst sınıfların belirli bir moda anlayışını benimsemesi ve alt sınıfların bu anlayışı takip etmesiyle, üst sınıflar kendilerini ayırt etmek için yeni moda akımlarına yönelir. Bu süreç, sınıfsal bütünlüklerin ve statü farklılıklarının sürekli yeniden üretilmesine neden olur (Simmel, 2003). İslami moda formlarına yönelik inceleme, bu teorik çerçevenin politik ve ekonomik faktörlerle harmanlanarak nasıl bir sınıfsal ve statü değişimi yarattığını gözler önüne sermektedir. Türkiye özelinde, dinsel değerlere uygun biçimde şekillendirilmiş bir moda anlayışının varlığı, İslami modanın tartışılabilir yanlarını açığa çıkarmaktadır. Hızlı erişim ve tüketim, popüler kültürün dominasyonu altında, din ve yerel kültürü modanın aracılığıyla yozlaştırmaktadır. Kutsalın tüketilmesi, dinsel ve kültürel değerlerin erozyonuna yol açmaktadır. Moda kavramının, sürekli değişim, dönüşüm ve gösterişi ifade ettiği bir yapıda, dini değerlere bağlı kadınlar için bir mücadele alanı haline geldiği görülmektedir. Dinsel moda, dini temel argümanlardan saparak bir imaj ve vitrin aracına dönüşebilir. Moda endüstrisi, dini taleplere uygun alternatifler sunarak bu alandaki çeşitliliği ve kompleksliği artırmaktadır.

Pierre Bourdieu'nin dinin toplumsal bağlılık yaratma ve toplumsal düzeni meşrulaştırma işlevine vurgu yapan yaklaşımı, moda ve din ilişkisini daha da katmanlı hale getirmektedir (Borlandi, Boudon & Cherkao, 2011: 200). Dinin temel prensiplerinin ötesinde, sosyal taleplerin modaya yansması, toplumun din ve moda arasındaki dinamik etkileşimi nasıl şekillendirdiğinin altını çizer. Bu analiz, moda ve din ilişkisinin yalnızca estetik veya dini bir mesele olmadığını, aynı zamanda sınıfsal, politik ve ekonomik boyutları da içerdiğini göstermektedir. Moda üzerinden gerçekleşen sınıfsal ve statü değişimleri, toplumsal yapıların nasıl sürekli bir dönüşüm içinde olduğunun ve bu dönüşümlerin bireylerin kimlikleri üzerinde nasıl etkili olduğunun anlaşılmasında kritik öneme sahiptir.

Günümüzde örtünme başını çerçevelemek ve farklı şekillerde örtünmek için tasarlanırken, renkler ve dokular bireysel zevkleri ifade etmekte ve bireylerin estetik algılarının birer ifadesi olmaktadır. Marka adı, giyim ve aksesuarları sosyal ayrıcalıklarını ifade etmektedir. Bu bağlamda ulus ötesi şirketler bile özellikle bu kesim için moda alternatifleri sunmaktadır. Bu

anlamda bir örtüden daha fazlası diğer bir deyişle teşhir söz konusudur. Halbuki dini otorite, tüketim ve benlik ile ilgili gerekli yönlendirmeleri barındırırken, bu durumdan uzak bir dizi estetik değerle ve popüler kültürle özdeşleşmiş baştan aşağı bir dindar moda akımı ortaya çıkmıştır.

Din adamları, tasarımcılar, politikacılar ve blog yazarları, günümüzde kadınların giyim tercihlerini etkileyen ve dindar moda algısının şekillenmesinde önemli rol oynayan aktörlerdir. Bu etkileşim, dini doktrinlerin ötesinde, yerel yorumların ve estetik anlayışların moda yaklaşımlarını belirlemesiyle daha da karmaşık bir hal alır. Elizabeth Bucar, dini modayı, "Elbise içindeki alçakgönüllülüğü, Müslüman olmayan kadınlar gibi hem uygun hem de çekici görünecek bir dizi mevcut giyim eşyası ve aksesuar stilinden oluşan Müslüman kadınlar arasında sürekli değişen bir sosyal pratik" (Bucar, 2017) olarak tanımlar. Bu tanım, tesettür moda endüstrisinin son dönemlerde gösterdiği gelişmelerin doğruluğunu teyit eder niteliktedir. Öte yandan, Şenler gibi düşünürler, dönemin getirdiği değişimlerin Müslüman Türk kadınının dini emirlere olan bigânelerine nasıl yol açtığını sorgulayarak, kadınları asıl benliklerine ve dini değerlere geri dönüşe davet etmektedir (Tezcan, 2015: 55). Bu, dindar moda algısının yalnızca estetik ve sosyal pratiklerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda bireylerin dini değerlere ve emirlere olan bağlılıklarını da içerdiğini göstermektedir. Dini moda, bireylerin giyim tercihlerinde dini inançlarını ve kişisel estetik anlayışlarını birleştirmelerine olanak tanırken, aynı zamanda toplum içindeki dini ve kültürel çeşitliliği de yansıtır. Bu alanda etkili olan aktörler, moda sektöründe dini değerleri temsil eden ve bu değerlere uygun alternatifler sunarak, dindar kadınların hem dini inançlarına hem de modern moda anlayışına uygun giyinmelerini sağlamaktadır. Bu süreç, dini moda anlayışının ve tesettür moda endüstrisinin, sadece giyim tarzı değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir ifade biçimi olarak önem kazanmasına neden olmaktadır. Dini moda ve tesettür endüstrisinin gelişimi, modern toplumlarda dini inançların ve kişisel estetik tercihlerin nasıl iç içe geçebileceğinin ve bu sürecin toplumsal ve kültürel dinamikler üzerindeki etkilerinin bir göstergesidir. Bu bağlamda, moda endüstrisinin dindar kadınların ihtiyaç ve beklentilerine yönelik çeşitli seçenekler sunması, dini moda anlayışının daha da zenginleşmesine ve çeşitlenmesine katkıda bulunmaktadır.

3. Din ve Tüketim

Sahip olma, tatmin olma, biriktirme arzusu vb. birden çok parametresi olan tüketim olgusunu bu başlıkta uzunca tartışmak yerine bu olgunun bireyi ve toplumu ne derece etkilediği, yönlendirdiği ve baskıladığı sorunsallaştırılacaktır. Bu anlamda Tüketim Kültürü'nün ilişki ağlarından kimlik yaratımına kadar geniş bir yelpazesi olduğu özellikle kapitalist durumla yakından ilişkilidir. Hazır olana tabi olma durumu son tahlilde sunulanın seçeneksizliğinin içerisinde bireyi ve toplumu bağımlı hale getirmektedir. Bu bağlamda tüketilen din, kültür vb. unsurlar bu süreçte bağımsız hareket edememekte ve maruz kaldıkları durum karşısında dönüşüm geçirmektedir. Artık görülen o ki tüketim kültürü dinsel kimlikler yaratmakta ve ilişki ağları oluşturmaktadır. Bu durum karşısında tüketim öğelerinin "kapsadığı kadar dışladığı ve bu örüntüler karşısında hangi toplumsal imgeye karşılık geldiği bilinmemektedir" (Douglas, Isherwood, 2000). Burada dikkat edilmesi gereken hususun iktisadi açıdan bu durumun bir zorlamayı ifade etmediği aksine tüketicinin seçimleri noktasında özgür olduğu kabulüdür. Bu bağlamda tüketenin dinsel veya seküler bir yaklaşım içerisinde olma durumu bireyin tercihine kalmıştır. İslami moda anlayışının bu tüketim ağının dışında değerlendirilemeyeceği açıktır. Çünkü özellikle Türkiye'de politik ve ekonomik alanın geçirmiş olduğu tarihsel süreç İslami

moda anlayışının şekillenmesinde aktör durumundadır. 1980'ler de başlayan bu tarihsel süreç 1990, 2000 ve 2000 sonrası süreç olarak değerlendirilebilir.

İslami moda tarzı farklı ritimler ve farklı seviyelere göre değişimlere uğramıştır. Örtü ilk başlarda İslami deneyimine sıkıca bağlıyken daha sonra kendi normlarını ve değerlerini hızlıca üreten kitle tüketimi bağlamına oturmuştur. Böylece modayı dayatılmış bir stil kültürel bir sapma gereksiz harcamalara teşvik eden bir öge olarak modayı reddeden İslami değerler bütünüyle çatışmaya girmiştir (Haenni, 2005: 13). Bu anlamda örtünün artık İslami bir giyim olmaktan çıkıp güncel eğilimlerde farklı tipte örtünmelerle ifadesini bulan çeşitliliğin bir göstergesi olmuştur. Dolayısıyla örtü kullanma artık dinsel ve kültürel bir zorunluluktan çıkıp kişinin kendi iradesine bağlı seçme özgürlüğünü ifade eden bir hal almıştır. Bu farklılıklara baktığımızda şekil renk kumaşın kalitesi bakımından ayrılan ve buna göre kadınlar tarafından tercih edilen ya da edilmeyen bir stil haline gelmiştir. İslami yaklaşımı ağır basanlar örtüyü kuralları belirli olan dini bir kıyafet olarak algılamaktadırlar. Özellikle kumaş kalitesi renkler ve örtünme şekli bakımından katıdırlar ve bu kesime göre örtünme bireysel tercihlerin ve modanın üstünde bir durumu ifade etmektedir. Bu anlamda günümüz Türkiye'sinde her iki durumda gözlemlendiği söylenebilir.

Örtünme pratiğinin tüketim kavramıyla iç içe geçmesi, bilgi ve kültürün küreselleşme sürecindeki hızlı dolaşımıyla daha da belirginleşmektedir. Günümüzde, bilgi teknolojileri aracılığıyla sunulan ekranlar, tüketicilere hazır, uygun ve hızla ulaşılabilir bilgiler sağlamaktadır. Bu durum, İslami modanın küresel sermaye gruplarının moda kreasyonlarında da yer bulmasına, dolayısıyla küresel bir nitelik kazanmasına olanak tanımaktadır (Şems, 2022). Küreselleşme, moda endüstrisinde de kendini göstererek, yerel kültürlerin ve dini inançların moda anlayışını, dünya çapında bir fenomene dönüştürmektedir. Bu süreçte, İslami moda, sadece belli bir coğrafyaya veya kültüre özgü bir olgu olmaktan çıkıp, geniş sermaye gruplarının da ilgisini çeken ve küresel moda piyasasında önemli bir yer edinen bir kavram haline gelmiştir. Bilgi teknolojilerinin sağladığı kolay erişim ve hızlı bilgi paylaşımı, İslami modanın dünya çapında yayılmasını ve çeşitlenmesini hızlandırmış, bu da hem tasarımcılar hem de tüketiciler için yeni fırsatlar ve zorluklar yaratmıştır. Küreselleşme ile İslami moda, yerel değerlerle uluslararası moda trendlerinin birleşimi olarak ortaya çıkan yenilikçi tasarımlarla zenginleşmektedir. Bu, İslami moda tasarımlarının, geleneksel örtünme anlayışını modern estetikle harmanlayarak, geniş bir tüketici kitlesine hitap etmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda, büyük sermaye gruplarının İslami moda sektörüne olan ilgisi, bu alandaki yatırımların artmasına ve İslami modanın uluslararası moda sahnesinde daha görünür bir konuma gelmesine neden olmaktadır. Öte yandan, bu durum, dini öğretilere ve örtünme pratiğine yönelik farklı yorumların ve uygulamaların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamaktadır. İslami modanın küresel alandaki yaygınlaşması, dini inançlar ile modern yaşam tarzı arasında bir köprü kurarken, dini değerler ile tüketim kültürünün etkileşimini de yeniden şekillendirmektedir. İslami modanın küreselleşme sürecindeki evrimi, hem dini inançların modern dünyada nasıl ifade edildiğini hem de tüketim kültürünün bu inançlar üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir. Bu durum, İslami moda endüstrisinin gelecekteki yönünü ve bu alandaki sosyal, kültürel ve ekonomik dinamikleri anlamak için önemli bir analiz zeminini oluşturmaktadır.

4. İslami Modanın Unsurları (Dergi, Sosyal Medya Fenomenleri, Çevrimiçi Oyunlar)

Giysi ve giyinme biçimleri, toplumsal iletişimde sembolik anlamlar taşıyor ve bu semboller, bireyin bulunduğu sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik çevreyle yakından ilişkilidir. Bu bağlamda,

moda, bireyin yaşam tarzına uygun görünümüleri sunmanın yanı sıra, kimlik oluşumlarında da önemli bir role sahiptir. Gençtürk Hızal'ın ifadesiyle, moda "bireyin yaşam tarzına uygun olarak alabileceği görünümlerin bir ifadesi" olup, kimliklerin inşasında ve toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde kritik bir işleve sahiptir (Gençtürk Hızal, 2003). İslami giyim tarzlarının yaygınlaşması, defileler, yeni imaj üretimleri, moda olan renkler, son kreasyonlar, bireysel tasarımlar ve medyatik sunumlar aracılığıyla gerçekleşmektedir.

İnternet siteleri, sosyal paylaşım ağları, elektronik dergiler, moda dergileri, seçkin butikler ve İslami pazarlar gibi platformlar, bu yaygınlaşmada önemli kanallardır. İslami modanın yaklaşık 500 milyar dolarlık bir pazara sahip olduğu düşünüldüğünde (lefigaro, 2022), kadınlara örtünme konusunda geniş bir seçenek yelpazesi sunulduğu görülmektedir. Haenni'ye göre, örtünme, küreselleşme ve yeni İslami yorumlar bağlamında ele alınmalıdır (Haenni, 2005). Örtünme, bireyin kimlik talepleri ile dış dünyaya yönelik kültürel dinamikler arasında yeni uzlaşmaları zorunlu kılan bir eylemdir. Küresel çapta sunulan çeşitlilikler arasında, bireyler inançlarına uygun şekilde örtünme seçeneklerini değerlendirirler. Bu küresel ve yerel bağlamda, İslami moda algısının oluşumunda dergiler, oyunlar ve sosyal medya fenomenleri gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır. Türkiye özelinde, bu faktörlerin geniş kitlelere ulaşarak İslami moda anlayışının yaygınlaşmasında önemli bir rol oynadığı gözlemlenmektedir. Bu durum, İslami giyim tarzlarının sadece dini bir tercihi temsil etmekte kalmayıp, aynı zamanda bireylerin sosyal ve kültürel kimliklerini ifade etme biçimleri olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, İslami moda hem dini inançların bir yansıması hem de küresel moda trendlerine uyum sağlayan bir estetik anlayışın ifadesi olarak önem kazanmaktadır. Bu çerçevede, İslami moda endüstrisi, dini değerlerle uyumlu, modern ve çeşitli giyim seçenekleri sunarak, dindar kadınların hem inançlarını hem de modern yaşam tarzlarını yansıtma olanağına olanak tanımaktadır.

Bu kapsamlı ve dinamik süreçte, İslami moda endüstrisinin sunduğu modern ve çeşitli giyim seçenekleri, dindar kadınların inançları ile modern yaşam tarzlarını başarılı bir şekilde bütünleştirmelerine imkân tanımaktadır. Özellikle Türkiye gibi kültürel ve dini çeşitliliğin yoğun yaşandığı ülkelerde, İslami moda anlayışının gelişimi, toplumsal katmanlar arasında bir köprü vazifesi görmekte ve farklı kültürel kimliklerin ifadesine zemin hazırlamaktadır.

İslami moda, sadece dini değerlere uygun giyim seçeneklerini değil, aynı zamanda bireysel estetik anlayış ve ifade özgürlüğünü de önemsemektedir. Bu anlayış, giyimdeki çeşitlilik ve yenilikçi tasarımlar aracılığıyla, kadınların hem dini inançlarını hem de kişisel tarzlarını özgürce ifade etmelerine olanak sağlar. Bu durum, İslami moda endüstrisinin, bireylerin sosyal ve kültürel kimliklerini şekillendirme sürecinde etkin bir rol oynadığını göstermektedir.

Günümüzde İslami moda, küresel moda trendlerine entegre olurken, aynı zamanda yerel değerleri ve dini öğretileri de ön planda tutmaktadır. Bu entegrasyon, küresel ve yerel unsurların harmonik bir birleşimini yansıtmakta ve İslami modanın uluslararası arenada da tanınmasını ve kabul görmesini sağlamaktadır. Bu süreç, İslami moda tasarımlarının, dini inançlara saygı duyan, ancak aynı zamanda global moda akımlarına uyum sağlayan yenilikçi yaklaşımlar geliştirmesine imkân tanımaktadır. İslami moda endüstrisi, dini değerler ve modern estetik arasında bir denge kurarak, dindar kadınların sosyal ve kültürel kimliklerini ifade etmelerine yardımcı olmaktadır. Bu denge, bireylerin hem inançlarına hem de modern dünyanın getirdiği yaşam tarzına uygun giyim seçeneklerini bulmalarını sağlamakta, aynı zamanda İslami moda endüstrisinin küresel moda dünyasında önemli bir yere sahip olmasına katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla, İslami moda, küreselleşme ve yerelleşme dinamikleri arasında

etkileşim kurarak hem dini inançları hem de bireysel ifade özgürlüğünü önemseyen bir moda anlayışını temsil etmektedir.

5. Dergi

Örtünme, moda dergileri aracılığıyla toplumun geneline yayılan ve estetik kurallar ile kadınların pragmatik yaklaşımlarına dayalı bir kombinatoriyal sistem içinde işlenen bir olgudur. Kerrou'nun belirttiği gibi, bu kombinasyon, kadınların seçimleri aracılığıyla toplumsal farklılaşma mantıklarını (zengin, fakir, elegan, sıradan, sadelik-göze çarpan) yansıtır (Kerrou, 2010: 54). Örtülü kadınların moda ile ilişkili ilgileri, genellikle derin bir moda analizinden ziyade, popüler kültürün etkisi altında kalan kadın dergilerindeki yazılarla sınırlı kalır. Bu durum, yerel düzeyde olduğu kadar küresel ölçekte de gözlemlenen bir fenomendir.

Moda dergileri, örtünme pratiğini toplumsal bir norm olarak sunarken, aynı zamanda kadınların giyim tercihlerinde estetik ve pragmatik yaklaşımları nasıl harmanladıklarını da ortaya koyar. Bu süreçte, dergilerin sunduğu içerik, kadınların kendilerini ifade etme biçimlerini, sosyal statülerini ve kişisel zevklerini yansıtan bir araç haline gelir. Bu kombinatoriyal sistem, kadınların örtünme biçimlerinin sadece dini bir tercihi değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel kimliklerinin bir parçası olduğunu gösterir. Küreselleşme ve teknolojinin gelişimiyle birlikte, moda dergilerinin etkisi artarak, kadınların örtünme pratiğine yönelik yaklaşımlarını şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Bu dergiler, farklı kültürlerden ve sosyal sınıflardan kadınların erişebileceği çeşitli giyim tarzları sunarak, örtünme anlayışının çeşitlenmesine ve zenginleşmesine katkıda bulunur. Aynı zamanda, moda dergileri, kadınların giyim tercihlerini etkileyerek, toplumda farklılaşma ve kimlik inşası süreçlerine de dahil olmaktadır. Moda dergileri aracılığıyla örtünme, kadınların giyim tercihlerinde estetik ve pragmatik yaklaşımların birleştiği, toplumsal farklılaşmayı ve kimlik oluşumunu yansıtan karmaşık bir sosyal pratik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, örtünmenin sadece bir giyim tercihi olmanın ötesinde, kadınların toplumsal, kültürel ve ekonomik alandaki pozisyonlarını da ifade eden bir olgu olduğunu göstermektedir.



Resim 1: İmane Dergisi (İmanemagazin, 2022)

Yukarıda gördüğümüz fotoğraf Fransa'daki Müslüman kadınlara yönelik çıkarılan "İMANE" dergisinin kapağından alınmıştır. Kapaktaki, Je suis Belle! İfadesi ben güzelim anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Fransa'daki Müslüman kadınlara islam dini ile modanın bir arada sunulduğu görülmektedir. Burada artık uhrevi olanın dünyevileşmesi süreci söz konusudur. Dinin salt kurallarının(uhrevi) değil sosyal yaşama bir entegrasyonu (dünyevi) süreciyle karşı karşıyayız. Bu geçişkenlikte aracı rolü kapitalizm üstlenmektedir. "İMANE" dergisinin ana

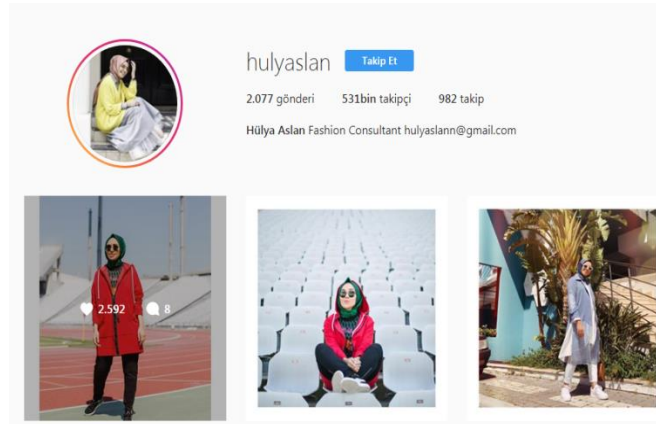
sayfası açıldığında “Allah ne nous demande pas d’être parfaites mais il nous demande de viser l’excellence” (Allah bizden kusursuz olmamızı istemez ama mükemmelliği hedeflememizi ister). Sloganıyla karşılaşılmaktadır (imanemagazine.com, 2022). Buradan da anlaşılacağı üzere, kapitalizmin Müslümanlara yönelik olarak ürettiği tekstil ürünlerini sloganlar kullanarak, hedeflediği bu kitleye cazip hale getirmektedir. Dolayısıyla burada inancın metalaştırıldığı dinsi olanın teşhir edildiği görülmektedir.

Kadın dergileri, içerik ve yaklaşım açısından çeşitlilik gösterirken, bu farklılıklar örtünen kadının sosyal dönüşümünde bir mozaik oluşturur. Bazı dergiler kadın ve aile konularına odaklanırken, diğerleri moda ve tüketim üzerine yoğunlaşır. Erkilet’in belirttiği üzere, "Bu dergiler, farklılıklarına rağmen, modayı ve tüketim kültürünü, daha önce bu konuları eleştiren ve kendilerini bu alanlardan uzak tutmaya çalışan Müslüman toplulukların gündemine taşır" (Erkilet, 2012). Bu durum, kamusal alanda kendini sergileme ihtiyacı hisseden bir kadın imajını da beraberinde getirir ve modanın, estetik arayışın bir sonucu olarak ortaya çıkardığı giyinme biçimleri ve yaşam tarzları konusunda yeni perspektifler sunar. Müslüman kadınlar arasında bu dergilerin sunduğu içerikler, topluluğun homojen bir bütün olmadığını, hatta belli bir kırılmanın işaretlerini taşıdığını gösterir. Fatma Barbarosoğlu'nun işaret ettiği gibi, "Dindar kadın imajında, başörtüsü reklamları aracılığıyla görüntünün dilini kullanarak gerçekleşen kırılmalar ve başörtüsünün Allah'ın rızasını kazanma anlayışından uzaklaşarak kadın hakları söylemi içinde ifade edilmeye başlanması, bu kırılmanın en belirgin örneklerindedir" (Fatma Barbarosoğlu, 2002). Bu, başörtüsünün uhrevi bağlantısının kesilerek, yalnızca dünyevi bir tercih olarak ele alınmasına yol açmaktadır. Buna karşın, bazı pozitif değerlendirmeler de mevcuttur. Her kültürde ve her durumda kadınların benzer ihtiyaçlara sahip olduğu, öncelikle kadın oldukları ve bu temelde ortak noktaları bulunduğu vurgulanır (bbc.com, 2022). Bu görüş, kadın dergilerinin sunduğu içeriklerin, kadınların çeşitliliğini ve ortak ihtiyaçlarını yansıttığını ve bu bağlamda birleştirici bir rol oynayabileceğini işaret eder. Kadın dergileri aracılığıyla sunulan içerikler, örtünen kadınların giyim ve yaşam tarzı tercihlerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu dergiler, moda ve tüketim kültürünü Müslüman toplulukların gündemine taşıyarak, dindar kadın imajında ve başörtüsü anlayışında önemli dönüşümlere yol açmaktadır. Bu süreç hem toplumsal hem de bireysel düzeyde çeşitli tartışmaları ve yeniden değerlendirmeleri beraberinde getirirken, kadınların kendilerini ifade etme biçimlerinde yeni arayışlar ve anlam katmanları ortaya çıkarmaktadır.

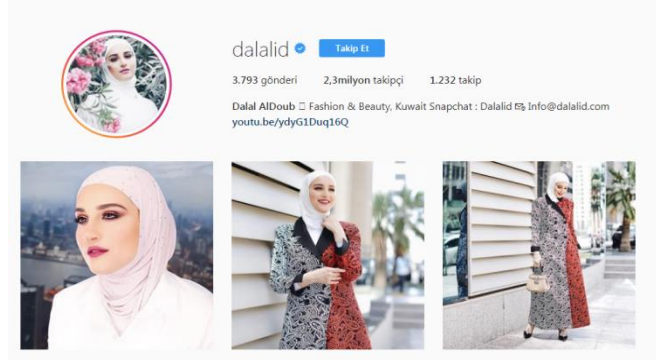
6. Sosyal Medya Fenomenleri

Sosyal medyanın yükselişiyle birlikte, yeni sosyal dinamikler, kitle hareketleri ve tüketim alışkanlıklarında dikkate değer değişimler meydana gelmiştir. Geleneksel iletişim yollarının ötesine geçen bu değişim, bireylerin sosyalleşme ve etkileşim kurma biçimlerini temelden dönüştürmüştür. Bu dönüşümün ön saflarında yer alan sosyal medya fenomenleri, hızla tüketilen ve algıların sürekli değiştiği bu ortamda merkezi bir rol oynamaktadır. Günümüzde firmalar ve bireysel girişimciler, geleneksel pazarlama yöntemlerinden uzaklaşarak, Instagram gibi platformlarda geniş takipçi kitlelerine sahip genç fenomenlerle iş birliği yapmayı tercih etmektedirler. Bu tercihin altında yatan neden, fenomenlerin sunduğu içeriklerin tüketiciler üzerinde daha doğal ve ikna edici bir etki yaratmasıdır. Gazetesi H tarafından belirtildiği gibi, "Kıyafetleri tanıtan kızlar kendi yorumlarını da katarak, tüketicilere daha samimi bir alışveriş deneyimi sunmaktadır. Ayrıca, sosyal medya platformları üzerinden yapılan paylaşımların etkisiyle moda sektöründe de önemli değişimler yaşanmaktadır. Elle dergisine göre, "Defileler,

eski usul podyumlar ve mekanların dışına taşarak, sosyal medyanın dinamik ortamında yeni bir soluk kazanmıştır." (Elle, 2022). Bu durum, moda endüstrisinin tanıtım ve pazarlama stratejilerinde radikal bir dönüşümü ifade etmektedir. Firmalar, sosyal medya kullanıcılarının fenomenleri takip etme eğilimlerini ve sosyal medyada geçirilen zamanı dikkate alarak, fenomenlerin paylaşımlarına ürün yerleştirme yoluyla reklam yapmayı bir strateji olarak benimsemiştir. Bu yaklaşım, geleneksel reklam yöntemlerine kıyasla daha organik bir etkileşim ve tüketici güveni oluşturmayı hedefler. Böylelikle, sosyal medya fenomenlerinin etkisi, sadece bireysel tüketim alışkanlıklarını şekillendirmekle kalmaz, aynı zamanda geniş kitlelerin moda anlayışını ve tüketim tercihlerini de dönüştürür. Sosyal medya fenomenlerinin moda ve tüketim dünyasındaki yadsınamaz etkileri, markaların pazarlama stratejilerini yeniden düşünmelerine ve daha etkileşimli, dinamik ve kullanıcı odaklı yaklaşımlar geliştirmelerine neden olmuştur. Bu yeni pazarlama anlayışı, tüketicilerin daha bilinçli ve özgün tercihler yapmalarını sağlayarak, moda endüstrisindeki geleneksel sınırları zorlamaktadır.



Resim 2. Sosyal Medya Fenomeni Hülya Aslan (Aslan, 2022)



Resim 3. Sosyal Medya Fenomeni Dalal alDoub (Aldoub, 2022)

Bu iki fenomenen Dalalid slogan'ını: "kadınların gücünü göstermek güven aşlamak ve kadınlara güçlü olduklarını her fırsatta anlatmak" (aysha, 2022) olarak ifade etmektedir. Türk fenomen Hülya aslan düşüncelerini "Güzel giyinmek benim için bir yaşam tarzı. Uyumu ve farklı tarzları karıştırmayı seviyorum "olarak ifade etmektedir (turkiyegazetesi, 2022). Gösterilen iki örnekten de anlaşılacağı üzere günümüz kamusal, siber ve sosyal alanın geçirmiş olduğu dönüşüm beraberinde yeni moda algıları ve yaşam şekilleri getirmiştir. Bu dönüşüm tarihsel anlamda idealizmden rasyonaliteye, kolektif bilinçten bireysel estetik algılara doğru evrilmiştir.

Sosyal medya ve internet, İslami modanın lokal ve küresel düzeyde hızlı yayılmasının arkasındaki itici güçlerin başında gelmektedir. Fenomenler sanal dünyanın sunmuş olduğu bu

sınırsızlık içerisinde yerel olanı saniyeler içerisinde sınır ötesine taşımakta ve küresel bir olguya dönüştürmektedir. Böylesine bir iletişim hali değerlerin hızlı tüketimi, teşhiri ve seçeneklerin diktasını beraberinde getirmektedir. Ve fakat İslami moda endüstrisinin icracıları uhrevi olanla değil pazarlama kısmını öncelemektedir. Böylece semiyotik ve sembolik olarak uhrevi olanın iktisadi bir teşhirle dinsi hale getirildiği ve tüketilen bir meta haline dönüştüğü görülmektedir. İcracılara göre, “Müslüman kadınlar, en son trendlerin zarif ve sade olmasına ve İslam kültürüne uygunluğuna dikkat ediyorlar (Türkiyegazetesi, 2022) Bunun yanında “zevklerine farklılık kattığını, tek bir hashtagle birçok alternatifi görme fırsatı yakaladıklarını ve bunun giyimlerine, yaşamlarına, düğünlerine, sofralarına yansıdığını (Gazetesi H, 2022)” ifade etmektedirler.

Günümüzde sosyal medya fenomenlerinin, Dalalid ve Hülya Aslan gibi, ifade ettikleri sloganlar ve düşünceler, kamusal, siber ve sosyal alanlarda yaşanan dönüşümün moda algılarına ve yaşam tarzlarına nasıl yansıdığını gözler önüne sermektedir. Bu dönüşüm, bireyin estetik algılarını ve moda anlayışını kolektif bilinçten ziyade, bireysel tercihler ve rasyonel yaklaşımlar doğrultusunda şekillendirmektedir. Sosyal medya ve internetin sağladığı geniş erişim imkanları, İslami modanın yerel sınırlardan çıkıp küresel bir fenomene dönüşmesine olanak tanımakta; bu süreçte, moda algıları ve giyim tercihleri sınırsız bir iletişim ağı içerisinde hızla yayılmakta ve evrilmektedir.

Bu iletişim ve tüketim dinamikleri, İslami moda endüstrisinde de uhrevi değerler yerine pazarlama ve tüketim odaklı yaklaşımların öne çıkmasına neden olmaktadır. Moda icracılarının ve tüketicilerin son trendlere, İslam kültürüne uygunluk ve estetik zarafet gibi kriterlere dikkat etmeleri, İslami modanın sadece dini bir tercih olmaktan çıkıp, aynı zamanda estetik ve kültürel bir ifade biçimine dönüştüğünü göstermektedir. Bu süreç, sembolik ve semiyotik olarak uhrevi olanın ekonomik bir meta olarak tüketilmesine ve sunulmasına yol açmakta, böylece İslami modanın hem dini hem de estetik bir boyut kazanmasını sağlamaktadır. Sosyal medya fenomenlerinin etkisiyle şekillenen yeni moda algıları ve tüketim alışkanlıkları, İslami modanın modern dünyada nasıl bir evrim geçirdiğini ve bireylerin bu süreçte nasıl aktif rol oynadığını göstermektedir. İslami moda, dini değerlerle uyumlu, estetik ve kültürel bir çeşitliliği barındıran, aynı zamanda küresel moda trendlerine entegre olabilen dinamik bir alan olarak ön plana çıkmaktadır.

7. Oyun

Günümüz baskın faktörlerinden biri olan “internetin” toplumu/bireyi ne derece dönüştürdüğü sorusu bizleri birçok olguya götürmektedir. Bu olgulardan biri de “internet oyunları” olarak karşımıza çıkmaktadır. İnternet ile yeni ilişki sosyallikleri sohbet, oyun, haberleşme ve alışverişi daha hızlı kılmaktadır. Bu hız internettin aşırı kullanımı sonucundan bağımlılık ve değerlerin aşınımı gibi birtakım sorunları da ortaya çıkarmaktadır. Çevrimiçi oyunlar bu bağlamda değiştiren dönüştüren ve yaşamsal pratiklerimizi belirleyen olgulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylesi bir değerlendirme bize “oyun din- oyun-moda” ilişkisini sorgulatmaktadır. Türkiye de son dönemlerde popülerleşen ve tüketilen birçok şeyin yanına yeni bir durum daha eklenmiş durumdadır. Bu durum İslami moda oyunları olmaktadır. Bu oyunlar küçük yaştaki çocuklardan yetişkinlere kadar her yaş grubuna uygun olarak kullanıma sunulmuş durumdadır. Bu oyunlar farklı isimlerle (türbanlı manken giydirme oyunu, tesettürlü Barbie, İslami moda oyunu. Vb.) isimlendirilmekte ve kullanıma sunulmaktadır.

¹ Bu oyunlar kişiye kendi tarzını oluşturma fırsatı sunmaktadır. Burada modanın geçiş evresinde olduğu gibi kapitalizm faktörü aracı rolü üstlenmektedir. Ve fakat daha kayda değer olan durum ise uhrevi (dinsel olan ve temel yaklaşımı belli olan) olanın tüketime sunulmuş olması ve topluluk bilinç/değerleriyle ilgili olanın bireysel estetik ve hazza teslim edilmesi sorunudur.

İnternetin toplumsal ve bireysel dönüşümdeki etkisi, özellikle çevrimiçi oyunlar aracılığıyla yeni sosyal etkileşim biçimlerinin ortaya çıkışını ve mevcut değerlerin yeniden şekillenmesini sağlamaktadır. İnternet oyunları, sohbetten alışverişe kadar birçok faaliyeti hızlandırırken, aynı zamanda bağımlılık ve değerlerin aşınması gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, İslami moda oyunları gibi yenilikçi uygulamalar, din-moda-oyun ilişkisini sorgulamamıza yol açan önemli örneklerden biri haline gelmiştir. Türkiye'de popülerleşen İslami moda oyunları, çocuklardan yetişkinlere her yaş grubuna hitap eden bir yelpazede sunulmakta ve kişisel tarz oluşturma fırsatı sağlamaktadır. Bu oyunlar, türbanlı manken giydirme oyunlarından tesettürlü Barbie'ye kadar farklı isimlerle anılmakta ve dini temalı moda anlayışını eğlenceli bir platforma taşımaktadır. Ancak bu süreçte, kapitalizmin modayı ve dinin uhrevi boyutunu nasıl tüketime sunarak bireysel estetik ve hazza dönüştürdüğü önemli bir tartışma konusudur.

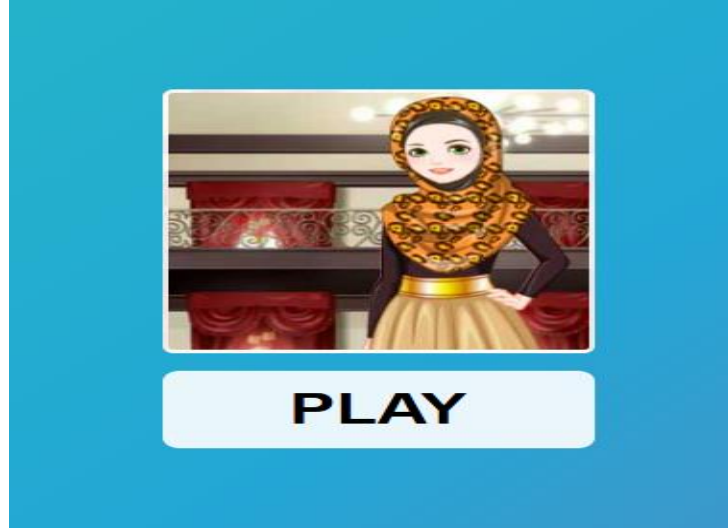
İslami moda oyunlarının yaygınlaşması, kapitalizmin din ve moda üzerinden nasıl yeni tüketim alanları yarattığını göstermektedir. Bu oyunlar, dini değerlerin ve topluluk bilincinin bireysel tercihler ve estetik anlayışlar üzerinden yeniden tanımlanmasına olanak tanıyarak, toplumsal ve dini normların dijital ortamda nasıl dönüşüme uğradığını ortaya koymaktadır. Bu durum, modern toplumların din, moda ve tüketim kültürü arasındaki karmaşık ilişkileri yeniden düşünmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla, İslami moda oyunları, bireysel ifade özgürlüğü ve dini değerlerin tüketim kültürü içinde nasıl yeniden şekillendirildiğinin canlı bir örneğini sunmaktadır.

Aşağıda ekran alıntısı verilen iki görsel durumu örnekleyen oyunlardır.



Resim 4: İslami Moda Oyunu (Kids Games Factory, 2024).

¹ Bahsedilen oyunların sayısı birden fazla olduğu için tek tek yazmak uygun olmayacaktır. Bahsedilen oyunlar Google başta olmak üzere diğer arama motorlarıyla aratılarak ulaşılabilir. Birkaç örnek <http://www.oyunkolu.com/giydirme-oyunlari/turbanli-manken-giydirme.html>
<http://www.bebekoyunu.com.tr/islami-moda.html>
<https://www.barbioyunu.com.tr/tesettur-modasi.html>



Resim 5: Tesettür Moda Oyunu (Barbiyunu, 2024).

8. Sonuç

1980'lerden itibaren dünya genelinde neoliberalizmin etkisiyle hızlanan toplumsal değişimler, yaşamı imajlarla süslenmiş bir vitrine dönüştürmüştür. Bu süreçten politik ve sosyal kesimler farklı şekillerde etkilenmiş, İslami kesim de bu dönüşümden payını almıştır. Özellikle moda alanında yaşanan değişimler, İslami kesimin gündelik yaşamda nasıl bir görünürlük kazandığını ve kadın üzerinden nasıl bir sunum yapıldığını göstermektedir. Tarihsel gelişim içerisinde değişim gösteren bu sunumlar, günümüzde İslami moda anlayışıyla kendini göstermektedir. Bu anlayış, dergiler, sosyal medya fenomenleri, çevrimiçi oyunlar gibi çeşitli platformlarda kendine yer bulmuştur.

Neoliberal değişimlerin etkisiyle, İslami moda anlayışının popülerleşmesi, inancın metalaşmasını ve toplumsal değerlerin estetik kaygılar üzerinden yeniden şekillendirilmesini beraberinde getirmiştir. Bu süreç, idealizmden rasyonaliteye, kolektif bilinçten bireysel ifadeye dönüşümü işaret etmekte ve toplum içinde sınıfsal ayrışmalara neden olmaktadır. Söz konusu platformlar aracılığıyla, dini değerlerin ve inançların ticarileştirilmesi, bireysel estetik ve zevklerin ön plana çıkarılması, İslami kesimin gündelik yaşam pratiklerinde ve moda anlayışında önemli bir dönüşüm yaşadığını göstermektedir.

Neoliberal dönüşüm süreci, İslami moda anlayışının ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasıyla, dini değerlerin ve inançların nasıl bir estetik ve tüketim objesine dönüştüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Bu dönüşüm hem İslami kesimin iç dinamiklerini hem de toplumsal değer yargılarını etkileyen, kolektiften bireysel algılara, değerlerden estetik kaygılara doğru bir evrilmeyi işaret etmektedir. Bu evrilen moda anlayışı, aynı zamanda toplumda yeni sosyal ve kültürel dinamiklerin oluşumuna zemin hazırlamaktadır.

Bu evrilen moda anlayışının, bireylerin kimlik algısı üzerindeki etkileri ve toplumsal normlarla olan ilişkisi, sosyolojik bir inceleme alanı olarak önem taşımaktadır. Neoliberalizmin hızlandırdığı bu dönüşüm, bireylerin kendilerini ifade etme biçimlerinde daha özgür ve çeşitli araçlara yönelmelerine olanak sağlamış, ancak aynı zamanda dini inançlar ve pratikler gibi temel değerlerin ticarileşmesine ve yüzeyselleşmesine de yol açmıştır. Bu durum, dini inançların yaşanış biçimlerinde ve ifade edilmiş şekillerinde önemli değişikliklere neden olmuş, İslami moda

gibi olgular aracılığıyla dindarlık anlayışında ve uygulamalarında çeşitlenmeler meydana getirmiştir

Özellikle İslami moda oyunları gibi yenilikçi platformların ortaya çıkışı, dini pratiklerin ve giyim tarzlarının yeni nesil için nasıl bir oyunlaştırma ve eğlence unsuru haline geldiğini göstermektedir. Bu durum, dini değerlerin ve öğretilerin çocuklar ve gençler tarafından nasıl algılandığını ve içselleştirildiğini yeniden düşünmeyi gerektirir. Aynı zamanda, bu tür yenilikler, dini inanç ve pratiklerin gelecek nesiller tarafından nasıl evrileceği ve şekilleneceği konusunda da önemli ipuçları sunmaktadır.

Bu dönüşüm süreci, bireysel ve toplumsal düzeyde yeni bir dengenin arayışını da beraberinde getirmektedir. Bireyler, dini değerler ile modern yaşam tarzları ve tüketim alışkanlıkları arasında bir denge kurmaya çalışırken, toplum olarak da bu değişimlerin nasıl yönetileceği ve bireylerin kimlik, inanç ve kültürel değerlerini nasıl koruyup geliştirebilecekleri konusunda yeni stratejiler geliştirilmektedir.

Sonuç itibarıyla, İslami moda ve internet oyunları gibi olgular, neoliberal dönüşümün getirdiği yeni sosyal, kültürel ve ekonomik dinamiklerin bir yansıması olarak, dini ve kültürel pratiklerin çağdaş dünyada nasıl yeniden şekillendirildiğini ve yorumlandığını göstermektedir. Bu olgular, hem dini değerlerin korunması ve aktarılması hem de bireylerin modern dünyada kendi kimliklerini nasıl inşa ettikleri konusunda zengin bir tartışma alanı sunmaktadır. Bu tartışma, gelecekteki toplumsal ve kültürel dönüşümlerin anlaşılması için kritik öneme sahiptir.

Kaynakça

- Avery, R., & Edmonds, A. (1998). *Redhouse sözlük*. İstanbul: Redhouse Yayınları.
- Barbarosoğlu, F. (2002). İmaj icad oldu takva bozuldu, *Yenişafak*, 15.02.2015
- Barbarosoğlu, F. (2013). *Moda ve zihniyet*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Borlandi, M., Boudon, R., & Cherkao, M. (2011). *Sosyolojik düşüncenin sözlüğü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bucar, E. (2017). *How muslim women dress*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bucar, E. (2017). Pious fashion: How Muslim women dress. *International Journal of Fashion Studies*, 7(2), 267-270. Doi:
- Douglas, M., & Isherwood, B. (2000). *Tüketimin antropolojisi*. Ankara: Dost Yayınları.
- Erkilet, A. (2012). Mahremiyetin dönüşümü: Değer, taklit ve gösteriş tüketimi bağlamında "İslami" moda dergileri. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 27-40.
- Gellner, E. (2012). *Müslüman toplum*. (M. G., Çev.) İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Gellner, E. (2012). *Müslüman toplum*. Müfit G. (Çev.), İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Gençtürk Hızal, G. (2003). Bir iletişim biçimi olarak moda: Modusun sınırları. *İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 68-86.
- Giddens, A. (2000). *Mahremiyetin dönüşümü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Haenni, P. (2005). *l'Islam du marché. L'autre révolution conservatrice*. Paris: Editions du Seuil et La République des Idées.
- Hızal, G. S. (2003). Bir iletişim biçimi olarak moda: "Modus"un sınırları. *İletişim Araştırmaları*, 1(1), 65-86.
- Hürriyet. (2022, 10 Ekim). Erişim Adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/muhafazakar-kadinlar-ve-sosyal-medya-36684008>.
- İmane Magazine. (2022, 8 Ağustos). Erişim Adresi: <https://www.imanemagazine.com/>.
- Kerrou, M. (2010). *Hijab, nouveaux voiles et espaces publics*. Tunis: Ceres.
- Massimo, B. vd. (2011). *Sosyolojik düşüncenin sözlüğü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mohamed, K. (2010). *Hijab: nouveaux voiles et espaces publics*. Ceres éditions, Tunis.
- Partridge, E. (1958). *A short etymological dictionary of modern English*. Routledge & Kegan Paul.
- Partridge, E. (1977). *Origins: A short etymological dictionary of modern english*. Taylor & Francis Ltd.
- Patrick, H. (2005). *Islam du marché. l'autre révolution conservatrice*. Paris: Editions Du Seuil Et La République Des Idées.
- Rahman, F. (1997). *Allah'ın elçisi ve mesajı Makaleler 1*. Adil Ç. (Çev), Ankara: Nadir Kitapevi.
- Rahman, F. (1997). *Allah'ın Elçisi ve Mesajı, Makaleler (Cilt 1)*. (A. Ç., Çev.) Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Redhouse Sözlüğü.
- Robins, K. (2013). *İmaj*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Simmel, G. (2003). Moda felsefesi (T. Bora, Çev.). *Modern kültürde çatışma içinde*. (ss. 103-134). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Douglas, M., & Isherwood, B. (1999). *Tüketimin antropolojisi*. (Aytekin, E. A. Çev). İstanbul: Dost Kitabevi.
- Simmel, G. (2003). Moda Felsefesi. A. Artun içinde, *Modern Kültürde Çatışma* (T. Bora, Çev., s. 103-134). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şişman, N. (1996). *Global konferanslarda kadın politikaları*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tezcan, D. (2010). *Bir çığır öyküsüdür Şule Yüksel Şenler*. İstanbul: İlke Yayıncılık
- TEZCAN, D. (2015). *Bir Çığır Öyküsüdür Şule Yüksel Şenler*. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Elektronik Kaynaklar:**
- Fatma Barbarosoğlu, (. İ. (2002, 02 15). İmaj İcad Oldu Takva Bozuldu. Yenişafak Gazetesi.

- Gazetesi, H. (2022, 10 11). *hurriyet.com.tr*. hurriyet.com.tr: <http://www.hurriyet.com.tr/hulya-aslan-sosyal-medyada-rakibi-olmayan-kadin-36684445> adresinden alındı
- Gazetesi, T. (2022, 10 10). *turkiyegazetesi.com.tr*. turkiyegazetesi.com.tr: <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yasam/170405.aspx> adresinden alındı
- Gazetesi, T. (2022, 10 11). *turkiyegazetesi.com.tr*. turkiyegazetesi.com.tr: <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/ekonomi/315373.aspx> adresinden alındı
- Yaşam Stil. (2022, 10 Ekim). Erişim Adresi: <https://www.aysha.com.tr/haber-makyaj-ve-stil-bir-arada-dalalid/345685/>.
- Bbc.com. (2022, 10 Ekim). Erişim Adresi: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/10/131023_ala_elcinpoyrazlar.
- Elle. (2022, 10 Ekim). Erişim Adresi: <https://www.elle.com.tr/moda/moda-haberleri/sosyal-medya-etkisinde-yeni-moda>.
- Lefigaro. (2022, 10 Ekim). Erişim Adresi: <http://madame.lefigaro.fr/style/la-mode-et-le-monde-musulman-un-marche-de-484-milliards-en-2019-110116-111672>
- <http://madame.lefigaro.fr/style/la-mode-et-le-monde-musulman-un-marche-de-484-milliards-en-2019-110116-111>
- <http://t24.com.tr/haber/ayse-bohurlerden-muhafazakar-kadin-dergilerine-elestiri,229635>
- <http://www.hurriyet.com.tr/hulya-aslan-sosyal-medyada-rakibi-olmayan-kadin-36684445>
- <http://www.hurriyet.com.tr/muhafazakar-kadinlar-ve-sosyal-medya-https://www.elle.com.tr/moda/moda-haberleri/sosyal-medya-etkisinde-yeni-moda>
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=168428
- <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/ekonomi/315373.aspx>
- <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yasam/170405.aspx>
- <https://www.aysha.com.tr/haber-makyaj-ve-stil-bir-arada-dalalid/345685/>
- https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/10/131023_ala_elcinpoyrazlar
- <https://www.imanemagazine.com/>
- <https://www.youtube.com/watch?v=Qxlpwilr0wo>
- Şems, P. (2022, 10 10). *youtube*. youtube.com: <https://www.youtube.com/watch?v=Qxlpwilr0wo> adresinden alındı
- t24. (2022, 10 10). t24: <http://t24.com.tr/haber/ayse-bohurlerden-muhafazakar-kadin-dergilerine-elestiri,229635> adresinden alındı
- TDK. (2022, 10 10). *tdk.gov.tr*. tdk.gov.tr: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=168428 adresinden alındı

Extended Abstract

The in-depth examination of the social structure in Turkey reveals that women's perception of clothing and fashion goes beyond mere aesthetic choice, becoming a political, social, and cultural form of expression. The style of dress symbolizes women's place in society, their ideological stance, and social class, while also serving as an indicator of their individual identities and societal belonging. The transformation in women's clothing choices in Turkey, especially when analyzed in the context of Islamic fashion, demonstrates that this change is not limited to the fashion industry but is intertwined with broader political and social changes.

Since the 1960s, and particularly gaining visibility in public spaces during the 1980s, the practice of covering has been considered a reflection of the struggles women face both in public and private spheres. During this period, women's ways of covering became the focus of various political and social debates, with the presence of covered women in public spaces being both supported and criticized. The visibility of covered women increased in the 1980s due to political processes, leading to the exploration of a new domain in the world of fashion. Islamic fashion emerged during this time as a style that reflected women's religious beliefs as well as their modern lifestyles.

By the 2000s, Islamic fashion gained a broader platform, reaching wider audiences through new media tools such as social media influencers, fashion magazines, and online platforms. In this process, covered women expressed not only their religious beliefs but also took their place as active participants in the fashion world. Islamic fashion expanded the ways women could express themselves, offering them options that were both in line with their religious beliefs and fashionable and stylish. This transformation has been considered an important step in terms of women's social participation and visibility in Turkey. Evaluations through Islamic fashion have strengthened women's presence in social and political fields, while also allowing for significant change and diversity in the fashion industry. Women's clothing choices are now recognized not only as individual aesthetic preferences but also as tools for social, political, and cultural expression. In this context, Islamic fashion serves as a significant example of the active roles women play in social and cultural changes and the reflections of these changes in the fashion world.

Today's consumer culture leads the evolution of fashion perception from a collective dimension to multiple individual dimensions. We observe this evolution as a structure where consumption practices come to the forefront beyond political identities. For example, driving a Jeep, going to Umrah twice a year, Islamic holidays, fashion blogs, social media influencing, and virtual activism have become new ways of expressing an individual's social status and identity. This situation, along with easier access to fashion, has brought issues of economic ostentation and social insensitivity to the forefront. While covering was perceived as a symbol of othering in the past, today, it is recognized as a sign of women's freedom to make choices through fashion. As Elizabeth Bucar (2017) points out, modest attire is understood to represent not only social control or religious orthodoxy but a much wider range of meanings.

The evolution of women's clothing choices in Turkey reflects not merely personal tastes or aesthetic preferences, but a complex expression of individuals' social, cultural, and political identities. Fashion serves as a medium for women to articulate their identities, challenge societal norms, and celebrate personal freedoms. This transformative journey in the realm of fashion and clothing is not confined to the fashion industry but is indicative of broader societal and cultural shifts.


Women in Turkey have blended traditional and religious norms with global fashion trends to create unique styles that reflect their cultural and religious values while embracing modernity. This blending is especially evident among younger generations, who are diversifying and enriching their modes of personal expression. The widespread use of the internet and social media has facilitated access to diverse cultures, enabling Turkish women to draw inspiration from global trends, follow international fashion...

Moreover, the evolutionary process in women's clothing choices has impacted gender roles and women's positions in society. Fashion and clothing choices have become a way for women to express their freedoms, independence, and individual preferences. By choosing their attire, women not only defy social expectations but also strengthen their identities, gaining a more visible and influential position in society.

In conclusion, the changing dynamics of women's fashion and clothing in Turkey are not just a reflection of the fashion industry's evolution but signal significant changes in the societal and cultural landscape. Fashion emerges as a crucial tool for understanding social change and dynamics, marking women's clothing choices as a multifaceted expression of their roles in society. This shift in women's clothing choices signifies not only changes within the fashion industry but also important transformations..

II. Meşrutiyet'in Meçhul Bir Mecmuası: Merâm

Yazar(lar) / Author(s)

Öğr. Gör. Kadir Ceylan 
Yüksek İhtisas Üniversitesi, Ortak Dersler
Bölümü, Ankara-Türkiye
e-posta: kadirceylan@yiu.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 14. 08. 2023
Kabul tarihi-Date of acceptance: 17. 10. 2023
Yayın tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Review: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Ceylan, K. (2024). II. Meşrutiyet'in meçhul bir mecmuası: Merâm. *İctimaiyat*, 8(2), ss. 745-757. DOI:
<https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1342806>.

Abstract

Merâm, İttihat ve Cemiyeti'nin 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'i yeniden ilân ettirmesi sonrasında yayın hayatına başlayan mecmulardan biridir. Merâm, ilk sayısı 30 Teşrinievvel 1324 (12 Kasım 1908), son sayısı 29 Kânunusani 1324 (11 Şubat 1909) tarihli olmak üzere toplam 10 sayı neşredilmiştir. Yayın yaptığı süre boyunca İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni ve Osmanlılık düşüncesini savunmuştur. Aynı zamanda yeniden ilân edilen Meşrutiyet'e ve açılan meclise karşı eleştirel yazılar da neşretmiştir. Merâm mecmuası, Mekâtib-i Âliye talebelerinin sıkıntılarını ve isteklerini dile getirmiş ayrıca sütunlarını onların yazılarına açmıştır. Her ne kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetlerini açıktan açığa desteklese de özellikle Anadolu'nun içinde bulunduğu sıkıntılara kulaklarını kapamamıştır. Görülen aksaklıklar ve düzensizlikler Hande başlığı altındaki mizahi bölümde dile getirilmiştir. Bu bölümdeki yazılar içeriği dolayısıyla imzasız veya müstear kullanılarak yayınlanmıştır. Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'nun dijital erişiminden ulaştığımız bu dergi dönemin önemli isimlerinin imzasını taşıyan yazılar barındırmaktadır. Bu çalışmada Merâm'ın içeriği, yazar kadrosu ve muhtevası ele alınmış ve fihristi hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Merâm, II. Meşrutiyet, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Basın, Osmanlılık.

An Unknown Magazine Of The Meşrutiyet II: Merâm

Abstract

Merâm was one of the periodicals that began publishing after the Committee of Union and Progress re-proclaimed the Constitutional Monarchy on July 23, 1908. Merâm was published for a total of 10 issues, the first issue dated 30 Teşrinievvel 1324 (November 12, 1908) and the last issue dated 29 Kânunusani 1324 (February 11, 1909). Despite its support for the Committee of Union and Progress and the ideology of Osmanlılık, the periodical also criticised the problems caused by the declaration of the Constitutional Monarchy and the reopening of the parliament. The journal Merâm expressed the problems and demands of the students of Mekâtib-i Âliye and also opened its columns to their writings. Although it openly supported the activities of the Committee of Union and Progress, it did not close its ears to the troubles in Anatolia. The problems and irregularities were expressed in the humorous section under the title Hande. The articles in this section are published anonymously or pseudonymously due to their content. This magazine, which we accessed from the digital access of Hakkı Tarık Us Collection, contains articles signed by important names of the period. In this study, Merâm's content, author staff and content are discussed and an index is prepared.

Keywords: Merâm, Constitutional Monarchy II, Committee of Union and Progress, Press, Osmanlılık.

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nde basın faaliyetleri ilk Türk matbaasının kuruluşundan (1727) neredeyse bir asır sonra 1831'de Takvim-i Vekâyi'nin neşredilmesiyle başlar. II. Mahmud döneminde (1808-1839) faaliyete geçen bu gazete, devletin yaptığı veya yapmak istediği reformları tanıtan resmi bir yayındır. 1840 yılında Ceride-i Havâdis ile birlikte Osmanlıda özel teşebbüs basın faaliyetlerine dâhil olmaya başlamıştır. Yarı resmi bir hüviyete sahip olan Ceride-i Havâdis'ten sonra, ilk özel gazetemiz Tercümân-ı Ahval, Agâh Efendi tarafından 1860 yılında yayımlanmaya başladı. Onu 1862'de basın hayatımızın en önemli gazetelerinden biri olan Tasvir-i Efkâr izlemiştir. Dergicilik faaliyetleri de 1849'da Vekayî-i Tıbbiye ile başlayıp, 1862'de Mecmuayı Fünûn ile devam etmiştir. Mecmuayı Fünûn'u Mir'at, Diyojen, Ulum, Keşkül, Çaylak gibi dergiler takip etmiştir.

XX. asrın başlarında, Meşrutiyetin tekrar ilanı ile birlikte basın hayatımız hiç olmadığı kadar canlandı. Daha önce ciddi bir tahkikat sonrası alınabilen gazete ve mecmua yayın hakları Meşrutiyetin ilanından sonra, kolay bir şekilde verilmeye başlanmış, bu durum gazete ve mecmuaların sayısında ciddi bir artışa sebep olmuştur (Birinci, 1995: 143). 1908-1909 yıllarında 353, 1910'da 130, 1911'de 124 gazete ve mecmua yayınlandı (Toprak, 1984: 19)

Bu çalışmanın konusu teşkil eden Merâm mecmuası¹,1908-1909 yıllarında yayımlanan 353 dergiden birisi olup toplam 10 sayı çıkmıştır. Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'nun dijital erişiminden ulaştığımız bu dergi dönemin önemli isimlerinin imzasını taşıyan yazılar barındırmaktadır

2. Merâm'ın Künyesi ve Tahrir Heyeti

Derginin görülebilen bütün sayı kapaklarında bazı değişikliklerle şu künye bilgileri yer almaktadır:

Vatan ve milletin menâfine ve Mekâtib-i Âliye talebesinin tenvir-i efkârını ve hukukunu müdafaaya hâdim siyasî, felsefî, edebî mecmuadır.

Sahib-i İmtiyâz ve Sermuharriri: Refet Avni

Müdürü: Ali Sâlahaddin²

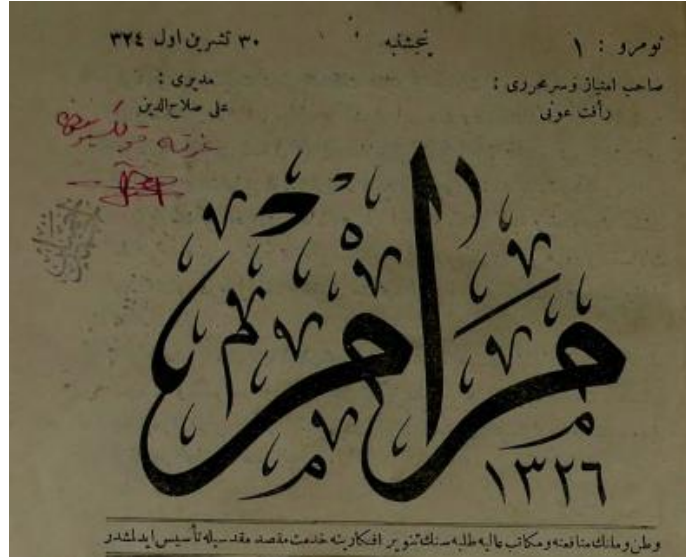
Mahmud Bey Matbaası³

Mahal-i İdaresi: Bâb-ı Âli Caddesi'nde Mısırlıoğlu Hanı'nda 8 numaralı daire-i mahsusadır.

¹ "Merâm. Vatan ve milletin menâfiine hâdim dinî, siyasî, felsefî, edebî, içtimai haftalık mecmuadır. Sâhib-i imtiyâz: Ref'et Avni. Müdürü: Ömer Lütfi. Kısım-ı Edebî Muharriri: Ali Selâhaddin. İstanbul. Selânik Matbaası. 15x24 (Haftalık). 30 Teşrin I – 29 Kanun II 1324, 1-10" (Duman, 2000: 560). Derginin künyesi ve sahibi hakkında diğer bir kaynak için bakınız (Birinci, 1997: 64)

² 2. sayıda müdür olarak Bahaeddin Mustafa ismi geçerken, Ali Selâhaddin kısmı edebî muharriri olarak zikredilmektedir. 9.sayıdan sonra ise müdür olarak Ömer Nutkî ismi görülmektedir.

³ 9. sayı Selânik Matbaası'nda, 10. sayı ise Matbaa-i Ahmed Saki Bey'de basılmıştır.



Resim 1: Merâm'ın ilk sayısı. (Hakkı Tarık Us Koleksiyonu)

İlk sayısı 30 Teşrinievvel 1324 (12 Kasım 1908), son nüshası 29 Kânunusani 1324 (11 Şubat 1909) tarihli Merâm dergisi toplam 10 sayı neşredilmiştir. Merâm'ın tahrir heyetinde yer alan isimlerin hepsinin dergide yazısı bulunmamaktadır. Merâm'da imzası bulunan yazarların kimliği tespit edilebilenler hakkında dipnotlarda açıklama yapılmıştır. Mecmuanın tahrir heyeti ve muavin-i tahririyesi şu isimlerden oluşmaktadır:⁴

İzmir Mebusu Müftü Mehmed Said Efendi, İzmir Mebusu Said Bey, Bursa Mebusu Ömer Fevzi Efendi, Manisa Mebusu Tokadîzâde Şekib Bey, Şirket-i Hayriye Meclis İdare Reisi Keçecizâde Hikmet Bey, Maliye Nezareti Kupon Müdürü Abdurrahman Bey, Mekteb-i Mülkiye Müdürü Celal Bey⁵, Mekteb-i Hukuk Müdürü Abdülhaluk Midhat Bey, Darülmulalimin-i Âliye Müdürü İsmail Hakkı Bey⁶, Ticaret Mekteb-i Âliyesi Müdürü Hasan Tahsin Bey, Ticaret Mekteb-i Müdür Muavini Safvet Bey, Üsküdar Mahkeme-i Şeriyeye Naibi Mekâtib-i İdâdiye Muallimlerinden Nuri Bey, Mekâtib-i Âliye Müfettişi Halil Edib Bey⁷, Maarif Nezareti Levâzım İdaresi Müdür Muavini Mekâtib-i İdâdiye Muallimlerinden Mehmed Ziya Bey⁸, Mekâtib-i Hususiye Müfettişlerinden Sâlih Bey, Maarif Nezareti Mekâtib-i Âliye İdaresi Hülafasından Ali Selahaddin Bey⁹, Mekteb-i Mülkiye Mezunlarından Mekteb-i İdâdiye Muallimlerinden Refet Avni Bey¹⁰, Erkânı Harbiye

⁴ İlk sayıların arka kapakları koleksiyonlarda bulunmamaktadır. Son iki isim, künyelerden eklenmiştir.

⁵ Mehmed Celâl Bey(1863-1926); Coğrafya, hesap ilmi ve ziraat hakkında kitapları bulunan Mehmed Celâl, Celâl imzasıyla, Merâm'ın 5. sayısında "Mücadele-i İstibdâd ve Hürriyet" adlı bir yazı kaleme almıştır.

⁶ İsmail Hakkı İzmirli (1869-1946); Kur'an ilimleri, Hadis, Kelâm, Fıkıh, Felsefe ve Mantık konularını ihtiva eden kitaplar yazan İsmail Hakkı'nın ilk yazıları Meşrutiyet'in ilanından sonra Merâm mecmuasında neşredilmiştir. İsmail Hakkı'nın Merâm'da İsmail Hakkı ve Hakkı imzasıyla İslam felsefesi ve tarihi konulu on beş yazısı bulunmaktadır.

⁷ Halil Edib Bey (1864-1912); Çeşitli risale ve tercümeleleri bulunan Edib Bey, dergilerde yazılar ve şiirler kaleme almıştır. Merâm mecmuasında Halil Edib imzasıyla yayınlanan biri makale diğeri şiiri olmak üzere iki yazısı bulunmaktadır.

⁸ İhtifalci Mehmed Ziya (1866-1930)

⁹ Ali Salâhaddin Yiğitoğlu (1877-1939); Ali Salâhaddin, Merâm'ın Kısım-ı Edebî sütununun başmuharriri idi. Ali Salâhaddin, Merâm mecmuasında Ali Salâhaddin, Salâhaddin ve Ali imzalarıyla şiirler, edebî, dinî ve felsefî yazılar kaleme almış ve bazı tercümeleleri yayınlamıştır. Mecmuanın her sayısında en az bir yazısı bulunan yazar on sekiz yazı ile dergide en çok yazısı bulunanlardan birisidir.

¹⁰ Mehmed Ref'et Avni Aras (1881-1943); Merâm'ın imtiyaz sahibidir. Ref'et Avni'nin Merâm'da iktisat ve tarihi üzerine Ref'et Avni imzasıyla dokuz adet yazısı mevcuttur.

Binbaşılardan Şükrü Bey, Muharririni Osmaniyeden ve Mekteb-i Mülkiye Mezunlarından Nejad Kudret Bey, Muharririni Osmaniyeden Ferid Rebiî Bey, Muhiddin Bey, Nâzım Bey¹¹, Abdüllatif Nevzat¹², Ali Kemal¹³.

3. Merâm'ın Merâmı

Merâm, Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte matbuata olan hücumun kendilerinin yayın amaçları ile bağlantılı olmadığını, mecmuanın neşredilmesinin şahsî çıkar elde etmek için değil milletin evladına ve özellikle Mekteb-i Mülkiye şâkirdanına hizmet etmek, onların yazılarını yayınlamak ve haklarını müdafaa etmek için yayın hayatına başladığını beyan etmektedir.¹⁴ Tarihî, edebî, coğrafî, felsefî, iktisadî ve askerî içerikli yazıların yanı sıra "Hande" başlığı altında fıkralar ve "Spor" başlığı altında avcılık ile ilgili yazılar mecmuanın içeriğini oluşturmaktadır. İslam felsefesi ve dünya iktisadına dair yazılar da dikkat çekicidir. Derginin ilk sayısının birinci sayfasında yer alan "Mesleğimiz" başlıklı ve "Merâm" imzalı yazı mecmuanın amacını bize şu satırlarla aktarır:

"Mesleğimiz

Ulûm ve maârifin cilvegâh-ı feyz ve terakkîsi olan şu zaman-ı hürriyet-nişânede ebnâ-yı vatanın tehzib-i ahlâk ve tenvîri efkârına hizmet maksadıyla tesis eden ulûm-u matbûatın açuş-ı füyuzanına atılmış cerâid-i mevkûte meyanında "Merâm" amel-i mukaddesini samimi ve ciddi bir surette karâin-i muhteremesine şu sûretle ifade etmek istiyor: Merâm; evlâdı millet ve vatanın, mekâtib-i âliye ve husûsiyle Mekteb-i Mülkiye şâkirdanının tevsî-i müktesebatı ve tenvir-i ezhanı için hukuk ve siyâsiyattan bahs-ı makalât-ı müfide derc ve tahrir eyleyecektir. Bundan mâadâ meslek-i ilim ve edebe lâyük ve terakkiyât-ı hazıraya muvafık bir sûrette edebî, felsefî ve ahlâkî makalâtı ihtiva edecek ve meşahir siyâsiyunumuz ile udebâ-yı Osmaniyemizin âsar bir güzidesini "sahâif-i mensiye" namı tahtında muhterem karîlerine arz edecektir.

Kezalik mir'at-i şunun-u âlem ve ibretnüma-yı sahâif-i ümem olan tarihin vukuat gûnağûn hayret-nümununu muhâkemat-ı akliye ve havâdis-i ruzmerreye tatbik ederek ayrı safhalarda erbab-ı mütalemeye küşad edecek ve Osmanlılığın mine'l-kadim mahâret-i avâlim-i pesendanesini teşkil eden "silâh kullanmak ve ata binmek" gibi mübâhisi sıhhi bir eğlence ve jimnastik olmak üzere "spor" namı altında gösterecektir.

Bir haftalık havâdisi icmale arz etmek ve mekâtib-i âliye ve husûsiyle mekâtib-i mülkiye mezuneyn ve talebe-i muhteremesinin gönderecekleri her türlü makalât ve mübahesâtı derc etmek ve hukuk-ı meşru'alarını müdâfaa eylemekte Merâm'ın vazife-i mukaddesindedir.

Maksadımız matbûata olan hücumdan bilistifâde celb ve iddihar temin-i menâfi-i şahsiye ve husûsiye olmayıp elden geldiği kadar menâfi-i umûmiyeye hizmet ve hissiyat-ı

¹¹ Mehmed Nâzım Özgünay [Filorinalı] (1883-1939); "Türk Şiir Kralı" unvanını alan Mehmed Nâzım, gazete ve mecmualarda pek çok şiirini yayımlamıştır. Yazılarında Filorinalı imzasını da kullanan şairin Merâm'da da şiirleri yayınlanmıştır. Merâm'daki yayınlarında –sekiz adet- Mehmed Nâzım, Filorinalı Nâzım ve Nâzım imzalarını kullanmıştır.

¹² Nevzat Ayasbeyoğlu (1888-1966); Ayasbeyoğlu, Sebîlürreşâd, İslâm, Ülkü ve Bilgi gibi mecmualarının yanı sıra Merâm mecmuasında da yazmıştır. Mecmuanın 8. sayısında Abdüllatif Nevzat imzasıyla "Muallim Muhterem İsmail Hakkı Beyefendiye – Muahede-i Peygamber" adlı bir yazı kaleme almıştır.

¹³ Ali Kemal (1869-1922); Sorbon Dârülfünûnu'nda, Paris Müsâhabeleri ve İki Hemşire adlı kitapları bulunan Ali Kemal, devrin önemli yayın organlarında kaleme aldığı yazılarının yanı sıra Merâm mecmuasının ilk sayısında Ali Kemal imzasıyla "Dün, Bugün" adlı bir yazı kaleme almıştır.

¹⁴ Derginin arka kapak yazılarında Mekteb-i Âliye talebelerinden makale göndermeleri istenmektedir. Ayrıca, beğenilen yazı sahiplerine bir yıllık dergi aboneliği hediyesi müjdelenmiştir.

vatanperverânemizi faalen isbata bez-i gayret etmekten ibarettir. Herhalde medar-ı istinadımız tevfiyat-ı samedâniyedir.” (Merâm, 1324: 1)

23 Temmuz 1908 Meşrutiyetin yeniden ilanı sonrası, Osmanlı mütefekkirleri artık bütün sorunların çözüleceğine kâni idi. Zira istibdat döneminde ‘İstanbul mezar kadar sakin, halk mezar taşları kadar hissizdi’ (Celal, 1324: 134). Meşrutiyet bir kurtarıcı, her derdin devası olarak görülüyordu. Merâm’ın ilk sayısında ‘Dün Bugün’ başlıklı bir yazı kaleme alan Ali Kemal, Meşrutiyet’i bir varlık-yokluk davası olarak ele alır:

“Biz Osmanlılar dün ne idik? Hiç! Bugün neyiz? Hep! Çünkü dün –mûcez bir târifle- esir idik, bugün hürüz. Bir esirin işi gücü nedir? Yemek, içmek, yatmak, kalkmak, bir parçada çalışmak, lakin fikir ve amelden mu'arrâ bir tarzda sırf yaşamak, yaşayabilmek için çalışmak değil midir? Hâlbuki bir hürün vezâifi müteaddid, fakat câzibedar, bazen müheyyic ve müheyyib, daima da muallâdır.” (Ali Kemal, 1324: 2)

Ali Kemal’e göre hürriyet okuma/yazma özgürlüğü getirmiş, bütün Osmanlı münevverleri genciyle yaşlısıyla azimle ‘mebnâ-i kemâlat-ı Osmâniyeyi’ korumaya çalışıyordu (Ali Kemal, 1324: 3-5). Osmanlı halkına bu lütfu bahşeden İttihat ve Terakki Cemiyeti ‘bu milletin esas ruhu’ olarak telakki ediliyordu. Bu sebeple Meşrutiyet’in ilanı ile vazifesini tamamlamış değildi. Çünkü İttihat ve Terakki Cemiyeti Osmanlı halkına ‘hürriyetini yani insanlığını vermiş’ ve onun yegâne koruyucusu olmuştu (Sermuharrir, 1324: 130-131; Erkân-ı Harbiye Zâbitânından İlhami, 1324: 5).

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin içtimai fikri olan Osmanlılık, dergide açık bir şekilde işlenmekte idi. Meşrutiyetin getirilmesi bütün Osmanlılar adına ele alınıp methedilirken ittihat-ı anâsır fikri dile getiriliyordu. Mecmuada Arap Edebiyatının sütunlara taşınması, Arapların İstibdat döneminde maruz kaldıkları ‘haksızlıkların’ dile getirilmesi hiç şüphesiz bu sebeptendi (Ferid Rebiî, 1324: 79-82). Bununla birlikte tasavvur edilen ‘Osmanlılık’ düşüncesinde Millet-i Hâkime Türklerdi. Osmanlılık düşüncesine rağmen, anâsır-ı gayrimüslimlere bir serzenişin bulunduğunu da görüyoruz;

“Her hükümette her medeni devlette hakk-ı hâkimiyet milleti hâkimenindir... Türkiye’de ise milleti hâkime Türklerdir. İşte bu kavm-i necib mecbûl bulunduğu mezâyâ ve civanmerdlikle anâsır-ı gayrimüslimeye ağışunu açtığı, idare-i müstebide altında bazen imtiyazlara nail ve ekseriya i’tisâfa düçar olan bu anâsırı kemal-i muhabbetle der-ağış ettiği, hâkimiyeti kale almadığı, hakk-ı müsâvâtı ilan ve bunu fiilen isbat ettiği halde buna mukabil ne gördü?” (Merâm, 1324: 66-67)

Meşrutiyetin ilanı sonrası arka arkaya gelen olumsuzluklar ‘Osmanlılık’ düşüncesini aşındırmaya başlamıştır. Bulgaristan’ın bağımsızlığı (5 Ekim 1908), Yunanistan’ın Girit’i ve Avusturya’nın Bosna-Hersek’i ilhakı (6 Ekim 1908) hadiseleri bu aşınmanın temel sebepleri idi. Merâm’da yaşanan bu olaylara karşı Millet-i Hâkimenin Türkler olduğu vurgulanırken kuru gürültüye pabuç bırakılmayacağı açıkça beyan edilmişti:

“Fikirleri Bizans hayalleri ile meşbu’ olub Osmanlılıkla uyuşmak istemeyen Yunan muhibleri bilmelidir ki Hükümet-i Osmaniye bunların bazı metâlibine mümaşat etmiş ise bu mümaşat bir zaafdan tevellüd etmemiştir. Bunlar yine bilmelidirler ki Avrupa efkâr-ı umumiyesi karşısında dün ki Türkler ile bugün ki Osmanlılar arasında pek azim farklar vardır. Bugün Osmanlılar kanlarının son damlasını akıtacaklar ve artık namuslu bir hükümet gibi idare-i dâhiliyelerine hiçbir ecnebi devletin müdahalesi[ni] görmeye tahammül etmeyeceklerdi.

Rum vatandaşlarımızdan kemâl-i ehemmiyetle rica ederiz ki karîben küşâd edilecek parlamentomuzda nâehiller bulundurarak enzâr-ı umumiye karşısında bizi küçük düşürmesinler zira bundan zarardîde olacak yine kendileridir. Bugün Osmanlılar kuru gürültüye pabuç bırakmaz bu gürültülerden vareste kalmak yollarını bilirler, düşünürler. Türkiye-i Osmanlı olmak iste[me]yenler gider yoksa Yunan tarafdarlarını Yunanistana kadar teşyî' edecek vesaidimiz kuvvetimiz vardır, ne kadar çok olurlarsa olsunlar." (Merâm, 1324: 66-67)

4. Merâm'da Dönem Eleştirisi: Hande

Merâm her ne kadar Meşrutiyet'e ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne taraftar olsa da yayımlandığı süre boyunca yaşanan olumsuzluklara sessiz kalmamıştır. Müdafî olduğu Mekatib-i Âliye mezunlarının karşılaştıkları haksızlıkları ele almıştır (Merâm, 1324: 12-13). Ayrıca Merâm, Meşrutiyet'ten ve 17 Aralık 1908'de açılacak olan Meclisten büyük beklentileri olan Anadolu'nun da sesi olmuştur:

"Zavallı ben! Bir insanın damarları olmazda yaşar mı? Hâlbuki damarsız insan olmaz. Damarlarında kan dolaşmayan insan da yaşamaz. Bende de hayattan eser yok! İstibdâd beni de ezdi, bitirdi. Ben bu alîl vücudumla size nasıl ekmeğiniz için buğday, gıdanız için et yetiştireyim; ormanlardan kereste, madenlerden cevher vereyim? Yandım, bir harâbezâra döndüm. Ne içerilerime medeniyet girebildi; ne de terakkiyât âleminde hissedâr olabildim. Haftalarca değil aylarca evladlarım eşinden, dostundan, işinden gücünden haber alamadı. Ne ziraatım ilerledi, ne de ticaretimin tadını tadabildim. Yalnız bu kadar mı? Nelere sebep oldum? Üzerimde yürümek isteyen biçareler her adımda bir sendeleyerek kâh bir uçurumda[n] yuvarlandı, kah bir dereye boğuldu. Hep bunları, bu men'ine muktedir olmadığım felaketleri gördükçe için için ağladım, kanlı yaşlarımı sinemde gizledim. O arslan yavrularımın can çekişlerini gördükçe sebep olan müstebid, mürteşilere lanetler okudum. Ne çare? Elimden ne gelir. Beni kim dinler. Ey sevgili yavrularımın muhterem vekilleri! Sizin de birçoğunuz geçerken gördünüz, felaketimin derecesini anladınız. İlk ama ilk işiniz benim derdimin çaresini görmek olmayacak mı? Buralarda her gün bir adam öldürdüler, her gün birçok yavrularımı soydular soğana döndürdüler. Buralara eli silahlı bekçi koymayacak mısınız? Ey oğullarımın vekilleri! Yakanızı bırakmam, benim çaremi görün... Bir kere şifayâb olayım, damarlarım yoluna girsin kanım cevelâna başlasın, kuvvetleneyim. Bakın size altın danesi gibi buğdaylarımı, değerli maden cevherlerimi daha daha nelerimi yetiştireyim, vereyim. Sizi hem el elerine muhtaç etmeyerek besleyeyim, hem de fazlasını satın para kazanın! Şu kadar var ki alacağınız paranın birazını yine yine bana sarf edin. Yoksa yoksa ben ölürüm!!" (Ferdî Rebî, 1324: 27-28)

İlk sayıda dile getirilen bu feryada cevap verilmediğini düşünen Merâm heyeti eleştirinin dozunu artırarak, altıncı sayıda Anadolu'nun halini tekrar sütunlarına taşıdı:

"İnkılâbımızın ilk günlerinde milletin kesesine elini sokanların tecavüzlerine son vermek gerekirdi ama nerde? Gözünü hazinelerin doyuramadığı maaşıyla geçinen o zavallılar! Millet istibdad döneminde para para diyen merkez karşısında eridi bitti zaten. Köylüler yakacak gaz bulamıyor. Buğday değil arpa ekmeği yiyor. Fakat artık mebusan meclisi açıldı, millet artık hizmet etmemiş ve etmeyen kimseye para değil habbe bile vermeyecek." (Köylülerimize, 1324: 185-187)

Merâm Meşrutiyet'in aksaklıklarına yönelik asıl eleştirilerini 'Hande' başlıklı mizah köşesinde okuyucusuna sunmuştur. İlk olarak 3. sayıda karşımıza çıkan bu mizah köşesi, 4, 5, 6 ve 7. sayılarda da mevcut. Bu köşedeki yazıların ilkinde imza bulunmazken 4. sayıda 'Kulağı Sağır', 5, 6 ve 7. sayılarda 'Baron Telefon' imzası var. Meşrutiyet'in yeniden ilanı sonrası yaşanan

aksaklıklar hakkındaki nükteler sansür (Hande, 1324: 93), hukuksuzluk (Hande, 1324: 92-93), keyfi uygulamalar (Kulağı Sağır, 1324: 126), mebuslar (Baron Telefon, 1324: 158-159 ; Baron Telefon, 1324: 187-190) ve alafranga züppelikleri (Baron Telefon, 1324: 220-223) hakkında idi.

'İki Arkadaş Arasında' başlıklı Hande de Meşrutiyet'in ilanı sonrası usulsüzlükler şöyle aktarılmaktadır:

"İki Arkadaş Arasında

- Maşallah beyim, evin kaplamalarını değiştirmişsiniz!
- Evet öyle oldu.
- İştittim ki nazaran dülgerleri gece de çalıştırmışsınız.
- Ne yapayım? Ruhsat-ı resmiesini alamadık da.
- Neden?
- Nasıl ruhsat alabilirim. Otuz üç senelik vergi borcum var.
- O halde nasıl oldu?
- Nasıl olacak bir "emri vaki" yaptım.
- Anlamadım
- Bunda anlaşılmaz ne var. Kaplamaları geçen gece değiştirdim, sabahleyin belediye memurları kendilerini bir "emri vaki" karşısında buldular.
- Ne dediler
- Hiç! Olmuş bitmiş!" (Hande, 1324: 92-93)

Yine 'Köprüde Arabacı ile Müşteri Arasında' başlıklı Hande de 'Hürriyet' kavramının toplum içerisinde ne ifade ettiği ince bir şekilde eleştirilmiştir:

- "Köprüde Arabacı ile Müşteri Arasında
- Müşteri- Tepebaşına kaç kuruşa gidersin?
- Arabacı- Bir mecdiye
- Müşteri- Deli mi oldun evvelce yedi paraya giderdiniz.
- Arabacı- Efendi.. Şimdi Hürriyet var." (Kulağı Sağır, 1324: 126)

Eleştiriden en fazla nasibini alan ise Mebuslar olmuştur. Meşrutiyet'in yeniden ilanı ile birlikte siyasî hayatımıza tekrar giren meclis ve mebusluk, insanların siyasî hırslarını gün yüzüne çıkarmıştı;

"-Hasbihal-

Düşünüyorum; mebus olursam, olacağıma da şüphem yokdu ya; evvel gözlüğümün camlarını koyu maviye veya vapurdumanına tebdil edeyim. O halde gece baktığım belli olmaz, herkesi ayrı ayrı tedkik ederim; fesimin kalıbı iyidir, kalıbı değiştirmeye lüzum yok; tam kelleme uygun. Bıyıklarına gelince yukarı mı kıvırsam, yoksa aşağıya mı salıversem; hayır doğru, özüm gibi doğru olmalı, paltom yenidir, yenidir ama bir mebus paltosu bu kılıka olmaz, yakasına bir su samuru geçirtmeliyim, bu halde tabi vereceğim para ile kıymetim de artar, artar mı ya bilakis. Tekmil paltomu kaplatmalıyım, Hoca Nasreddin'in başına gelen keyfiyet akıllardadır ya! Boyun bağımın rengi de mühim bir meseledir, kırmızılı beyazlı, hürriyet alameti! Hoş güzel ama turfa oldu. Karışık olsa: içinin alacası dışına vurmuş derler. Siyah olsa belki matemi var! diye tenkid ederler. Ne yapayım, hah! Beyaz pek aladır. Deseler, deseler beğim baloya geliyor derler. Üzerine bir iğne soksam mı? Evet niçin olmuyor kalbim gibi saf olan boyun bağı rumuzlu, kinayeli bir de iğne lazım, tamam buldum, küçük bir altın terazi kondurmalıyım. Nişane-i adalet, yeleşim kadife, bu pek aladır ama köstek pek ince, hiç olmazsa bir yirmi beş dirhemlik bir şey olmalı. Değil mi ya! Alırız ne yapalım, mebusluk bu, laf değil, insana dört senelik bir ekmeklik, ya şerefi. Evet köstek kalın olmalı hem de parmağıma kalınca bir iki yüzük de geçirmeliyim ta ki servetimin yolunda olduğu anlaşılın.

Pantolonuma gelince hâvî döğülmüş ama bir ütülletirsem. Acaba darlığı nasıl. Daha dar olsa endamıma yakışmaz, boyum kısa, şişman değilim ama adeta etime dolgunum, gelgelelim kundura meselesine, bunu hiç düşünmeye hacet yok vükela tertibi galoş olmalı. Başka nem eksik? Bak asıl lüzumlu bir şeyi unuttum, koluma kalınca baston takmalıyım; aman ne yapıyoruz, ... olur. İnce zarif altın saplı bir baston lazım, daha koltuğuma büyük bir cüzdan, elime de doksan dokuzlu bir tesbih, ... Sen bilmezsin böyle olursa daha iyi olur dedim. Düşündüğüm gibi hazırlandım bilmem amma epeyce param gitti. İntihab gününde geldi çattı, Cuma günü akşamını iple çekiyorum. Uşağı çağırdım. Sandığın peşini bırakma nereye giderse sende git dedim. İçinden çıkacak kâğıtlardan kimin mebus olduğu anlaşılınca buraya koş gel, sana bir beşi bir yerde var dedim. Uşak derhal yeni postahaneye seğırtti. Bende pencereden avdetini didelemeye başladım. Gece saat yedi oldu.

Ağla gözlerim ağla ne gelen var ne giden, sabahtan beri ağızıma susam tanesi koymamıştım iki paket cigara içmişim.

Bir daha yaktım, çan çan kapı! Hemen hoştum. Uşak kan ter içinde geldi. Kimler oldu? dedim. Bir kâğıt uzattı. Bir de ne bakayım. Okuyunca ben oraya şırakkadan düşmüş, bayılmışım. Gözümü açtım bir yatağın içindeyim evimizin halkı başıma toplanmış, etrafıma baktım kan revan. Meğer esnayı sükûtumda o canım kellem taşılığa gelmiş, sargılar içindeyim. Bacı ilerledi efendi ne oldun dedi. Ben bilâihtiyar “Mebus olamadım” dedim. Bacı anlamadı “Mebus olamadın mı?” dedi. Elinin körü dedim. Ah şimdi ettiğim masraflara mı yanayım, mebus olursam diye etrafıma böbürlendiğime mi yanayım. Ah bana öyle geliyor ki şimdi şu benim yerime mebus olanları elime verseler didim didim didikleyeceğim, olduklarına olacaklarına pişman edeceğim.” (Baron Telefon, 1324: 158-159)

5. Sonuç

Başyazılarında yüksek sesle Meşrutiyet’i ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin politikalarını destekleyen Merâm, aynı zamanda oluşan memnuniyetsizlikleri de dile getirmekten çekinmeyen bir yayın hayatı sürdü. Meşrutiyet’in ilanı sonrası basının iktidar ve muhalif olarak ayrıştığı tespiti yüzeysel olarak doğru olsa da hakikatte bu kanının geçerli olmadığını söylemek gerekir. Merâm, yayımlandığı 3 ay boyunca bunun bir örneğini teşkil etmiştir. İnsanların Meşrutiyet’ten beklentilerini dile getirdi, aksaklıkları eleştirdi. Mutlakıyeti eleştirip Meşrutiyeti kurtuluş ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni kurtarıcı olarak gören basın da rahatsızlıklarını dile getirdiğini görüyoruz. Sırf iktidara veya muhalefete olan yakınlıkları onların gerçekleri görmesini engellemedi. Bu gerçekleri sütunlarına taşıırken herhangi bir tepki veya destekle karşılaşarak karşılaşmadığı hakkında bir malumat bulunmamaktadır. Dikkate değer bir husus da şudur ki, Meşrutiyet’in ilk yılında daha önce hiç görülmemiş bir şekilde basın ve matbuat serbestisi mevcuttur. Fikrî tartışmaların yanında siyasî eleştiriler de özgürce yapılabilmektedir. Merâm mecmuasının Hande köşesi buna en güzel örnektir.

Toplam 10 sayı çıkan Merâm, Şubat 1909 çıkarılan basın kanununun maddi yükümlülüklerini yerine getiremediği için kapandı muhtemelen. İlgili kanuna göre dergi veya gazete çıkarabilmek için 500 altın teminat vermek gerekiyordu. Son sayılardaki matbaa değişikliklerini de dikkate alırsak bu kanunun maddi yükümlülükleri gereği Merâm’ın yayın hayatına son verdiği tahmin edilebilir.

Kaynakça

- Ali Kemal (1324). Dün bugün. Merâm, S. 1, 2-4
- Ayasbeyoğlu, S. (1991). Ayasbeyoğlu, Nevzat. DİA, C.4, İstanbul, 206
- Baron Telefon (1324). Hande- hasbihal. Merâm, S. 5, 158-159
- Baron Telefon (1324). Hande- hasbihal. Merâm, S. 7, 220-223
- Baron Telefon (1324). Hande. Merâm, S. 6, 187-190
- Birinci, A. (1995). Meşrutiyet matbuatı (1324-1325) I. Kebikeç, S. 2, 143-149
- Birinci, A. (1997). Meşrutiyet matbuatı (1324-1325) IV. Kebikeç, S. 5, 61-67
- Birinci, A. (2001). İzmirli, İsmail Hakkı. DİA, C. 23, İstanbul, 533-535
- Celal (1324). Mücadele-i istibdad ve hürriyet. Merâm, S. 5, 131-134
- Duman, H. (2000). Osmanlı – Türk süreli yayınları ve gazeteleri (1828-1928). C. 1, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı
- Erkân-ı Harbiye Zâbitânından İlhami (1324). Parlamentoda askerlikten müstâfi mebuslarımız. Merâm, S. 1, 5-7
- Ferdi Rebî (1324). Anadolu'nun meb'uslara feryadı. Merâm, S. 1, 27-28
- Ferid Rebî (1324). Urban-u aşâir. Merâm, S. 3, 79-82
- İnal, İ. M. K. (1969). Son asır Türk şairleri. C.1, İstanbul: M.E.B., 271-273
- İmzasız (1324). Hande- iki arkadaş arasında. Merâm, S. 3, 92-94
- İmzasız (1324). Hande- nev-icad karagözcü ile sansürcü arasında. Merâm, S. 3, 92-94
- İmzasız (1324). İstiklali osmanî ve numune-i terakki mektebinde fevkalade bir ihtifal. Merâm, S. 10, 312-314
- İmzasız (1324). İtizar ve ifade-i mahsus. Merâm, S. 3, 65
- İmzasız (1324). Köylülerimize muavenet. Merâm, S. 6, 185-187
- Kulağı Sağır (1324). Hande- köprüde arabacı ile müşteri arasında. Merâm, S. 4, 126-126
- Merâm (1324). Mekâtib-i âliye mezunları ve muallimlikler. Merâm, S. 1, 12-14
- Merâm (1324). Mesleğimiz. Merâm, S. 1, 1-2
- Merâm (1324). Türkiya Osmanlılarıdır. Merâm, S. 3, 66-67
- Mücellidoğlu, A. Ç. (1969). Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı). C. 2, Ankara: Mars Matbaası
- Mücellidoğlu, A. Ç. (1969). Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı). C. 3, Ankara: Mars Matbaası
- Sermuharrir (1324). Meclis-i mebusan ve ittihad ve terakki. Merâm, S. 5, 130-131
- Tansel, F. A. (1977). XX. asır Türk edebiyatı'nın unutulmaması gerekli şairlerinden Ali Salâhaddin Yiğitoğlu (1877-1939). İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi, S. III, 265-282
- Toprak, Z. (1984). Fikir dergiciliğinin yüz yılı. Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1983), 13-54

Extended Abstract

Introduction

Press activities in the Ottoman Empire began with Takvim-i Vekâyi in 1831, almost a century after the establishment of the first Turkish printing press. Launched during the reign of Mahmud II, this newspaper was an official publication promoting the reforms the state had made or wanted to make. With Ceride-i Havâdis (1840), which came into our publishing life after an accidental bullet, private enterprise started to be involved in press activities in our country. After Ceride-i Havâdis, which had a semi-official identity, our first private newspaper Tercümân-ı Ahval was published by Agâh Efendi in 1860. It was followed in 1862 by Tasvir-i Efkâr, one of the most important newspapers of our press life. Magazine publishing activities started with Vekayî-i Tibbiye in 1849 and continued with Mecmuayî Fünûn in 1862. Mecmuayî Fünûn was followed by magazines such as Mir'at, Diyojen, Ulum, Keşkül and Çaylak.

At the beginning of the XXth century, when the Empire was unraveling, the Tripoli War was followed by the Balkan War and the War of the World War, our press life revived as never before with the declaration of the Constitutional Monarchy. After the declaration of the Meşrutiyet, the rights to publish newspapers and magazines, which could only be obtained after a serious investigation, began to be granted easily, which led to a significant increase in the number of newspapers and magazines. In 1908-1909, 353 newspapers and magazines were published, 130 in 1910 and 124 in 1911.

Merâm, which is the subject of this study, is one of the 353 magazines published in 1908-1909 and had a total of 10 issues. This magazine, which we accessed from the digital access of Hakkı Tarık Us Collection, contains articles signed by important names of the period.

Findings

Merâm was one of the periodicals that began publishing after the Committee of Union and Progress re-proclaimed the Constitutional Monarchy on July 23, 1908. In the first year of the Constitutional Monarchy II, there were approximately 350 periodicals that started publishing by taking advantage of the freedom of the press. Merâm was published for a total of 10 issues, the first issue dated 30 Teşrinievvel 1324 (November 12, 1908) and the last issue dated 29 Kânunusani 1324 (February 11, 1909). During its publication period, it defended the Committee of Union and Progress and the idea of Osmanlıcılık.

Merâm declares that the attack on the press with the declaration of the Constitutional Monarchy is not related to its editorial purposes, and that it started its publishing life not to gain personal benefit from this attack, but to serve the children of the nation and especially the students of the Mekteb-i Mülkiye, to publish their writings and to defend their rights. In addition to historical, literary, geographical, philosophical, economic, and military articles, the magazine also includes jokes under the title "Hande" and articles on hunting under the title "Spor". Articles on Islamic philosophy and world economics are also noteworthy. The writers of Merâm, which was a kind of school magazine, were not gathered around a specific idea or ideology.

For this reason, while defending the Constitutional Monarchy, Osmanlıcılık and the Committee of Union and Progress, the shortcomings of the period were openly expressed.

Merâm presented its main criticisms of the flaws of the Constitutional Monarchy to its readers in the humor column titled 'Hande'. This humor column, which first appeared in issue 3, is also present in issues 4, 5, 6 and 7. While there is no signature in the first of the articles in this column, there is the signature 'Kulağı Sağ' in issue 4 and 'Baron Telefon' in issues 5, 6 and 7. The witticisms about the irregularities of the new order were about censorship, lawlessness, arbitrary practices, parliamentarians and their alafraanga snobbery.

Although Merâm was a supporter of the Constitutional Monarchy and the Committee of Union and Progress, it is seen that he did not remain silent about the negativities during the period of its publication. It deals with the injustices faced by the graduates of Mekatib-i Âliye, for whom it was an advocate. In addition, Merâm became the voice of Anatolia, which had great expectations from the Constitutional Monarchy and the Parliament to be opened on December 17, 1908. The Mebus received the most criticism. The parliament and parliamentarianism, which re-entered our political life with the re-proclamation of the Constitutional Monarchy, brought people's political ambitions to the surface.

Conclusion

Merâm, which vociferously supported the Constitutional Monarchy and the policies of the Committee of Union and Progress in its editorials, also did not hesitate to voice its dissatisfaction. Although it may be superficially true that the press was divided into the ruling and the opposition after the declaration of the Constitutional Monarchy, it must be said that this belief was not valid in reality. Merâm was an example of this during the 3 months it was published. It expressed people's expectations from the Constitutional Monarchy and criticized its shortcomings. We see that the press, which criticized absolutism and saw the Constitutional Monarchy as salvation and the Committee of Union and Progress as the savior, also expressed their discontent. Their closeness to the government or the opposition did not prevent them from seeing the truth.

EKLER**Ek-1: Merâm'ın Fihristi****Sayı: 1, 30 Teşrinievvel 324**

Yazar	Makale	Sayfa
Merâm	Mesleğimiz	1-2
Ali Kemal	Dün, Bugün	2-4
Erkân-ı Harbiye Zâbitânından İlhami	Sahâif-i Siyasîye – Dâhili Parlamentoda Askerlikten Müstâfi Mebuslarımız	5-7
İsmail Hakkı	Ehl-i İslâm ve Felsefe	7-9
Salâhaddin	Hakkı Temeddün ve Medeniyeti İslamiyeye Bir Nazar	9-11
Merâm	Mekatib-i Aliye Mezunları ve Muallimlikler	12-14
Ali Salâhaddin –	Edebiyat – Edib-i Azam Merhum Kemal Beyzâde Şair-i Muallayı Şiyem Ekrem Bey Efendi Hazretlerinin Bir Manzume-i Bedialarını Tahmis - İngiltereye	15-18
Halil Edib	Devr-i İstibdât Nevhatından	18-19
Şükrü	Tarih Dersleri – 1815'de Avrupa Ahvalı	20-23
Ref'et Avni	İngiltere'nin Tarihi İktisadiyesi	24-27
Ferid Rebii	Anadolu'nun Mebuslara Feryadı	27-28
Bir Avcı	Spor – Avcılık 1	29-32

Sayı: 2, 6 Teşrinisani 324

Yazar	Makale	Sayfa
Merâm	Sahâif-i Siyasîye – Türkiye-İngiltere	34-36
İsmail Hakkı	Felsefe-i Ehl-i İslam	37-39
Şükrü	Tarih Dersleri – Tarih-i Hal-i Hazır	40-43
Ref'et Avni	Tarih-i İktisad- İngiltere 2- Garb Müstemlekeleri	43-45
İmzasız	Sahâif-i Mensiyye – Reşid Paşa Merhumun Asar-ı Siyasîyesinden Bir Sahife, Erzurum Valisine Bir Emirname	46-48
Ali Salâhaddin	Edebiyat – Edebiyatın Mahiyeti	49-50
Ali Salâhaddin	Terane-i Vatan	50-52
Ali Salâhaddin	Edib-i Azam Merhum Kemal Beyzâde Şair-i Şiyem Ali Ekrem Bey Efendinin İngiltere Hakkındaki Manzume-i Bedialarına Tahmisten Mabad	52-54
Ali Salâhaddin	Receb Paşa Merhum Hakkında Teessür Name-i Tarihi	55-55
Ref'et Avni	Takalif – Vergi Hakkında Mütalaat-ı Umumiye	55-58
Mehmed Salih	Roman – İntihayı Aşk	58-61
Bir Avcı	Spor – Avcılık 2	62-64

Sayı: 3, 20 Teşrinisani 324

Yazar	Makale	Sayfa
Merâm	Sahâif-i Siyasîye – Türkiye Osmanlılarıdır	66-67
İsmail Hakkı	Ehl-i İslam ve Felsefe	68-69
Bir Zabit	Bahr-i Siyah Boğazı Top Talimleri	70-70
Şükrü	Tarih Dersleri – Tarih-i Hal-i Hazır Meternih Politikası	71-73
Saffet	Balkan Hükümetleri – Bulgaristan Coğrafyayı İktisadisi	74-76
Ref'et Avni	Tarih-i İktisad- İngiltere 3, Fransızlarla Mücadele-i İktisadiye	77-79
Ferid Rebii	Urban ve Eşair	79-82
Mehmed Nazım	Edebiyat – Sultan Murad-ı Hamse Merhumun Lisan-ı Teessür-ü Şahanelerinden	83-84
Halil Edib	Zemzeme-i Tiflane	84-87
Ali Salâhaddin	Edib-i Azam Kemal Beyzâde Şair-i Ala Şim? Ekrem Bey Efendinin İngiltere Hakkındaki Manzumelerine Tahmisten Maban	87-89

Mehmed Salih	Hikâye - İntihayı Aşk	89-92
İmzasız	Hande- İki Arkadaş Arasında, Dilencilere Muavenet Kulübünde, Kadıköy Vapuru Kaptanı İle Bir Piyade Kayıkçısı Arasında	92-94
Bir Avcı	Spor – Avcılık	94-96

Sayı: 4, 27 Teşrinisani 324

Yazar	Makale	Sayfa
Şükrü	Sahâif-i Siyasîye – Türkiye-Avusturya	97-99
İsmail Hakkı	Ehl-i İslam ve Felsefe	99-101
Şükrü	Tarih Dersleri – Tarih-i Hal-i Hazır	102-104
Ref'et Avni	Tarih-i İktisad – İngiltere 4, Amerika'da Mücadeleyi İktisadiyye	104-107
Ferid Rebii	Mesclesi Mebusanda	108-110
Ref'et Avni	Bankalar	110-112
Şükrü	Japonya'da Hayat-ı Askeriye	113-115
İmzasız	Sahâif-i Mensiyye – Merhum Ali Şehnaz Efendi'nin Takrirlerinden: Cezayı İdam Hakkında Mütalaatı Hukukiye	116-117
Ali Salâhaddin	Edebiyat – Osmanlı Bayrağına	118-119
Hayri	Florinalı Nazım Bey'in "Trabzon Ormanları" Manzumesini Tahmis	119-120
Ali Salâhaddin	Tahmis-i Diğer	120-121
Mehmed Nazım	Sabah-ı Hürriyet	122-124
Kulağı Sağır	Hande- Bir Zabıt İle Bir Tüccar Arasında, Köprüde Arabacı İle Müşteri Arasında	125-126
Bir Avcı	Spor - Avcılık	126-128

Sayı: 5, 11 Kânunuevvel 324

Yazar	Makale	Sayfa
Sermuharrir	Meclisi Mebusan ve İttihad ve Terakki Cemiyeti	130-131
Celal	Mücadele-i İstibdad ve Hürriyet	131-134
İsmail Hakkı	Ehl-i İslam ve Felsefe 5	135-138
İmzasız	Sahâif-i Mensiyye – Uhud-u Âtîkeye Dair, "Hasan Fehmi Paşa Hazretleri'nin Eser-i Aliyelerinden Müktebesdir"	139-142
Ali Salâhaddin – Nazım	Edebiyat – Yevm-u Mesu'da Hitab	143-145
Ali Salahaddin	Şair Yektayı Zaman Abdülhakhamid Bey Efendiye	145-147
Mehmed Nazım	Türbe-i Fatih	148
Saffet	Coğrafyayı İktisadî – Bulgaristan	149-152
Ref'et Avni	Bankalar	152-155
Ferid Rebii	Osmanlıların En Büyük Günü	156-157
Baron Telefon	Hande- Hasbihal	158-159
Bir Avcı	Spor- Avcılık	160

Sayı:6, 18 Kânunuevvel 324

Yazar	Makale	Sayfa
İsmail Hakkı	Siyaset-i Şeriyye	161-164
İsmail Hakkı	Ehl-i İslam ve Felsefe	164-167
Şükrü	Tarih Dersleri – Tarih-i Hal-i Hazır	168-169
Saffet	Coğrafyayı İktisadî – Bulgaristan 3	170-172
Ref'et Avni	Bankalar	172-173
Mehmed Ziya	Defter-i Hatıratımdan: Gelibolu Mevlevihanesinden	174-176
Ali Salâhaddin	Edebiyat - Makber	177-179
Filorinalı Nazım	Şair-i Dahi ve Ferid Abdülhakhamid Bey Efendiye	179-181
Ali Salâhaddin	Sahâif-i Mensiyye – Edebiyat-ı Arabiye: Fethülkadir fî-Siretünnebiyül Tahir –1- El-Müsli El-Mevlevi Hafız Osman Efendi	182-183
Ali	Sahaif-i Mensiyye -2- Viyana'dan Âli Paşa Tarafından Fuad Paşa'ya	184

İmzasız	Köylülerimize Muavenet	185-187
Baron Telefon	Hande- Hasbihal	187-190
Bir Avcı	Spor- Avcılık	190-192

Sayı: 7, 1 Kânunusani, 324

Yazar	Makale	Sayfa
İsmail Hakkı	Sahâif-i Siyasîyye – Siyaset-i Şerîyye	193-203
M. F.	Gabriel Lui (?) Üsküp'te Bir Genç Türk ile Mülakatı	204-207
İsmail Hakkı	Ehl-i İslam ve Felsefe 7	207-209
Saffet	Coğrafyayı İktisadî – Bulgaristan 4	209-211
İmzasız	Sahaif-i Mensîyye	212-213
Ali Salâhaddin	Edebiyat- Hürriyet Marşını Tebcil	214-216
Filorinalı Nazım	Meclisi Millimize Tuhfe-i Mübahatim	216-218
İmzasız	Edebiyat-ı Arabiye	218-220
Baron Telefon	Hande- Hasbihal	220-223
Ferid Rebîi	Güzeşte Vergiler ve Duyûn-u Gayri Muntazıma	224

Sayı: 8, 8 Kânunusani 324

Yazar	Makale	Sayfa
Hakkı	Sahâif-i Siyasîye – Siyaseti Şerîyye	225-234
M. F.	Gabriel Lui Üsküp'te Bir Jön Türk İle Mülakatı	235-238
İsmail Hakkı	Ehl-i İslam ve Felsefe 8	238-240
İmzasız	Sahâif-i Mensîyye – Vasiyetname-i Siyasî - Keçecizâde Fuad Paşa Merhum Tarafından Cennetmekan Sultan Abdülaziz Han'a Gönderilmiştir	241-242
Mehmed Ziya	Tarihçe-i Mektebi Sultani	243-245
Ali Salâhaddin	Edebiyat - Sâdî	246-247
Filorinalı Nazım	Edib Abdi-el Eştehar, Kemal Fahr-el Ahrar'a Bir Hitab Tebcilkârı(?)	248-249
İmzasız	Edebiyat-ı Arabiye	250-251
Abdüllatif Nevzad	Muallim Muhterem İsmail Hakkı Beyefendiye – Muahede-i Peygamberi	252-256

Sayı: 9, 15 Kânunusani 324

Yazar	Makale	Sayfa
İsmail Hakkı	Sahâif-i Siyasîye – Siyaseti Şerîyye	257-262
İmzasız	Sahâif-i Mensîyye - Vasiyetname-i Siyasî- Keçecizâde Fuad Paşa Merhum Tarafından Cennetmekan Sultan Abdülaziz Han'a Gönderilmiştir	263-265
İsmail Hakkı	Felsefe Dersleri	266-268
Ref'et Avni	Tarih Dersleri – Tarih-i İktisadi, Fransa'da İlm-i İktisadın Sureti Zuhuru	269-271
Nejad Kudret	Bütçenin Tarif ve Mesarif Kısımının Tedkiki	272-274
Saffet	Coğrafyayı İktisadi	275-279
Mehmed Ziya	Tarihçe-i Mektebi Sultani	280-282
Ali Salâhaddin	Edebiyat – Tasvir-i Mazi	283-284
Nazım	Neşaid-i Miliye	285-286
İmzasız	Edebiyat-ı Arabiye	287-288


Sayı: 10, 29 Kânunusani 324


Yazar	Makale	Sayfa
İsmail Hakkı	Sahâif-i Siyasîye – Siyaseti Şerîyye	289-293
Abdurrahman	Tütün Ziraati ve Ticareti	294-295
Hakkı	Felsefe Dersleri	296-298
Nejad Kudret	Bütçemize Bir Nazar	299-302
Keçecizâde Fuad Paşa	Sahâif-i Mensîyye - Vasiyetname-i Siyasî- Keçecizâde Fuad Paşa Merhum Tarafından Cennetmekan Sultan Abdülaziz Han'a Gönderilmiştir	303-305

Sermuharrir	Süleyman Sudi Efendi	305-307
Ali Salâhaddin	Edebiyat – Hazreti Osmanın Şehadeti	307-309
İmzasız	Edebiyatı Arabiyye	309-311
İmzasız	İstiklali Osmanî ve Numune-i Terakki Mektebinde Fevkalade Bir İhtifal	312-314
Bir Avcı	Spor - Avcılık	315-316
M. Hamdi	Esas Terakki	316-319
Mehmed Ziya	Tarihçe-i Mektebi Sultani	319-320

Social Assistance and Family Functionality: A Study on the Family Functions of Individuals Benefiting from Social and Economic Support Services: A Case Study of the Ereğli District of Zonguldak Province

Yazar(lar) / Author(s)

Öğr. Gör. Miraç Şirin 
Giresun Üniversitesi, Alucra Turan Bulutçu
Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve
Danışmanlık Bölümü, Giresun-Türkiye
e-posta: mirac.sirin@giresun.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Prof. Dr. Oğuzhan Zengin 
Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Karabük-
TÜRKİYE
e-posta: oguzhanzengin@karabuk.edu.tr

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 05. 07. 2024
Kabul tarihi-Date of acceptance: 06. 11. 2024
Yayın tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Review: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no conflict
of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Şirin, M.- Zengin, O. (2024). Social Assistance and Family Functionality: A Study on the Family Functions of Individuals Benefiting from Social and Economic Support Services: A Case Study of the Ereğli District of Zonguldak Province. İçtimaiyat, 8(2), pp. 758-773.
DOI: <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1511094>

Abstract

The authors investigated the impact of the SES program on family functions. They administered a socio-demographic information form and the Family Assessment Scale to 194 families receiving SES services. They sought to determine if the duration of SES service utilization was associated with changes in various family functioning domains. They employed t-tests and ANOVA to analyze the data and conducted post-hoc tests where appropriate. Their findings indicate a positive relationship between the length of SES service utilization and improvements in problem-solving, communication, roles, behavior control, and overall family functioning. These findings are crucial for the literature as they provide empirical evidence supporting the effectiveness of prolonged SES service utilization in enhancing family functioning. This study contributes to the growing body of knowledge on the impact of social assistance programs on family outcomes and can inform the development and implementation of more effective interventions. Therefore, the duration of SES service utilization appears to positively influence family functions.

Keywords: Social Assistance, Social and Economic Support Service, Family Function.

Sosyal Yardım ve Aile İşlevselliği: Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Yararlanan Bireylerin Aile İşlevleri Üzerine Bir İnceleme: Zonguldak ili Kdz. Ereğli ilçesi Örneği

Öz

Yazarlar, SED (Sosyal ve Ekonomik Destek) programının aile işlevleri üzerindeki etkisini araştırmışlardır. SED hizmeti alan 194 aileyle sosyo-demografik bilgi formu ve Aile Değerlendirme Ölçeği kullanmışlardır. SED hizmeti kullanım süresinin çeşitli aile işlevi alanlarındaki değişikliklerle ilişkili olup olmadığını belirlemeye çalışmışlardır. Verileri t-testleri ve ANOVA ile analiz etmişler ve gerekli durumlarda post-hoc testler yapmışlardır. Bulguları, SED hizmeti kullanım süresi ile problem çözme, iletişim, roller, davranış kontrolü ve genel aile işlevlerinde iyileşmeler arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, SED hizmetlerinin uzun süreli kullanımının aile işlevlerini iyileştirmede etkili olduğunu gösteren ampirik kanıtlar sunduğu için literatür açısından önemlidir. Bu çalışma, sosyal yardım programlarının aile sonuçları üzerindeki etkisine dair artan bilgi birikimine katkıda bulunmakta ve daha etkili müdahalelerin geliştirilmesi ve uygulanması konusunda yol gösterici olabilmektedir. Sonuç olarak, SED hizmetinden yararlanma süresinin aile işlevlerini olumlu yönde etkilediği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Yardım, Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti, Aile İşlevi.

*This article was prepared in 2021 under the supervision of Prof. Dr. Oğuzhan ZENGİN at the Department of Social Work, Graduate Education Institute of Karabük University and produced from the thesis titled 'A Study on the Family Functions of Individuals Benefiting from Social and Economic Support Services: The Karadeniz Ereğli Example' submitted by Miraç ŞİRİN. The field research of the study was carried out between October and December 2020.

1. Introduction

One of the most commonly used concepts in the fight against poverty is social assistance. It must be noted that it is difficult to find a common definition of the concept of social assistance in the literature. For example, while Barrientos defines social assistance as programs, policies, or institutions adopted to prevent, reduce, or end poverty (Barrientos, 2013), the World Bank defines social assistance as "cash benefits provided for poor family members with a purpose and subject to a means test. The International Labour Organization (ILO), in relation to social assistance, as signs a crucial role in ensuring social security and defines it as "benefits implemented through axes to effectively meet the basic needs of individuals at the threshold of need" (ILO, 2017). Although social assistance is generally perceived as an application made in the context of social policy, it has emerged as a narrower service (Clegg, 2002). The word "assistance" in the Oxford Dictionary is used to mean "helping someone by sharing the work they are doing" or "providing a person with resources, information, or money." On the other hand, the word "social" is described as "related to society or organizations" (WEB1). In another dictionary, Merriam-Webster, "assistance" is defined as "the act of helping or supporting someone," while "social" is described as "generally related to people and society" (WEB1).

In examining the literature in Turkey, the concept of social assistance expresses different meanings and there is confusion regarding a common understanding. Turkish Insurance Law defines social assistance as a "social allowance paid to retired workers determined by the social security institution without any expectation of return" (Güloğlu, 2000). In the discipline of social policy and within the scope of combating poverty, the concept of social assistance is expressed as "public assistance financed by the general state budget or specially allocated taxes intended for specific purposes, unrelated to the principles of compulsory participation or contributions" (Güzel and Okur, 1998). Despite having a historical legacy in social assistance, Turkey has focused more on social assistance following the 1999 earthquake and the economic crisis in 2001. Public and civil society organizations, in particular, have taken on significant roles during this period (Şentürk, 2014).

In scientific research, two basic types of families are often mentioned. The first of these is the nuclear family with mother, father and children; the second can be expressed as the traditional family in which people who are related to a kinship or blood relationship live together with this nuclear family (Kongar, 2018). In our country, where there is a rapid transformation from the traditional extended family to the nuclear family and new family types, we encounter a different nuclear family structure than in western societies. From time to time, it is seen that a relative from the village can accompany the nuclear family, and nuclear families grow with the support received from the elders for child care. It is observed that the nuclear family in the conditions of our country still continues its relations with the extended family from which it emerged and where its roots are located. In this respect, it can be said that the nuclear family in our country is in a transition period (Sarı, 2013). In his study, Kağıtçıbaşı stated that with the 2000s, families that were financially dependent in the urbanized population of our country began to be replaced by families that were psychologically mutually connected. These concepts, which are expressed as "Dependent Family Model" and "Mutually Dependent Family Model", are seen differently from similar family models in the west in our country. The concept of interconnected family; It is different

from the independent family structure in the West and the dependent families produced by the traditional agrarian society. In mutually dependent families; Instead of the process of individuation and separation in parallel, strong and sincere ties within the family continue. This new model is also at an explanatory point in the originality of the family transformation in Turkey (Kağıtçıbaşı, 2013).

In 2011, with Decree-Law No. 633, the Ministry of Family and Social Policies (ASPB) was established to centralize social services and assistance. Although the name of the ministry was changed to the "Ministry of Family, Labor, and Social Services" in 2018, it was again renamed in 2021 to the "Ministry of Family and Social Services," which it remains today. Through its Social Assistance General Directorate, the ministry provides assistance to those in need under the main heading of Family Assistance. These include aid related to heating, food, shelter, conditional health assistance and treatment support within the scope of health-related aid, conditional education assistance and educational materials within the scope of educational aid, free book assistance, lunch assistance, student transportation, shelter, and food assistance. Additionally, the ministry provides services for disabled citizens, including free transportation of disabled students to schools and higher education scholarships. Special-purpose assistance includes the establishment of soup kitchens and aid for individuals affected by terrorism and disasters (İncedal, 2013).

Through central and provincial organizations, as well as social assistance and solidarity foundations in cities and districts, monthly support is provided to families that meet the conditions of need. This support includes housing, food, clothing, heating, and cash assistance, as well as employment-providing and income-generating project support related to health, families, people with disabilities, education, and special purposes. For individuals with disabilities, assistive devices, hearing aids, and prosthetics are provided. Basic school needs such as uniforms, bags, books, stationery, clothing, food, and transportation for children in primary and secondary schools from low-income families are also met (Türkoğlu, 2013).

1.1. History of Social Assistance

Social assistance has sometimes been perceived as the narrowest form of the welfare state in some studies (Güler, 2006), and sometimes as a social security system and social service field with an institutional structure (11th Development Plan, 2020). Accordingly, social assistance has manifested itself through various applications across different geographical and political regimes. Throughout history, humans have aspired to elevate their social and economic conditions. Considering the social and economic conditions related to social assistance in historical periods, it did not develop during the Ancient and Medieval Ages (Akkaya, 2000), but it began to develop at a more basic level in smaller units of society. In the Middle Ages, in the Islamic world, states felt the responsibility to assist the poor until the Industrial Revolution, often administering social assistance through foundations (Ertem, 2011). In historical eras, especially starting from the Middle Ages and following the Industrial Revolution, the establishment of the capitalist state and social order altered the nature of social assistance. Systematic developments in social assistance practices began to emerge in the early 17th century with the English Poor Laws (Güngör and Özüğurlu, 1997). From the 19th century onwards, when the concepts of workers and the poor were distinctly defined and debated (Kovancı, 2003), states prioritized human rights and narrowing the gap between

social classes over merely directing societies. This led to the adoption of social policies targeting society (Buğra, 2008). This understanding, which became widespread in many European countries by the late 19th and early 20th centuries, gained a systematic identity and spread after World War II (Talas, 2001). The Beveridge Report, announced on November 20, 1942, is significant in the history of social assistance. It proposed a systematic social security structure that included social assistance instruments, viewing poverty as a disgrace in a modern society, and recommended that it be supported by employment and health policies. The "foundations of the welfare state," first proposed by the Beveridge Report (Güzel, 2005), became the prevailing understanding in developed countries until the economic crisis of the 1970s. During this golden age of social assistance practices, increasing social welfare expenditures due to economic stagnation, inflation, and high unemployment rates in subsequent years (Koçak and Tiryaki, 2011) led countries to review and revise their social assistance practices in terms of cost and efficiency. Influenced by neo-liberal policies driven by the competitive pressures of globalization, social welfare expenditures and social assistance practices, which began to be critically discussed from the 1980s onwards, brought about the need to form international social policies (Akyıldız, 2009). In countries without social assistance, the rise in informal employment (Sapançalı, 2008) led to the development of employment-conditioned social assistance practices, and the increasing social inequalities highlighted the necessity of establishing minimum standards in social assistance (Ekin, 2000), giving it a new identity.

1.2. Turkish Social Assistance System and Social and Economic Support (SED) Service

Today, the Turkish social assistance system is managed through various social assistance organizations, including the Ministry of Family and Social Services, Social Assistance and Solidarity Foundations, municipalities, and the Turkish Red Crescent (Türk Kızılayı).

The Social and Economic Support (SES) Service, a social assistance model of the Ministry of Family and Social Services, took its current form following a regulation in 2015. SES services provide temporary economic support and psychosocial assistance to families who are unable to meet their children's basic needs and are struggling to maintain even the lowest standard of living. This service aims to support and care for the children of these families until they become self-sufficient. It helps families to live together and meet their basic needs.

SED services are offered by the General Directorate of Child Services under the Ministry of Family and Social Services and are particularly important for economically vulnerable youth and children. The service prioritizes economically disadvantaged children who need protection, ensuring that these families receive economic assistance and other supportive social services instead of institutional care. This helps prevent family separation and enables them to live together.

The main goal of this approach is to keep families together and meet their needs. Additionally, it aims to support young people who cannot receive economic support, helping them lead an independent life for a certain period. Professional efforts are made to address the economic and social needs of families and children, identify social problems, provide necessary support to solve them, and assist individuals in need to live independently.

Key principles of SES services include ensuring cooperation and coordination between public and voluntary organizations, prioritizing and evaluating economic support requests based on the degree of need, and developing economic and social support services to address gaps in the social security system. The services must be provided in a manner consistent with human rights, maintaining confidentiality, respecting children's rights, and considering the child's best interests.

Children under protective custody are prioritized among those who can benefit from SES services. Additionally, children who may need protection due to economic deprivation can also benefit. Young people continuing vocational and job training or those unable to receive support can also use SES services. Lastly, individuals needing economic and social support due to emergencies or life-threatening situations can apply for SES services. They can submit applications according to the specified criteria and receive support following the necessary evaluations.

In the assistance provided by the Ministry of Family and Social Services, General Directorate of Child Services, when the primary reason for the need for protection among the target group is economic deprivation, it is considered appropriate to utilize economic aid and other supportive social service applications instead of providing institutional care to deprived families and individuals. The aim of these practices is to prevent the fragmentation of families and enable them to live together. Additionally, it is intended to support young people who have left institutional care and need economic assistance for a certain period so that they can continue their lives without falling into a state of dependency in social life. The main principle of the SES service is to help individuals become self-sufficient. The general principles of the SES service are as follows(WEB2):

- Conducting professional work to address the social and material deprivation of families and children resulting from their environmental and structural conditions, which are beyond their control.
- Identifying social problems during the process of meeting the needs of families and youth and providing the necessary support and guidance to solve these problems, thereby raising living standards.
- Establishing cooperation and coordination between public institutions and voluntary organizations to create a synergy, allowing private or public institutions to use the database related to social assistance and ensuring the most efficient use of available resources.
- Prioritizing economically and socially vulnerable youth and children in the implementation of economic and social support services. If economic support requests cannot be met within budget constraints, prioritizing evaluations based on the degree of need, urgency, and application order.
- Ensuring that children in need or young people who require economic support can quickly reach a position where they can sustain themselves independently with their own resources. f) Paying attention to planning and developing economic and social support services in a way that addresses the deficiencies in the social security system.
- Implementing, guiding, and monitoring economic and social support services according to need criteria and the principle of the best interest of the child.

- Requiring those requesting economic support to apply to vocational training institutions or the Provincial Directorate of Labor and Employment Agency if there are no health or special conditions preventing them from working.
- Supporting children in suitable situations within their families or relatives without a protection order, and prioritizing cases involving birth or health problems and families with many children.
- Returning children under the protection of social service organizations to their families with economic and social support, lifting protection orders for suitable cases, and supporting and caring for them within the family environment.
- Processing the documents and information obtained from applicants and their families in accordance with the principle of confidentiality and protecting personal data.
- Providing economic and social support services in a manner that respects human rights and dignity as stipulated in the United Nations Convention on the Rights of the Child, ensuring that personality rights are not violated, protecting the privacy of private life, and considering the child's opinion and best interest in every decision and action concerning the child.

Those who can benefit from SES services are as follows:

- Children with protection orders who are cared for in a social service institution and can be returned to their families or relatives with support.
- Children who may need protection due to economic deprivation and can be cared for by their families or relatives without a protection order by benefiting from economic and social support services.
- Young people with protection orders who have aged out of institutional care, are continuing vocational and job training or courses, or are not employed and would fall into a state of dependency without support.
- Individuals unable to meet the basic needs of themselves and those they are responsible for due to illness, extraordinary disasters, natural disasters, or accidents, and children of those who face life-threatening situations requiring surgery or who have died.

The above outlines who can benefit from SES services. The application process is as follows: Applicants can submit a petition to the Provincial Directorate of Family, Labor, and Social Services or the Social Service Center Directorates. Social services staff (social workers, psychologists, sociologists, child development specialists, and guidance teachers) conduct a preliminary interview with the applicant. If it is determined that the applicant is suitable for economic and social support, a file is opened for the applicant. Social investigations are conducted regarding the applicant. Based on the results of these investigations, necessary procedures are initiated for those deemed suitable to be supported with economic and social support services while being cared for by their families (WEB3).

This study aims to evaluate the impact of participants' utilization of SES services on family functioning. The results of this study are important for understanding the impact of the Ministry of Family and Social Services' SES service on family functionality and for addressing the lack of past research in this area. In this context, diversifying studies in the field, and producing innovative and pioneering research in the area of social assistance, particularly with regard to the SES service, are among the main objectives of this study.

2. Method

In this research, the use of a general survey model, which is a quantitative research method, has been deemed appropriate. The survey model helps describe a current or past situation as it is and encompasses the processes to be applied for learning and developing desired behaviors in individuals. The general survey model can be described as a survey conducted on the entire population or a sample taken from it to generalize and make judgments about a population with many elements (Bahtiyar and Can, 2016).

2.1. Population and Sample

The population of the research consists of applicants benefiting from SES services at the Karadeniz Ereğli Social Service Center Directorate in the Karadeniz Ereğli district of Zonguldak province. The criteria for sample selection were determined as benefiting from SES services as of October 2020 and having no communication barriers. Based on these criteria, a total of 194 applicants who were already benefiting from SES services in October 2020 were identified at the Karadeniz Ereğli Social Service Center Directorate from October to December 2020. The study did not use sample selection, and all 194 applicants who met the sample selection criteria and agreed to participate in the research were included.

2.2. Data Collection Tools

The data collection tools included a "socio-demographic information form" to identify the social and demographic characteristics of individuals benefiting from SES services and the Family Assessment Scale (FAS) to examine the family functions of families currently benefiting from SES services.

The Family Assessment Scale (FAS) was introduced in collaboration with Brown University and Butler Hospital in the USA. This scale is seen as a measurement tool centered on whether family functions are performed based on specific characteristics. The Family Assessment Scale was initially developed through clinical-based family studies of the McMaster Family Functions model. The 60-item scale seeks responses ranging from "strongly agree," "largely agree," "somewhat agree," to "strongly disagree." Scoring is done as 1, 2, 3, and 4, respectively. Responses closer to 4 are negative, while those closer to 1 are positive. The Family Assessment Scale includes seven factors or sub-dimensions: problem-solving, communication, roles, emotional responsiveness, affective involvement, behavior control, and general functions. Family members aged 12 and older are asked to read all items and mark the most appropriate option. A score of 1 on all items indicates a healthy response, while a score of 4 indicates an unhealthy response. The scores are summed for each sub-dimension and averaged to obtain seven subscale scores for each person. If the scale scores have an average above 2, it is considered a shift toward unhealthy family functions. All options are scored from 1 to 4, with some questions having reverse scoring (Bulut, 1990).

Validity studies of the scale were conducted by Epstein and Bishop in 1983. The validity and reliability studies of the scale in Turkey were conducted by Işıl Bulut in 1990 (Bulut, 1993). In the study conducted with the original form, the Cronbach Alpha internal consistency coefficient of the scale was found to be 0.78. The Cronbach Alpha internal consistency coefficients for the subscales of the FAS were reported as follows: Problem Solving 0.74; Communication 0.75; Roles 0.72; Emotional Responsiveness 0.83; Affective Involvement

0.78; Behavior Control 0.72; and General Functions 0.92 (Epstein, Baldwin, and Bishop, 1983).

2.3. Data Analysis

This section includes normality examinations performed to decide whether parametric or nonparametric tests planned to be used to test the hypotheses of the study will be performed. In the research, a normality test was conducted to determine whether the data were normally distributed, and as shown in the table below, the skewness and kurtosis values were found to be between -2 and +2 for all scale sub-dimensions.

Table 1: Skewness and Kurtosis Values of Scale Sub-Dimensions

Scales	Minimum	Maximum	Skewness	Kurtosis
Problem Solving	1,00	4,00	-,734	-,622
Communication	1,78	4,00	-,895	,311
Roles	1,64	4,00	-1,047	,319
Emotional Responsiveness	1,17	4,00	-,701	-,791
Affective Involvement	2,00	3,71	-,579	,436
Behavior Control	1,78	3,44	-,714	,142
General Functions	1,75	3,92	-,498	-1,108

Therefore, it was decided to use parametric tests in hypothesis testing. Subsequently, a reliability analysis was conducted to evaluate the reliability of the measurement tools. According to the Cronbach's Alpha test, considering the 60 items of the Family Assessment Scale, the reliability coefficient of the scale was determined to be an excellent value of 0.941, indicating that the scale is sufficient for hypothesis testing without needing further improvement.

ANOVA tests were performed to investigate whether there was a difference between the means of more than two data groups. If a significant difference was found between the groups as a result of the ANOVA analysis, a post hoc analysis was conducted to determine which groups the difference was between.

3. Findings

This section presents the distribution of demographic data in the study, as well as the results of the One-Way ANOVA test and Post-Hoc Tukey tests.

Table 2: Socio-demographic Information

		n	%
Age	18-30	72	37
	31-60	110	57
	61 and above	12	6
Gender	Female	169	87
	Male	25	13
Marital Status	Married	66	34
	Single	11	6
	Divorced\Widowed	117	60
Education Level	Literate/Non-literate	19	9,8
	Primary and Middle School	148	76,3
	High School and University	27	13,9
Chronic Illness	Yes	29	15
	No	165	85
Employment Status	Not Working	177	91,2
	Working But No Regular Income	10	5,2

	Retired	7	3,6
Number of Children	1	14	7,2
	2	81	41,8
	3	72	37,1
	4 and above	27	13,9
Social Security	Yes	152	79
	No	42	21
Housing Status	Rent	157	80,9
	Own	37	19,1
Rent Amount (2020 Net Minimum Wage 2324.70 TL)	0-250	50	26
	251-500	84	43
	501-750	49	25
	751 and above	11	6
Social Support Factors	Health Issue	6	3
	Spouse Convicted	45	23
	Dispersed Family	30	16
	Divorce	113	58
Support Amount	0-750	12	6
	751-1500	169	87
	1500 and above	13	7
Household Income (2020 Net Minimum Wage 2324.70 TL)	0-581	6	3
	582-1162	24	12
	1163-2324	139	72
	2325 and above	25	13
Social Support Duration (Months)	0-24 Months	50	25,8
	25-49 Months	63	32,5
	50-74 Months	45	23,2
	75 Months and above	36	18,6
Total		194	100

The distribution findings regarding demographic variables such as gender, age, education level, marital status, employment status, chronic illness (health issue), and number of children are presented in Table 2. Upon examining the findings, it was observed that 37% of the sample, corresponding to 72 participants, were in the age range of 18-30 years. Additionally, 57% of the sample, equivalent to 110 participants, fell within the 31-60 age range, while 6% of the sample, accounting for 12 participants, were aged 61 and above.

Looking at the distribution of gender as a demographic factor, it was found that 87% of the sample, comprising 169 participants, were female, while 13% of the sample, consisting of 25 participants, were male. Regarding marital status, findings revealed that 34% of the sample, totaling 66 participants, were married, 6% of the sample, represented by 11 participants, were single, and furthermore, 60% of the sample, encompassing 117 participants, were divorced or widowed.

Another demographic variable examined in the study was education level. The distribution showed that 9.8% of the sample, corresponding to 19 participants, were literate or non-literate, 76.3% of the sample, totaling 148 participants, had completed primary and middle school, and 13.9% of the sample, comprising 27 participants, were high school or university graduates.

Regarding the distribution of the social support duration variable, it was found that 25.8% of the sample, equivalent to 50 participants, received social support for 0-24 months, 32.5% of the sample, represented by 63 participants, received social support for 25-49 months, 23.2% of the sample, totaling 45 participants, received social support for 50-74 months, and 18.6%

of the sample, consisting of 36 participants, received social support for 75 months and above.

Table 3: SES Utilization Factors and Mean Differences in Scale Sub-dimensions

		n	%	Average	S	F	p	Significant Difference
Problem Solving	Health Issue	6	3	3,53	,39	2,975	,033*	Health Issue Convicted Spouse
	Convicted Spouse	45	23	2,63	1,05			
	Divorced Family	30	16	3,16	,80			
	Divorce	113	58	2,80	,96			
Communication	Health Issue	6	3	3,09	,05	1,357	,257	-
	Convicted Spouse	45	23	2,75	,53			
	Divorced Family	30	16	2,88	,33			
	Divorce	113	58	2,79	,46			
Roles	Health Issue	6	3	3,12	,19	1,296	,277	-
	Convicted Spouse	45	23	2,89	,49			
	Divorced Family	30	16	3,05	,33			
	Divorce	113	58	2,92	,43			
Emotional Response	Health Issue	6	3	3,33	,11	1,549	,203	-
	Convicted Spouse	45	23	2,72	,81			
	Divorced Family	30	16	2,93	,69			
	Divorce	113	58	2,81	,71			
Showing Necessary Interest	Health Issue	6	3	3,00	,24	,629	,597	-
	Convicted Spouse	45	23	2,95	,26			
	Divorced Family	30	16	2,87	,34			
	Divorce	113	58	2,90	,29			
Behavioral Control	Health Issue	6	3	3,20	,27	1,106	,348	-
	Convicted Spouse	45	23	3,01	,28			
	Divorced Family	30	16	3,03	,35			
	Divorce	113	58	2,97	,34			
General Functions	Health Issue	6	3	3,58	,25	2,185	,091	-
	Convicted Spouse	45	23	2,99	,73			
	Divorced Family	30	16	3,23	,60			
	Divorce	113	58	3,01	,68			

*P<0.05

Table 3 above presents the results of One-Way ANOVA analysis conducted to determine the average differences among the utilization factors and scale sub-dimensions of the SES service in the study. According to the findings, a statistically significant mean difference ($p < 0.05$) was identified only between the problem-solving and the factors leading to the utilization of socio-economic services. To ascertain the source of this difference, a Post-Hoc Tukey HSD test was conducted, revealing that the significant difference stems from the disparity between health issues and convicted spouse groups.

Table 4: Average Differences in Socio-Economic Support Amount and Scale Sub-Dimensions

		n	%	Average	S	F	p
Problem Solving	0-750	12	6	2,38	,79	2,813	,063
	751-1500	169	87	2,84	,98		
	1500 TL and above	13	7	3,28	,61		
Communication	0-750	12	6	2,62	,41	1,894	,153
	751-1500	169	87	2,80	,47		
	1500 TL and above	13	7	2,97	,24		
Roles	0-750	12	6	2,95	,38	,051	,951
	751-1500	169	87	2,94	,44		
	1500 TL and above	13	7	2,97	,26		

Emotional Response	0-750	12	6	2,64	,82	1,9011	,151
	751-1500	169	87	2,81	,72		
	1500 TL and above	13	7	3,17	,63		
Required Attention	0-750	12	6	2,88	,39	,082	,923
	751-1500	169	87	2,91	,28		
	1500 TL and above	13	7	2,90	,28		
Behavior Control	0-750	12	6	2,90	,27	,578	,562
	751-1500	169	87	3,00	,33		
	1500 TL and above	13	7	2,99	,40		
General Function	0-750	12	6	2,68	,57	3,503	,062
	751-1500	169	87	3,06	,69		
	1500 TL and above	13	7	3,39	,38		

Note: *P<0,05, **P<0,01

The table presents the results of One-Way ANOVA analysis conducted to determine the average differences among the socio-economic support amount (SES) and scale sub-dimensions in the study variables. Upon reviewing the findings, statistically significant average differences were not found between the SES amount variable and the scale sub-dimensions ($p > 0.05$).

Table 5: Average Differences in Social Support Duration and Scale Sub-Dimensions

		n	%	Average	S	F	p	Significant Difference
Problem Solving	0-24 Months	50	3	2,47	1,04	18,361	,000**	
	25-49 Months	63	12	2,43	,97			
	50-74 Months	45	72	3,35	,56			50-74 Months
	75 Months and above	36	13	3,40	,61			75 Months and above
Communication	0-24 Months	50	3	2,63	,52	10,570	,000**	
	25-49 Months	63	12	2,68	,47			
	50-74 Months	45	72	2,99	,31			50-74 Months
	75 Months and above	36	13	3,01	,26			75 Months and above
Roles	0-24 Months	50	3	2,84	,46	4,152	,007**	
	25-49 Months	63	12	2,85	,47			
	50-74 Months	45	72	3,06	,28			50-74 Months
	75 Months and above	36	13	3,06	,37			
Emotional Response	0-24 Months	50	3	2,60	,83	8,163	,000**	
	25-49 Months	63	12	2,62	,76			
	50-74 Months	45	72	3,11	,44			50-74 Months
	75 Months and above	36	13	3,10	,53			75 Months and above
Required Attention	0-24 Months	50	3	2,90	,27	,094	,963	
	25-49 Months	63	12	2,90	,30			
	50-74 Months	45	72	2,93	,28			-
	75 Months and above	36	13	2,90	,28			
Behavior Control	0-24 Months	50	3	2,93	,28	5,088	,002**	
	25-49 Months	63	12	2,90	,33			
	50-74 Months	45	72	3,10	,32			50-74 Months
	75 Months and above	36	13	3,09	,32			75 Months and above
General Functions	0-24 Months	50	3	2,79	,70	14,618	,000**	
	25-49 Months	63	12	2,82	,68			
	50-74 Months	45	72	3,38	,51			50-74 Months
	75 Months and above	36	13	3,42	,45			75 Months and above

*P<0,05, **P<0,01

The table presents the results of One-Way ANOVA analysis conducted to determine significant statistical relationships between the duration of utilization of socio-economic

support services (months) and scale sub-dimensions in the study. According to the findings, statistically significant average differences were observed between the duration of socio-economic support services and scale sub-dimensions of problem solving, communication, roles, emotional response coping, behavior control, and general functions ($p < 0.05$). Specifically, individuals utilizing socio-economic support services for 50 months and above showed greater skills in problem solving, communication, positive roles (50-74 months), behavior control (50 months and above), and general functions (50 months and above) compared to those utilizing services for 0-49 months. The study indicates that an increase in the duration of socio-economic support services enhances problem solving, communication, roles, behavior control, and general functions. However, no significant average difference was found for the sub-dimension of displaying required attention. Therefore, the duration of utilization of socio-economic support services (months) is associated with impacting family functions.

4. Discussion and Conclusion

Before discussing the results of this study conducted in the field, the results of similar studies conducted in the past will be reflected upon. First of all, Ersoy and Hurasan (2017) indicated in their study that children benefiting from SES services showed progress in their communication with new acquaintances after receiving services, and there was an increase in their desire to get to know their surroundings. It was observed that children were more successful in their education-related final classes and there was an increase in their participation in social activities. They recommend increasing social support to families under SES services, especially for those who have not fully completed their psychosocial development in terms of peers, and emphasize the need to focus on related studies.

Aytış and Özgüç (2019) included findings of families benefiting from SES services and those not benefiting from SES services in their study. They found significant presence of psychiatric and psychological diagnoses, addictions, and abuse, as well as significant factors such as gender and low income in families benefiting from SES services. They emphasize that the presence of one or more of these factors together is determinative in the families' use of SES services on behalf of their children and increases the rate of receiving SES services.

Küçükkaraca and Atalar (2020) stated in their study that children receiving SES services mostly live in single-parent families, predominantly have income levels below 1000 TL, and engage in activities with their families such as walking in the park, visiting relatives, shopping, and watching television. It is noted that there are significant relationships between the socio-demographic characteristics of children benefiting from SES services and their social life characteristics, household and neighborhood characteristics, sleep and nutrition routines, and school achievements.

Edabali (2020) pointed out in his study that a large part of the individuals benefiting from SES services are women with a primary school level of education, with monthly income levels between 600 TL and 900 TL, who do not receive support from their relatives. He also mentioned that a significant portion of those benefiting from SES services come from dispersed families and single-parent families, lacking unity and coherence. Additionally, he concluded that access to SES services would be beneficial in adapting families to their

environment, providing social and psychological support regarding intra-family issues, and contributing to economic and social development.

The perception of the supports provided by the state differently due to a certain ethnic origin affects people's perception, expectations and potential. When looked at specifically, the idea that going to prison has a benefit such as social assistance reveals a quality that provides trust and dependency. The definition and promotion of public aids that can lead to misperceptions, such as SED aid, is important in terms of breaking a vicious cycle and providing more effective support (Güç and Kara, 2021) .

The research examined the family functions of families benefiting from SES services, and the following results were obtained:

According to the findings, a statistically significant difference was found in terms of age variable and communication, problem-solving, emotional responses, roles, showing necessary attention, and general functions among scale sub-dimensions. Significant differences favoring participants aged 18-30 were found in communication, problem-solving, emotional responses, and roles scores compared to participants aged 31-60. In these dimensions, family functionality of participants aged 18-30 was positively influenced compared to the other age group. Regarding the sub-dimension of showing necessary attention, participants aged 61 and over had more positive data compared to participants aged 18-30, and regarding the sub-dimension of general functions, family functionality of participants aged 18-30 was positively influenced compared to participants aged 61 and over.

A statistically significant difference was found between gender variable and communication, problem-solving, emotional responses, and general functions among scale sub-dimensions. When examined in terms of these sub-dimensions, it was understood that female participants had better scores in communication, problem-solving, emotional response, and general functions sub-dimensions compared to male participants, and family functionality was more positively influenced in these sub-dimensions compared to males.

No statistically significant average difference was found between education status variable and scale sub-dimensions.

The variable of having a chronic illness and the sub-dimensions of problem-solving and communication were found to have statistically significant mean differences. According to the identified difference, participants without any chronic illnesses scored higher in problem-solving and communication sub-dimensions compared to participants with chronic illnesses, indicating better problem-solving and communication skills.

The variable of employment status and the sub-dimensions of problem-solving and general functions were found to have statistically significant mean differences. It was found that this difference stemmed from participants who declared they were working but did not have regular income, and participants who declared they were not working. Participants who declared they were not working had better problem-solving skills compared to those who declared they were working but did not have regular income, and their family functionality was more positive than the other group.

The variable of social security and the sub-dimensions of emotional response, showing necessary attention, and behavioral control were found to have statistically significant mean differences. According to this identified difference, participants who declared they did not have social security had better scores in emotional response, showing necessary attention, and behavioral control sub-dimensions compared to participants who declared they had social security, indicating more positive emotional response, showing necessary attention, and behavioral control.

The variable of number of children and the scale sub-dimensions were found to have statistically significant mean differences. Accordingly, participants who reported having 4 or more children had better problem-solving skills compared to participants who reported having 2 children.

Statistically significant mean differences were found only between having a spouse in prison affecting poverty and benefiting from SES services, and problem-solving. According to this difference, participants benefiting from SES services due to poverty caused by having a spouse in prison had better problem-solving skills compared to participants benefiting from SES services due to health problems.

No statistically significant mean difference was found between the variable of SES service amount and the scale sub-dimensions.

The variable of total household income and the scale sub-dimensions showed statistically significant mean differences in showing necessary attention, emotional response, behavioral control, and general functions. Participants who reported total household income between 1163-2324 TL were more successful in emotional response sub-dimension compared to those reporting household income between 582-1162 TL, and in showing necessary attention sub-dimension compared to those reporting income between 0-581 TL. In the behavioral control sub-dimension, those reporting income between 582-1162 TL were more successful compared to those reporting income between 0-581 TL, and in the general functions sub-dimension, participants reporting income between 1163-2324 TL were more successful compared to those reporting income between 0-581 TL.

Through the One-Way ANOVA analysis conducted to determine statistically significant relationships between the duration of benefiting from SES services (months) and scale sub-dimensions, statistically significant mean differences were found between the duration of benefiting from SES services (months) and problem-solving, communication, roles, emotional response, behavioral control, and general functions ($p < 0.05$). It was observed that participants benefiting from SES services for 50 months or more had better problem-solving skills compared to those benefiting for 0-49 months in the problem-solving sub-dimension. Similarly, participants benefiting for 50 months or more had better communication skills compared to those benefiting for 0-49 months in the communication sub-dimension. For the roles sub-dimension, participants benefiting from SES services for 50-74 months had more roles compared to those benefiting for 25-49 months. In the behavioral control sub-dimension, participants benefiting for 50 months or more had more behavioral control compared to those benefiting for 25-49 months. Lastly, in the general functions sub-dimension, participants benefiting for 50 months or more had more general functions compared to those benefiting for 0-49 months. Increasing the duration of benefiting from SES

services was found to positively increase problem-solving, communication, roles, behavioral control, and general functions. However, no relationship was observed between showing necessary attention and the duration of SES services.

Based on the study conducted, the family functionality of families benefiting from SES services has been rigorously examined. When compared with previous studies in the field, the macro-level conclusions are debatable due to their focus solely on people living in a specific region. However, periodic measurement of family functionality among families benefiting from the service in subsequent phases is crucial as it can provide insights into alternative services that could be offered to families. Additionally, it is vital to integrate economically challenged citizens into alternative projects. In this regard, formations such as Family Support Centers should be supported, developed, and their numbers increased to help individuals adapt to the employment process.

In this context, training opportunities should be provided for unemployed women referred to as housewives, especially for divorced and abandoned women, enabling them to integrate more strongly into community life through job training programs. During these job training programs, provisions should be made for preschool, elementary, middle school, and high school courses for their children in cases where they lack someone to care for their children while attending training. Moreover, unskilled individuals who currently lack regular employment should be employed as qualified personnel.

Upon completion of these training programs, individuals should undergo a trial period in businesses where the course content is applicable, leading to full participation in the employment process based on their acquired knowledge. If these individuals have children who require care by a parent, they should have access to services such as daycare centers and courses.

Furthermore, job training programs should primarily target individuals who are currently unemployed, lack qualifications, and are uncertain about the type of work they would undertake. Sectors experiencing a shortage of qualified personnel according to educational levels should also enhance their investments with personnel emerging from these training programs, potentially leading to national development through increased employment, production, and ultimately national prosperity.


Additionally, regardless of whether they benefit from SES services or not, individuals combating poverty should receive increased social assistance through the Social Aid and Solidarity Foundations. The combined amounts of social environment support, SES services, and social assistance should ideally reach at least the current minimum wage level monthly. While completely eliminating poverty may seem utopian, through well-planned efforts and potential initiatives, it is possible to reduce the number of individuals affected by poverty significantly.

References

- Akkaya, Y. (2000). Sosyal güvenlik tarihi üzerine notlar. *Toplum ve Hekim Dergisi*, 15(2), 2-90.
- Akyıldız, F. (2010). *Sosyal devlet tarihe gömülürken "Kamu Yararı" ve "Sosyal Hizmet" kavramlarını yeniden düşünmek, küreselleşme karşısında kamu yönetimi ve hizmeti*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları.
- Ayman Güler, B. (2006). Sosyal devlet ve yerelleşme. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 1(2), 29-42.
- Aytaş, A., Ü. & Özgüç, A. (2019). Sosyal ve ekonomik destek hizmeti kapsamındaki ailelerin sosyo-demografik yapısının incelenmesi. *Aydın Sağlık Dergisi*, 5(2), 181-194.
- Bahtiyar A., & Can, B. (2016). Fen öğretmen adaylarının bilimsel süreç becerileri ile bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarının incelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(1), 47-58.
- Barrientos, A. (2013). *Social assistance in developing countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buğra, A. (2008). *Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye'de sosyal politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bulut I. (1990). *Aile değerlendirme ölçeği (ADÖ) el kitabı*. Ankara: Öz Güzel İş Matbaası.
- Bulut I. (1993). *Ruh hastalığının aile işlevlerine etkisi*. Ankara: T.C Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları.
- Clegg, D. (2002). The political status of social assistance benefits in european welfare states: Lessons from reforms to provision for the unemployed in france and great britain. *European Journal of Social Security*, 4(3), 201-226.
- Edebali, F. E. (2020). Sosyal ve ekonomik destek hizmetinden faydalandırılanların yaşam memnuniyeti ve yaşam kalitesi: Sincan örneği. Üsküdar Üniversitesi, Sosyal hizmet anabilim dalı yüksek lisans tezi, İstanbul.
- Ekin, N. (2000). *Türkiye'de yapay istihdam ve istihdam politikaları*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Epstein, N. B., Baldwin, L. M., & Bishop, D. S. (1983). The mcmaster family assessment device. *Journal of Marital and Family Therapy*, 9(2), 171-180.
- Ersoy, A. F., & Hurasan, M. (2017). Sosyal ve ekonomik destek hizmeti alan çocukların sosyal etkinliklere katılımlarına ilişkin ailelerinin değerlendirmeleri. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 3(2), 195-204.
- Ertem, A. (2011). Osmanlı'dan günümüze vakıflar. *Vakıflar Dergisi*, 36(1), 25-65.
- Güç Çınar, E., & Kara, H. Z. (2021). Sed yardımı mı mahkum parası mı? Eşleri cezaevinde olan roman kadınlar üzerine nitel bir araştırma. *Sosyal Sağlık Dergisi*, 5(1), 45-62.
- Güngör, F. & Özuğurlu, M. (1997). İngiliz yoksul yasaları: Paternalizm, piyasa ya da sosyal devlet. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Güloğlu, T. (2000). *Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin temel sorunları Prof. Dr. Nusret Ekin'e armağan*. Ankara: Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını.
- Güzel, A. & Okur, R. A. (1998). *Sosyal güvenlik hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Güzel, A. (2005). Türk sosyal güvenlik sisteminde öngörülen reform mevcut sorunlara çözüm mü? *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 4(7), 61-76.
- İncedal, S. (2013). Türkiye'de yoksulluğun boyutları: Mücadele politikaları ve müdahale araçları. Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi, Ankara.
- International Labour Organization (ILO) (2017). Guide for developing national outreach strategies for inactive young people. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_613351.pdf
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2013). *Benlik, aile ve insan gelişimi: Kültürel psikoloji*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kongar, E. (2018). *Toplumsal değişme kuramları ve Türkiye gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Koçak, O. & Tiryaki, D. (2011). Sosyal devlet anlayışında sağlık politikalarının önemi ve sağlıkta dönüşüm programının değerlendirilmesi: Yalova örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 55-88.
- Kovancı, O. (2003). Hayır anlayışından sosyal devlete: İngiliz yoksul yasaları. *Mülkiye Dergisi*, 239(27), 255-278.

- Küçükkaraca, N. & Atalar, U. (2020). Sosyal ve ekonomik destek hizmetinden faydalanan çocukların okul ile ilişkilerini etkileyen psiko-sosyal faktörlerin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(70), 887-900. <https://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.4143>
- Sapancalı, F. (2008). Türkiye'de işgücü piyasası, sorunlar ve politikalar. *Tühis İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 2(21), 8-30.
- Sarı, Ö. (2013). *Aile kurumu ve ailenin tanımı, sistematik aile sosyolojisi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Şentürk, M. (2014). Türkiye'de kamunun ve STK'ların sosyal yardım uygulamaları: Yeni eğilimler ve ihtiyaçlar. *Sosyoloji Dergisi*, 3(8), 285-307.
- Talas, C. (2001). *Toplumsal Politika*. Ankara: İmge Kitabevi.
- T.C. 11. Kalkınma Planı 2020. Retrieved from: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/07/20190723M1.pdf>
- Türkoğlu, İ. (2013). Sosyal devlet bağlamında Türkiye'de sosyal yardım ve sosyal güvenlik. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3), 275-305.
- Web1. Oxford Dictionary, 2020. Retrieved from: <https://www.oxforddictionaries.com/definition/english/poverty>
- Web2. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti, 2020. Retrieved from: <https://www.aile.gov.tr/chgm/uygulamalar/sosyal-ve-ekonomik-destek-hizmeti/>
- Web3. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020. Retrieved from: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/chgm/uygulamalar/sosyal-ve-ekonomik-destek-hizmeti/>

Ek 1: Etik Kurul İzni

 T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL ve BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU
KARARLARI

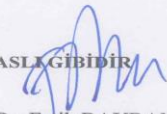
TOPLANTI TARİHİ : 21.11.2019
TOPLANTI NO : 2019/19

Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu toplanmış ve aşağıdaki kararı almıştır.

Karar 6:

21/11/2019 tarihli Doç. Dr. Oğuzhan ZENGİN'in Etik Kurul form ve ekleri görüşüldü.

Karabük Üniversitesi öğretim üyelerinden Doç. Dr. Oğuzhan ZENGİN'in danışmanlığında yürütülen “Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Yararlanan Bireylerin Aile İşlevleri Üzerine Bir İnceleme: Karadeniz Ereğli Örneği” konulu çalışma kapsamında uygulanmak üzere ekte sunulan çalışmasının etik kurallara uygunluğu oy birliği ile kabul edilmiştir.


ASLI GİBİDİR

Prof. Dr. Faik BAYRAM
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurul Başkanı

Foreign Aid in Türkiye-Africa Relations: Past, Present and Future

Abstract

Türkiye's relationship with African countries come to realize exigency of ameliorating relation over last two decades which has inevitable corollary of Türkiye's belated efforts to expand into Africa. Türkiye's efforts in Africa, slowly but surely, come to fruition, involving from an opening policy to a strategic partnership which eventually has brought a new dynamic to both Turkish orthodox foreign policy and Africa's relations with the outside world. Contrary to most analysts whom interpreted such pace as a temporary enthusiasm just blended with economic consideration, this relationship in fact represent rapprochement after 2008. This article chronologically examines Türkiye's retrospective to strategic partnership with African states in the context of "foreign aid", one of the elements of soft power, and analyses the historical turning points in it's Africa outreach. Moving on to the concrete outputs of Türkiye's increasing aid to the continent, the article compares Türkiye's foreign aid with Russia, China and the United States, while emphasizing the importance of Turkish foreign aid to Africa in the construction of a "benevolence power" policy, which is the most concrete practice of Türkiye's "Entrepreneurial and Humanitarian Foreign Policy" paradigm. In the final analysis, a forecast of Türkiye-Africa relations in the context of foreign aid is discussed.

Keywords: Türkiye-Africa, Foreign Aid, Humanitarian Diplomacy, Turkish Foreign Policy


Türkiye Afrika İlişkilerinde Dış Yardımlar: Dünü, Bugünü Ve Geleceği

Öz

Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle olan ilişkilerinin son on yılda iyileşme göstermesi, Türkiye'nin Afrika'ya açılmak için gecikmiş çabalarının kaçınılmaz bir sonucudur. Türkiye'nin Afrika projeksiyonu yavaş ama emin adımlarla meyvelerini her geçen yıl vermektedir. 2008 sonrası kurumsallaşma sürecine giren bu ilişkiler, çoğu analistin aksine geçici bir siyasi ve ekonomik beklentinin yansıması değil, tarihi on altıncı yüzyıla kadar uzanan ve karşılıklı siyasi ve sosyo-kültürel bağlara dayanan bir sürecin yeniden inşası şeklinde kendine alan açmıştır. Türkiye'nin bölgesel güç olma arzusuyla paralel ilerleyen bu alan, beş asır önce kurulan kurumsal bağları güçlendirmek ve ekonomik ortaklığın sunduğu fırsatlardan faydalanmak için diplomatik, kültürel, siyasi, ekonomik ve askeri alanları da şümülü, kapsamı ve derinliği açısından özgündür. Bu makale Türkiye'nin stratejik ortaklığa giden süreci, yumuşak güç unsurlarından "dış yardım" bağlamında ele alarak, tarihi kırılma anlarını kronolojik çerçevede incelemektedir. Türkiye'nin Kıtaya yönelik artan yardımlarının somut çıktıklarına değinerek ilerleyen makale, Türkiye'nin "Girişimci ve İnsani Dış Politika" paradigmasının en somut pratiği olan "müşfik bir güç" faktörünün inşasında Afrika'ya yönelik dış yardımlarını, Kıt'ada aktif rol oynayan Rusya, Çin ve ABD'nin dış yardımları ile kıyaslama yapmaktadır. Son tahlilde, Türkiye-Afrika ilişkilerinin gelecek projeksiyonunu dış yardım bağlamında tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Afrika, Dış Yardımlar, İnsani Diplomasi, Türk Dış Politikası

Yazar(lar) / Author(s)

Doç. Dr. Yunus Turhan 
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara-Türkiye
e-posta: yunus.turhan@hbv.edu.tr
Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 24. 06. 2024
Kabul tarihi-Date of acceptance: 18. 08. 2024
Yayım tarihi-Date of publication: 31. 05. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two External
Değerlendirme-Review: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur. Benzerlik taraması- Plagiarism checks Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Turhan, Y. (2024). Foreign aid in Türkiye-Africa relations: Past, present and future, *İçtimaiyat*, 8(2), 775-790.
<https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1504354>

1. Introduction

Foreign aid is one of the most important soft power elements of modern age in regard to exploring the empirical relationship in-between security and development, as well as institutionalizing the dependency relationship between donor and recipient countries. In the course of history, the use of the concept as both a means and an end has strengthened its position as a fundamental political link between the developed North and underdeveloped South. Indeed, as the global disparity between regions has increased, the meaning and content of the concept has intensified the debate on whether it is a curber of the underdeveloped countries which establishes a dependency relationship between recipient and donor. It's the reason why many scholars pondered to reveal such relationship and so approximately every decade since 1950 alternative approaches came to stage. In this process, whether development is a tool for the hegemony of the global economy or a goal/objective in the context of a human-cantered normative approach has been two most debates in the literature.

In the most general sense, the literature on foreign aid can be categorized under three main headings (Zimmerman, 2007). The first group of literature focuses on the effects of foreign aid on recipient countries. The studies that focus on the question "Does aid work on recipient countries?" ground the methodology and empirical work of studies that focus only on aid inputs and ignore the results (Abate, 2022; Elayah, 2016; Quibria, 2014; Roth, 2016). The second group of literature studies focuses on thematic topics such as the quantitative allocation of aid and the items of aid. (Alesina & Dollar, 2000; Burnside & Dollar, 2000). The research question underlying the second group of studies is "to whom and why is foreign aid provided?" The political process of the issue, the motivations of the actors, and the purposes of aid are among the main issues focused on by the second group of academics. The related literature does not actually look at quantitative data such as which actor provides how much aid to where, but rather tries to uncover the unseen political motivation between donors and recipients. The second group of literature gained momentum about 30 years after the concept of foreign aid entered into modern literature. Factors such as the failure of foreign aid to achieve the desired results and the more visible prioritization of countries simply because of their historical, cultural, linguistic and colonial past have inspired the enrichment of this literature.

The third group of literature investigates why aid amounts differ among donor countries, why some countries are far above their targeted level of foreign aid while others with the same income level are far behind, and what are the reasons (such as income level, education, social consciousness, religious and humanitarian factors) that make them subjective in foreign aid? Among these studies, the relationship between the gross national income of donor countries and foreign aid (Breuning & Ishiyama, 2003), the relationship between the welfare level of individuals and the amount of foreign aid (Lumsdaine, 1993), the relationship between the weak and dysfunctional institutional culture of states and the amount of foreign aid (Imbeau, 1989) and the relationship between the ideological views of donor governments (right-wing or left-wing) and foreign aid (Round & Odedokun, 2004) are among the main research topics of the third group of literature.

In the most general sense, the foreign aid activities of donor countries are analysed within the framework of these three groups of literature. The position of Africa in the aforementioned three perspectives is analysed within the framework of its relationship with the donor country. Under three different headings, such as the types of aid to Africa, the motivations behind it,

and the countries which carried out extensive aid flow, Africa is analysed as a mere passive actor: pure recipients. Relatively few articles address the core dimension of why Africa needs aid, what factors have led Africa as pure dependent on aid and structural problem in this aid relationship, and alternatives solutions to get out of this paradox of dependency. Indeed, Africa is today the only continent in the world where the amount of official aid outstrips the amount of private capital by a wide margin. This problematic situation needs to be explored at the heart of the problem, since no country in the world has achieved a significant level of development by relying on aid, and the focus should be on how Africa can make national development possible with its own subjective resources.

This study explains the theoretical perspective and historical process of Türkiye's foreign aid to Africa within the framework of the three different foreign aid methodologies mentioned above. In the light of the available foreign aid data, it situates Türkiye's foreign aid practice in the general typology of foreign aid and underlines the correlation between Türkiye's increasing presence in Africa after 2005 and foreign aid rates. In this respect, the study is divided into three main sections. The first section provides a general framework of foreign aid activities to Africa. It provides an intellectual discussion on the historical outlook of US, Chinese and Russian foreign aid to Africa, and the significance of these actors in Africa's foreign aid, as well as the types of foreign aid that they have provided. The main purpose here is to position Türkiye's foreign aid in comparison with other actors playing a role in Africa. The second section examines Türkiye's foreign aid activities under different thematic headings such as the categorization of official development aid flows, the identification of historical turning points, and the regional distribution of this aid. The final section provides a comparative analysis of the first and second sections and develops alternative recommendations on what kind of foreign aid policy Türkiye should pursue in the future. It analyses Türkiye's potential to carve out a space for itself in Africa through foreign aid, outlining various aspects of the growing relationship between foreign aid and politics, diplomacy and security.

2. Global Powers' Foreign Aid to Africa

Dambiso Moyo's masterpiece "Dead Aid" eloquently underlines the roots of Africa's chronic dependence on foreign aid and seeks why more than 1 trillion dollars of development aid to Africa in the last 60 years has not yet healed Africa's problems (Moyo, 2009). By shedding light on the role of foreign aid as one of the fundamental factors behind Africa's underdevelopment, it pursues the answer to why Africa is subjected to a "vicious cycle of dysfunction" in the specific context of foreign aid. On the one hand, the author emphasizes that foreign aid to Africa is "the worst decision of modern development policy", and on the other hand, she seeks the solution to the vicious circle of "foreign aid-dependency" under four headings (Labonte, 2009): a fair engagement of African countries to global market; building a strong China-Africa nexus by leveraging China's direct financial investments and trade in Africa; establishing a new global free trade system for agricultural products; and building an advanced infrastructure for micro-finance and migrant workers' remittances to the continent.

Undeniably, the most striking factor is that remittances sent by African workers to Africa are seen as a potential way to reduce Africa's dependence on foreign aid. Today, remittances sent to Africa by migrants living around the world serve as a financial leverage for millions of households. Statistic also confirms this. Remittance flows to low- and middle-income countries reached \$550 billion in 2019, surpassing foreign direct investment and official development

assistance (Ratha, 2021). Nigeria alone accounts for nearly half of total remittance flows to sub-Saharan Africa. These are only recorded data flows; the figure is much larger when unofficially remitted amounts are included. Remittance flows to sub-Saharan Africa totaled \$48 billion in 2019. While it is known that the actual figures are much larger than this, but it is impossible to obtain exact amount. In general, the economies of smaller, poorer and fragile countries also appear to be more dependent on remittances. Among them, South Sudan is the highest dependence on remittances for external financing in the region in 2019, accounting for 35% of GDP. In Lesotho, the figure was 21%. While data is not available for Somalia, it is also known that the country is heavily dependent on remittances from abroad for external financing (Ratha, 2021).

With this background in mind, foreign actors involve in heavy aid activities in Africa needs to be underlined. The first actor is undoubtedly China. Beyond doubt, foreign aid is an important political tool in China's engagement with Africa. In this context, many analysts claim that China has (re)created a new type of African dependency through schemes such as the Belt and Road Initiative (BRI) and "debt trap diplomacy" (Gilpin, 2021). Debt trap diplomacy is defined as a method of gaining economic or political leverage over the recipient country when the borrowing country defaults on repaying the money, citing the debt as justification. In this context, aid to Africa is one of the most sensitive issues in China-Africa relations. Between 2013 and 2018, China allocated 270.2 billion yuan (41.8 billion USD) in foreign aid, of which 127.8 billion yuan (17.8 billion USD) were grants, 11.3 billion yuan (1.5 billion USD) were interest-free loans and 131.1 billion yuan (18.3 billion USD) were concessional loans. About 45% of this amount was directed to Africa. Moreover, while Africa received almost 52 percent of China's global foreign aid in 2010-12, this figure dropped to 48.5 percent in 2013-18. Africa's foreign aid from China increased from around USD 2.5 billion per year in 2010-12 to USD 3.3 billion per year in 2013-18. (China's Financial Aid, 2021).

According to Zhang, China's aid to Africa can be divided into three different periods (Zhang et al., 2021). The first period is between 1950-1974. This period known as the phase of political aid which was blended with ideology-oriented engagement. The second period is 1974-1990, when economic motives overtook political motives, centered on adaptation and transformation and gained a global dimension. The third period is the interval from 1991 to the present. In this period, an economic and strategic foreign aid policy is pursued in order to achieve the financial assistance phase and technical integrated objectives.

China's foreign aid to Africa is argued as a challenge to the traditional western-centered understanding of international aid. At the normative level, three key features distinguish Chinese foreign aid from Western-oriented aid. First, the basic principle of Chinese development assistance, according to Chinese officials, is that a country's development should be driven by its own resources. Therefore, given the importance of development aid targeting specific areas for economic growth, such as infrastructure, education, health, public facilities, etc., Chinese foreign aid claims to pursue a foreign aid policy that will enable the establishment of the necessary infrastructure for such development. If these areas are developed, African countries will be able to develop using their own national industries without relying on foreign aid (Pan, 2015). That's why, China's aid to Africa differs from western-centered aid policies by strengthening the infrastructure of recipient countries.

Second, China follows a state-centered development model in foreign aid, which differs from western-style aid, often pursued through the private sector. This is because the neoliberal free-market approach, which in western thought is considered the “invisible hand” without emphasizing the role of the state, was the model imposed on African countries during foreign aid in the 1980s and 1990s. In this context, China is departing from the neoliberal approach by emphasizing state-led investments, especially in infrastructure and agricultural productivity (Rafferty, 2011: 33). Finally, by not interfering in the internal affairs of countries during foreign aid, the Chinese government differs from the West in its emphasis on “unconditional” or “conditionality reform” (Rafferty, 2011: 34). Unlike traditional donors, this approach of not imposing political conditions gives recipient countries political room for maneuver to independently choose their own development paths.

Another actor whose presence in Africa's foreign aid arena has been increasing year by year is the United States. Most US foreign aid funding is channeled through the semi-independent US Agency for International Development (USAID) and the State Department. Africa's share of US foreign aid has been increasing over the last two decades. In 2021, total U.S. foreign assistance amounted to 36 billion dollars. Within this figure, foreign aid to Africa amounted to \$7.65 billion. This represents 36% of the total foreign aid funds administered by USAID and the State Department. From just 10% in 2001, these figures rose to 31% in 2011 and 36% in 2021. The top 10 largest recipients of US foreign aid and the amount of foreign aid they received in 2021 are as follows: Ethiopia (\$1.13 billion); Jordan (\$1.03 billion); Afghanistan (\$860 million); South Sudan (\$821 million); Congo (\$814 million); Yemen (\$814 million); Nigeria (\$803 million); Syria (\$774 million); Sudan (\$488 million); Somalia (\$475 million) (Foreign Aid by Country, 2022).

Within US foreign aid, each area of aid has changed proportionally over time. In the last five years, health aid has been by far the most prominent. The United States' official foreign assistance website “ForeignAssistance.gov” lists nine main aid themes. Based on 2021 data, health ranks first with \$13.6 billion; Humanitarian assistance \$10.1 billion; Program assistance \$3.5 billion; Economic assistance \$3.5 billion; Multi-sector \$1.7 billion; Democracy-Human Rights-Governance \$1.2 billion; Education and Social assistance \$1.03 billion; Peace and Security \$544 million; Environment \$257 million. An analysis of the regional distribution of the \$36 billion in total aid shows that certain regions are prioritized, just as the health sector dominates other areas.

US foreign aid has two basic missions in terms of means and ends: The instrumentalization of foreign aid to fulfill America's national interests on a global scale, and the use of foreign aid as a means to global development and service to humanity. In this context, it seeks to fulfill its mission of building a stable, free society through foreign aid, creating new markets and trading partners for the US, while at the same time promoting large-scale humanitarian progress. The list of countries benefiting from US aid shows the strategic, historical and political importance of these countries for the United States. Sub-Saharan Africa benefits the most from foreign aid. North Africa is categorized together with the Middle East and received \$3.9 billion in US aid in 2021. Whether it is an aid project, program, cash transfer, delivery of goods, training course, research project, debt relief operation or contribution to an international organization, the United States carried out foreign aid activities in 210 different countries in 2021 (ForeignAssistance.gov, 2024)

Compared to China and US, Russia is the most passive actor in Africa in terms of foreign aid activities. Indeed, the role of foreign aid in Russia's foreign policy in achieving its strategic goals in Africa is relatively low. This can be explained by historical and economic motives, but this is beyond the scope of this study. On the other hand, Russia's active involvement in international foreign aid after 2007 has been observed. Although Russia does not have a proportional figure in aid, it is known to have been active in discussing and shaping foreign aid policy in organizations such as the UN, G7 (before Russia's membership was suspended due to the invasion of Crimea in 2014), etc. Following Russia's G8 presidency in 2006, Russia significantly increased its Official Development Assistance (ODA) to boost development cooperation efforts and became an active spokesperson for foreign aid policy in international forums such as Asia-Pacific Cooperation (APEC), G20 and BRICS. In June 2007, Russia declared its national aid strategy "Concept of Russia's Engagement in International Development Assistance", setting out key objectives based on OECD-DAC principles for achieving the Millennium Development Goals (MDGs), such as ownership and alignment, predictability and transparency, accountability and monitoring. In April 2014, the "Concept of Russia's State Policy in the Field of International Development Assistance" was adopted, amending the relevant document (Russia and the World Bank, n.d.).

Russia's Official Development Assistance increased from around \$100 million in 2004 to \$1.1 billion in 2017. There is no information on Russia's foreign aid after 2017 in the data of international development agencies. However, Jonathan Robinson's report written in 2022, states that between November 2006 and November 2021, including 40 Russian organizations, Russia has carried out a total of 5,014 aid activities. Of these, 76% were directed to Syria; 12% to Ukraine; 6.5% to Nagorno-Karabakh; and 5.5% to the Georgian regions of Abkhazia and South Ossetia (Robinson, 2022). Russia has also been active in providing humanitarian assistance to some African countries, such as Mozambique and Zimbabwe, in the areas of food security, public health and the effects of climate change. Five key strategies that can be indirectly linked to foreign aid stand out in framing Russian-African relations (Kachur, 2020).

These include an anti-Western, anti-colonial discourse that emphasizes the importance of historical relations; a discourse based on the contributions of Soviet-era trained African leaders to the African liberation struggle and the present; consolidating its presence in Africa with hard power instruments through military cooperation that outshines the United States and China; increasing the level of energy-security relations in the field of nuclear cooperation with the opening of offices in the Central African Republic and South Africa; and building public opinion through the use of soft power elements such as Russia Today, Sputnik and the Internet Research Agency on the ground.

The lion's share of foreign aid flows to Africa by these three countries belongs to the United States. As a matter of fact, the high visibility of the soft power element in the US's Africa policy is directly related to this amount of aid. On the other hand, it is a fact that Russia's hard power will pose a major problem for its positioning in the continent in the long run, and that its military presence, which is not supported by soft power such as foreign aid, media, education, health, etc., will be much more costly to maintain in the long run.

As a result, 2021 Official Development Assistance (ODA) reached an all-time high of USD 178.9 billion in 2021, up 4.4% in real terms from 2020, as developed countries stepped up to help developing countries grappling with the COVID-19 crisis. However, the 2021 ODA total is

equivalent to 0.33% of the combined gross national income (GNI) of DAC donors, still well below the UN target of 0.7% ODA/GNI. Humanitarian aid amounted to USD 18.8 billion. As of 2020, Sub-Saharan Africa received \$66.8 billion in aid out of a total ODA of \$194 billion. According to 2019 OECD data, Ethiopia is the largest beneficiary of ODA, followed by Nigeria, Kenya, Democratic Republic of the Congo, Tanzania and Uganda. The 10 most generous donor actors in the same report are: International Development Association (IDA), USA, EU Institutions, Germany, UK and France (Aid at a Glance Charts - OECD, 2019).

3. Türkiye's Foreign Aid Activities in Africa: Historical Landmarks and Transformations

It would be erroneous to assume that Türkiye is perceived as a less powerful country in Africa in regard to aid activities, seeing Türkiye's belated interactions with countries of the region. Historically, Türkiye's foreign aid has up-and-down period in historical retrospect. Quite a long period Türkiye has been a recipient rather than a donor. Since the founding of the Republic, Turkish foreign aid, which refers to its evolution from an aid-receiving country to a net donor, can be broadly taxonomized in five periods: The early period (1920-1950), the decline period (1950-1980), the revival period (1985-1992), the institutionalization period (1992-2004) and the expansion period (2004-present) (Turhan, 2022). Each of these five periods includes, to some extent, a number of sub-periods.

1920-1950 period was linked to Türkiye 's progress from the national struggle to nation-state building, from the institutionalization of state organs to the status quo and anti-revisionist approach to foreign policy. In the early years of the Republic, the security environment of Türkiye faced placed a heavy economic burden on it, as well as hardship of War of Independence and the economic depression of 1929, which all made the country more dependent than ever on foreign diet financing. Nevertheless, the geopolitical developments of the 1930s (the footsteps of the Second World War and the race between countries to gain allies) opened up new economic opportunity for Türkiye. In this context, Türkiye pursued a policy of balance by benefiting economically for the competition between Britain and Germany. For instance, the construction of an airplane factory in Kayseri by the Germans in 1925, the presence of Italian companies in Türkiye's foreign trade between 1924 and 1930, Karabük Iron and Steel enterprise of the British Brassert company in 1936 are some of the economic expansions towards Türkiye in this period. In order to weaken the German economic influence, Britain opened a loan of 16.000.00 pounds sterling in May 1938, and Germany responded it by opening a loan of 150.000.000.000 marks in October (Oran, 2020). All these steps established a coded flow of credit to Türkiye throughout the 1930s.

In short, the 1930s and 1940s were a period that made it impossible for Türkiye to provide aid to geographies outside its borders within an economic structure dependent on foreign financing. Nevertheless, Türkiye has carried out foreign aid activities, albeit in very small numbers. In the 1920s, the most well-known of these was sending aid to Afghanistan in the fields of education and health to ensure development cooperation. Therefore, in the early period from the 1920s to the 1950s, Türkiye did not have the capacity and policy to carry out foreign aid activities. Although no relationship could be established in terms of foreign aid, the opening of the Turkish embassy in Addis Ababa in 1926, the correspondence between the Ethiopian Emperor Hayle Silase I and Atatürk, and the subsequent 35 different letters (Şimşir, 1993) and telegrams between Ethiopian leaders and Atatürk are the clearest evidence that

Türkiye pursued a close interest on Africa where Türkiye's struggle against imperialism was closely followed by African societies.

The 1950s can be described as a period of decline for Turkish foreign aid. Among others, a balance foreign policy among global actors (Italy, Germany, Britain and France) right after the years of the War of Independence, aiming to isolate itself from the Second World War, compelled Türkiye to a unilateral foreign policy practice once the Cold War initiated. In other words, Türkiye pursued a passive and western-centric foreign policy in order to consolidate its position in the West's pole. The most specific example of this policy can be seen in the issue of Algerian independence. When the draft resolution on the Algerian question was put to a vote in the UN General Assembly on December 13, in 1958, 28 countries, including Türkiye, abstained from voting. The main factor behind this abstention was not to contradict France at a time two state's foreign policy converged in western hemisphere (Hazar, 2011: 191).

On the other hand, Türkiye's position during the Cold War period has been definite and stable. Türkiye was the "outpost of the Western Bloc" or the "advanced gendarme of the West" and benefited from the strategic and economic advantages that this brought. At the same time, this benefit obliged Türkiye economically to a unilateral model of relations. The main factor that distinguished the 1950s from the previous period was that Türkiye received a large flow of foreign aid from its western counterparts in order to consolidate its position in the political, economic and military way in order not to be excluded from the Western community. In the summer of 1947, Türkiye received 100 million dollars in military aid under the Truman Doctrine (Üstün, 1997, s. 34) followed by 150 million dollars under the Marshall Plan in 1948. In the following years, it received 1,947.7 million dollars in aid from OECD countries. In the 1960s and 1970s, about 70% of the total aid was provided by the US and about 16% by West Germany (Başak, 1977, s. 67) In the same period, extensive technical cooperation was initiated between Türkiye and Germany through the Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) in different parts of the country (Fidan and Nurdun, 2008: 99). Türkiye's first bilateral aid to Pakistan and Iran in 1971 under the Central Treaty Organization (CENTO) and Regional Cooperation for Development is among the rarest of Turkish foreign aid activities.

On June 5, 1985, Türkiye launched its own foreign aid program, marking a historic turning point in Turkish foreign aid (*Türkiye'nin Kalkınma İşbirliği: Genel Özellikleri Ve En Az Gelişmiş Ülkelere Yönelik Yaklaşımı*, n.d.). Since foreign aid became an instrument of Turkish foreign policy for the first time, this period can be called a "revival period". In the same year, the Organization of the Islamic Conference established a fund to help Sahel countries suffering from drought and Türkiye contributed \$10 million to this project. Under the Sahel project, \$10 million aid has been distributed to help strengthen institutional capacity in Niger, Mali, Burkino Faso, Guinea, Guinea Bissau, Cape Verde, Mauritania, Somalia, Sudan, Senegal and Gambia (Tepeciklioğlu, 2019, s. 25). The program was initially launched in Somalia with food and medicine aid and later continued with technical assistance. It was coordinated by the State Planning Organization (SPO) and implemented by the Development Bank of Türkiye. Delegation visits were organized to countries in Africa and as a result, the half-flow needed by the countries was provided. In this context, an irrigation facility in Senegal, a Turkish hospital in Sudan and a foundry in Gambia were built (Hazar, 2011).

In the following years, while Türkiye was already listed as an aid recipient on the DAC list, the State Planning Organization (SPO, which was responsible for collecting and recording statistics

on Türkiye 's development assistance until it was transferred to the State Statistical Institute in 1996) through the January 24th Decision. While the January 24th Decree and the pioneering role of President Turgut Özal were endogenous factor, systemic change in global politics were exogenous drivers of Türkiye's development aid projection.

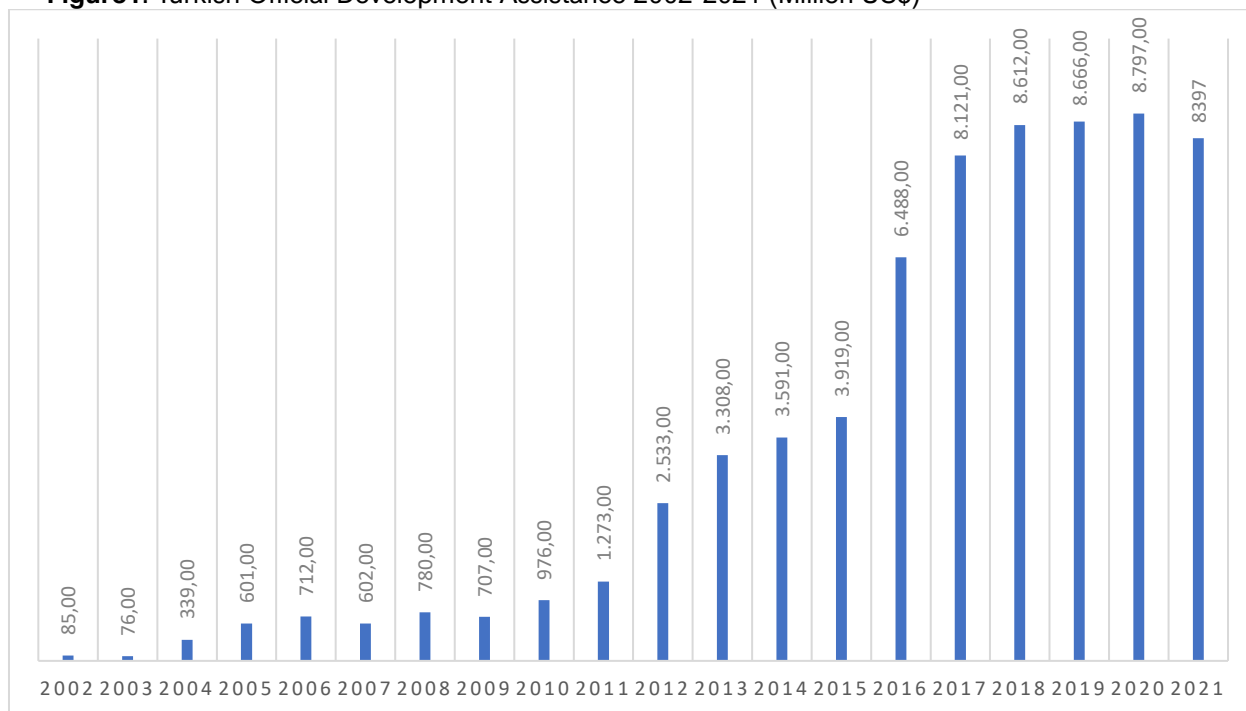
The period 1992-2004 can be referred to as “institutionalization” in Turkish foreign aid. The end of the Cold War was a great relief for Türkiye, and with the slogan “The Turkic World from the Adriatic to the China Sea”, Türkiye started to implement projects to transfer its experience in areas such as education, culture, infrastructure, and state-building in sister countries. Granting 11,000 scholarships, providing military students and diplomats with the opportunity to study in Türkiye, direct flights of Turkish Airlines, Eximbank loans, humanitarian aid to Georgia in February 1992 and 52,000 tons of wheat aid to Armenia in October 1992 are among the activities that document Türkiye's institutionalization in the field of foreign aid.

In the same year, first the State Planning Organization (1992-1996) and then the State Statistical Institute collected and systematized official data on development aid. In all these activities, Türkiye was seen as an actor to spread the norms of the Western world by presenting itself as part of it to the newly independent countries in the post-Soviet space (Turhan, 2022: 336). In 1992, the Turkish Cooperation and Development Agency (later renamed the Turkish Cooperation and Coordination Agency-TIKA) was also established. The initial aim of TIKA was to help the newly established Central Asian states preserve their social structures, build their identity in a sustainable way and address the shortcomings in their technical infrastructure. The recipients of foreign aid during the relevant period were not only Turkic states, but also non-Turkic states such as Bulgaria, Georgia, Moldova, Ukraine, Armenia, Mongolia also benefited from Turkish foreign aid, albeit at relatively lower levels (Parlak, 2007: 80).

During the institutionalization period, TIKA was the main coordinator of Türkiye 's foreign aid activities. TIKA has gone through three main periods since its establishment (Ipek, 2015: 179) The first period from 1992, when TIKA was established, until May 2001, when its administrative status changed. Second, the transition period from 2001 to 2004, when TIKA was restructured under the supervision of the Prime Ministry and became de facto subordinate to its instructions. During this period, Türkiye determined its development assistance in accordance with the reporting and classification rules of the Development Assistance Committee. Third, from 2005 to 2018, TIKA was mandated by presidential decrees to organize and implement Türkiye's development policy and practice. TIKA's Program Coordination Offices increased from 12 in 2002 to 62 in 2024, and today has the capacity to carry out over 30,000 projects in more than 160 countries.

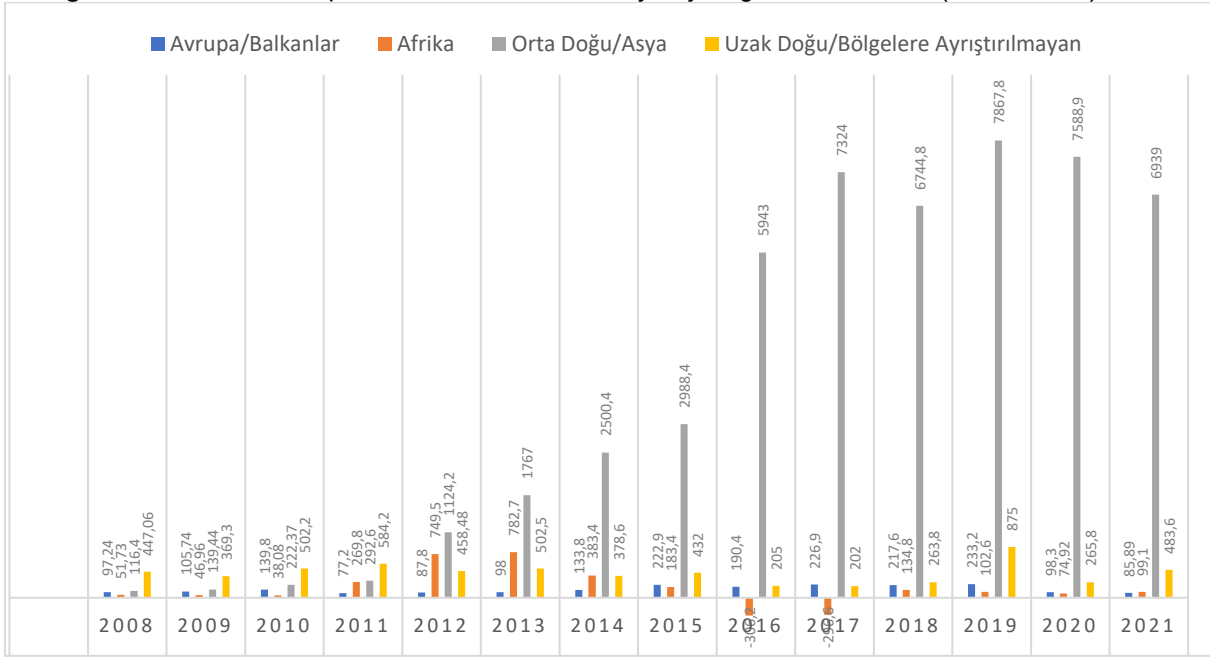
The post-2004 period can be characterized as the years of expansion. Türkiye's transformation from a passive recipient to a net donor of foreign aid and the expansion of its geographical hinterland are unique characteristics of this period. In fact, the humanitarian aid launched in 2011 to alleviate the tragedy caused by the Syrian crisis has made it the most generous country in the world, later become the source of its “golden age” in foreign aid. In addition to TIKA, other stakeholders such as the Disaster and Emergency Management Presidency (AFAD) and the Turkish Red Crescent (KIZILAY) have increased the visibility, scope and volume of foreign aid. In addition, state institutions and NGOs tasked with organizing and implementing Türkiye's development policy and practice have implemented a multifaceted Turkish foreign aid policy and practice, making Türkiye a major actor in the field of global development assistance.

Figure1: Turkish Official Development Assistance 2002-2021 (Million US\$)

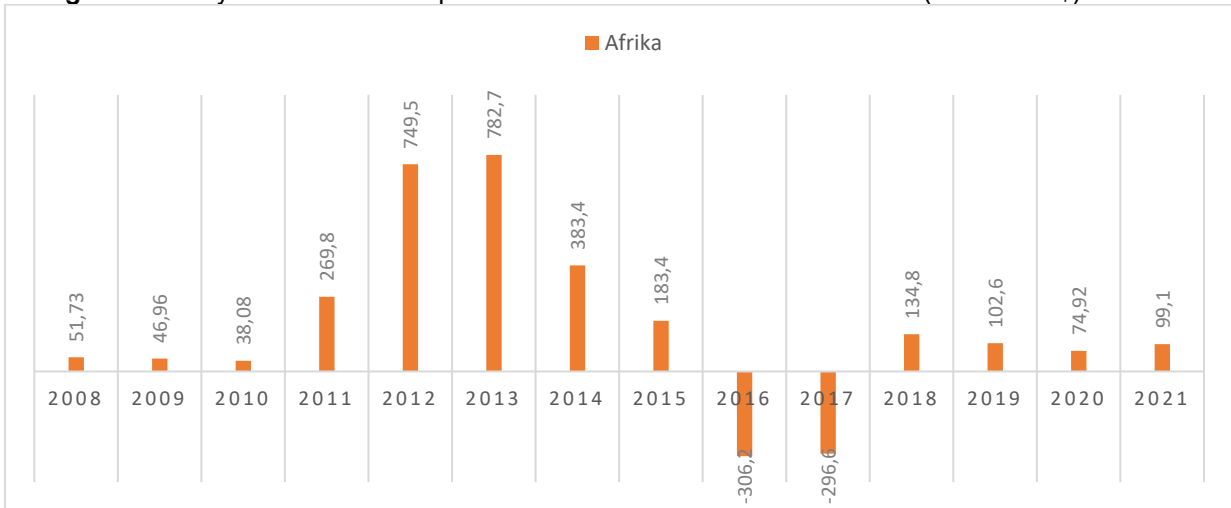


Source: Compiled by the author from the Development Assistance Reports of Türkiye.

Figure 1 shows the evolution of Türkiye's foreign aid over the period 2002-2021. Starting from 85 million dollars in 2002, Türkiye 's ODA reached 8.3 billion dollars in 2021. As can be seen in the data for the last 4 years, Türkiye 's foreign aid has hovered around 8 billion dollars. However, in the field of humanitarian aid, Türkiye has been the most generous state in terms of ODA pledged as a percentage of gross national income in 2017, 2018 and 2019. In 2020, Türkiye committed 1.14% of its Total National Income (GNI) to foreign aid, second only to Sweden and well above the UN target of 0.7%.

Figure 2: Official Development Assistance Of Türkiye by Region 2008-2021 (Million US \$)

Source: Compiled by the author from the Development Assistance Reports of Türkiye

Figure 3: Türkiye's Official Development Assistance in Africa in 2008-2021 (Million US \$)

Source: Compiled by the author from the Development Assistance Reports of Türkiye

As seen in Figure 3, foreign aid to Africa, which started in 2008 with 51.73 million dollars, increased rapidly after the 2009-2010 period when it relatively decreased and reached 782.7 million dollars in 2013, the highest level in the history of the republic. The reason for this increase in 2013 was Türkiye 's efforts to smoothly advance the regime changes in Egypt, Libya and Tunisia (Altunışık, 2014: 334). In this context, Türkiye utilized the material opportunities that would allow it to consolidate itself as a regional actor.

Since 2013, there has been a general decline in the amount of foreign aid to Africa, falling to -306.2 and -296 million dollars in 2016 and 2017, respectively. Although the bulk of Türkiye's official aid to Africa in the form of grants amounted to \$143.8 and \$153.4 million in 2016 and 2017, respectively, the net aid amount is negative, as the OECD-DAC rule calculates net aid by deducting the total volume of repayment of concessional loans. In 2018, it turned into a positive levels, but still remained well below the 2012-2013 levels. In 2021, aid to Africa persisted at

USD 99.1 million. In the same year, aid to the Balkans/Europe amounted to \$85.9 million, the Americas to \$19.1 million, Oceania to \$0.6 million, Aid Not Broken Down by Region to \$483 million and Asia/Middle East to \$6.9 billion. Among the existing regions, Africa appears to be moving in parallel with the Balkans/Europe. Africa's population of 1.3 billion compared to the Balkan region's 60 million inhabitants, yet the same amount of aid to both regions is a manifestation of the geographical congestion of Türkiye 's foreign aid policy. In fact, this congestion prevents Türkiye's soft power elements, which act as a dynamo in Türkiye's African vision.

Table 1: Panorama of Türkiye's Bilateral Official Development Assistance in Africa

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Cezayir	0.5	1.1	2.2	3.3	1.6	2.9	5.2	1.44	1.87	2.16
Mısır	3.5	503.9	536.6	5.3	-199.9	-398.8	-396.5	0.3	2.23	2.21
Libya	53.1	3.1	4	12.9	0.9	0.5	2.9	18.77	0.63	1.46
Fas	0.8	1.4	2.8	2.7	0.6	1.6	2	0.17	0.87	0.77
Tunus	0.6	60.4	36.2	200.7	-48.7	-37.7	-47.4	1.12	2.08	7.37
Angola	0	0	0.1	0.1	0.1	0.1	0	0.05	0.12	0.11
Benin	0.1	0.1	1.2	0.6	0.3	0.7	2.2	0.53	0.66	0.54
Bostwana	0.1		0	0.1	0	0.1	0.1		0.05	0.06
Burkina Fa	1.9	0.8	0.4	4.2	0.9	0.7	1.1	0.29	0.89	0.43
Burundi	0	0.1	0.5	0.7	0	0.4	1.3		0.62	0.42
Kameron	0.4	0.5	2.5	2	0.3	1.9	2.6	0.35	1.45	1.3
Orta Afrika	0.1	0.1	1	1.5	0.4	0.5	0.8		0.29	0.22
Çad	0.1	0	1.1	1.4	0.5	1.3	2.5	0.67	3.59	2.82
Koromos	0.3	4.1	0.4	0.4	1	0.3	1.1	0.4	0.62	0.31
Kongo	0.4	0.5	0.3	0.3	0.1	0.3	0.7	0.16	0.43	
Fildişi Sahi	0.3	0.5	0.8	1.2	0.2	1	1.4		0.67	0.49
DKC	0.1	0.1	1.5	1.4	0.2	1	2.5	0.02	0.89	0.82
Cibuti	0.1	0.2	1.4	3	3.9	1.8	3.5	14.68	5.4	0.57
Eritre	4.4	1.9	2.2	0.1		0.2	0.5	0.08	0.25	0.14
Etiyopya	1.4	3.8	3	3.7	0.7	4	5.8	0.63	3.06	2.08
Gabon	0	0.1	0.4	0.4	0.1	0.2	0.3		0.11	0.05
Gambiya	0.3	0.4	1.1	1.8	12.7	1.2	2.1	3.16	1.47	0.69
Gana	0.4	0.8	2.1	3	0.3	1.6	4.5	0.12	1.25	0.8
Gine	0.2	0.3	0.8	0.9	0.5	4.3	1.5	3	3.44	2.15
Gine Bissa	0.1	0.6	1.2	1.2	0.2	0.4	1	0.38	0.38	0.41
Kenya	2.1	1.1	5.1	3.3	0.2	2	2	0.65	1.4	0.83
Liberya	0.1	0	0.2	0.8	1.3	0.2	0.6		0.35	0.19
Madagask	0.7	0.2	0.4	0.6	0.1	0.4	1.2	0.05	0.46	0.32
Malawi	0		0.2	0.4		0.2	0.5		0.23	0.15
Mali	0.2	1	6.1	1.5	0.7	2.5	1.7	0.28		
Moritanya	0.4	1.6	4.7	4.5	12.7	0.8	1.2	0.53	0.57	0.49
Mozambik	0.1	0.1	0.7	0.8	0	0.2	0.7	0.35	1.54	0.24
Namibya	0	0	0.1	0.2	0.7	0.8	0.6	0.44	0.82	0.44
Niger	2.6	3	9.6	4.1	8.9	11.9	9.6	5.54	5.4	1.62
Nigerya	0.5	0.7	1.3	1	0.1	0.7	1.1	0.01	0.74	0.74
Rwanda	0.3	0.2	0.5	0.6		0.4	1.3	0.03	0.82	0.65
Senegal	1.92	2.2	5.1	2.9	7.5	0.8	1.2	0.51	0.63	0.89
Sierra Leo	0.1	0.1	0.2	0.5	0.6	0.2	0.6	0.06	0.27	0.37
Somali	93.4	86.6	115.7	74.4	314.8	59.6	60.6	29.12	28.21	25.98
Güney Afr	0.2	0.1	0.6	1.1	0.4	0.5	0.1	0.92	0.84	0.16
Güney Suc	0.1	0.4	1.1	1.5	0.7	0.4	1.3	0.47	1.12	0.99
Sudan	21.3	62.3	6.3	9.4	22	9.4	7	25.1	13.31	4.17
Tanzanya	0.3	0.5	1.4	1.7	0.4	1.1	1.7	1.05	1.13	1.27
Togo	0.1	0.1	0.4	0.3	0.1	0.4	0.8		0.3	0.27
Uganda	0.7	1.6	1.7	2	0.3	1.1	2.5	0.29	1.31	0.96
Zambiya	0	0	0.5	0.5	0.1	0.5	1.3	0.1	0.65	0.43
Zimbabwe	0	0	0.3	0.5		0.8	1.2	0.05	0.53	0.47
TOPLAM	269.8	749.5	782.7	383.3	183.4	-306.2	-296.7	134.8	102.6	74.92

Source: Compiled by the author from the Development Assistance Reports of Türkiye

4. Looking Ahead: The Future of Turkish Foreign Aid to Africa

As a result, Türkiye's foreign aid has increased more than 100 times in the last 20 years. It's motivation, willpower and effort to become a model in the field of foreign aid, especially "humanitarian aid" is evident. Türkiye's aid carried out within the framework of a benovolunce foreign policy far beyond its national capacity, allows it to be positioned as a "humanitarian and

philanthropic” actor. There are two main factors that requires as basis to continuity of it’s aid-leader position: the first one is “willpower” to carry out the aid policy and the second is economic capability. These factors have the potential to determine the future of Turkish foreign aid to Africa.

Willpower is an indispensable factor for the continuity of the above-mentioned argument. Indeed, if foreign aid is not seen as significant soft-power instrument, if foreign policy decision-makers give it secondary importance, and if the instruments of Turkish foreign policy change, the willpower eventually disappears. Compared to previous aid behaviour, willpower felt towards aid flow is, to a certain extent, very strong among ruling elites. In this regard, we can see that Türkiye has maintained its willpower to be a pioneer in the field of foreign aid. The aid policy is not isolated from Türkiye’s overall Africa policy, emphasising that Türkiye -Africa relations have evolved from “opening up to strategic partnership” in the last 20 years and reached a geography much beyond it’s hinterland. During this period, diplomatic missions (44 embassies by the year of 2024), economic expansions (35 billion dollars by 2023), social and military relations network built its own autonomous institutionalization and left behind a difficult (but still possible) process of going back in Turkish foreign policy. While not disregarding a likely conjunctural halt in relations, it can be argued that a possible stalemate will be more of a rupture than a total disengagement.

Another important factor that might affect the foreign aid relationship with Africa is about a recession in the Turkish economy and the leveling down of Turkish currency against foreign currencies. The COVID-19 pandemic and the subsequent Russia-Ukraine war deeply affected the global economy and created financial strains across the globe. However, the net result of such event on unerdeveloped and developing countries become more clear. The decline in revenues, the decrease in voluntary donations as households prioritize their own livelihoods have led to a numerical decline in the amount of foreign aid to Africa, eventhough the amount of aid Türkiye provides abroad was the same. In particular, the most important source of income for NGOs is individual voluntary donations, so economic crisis directly affect’s people’s donations to the NGOs, so does on civil-society’s aid activities.

Türkiye’s economy faced a huge shrinking from 2018 to 2024 which impacted on its Africa aid practice. Eliminating foreign aid activities from a foreign policy practice is an explicit step, expected to be maintained in coming years. This does not mean Türkiye wholly withdraws all it’s aid activities, but rather more strategic counties, urgent aid-recipients and regions will be prioritised. On top of that, Türkiye 's aid policy has been passing a process of being the main leverage of Türkiye 's Africa policy to secondary factors. Security and defence relationship, development-oriented aid activities and political engagements are more prominent foreign policy activities of Türkiye towards Africa. Therefore, aid policy will be unorthodox practice of Türkiye in Africa. Economic situation has just reset this process earlier time.

When we look at China's foreign aid to Africa, it has been continuing year by year, reached approximately 3.3 billion dollars in 2013-2018. The US, on the other hand, provided 7.65 billion dollars in 2020. Compared to Türkiye’s figures of 99 million dollars in aid to Africa in 2021, global actor’s aid activities are numerically advanced. Nevertheless, when we compare Türkiye's GDP with that of the countries mentioned above, it is clear that Türkiye 's overall aid is considerable significant. Moreover, the possibility that Türkiye's income level that would rise in the coming period will accelerate individual aid activities and and it’s aid flows, too.

Another factor that might affect the future of foreign aid is the deeply divergent aid flows of Türkiye among countries in Africa. In other words, in Türkiye's aid flows, some African countries receive more aid while others receive little or none. For instance, the African countries that benefited the most from Türkiye's bilateral official development assistance in 2021 were: Somalia \$51.80 million, Libya \$11.69 million, Gambia \$4.01 million and Sudan \$3.36 million. Strategic reason is main factors in choosing some country in future. Other big donor's also have similar foreign policy priorities (Israel, Egypt and Ukraine are always at the top of the list in US foreign aid), but one of the distinguishing factors that makes Türkiye differ from other actors is that Türkiye claims its aid policy based on humanitarian and moral grounds, regardless of the identity, race or religion of the recipient countries. Therefore, diversification of recipients will allow it to reach more people and countries. The diversification of recipient in foreign aid by reaching of aid to wider geographies, countries and peoples will contribute brand-name of Türkiye's "Benevolence country" image.

On the other hand, it is more than wishful thinking to predict that the current flow of foreign aid will rapidly spread to alternative regions once humanitarian crises in Syria is over as the latter represents the most important recipient group of Turkish aid. In such situation, Africa will be the most looked up continent to receive aid. First, 33 of the 46 countries in the UN's least developed country category are located in Africa. Second, the mutual political, economic, diplomatic and social momentum that Türkiye has achieved with Africa in the last 20 years will influence in direction of Turkish foreign aid to Africa.

Another factor that will shape the future of foreign aid is a possible establishment of joint management mechanism among stakeholders. In the absence of a pre-distribution evaluation mechanism, there are problems of institutional coordination among Turkish aid giver in flowing aid. The frequent occurrence of duplicate aid in the field and the inability of some regions to benefit from foreign aid due to the lack of coordination stemming from absence of joint mechanism, cause huge problem for Turkish aid capacity. TİKA has long represented a leading institution in the coordination and cooperation of Türkiye's development assistance. However, as of 2018, TİKA has transferred its legal binding to the Ministry of Culture and Tourism and adopted a power-sharing strategy with other stakeholders such as the Disaster and Emergency Management Presidency (AFAD) and the Turkish Red Crescent. This allows for branching out with the logic of a task-sharing policy, but it makes difficult to establish and manage a common mechanism. Post-assistance analysis, reports, and data review are also among the shortcomings of institutions engaged in foreign aid activities. Pre-assistance preparation, rapid response and mobilization capabilities are among the most productive capabilities of foreign aid agencies and NGOs, but post-assistance follow-up and measuring the impact of the aid are among the neglected points.

In a nutshell, when the data up to 2021 is analysed, it is seen that the gap between countries' GNI and the amount of foreign aid has widened. However, Türkiye's foreign aid in proportion to its national income has made it one of the most generous countries in the world compared to other donor countries. Along with the increase in the amount of aid, the methodological differentiation of Turkish foreign aid from other actors is one of the most important differences presented in recent years. This methodology, embodied in the Turkish-type Development Assistance Model claims to offer a new model of foreign aid for Türkiye. In line with Türkiye's "virtuous, compassionate power" paradigm, there are four main features that distinguish this


concept from other aid practices: a multi-channel approach; a people-based approach; proximity with recipient countries; and the construction of a new foreign aid discourse. Nevertheless, the fact that the theoretical underpinnings of these points have not yet been fully theorized which bring about a debates on whether Türkish aid model is a real “Aid Paradigm” or just a “practical way”. In the final analysis, the concept is likely to become a model in the long run if the relevant studies are increased and concentrate upon on this topic.

References

- Abate, C. A. (2022). The relationship between aid and economic growth of developing countries: Does Institutional Quality and Economic Freedom Matter?. *Cogent Economics & Finance* 10 (1). <https://doi.org/10.1080/23322039.2022.2062092>
- “Aid at a Glance Charts - OECD.” Paris: OECD, 2019. Retrieved from <https://www.oecd.org/countries/centralafricanrepublic/aid-at-a-glance.htm>.
- Alesina, A., & Dollar, D. (2000). Who gives foreign aid to whom and why?. *Journal of Economic Growth* 5 (1), 33–63. <https://doi.org/10.1023/A:1009874203400>
- Altunışık, M. B. (2014). Turkey as an ‘Emerging Donor’ and the Arab uprisings. *Mediterranean Politics* 19 (3), 333–50. <https://doi.org/10.1080/13629395.2014.959761>
- Başak, Z. (1977). *Dış yardım ve ekonomik etkileri Türkiye: 1960-70*. Ankara: Hacettepe University Pub.,
- Breuning, M., & Ishiyama, J. (2003). Donor characteristics and the dispersion of foreign assistance. *International Politics* 40 (2), 249–68. <https://doi.org/10.1057/palgrave.ip.8800016>
- Collier, P., & Dollar, D. (2002). Aid allocation and poverty reduction. *European Economic Review* 46(8), 1475–1500. [https://doi.org/10.1016/S0014-2921\(01\)00187-8](https://doi.org/10.1016/S0014-2921(01)00187-8)
- Collier, P., & Dollar, D. (2004). “Development effectiveness: What have we learnt?” *The Economic Journal* 114 (496), 244–71.
- Elayah, M. (2016). Lack of foreign aid effectiveness in developing countries between a Hammer and an Anvil. *Contemporary Arab Affairs* 9 (1), 82–99. <https://doi.org/10.1080/17550912.2015.1124519>
- Fidan, H., & Nurdun, R. (2008). Turkey’s role in the global development assistance community: The case of TİKA (Turkish International Cooperation and Development Agency), *Journal of Southern Europe and the Balkans* 10 (1), 93–111. <https://doi.org/10.1080/14613190801895888>
- Concern, W. (2022). Foreign aid by country: Who Is getting the most — and how much?, Retrieved from <https://www.concernusa.org/story/foreign-aid-by-country/>.
- Gilpin, S. I. (2021). China, Africa and the international aid system: A Challenge to (the Norms Underpinning) the neoliberal world order?, *Journal of Asian and African Studies*, 58 (3), <https://doi.org/10.1177/002190962110638>
- Hazar, N. (2011). *Küreselleşme sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika ilişkileri*. Ankara: USAK Books.
- Imbeau, L. M. (1989). *Donor Aid - The determinants of development allocations to third world countries: A comparative analysis*. New York: Peter Lang Inc., International Academic Publishers.
- Ipek, P. (2015). Ideas and change in foreign policy instruments: Soft power and the case of the Turkish international cooperation and development agency. *Foreign Policy Analysis* 11 (2), 173–93. <https://doi.org/10.1111/fpa.12031>
- Jevans, N. (2021). China’s financial Aid to Africa switches focus to grants, white paper shows. *South China Morning Post* (blog), Retrieved from <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3117997/china-africa-relations-beijings-financial-aid-leans-towards>.
- Kachur, D. (2020). The Russian approach to Africa. In *Russia’s resurgence in Africa: Zimbabwe and Mozambique* (pp. 13–18). South African Institute of International Affairs. <http://www.jstor.org/stable/resrep29565.8>
- Labonte, M. (2009). Dead aid: Why aid is not working and how there is a better way for Africa. *The Journal of North African Studies* 15 (1), 127–29. <https://doi.org/10.1080/13629380903119485>
- Lumsdaine, D. H. (1993). *Moral vision in international politics*. Princeton, N.J: Princeton University Press.
- Moyo, D. (2009). *Dead Aid: Why aid is not working and how there is another way for Africa*. New York: Farrar, Straus, and Giroux.
- Oran, B. (2020). *Türk dış politikası Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar: 1919 - 1980*. 20th ed. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pan, Y. (2015). China’s Foreign Assistance and Its Implications for the International Aid Architecture. *China Quarterly of International Strategic Studies*, 1 (2), 283–304. <https://doi.org/10.1142/S237740015500141>
- Parlak, N. (2007). *Orta Asya-Kafkasya-Balkan ülkeleriyle ilişkiler ve Türk dış yardımları: 1992-2003*. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayınları 91. Ankara: TİKA.

- Quibria, M. G. (2014). Aid effectiveness: research, policy and unresolved issues. *Development Studies Research* 1 (1), 75–87. <https://doi.org/10.1080/21665095.2014.922890>
- Rafferty, T. (2011). China in Africa: Implications for the international development regime. *St Antony's International Review* 6 (2), 27–46.
- Ratha, D. (2021). Keep remittances flowing to Africa. Retrieved from. <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2021/03/15/keep-remittances-flowing-to-africa/>.
- Robinson, J. (2022). Russian foreign humanitarian assistance: Identifying trends using 15 years of open-source data, *Expeditions with MCUP*.
- Roth, S. (2016). *The paradoxes of aid work: Passionate professionals*. Routledge.
- Round, J. I., & Odedokun, M. (2004). Aid Effort and Its Determinants, *International Review of Economics & Finance* 13 (3), <https://doi.org/10.1016/j.iref.2003.11.006>
- World Bank. Russia and the World Bank: International development assistance. <https://www.worldbank.org/en/country/russia/brief/international-development>.
- Şimşir, B. N. (1993). *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*. Ankara.
- Tepeciklioğlu, E. E. (2019). *Türk dış politikasında Afrika: Temel dinamikler, fırsatlar ve engeller*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Turhan, Y. (2021). Turkey as an emerging donor in the development community: The Turkish-type development assistance model (TDAM). *Development Policy Review*. 40 (4), <https://doi.org/10.1111/dpr.12583>
- Turkish Ministry of Foreign Affairs. Türkiye'nin kalkınma işbirliği: Genel özellikleri ve en az gelişmiş ülkelere yönelik yaklaşımı. Retrieved from <https://www.mfa.gov.tr/turkiyenin-kalkinma-isbirligi.tr.mfa>.
- Üstün, S. (1997). Turkey And The Marshall Plan: Strive for aid. *The Turkish Yearbook* 27 (1), 31–52.
- Zhang, C., Li X., & Alemu, D. (2021). Ownership and effectiveness of China's aid projects in Africa. *IDS Bulletin* 52 (2), <https://doi.org/10.19088/1968-2021.122>
- Zimmerman, R. A. (2007). *The Determinants of foreign Aid*. University of Amsterdam Publication.

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Öğr. Üyesi Servet Doğan 
Samsun Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi, Tarih Bölümü, Samsun-Türkiye
e-posta: servet.dogan@samsun.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 13. 02. 2024
Kabul tarihi-Date of acceptance: 24. 06. 2024
Yayın tarihi-Date of publication: 30. 11. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Review: Çift Taraflı Kör
Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net
Etik bildirim- Complaints
ictimaiyatdergi@gmail.com

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no
conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was
received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (APA)

Doğan, S. (2024). Pan-Babilonizm: Tek tanrılı dinlerin kökeni Babil Mitolojisi mi?. *İctimaiyat*, 8(2), ss. 791-810. DOI:
<https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1436554>

Pan-Babilonizm: Tek Tanrılı Dinlerin Kökeni Babil Mitolojisi mi?

Öz

19. yüzyılın sonuna doğru Sümer-Babil tufan efsanesi, Amarna mektupları ve hepsinden önemlisi Hammurabi kanunları gibi bir dizi önemli çivi yazısı ile yazılmış metinler gün yüzüne çıkarılmıştır. Bazı bilim adamları bu keşiflerden o kadar olarak etkilendiler ki, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'in tüm dini mirasını ve geleneklerini Sümer-Babil kaynaklı olduğunu ileri sürdüler. Yine bazıları bununla da kalmayıp tüm dünya mitoloji ve dinlerinin kökeninin Babil astral dini olduğu iddia etti. Dinlerin kökenine ait geliştirilen bu teoriye Pan-Babilonizm denmektedir. Gerçekten de çivi yazılı literatürle Eski Ahit anlatıları arasında ilginç paralellikler bulunmaktadır. Ancak buradan hareketle Pan-Babilonist iddiaları desteklemek için ilgisiz birçok şey arasında da ilgi kurmuşlar, varılmayacak sonuçlara varmışlardır. Pan-Babilizmin peşinden de Pan-Ejiptizm, Pan Ugaritizm, Pan Eblaizm ve Pan Hurriizm gibi bir takım artçı teoriler ortaya atılmış ancak hiçbirisi Pan-Babilonizm kadar etkili olmamıştır. Bu makale söz konusu teorileri savunan Asurolog ve Teologların iddialarını ve onlara karşı çıkan araştırmacıların sergiledikleri tutumları ve temel argümanlarını ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Babil Mitolojisi, Asuroloji, Eski Ahit, Tek Tanrılı Dinler.

Pan-Babylonianism: Is Babylonian Mythology The Origin of Monotheistic Religions?

Abstract

Towards the end of the 19th century a number of important cuneiform texts were unearthed, such as the Sumero-Babylonian flood myth, the Amarna letters and, above all, the Code of Hammurabi. Some scholars were so impressed by these discoveries that they argued that the entire religious heritage and traditions of Judaism, Christianity and Islam originated in Sumero-Babylonia. Some even went further and claimed that the origin of all world mythology and religions was the Babylonian astral religion. This theory of the origin of religions is called Pan-Babylonianism. There are indeed interesting parallels between the cuneiform literature and the Old Testament narratives. However, in order to support their claims, the Pan-Babylonists have also made connections between many unrelated things, and have reached conclusions that could not have been reached. Pan-Babylonianism was followed by a number of after-theories such as Pan-Ejptism, Pan-Ugaritism, Pan-Eblaism and Pan-Hurrianism, but none of them was as influential as Pan-Babylonianism. This article examines the claims of Assyriologists and theologians who advocate these theories and the positions and arguments of scholars who oppose them.

Keywords: History of Religions, Babylonian Mythology, Assyriology, Old Testament, Monotheistic Religions

1. Giriş

Pan-Babilonizm Mezopotamya'yı kesintisiz bir gelenek şeklinde hem astronominin hem de bir gök dininin anavatanı olduğunu iddia etmektedir. Mezopotamya uygarlığının dünya görüşüne sahip bir gökyüzü ve tanrı tasavvuru, antik çağın tüm halklarını etkilemiştir. Bu yönüyle Mezopotamya'nın bu mirası eski efsaneleri ve dinleri çözümlememize yardımcı olmaktadır. *Pan-Babilonizm* olarak ifade edilen bu görüş başta dünya dinlerinin ve hatta mitolojilerinin kökeninin Babil uygarlığına dayandığını savunmaktadır. Mezopotamya tanrılarının, tüm tabiatta ve özellikle de yıldızlı gökyüzünde ikamet edip çok sayıdaki tanrı-insanda tecelli ettiğine inanılıyordu. Mezopotamya'da astronomi/astroloji tüm inanç sisteminin temeliydi. Bu sistem küçük olan yerle büyük olan gök arasında tam bir uyum gerektiriyordu. Mahlukatın her bir parçası bütünü yansıtıyordu. Tanrıların bir iradesi olarak yaratılmış bir ülke mutlaka gökteki bir olgunun yansıması olmalıydı. Ülkenin başkenti de Tanrı'nın göklerde bulunan tahtının/makamının yansıması, ülkenin idari bölgelerin bölünmesi göklerdeki aslına uygun şekilde bölünmüştü. Aynı şekilde Gökte de Babil, Eridu, Fırat, Dicle, Yeraltı Dünyası, okyanuslar, kıtalar ve hatta Marduk'un mabeti de bulumaktaydı. Büyükteki her tasarım küçükte de bulunduğundan bir yansımadan ibaret olan yeryüzündeki¹ tüm olaylar, varoluş ve yok oluşların seyri gök yüzünden okunabilir. (Winckler, 1903: 7-12; Kugler, 1910:4-5).

Pan-Babilonizmin iddiaları sadece Eski Çağ tarihi ve Eski Çağ uygarlıklarındaki astrolojiyle sınırlı kalan bir ilgi alanından fazlasını ihtiva etmektedir. Bu iddiaların ciddiye alınması durumunda İbrahimî gelenek yani Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'in dayandığı zemin yani vahiy ve peygamberlik tartışmanın merkezinde yer alacaktır.

Pan-Babilonist ekol 19. Yüzyılın sonuna doğru Alman Arkeolog ve Asurologlar çevresinde gelişmiş bilahare Fransız ve İngiliz araştırmacılara sıçramıştır. Dolayısı ile bu sahada verilen gerek Pan-Babilonist gerek karşıtı konferanslar ve kaleme alınan eserler genelde Alman Asurologlar ve teologlara aittir. Bu çalışmada ilk el kaynaklar olarak hareketin öncüleri olan Friedrich Delitzsch, Alfred Jeremias, Hugo Winckler, Charles François Dupuis² ve hareketin karşıtlarından Franz Kugler'in kaleme aldığı her üç eserinden, hareketin tarihi seyrini özetlemesi bakımından oldukça faydalı bulduğumuz Uwe Swarat ve Gary Thompson'un yazılarından geniş ölçüde istifade edilmiştir. Ayrıca Pan-Babilonist hareket adı altında olmasa da Sümer Mitolojisinin Eski Ahit anlatılarının kökeni olabileceğini öne sürdüğü *Sümerler* adlı eserinden de istifade edilmiştir.

Ülkemizde yapılan çalışmalara gelince konuyu ilgilendirecek daha spesifik çalışmalar olsa da doğrudan Pan-Babilonist iddialara cevap başlığı altında çalışma gözükmemektedir.

1. Pan-Babilonizmi Hazırlayan Arkeolojik Arka Planı

Babil, kalıntıları günümüz Irak'ında Bağdat'ın 59 mil (94 km) güneybatısında yer alan antik Mezopotamya'nın en ünlü şehridir. Adı, Akadcada *Bâb-ilani* (*Tanrıların Kapısı*) kelimelerinden

¹ Platon'un *idealar ve gölgeler* âlemi yerine *Gök ve yer yüzü* olmak üzere iki alem tasarlanmış asıl alem idealar yerine semavi olanlar, gölgeler yerine yeryüzüne ait olanlar diye bölünmüş.

² Charles François Dupuis (1742-1809), hukuk eğitimi almış ve astronomiye yoğun ilgi göstermiş, Lalande'ın derslerine katılmış ve bir telgraf cihazı geliştirmiştir. Yunan aylarının kökeni üzerine bir teori oluşturmuş ve Zodyak burçlarının tarım faaliyetlerini simgeleyen figürler olduğunu ileri sürmüştür. Berlin'deki bir profesörlük teklifini kabul etmiş, ancak Kral Frederick'in ölümüyle bu gerçekleşmemiştir. En bilinen eseri *Origine de tous les cultes*' dür. (Bk. 1911 Encyclopædia Britannica/Dupuis, Charles François-the Free Online Library", 5 Haziran 2024)

oluşturmuştur.³ Zamanında büyük bir kültürel ve dini merkezdi. Antik Yunan yazarları tarafından hayranlıkla anılan kentin, Antik Dünyanın Yedi Harikasından biri olan Babil'in Asma Bahçelerinin bulunduğu yer olduğu bildirilmektedir (Mark, 2022).

Kavram *Babil* olarak seçilmesine rağmen kastedilen uygarlık içlerinde Babillilerin de olduğu Sümerlerle başlayıp Büyük İskender'in Pers İmparatorluğuna son vermesine kadar devam eden Mezopotamya uygarlığıdır. Bu uygarlık Sümerlerle başlayıp, Akadlar, Asurlular ve Babilliler gibi Mezopotamya halklarını içerdiği gibi aynı uygarlığın bir parçası olan Elam'ı Elbruz Dağlarından gelerek bölgeyi ele geçirip II. Babil Dönemini başlatan Kassitleri de içermektedir. Arapların *el-Cezire* veya *Râfideyn* dediği bu bölgeye Yunanlılar *Babilonya* diyordu. Babil diğer komşu şehirler gibi bir şehir krallığı iken bağlı bulunduğu Asur İmparatorluğuna son vererek Bölgesel bir güç haline gelmiştir. Babilliler kendi İmparatorluklarını *Mat Akkâdim (Akad Ülkesi)* olarak isimlendirmişlerdi. Çünkü Akadca konuşup Akadca yazıyorlar, kendilerini eski Akad İmparatorluğunun devamı görüyorlardı. Aynı mirasa aynı şekilde sahip çıkan Asurlularla mücadelesi iki kardeş şehrin güç mücadelesi idi. Uzun yıllar ve defalarca Asur tabiiyetinde kalmakla beraber sonunda galip gelen Babil olmuştur. Akad, Asur, Babil halklarının miras alıp geliştirdiği çivi yazısı ve onunla tarihin sayfalarına kaydedilmesi mümkün olan uygarlığın temelinde semitik olmayıp henüz nereden geldikleri çözülememiş olan Sümerlerin kurduğu bir uygarlık bulunmaktaydı (bk. Winckler, 1907: s. 6-9).

Pan-Babilizm ekolünün isimlendirilmesinde iki sebepten *Babil* tercih edilmiş gözüküyor. Birincisi Sümerlerle başlayan bu uygarlığın taçlanması Babil İmparatorluğu dönemine denk düşmektedir. 1887 yılında Mısır'ın Armarna bölgesinde keşfedilen IV. Amenofis'in arşivleri ve 1906-1907 yılında Hugo Winckler tarafından keşfedilen Boğazköy'de Hitit krallarına ait arşivler Antik Çağda tüm ön Asya'ya Babil etkisinin ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir. Burada firavunların Babil, Asur, Mezopotamya ve Kıbrıs'taki krallarla ve Kenan'daki Mısır'a tâbi krallarla olan yazışmaları ortaya çıkarılmıştır. Babil dilinde sürdürülen bu uluslararası yazışmalardan, Babil dilinin o zamanlar tüm Asya'nın uluslararası diplomatik dili olduğu anlaşılmaktadır. O zamanlar Mısır'ın egemenliği altında yaşayan Kenan ülkesinin küçük kralları, on sekizinci yüzyılda tüm diplomatların Fransızca konuştuğu gibi, Mısırlı efendilerine papirüs üzerine Mısır dilinde değil, taş tabletler üzerine Babil dilinde (Akadca) yazıyorlardı. Babil uygarlığının Kenan'a kadar uzandığını gösteren bu yazışmalar MÖ 1500-1400 yılları arasına tarihlenmektedir (Gunkel, & Hanson, 2009, s. 11; bk. Delitzsch, 1921, s. 10; bk. Richardson, 1916, s. 96; Driver, 1908. s. 34-35).

İkincisi Kur'an-ı Kerim ve Eski Ahit'in bölge için kullandığı kelime Babil'dir. (bk. Bakara 2/102; Tekvin 11/1-9). Ancak asıl olan Akad, Asur ve Babil'in tüm kültürel mirasının devralındığı Sümer uygarlığıdır. Ancak Sümerler İlk Çağda unutulup giden bir kavim olduğu gibi modern çağların ilk arkeolojik kazılarında da hemen ortaya çıkarılmış değildi.

Çivi yazısı ve hiyeroglifler çözülmeyen önce Mezopotamya ve Eski Mısır hakkında bilgimiz Eski Ahit'in dışında Berossus, Herodot ve Strabon gibi yazarlara dayanan çok sınırlı bir bilgiydi. Çivi yazısı ve çivi yazısıyla yazılan Akadca ve Sümercenin çözülmesi insanlık tarihinde çığır açıcı bir gelişme olmuştur. 3000 yıllık bir tarih deşifre olmuş antik dünya ve eski doğu halkındaki bilgilerimiz köklü değişikliklere uğramıştır. Babil Doğuda zamanın Roma'sı rolünü üstlenmişti ve bu durum Greko-Romen uygarlığının gelişine kadar sürmüştür (Gunkel, & Hanson, 2009, s.10; Delitzsch,

3 Sümer logogramı: KÁ.DINGIR. RAKI , Eski Yunanca: Βαβυλών (Babylón) çoğul formudur. Arapça: بابل, Babil tekil formda tanrı kapısı olur. İbranice: בָּבֶל, Bâvel de tekil formdur ve tanrı kapısı anlamındadır.

1921).

Bölgede arkeoloji ve çivi yazısını deşifre ve yorumlama alanında uğraşan bilim adamlarına *Asurolog* (*Assuriologue*) deniyordu. Asur kelimesi de Yunanlılar tarafında Irak ve Suriye'yi kapsayan bölge için kullanılıyordu. Ne Eski Ahit'te ne Eski Yunan kaynaklarında Sümerlerden bahsedilmiyordu. Sümerler, Akad yazısı çözüldükten sonra bu yazının Semitik olmayan bir halk tarafından ihdas edilmiş bir yazı sistemi olması gerektiği varsayımıyla başlayan bir sürecin sonunda keşfedilmiştir. Asur-Babil uygarlığı aslında Sümer Uygarlığı üzerine bina olmuştu. (bk. Toy, 1910, s. 51) Nitekim daha sonra Noah Kramer dinlerin kökeni bağlamında Sümerlere atıf yapacaktır. Ancak bir Pansümerizm tabiri kullanılmamış böyle bir akım da olmamıştır.

Mezopotamya'da bulunan çivi yazılı tabletlerin deşifre edilmesiyle, Sümer-Babil yaratılış ve tufan mitlerinin Kitâb-ı Mukaddes anlatılarıyla bazı benzerlikler içerdiği görülmüştür. Bu konu üzerine yapılan çalışmalar 19. yüzyılın son çeyreğinde hem dinler tarihçileri hem de Kitâb-ı Mukaddes akademisyenleri tarafından ilgiyle takip edilmiştir. Babil astral dinin Eski Ahit anlatılarının kaynağı olduğu fikri Friedrich Delitzsch tarafından geniş çapta yayılmış ve *Babel und Bibel Streit* (*Babil ve Kutsal Kitap Tartışması*) olarak nitelenen bir dizi çalışmaya zemin oluşturmuştur.

Eski Ahit anlatılarının kökenine ait bu tür iddiaların en uç versiyonunu oluşturan Pan-Babilizm Almanya'da 20. yüzyılın başında, Hugo Winckler (1863-1913) ve Alfred Jeremias'ın (1864-1935) eserlerinde göze çarpmaktadır. Antik Çağda birçok kavmin mitolojisinin astronomik/astrolojik konuları paylaştığını belirtmişler ve bunların astrolojiye yoğunlaşmış dinlerin ortaya çıktığı ve köklerinin de Babil'e dayandığını ileri sürmüşlerdir (bk. Winckler, 1903; Jeremias, 1887)

Asurolog George Smith'in (1840-1876) Babil çivi yazısı tabletlerinde Nuh Tufanı anlatısına yakın bir paralellik keşfettiğini gazetelerde duyurması Avrupa ve Kuzey Amerika'da Mezopotamya arkeolojisine büyük bir ilgi uyandırdı. Smith, *Times* dergisinde yayınladığı "Tufanının Kaldeli versiyonu" (*The Chaldean History of the Deluge*) (bk. Smith, 1894) adlı makalesinde Nuh tufanı anlatısının daha eski bir Babil hikâyesinin İbranice uyarlaması olduğunu ileri sürmüştür. Smith Babil yaratılış öyküsünü tercüme edip *The Chaldean Account of Genesis* adlı kitabında yayımlanmıştır (bk. Smith, 1876). Yahudilikten Hristiyanlığa geçmiş ünlü Eski Ahit uzmanı Franz Delitzsch'in oğlu, Berlin Üniversitesinde Asuroloji Profesörü ve Alman Şark Cemiyetinin müdürü Friedrich Delitzsch (1852-1922) kitabın çığır açıcı bir kitap olduğunu düşünüyordu. Delitzsch, Tufan anlatılarının tek bir kaynaktan yani Babil mitolojisinden geldiği iddiasına açıkça destek vermiştir (Thompson, 2010).

Ocak 1902 yılında Alman Şark Cemiyetinde Alman, Fransız ve İngiliz Arkeologların yanında ilahiyatçı, politikacı, gazeteci, karikatürist ve sıradan halkın da katıldığı bir dinleyici kitlesine Mezopotamya'da yapılan arkeolojik kazılar ve Eski Ahit'in Babil kökleri üzerine verdiği bir konferans Alman halkının her kesiminde büyük bir yankı uyandırmıştır. Eski Ahit uzmanı Rudolf Kittel bu konferanstan sonra kafe ve trenlerde yapılan sohbetlerin konusunun Eski Ahit Vahyi ve Hammurabi hakkında olduğunu, Teolog Adolf Harnack da sokaktaki vatandaşın artık Eski Ahit'in miadını doldurduğuna inanmaya başladığını nakletmektedir. Mezopotamya arkeolojisine ilgi duyan ve çalışmaları destekleyen İmparator II. Wilhelm de konferanstan etkilenmiş şubat ayında tekrar bir konferans daha tertip etmişti. İmparatoriçe Auguste Victoria Eski Ahit Vahyi üzerinde uyandırılan şüphelerden rahatsız olmuştu. 1903 yılında verdiği üçüncü konferansı birçok dile çevrilmiş ve büyük tartışmalara yol açmıştır (Swarat, 2023).

Filistin, Suriye ve Mezopotamya'da yapılan arkeolojik faaliyetler Eski Ahitteki anlatıların tarihselliğini desteklemek maksadı da taşıyordu. Ancak durum zaman

2. Pan-Babilonizmin Doğuşu ve Yükselişi

Filistin, Suriye ve Mezopotamya'da yapılan arkeolojik faaliyetler Eski Ahitteki anlatıların tarihselliğini desteklemek maksadı da taşıyordu. Ancak durum zaman içerisinde tersine döndü. Protestan çevreler arkeolojik verilerin kutsal metni daha iyi anlaşılmasına hizmet edeceğini düşünüyordu. Ancak zamanla bu araştırmalar, ateistler ve Pan-Babilonist ekol tarafından benimsendi ve tersine çevrilerek Eski Ahit anlatılarının tarihselliğine yönelik yeni bir eleştiri yöntemi haline getirildi (Demirci, 2002, s. 69).

1794 yılında Charles François Dupuis zamanında büyük yankılar uyandıran *Tüm Kültlerin ve Evrensel Dinlerin Aslı (Origine de tous les cultes, ou religion universelle)* adlı eserinde Antik Çağın dinine farklı bir tanımlama getirmektedir. Kainâtın ve gök cisimlerinin kutsal olarak görüldüğü tüm eski kozmogoniler, cennet, toprak, ayınlar, merasimler ve semboller gibi tüm dini tezahürler, tüm mitler güneşten, aydan, gezegenlerden ve takımyıldızlardan ilham almıştır. Örneğin Mısır tanrılarının hayvan ve bitki biçimleri, içinde buldukları takımyıldızlardan kopyalanmıştır. Burçlar feleğinin on ikiye bölünmesinin sonucu dünyevi olayların yorumlanmasında önemli rol oynamıştır. Mısırlılar, İbraniler ve Yunanlılar arasında on iki sayısının özel bir yeri olduğu bilinmektedir. Antik dünyanın ortak dininde Güneş baş tanrı ve dünyanın sağ gözü Ay ise sol gözü olarak kabul ediliyordu. Güneşin karanlığa karşı zaferi ve kış mevsimi de dünyanın bir onarıcısı, bir kurtarıcısıydı. Ayrıca Babillilerin Astronomi/Astroloji geleneği Eski Yunan'a geçmiştir. Babilliler göksel cisimlerin dünyevi kaderleri kontrol ettiğine inanıyorlardı. Eski Yunanlı müellif Diodorus'a göre de gezegenler tanrıların iradesinin tercümanlarıydı (Toy, 1910, s. 47; Dupuit, 1822, s. 10-12).

Dupuis İbnü'l-İbrî'ye⁴ dayanarak antik dünyada tek bir din olduğunu ifade etmektedir. Bu tek din tüm ilhamını doğadan ve özellikle de gök cisimlerinden almıştı. O yıldızlar ve gezegenlere tapınmanın dinin temelini oluşturduğunu ve buna da *Sâbiilik* dendiğini ifade etmektedir. Sâbiilik⁵ çağlar boyunca dünyanın her tarafında görülmüş bir dindir. İbnü'l-İbrî'ye göre tüm dünya halkları İranlılar, Keldaniler, Yunanlılar, Kıptiler, Türkler, Hintliler ve Çinliler olarak yedi büyük ulustan ibarettir. Tüm bu ulusların kendilerine özgü bir dilleri vardır ama antik çağda hepsi din olarak Sâbiî idiler. Yani yıldızlara ve gezegenlere taparlardı. Tasvir ettikleri ve heykellerini yaptıkları tanrıların her biri bir gök cismini temsil etmekteydi.

Sâbiîler dua ederken Kuzey Kutbuna dönüyor, güneş doğarken, tepede iken ve batarken olmak üzere günde üç defa dua ediyorlar, yıldızlara hürmeten üç defa eğiliyorlar, yıldızlara ve gezegenlere dua edip kurbanlar takdim ediyorlar, yıldız ve gezegenlerden *tanrılar* olarak bahsediyorlar. Keldaniler de böyle idi. Ancak onların diğer milletlerden farkı şu idi ki onlar gök cisimlerini gözlemliyor, onların tabiatları ve yeryüzündeki hadiselerle etkileri hakkında mütalaa yapıyorlardı. Geliştirdikleri astronomi/astroloji bilgisini mabetlerdeki yıldız rahipleri aracılığı ile batı

⁴ İslami kaynaklarda Ebü'l-Ferec künyesi ve Cemâleddin lakabıyla da anılan müellif aslen Yahudi olmasından dolayı daha çok İbnü'l-İbrî (İbrâî'nin oğlu-İbrânî'nin oğlu) lakabıyla tanınmıştır. 1225 yılında Malatya'da doğan İbnü'l-İbrî, babası Ehrûn'un etkisiyle İbranice, Süryanice, Grekçe ve tıp eğitimi almış, Moğol istilası sonrası Antakya'ya gelerek bir süre münzevi hayat sürmüştür. 1246'da piskopos olarak atandıktan sonra Halep metropoliti olmuş ancak siyasi çekişmeler nedeniyle Malatya'ya dönmüştür. 1265'te, Rabban İšo tarafından Tikrit ve şark mefrîyânı unvanıyla yüksek bir dini makama atanmış, 1286'da Meraga'da ölmüştür. Onun *Târîhu muhtaşari'd-düvel* adlı eseri Süryanice dünya tarihinin Arapça özetidir. Eser, Hz. Âdem'den başlayıp yani kendi yaşadığı Arap ve Moğol hükümdarlarına kadar dünya tarihini kapsamaktadır. Ayrıca, çeşitli âlim ve tabiplerin biyografilerine ve kısa bir İncil tarihine yer verir. (Bk. Özyayın, 2000).

⁵ Sâbiilik kavramı gök cisimlerine tapan Harrâniler için yanlışlıkla kullanılmış bir kavramdır. Asıl Sâbiîler Bugün Irak'ta yaşayan Mandâiler olarak da bilinen ve kendilerini Hz. Yahya'nın takipçileri olarak gören Gnostik bir dini topluluktur (Bk. Gündüz, 2006; 2018).

halklarına da öğretmişlerdi. Keldânilerin astrolojideki yerleri tüm antik dünyanın malumudur. Öyle ki astrolog ile Keldânî eş anlamlı kelimeler olarak kullanılmıştır (Dupuit, 1822, s.12-14; bk. İbn İbri, 1997, s. 9).

Dupuit'e göre İbranilerin de önceki dinleri astral mitler üzerine kurulu olan Sâbiîlikte ve eğer İbrahim diye bir yaşadığı ise Sâbiî bir ortamda doğmuş olmalı idi. İbnü'l-İbrî her bir Arap kabilesinin bir yıldızla taptığını nakletmektedir. Himyerîler Güneş'e Kays kabilesi Sirius yıldızına, Lahmîler Jüpiter'e, Esed kabilesi Merkür'e tapıyordu. Konstantin'in oğlu Konstans zamanında Himyerîler Ay'a ve Güneş'e tapıyorlardı. Asya, Afrika ve Avrupa'nın birçok kısmını fethetmiş olan Sarazen (Müslüman) Araplar da İmparator Herakleios zamanında Venüs'e tapıyorlardı ve ona *Kebîr* diyorlardı ki Büyük İhtar'la aynı tanrı idi. Onların şefi Muhammed de Ay'a Güneş'e ve yıldızlara yemin ediyordu. İslam'a giren bir Arap atalarının Ay'a ve Güneş'e tapınmalarını lanetler ancak Sabah Yıldızı olan Venüs'e ait *kebir* ismini *Alla- va Kabir Alla*⁶ diyerek zikretmeye devam eder (Dupuit, 1822, s. 10-13).

Alman Oryantalist Eberhard Schrader'in (1836-1908), 1872'de yayınladığı *Çivi Yazılı Tabletler ve Eski Ahit (Die Keilinschriften und das Alte Testament)* adlı kitabında Babil kaynaklı (iddiasına göre) Eski Ahit anlatı ve figürlerinin bir listesini vermiştir. Eski Yakın Doğu tarihi ve eski diller hakkında geniş bir bilgi birikimi sahibi olan Schrader Eski Ahit'in karşılaştırmalı filoloji, mitoloji, coğrafya veya tarihi örneklerin ışık tutabileceği her bir Eski Ahit ifadesi üzerinde duruyordu (Thompson, 2010).

Alman Cizvit rahip Joseph Epping (1835-1894) çivi yazılı matematiksel astronomi metinleri üzerinde çalışmalar yapmıştır. 1876 yılında Hollanda'daki Blijenbeck Kalesi'nde bulunan Cizvit Koleji'ne Matematik ve Astronomi Profesörü olarak atanmıştır. Epping, Almanya'da Franz Xaver Kugler, Johann Schaumberger ve Otto Neugebauer tarafından sürdürülen *Matematiksel Astronomik Çivi yazısı Metinleri* çalışmalarının kurucusu olarak da kabul edilir. *Zeitschrift für Assyriologie* dergisinde bir dizi makalenin de yazarı olan Epping'in yayınlanan ilk kitabı *Kâinatın Devridaimi (Der Kreislauf im Kosmos)* 1882'de yayınlanmıştır. Bu kitap Kant-Laplace teorisin reddiyesiydi. Asuroloji dâhilinde yaptığı çalışmalar esnasında tabletlerden birinde yeni ay için farklar tablosunu keşfetti ve Guttu'yu Mars, Sakku'yu Satürn ve Teutu'u Jüpiter olduğunu fark etti. *1889 yılında Babil Astronomisi yahut Keldânilerin Yıldızlı Gök Hakkındaki Bilgileri (Astronomisches aus Babylon oder das Wissen der Chaldäer über den Gisternten Himmel)* daha sonra da genişletilmiş versiyonu *Babil'in Yeni Ay Hesaplamaları'nı (Die babylonische Berechnung des Neumondes)* yayınlamıştır. Bu eserler Babil yıldız cetvellerinden yola çıkılarak yapılan açıklamalar da içermekteydi (Brock, 1909).

19. yüzyılın sonlarında tarih boyunca kültürel yayılma fikri Almanya'da etkili oldu. Sorular giderek dinlerin kökeni bağlamında çoklu kaynak tezine karşı tek kaynak tezi tartışmasına dönüştü. Böylece Pan-Babilizm'e giden yol açılmış oldu. 1889 yılında Innsbruck Üniversitesi'nde Eskiçağ Tarihi Profesörü olan Alman Şarkiyatçı Carl Lehmann-Haupt (1861-1938) tek bir ölçü sisteminin Mezopotamya'dan tüm dünyaya yayıldığı fikrini ortaya atmıştır. Bu iddia Eduard Stucken'in 1865-1936) yıldız mitolojisi teorilerini güçlenmesine yardımcı olacaktır. Stucken'a göre Ülker takım yıldızı ve onu doğru gözlemleyen Babilonyalı rahipler sayesinde dünya tarihinde mitolojinin

⁶ Yani *Allahü ekber*. Hicaz Araplarının tanrıları, gök cisimlerini değil Allah'ın kızları olan melekleri sembolize ediyordu. Bu konuya Kur'an-ı Kerim ve İslami gelenekte açıkça yer verilmiştir. (bk. Necm Sûresi, 19-27) Bazı kabileler bazı gök cisimlerine tapırsa bile Arap panteonunun sadece gök cisimlerinden oluştuğu iddiası gerçeklikten çok uzaktır. Aynı şey Eski Mısır, Yunan ve Roma için de geçerlidir. Melek inancı ile Araplar komşuları olan Mısır, Yunan ve Babil'den tamamen farklılaşmış yalnızca Zerdüşti İran'la kesişmektedir (Yazar).

Mezopotamya'dan dünyaya yayılmaya başladığını öğrenebiliyoruz. (Vries, 1967: 97;Thompson, 2010)

Pan-Babilonizmin öncülerinden biri olan Albert Clay, 1909'da yayımlanan Amurru, *The Home of Northern Semites* (Kuzey Samilerinin Anayurdu) adlı kitabında, Asurca yazılan yaratılış destanı Enuma Eliş'in Tevrat'taki yaratılış anlatımı üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğunu öne sürmüştür. Ona göre Enuma Eliş, kuzeybatı Mezopotamya'daki Amurru bölgesinden gelen göçebe Semitliklere ait mitoslar ve Sümer geleneklerinin birleşiminden oluşuyordu. Hem İbraniler hem de Asur-Babililer bu fikirleri bu bölgeden almışlardı. Yaratılış hikayesinin yanı sıra, Tevrat yazarlarının Nuh tufanı anlatımını da Sümerlere ait tufan hikayesinden aldığını ileri sürmüştür. (Demirci, 2002, s. 71-72).

19. yüzyılın sonuna doğru özellikle Almanya'da Mezopotamya arkeolojisi ile ilgilenen araştırmacılardan Pan-Babilonist görüşlerin güçlenmesini sağlayacak iddialar birbiri ardı sıra gelmiştir. Şöyle ki 1891 yılında Asurolog Heinrich Zimmern (1862-1931) *Eski Ahit Bilimleri* dergisinde yazdığı bir makalede Yahudilerdeki *Purim* bayramının Babil kaynaklı olduğunu iddia ediyordu (Thompson, 2010).

Zimmern'e göre, Dünyanın kurtarıcısı, yeni bir dönemi başlatıcısı, semavi ve ilahi bir kişi olarak Mesih tasavvuru, İsa'nın mucizevi doğumu esnasında çocuğa sunulan saygının ve Herodes'in bir kehanet üzerine yeni doğan çocukları öldürtmesi anlatısı, Mesih'in Baba tarafından dünyaya gönderildiği anlayışı; çektiği acıların ve ölümünün tarihi olaylardan ayrı olarak itikadi yönler oluşturması, Mesih'in Hades'e inışı, üçüncü gün dirilişi, ölümden sonra göğe yükselip Tanrı'nın sağında oturması, Baba ile birlikte hüküm sürmesi, dünyanın sonuna doğru gökten inmesi gibi tüm Yeni Ahit öğretileri Babil mitolojisini yansıtan anlatılardır. İncil'de anlatılanların neredeyse tamamı efsanedir. İsa, yeryüzünde hiç yaşamadı ve ölmedi, çünkü o İsraili bir Gılgamış'tan başka bir şey değildir (Richardson, 1916, s. 98).

1892 yılında Asurolog Peter Jensen Viyana'da yayınlanan *Şark Araştırmaları* Dergisinde Elamca isimler üzerine yazdığı iki makalede Eski Ahit'te geçen *Ester*, *Haman* ve *Mordechai* isimlerinin Babil kaynaklı olduğunu ileri sürdü. Bu iddiaya göre Mordechai *Marduk*, Ester de *İstar*'dan geliyordu. 1909 yılında Jensen *Babil'in tanrı-insanı Gılgamış'ın üç varyantı (Drei Varianten des babylonischen Gottmenschen Gilgamesch)* adlı eserinde Gılgamış'ın Musa, İsa ve Pavlus'un antik prototipi olduğunu ileri sürmüştür (Thompson, 2010).

Hugo Winckler'e göre çivi yazının çözülmesi sonrasında ortaya çıkan belgelerin gösterdiğine göre artık bu zamana kadar bildiğimiz Yahudiliğin vahiyle başlayan özgün bir din olmadığı, İsrail halkını çevreleyen kültürlerin bir hasılası olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı şey Hristiyanlık için de geçerlidir. Yahudi-Hristiyan hukukunun ve ahlakının kökleri de aynı şekilde bu hasıladan oluşmuştur. Fransız ihtilaline kadar dinin hayatın her alanına hükmetmesi geleneği de Mezopotamya uygarlığından batıya geçen bir özelliktir. Dini ve dünyevi olan ancak modern zamanlarda birbirinden ayrılabilmiştir. Antik Çağın Mezopotamya'sında dini ve dünyevi olan arasında bir karşıtlık söz konusu değildi. İkisi de aynı şeydi. Ulûhiyet dünyadaki her şeye nüfuz etmişti. Yeryüzünde Tanrıyla ilişki içinde olmayan ve dolayısıyla bu ilişkilere göre yargılanmayacak hiçbir şey yoktu. Var olan her şey Tanrı ile olan ilişkisine göre konumlandırılırdı (Winckler, 1907, s. 43).

Jeremias ve Winckler'e göre Babil, astronomi ve astrolojinin anavatanı, dolayısıyla eski dinlerin de beşiğiydi. Gök cisimlerinin gözlemlenmesi en dikkatli şekilde Babil'de gerçekleştirilmiş ve sonuçlar formüle edilmişti. Tarih içinde Babil astronomisi ve Babil'in dini fikirleri tüm Orta Doğuda baskın hale gelmiştir. Bu yüzden Babil tüm dünyanın düşünce/inanç sisteminin açıklayıcısıdır

denebilir. Babil İnanç sistemi çeşitli halkların kendi şartlarına göre biçimler olarak yayılmış ve gelişmiştir. Eski dinlerin çoğu incelendiğinde ibadet şekillerinin, tanrı ve dünya anlayışları ile uyumlu olmadığı görülmektedir. Bunun sebebi bu halkların astral bilimlerinin Babil'den ödünç alınmış olmasında yatmaktadır. Babillilerin düşünce sistemi/dini de astral bir sistemdi. Yıldızlar tanrıların meskeni ve yansıması, gökyüzü tanrıların iradesinin tezahür ettiği, tasavvurların yazıldığı bir kitaptı. (Winckler, 1903, s. 7; Toy, 1910, s. 50-51).

Winckler, Astral Mitolojinin kâinat tasavvurunun esasını oluşturduğunu, tüm bu tasavvurların astronominin anavatanı olan Babil'den ortaya çıktığını ve tüm dünyaya yayıldığını savunuyordu. Diğer kültürlerin mitoloji ve kâinat tasavvurlarının kaynağını oluşturan Babil astral mitolojisine göre göklerin görüntüsü dünyanın görüntüsüdür. Dünyevi olan her şeyin göklerde bir karşılığı bulunmaktadır. Gökler yeryüzünde olması gerekenlerin işaretlerini vermektedir. Tanrıların tecelligâhı olan gök cisimlerin hareketlerini gözlemlemek yeryüzünde neler olacağını bilgisini vermektedir. Dünyevi tarihsel süreçlerin bile göklerde işaretleri vardır. Gökyüzü bir kitaptır. Ancak bunu rahipler okuyup anlayabilir. Bu sebeple astroloji ile astronomi kardeş olarak görülmüştür. Esasen bu anlayış Kepler ve Kopernik'e kadar fazla değişmemiştir. Mezopotamyalılara göre gökte de aynı şekilde bir Eridu ve bir Babil Şehri, bu Babil şehrinde bir Marduk mabedi, Dicle, Fırat, Okyanus bulunmaktadır (Winckler, 1903, s. 10-12; Jeremias, 1907, s. 7; Waardenburg, 2017, s. 60).

Winckler'e göre Mezopotamya'da dini düşünce ulûhiyetin birçok şekilde tezahür ettiği *henetoizm* anlayışına Yahudilerden önce gelinmişti. İbrahim tek tanrıcılığı Hammurabi'ye kabul ettiremeyince devrin diğer büyük gücü olan Mısır'a gitmiş ve IV. Amenofis'e kabul ettirmiştir. Savaşlar ve nüfus hareketleri sebebiyle tek tanrıcılık yakın doğunun hiçbir yerine yabancı kalmamıştı. Yahudiler Antik çağın yegâne tek tanrıci imtiyazına da sahip değildiler. Antik dünyada elitler arasında tek tanrıcılık hep var olmuştur. Çok tanrıcılık kitleler için söz konusu idi (Streck, 2003, s. 62-63).

Hristiyanlığın Mezopotamya kökleri konusuna gelince Winckler Mezopotamya'nın An, Enlil ve Enki teslisi Hristiyanlıkta Baba, Oğul ve Kutsal Ruh şeklini almıştır.

Babil etkisini okyanusun ötesine taşıyan Winckler Amerikan yerlilerinin takvimlerini kendi gözlemleriyle kendi takvimlerini oluşturmak yerine bilemediğimiz zaman ve şekilde Babillilerden aldığını ileri sürmüştür (Winckler, 1907, s. 56). Ona göre Antik dünyanın tek dininin kökleri insan toplumunun başlangıcına dayanmaktadır; daha sonra antik yaşamın gelişmiş kùltlerini ortaya çıkaran tohumlar tarih öncesi dönemde yeşermiştir. Bazı temel düşüncelere sahip olan her topluluk kendi çevrelerine uygun, yerel renklerle birlikte ortak kanaatlere sahip olmuştur. Ancak Jeremias'a göre yalnızca medeniyet geliştirmiş olan toplulukların mitoloji, dini ve fikirlerinin de Babil'den alındığını göstermektedir (Toy, 1910, s. 53-54).

Babil astral mitolojisi eşyanın hakikatini açıklamaya, kaostan bugünkü haline ve gelecekte yenilenme zamanına dünyanın tarihini izlemeye çalışmıştır. Babil'de mitoloji din aynı şey olup, gizli bir tektanrıcılık biçimine de sahipti. Aynı zamanda çağlar boyunca karanlığın güçlerinin üstesinden gelecek olan tanrısal bir kurtarıcı beklentisine de mevcuttu. Böylece teori, tarihsel zamanlarda, tüm büyük uluslarda yaygın olan, eski dünyanın tüm dini fikirlerinin ve geleneklerinin temeli ve açıklaması olan, astral karakterde bir düşünce/inanç sistemine dayanmaktadır. Eski dinler arasındaki ilk benzerlik varsayımının uzun zamandır araştırmalarla doğrulandığı kabul edilmektedir. Adetler, festivaller, kurbanlar, dualar, rahipler, tapınaklar, ruhlar, tanrılar, mitler ve efsaneler, her yerde aynı modele göre inşa edilmiştir. Tabiatüstü güçlere yaklaşma ve onlara yakarma biçimleri, güçlü insanlara yaklaşma biçimlerinden kopyalanmıştır. İlahi güçler insanların ahlaki nitelikleriyle

donatılmıştır. İnsanlar ruhen her yerde aynı olduklarından dini anlayışları da maddi olarak farklılık göstermez. Bu benzerlik sadece medeni halkların dinlerinde değil, vahşi topluluklarda da mevcuttur. Bu yüzden antik dünyada tek bir din olduğu sonucuna varılabilir (Toy, 1910, s. 51-52).

Delitzsch, Tevrat'ın çok farklı kaynaklardan oluştuğu fikrinin gayet bilimsel ve inkârı mümkün olmayan bir gerçek olduğunu kabul ediyordu. İbrahimî geleneğin yaratılış, tufan, Cumartesi yasakları ve hatta Cennet gibi en bildik anlatıların Babil kökenli olduğunu ileri sürmüş bu hikâyelerin yaşanmış tarih değil, efsaneler ve mitler olarak görülmesi gerektiğini savunmaktaydı (Gunkel, & Hanson, 2009, s. 8).

Delitzsch Babil ve Kitâb-ı Mukaddes üzerine verdiği ilk konferansında Babil-Asur dönemine ait keşiflerin Kitâb-ı Mukaddes'in anlaşılmasında yeni açılımlar getireceğini ifade ediyordu. Tüm eski yakın doğu kaynakları Eski Ahit kritiğinde yeni bir devri başlatıyordu. Delitzsch'e göre İsrail'in on iki kolu Kenan diyarına geldiğinde orası zaten Babil kültürünün nüfuz alanında bir bölge idi. Eski Ahit'in para, ölçü-tartı birimleri tamamen, Şabat günü, kurban takdimeleri ve rahip örgütlenmesi tamamen Babil'e aitti. Eski Ahit'teki yaratılış anlatısı, ilk günah ve düşüş miti, Nuh Tufanı en saf ve orijinal haliyle Babil mitolojisinde bulunuyordu. Yer altı dünyası ılımlı haliyle Babil inançlarında da mevcuttu. Eski Ahit'in melek, cin ve şeytan tasavvurları da Babil kaynaklı idi. Hatta tektanrıcılık ve Yahve kültü bile Musa'dan önce Babil'de şekillenmeye başlamıştı (Swarat, 2023, s. 7-8; bk. Richardson, 1916, s. 94).

İkinci konferansında Delitzsch görüşlerini destekleyecek başka unsurlar ekledi. Babil ve Eski Ahit dil, edebiyat ve dünya görüşünde yakın akraba idiler. Ortadoğu'da yapılan birçok arkeolojik keşifler Eski Ahit anlatılarının tarihselliğini kanıtlıyor ancak bu anlatıların vahiy ürünü olduğu inancını sarsıyordu. Eski Ahit'te bazı anlatılar birbiriyle bazı çelişkili verilerle tekrar anlatılıyor içinden çıkılmaz bir hal alıyordu. Musa şeriatı aslında Babil kaynaklı idi ve Tanrı tarafından indirilmemişti. Yahudi ahlakı Babil'den daha üst bir seviyede değildi. Zaten Yahudilerin *seçilmiş kavim oldukları* inancı İsrail dininin bir vahiy ürünü olmadığını göstergesiydi (Swarat, 2023, s. 8).

Üçüncü konferansta Deitzsch Babil ve Yahudi ahlak anlayışının benzer olduğunu, Yahudi hukukunun özü ve günah kavramının içeriğinin Babilinki ile aynı olduğunu ileri sürdü. Delitzsche' göre İsa İsrail dinini geliştirerek tamamen yeni bir dine dönüştürmüştür. Nitekin Babilden (Doğudan) gelen bilge ve astrologlar onu kutsamışlardı (Swarat, 2023, s. 9).

Aslında Delitzsch yeni bir şey söylememiş ancak daha etkili bir dil kullanmıştı. Delitzsch'in söylemleri karşısında bir tarafta artık Eski Ahit vahyinin aslının olmadığını ve ondan kurtulma vaktinin geldiğini ilan edenler diğer tarafta Eski Ahit literatürünün sadece bir kısmının yabancı kaynaklardan alındığını kabullenip umutsuzluk içinde vahiy temellendirmek için mücadeleye devam edenler bulunmaktaydı. Bu iki grup arasında modern çağın sıkıntılarını yansıtan birçok farklı görüşler de söz konusu idi. Modern Yahudilik bile bu iddialar karşısında *seçilmiş halk* söyleminden vaz geçme tehlikesi ile karşı karşıya idi (Gunkel, & Hanson, 2009, s. 8-9).

Delitzsch, 1920 yılında yayınladığı *Büyük Aldatmaca (Grosse Täuschung)* adlı ederinde Eski Ahit'teki birçok önemli hikâyenin astronomik bilgiler olarak yorumlanması gerektiğini ve bu bilgilerin Babil bilimsel astronomisinden türetildiğini iddia etmiştir. Delitzsch İsa'nın Yahudi olmadığını, onun yerine ari ırktan Galileli bir prozelit (sonradan olma Yahudi) olduğunu iddia etmiştir. MÖ 732 yılında Celil (Galile) ve çevresi Tiglathpileser tarafından boşaltılıp yerine başka uluslardan kimseler yerleştirilmişti. Ayrıca İsa'nın söylemleri ve yaşantısı Yahudi geleneğiyle taban tabana zıttı (Delitzsch, 1921, s. 59-60; Surburg, 1983, s. 226).

Astral Mitoloji ekolünün kurucusu sayılan Alman folklor bilimci Ernst Siecke (1846-1935) 1892'de mitolojilerin astronomik yorumlarının yapıldığı kitapçıklarının ilki olan *Gökyüzünün Aşk Hikâyesi (Liebesgeschichte des Himmels)* adlı eserini yayınlamıştır. Siecke yazılarında özelde Babil mitolojisiyle ilgilenmiş ve bunu yıldız mitolojisiyle ilişkilendirmiştir. (Thompson, 2010)

Winckler'in *Babil Kültürü ve Bizimkiyle Alakası (Die babylonische Kultur in ihren Beziehungen zur Unsrigen)* adlı broşürü, *Pan-Babiloncular* olarak tanınacak olan bir grup Alman akademisyenin sonraki on yıl boyunca yapacakları sayısız yayının başlangıcı olmuştur. Winckler'in üzerinde durduğu ana fikir diğer tüm halkların mitolojilerinin ve dünya görüşlerinin çoğu Babil'den yayılan *Astral Mitoloji'dir (Yıldız Mitolojisi)*. Hatta bütün dünya mitolojileri MÖ 3000'lerde Babil'de doğan *Astral Din'den* doğmuştur. Winckler *Geschichte Israels* (1900) adlı eserinde Pan-Babilonizmin astronomik ve mitolojik esaslarını ortaya koymuştur. Winckler'e göre Yakup'un dört karısı Ay'ın dört evresi, Yakup'un on iki oğlu yılın on iki ayı, Lea'nın yedi çocuğu haftanın yedi gününe denk gelen yedi tanrı, İbrahim ve Sara Temmuz ve İhtar'ın karşılığıdır. Winckler, Jeremias ve Stucken'la beraber dünyadaki tüm dini düşüncelerin Babil kaynaklı olduğunu iddia eden Siecke'nin Astral Mitolojisiyle yakından ilgilenmişlerdir (Barton, 1908, s. 433; Thompson, 2010).

Astral Mitoloji ekolünün etkisinde bir Kitâb-ı Mukaddes yorumunun başlaması Alman şarkiyatçı Edward Stucken'ın dünya mitolojileri üzerine yayınladığı *Astralmyten*'i yazması ile başlatılmaktadır. Ayrıca çoğu Pan-Babilonist fikirlerin yer aldığı eserleri ilk defa yayınlayan Stucken'dir. Stucken'a göre Yahudi kültürü büyük oranda Babil mitolojisine dayanmaktadır. Siecke'nin yıldız mitolojisine de ilgisi bilinen olan Stucken Babil mitolojisinin sadece İbrahimî geleneğin değil tüm dünya dinlerinin kaynağı olduğunu iddia etmiştir. Stucken'ın iddiaları Babil'in genel anlamda dini düşüncenin de beşiği olduğu fikrine zemin hazırlamıştır. Stucken tüm dünya destanlarının Babil başta yaratılış destanı olmak üzere Babil'in Astral mitolojisinden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Stucken mitlerdeki şahıs ve karakterlerle değil motiflerle ilgileniyordu. Bir halktan diğerine geçen şahıslardan ziyade kullanılan motiflerdi (Toy, 1910, s. 48; Thompson, 2010).

Peter Jensen de bir Pan-Babilonist olmakla birlikte onun Kitâb-ı Mukaddes'in kaynağı konusundaki yaklaşımı daha farklıdır. Jensen'e göre Kitâb-ı mukaddes tamamen *Gilgamiş Destanı'nın* yeniden yazılmış bir versiyonudur. İsrail tarihi de İsa'nın hayatı da Gilgamiş serisinin bir devamıdır. Kitâb-ı Mukaddes'te geçen karakterlerin çoğu Gilgamiş'in tesiri altındadır. Diğer dünya halklarının mitolojilerinin kaynağı da Gilgamiş'tir (Schmidt, 1911, s. 23; Thompson, 2010).

Pan-Babilonizm 1900-1914 arası Almanya'da doğup gelişmiş olup gerçekte kurucusu Hugo Winckler olmakla birlikte Alfred Jeremias yazılarıyla ön plana çıkmıştır. Jeremias Winckler'in hayranı idi ve onun fikirlerini yaymak için gayret sarf ediyordu. Pan-Babilonizme ekolün önde gelen dört ismi Winckler, Stucken, Jeremias ve Zimmern idi Daha sonra bunlara Peter Jensen ve Ernst Weidner de katılmıştır.

Stucken'ın yöntemi dünya haklarında bulunduğu farklı motifleri tespit edip bunları Mezopotamya öyküleriyle ilişkilendirmektir. Winckler ise öykülerde kullanılmış olan ortak sembollerini tespit etmekte. Jensen ise bütünüyle Gilgamiş destanı üzerine yoğunlaşmıştı. Babil-Kitâb-ı Mukaddes tartışması, Kutsal Kitap metninin Babil kültürüne ne ölçüde bağımlı olduğu konusyla ilgiliydi. 1902 yılında Alman Asurolog Friedrich Delitzsch'in (1850-1922) verdiği iki konferans *Babil-Kitâb-ı Mukaddes Çatışması* olarak isimlendirilen tartışması başlatan olay olarak gösterilmektedir. Delitzsch'in konferansları Pan-Babilonizmi akademik çevrenin dışına taşıyordu. Delitzsch halka açık iki konferansından önce *Babil-Kitâb-ı Mukaddes Çatışması* akademisyenler arasında bir tartışmaydı. Delitzsch'in görüşlerinin anti-Semitik yönü 1908 yılına kadar fark edilmemişti. Delitzsch'in Babel

und Bibel konferansları Almanya'da büyük yankı uyandırdı. Delitzsch'in görüşlere karşı ilk tepki muhafazakâr Alman Protestanlardan gelmiştir (Thompson, 2010).

Winckler'in görüşlerini bazı küçük noktalar hariç tamamen kabul etmiş olan Jeremias Winckler'in tezlerini eski İbrani dinine ayrıntılı olarak uygulamış, *Pan-Babilonizm* kavramı yerine *Eski Doğu Gelenekleri* kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Winckler ve Jeremias'ın geliştirdiği teori şu şekilde ifade edilebilir: Eski Doğu dünyasında, insan toplumunun başlangıcında kök salmış, büyük uygarlıklarda tam olarak oluşmuş görüne kadar birçok nesiller boyunca geliştirilmiş olan bir dünya kavramı, yani bir din vardı (Toy, 1910, s. 50).

Jeremias'a göre Eski Doğu dünya görüşü, kâinatın oluşumu hakkındaki tasavvurları ve takvim düzenlemelerinde, yıldızlı gökyüzü okunup yorumlanması mümkün olan bir uzay-zaman görüntüsü oluşturmaktaydı. Başta güneş ve ay olmak üzere gök cisimlerinin hareketleri bize geçmişte neler olduğu ve gelecekte neler olacağı hakkında bilgi vermektedir. Bu astral dünya görüşü Yahudi-Hristiyan kutsal kitabının kavram haritasını oluşturduğu gibi dünyadaki tüm uygarlıkların ve kültürlerin kâinat tasavvuru ve mitolojilerine de kaynaklık etmektedir. (Jeremias, 1907, s. 5).

Alman Filolog, Arkeolog ve İran uzmanı Ernst E. Herzfeld, 1935 yılında *İran'ın Arkeolojik Tarihi* (*Archaeological History of Iran*, 1935) adlı eserinde, en eski İran mitlerinin yerlerinin yeryüzünde değil gökte olduğunu ve daha sonra tanrıların gökteki yerlerinin yeryüzüne yansıtılmasıyla kahramanlara dönüştüğünü ileri sürmüştür (Herzfeld, 1934, s. 18; Thompson, 2010).

Orta Doğuda yapılan arkeolojik kazılar ve epigrafik çalışmalar sonucunda akademisyen ve arkeolog arasında bazı Pan-Babilonizm benzeri akımlar ortaya çıktı fakat bunlar Pan-Babilonizm kadar ses getiren akımlar olamadılar. Ancak bir artçı sarsıntı şiddetinde olabildiler.

Thompson, 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında Mitchell Dahood, Giovanni Pettinato ve David Freedman gibi akademisyenler Pan-Eblaizm'e varan fikirler ileri sürdüklerini ifade etmektedir. (Thompson, 2010) Ancak Söz konusu araştırmacılar Pan-Babilonizm ekolünde olduğu gibi İbrahimî geleneğin Ebla'dan kaynaklandığını değil Ebla tabletlerinde geçen bazı yer ve şahıs isimlerinin Eski Ahit anlatılarının tarihselliğini desteklediğini savunmuşlardır (Doğan, 2021, s. 189; Pettinato, 1976, s. 44-52; Friedman, 1978).

Ancak Ebla tabletleri akademik, dini, siyasi çevrelerde hatta sosyal medyada farklı yankılar uyandırmış her bir kesim kendi lehine bazı sonuçlara ulaşmaya çalışmıştır. Yukardaki isimler Eski Ahit'in tarihselliği lehine bazı deliller bulurken Cyrus Gordon Eski Ahit'teki Adem ve Şeytan figürlerinin Ebla inançlarından geldiğini ileri sürmüştür. Gordon'a göre, Sümerce ve Eblaca iki dilli tabletlerde *Şum* (*İsim*), Mezopotamya'nın *Temmuz'u* ile özleştirilmiştir. Levililer 24:11-16 İsrail Tanrısının telaffuz edilemez adı *Yahve'nin* yerine *haş-Şem* (*İsim*) kullanılmıştır. Ancak iddialarının semantik açıdan temelsiz olduğu görülmektedir (Gordon, 1989, s.136; Doğan, 2021, s. 191).

Gordon, İbranice *Satan* ve Yunanca *Diabolus*'un isim olmayıp Heby'nin lakabı olduğunu iddia etmektedir. Oysa Eski Ahit'te *Haby'nin* ve *Hebiyon*'un geçtiği ifadelerde bu kelime bir varlığın ismi değil birincisinde *Hebey!* (*saklanın!*) ikincisinde *hebiyon* (*saklı*) anlamında kullanıldığı açıktır. Ne İbrancesinden böyle bir şey anlaşılır ne de bu zamana kadar hiçbir çeviride *saklanın* ve *saklı'nın* dışında bir anlamda bir dile çevrilmemiştir. Aynı şekilde *Adammu'nun* Eski Ahit'teki Âdem'e dönüşmüş bir yarı tanrı olduğunu iddia etmektedir. Oysa Akadca *Adammu* savaş ve katletme anlamlarına gelirken, *Adamu* asil insan anlamına gelir ki ikisi farklı kelimelerdir. Yani Eblaca savaş tanrısı *Adammu*, insan ise *Adamu'dur* (Bk. Gordon, 1989, s. 137; Doğan, 2021, s. 191).

Gordon Davut'un Minoslulardan, Ham, Sam Yafes'inde Eski Yunan'dan gelmiş figürler olduğunu

ileri sürmüştür. (Gordon, 1989: 136-137) Bu iddiaları yan yana getirdiğimizi onun İbrahimî geleneğin eski Ortadoğu mitolojilerinin bir karması olduğu kanaatine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yani Eski Ahit sadece Babil mitolojisinden değil Ortadoğu halklarından hepsinden bir şeyler toplamıştır. Onun bu iddiaları da isabetli görünmemektedir (Doğan, 2021, s. 191).

Pan-Ugaritizm ekolü 1930'larda başlamıştır. 1960'larda Cizvit akademisyen Mitchell Dahood başlangıçta Pan-Ugaritizm'in etkili bir savunucusuydu. 1970'ler ve 1980'lerde Eski Ahit'in eski Orta Doğu'daki Ugarit ve Ebla'da yapılan arkeolojik keşifler ışığında yeniden incelenmesi gündeme gelmiştir. Ugarit dili ve Kenan inançlarının Eski Ahit dili ve dini üzerindeki etkisine dair iddialar (aslında kökeni 1930 civarına kadar uzanmaktadır) ortaya atılmıştır (Thompson, 2010).

Bazı Mısırbilimciler Eski Ahit üzerinde Mısır fikirlerinin etkisi olduğunu iddia etmişlerdir. 1920'lerin önde gelen iki Pan-Ejptizm (Ortadoğu dinleri ve uygarlıkları üzerindeki yoğun Eski Mısır etkisi) savunucusu Grafton Elliot Smith ve Rendel Harris'tir. Uygarlığın yalnızca bir kez ortaya çıktığını, bunun da Mısır'da olduğunu ve daha sonra tüm dünyaya yayıldığını savunuyorlardı. Bu iki İngiliz yazar, Pan-Babilonculuğun yerine aynı derecede her şeyi kapsayan bir Eski Mısır etkisini savunmuştur. (Demirci, 2002, s. 72).

Sigmund Freud da kendisi bir Pan-Ejptizm ifadesi telaffuz etmemiş olsa bile bu harekete katkıda bulunanlardandır. Eski Mısır'a ait keşiflerin birbirini takip ettiği bir atmosferde Yahudi monoteizminin köklerini Eski Mısır'da aramış ve kendince bulmuştur. Freud *Musa ve Tektanricılık (Der Mann Moses und die monotheistische Religion)* adlı eserinde Musa'nın Yahudi değil Mısırlı bir aristokrat olduğunu, vazettiği dinin vahye dayalı bir din değil Akhenaton'un dininin bir uzantısı olduğunu ileri sürmüştür. (Freud, 1939, s. 43; Atsız, 2000, s. 49)

Freud Hristiyanlık ve İsa'yı da kendi geliştirdiği *ilkel devirlerdeki babayı öldürme eylemi* teorisiyle açıklamıştır. Yahudi halkı Musa'yı öldürdükten sonra İsa olarak yeniden getirilmiş ve bu şekilde Hristiyanlık doğmuştur. Mısır yakın zamanda Hristiyanlığı ortaya çıkararak Akhenaton'un varislerinden intikam almıştır. Ana içeriği Baba Tanrı ile barışmak, ona karşı işlenen suçun kefareti ödemeni, kefareti üstlenen oğlun babanın yanında ve aslında babanın yerine kendisi Tanrı olmuştur. Hristiyanlık bir oğul dinine dönüşerek Baba'yı ortadan kaldırma sendromunu⁷ yaşamaktan kurtulamamıştı (Freud, 1939, s. 240; Atsız, 2000, s. 49).

Mezopotamya mitolojisinin İbraniler ve Eski Ahit üzerine tesirleri üzerinde durup Eski Ahitteki bazı anlatıların Mezopotamya kaynaklı olabileceği fikrini savunan Asurologlardan biri de Kiev'de Yahudi ailede dünyaya gelmiş olan Amerikalı Sümerolog Samuel Noah Kramer'dir. Kramer'e göre Sümer etkisi Yahudilere Kenan, Hurri, Hitit ve özellikle Akad edebiyatı üzerinden geçmiş olmalıdır. Çünkü Akadca MÖ 2000'lerde Filistin bölgesinde diplomasi dili olarak kullanılıyordu. Bu etki için ikinci bir kanal da Hz. İbrahim'dir. Hz. İbrahim MÖ 1700 civarında Keldani hakimiyeti döneminde Ur kentinde doğmuş daha sonra Filistin'e gelmiştir. Ur tarihin farklı döneminde Sümerlerin başkentliğini yapmış bir şehirdi. Ur'da Sümer edebiyatının çivi yazısıyla öğretildiği *Edubba*'ların mevcudiyeti 1922-1934 yıllarında bölgede yapılan kazılar sonucu ortaya çıkmıştır. Hz. İbrahim ve ailesinin buradaki edebiyat ve inançlarla yetişmiş bu inanç ve kültürle Filistine gelmiştir (Kramer, 2022, s. 362-363).

Kramer kainatın ve insanın yaratılışı, cennet , tufan, Habil-Kabil, Babil Kulesi, hukuk ve ahlak

⁷ Freud'u bir Pan-Ejptizm taraftarı saymak yerine psikoloji sahasındaki teorilerini desteklemek için Pan-Ejptizmden istifade ettiğini söylemek daha isabetli olur. Son tahlilde Freud hangi alan dan başlarsa başlasın konuyu libido ve baba öldürme sendromuna getirmektedir.

konularında Sümerlerin Eski ahite kaynaklık ettiğini ifade etmekle birlikte gayet ihtiyatlı bir dil kullandığı gözden kaçmamaktadır (Kramer, 2022, s. 375).

Kramer, Eski Ahit'in bu denli etkilendiği "Sümer" ismini hiç zikretmemesinin kafa karıştırıcı bir durum olduğunu söylemektedir. Bu sorunu çözmek için akademisyenlerin ileri sürdüğü Şinar kelimesinin Sümer-Akad bölgesinin adı olduğu yahut Sümer kelimesinin Hz. Nuh'un oğlu Sam'dan geldiği açıklamalarını da ihtiyatla yaklaşmaktadır (Kramer, 2022, s. 376-367).

3. Pan-Babilizmin Tenkidi

Pan-Babilonizm, Sümer-Babil uygarlıklarının üst düzey bir astronomi bilgisine sahip olduğunu varsayması, ırkçı teorilere yer vermesi, İsa ile Bel-Marduk gibi Babil tanrıları ya da yine İsa ile Gilgamiş gibi efsanevi kahramanlar arasında hayali bağlantılar kurması nedeniyle ciddi şekilde eleştirilmiştir. Pan-Babilonizm, 1900 yılında Alman Cizvit kimyager, matematikçi, Asurolog ve astronom Franz Xaver Kugler'in (1862-1929) şiddetli eleştirilerinden sonra akademik akademisyenler tarafından terk edilmiştir. Arkeolojik keşiflerin ilerlemesi, Ugarit, Ebla, Mısır vb. yerlerden giderek daha fazla belgenin keşfedilmesi ve tercüme edilmesi, farklı halkların antik kültüre katkılarının daha dengeli bir resmini oluşturmaya yardımcı olmuştur (Thompson, 2010).

Franz Kugler, Joseph Epping'in (öl. 1894) cevaplarının genişletilmiş bir versiyonu olan *Babil Ay Hesabı'nı (Die Babylonische Mondrechnung)* yayınladı. Yukarıda sayılan birçok çalışma alanlarına Asurbilimi de ekleyip zamanının çoğunu çivi yazılı tabletleri yorumlamaya ve astronomi-mitoloji ilişkilerine harcamıştır. Aslında Astral Mitolojinin temel iddialarının öne sürülmesi Babil Uygarlığına ait matematik ve astronomik metinlerin deşifre edilmesinden önceki bir zamana denk düşmektedir. Babil'e ait matematik ve astronomik metinlerin deşifresi ise Franz Kugler ile başlamaktadır (Thompson, 2010).

Kugler Eski Mezopotamya'da Babil uygarlığının başlangıcında son derece gelişmiş bir bilimsel astronomiden bahsetmenin asla doğru olmadığını bu gelişmenin olsa olsa Babil uygarlığının çöküşüne geçtiği yaklaşık MÖ 700'den sonra ortaya çıktığını ileri sürmüştür (Kugler, 1907/1, s. 2).

Kugler, Winckler ve arkadaşı Jeremias'ın Babil tarihi ve astronomisi hakkındaki bilgilerinin eksik ve yanlış iddialarının tutarsız ve gerçeklikten uzak olduğunu ileri sürmektedir. Babil inançları Yunanlıların, Romalıların, Mısırlıların, Çinlilerin ve Meksikalıların inançlarını inceleyerek kolayca yeniden oluşturulacak yahut tersine çevrilecek şeyler değildir. Söz temsili MÖ. 2. yüzyıla ait mitolojik bir metni, sebep yokken 2000 yıl önce var olduğu söylenen dini inançlara atfetmek sağlıklı bir yaklaşım olmaz. Winckler ve Jeremias, ellerinde bir delil olmadan 3. ve 2. binyıl Babililerinin MÖ. M.Ö. 7. yüzyılda bile sahip olmadıkları astronomi bilgisine sahip olduklarını varsayarak tezlerini bina etmişlerdir (Kugler, 1910, s. 7).

Pan-Babilonizmin Yıkıntıları Üzenine (Auf den Trümmern des Panbabylonismus) adlı eserinde Kugler, Winckler'in sistemi de kanıtlanmamış ve kanıtlanamaz çünkü gerçeklerle açık bir çelişki içindedir ve kendini ve başkalarını hata ağına düşürmektedir. Kuglerin eleştirileri daha ziyade Winckler ve Jeremias'ın astronomi, Babil, Babil astronomisi hakkındaki bilgi eksikleri üzerine yoğunlaşmıştır (Kugler, 1910, s. 5).

Babil Mitolojisi ve Kitab-ı Mukaddes arasında Pan-Babilonistlerin kurdukları paralellikleri ele alan Kugler'e göre Pan-Babilonistlerin iki gelenek arasındaki farkları göz ardı etmekle kalmayıp anlatıları bağlamından kopartarak anlatılar arasında hayali benzetmeler yapmış olduklarını ileri sürmüştür. Kuglerin verdiği iki örnek Pan-Babilonistlerin kurdukları diğer paralellikler hakkında da bir fikir verebilir. Şöyle ki: Pan-Babilonistler 20 günlük 18 aydan oluşan Maya Takviminin dahi Babil'den

geldiğini sürmüşlerdir. Halbuki bu takvimler tamamen ayrı ilkeler üzerine kurulmuştur (Kugler F. 1910, s. 8). Babil Mitolojisindeki Adapa'nın ilk insan olan Adem figürü olduğu iddia edilmiştir. Halbuki o Tanrı Ea insanların babası ya da ilki olarak Kutsal Eridu şehrinde insanların refahı için yiyecek temini için yaratılmıştır (Kugler, 1910, s. 8).

Jeremias, dinin en eski biçiminde şu üç unsurun bulunduğunu ileri sürmüştür. Tektanrıçılığa doğru bir eğilim, insanın tanrılar tarafından kontrol edildiği inancı ve ölümden sonra varlığın devam ettiği inancı. Tabii bunlar da önce Babil'de astral mitolojiyle birlikte oluşmuş inançlardır. Crawford H. Toy düşünce ve gelenek noktasında din ve dünya tasavvurunun aynı muhtevayı işlemesinin tabii olduğunu ifade ettikten sonra hem Winckler hem de Jeremias'ın mitlerin oluşumunu astral etkiyle sınırlama girişimini eleştirmektedir. Hâlbuki tüm vahşi kabileler bile gökyüzündeki düzenlemelerin yeryüzündekilere benzediğini düşünmektedirler. Bu dünyaya benzer bir öteki dünya inançlarına sahiptirler. İnsanlara benzer bir şekilde tanrıların da aile yaşantıları olduğunu düşünürler. Bu tür tasavvurlar Babil'e ihtiyaç duymadan dünyanın her tarafında insan zihninin oluşturabileceği şeylerdir (Toy, 1910, s. 53).

Jeremias antik çağın tüm halkarının Babil'den etkilendiğini kabul etmekle birlikte Eski Ahit'in vahiy olduğu inancıyla Pan-Babilonizmi uzlaştırmaya girişmiştir. Babil dünya görüşü Eski Ahit üzerinde içerik olarak değil şeklen etkili olmuştur. Jeremias her zaman İsrail dininin kendine özgü doğasını vurgulamaya çalışmıştır. On Emir'i Hammurabi Kodeksi ile karşılaştırma yaparak Hammurabi kodeksinde hiçbir dini düşüncenin olmadığını ve Musa Şeriatinin tamamen dini bir karakter taşıyıp arkasında daima Tanrı'nın emredici iradesi olduğunu savunmuştur. Çivi yazılı tabletlerin çözülmesi Eski Ahit vahyine bir tehdit oluşturmadığı gibi anlaşılmasına farklı bir perspektiften yardımcı olacak bir gelişmedir (Swarat, 2023, s. 12).

Julius Wellhasen'in öğrencisi Karl Budde de uzlaşmacı bir tutum sergilemiştir. Ona göre Delitzsch Kitâb-ı Mukaddes'in lafzen vahyedilmediği iddiasında isabetlidir. Ancak bu Kitâb-ı Mukaddes'in tarihselliğini ortadan kaldırmaz. Kitâb-ı Mukaddes lafzı değil anlamı vahiydir. Budde'ye göre, İsrail üzerindeki Babil etkileri tarihsel vahyin bir parçasıdır ve Tanrı hakkında daha derin bir bilginin oluşmasına hizmet etmiştir. Ahlaki tek tanrıçılık sadece İbranilerde gelişmiştir (bk. Swarat, 2023, s. 13).

Budde kendisi vahyin gerçekliğinden vaz geçmediği gibi Delitzsch'in de böyle bir niyeti olmadığı kanaatindedir. Ona göre Delitzsch, Mezopotamya'da yapılan kazılar sonrası ortaya çıkan belgelerin Eski Ahit'i bir köşeye atmamızı gerektirmediği gibi daha doğru anlamamıza da yardım edeceği görüşündedir. Budde'ye göre Cumartesi yasaklarının, kurban ritüellerinin, kahinler sınıfına ait bir çok pratiklerin Babil kökenli olduğunda şüphe yoktur. Ayrıca Tevrat'taki yaratılış ve düşmüş melekler anlatısını da modern bilimsel bakışla uzlaştırmaya çalışmak da boşuna çabadır. Yapılması gereken dini düşünceyi cin, şeytan kavramları dahil tamamen dine sokulmuş beşeri katkılardan temizleyerek daha mükemmel, maneviyatı önceleyen bir yapıya ulaştırmaktır (Budde, 1902, s. 687-688).

Friedrich Edward König (1846-1936) Delitzsch'n iddialarına ciddi eleştiriler yöneltmiştir. König'e göre Delitzsch'in belge olarak bahsettiği kil silindirde kesinlikle ilk günah yahut düşüş anlamına gelecek bir ifade geçmemektedir. Babil ve İsrail halkının arasındaki benzerlikler Yahudilerin Babil'den kopyası yahut alıntısı değil her ikisinin de ortak bir geçmişten aldıkları şeylerdir. Ayrıca Yahudi geleneği ile Babil arsında çok ciddi farklar da göz ardı edilmemelidir. Mesela Yahudilik ezeli ve ebedi tek bir Tanrı'ya inanırken Babil'in tanrıları evrenin doğuşu esnasında doğmuş tanrılardır. Ayrıca Deitzsch'in iddia ettiği gibi Babil'de bir tek tanrıçılıktan ve Yahve kültüründen de söz

edilemez. Delitzsch'in bu meyanda öne sürdüğü deliller ikna edici olmaktan çok uzaktır. Tanrı'nın tarihe iradi müdahalesi ancak İsrail'e özgü bir anlayıştır. Yahudilik Babil'den daha üstün ahlaki seviyeye sahiptir (Swarat, 2023, s. 11-12).

Berlin Üniversitesi Eski Ahit Teolojisi profesörü Herman Gunkel Babil'in Yahudiler ve Eski Ahit üzerine tesirinin gayet tabii olduğunu, bunun Eski Ahit vahyinin gerçekliğine hanel getirmedini savunmuştur. Babil etkisi daha Yahudiler Kenan ülkesine gelmeden önce bögeye nüfuz etmişti. Krallık sonrası İsrail de önce Asur sonra Babil imparatorluğunun eyaleti durumuna düşmüştür. Bu etki hiçbir zaman tamamen sona ermedi, çünkü İsrail'in toprakları Babil'den Mısır'a uzanan büyük ticaret yolları üzerindeydi. Bu büyük yolları tüccarlar mallarıyla, fatihler ordularıyla kullanıyordu (Gunkel, 2009, s. 18).

Gunkel'e göre Tufan hadisesi şüphesiz Babil kökenlidir. Babillilerin de tufanla ilgili bir hikâyesi vardır ve bu hikâye tüm tasarımıyla Tevrat'ta anlatılanlarla dikkate değer bir şekilde örtüşmektedir. Bize şiir tarzında ulaşan Babil Tufan anlatısı bir zamanlar tanrıların Surippak kentini yok etmeye karar verdiklerini anlatır. Babil anlatısının Tevrat'taki anlatı ile olan dikkate değer benzerlikler yanında aynı derecede büyük farklılıkları da söz konusudur. İki arasındaki fark neredeyse ölçülemez; bu anlatılarda ifade edilen farklı dünyalardır. Babil anlatısında açık bir çoktanrıcılık bulunmaktadır. Tanrılar birbirleriyle entrikalar çevirir ve savaşır, tufan karşısında titrerler ve cennette köpekler gibi sinerler ve kurban sinekler gibi gelirler. Ancak Tevrat'taki anlatı tufanı gönderen ve adil insanı denedikten sonra lütfedip koruyan Tek Tanrı'dan bahseder. Babil anlatısının Tevrat anlatısından daha güzel ve etkili olduğu iddiası doğru değildir. Ayrıca, tufan kahramanının diğer insanları uyarmak aklının ucundan geçmez. Kendi canının derdindedir. Tevrat anlatısı, adil bir şekilde cezalandırılan günahkârlara da merhamet göstermemiştir. İsrail geleneği Babil geleneğini hiçbir şekilde basitçe benimsememiş, aksine öyküyü son derece eksiksiz bir şekilde dönüştürmüştür. (Gunkel, 2009, s. 18-21).

Samuel Rolles Driver'a göre Tekvin'in ilk bölümlerinde yer alan Babil geleneklerin ve inançların daha doğrusu bunların yankılarının Kenanlılar aracılığıyla İbranilere ulaşmış olması tabiidir. Babil yaratılış ve tufan anlatılarının ikisi de çok tanrıdır. Oysa Tevrat anlatısı saf ve yüce bir tektanrıcılığı yansıtmaktadır. İki gelenek arasındaki farklılık ve çeşitliliğe rağmen, benzerlikler Tevrat ve Babil anlatısının aynı asıldan türetildiğini göstermektedir. Ancak İsrail dini monoteist bir ruhla anlatıya sihirli dokunuşlar yapmıştır. Hammurabi kanunları, Tevrat hukukuna hiç girmeyen çok sayıda konuyu ihtiva etmektedir. Aynı konularda izaha muhtaç benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerlikler için yapılabilecek en tatmin edici izah, Tevrat'ın doğrudan Babil'den ödünç alma ihtimali yerine iki kanunun birbiriyle dolaylı bir etkileşim içinde olduğu- tezi daha gerçekçidir. Her ikisi de yasalarını ortak Sami bir kaynaktan almışlardır. Bir diğer makul çözüm ise şudur: Babil kültürü Yahudilere İbrani yazısının kaynağı olan Kenanlılar aracılığıyla ulaşmış ve şekilsel olarak Tevrat Şeriatını etkilemiş olmalıdır. Ancak mevcut veriler kesin hükümler vermek için kâfi gelmemektedir (Driver, 1908, s. 27; Richardson, 1916, s. 96-97).

Babil yaratılış anlatısı ile Tevrat'taki yaratılışta neredeyse tanrı, yer, gök, deniz, insan gibi bir yaratma olayında kullanılması zorunlu kelimelerin dışında bir benzerlik yoktur. Kaldı ki tabletlerde birbirinden farklı üç ayrı yaratılış hikâyesi bulunmuştur. Babil'de tanrılara yaratılışın içinde yaratılmakta, güdültüden rahatsız olmakta, birbirleriyle mücadele edip savaşmakta iken Tevrat'ta Tek Tanrı her şeyi bir tertip içerisinde sırayla yoktan (ex nihilo) yaratmaktadır. Oysa Babil'de Eski Yunan ve Hint mitolojisinde olduğu gibi bir yoktan yaratılma yoktur ve tanrılar hazır malzemelerden bir şeyler yaratmaktadırlar (bk. Yonar, 2020, s. 57-58; Gunkel, 2009, s. 21-22).

Sümer Mitolojisinde Enlil ve Ninlil arasında, İnanna ve Enki arasında geçen olaylar incelendiğinde çoğu o günkü Mezopotamya şehirleri arasında gidip geldikleri normal insani ilişkiler ve uğraşlar peşinde koştukları görülmektedir. Bu halleri aslında bize tanrıların insanlaştırıldığını değil insanların tanrılaştırıldığını göstermektedir. Bunun yolu da tabiatı cari olan bir yasanın sorumluluğunu ve idaresini ona tahsis etmek şeklinde gerçekleştirmiş olmalıdır.

Tabii- beşerî bir tasavvurdan nasıl tabiatüstü ve ilahi bir retoriğe geçildiğine nispeten bize daha yakın tarihten örnek verilebilir. Hz. İsa Yahudilere göre sıradan bir Yahudi, Ebiyonitlere göre Hz. Musa gibi normal yolla doğup normal bir şekilde ölmüş bir peygamberdir. Aryüsçülere göre Tanrı tarafından ilk yaratılan ve kendisine Tanrı Oğlu unvanı verilen yaratılmışların en yücesidir. Ortodoks Hristiyanlığa göre Tanrıdan Tanrı, Işıktan Işık, Ezeli ve Ebedi, tanrılıkta Baba Tanrıdan eksik fazla olamayan Oğul Tanrı, tam insan tam tanrıdır.

İslam kültüründeki evliyaların durumu da benzer bir süreçle anlatılabilir. Hele de sûfi gelenekteki *evlad*, *kırklar*, *yediler*, *kutub* ve *gavs-ı azam* imgeleri. Âlemin gizli yöneticileri olup zaman ve mekân sınırlarını aşarak tıpkı Sümer tanrıları gibi toplantılar yapıp kararlar aldıkları anlatılır. Sümer tanrıları da ancak ve ancak bu evliyalar ve kutublar kadar bir güce sahipti. Hatta onlar eski Yunan tanrıları gibi birbirlerine entrikalar çeviriyor, birbirlerini kandırıyor hatta tecavüz ediyorlardı. Evliya algısının bu denli yüceltilmesi İslâmiyet'in ilk asırlarında olmayıp Hicrî daha sonraki asırlarda ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu durum böyle bir anlatının Sümer mirası değil insan muhayyilesinin benzer durumlarda benzer tasavvurlar geliştirdiğinin göstergesidir. Çünkü bu iki zaman ve toplum arasında tespiti mümkün bir etkileşim olmadığı açıktır (bk. el-Kayserî, 2013, s. 144-145).

Müslüman kültürde evliya, mitolojinin tanrılarından daha da öteye götürülmüş ve yüceltilmiştir denebilir. Hatta onlardan bir takım metafizik yardımlar da beklenir. Babil ve Yunan mitolojilerinde tanrılara atfedilen birçok doğaüstü hadiseler ve yetenekler kendilerine atfedilirken entrikalar ve beşeri hırslardan beri tutulmuştur. Oysa işin aslı onlar toplumlarında etrafındakilere nasihat etmiş bazen de maddi yardımlarda bulunmuş, ufak tefek de olsa insanların sorunlarını çözmüş kanaat önderleri kişilerdi. Kendilerine atfedilen doğaüstü güçler ve kerametler sonradan kendisine nispet edilmiş anlatılardır.

Tarihi süreç bize hangi yönden hangi yöne gidilebileceği hakkında bir fikir verebilir. Yaşanan tarihi süreçte tanrılar sokaklarda dolaşıp bir dizi tabiatüstü hadiselerin yaşanmasına sebep olurken zaman içinde güç kaybedip insanlaşmış, harikulade hadiseler zamanla azalarak tabiat kanunları eksiksiz yürürlüğe girmiş değildir. Bu süreç tabii olaylardan ve normal beşerden tabiatüstü olaylara ve tabiatüstü varlıklara doğru işlemektedir. Normal hadiselere gizemler ve harikuladelikler eklenmekte, normal insanlar tanrılaştırılmaktadır.

Pan-Babilonist görüş süreci ters çevirerek anlatmaktadır. Bu anlatıya göre insanlar durup dururken yeryüzünde göklerdeki yıldızları temsilen sokaklarda dolaşan tanrılar ve aralarında geçen harikulade hadiseler uydurmuşlar. Zaman içinde rasyonel düşünme ihtiyacı hissederek Tanrılardan birini tek tanrı olarak makamında bırakıp diğerlerini melekler ve cinler seviyesine indirmişler, harikulade olayların gerçekleşmesinde de büyük indirime gitmişler ya da toptan vaz geçmişler. Böylece çok tanrıcı astral Sümer-Babil dininden tektanrıcı İslamiyet'e kadar gelinmiştir.

Pan-Babilistlere göre Sümer-Babil'in çok tanrılı din yavaş yavaş tek tanrıya dönüşerek bugünkü dinlerin temelini meydana getirmiştir. Pan-Babilonistler böyle bir kanaate sevk eden anlatı Babil Krallığı döneminde Marduk'un diğer tanrılara galebe çalarak en büyük tanrı haline geldiği anlatısıdır. Onlara göre Babil'de Marduk'un en büyük tanrı olması Yahudi Monoteizmine giden yolu

açmıştır. Oysa daha sonraki süreç de bunu desteklemez. Mezopotamya'da tanrıların sayısı Hristiyanlık gelinceye kadar sürekli artmıştır.

Meleklerin eski mitolojideki nispeten küçük sınırlı güce sahip fazla insani özellikler ve kusurlar yüklenmiş olan tanrıların uzantısı olduğu kanaati de çok isabetli gözükmemektedir. Kaldı ki zaten Babil inançlarında melekler de yer alıyordu. *Utukku* denilen bu varlıklar kanatlı ve insan başlı boğa şeklinde resmedilirdi. Cinler ya da kötü ruhlar ise mezar bulamamış ölülerin ruhlarından oluşuyordu. Boynuzlu, pençeli, aslan kafalı insan şeklinde resmediliyordu. Yani Babil'de melekler ve cinler de tanrılarla birlikte aynı dünyayı paylaşmaktaydı (Yonar, İstanbul, s. 53).

Sümer dininde ceza ve mükâfat bu dünyadadır. Günahtan dolayı cehennem ya da erdem ve faziletten dolayı gidilecek bir cennet söz konusu değildir. Ölümler dünyası herkesin eşit olduğu bulanık, hareketsiz bir dünyadır (Altuncu, 2011, s. 65).

Herhangi bir toplumun zaman içinde çok tanrıcılıktan aşamalı bir şekilde tek tanrıcılığa geçtiği gözlemlenmiş ve ispatlanmış bir gerçeklik değildir. Tek Tanrı dinler ancak bir dini önder, peygamber ve sosyal ıslahatçı ile başlayan bir süreçle olmuş gözükmemektedir. Dinler tarihinde gözlemlenen gerçeklik ise Hindistan ve Japonya'da olduğu gibi peygamber yahut ıslahatçının çağrısına olumlu cevap vermeye çok tanrı toplumun çok tanrıyla yoluna devam etmesidir. Mısır, Yunan, Arabistan ve Avrupa'da bilinen tarihte gözlemlenen odur ki çok tanrıcılıktan tek tanrıcılığa yeni bir din kurucusu veya onun öğrencileri, siyasi-askeri liderleri sayesinde gerçekleşmiştir. Tanrıların git gide azaldığı bir süreçle tektanrıcılığa ulaşıldığı iddiası tarihi gerçeklerle örtüşmemektedir. Tam tersine daha kesin bildiğimiz yakın tarihlerde tanrılık makamına yükseltilen dini siyasi önderlerle tanrıların sayısı git gide artmıştır.

Sümer dininde tanrıların sayısı MÖ 2000'lerde beş bin, MÖ 3000'lerde 750, NÖ3500'lerde tanrı sayısı dört adettir. Daha eskiye gidildiğinde An ve eşi İnana kalmaktadır. (Fridin, 2020:99). Bilinmeyen bir tarihte sadece An'ın olması ihtimal dışı değildir. Dünya mitolojilerinin çoğunun teogonisinde tanrıların doğuşu bir ya da iki tanrı ile başlar. Hiçbir mitoloji de tanrıların sayısı azalma göstermez git gide çoğalır. Oysa Pan-Babilizm bunun tersini anlatmaktadır.

Sümer-Babil mitolojisinin İbrahimî gelenekle gerek inanç ve ibadetlerde gerek menkıbelerde birçok benzer şeyler içerdiği inkâr edilemez. Aynı bölgede aynı iklimde birbiriyle savaş, işgal ve ticaret ilişkisinde olan İsrail ve Babil'in ortak birçok şeye sahip olmasından daha normal bir şey olamaz. Endişe kaynağının sebebi Pan-Babilist yaklaşımın olayı sunum tarzıdır. Bu sunumda sanki Babilliler Yahudilerin aynı tarihlerde yaşayan kuzenleri değil de ilk dini metinleri Yahudilerden binlerce yıl önce yazmış olan Yahudilerin atalarının komşularınıymış gibi sunma şeklindedir. Bu sunuma göre Yahudilerin ataları onlardan mitolojilerini aynen intihal edip zaman içinde çok tanrıcılığı eleyerek eski Babil dinini bugün bildiğimiz Yahudilik haline getirmiştir.

Oysa bizim elimizdeki Mezopotamya çivi yazılı tabletleri MÖ 3000'den itibaren bir tarih anlatılıyorsa da bu tabletler MÖ 3000'de yazılmış orijinal ilk el tabletler değildir. Söz temsili Sümer-Babil mitolojisini bize sunan kütüphanelerden biri olan Asur-Banipal'ın kitaplığı MÖ 669-631'de kurduğu kütüphanedir. Gılgamış Destanı'nın da Asıl Sümercesine değil Akadca çevirisine sahibiz. Tercüme üzerinden Sümerlerin İnançları üzerine çok kesin yargılara varmak isabetli olmasa gerekir.

Musa'nın MÖ 1500'lerde yaşadığını hesaba katarsak bu tabletlerin ya Tevrat'tan sonra, yazılmış kopya ve redaksiyonlardır. Son tahlilde eldeki Babil mitolojisi Tevrat'ın atası, Babilliler de Yahudilerin atası değildir. Babilli ve Yahudiler aynı tarihlerde yaşamış akraba kavimlerdir. Yazdıkları metinlerin daha önceki bir zamana ait ortak bir kaynaktan zaman içinde Babilli ve Yahudilerin kendi

inanç ve değer yargılarına göre tekrar yazılmış iki ayrı redaksiyonları olması en makul ihtimaldir. Eski evrim teorisine göre güncel evrim teorisinden örnek verirse; artık evrimciler “Maymun insanın atasıdır” demiyorlar; “Maymun ve insan ortak bir atadan gelmiş kuzenlerdir” demektedirler. Durum böyle olunca İki halkın inanç, pratik ve öykülerinde birçok şeyin benzerliğinde şaşacak bir durum olmadığı gibi birini asıl, diğerini onun kötü bir kopyası göstermek için geçerli bir neden yoktur.

4. Sonuç

Çivi yazılı belgeler Eski Ahit'in tamamının vahiy ürünü olamayacağını ispat etmeye yetmese de Yahudilerin civar halk mitolojilerinden çok alıntı yaptığını kanıtlamaya yeterlidir ve artık Antik Çağ tarihçisi ve arkeologlar yanında birçok Hristiyan ilahiyatçı da bu kaniya ulaşmıştır. Ancak benzerlikler sonrakinin öncekinden intihal ettiğini kesin olarak ispat etmeye yeterli değildir. Her ikisi de daha önceki ortak bir kaynaktan gelen malzemeyi kendi jargonunda ifade etmiş de olabilir. Eski Ahitteki bazı anlatıların benzerlerinin Sümer-Babil literatüründe geçtiği artık inkarı mümkün olmayan bir bilgidir. Ancak buradan çıkartılacak sonuç sadece Pan-Babilistlerin çıkardığı sonuç mu olmak zorundadır? Bunun cevabı kadar kolay gözükmemektedir.

19. yüzyılın sonuna doğru Alman Asurologlar tarafından ortaya atılmış daha sonra İngiliz, Fransız ve Amerikalı araştırmacılar arasında da taraftar bulmuş bir akım olan Pan-Babilizm Babil Mitolojisinin Yahudi Kutsal Kitabı'nın kaynağı olduğu dolayısı ile Onun vahiy olduğunu kabul eden Hristiyan ve Müslüman geleneğin de Babil kaynaklı olduğunu ileri sürmüştür. Akad, Asur ve Babililerin aslında Sümerlilere ait bir yazıyı uyarladıkları hatta Sümerlilerin astral dinini kabul ettikleri öğrenilince dikkatler bu defa Sümerler üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak hareketin adı yine Pan-Babilizm olarak devam etmiştir.

Pan-Babilistlerden sadece Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dinlerinin aslının Babil astral dini olduğunu iddia edenler olduğu gibi tüm dünyanın din ve mitolojilerinin kaynağı olarak Babil'i işaret edenler de olmuştur. Harekete yine en sert tepki Franz Kugler gibi Alman Asurolog ve teologlarından gelmiştir. Alfred Jeremias ve Herman Gunkel gibi Asurolog ve teologlar ise uzlaşmacı bir tavır sergilemiştir. Uzlaşmacı ekol intihal olsa bile vahyin hala geçerli olduğunu savunmuştur.

Pan-Babilizm ekolü inançlar ve kültürlerin arasındaki benzerlikleri zorlama tevillerle gereğinden fazla abartarak Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın vahyini boşa çıkarmaya çalışmıştır. Ancak aynı bölgeyi ve aynı coğrafi şartları paylaşan, birbirleri ile ticaret, işgal ve savaş ilişkileri yaşayan kültürlerin birbirlerinden etkilenmesinden ve bazı ortak inanç ve pratiklere sahip olmasından doğal bir şey olamazdı. Benzerlikler her zaman bir intihal anlamına gelmediği gibi her zaman birbirinden etkilenme olmayıp insan muhayyilesinin benzer şartlar altında benzer sonuçlara ulaştığını da gösterebilir.

Mezopotamya arkeolojisinin ve çivi yazılı tabletlerin okunmasıyla sadece Asurologlar değil Yahudi-Hristiyan ilahiyatçılar arasında da artık Eski Ahit'in en azından tamamının tanrı sözü olamayacağı ve eski uygarlıklardan birçok alıntı yaptığı kabul görüşü hızla yayılmaya başlamıştır. Aynı yüzyıl içerisinde gelişen çoklu kaynak teorisi, Eski ve Yeni Ahit üzerine yapılan kutsal metin kritikleri Kitabı Mukaddes'in artık tamamen Tanrı sözü olamayacağı noktasında teologlar arasında neredeyse ortak bir kanaate yaklaşmıştır.

Kaynakça

- Altuncu, A. (2011). *Sümerlerin dini tarih*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Elâziğ.
- Atsız, H. (2000). *Ateizmin psikolojik gerekçeleri ve teizmin cevapları*. (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Barton, G. A. (1908). The astro mythological school of biblical Interpretation. *The Biblical World*, 31(6), 433-444. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/3141833>
- Brock, H. (1909). Joseph Epping. In *The Catholic encyclopedia*. Retrieved July 15, 2023. <https://www.newadvent.org/cathen/05510a.htm>
- Budde, K. (1902). The Old Testament and The Excavations *The American Journal Theology*, 6(4), 685-708. Retrived from: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/478217>
- Delitzsch, F. (1921). *Die Grosse Täuschung*. Berlin, Germany: Deutsche Verlag.
- Demirci, K. (2002). *Dinler Tarihinin Meseleleri*, İstanbul: İnsan Yayınları
- Doğan, S. (2021). Ebla Tabletleri Eski Ahit'in tarihselliğini destekliyor mu? *İçtimaiyat*, 6(1), 181-204. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1027875>
- Driver, S. R. (1908). *Modern research as Illustrating the bible*. Oxford: The British Academy.
- Dupuit, C. F. (1822). *Origine de tous les cultes, ou Religion universelle*, Volume 1. Paris, France: Biblioteque Nationale France Gallica.
- El-Kayserî, D. (2013). *Tasavvuf ilmine giriş*. (Muhammet Bedirhan Çev.) İstanbul: Nefes Yayınları.
- Encyclopædia Britannica*. Dupuis, Charles François. The Free Online Library, Retrived 2024, 5 June. https://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclop%C3%A6dia_Britannica/Dupuis,_Charles_Fran%C3%A7ois
- Freud, S. (1939). *Der Mann Moses un d die monotheistische Religion*. Amsterdam; Nederland: Verlag Allert de Lange
- Fridin, M. (2020). *Kur'an-ı Kerim'de Nuh Tufanı ve Sümerler*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Friedman, N. (1978). The Ebla tablets and the Abraham tradition. *Religious Studies Center*. 2021, 13 Ağustos. Erişim adresi: <https://pdf.zlibcdn.com/dtoken/8973b39d6e323c07eee3b8e9a84960f1/3209440.pdf>
- Gertzen, T. L. (2019). Die Vorträge des Assyriologen Friedrich Delitsch über Babel und Bibel und die Reaktionen der Deutschen Juden. *Zeitschrift für Religions und Geistes geschichte*, 71(3), 238-259. Retrived from: <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26710717>
- Gordon, C. (1989). Ebla, Ugarit and the Old Testament. *Orient*. 2021, 19 November. Retrived from: https://www.jstage.jst.go.jp/article/orient1960/25/0/25_0_134/_pdf/-char/en
- Gunkel, H., Gunkel, H., & Hanson, K. (2009). *Israel and babylon the influence of babylon on the religion of israel (a Reply to Delitzsch)*. Berlin, Germany: Cascade Books.
- Gündüz, Ş. (2006). *Sabiiler, son Gnostikler*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2018). *İslam ve Sabiilik*. İstanbul: Hikav yayınları.
- Herzfeld, E. E. (1934). *Archaeological history of Iran*. London, UK: British Academy.
- İbn İbrî, G. (1997). *Târîhu muhtasari'd-düvel*. (Halil Mansur. Yay haz.). Beyrut, Lübnan: Dârül-kütübi'l-İlmiyye.
- Jarus, O. (2022). Ancient Babylon, the iconic Mesopotamian city that survived for 2000 years. *Live Science*. 2023, 14 July, Retrived from: <https://www.livescience.com/ancient-babylon-mesopotamia-civilization>
- Jeremias, A. (1887). *Babylonisch-assyrischen Vorstellungen vom Leben nach dem Tode*. Leipzig, Germany: Gorgias Press.
- Jeremias, A. (1907). *Die Panbabylonisten Der Alte Orient und die Aegyptische Religion*. (2. bs.). Leipzig, Germany: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung.
- Kramer, S. N. (2022). *Sümerler*. (Buse Öz, Çev.) İstanbul: Alfa.
- Kugler, F. H. (1909). Auf den Trümmern des Panbabylonismus. *Anthropos*, 4(2), 477-499. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/40442413>
- Kugler, F. H. (1910). *Im Bannkreis Babels panbabylonistsche Konstruktionen und religionsgeschichtliche Tatsachen*. Münster: Verlag der Aschendorffschen Buchhandlung.
- Kugler, F. H. (1907). *Sternkunde und Sterndienst in Babel*. (Cilt 1). Münster: Aschendorffscge Verlagbuchhandlungs.

- Mark, J. J. (2022). Babylon. *World History Encyclopedia*. 2023, 12 July. Retrived from: <https://www.worldhistory.org/babylon/>
- Özaydın, A. (2000). İbnü'l-İbrî, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2024, 5 Haziran. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-ibri>
- Pettinato, G. (1976). The royal archives of Tell Mardikh-Ebla. *The Biblical Archaeologist*, 39(2), 44-52. <https://doi.org/10.2307/3209352>
- Richardson, G. H. (1916). The abuse of biblical archeology. *The Biblical World*, 47(2), 94-99. Retrived from: <https://www.jstor.org/stable/3142227>
- Schmidt, N. (1911). The new Jesus myth and its ethical value. *International Journal of Ethics*, 22(1), 19-39. Retrived from: <https://www.jstor.org/stable/2376553>
- Streck, B. (2003). Babel-Bibel oder die wiederkehrende theomachie. *Mitteilungen zur Kulturkunde*. Frobenius Institute, Cilt 49, 61-86. 203, 21 November. Retrived from: <https://www.jstor.org/stable/4031551>
- Suburb, R. (1983). The influence of the two Delitzsches on Biblical and Near Eastern Studies. *Concordia Theological Quarterly*, 47(3), 225-241. Retrived from: <https://www.ctsfw.net/media/pdfs/surburgtwodelitzsches.pdf>
- Swarat, U. (2023). Der Babel-Bibel Streit (1902-1905). 2023, 02 Ağustos. Retrived from: https://www.th-elstal.de/fileadmin/the/media/dokumente/Uwe_Swarat-_Der_Babel-Bibel-Streit_-1902-1905-_ThGespr_40-_2016-_5-27.pdf
- Thompson, G. (2010). The development, heyday and demise of Panbabylonism. *Ancient Zodiacs, Star Names, and Constellations: Essays and Annotated Bibliographies*: 2023, 12 August. Retrived from <http://members.westnet.com.au/gary-david-thompson/page1.html>
- Toy, Crawford H. (1910). Panbabylonianism, *The Harvard Theological Review*, 3(1), 47-84. 2024, 28 Temmuz. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/1507091>
- Vries, J. (1967), *The Study of Religion A Historical Approach*, (Kees W. Bolle Çev.). New York, USA: The Macmillan Company.
- Waardenburg, J. (2017). *Classical approaches to the study of religion*, (2. bs). Berlin, Germany: De Gruyter
- Wincler, H. (1903). *Himmels und Weltbild der Babylonier* (2. Bs.). Leipzig: J. C. Hinrichesche Buchhandlung.
- Wincler, H. (1907). *Die babylonische Geisteskultur*. Leipzig: Quelle & Meyer.
- Yonar, G. (2020). *Yaratılış mitolojileri* (4. bs.). İstanbul: Ötüken Yayınları

Extended Abstract

The term Babylon encompasses not only the Babylonians but also the broader Mesopotamian civilization, beginning with the Sumerians and extending until the conquest by Alexander the Great, which marked the end of the Persian Empire. The name of the Pan-Babylonism school derives from the fact that the pinnacle of this civilization coincided with the period of the Babylonian Empire, and the extensive influence of Babylon across Asia is evidenced by historical documents. This influence is further corroborated by correspondences between Egyptian pharaohs and kings of Babylon, Assyria, and other Mesopotamian regions. Despite the use of the term "Babylon" in the Quran and the Old Testament when referring to the region, it is essential to recognize that the true cultural heritage belongs to the Sumerian civilization. The existence of the Sumerians was forgotten until rediscovered through modern archaeological excavations. The decipherment of cuneiform script and Akkadian language revolutionized our understanding of the ancient world and the peoples of Mesopotamia.

In Charles François Dupuis's work "Origine de tous les cultes, ou religion universelle" published in 1794, he proposes a novel interpretation of ancient religions, suggesting that all religious symbols and rituals were inspired by celestial bodies such as the sun, moon, planets, and constellations. This concept, termed Pan-Babylonism, gained traction in the late 19th century in Germany, challenging the traditional view of multiple sources for religious origins.

Friedrich Delitzsch acknowledged the scholarly and undeniable fact that the Torah comprises diverse sources. He argued that many of the most familiar narratives in the Judeo-Christian tradition, such as those concerning creation, the flood, Sabbath prohibitions, and even paradise, have Babylonian origins and should be regarded as myths and legends rather than historical events.

Assyriologists like Peter Jensen also contributed to this discourse by tracing the origins of biblical figures and festivals to Babylonian counterparts. For instance, Jensen proposed that characters like Mordechai and Ester from the Old Testament had parallels in Babylonian mythology. Furthermore, scholars like Winckler argued that Judaism and Christianity did not emerge as unique revelations but rather evolved from the cultural milieu of the ancient Near East, particularly Mesopotamia.

The academic embrace of Pan-Babylonism was abandoned after severe criticism from German Jesuit chemist, mathematician, Assyriologist, and astronomer Franz Xaver Kugler. Advancements in archaeological discoveries, such as those in Ugarit, Ebla, and Egypt, led to the unearthing and translation of an increasing number of documents from various civilizations, contributing to a more balanced understanding of ancient cultures. Kugler, building upon Joseph Epping's work, published "The Babylonian Moon Calculation," dedicating much of his time to interpreting cuneiform tablets and exploring the relationship between astronomy and mythology. However, the formulation of the basic tenets of Astral Mythology predates the decipherment of Babylonian mathematical and astronomical texts, which Kugler was instrumental in initiating.

Kugler argued that there was no highly developed scientific astronomy in early Babylonian civilization; such developments emerged only around the time of the civilization's decline, circa 700 BCE. He criticized the works of Winckler and Jeremias, asserting that their accounts of Babylonian history and astronomy were inconsistent and divorced from reality. Kugler emphasized the lack of evidence supporting the claims of Winckler and Jeremias, who speculated about the astronomical knowledge of Babylonians in the 3rd and 2nd millennia BCE.

In his work "On the Ruins of Panbabylonism," Kugler further criticized the speculative nature of Winckler's and Jeremias's assertions, suggesting that they misled themselves and others into error by presenting their theories as facts. He argued that Pan-Babylonists disregarded differences between the two traditions and made speculative connections between narratives, such as linking the Maya calendar to Babylon. Jeremias acknowledged Babylonian influences on ancient cultures but sought to reconcile Pan-Babylonism with the belief in the divine revelation of the Old Testament. He emphasized the uniqueness of Israelite religion, contrasting it with Babylonian beliefs.

Karl Budde, a student of Julius Wellhausen, adopted a reconciliatory approach, agreeing with Delitzsch's claim that the Bible was not verbally revealed but maintained its historical authenticity. Budde believed that Babylonian influences on Israel were part of historical revelation and contributed to a deeper understanding of God. Friedrich Edward König, however, criticized Delitzsch's claims, arguing that there was no mention of the first sin or fall in the clay cylinder Delitzsch cited as evidence. König highlighted significant differences between Jewish and Babylonian traditions, refuting Delitzsch's assertion that Babylon also had monotheism and Yahweh culture.

Contrary to the traditional belief that societies gradually transitioned from polytheism to monotheism, the text suggests that monotheistic religions often emerged through the influence of charismatic leaders or prophets, supported by political and military leaders. This challenges the idea of a linear progression from polytheism to monotheism.

Additionally, the text highlights the complexity of Sumerian religion, showing that the number of gods did not decrease over time but rather fluctuated, suggesting a cyclical pattern rather than a linear progression. Overall, the text presents a comprehensive overview of the Pan-Babylonian theory, challenging conventional views on the origins of religion and suggesting a more interconnected and complex relationship between ancient cultures.